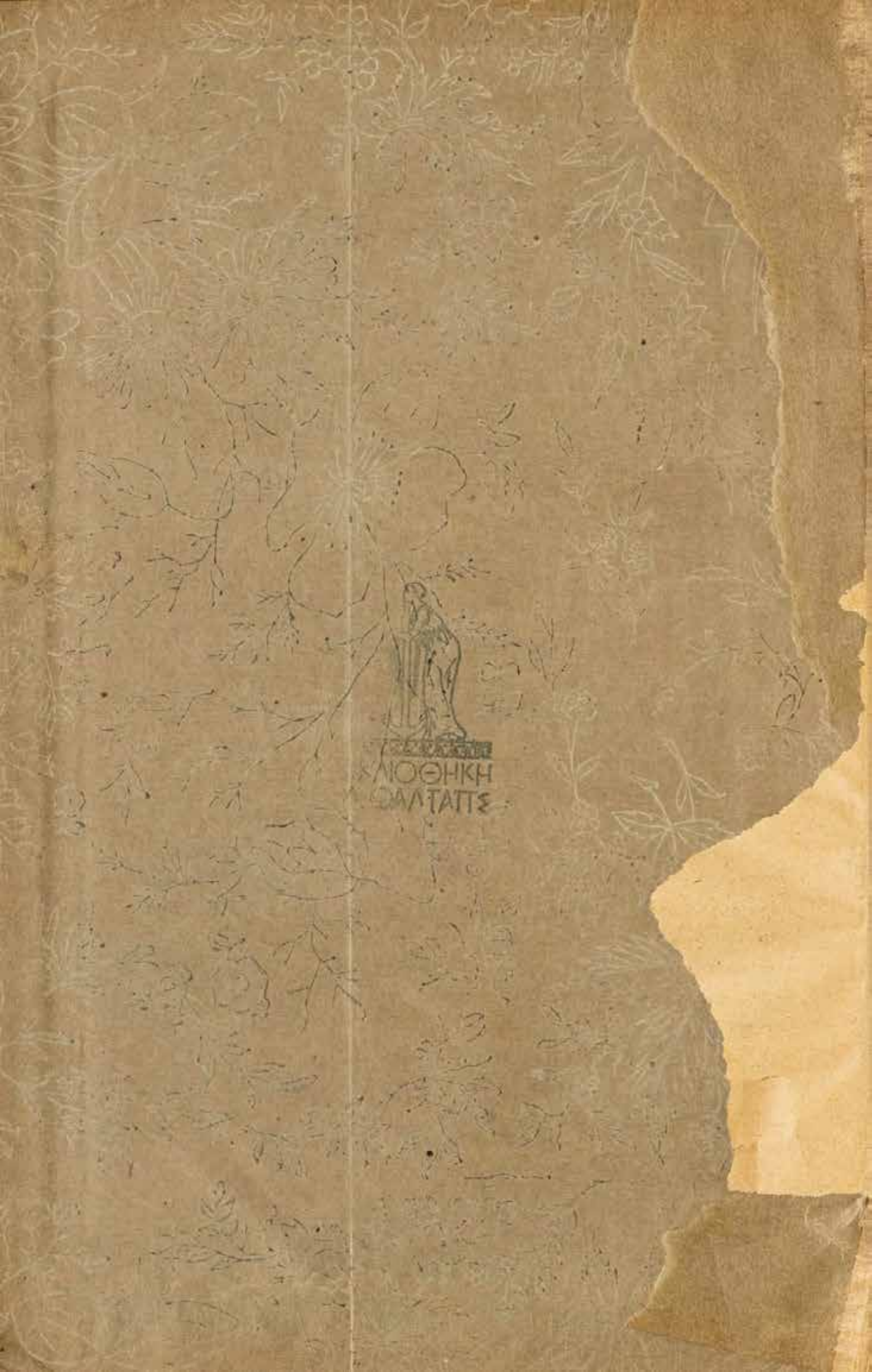

ΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΤΤΕ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΤΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Πολίτευμα. Διοικήσις. Χρηματικοὶ πόροι. Στρατός.

Ἡ ἀποτυχία τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, δὲν ἀπέβη, ὡς προὔπεδείξαμεν, ὀλοσχερής. Πολλὰ τῶν διατάξεων τῆς καινοτόμου ἐκείνης περιόδου ἐπανελήφθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μακεδονικῆς καὶ τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ πνεῦμα δὲν ἐπανῆλθεν εἰς ἣν ἦτο πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως κατὰπτωσιν. Ἀμφότεραι γὰρ νέαι δυναστεῖαι ἀνέδειξαν ἄνδρας ἐπιφανεῖς. Ἐπὶ τῆς πρώτης μάλιστα ἀνεκτῆθησαν πολλὰ τῶν προηγουμένως ἀπολεσθεισῶν χωρῶν. Οἱ δημόσιοι πόροι ἠϋξήσαν. Ἡ διοργάνωσις τοῦ κράτους ἐγένετο πολὺ τεχνικωτέρα ἢ πρότερον. Αἱ πρῶται τῆς διοργανώσεως ταύτης ἀφορμαὶ ἀνέτρεχον πάντοτε μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ πολλάκις τροπολογηθεῖσαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μεταρρυθμίσεως, δὲν ἔλαβον τὸν

όριστικὸν αὐτῶν τύπον εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρούσης δυναστείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξεδόθησαν καὶ ἔλαι αἱ συγγραφαὶ, ἐξ ὧν γνωρίζομεν ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ δημοσίου βίου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους· ἡ Βασιλείος τάξις, ἡ περὶ θεμάτων πραγματεία, ἡ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Ὅθεν ἐνταῦθα νομίζομεν πρόσφορον νὰ ἐμπληρώσωμεν τὴν ὑπόσχεσιν ἣν πρὸ καιροῦ ἔδομεν, νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ πολιτεύματος τοῦ κράτους ἐκείνου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς βασιλείας, περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν, περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως, περὶ τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων καὶ περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον μοναρχία ἀπόλυτος· ἀπόλυτος ὅμως ὅπως ἡ ἀρχαία ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καθ' ἣν οἱ αὐτοκράτορες, κατὰπατοῦντες ἀσυστόλως θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, ἀπεθεοῦντο ζῶντες, τὸ δὲ δημόσιον δίκαιον ἔλεγεν ὅτι ὁ «βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται» καὶ ὅτι, «ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν.» Οἱ ὅρισμοι οὗτοι εἰσεχώρησαν μὲν εἰς τε τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐκδοθέντα Βασιλικά· ἀλλ' ὅτι περιελήφθησαν εἰς τοὺς νόμους τούτους ὡς ἱστορικὴ ἀπλῶς παραδόσις καὶ οὐχὶ ὡς θετικοὶ ὅρισμοι συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι συγχρόνως μετὰ τῶν Βασιλικῶν ἐξεδόθησαν καὶ ἕτεροι ὅλως διόλου περὶ βασιλείας νόμοι. Τῷ ὄντι ὁ τίτλος δεύτερος τῆς Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως εἰς ἄρθρον 12. Ἐκ τούτων τὸ ἄρθρον πρῶτον λέγει ὅτι, «Βασιλεὺς ἐστὶν ἔννομος ἐπιστάσια, κοινὸν ἀγχιθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, μήτε κατὰ ἀντιπάθειαν τιμωρῶν, μήτε κατὰ προσπάθειαν ἀγαθοποιῶν, ἀλλ' ἀνάλογός τις ἀγωνοθέτης τὰ βραβεῖα παρεχόμενος.» Τὸ δὲ ἄρθρον δεύτερον διαλαμβάνει ὅτι σκοπὸς τῆς βασιλείας εἶναι «τῶν τε ὄντων καὶ ὑπάρχόντων δυνάμεων δι' ἀγαθότητος ἢ φυλακῆς καὶ ἀσφάλειας, καὶ τῶν ἀπολωλότων δι' ἀγρύπνου ἐπιμελείας ἢ ἀνάληψις καὶ τῶν ἀπόντων διὰ σοφίας καὶ δικαίων τροπαίων καὶ ἐπιτηδευμάτων ἢ ἐπίκτησις.» Τὸ δὲ ἄρθρον τέταρτον ὀρίζει ὅτι «ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα τὰ παρὰ τῶν ἁγίων ἐπτὰ Συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκακριμένους ρωμαϊκοὺς νόμους,» Νεὶ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΤΣΕ

μὲν τὸ ἄρθρον ἕκτον ἀπονέμει τῷ βασιλεῖ πληρεστάτην τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐξ οὗ δικαιοῦται πᾶς τις νὰ ἐρωτήτῃ, κατὰ τί ἄρα οἱ ὅρισμοὶ τῆς Ἐπαναγωγῆς ἐτροπολόγησαν σπουδῆως τὸ ἀρχαῖον τῆς ρωμαϊκῆς βασιλείας δίκαιον; Τί σημαίνει ἡ ὑποχρέωσις τοῦ βασιλέως τοῦ νὰ ἐκτελῇ τοὺς νόμους ὅταν δύναται κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ τροπολογήσῃ αὐτούς; ἢ τίναν πραγματικὴν ἀξίαν εἶχον τὰ ὑπὸ τῶν ἀρθρῶν 2 καὶ 4 ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα, ὅταν οὐδεὶς ὑπῆρχε κεκκονισμένος θεσμὸς δικαιοῦμενος νὰ ἐξετάσῃ ἂν τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐξετελέσθησαν ἢ οὐ; Τῇ ἀληθείᾳ, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἡ Ἐπαναγωγή ὠριζε κανόνες ἠθικῆς μᾶλλον ἢ φραγμοὺς κατὰ τῆς αὐθιχεσίας, ὁ δὲ μονάρχης ἐζηκούθει ὧν ἐπίσης ἀπόλυτος, ὅσον καὶ ὁ ἀρχαῖος Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ, μὴ ὑποκείμενος τοῖς νόμοις, καθόσον ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ αὐτούς, καὶ μὴ περιοριζόμενος εἰς τὸ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλῃ καθόσον οὐδεμὶς ὑπῆρχεν ἀρχὴ δικαιοῦμένη νὰ ζητήσῃ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως λόγον περὶ τούτου.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐρμηνεὶα τῶν διατάξεων τῆς Ἐπαναγωγῆς εἶναι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον ὀρθή. Καὶ αὐτὰ τὰ νεώτερα συντάγματα δὲν ὀρίζουσιν ἀνεπερδλήτους φραγμοὺς εἰς τὴν αὐτογνώμονα ἐνάσκησιν τῶν πολλῶν δικαιομάτων, τὰ ὅποια ἐπιτρέπουσιν εἰς τὴν βασιλείαν. Κατὰ τὰ συντάγματα ταῦτα ἡ βασιλεία ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ὑπουργούς. Τίς θέλει ἐμποδίσῃ αὐτὴν τοῦ νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἀνεπιτηδαιοτέρους; Ἐχει τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλήν. Τίς θέλει κωλύσῃ αὐτὴν τοῦ νὰ διαλύῃ τὴν βουλήν ἀδιακόπως; Ἐχει τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον. Τίς θέλει ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ κηρύττῃ πολέμους ἐν οὐ δέοντι; Ἐχει τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν εἰρήνην. Τίς θέλει ἀπαγορεύσῃ εἰς αὐτὴν τὸ νὰ συνομολογῇ τοιαύτας ἀτίμους καὶ ἐπιβλαβεῖς; Ἀμα ἔχῃ τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλήν, οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ συντάγματι διαγεγραμμένος τρόπος ἐπιτηδείου νὰ προλάβῃ ἢ τὸν θρίαμβον τῆς αὐθιχεσίας, ἢ τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἔθνους ρῆξιν. Οἱ δύο οὗτοι κίνδυνοι δὲν ἀποσοβοῦνται, εἰμὴ ὅταν ἡ βασιλεία ἔχῃ τὴν σύνεσιν τοῦ νὰ καθοδηγῇται εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς πράξεις ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης· ἀλλ' ἡ σύνεσις καὶ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ὀρίζονται ὑπὸ οὐδενὸς συντάγματος. Ὑπάρχουσιν, ὅταν ὑπάρχωσιν, ἐκτὸς αὐτοῦ· καὶ ὅταν δυστυχῶς δὲν ὑπάρχωσι, τὸ συνταγματικώτατον τῶν πολιτευμάτων ἢ ἀνα-

τρέπεται, ἢ ἀποβαίνει κωμωδία οἰκτρά. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι ἀνώτερον τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὅτι μετριάζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὀρεξιν τῆς αὐθιχεσίας, δὲν ἐξαφανίζει ὅμως αὐτὴν ἐντελῶς. Τὰ μόνον παντοδύναμα κατ' αὐτῆς φάρμακα εἶναι ἡ σύνεσις τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος καὶ ἡ τοῦ ἔθνους κοινὴ γνώμη.

Τοιαύτη δέ τις κοινὴ γνώμη περιέστελλε μέχρι τινὸς καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν βασιλείαν περὶ τὴν ἀπεριόριστον χρῆσιν τῶν ἄλλως ἀχαλινώτων αὐτῆς δικαιομάτων. Ἀλλ' ὑπῆρχε κοινὴ γνώμη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι; Διατί ὄχι; Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἐξεδηλοῦτο τότε ὅπως σήμερον διὰ τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, διὰ τῆς δημοσιογραφίας, καὶ διὰ τῆς ἐν δημοσίαις συνθροίσεσι συζητήσεως τῶν μεγάλων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οὐδὲ εἶχε τὴν ἐμπειρίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅτι ὅμως ὑπῆρχε, καὶ ἐξεδηλοῦτο, ἄτελῶς μὲν καὶ ἐνίοτε ἀτόπως, ἐξεδηλοῦτο ὅμως πάντοτε διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν δήμων ἐν τοῖς ἱπποδρομίαις, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν θεμάτων καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ συγκλήτῃ συζητήσεων· καὶ ὅτι ὄχι μόνον ἐξεδηλοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰσηκούετο πολλάκις, ἐξάγεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ βασιλεὶς νὰ τροπολογήσῃ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἀρχαίου δικαίου δι' ὧν τοσοῦτον ἀπροκλύπτως ἀνεγράφετο ἡ παντοδύναμος αὐτῆς ἐξουσία, καὶ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ἐν τῷ νέῳ δικαίῳ πολὺ εὐσχημότερον καὶ εὐπρεπέστερον· καὶ καθίσταται οὐδὲν ἥττον πρόδηλον ἐκ πλείττων περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καθ' ἧς οἱ βασιλεῖς ἠναγκάσθησαν ἢ φιλτάτους αὐτῶν ὑπουργοὺς νὰ ἀποπέμψωσιν, ἢ πολιτικὰ συστήματα νὰ μεταβάλωσιν, ἢ ἄλλας πράξεις ἀποδοκιμασθείσας νὰ ἐπανορθώσωσιν.

Ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ δὲ ρηθέντων ἐξάγεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τότε δὲν ἐξεφράζετο διὰ βιβίων καὶ στασιαστικῶν ἐκρήξεων, ὅπως συμβαίνει ἐνίοτε καὶ εἰς αὐτάς τὰς τυραννικωτέρας ἀνατολικὰς βασιλείας. Βεβχίως ἐνίοτε οἱ δῆμοι ἐξετραχηλίζοντο ἐν τοῖς ἱπποδρομίαις εἰς κραυγὰς ἀπειλητικὰς καὶ πράξεις ἀνατρεπτικὰς, ὅπως συνέβη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλὰ συνήθως καὶ αὐτοὶ οἱ δῆμοι, πολὺ δὲ μᾶλλον ἡ ἐκκλησία, ἡ σύγκλητος καὶ τὰ θέματα ἐξεδήλουν τὸ φρόνημα αὐτῶν κοσμίως, καὶ ἐπὶ

τοσοῦτον συστηματικῶς, ὥστε καὶ ἡρμῆνευον πολλάκις πῶς ἐνόουν τὴν ἀπόλυτον τῆς βασιλείας ἐξουσίαν. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπροσπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Λέοντα ΣΤ', τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, ἀπὸ τοῦ νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ τοὺς ἀστικούς ὁρισμούς, ἔπειτα ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ συγχρόνως ἐνόμισε χρέος του νὰ εἴπῃ, ὅτι καὶ μὲν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, τοῦτο ὁμῶς «οὐχ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἅπλως τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων, οἷος ὁ νόμος ὁ ἔγγραφος.» Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἤρκεσθη· προέβη ἔτι μᾶλλον, καὶ εἰς τοὺς λέγοντας ὅτι «βασιλεὺς ὁ τὴν τετάρτην γυναῖκα ζητῶν, καὶ δεῖ παραχωρεῖν βασιλικὴν ἐπιθυμίαν,» δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκριθῇ, ὅτι μέγα μὲν τὸ τῆς βασιλείας πρῶγμα, καὶ δέον πείθεσθαι βασιλεῦσι, μηδὲ τοῖς προστάγμασιν αὐτῶν ἀντιτείνειν· ἀλλ' ἐν ἐκείνοις τοῖς προστάγμασιν, ἐν οἷς διαφαίνεται τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα. Προστάσσει δικαιοπραγεῖν; Τοῦτο βασιλικὸν ἀληθῶς πρόσταγμα. Κελεύει πάλιν οἷα τὰ τοῦ διαδόλου πονηρὰ ὑποβλήμικτα, εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν; Τοῦτο οὐ βασιλικόν· οὐκοῦν οὐδὲ πειστέον αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἀσεβοὺς ἀνδρὸς ἀσεβὲς πρόσταγμα παρὰ φαῦλον ποιητέον.» Μετὰ τοιοῦτου θάρρους ὑπερεμάχουν ὑπὲρ τοῦ νόμου οἱ ἱεράρχαι τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅσοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς, ὅσον ἀπόλυτοι καὶ ἂν ἦσαν, τοσοῦτον συνησθάνοντο τὴν δύναμιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνόμισαν πρέπον νὰ δικαιολογῶσι τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ παραδείγματος, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς λα' αὐτοῦ νεαρῆς, λέγει· «εἰ μηδὲν ἄλλο ἢ βασιλεία, ἢ ἐννομος ἐπιστασία ἐστὶ, νόμοι δὲ οἱ τὴν πολιτείαν τηροῦντες ἀδιαλώβητον, πόρρω που ἀπωθοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τὰ τὸ πολίτευμα καταβλάπτοντα, ἀνεῖται δὲ καὶ τὸ νομοθετεῖν βασιλεῦσιν· ἔργον ἄρα βασιλικὸν πρὸς τὸ κοινῇ τῇ πολιτείᾳ συμφέρον τὴν τῶν νόμων ἔκθεσιν παρὰ τῶν κρατούντων ἀποτελεῖσθαι.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο μὲν ἀπόλυτος, ἀλλὰ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἀπεριορίστου αὐτῆς ἐξουσίας ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ σέβεται τὴν κοινὴν γνώμην κοινωνίᾳς ἐπὶ τὸ εὐρωπαικώτερον μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον ὀργανωμένης.

Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβηκε πάντοτε· ἐνίοτε βασιλεῖς βίαιοι τὸν χαρακτήρα, ἰδιοποιούμενοι τὴν ἄμεσον ἐνάσκησιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἀπεφάσιζον ἄνευ διατυπώσεων, καὶ ἐξετέλουν ἄνευ ἀνβολῆς τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τρόπον, ὅστις ἤθελε σκανδαλίσει ἡμᾶς τὴν σήμερον. Ὁ Θεόφιλος βεβαιώσας ἐκ τοῦ προχείρου ὅτι εἰς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ πλὴν τούτου συγγενῆς ἐκ κηδεστίαις, ἠδίκησε, κτίζων τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, γείτονά τινα χήραν, διέταξεν ἐκ τοῦ παραχρῆμα νὰ μαστιγωθῇ μὲν δημοσίᾳ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, νὰ κατεδαφισθῇ δὲ ἡ οἰκία αὐτοῦ, καὶ νὰ δοθῇ εἰς τὴν χήραν τό τε οἰκόπεδον καὶ τὸ ὑλικόν. Ὁ δὲ Βασιλεῖος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, ἐπειδὴ ἐπείσθη ἐν τινι ἐκστρατείᾳ ὅτι ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως ἠπάτησεν αὐτὸν περὶ τινος πληροφορίας, ἀρπάσας ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος ἔρριψεν αὐτὸν διὰ μιᾶς κατὰ γῆς. Τὰ τοιαῦτα δὲν ἐγίνοντο πολλάκις, ἐγίνοντο ὅμως. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὅσω μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθ' οὓς ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἦτο ὅλως ἀχαλίνωτος, τόσω μᾶλλον ἀπκιτητικώτεροι ἀπέβησαν περὶ τὰ δείγματα τῆς ἀποδοτέας πρὸς αὐτοὺς εὐλαδείας. Δὲν ἀπεθεώθησαν μὲν ποτὲ οὔτε μετὰ θάνατον, χάρις εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' εἶνε βέβαιον ὅτι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι πρὸς αὐτοὺς πολὺ εὐπρεπέστερον, ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐφεξῆς. Τῷ ὄντι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ προσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, εἰ μὲν ἦσαν πατρίκιοι, κλίνοντες τὴν κεφαλὴν ἠσπάζοντο τὸν βασιλέα εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς πάλιν κατεφίλει τὴν κεφαλὴν αὐτῶν. Εἰ δὲ ἦσαν ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοί, ἐκλινον τὸ δεξιὸν γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγεν ἄλλην πολὺ ἐξευτελιστικωτέραν ἐθιμοτυξίαν. Ἐκτοτε ἅπαντες οἱ δημόσιοι τοῦ κράτους λειτουργοί, πολιτικοί τε καὶ στρατιωτικοί, πατρίκιοι, στρατηγοί, καὶ ἄλλοι, ὅσοι ἠξιοῦντο τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα, ἅμα πατήσαντες τὸν οὐδὸν τῆς αἰθούσης ἐν ᾗ ἴστατο ὁ βασιλικὸς θρόνος, ἐπιπτον εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στόμα, ὃ ἐστὶ πρηνεὶς, ὅπως σήμερον ποιοῦμεν τὸ σημεῖον τῆς μετανοίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐπειτα ἀναστάντες ἐβάδιζον μέχρι τῶν μέσων τῆς αἰθούσης· ἐκεῖ ἐπιπτον τὸ δεύτερον, καὶ ἀναστάντες πάλιν ἐπλησίαζον πρὸς τὸν βασιλέα εἰς τινὰ ἀπόστασιν· τότε ἐπιπτον τὸ

τρίτον, μεθ' ὃ ἠτπάζοντο τὰ γόνατα αὐτοῦ, κατόπιν τὰς χεῖρας καὶ τελευταῖον τὸ στόμα. Ἐν τινι ψαλτηρίῳ, τὸ ὅποτον ἐγράφη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, σώζεται ἐξωγραφισμένη εἰκὼν παριστῶσα πρὸς τὰ ἄνω μὲν τὸν σωτῆρα, κατωτέρω δὲ δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ καὶ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ὑποκάτω τῆς τοῦ Σωτῆρος εἰκόνης, τὸν Βασίλειον Β' τὸν Βουλγαροκτόνον· πρὸ τῶν ποδῶν δὲ τοῦ βασιλέως ἔξ ἐπισήμους Βουλγάρους προσκυνοῦντας αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρηνεῖς πεπτωκότας· θέαμα σήμερον οἰκτρὸν, ἀλλὰ τότε συνηθέστατον.

Σημειωτέον ὅτι ἐὰν ἡ παρουσίασις ἐγένετο καθ' ἡμέραν κυριακὴν «οὐκ ἔπιπτον κάτω προσκυνοῦντες, ἀλλὰ μέχρι τῶν γονάτων ἐποιοῦν τὸ σέβας τῆς προσκυνήσεως.» πλὴν τούτου ὁ μὲν Προκόπιος βεβαιοῖ εἰς τὰ ἀνέκδοτα αὐτοῦ, ὅτι εἰσπαχθείσης ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τῆς νέας ταύτης ἐθιμοταξίης, ἡ βασίλισσα Θεοδώρα ἀπήτησε νὰ προσκυνῇται ὅπως καὶ ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ βραδύτερον τοῦλάχιστον δὲν ἐσυνηθίζετο νὰ προσκυνῇται οὕτω ἡ τοῦ βασιλέως σύζυγος, παρεκτὸς μόνον ἴσως εἰς τὰς σπανίαις περιστάσεις καθ' ἃς ἡ βασίλισσα ἐνήσκει τὴν πραγματικὴν ἀρχήν. Τελευταῖον παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως πιθανώτατα κατηργήθησαν ἢ ἔπεσον εἰς ἀχρηστίαν τὰ τοιαῦτα παρατρέγωδα τῆς εὐλαθείας δείγματα. Ἀφοῦ οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἀπηγόρευον εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν νὰ προσκυνῶσι τὰς ἀγίας εἰκόνας, πῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀπαιτῶσι συγχρόνως νὰ προσκυνῶνται αὐτοί; Καὶ ἔπειτα ἡ εἰσπαγωγή τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς μικρῆς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μεταρρυθμίσεως συνταχθείσης Βασιλείου τάξεως τοιοῦτό τι ἴσως ὑποδεικνύει λέγουσα, ὅτι οἱ τύποι οὗτοι μετέπιπτον πάντως καὶ μετεβάλλοντο «ταῖς κατὰ καιροὺς τῶν πραγμάτων μεταποιήσεσι.» Καὶ πάλιν ἐν τῷ τέλει ἀξιοῦσα ὅτι ἡ νέα αὕτη διάταξις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀναδείξῃ τὴν βασιλείαν «βασιλικωτέραν καὶ φοβερωτέραν.

Ὅπωςδὴποτε βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας πάντες οἱ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐπισήμως ἐμπρηνιζόμενοι ὤφειλον νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ἀνωτέρω διαγραφέντα τύπον ἅπαντες μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Μητροπολίται, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ ἱερωμένοι ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἀπαραλλάκτως ὅπως οἱ

πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοί. Μόνος ὁ πατριάρχης ἐπέχων ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν ἴσῃν σχεδὸν τῆς τοῦ βασιλέως, διετήρει τὴν ἰσότητά ταύτην καὶ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν σχέσεσι. Τὸ ἄρθρον 8 τοῦ τοῦ τρίτου τίτλου τῆς Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου διελάμβανε. «Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνισταμένης τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεὺς ἐστὶ καὶ πατριάρχης.» Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος ταύτης, ὅσάκις οἱ δύο οὗτοι ἀπηντῶντο εἴτε ἐν τῆς βασιλείαις, εἴτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐχαιρετίζοντο ἀμοιβαίως λέγοντος ἰδίως τοῦ βασιλέως «Χαῖρε κύριε Πατριάρχα.» καὶ ἡσπάζοντο ἀλλήλους. Ἐὰν συνέπιπτε νὰ κάθεται ὁ βασιλεὺς καθ' ἣν στιγμὴν ἐπλησίαζεν ὁ πατριάρχης, ὁ βασιλεὺς ἀνίστατο, ἵνα τὸν χαιρετίσῃ καὶ τὸν ἀσπασθῇ. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν, τὴν ἀποκοπτὴν λεγομένην βασιλικὴν τράπεζαν, δὲν ἐκάθηντο μετὰ τοῦ βασιλέως συνεστιώμενοι, εἰμὴ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τινες τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τῆς χυλῆς. Ἀλλὰ πρῶτοι ἐκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ προέπινον ἀμφοτέροι, ἐκχλοῦντο νὰ καθήσωσιν οἱ λοιποί· ὡσχύτως μετὰ τὸ τέλος τῆς Τραπέζης, ἀνίσταντο καὶ ἐξήρχοντο οἱ τελευταῖοι οὗτοι παρέμενον δὲ καθήμενοι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης καὶ μόνον ἀφοῦ πάλιν προέπινον ἀμφοτέροι κατ' ἰδίαν, ἀπέρχοντο ἀποχαιρετίζοντες ἀλλήλους. Ὑπεφάνετο δὲ ἐνταῦθα κατὰ τι ἢ τοῦ βασιλέως ὑπεροχή, διότι ὁ μὲν πατριάρχης ἐκάθητο ἐξ ἀριστερᾶς τοῦ βασιλέως τὸ δ' ἐπίπεδον ἐφ' οὗ ἵστατο ἢ καθέδρα τοῦ βασιλέως ἦτο μικρόν τι ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς Πατριαρχικῆς καθέδρας.

Ἀλλ' αἱ τοιαῦται μετὰ τὸν βασιλέως καὶ κλήρου σχέσεις δὲν διητηρήθησαν εἰμὴ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βραδύτερον καὶ τοι οἱ ἡμέτεροι ἀνέκτεσαν τὴν βασιλεύουσιν ταύτην, τὰ πράγματα μετέβαλον ἐν μέρει ὅψιν κατὰ τοῦτο, ὡς καὶ ὡς πρὸς ἄλλα πολλά. Οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐξηκολούθησαν ἀσπαζόμενοι τὸν πόδα τοῦ βασιλέως ὁ κληρὸς ὅμως οὐδέποτε ὑπεβλήθη ἑκτοτε εἰς τὸ ἐξευτελιστικὸν τοῦτο τῆς εὐλαθείας δεῖγμα. Ἐν μὲν ταῖς βασιλείαις οἱ ἄρχιερεῖς οἱ ἀρχιμκνδρίται καὶ οἱ ἡγούμενοι ἤρχοντο νὰ ἀσπάζωνται πρῶτον μὲν τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως, εἴτα δὲ τὴν παρειάν· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ βασιλεὺς ἡσπάζετο ἐνίοτε τὰς χεῖρας τῶν ἀρχιερέων.

Ἐννοεῖται ὅτι τότε ἔπραττε τὸ αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην, ἐνῶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις βασιλεὺς καὶ πατριάρχης ἡσπάζοντο ἀμοιβαίως ἐν τῷ στόματι. Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου λοιπόν, ὁ μὲν βασιλεὺς ἡσπάζετο ἐνίοτε τὴν χεῖρα τοῦ πατριάρχου, ὁ δὲ πατριάρχης, ὡς φαίνεται, οὐδέποτε ἡσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως· ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους ὅμως ἀρχιερεῖς καὶ ἱερωμένους εἰσῆχθη τὸ ἔθος, ἐπ' ἐκκλησίας μὲν νὰ ἀσπάζεται ὁ βασιλεὺς ἐνίοτε τὴν χεῖρα αὐτῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις δὲ νὰ ἀσπάζωνται αὐτοὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως. Τὸ ἔθος τοῦτο ἦτο λογικόν, καθὼς καθιεροῦν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὲν ὑπεροχὴν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, τὴν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας δὲ ὑπεροχὴν τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος· ἐνῶ οἱ παραλαβόντες τὸ ἔθος ἐκεῖνο Ρῶσοι ἐσύγχυσαν τὰ πράγματα, καθ' ὅσον παρ' αὐτοῖς γίνεται ἀμοιβαῖος ἀσπασμὸς τῶν χειρῶν μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου εἴτε ἐπ' ἐκκλησίας, εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐὰν δὲ προέκειτο νὰ ρυθμισθῇ σήμερον τὸ ζήτημα τοῦτο παρ' ἡμῖν, νομίζομεν, ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὰ παρόντα ἔθνη οἱ πολῖται ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως χαιρετίζουσι μόνον αὐτὸν εὐλαβῶς, οὐδ' ὁ κληρὸς δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς μεγαλύτερον τι δεῖγμα εὐλαβείας. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἵνα τηρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσότητος, ἢ ἀπὸ τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος παρ' ἡμῖν καθιερωθεῖσα, νομίζομεν ὅτι οὐδ' ἐπ' ἐκκλησίας δεόν ὁ βασιλεὺς ν' ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νὰ χαιρετίζῃ τὸν ἀρχιερέα ἢ ἱερέα ἀσπαζόμενος μόνον τὸ ὑπὸ τούτου προσαγόμενον ἱερὸν εὐαγγέλιον.

Αἱ δὲ ἄλλαι μεταξὺ βασιλέως καὶ ἐκκλησίας σχέσεις ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὅσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἰσχυρὸς, ἐξέλεγε τὸν πατριάρχην, καὶ τοι κατὰ τύπους τελουμένης τῆς συνήθους ψηφοφορίας τῶν μητροπολιτῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός. Ὅσαύτως δὲ ὁ βασιλεὺς διώκει τότε κατ' οὐσίαν τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα. Καὶ πάλιν ὅσάκις ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνὴρ ἀσθενής, ὁ πατριάρχης ἀπέβρινε παντοδύναμος, ἄγων καὶ φέρων τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν τὰ δύο ἀξιώματα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὸ μὲν προεξάρχον τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, τὸ δὲ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ· ὥστε εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἡ δοξασία πολλῶν δυτικῶν, ὅτι τῆς ἀντικατολικῆς ἐκκλησίας ἀρχηγὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς. Ἐξηγήσαμεν ἤδη πολ-

λάκις δικτὶ ἐν τῇ Ἀνκτολῇ ἢ σωτηρίᾳ τοῦ κράτους ἀπῆται ἐνίοτε, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐπισφραγιστάτου περὶ αἱρέσεως ζητήματος, νὰ μὴ πράττῃ ἢ ἐκκλησίᾳ ὅλως ἰδιογνωμῶνως. Ἐὰν δὲ πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἐκτὸς τῶν ἐκτάκτων τούτων περιστάσεων ἐπενέβησαν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἔπραζαν τοῦτο καταχρηστικῶς καὶ οὐχὶ δυνάμει δικαιώματος ἀνγνωρισθέντος ποτὲ παρ' ἡμῖν· οὐδὲ δυνάμεθα ἐκ τούτου νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι παρ' ἡμῖν ὁ βασιλεὺς ἄρχει τῆς ἐκκλησίας, καθὼς οὐδὲ τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἄρχει τῆς πολιτείας ἡδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ πατριάρχαι ἐπενέβησαν καταχρηστικῶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αἱ ιδεαὶ δὲν εἶχον εἰσέτι ὠριμάσει ἀρκούντως, ὅπως σήμερον, περὶ τῶν ὁρίων τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν δύο δυνάμεων· τούτου δ' ἕνεκεν ἡ μετὰ αὐτῶν πάλῃ ὑπῆρξε σχεδὸν διηνεκῆς. Ἐξ αὐτῆς ὅμως ταύτης τῆς διηνεκοῦς πάλης καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οὐδεμίᾳ παρ' ἡμῖν ὠρίσθη ἢ ἐπεκράτησε νενομισμένη ὑπεροχή, ἢ τῆς βασιλείας ἢ τῆς ἐκκλησίας. Ἰνὰ συμπληρώσωμεν δὲ ὅσα δυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιφέρομεν ὅτι κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σκδβάτου, ὁ βασιλεὺς προσέφερεν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ νοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας 100 χρυσίου λίτρας, ἥτοι δρχμὰς 108,000 περίπου, ἡ δὲ ἐπιχορήγησις αὕτη ἠῤῥησε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖν τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ἐπὶ Ρωμανοῦ Ἀργυροῦ, εἰς 180 λίτρας.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν προσηγορεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διέφερε κατὰ τὰς λέξεις, ἂν ὅχι κατὰ τὴν ἐννοιαν, τοῦ σήμερον καθιερωμένου τρόπου. Οἱ τίτλοι τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αυτοκρατορικῆς μεγαλειότητος(1), τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αὐ-

1) Ἡ προσωνυμία *Μεγαλειότης* (Λατ. *Majestas*) εἶναι ἀκριβῶς Ρωμαϊκὴ διδομένη οὐχὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἀλλ' εἰς τὸν λαὸν τὸν Ρωμαϊκὸν τῆς Ρώμης τὸν κυρίαρχον, (*majestas populi Romani*). Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων μετέφρασαν αὐτὸ καθοσίωσις (ἔγκλημα καθωσιώσεως = *crimen majestatis*). Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις Βυζαντινοῖς χρόνοις, ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου, ὡς κυρίαρχος, καλεῖται λαὸς καθωσιωμένος (μεγαλειότατος), καὶ οἱ αυτοκράτορες προσηγορεύουσιν αὐτὸν ὡς μεγαλειότατον (ἢ *ὑμετερα καθωσιώσις* = ἡ ὑμέτερα μεγαλειότης, λέγουσιν οἱ αὐτο-

τοκρατορικῆς ὑψηλότητος δὲν ἦσαν τότε ἐν χρήτει. Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αἱ πρὸς τὸν βασιλέα ἢ περὶ βασιλέως ὁμιλοῦντες ἐκάλουν αὐτὸν αὐτοκράτορα, καίσαρα, αὐγουστον (σεβαστὸν) ἢ ἀπλῶς καὶ βασιλέα, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ αὐγούστην ἢ καὶ ἀπλῶς βασιλίδα. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅμως καὶ ἐφεξῆς εἰσῆχθη ἐκ παρ' ἀλλήλου πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίδος προσχγόρευσιν, ἢ τοῦ δεσπότη καὶ τῆς δεσποίνης(2). Καὶ ὁ μὲν Προκόπιος δεινῶς κατακρυφάζει κατὰ τοῦ νέου τούτου τίτλου ἐν ταῖς Ἀνεκδότοις, ὡς σφόδρα ἐξευτελιστικοῦ, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἐλογίζετο κατώτερος τοῦ βασιλικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς καὶ βασιλὶς δὲν ὠνομάζοντο εἰμὴ μόνος ὁ ὑπέρτατος τοῦ κράτους ἄρχων καὶ μόνῃ ἢ σύζυγος αὐτοῦ· ἐνῷ ὁ τίτλος τοῦ δεσπότη καὶ τῆς δεσποίνης ἀπεδόθησαν, πρκετὸς τῶν βασιλέων, καὶ εἰς ἄλλους, τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν, τὰ τέκνα αὐτῶν, τοὺς πατριάρχας καὶ ἐν γένει τοὺς ἀρχιερεῖς. Μὴ παραλίπωμεν δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἰδιάζον τι περιστχτικὸν ἀνχγόμενον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως δεσπότης καὶ δεσποινα ὡς πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Δεσπότης ἐλέγετο ὁ βασιλεὺς, καὶ δεσποινὴ ἢ βασιλὶς, ὅταν ὅμως ἔλεγον πληθυντικῶς οἱ δεσπότηαι, ἐνόουν πολλάκις μόνον τὸν βασιλέα, (οὐχὶ δὲ καὶ τὴν βασιλίδα, τὴν δεσποιναν), ἐνῷ λέγοντες οἱ βασιλεῖς, περιελάμβανον πάντοτε ἐν τῇ προσχγορεύσει τούτῃ συνήθως μὲν τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλίδα, ἐνίοτε δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβασιλεύοντας, καὶ τὴν τῶν βασιλέων προσωυμὴν ἔχοντας υἱούς, ἀδελφούς καὶ ἄλλους. Ἄλλοι τρόποι προσχγορεύσεως ἦσαν· ἡ βασιλεία σου, ἡ ἔνθεος βασιλεία, ὁ ἅγιος αὐτοκράτωρ, ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς βασιλεὺς, ἡ σὴ ὑψηλὴ καὶ

κρίτορες πρὸς τὸν λαόν). Ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, τὸ majestas ἀπὸ τοῦ Ρωμ. λαοῦ μετέστη εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς δούσεως, ὡς ἐκπροσωποῦντας τὴν μεγαλειότητα τῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ λαοῦ.

2) Δεσπότη καὶ δεσποινα εἶναι μεταφράσεις τοῦ Λατ. d o m i n u s καὶ d o m i n a. Οὕτω δὲ προσχγορεῦοντο οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν, ἀπὸ τῶν χρόνων ἰδίως τοῦ Διοκλητιανοῦ (ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος). Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἔλαβε κατὰ μικρὸν γενικωτέραν σημασίαν ἡγεμὼν κατὰ τὸ Εὐρωπ. prince = πρίγκηψ, καὶ ἐκάλουντο οὕτω οὐ μόνον οἱ αὐτοκράτορες, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη (οἱ πρίγκηπες) τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου.

μεγάλῃ βασιλείᾳ. ἡ αὐτοκρατορία ὑμῶν, εἰρηνοποιῆ καὶ ἀγαθὲ βασιλεῦ, εἰρηνικώτατε καὶ φιλάνθρωπε βασιλεῦ. Ἡ βασίλισσα προσηγορεύετο· ἡ εὐσεβεστάτη αὐγούστα, ἡ γαληννοτάτη αὐγούστα. Περὶ ἐαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν· ἡ βασιλεία μου.

Τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἐν γένει μὲν προσηγορεύοντο· τὰ πορφυρογέννητα τῶν βασιλέων τέκνα, ἰδίως δὲ οἱ υἱοί, οἱ γαμβροὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως εἶχον, ὡς προεῖρηται, ἀνέκχθεν τὴν προσωμίαν τοῦ δεσπότη. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ κζ' κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἐν ᾧ περιγράφεται πῶς ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος τὸν δεύτερον αὐτοῦ υἱόν, τὸν δεσπότην Δαβίδ, ἀνήγαγεν εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, τὸν δὲ πρῶτον, Ἡράκλειον ὅπως καὶ ὁ πατὴρ ὀνομαζόμενον, ἀνεβίβχθεν ἀπὸ τῆς ἀξίης τοῦ καίσαρος εἰς τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἔτι λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀρχικὸς τίτλος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ τοῦ δεσπότη. Καὶ ὅτι τοῦτο συνέβχινε μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, μαρτυρεῖ ὁ Κουροπαλάτης Κωδῖνος, ὁ μικρὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀκμάσας, λέγων· σημείωσαι ὅτι οἱ τοῦ βασιλέως υἱοί, οἱ δεσπύται, προῖσταντο τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν γαμβρῶν τοῦ βασιλέως, δεσποτῶν καὶ αὐτῶν ὄντων.» Ἀλλ' ἐκ τούτων τὸν μὲν πρεσβύτερον πολλάκις οἱ βασιλεῖς προσελάμβανον συνάρχοντα, ἀπονέμοντες αὐτῷ τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐνίοτε δὲ ἔπραττον τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τοὺς δευτεροτόκους. Ἀλλοτε δὲ πάλιν τούτους τε ἢ τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν, ἢ τοὺς γαμβρούς ἀνηγόρευον καίσαρας καὶ νωβελησίμους. Τούτου γενομένου, οἱ μὲν βασιλεῖς ἀνχορευθέντες, ὡς τοιοῦτοι προσηγορεύοντο, ὁ δὲ καῖσαρ, εὐτυχέστατος· (ὁ δεῖνα, εὐτυχεστάτου καίσαρος πολλὰ τὰ ἔτη), ὁ δὲ νωβελήσιμος, ἐπιφκνέστατος, (ὁ δεῖνα, ἐπιφκνεστάτου νωβελησίμου κλπ.) Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τοῦ καίσαρος, κατ' ἀρχὰς προσῆκον μόνον τῷ βασιλεῖ, ἀπεδόθη ἔπειτα, ὅπως καὶ τὸ τοῦ νωβελησίμου, εἰς τινὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, τὸ τοῦ νωβελησίμου ἔπεσεν εἰς ἀχρηστίαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς (ὅστις, πρὶν ἢ βασιλεύσῃ, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος νωβελήσιμος) ἐπενόησε περὶ τὰ τέλη τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος, ἐτέρως προσηγορεύσει, τὴν τοῦ σεβασ-

στοκράτορος, τοῦ πανυπερσεδάστου, τοῦ πρωτοσεβάστου καὶ τοῦ σεβαστοῦ· ὥστε ἡ τελευταία αὕτη, ἡ ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς βασιλεῖς ἀπονεμομένη, ἔκτοτε ἀπεδόθη εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, καὶ ἐλογίσθη μάλιστα κατωτέρα τῶν τριῶν ἄλλων ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἀναφερθείσων. Οἱ δὲ τίτλοι οὗτοι καὶ ὁ τοῦ καὶ σαροῦ παρέμειναν ἐν χρήσει μέχρι τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως.

Πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας γράφοντες οἱ μονάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀπεκάλουν βασιλεῖς εἰμὴ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας. Τοὺς διαδεχμένους τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν Ἀφρικῇ ἡγεμόνας τῶν Μωαμεθανῶν, ὠνόμαζον ἐξουσιαστὰς ἢ ἀπλῶς φίλους. Οὕτω πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀφρικῆς γράφοντες ἔλεγον· «Κωνσταντῖνος καὶ Ρωμανός, πιστοὶ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ αὐτοκράτορες αὔγουστοι, μεγάλοι βασιλεῖς Ρωμίων, πρὸς τὸν ἐνδοξότατον καὶ εὐγενέστατον ἐξουσιαστήν τῶν Μουσουλμητιῶν.» Καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Αἰγύπτου· «Κωνσταντῖνος καὶ Ρωμανός, ἐν Χριστῷ εὐτεβεῖς αὐτοκράτορες, μεγάλοι ὑψηλοὶ Αὔγουστοι, βασιλεῖς Ρωμίων, πρὸς τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον, τὸν εὐγενέστατον Ἀμηνρὰν Αἰγύπτου.» Τοὺς ἄλλους ὑποδεστέρους ἡγεμόνας τῶν πέριξ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐθνῶν ἀπεκάλουν ἄρχοντας, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς Ρωσίας ἡγεμόνα. Τοὺς δὲ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὠνόμαζον ρῆγας. Καὶ τοῦτο διότι τότε ἡ λέξις βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ ἦσαν παρ' ἡμῶν ἰσοδύναμοι, ὥστε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχαι ἀπέφευγον ὅσον ἐνεστὶ νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας, ὅχι μόνον τὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ διὰ τούτου ἐπιτρέψωσιν εἰς ἄλλον ἀξιώμα ἴσον τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀξιώματος. Ἐν τούτοις ὠνόμαζον ἀδελφοὺς οὐ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ρῆγας τῆς Δύσεως. Ὅτε πάλαι ποτὲ ἐπαρουσιάζετο εἰς τὸν βασιλέα ὁ πρέσβυς τῆς Περσίας, (ὅστις ὤφειλε, πρὶν ἢ πλησιάσῃ, νὰ πέσῃ τρεῖς κατὰ γῆς, καὶ ἔπειτα νὰ φιλήσῃ τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως οἱ ἰθαγενεῖς), ὁ βασιλεὺς ἠρώτα αὐτὸν «πῶς ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν σὺν Θεῷ ὑγιάνει; χαίρομεν ἐπὶ τῇ υἰείᾳ αὐτοῦ.» Γράφοντος δὲ πρὸς τοὺς ρῆγας Σαξωνίας, Γαλλίας, Γερμανίας, ἔλεγον· «ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Κωνσταντῖνος καὶ Ρωμανός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς

Ρωμίων, πρὸς ὃ δεῖναι τὸν πεποθημένον πνευματικὸν ἀδελφόν, τὸν περιέβλεπτον ρῆγιν. » Ἐνίοτε ὅμως ἡ βίαι τῶν πραγμάτων ἠνάγκαζε τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν νὰ προσκγορεύωσιν ἀπὸ τοῦ ἴσου τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Ὅτε ἐν τῇ 10 ἐκκτονταετηρίδι ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Συμεὼν, μέγας καὶ πολὺς γενόμενος διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, ἀπέδωκε τὴν μετριοφρονίαν ἐπωνυμίαν Κνιάζ, εἰς ἣν ἤρκοιντο οἱ προκάτοχοί του, καὶ ἐπωνομάσθη Τσάρ, ἥτοι βασιλεύς, ἐδέησε καὶ εἰ ἡμέτεροι νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἐπὶ τινι χρόνῳ τὴν ἀξίωσιν ταύτην· καὶ ἐνῶ πρότερον ἔγραφον· «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον καὶ ἐκ Θεοῦ ἄρχοντα τοῦ χριστιανικωτάτου ἔθνους τῶν Βουλγάρων.» ἤδη ἀποτεινόμενοι πρὸς αὐτὸν ἔλεγον· πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον, τὸν Κύριον ὃ δεῖναι, βασιλέα Βουλγαρίας.» ἀλλ' ἐζήτησαν καὶ ἐνταῦθα νὰ διασώσωσι λεπτὴν τινι χροιάν ὑπεροχῆς, μὴ ἀποκλοῦντες τὸν βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ρητῶς ἀδελφὸν ἀλλὰ μόνον τέκνον. Ἰνα δὲ καταδείξωμεν ἐνταῦθα ὅποσον εὐρεῖται ἦσαν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπιφέρομεν, ὅτι ἡ Βασίλειος τάξις μνημονεύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπιστολῆς αὐτοῦ, «πρὸς ὃ δεῖναι τὸν ὑπερέχοντα Κύριον τῆς Ἰνδίας, τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον.»

Εἶπομεν ὅτι πολλάκις οἱ υἱοὶ πρὸ πάντων τοῦ βασιλέως προσελαμβάνοντο ὡς συνάρχοντες, καλούμενοι βασιλεῖς καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνευφημούμενοι. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας συνέβη καὶ ἕτερόν τι. Ὅσάκις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι, ἢ γυναῖκες ἀσθενεῖς, ἄνδρες ἐπιφανεῖς τῆς πολιτείας, ἰδίως ἐπὶ στρατιωτικοῖς κατορθώμασι, κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ διεξῆγον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς, ὀνόματι μὲν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι δὲ αὐτοὶ μόνοι. Οὕτως ὁ δρουγγάριος τοῦ πτόλου, ἥτοι ὁ νύμφος Ρωμηνὸς ὁ Λεκαπηνὸς συνεβασίλευσε μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· καὶ οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ ἔλαβον τότε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ὡσαύτως οἱ στρατηγοὶ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ Ἰωάννης Τσιμισκῆς συνεβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως μετὰ τῶν ἀνηλίκων ἐγγόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου. Περμοίως καὶ ἄλλοι ἤττον ὀνομαστοὶ ἄνδρες κατέλαβον τὴν βασιλείαν περὶ τὰ τέλη τῆς μα-

κεδονικῆς δυναστείας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν δέκα ἀνδρῶν, ὅσοι καὶ τοὶ μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν μακεδονικὸν οἶκον συνεβασίλευσαν μετὰ τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τοῦ οἴκου τούτου διενουήθη ἢ τοῦλάχιστον κατώρθωσε νὰ καθαιρέσῃ τὸν οἶκον ἐκεῖνον. Φαίνεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τοσοῦτον συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς διαδοχικῆς μοναρχίας, ὥστε ἐπέτρεπε μὲν νὰ ἐνισχύεται αὕτη δι' ἀνδρῶν δεξιωτέρων, ὅσας περὶ ἐπιπτεν εἰς χεῖρας κληρονόμων ἀσθενῶν, καὶ εὐχαρίστως μάλιστα ἔδλεπε τοῦτο, δὲν ἀνείχετο ὅμως ποτὲ τὴν ἀνκτροπὴν τῆς διαδοχῆς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Ὁ δὲ τοιοῦτος συνδυασμὸς τῆς κληρονομικῆς βασιλείας μετὰ τῆς αἰρετῆς, δι' οὗ κατωρθώθη ἡ ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας διατήρησις τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ οἴκου, εἶναι ἴσως ἐνικαὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς νέα ἀποδείξις ὅτι ἐν μέσῳ τῆς τασαύτης ἐκείνης ἀνωμαλίας τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνκτολικοῦ κράτους, ὑπῆρχεν οὐδὲν ἥττον ἐν αὐτῷ, μάλιστα κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον, κοινόν τι πνεῦμα, καθ' ὃ ἐρρυθμίζοντο τὰ ὑπέρτατα αὐτοῦ συμφέροντα.

Διὰ δὲ τὴν τοιαύτην παγίωσιν τοῦ μοναρχικοῦ αξιώματος ἐξέλιπον καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν αἱ ταραχώδεις σκηναί, αἵτινες ἀλλοτε συνέβηκιν ἐπὶ τῆς συχνῆς νέων βασιλέων χειροτονίας. Ἐπειδὴ διαρκούσης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ διάδοχος ἦτο ὠρισμένος, ὁ διάδοχος οὗτος κατελάμβανε τὴν ἀρχὴν ἀπλῶς διὰ τῆς κατὰ τοὺς νενομισμένους τύπους στέψεως· ἐνῶ κατὰ τοὺς προηγούμενους χρόνους, ἐπειδὴ τῆς στέψεως προηγεῖτο πολλάκις ἐκλογή, εἰς ἣν ἐπενήργει ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως, ἡ τελετὴ αὕτη ἀπέβηκε πολλάκις δραματικωτάτη.

Ἐν ἔτει 491 ὅτε, ἀποθνήσκοντος τοῦ Ζήνωνος, ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ νέος βασιλεὺς, οἱ ἄρχοντες, οἱ συγκλητικοὶ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως συνήχθησαν κατ' αὐτὴν τὴν νύκτα τὴν παρκαλουθήσασαν τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος, ἐν τῇ στοᾷ ἣτις προηγεῖτο τῆς μεγάλης τῶν ἀνκτόρων αἰθούσης, ἵνα σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ διαδόχου. Συγχρόνως ὅμως συνέρρευσε ὁ δῆμος εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ κατέλαβε τὰ ὠρισμένα δι' αὐτὸν βᾶθρα, ὁ δὲ στρατὸς συνεπυκνώθη εἰς τὸ ἐπίμηκες τετράγωνον

νον ἐν τῷ ὀπίῳ ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες. Οἱ συνελθόντες εἰς τὰ βασιλεια ἄρχοντες, ἐπειδὴ ἔμαθον ὅτι πολὺς ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ συνέβαινε θόρυβος, συνεβούλευσαν τὴν αὐγούστην Ἀριάδνην νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ ἵππικόν ἐκεῖνο ἀμφιθέατρον ἵνα προσφωνήσῃ τὸν δῆμον, διότι ὡς χήρα τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως καὶ θυγάτηρ τοῦ προκτιόχου αὐτοῦ Λέοντος, ἐλογίζετο ἔχουσα τὸ κράτος εἰς χεῖρας αὐτῆς. Καὶ τῷ ὄντι ἡ Ἀριάδνη, φέρουσα τὴν χλαμύδα, ἀπῆλθεν αὐτόθι ἐν συνοδίᾳ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων, ὅσοι κατὰ τὰ εἰθισμένα περιεστοίχιζον τοὺς βασιλεῖς ἐν τῷ θεωρείῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου. Παρηκολούθησε δὲ αὐτὴν ἐκτάκτως εἰς τὴν περίστασιν τούτην καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Εὐφῆμιος. Ἄμα ἡ αὐγούστη ἀνῆλθεν εἰς τὸ Κάθισμα, δηλαδὴ τὸ βασιλικὸν θεωρεῖον, καὶ ἐπεφάνη εἰς τοὺς αὐτόθι ἡθροισμένους, δῆμος καὶ στρατὸς ἀνέκραξαν μιᾷ φωνῇ· «Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς· Εὐσεβῆ Κύριε, ζώῃν αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Ὁρθόδοξον βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν τούτων ἀντήχησαν αἱ εὐσεβεῖς ἐπιφωνήσεις· «Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον.» Ἡ δὲ αὐγούστη προσεφώνησεν αὐτοὺς διὰ λιβελλησίου, ἥτοι διὰ γραμματέως, ὅστις ἱστάμενος ἐπὶ τῶν προκειμένων τοῦ θρόνου βάθρων, ἀνέγνωσε τὴν ἀκόλουθον διακήρυξιν. «Ἡ ὑμετέρα γενναιότης τὰ πρέποντα καὶ νῦν τῇ καθοσιώσει συνήθως ἐπεδείξατο καὶ τὴν εὐταξίαν ἐβεβαίωσε, τὰ ὀφειλόμενα τῇ βασιλείᾳ φυλάξασα.» Ἐνταῦθα στρατὸς καὶ δῆμος ἀνεβόησαν· «Ἡμεῖς δοῦλοι τῆς αὐγούστης, εὐσεβῆ Κύριε, ζώῃν αὐτῇ. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς· Ρωμαίων βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» Μετὰ τὰς κραυγὰς τούτας ἐξηκολούθησεν ὁ γραμματεὺς ἀναγινώσκων τὴν διακήρυξιν. «Ὅτι καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων ἐκελεύσαμεν ταῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ, μετὰ κοινῆς τῶν γενναιοτάτων δοκιμασίας, ἄνδρα ἐπιλέξασθαι χριστιανὸν Ρωμαιοὺν καὶ πάσης γέμοντα βασιλικῆς ἀρετῆς, ὥστε μήτε χρημάτων, μήτε ἄλλῳ τινί, ὅσον τό γε ἐν ἀνθρώποις, ἀνθρωπίνῳ πάθει ὑποκεῖσθαι.» Καὶ ἐνταῦθα πάλιν κραυγὴ γενικὴ ἀντήχησε· «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Τῆς φιλοχρίστου βασιλίδος πολλὰ τὰ ἔτη· Κύριε ἐλέησον. Βασιλεῦ οὐράνιε, δὸς ἡμῖν ἐπίγειον ἀφιλόαργυρον βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ.» Ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν ἀναγινώσκων· «Ὡστε δὲ καθάραν καὶ τῷ δεσπότῃ

Θεῷ ἀρέσκουσιν τὴν κρίσιν γενέσθαι, ἐκελεύσαμεν τοὺς ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γεννησιωτάτων ἐξερχίτων (στρατευμάτων) ψήφου, προκειμένων καὶ τῶν ἁγίων εὐχγγελίων. πρὸντος τοῦ ὀσιωτάτου καὶ ἁγιωτάτου τῆς βασιλίδος ταύτης πατριάρχου, καὶ προκειμένων ὡς εἴρηται, τῶν ἁγίων λογίων, γενέσθαι τὴν ἐπιλογὴν, ἐφ' ᾧτε μηδέν καὶ μηδὲ φιλίας, μηδὲ ἔχθρας, μηδὲ σκοποῦ, μηδὲ συγγενείας, μηδὲ ἄλλου τινὸς ἰδίου μεμνημένον, ἀλλ' ἔχοντα καθαρὸν τὸ συνειδός, καὶ ὅλον πρὸς τὸν δεσπότην Θεὸν νενευκός, οὕτω ποιήσασθαι τὴν ἐπιλογὴν. Ἐπειδὴ οὖν, ὡς καὶ ἡ ὑμετέρα καθορὰ καθοσίωσις, τὸ πρᾶγμα μέγα, καὶ περὶ κοσμικῆς πρόκειται σωτηρίας προσήκει τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν μικρὸν ἐνδοῦναι, ὥστε καὶ τὴν κηδεῖαν τοῦ τῆς θείας λήξεως Ζήνωνος προβῆναι δεόντως, καὶ μὴ ἐκ προπετοῦς ἐπιλογῆς γενέσθαι τι μεταμελείας ἄξιον.»

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς παραινέσεις ταύτας, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ βασίλισσα ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς εὐλαβῶς τὴν τῆς καθοσιώσεως προσκγόρευσιν, ταῦτον εἰπεῖν ἀνεγνώρισεν εἰσέτι τὴν μεγαλειότητα αὐτῶν. (3) Ἀλλὰ καίτοι συναινέσαντες εἰς τὴν περὶ ἀναβολῆς τῆς ἐκλογῆς πρότασιν, μέχρις οὗ κηδευθῇ ὁ νεκρὸς τοῦ Ζήνωνος, ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἠθέλησαν συγχρόνως νὰ ἐκδηλώσωσιν εὐχὰς τινὰς καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίτησιν τοῦ νὰ παύσῃ ἀμέσως ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως, ὅθεν ὑπὸ πάντων ἐκράγη· ἀλλὰ πάσχα τῇ οἰκουμένη (διότι ταῦτα συνέβαινον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀπριλίου), εὐταξίαν καὶ εὐθηνίαν τῇ πόλει. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· ἔξω βάλει τὸν κλέπτην ἑπαρχον τῆς πόλεως. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας· Κύριε, ζώην αὐτῇ ὅλα τὰ καλὰ ἐπὶ σοῦ γένηται, Ρωμαίκα, εἰ οὐδὲν ξένον αὖξει τὸ γένος τῶν Ρωμαίων· τὸ βασίλειον σόν ἐστιν, Ἀριάδνη αὐγούστα· Σὺ νικᾷς.» Ἡ βασίλισσα ὡς φαίνεται, ἦτο παρεσκευασμένη εἰς ταύτην τοῦ πλήθους τὴν ἀπαίτησιν· ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ προσφωνή-

3) Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐρρήθη, ἡ Ρωμ. λ. *majestas* (ἡ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἐρμηνευομένη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων *δυναστεία* ἐν τοῖς χρόνοις τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐρμηνεύεται διὰ τοῦ καθοσιώσεως, ἀνῆκε δὲ ἡ καθοσίωσις ἢτοι ἡ δυναστεία ἢ μεγαλειότης εἰς τὸν λαόν (*majestas populi Romani*)).

σει αὐτῆς λέγουσα· «εὐχαριστοῦμεν τῷ δεσπότη Θεῷ ὅτι πάντα ὅσα ὑμῖν ἐστὶ καὶ συμφέροντα καὶ κατὰ φύσιν, ταῦτα καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων αἰτήσεων εἰς τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον ἔρχεται καὶ πληροῦται. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἐνταῦθα ἀνόδου συνιδόντες χρήζειν τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν ἀνδρὸς ἔμψρονος καὶ τῆς ὑμετέρας εὐζωΐας προνοοῦντος, φθάσαντες καὶ προλαβόντες τὰς ὑμετέρας αἰτήσεις, τὸν ἐνδοξότατον Ἰουλιανόν, εἰς τὴν ἐπαρχὸν ἀρχήν, (4) τοῦ Δεσπότη Θεοῦ ἐπινεύσαντος, προβιολόμεθα.» Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πλῆθος εὐχαριστήθη διὰ τὴν εὐχερῆ τυχὴν ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης καὶ κυριωτάτης αὐτοῦ ἀπαιτήσεως· διὸ ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «ταύτη καλὴ ἀρχή· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης, πολλὰ τὰ ἔτη τῶν ἀρχόντων.» Μεθ' οὗ ὁ γραμματεὺς ἀνέγνω τὸ τελευταῖον μέρος τῆς προσφωνήσεως· «τῆς οὖν ὑμετέρας ἐστὶ καθοσιώσεως ὥσπερ ἀεὶ ἐφυλάττετε, οὕτω καὶ νῦν φυλάττει τὴν εὐτυχίαν. Τῆς γὰρ ὑμετέρας εὐζωΐας καὶ πάντων τῶν συμφερόντων ὑμῖν πρῶτον μὲν ὁ δεσπότης Θεός, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἱκανῶς προενοήσαμεν, καὶ εὐθέως βουλευόμενοι μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γεννησιότατων ἐξερχίτων (5) συναινέσεως προβιολόμεθα ἄνδρα εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ὀρθόδοξον καὶ ἁγνόν. Ἀπέστω δὲ φθόνος τῆς καλλίστης ταύτης συμβουλίας καὶ πολιτείας.»

Μετὰ τὸ τέλος τῆς προσφωνήσεως ταύτης κατῆλθεν ἡ αὐγούστα τοῦ καθίσματος ἐν συνοδίᾳ τῶν περὶ αὐτὴν ἀρχόντων· καὶ ἀφοῦ εἰσῆλθον πάντες εἰς τὰ βασιλεια, ἡ μὲν δέσποινα ὑπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια δώματα, οἱ δὲ ἄρχοντες ἐκάθησαν ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐκινήθη φιλονεικία, ὁ προκίποιος (εἷς τῶν αὐλαρχῶν) Οὐρβίκιος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι καλῶς ἤθελον πράξει ἂν ἀνέθετον τὴν ἐκλογὴν εἰς τὴν αὐγούσταν. Τότε ἡ σύγκλητος παρεκάλεσε τῶντι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως νὰ εἰσέλθῃ καὶ παρακαλέσῃ τὴν βασίλισσαν, ἵνα αὐτὴ ἐκλέξῃ ὃν βούλεται. Ἡ δὲ ἐξελέξατο Ἀναστάσιον τὸν Σιλεντιάριον (6), ὅπερ μολόντες οἱ ἄρχοντες πάντες εὐχαριστήθησαν. Καὶ

4) Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπάρχου ἴδ. κατωτέρω.

5) Τοῦ στρατοῦ δηλονότι.

6) Σιλεντιάριοι ἦτοι «σιγῆς ἐπιστάται» καὶ «ἡσυχοποιοί» ἦσαν ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν ἀρχόντων ἐπιτετραμμένοι, ὡς φαίνεται, τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν τῆς αὐλῆς, ἦσαν δὲ πιθανῶς καὶ μέλη τοῦ σιλεντιάρχου. ἦτοι τοῦ ἰδιαίτερου ἀνωτάτου συμβουλίου τοῦ αὐτοκράτορος.

παρὰ χρῆμα ὁ μάγιστρος ἔπεμψεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀναστασίου διαφόρους ἀξιωματικούς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, ἵνα ἀναγγείλωσιν αὐτῷ τὴν γενομένην ἐκλογὴν καὶ συνοδεύσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ βασίλεια. Καὶ προσελθόντος αὐτοῦ ἐγένετο ἡδὴ ἡ κηδεία τοῦ Ζήνωνος. Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν ὁ νέος βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐδέχθη τὰς προσήσεις ἔλων τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπῆλθεν εἰς τὴν στοάν, ἣτις προηγεῖτο τῆς μεγάλης τῶν βασιλείων αἰθούσης, καὶ ἐκεῖ προσελθόντων κατόπιν πάντων τῶν ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν, ἀπήτησαν οὗτοι παρ' αὐτοῦ νὰ ὁμώσῃ. «Ὡς οὐδενί, πρὸς ὃν εἶχε πρᾶγμα, φυλάττει λύπην, καὶ ὅτι μετὰ ὀρθοῦ συνειδότητος τῇ βασιλείᾳ χρήσεται.»

Τελεσθέντος δὲ τοῦ ὅρκου τούτου, ὁ νέος βασιλεὺς ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἵπποδρόμον καὶ ἐκεῖ φορέσας εἰς παρὰ κειμένην τινὰ ἐπίσημον αἴθουσαν στιχάριον, διδητήσιον ἐπὶ χρυσον, ὃ ἐστὶ τὸ ἐπὶ τοῦ στιχαρίου φορούμενον μακρὸν καὶ πλατὺ ἔνδυμα, καὶ ζωνάριον, καὶ τὰς βασιλικὰς περισκελίδας, τὰς καλουμένας τουδίκα καὶ καμπάγια, εἰσῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα. Τότε τὰ στρατεύματα, τὰ ὅποια ἴσταντο ἐντὸς τοῦ ἵπποδρόμου ἔκλιναν τὰ ἔπλα καὶ τὰς σημαίας, ὃ δὲ δῆμος ὁ παριστάμενος εἰς τὰ βάθρα εὐφρόνησεν αὐτόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καθήσας ἐπὶ ἀσπίδος ὁ νέος βασιλεὺς μετεωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν καὶ ἐπεδείχθη εἰς τὰ περιεστάμενα πλήθη. Εἰς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸ κάθισμα ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸ ἴδιον μανιάκιον, ὃ ἐστὶ τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ τοῦ χρυσοῦν ψέλλιον, καὶ ἐν τῷ ᾧμα ὠρθώθησαν αἱ σημαῖαι καὶ τὰ ὅπλα, καὶ εὐφηνήθη ὁ βασιλεὺς παρὰ τε τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δημοτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο κατήλθεν ἐκ τῆς ἀσπίδος, καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἐποίησεν εὐχὴν καὶ ἐλέγχθη τὸ «Κύριε ἐλέησον», περιέθηκεν αὐτῷ τὴν χλαμύδα τὴν βασιλικήν, καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον. Ταῦτα περιβαλὼν τὰ βασιλικὰ παράσημα ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κάθισμα καὶ ἠσπάσατο τὸν δῆμον καὶ ἔκραξαν πάντες, ὁ μὲν δῆμος ἑλληνιστὶ «Σεβαστέ» οἱ δὲ στρατιῶται ρωμαϊστὶ «Αὐγούστε». Σιωπῆς δὲ γενομένης ἐπεδόθη πρὸς τὸν βασιλέα ἑγγράφος προσφωνήσις πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν δῆμον, ὃ δὲ πάλιν παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν γραμματέα. ὅστις ἰστάμενος ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ καθίσματος, ἀνέγνωσε τάδε· «Δηλὸν ἐστὶ τὸ ἀν-

θρώπινον κράτος τῆς ἀνωτάτης δόξης τῷ νεύματι ἀπαρτίζειν». Ἐν-
ταῦθα ἀμέσως διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν τὸ πλῆθος βοῶσιν· «ἄφθονα
τῇ οἰκουμένῃ· ὡς ἔζησας οὕτω βασίλευσον· ἄγνους ἄρχοντας τῇ οἰ-
κουμένῃ» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μεθ' οὗ ἐπελθούσης σιγῆς, ὁ γραμμα-
τεὺς ἐξηκολούθησεν· «Ἐπειδὴ τοίνυν ἐμέ, εἰ καὶ ἄκοντα καὶ ἀναγκά-
λόμενον, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα Ἀριάδνῃ τῇ διακρίσει τῶν ὑπερ-
φυστάτων πρωτευόντων καὶ τῆς ἐνδοξοτάτης συγκλήτου ἡ ἐλλογῇ
καὶ τῶν δυνατῶν στρατοπέδων, τοῦ τε καθωσιωμένου λαοῦ(7) ἡ
συναίνεσις πρὸς τὸ ἀναδέξασθαι τῆς βασιλείας τῶν ρωμαίων τὴν
φροντίδα, προηγουμένως τῆς ἐπιεικείας τῆς θείας Τριάδος, προεχώ-
ρησεν...» Τὸ πλῆθος πάλιν διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν ἀνακράζον «Κύ-
ριε ἐλέησον. Υἱὲ Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον. Ἀναστάσιε αὐγούστε συμ-
βήκας· εὐσεβῇ βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μόλις
δὲ δυνηθέντος τοῦ γραμματέως ν' ἀκουσθῇ ἐπανελήφθη ἡ ἀνάγνω-
σις... «ὅποσον μοι βᾶρος ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων σωτηρίας ἐπε-
τέθη, οὐκ ἄγνοῶ». Πάλιν δὲ παρὰ πάντων ἐβοήθη «ἄξιε τῆς βα-
σιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως, τοὺς δηλᾶτορας (συ-
κοφάντας) ἔξω βάλε» καὶ ἄλλα τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκο-
λούθει· «Ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν Παντοκράτορα δυσωπῶ ὅπως, οἷόν με
ἐν ταύτῃ τῇ κοινῇ ἐκλογῇ γενέσθαι ἡλπίσατε, τοιοῦτον τῇ τῶν
πραγμάτων ἐργασίᾳ κατανοήσητε.» Καὶ αὖτις παρὰ πάντων ἐκράγη
«Εἰς ὃν πιστεύσεις, αὐτὸς σὲ σώσει. Ὅπως ἔζησας, οὕτω βασί-
λευσον. Ἀριάδνῃ, σὺ νικᾷς· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Τὸ ἐξέρκιστον
σὺ ἔγειρον, τὰς στρατείας σὺ ἔγειρον, τοὺς δούλους ἐλέησον· ὡς ὁ Μαρ-
κιανὸς οὕτως βασίλευσον» καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Μεθ' οὗ ἐπῆλθε τὸ
τέλος τῆς προσφωνήσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο τὴν εἰ-
θισμένην κατὰ πᾶσαν ἀναγόμεναι χρηματικὴν δωρεάν, ἥτις ἀπετέλει
ποσὸν μέγα, διότι ὠρίσθη εἰς 150 δραχμὰς κατ' ἄνδρα, ἥτοι εἰς 10
νομίσματα, ὧν τὰ πέντε ἐδόθησαν εἰς χρυσὸν καὶ τὰ πέντε εἰς
ἄργυρον, εἶχε δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς προσφωνήσεως ἐπὶ λέξεως ὡς
ἔξης. «Ἵπὲρ τῆς ἐορτῆς τῆς εὐτυχοῦς ἡμῶν βασιλείας ἀνὰ πέντε
νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου καταβούκολον (κατὰ βοῦκαν, κατ'
ἄνδρα) δώσω.» Τότε παρὰ πάντων ἐβοήθη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ
Θεὸς διαφυλάξει· αὐταὶ κοινὰ εὐχαί· αὐταὶ αἱ εὐχαὶ τῆς οἰκουμέ-
νης τὸν εὐσεβῆ, Κύριε, φύλαξον· ἄγιε Κύριε, ἔγειρον τὸν κόσμον

7) Τοῦ μεγαλειοτάτου δηλονότι λαοῦ.

σου· νικᾷ ἡ τύχη τῶν ρωμαίων· Ἀναστάσιε αὖγουστε, σὺ νικᾷς. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς δέδωκε, ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει.» Καὶ ἤδη ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιφωνήσας πρὸς πάντας. «Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν» κατήλθεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος, καὶ ἀπῆλθεν ἐν παραιάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἡ νενομισμένη δοξολογία, ἐκοινωνήσεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἡγιασθῆ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὁ στέφανος, ὃν φορέσας αὖθις ὁ Ἀναστάσιος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια. Ἐνταῦθα δὲ ἐτέλεσε τὴν πνευματικὴν προσαγωγὴν τοῦ ἀπὸ τῆς προτεράικης διορισθέντος νέου ἐπαρχοῦ τῆς πόλεως, καὶ ἔδωκε μέγα γεῦμα εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τοῦ Ἀναστασίου ἀναγόρευσις, ὅπως οὖν εὐπρεπὴς καὶ κοσμικὴ, διότι διεξήχθη προεδρευούσης τῆς βασιλίσσης Ἀριάδνης· ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγορεύσει τοῦ Ἰουστίνου, διχδόχου τοῦ Ἀναστασίου, συνέβη ἄταξις τις, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος «οἷα μηδὲ αὐγούστης οὔσης μηδὲ βασιλέως τοῦ χειροτονούντος, ἀλλὰ ἀπρονοήτων σχεδὸν ὄντων τῶν πραγμάτων.» Τρόντι ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἀναστασίου ἐν νυκτί, ἀνηγγέλθη τὸ γεγονός ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀξιωματικῶν τῶν λεγομένων Σιλενταρίων, εἰς τὸν μάλιστα καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν μιᾶς μοίρας τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τῶν καλουμένων τότε ἐξκουβιτόρων, (8) ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὸ παλάτιον. Οὗτοι δὲ συνελθόντες ἀμέσως αὐτόθι προσεκάλεσεν τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς ὅλων τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ εἶπον εἰς αὐτοὺς ὅτι «ὁ δεσπότης ἡμῶν ὡς ἄνθρωπος ἐτελεύτησε· δεῖ οὖν ἡμᾶς πάντας κοινῇ βουλευσασθαι καὶ τὸν τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα καὶ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντα ἐπιλέξασθαι.» Ταῦτα ἐγένοντο ἔτι νυκτός οὔσης. Τὴν δὲ πρωΐαν οἱ μὲν ἄρχοντες προσῆλθον εἰς τὰ βασίλεια, φοροῦντες τινὲς μὲν μύϊνα (κυκνᾶ) ἤτοι πένθιμα ἐνδύματα, τινὲς δὲ καὶ διάφορα· ὁ δὲ δῆμος συνήχθη εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ εὐφρόνησε τὴν σύγκλητον κράζοντες. «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου. Σύγκλητε Ρωμαίων, σὺ νικᾷς. Τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῷ ἐξερκίτῳ, τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Οἱ συνελθόντες ἐντούτοις εἰς τὰ βασίλεια ἄρχοντες καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, τεθέντων καθισμάτων ἐν τῇ πρὸ τῆς μεγάλης αἰθούσης στοᾶ, ἤρχισαν νὰ φιλονεικῶσι πρὸς ἀλλή-

(8) Ἐξκουβίτωρ — Λατ. *excubitor*, = ὁ κοιμώμενος ἔξω, ὁ φυλάττων, ὁ φρουρός.

λους περὶ τοῦ ὑποψηφίου βασιλέως, ἄλλοι ἄλλους προτείνοντες καὶ ὑποστηρίζοντες. Τότε, ἐπειδὴ ὁ χρόνος κατετρίβετο εἰς μάτην, ὁ μάγιστρος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ παράτασις αὕτη τῶν συζητήσεων εἶναι ἐπικίνδυνος. Ἐάν, προσέθηκε, ταχέως ὀνομάσωμεν τὸν ὀφείλοντα γενέσθαι, πάντες θέλουσιν ἀποδεχθῇ τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν καὶ ἡσυχάσει, ἐνῶ μετ' ὀλίγον «οὐ γινόμεθα κύριοι τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἡμεῖς ἐτέροις ἔχομεν ἀκολουθεῖν.» Δυστυχῶς ἡ φιλονεικία ἐξηκολούθησε, καὶ συνέβη ὅ,τι εἶχε προῖδει ὁ συνετὸς μάγιστρος. Οἱ ἐξκουδίτορες συνηγμένοι ὄντες μετὰ τοῦ δήμου ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, ἀνηγόρευσαν βασιλέα καὶ ἀνήγαγον ἐπὶ τῆς ἀσπίδος χιλίσχον τινα Ἰωάννην, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ Ἰουστίνου, καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Ἡρακλείας. Οἱ δὲ Βένετοι ἀποδοκιμάσαντες τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἤρχισαν νὰ λιθοβολῶσι τοὺς ἐξκουδίτορας, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἐτόξευσάν τινες τῶν ἀντιπάλων· ἄλλοι πάλιν ἐκ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ὀρμήσαντες ἤρπασαν πατρίκιόν τινα στρατηλάτην ὄντα, καὶ ἀναβιδάσαντες αὐτὸν εἰς τράπεζαν, ἡτοιμάζοντο νὰ τὸν στέψωσιν· ἀλλ' οἱ ἐξκουδίτορες δυσχερεστηθέντες κατεβίβασαν αὐτὸν διὰ τῆς βίας καὶ ἤθελον τὸν φονεύσει, ἐὰν ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις ἦτο τότε ἀξιωματικὸς τῶν ἐξκουδιτόρων, δὲν ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον παρὰ λαβὼν αὐτὸν καὶ παρὰ πέμψας φρουρούμενον εἰς τὸν στρατῶνα. Ἡδὴ δὲ πάντες οἱ ἐξκουδίτορες προέτρεπον τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ δεχθῇ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη. Καὶ καθ' ὅσον ἀνηγορεύετο τοιοῦτοτρόπως ὑποψήφιός τις, οἱ ἐκλέγοντες ἔκρουον τὰς θύρας τὰς ἐλεφαντίνας τῶν ἀνγκτόρων ζητοῦντες παρὰ τῶν κουδικουλαρίων, ἥτοι τῶν μετέπειτα ἐπὶ τῷ ἐλληνικώτερον ὀνομασθέντων κοιτωνιτῶν, τὰ βασιλικὰ παράσημα· οἱ δὲ, ἀκούοντες τὰ ὀνόματα τῶν προδκλλομένων, δὲν ἔδιδον τὰ ζητούμενα. Τελευταῖον οἱ συγκλητικοὶ πεισθέντες ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ παύσῃ ὁ μέγας οὗτος θόρυβος, συνεφώνησαν νὰ προχειρίσῃσι τὸν Ἰουστίνον. Καί τινες μὲν τῶν σχολαρίων δυσχερεστήθησαν διὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἰς ἑξ' αὐτῶν ὀρμήσας κατὰ τοῦ ἐκλεχθέντος ἔδωκεν αὐτῷ γρόνθον καὶ ἔσχισε τὸ χεῖλος αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν συγκλητικῶν, μεθ' ἧς συνετάχθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτῶν καὶ οἱ δημόται. Ὁθεν ἀπῆλθεν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸν ἵπποδρόμον, ὅπου ἔπεμψαν ἀμέσως οἱ κουδικουλάριοι τὰ παράσημα, ἥτοι τὸ ὀνομαζόμενον σχῆμα τοῦ βασιλέως.

Εἰσῆλθε λοιπὸν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸ κατὰστημα ἐν συνοδίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων, μετεωρίσθη ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ περιεβλήθη τὸ χρυσοῦν ψέλλον. Δὲν ἀπῆλθεν ὅμως εἰς τὴν παρὰκειμένην αἴθουσαν, ἵνα κοσμηθῇ διὰ τῶν βασιλικῶν παρὰσῆμων· ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἐσχημάτισαν διὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν πρόχειρον στέγασμα, ἐποίησαν χελώνην, ὡς ἔλεγον τότε, καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς τὴν λόγχην καὶ τὴν ἀσπίδα, μεθ' ὃ ἀνῆλθεν αὖθις εἰς τὸ κάθισμα. Τότε ἔκραξαν πάντες· «Ἰουστίνε αὖγουστε, σὺ νικᾷς.» Ὁ δὲ προσεφώνησε διὰ τοῦ γραμματέως τάδε· «Αὐτοκράτωρ καὶσαρ Ἰουστίνος, νικητῆς, αἰεὶ σεβαστός. Τῇ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ κρίσει, τῇ τε ὑμετέρᾳ κοινῇ ἐκλογῇ πρὸς τὴν βασιλείαν χωρήσαντες τὴν οὐράνιον πρόνοιαν ἐπικαλούμεθα...» Ἐνταῦθα παρὰ πάντων ἐδοθήθη· «Ἄφθονα τῇ οἰκουμένῃ· ὡς ἔζησας, οὕτω βασιλεύσον· ἄφθονα τῇ πολιτείᾳ· Βασιλεῦ οὐράνιε, σῶσον τὸν ἐπίγειον· Ἰουστίνε αὖγουστε, σὺ νικᾷς· τοῦ νέου Κωνσταντίνου πολλὰ τὰ ἔτη· ἡμεῖς δοῦλοι τοῦ βασιλέως.» ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν... «Ὡς ἂν διὰ τὴν οἰκείαν φιλάνθρωπίαν ἐνισχύσῃ ἡμᾶς ἅπαντα τὰ ὑμῖν τε καὶ τῷ δημοσίῳ ἐπωφελεῖ ὄντα τελέσαι.» Πάλιν παρὰ πάντων ἐκράγη· «Γιὲ Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· σὺ αὐτὸν ἐπιλέξω, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· Ἰουστίνε αὖγουστε, σὺ νικᾷς», καὶ πολλὰ τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἀναλαβὼν τὸν λόγον εἶπεν· «ἡμετέρα καὶ γὰρ φροντίς ἐστὶν ἐν πάσῃ εὐοδῶται ὑμᾶς θεῖα προνοία καθιστᾷ, καὶ μετὰ πάσης εὐπροσύνης καὶ περιθάλψεως καὶ ἀμεριμνίας ἕνα ἕκαστον ὑμῶν διαφυλάττειν.» Παρὰ πάντων δὲ ἐδοθήθη· «Ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως· πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως. Ἀγνοῦς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ», καὶ ἄλλαι ὅμοιαι εὐχαί· ὁ δὲ γραμματεὺς προσέθηκεν· «Ὑπὲρ τῆς εὐορτῆς τῆς ἡμετέρας εὐτυχοῦς βασιλείας ἀνὰ πέντε νημισμάτων καὶ λίτρων ἀργύρου ὑμῖν κατὰ χάσμα (ἀντὶ τοῦ ἀνωτέρω κατὰ βούκαν) δωρήσομαι.» Τότε παρὰ πάντων ἐκράγη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει· αὐταὶ κοινὰ εὐχὰ τῆς οἰκουμένης.» καὶ τὰ τούτοις παρόμοια ἐπειπόντας δὲ τοῦ αὐτοκράτορος «ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν», τὰ λοιπὰ ἐγένοντο ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀναστασίου ἀναγορεύσεως.

Ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπειδὴ ἐκλογὴ δὲν ἐγίνετο, οὐδεμίαν ὑπῆρχε χρεῖα νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου· ὥστε ἡ ἀναγόρευσις ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν δραμα-

τικῶν τούτων περιπετειῶν, καὶ ἐτελεῖτο ὁμολώτερον καὶ τυπικώτερον, ἢ καὶ οὐχ ἦττον μεγαλοπρεπῶς. Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς κατελάμβανον ἐν στολῇ διάφορα ὠριτμένα μέρη τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ὑποδεχθῶσι καὶ συνοδεύσῃσι τὸν νέον βασιλέα. Καὶ ἀφοῦ τὰ πάντα ἡτοιμάζοντο ἐξήρχετο οὗτος ἀπὸ τοῦ τμήματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ ὀνομαζομένου Αὐγουστέως, φορῶν σκαραμάγγιον (στρατιωτικὸν μανδύκν) καὶ σχγίον πορφυροῦν (στρατιωτικὸν ὠσάτύως ἱμάτιον), ἐν συνοδίᾳ τῶν κοιτωνιτῶν, καὶ προέβαινε μέχρι τοῦ Ὀνόποδος, ἄλλου τῶν ἀνακτόρων τμήματος· ἐκεῖ περιέμενον οἱ πατρίκιοι καὶ ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος ὑποδοχή, ἥ, καθὼς ἔλεγον τότε, δοχή. Ὁ τῆς κατὰστάσεως (ὁ τελετάρχης) ἔκραξε «κελεύσατε», οἱ δὲ πατρίκιοι ἐπήνχοντο «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς συνοδευόμενος ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πατρικίων προέβαινε μέχρι τοῦ μεγάλου κονισιστωρίου, ἦτοι τῆς μεγάλης κίθούσης, ὅπου συνεκροτοῦντο αἱ συνεδριάσεις τῆς συγκλήτου. καὶ ὅπου περιέμενον οἱ ὕπατοι καὶ οἱ συγκλητικοί. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος ὁ βασιλεὺς ἵστατο ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦ θρόνου, πατρίκιοι δὲ καὶ συγκλητικοὶ πίπτοντες προσεκύνουν αὐτόν· καὶ ἀφοῦ ἠνίσταντο, ἔνευσεν ὁ δεσπότης εἰς τὸν προκίπσιτον, ὁ δὲ προκίπσιτος εἰς τὸν σιλεντιάριον, καὶ ὁ σιλεντιάριος ἔλεγε, «κελεύσατε» πάντες δὲ ἐπήνχοντο, «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναμέσον τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου, ὅστις διερχομένου τοῦ βασιλέως, ἐποίει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ βασιλεὺς εἰσῆρχετο πρὸ πάντων εἰς τὸ μητατώριον, ἦτοι εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκεχωρισμένον τμήμα, ὅπου ἐχρησίμευσεν ἰδιαζόντως εἰς τὸ νὰ ἀκροᾶται τῶν ἀκολουθιῶν, νὰ ἀναπαύεται ἐν ἀνάγκῃ, καὶ νὰ περιβάλλεται τὰ ὠριτμένα εἰς δικφόρους τελετὰς ἱμάτια. Ἐπὶ τῆς στέψεως ὁ βασιλεὺς περιεβάλλετο ἐνταῦθα τὰ βασιλικά ἱμάτια τὰ καλούμενα διδητήσιον καὶ τζίτσάκιον, μεθ' ὃ εἰσώδευε μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἄψας κηροῦς εἰς τὰς ἀργυρὰς πύλας, καὶ προσευχηθεὶς εἰς τὰ ἅγια θυρία, καὶ ἄψας πάλιν κηροῦς, ἀνῆρχετο εἰς τὸν ἄμβωνά μετὰ τοῦ ἀρχιερέως. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης ἐποίει πρῶτον εὐχὴν ἐπὶ τῆς χλκμύδος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς αὐτός ὁ πατριάρχης ἐπέθετε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς

λῆς τοῦ δεσπότου. Ἄμκ τούτου γενομένου ὁ λαὸς ἀνέκραξε· τρίς· «ἅγιος, ἅγιος, ἕγιος· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη!» καὶ ἔπειτα· «ὁ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλὰ τὰ ἔτη!» καὶ ἄλλας τοιαύτας εὐχάς. Ὁ δὲ βασιλεὺς φορῶν τὸ στέμμα κατήρχετο τοῦ ἄμβωνος, καὶ ἀπήρχετο εἰς τὸ μηταῶριον, ὅπου καθήσας ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐδέχετο τὴν προσκύνησιν ὅλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες εἰσερχόμενοι ἀλληλοδιχδόχως ἔπιπτον κατὰ γῆς καὶ ἐφίλουν τὰ δύο γόνατα αὐτοῦ. Καὶ τελεσθείτης τῆς προσκυνήσεως ἔλεγεν ὁ πραιπόσιτος «κελεύσατε» καὶ ἐπηύχοντο πάντες τὸ «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Τότε ἐξελθόντων αὐτῶν ἐτελεῖτο ἡ συνήθης δοξολογία καὶ ἐκοινώνει ὁ βασιλεὺς.

Τοιαύτη ἐγίνετο ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου βασιλέως ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ ἤδη ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἦτο ὁ περιοριστος ἔμκ καὶ περιορισμένη, ἀσικνή ἔμκ καὶ εὐρωπαϊκὴ, κληρονομικὴ ἔμκ καὶ αἰρετή. Καὶ ἴσως διὰ τῶν τοιούτων μάλιστα ποικίλων αὐτῆς χαρακτηρῶν ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς ποικίλας δυσχερείας, ὑφ' ὧν δὲν ἔπαυσε νὰ πολεμῇται ἐν διαστήματι ἐτῶν ἑκατοσίων καὶ ἐπέκεινα, ἰσταμένη εἰς τὰ μεθόρια τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, καὶ εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Συνήθως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διεξῆγε τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους κυβέρνησιν· ἀλλὰ, καθὼς εἴπομεν ἤδη, ὅσάκις ἦτο ἀνήλικος ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδειος πρὸς διεξχγωγήν πραγμάτων, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρεκάθητο παρ' αὐτῷ ἀνὴρ, ὅστις, καίτοι μὴ ἀνήκων εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἐλάμβανε τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ μετήρχετο αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, μάλιστα δὲ πρὸ αὐτῆς, ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήρχετο ἐνίοτε εἰς χεῖρας ἑνὸς τῶν δύο ὑπερτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, οἵτινες ἦσαν ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ παρακοιμώμενος. Καὶ ὁ μὲν κουροπαλάτης, ὃν ὁ Νικηφόρος λέγει κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, ἦτο ἀεμπεπιστευμέ-

νος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς·» ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἦτε «φύλαξ τῆς βασιλείου κλίνης.» Ἐπὶ Λέοντος, υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδό-
νος, ἐδημιουργήθη καὶ ἕτερον μέγα αὐλικὸν ἀξίωμα, τὸ τοῦ βασι-
σιλεοπάτορος, ἀποδοθὲν τότε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Στυλικὸν Ζα-
ούτσαν, πατέρα τῆς δευτέρας τοῦ Λέοντος συζύγου Ζωῆς, ὅστις ἀ-
πέβη καὶ παντοδύναμος ἐπὶ τινι χρόνον. Ὡταύτως ὁ τοῦ Λέοντος
υἱὸς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὠνόμασε κατ' ἀρχὰς βασιλεο-
πάτορα τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ρωμανὸν Λεκαπηνόν, ὅστις ὅμως μετ'
ὀλίγον ἔλαβεν αὐτὸ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἄλλος
δὲ βασιλεοπάτωρ δὲν ἀνκφέρεται, ἐνῶ κουροπαλάται καὶ παρακοι-
μώμενοι παντοδύναμοι μνημονεύονται πολλοί. Σημειωτέον πρὸς τού-
τοις ὅτι κουροπαλάται μὲν προεχειρίζοντο ἐνίοτε καὶ ἄνδρες ἀνήκον-
τες εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, παρακοιμώμενος δὲ ποτέ. Ὀνο-
μαστοὶ κουροπαλάται ὑπῆρξαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρος,
ὁ Βάρδας ὁ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ' θεῖος, ὁ Λέων ὁ τοῦ βασιλέως
Νικηφόρου Φωκᾶ ἀδελφός, ὁ Κατακαλὼν Κεκκυμένος, ὁ τοῦ Ἰσακίου
Κομνηνοῦ συναγωνιστής. Περιώνυμοι δὲ διὰ τὴν ἰσχύον ἣν ἐκτήσαντο
εἰς τὰ πράγματα παρακοιμώμενοι διετέλεσαν ὁ Βασίλειος ὁ Μακε-
δὼν πρὶν ἢ βασιλεύσῃ, ὁ πρὸ τούτου Δαμιανός, ὁ ἐπὶ τῆς βασιλίδος
Θεοφανοῦς Ἰωσήφ, ὁ ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Βασιλείου καὶ Κων-
σταντίνου Βασίλειος καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ἐνίοτε ἄνδρες πανουργοί, ἀπο-
βλέποντες μάλλον εἰς τὸ πρᾶγμα τῆς ἀρχῆς ἢ εἰς τὸ ὄνομα, διεξῆ-
γον τὴν ὅλην κυβέρνησιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐχὶ ὡς βασιλεῖς ἢ κουρο-
παλάται, ἢ παρακοιμώμενοι, ἀλλὰ περιβεβλημένοι μετρίαν τινὰ καὶ
δευτερεύουσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ λειτουργίαν, οἷος ὑπῆρξεν ὁ ὀρφανο-
τρόφος Ἰωάννης ἐπὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος Ζωῆς.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὴν περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν τοῦ
κράτους ἔκθεσιν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ κυριαρχία τοῦ με-
σαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους διηρεῖτο εἰς δύο τάξεις, τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ
ἄρχοντας, ὑπάλληλους καὶ ἀξιωματικούς, καὶ τοὺς ἐπὶ ψιλῶ ὀνόμα-
τι. Τὰ ἐνεργεῖα ἀξιώματα ὠρίζοντο «διὰ λόγου προσγινόμενα καὶ
εἰς τὸ ἄρχειν ὑπὸ ὑποτεταγμένων ἀφωρισμέναι ἀξίαι.» διότι διὰ
βασιλικοῦ λόγου ἦτοι διὰ βασιλικῆς ἀποφάσεως μετεβιδάζοντο ἐκ
προσώπων εἰς πρόσωπα, καὶ εἶχον πραγματικὴν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν,
ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἦσαν ἀπλῶς τιμητικαί, ἐκαλοῦντο διὰ βραβείων δι-

δόμεναι, δοθεῖσαι δὲ ἅπαξ δὲν ἀφηροῦντο. Ἐν τούτοις πάντες μὲν οἱ ἐνεργεῖα ἄρχοντες υπάλληλοι καὶ ἀξιωματικοί, εἶχον συγχρόνως καὶ ἐν τιμητικὸν ἀξίωμα. Πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἐχόντων τιμητικὰ ἀξιώματα, οὐδεμίαν ἐνήργουν πραγματικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπὶ παραδείγματος ὑπῆρχον ἄπειροι πρωτοσπαθᾶριοι, σπαθαροκανδιδάτοι καὶ σπαθᾶριοι, ἀπλῶς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι οὕτω τιμώμενοι. Ἀλλὰ πάντες οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ καὶ δικαστικοὶ ἄρχοντες ἦσαν συγχρόνως πρωτοσπαθᾶριοι· ἄλλοι δευτερεύοντες δημόσιοι λειτουργοὶ ἦσαν σπαθαροκανδιδάτοι, (8) ἄλλοι τριτεύοντες σπαθᾶριοι, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῷ κράτει ἄνθρωποι λογιζόμενοι δημόσιοι λειτουργοί, τιμώμενοι ὡς τοιοῦτοι καὶ ἐνίοτε μισθοδοτούμενοι, μηδὲν δὲ πράγματι ἐνεργοῦντες. Τὸ δὲ ἄτοπὸν τοῦτο, τὸ ὅποῖον ἄλλως τε ἐπεκράτησεν ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ὑφίσταται δὲ μέχρι σήμερον ἐνιαχοῦ αὐτῆς, περιεπλέκετο τότε παρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ἐτέρου ἁτοπήματος, ὅτι πλεῖστα τῶν τιμητικῶν καὶ τῶν ἐνεργείᾳ ἀξιωματῶν ἡγοράζοντο δυνάμει τιμολογίου ἐπισήμως ὠρισμένου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ μὲν κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ὅ,τι ὅμως ἐμετρίαζεν ὅπως οὖν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ συστήματος τούτου εἶναι, ὅτι τὰ ἐπισημότερα ἐνεργητικὰ τῆς πολιτείας ἀξιώματα, οἱ ὑπουργοί, οἱ ἀνώτεροι δικασταί, οἱ στρατηγοί, οἱ ναύαρχοι καὶ αὐτοὶ οἱ κλεισουργοὶ, καὶ οἱ τουρμαῖοι δὲν περιλαμβάνοντο εἰς τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὃ ἐστὶ διωρίζοντο κατ' ἐκλογὴν, καὶ οὐχὶ δι' ἀγορᾶς τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Τὰ ἔθνη, εἴτε βασιλεύονται εἴτε δημοκρατοῦνται, ὅσας περιπέσωσιν εἰς ἡμαρτημένους τινὰς θεσμούς, προσπαθοῦσιν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐλαττώσωσιν, ὅσον ἐνδέχεται, τὰ ἐλαττώματα τῶν θεσμῶν τούτων. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι εἰσήγαγον τὴν διὰ κληρώσεως ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν. ἔλαβον τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαίρέσωσι τῆς τριαύτης ἐκλογῆς τοὺς στρατηγοὺς, οἵτινες καὶ ἐφεξῆς διὰ χειροτονίας πάντοτε προ-

8) Ὅτι οἱ σπαθᾶριοι κανδιδάτοι. Κανδιδάτοι εἶναι ὄνομα Λατ. candidus. Ἐλέγοντο δὲ οὕτω ἐν μὲν τοῖς χρόνοις τῆς δημοκρατίας, οἱ ὑποψήφιοι οἵασδήποτε ἀρχῆς, ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τῆς αὐτοκρατορίας οἱ ἄξιοι, οἱ ἔχοντες τὰ προσόντα νὰ λάβουν ἀρχὴν τινα καὶ ἐπὶ τούτῳ παρσκευασμένοι, ἐντεῦθεν οἱ ἐπίλεκτοι οἱ ἀνώτεροι σπαθαροκανδιδάτοι—οἱ ἀνώτεροι σπαθᾶριοι.

εχειρίζοντο· ἀνάλογόν τι ἐγένετο ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ὅπου μόνοι οἱ κατώτεροι ἐνεργεῖα ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ οἱ ἐνεργεῖα κατώτεροι ὑπάλληλοι προεχειρίζοντο δι' ἀγορᾶς. Ἄλλο ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀγοραζόμενα καὶ μισθοδοτούμενα ἀξιώματα τὸ τίμημα τὸ ὅποιον κατεβάλλετο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἶχε πολλάκις ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ταμεῖου τούτου ἀποδιδομένην μισθοδοσίαν. Α. χ. «ὁ θέλων γενέσθαι εἰς τὴν μεγάλην ἐταιρείαν (τμήμα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) εἰ μὲν ἐστὶν ἡ ρόγα αὐτοῦ (ὁ ἐτήσιος μισθός) μέχρι νομισμάτων 40 (δρ. 600), παρέχει λίτρας 16 (δραχμὰς 17,280), εἰ δὲ πλείονα ρόγαν ἐπιζητῇ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ρόγας ὀφείλει ἀναβιδάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα, ἡγουν τὰ 7 νομίσματα (δραχμὰς 105) λίτραν μίαν (δραχμὰς 1,080). Ὁ εἰς τὴν μέσσην ἐταιρείαν θέλων γενέσθαι, ἐν λαμβάνῃ ρόγαν νομίσματα 20 (δρ. 300), ὀφείλει δοῦναι λίτρας 10 (δρ. 10,800). Εἰ δὲ πλείω τῶν εἴκοσι νομισμάτων ἐπιζητεῖ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ρόγας ὀφείλει ἀναβιδάζεσθαι τὸ τίμημα.» Ὡσαύτως ὁ γέρων κληρικὸς Κτενῆς, θελήσας ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, καὶ λάβῃ ἐπὶ ψιλῶ ὀνόματι τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ καταβαλὼν λίτρας 60 δρ. (64,800), λαμβάνων δὲ ἐτήσιον μισθὸν λίτραν μίαν (δρ. 1,080). Καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο παράδειγμα μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν γελοίαν τοῦ ἀνδρὸς κενοδοξίαν· τὰ προηγουμένως ὅμως ἐκτεθέντα ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀγορὰ τῶν ἀξιωματῶν ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγχρόνως τραπεζιτικὴ τις ἐργασία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔχων κεφάλαια κατέθετεν αὐτὰ εἰς τὸ δημόσιον, ἵνα ἀπολαμβάνῃ τόκον ἐτήσιον ἀπὸ 3 μέχρι 10⁰). Ἡ καταβολὴ αὕτη ἐγένετο προδήλως ἐφ' ὅρου ζωῆς ἐπὶ τῶν τιμητικῶν ἀξιωματῶν, τὰ ὅποια δοθέντα ἄπαξ, δὲν ἀφαιροῦντο· ἀλλὰ τί ἐγένετο ἄρα γε ὡς πρὸς τὰ πραγματικὰ ἀξιώματα, ὅσας ἐπαύετο ὁ ὑπάλληλος, ἢ ὁ ἀξιωματικός; Περὶ τούτου οὐδὲν ἠδυνήθημεν καὶ εὗρωμεν εἰς τὰ πηγὰς. Ἀναμφιβόλως οἱ κατώτεροι οὗτοι δημόσιοι λειτουργοὶ ἐπαύοντο τότε σπανιώτερον ἢ σήμερον· ἐξ ἀνάγκης ὅμως ἐπύοντο ἐνίοτε, καὶ τούτου γενομένου συνχέβαντον πιθανῶς τὸ καταβληθὲν κεφάλαιον.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα δὲν θέλομεν προχρηματεῦσθαι εἰμὴ περὶ τῶν ἐνεργεῖα ἀξιωματῶν, δι' ὧν διεξήγετο κυρίως ἡ κυβέρνησις τοῦ κρά-

τους· καὶ ἐκ τούτων πάλιν μόνον περὶ τῶν σπουδαιοτέρων κατὰ τὴν περὶ τὴν ιδίαν περίοδον. Τὰ ἐνεργεῖα ἀξιωματὰ δὲ εἶχον πάντοτε τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν πλειοτέραν, ἄλλοτε δὲ ὀλιγωτέραν, καὶ τὰ πλεῖστα ἐπὶ τέλους ἀπέδθησαν ψιλὰ ὀνόματα. Ὅστις λοιπὸν ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ συντάξῃ πραγματείαν πλήρη ὅλων τῶν ἀξιωμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους ἐν τῷ δικστήματι τῆς χιλιετοῦς αὐτοῦ διαρκείας, ἤθελεν ἀναλάβει ἔργον ἡράκλειον, τὸ ὅποσον δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀπλοῦν τμήμα τῆς ἄλλης τοῦ κράτους ἱστορίας. Πλὴν τούτου, ἰδίᾳ περὶ τοῦ τότε δημοσίου βίου πραγματεῖα ἀπὸ τῆς 5 μέχρι τῆς 15ης ἐκτονταετηρίδος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβῇ ὅπως οὖν ἀκριβῆς, πρὸ πάντων διὰ τὸν λόγον, ὅτι πλείστων μὲν ἀξιωμάτων καὶ αὐτὴν τὴν σημερινὴν ἀγνοοῦμεν, ὀλιγίστων δὲ γινώσκουμεν τὴν δικαιοδοσίαν. Ὅθεν θέλομεν περιορισθῆ εἰς τὸ νὰ παραστήσωμεν ἐνταῦθα ὅποιά τινε ἦσαν τὰ κυβερνητικὰ καὶ στρατιωτικὰ ὄργανα τῆς πολιτείας περὶ τοὺς χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Περὶ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν τοῦλάχιστον εἰδικὰς τινε πραγματείας, καὶ τοιμὴ οὐσας οὐδὲ τυχῆς εὐκρινεῖς καὶ ἑκαστὴς καὶ συμφώνους πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἐπειτα ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης ἔλαβεν ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς τὴν ὁλοσχερεστέραν αὐτοῦ μὀρφωσιν. Ὅσχιδήποτε δὲ καὶ ἂν ἦναι αἱ προϋπάρχουσαι διφοραὶ καὶ αἱ ἐπελθοῦσαι κατ' ὅπιν ἀλλοιώσεις, εἴμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ γινώσκων τὰ κατὰ τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν, γινώσκει μέχρι τινὸς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς διοικητικῆς καὶ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξιωμακ ἦτο μάγιστρος. Κατὰ τὰς πρώτας τοῦ κράτους ἐκτονταετηρίδας ὁ μάγιστρος (9) ἦτο «ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, καὶ ἡγούμενος τῶν φρουρούντων τὸν βασιλέα στρατοπέδων» ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἦτο ὁ ὕπατος τῶν αὐλικῶν ἀρχόντων, καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, ἀπέβη ἐν ἀμφοτέραις ταύταις τὰς ιδιότητας· διότι προϊστάμενος μὲν τῆς αὐλῆς ἐγένετο ὁ κουροπαλάτης, τὰ δὲ διάφορα τῆς αυτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήματα εἶχον ἰδίους

9) Μάγιστρος, ἦτοι λατ. magister = ἀρχων, ἐπιστάτης.

ἀνωτέρους στρατηγούς, τασσομένους ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἡγεμονίαν ἢ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ ἢ τῶν δύο μετὰ τὸν βασιλέα ὑπερτάτων τοῦ κράτους στρατηγῶν, τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. Τίς λοιπὸν ἦτο ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ ἀρμοδιότης τοῦ μάγιστρου ἐν τῇ 9 καὶ ἐν τῇ 10 ἐκκτονταετηρίδι ; Τῇ ἀληθείᾳ οὐδεμία, ὡς φαίνεται, ἰδοὺ δὲ τί περὶ αὐτοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὰς πηγὰς. Ἡ Βασίλειος τάξις ὀρίζουσα τὰ κατὰ τὴν προαγωγὴν ὅλων τῶν ἀξιωματῶν τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας, τάττει τὸν μάγιστρον ἐν κεφαλῇ μὲν ἄμέσως μετὰ τὸν καίσαρα, τὸν νωβελήσιμον καὶ τὸν κουροπαλάτην, καὶ ἄμέσως πρὸ τῶν πατρικίων, οἵτινες πάλιν προηγούμενοι ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου οἱ ξένοι πρέσβεις ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἀπηύθυνον αὐτῷ τὰς ἀκολουθούσας ἐρωτήσεις. « Πῶς ἔχει ὁ θεοστεφὴς βασιλεὺς ; πῶς ἔχει ἡ αὐγούστα καὶ δέσποινα ; πῶς ἔχουσιν οἱ υἱοὶ καὶ βασιλεῖς τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ βασιλέως, καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ τέκνα ; πῶς ἔχει ὁ ἀγιώτατος καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ; πῶς ἔχουσιν οἱ δύο μάγιστροι ; πῶς ἔχει ἡ σύγκλητος πᾶσα ; πῶς ἔχουσιν οἱ τέσσαρες λογοθέται ; » Ἐν τῇ σειρά τῶν ἐρωτήσεων τούτων τὸ τοῦ μάγιστρου ἀξίωμα προηγεῖται ὅλων τῶν λοιπῶν, ἐρχόμενον ἄμέσως μετὰ τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην. Τελευταῖον τὸ τοῦ μάγιστρου ἀξίωμα οὐδέποτε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρεται μόνον, ἀλλὰ συνχρηματολογεῖται πάντοτε μετ' ἄλλου τινὸς τῶν ὑπερτάτων ἀξιωματῶν τοῦ κράτους. Ὁ ἐπὶ Θεοφίλου Μανουὴλ ὑπῆρξε μάγιστρος καὶ δομεστικός τῶν σχολῶν. (10) Ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' ὁ θεῖος αὐτοῦ διετετέλεσεν ὡσαύτως μάγιστρος καὶ δομεστικός τῶν σχολῶν. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου, ὁ Στυλιανὸς Ζχούτσας, πρὶν ἢ ἀναγορευθῆ βασιλεοπάτωρ, ἦτο μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου. Μετ' ὀλίγον ὁ Ρωμανὸς Λεκαπηνὸς προσχειρίσθη κατ' ἀρχὰς μάγιστρος καὶ μέγας ἐταιρειάρχης (ἦτοι ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τοῦ καλουμένου ἐταιρείας). Ἐπὶ Ρωμανοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου οἱ δύο ἀδελφοὶ Νικηφόρος καὶ Λέων Φωκάς, ὄντες ὁ μὲν δομεστικός τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὁ δὲ δομεστικός τῶν σχολῶν τῆς δύσεως ἐτιμήθησαν ἀμφοτέρω διὰ τοῦ ἀξιωματος τοῦ

(10) Δομεστικός σχολῶν ἀρχηγὸς τῶν ἐπιλέκτων ταγμάτων (Δομεστικός Λατ. domesticus=οἰκεῖος· εἶτα δὲ φροντιστής, ἐπιστάτης, ἀρχηγός.

μαγίστρου. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Νικηφόρου, οὗτος προεχειρίσατο τὸν μὲν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα κουροπλάτην καὶ μάγιστρον, τὸν δὲ ἐξάδελφον αὐτοῦ Ἰωάννην Τιμισην δομέστικον τῆς ἀνατολῆς καὶ μάγιστον. Ὅθεν ἐκ τούτων πάντων συμπεραίνομεν ὅτι ἂν καὶ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα ἰδιόζουσεν ἀρμοδιότητι καὶ δικαιοδοσίαν οὐδεμίαν ἤδη εἶχεν, ἐλυγίζετο ὅμως πάντοτε ὡς τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, καὶ ἀπεδίδετο εἰς τὸν ἐκάστοτε ἐπιφανέστατον αὐτῆς ἄνδρα, ἢ καὶ εἰς δύο ἐν ἀνάγκῃ· ἐντεῦθεν δὲ τὸ προπαρτεθὲν χωρίον τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναφέρει δύο μαγίστρους, ἐνῶ ἀλλήλοῦ αὐτῆς μονομονεύεται εἰς μόνος. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι μάγιστροι, προϊστάμενοι ὡσαύτως τῶν πατρικίων, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ὑποδεέστεροι ὁμολογουμένως τοῦ ἐνός ἢ τῶν δύο ἐκείνων, οἵτινες πάντοτε διακρίνονται τῶν δευτερευόντων αὐτῶν ὁμωνύμων.

Οἱ δημόσιοι λειτουργοί, οἵτινες δύνανται μέχρι τινὸς νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς σήμερον παρ' ἡμῖν καλουμένους ὑπουργούς, εἶναι οἱ τέσσαρες λογοθέται, τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀνωτέρω ἀναφερομένους ὑπὸ τῶν πρέσβων ἀμέσως μετὰ τοὺς δύο μαγίστρους καὶ τὴν σύγκλητον. Ὁ κατ' ἐξοχὴν λογοθέτης, ὅστις καὶ μέγας λογοθέτης καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἐλέγετο, ἦτο ὁ γενικὸς οὕτως εἰπεῖν γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας «ὁ τῶν δημοσίων πραγμάτων τὰς ὑπομνήσεις τῷ βασιλεῖ διακομίζων.» Αὐτὸς εἰσῆγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ξένους πρέσβεις, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, διότι εἰς τὰς ἐπισήμους παραστάσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπηύθυνεν ἀμέσως τὸν λόγον πρὸς αὐτούς. Ὅσάκις δὲ οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἀπλῶς λογοθέτην, ἄνευ ἐτέρως τινὸς διακρίσεως, τοῦτον ἐννοοῦσι τὸν λογοθέτην. Κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τῆς 8 ἑκτονταετηρίδος ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἦτο ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῶν ταχυδρομείων· ἀλλ' ἕκτοτε κατέστη ἀληθὴς πρωθυπουργός, καὶ εἶδομεν τοιούτους τὸν Σταυράκιον ἐπὶ Εἰρήνης, τὸν Θεόκτιστον ἐπὶ Θεοφίλου, τὸν Συμβάτιον ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ ἄλλους. Ἐπὶ δὲ Κωδίνου ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὅστις «εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν ἡμῖν ἀνεπίγνωστον», οὐδεμίαν ἤδη εἶχε τοιαύτην. Ὁ δεύτερος λογοθέτης ἦτο ὁ ἐπικλούμενος λογοθέτης τοῦ γενικοῦ ἢ γενικὸς λογο-

θέτης, ὅστις ἦτο ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός, καὶ ἐκκληεῖτο γενικός πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ εἰδικοῦ ἢ τῶν οἰκειακῶν, ἦτοι ἐπιμελητοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας. Τελευταῖον τέταρτος λογοθέτης ἦτο ὁ λογοθέτης τοῦ στρατοῦ, ἦτοι ὁ ἐπιτετραχμέ- νος τὴν οἰκονομικὴν τοῦ στρατοῦ διαχείρισιν, διότι τὸ πρωτοπικὸν τοῦ στρατοῦ διευθύνετο, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων στρατη- γῶν ἐκάστου σώματος, ἐργαζομένων ἀμέσως ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως. Παρεκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων λογοθετῶν ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ λογοθέτης τῶν σεκρέτων ἦτοι τῶν διαφόρων δι- καστηρίων, ὁ λογοθέτης τῶν ἀγγελῶν, ἦτοι τοῦ ἐπὶ τῶν ζώων φό- ρου· ἀλλ' οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἦσαν οἱ πάντων ἐπιφανέστεροι.

Ἡ βασιλεύουσα τοῦ κράτους εἶχε δύο ἰδίους ἄρχοντας, οἵτινες συγκατελέγοντο μετὰ τῶν ὑπερτάτων αὐτῆς ὑπουργῶν, τὸν ἑπαρ- χον τῆς πόλεως καὶ τὸν κοιαίστορα, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἀκρι- βέστερον ὅπως οὖν τὴν δικαιοδοσίαν ἐκ τῆς Ἐπανκγωγῆς τοῦ νόμου. Κατὰ τὴν Ἐπανκγωγὴν ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως ἦτο ὁ πρῶτος μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχων ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ὁ πάντων μείζων (11). Εἰς αὐτὸν ὑπῆγετο ἡ ὑπερτάτη ἀνάκρισις καὶ ἐκδίκασις ὅλων τῶν ἐγ- κλημάτων, ὅσα διεπράττοντο ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐν διαστήματι 50 μιλίων περὶ αὐτήν. Εἰς αὐτὸν ὑπῆγετο ἡ τῆς πόλεως ἀστυνομία καὶ ἀγορανομία. Καθ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἦτο ἀπε- ριόριστος, εἶχε δὲ καὶ ἀστικὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ σχετικῶς μι- κράν. Παρ' αὐτῷ ἐνήγον καὶ ἐνήγοντο οἱ ἀργυροπράται, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ ὑπερτάτος ἐφορος καὶ δικαστὴς τῶν κηδεμόνων καὶ τῶν ἐπι- τρόπων. Ἰνα δύναται δὲ νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς ποικίλας τὰς ἐρ- γασίας, εἶχε δύο συμπόνους ἦτοι παρέδρους. Ἐν τούτοις ὁ ἐν τῇ 14 ἐκτονταετηρίδι γράψας Κωδίνος ἀναφέρει μὲν εἰς τὸν κατά- λογον τῶν ἀξιωματῶν αὐτοῦ καὶ τὸν ἑπαρχον, ἀλλ' ἐπιφέρει ὅτι ὁ ἑπαρχος εἶχε πάλαι ὑπηρεσίαν ἀνεπίγνωστον, νῦν δὲ οὐδεμίαν. Ὅποια δὲ παράδοξος ἀλλοίωσις ὀνομάτων συνέβη μετὰ τῆς 9 καὶ τῆς 14 ἐκτονταετηρίδος προσεπιμαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπλάτου, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ Γεώργιος Κωδίνος διότι ἐνῶ

(11) Καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ Ῥώμῃ, ἐνθα ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ὁ praefectus urbi=πολίρχος ἦν ἐκ τῶν μεγίστων πολιτικῶν ἀρχόντων.

εἶδομεν τὸν Νικηφόρον λέγοντα τὸν κουροπαλάτην κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, καὶ εἶδομεν καὶ θέλομεν ἰδεῖ κουροπαλάτας τὸν Βάρδα, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, τὸν Κατακκλῶν Κεκαυμένον καὶ ἄλλους τοιούτους παντοδυνάμους ἄνδρας, ἐπὶ Κωδίνου, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν, «ὁ κουροπαλάτης εἶχε μὲν εἰς τὸ παλαιὸν ὑπηρεσίαν, ἣτις ἐστὶν ἀνεπίγνωστος, νῦν δὲ οὐδεμίαν.» Καὶ παρατηρήσατε ὁπόσῃν ὀλίγην φροντίδα ἐλάμβανεν ὁ Κωδῖνος ἵνα γνωρίσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀντικειμένου, περὶ οὗ ἐπρχοματεύετο, διότι τελευταῖον ἀφοῦ ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν ἐξουσίαν, ἣν εἶχον ἐν τῇ 9 ἑκκτονταετηρίδι ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως καὶ ὁ κουροπαλάτης, ἠδύνατο καὶ ὁ Κωδῖνος νὰ τὴν γνωρίσῃ, ἐὰν ἐλάμβανε τὸν κόπον νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὰς αὐτὰς πηγὰς. Καθὼς δὲ ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀστυνομίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσίαν, οὕτως ὁ κοιαίστωρ εἶχε τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν καὶ ἀστυνομίαν ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν βασιλίδι πόλιν ἀνθρώπων ἐξ οἰκσδήποτε αἰτίαι, ἐκδικάζων τὰς ὑποθέσεις ἐκείνων, ὅσοι ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, πκρέχων ἐργασίαν εἰς τοὺς πρὸς ἀναζήτησιν τοιαύτης προσελθόντας, καὶ ἀποπέμπων εἰς τὰ ἴδια τοὺς ἀνευ σπουδαίου λόγου καὶ συμφέροντος κατὰλιπόντας τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν. Πλὴν τούτου δὲ εἰς τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν τοῦ κοιαίστορος ὑπήγετο καὶ τὸ ἔγκλημα τῆς πλαστογραφίας. Ἡ δὲ εἰδικὴ αὕτη δικαιοδοσία ἐνός τῶν ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀνθρώπων μαρτυρεῖ ἰπόσον μέγα καὶ ποικίλον ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ὁπόσον σπουδαῖον ἦτο κατῆκον, τὸ ὁποῖον ἠσθάνετο ἡ πολιτεία τοῦ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς παρεπιδήμους αὐτούς. Τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαίστορος ἦτο ἀνεκαθεν μέγα, καὶ ἴσως ἄλλοτε σπουδαϊότερον ἢ ἐν τῇ 9 ἑκκτονταετηρίδι, διότι εἶδομεν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸν κοιαίστορα ὀνομαζόμενον πάρεδρον τοῦ βασιλέως καὶ στόμα τοῦ βασιλέως, τὸν δὲ παντοδύναμον Τριβωνιανὸν κατέχοντα τὸ ἀξίωμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον τότε δικαίως παρεδύναμεν πρὸς τὸν σημερινὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἦτο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ ρηθέντων, ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ κράτους οὐχ ἦττον ἐν τῇ 14 ἑκκτονταετηρίδι ὁ Κωδῖνος λέγει

περὶ αὐτοῦ· «ὁ κοιαιστὼρ εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν, νῦν δὲ οὐδαμῶς.» (12).

Παρεκτός τῶν ἀνωτέρων τούτων λειτουργῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, παρεκάθητο παρὰ τῷ βασιλεῖ συνέδριον συμβουλευτικὸν κυρίως, ἢ καλουμένη σύγκλητος. Ἡ σύγκλητος ἐν τῇ στενοτέρᾳ σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος τούτου, περιελάμβανε μόνον τοὺς ἀνωτέρους πολιτικούς ἄρχοντας, καὶ τότε ἀνεφέρετο ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἀπὸ σπαθίου, ἦτοι τοὺς στρατιωτικούς ἀξιωματικούς. Πολλάκις ὅμως ἡ σύγκλητος μνημονεύεται ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ, περιλαμβάνουσα ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, πολιτικούς τε καὶ στρατιωτικούς. Τοῦτο ἀπέδειξε κάλλιστα ὁ Ρεΐσκιος ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ κείμενον τῆς Βασιλείου τάξεως. Καθὼς δὲ συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ τοιαῦτα συμβουλευτικὰ σώματα, τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο ὅτε μὲν μεῖζον, ὅτε δὲ ἔλαττον κατὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ βασιλέως καὶ τὰς περιστάσεις ἐν γένει. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Προκοπίου ἐν τῷ 25 κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ, ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Γεπιδῶν ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνομολογήσωσι συμμυχίαν, δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρὰδοχὴν τῶν προτάσεων αὐτῶν, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ ἐπιρρωθῶσιν αἱ συνθήκαι διὰ τοῦ ὅρκου τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀνδρῶν, μαρτυρεῖ ὅποιον ὑπόληψιν εἶχον ἐν τῇ 6 ἐκκτονταετηρίδι οἱ ξένοι λαοὶ περὶ τοῦ συνεδρίου] ἐκείνου. Καὶ αὐτὸς ὁ Προκόπιος βεβαιοῖ ἐν τῷ 9 κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ὅτι ἀνέκαθεν οἱ τῶν Λαζῶν βασιλεῖς πέμποντες πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλάμβανον, τῇ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως, συζύγους ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς οἰκων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ὀλίγον πρότερον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνιστασίου καὶ πρὸ τῆς ἀνυποτάξεως τοῦ Ἰουστίνου, οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐχαιρέτιζον τὴν σύγκλητον εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὅτι ὑπελάμβανον αὐτὴν ὡς ἐκπροσωποῦσαν ἐπὶ τῆς βραχείας ἐκείνης με-

(12) Κοιαιστὼρ. Λατ. quaestor· σημαίνει κυριολεκτικῶς ζητητής, εἴτα δὲ χρητής, ὠνομαζόντο οὕτω ἐν Ῥώμῃ κυρίως οἱ ταμίαι. Ἐν Βυζαντίῳ ἢ λ. ἀνέλαθε τὴν πρώτην αὐτῆς σημασίαν. Ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ Λατινισμῷ παρήχθη καὶ ὁ τύπος quaesitor. Ἀλλ' ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ (Ῥωμ. πολιτεία Α. 25) ἀπ' ἀλλήλων διὰκρισις τῶν δύο ὀνομάτων δὲν εἶναι ἀκριβής.

σοβασιλείας πᾶσαν τοῦ κράτους τὴν μεγαλειότητα. «Σύγκλητε Ρωμαίων, σὺ νικᾷς.» Ἐν τούτοις ὁ αὐτὸς Προκόπιος ἀξιοῖ ἐν τοῖς ἀνεκδότοις, ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, «ἡ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὔτε τῆς ψήφου, οὔτε τοῦ καλοῦ κυρία οὔσα, σχήματος δὲ μόνου καὶ νόμου ξυνειλεγμένη παλαιοῦ ἕνεκα, ἐπεὶ οὐδὲ φωνὴν ἀφείναι τινα, ὁτιῶδιν τῶν ἐνταῦθα ξυνειλεγμένων τὸ παράπαν ἔζην.» Καθ' οὓς δὲ εὐρισκόμεθα χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ Λέων ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὅστις ἐπετηδεύετο διὰ ρητῶν διατάξεων νὰ καταργῇ πᾶν ὅ,τι ἄλλοτε, ἔστω καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, προσέκρουεν εἰς τὴν βασιλικὴν παντοδυναμίαν, ἀπεφώνητο διὰ τῆς σῆς αὐτοῦ νεαρχῆς ἐπισήμως ὡς εἰς ἀρχιρετίαν πεσόντα τὸν νόμον, δυνάμει τοῦ ὁποίου πᾶσα νέα νομοθετικὴ διάταξις καθυπεβάλλετο εἰς τὴν γνωμοδότησιν τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ, καθὼς προὔπεδειξάμεν ἤδη καὶ κατωτέρω θέλει γίνεαι ἔτι καταφανέστερον, πράγματι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δὲν ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου μάλλον ἀπεριόριστος, ἀπέβη ἀπεναντίας μετριοτέρα. Καὶ πλὴν τούτου συνέβαιnen ἐν γένει εἰς τὴν σύγκλητον ὅ,τι εἰς πολλὰ ἄλλα ἀξιώματα τοῦ κράτους, εἰς τὸν πατριάρχην, τὸν κουροπαλάτην, τὸν παρχοσιμώμενον. Ὅσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ ρέκτης, πᾶσα ἡ ἐξουσία συνεκεντροῦτο εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἡ δὲ σύγκλητος ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα εἰσηλούετο. Ὅσάκις ὅμως ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀδυνάτου χαρακτῆρος, ἢ ἀνήλικος, ἡ σύγκλητος ἀνελάμβανε ἅπαν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων δισεγγόνων αὐτοῦ τοῦ Λέοντος τοῦ μετὰ τοσκότης ὀλιγορίας περὶ συγκλήτου λαλήσαντος, τὸ συνέδριον τοῦτο ἐρρύθμισε τὰ τῆς ὑπερτάτης τοῦ κράτους κυβερνήσεως, καὶ ἐνταυτῷ ἐξησφάλισε τὰ δίκαια τῶν νεαρῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ἴσως προτέρημα τῆς συγκλήτου ἦτο, ὅτι, συγκειμένη ἐκ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἄνδρες ἐγκρατεῖς τῶν δικρόρων κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, διέσωζε τὰς παραδόσεις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας, ἢ ἐτροπολόγει αὐτάς ἐπιτηδεύως κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ συνετέλεσεν οὕτω ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκείνου, δι' οὗ τὸ ἀνατολικὸν κράτος κατώρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐπορήσῃ.

Τὸ κράτος ἦτο διηρημένον ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας εἰς 29 θέματα, ἐξ ὧν τὰ μὲν 17 ἀνήκον εἰς τὴν Ἀσίαν, τὰ δὲ 12 εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ εἰς τὴν Ἀσίαν κατὰλεγόμενα θέματα ἦσαν τὸ Ἀνατολικόν, τὸ Ἀρμενικόν, τὸ τῶν Θρᾷκησίων, τὸ Ὀφίκιον, τὸ Ὀπτίματον, τὸ Βουκελλαρίων, τὸ Παφλαγόνων, ἡ Χελδία, Μεσοποταμία, ἡ Κολώνεια, ἡ Σεβάστεια, ἡ Λυκαονία, ἡ Σελεύκεια, τὰ Κιθυρραιωτῶν, ἡ Κύπρος, ἡ Σάμος, καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὰ δὲ θέματα τῆς δύσεως ἦγουν τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, ὁ Στρυμών, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Νικόπολις, τὸ Δυρράχιον, ἡ Λογγιβαρδία, ἡ Σικελία, καὶ ἡ Χερσών. Ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ὁ ἀναγραφείς κατὰ τὴν Περὶ θεμάτων πραγματείαν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, διαφέρει ἐν πολλοῖς ἐτέρων τινῶν καταλόγων. Ἐν τῷ ν' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, εὐρίσκουμεν ἕτερον πῖνακα, ὅπου ἐλλείπουσι μὲν τινὰ τῶν προσημειωθέντων θεμάτων, οἷον τὸ Ὀπτίματον, καὶ ἡ Κύπρος, κατὰλέγονται δὲ ἕτερα μὴ ἀναφερόμενα εἰς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, οἷον τὰ Χαρσιανοῦ, Λεοντοκόμειος καὶ Δαλματίας. Πάλιν δὲ ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς Βασιλείου τάξεως ὑπάρχει ἕτερος κατάλογος διάφορος ἀμφοτέρων τῶν προμνημονευθέντων· διότι ἐν αὐτῷ ἐλλείπουσι μὲν τὰ θέματα Σεβαστείας, Λυκαονοῦ, Μεσοποταμίας, Σελεύκειας, Λογγιβαρδίας, Κύπρου καὶ Ὀπτιμάτου, κατὰλέγονται δὲ τὰ θέματα Δαλματίας, Κηππαδοκίας καὶ Χαρσιανοῦ. Πλὴν τούτου ἐνῶ ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ ἀπαντῶμεν ὡς τρίτον τῆς δύσεως τὸν Στρυμόνα, καὶ ὡς ἑβδομον, τὴν Κεφαλληνίαν, ἡ πραγματεία ἀμέσως ἐπιφέρει περὶ ἑκάτερου ἐξ αὐτῶν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα, ἀλλὰ ὑπάγεται ὁ μὲν Στρυμών εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ δὲ Κεφαλληνία εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τούτου ὁμοίως τεθέντος διατὶ ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν θεμάτων ἀναφέρονται ὡς ἴδια θέματα; καὶ διατὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις ν' καὶ νβ' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως οἱ στρατηγοὶ Στρυμόνος καὶ Κεφαλληνίας μνημονεύονται ὡς ὅλως διακεκριμένοι τῶν στρατηγῶν Μακεδονίας καὶ Πελοποννήσου; Ἀλλὰ καθὼς ἠξέυρομεν ἤδη, ἡ ἀκρίβεια δὲν ἦτο τὸ κυριώτερον προτέρημα τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν συγγραφέων. Καὶ ἔπειτα οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι κατάλογοι συνετάχθησαν πιθανώτατα κατὰ διαφόρους χρόνους· ἡ δ' ἔκτασις ἐτροπολογεῖτο συνεχῶς δι' αὐξήσεων ἢ

μειώσεων. Μικρόν μάλιστα μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, καὶ τοῦ βασιλείου Βουλγαροκτόνου, τὸ κράτος ἀνεκτίσαστο τὴν Κρήτην, τὸ βασίλειον τῆς Βουλγαρίας, καὶ ἄλλας χώρας, αἵτινες δὲν ἀναφέρονται εἰς τοὺς προπαρατεθέντας καταλόγους. Τελευταῖον τὰ ὅρια τῶν θεμάτων ἦσαν ἄλλοτε ἄλλως κεκανονισμένα. Α. χ. ἐν τῷ ν' κεφαλαίῳ τῆς Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκομεν ὅτι τὰ θέματα τῆς Καππαδοκίας, Κεφαλληνίας, Καλαβρίας καὶ Χαρσιανοῦ ἀπετέλουν ἄλλοτε μέρη τῶν θεμάτων Ἀνατολικοῦ, Λογγιβαρδίας, Σικελίας καὶ Ἀρμενικοῦ. Πολλὰ δὲ ἀναφέρονται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θέματα, ἄλλοτε ὑφιστάμενα, ἔπειτα δὲ κατακτηθέντα ὑπὸ τῶν Μωαμεθικῶν. Ὅθεν ἀνεγράψαμεν τὸν ἀνωτέρω κατάλογον μᾶλλον ἵνα δώσωμεν γενικὴν τινα ἔννοιαν τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ ἐν ὀρισμένῳ χρόνῳ ἥτοι ἐν ἀρχῇ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἢ ἔχοντες τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου.

Τὰ ὅρια τῶν θεμάτων τῆς Ἀσίας εἶναι ἀκριβῶς διαγεγραμμένα ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τὸ ἀνατολικὸν θέμα ἦτο ὅλως μεσόγειον, καὶ κατεῖχε τὸ κέντρον οὕτως εἰπεῖν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Περιελάμβανε δὲ μέγα μέρος τῆς Φρυγίας, τὴν Πισιδικὴν, τὴν Λυκαονίαν, καὶ κλάσματά τινα τῆς Λυκίας καὶ Παμφυλίας. Ὀνομασται ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα πόλεις ἦσαν πρὸς βορρᾶν τὸ Ἀμόριον, πρὸς ἀνατολὰς τὸ Ἰκόνιον, καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ Ἀκροαῖνόν. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειτο τὸ Θρακῆσιον θέμα, τὸ ὅποιον περιελάμβανε τὴν μικρὰν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν, καὶ τμήμα τῆς Καρίας ἥπτετο τῆς Θαλάσσης, διὰ μικρᾶς τινὸς περὶ Μίλητον παραλίας καὶ πόλεις εἶχεν ἀξιολόγους τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Λαοδίκειαν, καὶ τὰς Κολοσσᾶς ἢ Χώνας. Δυτικῶς πάλιν τοῦ Θρακησίου ἔκειτο τὸ τῆς Σάμου θέμα, τὸ ὅποιον περιελάμβανε, πλὴν τῆς νήσου ἀφ' ἧς ὠνομάζετο, πᾶσαν τὴν ἀπέναντι αὐτῆς παραλίαν ἀπὸ Ἐφέσου πρὸς μεσημβρίαν μέχρις Ἀτραμμουτίου πρὸς βορρᾶν. Τὸ θέμα τοῦ Ὀφικίου ὠρίζετο ἀπὸ δυσμῶν διὰ τῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ ἀστακηνοῦ κόλπου, καὶ μεσογείως συνώρευε πρὸς νότον μετὰ τῶν θεμάτων Σάμου καὶ Θρα-

κησίων, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἄρκτον δὲ μετὰ Ὀπτιμάτου πόλεις δὲ κυρίας εἶχε τὴν Νίκκιαν, τὸ Δορύλαιον, τὸ Κοτυάειον, τὴν Κύζικον. Τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀφικίου Ὀπτίματον κατεῖχε τὴν πρὸς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον παρχλίαν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν δυτικωτέραν παρχλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου συνορεύον πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Βουκελλαρίων θέματος, καὶ πόλεις κυριωτέρας εἶχε τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Τὸ Βουκελλαρίων θέμα συνέκειτο ἐκ τοῦ πλείστου τῆς Γαλατίας, μετὰ κυριωτάτης πόλεως, τῆς Ἀγκύρας· συνώρευε δὲ πρὸς δυσμὰς μετὰ τοῦ Ὀφικίου καὶ τοῦ Ὀπτιμάτου, πρὸς νότον μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Ἀρμενιακοῦ καὶ τῆς Παφλαγονίας, καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὰ τρία ταῦτα θέματα, Ὀπτίματον, Ὀφίκιον καὶ Βουκελλαρίων, ὠνομάσθησαν οὕτω ἐκ τοῦ ὅτι πάλαι ποτὲ ἐστάθμευον ἐν αὐτοῖς τρία τινὰ ρωμαϊκὰ στρατιωτικὰ τάγματα, οἱ καλούμενοι Bucelarii Cataphracti, οἱ Optimates(13), ἤτοι λογάδες γότθαι πολεμισταί, καὶ οἱ Obsequentes(14) ἤτοι σῶμα ἐκ μονομάχων συγκροτηθέν, τὰ ὅποια ὅμως ἅπαντα πρὸ χειροῦ δὲν ἐσώζοντο. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων ἔκειντο ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τὸν Εὐξείνου πόντον τὰ τρία θέματα Παφλαγονία, Ἀρμενικὸν, καὶ Χαλδία. Πρὸς νότον τοῦ Ἀρμενιακοῦ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειντο τὰ πέντε μεσόγεια θέματα Κολώνεια, Σεβάστεια, Χαρσιανόν, Καππαδοκία, Λυκανδός. Ἡ Λυκανδός, ἡ Καππαδοκία καὶ ἐν μέρει ἡ Κολώνεια ὠρίζοντο πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ Εὐφράτου, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ θέμα Μεσοποταμίας. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Καππαδοκίας, παρὰ τὴν νότιον παρχλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπέναντι τῆς βορείου παρχλίας τῆς Κύπρου, ἠπλοῦτο τὸ θέμα Σελευκείας (ἡ Κιλικίας), καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν αὐτοῦ, πρὸς νότον δὲ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Θρᾷκησίου, παρὰ τὴν αὐτὴν νότιον παρχλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, παρετείνετο τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν, περιλαμβανόν καὶ τῆς δυτικῆς παρχλίας τὸ μέχρι Μιλήτου μέρος. Ἡ Ρόδος

(13) Optimates=ἄριστοι.

(14) Obsequentes=ὀπαχούοντες. Obsequium=ὀπαχή, θεραπεία. Ὀφίκιον=ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρά.

ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῶν Κιβυρραίων· ἡ δὲ Κύπρος ἀπετέλει, ὡς εἶδομεν, ἴδιον θέμα, ἕτερον δὲ πάλιν αἱ Κυκλάδες νῆσοι.

Τῶν δὲ εὐρωπαϊκῶν θεμάτων τὰ ὅρια ὀλιγώτερον ἀκριβῶς διγράφονται ἐν τῇπραγματεῖα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου· ἀλλ' ὅμως οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἐπεχείρησαν νὰ ὀρίσωσι καὶ ταῦτα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλῶς. Ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σωζομένων θεμάτων ἡ μὲν Λογγιβαρδίη περιελάμβανε τὴν περὶ Βάριν χώραν καὶ τὴν Καπιτανάταν, φρούρια ἔχουσα Ὑδροῦντα, Καλλίπολιν, Ρωτσάνον, Συρρέντον· τὸ δὲ τῆς Σικελίας, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀράβων κατὰκτησιν τῆς νήσου ταύτης, περιωρίσθη εἰς τὰς ἐπὶ τῆς χερσονήσου χώρας, Καλάβριαν, Βρεττίαν, Ἀπουλίαν, καὶ τὴν Λευκανίαν ἢ Βασιλικάταν, φρούρια δὲ εἶχε τὸ Ρήγιον, τὴν ἀγίαν Κυρικκὴν, τὴν ἀγίαν Σεδηρίναν καὶ τὴν Κρότωνα. Ἐπειτα ἀπὸ δυσμῶν ἐρχόμενοι πρὸς ἀνατολὰς εὐρίσκομεν τὸ Κεφαλληνίως θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὰς Ἰονίους νήτους· τὴν Πελοπόννησον· τὸ τῆς Ἑλλάδος θέμα, ὅπερ ὅμως δὲν περιελάμβανε εἰμὴ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Εὐβοίας, ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Πηνειοῦ, ἡ δ' Αἰτωλίη καὶ ἡ Ἀκρνανίη ἀπετέλουν τὸ θέμα Νικοπόλεως. Πρὸς βορρᾶν τῶν θεμάτων Ἑλλάδος καὶ Νικοπόλεως ἦσαν τὸ θέμα Θεσσαλονίκης ἐκτεινόμενον μὲν ἀπὸ Πηνειοῦ μέχρι τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Στρυμόνος ὀρέων, περιλαμβάνοντι δὲ τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὸ θέμα Δυρραχίου, τὸ ὁποῖον, ὀριζόμενον πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ Μυροβουνίου, καὶ πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς περὶ Ἀχρίδα Βουλγαρίας, ἐξετείνετο ἀπὸ Αὐλῶνος μέχρις Ἀντιδόρου καὶ πόλεις εἶχε λόγου ἁξίας τὸ Δυρράχιον, τὸ Δούλικον καὶ τὴν Ἀντίδαριν. Τὸ θέμα τοῦ Στρυμόνος κατὰ μὲν τὸν Τάφελ ἐξετείνετο μέχρι Μαρίτσας, κατ' ἄλλους δὲ περιωρίζετο ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος καὶ τῶν περὶ ὀρέων. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ θέματος Στρυμόνος ἔκειντο τὰ θέματα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σφόδρα συνεσταλμένον, διότι τὸ σύνορον αὐτοῦ μικρὸν ἀπεῖχε τοῦ Ἀναστυσιανοῦ τείχους· ὡς ἐσχάτη δὲ αὐτοῦ πόλις πρὸς δυσμὰς λέγεται ἡ Τραϊανούπολις. Ἀλλὰ μέγιστον ἦτο τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα, τὸ ὁποῖον μετετοπίσθη καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν εἰς τὴν Θράκην, διότι περιελάμβανε ὅλην σχεδὸν τὴν χώραν ταύτην, πρωτεύουσάν εἶχε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τῆς κυρίως Βουλγαρίας· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Βασίλειος Α', καίτοι ἐγεννήθη ἐν Ἀδρι-

ανουπόλει ἐπιλέγετο Μκεδών, πᾶτα δὲ ἡ δυνστεία αὐτοῦ Μκεδονική ἐπεκλήθη. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν μάλιστα τῆς Βουλγαρίας, ὑπῆχθη καὶ αὕτη εἰς τὸ τῆς Μκεδονίας ἐκείνης θέμα. Τελευταῖον πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν τῇ Τχυρικῇ χερσονήσῳ, ἔκειτο τὸ θέμα Χερσῶνος, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ ταύτην τὴν πόλιν καὶ μικράν τινα περὶ αὐτὴν περιοχὴν.

Κατὰ δυστυχίαν περὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἰδίως τῆς Θράκης, τῆς Μκεδονίας, καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὀλίγας εὐρίσκωμεν ἐν τῇ προηματείᾳ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀσφαλεῖς εἰδήσεις· διότι ὁ θεοστεφὴς οὗτος συγγραφεὺς ἀντὶ νὰ εἴπῃ πῶς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, καὶ ὁποῖαί τινες ἦσαν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, εὐρίσκει εὖλογον νὰ παραθέτῃ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλεους, ἐμπίπτων εἰς δεινὴν χρόνων καὶ πραγμάτων σύγχυσιν, τῆς ὁποίας ἀρκούμεθα νὰ δώσωμεν τὴν ἀκόλουθον ἀποδείξιν. Ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· «Ἐχει δὲ τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος πόλεις τὸν ἀριθμὸν 79· καὶ τοσαῦτα μὲν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἱεροκλέα.» Ἀλλ' ὁ Ἱεροκλῆς ἔγραψε τὸν Συνέκδημον αὐτοῦ καθ' οὓς χρόνους τὸ κράτος διηρεῖτο εἰς ἐπαρχίας, οὐχὶ εἰς θέματα, ἡ δὲ ἐπαρχία Ἑλλάδος ἦγουν Ἀχαΐας, διατελοῦσα τότε ὑπὸ ἀνθύπταν, περιελάμβανε καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὥστε αἱ 79 πόλεις τοῦ Ἱεροκλεους ἀνῆκον οὐ μόνον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Πορφυρογέννητος ἀντιγράφων ἀκρίτως τὸν Ἱεροκλέα ἀποδίδει τὰς πόλεις ταύτας εἰς μόνον τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔπειτα ὁμιλῶν περὶ τοῦ θέματος Πελοποννήσου λέγει ὅτι τὸ θέμα τοῦτο εἶχε πόλεις 40. Πλὴν τούτου οὐδὲ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσιν τῶν θεμάτων δυνάμεθα πάντοτε νὰ μάθωμεν ἐκ τοῦ Πορφυρογεννήτου. Τοῦ θέματος Σάμου ἀνκφέρειται πρωτεύουσα ἡ Σμύρνη· τοῦ θέματος Πελοποννήσου ἡ Κόρινθος· τῶν θεμάτων Σεβαστείας, Λυκωνδοῦ, Σελευκείας, Θεσσαλονίκης, Κεφαλληνίας, Δυρραχίου, Χερσῶνος, πρωτεύουσαι ὑπῆρχον ἀναγκαστικῶς αὐταὶ αἱ πόλεις ἐξ ὧν ἐκκλοῦντο τὰ θέματα ταῦτα. Εἰς τινα θέματα ὑπῆρχε μία πόλις τοσοῦτον τῶν ἄλλων ὑπερέχουσα, ὥστε πιθανώτατα αὕτη ἦτο ἡ πρωτεύουσα· οἷον ἐν Ὀψικίῳ, ἡ Νίκαια, ἐν Ὀπτιμάτῳ, ἡ Νικομήδεια· ἐν Χαλδίᾳ, ἡ Τραπεζοῦς· ἐν Λογγιβαρδίᾳ, ἡ Βῆρις· καὶ πιθανῶς τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἐφεσος, διότι οἱ ἄραβες ἐκάλουν τὸ θέμα τοῦτο Ἑλ-Ἐφεσίς ἢ Ἑλ-Ἀφασίν. Ἀλλὰ περὶ τῶν θεμάτων Βουλγαρίων, Παφλαγονίας, Σικελίας ἢ

μᾶλλον Καλαβρίας, Ἀνατολικοῦ, Ἀρμενικοῦ, Μεσοποταμίας, Κιβυρραϊωτῶν, Αἰγαίου πελάγους, Μακεδονίας, Στρυμόνος, καὶ ἐπὶ πᾶσι περὶ τῆς πρωτεύουσας τοῦ θέματος Ἑλλάδος, οὐδεμίαν ἔχομεν ἐνδειξιν.

Ἐκάστου θέματος προϊστάτο ἀνώτατος ἄρχων ὀνομαζόμενος συνήθως στρατηγός, ἐξ οὗ καὶ τὰ θέματα ἐκκαλοῦντο ἐνίοτε στρατηγίδες, οἷον ἡ τῆς Καππαδοκίας στρατηγίς, ἡ Καλαβρίας στρατηγίς καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ στρατηγός εἶχεν ἑμαὶ μὲν τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῷ θεματι αὐτοῦ στρατευμάτων, ἑμαὶ δὲ τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν τοῦ θέματος διοίκησιν· διότι ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων ἐξωτερικῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ κράτος, κατέστη ἀπαραίτητος ἡ συμπύκνωσις τῆς ὅλης κυβερνητικῆς δυνάμεως εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἐνὸς καθ' ἕκαστον θέμα. Τινῶν δὲ θεμάτων οἱ προϊστάμενοι ὀνομάζοντο κατεπάνω· οἷον ὁ κατεπάνω Παφλαγονίας, ὁ κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὁ κατεπάνω Ἰταλίας, ὁ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως. Ὁ κατεπάνω ἐσήμαινε τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ὑπῆρχον δὲ πλὴν τῶν κατεπάνω τῶν θεμάτων καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ κατεπάνω τῶν ἄξιωματικῶν τῆς αὐλῆς ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ὁ κατεπάνω τῶν Μαρδαί τῶν τῆς Ἀτταλείας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οἱ δὲ κατεπάνω θεμάτων τινῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ οἱ στρατηγοὶ τῶν μεθορίων, ὡς φαίνεται, θεμάτων, οἵτινες ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων ἦσαν περιβεβλημένοι καὶ πλείονα τῶν στρατηγῶν ἐξουσίαν. Ἐκ τοῦ κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἠξιώσαντινες ὅτι παρήχθη κατ' ἀναγκραμματισμὸν ἢ καπιτανάτα, ἢ ἄχρι τῆς σήμερον οὕτως ὀνομαζομένη ἐπκρχία τῆς κάτω Ἰταλίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηγοὶ δὲν ἦσαν ὅλοι ἴσοι, εἶχον διαφοροὺς βαθμοὺς κατὰ τὴν ἐκτασιν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄλλην σπουδαιότητα τοῦ θέματος τοῦ ὁποίου προϊστάμενοι. Ἐν γένει τὰ ἀνατολικά θέματα ἐλογίζοντο ὡς ἀνώτερα τῶν δυτικῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη δηλοῦται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἱεραρχικῆς κατατάξεως ὅλων τῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἣτις ἀναφέρεται ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ὅπου οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς προηγούνται ἅπαντες πολὺ τῶν στρατηγῶν τῆς δύσεως. Πλὴν τούτου οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς ἐλάμβανον τακτικὸν μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου

ταμείου, τὰς λεγομένας ρόγας· ἐνῶ οἱ τῆς δύσεως μισθὸν τρι-
 οῦτον δὲν ἐλάμβανον, ἀλλὰ μόνον τὰς λεγομένας συννηθείας,
 ἥτοι δικχιώματα κατ' ἔτος πληρωνόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν διοι-
 κουμένων. Τοιοῦτον δὲ ἐπεκράτησε νὰ λογίζεται ὡς πρὸς τὰ θέ-
 ματα ἡ ἀνατολὴ ἀνωτέρω τῆς δύσεως, ὥστε ἐνίοτε θέματα ἐν Εὐ-
 ρώπῃ κείμενα, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἔκτασιν σπου-
 δαιότατα ὄντα, κατελέγοντο μετὰ τῶν ἀνατολικῶν, οἷον ἡ Μκε-
 δονία, ἡ Θράκη, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Καὶ τ' ἀνάπαλιν θέ-
 ματα, ἐν Ἀσίᾳ κείμενα, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια λο-
 γιζόμενα, κατελέγοντο μετὰ τῶν δυτικῶν, οἷον τὸ Κιβυρραιωτῶν
 καὶ τῆς Σάμου. Ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἀνατο-
 λικά θέματα δὲν ἦσαν ὅλα ἰσότημα, καὶ ἡ μετὰ αὐτῶν διαφορὰ
 ἀναφαίνεται πρὸ πάντων ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ μισθοῦ τὸν ὅποιον ἐλάμ-
 βανον οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν, διότι περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ μισθολόγιον τῶν
 στρατηγῶν τούτων ὅπως εἶχεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ
 Μκεδόνος ἐν τῷ προμνημονευθέντι κεφαλαίῳ ν' τοῦ δευτέρου βι-
 βλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Αἱ δ' ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι πληρο-
 φορίαι εἰσὶ βεβαίως περιεργόταται. Κατὰ τὸ μισθολόγιον τοῦτο,
 τρεῖς στρατηγοί, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν, ὁ τῶν Ἀρμενικῶν, καὶ ὁ τῶν
 Θρακησίων, ἐλάμβανον κατ' ἔτος λίτρας χρυσοῦ 40 ἑκάστος, ἥτοι
 δρ. 43,200 κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ τότε νομίσματος. Τρεῖς
 ἄλλοι στρατηγοί, ὁ τοῦ Ὀψικίου, ὁ τῶν Βουκελλαρίων καὶ ὁ Μκε-
 δονίας, ἀνὰ λίτρας 30 ἥτοι δρ. 32,400. Πέντε στρατηγοί, ὁ Καπ-
 παδοκίας, ὁ Χαρσιανοῦ, ὁ Παφλαγονίας, ὁ Θράκης καὶ ὁ Κολωνείας
 ἀνὰ λίτρας 20, ἥτοι 21,600 δρ. Μετὰ τῶν στρατηγῶν, ὅσοι
 εἶχον λίτρας 20 κατ' ἔτος, κατατακτέον καὶ τὸν Χαλδίας, ἥτοι Τρα-
 πεζοῦντος, διότι οὗτος ἐλάμβανε μὲν λίτρας 10 τακτικὸν μισθόν,
 ἐλάμβανε, δὲ καὶ ἑτέρας λίτρας 10 ἐκ τοῦ αὐτόθι τελωνείου. Μό-
 νον δὲ λίτρας 10 ἥτοι δρ. 11,800 ἐλάμβανον οἱ στρατηγοὶ Κιβυρ-
 ραιωτῶν, Σάμου καὶ Αἰγαίου πελάγους. Ὁ δὲ στρατηγὸς Μεσοπο-
 ταμίας οὐδὲν ἐλάμβανεν, ὡς ἔχων ὅλον τὸ τελωνεῖον. Τελευταῖον
 4 στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λυκαυδοῦ, ὁ Σεβαστείας, ὁ Σελευ-
 κείας, καὶ ὁ Λεοντοκόμειος δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ 5 λίτρας, ὡς ὄντες
 ὅτε συνετάχθη τὸ προκείμενον μισθολόγιον ἀπλοῖ κλεισιουράρχαι.

Ἐκάστος στρατηγὸς θέματος εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν πολλοὺς στρα-
 τιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄρχοντας καὶ ὑπαλλήλους, ἐξ ὧν δὲν θέ-

λομεν ἀναφέρει εἰμὴ τοὺς ἐπιστημοτέρους. Οἱ μετὰ τὸν στρατηγὸν ἀνώτατοι στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν οἱ κλεισουράρχαι καὶ οἱ τουρμάρχαι. Κλεισουράρχαι ἰδίως ἐλέγοντο οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φυλακὴν τῶν κλεισουργῶν ἢ στενωπῶν ἐκάστου θέματος, ὅποιοι ἦσαν βραδύτερον ἐπὶ τῶν ὀθωμανῶν οἱ δερβὲν ἀγάδες· τουρμάρχαι δὲ οἱ ἀρχαγοὶ τοῦ λοιποῦ τῶν θεμάτων στρατοῦ. Τουρμάρχης λ. χ. ἦτο ὁ Ἀγαλλιανός, ὁ στασιάρχης ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Λέοντος Γ'. Ἐνίοτε ὅμως ἀναφέρονται πολλοὶ τουρμάρχαι ἐν τῷ αὐτῷ θέματι, καὶ ἰδίως εἰς παράλια θέματα, εἰς ἣ πολλοὶ εἰδικοί τουρμάρχαι τῆς παραλίου· οἷον ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου καὶ ἐν τῷ θέματι τῶν Θρακισίων. Πολλὰ δὲ τῶν νεωτέρων θεμάτων ἦσαν πρότερον κλεισουρχίαι ἢ τουρμαὶ ἄλλων θεμάτων· κλεισουρχαὶ μὲν τὰ προαναφερθέντα θέματα Λυκαυδοῦ, Σεβαστείας, Σελευκείας καὶ Λεοντοκόμειας· τουρμαὶ δὲ ἡ Κεμπαδοκία (τῆς τοῦ ἀνκτόλικου στρατηγίδος), ἡ Κεφαλληνία (τῆς Λογγιβερδίας), ἡ Χαρσιανοῦ (τῆς τῶν Ἀρμενικῶν στρατηγίδος).

Ἀνώτατος δὲ μετὰ τὸν στρατηγὸν πολιτικός τοῦ θέματος ἄρχων ἦτο ὁ πρωτονοτάριος τοῦ θέματος, ὁ καὶ κριτὴς καὶ δικαστὴς καλούμενος. Ἐκ τῶν δύο τούτων τελευταίων αὐτοῦ προσηγοριῶν καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἦτο ὁ ἀνώτατος τοῦ θέματος δικαστὴς ἢ κριτὴς· ἀλλὰ συγχρόνως διεξῆγε καὶ πᾶσαν τὴν οἰκονομικὴν τοῦ θέματος διαχείρισιν. Ἐνίοτε δύο θέματα εἶχον ἓνα κριτὴν, διότι μνημονεύονται κριτὴς Πελοποποννήσου καὶ Ἑλλάδος, κριτὴς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Μέχρι τίνος δὲ ὁ κριτὴς ἢ πρωτονοτάριος ὑπῆγετο εἰς τὸν στρατηγὸν κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων αὐτοῦ καθηκόντων δὲν γνωρίζομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν ἐλάμβανε πολλάκις ἀμέσους παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὰς, καὶ ἐξηρτᾶτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν χαρτουλάριον τοῦ Σκκέλλου, ἦτοι ἀπὸ τὸν γενικὸν ταμίαν τοῦ κράτους, ἢ δὲ κατὰ τῶν δικαστικῶν ἀποράσεων αὐτοῦ ἔρρεσις δὲν ὑπεβάλλετο εἰς τὸν στρατηγόν. Ἡ Πεῖρα, ἥτις ἀποτελεῖ εἶδος νομολογίας, συνταχθείσης ἐν ἀρχῇ τῆς II ἐκτονταετηρίδος, μνημονεύει ἀποράσεώς τινος τοῦ κριτοῦ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, προσβληθείσης ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κριτοῦ, τῆς λέξεως Ἑλλάδος τὸ ε ἦτο διὰ τοῦ ψιλοῦ πνεύματος γεγραμμένον. Ὁ ἔνστασις αὕτη, ἥτις

ρητέον ἐν παρόδῳ ἀπερρίφθη, καθυπεβλήθη εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μάγιστρον, ὅστις ἄδηλον ἂν ἦτο ὁ ὑπατος τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους, περὶ οὗ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὠμιλήσαμεν, ἢ ἄλλος τις. Πλὴν τούτου ὁ κριτὴς ἀνεπλήρου, φαίνεται, ἐνίοτε τὸν στρατηγόν, διότι ἐν τῷ μδ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναγινώσκομεν ὅτι ἀπαράλλάκτως ὅπως οἱ στρατηγοὶ Θεσσαλονίκης, Νικοπόλεως, Πελοποννήσου καὶ ἄλλοι, ἀνέλαβεν καὶ ὁ κριτὴς Ἑλλάδος νὰ παράσχῃ ὠρισμένον ποσὸν πολεμεφοδίων εἰς τινὰ κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείας, κατεχομένης ἔτι τότε ὑπὸ τῶν Μωχμεθανῶν. Μικρὸν δὲ κατωτέρω εὐρίσκομεν ἐν τῷ αὐτῷ κειμένῳ ὅτι ὁμοίαν ὑποχρέωσιν ἀνέλαβεν «ὁ ἄρχων Χρήπου ἐν τῷ θέματι Ἑλλάδος». Ἐπεταὶ ἄρα γε ἐκ τούτου ὅτι ἡ νῆσος Εὐβοία, ἡ ὑπαγομένη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἴδιον διοικητικὸν προϊστάμενον καλούμενον ἄρχοντα : Σημειωτέον ὅπωςδῆποτε ὅτι ἡ ἀλλοίωσις τοῦ ὀνόματος Εὐριπος ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Ρεῖσκίου εἰς τοὺς ἄραβας.

Περὶ τῆς δημοτικῆς τῶν χρόνων τούτων διοικήσεως, ἥτοι τῆς τοπικῆς διοικήσεως τῶν πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων ἀντιφάσκουσιν οἱ νόμοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Λέοντα τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μκεδόνος, ἡ μὲν αὐτεξούσιος τῶν πόλεων διοίκησης εἶχε παύσει πρὸ καιροῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὰ πάντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ, ἀνηρτήθησαν εἰς τὴν βασιλείον πρόνοιαν καὶ ἀπόφασιν. Τοῦτο διαλαμβάνουσι ρητῶς αἱ διατάξεις αὐτοῦ μς' καὶ μζ'. Ἀλλά, καθὼς πολλάκις παρατηρήθη, αἱ διατάξεις αὗται μαρτυροῦσι τὴν προαίρεσιν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τοῦ νὰ οἰκειωθῇ πᾶσιν τὴν ἀρχὴν τοῦ κράτους μᾶλλον, ἢ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Λέων ὀμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῶν πόλεων, ὡς πάλαι μὲν ποτε ὑπαρξάντων, πρὸ καιροῦ δὲ ἐκλιπόντων. Καὶ ὅμως ἐν αὐτῇ τῇ 9 ἐκκτοντακτηρίδι ἐν ἧ αὐτὸς ἔγραφε, γινώσκομεν δύο πόλεις τοῦ κράτους ἐχούσας ἀρχάς ὑπ' αὐτῶν τούτων ἐκλεγομένης. Ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ βασιλέως, περὶ τὰ μέσθ τῆς 9 ἐκκτοντακτηρίδος, ὁ στρατηγὸς Πετρωνᾶς, ἀποσταλὴς εἰς Χερσῶνα δι' ἑκτακτόν τινα ὑπηρεσίαν, καὶ ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι «οὐκ ἄλλως ἄρξεις τῆς χώρας καὶ τῶν τόπων ὁλοσχερῶς, ἢ στρα-

τηγόν προχειρίζομενος ἴδιον, ἀλλ' οὐ τοῖς ἐκείνων ἄρχουσί τε καὶ πρωτεύουσι κατὰπιστεύων στυτόν.» Μεθ' ὃ ὁ ἱστορῶν ταῦτα χρονογράφος ἐπιφέρει· «οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμέτερός πω τῆς ἐκείνων προνοούμενος ἐξαπεστέλλετο στρατηγός, ἀλλ' ὁ λεγόμενης πρωτεύων μετὰ καὶ τῶν πατέρων τῆς πόλεως τὰ πάντα ἦν διοικῶν.» Ὡσαύτως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὁ ἱστορήσας τὰ περὶ κατὰτροπώσεως τῶν Σλαύων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινες ἐπολιόρκησαν τὰς Πάτρας ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκκτονταετηρίδος, ἀναφέρει ἄρχοντας τῆς πόλεως ἀνταποκρινομένους μετὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατηγοῦ καὶ οἰκήτορας αὐτῆς βουλευομένους περὶ τοῦ πρὸς κτεῖναι. Ὡστε ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι ἐν τῇ 9 ἑκκτονταετηρίδι ἡ Χερσὼν τοῦλάχιστον καὶ αἱ Πάτραι διωκοῦντο ὑπὸ ἰδίων δημοτικῶν θεσμῶν καὶ ἀρχόντων. Δὲν λέγομεν τι περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἀπὸ τῶν ὁποίων σώζονται χρυσόβουλλα ρητῶς μαρτυροῦντα ὅτι ἡ Μονεμβασία εἶχεν ἰδιόζοντα κοινοτικά προνόμια, οὐδὲ θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ἐκτενέστερον καὶ Χρονικά τῶν κατὰ τὴν 13 ἑκκτονταετηρίδα ἐν Μωρέῃ πολέμων τῶν φράγκων, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ πελοποννησιακαὶ πόλεις περιστῶνται διοικούμεναι ὑπὸ ἀρχόντων καὶ προεστώτων, ἀπαρχλλάτως σχεδὸν ὅπως ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ καὶ μικρὸν μετὰ τὸν Λέοντα ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 947 νεκρὰν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, περὶ τῶν εἰσερχομένων δυνατῶν εἰς ἀνακοινώσεις πενήτων, τὸν ὅρον ὁμᾶς τοῦ χωρίου, ἀναφερόμενον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν καθ' ἕκαστον κάτοικον αὐτοῦ, καὶ δηλοῦντα προδήλως οὐχὶ ἄλλο, ἢ τὸ ἠθικὸν τῆς κοινότητος τοῦ χωρίου πρόσωπον. Καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐν ἔτει 922 νεκρὰν τοῦ Ρωμανοῦ, Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου, τὸν ὅρον μητροκομία, δηλοῦντα κώμην ἔχουσαν περὶ ἐκυτὴν ἄθροισμα κατ' οἰκῶν νεμομένων κοινὰ προνόμια, ἢ καθυποβεβλημένων εἰς κοινὰ καθήκοντα, ἐν ἄλλαις λέξεσι πρωτεύουσιν κοινότητος. Ἐκ τούτων δὲ πάντῳ κατὰφαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ὑπῆρχον κοινοτικαὶ τινες θεσμοί, ὅσονδ' ἂν καὶ ἐν αὐτῇ ἡγωνίσθη καὶ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας ἐκυτῆς πᾶσαν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης. Διότι τοῦτο τῷ ὄντι ὑπῆρξε τὸ θεμελιώδες σύστημα τῆς δυναστείας ταύτης, ἥτις διὰ στόματος τοῦ Λέοντος μάλιστα δὲν ἔπαυσεν ἀδικητικῶς ἀποφαινόμενη ὅτι «οὐδὲν πρὸς ἐτέρην κατὰστασιν τὰ πολιτικά μεταπε-

ποιήται πράγματα καὶ πρὸς μόνην τὴν βασιλείον πρόνοιάν τε καὶ διοίκησιν ἀνήρτηται πάντα·» ὅτι «νῦν τῆς βασιλικῆς φροντίδος πάντων ἐξηρημένων, καὶ σὺν Θεῷ τῇ ταύτης προνοίᾳ καὶ σκοπούμενων καὶ δικιτωμένων, τὸ μόνρχον κράτος ἀνέλαβε τὴν πάντων τῶν πραγμάτων διοίκησιν.»

Πᾶσιν δὲ ἡ δύναμις αὕτη ἢ διὰ τοῦ προεκτεθέντος μηχανισμοῦ συμπυκνωθεῖσα εἰς χεῖρας τῆς βασιλείας, σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν κατσκευὴν τῶν δύο ὀργάνων, δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύνετο ἡδὴ νὰ συντηρηθῇ τὸ κράτος, ἥτοι τὴν ὅσον ἐνδέχεται δαψιλεστέραν πλήρωσιν τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τὴν ὅσον ἐνδέχεται μείζονος στρατοῦ καὶ στόλου συγκρότησιν.

Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσερχομένων φόρων εἰμφοροῦμεν θαρρούντως νὰ εἰπώμεν ὅτι ὀλίγα ἐπὶ γῆς κράτη ἐπέτυχον τοσοῦτον θχυμάσις ἀποτελέσματα ὅσον τὸ ἡμέτερον μεσαιωνικόν. Ἀχρι τοῦδε δὲν ἐκρίναμεν περὶ τούτου εἰμὴ ἔκ τινων μερικῶν πληροφοριῶν, οἷον τῶν εἰσπράξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀποταμιευμάτων δικφύρων βασιλέων καὶ ἄλλων ταιούτων εἰδήσεων· ἀλλ' ἡδὴ θέλομεν φέρει τεκμήριόν τι περὶ τῆς ὅλης ἐτησίας τοῦ κράτους εἰσπράξεως. Ὅτε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 13 ἐκτονταετηρίδος οἱ δυτικοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐρρέθη ὑπ' αὐτῶν ὅτι ὁ Βαλδουίνος, ὁ προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ τῆς ἀνατολῆς, εἶχεν ἡμερησίαν πρόσδοον 30,000 χρυσῶν. Ὁ Χόφφ, ὑπολαμβάνων τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀνακτομισθίαν, νομίζει τὸ πρᾶγμα ὅλως ἀπίθκνον· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ἀνακτομισθίας, διότι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 160 περίπου ἐκτομμύρια δρ. κατ' ἔτος. Μὴ προκειμένου δὲ περὶ ἀνακτομισθίας, τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ τῶν ἐτησίων προσόδων τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου· πάλιν δὲ ὄχι βεβαίως περὶ τῶν προσόδων ὅσας πραγματικῶς εἰσέπραττον, ὅ,τε Βαλδουίνος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, διότι διὰ τὴν ἀλλόκοτον ἀνεπιτηδείότητά ἦν ἔδειξεν πάντες οὗτοι, αἱ δημόσιαι αὐτῶν εἰσπράξεις περιωρίσθησαν ἀμέσως εἰς ἐλάχιστα ποσά, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠλκτώθησαν τοσοῦτον, ὥστε οἱ διάδοχοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰουστινιανῶν, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Κομνηνῶν κατήντησαν νὰ στερηθῶσι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἔργου. Ἡ εἰδήσις λοιπὸν ἐκείνη δὲν ἡννίττετο

βεβαίως εἰμὴ τὰ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἄλλοτε εἰσπραττόμενα ἀπὸ τῶν χωρῶν ἔσσι· ἤδη καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τοῦ Βαλδουίνου κυριαρχίαν, τούτας δὲ τὰς εἰσπράξεις ἠδύναντο οἱ δυτικοὶ κάλλιστα νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, τὰ ὅπῃα εὖρον, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ συνεβουλευθήσαν πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἅμα παραδεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, καὶ ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης νύξεως ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν αὐτήν, δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὅλον ποσὸν τῆς εἰσπράξεως τοῦ κράτους. Εἴπομεν ὅτι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 160 ἑκατομμύρια περίπου δραχμῶν κατ' ἔτος· ἀλλ' εἰς τὸν Βαλδουίνον δὲν ἀπεδόθη εἰμὴ τὸ τέταρτον τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους· ἄρα τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους τούτου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ κατὰ προσεγγισμὸν εἰς 640,000,000 περίπου δραχμῶν.

Τὸ ποσὸν τοῦτο φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὑπέρογκον, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὴν πολὺ μείζονα σχετικὴν τοῦ νομίσματος ἀξίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὰ 640 ἐκεῖνα ἑκατομμύρια ἤθελον ἔχει σήμερον ἀξίαν ἴσην πρὸς 3,000. Τοιούτους ἐτησίους πόρους δὲν ἔχουσιν οὔτε ἡ Ἀγγλία, οὔτε ἡ Γαλλία, οὔτε ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε τοσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθη ἡ κοινὴ εὐπορία, καὶ τοσοῦτον ἐτελειώθη ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις. Πλὴν τούτου ἡ πληροφορία ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς ὁποίας ὠρίσκαμεν τὸ ποσὸν ἐκεῖνο ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ κράτος δὲν εἶχε, πολλοῦ γε δεῖ, τὴν ἑκτασιν τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος. Τὸ πλεῖστον τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχε κατεληφθῇ ὑπὸ τῶν Μωαμεθικῶν· ἡ κάτω Ἰταλία εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν· αἱ σταυροφορίαι εἶχον ἐπαγάγει μεγάλας συμφοράς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων προσόδων· καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν ἔλαβον τοσαῦτα προνόμια ἡσυχασίας ἢ ἐλαττώσεως φόρων, ὥστε καὶ ὡς ἐκ τούτου περιορίσθησαν ἀνεγκλίως αἱ δημόσιαι τοῦ κράτους εἰσπράξεις

καὶ μάλιστα αἱ τελωνιακαί. Ἐὰν λοιπὸν ᾔθέλωμεν παρδεχθῇ ὅτι ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, ὅτε τοσούτοι ἐπῆλθον ἀφορμαὶ μειώσεως τῶν δημοσίων εἰσπράξεων, αὗται συνεποσθύντο εἰς 600 καὶ ἐπέκειντο ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ 9 καὶ τῇ 10 εἰσοδήματα ἦσαν ἁσυχρότερον πλείονερα, ἐξ οὗ ὅμως καθίσταται ὅλως ἀκατάληπτον τὸ οἰκονομικὸν τοῦτο φαινόμενον. Τὸ μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ Φράγκοι περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν εἰσοδημάτων συνεβουλεύθησαν τὰ λογιστικὰ βιβλία οὐχὶ τῶν τελευταίων χρόνων, ἀλλὰ τῶν ἀρχαιοτέρων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσῳ μᾶλλον πιθανόν, ὅσῳ οἱ κατακτηταὶ ἐκεῖνοι ἠξίουσαν νὰ κατακτήσωσιν ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι δηλαδὴ τὸ ποσὸν τῶν 640 ἑκατομμυρίων ἦτο τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, πάλιν μένει δυσκατανόητον ἐκ πρώτης ὕψεως πῶς τὸ κράτος τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ὅποτεδήποτε πόρους πλείονας τῶν πόρων ὅσους ἔχουσιν οἱ ἡγέται τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ.

Ἐν τούτοις πᾶσαι αἱ μερικαὶ πληροφορίες τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐπιτρέπουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν παραδοχὴν τοῦ ὀλιγοῦ ἐκείνου ποσοῦ, ὅσον ὑπέρογκον καὶ ἂν φαίνεται. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰουδαίου Βενιαμὴν Τουδέλα περὶ τῶν εἰσοδημάτων, τὰ ὅποια παρείχεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μόνη ἡ Κωνσταντινούπολις ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι. Ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀποθυμάσας ἰδίως τὴν πολυτέλειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν τῆς βασιλευσύνης, βεβαιοῖ, ὅτι καθ' ἧς ἔλαβε πληροφορίες, ἡ πόλις αὕτη ἐπλήρωνε καθ' ἑκάστην εἰς τὸν βασιλέα 20,000 χρυσῶν, εἰσπραττομένων ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν καπηλείων, τῶν ἀγορῶν, καὶ τῶν πολυαρίθμων ἐμπόρων, ὅσοι συνέρρεον εἰς αὐτὴν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἐκ Βαγδατίου, Μεσποταμίας, Μηδίας, Περσίας, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Ρωσίας, Οὐγγαρίας, τῆς χώρας τῶν Πετσενέγων, Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας· 20,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 106 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν κατ' ἔτος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἀφοῦ μόνη ἡ πρωτεύουσα ἔδιδε τόσα, νὰ δίδῃ τὸ λοιπὸν ὅλον κράτος ἄλλα 500,000,000, μάλιστα ἐν τῇ δεκάτῃ

ἑκατοντχετηρίδι. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο μὲν ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἐμπορικωτέρα τοῦ κράτους πόλις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη πλουσία καὶ ἐμπορικὴ. Ἐκ τοῦ ἐπισήμου καταλόγου τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας οἱ Κομνηνοὶ ἐπέτρεψαν βραδύτερον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς νὰ ἰδρῶσιν ἀποικίαις ἐμπορικαῖς, συνάγεται ὅτι παρεκτός τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ κράτει αἱ ἀκόλουθοι ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν Λαοδίκεια, Ἀντιόχεια, Μάμιστρα, Ἀδανα, Ταρσός, Ἀττάλεια, Στρόβιλος, Χίος, Θεολόγος, Φώκαια. Ἐν Εὐρώπῃ δέ, Δυρράχιον, Αὐλῶν, Κέρκυρα, Βόνιτσα, Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιον, Κόρινθος, Θῆβαι, Ἀθῆναι, Εὔβοια, Δημητριάς, Θεσσαλονίκη, Χρυσόπολις, Περιθεώριον, Ἀβυδος, Ραιδεστός, Ἀδριανούπολις, Ἄπρος, Ἡράκλεια, καὶ Σηλυβρία. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ τὰ ἐμπορεῖα εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Ἑνετοὶ ἰδρυσαν ἀποικίαις ἐμπορικαῖς. Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ κράτει καὶ ἄλλαι πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἰδίως εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων καὶ νήσων ἡ μὲν Κέρκυρα κατέβηκεν ἐν τῇ 12 ἑκατοντχετηρίδι κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1,650,000 περίπου δραχμῶν, ἥτοι περὶ τὰ 9 περίπου ἑκτομμύρια τοῦ σημερινοῦ νομίσματος· πλείοντα δὲ δηλοδὴ τῶν ὅσα εἰσπράττει τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀπὸ ὅλης τῆς Ἑπτανήσου. Αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις τοσοῦτον πλούσιαι, ὥστε μετ' ὀλίγον οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων τὸ κρατίδιον δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ μόνον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν, ἠδυνήθησαν νὰ συντηρῶσι μίαν τῶν πολυτελεστέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν τῆς τότε Εὐρώπης. Οὐδὲν ἤττον δὲ λαμπροὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρίγκηπες τοῦ Μωρέως, χάρις εἰς τὴν εὐπορίαν καὶ ἐμπορίαν τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης, τῆς Λακεδαιμόνος καὶ ἄλλων πολλῶν τῆς χερσονήσου πόλεων. Ἐλάχιστον περὶ τὴν Νίκαιαν τμήμα τῆς μικρᾶς Ἀσίας οὐ μόνον ἀπετέλεσεν ἐν τῶν ἰσχυροτάτων τῆς Ἀνατολῆς κρατῶν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Βατάτσην, ἀλλὰ κατῴρθωσε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Ρόδος, ἡ Λέσβος, ἡ Νάξος, ἀπετέλεσαν ἡγεμονίας φραγκικὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον αὐτοτελεῖς, ἀπάσας δὲ φημιζομένας ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ τῇ δυνάμει. Ἐν Ἡ-

πείρω, Θεσσαλία, Ἀκαρνανία καὶ Αἰτωλία ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κορνηνός, ὁ δεσπότης Ἑλλάδος καλούμενος, ἱδρυσε κράτος, τὸ ὁποῖον κατώρθωσε νὰ ἀντισταθμίσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον πᾶσαν τὴν δύναμιν τῆς ἐν τῇ ἀνατολῇ φραγκοκρατίας. Τί λοιπὸν περὰδοξον ἂν πᾶσαι αὗται αἱ χώραι ἠνωμέναι ὁμοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου κατώρθουν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ λογοθέτην τὸ προσημειωθὲν μέγα ἐτήσιον εἰσόδημα ; ἔπειτα πῶς ἄλλως θέλουσιν ἐξηγηθῇ τὰ ὑπέρογκα περισσεύματα, τὰ ὁποῖα τινὲς τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἠδυνήθησαν νὰ ἀποταμιεύσωσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφοῦ ἐπήρκεσαν εἰς ὅλα τὰ ἐξόδα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ πολλῶν καὶ πολυτελεσμάτων οἰκοδομῶν; Ὁ Θεόφιλος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα ἀπεθησάμενοι 1090 κεντηνάρια χρυσίου καὶ 3000 ἀργύρου ἤτοι περὶ τὰ 140 ἑκτομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, αἵτινες ἰσοδυναμοῦσι σήμερον πρὸς 700,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος 250,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 1,250,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Περὶ τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων δυσκόλως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις, διότι μαρτυροῦνται ὑπὸ πολλῶν συγχρόνων συγγραφέων· τούτου δὲ τεθέντος, δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐγίνοντο τοιαῦται οἰκονομίαι, ἐὰν συγχρόνως δὲν παρεδεχόμεθα ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις ἦσαν τοσαῦται ὅποιας ἀνωτέρω ὑπελογίσσαμεν αὐτάς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο ποσὸν τῶν ἐτήσιων εἰσπράξεων. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος, μάλιστα μέχρι τῆς 11 ἑκτονταετηρίδος, εἶχε λόγῳ βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὐχὶ ὅπως ἔχουσι σήμερον πρὸς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον ἡ Ἀγγλία, ἡ ἡ Γαλλία, ἡ ἡ Γερμανία, ἡ ἡ βόρειος Ἀμερική, κατ' ἰδίαν ἐκάστη λαμβανομένη, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι συνάμα λαμβανόμεναι πᾶσαι ὁμοῦ αἱ βιομηχανικώταται αὗται καὶ ἐμπορικώταται τῶν σημερινῶν τῆς γῆς χωρῶν. Τῷ ὄντι τότε ἐν μόνῳ τῷ ἀνατολικῷ κράτει κατεσκευάζοντο τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τοῦ πολυτελοῦς, ἡ καὶ ἀπλῶς ἀνέτου βίου, ὧν εἶχεν ὁ κόσμος χρεῖαν, καὶ πολλὰ ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν, ὅσαι ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, ἐνταῦθα

μόνον ἐκκλιεργοῦντο, ἢ παρήγοντο. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὰ πορφυρᾶ, τὰ μεταξωτά, τὰ λινά, τὰ βαμβάκερά, τὰ μάλλινα παντός εἶδους ὑφάσματα, τῶν ὁποίων τοσοῦτον λαμπρὰ δείγματα εἶδομεν ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι στελλόμενα ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῆς ἐκ Πατρῶν πλουσίας χήρας Δανηλίδος, καὶ τὰ ὅποια ἐν τούτοις δὲν κατεσκευάζοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων ἐν αὐτῷ ἐτεχνουργοῦντο τὰ χρυσᾶ, τὰ ἀργυρᾶ, τὰ χάλκινα, τὰ πήλινα, τὰ ξύλινα, τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων οἷον ἐξ ὄνυχος, ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ κρυστάλλου, ἔτι δὲ ἐξ ὑέλου καὶ πάσης ἄλλης ὕλης παντοειδῆ σκεύη, τὰ ὅποια ἐκόσμουσαν τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς ἐκκλησίας, ἢ ἐχρησίμευον εἰς τὰς κοινοτέρας χρεῖας τῶν εὐπορούντων ὁπωσοῦν ἀνθρώπων πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ μάλιστα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ταῦτα δὲ πάντα, ἢ τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα τούτων πολλαχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης ἐντεῦθεν ἀποστελλόμενα, προσεκάλουν φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν ἐν τῷ κράτει συρροὴν χρηματικῶν κεφαλαιῶν ἀνυπολογίστων, ὥς ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δημόσιαι καὶ ἰδιωτικαὶ αὐτοῦ πρόσδοι ἀνεβιδιάζοντο εἰς ποσὰ δυνάμενα μὲν σήμερον νὰ φαίνωνται μυθώδη, ἀλλὰ μὴ ὄντα ἀνεξήγητα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὕλως ἐξαιρετικὴν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν τοῦ κράτους τούτου. Συγχρόνως δὲ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ φορολογία, ἢ τε ἄμεσος καὶ ἔμμεσος, ἢ τε τακτικὴ καὶ ἑκτακτος, ἦτο τότε πολὺ καταθλιπτικωτέρα ἢ σήμερον. Οἱ συνήθως πρὸς τοῖς χρονογράφοις ἀπαντῶμενοι φόροι εἶναι ὁ ἐγγεῖος, τακτικὸς τε καὶ ἑκτακτος, τὸ καπνικόν, τὸ ἀερικόν, τὰ τελωνικὰ καὶ λιμενικὰ δικαιώματα, ὁ ἐπὶ τῶν ζώων φόρος, τὸ χαρτιατικόν, ὁ ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν φόρος, ὁ ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων θησαυρῶν, ὁ φόρος ὁ ἀντικαθιστῶν τὴν προσωπικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλὰ τί ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι ἀντιπραβαλλόμενοι πρὸς τὰς ἀναριθμήτους ἐκτάκτους ὑποχρεώσεις εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβάλλοντο οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸν ἀτελεύτητον καὶ σφόδρα δυσκατάληπτον κατὰλογον ἐφρόντισε νὰ διασώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐν τῇ λ' αὐτοῦ νεαρχῇ; Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ

κάτοικοι τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐφορολογοῦντο οὐχὶ ὅπως οἱ κάτοικοι τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν κατ' ἐπιεικῆ τινα ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐτησίαν αὐτῶν πρόσοδον, ἀλλὰ πολὺ ἐπαχθέστερον κατὰ τὴν αὐτογνώμονα τοῦ κυριάρχου κρίσιν καὶ τὰς ἐκάστοτε ἀνωμάλους περιστάσεις καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀνάγκας, ἂν καὶ δεόν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ καὶ ἄλλοτε παρκτηρηθὲν, ὅτι ἡ κατὰθλιψις αὕτη, ὅσον δεινὴ καὶ ἂν ἦτο, εἶχε πάντοτε τὰ ὅρια αὐτῆς, δὲν ἀπέβαινε δηλαδὴ τοιαύτη, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὸν ἐμπορικόν, τὸν βιομηχανικόν καὶ ἐν γένει τὸν ἐργατικόν βίον. Ἐὰν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἦτο ἀδύνατον τὸ κράτος νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ 700 καὶ ἐπέκειναι ἔτη, καὶ νὰ ἐξακολουθῇ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ποριζόμενον ἀδιαλείπτως τὰς ὑπερόγκους ἐκείνας προσόδους. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν ἐπλήρωνον τότε πολὺ πλείονας ἢ σήμερον φόρους, καὶ τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ μέχρι τινὸς πῶς τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε προσόδους μείζονας τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἄριστα διοικουμένων νεωτέρων ἐθνῶν. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν συνέδκινεν εἰς τὸ ἀρχαῖον περσικὸν κράτος; Αἱ ἐπυχῆαι τοῦ κράτους τούτου ἀφοῦ ἐπῆρκουν εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἀνάγκας τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίως εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς αὐλῆς, κατέβαλλον τακτικῶς εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐτησίαν πρόσοδον 120 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, ὅπερ προϋποτίθησι βεβαίως ὅτι αἱ ὅλαι τοῦ κράτους πρόσοδοι δὲν ἦσαν κατώτεραι τῶν 600,000,000. Ἀφοῦ δὲ τὸ περσικὸν κράτος τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἐμπορικὴν οὔτε τὴν βιομηχανικὴν σπουδαιότητα τοῦ ἡμετέρου μεσχιωνικοῦ, κατέβαλλε τοσούτους φόρους, δὲν βλέπομεν διατὶ ἤθελεν εἶναι ἀπίθανον νὰ παρέχῃ αὐτοὺς τὸ κράτος οὐ προϊστάντο οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εὐρισκόμενον μάλιστα εἰς τοσοῦτον ἰδιαζόντως εὐτυχεῖς περιστάσεις.

Μετὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων, ὁ στρατὸς ἀπετέλει τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς κυβερνήσεως. Οἱ βασιλεῖς ὠνόμαζον αὐτὸν ὅτε μὲν κεφαλὴν τῆς πολιτείας, ὅτε δὲ χεῖρας αὐτῆς, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἡ' νεκρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Καὶ ἄλλοτε μὲν ὁ βασιλεὺς ἀποτεινόμενος εἰς τὸν στρατὸν ἔλεγεν «ἀδελφοί, ἄνδρες ἀδελφοί μου» (σελ. 623 καὶ τοῦ τρίτου τόμου), ἄλλοτε δὲ, ὡς ἐν τῷ παρκτηρήματι τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς

Βασιλείου τάξεως καταφάνεται, ἐκάλει τοὺς στρατιώτους «παιδία ἐμά» καὶ τὰς γυναικας αὐτῶν «νύμφας του.» Καὶ ὅτε ἔλθῃ (ὁ βασιλεὺς) ἔγγιστα πρὸς τὸ ἄπληκτον (τὸ στρατόπεδον) ἀπὸ τριῶν μιλίων, προὔπαντῶσι τὰ τε τάγματα καὶ τὰ θέματα, ἐπευχόμενοι τῷ βασιλεῖ. καὶ πρὸς ἕναστον τάγμα καὶ θέμα λέγει ὁ βασιλεὺς, ἐκνεύων πρὸς αὐτό, οὕτως. Καλῶς ὑμεῖς εὖρωμεν. Πῶς ἔχετε; πῶς ἔχουσιν αἱ νύμφαι μου, αἱ γυναῖκες ὑμῶν, καὶ τὰ παιδία; Πῶς ὑμῖν τὰ ἐν τῇ ὁδῷ διηνύσθη; Ἀγωνίσασθε τοῦ χριστοῦ στρατιῶται καὶ παιδία ἐμά, ἵνα ἐν χειρὶ δέοντι ἐπιδείξεσθε τὴν γενναϊότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν καὶ τὴν πρὸς Θεὸν καὶ βασιλεῖν ἡμῶν πίστιν ὀρθὴν καὶ ἀγάπην, κλπ.» Τοῦ παραρτήματος τούτου συνιστῶμεν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην ἰδίως εἰς τοὺς φιλολόγους ἡμῶν, διότι περιέχει πολλὰς λέξεις τῆς καθομιλουμένης ἑκτοτε ἐν χρήσει οὖσας, οἷον σφακτά, κριάρια, ἀγελάδια, πτωχὰ ἄλογα (ἰσχνα) καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος διηροῦντο εἰς δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη· πρῶτον τὸν κυρίως βασιλικὸν στρατὸν καὶ στόλον, ὅστις συνέκειτο ἐκ τῶν λεγομένων ταγμάτων καὶ βασιλικῶν πλωϊμῶν, καὶ δεύτερον τὰ θέματα καὶ τὰ θεματικὰ πλωῖμα. Καὶ τὰ μὲν τάγματα καὶ βασιλικὰ πλωῖμα συνεκροτοῦντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, τὰ δὲ θέματα καὶ θεματικὰ πλωῖμα ὑπὸ τῶν κατὰ θέματα στρατηγῶν. Πλὴν τούτου ἡ μὲν βασιλικὴ δύναμις ἦτο μόνιμος, ἡ δὲ θεματικὴ, περιοριζομένη ἐν χειρὶ εἰρήνης εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, δὲν ᾔρξανεν εἰμὴ ἐν χειρὶ πολέμου. Τότε ὅμως ἐλάμβανε διαστάσεις μεγάλας· διότι εἶδομεν καὶ θέλομεν ἶδει ἐκ διαλειμμάτων στρατοὺς 100 καὶ 200,000 κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπεμπομένους, καὶ στόλους 1000 μὲν πολεμικῶν πλοίων, δισχιλίων δὲ φορτηγῶν.

Τὰ τάγματα περιελάμβανον 1) τὰς Σχολάς· ἄλλοτε σχολαὶ ὠνομάζοντο τὰ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τάγματα, ἀλλ' ἤδη ὠνομάσθησαν οὕτω τὰ κοινὰ τοῦ ἰδίου βασιλικοῦ στρατοῦ σώματα. 2) τὴν βασιλικὴν φρουράν. Τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἀναφέρονται πολλὰ τμήματα· ἡ ἑταιρεία, τὰ ἐξκούδιτα, ὁ ἀριθμὸς, ὁ ἱκανάτος. Ἡ ἑταιρεία συνέκειτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως ἐκ βερνίκων, ἥτοι σκανδινυῶν, ὧν τὸ πρῶτον ὄνομα, τὸ

τῶν βαριάγων (15) ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησεν ὡς ἰδιάζοντα ἐπω-
 νυμία τῆς ἐκ ξένων μισθοφόρων βασιλικῆς φρουρᾶς· καθ' οὓς ὅμως
 εὐρισκόμεθα χρόνους, τὸ τμήμα τοῦτο ἐκκλεῖτο, ὡς προσέπομεν,
 ἑταιρεία, καὶ ὑποδιηρεῖτο πάλιν εἰς μεγάλην, μέσσην καὶ μικράν,
 ὅπερ ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ἐπὶ Ναπολέοντος Α' διαιρέσιν τῆς
 αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς εἰς ἀρχαίαν, μέσσην καὶ νεωτέραν. Εἶχε δὲ
 ἡ ἑταιρεία τὸ ἔργον τοῦ «φυλάττειν τὸν ἄνακτα ἀπὸ τῶν ὑπό-
 πτων προσώπων.» καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ μέγας ἑταιρειάρχης,
 ἦτο εἰς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν. Τὰ ἐξκού-
 βιτα συνέκειντο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς λατινικῆς ταύτης λέξεως, ἀπὸ
 τῶν ἐπὶ φυλακῇ τοῦ βασιλέως παρακοιμωμένων· ἴσως ἄλλοτε τὰ
 ἐξκούβιτα ἢ οἱ ἐξκουδίτορες εἶχον τὸ ἔργον τὸ ὅποιον ἐπετράπη
 ἤδη εἰς τὴν ἑταιρείαν, παρέμεινε δὲ ἀπλοῦν τὸ ὄνομα εἰς ἐν τῶν
 τμημάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ γινώσκομεν
 τὰ ἰδιάζοντα καθήκοντα, οὐδὲ τοῦ ἰκναίου· ἀμφότερα τὰ τμή-
 ματα ταῦτα σπανίως μονομονεύονται ὑπὸ τῶν χρονογράφων· ἐν ἔτει
 858 ἀναφέρεται ὁ Λέων Ακλάκων ὡς δομέστικος τῶν ἀριθμῶν· εἴ-
 δομεν ὡσαύτως τὸν ἑγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρον Νικήταν προ-
 χειρισθέντα ἡγεμόνα τῶν ἰκανάτων. Ὁ δὲ λοιπὸς βασιλικὸς στρατός
 διηρεῖτο εἰς δύο μεγάλας μοίρας, τὴν ἀνατολικὴν ἥτοι τὴν Ἀσια-
 νήν, καὶ τὴν δυτικὴν ἥτοι τὴν εὐρωπαϊκὴν, ὧν προΐσταντο οἱ δύο
 ἀνώτατοι τοῦ κράτους στρατηγοί, ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς
 ἀνατολῆς καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. Ἀλλ'
 ἐκ τῶν δύο τούτων στρατηγῶν ὁ πρῶτος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνώ-
 τερος τοῦ δευτέρου, καὶ ἐλογίζετο ὡς τὸ ὑπατον στρατιωτικὸν
 ἀξίωμα τοῦ κράτους. Τοῦ στόλου πάλιν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἐκ-
 κλεῖτο δρουγγάριος τῶν πλωϊμῶν. Μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου
 ἐστρατολογεῖτο ὡσαύτως ἐκ ξένων, ἰδίως ἐκ ρώσων· ἀξιόλογος δὲ
 αὐτοῦ μοῖρα ἦτο ἡ τῶν πυρφόρων πλοίων, ἥτοι τῶν πλοίων τῶν
 ὠπλισμένων διὰ τοῦ ὕγρου πυρός, τοῦ ὁποίου τὸ μυστήριον ἐξηκο-
 λούθουν κατέχοντες μόνοι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι.

Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγίνετο ἡ στρατολογία καὶ ἡ ναυτο-
 λογία, δὲν ἔχομεν πλήρεις καὶ σαφεῖς εἰδήσεις. Ὅτι πλὴν τῆς ἐ-

(15) Ἀκριβῶς ἡ λ. αὕτη ἐν τῇ Σκανδινανικῇ (Waeringen) σημαίνει
 εἰσιῖροι.

ταίριαις καὶ τῶν βυβλικῶν πλῃντων, οἱ ξένοι μισθοφόροι, τὸ ἐπι-
σήμεως λεγόμενον μισθοφορικόν, ἀπετέλουν καὶ τοῦ ἐπιλοίπου στρα-
τοῦ ἀξιόλογον μέρος, εἶναι ἀναμφισβήτητον· ἦσαν δὲ οἱ μισθοφόροι
οὗτοι πρὸς τῶν προμνημονευθέντων βυβλικῶν καὶ ῥώσων, ἄγγλοι,
φράγκοι, γερμανοί, βούλγαροι, ἄλαιοι, ἄβασγοὶ καὶ ἀπὸ τῆς ἱ
ἐκτονταετηρίδος τοῦρκοι. Οὐδὲν ἦσαν ὅμως ἀναμφισβήτητον εἶναι
ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τὸ ὅλον τῶν θεμάτων συ-
νέκειτο ἐξ ἰθαγενῶν. Ἀλλὰ πάντες οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἦσαν στρατεύ-
σιμοι. Οἱ ἰθαγενεῖς διεκρίνετο εἰς πολίτας καὶ στρατιώτας, ἐξ ὧν
οἱ μὲν πρῶτοι οὐδέποτε στρατεύοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ
τῶν φόρων οὓς κατέβαλλον· οἱ δὲ δεύτεροι οὐδένα φόρον καταβάλλον-
τες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη
ἐπὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐν ταῖς δημοσίαις διατάξεσι βλέπομεν ἀ-
ναφερομένους κατ' ἀντιδικστολήν πολιτικοὺς οἴκους καὶ στρατιω-
τικοὺς οἴκους· εἶχε δὲ ἀρχαίως ἀφορμὰς ἡ διάκρισις αὕτη.

Ἐτι ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶ-
χον παρχωρηθῆ εἰς τοὺς περὶ τὰ μεθόρια ὑπηρετοῦντας στρατιώ-
τας, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἀντὶ μισθοδοσίας, γὰρ αἱ ἀ-
πηλλαγμέναι μὲν παντὸς φόρου καὶ δάρου, ἀκκτάσχετοι καὶ ἀνα-
παλλοτρίωτοι, ἀλλὰ συνεπαγόμεναι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κατόχου
να ὑπηρετῇ στρατιωτικῶς καὶ ἰδίως πρὸς ἀμυναν τῶν συνόρων.
Ὡσχύτως καὶ οἱ ἀπόστρατοι ἐλάμβανον πολλάκις τοιαύτας γαίας
ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ να ὑπηρετῶσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν. Ἐν τῇ 6 ἐκτοντα-
ετηρίδι, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ θεσμοθεσία αὕτη ἀνεπτύχθη ἔτι μάλ-
λον. διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατασκευάσας πολυάριθμα μικρὰ καὶ
μεγάλαι ὀχυρώματα καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ ἰσθ-
μοῦ τῆς Κορίνθου χώραν καὶ καθ' ὅλας τὰς ἀτιανὰς ἐπαρχίας ἀπὸ
τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν περσικῶν συνόρων, ἀνέθηκε πιθανώτατα
τὴν φρούρησιν αὐτῶν εἰς στρατιώτας λαβόντας τοιαῦτα στρατιωτι-
κὰ κτήματα περὶ τὰ ὀχυρώματα ἐκεῖνα. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς 9 ἐκα-
τονταετηρίδος εἶδομεν τὸν βασιλέα Νικηφόρον ἰδρύσαντα τοιαύτας
στρατιωτικὰς ἀποικίας περὶ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Θρακίας, τῆς Μα-
κεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅσα εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ Σλαύων.
Ὡστε καθ' ὅλον τὸ κράτος ὑπῆρχε τάξις πολυάριθμος ἀνθρώπων
λαβόντων εἰς ἰδιοκτησίαν γαίας τοῦ δημοσίου, γῆν βασιλικὴν
πολλάκις καλουμένην, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ να ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς

αὐτοὶ τε καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν, καὶ ἐκ τῆς τάξεως ταύτης συνεκροτεῖτο ὁ ἰσχυρῆς στρατός. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἦσαν, ὡς φέρεται, ὅλως ἀπηλλοτριμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις εἰς στρατιώτας καὶ πολίτας, εἰς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς οἴκους. Ἰδίως δὲ ἐκ τῶν στρατευσίμων ἐκείνων συνεκροτοῦντο τὰ λεγόμενα θέματα ἤτοι τὰ θεματικά τάγματα καὶ πλωίμα. Ἐπὶ τούτῳ καθ' ἕκαστον θέμα ἄνδρες ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐνέμοντο ὡς ἰδιοκτῆται μερίδας δημοσίων κτημάτων, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἀποσκευὴν πρὸς ἐκστρατεῖαν κατὰ ξηρὰν ἢ θάλασσαν· διότι ἅπλῃ στρατεύσαντες ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργητικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Καὶ οἱ μὲν σωζόμενοι νόμοι δὲν ὁμιλοῦσιν εἰμὴ περὶ τῶν κτημάτων τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν ἢ ναυτῶν, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων κειμένων συνάγεται ὅτι καθ' ἕκαστον θέμα ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ μεγαλύτεροι ἰδιοκτῆται, εἴτινες φέροντες τὴν τιμητικὴν ἐπωνυμίαν τῶν πρωτοσπαθρίων, τῶν σπαθαροκωνιδιάτων, τῶν σπαθρίων, τῶν στρατόρων, ἅρ' ἑνὸς μὲν ὑπηρετοῦν ὡς ἀξιωματικοὶ εἰς τὰ τάγματα καὶ τὰ πλοῖα, ἅρ' ἑτέρου δὲ ἀπετέλουν τοπικὴν τινὰ ἀριστοκρατίαν, σπουδαιῶς πολλάκις ἐπενεργήσαντες εἰς τὴν τύχην τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ θέματος ἦσαν ὁ στρατηγός οἱ τοιρμαρχοὶ, οἱ δρουγγάριοι, οἱ κόμητες, οἱ κένταρχοι, οἱ ἐκτόνταρχοι, οἱ δρουγγαροκόμητες ἢ δέκαρχοι, καὶ, ἐπὶ ναυτικῶν θεμάτων, οἱ πρωτοκάραβοι καὶ οἱ ναύκληροι. Τὸ δ' ἐπιτελεῖον συνέκειτο ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, κόμητος τῆς Κούρτης, τοῦ Χαροτουλαρίου τοῦ θέματος, ἤτοι τοῦ γενικοῦ ἐπιμελητοῦ, καὶ τοῦ Δομεστίκου τοῦ θέματος, ὅστις ἐβοήθει τὸν στρατηγὸν πκρόντα, ἢ ἀνεπλήρου αὐτὸν ἀπόντα. Αἱ περὶ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως ἐκάστου θέματος εἰδήσεις εἶναι ποικίλαι· ὁ ἀνώτατος ὅρος ἦτο, ὡς φέρεται, 10,000 ἄνδρες, καὶ ἴσως οἱ κατάλογοι τοῦ θέματος περιεῖχον τοσοῦτους. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ θέματος, ἐξεπέμποντο πολὺ ὀλιγώτεροι. Εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατεῖαν, τὴν γενομένην ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Ρωμανοῦ, ἀπεστάλησαν, κατὰ τὸ μέγιστον κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐκ τοῦ θέματος Χαροπεζικίου (ὅπερ πρῶτον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀπεντῶμεν) ἀξιωματι-

κοὶ μὲν 276, στρατιῶται δὲ 428. Εἰς δὲ τὴν ἐπὶ Λογγιβαρδίαν ἐκστρατεῖαν θρακησιανοὶ μὲν καὶ μακεδόνες 202 ἀξιωματικοὶ καὶ 700 μόνον στρατιῶται. Ἐξ ἄλλου δὲ τινος θέματος μόνον ἀξιωματικοὶ καὶ προαγέται, στρατιώτης δὲ οὐδεὶς. Ἄν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρος τις πρὸς τοῦτο λόγος, ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ κακὸν τῶν πολλῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὀλίγων στρατιωτικῶν εἶναι ἀρχαῖον ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ὁ τοιοῦτος τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ ὀργανισμὸς ἔχει ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ δύσει φεουδαλικὴν θεσμοθεσίαν, καὶ καταδεικνύει ἰδίως ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ δύσει, ἡ ἔγγειος κτήσις ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἀλλὰ διέφερον καὶ δύο θεσμοθεσίαι κατὰ τοῦτο πάλιν, ὅτι τὸ μὲν φεουδαλικὸν πολίτευμα ἀπετέλει ἱερατικὴν τινὰ ἔκθεσιν κυριάρχων καὶ ὑποτελῶν, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ κράτει πάντες οἱ κήτοχοι στρατιωτοτοπίων ἐξαρτῶντο ἀμέσως ἀπὸ ἐνὸς καὶ μόνου κυριάρχου, τοῦ βασιλέως. Μεγαλητέρα δὲ ὁμοιότης ὑπάρχει ἴσως μεταξὺ τοῦ βυζαντινοῦ συστήματος καὶ τοῦ σουηδικοῦ, περὶ οὗ, καὶ ὡς ὀλιγώτατα γνωστοῦ, καὶ ὡς ἄχρι τοῦδε ὑφισταμένου, θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλείονερά τινα.

Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ βασιλείου τῆς Σουηδίας εἶναι διηρημέναι εἰς μικρὰς περιφερείας, ὧν ἐκάστη ὀφείλει νὰ δίδῃ ἓνα στρατιώτην εἰς τὸ κράτος ἐπαρκοῦσα διὰ κτηματίου εἰς συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας του, προσέτι παρέχουσα αὐτῷ ἄλλας τινὰς συνδρομάς, ἰδίως τὴν μικρὰν στολὴν, ἣτις ἀνανεοῦται κατὰ διετίαν· ἡ δὲ μεγάλη στολὴ καὶ ὁ ὀπλισμὸς μένουσιν εἰς βᾶρος τοῦ κράτους. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ στρατιώτης καλλιεργεῖ τὸ κτηματίον του, δυνάμενος νὰ μετέλθῃ καὶ ἄλλας ἐπωφελεῖς ἐργασίας, ἐξαιρέτως δὲ ἐργαζόμενος εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ὀριζομένῳ κατὰ τὴν τρέχουσαν ἐν τῷ τόπῳ τιμὴν. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἐκστρατεύσας μισθοδοτεῖται ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τότε τὸ κτηματίον του καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν λοιπῶν γεωργῶν τῆς περιφερείας εἰς ἣν ἀνήκει, οἵτινες φροντίζουν συγχρόνως καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὁ στρατιώτης συντηρεῖται ὡσχύτως ὑπὸ τῆς περιφερείας ἐνὸς μὲν διὰ κοῦσιν αἱ μεγάλαι ἐτήσιαι ἀσκήσεις. Ὑπηρετεῖ δὲ ἐφ' ὅσον εἶναι ἱκανὸς πρὸς τοῦτο· καὶ ὅταν γίνῃ ἀπόμαχος ἡ περιφέρεια ἀναλαμβάνει συνήθως τὴν τήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς γυναικὸς του καὶ τῶν ἁ-

νηλίκων αὐτοῦ τέκνων. Οἱ στρατηγοί, οἱ ἀξιωματικοί, καὶ οἱ ὑπ-
 ξιωματικὴ τοῦ στρατοῦ τούτου νέμονται ἕκαστος κτήμα τοῦ δημο-
 σίου ἔχον ἐτησίαν πρόσοδον ἀνάλογον τοῦ βαθμοῦ ἐκάστου νομέως.
 Τὸ κτήμα τοῦ στρατηγοῦ δίδει πρόσοδον 8—10,000 φράγκων κατ'
 ἔτος, τὸ τοῦ συνταγματάρχου 5—6,000, τὸ τοῦ ταγματάρχου
 3,000 καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἀξιωματικὸς εἰσπράττει ἀπὸ τοῦ κτή-
 ματός του ὑπὲρ τὰ 500 φράγκ. Τὸ κτήμα τοῦτο εἶναι συνδεδεμέ-
 νον μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ νεμομένου αὐτὸ ἀξιωματικοῦ, ὥστε ὁ μετα-
 βάλλων βαθμὸν, μεταβάλλει καὶ κτήμα. Ἔτερα δὲ ὑπάρχουσιν ὁ-
 ρισμένα κτήματα ὧν ὁ ἰδιοκτήτης ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ ἕνα ἵπ-
 πέα, τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, τὸν ὀπλισμὸν καὶ τὸν ἵππον. Οὕτω συγ-
 κροτεῖται τὸ πλεῖστον τοῦ σουλδικοῦ στρατοῦ· τὸ μέρος τοῦτο τοῦ
 στρατοῦ, καλούμενον *indella*, σύγκειται ἐξ ἀνδρῶν 34,000, συ-
 νέρχεται κατ' ἔτος ἐν μηνὶ ἰουνίῳ εἰς στρατόπεδα καὶ ἀτκεῖται ἐν
 αὐτοῖς ἐπὶ 21 ἡμέρας. Ἐνῶ ὁ ἀδιαλείπτως ἐν ἐνεργείᾳ στρατός,
 συγκείμενος ἐκ τῶν συνταγμάτων τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῆς βασιλι-
 κῆς φρουρᾶς, δὲν ἀναβαίνει εἰμὴ εἰς 8,000 ἀνδρῶν.

Ἄλλ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν θεσμοθεσίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κρά-
 τος ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἔχει πολλὰ τὰ καίρια ἑλατ-
 τώματα. Ἐν πρώτῃ δι' αὐτῆς πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἀπηλάτ-
 τονται τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ ὥς ἐκ τούτου ἡλατ-
 τοῦτο ὁμολογουμένως ἡ δύναμις τοῦ κράτους. Καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ
 τοσοῦτον στενωθέντος ἐκείνου κύκλου τῶν στρατευσίμων παρεισέφη-
 σαν πλεῖσται ὅσαι καταχρήσεις. Πολλάκις οἱ στρατηγοί, σφετερι-
 ζόμενοι τὰ κτήματα τῶν στρατιωτῶν, ἀπήλλαττον αὐτοὺς τῆς
 στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, παραλχμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν ἀνθρώπους
 «ὠνίους, ἀμελεῖς, ἀπολέμους, μυρμῆκων ἀγενεστέρους καὶ λύ-
 κων ἀρπακτικωτέρους, ἀνέκραζεν ἐν τῇ ἡ' αὐτοῦ νεαρχῇ ὁ Κων-
 σταντῖνος Πορφυρογέννητος, δι' ὧν τοὺς ἐχθροὺς δισμολογεῖν οὐκ
 ἔχοντες, ἡργυρολόγουν τοὺς ὑπηκόους.» Πολλάκις δὲ καὶ ἄλλοι
 ἰσχυροὶ κατ' ἐπαρχίας ἄνθρωποι ἐγίνοντο διὰ διαφόρων τρόπων
 κύριοι τῶν στρατιωτικῶν κτημάτων, ἀποστεροῦντες οὕτω τὸ κρά-
 τος τῶν στρατευσίμων αὐτοῦ, οἵτινες ἀκτήμονες γενόμενοι ἀ-
 πήρχοντο ἀλλαχοῦ, ἢ καὶ ἂν ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ἠδύναντο
 πλέον ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν. Ἐν-
 τεῦθεν οἱ βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπεχείρησαν ἐν τῇ

10 ἑκκονταετηρίδι διὰ διαφόρων διατάξεων νὰ ἀποδώσωσιν ὅσον ἔνεστιν εἰς τοὺς ἀρχαίους κτήτορας τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ἢ, καθὼς ἐλέγοντο τότε, στρατιωτοτόπια καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπαλλοτριώσιν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἐν ἔτει 922 διὰ τῆς ε' αὐτοῦ νεαρχῆς διέταξε πρὸς τοὺς ἄλλοις «ὥστε πάντα τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ὅσα ἐντὸς τριακονταετίας καθ' οἷονδ' ἴποτε τρόπον ἐξεποιήθησαν, ἢ μετὰ ταῦτα μέλλουσιν ἐκποιεῖσθαι, ἀναργύρως εἰς τὴν τῆς ἰδίας στρατείας ἐνοχὴν καὶ ὑπηρεσίαν πάλιν ἐπανακάμψαι, εἰ μὴ ἄρξαι καὶ μετὰ τὴν ἐκποίησιν τοιούτου τῷ στρατιώτῃ περιλιμπάνεται ὅσον τῷ στρατευομένῳ πρὸς τὴν τῆς νέας στρατείας σύστασιν ἐξαρκεῖ. Καθ' ὅσον γὰρ ἐλλείπει κατὰ τοσοῦτον ἡ ἐκποίησις ἀνακρίεται.» Ἐκτενέστερον δὲ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἡ προμνημονευθεῖσα ἡ νεαρχὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (944—959), καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης τῆς νεαρχῆς ἐξεδόθησαν ἕτεροι πάλιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ Ρωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁρίζουσι ἅπασαι ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς. Τὰ κτήματα ἐξ ὧν αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται δεόν νὰ ἔχωσιν ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν χρυσοῦ ὡς πρὸς τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ στόλου πλωσίμους τοῦ τε Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ πλωῖμοι ἄρκεῖ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτήσιν ἀξίας δύο λιτρῶν. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπῆτησεν ἐν γένει ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν ἀπὸ δὲ τοὺς κλιβανοφόρους καὶ ἐπιλωρικιφόρους ἦτοι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τοὺς θωρακοφόρους ἵππεῖς, ἰδίως ἀξίαν 12 λιτρῶν χρυσοῦ. Ἀπαντα τὰ κτήματα ταῦτα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις νὰ ἐκποιηθῶσι, καὶ ἐν ὧν δὲν ἐπῆρχετο παραγραφή, ὁ ἰδιοκτήτης ἐδικαιοῦτο νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἐκποιηθὲν κατὰ τὰς περιστάσεις ἀναργύρως ἢ μὴ.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ διατάξεις οὔτε νὰ ἀποκατχστήσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ἀρχαῖα στρατιωτοτόπια, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διατηρήσωσιν αὐτὰ ἀκέραια ἡδυνήθησαν. Ἐν πρώτοις ἀποθανόντος τοῦ στρατιώτου τὸ κτῆμα αὐτοῦ μετέβκινεν εἰς τοὺς φυσικοὺς ἢ ἐκ διαθήκης κληρονόμους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κληρονόμοι ἠδύναντο νὰ ἦναι πολλοί, εἰς ἕκαστος αὐτῶν δὲν εἶχε πλέον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἵνα ἐπαρκέσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ τὴν

συντήρησιν. Πλὴν τούτου ἡ παντάπασι δὲν κατωρθώθη πολλάκις νὰ ἀποδοθῶσι τὰ στρατιωτικὰ κτήματα εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ιδιοκτητῆς, ἡ δὲν κατωρθώθη τοῦτο εἰμὴ ἐν μέρει μόνον. Ἐνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν αἰτίων ἔμεινε πάντοτε ἡλαττωμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσι καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν, προέκυψαν δὲ διάφορα εἶδη στρατεύσιμων. Πρῶτον, οἱ συγκληρονόμοι, ὧν ἕκαστος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν στρατείαν, οἵτινες ὅμως ὅλοι ὁμοῦ ὤφειλον νὰ παράσχωσιν ἓνα στρατιώτην, ἀπὸ κοινοῦ δίδοντες τὰ πρὸς ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι συνδόται. Δεύτερον οἱ στρατιῶται οἱ μὴ ἔχοντες ὀλοκληρον τὴν ἀπαιτούμενην περιουσίαν, ἄλλοτε πολλοὶ συντελοῦντες σύνχημα εἰς τὴν ἀποστολήν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι συντελεσταί. Τελευταῖον οἱ στρατιῶται οἱ μηδεμίαν ἔχοντες περιουσίαν, οἱ παντελῶς ἄποροι, καὶ οἱ ὅποιοι ἐστρατολογοῦντο ἢ ὡς ψιλῶς ὠπλισμένον ἢ ὡς ὑπηρέτα τοῦ στρατοῦ. Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι οὐδ' αὖτε ὀρίζεται ἡ περιουσία τοῦ πεζοῦ στρατιώτου, ἀλλὰ μόνον ἡ τοῦ ἱππέως καὶ τοῦ πλωῖμου. Εἶναι πρόδηλον ὅτι κατὰ τοῦτο κίπηγαι εἶναι ἐλλιπεῖς, διότι ἐν τῷ τοιούτῳ ὀργανισμῷ τοῦ στρατοῦ, ἠδύναντο ἢ το νὰ μὴ ἔχη καὶ ὁ πεζὸς στρατιώτης ὀρισμένην τινὰ ἀκίνητον κτήσιν. Πλὴν τούτου εἵπομεν ἀνωτέρω ὅτι τῶν ἱππέων καὶ τῶν πλωῖμων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κυβερραιωτῶν ἡ ἀκίνητος κτήσις ὀρίζετο εἰς τέσσαρας λίτρας, τῶν δὲ λοιπῶν πλωῖμων εἰς δύο. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐξηγεῖ τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς πρὸς τοὺς πλωῖμους ἐπιλέγων ὅτι οἱ πλωῖμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κυβερραιωτῶν «αὐτόστολοι ὄντες καὶ αὐτερέται (ἢ αὐταιρέται) βαρείας μετιᾶσι τὰς ὑπηρεσίας· τοῖς δὲ τὰ βασιλικὰ πλώϊμα ἐπὶ ρόγαις (μισθοδοσίαι) ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλωῖμοις, ἡδὴ νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας δύο λιτρῶν εἰς ἑκάστην στρατείαν ἀκίνητον διασώζεσθαι κτήσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἀρκούντως ἔχειν δοκεῖ.» Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἠδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν μέχρι τινὸς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀπὸ τῶν λοιπῶν πλωῖμων ἀπῆρτετο ὀλιγωτέρᾳ περιουσίᾳ· διότι οἱ πρῶτοι ὀμολογουμένως ἐμισθοδοτοῦντο, οἱ δὲ δεύτεροι ἢ ἐμισθοτοῦντο ὡσαύτως, ἢ ὑπεβάλλοντο εἰς ἐλαφροτέρας ὑπηρεσίας, ἐνῶ οἱ πλωῖμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κυβερραιωτῶν

ἐπ'ήρκουν ἐξ ἰδίων καθ' ὅλοκληρίαν εἰς ἕλας τὰς ἐπαχθεῖς αὐτῶν ὑπορεσίαις· ἀλλ' ὅμως μετ' ὀλίγον θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οἱ τῶν τριῶν τούτων θεμάτων πλώϊμοι ἐμισθοδοτοῦντο ἐν ταῖς ἐκστρατεῖαις, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ τοῦ θέματος τοῦλάχιστον τῆς Ἑλλάδος οὐδέποτε ἀναφέρονται μισθοδοτούμενοι. Τελευταῖον τὸ μθ' κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀξιοῦ ὅτι ὁ μὲν ἵππεὺς ὀφείλει ἔχειν περιουσίαν ἀκίνητον λιτρῶν πέντε, ἢ τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων· ὁ δὲ βασιλικὸς πλώϊμος λιτρῶν τριῶν· ὥστε διαφωνοῦσι πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς η' νεαρχῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ὀριζόμενα.

Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τούτου, ἕτερον μέγα ἐλάττωμα τῆς στρατιωτικῆς ταύτης θεσμοθεσίας ἦτο ὅτι οἱ στρατεύσιμοι ἀπηλλάττοντο τῆς πρωτοπικῆς ὑπηρεσίας διὰ καταβολῆς χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Οὕτω π. χ. ἐν ταῖς κεφαλαίοις να' καὶ νβ' τῆς Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκουμεν ὅτι ἐν ἔτει 925, ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, οἱ Πελοποννήσιοι, προκειμένου νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν προετίμησαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος ταύτου διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἐφοδίων. Στρατηγὸς τοῦ θέματος ἦτο τότε ὁ πρωτοσπαθᾶριος Ἰωάννης ὁ πρωτεύων, ὅστις ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν αἴτησιν τῶν κατόικων, ἐγκριθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως συνεφωνήθη νὰ δώσωσιν οἱ Πελοποννήσιοι 100 μὲν λίτρας χρυσοῦ, ἥτοι 108,400 δραχμ. τοῦ τότε νομίσματος, 1000 δὲ ἵππους ἐστρωμένους καὶ ἐπιχαλινωμένους. Καὶ τὰ μὲν χρήματα ἐπληρώθησαν ὑπὸ παντός τοῦ στρατοῦ Πελοποννήσου, δηλαδή ὑπὸ πάντων τῶν στρατευσίμων τῆς χερσονήσου, καταβάλλοντος ἐκάστου ἐξ αὐτῶν νομίσματα πέντε, πικρετός τῶν ἀπόρων, οἵτινες ἔδωκαν σύνδυσ νομίσματα πέντε. Οἱ δὲ ἵπποι ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐξῆς. Οἱ μητροπολίται Κορίνθου καὶ Πατρῶν ἔδωκαν ἀνὰ 4, οἱ ἐπίσκοποι τοῦ θέματος ἀνὰ 2, οἱ πρωτοσπαθᾶριοι ἀνὰ 3, οἱ σπαθαροκωνδιδάτοι ἀνὰ 2, οἱ σπαθᾶριοι καὶ οἱ στράτορες ἀνὰ 1, τὰ βασιλικὰ καὶ πατριαρχικὰ μοναστήρια ἀνὰ 2, τὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων, μητροπόλεων καὶ ἐπισκόπων μοναστήρια ἀνὰ 2, καὶ τὰ ἄπορα μοναστήρια σύνδυσ 1. «Οἱ δὲ ἔχοντες βασιλικὰ ἀξιώματα πλώϊμοι, κογχυλευταὶ, χροτοποιοί, ἱππᾶρις οὐ δεδώκασιν.» Προσέτι ὁ Πορφυρογεννήτος λέγει

ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος «ἐγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις (ἦτοι χρηματικῆς δόσεως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας) διὰ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Λέοντος ἐκ τῶν αἰρουμένων μὴ ταξιθεύειν» ὃ ἔστιν ἐκ τῶν προτιμώντων νὰ μὴ ἐκστρατεύσωσι. Καὶ πάλιν εἰς ἑτέραν περίστασιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ὅτι «ἐγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις διὰ τοῦ μεγίστρου Ἰωάννον τοῦ Ἑλλαδᾶ.»

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἐξάγεται πρὸ πάντων τὸ καὶ ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν παρκτηρηθέν, ὅτι καθέκαστον θέμα ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι, παρεκτός τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀξιοματικοὶ ἔχοντες κτήματα, ὁδηγοῦντες τὸν θεματικὸν στρατὸν ἐν χειρὶ πολέμου καὶ ὑποχρεούμενοι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐξηγοράζετο ἡ προσωπικὴ ὑπηρεσία, νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην. Παρεκτός τούτων εἶχον ἐν τοιαύταις τοῦλάχιστον περιστάσεσι στρατιωτικᾶς τινος ὑποχρεώσεις καὶ ὁ ἀνώτερος κληρὸς καὶ τὰ μοναστήρια Ἀφ' ἑτέρου ἐξηρέθησαν πάσης ὑποχρεώσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκ τῶν στρατευσίμων οἱ ἔχοντες βασιλικὰς ὑπηρεσίας, διότι οἱ τοιοῦτοι δὲν ἤθελον φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδὲ προσωπικῶς στρατεύσει ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπιτροπείαν αὐτοῖς λειτουργίαν· προσέτι οἱ πλώϊμοι καθὼς στρατεύσαντες ἴσως, καὶ οἱ μετερχόμενοι τὴν ἀλιεῖαν τῶν πορφυρούχων κυγχυλίων καὶ τὴν χαρτοποιίαν, οἵτινες δὲν ἤθελον ὡσαύτως στρατεύσει προσωπικῶς, ἵνα μὴ παραδλαφθῇ ἡ τοσοῦτον ἐπωφελὴς εἰς τὸ κράτος βιομηχανία ἐκείνη. Μάλιστα ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔδωκε τότε 1000 πολεμιστηρίους ἵππους. Ὅποσον λοιπὸν ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀνεπτυγμένη ἡ κτηνοτροφία ἐν αὐτῇ, ἐνῶ σήμερον ὁλόκληρον τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἀνγκάζεται νὰ ἀγοράζῃ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ὄλους τοὺς ἵππους τοῦ εὐχρὶ πολυχρίθμου αὐτοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴ ἐπιστήσωμεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὸ θλιβερὸν γεγονός τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκείνης ὁλοκλήρων θεμάτων ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις ἐμχρτύρει ὅτι ἐξέλειπεν ὁσημέρην παρὰ τοῖς κατοίκοις τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα. Ἡ κυβέρνησις ἠνγκάζετο ἐντεῦθεν νὰ κατὰφύγῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ξένους μισθοφόρους, οἱ ὅποιοι αὐξάνοντες οὕτω ἐπήγαγεν τοῦ χειροῦ προϊόντος πάντῃ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς συγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Παρεκτός δὲ τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντος τακτικοῦ στρατοῦ ἀναφέρονται καὶ τινὰ ἰδιαιτέρα στρατιωτικὰ σώματα, περὶ ὧν δεόν νὰ ἐπιφέρωμεν τινά. Εἴπομεν ὅτι παντελῶς ἄποροι στρατεύσιμοι κατετάσσοντο εἰς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ στρατοῦ, ἢ ψιλῶς ὀπλισμένους. Ἐκ τούτων, λέγει τὸ μὲν κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐλαμβάνοντο καὶ οἱ λεγόμενοι τζέκωνες, ὡς φύλακες τῶν φρουρίων. Τοὺς Τζέκωνας αὐτοῦ τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος, ὡς τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Τζακῶνων, τοὺς ὑποίους πάλιν ὑπολαμβάνουσιν ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἐλευθερολακῶνων. Ἄλλοι ὅμως καὶ ἰδίως ὁ Χόφφ, ἀξιοῦσιν ὅτι οἱ Τζάκωνες εἶναι ἀνκμφισθητῆτως σλαῦοι. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῷ στρατῷ τοῦ ἀνκτολικοῦ κράτους καὶ ἕτερόν τι σῶμα, οἱ καλούμενοι μαρδαίται, οἵτινες λέγονται ἀπόγονοι τῶν ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι τοσοῦτον γενναίως ἀγωνισθέντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν περὶ τὸ Λίβανον ὄρος μαρδαϊτῶν, ὑπὸ δὲ τοῦ Φαλμεράϋερ ἀνεκηρύχθησαν πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν (σελ. 330 καὶ ἐπ. καὶ σελ. 343 τοῦ τρίτου τόμου), διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐν τῇ 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρονται μαρδαίται ἐν Πελοποννήσῳ· τὸ δὲ ὄνομα μανιάτης οὐδὲν ἄλλο εἶναι κατ' αὐτόν, ἢ μετάφρασις τοῦ μαρδαίτης, τοῦ ὁποῦν ἡ ἱρηνικὴ ρίζα μάρδ σημαίνει τὸν μανιώδη. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε εἴπομεν ὅτι οὐδεὶς σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐπίστευσε ποτὲ εἰς τὴν τοιχύτην καταγωγὴν τῶν μανιατῶν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρονται συγχρόνως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μαρδαίται καὶ οἰκήτορες τῆς Μάνης· ὥστε ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι ἐξελληνισμένοι τῶν πρώτων, δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς τὰ δύο ὀνόματα συνυπῆρχον ἐκ παρὰλλήλου ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ. Προσέτι μαρδαίται ἀναφέρονται ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἰς τὰ θέματα Νικοπόλεως καὶ Κεφαλληνίας. Πλὴν τούτου τὸ σημερινὸν ὄνομα Μάνη ἐλέγετο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, Μάνια, καὶ οὐδὲ ἦτο ἰδιάζον τῇ Πελοποννήσῳ, διότι ἀπαντᾷται καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πλησίον τῶν Μετεώρων, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Καττάρου, ἤτοι εἰς χώρας ὅπου παντάπασιν δὲν ἀναφέρονται καταστυθέντες μαρ-

δαίται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν μαρδαϊτῶν τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἀμφιβάλλομεν ἂν κατήγοντο ἅπαντα ἐκ τῶν δωδεκαχιλίων μαρδαϊτῶν, οἵτινες πρὸ 400 ἐνιχυτῶν εἶχον ἀνκληθῆ ἐκ Συρίας ἐντὸς τοῦ κράτους. Πιθκνότερον δὲ εἶναι ὅτι διετήρησαν τὸ ὄνομα τοῦτο στρατιωτικὰ τινε σώματα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διετήρουν τὸν ὅπλισμόν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀρχαίων μαρδαϊτῶν. Ἡ περὶ τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς αἰφνιδίους ἐφόδους δεξιότης τῶν ταγματῶν τούτων ἀπέβη προσιμωδῆς· ὥστε καὶ ὁ ἄλλος στρατός ὅταν ἔπραττε τοιοῦτό τι, ἐλέγετο ὅτι ἠγωνίσθη δίκην μαρδαϊτῶν.

Τίς ἦτο ἡ τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Σώζονται μὲν ἐν τοῖς κεφ. μδ' καὶ με' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταστάσεις τινὲς μισθοδοτικαὶ διαφορῶν σωμάτων ἐν στρατείᾳ διατελούντων· ἀλλὰ αἱ καταστάσεις αὗται ἀνκφέρουσιν τὴν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας μισθοδοσίαν ἐκάστου σώματος, οὔτε ἀξιωματικούς ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν διακρίνουσιν, οὔτε ὀρίζουσι τοῦλάχιστον πῶσον διήρκεσεν ἡ ἐκστρατεία, ὥστε δὲν εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν κατ' ἄνδρα μισθοδοσίαν. Οὐχ ἦττον ἔχουσί τι διδασκτικὸν αἱ εἰδήσεις αὗται ὅσω ἀτελεῖς καὶ ἂν ᾖσι, διότι ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι ἡ μισθοδοσία τοῦ κυρίως λεγομένου βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο πολὺ μεγαλύτερα τῆς τῶν θεμάτων, καὶ προσέτι ὅτι εἰς τινε θέματα ἡ μισθοδοσία ἦτο μεγαλύτερα ἢ εἰς ἄλλα. Πλὴν τοῦ μισθοῦ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἀπερχόμενοι εἰς ἐκστρατείαν ἐλάμβανον καὶ ἑκτακτόν τινα ἀμοιβήν, ἣτις ἐκαλεῖτο πρόχρεον, καὶ ἦτο διάφορος κατὰ τὰ σώματα καὶ τὰς περιστάσεις.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ὀργανικὴ δύναμις, δι' ἧς ὠπλισμένη ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κατώρθωσε νὰ ἀνὰβιδάσῃ τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν ἐπὶ δύο περίπου ἐκατονταετηρίδας εἰς περιωπὴν τῇ ἀληθείᾳ λαμπράν καὶ νὰ ἀνὰδείξῃ ἰσχυρότατον ἐν τῷ τότε κόσμῳ. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη οὔτε πόρους εἶχον εἰσέτι ἀποχρῶντας, οὔτε κυβερνήσιν ἐπιτηδείως ὀργανωμένην. Ἰνα δώσωμεν ἔννοιάν τινε τῆς ἀσθενείας αὐτῶν κατὰ τοῦτο, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα τῆς Γαλλίας, ὅχι καθ' οὗς χρόνους εὕρισκόμεθα, ὅτε κεντρικὴ ἐξουσία ὁπωσοῦν ἀξίει τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν αὐτῇ δὲν ὑπῆρχεν

ἔτι, ἀλλ' ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, ὅποτε κατὰ πρῶτον διεπλάσθη ἡ μοναρχικὴ αὐτῆς κυβέρνησις καὶ ἰδίως ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Κκ' (1283—1314) συνεποσοῦντο ἐν ὅλοις εἰς φράγκκ 13,589,099, τὰ ὅποια καὶ κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν σήμερον ὑπολογιζόμενα δὲν ἀνέβαινον εἰς πλείωτερα τῶν 70 ἢ 80 περίπου ἑκατομμυρίων. Ἐνῷ δὲ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἦτο ἄπορος ἔτι καὶ ἀνοργάνωτος, ὁ μωαμεθανικὸς τῆς ἀνατολῆς κόσμος εἶχεν ἀποβάλλει τὴν προτέραν ἀκμὴν. Βραδύτερον ὁ μωαμεθανισμὸς ἔμελλε νὰ ἀνγκύψῃ αὐθις ἰσχυρὸς καὶ φοβερὸς διὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἥτις παραδεξαμένη τὸ θρήσκευμα τοῦτο περιεποίησεν εἰς αὐτὸ νέον πολεμικὸν ὀργανισμόν καὶ νέαν κατακτητικὴν ὁρμήν. Ἀλλὰ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ πρῶτος, ἦτοι ὁ ἀραβικὸς μωαμεθανισμὸς ὁ ἀπὸ τῆς 8 δικιρεθεὶς καὶ ὑποδιαίρεθεὶς εἰς ποικίλας δυναστείας, περιέπεσεν εἰς ἐντελῆ σχεδὸν παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος ἀπετέλει τότε δύο κύρια συμπλεγμὰ ἐπικρατειῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐτχημάτιζον τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἰδρυέντα πρὸ χειροῦ βασιλεία, τὸ δὲ τὰ ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικὰ κράτη. Τὰ πρῶτα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὰ δὲ ἐν Ἀσίᾳ ἀνεγνώριζον μὲν τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ ἐν Βαγδατίῳ ἐδρεύοντος καλίφου, ἀλλ' ὁ καλίφης οὗτος εἶχεν ἀποβάλλει ἐν τῷ μεταξὺ πᾶσαν πραγματικὴν δύναμιν, περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν θρησκευτικὴν ἡγεμονίαν. Τὸ κράτος αὐτοῦ, καίτοι κατ' ἐπιφάνειαν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλείου μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Ἰθέρικας καὶ τῆς Μογγολίας, πράγματι ἦτο κατακεκερματισμένον εἰς πλείους ἡγεμονίας, αἵτινες οὐ μόνον δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀδιακόπως ἡγωνίζοντο. Ἐντεῦθεν ἡ μωαμεθανικὴ δύναμις ἡλαττώθη πρὸς δόξως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, ὅπου ἀνέκαθεν ἦτο τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνος εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ταῦτα δὲ πάντα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὅποion ἐκτήσατο ὁ μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τῇ ἀληθείᾳ πολὺ μεγαλύτερον παρ' ὅ, τι δύναται τις νὰ τὸ φαντασθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δυτικῶν ιστοριῶν, τῶν γεγραμμένων ὑπὸ ἀνθρώπων οἵτινες ἢ δὲν ἐμελέτησαν ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἢ διέστρεψαν αὐτά. Ἡ ἀφανὴς μήτηρ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου Α', εἶδὲ ποτὲ κατ'

ὄνυχρ πολὺ πρὶν ἢ βασιλεύσῃ ὁ υἱὸς αὐτῆς, «μέγα φυτὸν κυπαρίσσω· προσεικὸς, φύλλοις τε χρυσοῖς πυκνζόμενον καὶ χρυσοῦς τοὺς κλάδους καὶ τὸ στέλεχος ἔχον, οὗπερ ὑπερθεὶν ὑπὲρ κορυφῆς ὁ ταύτης υἱὸς ἐκκθίζετο.» Ἄλλ' ὁ χρυσοῦς φοῖνιξ εἰκόνιζεν ἀτελῶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐμελλον νὰ καθήσωσιν ὁ, τε υἱὸς αὐτῆς ἐκεῖνος καὶ οἱ τούτου ἀπόγονοι. Τὸ ἀνκτολικὸν κράτος ὠμοίαζε τότε μᾶλλον δένδρον ἀμριλαφές τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε διὰ τῶν κλάδων αὐτοῦ τὸν κόσμον ὁλόκληρον. Ἐρωτήσατε τὸν κόσμον τούτον, τὸν σύγχρονον κόσμον, ἵνα μάθητε ὁποῖαν τινὰ εἶχε περὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπόληψιν. Ὁ πολεμιώτατος αὐτῶν Λουῖτπράνδος, ὀνομάζει αὐτοὺς κοσμοκράτορας. Ὁ Δάνδολος ἀποκαλεῖ τὸ κράτος ἐκεῖνο Imperum universale. Οἱ ἀρμένιοι λέγουσι περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐλκύει ὡς αἰτὸς καὶ ὅτι ὁ τρόμος τῶν ὅπλων του σείει τὴν οἰκουμένην. Οἱ ἡγεμόνες τῶν φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς δύσεως, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀπλοῦ τοῦ κράτους τούτους πατρίκιοι ὠνομάζοντο ἤδη ρῆγες, οὐχὶ βασιλεῖς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰθηρίας ἐνόμιζε κύχημα αὐτοῦ νὰ λέγηται κουροπαλάτης τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ δὲ μέγας δούξ τῆς Ρωσίας, ἐπὶ τραπέζης. Οἱ κυρίαρχοι τῆς δύσεως οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθῶσι τὸ ἀζῖωμα τοῦ αὐτοκράτορος, λογίζονται τούτου ἔνεκα στασιασταί· ὅλαί δὲ αἱ ἄλλαι γλῶσσαι ἔχουσιν ἴδιον ὄρον ἵνα σημάνωσι τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα· οἱ ἄραβες καλοῦσιν αὐτὸν καῖσαρ, οἱ σλαῦοι τσάρ, οἱ ἀρμένιοι τακαθόρ. Αὐτὸς δὲ ἐκυτὸν λέγει βασιλέα αὐτοκράτορα. Οἱ ὑπήκοοί του εἶναι λαὸς, οἱ ἐξόχως ἄνθρωποι, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῆς γῆς καὶ τοῖκοι ἔθνη, ὅ ἐστιν ὑποδεέστερα ὄντα. Τὸ κράτος του εἶναι ἡ οἰκουμένη, ἡ δὲ ἄλλη γῆ, ἡ ἔρημος. Βεβχίως ταῦτα εἶναι ὑπερβολαί· εἶδομεν ὅμως ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀνωμολόγουν τὸ διὰ τῶν ὑπερβολῶν τούτων ἐκδηλούμενον μεγαλεῖον, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἀνυπόστατον· ἀλλὰ κχιρὸς εἶναι νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν κατὰ μέρος ἐξιστόρησιν τῆς περιόδου ταύτης :

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Οἱ πρῶτοι τρεῖς βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Βασιλεὺς Α'—Λέων ΣΤ'.—Κωνσταντῖνος Ζ'.

Εἶδομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου τόμου διὰ τίνων περιπετειῶν ὁ ἰδρυτὴς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος προήχθη, ἀπὸ εὐτελοῦς ὑπηρέτου ἐνὸς τῶν μεγιστάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ περίθλεπτον ἀξίωμα τοῦ μονάρχου τῆς Ἀνατολῆς. Ἰνα ἀξιωθῇ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς ἐαυτοῦ τύχης, οὐδὲν μέγα ἢ ἀπλῶς γενναῖον ἔπραξεν· ἀπ' ἐναντίας δὲν ἀνέβη τὰς κυριωτέρας τῆς κλίμακος ἐκείνης βαθμίδας, εἰμὴ διὰ πολυειδῶς αἰσχροῦ ἐξευτελισμοῦ καὶ διὰ κακουργίας δεινῆς. Ἀποπέμψας τὴν ἰδίαν σύζυγον Μαρίαν ἔλαβεν εἰς δεύτερον γάμον τὴν παλλακὴν τοῦ Μιχαήλ Γ' Εὐδοκίαν τὴν Ἰγγερίνην, ἐπιτρέπων αὐτῇ νὰ ἐξκολουθῇ τὰς προηγουμένας πρὸς τὸν βασιλέα σχέσεις, δι' ὃ οἱ δύο πρεσβύτεροι αὐτοῦ υἱοί, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λέων, ἐνομίζοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς τέκνα τοῦ Μιχαήλ Γ'. Συνήνεσε νὰ μαστιγωθῇ ὑπὸ τοῦ ἐξωλεστάτου τούτου ἀνθρώπου τὴν πρωτὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὸ βασιλικὸν στέμμα. Ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν· ἐδολοφόνησε τὸν Μιχαήλ Γ'. Καὶ ὅμως ἅμα γενόμενος ἐγκρατὴς τῶν πραγμάτων, ἀνεφάνη ἄλλος ἄνθρωπος. Μέγας ἀνὴρ βεβαίως δὲν ὑπῆρξεν· ἀλλ' εἶχε νοῦν καὶ κρίσιν· ἦτο φιλεργός· δὲν ἐπτοεῖτο ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν, καὶ πρὸ πάντων ἦτο ἐκ τῶν χαρακτῆρων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐξευγενίζει ἡ ἀρχὴ, ἐκέκτητο δηλαδὴ προτέρημα ἰδιάζον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς φύσει πρὸς κυβέρνησιν ὠρισμένους, ἐνῶ οἱ κατὰ τύχην τοιαύτην λαμβάνοντες λειτουργίαν, ἐξαχρειοῦνται ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Ἐτι ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι καθ' ὃ συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ Μιχαήλ Γ' ἐπεχείρησε νὰ συνετίσῃ αὐτὸν διὰ συμβουλῆς ἐντόνου, ἥτις ὡμοίαζε τῇ ἀληθείᾳ ἀπειλῇ. Μάλιστα δὲ ἀφοῦ ἐμονάρχησε κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 867 ἀνέδειξε μετριότητα παθῶν καὶ σύνεσιν κυβερνητικὴν καὶ διοικητικὴν ἐμπειρίαν καὶ χρηστότητα ἀτομικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησεν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ αὐστηρότεροι κριταὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας. Ἰνα ἐκτιμήσωμεν δικαίως τὴν πολι-

τείαν τοῦ ἀνδρός τούτου, δὲν νὰ λησμονήσωμεν ὅτι μικρὰ πείρα εἶχεν ἀποδείξει ὅποσον ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐφαρμοσθῶσι καθ' ὅλοκληρίαν αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, περὶ ὧν ἐπραγματούθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν δοξασιῶν τῆς μείζονος μερίδος τῶν τοῦ κράτους κατοίκων, ὥστε ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσιν, ἀπεναντίας ἐξησθένισαν αὐτό, καὶ ἐπὶ τέλους παρήγαγον μίαν τῶν φοβερωτέρων ἀκολασιῶν ἐξ ὧν ἀνκφέρει ἡ ἱστορία. Ἦτο λοιπὸν πρόδηλον ὅτι ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἐκ μέσου, κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦλάχιστον, τὸ δὲ κράτος νὰ ἀναδιοργανωθῇ κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑφισταμένων ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων. Τοῦτο ἐνόησε κάλλιστα ὁ βασιλεὺς· καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ πεπωμένου τούτου κύκλου ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν πρὸς συντήρησιν καὶ κραταίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς ἀπ' αἰῶνος τότε μορφωθείσης ἐν ταῖς ἐσχτιαῖς ταύταις τῆς Εὐρώπης. Τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον, εἰς ὃ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἦμαρ μοναρχήσας, ὑπῆρξεν ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ρύθμισις. Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐκάθητο ὁ Φώτιος, ὅστις ἐξεπροσώπει τὴν μερίδα ἐκείνην τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν λαϊκῶν, οἵτινες ἀπεδέχθησαν μὲν τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, ἀλλὰ διέσωζον ἐλευθερίαν δοξασιῶν καὶ τρόπων ἀναμιμνήσκουσιν μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τῶν ὁπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως. Κιτάναντι δὲ αὐτοῦ ἴστατο ὁ Ἰγνάτιος ἔχων μεθ' ἐαυτοῦ ἅπαντας τοὺς ἀπολύτους θιασώτας τῶν ἀρχαίων καθεστώτων. Οἱ πρῶτοι ἦσαν εὐάριθμοι, οἱ δὲ τελευταῖοι ἀσυγκρίτως πλειότεροι, καὶ τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυναι, ὅσῳ ἐπειδὴ ὁ Φώτιος εἶχε περιέλθει ἀνκφاندὸν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, οἱ δὲ ἰγνατιανοὶ ἦσαν φυσικοὶ τοῦ ἀρχιερέως τούτου σύμμαχοι, οὗτος εἶχεν ἐν αὐτῷ τῷ κράτει μερίδα ἰσχυράν, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ ταραττῇ ἀδιακόπως τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα. Ἡ περιπλοκὴ αὕτη δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τὸν Βασίλειον, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, ἵνα διεξαγάγῃ ἀπερισπάπτως τὴν πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν αὐτοῦ ἀναδιοργάνωσιν. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀμέσως τῆς δυσχερείας ἐκείνης, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐπιούσης τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ἡμέρας κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἰγνάτιον. Τὰ καθέκαστα τῆς μεταβολῆς

ταύτης καὶ αἱ νέαι σχέσεις, εἰς ἃς ὡς ἐξ αὐτῆς περιήλθεν ἡ ἐκκλησίαι ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐκτεθῆ ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπου σκοποῦμεν νὰ ἱστορήσωμεν ἐν ἐκτάσει ὁπωσοῦν καὶ ἄνευ διακοπῆς τὰ μετὰ τὴν ἀνατολῆς καὶ δύσεως περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου διατρέξαντα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἥτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς πολιτευθεὶς ἐπιτηδειότατα πρὸς τε τοὺς ἰγνυτιανούς καὶ τοὺς φωτιανούς ἀφ' ἑνός, καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης ἀφ' ἑτέρου, οὐ μόνον τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην ἐπὶ τέλους ἀποκατέστησεν, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐδὲν ἐθυσίασε τὰς προνομίας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Συγχρόνως δὲ ἐνησχολήθη ἀνεκδότως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς κατ' ὅλους τοὺς κλάδους δεινῶς παραλελυμένης διοικήσεως. Τὸ ταμεῖον ἦτο κενὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ δαπανήσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὰ ἐξόδα τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου καὶ τῆς Θεοδώρας ἀποταμιευθέντος θησαυροῦ, ὅστις συνεποσοῦτο εἰς 140 περίπου ἑκτομμύρια δραχμῶν, καὶ ἐξ ὅλων τῶν ἑκτοτε ἐν διαστήματι 11 ἐτῶν εἰσπραχθέντων τακτικῶν εἰσδημάτων, δὲν ὑπελείποντο κατ' ἡμέραν ἐκυριάρχησεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ εἰμὴ τρία καὶ μόνον κεντηνάρια ἥτοι 324,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ οὐ μικρὸν μέρος τῶν χρημάτων τούτων ἐσπραχθήθη εἰς δωρεὰς τοῦ Μιχαὴλ Γ', ὁ βασιλεὺς εὐρών τὴν σημεῖωσιν τῶν οὕτως ἀτόπως δαπανηθέντων, συνεκάλεσεν ἀμέσως τὴν σύγκλητον καὶ καθυπέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἡ δὲ ἀφάσισεν ὁμοφώνως ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα πρέπει νὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὸ δημόσιον· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς «τὸ ἄγαν ὑποθαλάων δίκαιον τὰς ἡμισείας ὧν περ ἔλαβον ἑκαστος ἀντιστρέψαι πρὸς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐκέλευσεν.» Ἐντεῦθεν δὲ εἰσεπράχθησαν ἀμέσως 300 κεντηνάρια, ἥτοι 32,400,000 δραχμῶν, δι' ὧν ἠδυνήθη ὁ νέος ἡγεμὼν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πρώτας καὶ μᾶλλον κατεπεύγουσας τῆς ὑπηρεσίας ἀνάγκας. Ἀλλ' εὔρε καὶ ἄλλην πρόχειρον χρηματικὴν συνδρομὴν. Ὁ Μιχαὴλ Γ', ἀφοῦ κατησώτευσεν ὅλον τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, εἶχε χωνεύσει καὶ τὰ πολυτιμώτα τατῶν ἐν τοῖς ἀνγκυρόροις πολυτίμων κοσμημάτων, τὰ ὅποια εἶχον κατασκευασθῆ ἐπὶ Θεοφίλου μίαν, χρυσὴν πλάτανον, δύο ὀλοχρύ

σους γρύπας, δύο χρυσηλάτους λέοντας, ἐν ὀλόχρυσον ὄργανον, πολλά τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης χρυσωμάτων καὶ πολλὰς βασιλικὰς στολὰς τὰς μὲν ὀλοχρύσους, τὰς δὲ χρυσοῦφάντους, ὅλην ἔχοντα ἅπαντα οὐχὶ ἐλάσσονα τῶν 200 κεντηναρίων, ἦτοι 21, 600,000 περίπου δραχμῶν, μεταβαλὼν δὲ τὸν χρυσὸν τοῦτον εἰς νόμισμα, ἦτοιμάζετο νὰ καταδαπανήσῃ καὶ τοῦτο. Εὐτυχῶς ἀπέθανε πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμά του, ὥστε ὁ Βασίλειος ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ χρήματα ἐκεῖνα εἰς κοινωφελεστέρους ὀκπάνας. Τοιοῦτοτρόπως δὲ πορισθεὶς 54,000,000 κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς βασιλείας του, ἐφρόντισε συγχρόνως περὶ τοῦ μέλλοντος δι' αὐστηρὰς ἀλλὰ δικαίως τῶν νενομισμένων φόρων εἰσπράξεως καὶ τοσαύτην εἰσῆγαγεν ἐν τῇ διοικήσει τῶν οἰκονομικῶν τάξιν καὶ ἀκρίδειαν, ὥστε λέγεται ὅτι οἱ φορολογούμενοι κατήντησαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ μὴ ἔχωσιν ἀπαίτησίν τινα νὰ ὑποβάλωσι κατὰ τοῦ δημοσίου. Τοῦτο εἶναι βεβαίως ὑπερβολή· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης τοῦ ἐγκωμίου συνάγεται τοῦλάχιστον εὐλόγως ὅτι περιεστάλησαν πολλὰ κατὰχρήσεις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν συνηθέσταται εἰς τὸ τότε ἐπικρατοῦν φορολογικὸν σύστημα.

Ὁ Βασίλειος ἐβελτίωσεν ὡσαύτως τὸ προσωπικὸν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, διορίσας εἰς τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἀνθρώπους πεπαιδευμένους ἅμα καὶ χρηστούς, ἐπιτηρῶν ἀδικοῶς τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ ἀπαιτῶν ἰδίως νὰ προστατεύωνται οἱ πένητες κατὰ τῆς πίεσεως τῶν ἰσχυρῶν· ὥστε, «ἰσονομία πᾶσα καὶ δικαιοσύνη ὥσπερ ἀπὸ τινος ὑπερορίου φυγῆς ἐδόκει κατιέναι πρὸς τὸν βίον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμπολιτεύεσθαι.» Δὲν ἀξιοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ ὅτι ἐπανῆλθε τότε ὁ χρυσοῦς αἰὼν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀκυρσίαν καὶ ἀνρχίαν τὴν ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' ἐκ συστήματος ἐπικρατήσαν, ἦτο φυσικώτατον οἱ ἄνθρωποι νὰ μακκαρίζωσιν ἑαυτοὺς βλέποντες τὴν νέαν κυβέρνησιν ἀγωνιζομένην τοῦλάχιστον, ἂν ὅχι κατορθοῦσαν πάντοτε, νὰ ἐφαρμόσῃ ἐξ ἴσου τὸν νόμον εἰς πᾶν τὸ ὑπῆκοον. Καὶ ἔπειτα τὰ ἄχρι τοῦδε σωζόμενα καὶ ἐν μέρει ἰσχύοντα παρ' ἡμῖν ἔτι νομοθετικὰ τοῦ Βασιλείου ἔργα μαρτυροῦσιν ὅσον ἐνδελεχῶς ἐπεμελήθη τὴν ρύθμισιν τοῦ κλάδου τούτου τῆς κυβερνήσεως. Νοὶ μὲν ἐν τῇ ἀντιδράσει ἣτις ἐπῆλθε τότε κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως κατηργήθησαν πολλοὶ αὐτῆς ἀστικοί, γεωργικοί

καὶ οἰκονομικοὶ νόμοι, αἵτινες ἡδύναντο ἴσως νὰ διακτηρηθῶσιν, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας δὲν προεκάλεσε μόνη ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξαλειφθῶσιν οἱ νεωτερισμοὶ τῆς προηγούμενης περιόδου. Τὴν ἔκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας εἶχον κατὰ τήσιν ἀπαραίτητον σπουδαιότατοι λόγοι. Ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁσπδήποτε σωτηρίους καινοτομίας καὶ ἂν εἰσήγαγεν ὡς πρὸς πολλὰ ζητήματα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἦτο ἔργον ἐπίτομον καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ὅλας τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς πρὸς τὰ μέρη αὐτῶν ὅσα δὲν ἐτροπολογήθησαν. Ὅθεν δικασταὶ καὶ νομοδιδάσκαλοι ἠναγκάζοντο πάλιν νὰ ἀνατρέχωσιν εἰς τὰς συλλογὰς ἐκείνας πρὸς ρύθμισιν τῶν ἐννόμων σχέσεων. Πλὴν τοῦ τοῦ ἡ Ἐκλογὴ διὰ τὸ ἐπίτομον δὲν ἡδυνήθη οὔτε ρητῶς νὰ καταργήσῃ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς ἀχρησίαν περιπεσόντας ὁρισμοὺς τοῦ δικαίου, οὔτε νὰ διελύσῃ τὰς ἀντιφάσεις ὅσαι προέκυψαν μετὰ τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν κατόπιν ἐπιγενομένων τροποποιήσεων. Τελευταῖον καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν γενεῇ τοῦ δικαίου προήχθη ὅπως οὖν διὰ τῶν ἐρμηνειῶν ὅσας ἔγραψαν ἔκτοτε πολλοὶ νομοδιδάσκαλοι εἰς γλῶσσαν ἐλληνικὴν, ἡ δὲ νομικὴ αὕτη φιλολογίᾳ κατήντησε νὰ ἐξωθήσῃ πολλὰ τοὺς νόμους καὶ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ κείμενα τῶν Ἰουστινιανέων συλλογῶν, ὄντα λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀπέβησαν εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκατάληπτα. Ἐν ἄλλαις λέξεσι περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἐπεκράτησε μεγάλη τις ἐν τῇ νομοθεσίᾳ σύγχυσις, ἀνάλογος τῆς ἀνωμαλίας ἣν ἐζήτησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῶν συλλογῶν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸ 300 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Τούτου λοιπὸν τὸ παράδειγμα μιμούμενος ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐπεχείρησε νὰ συλλέξῃ ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν ὅσαι ἐξεδύθησαν μετὰ τὴν Ἰουστινιανέιον νομοθεσίαν, νὰς χρησίμους εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ νὰ συναρμολογήσῃ οὕτω ὅσον ἔνεστι πλήρη ἐλληνιστὶ συντεταγμένον κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, διελύων τὰς ὑπαρχούσας ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἐκείνας ἀντιφάσεις, ἀφαιρῶν τὰ ἀπαραίτητα αὐτῶν μέρη, καὶ προσθέτων τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθέντας εὐαρίθμους νόμους. Δύο δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο ἔργα· τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν ἐν τῷ μετὰ τὸν αὐτοῦ ἔτους

870 καὶ τοῦ ἔτους 878, ὠνομάσθη Πρόχειρος νόμος, καὶ ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, ἐπιτομή τῶν οὐσιωδεστέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων, τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περιελάμβανε δὲ καὶ τινὰ ἐκ τῆς Ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἥτις ρητῶς κατηργήθη διὰ τοῦ προχείρου τούτου νόμου. Τὸ δὲ ἕτερον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 884, ἦτο ἐν πλάτει γενομένη συλλογὴ καὶ κατὰ τάξιν τῶν ἐν ἰσχύϊ ὀρισμῶν τοῦ δικαίου, συνέκειτο ἐκ βιβλίων 40, καὶ ὠνομάσθη Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀνακαθάρσεως ἐγένετο ἐν ἔτει 885 δευτέρα ἐκδοσις τοῦ Προχείρου, ἐπιδιορθωθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγαλητέρας ἐκείνης συλλογῆς καὶ μετονομασθέντος Ἐπαναγωγὴ τῶν νόμων. Βραδύτερον πάλιν ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς καὶ διάδοχος Λέων ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκδώσῃ τὸ δεύτερον ὡσαύτως καὶ αὐτὴν τὴν Ἀνακάθαρσιν τῶν παλαιῶν νόμων. Ἐπράξε δὲ τοῦτο 4 ἢ 5 ἔτη πρὸ τοῦ 917, ὅτε ἀπέθινε, διαιρέσας τὴν δευτέραν τούτην ἐκδοσιν εἰς 60 βιβλία, καὶ ὀνομάσας αὐτὴν Βασιλικά.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο διὰ χρόνου μακροῦ· τὴν δὲ τοῦ στρατοῦ ἀναδιοργάνωσιν ἐδέησε νὰ διαπραξῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ κράτος ἐπιέζετο πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ποικίλων, ἡ δὲ περὶ καὶ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις εἶχε κατηντήσῃ εἰς δεινὴν παραλυσίαν. Ἰνα δώσωμεν ἔννοιάν τινὰ τῆς ἀθλιότητος εἰς ἣν εἶχον περιέλθει κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο γεγονότα. Τῷ 867 ὁ ἡγεμὼν τῶν παυλιανιτῶν Χρυσόχειρ, ὁ τοῦ Καρβέα διάδοχος εἶχε προέλθει μέχρι Νικομηδείας καὶ Ἐφέσου, καὶ λαβὼν παρὰ Βασιλείου προτάσεις περὶ εἰρήνης ἐτόλμησε νὰ ἀπαντήσῃ· «εἴπερ ἐθέλοις, ὦ βασιλεῦ, μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐπιτελέσκει, ἀποστήθῃ τῆς κατ' ἀνατολὴν ἐξουσίας σου, τῆς δὲ πρὸς δύσιν ἀντέχου, καὶ εἰρηνεύομεν μετὰ σοῦ. Εἰδὲ μὴ, σκοπεύομεν ὅλως ἵνα σὲ καὶ τῆς βασιλείας ἐξοστρακίσωμεν.» Δύο δὲ ἔτη πρότερον οἱ Ρῶσοι, ἐπὶ 200 μόνον ἐπιβάνοντες τρεχαντηρίων, ἠπεύλησαν καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσιν. Οἱ στρατιωτικοὶ κατάλογοι εἶχον ἐλαττωθῇ, διότι τὰ δημόσια χρήματα, ἀντὶ νὰ δαπανῶνται εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, εἶδον ποῦ καὶ πῶς κατηστωτεύοντο ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. Ὅσαίς δὲ ἡ κυβερνήσις δὲν ἦτο πλέον δυνάτιν νὰ μὴ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν

πολεμίων στρατὸν τινα, ἐνόμιζεν ὅτι θεραπεύει τὴν χρεῖαν ταύτην διὰ συρφετοῦ ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ προχείρου ἀθροισθέντων καὶ ὅλως ἀνασκήτων, οἵτινες φυσικῶ τῷ λόγῳ διελύοντο ἅμα ἀπαντήσαντες τὸν ἐχθρὸν, ἢ καὶ πρὶν τὸν ἰδῶσι. Δὲν ἠξεύρομεν ἂν ὁ Βασίλειος διέταξέ τι περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν στρατιωτοτοπίων. Αἱ περὶ τούτου σωζόμεναι νεαρχαὶ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπεχείρησε μεγάλην νεοσυλλεξίαν καὶ ὅτι οἱ νέοι οὗτοι στρατιῶται ἐγυμνάσθησαν διὰ μελέτης τακτικῆς καὶ πόνων ἐνδελεχῶν περὶ πάσας τὰς ἀσκήσεις τῆς πολεμικῆς τέχνης, καὶ ἐθίσθησαν εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν εὐπείθειαν. Ταῦτα λέγει ὁ ἐκ πρυστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γράψας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, προσθέτων ἀφελῶς ἀλλὰ ὀρθῶς ὅτι ἐὰν «οὐδὲ τῶν βανχύων καὶ χυδαίων τεχνῶν οὐδεμίαν ἐστὶν εἰδέναι πρὸ τοῦ μαθεῖν», βεβαίως δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τῷ βουλευμένῳ νὰ φηντάζεται ὅτι γνωρίζει τὴν πολεμικὴν ἐπιστήμην ἢ τέχνην δίχα μαθήσεως καὶ ἱκανῆς ἐμπειρίας. Οὐδὲ εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ νεοσυλλέκτου στρατοῦ ἠρξέσθην ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνέμιξε τὰ νέα ταῦτα τάγματα μετὰ ὀλίγων σωζομένων παλκιμάχων, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐπέστησεν ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ ἐπιτηδεῖους, ἐπῆρκει δαψιλῶς εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐβράδευε τοὺς ἀριστεύοντας, ἐτιμῶρει τοὺς ραθυμοῦντας, καὶ ἐν γένει παρεσκεύασε τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην ἀναδιοργάνωσιν, ἣτις ἔμελλεν ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας νὰ σώσῃ καὶ νὰ κλείτῃ τὸ κράτος. Τὴν δὲ βελτίωσιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐπέτρεφεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν πλωτῶν Νικήταν Ὡρούφαν, περιφνηθῆναι ἡρώα τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ Ὡρούφανς ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ πρὸ καιροῦ καὶ μηδὲν μὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ γενναῖον ἐπὶ τῆς ἀθλίης κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαήλ Γ', ἀλλ' οὐδὲν ἤττον διετέλει πιστὸς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον ὅμως συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ ἔλαβεν ἐπὶ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἀφορμὰς ποικίλας νὰ καταδείξῃ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ προτερήματα.

Τῷ ὄντι εὐθὺς ὡς ἐμονάρχησεν ὁ Βασίλειος ἀπεδείχθη ὅποιον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους ὅττις ἐκυβερνᾷτο ὑπὸ ἀνδρὸς ἠξεύροντος νὰ

ὠφελήθη ἀπὸ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ τῶν δυνάμεων. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Θωμᾶ καὶ Μιχαήλ Τραυλοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀπέβαλον τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέων οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Δαλματίας Ζουπάνοι καὶ αὐταὶ αἱ παράλιαι τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις (σελ. 702 τοῦ τρίτου τόμου). ἀλλὰ ἐξ ἀρχῆς τῆς τοῦ Βασιλείου μοναρχίας 867—877, αἱ τε πόλεις αὗται καὶ αἱ περὶ αὐτὰς σλαυικαὶ φυλαί, πιεσθεῖσαι ὑπὸ μωαμεθχνικοῦ στόλου ἐζήτησαν παρὰ Βασιλείου ἐπικουρίαν καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῷ εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ ἤρπασε τὴν εὐκχειρίαν καὶ παρασκευάσας ἀμέσως στόλον 100 πλοίων ἔπεμψεν αὐτόν ὑπὸ τὸν Νικήταν Ὠρούφαν. Ἄμα δὲ ἐπλησίασεν ἡ δύναμις αὕτη, οἱ σαρρακηνοὶ λύσαντες τὴν πολιορκίαν τοῦ Ραουσίου ἀπέπλευσαν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἡ ἐντύπωσις τὴν ἐποίαν ἐπροξένει εἰς τοὺς συγχρόνους ἡ δραστηριότης τοῦ ναυάρχου τούτου εἰκονίζεται καλῶς ὑπὸ τοῦ χρονογράφου λέγοντος «ὥσπερ τινὰ πρηστήριον κεραυνὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει» ὁ Βασίλειος τὸν Ὠρούφαν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ σαρρακηνοὶ ἀποπλεύσαντες ἐκ Ραουσίου ἐπέπαιον κατὰ τῶν παρλίων τῆς Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Βᾶριν, καὶ ἐξ αὐτῆς ὁρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Βασίλειος διέταξε τὸν Ὠρούφαν νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ τὴν χερσόνησον ἐκείνην ἀπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς, ἅμα ἤθελε ρυθμίσει τὰ κατὰ τὴν Δαλματίαν πράγματα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐζήτησε τὴν σύμπράξιν τοῦ τε πάπα τῆς Ρώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως Λουδοβίκου Ι΄. Τὸν πάπαν εἶχεν ἐξευμενίσει διὰ τῆς τοῦ Φωτίου ἐξορίας· πρὸς δὲ τὸν Λουδοβίκον Β΄, εἰ καὶ τροπολογήσας τὰς ἐπ' ἐσχάτων συνομολογηθείσας σχέσεις (σελ. 790 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου), διετέλει πάντοτε φιλικῶς διακείμενος. Ἐπειτα εἰς οὐδέτερον τῶν δυναστῶν τούτων τῆς δύσεως συνέφερεν ἡ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ παγίωσις τῆς τῶν σαρρακηνῶν ἀρχῆς. Ὅθεν τῇ συμπράξει αὐτῶν ὁ ναύαρχος Ὠρούφας ἀνέκτησε τὴν Βᾶριν καὶ καθυπέταξεν αὐτῷ τὸ πλεῖστον τῆς κάτω Ἰταλίας, τοῦ λοιποῦ αὐτῆς μέρους καταληφθέντος ὑπὸ Λουδοβίκου Β΄. «Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν ἐσπέραν στρατεία τῷ βασιλεῖ τοιοῦτον πέρασ ἐδέξατο, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν λαφύροις καὶ τῇ δόξῃ κατεκοσμήθη ἡ βασιλεύουσα», λέγει ὁ χρονογράφος. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, θέλομεν διαλλάξει ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθον ἔκ-

τοτε πρὸς τὸ κράτος αἱ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν καὶ αἱ ἄλλαι σλαυικαὶ φυλαί.

Πρὸ πάντων ἐστάλησαν εἰς Δαλματίαν ἱερεῖς ἐπιτετραχμμένοι νὰ μεταδώσωσι τὸ ἅγιον βάπτισμα εἰς τὰς σλαυικὰς τῆς χώρας ἐκείνης φυλάς, ὧν αἱ πλεῖστοι εἶχον ἀποβάλλει πρὸ 50 ἐνιχυτῶν μετὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους καὶ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα. Ἀφοῦ δὲ αὐτοὶ ἐδάπτισθησαν, αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ κράτος ἐρρυθμίσθησαν ὡς ἐξῆς. Αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ ἀνεγνώρισαν μὲν τὴν ὑπερτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἣν ἐξεπροτώπει ὁ παρ' αὐταῖς ἐδρεύων στρατηγὸς Δαλματίας, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος διώριζε τοὺς κατ' ἰδίαν ἄρχοντας ἐκάστης φυλῆς ἐκ τῶν ὁμογενῶν αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γενεᾶς ἐκείνης ἣτις εἶχεν ἀνέκαθεν τὸ προνόμιον τοῦ κυβερνᾶν τὴν φυλὴν ταύτην. Πλὴν τούτου αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ τελῶσι φόρον τινά, καὶ νὰ στρατεύωσι προσκαλούμεναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ τὴν μὲν ὑποχρέωσιν τῆς στρατεύσεως ἐξεπλήρουν, τὸν δὲ φόρον ἐλάχιστον ὄντα, εἶναι ἄδηλον ἂν κατέδαλλον τακτικῶς. Καὶ ἂν τὸν κατέδαλλον δέ, ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια τοῦ κράτους δὲν ἦτο σπουδαία, διότι ἀντὶ τοῦ φόρου ἐκείνου κατέστησαν ὑποτελεῖς εἰς τὰς σλαυικὰς φυλάς αἱ ἐλληνικαὶ τῆς Δαλματίας πόλεις. Τὸ Ἀσπάλαθον ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς σλαύους τούτους 200 χρυσᾶ κατ' ἔτος, τὸ Τραγύριον, ἢ ὅπως ἐλέγετο τότε Τετραγκούριον, 100, ἡ Διόδωρα 110, ἡ Ὀψαρα καὶ Ἀρβη καὶ Βέκλα, ἀνὰ 100 ἐκτὸς αὐτουσίων τινῶν προϊόντων. Αὐτὸ τὸ Ραούσιον ἐτέλει εἰς μὲν τὸν ἄρχοντα Ζαχλουμίης 36 χρυσᾶ, εἰς δὲ τὸν ἄρχοντα Τερβουνίας ἄλλα 36. Ὡστε ἡ τῆς Δαλματίας ἀνάκτησις δι' ἄλλου σπουδαίου καὶ πραγματικοῦ δεσμοῦ δὲν συνῆψεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου, εἰμὴ διὰ τῆς ὀριστικῆς ὑπὸ τῶν αὐτόθι σλαυικῶν φυλῶν παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ διὰ τῆς ὑποχρεώσεως ἣν ἀνέλαβον αὗται νὰ στρατεύωσιν ἐκ δικταγῆς τοῦ βασιλέως, ὑποχρεώσεως ἣν τῶντι ἐξεπλήρωσαν ὁμέσως βοηθήσασαι τὸν νύκρχον Ὁρούφην εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σαρακηνῶν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Τὴν ὑπὸ τῶν σλαύων τῆς Δαλματίας παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ παρηκολούθησε μετ' ὀλίγον ἡ διάδοσις αὐτοῦ εἰς ὅλας τὰς γείτονας σλαυικὰς χώρας, τὴν ἄνω Μοισίαν ἢ Σερβίαν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Δακίαν. Τὸ δὲ κίνημα τοῦτο συνδέεται προδήλως μετὰ τῆς πρὸ τινων τότε ἐνιχυτῶν διενεργη-

θείσης παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν βουλγάρων. Διότι ἐν γένει τὸ σύστημα τῆς βασιλείας ἐκείνης ἦτο νὰ ἐκχριστιανίσῃ ὅσον ἔνεστιν ἀπάσας τὰς γείτονας φυλάς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡσχολεῖτο ἔτι ἐπιμελέστερον εἰς τὸ νὰ δικπραΐζῃ τὸ θεάρεστον ἔργον καὶ πολιτικώτατον τοῦτο ἔργον ὡς πρὸς τὰς φυλάς ἐκείνας, ὅσαι ἐντὸς τοῦ κράτους δὲν εἶχον εἰσέτι ἀσπασθῇ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάλιστα ἀξιωματημένον δι' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Βασιλείου ἐδέχθησαν κατὰ πρῶτον τὸ ἅγιον βάπτισμα οἱ τῆς Λακωνικῆς κάτοικοι, οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι μέχρι τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν. «Ἰστέον, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅτι οἱ τοῦ κάστρου Μάκνης οἰκήτορες οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν σλαύων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιότερων ρωμαίων, οἱ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἕλληνας προσκυροεύρονται, διὰ τὸ ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτραις εἶναι καὶ προσκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αἰδίου Βασιλείου βαπτισθέντες χριστιανοὶ γεγονόναι. Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ οἰκοῦσιν ἐστὶν ἄνυδρος καὶ ἀπρόσοδος, ἐλαιοφόρος δέ, ἔθεν καὶ τὴν παρχυθίαν ἔχουσι.» Τὸ χωρίον τοῦτο μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἑλληνικὴν κατὰγωγὴν τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς, ἂν καὶ ὁ Χόμφ υποδεικνύει ὅτι ἀνενίχθη μετὰ τοῦ κίρκτος αὐτῶν, σλαυϊκὸν αἷμα διότι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Μάνην πολλὰ σλαυϊκὰ τόπων ὀνόματα.

Ἐνῷ δὲ ὁ Βασίλειος διέδιδεν οὕτω τὸν χριστιανισμόν ἐν τῇ δύσει, συγχρόνως κατέλυε τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος τῶν παυλιανιτῶν, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ τρίτου τόμου, καὶ ἐταπείνωσε τοὺς συμμάχους τούτων Ἀράβας, ἀπὸ τοῦ 871—873, ὅτε ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος, κατὰτροπώσας τοὺς παυλιανίτας καὶ φονεύσας τὸν διάδοχον τοῦ Καρβέα ἀρχηγὸν αὐτῶν Χρυσόχειρα, ἐγένετο κύριος τῆς Τεφρικῆς. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν πολλοὶ παυλιανῖται ὑπερασπίζοντες τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τῇ συνδρομῇ τῶν ἀράβων, ὅτε μὲν κατὰ τὰ ὄρη ὅτε δὲ κατὰ τὰ ἀνατολικὰ σύνορα, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Χρυσόχειρος ἀπέβηλον τὴν προτέρην πολιτικὴν σπουδαιότητα. Κατὰ δὲ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀράβων ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος

τῷ 880 καὶ ἄλλην ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς βαρείας πληγὰς, ἃν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ὀριστικῶς, τόσῳ μᾶλλον, ὥσῳ ἀπὸ Ταρσοῦ, ἀπὸ Κρήτης, καὶ ἀπὸ Ἀφρικῆς ἐγίνοντο ἀδιάκοποι ἀντιπερισπασμοί, ἐπιμόνως ἐπιτιθεμένων τῶν μωαμεθανικῶν στόλων κατὰ τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας.

Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 880, ἐνῷ ὁ Βασίλειος διέτριβε περὶ Ἀδανκ τῆς Κιλικίας τὰ ὅποια δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπολιορκήσῃ, ὁ ἐμίρης τῆς Ταρσοῦ Ἑσμὰν ἐπῆλθε μετὰ 30 μεγίστων πλοίων ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια ἐκκλοῦντο τότε κομβάρια, κατὰ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος. Ἀλλ' ὁ τότε στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος Οἰνιάτης, εἰσαγαγὼν εἰς τὸ φρούριον ἐκεῖνο ἱκανὴν ἐκ τοῦ θέματος φυλακὴν, καὶ ὀπλίσας τὰ τεῖχη διὰ τῶν προσηκόντων ἀμυντηρίων, ἀπέκρουσε τὴν ἔφοδον, καὶ ἐμπρήσας μὲν τινὰ τῶν πλοίων, πολλοὺς δὲ φονεύσας τῶν πολεμίων, ἠνάγκασε τοὺς ἐπιλοίπους νὰ φύγωσι κακῶς ἔχοντες. Ἐπειτα τῷ 881 ὁ τῆς Κρήτης ἐμίρης Σαΐτ' ὀπλίσας εἴκοσι καὶ ἐπτὰ κομβάρια καὶ ἔχων ἔτι πλεῖστα ἄλλα μικρότερα πλοῖα καλούμενα τότε σακτούρας καὶ γαλέας, ἐξώρμησε κατὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγίου πελάγους τολμήσας νὰ προελάσῃ καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος. Τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης μετέσχε καὶ τις ἑλλην ὀνόματι Φώτιος, ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ ἔμπειρος. Ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἐκπλεύσας κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ὁ ναύαρχος Νικήτας Ὠροῦφας τὰ μὲν εἴκοσι τῶν κρητικῶν σκαφῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, φονεύσας ἢ καταποντώσας τοὺς ἐπιβάτας αὐτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' οἱ ἐν Κρήτῃ μωαμεθανοὶ δὲν κατεβλήθησαν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς ταύτης, καί, ὡς φαίνεται, ἀμέσως μετὰ τὴν ἡττὰν ὁ ναύαρχος αὐτῶν Φώτιος ἐτράπη κατὰ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων. Ὁ Νικήτας Ὠροῦφας, σταλὲς αὐθις κατ' αὐτῶν, φθάνει εἰς Κεγχρεάς. Ἐκεῖ μακρόναι ὅτι οἱ ἐχθροὶ διχτρίβουσιν εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς Πελοποννήσου μέρη λεηλατοῦντες τὰ περὶ Μεθώνην, καὶ Πάτρας καὶ Κόρινθον χωρία· ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἀπολέσῃ τὸν χρόνον περιπλέων τὴν χερσόνησον, μεταβιβάζει ἐν μιᾷ νυκτὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης εἰς τὴν ἑτέραν καὶ ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὁλοσχερῶς αὐτοὺς συνέτριψε,

φονεύσας καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Συγχρόνως ὁμοῦς ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν ἐξορμήσει μετὰ 60 παμμεγέθων πλοίων, ὧν ἕκαστον περιελάμβανε 200 ἄνδρας, κατὰ τῆς Κεφκαλληνίας, τῆς Ζακύνθου καὶ τῶν παρὰκειμένων παραλίων. Κατὰ τούτων ἐξαπεστάλη ὁ ναύαρχος Νάσαρ, ὅστις συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς Μεθώνην. Καὶ ἐλειποτάκτησαν μὲν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ πολλοὶ τῶν ἐρετῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ναύαρχος δι' αὐστηρᾶς καὶ ἐπιτηδείας διαγωγῆς περιστείλας τὸ κακὸν τοῦτο, ἀναπληρώσας δέ, διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννου Κρητικοῦ, τοὺς λειποτακτήσαντας διὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ θέματος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ Μαρδαϊτῶν, ἐπέπεσεν ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν πολεμίων καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς περιφανῶς, καταπυρπολήσας πολλὰ τῶν μωαμεθανικῶν πλοίων.

Ἐκτοτε ἐθαλασσοκράτησαν οἱ ἡμέτεροι. Οἱ στόλοι αὐτῶν ἐπιπλέοντες κατὰ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς ὁποίας ἐν τῷ μεταξύ οἱ σαρρακενοὶ εἶχον καταλάβει διάφορα μέρη, ἐκυρίευσαν πολλὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἔφερον φορτίον ἐλαίου, τὸ εἶδος τοῦτο κατήντησε νὰ πωλῇται ἐν τῷ κράτει εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν, ἀντὶ ὁσίου δηλαδὴ ἡ λίτρα. Ὁ Νάσαρ ἀφικόμενος εἰς Ρήγιον καὶ εἰς Πάνορμον προσεκτήσατο πολλὴν λείαν, καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἦρχον τότε ὁ πρωτοβεστιάρχιος Προκόπιος καὶ ὁ Λέων Ἀποστόπτης ἀνέκτησε τὸ πλεῖστον τῆς Καλαβρίας καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολλῶν λαφύρων, τυχῶν αὐτόθι εὐφροσύνου δεξιώσεως. Συνέπραξαν δὲ εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἐπιχείρημα παρεκτός τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Λέοντος, ὅτε Εὐπράξιος ὁ τῆς Σικελίας στρατηλάτης, καὶ ὁ Κεφκαλληνίας Μουσουλίκης, καὶ ὁ Δυρραχίου Ραβδοῦχος, καὶ ὁ Πελοποννήσου Οἰνιάτης. Ἐν Σικελίᾳ ἐκτίσθη εἰς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος νέα πόλις, ἣτις ὠνομάσθη Βασιλεόπολις, καὶ εἶναι ἔτις ἡ σημερινὴ Πολίτση. Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Νάσαρ διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Λέων καὶ ὁ Προκόπιος· ὁ δεύτερος ἐφονεύθη, ὁ δὲ πρῶτος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως· οἱ διάδοχοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀνάξιοι, ὥστε ἐπὶ τινα ἔτη ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ Σαρρακενοὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τελευταῖον ὁμοῦς τῷ 885 ἀπεστάλη αὐτόθι στρατηγὸς ὁ περιφανὴς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου τῶν Φωκάδων, Νικηφόρος

ὁ Φωκᾶς, ὅστις πολλαχῶς περιέστειλε καὶ ἐταπείνωσε τοὺς πολεμίους. Εἰς δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα τοῦ Φωκᾶ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον τὰ τῶν παυλιανιτῶν τάγματα, τὰ ὅποια ἀγόμενα ὑπὸ τοῦ Διακονίτη, πρῶην ὑποστρατήγου τοῦ Χρυσόχειρος, ἔδωκαν ἐνταῦθα νέα δείγματα τῆς τόλμης αὐτῶν καὶ τῆς δεξιότητος. Ἀφ' ἑτέρου ἀναφέρεται ἐπὶ Βασιλείου στρατηγὸς Κύπρου Σταυράκιος· ἀλλὰ συγχρόνως λέγεται, ὅτι οἱ Κύπριοι διετέλουν κατὰ τὰς συνθήκας ὑπὸ τε τὴν χριστιανικὴν καὶ τὴν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν, ἴσως ἐξ ἡμισείας ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ρινοτμήτου (σελ. 342 τοῦ τρίτου τόμου). Τὸ περίεργον ὁμῶς εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα τῶν καταλόγων ὅσοι περὶ τῶν θεμάτων καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους συνετάχθησαν ἐπὶ τῶν ἀμέσων διχδόχων τοῦ Βασιλείου μνημονεύεται ἡ Κύπρος ὡς θέμα ἔχον ἴδιον στρατηγόν.

Ὅτε λοιπὸν ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος τῇ 29 αὐγούστου 886, τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἂν δὲν εἶχεν ἀνακτῆται, παρεκτὸς ὀλίγων, τὰς κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀρχειρεθείσας ἀπὸ αὐτοῦ χώρας, οὐ μόνον ἄλλην τινὰ δὲν ἀπώλεσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπανελημμένως κατετρόπωσε τοὺς κυριωτάτους αὐτοῦ ἀντιπάλους, τοὺς μωαμεθανούς· ὡς προείπομεν, δὲν ἐγκτελείφθη ὅλως πᾶσα ἠθικὴ τοῦ κράτους μεταρρύθμισις, ἡ δὲ διοργάνωσις τῶν ὑφισταμένων αὐτοῦ πόρων καὶ δυνάμεων ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε συντηρουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἐφεξῆς, πολλὴν ἐπηγγέλλετο ἐν τῇ μέλλοντι τὴν ἐπίδοσιν. Ὁ σάλος ὁ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παραχθεὶς ἐκ τοῦ ἀποτόμου ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεταρρυθμιστῶν καὶ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον εἶχον ὠφεληθῇ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ, κατηυνάσθη ἤδη κατ' ὀλίγον. Νεὶ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ θριάμβου τῶν περὶ τὸν Ἰγνάτιον δησηρεστήθησαν οἱ περὶ τὸν Φώτιον· ἀλλὰ παρὲκτὸς τοῦ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀπετέλουν ἐλαχίστην μειονοφησίαν, ὁ Φώτιος ὡς θέλομεν ἴδῃ· ὅταν ἐκτενέστερον ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέρος, ἐνόησε τὴν ἀνάγκην οὐχὶ νὰ ἀντιπολιτευθῇ εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὸν, ὥστε ἀποθανόντος τοῦ Ἰγνατίου περὶ τὰ τέλη τοῦ 877, ἀνεκλήθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Φώτιος καὶ συνέπραξεν ἑκτοτε μετὰ τοῦ βασιλέως, ὅσον ἐνδέχεται εἰς τὴν τῶν πνευμάτων εἰρηνopoίησιν. Οἰκο-

νομία καὶ τάξις εἰσῆχθησιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων. Ὁ στρατὸς ἠΐξησεν ἡσκήσθη καὶ ἐτάχθη ὑπὸ τοὺς ἐπιτηδεῖους ἡγεμόνας. Ἡ περιστολὴ τῶν καταχρήσεων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀφ' ἑνὸς ἐπολλαπλασίασεν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ ἀφ' ἑτέρου περιεποίησεν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ τὸ κυριώτατον ἀγαθὸν τὸ ὅποιον δικαιοῦται πᾶν ἔθνος νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τῆς κυβερνήσεώς του, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν. Ἡ νομοθεσία ἂν κατήργησε τὰς εὐγενεῖς ἀρχὰς τῆς Ἐκλογῆς καὶ τῶν ἄλλων νόμων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐξετέθη ὅμως ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον καὶ εἰς γλῶσσαν προσιτὴν εἰς τὸ ὑπῆκουσιν. Ὅταν δὲ παραβάλωμεν τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατὰστασιν πρὸς τὴν δεινὴν τῶν πνευμάτων ταραχὴν ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων μάλιστα βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ πρὸς τὴν φοβεράν ἀκολασίαν ἣτις ἐμίχνε τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ Μιχαήλ Γ'. θέλομεν ἐννοήσῃ τὴν εὐεργετικὴν ἐντύπωσιν ἣν κατέλιπεν ἡ μνήμη τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὅ,τι εἴπομεν πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὰς πράξεις αὐτοῦ, τοῦτο λέγομεν καὶ ἀφοῦ τὰς ἐξεθέσαμεν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τὴν μεγαλοφυΐαν δι' ἧς λαμπρύνονται τὰ κράτη ἀλλ' εἶχε τὸν πρακτικὸν καὶ συνετὸν νοῦν, δι' οὗ σώζονται καὶ συντηροῦνται. Ἡξευρε πιθανώτατα ὅτι οἱ νόμοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἀγαθώτεροι τῶν καθεστώτων νόμων, ἀλλὰ πεισθεὶς ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τοὺς ἀποδέχεται, κατήργησε μὲν αὐτοὺς ἐπισήμως, ἐπολιτεύθη δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ἂν ὅχι κατὰ τὸ γράμμα. Ἡξευρε βεβαίως ὅτι ὁ Φώτιος ἦτο ἀνώτερος τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ δὲ ἐδίστασε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ, διότι ἐπείσθη ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τὸν ᾔθελεν. Ἐστρατήγησε σπανίως καὶ ἔτι σπανιώτερον ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἦξευρε νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄνδρας εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ ἡγεμονία τῆς τε πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Δὲν ἐκτήσατο πολλὴν παιδείαν, ἀλλ' ἐξετίμα τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς. Ἄμκ ἐνόησεν ὅτι εἰμπορεῖ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Φώτιον ἀκινδύνως, τὸν ἀνεκάλεσε, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ ν' ἀνοίξῃ μὲν ἐν τῇ Μαγναύρᾳ σχολὴν ἐν ἣ συνέρρεον πλεῖστοι ἀκροαταί, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν ὅλων αὐτοῦ τῶν υἱῶν, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου καὶ Στεφάνου. Ἀλλὰ προήγαγε καὶ ἐπροστάτευσεν ὡσαύ-

τως ὁ Βασίλειος τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ γερμανὸς Οὐγγερ, ὁ γράψας σπουδαιοτάτην περὶ τῆς ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἡμῶν κράτει ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς συγγραφὴν, παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἡ τέχνη οὐ μόνον δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἔλαβεν ἀξιόλογον ἐπίδοσιν. Καὶ ἀναφέρονται μὲν ἔργα τινὰ αὐτοῦ κοινωφελῆ, οἷον νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνες, πτωχοκομεῖα, γέφυραι· ὡς μᾶλλον ὁμως ὀνομαστά ἐπὶ λαμπρότητι καὶ κομψότητι λογίζονται ὑπὸ τοῦ χρονογράφου ἡ μεγάλη προσθήκη ἣν κατεσκεύασεν εἰς τὰ βασιλεία, ἥτοι τὸ λεγόμενον καινούργιον, καὶ οἱ πολυάριθμοι ναοὶ οὓς ἤγειρεν ἢ ἐξ ὑπαρχῆς ἀνεκαίνισεν ἢ ἄλλως ἐπεσκεύασεν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ εἰς τὰ πέριξ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον ὑπῆρξε χρηστὸς καὶ εὐπρεπὴς ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν. Ὁπωσδήποτε καὶ ἂν συνεζεύχθη τὴν Εὐδοκίαν Ἰγγερίνην, καὶ ὅτι δῆποτε ἐφημίζετο περὶ τῶν δύο πρώτων αὐτῆς υἱῶν, διετέλεσε προσηλωμένος πρὸ αὐτῆν, καὶ οὐδεμίαν ποτὲ ἀπεκάλυψεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος τῶν παίδων ἐκείνων. Διετέλεσε δὲ καὶ εὐλαβὴς καὶ ἔδωκε δείγματα ἀναμφισβητήτου εὐγνωμοσύνης πρὸς πάντας ὅσοι εὐηργέτησαν αὐτὸν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δυστυχίας του. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀναμάρτητος. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του ἀνγκυκίως ἔχει ἢ προσλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς. Ὁ Βασίλειος, ἐκδηλῶν τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ ἰδίως διὰ τῆς κατασκευῆς τοσοῦτων ναῶν, συνεμερίζετο τὰς περὶ τούτου δοξασίας τῶν συγχρόνων του, οὐδὲ ἐνόει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἤδη ἱκανὰ τοιαῦτα τῆς κοινῆς λατρείας ἱδρύματα, καὶ ὅτι τὰ περισσεύματα τῆς ἔμφορος αὐτοῦ οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἠδύναντο νὰ δαπανηθῶσιν εἰς ἀνάγκας τοῦ κράτους μᾶλλον κατεπειγούσας. Μετεῖχε δὲ καὶ τῆς τότε κοινῆς δεισιδαιμονίας, πιστεύων εἰς τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν μαγείαν καὶ προσηλωθεὶς τούτου ἕνεκεν εἰς τὸν γόητα Θεόδωρον Σανταβαρηνόν, ὅστις παρέσυρεν αὐτὸν εἰς πολλὰς ἀδικίας καὶ πολλὰ ἀτοπήματα, ὡς θέλομεν εἶδει ὅταν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῆς βασιλείας ταύτης μέρους. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Βασίλειος διέπρεπε μὲν ἐπὶ πολλοῖς προτερήμασιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνώτερος τῆς ἐποχῆς του, ὅπως πολλοὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀπ' ἐναντίας ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς ἐποχῆς τχύτης

ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ηὐδοκίμησεν ὅτι ἐπεχείρησε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους ἐντὸς τῶν ὑφισταμένων δυνάμεων καὶ ἀδυναμιῶν, ἀγωνισθεὶς νὰ πράξῃ τὸ ἐφικτὸν καὶ ὄχι τὸ ἀνέφικτον.

Ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος εἶχε προαποθά-
νει, ὥστε ἡ βασιλεία περιῆλθε τῷ 886 εἰς τὸν δευτερότοκον Λέον-
τα. Ὁ νέος οὗτος, μαθητὴς γενόμενος τοῦ Φωτίου, ἔλαβε μὲν πα-
σαν τὴν παιδείαν τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι τότε οἱ ἄνθρω-
ποι, ἀλλὰ οὐδὲν ἐκληρονόμησε τῶν πρακτικῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ
προτερημάτων. Ὅθεν ἐπωνομάθη μὲν σοφὸς καὶ φιλόσοφος,
ἀλλὰ ἀπέδειξε δι' ἅπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ
τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅτι ἡ ψιλὴ παιδεία, ἡ περὶ τὰς λέξεις μόνον περιο-
ρισμένη καὶ γεγυμνωμένη πάσης θετικῆς ἀρετῆς, εἰς οὐδὲν ἄλλο
συντελεῖ, ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανεστέραν καὶ μᾶλλον ἀ-
δικαιολόγητον τὴν κκχίαν. Ἐξέδωκεν, ὡς εἶδομεν καὶ θέλομεν βρ-
χύτερον ἶδει, τόμους σοφούς, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος παρεβίαζε τοὺς
νόμους τούτους ζήσας ἐπανειλημμένως μὲν ἐν μοιχείᾳ, τελέσας
δὲ τέταρτον καὶ πολλῶν σκανδάλων πρόξενον γενόμενον γάμον
μετὰ τῆς Ζωῆς Καρβουνοψίνης, τῆς μητρὸς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ
Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἐνῷ ἐποίει ἐπιγράμμα-
τα δι' ὧν ἐξύμνει τὸν διδάσκαλόν του Φώτιον, καθήρεσεν αὐτὸν
ἅμα βασιλεύσας, ἵνα ἀναβιδάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν
ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον, ἐκκιδεκχέτη ὄντα. Ἐνῷ αἱ πόλεις
τοῦ κράτους κατεστρέφοντο ὑπὸ ποικίλων πολέμων, αὐτὸς ἔγραφε
λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ἄσματτα καὶ ποιήματα ἐνῷ
τὰ πρὸ ποδῶν αὐτοῦ ἦσαν ἄθλιχα, αὐτὸς συνέτασσε χρησμούς περὶ
τοῦ μέλλοντος, καὶ ἐνῷ οἱ στρατοὶ αὐτοῦ κατετροποῦντο, αὐτὸς
ἀντέγραφε τὰς περὶ τακτικῆς καὶ στρατηγικῆς συγγραφὰς τῶν ἀρ-
χάων. Καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Βασιλείου
ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρὸς του. Ὁ μὲν ἦτο ἀμαθής, ἀλλὰ
πρακτικὸς ἄνθρωπος, ὁ δὲ λογιώτατος, ἀλλὰ πικτελῶς ἄπρακτος.
Ὅθεν, οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτης τὸ κράτος ὑπέ-
στη συμφορὰς δεινὰς· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ πικτετὸς τῶν
Ἀράβων προσεβλήθη αὐθις τότε ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ βουλγαρικὸν κράτος συνέκειτο

ἐκ δύο τμημάτων ἴσων σχεδὸν τὴν ἑκτασιν. Τὸ πρῶτον τῶν τμημάτων τούτων ἦτο ἡ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις συγκειμένη ἐξ ἡγεμονιῶν ὑποτελῶν τοῦ ἄρχοντος τῶν Βουλγάρων, περιελάμβανεν ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τοῦ Βενάτου, τὴν Βοϊβοδίαν, τὴν Τρανσυλδανίαν καὶ τὴν Ρουμανίαν. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Βουλγαρίας, κατοικούμενον ὑπὸ φυλῶν μυχίμων ἐν αἷς ἐπρώτευσον οἱ Ἀβάραι καὶ οἱ Βούλγαροι, ἐξησφάλισεν τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρίαν ἀπὸ νέων ἐκ τῆς ἄρκτου ἐπιδρομῶν, καὶ παρεῖχε συγχρόνως αὐτῇ ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων πολλοὺς καὶ γενναίους πολεμιστάς. Τὸ δὲ δεύτερον τμήμα τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ὅπερ ἀπετέλει καὶ τὸ κύριον τοῦ κράτους τούτου μέρος, ἦτο ἡ πρὸ μικροῦ ἀναφερθεῖσα ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις περιελάμβανε τὴν μετὰ τὸν Ἰστρου καὶ Αἴμου καὶ τὴν περὶ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος χώραν.

Οἱ Βούλγαροι ἦσαν μὲν φυλὴ φιννο ουραλικὴ ἢ τουρανικὴ, ἀλλ' ἅμα ἐκυριάρχησαν μετὰ τὸν Ἰστρου καὶ Αἴμου, ἤρχισαν, ὥς καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν πρὸ καιροῦ αὐτόθι ἰδρυμένων σλαυικῶν φυλῶν, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐντελῶς ἐξεσλαυίσθησαν. Ἡ ἀπορρόφησις αὕτη τῶν νικητῶν ὑπὸ τῶν νικηθέντων συνέβη διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις οἱ Βούλγαροι ἦσαν εὐάριθμοι, καὶ τούτου ἕνεκεν ἠναγκάσθησαν νὰ προσλάβωσι τοὺς Σλαύους συνεργοὺς τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων οὓς διεξήγαγον κατὰ τε τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἄλλων πολεμίων. Τούτου δὲ γενομένου, ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἀσυγκρίτως βαρβαρώτεροι τῶν Σλαύων, φυσικῶς τῷ λόγῳ οἱ νικηθέντες μετέδωκαν εἰς τοὺς νικητάς τὴν τε γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τοὺς ἄλλους θεσμούς. Ἡ συγχώνευσις αὕτη δὲν συνέβη εἰμὴ διὰ μακροῦ χρόνου καὶ μετὰ πολλοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς. Ἀλλ' ἤδη τῷ 811, ἤτοι 130 ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης κατακτήσεως, βλέπομεν τοὺς τῶν Σκλαβίνων ἄρχοντας παρκαθημένους εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Κρούμμου καὶ συμπίνοντας μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ κρανίου τοῦ βασιλέως Νικηφόρου (σελ. 620 τοῦ τρίτου τόμου). Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὁ πρέσβυς ὃν ὁ Κρούμμος ἐξέπεσται πρὸς τὸν βασιλέα φέρει τὸ προδήλως σλαυικὸν ὄνομα τοῦ Δαργαμηροῦ ἢ Δραγομήρ (σελ. 631 τοῦ αὐτοῦ τόμου). Ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ λαὸς ὁ ὑποκείμενος εἰς τὸν κύριον Βουλγαρίαν ἐκκλείτετο λαὸς τῶν Βουλγάρων καὶ Σκλάβων. Ἐπὶ πολὺν χρόνον διεκρίνετο

ἡ γλῶσσα τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς τῶν Σλαύων, ὁ δὲ ἡγεμὼν προσηγορεύετο βουλγαριστὶ Χαγάνος· ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατίσχυσεν ὁ σλαυϊσμός. Ὁ ἡγεμὼν προσηγορεύθη σλαυϊστὶ Κνιάζ· τὰ δὲ ὀνόματα τῶν ἡγεμόνων ἀπὸ τουρκικῶν (Ἀσπαρούχ, Κρούμμ, κτλ.) ἀπέβησαν ἢ σλαυϊκὰ (Βορίς, Βλαδιμίρ, κλπ.) ἢ χριστιανικὰ (Σαμουήλ, Συμεών, Πέτρος, κτλ.) Ὁ χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη μὲν κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῖς Βουλγάροις ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποστόλων, ἀλλὰ δὲν ἤκμασεν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως πῶν Σλαύων ἀποστόλων τῶν ἐκ Μοραυίας διωχθέντων μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου. Καὶ τότε κατηργήθησαν πολλὰ τῶν πρότερον ὑφισταμένων τουρκικῶν ἐθίμων οἷον ἡ πολυγαμία, ἡ ἔμπροσθεν τῶν στρατευμάτων ἀνάρτησις τῆς ἱππούριδος, τὸ ἀσικνὸν σκρίκιον, ἡ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ τῶν προπατόρων ξίφους ὀρκωμοσία κ.τ.λ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι καὶ αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς συνετέλεσεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐκσλαυϊσμόν αὐτῶν. Καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ γείνη ἄλλως. Οἱ Βούλγαροι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν σχετικῶς τόσον ὀλίγοι, ὥστε δὲν κατέλαβον εἰμὴ τὸ ἀνατολικὸν τῆς Μοισίας μέρος καταλιπόντες πάσας τὰς δυτικωτέρας χώρας εἰς τοὺς Σλαύους. Ἰδίως δὲ δὲν φαίνονται ποτὲ κατασταθέντες ὅπως οὖν πολυάριθμοι εἰς τὰς περὶ Ἀχρίδα χώρας. Καὶ ἐν τούτοις αἱ τελευταῖαι αὗται χῶραι ἀπέβησαν τοῦ καιροῦ προϊόντος τὸ κυριώτατον ὀρμητήριον τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἂν οἱ πολλοὶ Βούλγαροι ἐξεσλαυίζοντο, αἱ ἀνώτεραι αὐτῶν τάξεις δὲν διέφυγον ὅλως τοῦ ἐλληνισμοῦ τὴν ἐπίδρασιν. Οἱ εὐπατρίδαι ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ βασίλεια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἰδίως ὁ Συμεών, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡγεμόνος αὐτῶν Βορίς ἢ Βογόριδος (τοῦ μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ μετονομασθέντος Μιχαήλ) ἐλογίζετο σχεδὸν Ἕλληνα, καθὼ διδασχθεὶς ἐν τῇ βασιλευούσῃ τὴν ρητορικὴν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ὅταν μετέπειτα ἐβασίλευσεν ὁ Συμεών οὗτος, ἐλληνιστὶ ἀνευφημεῖτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ. Πλὴν τούτου ὅλαι αἱ παράλια τῆς Βουλγαρίας πόλεις, ἡ Ἀγχίαλος, ἡ Μεσημβρία, ὁ Πύργος, ἡ Σωζόπολις, ἡ Ὁδησσός, ἡ Ἰστρούπολις, κατωκοῦντο ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισμένων ἀσιανῶν. Διὰ δὲ τὰς μετὰ τούτων ἐμπορικὰς σχέσεις ἐξωκειοῦντο καὶ αἱ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν

Βουλγάρων πρὸς τε τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθνη.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἐπὶ Λέοντος Ε' συναμολογηθεῖσα πρὸς τοὺς Βουλγάρους εἰρήνη τῷ 817 διετηρήθη, ἐκτὸς μικρῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐχθροπραξιῶν, μέχρι τοῦ 893. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ καὶ μετὰ τριετῇ βασιλείᾳ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του Βλαδιδμήρου, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἀναφερθέντα Συμεών, 893—927, καὶ τότε ἡ ἀσύνητος τοῦ Λέοντος κυβέρνησις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔκρηξιν μακροῦ καὶ ἐναγωνίου πολέμου. Τὸ μονοπώλιον τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου διεζήγετο ὑπὸ δύο ἐμπόρων, οἵτινες κατήγοντο ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ ἐκκλοῦντο Στχυράκιος καὶ Κοσμάς. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἐπιτηρούμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, ἐτήρουν ἐξ ἀνάγκης τὰ συντεθειμένα. Ἀλλὰ πλεονέκται ὄντες, ἐκίνησαν πάντα λίθον ἵνα διαφύγῃσι τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμισαν ἐπιτήδειον νὰ μεταφέρωσι τὴν ἑδραν τῶν συναλλαγῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ διὰ τῆς προστασίας τοῦ εὐνοῦχου Μουσικοῦ, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ Στυλιανῷ Ζκούστα, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ζωῇ, ἥτις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ βασιλεῖ Λέοντι, μετὰ τοῦ ὁποίου συνέζη ἐν μοιχείᾳ. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς μεταθέσεως ταύτης, ὁ Στχυράκιος καὶ ὁ Κοσμάς ὑπέβαλον ἐμπόρους Βουλγάρους εἰς ὑποχρεώσεις ἐπαχθεῖς, εἰς βαρέα τελωνήματα. Οἱ Βούλγαροι παρπονέθησαν εἰς τὸν ἡγεμόνα των, ὁ δὲ ἀπηύθυνε παραστάσεις εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς Ζωῆς Ζκούστα αἱ παραστάσεις δὲ εἰσηκούσθησαν. Καὶ τότε ὁ Συμεών, ὅστις εἶχε μὲν ἐκπαιδευθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ θυσιάζῃ τὰ συμφέροντα τῶν ὁμογενῶν, ἐπεχείρησε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰ διὰ τῶν ὀπλῶν. Ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη ὀλέθριος εἰς τὸ ἀντατολικὸν κράτος. Οἱ κατὰ τοῦ Συμεὼν ἀποσταλέντες στρατηγοὶ ἦσαν οἱ πλεῖστοι λόγου ἄξιοι ἄνδρες. Ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ Ἀρμένιος Κουρτίκης ἔπεσον γενναίως μαχόμενοι. Ὁ Νικηφόρος Φωκάς εἶχε πρὸ ὀλίγου ἔτι δώσει δείγματα τῆς δεξιότητος αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ. Πλὴν τούτου ὁ Λέων εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς τουρκι-

κῆς φυλῆς τῶν Μαγιάρων, ἥτις νεωστὶ τότε εἶχε κατασταθῆ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ἀρπάδ, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰστρου. Προσέτι δὲ συνέδραμον τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν καὶ ἄλλαι τουρκικαὶ φυλαί, οἱ Οὐζοί, οἱ Χαζάροι, οἱ Πετσενέγοι· οὐδὲν ἦττον ὁ Συμεὼν οὐ μόνον ἡδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κατετρόπωσε τοὺς στρατοὺς τῆς βασιλείας. Καὶ ἦτο μὲν ὁ Συμεὼν στρατηγὸς μέγας, οἱ δὲ Βούλγαροι πολεμισταὶ ἄριστοι, ἀλλὰ συνετέλεσεν εἰς τὰ ἀτυχήματα ἐκεῖνα πολὺ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν διευθύνετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀγὼν ὑπὸ ἡγεμόνος ὅστις πολὺ μᾶλλον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν συγγραφῶν, ἢ περὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Ἀφοῦ προεκάλεσε τὴν ἀσύνητον ταύτην ρῆξιν πρὸς φυλὴν τῆς ὁποίας τὰ ἀρχαῖα ἄγρια πάθη δὲν ἡδύναντο νὰ κατευνασθῶσιν εἰμὴ δι' εἰρηνικῶν σχέσεων, ἔπειτα ἐμπαταίου δι' οὐδὲν ἦττον ἀσυνέτου ἐπεμβάσεως τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρηνίτου προεχειρίσθη ἡγεμὼν τοῦ πολέμου ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, οἱ Μαγιάροι περάσαντες τὸν Ἰστρον ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν Συμεὼν. Καλλιτέρα περίστασις ἵνα συμπληρωθῇ ἡ καταστροφή αὐτῷ δὲν ὑπῆρχεν. Ὁ δὲ Λέων φενακισθεὶς ὑπὸ ἀπατηλῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων τοῦ πονηροῦ ἄμα καὶ γενναίου ἐκείνου ἀνδρός, ἀνακαλεῖ τὸν Φωκᾶν, καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι διεπαιδαγωγήθη ὑπὸ τοῦ Συμεὼν, πέμπει ἀντὶ τοῦ Φωκᾶ τὸν Κατακαλὼν, ὅστις ἠττήθη αἰσχρῶς περὶ τὸ λεγόμενον Βουλγαρόφυγον. Ὁ πόλεμος διήρκεσεν οὕτω μετὰ τινων διακοπῶν δι' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ Συμεὼν, καὶ τὰς τελευταίας αὐτοῦ περιπετείας θέλομεν μνημονεύσει ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἰνα δὲ δείξωμεν ἀπὸ τοῦδε ὅποιον ἀξίωμα ἐκτήσατο ὡς ἐξ αὐτοῦ ὁ ἄρχων ἐκεῖνος τῶν Βουλγάρων, παρρηροῦμεν ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπωνομάσθη βασιλεὺς ἦτοι τσάρ, ἐνῶ οἱ προκάτοχοί του ἤρχοντο εἰς τὴν μετριοφρονεστέραν προσηγορίαν τοῦ κυρίου ἦτοι κνιάζ.

Συγχρόνως ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης, τοσούτω μᾶλλον συνεχεῖς, ὅσῳ δὲν ἀπῆντων ἤδη τὴν ἐπιτυχῇ ἀντίστασιν, τὴν ἀντιταχθεῖσιν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης. Μετὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκείνων συνέπραττον ἤδη καὶ πολλοὶ ἀρνησίθρησκοι χριστιανοί, ἄνδρες ἐπιτήδειοι, καὶ ὡς ἡγε-

μόνες τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων παριστάμενοι. Εἶδομεν ἐπὶ Βασιλείου ἔνθα ἐξ αὐτῶν, τὸν Φώτιον. Τῷ δὲ 889 ἕτερος ἀρνησίβητος, ὁ τριπολίτης Λέων, ναύαρχος ὢν τοῦ Ἡμερίου τῆς Κρήτης, ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον Σάμου, ἠχμαλώτευσεν τὸν αὐτόθι στρατηγὸν Πασπαλᾶν, ἐδήλωσε πᾶν τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἠπειλήσεν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἄλλος πάλιν, ὁ Δαμιανός, ἐλεηλάτησεν τὴν πλουσίαν παρὰ τὸν παγασσητικὸν κόλπον πόλιν Δημητριάδα, δεινὴν ἐπαχχγὼν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, μετὰ κόπου δὲ ἐξωσθεὶς ἐκ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, διορισθέντος τότε στρατηγοῦ Θράκης. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 900 ἔτει, οἱ Σαρακενοὶ τῆς Κρήτης, ἐπαναλαβόντες τὰς ἐπιδρομαί, ἐκυρίευσαν τὴν Λήμνον· ἡ δὲ μετὰ δύο ἔτη γενομένη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἡμερίου ἀπόπειρα τοῦ νᾶ προσβάλλη τοὺς πολεμίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, ἀπέτυχεν. Αὕτη ἡ ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατεία εἶναι κατὰ τοῦτο μάλιστα ἀξιωμακρικὸς, ὅτι περιγράφεται ὁπωσοῦν λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ μδ' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Συνέκειτο δὲ ἡ ἐκστρατεία ἐκ δρομόνων μὲν 112, παμρῦλων δὲ 75 ἐν ὅλοις πλοίων 187. Οἱ κωπηλάται ἦσαν 34,000 καὶ οἱ πολεμισταὶ 13,127, ἐν ὅλοις 47,127 ἄνδρες, καὶ οὐχὶ μόνον 28,300, ὡς λέγει ὁ Μυράλτ, ὅστις παρέσυρεν εἰς τὸ λᾶθός του καὶ τὸν Χόπφ· ἡ δὲ δαπάνη συνεποσώθη εἰς 437,950 νομίσματα, οὐχὶ ὡς λέγει ὁ Καραμζὴν εἰς νομίσματα 271,010.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης προεκάλεσε νέας τῶν Σαρακενῶν ἐπιθέσεις. Ἐνῷ ὁ Ἡμέριος ἐναυλόχει τῷ 904 μετὰ τοῦ βασιλικοῦ στόλου εἰς Λήμνον, ὁ τριπολίτης Λέων συνεπαγόμενος 54 μεγάλα πλοῖα, ὧν ἕκαστον ἔφερε 200 μαχητάς, ἐπέπλευσε κατὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἠγκυροβόλησε τῇ 29 ἰουλίου ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης, ἣτις ἦτο ἡ δευτερεύουσα τοῦ κράτους πόλις διὰ τὴν ποικίλην αὐτῆς ἐμπορίαν καὶ βιομηχανίαν, καὶ ἐν ἧ κατέφυγον ὡς εἰς ἄσυλον οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων τῶν νήσων, αἵτινες ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν. Ταύτην τῆς Θεσσαλονίκης τὴν πολιορκίαν γνωρίζομεν ἀκριβέστατα ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτόπτου μάρτυρος, Ἰωάννου τοῦ Καρμενιάτου, ἐξ ἧς παρελάβομεν ὅσα ἄλλοτε ἀνεφέρομεν (σελ. 384

τοῦ τρίτου τόμου) περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης μαυθάνομεν προσέτι ὅποσον ὀλέθριον ἀπέβη εἰς τινὰς περιστάσεις τὸ σύστημα τῆς συγκεντρώσεως, τὸ ὅποτον ὁ βασιλεὺς Λέων ἐψήφισεν ἐν τῷ ταμείῳ αὐτοῦ καθήμενος. Ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη ἀπὸ ξηρᾶς, τὰ δὲ ἐπιθαλάσσια αὐτῆς τείχη ἦσαν πολὺ ἀσθενέστερα, διὰ τὸν λόγον ὅτι καθ' οὓς χρόνους κατεσκευάσθη τὸ φρούριον, ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦτο ἀπὸ ξηρᾶς, διὰ τὰς ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐπιδρομὰς ἰδίως τῶν σλαυικῶν φυλῶν, ἐνῷ ἀπὸ θαλάσσης ἡ πόλις ἐλογίζετο ὀλιγώτερον εὐπρόσβλητος διὰ τὴν ἀκμαίαν τοῦ κράτους ναυτικὴν παρασκευήν. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ αἱ περιστάσεις μετεβλήθησαν. Αἱ μὲν σλαυικαὶ φυλαί, χειρωθεῖσαι καὶ βαπτισθεῖσαι, περιῆλθον εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς σχέσεις, ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις, κακῶς ἐπὶ Λέοντος στρατηγούμενη, δὲν κατάρθωσε νὰ προλάβῃ τὴν ἔφοδον τῶν μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἤμα ἀνγγεληθέντος ὅτι ἡ πόλις ἀπειλεῖται, οἱ ἐπιστημότεροι αὐτῆς κάτοικοι συνελθόντες ἐσκέφθησαν περὶ τοῦ πράκτεος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμισαν δέον νὰ ἀνυψώσωσι καὶ ἐποχυρώσωσι τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετέβαλον γνώμην πεισθέντες εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐμπείρου τινὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ ὀνόματι Πετρωνᾶ, ὅστις εἶχε σταλῆ τότε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐπιθαλάσσιου τεύχους ἀπῆτει χρόνον τοσοῦτον, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἤθελον προφθάσει πρὶν ἢ τὸ ἔργον συντελεσθῇ καὶ παγιωθῇ. Ὅθεν ὁ Πετρωνᾶς ἐσυμβούλευσεν εἰς τοὺς κατοίκους νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἕτερον προχειρότερον ὁχύρωμα, νὰ κατασκευάσωσι δηλαδὴ διὰ τῶν πολλῶν μονολίθων τύμβων οὓς εἶχον περὶ τὴν πόλιν ἐν τοῖς παναρχαίοις τῶν Ἑλλήνων νεκροταφείοις, ὑποθαλάσσιον τεῖχος εἰς ἱκανὴν τινὰ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν, τὸ ὅποτον ἤθελε διακωλύσει τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων τοῦ νὰ πλησιάσωσιν εἰς αὐτήν. Ἄν οἱ πολέμιοι μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης, ἐπεχείρουν ἁποβιβασθέντες ἀλλαχοῦ, νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἤθελον εὐχερῶς ἀποκρουσθῇ διὰ τὸ ἀπόρρητον τῶν ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος ὁχυρωμάτων ὥστε πιθανώτατα τὸ ὑποβρύχιον ἐκεῖνο ἔρυμα ἤθελε σώσει τὴν πόλιν. Καὶ ἐπεδόθησαν λοιπὸν οἱ κάτοικοι ἀμέσως εἰς τὴν κατα-

σκευὴν τοῦ ἔργου. Ἀλλ' ἐνῶ ἦσαν ἤδη περὶ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ διαποντίου τούτου φραγμοῦ, στέλλεται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως γενικὸς τοῦ βασιλέως πληρεξούσιος, ὁ στρατηγὸς Λέων, ὅστις ἀποδοκιμάσας τὰ ἐνεργούμενα, διέταξε τὴν τοῦ ἐπιθκλασσίου τείχους ἐπισκευήν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπέμφθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἕτερος ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, ὁ στρατηγὸς Νικήτας, ὅστις μάλιστα ἐπειδὴ ὁ Λέων πεσὼν κατὰ τύχην ἐκ τοῦ ἵππου ἐτραυματίσθη βαρέως, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν ὅλην στρατιωτικὴν τῆς πόλεως διοίκησιν. Ὁ νέος στρατηγὸς βλέπων τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐπιθκλασσίου τείχους ἐξ ἀνάγκης διεξαγομένην διὰ τε τὸ μέγα αὐτοῦ μῆκος, καὶ τὸ βραχὺ τοῦ περιλιπομένου χρόνου, ἐπενόησεν ἕτερον σωτηρίας τρόπον. Ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ εἰς τὴν πόλιν τοὺς περὶ αὐτὴν καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Στρυμόνος τελοῦντας Σλαῦους, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οὗτοι, ὄντες ἔμπειροι τοξόται, θέλουσι δυνηθῆ νὰ ἀπομακρύνωσι τὴν πρώτην τῶν πολεμίων προσβολήν. Ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Στρυμόνα Σλαῦοι παντάπασι δὲν ἦλθον, ἐκ δὲ τῶν πλησιέστερον οἰκούντων ὑπήκουσαν ὀλίγοι τινὲς μόνον, καὶ οὗτοι ὅλως ἀπαράσκευοι πρὸς μάχην. Ἐντεῦθεν δὲ συνέβη ὅτι τὴν 29 Ἰουλίου ὅτε ἐπέπλευσεν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ τριπολίτης Λέων, οὔτε ὁ ὑποδρύχιος φραγμὸς εἶχεν ἀπαρτισθῆ, οὔτε τὸ ἐπιθκλάσσιον τεῖχος διορθωθῆ, οὔτε ἐπικουρὶα σπουδχα ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει. Οὐδὲν ἤττον οἱ κάτοικοι ἀντέστησαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν οἱ πολέμιοι ὑπερέβαλον τὰ τεῖχη τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οἱ Σλαῦοι ἐγκατέλιπον τὴν ἐπιτραπεῖσιν αὐτοῖς τάξιν φυγόντες εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Καὶ τότε ἤρξατο σφαγὴ καὶ λεηλασία τρομερά, μετὰ τὴν ὁποῖαν οἱ νικηταὶ ἀπέπλευσαν συνεπκγόμενοι 22,000 χίχμκλώτων, ὧν πολλοὶ βραδύτερον ἐλυτρώθησαν διὰ χρημάτων. Τῷ δὲ 911 συνέβη νέος ὀκτάμηνος ἀγών, καθ' ὃν ὁ νκύρχος Ἡμέριος καὶ ὁ στρατηγὸς Σάμου Ρωμανὸς κατετροπώθησαν περὶ τὴν νῆσον ταύτην καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι Δήμνου ὑπὸ τοῦ Λέοντος τριπολίτου, καὶ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ Δαμιανοῦ τοῦ Τυρίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένετο δευτέρα εἰσβολὴ τῶν Ρώσων εἰς τὸ κράτος. Ἡ πρώτη εἶχε συμβῆ τῷ 865, ἥτοι τρία ἔτη μόλις ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ρωσικῆς μοναρχίας ὑπὸ τὸν σκκνδινκνὸν ἡγεμόνα Ρούριχ. (16) Τῷ δὲ

16) Ἡ ἰδρύσις τοῦ Ρωσικοῦ κράτους ἐγένετο τῷ 862. Ἀλλὰ κατὰ τὸ

906 ἢ 907 ὁ ἡγεμὼν Ὀλέγ συγγενῆς τοῦ Ρούριχ, καὶ κηδεμὼν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰγόρ, ἐπεχείρησε νέαν μεγάλην κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκστρατείαν. Ὁ Ρώσος χρονογράφος Νέστωρ βεβαιοῖ ὅτι τὰ ἐπελθόντα πλοῖα ἦσαν δισχίλια, καὶ ὅτι ἑκαστον αὐτῶν ἐκόμιζε τεσσαράκοντα ἄνδρας συνεπορεύετο δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς πεζικῆς δυνάμεις. Ὅλα ταῦτα εἶναι ἴσως ὑπερβολικὰ, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ ἂν ἦσαν, τὸ κράτος ἀπέδειξε πολλάκις ὅτι οὐδὲν εἶχεν νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοιούτων ἀντιπάλων, ἰδίως δὲ ἡ ναυτικὴ παρασκευὴ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Καὶ ὅμως ὁ Λέων ἦτο τοσοῦτον ἐλεεινός, ὥστε ἀφοῦ ἀφῆκε τοὺς πολεμίους τούτους νὰ διαπράξωσιν ἀτιμωρητὶ περὶ τὴν βασιλεύουσαν πᾶσαν δῆλωσιν καὶ σφαγὴν, ἔπειτα ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν εἰμὴ παρέχων χρηματικὴν δωρεάν οὐ μικράν καὶ συνομολογῶν συνθήκην πολιτικὴν ἤμα καὶ ἐμπορικὴν, περὶ ἧς θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα, διότι ὀλίγα εἶναι δυστυχῶς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σωζόμενα τοιαῦτα δημόσια ἔγγραφα.

Σημειωτέον πρὸ πάντων ὅτι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων χρονογράφων ἀναφέρει τὴν προκειμένην ἐπιδρομὴν, τῶν δὲ συνθηκῶν μνημονεύει μόνος ὁ Λέων ὁ διάκονος, καὶ οὗτος ἀορίστως πῶς. Ἀλλ' ὁ Νέστωρ, ἱστορήσας λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, παρατίθησιν ἔπειτα αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης λέγων, ὅτι κατὰ μὲν τὸ 906 ἢ 907 συνωμολογήθη προφορικῶς, κατὰ δὲ τὸ 911 ἐγγράφως. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα εἰμὶ περὶ τῆς ἐγγράφου συμβάσεως, ἥτις ὑπολαμβάνεται εὐλόγως ὡς ἡ μάλλον ἀξιόπιστος, καὶ περιεῖχεν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς. Διὰ τοῦ πρώτου ἄρθρου συμφωνεῖται ἀμοιβαίᾳ ὑπόσχεσις αἰδίου εἰρήνης καὶ φιλίας, κατόπιν δὲ ἔρχονται αἱ εἰδικαὶ διατάξεις.

Ἄρθρον 2. Τὸ χρέος κυροῦται διὰ μαρτύρων, ἢ ἐν ἐλλείψει μαρτύρων, δι' ὅρκου τοῦ ἐναγομένου, ὑμνύοντος κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ.

ἔτος τοῦτο δὲν ἰδρύθη ἐν μόνον κράτος, ἀλλὰ δύο, τὸ τοῦ Νοβογορόδου ὑπὸ τοῦ Ρούριχ, καὶ τὸ τοῦ Κιέβου ὑπὸ Ἀσχόλ καὶ Δίρ. Οὗτοι δὲ οἱ τοῦ Κιέβου Ρῶσοι ἦσαν οἱ τῷ 865 ἐπελθόντες ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ κράτος τοῦ Κιέβου κατελύθη ὑπὸ τῶν Ρώσων τοῦ Νοβογορόδου (ὑπὸ τοῦ Ὀλίγ) καὶ ἀπετελέσθη ἐν μόνον Ρωσ. κράτος, ἐπὶ οὗ ὁ Ὀλίγ ἐστράτευσε κατὰ τῆς Κ.

Ἄρθρον 3. Ρῶσος φονεύσας χριστιανόν, καὶ χριστιανὸς φονεύσας Ρῶσον τιμωρεῖται διὰ θανάτου ἐν ᾧ τόπῳ ἐξετέλεσε τὸ κακούργημα. Ἐὰν δραπετεύσῃ, ἢ περιουσίᾳ του ἀνήκει εἰς τὸν πλησιέστατον τοῦ φονευθέντος συγγενῇ, ἀφοῦ ἀρχειθῇ ἢ κατὰ τὸν νόμον προσήκουσα εἰς τὴν γυναικῇ μερίς. Ἐὰν ὁ δραπετεύσας φονεὺς δὲν ἔχῃ περιουσίαν, λογίζεται φυγόδικος, καὶ ἕκαστος συλληφθῇ τιμωρεῖται διὰ θανάτου.

Ἄρθρον 4. Ὁ ὑπάιτιος τραύματος πληρώνει 5 λίτρας ἀργύρου (375 δραχ.), ἐὰν δὲ εἶναι ἄπορος, καταβάλλει ὅσα δύναται ἀφαιρούμενος καὶ αὐτὸ τὸ ἱμάτιον τὸ ὅποσον φορεῖ, καὶ ὀρκιζόμενος, κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν, ὅτι οὐδεὶς τῶν συγγενῶν ἢ φίλων θέλει νὰ πληρώσῃ αὐτ' αὐτοῦ τὴν χρηματικὴν ποινὴν. Τούτων γενομένων, ἀπολύεται πάσης εὐθύνης.

Ἄρθρον 5. Ρῶσος ὑπεξαίρεσας τι παρὰ χριστιανοῦ, ἢ χριστιανὸς παρὰ Ρώσου, ἐὰν κατληφθῇ ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ ἀντισταθῇ, ἐπιτρέπεται νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου, ὅστις εἰς οὐδεμίαν ὑποκειται ἐνεκὰ τούτου εὐθύνην, καὶ ἀνελκιδάκει τὸ ἴδιον πρᾶγμα· ἀλλ' ὁ κλέπτης παρδουθεὶς ἄνευ ἀντιστάσεως δεσμεύεται μόνον. Ἐὰν Ρῶσος ἢ χριστιανὸς εἰσέλθῃ εἰς οἰκίαν ἐπὶ προφάσει ἀναζητήσεως ἰδίου πράγματος καὶ ἀντὶ τοῦ ἰδίου λάβῃ διὰ τῆς βίης ἀλλότριον, ὀφείλει νὰ τὸ ἀποδώσῃ τριπλάσιον.

Ἄρθρον 6. Ἐὰν πλοῖον ἐλληνικὸν ἐξοκείλῃ ἐκ τρικυμίας εἰς ξένην χώραν, ὅπου εὐρίσκονται Ρῶσοι, οὗτοι ὀφείλουσι νὰ διασώσωσι τὸ τε πλοῖον καὶ τὸ φορτίον καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἂν τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, εἰς ἀσφαλῆ ρωσικὸν λιμένα. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίστασιν τὰ ἐμπορεύματα, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ διασωθέντος πλοίου, ἐκποιουῦνται. Ὅταν δὲ Ρῶσοι καταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ὡς πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἴτε ὡς ἔμποροι χάριν ἐμπορίας, ὀφείλουσι νὰ μεταφέρωσι τὸ εἰρημένον πλοῖον καὶ νὰ παραδώσωσιν ἀκριβῶς αὐτό τε καὶ τὸ τίμημα τῶν πωληθέντων ἐμπορευμάτων. Τὰ αὐτὰ δὲ ὀφείλουσι νὰ πράττωσι καὶ οἱ Ἕλληνες ὡς πρὸς τὰ ρωτικὰ πλοῖα.

Ἄρθρον 7. Ρῶσος ἀγορασθεὶς ὡς δοῦλος ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἕλληνα ἐν Ρωσίᾳ, λυτροῦται, καταβάλλομένης τῆς πληρωθείσης δι' αὐτὸν τιμῆς. Ὡσαύτως καὶ οἱ αἰχμάλωτοι, οἵτινες ἀποπέμπονται

εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπὶ λύτροις 20 χρυσῶν δι' ἕκαστον (δρ. 300). Ἄλλ' οἱ Ρῶσοι μαχητὰ οἱ θέλοντες νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν αὐτοκράτορα, μένουσιν ἐν Ἑλλάδι.

Ἄρθρον 8. Ρῶσος δοῦλος δραπετεύσας ἢ ὑπεξαίρεθεὶς ἢ ἀπχθεὶς ἐπὶ ἐκποιήσῃ ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου· ὁ δ' ἀνθιστάμενος εἰς τὴν τοιαύτην ἀναζήτησιν, λογίζεται ὑπαίτιος τῆς πράξεως.

Ἄρθρον 9. Ἐὰν Ρῶσος ἀποθάνῃ εἰς τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἀδιάθετος, καὶ μηδὲν ἔχων παρ' ἑαυτοῦ συγγενῇ, ἢ περιουσίᾳ του πέμπεται εἰς τὴν Ρωσίαν πρὸς τὸν πλησιέστερον συγγενῇ του, ὑπαρχούσης δὲ διαθήκης ἐκτελεῖται αὕτη.

Ἄρθρον 10. Ἐὰν μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐρισκομένων Ρώσων ἐμπόρων, ἢ ἄλλων Ρώσων, κακουργήσῃ τις, καὶ ἀπαιτηθῇ ἢ εἰς τὰ ἴδια ἀπόδοσις αὐτοῦ ἐπὶ τιμωρίᾳ, ὀφείλει ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτωρ νὰ ἀποδώσῃ τὸν ἔνοχον, καὶ ἄκοντα.

Ἐν τέλει ἐπεφέρετο ὅτι πρὸς ἀκριβῆ τήρησιν τῶν συντεθειμένων ἐγράφησαν ταῦτα διὰ κινναβάρεως ἐπὶ δύο περγαμηνῶν, ὧν ἡ μία ὑπογραφεῖσα ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐδόθη εἰς τοὺς Ρώσους πρέσβεις, ἡ δὲ ἄλλη ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τῶν Ρώσων πρέσβεων ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, προσεπεκυρώθησαν δὲ τὰ συνομολογηθέντα δι' ὄρκων, οὓς ὥμοσαν ἑκάτεροι κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Τοιαῦτα ὑπῆρξαν αἱ προκείμεναι συνθήκαι, οἵτινες μαρτυροῦσιν ὅποσον ποικίλαι καὶ συνεχεῖς ἦσαν ἑκτοτε αἱ μεταξὺ ἐλλήνων καὶ ρώσων σχέσεις, καὶ οὐδὲν καθ' ἑαυτὰς περιέχουσι τὸ ἐπιζήμιον. Ἄλλ' αἱ προηγηθεῖσαι αὐτῶν περιστάσεις ὑπῆρξαν βεβαίως ταπεινωτικαί.

Τὸ κράτος λοιπὸν ὑπέστη ἐπὶ Λέοντος δεινὰς συμφορὰς ἀπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Ρώσων. Τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως αὐτοῦ, τὸ ὅποτον ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος, ἐφαίνετο ματαιωθέν, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος τῇ 11 μαΐου 912, ἡ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἐπτάετη υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ὥστε τὴν ἀδεξιότητα τοῦ πρώην κυβερνήτου διεδέχθησαν αἱ συνήθεις τῆς ἀνηλικότητος τῶν ἡγεμόνων ἀνωμαλίαι. Κατ' ἀρχὰς ἀνηγορεύθη συμβασιλεὺς ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις ὅμως ἀπέ-

θανε μετὰ 14 μῆνας, μὴ ἀνκδειχθεὶς ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ δικαστήματι ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου του. Τότε ἀνέλαβον τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀρχῆς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀρισθέντες ἐπίτροποι, ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀνκφέρει εἰμὴ τὸν Γαβριηλόπουλον, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τὴν πρωτοφανῆ ταύτην τοῦ ὀνόματος κατάληξιν, ἥτις ἐμελλε βραδύτερον νὰ ἀποδῇ τοσοῦτον συνήθης παρ' ἡμῖν, μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ ἐπίτροποι οὗτοι ἐξ τὸν ἀριθμὸν δὲν διεξήγαγον ὡσαύτως ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ πράγματα καθαιρεθέντες μετὰ τινας μῆνας ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ζωῆς, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη τοῦ Λέοντος σύζυγος, καὶ εἶχεν ἐξωσθῇ ἐκ τῶν βασιλείων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἤδη κατέλαβεν αὐθις τὴν ἀρχήν. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ Ζωὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων. Οἱ μὲν Ἀραβες τῆς Κρήτης ἐξηκολούθουν τὰς πειρατικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Βούλγαροι, καίτοι πολλάκις ἀνεχαιτίζοντο ὑπὸ τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ἢ εἰρήνευον προσκαίρως διὰ δώρων, ἐπανελάμβανον ὅμως πάλιν τὰς ἐχθροπραξίας· καὶ ἰδίως τῇ 21 αὐγούστου 917 ὁ αὐτοκρατορικός στρατός ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἐνὸς τῶν υἱῶν τοῦ Νικηφόρου, ὑπέστη φοβεράν πανωλεθρίαν περὶ Ἀγχίαλον. Ναὶ μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Λέων Φωκᾶς κατώρθωσε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἥτταν ἐκείνην ἀναγκάσας τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀρμήσαντα Σουμεὼν νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀλλ' ἡ ἀστάθεια καὶ ἀνικανότης τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε τὸ κράτος ἤθελε πάθει βεβήτως εἰς μείζονα δυστυχήματα, ἐὰν τότε δὲν ἐφηρμόζετο κατὰ πρῶτον τὸ σύστημα τῆς ἀνκγορεύσεως συμβασιλέων, περὶ οὗ εἶπομεν ὀλίγον τι νὰ ἐν τῷ προοιμίῳ.

Λέγομεν σύστημα, ἀλλὰ καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ἡ ἀνκγόρευσις συμβασιλέων ἐξ ἐπισήμων τοῦ κράτους στρατηγῶν, ἢ πολλάκις βραδύτερον ἐπαναληφθεῖσα, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ ἐκ συστήματος, μόνον δὲ βραδύτερον καὶ κατ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς τακτικὸν οὕτως εἰπεῖν θεσμὸν. Ἀμεσον ἀφορμὴν εἰς τὸ πρᾶγμα ἔδωκεν ἡ φιλοδοξία πολλῶν μεγιστάνων, οἵτινες ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀσθένειαν τοῦ νεκροῦ βασιλέως καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἐμελέτησαν τὴν καθίρεσιν τῆς δυναστείας. Κορυφαῖος τούτων ἦτο ὁ Λέων Φωκᾶς, ὅστις ἐπεριδόμενος εἰς τὰ πάτρια κατορθώματα

καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ προσέτι εἰς τὴν σύμπραξιν τοῦ παραι-
κοιμωμένου Κωνσταντίνου γυναικαδέλφου αὐτοῦ ὄντος, ἀναφανδὸν
ἐπεζήτην τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ Κων-
σταντίνῳ μόλις ἄγοντι τότε τὸ 14 τῆς ἡλικίας του ἔτος, ὑπῆρ-
χεν ἀνὴρ συνετός, ὁ παιδαγωγὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, ὅστις συνεβού-
λευσεν εἰς τὸν μαθητὴν του νὰ προλάβῃ τὸ ἐκπαιλούμενον κακὸν
προσλαμβάνων προστατήν καὶ σύμμχον τὸν νύχρχον Ρωμανόν,
ὅστις ἐπονομάζεται συνήθως Λεκαπηνός ἢ Λακαπηνός, πολλάκις ὅμως
καὶ Ἀβάστακτος ὑπὸ Ἰωήλου, Λέοντος Γραμματικοῦ, Συμεὼν Μα-
γίστρου, Γεωργίου Μοναχοῦ καὶ ἔν τισι χρυσοβούλλοις. Ὁ Ρωμανός
δὲν εἶχεν οὔτε τὴν πατρογονικὴν λαμπρότητα, οὔτε τὴν δεξιότητα
τὴν στρατηγικὴν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ παιδαγω-
γὸς ὑπέλαβεν αὐτὸν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον τοῦ Φωκᾶ, καὶ ἐ-
πείσθη ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ δεύτερον μετὰ τὸν βασιλέα
ἀξίωμα, μὴ ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Διότι τὸ
σχέδιον τοῦ Θεοδώρου δὲν ἦτο νὰ ἀναγορεύσῃ τὸν Ρωμανόν συμβα-
σιλέα· ἤθελε μόνον νὰ κατστήτῃ αὐτὸν πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα
ἄρχοντα, ἵνα παύσῃ οὕτω ἡ προϋπάρχουσα κυβερνητικὴ ἀστασία
καὶ ἀναρχία. Παρεσχεύασε δὲ τὰ πάντα τοσοῦτον ἐπιτηδεύως, ὥστε
ὁ Ρωμανός κατισχύσας τῶν ἀντιπράξεων καὶ ραδιοργγιῶν τοῦ τε
Φωκᾶ καὶ τοῦ παραικοιμωμένου Κωνσταντίνου καὶ αὐτῆς τῆς βασι-
λίδος Ζωῆς, προεχειρίσθη τῇ 25 μαρτίου 919 μάλιστα καὶ μέγας
ἐταιρειάρχης. Μετ' ὀλίγον συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην
μετὰ τοῦ βασιλέως, καὶ αὐτὸς μὲν ἐκλήθη βασιλεὺς πᾶτων, ὁ δὲ υἱὸς
αὐτοῦ Χριστοφόρος ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἐταιρειάρχου.
Μέχρι τούτου τοῦ σημείου τὰ πράγματα ἐγένοντο κατὰ τὰ ἀρχῆ-
θεν βεβουλευμένα. Ἀλλ' αἶφνης κατὰ σептέμβριον τοῦ 902 ὁ Ρω-
μανός ἀνάγεται εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας
στέφεται τῷ τῆς βασιλείας διαδήματι, «ἐκουσίως τοῦ Πορφυρογεν-
νήτου, ἀέκοντί γε θυμῷ (τοῦτο δὴ τὸ ὁμηρικόν)» λέγει ὁ Κε-
δρηνός. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ Ρωμανός παρεδίκασε τὰς πρὸς τὸν
Θεόδωρον συνθήκας· ὅθεν πρὸ πάντων ἐνόμισε δεόν νὰ ἐξορίσῃ
τὸν παιδαγωγόν, μετ' οὐ πολὺ δὲ μὴ ἀρκούμενος αὐτὸς εἰς τὸ βα-
σιλικὸν ἀξίωμα περιποίησεν αὐτὸ ἀλληλοδικοδύχως καὶ εἰς τοὺς
υἱοὺς αὐτοῦ, Χριστοφόρον, Στέφανον καὶ Κωνσταντῖνον. Διέταξε
μάλιστα τὰ περὶ τῆς πενταπλῆς ταύτης βασιλείας οὕτως ὥστε ὁ

νόμιμος διάδοχος τῆς βασιλείας δὲν ἀνευφημεῖτο εἰμὴ μετὰ τὸν Ρωμανόν, βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν Χριστοφόρον. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία ἐφάνετο κινδυνεύουσα τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀλλ' ὁ Ρωμανὸς φθάσας ἅπας εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἀπέδειξε ὅτι ἔσωζε τελευταῖόν τι ἵχνος συνετῆς μετριοπθείας, ἐνόησεν ὅτι ἐὰν ἦτο ἀνεκτός παρὰ τοῖς ἄλλοις στρατηγοῖς ἐνόσω διεξῆγε τὴν ἀρχὴν ὡς συμβασιλεὺς τοῦ νομίμου διαδόχου, ἤθελεν ἀποτύχει ἐὰν ἐπεχείρει νὰ καταστήσῃ ὅλως ἐκποδὼν τὸν διάδοχον τοῦτον, καὶ δὲν προέβη περσιτέρω. Περιστείλας δὲ τὴν στάσιν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, καὶ προλαβὼν ποικίλας ἄλλας συνωμοσίας ἐξησφάλισε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, τὸ δὲ σπουδαιότερον ὠφελήθη ἐπιτηδεῖως ἐκ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἱκανότητος τῶν ἀνδρῶν, ὧν πλεῖστοι ὅσοι χάρις εἰς τὰς δικσωθείσας παραδόσεις τοῦ Βασιλείου διέπρεπον τότε ἐν τε τῇ στρατιωτικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ· καὶ διατηρήσας τὴν ἀρχὴν ἐπὶ 26 ἔτη, ἀπηλλαγμένη μὲν ὁπωσδήποτε τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων, λαμπρὰ δὲ ἔστησε τρόπαια κατὰ τῶν μωαμεθανῶν.

Τῷ ὄντι οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ρῶσοι καὶ αἱ τουρανικαὶ φυλαί, αἵτινες ἀπὸ συμμάχων μετεβάλλοντο πολλάκις εἰς ἐχθρούς, ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἔτι τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Ἐν ἔτει μάλιστα 829 βουλγαρικῇ ἢ σλαυικῇ φυλᾷ, ἐμβαλόντα εἰς Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον, ἐκυρίευσαν τὴν τε Νικόπολιν καὶ τινὰ μοῖραν τῆς περὶ αὐτὴν ἡπειρωτικῆς χώρας, καὶ ἐγκατεστάθησαν αὐτόθι, ὡς λέγουσιν ἢ τε χρονογραφία ἢ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γραφεῖσας καὶ ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς ἐπιδρομῆς τυχύτης ἐπιφέρει· «οἵτινες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριον ρωμαίων ἐγένοντο·» ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐμμέλτος εἰδήσις ἢ σωζομένη περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι σλαυοβουλγαρικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἀποθνήσκοντος δὲ τοῦ Συμεὼν μικρὸν πρότερον, 927, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 969, ἡ παρακμὴ τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους. Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς παρακμῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ μικροῦ ἐκείνου πολέμου συμμαχία τῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου μετὰ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν

Πετσενέγων. Οἱ πρῶτοι κατέλαβον τότε τὸν μέσον Ἰστρον, οἱ δεῦτεροι τὸν κάτω, καὶ κατελύθη οὕτω ἡ πέραν τοῦ Ἰστροῦ βουλγαρική κυριαρχία. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Οὐγγροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἔστρεφον ἐνίοτε τὰ ὅπλα αὐτῶν κατὰ τῶν ἡμετέρων, ἀλλ' ἡ ὑπερησμία ἦν προσήνεγκον εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐξασθενίσσεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς ζημίας ἣν ἐπροξένουν διὰ τῶν ἰδίων ἐπιδρομῶν· διότι ὡς πόρρω ἰδρυμένοι καὶ οὐδετερούμενοι ἐκ διαλειμμάτων διὰ δωρεῶν καὶ ἐπιτηδεύων συμβάσεων, ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι ἢ οἱ Βούλγαροι.

Γενναϊότερον δὲ ἐσωφρονίσθησαν οἱ Ρῶσοι. Εἶδομεν τὰς συνθήκας τὰς ὁποίας οὗτοι συνωμολόγησαν πρὸς τὸν βασιλέα Λέοντα πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν. Αἱ συνθήκαι αὗται δὲν ἴσχυσαν νὰ μεταβάλλωσι τὸν ληστρικὸν τοῦ ἔθνους τούτου χαρακτῆρα, καὶ τῷ 941, ὁ τότε βασιλεὺς αὐτῶν Ἰγὺρ, (17) πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ ναυτικὴ καὶ πεζικὴ δύναμις τοῦ Βυζαντίου ἀπησχολεῖτο εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον καὶ εἰς τὴν τῶν νήσων φύλαξιν, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρесеύασεν ὑπὲρ τὰ 1000 πλοῖα. Οἱ Βούλγαροι, σύμμαχοι ὄντες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ βασιλέως, ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὰ μελετώμενα. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ Ρῶσοι ἐπρόφθασαν νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὸν Βόσπορον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου μηνὸς καὶ νὰ λεηλατήσωσιν ἀνηλεῶς τὰς δύο αὐτοῦ παραλίας, βασανίζοντες καὶ θανατοῦντες πάντας ὅσους συνελάμβανον αἰχμαλώτους. Ἰδίως δὲ πολλοὺς ἁγίους ναυτοὺς παρέδωκον τῷ πυρί, καὶ πρὸς τοὺς ἱερεῖς μάλιστα ἐδείκνυντο ἀγριώτατοι. Αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας εἶχε λάβει ὁ Ἰγὺρ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις οὔτε στόλον εἶχον οὔτε στρατεύματα, ἦσαν ἀκριβεῖς. Ἀλλ' οἱ ναύσταθμοι αὐτῆς εἶχον πάντοτε τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς ἑκτακτὸν τινα χρεῖαν, διαταγὰς δὲ ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοὺς νὰ πλησιάσωσιν ἐν τάχει μετὰ τινων ἐκλεκτῶν ἀποσπασμάτων τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ὁ πατριάρχης Θεοφάνης ἐκπλεύσας μετὰ πυρφόρων καὶ δρομώνων, καὶ

17) Οἱ τότε ἄρχοντες τοῦ Ρωσικοῦ κράτους δὲν ἔλεγοντο μεγάλοι ἡγεμόνες (βελίκοι κνιάζ), ἤτοι ἔφερον τὴν προσωνυμίαν, ἣν ἔχουσι σήμερον τὰ μέλη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου (μεγάλοι δοῦκες). Ἡ προσωνυμία Τσαρς, δὲν ἦτο τότε ἐν χρήσει παρὰ ταῖς ἡγεμονίαις τῆς Ρωσσίας.

κατὰ λαβὼν τοὺς Ρώσους νυκλοχοῦντας πρὸς τὸ τοῦ Εὐξείνου στόμα, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ πολλὰ μὲν πλοῖα αὐτῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἄλλα δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρα, πλείστους δὲ συνέλαβεν αἰχμαλώτους. Τὰ λείψανα τοῦ οὕτω κατατροπωθέντος ρωσικοῦ στόλου κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν λεγόμενα Σγόρα (κατ' ἄλλους Ἀγορά). Καὶ ἐπειδὴ ἔστεροῦντο τροφῶν, πολλοὶ Ρῶσοι διεσπάρησαν ἀνὰ τὴν χώραν ἵνα πορισθῶσι τὰ ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ τότε ἐπελθόντες ὁ πατρίκιος Βάρδας Φωκᾶς, καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν Ἰωάννης ὁ Κουρκούκς, πολλοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει μῆνες τρεῖς καὶ ἐπλησίαζεν ἡ χειμερινὴ τοῦ ἔτους ὥρα, ὥστε οἱ Ρῶσοι πανταχόθεν πιεζόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ παλινοστήσωσι, καὶ ἐπὶ τούτῳ τῇ 15 Σεπτεμβρίου ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιπλεύσωσι διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς ἀσιανῆς παραλίας εἰς τὴν Θρακικὴν, ἵνα παραπλέοντες τὴν ἀκτὴν ἐκείνην ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ὅστις ἐξηκολούθει ἐπιτηρῶν αὐτούς, καὶ εἶχε λάβει πιθκνῶς ἐπικουρίας τινὰς ἐν τῷ μεταξῷ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν διαδοικιστῶν, καὶ συνάψας ναυμαχίαν δευτέραν, τοιαύτην ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθοράν, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ Ἰγὼρ δὲν ἐσώθη εἰς τὸν Κιμμέριον Βόσπορον εἰμὴ μετὰ 10 μόνον πλοίων.

Πάσας ταύτας τὰς περιπετείας καὶ συμφορὰς τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἀναφέρουσιν οὐ μόνον οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄραψ Ἑλμακὶν καὶ ὁ λατῖνος Λουίτπράνδος καὶ αὐτὸς ὁ σλαῦος Νέστωρ. Τὰ δὲ ἐπόμενα ἱστορεῖ μόνος ὁ τελευταῖος οὗτος. Ρεβαιοῖ λοιπὸν ὁ Νέστωρ ὅτι ὁ Ἰγὼρ θελήσας νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἥτταν ἣν ὑπέστη, ἐπεχείρησε μετὰ δύο ἔτη νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν, ὅτι ὁ Ρωμανός, πληροφορηθεὶς περὶ τούτου, καὶ φοβηθεὶς, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις περὶ εἰρήνης μετὰ δώρων πολλῶν, ὅτι ὁ Ἰγὼρ, ὅστις εἶχε φθάσει ἤδη μέχρι τοῦ Ἰστροῦ, συναινέσας νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ, τὸ Κίεβον· ὅτι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ρωμανὸς ἔπεμψεν αὐτῷ πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰγὼρ, ὁ δὲ Ἰγὼρ ἰδίους πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τῷ 945 συνωμολογήθη ὑπὸ τούτων ἐνταῦθα νέα συνθήκη, τῆς ὁποίας δίδεται πάλιν ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Πιθκνώτατον ὅμως φαίνεται ὅτι καὶ περιστάσεις καὶ προηγήθησιν τῆς νέας

ταύτης συνθήκης ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Νέστορος οὐχὶ ὅπως ἀληθῶς συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ οἰκονομήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ρώσων. Τοῦτο τοῦλάχιστον συνάγεται ἐξ αὐτοῦ τῆς συνθήκης τοῦ κειμένου τῆς ὁποίας πολλαὶ διατάξεις παριστῶσι τοὺς Ρώσους εἰς ἡττονα εὐρισκομένους θέσιν, οὐχὶ εἰς ἴσην πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἴδου τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, ὅπως δίδεται ὑπὸ τοῦ Ρώσου χρονογράφου.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον ὀρίζει ὅτι ἀνανεοῦται ἡ ἀρχαία εἰρήνη πρὸς τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος Ρωμχνόν, Κωνσταντῖνον καὶ Στέφανον, καὶ ἐκφέρει ἀρὰς κατὰ παντὸς Ρώσου βαπτισμένου ἢ ἀβαπτίστου, ὅστις ἤθελε παραβῇ τὴν συνθήκην ταύτην.

Ἄρθρον 2. Ὁ Ρῶσος μέγας ἡγεμὼν καὶ οἱ βοιάραι (ἦτοι ἄρχοντες) αὐτοῦ δύνανται νὰ πέμπωσιν ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα πλοῖα μετὰ πρέσβων καὶ ξένων ἦτοι ἐμπόρων. Οἱ ξένοι φέρουσι κατὰ τὰ πάλαι ὠρισμένα ἀργυροῦν σφραγιστῆρα, οἱ δὲ πρέσβεις χρυσοῦν. Θέλουσι δὲ τοῦ λοιποῦ κομίζει ἐγγράφον τοῦ Ρώσου ἡγεμόνος βεβαιοῦν τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν προθέσεις, καὶ ἀναφέρων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστελλομένων πλοίων καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μὴ φέρων τοιοῦτον ἐγγράφον ὑποβάλλεται εἰς κράτησιν μέχρις οὔ εἰδοποιηθῇ περὶ τούτου ὁ Ρῶσος ἡγεμὼν. Καὶ εἰ μὲν ἀντισταθῇ θανατοῦται μὴ δικαιομένου τοῦ Ρώσου ἡγεμόνος νὰ ἀπαιτήσῃ μηδεμίαν διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδίκησιν. Εἰ δὲ δραπετεύσῃ εἰς Ρωσίαν, ἀναγγέλλεται τοῦτο εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἵνα πράξῃ ὡς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν.

Τὸ ἄρθρον τρίτον ἐπαναλαμβάνει ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸν Καραμζήν (παρ' οὗ λαμβάνομεν τὰ κείμενα ταῦτα τοῦ Νέστορος) ὅσα ὠρίζεν ἡ πρώτη ἢ προφορικὴ σύμβασις, ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀλέγ συνομολογηθεῖσα περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας καὶ κατοικίας τῶν Ρώσων πρέσβων καὶ ξένων. Τὴν προφορικὴν ταύτην σύμβασιν δὲν παρεθέσαμεν ἀνωτέρω, περιορισθέντες εἰς μόνην τὴν βραδύτερον κατὰ Νέστορα συνομολογηθεῖσαν ἐγγάφως συνθήκην. Εἰς δὲ τῶν κυρίων λόγων δι' οὓς τότε ἀπεσιωπήσαμεν αὐτὴν εἶναι οὗτος, ὅτι ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη διάταξις περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας τῶν Ρώσων πρέσβων καὶ ξένων, ἥτις ἀνεφέρετο δῆθεν ἐν τῇ προφορικῇ συμβάσει, δὲν ἀνευρίσκεται ἐν τῇ παρατεθείσῃ ἐγγράφῳ καὶ κατὰ πρῶτον ἀναφίνεται ἐν τῇ παρακειμένῃ συνθήκῃ τοῦ 945, ὥστε τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατὰ πρῶτον ὠρίσθη τῶντι ἐν τῇ παρούσῃ συνθήκῃ, τὰ δὲ λε-

γόμενα περὶ τῆς πρώτης προφορικῆς συμβάσεως δὲν ἔχονται πολλῆς ἀκριβείας, ἂν δὲν ᾔηται ὅλως ἀνυπόστατα. Ὅπως δὴ ποτε αἱ διατάξεις, εἰς τὰς ὁποίας παραπέμπει ὁ Καρχαζὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ τρίτῳ, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς. Οἱ παρὰ τοῦ Ρώσου ἡγεμόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμπόμενοι πρέσβεις συντηροῦνται αὐτόθι ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Εἰς δὲ τοὺς Ρώσους ξένους ἢ ἐμπόρους, ὅσοι ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑποχρεοῦται ὁ αὐτοκράτωρ νὰ παρέχῃ ἐπὶ ἑξ μῆνας ἄρτον, οἶνον, κρέας, ἰχθῦς καὶ ὀπώρας· πλὴν τούτου οἱ ξένοι εἰσέρχονται δωρεὰν εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καὶ λαμβάνουσι διὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν τροφάς, ἀγκύρας, κάλους, ἰστίαι καὶ πᾶν τὸ ἀναγκαῖον· οἱ Ρῶσοι οἱ διατρίβοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐχὶ ἐπὶ τκοπῷ ἐμπορίας, οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα εἰς τὴν μηνιαίαν συντήρησιν. Ὁ Ρῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ ἀπαγορεύῃ εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τοὺς κατοίκους τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ τόπων. Οἱ Ρῶσοι ὀφείλουσι νὰ κατοικῶσι μόνον παρὰ τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, καὶ νὰ ἀναγγέλλωσι τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀρμοδίαν τῆς πόλεως ἀρχήν, ἣτις σημειοῖ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ παρέχει αὐτοῖς τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Δὲν εἰμποροῦν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν εἰμὴ ἐν συνοδίᾳ αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ἄοπλοι καὶ οὐχὶ πλειότεροι τῶν πεντήκοντα διὰ μιᾶς. Ἀφ' ἑτέρου μετέρχονται τὴν ἐμπορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκωλύτως, καὶ εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι παντὸς τέλους (οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ τελωνιακοῦ δικαιώματος, τοῦλάχιστον μέχρι τινός, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον). Αὗται εἶναι αἱ διατάξεις εἰς ἃς παραπέμπει ὁ Καρχαζὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἁρθροῦ τρίτου· καὶ ἔπειτα παρατίθησι τὴν συνέχειαν τοῦ ἁρθροῦ τούτου ὡς ἐξῆς. Οἱ Ρῶσοι ξένοι διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου ὅστις διαλύει τὰς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας διαφορὰς αὐτῶν. Πᾶν ὑπὸ Ρώσου ἀγοραζόμενον ὑφασμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ἤθελεν ὑπερβαίνει τὰ πεντήκοντα χρυσᾶ νομίσματα (750 δραχμάς), ὑποβάλλεται εἰς τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον ἵνα ἐπιθέσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν σφραγίδαν (ὅπως μὴ διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους). Οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωροῦντες λαμβάνουσι τροφάς καὶ πᾶν τὸ πρὸς διασκευὴν τοῦ πλοίου ἀναγκαῖον, κατὰ τὰ συντεθειμένα. Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ διαχειμᾶσιν παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ ἀναχωρήσωσιν ὑπὸ συνοδίαν.

Ἄρθρον 4. Δοῦλος δραπετεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα εἴτε ἐκ Ρωσίας, εἴτε ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμντι διατρίβοντας ξένους, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλχμβάνεται ὑπὸ τῶν Ρώσων. Μὴ εὑρεθέντος δὲ αὐτοῦ ὀρκίζονται περὶ τῆς φυγῆς τοῦ χριστιανοῦ καὶ ἐθνικοῦ Ρῶσοι κατὰ τὴν ἰδίαν ἑκάστος πίστιν καὶ τότε οἱ Ἕλληνες δίδουσιν αὐτοῖς κατὰ τὰ πρότερον ὠρισμένον (ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Καραμζὴν ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ταῖς συνθήκαις τοῦ Ὀλέγ οὐδὲν τοιοῦτον ὠρίσθη) δύο παβολόκια ἤτοι ὑφάσματα διὰ τὸν δοῦλον. Ἐὰν δὲ Ἕλληνα δοῦλος μετὰ κλοπιμαίων δραπετεύσῃ πρὸς τοὺς Ρώσους, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ τὸν ἀποδώσωσι σῶον σὺν τῷ ὑπεξαίρεθέντι πράγματι λαμβάνοντες ὡς ἀμοιβὴν διὰ τοῦτο δύο χρυσᾶ (δραχμας 30). Ἄρθρον 5. Ρῶσος κλέψας τι ἀπὸ Ἑλλήνα καὶ Ἕλληνα ἀπὸ Ρῶσον τιμωρεῖται αὐστηρῶς κατὰ τοὺς ρωτικούς καὶ ἑλληνικούς νόμους, ἀποδίδει τὸ κλαπέν καὶ πληρώνει διπλασίαν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 6. Ρῶσος κομίσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἕλληνας αἰχμάλωτους λαμβάνει δι' ἑκάστον μὲν νέον καὶ δι' ἑκάστην νέαν δέκα χρυσᾶ, διὰ πάντα δὲ αἰχμάλωτον μέσης ἡλικίας 8, διὰ πάντα δὲ γέροντα ἢ παῖδα 5. Δι' ἑκάστον ὅμως Ρῶσον αἰχμάλωτον ἐν Ἑλλάδι εὑρισκόμενον κατὰβάλλονται λύτρα 10 χρυσᾶ, δι' ἑκάστον δὲ ἡγορασμένον δοῦλον ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς ὅπως ἀναφέρει αὐτὴν ὁ ἰδιοκτήτης ὀρκιζόμενος κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Ἄρθρον 7. Ὁ Ρῶσος ἡγεμὼν παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς χερσονήσου (τῆς Κριμαϊκῆς) καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς. Ἐὰν δὲ πολεμῇ περὶ τὰς χώρας ἐκεῖνας (πρὸς τοὺς Χαζάρους ἢ τοὺς Πετσενέγους) καὶ ζητήσῃ ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων, παρέχονται αὐτῷ ὅσας νομίσῃ ἀναγκαίας. Ἄρθρον 8. Ἐὰν οἱ Ρῶσοι ἀπκντήσωσιν ἑλληνικὸν πλοῖον εἰς τὴν παρὰλίαν, ὀφείλοσι νὰ μὴ προσβάλωσι τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ὁ δὲ ὑπεξαίρεσας τι ἐκ τοῦ πλοίου ἢ φονεύσας ἢ ἐξανδραποδίσας τινὰ ἐκ τοῦ πληρώματος, τιμωρεῖται κατὰ τοὺς ρωτικούς καὶ ἑλληνικούς νόμους. Ἄρθρον 9. Οἱ Ρῶσοι κατερχόμενοι ἐπὶ Ἀλιεῖ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δνιπέρου ποταμοῦ καὶ ἀπαντήσαντες ἐκεῖ κατοίκους τῆς χερσονήσου ὀφείλουσι νὰ μὴ προξενῶσιν εἰς αὐτοὺς βλάβην τινά, οὐδὲ δικαιοῦνται νὰ διχχειμάζωσιν αὐτόθι, ἀλλὰ πλησιάσαντος τοῦ φθινοπώρου ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄρθρον 10. Ὁ Ρῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ διακωλύῃ τοὺς

Βουλγάρους ἀπὸ παντὸς κατὰ τῆς χερσοννήσου πολέμου. Ἄρθρον 11. Τοὺς ἐν Ρωσίᾳ κακουργήσαντας Ἕλληνας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τιμωρήσῃ ὁ ἡγεμὼν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἵνα τιμωρηθῶσιν αὐτόθι. Τὸ ἄρθρον 12 εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τρίτον τῆς προπαρατεθείσης συνθήκης, τὸ δὲ 13 ὅμοιον πρὸς τὸ τέταρτον τῆς αὐτῆς συνθήκης. Ἄρθρον 14. Ζητήσαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ αὐτοκράτορος ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ρώσου ἡγεμόνος, ὀφείλει οὗτος νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαιτήσιν, ἵνα γείνη οὕτω τοῖς πᾶσι δῆλον ὅπόσον στενὴ εἶναι ἡ μεταξὺ Ρώσων καὶ Ἑλλήνων φιλία. Ἐπονται τὰ περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ δι' ὅρκου κυρώσεως τῶν συντεθειμένων.

Αἱ περὶ χωρήσεις καὶ περιποιήσεις ὅσαι κατὰ τὴν προκειμένην συνθήκην ἐγένοντο πρὸς τοὺς Ρώσους ἐμπόρους ἐν τῷ κράτει, ἦσαν τότε συνήθεις εἰς ὅλους τοὺς ξένους ἐμπόρους, καὶ εἶναι μάλιστα ὀλιγώτεραι τῶν μετὰ τινὰ χρόνον πρὸς τοὺς ἰταλοὺς συνομολογηθεῖσων. Κατὰ δὲ τὰ ἄρθρα 7 καὶ 10 ὁ Ρώσος ἡγεμὼν οὐ μόνον παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς κριμαϊκῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διακωλύῃ πᾶσαν κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων. Πλὴν τούτου κατὰ τὸ ἄρθρον 11 οἱ ἐν Ρωσίᾳ κακουργήσαντες Ἕλληνες δὲν εἰμποροῦν νὰ τιμωρηθῶσιν αὐτόθι, ἀλλὰ παραδίδονται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν. Καὶ ἐν γένει ἐξ ὅλης τῆς συνθήκης δηλοῦται, ὅτι αὕτη συνωμολογήθη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἡττης ἣν ὑπέστησαν οἱ Ρῶσοι μᾶλλον ἢ ὡς ἐκ τοῦ φόβου, ὃν ἡσθάνθησαν δῆθεν οἱ ἡμέτεροι ἕνεκα νέας τινὸς τῶν Ρώσων προπαρασκευῆς. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως συναγόμενον ἐκ τῶν ἐπανελημμένων τούτων συνθηκῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ρώσων εἶναι, ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ἐμπορικαὶ σχέσεις εἶχον ἀποβῆ συνεχεῖς καὶ ποικίλαι. Οἱ Ρῶσοι ἤρχοντο καὶ ἡγόραζον ἐξ Ἑλλάδος μέταλλα ἐξεργασμένα, ὑφάσματα, καρπούς καὶ οἶνους· εἰσῆγον δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα δέρματα, καὶ γουναρικά, κηρὸν, μέλι, δούλους. Καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῶν δὲν διέτριβον μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐν Χαζαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρὸς βορρᾶν ἐπὶ Ρωμανοῦ συμβάντα· πρὸς μεσημβρίαν δὲ διεπράχθησαν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν

λαμπρά τῇ ἀληθείᾳ κατορθώματα. Ὁ Ρωμανὸς ἐφάνη εὐτυχὴς περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, προχειρισάμενος εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἀξίωμα, ἃμα ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἀρχηγέτην στρατιωτικοῦ οἴκου διαπρέψαντος καθ' ὅλην τὴν δεκάτην ἑκκτονταετηρίδα. Καὶ οὐ μόνον ἠτύχησε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἐδείξε καὶ τὴν πολὺ μείζονα ἀρετὴν τοῦ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῷ ἀξιώματι ἐκείνῳ τὸν ἄνδρα τοιοῦτον ὄντα ἐπὶ 23 περίπου ἔτη, ἀπὸ τοῦ 919—942. Ὅπου δὲ δεδικαιολογημένη ὑπῆρξεν ἡ ἐξάίρετος αὕτη εὐνοία ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων λαμπρῶς. Ὁ Ἰωάννης Κουρκούας, ἀδιαλείπτως κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγωνιζόμενος, ἐδιπλασίασε τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν κτήσεις τοῦ χριστιανικοῦ κράτους, μετενεγκὼν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὅρια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἄλυος ποταμοῦ εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, καὶ ἀνακτήσας ἐν τῷ εὐρυτάτῳ τούτῳ χώρῳ περὶ τὰς 1000 ὡς βεβαιουσι πόλεις. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός, ὥστε οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν ἄλλον Βελισάριον, καὶ ὁ πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Μανουὴλ συνέταξε περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ ἰδίαν συγγραφὴν εἰς 8 βίβλους διηρημένην, ἥτις ὅμως ἀτυχῶς δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς.

Μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα συνέπραξεν ὁ, τε ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόφιλος, ὁ πάππος τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, καὶ ὁ υἱὸς Ρωμανὸς, ἄξιος ἀναδεχθεὶς τηλικούτου πατρός. Τὸ κράτος τοῦ καλὶφου τοῦ Βαγδατίου ἠκρωτηριάσθη τότε δεινῶς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν χωρῶν ὅσαι ἀνεκτῆθησαν, εἶχεν, ὡς φκίνεται, ἐλαττωθῆ πολὺ· εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας καὶ ἀνατολικωτέρας, καὶ μάλιστα εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν, εἶχεν ἴσως παντάπασιν ἐκλίπει. Ἐντεῦθεν διετηροῦντο ἐξ ἀνάγκης εἰς αὐτὰς οἱ προϋπάρχοντες μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες, ἀφοῦ ὑπεχρεοῦντο νὰ δώσωσι δείγματα οὐ μόνον τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν εὐλαβείας. Ὁ ἐμίρης τῆς Μελιτινῆς λ. γ. ὑπεχρεώθη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων του ὅσας τις παρῆγγελθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἐμίρης Ἐδέσσης ἠναγκάσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τῆς Συρίας ἀποκείμενον ἅγιον τοῦ Χριστοῦ ἐκμαγεῖον ἦτοι μανδήλιον. Οὐδὲν ἤττον

ὅμως ἐπειδὴ δι' ἑλλειψιν χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ τοῦλάχιστον ἀποχρῶντος τοιοῦτου πληθυσμοῦ, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκχριστιανισθῶσιν αἱ χῶραι αὗται, οἱ μωχμεθανοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὠφελοῦντο ἀπὸ πάσης εὐκαιρίας ἵνα ἀποβάλωσι τὸν ἐπιβληθέντα εἰς αὐτοὺς ζυγόν· ὥστε πολλὰ τῶν κατὰκτητέων ἐκείνων ἀπέβησαν πρόσκαιροι. Ἐν τῷ μετὰξὺ δέ, τῷ 924, ὁ ναύαρχος Ἰωάννης ὁ Ραδηνὸς ὁλοσχερῶς κατενχυμάχησε περὶ τὴν Λῆμον τὸν διχόβητον Ἰωάννην τὸν Τριπολίτην, τὸν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰκτητὴν. Ὁ τολμηρὸς πειρατὴς κατώρθωσε νὰ δικάσῃ ἐκ τῆς πανωλεθρίας ταύτης· ἀλλ' ἐκτοτε συνετρίβη ἡ τῶν κρητικῶν ἀράδων δύναμις.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συνέβησαν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ γεγονότα τινὰ τῶν ὁποίων ἡ μνήμη περιεσώθη εἰς ἡμᾶς λεπτομερῶς ὁπωσοῦν, εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα εὐκρινῶς. Ἐν ἔτει 921 ὁ τότε στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων ἀνέφερε πρὸς τὸν βασιλέα Ρωμανὸν ὅτι αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ τῶν Μιληγγῶν καὶ τῶν Ἐξεριτῶν, τῶν ὁποίων ἀνεφέρομεν ἄλλοτε τὰς προηγουμένας στάσεις (σελ. 767 τοῦ τρίτου τόμου), ἀπεστάτησαν αὐθις μὴ δεχόμενοι τὸν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ διωρισμένον ἄρχοντα, μηδὲ πειθόμενοι νὰ τελῶσι τὴν ὀφειλομένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν μηδὲ τὰς ἄλλας πρὸς τὸ δημόσιον ὑποχρεώσεις προακρούμενοι νὰ ἐκπληρώσωσιν, ἀλλὰ δικάτελοῦσαι ὥσπερ αὐτόνομοι καὶ αὐτοδέσποτοι. Πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἔκθεσις αὕτη, εἶχε διορισθῇ νέος στρατηγὸς Πελοποννήσου, ὁ πρωτοσπαθᾶριος Κρηνίτης ὁ Ἀροτράς. Τὸ τῶν Κρηνιτῶν γένος ἀναφέρεται πολλάκις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ δὲν ἦτο μὲν ἰσότημον τῶν Φωκάδων, τῶν Κουρκουῶν καὶ τῶν ἄλλων πολυθρυλῆτων στρατηγῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· μεταγενέστεροί τινες μάλιστα γόνοι αὐτοῦ κατήντησαν εἰς ἀπορίαν καὶ τελευταίαν ἔνδειαν ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, ὅπως λέγεται ἐν τινι τούτου νεκρῷ, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ὁ οἶκος οὗτος παρίσταται ὑπὸ τῶν γρονογράφων ὡς ἐπιφανὴς καὶ περίβλεπτος. Καὶ εἶδομεν τῷ ὄντι ὅτι Κρηνίτης ἦτο ὁ τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ Συμεὼν ἐκπεμφθεὶς στρατηγός, ὅστις ἔπεσε μαχόμενος ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ, καὶ ἤδη μανθάνομεν ὅτι ἕτερος Κρηνίτης προχειρίσθη στρατηγός τοῦ θέματος Πελοποννήσου τῷ 922. Ἀναγνωσθείσης λοιπὸν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως

τῆς ἐκθέσεως ἐκείνης τοῦ Ἰωάννου τοῦ Πρωτεύοντος, ὁ νέος στρατηγὸς ἀνέλαβε νὰ καθυποτάξῃ τοὺς στασιαστάς. Ἀρξάμενος δὲ τοῦ ἀγῶνος : πρὸ μηνὸς Μαρτίου καὶ κατὰκχύσας τοὺς κερπούς αὐτῶν καὶ δηώσας τοὺς ἀγροὺς μέχρι τοῦ μηνὸς νοεμβρίου, κατηνάγκασε τέλος αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην δι' ὅσα πρότερον ἐπλημμέλησαν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ στρατηγὸς Κρηνίτης ἐδεκαπλασίασε τὸν φόρον ὃν ἐτέλουν πρότερον οἱ Μιληγγοὶ ἀναβιδάσας αὐτὸν ἀπὸ 60 νομισμάτων εἰς 600· ἐδιπλασίασε δὲ τὸν ἐτήσιον φόρον τῶν Ἐζερίτων, ἐπιβαλὼν αὐτοῖς νομίσματα 600 ἀντὶ τῶν προτέρων τελουμένων 300, καὶ εἰσπράξας τὸν νέον τοῦτον φόρον εἰσεκόμισεν εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐταράχθησαν αὐτοῖς τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου. Στρατηγὸς αὐτῆς διωρίσθη ὁ πρωτοσπαθάριος Βάρδας ὁ Πλατυπόδης, ὁ δὲ Κρηνίτης μετετέθη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ τότε συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ νέα στάσις οὐχὶ πλέον τῶν Σλαύων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοσπαθάριου Βάρδα τοῦ Πλατυπόδη, καὶ πολλῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ πρωτοσπαθάριων ἀρχόντων. Ταύτης τῆς στάσεως ἡ αἰτία δὲν ἐξηγεῖται· λέγεται μόνον, ὅτι ὡς ἐξ αὐτῆς ἀπεδιώχθη μὲν ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ἀγέλαστος, ἐγένετο δὲ κατὰ τοῦ θέματος ἐπίθεσις νέων τινῶν σλαυοῦκῶν φυλῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἴσως ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὠφεληθέντες οἱ Μιληγγοὶ καὶ οἱ Ἐζερίται ἀνεφέρθησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ρωμανόν, ἐξαιτούμενοι νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς γενομένης εἰς τὸν φόρον αὐτῶν προσθήκης. Ὁ δὲ Ρωμανὸς, ἵνα μὴ ἐνωθῶσιν οἱ ἀναφερόμενοι μετὰ τῶν νεωστὶ ἐπελθόντων ἔξωθεν Σλαύων, ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν, καὶ διὰ χρυσοβούλου ὥρισε τὸν φόρον, ὅπως πρότερον ἐτελεῖτο.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεχώρησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλ' ὁ Ρωμανὸς ἠνώρθωσε τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς ἄραβας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὅποιον ὡς φιλὸν ἐπωνύμιον ἔφερον ἕκτοτε οἱ τῆς χώρας ταύτης ἄρχοντες. Ὡσαύτως καὶ οἱ τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας Οὐγῶνος πρέσβεις προσελθόντες μετὰ δώρων ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Ρωμανοῦ κατὰ τῶν σαρακηνῶν. Ὁ δὲ ἔπεμψε πλοῖα πυρφόρα ἱκανὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς

Προδηγίαις, κυρώσας τὴν συμμαχίαν ταύτην διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὐγώνος Βέρτης μετὰ Ρωμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οὐδὲ τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως ἡμέλησεν ὁ Ρωμανὸς ἀνοικοδομήσας καὶ βελτιώσας πολλὰς κατὰ Μακεδονίαν καὶ Θράκην πόλεις, ὅσκι εἶχον πάθει ἐκ τῶν προηγουμένων βουλγαρικῶν καὶ τουρκικῶν ἐπιδρομῶν· κοσμήσας τὴν πρωτεύουσάν διὰ περιφανῶν οἰκοδομῶν καὶ ἀμφιλαφῶν κήπων, καὶ ἰδρύσας ἐν αὐτῇ νοσοκομεῖαν τε καὶ γοροντοκομεῖαν. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν (σελ. 77 τοῦ τρίτου τόμου) τὰς φιλανθρώπους νεαράς, δι' ὧν ἡγωνίσθη νὰ προστατεύσῃ τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, κηρύξας περὶ αὐτῆς δόγματα τὰ ὅποια ἤθελον τιμῇσαι τὸν μᾶλλον φιλελεύθερον ἡγεμόνα τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Πλὴν τούτου ὁ Ρωμανὸς ἐπανερχόμενος ὅσω ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως, ὥρισε διὰ μιᾶς τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ὅτι ἐὰν μικρὸς γαιοκτήτης θέλει νὰ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ἀφιερῶσθαι τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν.

Οὕτως ἐκυβερνήθη τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ 919 μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 944, ἐπιτηδείως καὶ ἐν μέρει ἐνδόξως. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι τὸ σύμπλεγμα ἐκεῖνο τῶν πέντε βασιλέων εἶχε τι ἀλλόκοτον, καὶ ὅτι δυσκόλως ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἀδιάσπαστον μέχρι τέλους. Ναὶ μὲν κυρίως ἡ ἀρχὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ δὲ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ, ὁ Χριστόφορος, ἀπεβίωσεν ἀπὸ τοῦ 931· ἔμενον ὁμῶς πάντοτε τέσσαρες συμβασιλεῖς. Καὶ παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἐπισφαλεστάτη προηγγέλετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρωμανοῦ ἡ ρύθμισις τῆς ἐξουσίας μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν καὶ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, δυσκατάληπτον ἦτο πῶς διετηρήθη καὶ μέχρι τινὸς ἡ σύμπνοια ἐν τῷ συνδυασμῷ ἐκείνῳ. Πρὸ πάντων παράδοξος ἦτο ἡ θέσις τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ βασιλέως. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἦτο ἤδη 40 ἐτῶν καὶ εἶχε μὲν ἰδιάζουσας ροπὴν εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς τέχνας ἀλλ' ὅσω καὶ ἂν ἀπετρέπετο ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τοῦ πρακτικοῦ βίου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐνοχλῇται ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τοῦ ἐξευτελισμοῦ εἰς ὃν κατεδίκασεν αὐτὸν ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις, ἣν ἐδημιούργησε καὶ συνετήρει ὁ Ρωμανός. Ἐὰν

εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ὑπέκυψεν ἔκων ἀέκων εἰς τὸν ἐπιδαλθέντα αὐτῷ χαλινὸν ἐὰν καὶ μετέπειτα ἐπὶ ἱκνὸν χρόνον ἐξηκολούθησεν ἀνεχόμενος τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, φυσικῶ τῷ λόγῳ καθ' ὅσον προέβαιεν εἰς τὴν ἡλικίαν συνησθάνετο ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας ἐκείνης τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, καθὼς συνάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, εἶχε πνεῦμα πολὺ πρακτικώτερον καὶ θετικώτερον τοῦ πατρός του. Αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἑλένη, ἡ τοῦ Ρωμανοῦ θυγάτηρ, ζηλοτυποῦσα πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς καὶ τὰς νύμφας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ εὐλόγως ἀνησυχοῦσα περὶ τῆς τύχης ἑαυτῆς τε καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, παρώτρυνε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀνακτῇ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου δὲ οἱ στρατηγοὶ τοῦ κράτους, οἱ Φωκάδες, οἱ Τορνίκιοι, ὁ Μαρνανός Ἀργυρός, ὁ Βασίλειος Πετεινός, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι δυσμενεῶς ἔβλεπον τὸν οἶκον τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ ὁσημέραι ἀσφαλίζοντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν καθαίρεσίν του. Ἀφ' ἑτέρου ὁσηδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ σύνεσις τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐπραξε σφάλματά τινα προκαλέσαντα καὶ ὑποθρέψαντα τὴν κοινὴν δυσκρέσκειαν. Ἀφοῦ ἐταπείνωσε πέραν παντὸς μέτρου τὸν νόμιμον βασιλέα καταβιβάσας αὐτὸν εἰς τὴν τρίτην τάξιν, ἀνηγόρευσε τὸ 933 οἰκουμενικὸν πατριάρχην τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Θεοφύλακτον, εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Τοιοῦτό τι εἶχεν ἤδη πράξει ὁ Λέων ὁ Σοφός ὡς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θεοφυλάκτου συνέβησαν πράγματα σκανδαλώδη, καὶ προσέτι ὁ νεανίσκος οὗτος περιῦρισε τὸ ὕπκτον τῆς ἐκκλησίας ἀξίωμα διὰ βίου κακοηθεστάτου, ὡς θέλωμεν ἶδει κατωτέρω. Ἐπὶ πασι δὲ τῷ 942 ὁ Ρωμανὸς ἐνδίδων εἰς αὐλικὰς ραδιουργίας ἔπαυσε τοῦ ἀξιώματος τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν περιφανῆ Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη τοσαύτας προσενεγκόντα εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, ὥστε ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν οἰκειοθελῶς τοῦ κυριωτάτου τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ στηρίγματος.

Ἀπὸ τῶν περιστάσεων τούτων καὶ παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ ἁμαρτημάτων ὠφελούμενοι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἀπεφάσισαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 944, προϊσταμένων τῶν Φωκάδων, νὰ ἐξώσωσι τοὺς παρεισάκτους ἐκείνους βασιλεῖς, καὶ ἐ-

πολιτεύθησαν πρὸς τοῦτο μετὰ πλείστης πανουργίας. Ἐκ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ μὲν Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν ὥστε νὰ ἐννοῇ ὅτι ἐκλιπόντος τοῦ πατρὸς ἤθελε συνεκλίπει καὶ τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Στέφανος ἦτο κουφότερος καὶ κενοδοξότερος. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Πετεινός, προσποιηθεὶς φιλίαν πρὸς αὐτόν, ἤρχισε νὰ τὸν λέγῃ ὅτι δὲν ἐννοεῖ πῶς ἀνέχεται νὰ δεσμεύῃ τὰς νεανικὰς καὶ γενναιοτάτας αὐτοῦ ὁρμὰς διὰ γερωντικῆς τοῦ πατρὸς κηδεμονίας, αὐτὸς τοῦ ὁποίου ἡ μεγαλοφυΐα δύννεται ὅχι μόνον τὴν ρωμικὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ὁμοῦ νὰ κυβερνήσῃ. Ὁ δέ, πεισθεὶς παρὰ τῶν ἐπιβούλων τούτων λόγων καὶ προσλαβὼν ἄλλους τινὰς συνεργούς, ἐκβάλλει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῇ 19 δεκεμβρίου, περιορίζει αὐτὸν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, τὸν ἀποκείρει ἄκοντα μοναχὸν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη τριανδρία δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὅ,τι εἶχον προΐδει οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, οἱ προπαρασκευάσαντες πᾶσιν ταύτην τὴν κωμῳδίαν, συνέβη τῳόντι. Ἀμα ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ συνετὸς γέρον, ὅστις καὶ μόνος κατῴρθου νὰ διατηρῇ τὴν ἐνότητα τῆς πολυκεφάλου ἐκείνης ἀρχῆς, δεινὴ ἀνεφύη διχόνοια. Οἱ τρεῖς βασιλεῖς ἐπεβούλευσαν ἀλλήλους, οἱ δὲ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, ἐπισπεύδοντες ἤδη τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῶν βουλευμάτος καὶ προτρεπόμενοι εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς βασιλίδος Ἑλένης, συνέλαβον τῇ 27 ἰανουαρίου τοῦ 945 τοὺς δύο ἀδελφούς, καὶ ἐξορίσαντες τὸν μὲν Στέφανον εἰς Πανορμον τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον εἰς Τερέβινθον, ἀπέκειραν ἀμφοτέρους κληρικούς. Καὶ ὁ μὲν Στέφανος μετακομισθεὶς εἰς διαφόρους ἄλλας νήσους ἐγκατεβίωσε τελευταῖον ἐν ἡσυχίᾳ εἰς Λέσβον, ἐπιζήσας ἔτη 19. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος θελήσας μετὰ διετίαν νὰ δραπετεύτῃ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν φυλάκων· ἀπέθανε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ρωμανός.

Τοιοιουτοτρόπως κατὰ ἰανουάριον τοῦ 945 ἐμονάρχησε ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Ἡ μακρὰ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ρωμανὴν ὑποταγὴ μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἐφλέγετο ὑπὸ ζωηροῦ φιλοτιμίας πυρός. Ἀλλὰ δὲν διεπαιδαγωγεῖτο ὑπὸ ἐταίρων, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρξεν αὐτουργὸς μεγάλων πραγμάτων, ὥφελήθη ἀρκούντως ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ γενομένης, ἐπὶ

δὲ τοῦ Ρωμανοῦ ἀνακαινισθείσης διοργανώσεως τοῦ κράτους, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν δεξιῶν ἀνδρῶν οἵτινες προΐσταντο τῶν διαφορῶν τῆς διοικήσεως κλάδων, ἰδίως δὲ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Προεχειρίσθη παρακοιμώμενον καὶ παρὰ δυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν εὐνοῦχον Βασίλειον· ὃχι τὸν ἐπιλεγόμενον Πετεινόν, ὅστις διωρίσθη μέγας ἐταρειάρχης, ἀλλὰ ἕτερον Βασίλειον, ὅστις καὶ τοι ὢν νόθος υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἔδωκεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον δείγματα ἐξαίρετου ἱκανότητος, ἂν ὅχι πάντοτε πολλῆς εὐθύτητος. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πάλιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις ὅμως οὐδὲν φαίνεται ἔκτοτε διαπράξας μέγα ἔργον. Προήγαγε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωματῶν καὶ τὸν πατρίκιον Ἰωσήφ, εὐνοῦχον καὶ τοῦτον, ἀλλ' ἄνδρα συνετὸν καὶ δραστήριον, ὃν θέλομεν ἶδει ἐπὶ ἱκανὸν ὡσχύτως πρωταγωνιστήσχητα τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ τοῦ στρατοῦ ἡγεμονία ἀνετέθη εἰς τὸν οἶκον τῶν Φωκάδων, ὅστις, ἐκδικούμενος τὸ πάθημα ὅπερ ὑπέστη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου κατὰρραδιουργηθεὶς ὑπὸ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀπέβη ἤδη τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως καὶ ἐπὶ 25 ὅλα ἔτη ἔκτοτε ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἴσχυεν ἐν τῇ πολιτείᾳ τὰ μέγιστα διαπράξας τῶν κατωρθωμάτων· ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν νὰ δώσωμεν ἐνταῦθα βιογραφικὰς τινὰς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις.

Ὁ πρῶτος τῶν Φωκάδων τούτων ὁ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος εἶναι ὁ Νικηφόρος ἐκεῖνος Φωκάς, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἔφερε τὴν τοῦ Φωκά ἐπωνυμίαν «ἀπὸ τινος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀριστεύσαντος.» Ὁ δὲ Δουκάγγιος νομίζει τὸ ἐπώνυμον συγγενὲς τοῦ focus, πυρός. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Φωκάς ἀναφέρεται πολλάκις καὶ πρότερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀποδιδόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἄνδρας μὴ ἔχοντας ἀρειμάνειόν τινα ὄψιν. Ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι ὁ Μάλχος μνημονεύει γραμματέως τινὸς τοῦ Ζήνωνος Φωκά καλούμενου. Ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' ὁ Μιχάλας καὶ ὁ Θεοφάνης ἀναφέρουσι Φωκᾶν τὸν Κρατεροῦ, ἄνδρα σοφόν. Μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Α' ὑπῆρχε κατὰ Προκόπιον «δορυφόρος τις τοῦ Βελισσρίου, Φωκῶς τὸ ὄνομα, διαφερόντως ἀγαθὸς τὰ πολέμια.» Ἀλλ' ὁ Προκόπιος οὐδὲν προστίθῃσι τὸ δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ὅτι

ἔνεκα τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ἀρετῆς ἐπωνομάσθη οὗτος Φωκάς. Τελευταῖον ὁ αὐτοκράτωρ Φωκάς, ὁ τοῦ Ἡρακλείου προκατόχος, δὲν ἦτο δυνάτὼν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς δεῖγμα ἀνδρείας, διότι ρητῶς χαρακτηρίζεται ὡς «δειλὸς καὶ θρασύς». Ὅθεν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦ Κεδρηνοῦ ἡ ἐρμηνεία, ἣτις ἄλλως τε δὲν εἶναι βέβαιον ἂν συμφωνῇ πρὸς τὴν τοῦ Δουκαγγίου ἐτυμολογίαν, ἐγένετο μᾶλλον αὐτογνωμῶνως ὑπ' αὐτοῦ καὶ δὲν ἐστηρίζετο εἰς ἀξιόπιστόν τινα μαρτυρίαν.

Ὁ δὲ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἀκμάσας Νικηφόρος Φωκάς, ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι πεμφθεὶς ὡς στρατηγὸς εἰς Ἰταλίαν τῷ 886 ἀπέδειξεν αὐτόθι τὴν τε ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν. Καὶ ἐπαύθη μὲν τῷ 891 ἐξ αὐλικῆς τινος ραδιουργίας, ἀλλὰ ἐπ' ὀλίγον σχολάσας προεχειρίσθη πάλιν τῷ 896 στρατηγὸς τῶν Θρακησίων, πολλὰς διαπράξας ἀριστείας κατὰ τε τῶν Μωχμεθικῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον ἐν γήραϊ βχθεῖ, δύο κατὰ λιπὼν παῖδας, Βάρδαν καὶ Λέοντα. Ἐκ τούτων ὁ Λέων εἶπε ὁ δομέστικος ἐκεῖνος τῶν σχολῶν, ὃν εἶδομεν ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἡττηθέντα κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, ἀποκρούσαντα ἔπειτα τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν αὐτοῦ, θελήσαντα κατόπιν νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, κατὰ στρατηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ καὶ τελευταῖον στυγιάσαντα κατ' αὐτοῦ τῷ 920, ὅτε συλληφθεὶς ἐτυφλώθη. Ὁ δὲ Βάρδας Φωκάς, ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ἐξηκολούθησε νὰ ὑπηρετῇ τὸν βασιλέα Ρωμανόν, οἰκονομῶν τὰς περιστάσεις, καὶ τῷ 941 εἶδομεν αὐτὸν τρέψαντα καὶ κατασφάζαντα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα τοὺς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποβάντας Ρώτους. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνόν, ὁ Βάρδας Φωκάς ἦτο ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐκείνων, οἵτινες ταπτόμενοι μὲν ὑπ' ἑτέρους ἀνιχνίζονται ἄνδρες θυμαστοί, ἀναλαμβάνοντες δὲ αὐτοὶ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν, οὐδὲν μέγα δύνανται νὰ κατὰρθώσωσιν. Ἀλλ' ὁ Βάρδας εἶχε τρεῖς υἱούς, ἐξ ὧν δύο ἦσαν στρατηγοὶ ἄριστοι, ὁ δὲ ἕτερος τούτων, ὁ Νικηφόρος, δύνανται εὐλόγως νὰ λογισθῇ ὡς εἰς τῶν μεγίστων πολεμικῶν ἀνδρῶν οὓς παρήγαγεν ὁ μέσος αἰὼν. Εἰς τούτους λοιπὸν κυρίως ἀποβλέπων ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, καὶ ἄφ' ἑτέρου εὐλαβούμενος τὴν ἡλι-

κίαν τοῦ ἀνδρός, προεχειρίσατο ἅμω μοναρχήσας τὸν μὲν Βάρδαν Φωκᾶν μάγιστρον καὶ δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, τὸν δὲ Νικηφόρον, στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν, τὸν δὲ ἕτερον υἱὸν Λέοντα, στρατηγὸν Κεππαδοκίας, τὸν δὲ τρίτον Κωνσταντῖνον, στρατηγὸν Σελευκείας. Καὶ ὁ μὲν τελευταῖος οὗτος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν μωχμεθικῶν καὶ μὴ πεισθεὶς νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ, ἐδήλητηριάσθη ὑπ' αὐτῶν· ἀλλ' οἱ δύο ἄλλοι δὲν ἔπαυσαν ταπεινοῦντες τοὺς πολεμίους ἐκείνους καὶ ἐγένοντο πρὸς ταῖς ἄλλοις κύριοι τῶν Σκισσάτων. Μετὰ τινὰ μάλιστα χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ὅλως ἀπήλλαξε τοῦ δομεστικάτου τὸν γέροντα Βάρδαν καὶ ἀνέθηκε τὸ ὑπατον τοῦτο ἀξίωμα ἐξ ὑπαμοιβῆς εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Νικηφόρον καὶ Λέοντα.

Συγχρόνως ὁ πατρίκιος Βασίλειος ὁ Ἐξαμιλίτης, στρατηγὸς τῶν Κιβυρριωτῶν, κατετρόπωσε εἰς νκυμαχίαν λαμπρὰν τὴν νκυτικὴν τῶν ἐν Ταρσῷ Ἀράβων δύναμιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Καλαβρίᾳ ὁ πατρίκιος Μιχαὴλ ὁ Ἀργυρὸς ἐξησφάλισε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Κωνσταντίνου ἐξώσας τοὺς ἐκ Σικελίας ἐπιδραμόντας Ἀράβας, καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην. Μετ' οὗ πολὺ δὲ κατενκυμαχήθησαν ὡσχύτως οἱ Ἀράβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ αὐτόθι καλίφης προέτεινε σπονδὰς εἰρηνικὰς, τὰς ὁποίας ἀπεδέξατο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· καὶ ἔπαυσαν τοιοῦτοτρόπως αἱ ἔφοδοι τῶν μωχμεθικῶν, οὐ μόνον κατὰ τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν χριστιανικῶν παρალიῶν τῆς Μεσογείου. Τούτου δὲ ἕνεκεν οἱ κάτοικοι διὰ πρέσβων καὶ δώρων μεγαλοπρεπῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς εὐγνωμοσύνην.

Ἀπὸ βορρᾶ ὀλίγοι ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιδρομαί· μίαν ἐν ἔτει 948 δικφόρων τουρκικῶν φυλῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Ρώσων καὶ Βουλγάρων, ἣτις ὅμως δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ἐπέπεσον κατὰ τῶν πολεμίων τούτων οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Πετσενέγοι, ὑποκινηθέντες ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· ἡ δὲ ἄλλη πάλιν ὑπὸ Τούρκων γενομένη προήλασε μὲν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πόθου τοῦ Ἀργυροῦ, ὁλοσχερῶς καταστρέψαντος τοὺς πολεμίους τούτους. Ἐνταῦτ' ἐξηκολούθει ὁ χριστιανισμὸς διαδιδόμενος εἰς τὰ ἀπαΐδευτα ἐκεῖνα φύλα. Δύο Οὐγ-

γροι ἡγεμόνες προσελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθησαν τὸ ἕγιον βάπτισμα, καὶ ἀρχιερεὺς ἐστάλη ἵνα κατηχήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Τότε ὡσαύτως ἐγένετο ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ ἡ βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ρώσων Ὀλγας, ἣν οἱ ἡμέτεροι χρονόγραφοι ὀνομάζουσιν Ἑλγαν. Ὁ Ὀλγα ἦτο σύζυγος τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς Ἰγόρ, μήτηρ δὲ τοῦ τετάρτου ἡγεμόνος τῶν Ρώσων Σδιατοσλαύου, καὶ ἀφοῦ ἐπέτρόπευσε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διὰ πονηρᾶς ἔμψας ἀγριότητος καὶ δεξιότητος οὐ τῆς τυχούσης, ἀπεράσισε, προβεβηκυῖα ἤδη τὴν ἡλικίαν, νὰ ἀσπασθῇ τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ρωσίας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἦσαν τότε ἔτι εἰδωλολάτραι· ἀλλ' ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας προπαράθεσαμεν, ὑπῆρχον ἤδη ἐν Ρωσίᾳ οὐκ ὀλίγοι οἱ πρεσβεύοντες τὸν χριστιανισμόν. Ὑπὸ τούτων δὲ καὶ τῶν ἐπιτελούντων τὰ τῆς νέας πίστεως ἱερέων φωτισθεῖσα καὶ προτραπεῖσα ἡ Ὀλγα, κατέπλευσεν ἐν ἔτει 955 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα λάβῃ τὸ ἕγιον βάπτισμα. Φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ κυβέρνησις τοῦ Κωνσταντίνου, εἴτε δυσπιστοῦσα πρὸς τὴν πολυπράγμονα ἐκείνην γυναῖκα, εἴτε θέλουσα νὰ ταπεινώσῃ αὐτήν, δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀποδιδῇ αὐτῇ ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν ὑπεχρέωσε νὰ μείνῃ ἱκανὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ πλοίου. Τελευταῖον ὅμως ἡ ἡγεμονὶς ἀποβιβασθεῖσα ἔτυχεν εὐπρεποῦς δεξιώσεως, ἥς ἡ περιγραφὴ διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ 15^ῳ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐδέχθη κατὰ πρῶτον τὴν Ὀλγαν τῇ 9 Σεπτεμβρίου 955. Ἡ ἡγεμονίς, ἥ καθὼς τὴν ὀνομάζει ἡ Βασίλειος τάξις, ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ρωσίας, προσῆλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰ βασίλεια περικυλισθούμενη ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντιστῶν, τῶν προκριτωτέρων θεραπαινῶν, τῶν ἀποκρισιαρίων Ρωσίας, ἦτοι τῶν πρέσβειων καὶ τῶν πραγματευτῶν, ἦτοι Ρώσων ἐμπόρων ὅσοι κατῴκουν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ συνοδία αὕτη εἰσῆλθον ἐν περικτάξει ὑπὸ τοῦ λογοθέτου, προπορευομένης τῆς ἡγεμονίδος, εἰς τὸ λεγόμενον χρυσοτρίκλινον. Ἦτο δὲ τὸ χρυσοτρίκλινον κίθουσα πολυτελεστάτη, ἐν ᾗ ἐξήστραπτεν ἀπανταχοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ· καὶ πύλαι αὐτῆς ἦσαν ἀργυρεῖ, καὶ ἐξαίρε-

τως ἐθχυμάζετο τὸ ψηφιδωτὸν ἔδωρος, τὸ ὅποιον ἐμμεῖτο τεχνικώτατα τὰς χροιάς τῶν διαφόρων ἀνθέων, καὶ παρίστανε ποικιλώτατον τινὰ κῆπον. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἐκάθηντο ἐπὶ θρόνων χρυσῶν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ρωμανός, περιστοιχισμένοι ὑπὸ τῆς αὐλικῆς θεραπείας, ἧς ἀξιωματικοὶ τινες οἱ καλούμενοι κανδιδάτοι ἐκράτουν τὰ σκῆπτρα, τὰ πτυχία καὶ τὰ ἄλλα σύμβολα τῆς βασιλείας. Ἐνταῦθα εἰσελθοῦσα ἡ ἀρχόντισσα Ὀλγα ἔνευσεν ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, οἱ δὲ πρέσβεις προσεκύνησαν ἐδωφικίως. Ἡ συνομιλίᾳ περιωρίσθη εἰς τὰς τυπικὰς ἀμοιβαίας ἐρωτήσεις περὶ υἰείας, ὁδοιπορίας, καὶ τῶν τοιούτων, μεθ' ὧ οἱ ξένοι ἀπεχώρησαν, ἵνα ἀναπαυθῶσιν εἰς ἓν τῶν τμημάτων τῶν βασιλείων, τὸν καλούμενον αὐγουστέα. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο ἡ παρουσίαις αὐτῶν εἰς τὴν βασιλίσσαν. Ἡ δευτέρᾳ αὕτῃ παρουσίαις ἐτελέσθη ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὑπῆρχε χώρος ὑψηλότερος τοῦ ἐπιλοίπου ἐδάφους κεκαλυμμένος ὑπὸ πορφύρων παραπετασμάτων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χώρου τούτου ἵστατο ὁ μέγας θρόνος τοῦ βασιλέως Θεοφίλου, πλησίον δὲ αὐτοῦ μικρότερος ἄλλος χρυσοῦς βασιλικὸς θρόνος. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου θρόνου ἐκάθισεν ἡ βασιλίσσα, ἐπὶ δὲ τοῦ μικροτέρου ἡ νύμφη αὐτῆς, ἡ τοῦ Ρωμανοῦ σύζυγος. Ἡ θεραπεία τῆς βασιλίσης καὶ αἱ ἐπιφανέστεραι τῆς αὐλῆς κυρίαι ἵσταντο ἐν τῇ λοιπῇ αἰθούσῃ. Ἡ ἀρχόντισσα Ὀλγα προσκληθεῖσα ἀπὸ τοῦ αὐγουστέως προσῆλθεν εἰς τὸν τρίκλινον, ἀλλὰ περιέμενεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν πρὸ αὐτοῦ θάλαμον. Ἐπειτα δὲ εἰσῆχθη εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ πραιποσίτου ἥτοι τοῦ αὐλάρχου καὶ δύο αὐτοῦ βοηθῶν, παρκαλουθουμένη μόνοι ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν καὶ τῶν προκριτωτέρων θεραπαινῶν· διότι οἱ ἀποκρισιάρχοι καὶ οἱ πρχγματευταὶ δὲν ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τὴν βασιλίσσαν. Ἐνταῦθα ὁ πραιπόσιτος ἀπηύθυνεν πρὸς τὴν Ὀλγαν τὰς εἰθισμένους πάλιν τυπικὰς ἐρωτήσεις ὡς ἐκ τῆς Αὐγουστής, μεθὸ ἀναστᾶσα ἀπὸ τοῦ θρόνου ἡ δέσποινα ἀπεχώρησεν εἰς τὸν ἐκυτῆς κοιτῶνα, ἡ δὲ ἀρχόντισσα μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῆς καὶ τῶν θεραπαινῶν ἀπῆλθεν ἵνα ἀναπαυθῇ εἰς τὸ Κκινούργιον. Ἀλλὰ μετὰ τὰς ἐπισήμους ἐκεῖνας παρουσιάσεις ἐγένετο καὶ ἄλλη οἰκειότερα συνέντευξις εἰς τοὺς ἰδιαιτέρους θαλάμους τῆς βασιλίσης, ὅπου καθήσκοντο τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Αὐγουστής καὶ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων,

προσεκλήθη ἡ ἀρχόντισσα ἀπὸ τοῦ Κκινουργίου, καὶ κελεύσει τοῦ βασιλέως, καθήσασα ἐλάλησεν ὅσα ἐβούλετο, δηλαδὴ ἐξέθεσεν, ὑποθέτομεν, κατὰ πρῶτον ἐπισήμως τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρεκάλεσε τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀναδεχθῶσιν αὐτὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐδόθη εἰς τοὺς ξένους τούτους ἐπίσημον γεῦμα, ἡ καθὼς ἐλέγετο τότε κλητώριον, τὸ ὅποτον διηρέθη εἰς δύο. Καὶ ἐν μὲν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγευματίσεν ἡ βασίλισσα καὶ ἡ νύμφη αὐτῆς μετὰ τῆς Ὀλγας, ἐν δὲ τῷ χρυσοτρικλίνῳ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τῆς Ρωσίας καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀρχοντίσσης καὶ τῶν παγκρατευτῶν. Εἰς ἑκατέραν τῶν δύο τούτων αἰθουσῶν ἐστήθησαν δύο τράπεζαι· ἡ ἰδιαιτέρα βασιλική, ἡ λεγομένη ἀποκοπτὴ, καὶ ἄλλη μεγαλητέρα, ἡ κοινὴ τράπεζα. Ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἀποκοπτὴ τράπεζα ἐστήθη παρὰ τὸν μέγαν θρόνον τοῦ Θεοφίλου. Ἐκεῖ ἐκάθησε πρώτη ἡ βασίλισσα ἔχουσα πλησίον αὐτῆς ἐπὶ μικροτέρου θρόνου τὴν νύμφην τῆς· καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἔτι εἰσελθῇ ἡ ἀρχόντισσα Ρωσίας. Ἐπειτα εἰσῆλθεν αὕτη πρὸ τῶν ἑαυτῆς κυριῶν, καὶ, ὑποκλίνας μικρὸν τὴν κεφαλὴν ἐστάθη κατ' ἀρχὰς ὀρθὴ εἰς τὰ πλάγια τῆς βασιλίσσης. Κατόπιν εἰσῆχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης αἱ ἀρχόντισσαι καὶ προσεκύνησαν ἐδωφικίως τὴν βασίλισσαν. Τότε ἡ μὲν ἀρχόντισσα ἐκάθησεν εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεκάθησαν καὶ αἱ δύο ζωσται ἢ τε δηλαδὴ τῆς βασιλίσσης καὶ ἡ τῆς νύμφης αὐτῆς, αἱ μεγάλαι κυρίαι, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον. Αἱ δὲ ἄλλαι ἀρχόντισσαι, αἱ τε τῆς Ὀλγας καὶ τῶν βασιλισσῶν, ἐγευματίσταν εἰς τὴν παρσκευασμένην κοινὴν τράπεζαν, ἣτις ἴστατο ἐπὶ χώρου ταπεινωτέρου τῆς ἀποκοπτῆς. Διαρκούντος τοῦ γεύματος οἱ Ἀποστόλῃται ψάλλται καὶ οἱ Ἀγιοσοφῖται, δηλαδὴ οἱ ψάλλται τοῦ ναοῦ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, καὶ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διετέλουν ᾄδοντες τὰ λεγόμενα βασιλικά (στιχηρὰ, τροπάρια, μέλη) ἥτοι ᾄσματα ἐγκωμιστικὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χορευταὶ δὲ ὑπεδείκνυν τὴν δεξιότητά αὐτῶν διὰ ποικίλων θυμολικῶν· παιγνίων. Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐφιλοξένουν, ὡς προείπομεν, τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν συν-

οδίαν τῆς Ὀλγας ἐν τῷ χρυσοτρικλίνῳ. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα τοῦτο τοῦ βασιλέως, ἔλαβον ἀμέσως δῶρα χρηματικὰ ὁ μὲν ἀνεψιὸς τῆς Ὀλγας μιλιαρίσια 30 (δραχ. 37 περίπου), οἱ δὲ ὀκτὼ ἴδιοι αὐτῆς ἀκόλουθοι ἀνὰ μιλιαρίσια 20 (δραχ. 25). Οἱ 20 ἀποκρισιάριοι, οἱ πραγματευταί, καὶ οἱ δύο ἐρμηνεῖς ἀνὰ μιλιαρίσια 12 (δραχ. 15)· ὁ παπᾶς Γρηγόριος, μιλιαρίσια 8 (δραχ. 10)· οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σβιατοσλαύου, ἀνὰ μιλιαρίσια 5, οἱ ἕξ ἄνθρωποι τῶν ἀποκρισιάριων ἀνὰ μιλιαρίσια 3 καὶ ὁ ἐρμηνεὺς τῆς ἀρχοντίσσης μιλιαρίσια 15. Μετέπειτα δὲ παρετέθη τὸ ἐπιδόρπιον εἰς τὸ ἀριστητήριον, ἦτοι εἰς τὴν συνήθη αἴθουσαν τῶν βασιλικῶν γευμάτων ἐπὶ μικρᾶς χρυσῆς τραπέζης, ἣτις ἔφερε τὰ διάφορα γλυκύσματα ἐντὸς δίσκων χυμευτῶν καὶ διαλίθων ἦτοι διὰ ἐγκυστικῶν καλλιεργημάτων καὶ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένων. Περὶ τὴν τράπεζαν ταύτην δὲν ἐκάθησαν εἰμὴ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ βασίλισσα, ὁ υἱὸς τῶν Ρωμανῶν, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, τὰ πορφυρογέννητα τούτων τέκνα καὶ ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ρωσίας. Τότε δὲ προστεφέρθησαν εἰς αὐτὴν μὲν ἐπὶ διαλίθου δίσκου μιλιαρίσια 600 (δρ. 620 περίπου), καὶ εἰς ἕξ ἰδίᾳς αὐτῆς ἀρχοντίσσης ἀνὰ μιλιαρίσια 20 (δραχ. 25), καὶ εἰς τὰς 18 θεραπαίνας ἀνὰ μιλιαρίσια 8 (δραχ. 10).

Τῇ 10 ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ἐγένετο δεύτερον μέγα γεῦμα ἐν τοῖς βασιλείοις, καθ' ὃ ἐν μὲν τῷ χρυσοτρικλίνῳ ἐκάθησεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν Ρώσων, εἰς ἑτέραν δὲ αἴθουσαν, καλουμένην πεντακοβούκλιον τοῦ ἁγίου Παύλου, ἡ δέσποινα μετὰ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων καὶ τῆς νύμφης καὶ τῆς ἀρχοντίσσης. Τότε δὲ ἐδόθησαν ἐκ νέου, εἰς μὲν τὴν ἀρχόντισσαν μιλιαρίσια 200, εἰς δὲ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς μιλιαρίσια 20, εἰς δὲ τὸν παπᾶν Γρηγόριον μιλιαρίσια 8, εἰς δὲ τὰς ἕξ ἀρχοντίσσας αὐτῆς καὶ τοὺς 22 ἀποκρισιάρχους καὶ τοὺς δύο ἐρμηνευτὰς ἀνὰ μιλιαρίσια 12, εἰς δὲ τὰς 18 δούλας αὐτῆς καὶ τοὺς 44 πραγματευτὰς ἀνὰ μιλιαρίσια 6. Ὁ Ρώσος ἱστοριογράφος Κκραμζὴν ἀγχανακτεῖ διὰ τὴν σμικρότητα τῶν χρηματικῶν τούτων δώρων, καὶ παρατηρεῖ ὅτι ὅσοι ὀλίγον πλούσιοι εἰς πολὺτιμα μέταλλα καὶ ἂν ἦσαν οἱ τότε ἡγεμόνες τῆς Ρωσίας, ἡ μεγάλη δούκισσα Ὀλγα δὲν ἐδέχθη βεβχίως εἰμὴ εὐγενείας χάριν τὴν εὐτελεῖ προσφορὰν τῶν 620 δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἐλησμόνησεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν

Ἀράβων, πλουσιωτάτων τότε ὄντων, δὲν προσεφέροντο ἐν τοιαύταις περιστάσεσι χρηματικὰ δωρεὰ ἀνώτεροι τῶν 620 δραχμῶν ἐντὸς χρυσῶν καὶ διαλίθων δίσκων, ὅπως ἐγένετο καὶ πρὸς τὴν Ὀλγαν. Ὡστε ἀνάγκη νὰ πρὸςδεχθῶμεν ὅτι καὶ χρηματικὰ αὗται προσφοραὶ ἐγίνοντο πάντοτε τιμῆς χάριν καὶ οὐχὶ ἕνεκα τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Ἡ Βασίλειος τάξις περιγράφουσα τὴν ὑποδοχὴν ταύτην τῆς μεγάλης δουκίσσης, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ὑπέλαβόν τινες ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὴ τὰ περὶ τοῦ βαπτίσματος παρ' ἄλλων ρηθέντα. Ἀλλ' ἡ Βασίλειος τάξις, σκοπεύουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ πραγματευθῇ περὶ τῆς γενομένης τότε ἐν τοῖς βασιλείοις ὑποδοχῆς, οὐδὲν παράδοξον ἂν εἰς ταύτην καὶ μόνην περιωρίσθη. Οὐδὲ ἡ σιωπὴ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ρητὴν τοῦ Κεδρηνοῦ μαρτυρίαν, ὅτι ἡ Ὀλγα ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη. Καὶ ἔπειτα ἂν ἡ Βασίλειος τάξις οὐδὲν λέγῃ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῆς Ὀλγας, ἀναφέρει ὅμως μεταξὺ τῶν ἀκολουθῶν αὐτῆς τὸν παπᾶν Γρηγόριον, ἐξ οὗ ἀρκούντως ὑποδεικνύεται ὅτι τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἦτο ἀλλότριον τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης. Ὅ,τι δὲ φαίνεται τῷ ὄντι μῦθος εἶναι τὸ ὑπὸ τινων Ρώσων χρονογράφων φημιζόμενον, ὅτι ὁ βασιλεὺς δελεασθεὶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλλους τῆς γυναικὸς ταύτης προέτεινε νὰ συζευχθῇ αὐτήν· οὐ μόνον διότι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον, ἀλλὰ καὶ διότι τότε ἡ Ὀλγα ἦτο ἐξηκοντοῦτις, ὥστε τὰ λείψανα τοῦ κάλλους αὐτῆς δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι τοσοῦτον ἐπίφορα. Ἀμφίβολον ὡσχύτως εἶναι, ἂν ἡ Ὀλγα βαπτισθεῖσα ἐπωνομάσθη Ἑλένη. Τοῦλάχιστον ἐν Ρωσίᾳ ἐξηκολούθησε νὰ ἐπωνομάζεται Ὀλγα, καὶ αὐτοὶ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἔπχυσαν ἀποκαλοῦντες αὐτὴν Ἑλγαν, ἥτις ἐστὶ λέξις σκανδιναυικὴ σημαίνουσα φλόγα.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πολιτικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Πορφυρογεννήτου γεγονότα. Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ', ἂν καὶ μὴ ἔχων πολλὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀσχολούμενος δὲ μᾶλλον περὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὑπῆρξεν ὅμως πολὺ ἀνώτερος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος. Εἶδομεν ὅτι ἐπέστησε τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνας ἐπι-

τηδεῖους ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν ἀνέθηκεν εἰς ἄνδρας καλῶς αὐτὴν διεξαγαγόντας καὶ ἰδίως ἐξακολουθήσαντας νὰ προστατεύωσι τοὺς μικροὺς ἐλευθέρους γαιοκτῆτας κατὰ τῶν κατὰχρήσεων τῶν δυνατῶν. Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὅτι καὶ περὶ τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα ἀνεδείχθη πολὺ πρακτικώτερος τοῦ πατρὸς. Ἡ ἀκαδημία, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Βάρδα τοσοῦτον ἀκμάσασα, εἶχεν, ὡς φαίνεται, παραμεληθῆ ἐπὶ τῆς μεσοβσιλείας τοῦ Ρωμανοῦ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἅμα μοναρχήσας τῷ 945, ἀνεζωπύρησε πᾶσαν σπουδὴν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τούτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ, διορίσας καθηγητὰς ἐγκρίτους τῆς μὲν φιλοσοφίας τὸν πρωτοσπαθᾶριον Κωνσταντῖνον, τῆς δὲ ρητορικῆς τὸν μητροπολίτην Νικαίας Ἀλέξανδρον, τῆς δὲ γεωμετρίας τὸν πατρίκιον Νικηφόρον, γαμβρὸν τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως Θεοφίλου τοῦ Ἑρωτικοῦ, τῆς δὲ ἀστρονομίας τὸν γραμματεῖα Γρηγόριον. Οὐδὲ ἤρκεσθη νὰ διορίσῃ τοὺς καθηγητὰς τούτους, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐφόρעε τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ πολυτρόπως ἐνεψύχωνε τοὺς ἀρίστους τῶν φοιτητῶν «ὁμοδιδάκτους καὶ ὁμοτραπέζους καθεκάστην τούτους ποιῶν, καὶ ἀργύρια παρέχων, καὶ ὁμιλίαις μετ' αὐτῶν προσηνεῖς ποιούμενος.» Οὕτω δὲ ἡδυνήθη μετ' οὐ πολὺ νὰ διορίσῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ δικαστικὰ ἄξιώματα ἄνδρας διαπρέποντας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δεξιότητι.

Αἱ δὲ συγγραφαὶ περὶ ἧς ἐνησχολήθη ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' στεροῦνται μὲν βεβαίως καὶ καλλιπεείας καὶ κρίσεως ἀποχρώσεως, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἔργα χρήσιμα, διότι δίδουσιν ἡμῖν ἔννοιάν τιναν τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἀντὶ νὰ συντάσῃ ἐπιγράμματα, καὶ λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ᾄσματα καὶ ποιήματα, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὸ πολίτευμα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις. Ἡ περὶ θεμάτων πραγματεία τοῦ βασιλέως τούτου διηρημένη εἰς δύο βιβλία διδάσκει εἰς ποῖα καὶ πόσα μεγάλα διοικητικὰ καὶ στρατιωτικὰ τμήματα ἦτο διηρημένον τότε τὸ κράτος, καὶ τίνας πόλεις περιελάμβανεν ἕκαστον τῶν τμημάτων τούτων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι περιέχει ἀντιφάσεις τινὰς καὶ σύγχυσιν ἱκανὴν πραγμάτων· ἀλλ' ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ πραγματεία αὕτη, οὐδεμίαν ἄλλην μεθοδικὴν πληροφορίαν ἠθέλομεν ἔχει περὶ τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διχι-

ρέσεως. Ἄλλο πολὺ μεγαλῆτερον ἔργον εἶναι ἢ ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως, ἥτοι ἔκθεσις τοῦ τυπικοῦ τῆς αὐλῆς, κατὰ μέγα μὲν μέρος συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ ἄλλων ἢ συγχρόνων, ἢ καὶ μικρὸν μεταγενεστέρων. Ἐν αὐτῇ περιγράφονται μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἅπαντα αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τελεταί, οἱ ἵπποδρομικοὶ ἀγῶνες, ὁ ἱμχτισμὸς ἐκάστου ἄρχοντος ἀπὸ τοῦ ὑπερτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου ὁ τρόπος καθ' ὃν προσχειρίζετο, ἡ τάξις ἣν ἐπεῖχεν, αἱ ἀμοιβαὶ τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν, αἱ ἀνευφημίαι ὧν ἡξιοῦτο. Ὁ αὐλικὸς οὗτος ὀργανισμὸς φαίνεται σήμερον εἰς ἡμᾶς ἐν πολλοῖς ἀλλόκοτος· ἀλλ' ὅπωςδὴποτε εἰκονίζει τὸν δημόσιον καὶ ἐν μέρει τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιος μελέτης, ὥσῳ ὅλαι αἱ νεώτεραι αὐλαὶ κατὰ τὸν τύπον ἐκεῖνον διωργανώθησαν. Παρεκτὸς ὅμως τῶν προειρημένων, ἡ ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως περιέχει καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, περὶ πολεμικῶν τινῶν γεγονότων, περὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων, καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ τρίτη τοῦ Κωνσταντίνου συγγραφή ἐπιγράφεται πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν καὶ κυρίως μὲν πραγματεύεται περὶ τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων προσετοιχίζετο τότε τὸ κράτος οἷον τῶν Πετσενέγων, τῶν Ρώσων, τῶν Τούρκων ἢ Οὔγγρων, τῶν Βουλγάρων, περὶ τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους, περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιστάσεως καὶ περὶ τῶν μηχανημάτων ἅτινα οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετεχειρίζοντο ἵνα ὑποκινῶσι τοὺς λαοὺς ἐκείνους κατ' ἀλλήλων. Ἀλλ' ἡ συγγραφή αὕτη περιλαμβάνει προσέτι καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους σλαυικῶν φυλῶν, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, περὶ στρατολογίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅ,τι δὲ εἵπομεν ὡς πρὸς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας. Μὴ ζητεῖτε εἰς αὐτὰ σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν, ἀλλ' ἐὰν θέλετε νὰ γνωρίσετε ὅπως οὖν τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μελετήσατε αὐτὰς ἐπιμελῶς, καὶ ἂν ἐγκυρτερήσετε, θέλετε διδχθῆ πολλὰ.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', εἰς ᾧ προσθετέον τὴν ἱστορικὴν διήγησιν περὶ

Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης. Διάφοροι δὲ ἄλλαι συγγραφαὶ συνετάχθησαν τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τῇ ἐπιστάσει τοῦ βασιλέως. Τοιαύτη πρὸ πάντων εἶναι ἡ χρονογραφία ἡ συγγραφεῖσα ἐκ προστάγματος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου δεσπότη, ἀρχομένη μὲν ὅπου ἔληξε Θεοφάνης, ἡγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, ἀπολείγουσα δὲ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ρωμανοῦ Β' τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ χρονογραφία αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τῶν γραμματέων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μνηστειῶν καὶ τῶν σημειώσεων αὐτοῦ. Ὡς οὕτως ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν συγγραφῶν ὅσας εἶχε συλλέξει ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ, ἀπερτίσθη μεγάλη συλλογὴ, εἶδος ἱστορικοῦ πανδέκτου, περιλαμβάνουσα ἀποσπάσματα τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων ἱστορικῶν, κατεταγμένα εἰς πεντήκοντα καὶ τρεῖς τίτλους. Δυστυχῶς ἐκ τῶν τίτλων τούτων δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς εἰμὴ δύο μόνον καὶ τινὰ τεμάχια δύο ἐτέρων, ἐν οἷς ὅμως διετηρήθησαν ἀποσπάσματα λόγου ἄξια τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, τοῦ Ἀππιανοῦ καὶ ἄλλων τινῶν μεταγενεστέρων, οἷον Δεζίππου, Εὐναπίου, Μενάνδρου, Πέτρου Πατρικίου καὶ τῶν τοιούτων.

Πλὴν δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων καὶ συλλογῶν ἐγένοντο κατὰ παραγγελίαν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα γεωπονικά, χειρουργικά, ἱατρικά, καὶ ἱππιατρικά. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος ἔγραψε, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, πραγματείας τινὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς· ἀλλ' ἂν καὶ οὐδέποτε αὐτὸς ἐστρατήγησεν, ἐπέστησεν ὅμως πολλὴν ἐπιμέλειαν ἰδίως εἰς τὴν τοῦ στόλου συγκρότησιν, ἐπιστάτων τὴν τῶν πωλεμικῶν νηῶν ἐπισκευήν, καὶ διὰ τῆς ἐμπειρίας ἣν πρὸς τοῦτο ἐκτήσατο συντελέσας οὐ μικρὸν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν στόλων ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἐπαύσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ νικηφοροῦντες, ἐνῷ ἡξεύρομεν εἰς ποίαν ταπείνωσιν εἶχε περιέλθει ἐπὶ Λέοντος, ἡ ναυτικὴ τοῦ κράτους δύναμις. Συγκεφαλαιούμενοι δὲ τὴν περὶ ἀνδρὸς κρίσιν μας, ἐπιφέρομεν ἐν τέλει ὅτι ἐνῷ ὁ Λέων ὑπῆρξεν ὅλως διόλου τὴν ἀντίθετον τοῦ Βασιλείου, ὁ Κωνσταντῖνος διετέλεσεν ὁμοῖος μέχρι τινὸς ἐν μέρει μὲν τοῦ ἐνός, ἐν μέρει δὲ τοῦ ἐτέρου τῶν προγόνων. Δὲν ἦτο ἐκδεδιγμένως ὅπως ὁ πατήρ, ἀλλὰ σώφρων ὅπως ὁ πάππος, ἀλλὰ λόγιος ὅπως ὁ πατήρ· δὲν ἦτο ἀπραχτός ὅπως ὁ πατήρ, ἀλλὰ, καὶ τοῦ

μὴ ἔχων τὴν πολιτικὴν δραστηριότητα τοῦ πάππου, δὲν ἐστερεῖτο πρακτικοῦ πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ρωμανός Β'. Νικηφόρος Φωκᾶς. Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ἀποθνήσκοντα κατὰ νοέμβριον τοῦ 959· διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ρωμανός Β' εἰς ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἔτους. Διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ νέου τούτου προήλθεν ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν χαρακτήρ ἄλλότριος ὅπως οὖν τῶν προηγουμένων ἡγεμόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Ρωμανός Β' εἶχε τὸ ἀθλητικὸν σῶμα καὶ τὴν νοημοσύνην τοῦ ἀρχηγέτου τῆς δυναστείας ταύτης. Ἀλλὰ παρ' αὐτῷ τὰ δύο προτερήματα δὲν συνεδυάζοντο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἡ δέουσα μετὰ αὐτῶν ἰσορροπία. Ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ κατανοῇ τὰ καθολικὰ τοῦ κράτους συμφέροντα καὶ ζητήματα καὶ εἰς τὸ νὰ ἀποφασίζῃ περὶ αὐτῶν ἐν γένει τὰ δέοντα· ἀλλὰ οὐδεμίαν εἶχεν ὁρεξιν νὰ μελετᾷ καὶ διεξάγῃ αὐτὰ κατὰ μέρος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σφριγῶσα αὐτοῦ κρᾶσις εἶχε χρεῖαν ἐνασχολήσεως καὶ δὲν εὑρίσκειν αὐτὴν ἐν τῷ ἡθικῷ καὶ διανοητικῷ κόσμῳ, ἐτράπη ἐπὶ τὸν ὕλικόν καὶ κατέβαλεν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀγῶνας ἀτρώτους καὶ ἀξίους τῇ ἀληθείᾳ χρηστοτέρας ἀμίλλης. Ἰνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κοσμιωτέρους τῶν ἀγῶνων τούτων καὶ εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, ἀναφέρομεν ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἠδυνήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὸ ἵπποδρόμον, νὰ ἐστιάθῃ ἔπειτα μετὰ τῆς συγκλήτου, καὶ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας τὰς εἰθισμένους χρηματικὰς ἀμοιβάς, κατόπιν νὰ μεταβῇ εἰς σφαιριστήριον, τότε λεγόμενον τζουκανιστήριον, ν' ἀγωνισθῇ αὐτόθι πρὸς τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν σφαιριστῶν καὶ νὰ νικήσῃ αὐτούς. Τελευταῖον μετέβη αὐθημερὸν πάντοτε ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς κυνήγιον, καί, ἀφοῦ ἐθήρευσεν αὐτόθι 4 πικρομέγεις χοίρους, ἐπέστρεψε σῶος τὸ ἐσπέρας εἰς τὰ βασιλεια. Ἐν τούτοις καίτοι τοιοῦτον διῆγε βίον, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἴπερ ποτὲ καλῶς, διότι ὁ Ρωμανός εἶχε τὴν νοημοσύνην τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀναθέτῃ αὐτὰ εἰς τοὺς ἰκανωτέρους τῶν ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἀποφασίζῃ τὸ πρακτέον ἐν κρίσεσιν, περιπτώσει. Βεβαίως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἐκείνην συνετέ-

λεσε πρὸ πάντων ἡ ἐπιτηδεύς τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἣν διεξήγαγεν ὁ Βασίλειος Α', ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Βασιλείου ἠδύνατο νὰ ματαιωθῇ ἂν δὲν ὑπῆρχε δεξιότης περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων ἐκείνων καὶ τῶν δυνάμεων, ὡς συνέβη ἐπὶ Λέοντος. Ὁ δὲ Ρωμανός Β' ἀνεδείχθη καὶ τοῦ πατρὸς του ἐπιτηδευότερος, ἐνέμιλλος δὲ μᾶλλον τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του Ρωμανοῦ Α' περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων ἀποφάσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἅμα ὡς ἐμονάρχησεν, εἶχεν, ὡς προείπομεν, ἀναθέσει τὴν ὅλην ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους διοίκησιν εἰς τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ Βασίλειον, προχειρίσας αὐτὸν παρὰδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου. Ὁ Βασίλειος, καὶ τοι ἐξωσθέντος τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, διότι ἦτο φαίνεται ἰδίως προσηλωμένος εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἑλένην, τὴν σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου. Καθ' ὅσον ὅμως ἡλικιοῦτο ὁ τούτου υἱὸς Ρωμανός, συνέβη μεταβολὴ τις εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βασιλείου. Ἡ πρώτη τοῦ Ρωμανοῦ σύζυγος ἢ μᾶλλον ἡ μνηστὴ αὐτοῦ Βέρθια εἶχεν ἀποθάνει τῷ 949, τῷ δὲ 956 ὁ Ρωμανός ἐπτακχιδεκάετης ἤδη ὢν ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανώ, ἣν ἄλλοι μὲν λέγουσιν ἐξ ἐγκρίτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἴκου ἔλκουσαν τὸ γένος, ἄλλοι δὲ ὀνομάζουσι καπύλου θυγατέρα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανώ ἦτο καλλίστη τὸ εἶδος ἅμα καὶ εἰς ὑπερβολὴν φίλαρχος γυνή. Ὅτε τῷ 959 ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντῖνος, διεδόθη φήμη ὅτι εἶχε δηλητηριασθῇ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ρωμανοῦ μὴ ἔχοντος τὴν ὑπομονὴν νὰ περιμείνῃ τὸν φυσικὸν τοῦ πατρὸς θάνατον ἵνα ἀνκλάβῃ τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων διοίκησιν, προτρεπομένου δὲ εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς. Τὴν φήμην ταύτην ἐπανέλαβον ἅπαντες οἱ μετὰγενέστεροι χρονογράφοι, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει ἢ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, καίτοι ψέγει τὰς ἄλλας τοῦ Ρωμανοῦ κακίας. Ἀλλ' εἴτε ἀληθῶς ἔχουσιν εἴτε μὴ ἀληθῶς τὰ περὶ τούτου θρυληθέντα, ἐκ τῶν πραγμάτων ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἅμα ὁ Ρωμανός ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανώ, αὕτη ἐδιχονόησε πρὸς τὰς ἀνδραδέλφας αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν πενθεράν, ὅτι ὁ Βασίλειος ἀπέκλινεν ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ταύτῃ διενέξει πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος φοβούμενος εὐλόγως μήπως ἐκ τῆς ἐριδος τούτης, διακινδυνεύσῃ ὁ Ρωμανός, δὲν ἔπαυσε μὲν εὐνοῶν

καὶ μεταχειριζόμενος τὸν Βασιλείον, ἀλλὰ τῷ 958 προεχειρίσατο παρὰδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν Ἰωσήφ ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου εἶχε διακρίνει τὴν ἰκανότητά αὐτῆς ἐμονάρχησε. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἰωσήφ, ὅστις ἐπελέγετο Βρίγγας διετήρησεν ὁ Ρωμανὸς ἐν τῷ ὑπερτάτῳ ἐκείνῳ ἀξιώματι· καὶ ἐνταύτῳ διώρισε δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, δεμέστικον δὲ τῶν σχολῶν δύσεως τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, διὰ δὲ τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν οὐ μόνον ἐκραταίωσε παρὰδόξως τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγάλου κατορθώματος ἐλάμπρυνεν αὐτὴν ὅσον πρὸ καιροῦ δὲν εἶχε λαμπρυνθῆ.

Ἀφ' ἧς τῷ 823 ἡ Κρήτη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν (σελ. 698 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) πολλὰ ἐγένοντο πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπόπειραι· ἀλλ' ἄπασαι ἀπέτυχον, οἱ δὲ Ἀράβες ἐκεῖνοι τῆς Κρήτης, τῇ συνεργείᾳ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, ἐξαίρετως τῶν τῆς Ταρσαῦ, καὶ διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως πολλῶν ἀρνησιθρήσκων, δὲν ἔπαυσαν λεηλατοῦντες τὰς νόσους καὶ τὰς παραλίας τοῦ κράτους, κυριεύοντες πόλεις μεγάλας καὶ ἐκ διαλειμμάτων κυριαρχοῦντες τοῦ Αἰγαίου. Καὶ εἶχε μὲν ὑποστῆ δεινὴν συμφορὰν ἡ ναυτικὴ αὕτη τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης δύναμις διὰ τῆς περὶ Λῆμνον νίκης τοῦ ναυάρχου Ἰωάννου τοῦ Ραδηνοῦ ἐν ἔτει 924 ἀλλ' ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τῷ 954 σταλεῖσα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἐστρατεία ὑπὸ ἡγεμόνα Κωνσταντῖνον τὸν Γογγύλην ἀπέτυχεν αὐθις ὁλοσχερῶς, διότι ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἔπραξε τὸ λάθος ν' ἀναθέσῃ αὐτὴν εἰς ἄνδρα μηδεμίαν ἔχοντα ἀξίαν. Ἐκτοτε δέ, ὡς φαίνεται, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐμελέτησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἤρχιζε νὰ παρασκευάζηται ἐπὶ τούτῳ, διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ 960 ἔτους ὑπῆρχον ἑτοιμα δισχίλια πυρφόρα χελάνδια, χίλιοι δρόμωνες καὶ 307 φορτηγὰ τὰ ὅποια οἱ χρυσογράφοι ὀνομάζουσι «καράβια καματηρὰ σιγήσεις ἔχοντα καὶ ὅπλα πολεμικά.» Καὶ πλὴν τούτων δύναμις πεζικὴ ἀνάλογος Θρακῶν, Μακεδόνων, Ἀνατολικῶν, καὶ Σλαύων. Ἀλλ' ἐν τούτοις, ἐν τῷ συμβουλίῳ, τὸ ὅποσον συνεκροτήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀποφασίσῃ ὀριστικῶς περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν ἐψήφισαν κατ' αὐτῆς, ὑπομνήσαντες μὲν τὰς προηγουμένως ἀποτυχίας, καὶ τὴν πληθὺν τῶν εἰς μάτην ἀνελωθέντων ἀνθρώπων

καὶ χρημάτων παρκαστήσαντες δὲ τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης καὶ τὴν μεγάλην ἐπικουρίαν ἣν ἠδύναντο οἱ μωχμεθανοὶ τῆς Κρήτης νὰ λάβωσιν ἐξ Ἀφρικῆς καὶ ἐξ Ἀσίας. Ἀνέφεραν δὲ καὶ ἕτερον τινὰ λόγον χαρακτηριστικώτατον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι κατὰ τὴν διατρέχουσαν φήμην ὁ πορθητὴς τῆς Κρήτης θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν. Ἦτο ἄρα γε ἡ φήμη αὕτη μία τῶν συνήθων τότε προφητειῶν, τὰς ὁποίας ἢ τῶν πολλῶν πρόληψις προθύμως ἠσπάζετο, ἢ εἶχε τὴν σπουδαιοτέραν ὑπόστασιν ὅτι πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Ρωμανὸν ἐφοδοῦντο μήπως ὁ Φωκάς, ὅστις καὶ πρὸ τούτου μέγα ἐκτίσαστο κλέος, ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης τοσοῦτον παντοδύναμος, ὥστε νὰ καταλάβῃ παρὰ τῷ Ρωμανῷ Β' ἣν τάξιν εἶχε σφετερισθῇ παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ὁ Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνός ; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν εἴτε διὰ τοῦτον, εἴτε δι' ἄλλους λόγους ἦσαν ἐναντίοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τῆς μειονοψηφίας ἣτις ἐπέμενε νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ ἀγὼν, συνετάσσετο ὁ Ἰωσήφ Βρίγγας. «Ὁ δὲ παρκακοιμώμενος Ἰωσήφ, λέγει ἢ ἐκ προσταγμάτων τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, ὁ χρηστὸς καὶ ὀρθὸς καὶ ἄϋπνος νοῦς, εἰς μέσον σταθεὶς ἔφη. Ἡμεῖς μὲν, δέσποτα, ἴσμεν πάντες ὅσα δεινὰ συνέβησαν παρὰ τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς· καὶ δίκαιόν ἐστι λογίσασθαι τὰς σφαγὰς καὶ τὰς τῶν παρθένων φθοράς καὶ τὰς τῶν Ἐκκλησιῶν καταστροφὰς καὶ τὰς τῶν παραθαλασσίων θεμάτων κίχμαλωσίαις, καὶ πρέπον ἐστὶν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν καὶ ὁμοφύλων ἀγωνίσασθαι, καὶ μὴ δεδιέναι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τὰ τῆς θαλάσσης πελάγη καὶ τῆς νίκης τὸ ἄδηλον καὶ τῆς φήμης τὸ ἀδύνατον. Καὶ χρὴ μάλιστα τῇ θεοσυνεργήτῳ βουλῇ καὶ προστάζει σοι πειθαρχεῖν ἡμᾶς, ὡς ἐκ Θεοῦ σοι τοῦτο τὸ ἐνθύμημα. Καὶ γὰρ καρδίᾳ βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ· μάλιστα διὰ τὸν ὀρθὸν καὶ πιστὸν δούλον στέλλεσθαι τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς θεοκυβερνήτου βασιλείας σου».

Τοιαῦτα εἶπεν ὁ παρκακοιμώμενος· ὑπελείπετο λοιπὸν ἢ νὰ ἐπιμείνῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γνώμην, ἢ νὰ μεταβάλῃ αὐτήν· ἠδύνατο δὲ τόσῳ μάλλον νὰ διστάσῃ ὅσῳ οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν, παρεκτὸς πολλῶν ἄλλων λόγων κατὰ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὑπεδείκνυνον καὶ ὅτι, ἐν ἐπιτυχίᾳ, ἠδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ ὁ θρόνος τοῦ νέου βασιλέως. Ἄλλος λοιπὸν ἤθελε διστάσει· ἀλλ' ὁ Ρωμανὸς δὲν ἐδίστασε, καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῆς γνώμης τοῦ παρκα-

κοιμωμένου, διέταξε νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ τελευταῖαι ἀπαιτούμεναι παρασκευαί. Τῶνόντι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπορεύθη εἰς Φύγελα τῆς Λυδίας, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἐφέσου κείμενα, ὅπου ἔμελλε νὰ ἀθροισθῇ ὅλος ὁ στόλος. Προέπεμψε δὲ ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης ταχυδρομικάς τινας ναῦς, τὰς ὁποίας διέταξε «κατασκοπῆσαι καὶ κρατῆσαι γλῶσσαν», λέγει ἡ χρονογραφία, ὅπου τὸ «κρατῆσαι γλῶσσαν» σημαίνει τὸ λαβεῖν πληροφορίας ἐνθυμίζει παρὰδόξως τὸν ἀνάλογον γαλλικὸν ἰδιωτισμὸν *prendre langue*. Καὶ μεθὼν λοιπὸν ὅτι ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδουλ Ἀζίζ, καὶ οἱ ἐπισημότεροι τοῦ φρουρίου Χάνδακος ἄρχοντες διατρίβουσιν ἀμέριμνοι εἰς τὰς ἀγροτικάς αὐτῶν ἐπαύλεις, ἐξέπλευσε κατὰ Ἰούλιον 960 ἐκ Φυγέλων μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ προσωμίσθη οὐ μακρὰν τῆς πρωτευούσης ἐκείνης τῆς νήσου. Ὁ ἐχθρὸς εἶχε προφθάσει νὰ παρὰτρυφή εἰς τινα ἀπὸ τῆς θιλάσσης ἀπόστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἀπόδασιν, καταπλαγεὶς ἐκ τοῦ καινοῦ τρόπου καθ' ὃν αὕτη ἐγένετο. Διότι κατὰ τὸν σύγχρονον Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν ἀκριδέστερον συγγράψαντα τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ Νικηφόρος συνεπαγόμενος κλίμακας, ἢ μᾶλλον γεφύρας, καὶ ταύτας προσυφκπλώσας ἀπὸ τῶν πλοίων εἰς τὴν παρὰλίαν, ἀπεβίβασε τάχιστα τὴν στρατιὰν ἑνοπλὸν τε καὶ ἑφιππον, μεθ' ὃ διαίρεσας τριχῇ τὴν φάλαγγα, καὶ σαλπίσας τὸ πολεμιστήριον ἐπῆλθεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἔχων προπορευόμενον τὸ σταυρικὸν τόπιον. Ἡ μάχη δὲν διήρκεσε πολὺ· οἱ πολέμιοι μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν ταγμάτων καὶ ἰλῶν ἔστρεψαν τὰ νῶτα καὶ κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον, παθόντες δεινὴν ἀνθρώπων φθοράν. Τότε ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, ἡσφάλισε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ἤθροισε τὸν στόλον εἰς εὐλίμενον ἐπίνειον διατάξας νὰ διακωλύη πᾶσαν ἔξωθεν ἐπικουρίαν, καὶ συγχρόνως ὅτε μὲν πέμπων ἀποσπάσματα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ὅτε δὲ αὐτὸς ἀπερχόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ὀδηγούμενος, ἀπέτρεπε πᾶσαν ἀπόπειραν συνδρομῆς, ἣν οἱ μωχμεθανοὶ τῆς Κρήτης διανοοῦντο νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ κεκλεισμένους.

Ἐν τούτοις ὁ Χάνδαξ, καὶ τοὶ ἀπεκλείσθη οὕτω πικταχόθεν καὶ ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ὑπὸ τῶν ἐμῶν Χαλεπίου

καὶ Αἰγύπτου, ὧν εἰς μάτην ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν, ἀνθίστατο ἐπιμόνως. Πολλοὶ παρῆλθον μῆνες· ἐπελθόντος δὲ τοῦ χειμῶνος, δεινὴν ὑπέστη ὁ στρατὸς κακουχίαν ἕκ τε τοῦ ψύχους καὶ τῆς τῶν τροφῶν ἐνδείας, καὶ ἀθυμήσας ἤρχισε νὰ ἀπαιτῇ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον. Ἀλλ' ἡ καρτερία τοῦ Νικηφόρου καὶ ἡ πειθαρχία εἰς τὴν ἐσυνήθισε τὰ τάγματα αὐτοῦ κατίσχυσαν τῆς δυσχερείας ταύτης, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ὁ παρκοιμώμενος Ἰωσήφ φροντίσας νὰ ἐξαποστείλῃ νέαν καὶ ἄφθονον προμήθειαν σίτου καὶ κριθῆς. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, ἀξιοῦσα νὰ παραθέσῃ ὅσα ὁ Νικηφόρος ἐλάλησεν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀθυμήσαντα στρατὸν, ἀντιγράφει κατὰ λέξιν τὸν λόγον, ὃν κατὰ Θεοφάνην ἐξεφώνησέ ποτε ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὸν ἴδιον στρατὸν περὶ Γάζαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας εὐρισκόμενος (σελ. 249—250 τοῦ τρίτου τόμου), πρέχουσιν ἀπόδειξιν παρὰδόξου τοῦ συγγραφέως αὐτῆς πνευματικῆς στειρώσεως. Εἰς τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον δὲν εὐρίσκουμεν τὸ ἀτόπημα τοῦτο· διότι ὁ λόγος ὃν εἰς ἑτέραν τινα περίστασιν τῆς πολιορκίας ἀποδίδει εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν εἶναι οἰκειότερος πρὸς τὰ πράγματα.

Τελευταῖον μετὰ ὀκτὼ μηνῶν πολιορκίαν ὁ Χάνδαξ ἐκυριεύθη τῇ 7 μαρτίου 961 ἐξ ἐφόδου αἰματηρᾶς. Ὁ Νικηφόρος ἐπιφυλάξας τῷ βρασιλεῖ τὰ τιμιώτατα τῶν λαφύρων, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν ἄλλην λεηλασίαν τῆς πόλεως, ἥτις ἔδριθε θησαυρῶν διὰ τῆς πειρατείας συλλεγέντων. Ἀφοῦ δὲ ἀπεκομίσθησαν οὕτω πάντα τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ, καθηρέθη τὸ τεῖχος αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ εὐχερῶς καθυποτάξασα τοὺς ἐν αὐτῇ μωαμεθανούς ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς Χάνδακα. Ἐκεῖ ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ καὶ ἀνάντους, ἔχοντος πίδακας ὕδατος δαψιλεῖς οὐ μακρὰν δὲ κειμένην τοῦ κατερειπωθέντος ἄστεως, ὠκοδόμησεν ὁ Νικηφόρος φρούριον ὀχυρόν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν ἐλληνικώτατα Τέμενος, καὶ ἡσφάλισε διὰ φρουρᾶς ἀξιοχρέου, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς τὸ κύριον ὀρμητήριον τῆς ἀνακαινισθείσης ἐν Κρήτῃ ἐλληνικῆς κυριαρχίας. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθη, ἀλλὰ προσεκάλεσεν εἰς τὴν νῆσον πολλοὺς νέους χριστιανούς ἀποίκους Ἀρμενίους καὶ Ἑλλήνας, δι' ὃ μέχρι τῆς σήμερον σὺνίζονται αὐτόθι εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου καὶ Ρεθύμνης.

χωρία τινὰ ὀνομαζόμενα Ἀρμένι. Προσέτι ἐπρονόησε περὶ τῆς διὰ-
δόσεως μὲν τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς τῆς
νήσου, περὶ τῆς ἀναζωπυρήσεως δὲ τῆς πίστεως ταύτης καὶ παρὰ
τοῖς ἰθαγενέσι, παρ' οἷς αὕτη πολυειδῶς ἐνοθεύθη κατὰ τὴν μακρὰν
ἐκείνην μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Ἐπὶ τούτῳ ἦλθε τότε εἰς Κρή-
την ὁ ὅσιος πατὴρ ἡμῶν Νίκων ὁ ἐπικαλούμενος Μετανοεῖτε, ὅστις
ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἠνώρθωσε τὰς πεπτωκυίας ἐκκλησίας
καὶ ἀνήγειρεν ἄλλας νέας, ὧν ἐπιφανεστάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ
ἐπ' ὀνόματι τῆς ἀγίας Φωτεινῆς κατασκευασθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐρειπί-
ων νικοῦ ἀρχαίου ἀπέχοντος τῆς Γόρτυνος τριῶν ἡμερῶν ὁδόν.
Ἀλλ' ὅμως οὐκ ὀλίγοι τῶν Ἀράβων, ὅσοι ἔμειναν τότε ἐν Κρή-
τη, διετήρησαν τὸ θρησκευμὰ αὐτῶν καὶ μέχρι τοῦδε ὑπάρχουσιν
εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμάρι χωρία τινὰ, ὧν οἱ μωαμεθανοὶ κάτοικοι
λογίζονται ἀπόγονοι τῶν Ἀράβων ἐκείνων, καθὼς φέροντες ἔλα τὰ
χαρακτηριστικὰ ἀραβικῆς καταγωγῆς, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι ἄλλοι μωα-
μεθανοὶ τῆς νήσου εἶναι Ἕλληνες, ἀναγκασθέντες νὰ μεταβάλῃσι
θρησκευμὰ ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρας τουρκοκρατίας.

Ταῦτα δὲ διαπράττει ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, «καὶ τὴν νῆσον ἐξη-
μερώσας ἔπαυεν», ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ἀνέπλευσεν ἤδη εἰς
Βυζάντιον, συνεπαγόμενος τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἐκεῖ
ἔτυχε μεγαλοπρεποῦς δεξιώσεως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ,
καὶ ἐ'ριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευούσης μέχρι τοῦ ἵπποδρόμου,
παρακολουθούμενος καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου παντός, τοῦ
συρρεύσαντος ἵνα θαυμάσῃ τὸ θέαμα. Ἦτο δὲ τὸ θέαμα τοῦτο τῇ
ἀληθείᾳ λαμπρόν. Πρὸ πάντων ἐπορεύοντο αἱ ἄμαξαι αἱ κομίζουσαι
τὴν λείαν χρυσὸν καὶ ἄργυρον παμπληθῆ εἰς νόμισμα βραβερικὸν
καὶ ἄκοπον πέπλους χρυσοπάττους, τάπητας ἀλουργούς, κειμήλια
παντοδαπὰ ἐξεργασμένα μὲν τεχνικώτατα, μαρμαίροντα δὲ χρυσῷ
καὶ λίθοις πανοπλίας, ξίφη, θώρακας διὰ χρυσοῦ κεκοσμημένα
πάντα, καὶ ἔγχη καὶ ἀσπίδες καὶ τόξα ἀνκρίθηται. Οἱ μάρτυρες
τῆς παρατάξεως ταύτης ἐνόμιζον ὅτι βλέπουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν
αὐτῶν διερχόμενον ἔπαυτα τὸν πλοῦτον τῆς βραβάρου γῆς, καὶ ὡς
ποταμὸν τινὰ ἀφθόνως εἰσρέοντα. Κατόπιν δὲ εἶποντο οἱ πολυάριθ-
μοι αἰχμαλῶται, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὅτε Ἀβδούλ Ἀζίζ καὶ αἱ γυ-
ναῖκες αὐτοῦ καὶ οἱ παῖδες, τεταπεινωμένοι, στένοντες, ὀδυρόμενοι.
Ἡ Κωνσταντινούπολις πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀξιώθῃ τοιοῦτου δείγ-

ματος τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους· ἡ δὲ οἰκτρά τοῦ τελευταίου ἐμύρου τῆς Κρήτης τύχη ἐφάνετο προκναγγέλλουσα τὴν ὀλοσχερῇ τῶν μωχμεθανῶν πτώσιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θρίαμβον ὁ βασιλεὺς προσηνέχθη ἐπεικῶς πρὸς τὸν ἡττηθέντα ἐκεῖνον ἀντίπαλον· ἀπένειμεν αὐτῷ πλούσια δῶρα, καὶ κτήμα προσοδοφόρον περὶ τὴν πρωτεύουσιν, ὅπου ὁ πρόην ἐμίρης διέζησε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν ἀνέσει καὶ τιμῇ, διατηρήσας τὸ πατριον θρήσκευμα. Οἱ ἀπόγονοι ὅμως αὐτοῦ ἐδέχθησαν τὸ ἥγιον βάπτισμα καὶ ἀπαντῶνται ἐκ διαλειμμάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Ἀνεμάδων. Ὁ υἱὸς τοῦ ἐμίρη Ἀνεμάς, εἰς ὃν τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων, διέπρεψε τῷ 972 εἰς τὸν κατὰ τῶν Ρώσων πόλεμον· πολὺ δὲ βραδύτερον ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ Μιχαήλ Ἀνεμάς συνώμασε μετὰ τῶν ἀδελφῶν τοῦ κατὰ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ φωραθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τινὰ πύργον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν, ὀνομασθέντα ἔπειτα πύργον τοῦ Ἀνεμά καὶ χρησιμεύσαντα ὡς δεσμοτήριον τῶν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορουμένων.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ κατορθωθείσα ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπῆρξε βεβαίως ἐν τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἄν ἡ Κρήτη παρέμενεν ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς μωχμεθανοὺς μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 13 ἐκκτονταετηρίδος ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, πιθανῶς οὐδὲν ἤθελε παραμείνει ἐν αὐτῇ ἔχνος ἐλληνισμοῦ· ἐνῶ ἤδη ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Κρήτης, ἐπειδὴ ἀνεξωπυρήθη τῷ 961, καὶ μέχρι τοῦ 1205, ἦτοι ἐπὶ 250 περίπου ἔτη, πολυειδῶς ἐκρχτύνητο ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἡδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ εἰς τε τὴν ἐνετικὴν καὶ τὴν νέαν μωχμεθανικὴν κυριαρχίαν. Καὶ, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν, εἶδομεν αὐτὸν ἐν τῇ παρούσῃ ἐκκτονταετηρίδι γενναίως καὶ ἐπανειλημμένως, ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀθλήσαντα. Ὅθεν δικαίως τὸ κατορθωμα ἐκεῖνο ὑμνήθη καὶ ὑπὸ τῆς ποιήσεως διὰ πέντε ἀκροάσεων τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, ὅπως πρὸ 300 ἐτῶν αἱ τοῦ Ἡρακλείου νίκαι εἶχον ὑμνηθῇ ὑπὸ ἐτέρου διακόνου Γεωργίου τοῦ Πισίδου (σελ. 304 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Δυστυχῶς ἡ ποίησις τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ὅπως καὶ ἡ τοῦ Πισίδου ὀλίγον ἀξία τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὅποῖον ἐπεχείρησε νὰ ψάλῃ. Τοῦτο δὲ μόνον ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι μαρτυρεῖ, ὅπως καὶ ἐκείνη, τὴν διερκεῇ ἐπίδρασιν τῶν ἀναμνήσεων καὶ παρχύσεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου,

ιδίως τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι συνεχῶς μνημονεύει τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἡρώων αὐτοῦ, καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ τοῦ Φιλίππου, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπιφανῆ ὑπερσίαν ἣν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς προσήνεγκεν εἰς τὸ κράτος, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει περιπλοκαὶ καὶ δυσχέρειαι, τῶν ὁποίων γινώσκουμεν τὰ ἀποτελέσματα μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἀφορμὰς· τοῦλάχιστον δὲν γνωρίζομεν αὐτὰς ἀκριβῶς. Ὁ κυβερνῶν τὰ πράγματα Ἰωσήφ Βρίγγας δὲν ἦτο βεβασίως ἄνθρωπος κοινός. Ἐν ἔτει 960 συμβάσης ἐν Κωνσταντινουπόλει σιτοδείας δεινῆς, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὑπερηύξησεν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς, ὁ Ἰωσήφ ἐφρόντισε διὰ προμηθειῶν μεγάλων νὰ καταβιδάσῃ τὰς τιμὰς εἰς τὸ ἥμισυ. Πλὴν τούτου διὰ νέων διατάξεων ἐπεκύρωσε καὶ ἡρμήνευσε τὴν προηγουμένως εἰς τοὺς μικροὺς γαιοκτῆτας ἀπονεμηθεῖσαν προστασίαν κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἰσχυρῶν· καὶ δι' ἄλλης νεαρᾶς διηυκόλυνε τὴν εἰς τοὺς στρατευσίμους ἀπόδοσιν τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀφαιρεθέντων ἀπὸ αὐτῶν στρατιωτικῶν κτημάτων. Καὶ οὐ μόνον ἔμπειρος κυβερνήτης ἦτο ὁ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ συνέπραττεν εἰλικρινῶς μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἡξεύρομεν λόγου χάριν ὅτι εἶχεν ἀγορεύσει ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείας, καὶ ὅτι προθύμως συνέδραμε τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ εἰς ἣν οὗτος εὐρέθη ἐπὶ τῆς νήσου ἐκείνης κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 960 πρὸ τοῦ 961. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Ἰωσήφ ἐδυσπίστησε πρὸς τὸν μέγαν στρατηγόν. Τινὲς μάλιστα τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων ἀξιοῦσιν, ὅτι οὐδ' ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ διέταξε νὰ ἀπέλθῃ ἀμέσως εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ νέους κατὰ τῶν αὐτόθι μωαμεθανῶν ἀγῶνας. Καὶ τοῦτο μὲν ἢ δὲν εἶναι ἀληθές ἢ δὲν ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, διότι πρὸ μικροῦ εἵπομεν, ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος ρητῶς λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐπιστρέψας ἐκ Κρήτης ἐτέλεσε λαμπρὸν θρίαμβον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θρίαμβον, ὁ Νικηφόρος προχειρισθεὶς αὐθις δομέστικος τῆς ἀνκτολῆς ἀπεστάλη εἰς Ἀσίαν κατὰ τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου Χαμβδᾶν, ὅστις ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείας εἶχε μὲν ταπεινωθῆ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἀλλ' ἔπειτα ἤρχισε πάλιν

δηῶν τὰς πέριξ χώρας. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο ἴσως νὰ ἐκπεμφθῇ κατὰ τοῦ πολέμου ἐκείνου ὁ καὶ πρότερον κατατροπώσας αὐτὸν Λέων· ἡ δὲ σπουδὴ ἦν ἔδειξεν ὁ Ἰωσήφ νὰ ἀναθέσῃ τὸ ἔργον εἰς τὸν Νικηφόρον, ὑπεμφαίνει ὅτι ὑπώπτευε τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρουσίαν τοῦ ἀνδρός. Πόθεν ἄρᾳ γε ἐπήγασεν ἡ ὑπόνοια αὐτοῦ αὕτη; Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ὅτι συγχρόνως ἢ τε χήρα τοῦ Πορφυρογεννήτου Ἑλένη, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς Θεοφανούς, καὶ ὅτι φοβερὰ συνωμοσία παρεσκευάζετο ὑπὸ τὸν Βασίλειον Πετεινὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸν Ρωμανὸν καὶ νὰ ἀναγορεύσωσι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βασίλειον, καὶ τοι νήπιον ἔτι ὄντα. Ἡ συνωμοσία αὕτη δὲν εὐδοκίμησε. Μήπως ὅμως εἶχε κοινωγήσει αὐτῆς οὐ μόνον ὁ πρόην παρκασιμώμενος Βασίλειος, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἑλένης, τὸν ὁποῖον θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον προκύπτοντα εἰς μέσον ὡς ἀντίπαλον τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νικηφόρος, δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι ἐπὶ ἀνηλίκου βασιλείᾳ θέλει ἔχει πολὺ πλεῖονα ἐξουσίαν ἢ ἐπὶ τοῦ Ρωμανοῦ. Ὅπως δὲ ποτε ἔκτοτε ὁ Ἰωσήφ ἤρχισε νὰ ἀντιπράττῃ κατὰ τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον θαρρούντως ὅσῳ ἐνόμιζεν ἐχυτὸν πένισχυρον, διὰ τὴν ἀπόλυτον εὐνοίαν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανούς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπώλεσεν ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ ἐρείσματα.

Τῶντι περὶ τὰ μέσχα τοῦ 961 ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσεν εἰς Ἀσίαν συνεπυγόμενος στρατὸν, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἑλληνικὴ ἀναδιδάξει εἰς 200,000 ἀνδρῶν. Διεπεράσας δὲ τὸ Εὐφράτην ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 καὶ δραστηρίως ἀγωνισθεὶς, καὶ αἰείποτε προκινδυνεύων, ἐκυρίευσεν καὶ καθήρεσεν ὑπὲρ τὰ 60 τῶν μωαμεθανῶν φρούρια, συνέλεξε πλοῦτον ἀμύθητον καὶ τότε ἀποπέμψας εἰς τοὺς ἰδίους σταθμοὺς τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σῶματτα ἀνεχώρησε κατὰ μάρτιον τοῦ 963 εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς λείας, ἕνα παρὰδῶσθαι αὐτὴν τῷ βασιλεῖ. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔτι εὐρισκόμενος ἔμαθεν ἀπροσδοκῆτως, ὅτι τῇ 16 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Ρωμανός, καὶ ὅτι ὁ πατριάρχης Πολύευκτος καὶ ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσαν μὲν τοὺς ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱοὺς Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον ἀνέθηκον δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Θεοφανώ. Ὁ αἰφνίδιος τοῦ Ρωμανοῦ θάνατος καίτοι μόλις ἄγοντος τὸ 24 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, συνέβη ἴσως ὡς

ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀσωτίας καὶ ἀκρασίας τοῦ βίου αὐτοῦ· οὐδὲν ἦτον ἀμέσως διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἡ φήμη αὕτη ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐὰν κρίνωμεν περὶ Θεοφανοῦς ὡς ἐκ τῆς μετέπειτα γνωστοτάτης αὐτῆς διαγωγῆς, τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται ἀπίθανον. Ὅπως ἂν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως ἀγγελία ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Γινώσκων τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τοῦ Ἰωσήφ, περὶ ἧς κατὰ πρῶτον ἤδη ὁμιλεῖ καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ἐδίσταζε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἐτέρου μὴ ἔχων στρατὸν πρόχειρον, ἐφοβεῖτο νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Τελευταῖον ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσιν. Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τὸν Κεδρηνὸν (ὁ Λέων ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο ἀναφέρει) ἔλαβε περὶ τούτου διαταγὴν τῆς Θεοφανοῦς παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰωσήφ ἐκδοθεῖσαν. Εἰσῆλθε λοιπὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἠξιώθη εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑπὸ τε τοῦ δήμου καὶ τῆς συγκλήτου, ἐτέλεσε δεύτερον θρίκμβον ἐν τῷ ἱππικῷ, παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πάντα τὸν πλοῦτον ὃν συναπῆγχεν ἐξ Ἀσίας, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια ἡσυχάζων.

Ἄλλ' ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἠσθάνετο ὅτι ἡ ἡσυχία αὕτη ἐκυοφόρει μεγάληνπραγματῶν μεταβολήν. Ἐκ τῶν δύο βασιλέων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο ἐπταέτης, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τεσσάρων μόλις ἐτῶν. Τὸ κράτος εἶχεν ὡς πάντοτε χρειὰν κυβερνήτου διαπρόποντος ἐπὶ πολεμικῇ μᾶλλον ἢ πολιτικῇ ἀρετῇ· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ κοινὴ πεποίθησις ἦτο ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ἀνατεθῶσι μᾶλλον εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ἢ νὰ μείνωσιν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ τοῦτο ἐννοοῦσα ἡ Θεοφανὼ ἤρχισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν παλαιὸν αὐτῆς φίλον, καὶ νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ εὐτυχοῦς στρατηγοῦ. Εἶχεν ἄρα γε ἐννοήσῃ τὴν ἀνάγκην τούτην ζῶντος ἔτι τοῦ Ρωμανοῦ, καί, μὴ ἔχουσα πεποιθήσιν εἰς τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, ἀπηλλάγη τοῦ συζύγου ἐκείνου, ἵνα συνδέσῃ σφιγκτότερον τὴν τύχην αὐτῆς μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις, καθ' ὃ λέγεται πρὸς τοὺς ἄλλους, δὲν εἶχε μείνει πρὸ χειροῦ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλητρα τῆς νέας βασιλίδος ἢ, ἀφοῦ ἐπῆλθεν ἐκ τύχης ὁ θάνατος τοῦ Ρωμανοῦ, ἐνόμισεν ἡ Θεοφανὼ ἀπαρξίτητον νὰ θυσιάσῃ τὸν εὐνοῦ-

χον Ἰωσήφ ὑπὲρ τοῦ ἀκμάζοντος ἔτι Νικηφόρου ; Τὸ ἀνυμφισδότη-
τον εἶναι ὅτι ὅπως ἦλθον τὰ πράγματα κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας
τοῦ 963 ἢ τε Θεοφάνῳ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ
τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, εἶχε τὰ βλέμματα ἐστραχμένα πρὸς
τὸν Νικηφόρον, τοῦτο δὲ ἀναλογιζόμενος ὁ Ἰωσήφ, ἀπεφάσισε νὰ
ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνδρὸς ὅπωςδῆποτε, καί, ὡς βεβαιοῦται, ἐκάλεσεν
αὐτὸν εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκτυφλώσῃ καὶ τὸν
παραπέμψῃ εἰς ὑπερορίαν. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος ἔχων πάντοτε ὑπό-
πτως πρὸς τὸν Ἰωσήφ, δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδά ταύτην. Ἀντὶ
νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατριάρχην Πο-
λύευκτον, καὶ ἐκεῖ ἐλάλησεν ὅπως προσῆκεν εἰς ἄνδρα ἔχοντα τὴν
συνείδησιν ἅμα μὲν τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἅμα δὲ τῆς γινομέ-
νης αὐτῷ ἀδικίας. «Καλῶς, εἶπε πρὸς τὸν ἱεράρχην, καρποῦμαι
παρὰ τοῦ κατάρχοντος τῶν βασιλείων, τὰς ἀμοιβὰς τοσούτων ἀγώ-
νων καὶ πόνων. Ἀλλὰ νομίζει ἄρά γε ὁ ἄνθρωπος αὐτός ὅτι δια-
φεύγει τὸν ἀλάνθαστον καὶ μέγαν ὀφθαλμόν, σκευωρῶν θάνατον κατ'
ἐμοῦ, τοῦ πλατύναντος τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς θείας ἀντιλή-
ψεως, κατ' ἐμοῦ ὅστις μηδέποτε μηδὲν εἰς τὸ κοινὸν ἐπλημμέλησα,
ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συνήνεγκον ὅσα μηδεὶς τῶν νῦν τελούντων ἀν-
δρῶν, τοσαύτην μὲν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ δηω-
σάμενος, τηλικαύτας δὲ πόλεις ἐκ βάρων κατερειπώσας ; Ὁμο-
λογῶ ὅτι ἤλπιζον πλείονα ἐπιείκειαν καὶ μετριοτήτα παρ' ἀνδρὸς
συγκλητικοῦ, ὅστις ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὐδένᾳ ἔπρεπε νὰ ἐπι-
βουλεύῃ καὶ μάλιστα εἰς μάτην».

Ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἦτο ἀνὴρ γέρον μὲν, ἀλλὰ χρη-
στός, συνετὸς καὶ ρέκτης. Συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μὴ
διασεισθῇ ἡ διχδοχικὴ μοναρχία, κατενόει ὅμως ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο
δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξωθήσων εἰς ἀπελπισίαν τὸν περιφανῆ ἐκείνον
στρατηγόν. Ὅθεν ἀμέσως εἰσῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια μετὰ τοῦ
Νικηφόρου καὶ συγκαλέσας τὴν σύγκλητον παρέστησεν εἰς αὐτὴν
ὅτι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ προπηλακίζωνται καὶ νὰ ἀτιμάζωνται οἱ
ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας ἀφειδήσαντες ἐχυτῶν καὶ πόνους καὶ
κινδύνους καθυπομείναντες. Ταῦτα δὲ προοιμισσάμενος προσέθη-
κεν, ὅτι ἔνθα διχσωθῶσι τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων τέκνων τοῦ
Ρωμανοῦ, καὶ ἐνταυτῷ ἀσφαλισθῇ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν πο-
λεμίων, ἐνόμιζε τὸ κατ' ἐχυτὸν ἀπαραίτητον νὰ ἀνχάβῃ ὁ Νι-

κηφόρος Φωκᾶς τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχεν ἐπὶ τοῦ τελευτήσαντος βασιλέως, ἀναγορευόμενος δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνκτολῆς, ἢ καθὼς λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, αὐτοκράτωρ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας. Αὕτη τοῦ πατριάρχου ἡ γνώμη ἐγένετο δεκτὴ παμφηρεῖ, διότι οὔτε ὁ παρκαοιμώμενος Ἰωσήφ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς αὐτὴν ἀναφανδόν. Καὶ οὐ μόνον ὁ Νικηφόρος προεχειρίσθη στρατηγὸς ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν δυνάμεων, ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ συγκλητικοὶ ὤμοσαν ὅτι οὐδένα διορισμὸν ἢ προβιβασμὸν θέλουσιν ἐπιχειρήσει οὐδὲ ἀποφασίσει τι περὶ τῶν κοινῶν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὶς ὠρκίσθη ὅτι οὐδὲν θέλει ἐπιχειρήσει ἀπείσιον κατὰ τῶν ἀνηλίκων βασιλέων.

Οὕτω δὲ περιβληθεὶς ἐξουσίαν σχεδὸν βασιλικήν, ἀπῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸ κατὰ τὴν Καππαδοκίαν στρατήγιον αὐτοῦ καὶ ἤρχισε νὰ συλλέγῃ δυνάμεις, ἵνα ἐπιφέρῃ νέας πληγὰς κατὰ τε τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου καὶ κατὰ τῶν Ταρσέων. Ἀλλ' ἐνῶ ἡθροίζετο ὁ στρατὸς καὶ καθεκάστην ἐνησκεῖτο καὶ ἐνεθαρρύνετο, ὁ παρκαοιμώμενος Ἰωσήφ, ὅστις δὲν ἔπαυε μελετῶν πῶς δύναται νὰ ἀπκλαγῇ τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν, τὸν ἐπέχοντα τὰ δευτερεῖα τῆς ἡγεμονίας μετὰ τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ Ἀνκτολῇ, νὰ συλλάβῃ τὸν Φωκᾶν ὡς στασιαστὴν καὶ νὰ παρκαπέμψῃ αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Προσυπέσχετο δὲ ὁ παρκαοιμώμενος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν τῆς βασιλείας περιωπὴν. Ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς ἐκ μητρὸς τοῦ Νικηφόρου καὶ στρατηγὸς ἐπιφανέστατος καὶ φιλόδοξος. Μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ἤδη, εἴτε διότι δὲν ὑπελάμβανε ἐτι ἑαυτὸν ὥριμον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς ἄνδρα τηλικούτον, εἴτε διότι ἐδυσπίστει πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἀνχάβῃ ἀμέσως αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα ἐπερειδόμενος ἐπὶ τοῦ περικειμένου πολυαρίθμου καὶ πιστοῦ στρατοῦ. Ὁ δέ, ἀφοῦ ἐδίστασεν ἐπὶ μικρόν, ἐπείσθη τελευταῖον καὶ ἀνευφημήθη βασιλεὺς ὑπὸ ὅλων τῶν ταγμάτων ἐν Καισαρείᾳ τῇ 2 Ἰουλίου προεξάρχοντων τοῦ κινήματος τοῦ τε προρρηθέντος στρατηγοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ πατρικίου Ρωμανοῦ Κουρκούα, καὶ τοῦ

πατρικίου Νικηφόρου τοῦ Ἐξακιονίτου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς τελετῆς ταύτης, ἀνέδειξε μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην, ἐξέπεμψεν ἀπὸνταχοῦ τοῦ κράτους διατάγματα ἀναγγέλλοντα τὴν ἀνάγκησιν αὐτοῦ ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ πάντα τὰ παράγια διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, καὶ ἐν ταύτῳ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ἐτι καθ' ὁδὸν εὕρισκόμενος ἔγραψε πρὸς τε τὸν πατριάρχην Πολύευκτον καὶ πρὸς τὸν παρκασιμώμενον Ἰωσήφ προτρέπων αὐτοὺς νὰ τὸν ἀναγνωρίσωσι καὶ ὑποσχόμενος νὰ σεβασθῇ τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων βασιλέων καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν καὶ ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλ' ὁ Ἰωσήφ, ἔξω φρενῶν γενόμενος ἔνεκα τῆς νέας ταύτης ἀποτυχίας τῶν ἐπιβουλῶν αὐτοῦ, ἡτοιμάσθη νὰ ἀντιστῇ διὰ τῶν φίλων του στρατηγῶν Μωριανοῦ, Πασχαλίου καὶ τῶν Τορνικίων, οἵτινες ἤγον μακεδονικά τινα τάγματα. Τοσαύτη ὁμῶς ἦτο ἡ κοινὴ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις, ὥστε καὶ τοι εἶχεν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τακτικὸν στρατόν, οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἡδυνήθη νὰ διατηρηθῇ. Οἱ μὲν συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, οἱ αὐτόθι εὕρισκόμενοι, οὐδὲν ἔπραξαν ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς κακαστάσεως ταύτης τῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ Λέων Φωκᾶς ἔσπευσε νὰ φύγῃ καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅστις εἶχε προελάσει ἤδη μέχρι Χρυσοπόλεως, ὁ δὲ γραιὸς αὐτῶν πετὴρ Βάρδας ἐζήτησεν ἄσυλον ἐν τῷ ἱερῷ τῆς ὁγίας Σοφίας. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἄνευ ἐπιστήμου τινὸς ἀρχηγοῦ κατ' ἀρχάς, ἐξεγερθεὶς ἐπέπεσε κατὰ τῶν εἰς τὰς ἀγυῖας περιπολούντων Μακεδόνων, καὶ τρέψας αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἐφόνευσεν τὸν Μωριανόν. Τούτου τοῦ πρώτου κινήματος γενομένου, πρέστη αἴφνης ἐν μέσῳ ὁ πρόην παρκασιμώμενος Βασίλειος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς στάσεως· ὥστε ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ Νικηφόρου φαίνεται ἀναμφισβήτητος. Ἰνα λάβωμεν δὲ ἔννοιαν ὅποσον μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰσχυροὶ ἦσαν οἱ οἴκοι τῶν τότε πολιτικῶν ἀνδρῶν, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Βασίλειος ὥπλισε ὑπὲρ τοὺς τρισχιλίους ἐκ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν καὶ δούλων. Μετὰ τούτων δὲ κατελθὼν εἰς τὰς ὁδοὺς διήρπασε καὶ κατηδάφισε τὰς οἰκίας τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῶν ὀπιδῶν αὐτοῦ, ἐκτέλχε τῇ συνευδοκίᾳ τῇ συγκλήτου τὰ νεώρια καὶ ἐγένετο κύριος τῶν βασιλείων. Ὁ Ἰωσήφ, ἐντρομος

γενόμενος, κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὃ δὲ Βάρδας ἀπαλλαγείς ἐκεῖθεν ἀνέσώθη πρὸς τὸν υἱόν. Ἡ ἀναρχία ἐκείνη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τῇ δὲ 15 αὐγούστου, οἱ ἐν τέλει, προεζάρχοντος τοῦ Βασιλείου, ἐξῆλθον, ἐκ διαταγῆς τοῦ Νικηφόρου, μετὰ τοῦ στόλου εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ διατρίβοντος ἔτι ἐπὶ τῆς ἀσικνῆς παρχίας ἐν τῷ τῆς Ἱερείας ἀνακτόρῳ. Καὶ τούτου γενομένου τῇ ἐπαύριον 16 τοῦ μηνός, ἡμέρα κυριακῇ, ἐπιβιβάσθεις ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ βασιλικὸν δρομώνιον καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων πλοίων προσεπέλασεν εἰς τὴν χρυσὴν πύλην, ὅπου ἔδραμον εἰς δεξιῶσιν αὐτοῦ πᾶσα ἡ λοιπὴ πόλις, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, μετὰ λαμπάδων καὶ θυμιαμάτων.

Ὁ Νικηφόρος ἐξελθὼν τοῦ δρόμωνος ἀνέβη ἐπὶ ἵππου λευκοῦ κεκοσμημένου διὰ βασιλικῶν φαλάρων καὶ ταπήτων ἁλουργῶν, καὶ ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἔξω τῶν πυλῶν μονὴν τῶν Ἀδρυμιτῶν. Ἐκεῖ ἀνεπαύθη ἐπὶ τινι ὥρᾳ καὶ περὶ τὴν ἐνάτην περιβληθεὶς τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν καὶ ἵππεύσας πάλιν προσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν χρυσὴν πύλην. Περὶ τὴν πύλην τεύτην, δι' ἧς διῆλθον καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ διέλθωσι τοσούτοι θρικτυκαὶ παρατάξεις, ἦσαν συμπεπυκνωμένοι αἱ δύο τοῦ δήμου μερίδες, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι. Ὁ βασιλεὺς ἑστη ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ἤκουεν εὐμενῶς τὰς ἀνευφημίας, δι' ὧν ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας ἐξεδήλωσε τὴν πρὸς αὐτὸν πεποιθήσιν αὐτοῦ, «Καλῶς ἦλθες, ἀνέκραξαν οἱ δῆμοι, ἀνδρειότατε νικητᾶ, αἰσέβηστε, καλῶς ἦλθες, δι' οὗ ὑπετάγησαν ἔθνη. Διὰ σοῦ Ἰσμαὴλ ἠττηθεὶς κατεπτώθη, διὰ σοῦ τὰ σκῆπτρα Ρωμαίων κρατύνονται. Ἐντεινε οὖν καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε. Ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀνεδείξας σε, Νικηφόρε, βασιλέα αὐτοκράτορα Ρωμαίων. Εὐφραίνου τοίνυν πόλις ἡ τῶν Ρωμαίων· ὑπόδεξαι τὸν θεόστεπτον Νικηφόρον· ἦλθε γὰρ ὄντως λάμπων τὴν ὑφήλιον πᾶσαν.» Ἀφοῦ δὲ εἰσήγσαν αἱ μικρὰ αὗται προσήσεις, ἐξηκολούθησεν ὁ Νικηφόρος τὴν πορείαν αὐτοῦ μέχρι τοῦ Φόρου, ἦτοι τῆς μεγάλης τοῦ Κωνσταντίνου πλατείας. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἀφίππευσε καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, ὅπου ἀνῆψε κηρία καὶ προσεκύνησε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας· μεθ' ὃ συμπληρώσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν, ἐπορεύθη πεζὸς εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας μετὰ λιτῆς καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ἐκεῖ πρὶν ἢ εἰσελθῇ, ἐστάθη ἐπὶ μι-

κρὸν πρὸ τοῦ ὥρολογίου καὶ ἀνευφημήθη πάλιν ὑπὸ τῶν δύο με-
ρῶν τοῦ δήμου.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο βεβασίως ἀνδρῶν κάλλιστος, ἀλλ' εἶχεν
ἐξωτερικά τινα προτερήματα, τὰ ὅποια συνδυαζόμενα μετὰ μεγά-
λων ἡθικῶν πλεονεκτημάτων, πλείστην προξενούσιν εἰς τὸν λαὸν ἐν
τύπωσιν. Ὁψιν πρὸς τὸ μέλαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ λευκὸν ἀποκλί-
νουςαν, κόμην βαθεῖαν καὶ κυανῇν, ὀφθαλμοὺς μαύρους, ὀφρὺς δα-
σείας, ἀνάστημα στρογγύλον ὁπωσοῦν, ἀλλὰ βραχίονας στιβαροὺς
καὶ στέρνον εὐρύτατον καὶ ὦμους πλατεῖς. Οὕτω δὲ ἔχων καὶ ἄγων
τὸ 51 τῆς ἡλικίας ἔτος, δὲν ἔπαυσεν ἐκ νεότητος διαπρέπων ἐν
τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἀνέκτησε μὲν τὴν Κρήτην
ἀνέκτησε δὲ πλείστας κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις, δύο ἐτέλεσεν ἐν Κων-
σταντινουπόλει θριάμβους. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἂν ὁ λαὸς τῆς
πρωτευούσης, θεωρῶν τὴν πολιτείαν περιελθοῦσαν εἰς δύο νηπίους
βασίλεις κηδεμονευομένους ὑπ' ἀνδρὸς μὲν δεξιοῦ μὲν κατὰ τὰ ἕλλα
ἀλλ' ὅμως ἀπολέμου, οἷος ἦτο ὁ Ἰωσήφ, εἰς τὸν Νικηφόρον μᾶλλον
ἀνήρτησεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας. Τοῦτο δὲ τὸ αἶσθημα ἐξέ-
φρασαν αἱ ἀνευφημίαι, αἵτινες ἀντήχησαν καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε
νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν καὶ ἡνάγκασαν αὐτὸν νὰ
σταθῇ πρὸ τοῦ ὥρολογίου. «Νικηφόρον βασιλέα τὸ πρᾶγμα τὸ δη-
μόσιον αἰτεῖ, ἀνέκραξαν τὰ πλήθη· Νικηφόρον οἱ νόμοι ἐκδέχονται,
Νικηφόρον τὸ παλάτιον ἐκδέχεται. Αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ παλατίου· αὐ-
ταὶ ἐντεύξεις τοῦ στρατοπέδου· αὐταὶ εὐχαὶ τῆς συγκλήτου· αὐταὶ
εὐχαὶ τοῦ λαοῦ. Νικηφόρον ὁ κόσμος ἀνιχνεύει· Νικηφόρον ὁ στρα-
τὸς ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν καλὸν Νικηφόρον ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν
ἀγαθόν, Νικηφόρος βασιλεύσει. Εἰσάκουσον, ὁ Θεός, Σὲ ἡπαρακκ-
λοῦμεν· ἐπάκουσον ὁ Θεός, Νικηφόρῳ ζωή. Νικηφόρε αὐγουστε, σὺ
εὐσεβής, Σὺ σεβαστός. Ὁ Θεὸς σέ ἔδωκεν, ὁ Θεὸς σέ φυλάξει. Τὸν
Χριστὸν σεβόμενος αἰεὶ νικᾷς. Πολλοὺς χρόνους Νικηφόρος βασιλεύ-
σει. Χριστιανῶν βασιλείον ὁ Θεὸς περιφρουρήσει.» Ἀφοῦ δὲ κατέ-
παυσαν αἱ ἀνευφημίαι αὐταὶ, εἰσῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸν ναόν, ὁ
ποῦ ὑπεδέξατο αὐτὸν τὸ τῶν ἱερέων πλήρωμα καὶ ὅπου περιεβλήθη
τὸ βασιλικὸν διάδημα κατὰ τὰ εἰθισμένα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πο-
λυεύκτου. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὰ βασίλεια δορυφορούμενος ὑπὸ τοῦ
πλήθους καὶ τῶν ἐν τέλει, ἀνέδειξε μὲν Κκίσαρα τὸν πατέρα αὐτοῦ
Βέρδαν καὶ κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα

ἐπεκύρωσε δὲ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς, ἀνεβίβασε δὲ τὸν Βασιλείον εἰς τὸ τοῦ προέδρου τῆς συγκλήτου ἀξίωμα, τὸ ὅποιον ὁ ἀνὴρ οὗτος διτήρησεν ἕκτοτε 25 ὅλα ἔτη ἐπὶ τριῶν ἐξίστου ἐπιρχνῶν βασιλέων. Ὁ δὲ περικοιμώμενος Ἰωσήφ ἐξωρίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς Περσίδαίαν καὶ ἔπειτα εἰς μοναστήριον τι ὅπου μετὰ δύο ἔτη ἀπεβίωσε.

Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὅποιον προέκειτο ἤδη νὰ λυθῇ, ἦτο πῶς ἤθελε συμβιβασθῇ ἡ νέα αὕτη βασιλεία μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου διατηρήσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Νικηφόρος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως πιθανώτατα ἐξ ἀρχῆς εἶχε συμφωνηθῇ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς, ἐνυμφεύθη δηλαδὴ αὐτὴν περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου. Ἀρὰ γε τῇ ἡγάπᾳ πρὸ χειροῦ, ὡς λέγεται ὑπὸ τινων χρονογράφων· Δὲν ἐρωτῶμεν ἂν ἐκείνη ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν τοιοῦτό τι αἶσθημα, διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς οὐδέποτε φαίνεται ἀγαπήσασα τινὰ ὅπωςδ' ἦποτε, ὡς ἐκ τῆς νέας δὲ αὐτῆς ἡλικίας δυσκόλως ἠδύνετο νὰ προσηλωθῇ εἰς ἄνδρα πρεσβύτην καὶ ὄχι εὐεῖδῃ. Ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀγωνισθῶμεν νὰ χρονολογήσωμεν πότε ἀκριβῶς ἐτρώθη ὑπὸ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς ὁ Νικηφόρος, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὑπέκυψεν εἰς τὰ θέλγητρα ταῦτα μετὰ τῆς τυφλώσεως ἐκείνης, ἥτις συνήθως παρakoλουθεῖ τοὺς πρεσβυτικούς ἐρωτας· ὅθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεκάλυψεν αὐτὴν διὰ κοσμημάτων ἀμυθήτων, καὶ ἐπρόεικε διὰ κτημάτων ἐχόντων πλουσιωτάτας προσόδους. Ἐπὶ τινος ἡμέρας ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἐδυσκολεύθη νὰ ἐγκρίνῃ τὸ συνοικεσίον τοῦτο ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἀνδεχθῇ ἐκ τοῦ θείου λουτροῦ τοὺς παῖδας τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδέχθη τὸ γεγονός, εἴτε πεισθεὶς εἰς τὴν βεβίωσιν τοῦ Νικηφόρου ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ Βάρδας ὑπῆρξεν ὁ τῶν παίδων ἀνάδοχος, εἴτε κλείσας τοὺς ὀφθαλμοὺς χάριν τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης, διότι τῶντι ὁ διὰ τοῦ γάμου σύνδεσμος τοῦ Νικηφόρου μετὰ τῆς Θεοφανοῦς ἦτο ὁ ἐπιτηδειότερος τρόπος τοῦ νὰ εἰσέλθῃ ὁ νέος βασιλεὺς ἐντὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι τὰ δίκαια τῶν νομίμων αὐτῆς διαδόχων.

Τοιοιουτρόπως ὁ οἶκος τῶν Φωκᾶδων ἐπέτυχεν ἐπὶ τῶν ἀνηλίων ἐγγόνων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, διὰ τοῦ

Νικηφόρου, ὅ,τι μάτην εἶχεν ἐπιζητήσει, ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος αὐτοῦ ἐκείνου. τοῦ Κωνσταντίνου, διὰ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ· καὶ δεύτερον λοιπόν, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνισχύθη αὕτη διὰ συμβασιλέως ἀλλοτρίου αὐτῆς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχήν, ὅπως τὴν ἔλαβε, διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Δικτρίψας δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος περὶ στρατιωτικᾶς ἀσκήσεως, ἔπειτα τὴν ἄνοιξιν τοῦ 964, ἀνθχυμλλώμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν νικήσαντα πρὸ μικροῦ τοὺς μωαμεθκανοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ κτησιν τῆς Ἱερουσολύμων. Μετὰ τὴν Κρήτην ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ ἐπιφοδώτερον ὁρμητήριον τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αἱ πρῶται παρασκευαὶ δὲν ὑπῆρξαν ἱκαναὶ νὰ ἐπαγάγῃσι τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, περιπεφραγμένης οὖσης διὰ διπλοῦ τείχους καὶ διὰ τάφρου, εἰς ἣν ἐπλημμύρει ὁ ποταμὸς Κύδνος. Ὅθεν ἀφοῦ εἰς μάτην προσέβλεπεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν Ἱερουσόταν, ὁ Νικηφόρος ἐνησχολήθη κατὰ τὸ ὑπολοιπον τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἐκπολιόρησιν ἐτέρων τῆς Κιλικίας φρουρίων, κατὰ λαβὼν τὰ τε Ἀδανὰ καὶ τὴν Ἀνάζαρον, καὶ τὴν Μοψουεστίαν. Μεθ' ὃ διεχείμασεν εἰς Καππαδοκίαν, ἀφοῦ ἀπέπεμψεν οἴκαδε τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ ἦναι ἑτοιμοὶ εἰς νέους ἀγῶνας τὴν πρώτην ἄνοιξιν. Ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς ἐντάμωσιν αὐτοῦ ἡ βασίλισσα μετὰ τῶν δύο νεαρῶν βασιλέων. Κατὰ μάρτιον δὲ τοῦ 965 συγκροτήσας αὖθις τὸν στρατόν, συμποσώθεντα, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, εἰς 400,000 ἀνδρῶν, ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσολύμων. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπασιρόμενοι εἰς τὰς προτέρας νίκας ἐπεχείρησαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην ἔξω τοῦ τείχους· ἀλλὰ κατὰτροπωθέντες ἤδη καὶ ἀποκλεισθέντες ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους μετὰ τινος μηνος νὰ παραδοθῶσιν ὑπὸ τῆς πείνης, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλουσιν ἀπέλθαι εἰς Συρίαν συνεπαγόμενοι μόνον τὸν ἀναγκαῖον ἱματισμόν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔφθασεν ἐξ Αἰγύπτου στόλος κομίζων σῖτον καὶ ἄλλα ἐφόδια· εὐρὺν ὁμῶς τὴν Ἱερουσόταν κατεχόμενην ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, ἀπῆλθεν ἄπρακτος, παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ πολλὴν φθοράν, ἀπὸ τε τῶν τρικυμιῶν καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν πλοίων τοῦ βασιλέως. Τότε συνεπληρώθη, ὡς φαίνεται.

καὶ τῆς Κύπρου ἡ ἀνάκτησις ὑπὸ τοῦ πατρικίου Νικήτα τοῦ Χαλκούτση, ὥστε προήχθη οὐ μικρὸν τὸ ἔργον τὸ ὅποσον ἤρχισεν ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς κατὰ τὴν Κρήτην μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, καὶ σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν ἀνάκτησιν ὅλων τῶν παρχλίων ὀρμητηρίων, ἀφ' ὧν τοιαύτας ἔπασχε τὸ κράτος συμφορὰς ἐπὶ ἡμιόλιον περίπου ἐκκτονταετηρίδα. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὁ Νικηφόρος, ἀλλὰ ἐπωλιτεύθη εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπως προηγουμένως εἰς τὴν Κρήτην. Ὅσοι μωαμεθανοὶ ἐδέχθησαν τὴν χριστιανισμόν, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ μείνωσιν. Οἱ λοιποὶ οἱ μὴ αἰγματοτεθέντες ἐν πολέμῳ ἀπεπέμφθησαν εἰς Συρίαν· τὰ τζαμιά κατεστράφησαν· πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις κατωκλήθησαν ὑπὸ χριστιανῶν. Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπάνοδος ἐτελέσθη θριαμβικῶς. Ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε συνεπαγόμενος τρόπαια λαμπρά· τὸ τε μέρος τῆς ἀναριθμήτου λείας ὅσον δὲν εἶχεν διανείμει εἰς τὸν στρατόν, καὶ τοὺς σταυρικοὺς τύπους τοὺς ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ταρσέων κυριευθέντας, καὶ αὐτὰς τὰς πύλας τῆς Ταρσοῦ καὶ τῆς Μοψουεστίας. Ὑπὸ τοιούτων ἄθλων δορυφορούμενος, ἐννοεῖται, ὅτι ἔτυχε δεξιώσεως ἐνθουσιώδους. Οἱ σταυροὶ ἐξεργασμένοι ὄντες ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἀνετέθησαν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίης· αἱ πύλαι τῶν δύο ἀνκνηθέντων μεγάλων φρουρίων ἐστήθησαν αἱ μὲν κατὰ τὴν ἀκρόπολιν, αἱ δὲ κατὰ τὸ τεῖχος τῆς χρυσῆς πύλης· τὸ δὲ πλῆθος ἐψυχαγωγήθη δι' ἱπποδρομικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων ποικίλων θεαμάτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ἵνα ζητήσωσιν, ὡς εἶπον, τοὺς εἰθισμένους φόρους. Ὅποιοί τινες ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι, δὲν γνωρίζομεν. Μετὰ τὸν θάτακτον τοῦ Συμεὼν τὸ βουλγαρικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμάζῃ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου, αἱ δὲ τελευταῖαι γνωσταὶ μεταξὺ τῆς βασιλείας καὶ τῶν Βουλγάρων σχέσεις δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων εὐτυχεῖς, ὥστε νὰ ἐξηγῶσι τὴν ἐξακολούθητιν τρικύτης τινὸς φορολογίης. Ἴσως ἡ τοῦ Ρωμανοῦ Β' κυβέρνησις ἐτέλει ἐκ διχλειμμάτων δῶρά τινα εἰς τοὺς γείτονας ἐκείνους, ἵνα ἀπαλλάττεται τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν καὶ διεξάγῃ ἀπερισπάστως τὸν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν πόλεμον. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν ὁ Νικηφόρος, 963, τοιού-

την ἀπείτησιν οἱ Βούλγαροι δὲν προέτεινεν, καὶ οὐδὲν ἤττον βέβαιον, ὅτι κακῶς ἐξελέζαντο τὴν ὥραν τοῦ νὰ ἐπανακλάβωσιν αὐτήν. Ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε πάθη σφοδρά· ἡ τοῦλάχιστον ἤξευρε νὰ οἰκονομῇ τὰ πάθη ταῦτα, ἀλλ' ἡ πρεσβεία ἐκείνη, ἐρχομένη τὴν ἐπιούσαν τοσούτων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν θριάμβων, ἦτο ἐπιτηδεία νὰ πικρογίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ψυχρότερον ἄνθρωπον. Ὅθεν φαίνεται ὅτι ὅταν ὑπεβλήθη εἰς τὸν βασιλέα ἡ ἐντολὴ ἣν εἶχον οἱ τῶν Βουλγάρων πρέσβεις, παρεφέρθη ὑπὸ τῆς ἀγανακτήσεως, καὶ ὑψώσας παρὰ τὸ σῦνθεε τὴν φωνήν, «δεινόν, εἶπεν, ἤθελεν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, ἔάν, καταβαλόντες ἅπαντας ἡμῶν τοὺς ἀντιπάλους ἠθέλομεν δίκην ἀνδραπόδων ἐκτίσει φόρους εἰς ἔθνος Σκυθικόν, πενιχρόν ἄμα καὶ μικρόν.» Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, ὅστις, ὡς Καῖσαρ παρεκάθητο ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς κυβερνήσεως, τὸν ἠρώτησο μετ' ἀπορίας «τί σημαίνει ἄρά γε ἡ περὶ τῶν φόρων αὕτη ἀπαίτησις; μήπως δοῦλον μὲ ἐγέννησας; καὶ τηλικούτου κράτους βασιλεὺς γενόμενος, θέλω καταντήσῃ νὰ ὑποκύψω εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀθλίου ἐκείνου ἔθνους;» Ταῦτα δὲ ἱστορήσας ὁ Λέων ὁ Διάκονος, προστίθησιν ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξε καὶ νὰ ραπίσωσι τοὺς πρέσβεις, «ἄπιτε, εἰπὼν, καὶ τῷ σκυτοτρώκτῃ καὶ διφθερίᾳ ὑμῶν ἄρχοντι ἀπαγγείλατε, ὡς ὁ τῶν Ρωμαίων κράτιστος καὶ μέγιστος βασιλεὺς ἐξ αὐτῆς τὴν σὴν μετελεύσεται χώραν, ἐντελῶς σοι τοὺς φόρους ἀποδιδούς· ὡς μάθης τρίδουλος ὢν ἐκ προγόνων, δεσπότης τοὺς Ρωμαίων ἡγεμόνας ἀνκηρύττειν, οὐχ ὡς ἀνδράποδα τούτους φόρους αἰτεῖν.»

Ὅσον ἐν τούτοις καὶ ἂν ἐννοῶμεν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Νικηφόρου, νομίζομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὕτη ὑπερέβηκε πᾶν μέτρον. Αἱ πολλὰ ἀπαιτήσεις ἅς οἱ ἡμέτεροι εἶχον πάθει ἔκπληξι ἐν Βουλγαρίᾳ, δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τοσαύτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ ἔθνους ἐκείνου καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ· ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ἐδικαιοῦτο νὰ πολιτευθῇ τοσοῦτον βεβάρως πρὸς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἴσως ἤθελον συγχωρήσει τὴν παραφορὰν ταύτην, ἔάν ὁ βασιλεὺς, κυρῶν δι' ἔργων τοὺς λόγους, ἐπεχείρῃ σπουδαίην κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἐκστρατείαν, ἱκανὴν νὰ καταβάλῃ αὐτούς, ὅπερ ἡδύνατο βεβίως νὰ πράξῃ· δυστυχῶς ὅμως δὲν τὸ ἔπραξε. Στρατεύσας εἰς Βουλγαρίαν ἐκυρίευσεν μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς τὰ κατὰ τὰ μεθόρια φρούρια,

ὅτε ὁμοῦς ὑπερβᾶς τὸν Αἶμον ἀπῆντησε χώραν δασώδη καὶ τελματώδη καὶ ὑπὸ ὀρέων πικνυχθῆν περικλειομένην, δὲν προεχώρησε περικιτέρω, ἀλλ' ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τιμωρίαν τῶν Βουλγάρων τὸν τρόπον τὸν ὅποιον μετεχειρίσθησαν πολλοὶ τῶν ἀσθενῶν αὐτοῦ προκκτόχων, ἦτοι νὰ ὑποκινήσῃ κατ' αὐτῶν ἕτερόν τινα ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν οἰκούντων λαῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη ἐν ἔτει 967 πρὸς τοὺς Ρώσους.

Ἡγεμὼν τῆς Ρωσίας ἦτο τότε ὁ Σβιατοσλαῦος, ὁ υἱὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βαπτισθείσης Ὀλγας, ὅστις ὁμοῦς δὲν εἶχεν ἔτι ἀποδεχθῇ τὸ νέον δόγμα. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν τὸν Σβιατοσλαῦον ἔπεμψεν ὁ Νικηφόρος τὸν πατρίκιον Κκλοκύρη, υἱὸν τοῦ πρωτεύοντος τῆς Χερσῶνος, δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως, ἐπιτετραμένον νὰ διεξαγάγῃ τὴν διπραγματεύσιν. Ὁ Κκλοκύρης ἀπῆλθεν εἰς Κίεβον, τὴν τότε πρωτεύουσιν τῶν Ρώσων, συνεπαγόμενος 15 κεντηνάρια χρυσίου (1,620,000 δραχμῶν). Τὰ χρήματα ταῦτα ἤθελον ἔτιως ἀρκέσει νὰ καταπείσωσι τὸν Σβιατοσλαῦον εἰς τὸ νὰ ἀνχλάβῃ τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁ Κκλοκύρης, ὅστις ἦτο ἀνὴρ θερμουργὸς καὶ τολμηρὸς καὶ φιλόδοξος, παρακκίνων ἐκ πρώτης ἀρχῆς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸ βαςίλειον πίστιν, προσέθηκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπλῆν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ἡδύνατο νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ὀριστικῶς ὡς ἴδιον κτῆμα καὶ ἂν, ἐκεῖθεν ὀρμώμενος, ἐβουήθῃ τὸν Καλοκύρη εἰς τὸ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἤθελε λάβει προσέτι μεγάλας ὠφελείας ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων.

Τοιαύτας ἀκούσας προτάσεις ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδόλως ἐδίστασε νὰ καταβῇ μετὰ 60,000 μυχητῶν εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐμβελὼν δὲ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μέγα αὐτῆς μέρος καὶ πολλὰς πόλεις, καὶ ἠδρευσεν εἰς Περεϊασλάβετς, ἥ, καθὼς τὴν λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι, Πραισθλάβαν, τὴν πρωτεύουσιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, πολιτευόμενος ὡς κύριος τῆς χώρας, καὶ ἔχων παρ' ἑαυτοῦ ὡς σύμβουλον τὸν Κκλοκύρη. Τότε ὁ Νικηφόρος μετὰ βελὼν σύστημα, ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τῶν ταπεινωθέντων Βουλγάρων κατὰ τῶν Ρώσων, καὶ πρὸς κύρωσιν αὐτῆς προέτεινεν εἰς τὸν Πέτρον νὰ πέμψῃ αὐτῷ κόρας ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τῶν Βουλγάρων γένους ὡς συζύγους τῶν δύο νέων βασιλέων. Ὁ Πέτρος ἀπεδέχθη

προθύμως τὴν συμμαχίαν ταύτην, καὶ ἐκπέμψας τὰς ζητηθείσας κόρυας εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρέστησε τὴν ἀνάγκην ταχείας ἐπικουρίας. Ἀλλὰ δὲν ἐπέπρωτο ὁ Νικηφόρος νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἡμικρημένην αὐτοῦ πολιτικὴν. Τὸ ἐργῶδες ἐπιχείρημα τῆς ἐξώσεως τῶν Ρώσων ἐκ Βουλγαρίας, καὶ μεταβολῆς αὐτῆς εἰς ἐπικρίαν τοῦ μεσχιωνικοῦ ἡμῶν κράτους, ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ διχόχους. Ὀλίγον μετὰ τὰ προεκτεθέντα γεγονότα ὁ Πέτρος ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας, ἣν προεκάλεσαν αἱ θλίψεις αὐτοῦ. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ρωμανὸς καὶ Βορῆς συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ρώσων. Ὁ δὲ Νικηφόρος, ὅστις εἶχε τελευταῖον ἀποφασίσει τῷ 969 νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαίαν κατὰ τῶν νέων τούτων πολεμίων ἐκστρατείαν, ἐγένετο θῦμα συνωμοσίας, ἣν παρεσκεύασαν περιστάσεις ποικίλαι, εἰς τῶν ὁποίων μεταβάλλομεν ἤδη τὴν ἐκθεσιν.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας ὅσας εἰς ἐπείθετο ὅτι πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ πάσῃ τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητά, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης ἐν πολλοῖς ἐπιτήδειος. Ἰδίως δὲ ἐνεπνέετο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν αἵτινες ἐπέπλευσαν ἐπὶ τοῦ ναυαγίου τῆς μεγάλης μεταρρυθμίσεως, τὰς ὁποίας εἶδομεν προαχθείσας εἰς μέσον ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τὰς ὁποίας βλέπομεν ἤδη ἔτι μᾶλλον κυρωθείσας ἐπὶ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κιλικίας. Τῶντι τοῦ Νικηφόρου σώζονται δύο νεαρχί, δι' ὧν ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τινων τροπολογιῶν ἡ προστασία ἣν οἱ ἄλλοι αὐτοῦ προκάτοχοι ἀπένευμαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῆς τῶν δουκτῶν κατὰπείσεως. Δὲν περιωρίσθη ὅμως ὁ Νικηφόρος εἰς τοῦτο· ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν διάταξιν δι' ἧς ὁ Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἀπηγόρευεν εἰς πάντα μικρὸν γαιοκτήτην, ἀσπαζόμενον τὸν μοναχικὸν βίον, νὰ ἀφιεροῖ τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν, ἐτόλμησε νὰ ὀρίσῃ ὅτι οὐδενὶ ἐν γένει ἐπιτρέπεται τοῦ λοιποῦ νὰ ἀφιεροῖ ἀγρούς, τόπους ἢ οἰκίας εἰς μοναστήρια, ἢ μητροπόλεις, ἢ ἐπισκοπὰς, ἢ ξενώνας, ἢ γηροκομεῖα· οὐδὲ ἐπιτρέπεται ἢ ἱδρύσῃς νέων μονῶν ἢ ξενώνων ἢ γηροκομεῖων.

Ἡ περὶ τούτου νεαρχία αὐτοῦ, ἣ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐκδοθεῖτα, πρεσβεύει τοσοῦτον ὑγιεῖς ἀρχάς, ὥστε καλὸν νομίζομεν νὰ ἀναλύσωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα πλατύτερον. «Ὁ

Θεός, λέγει, ὑπέδειξε πολυειδῶς ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ὁ ἀσφαλτέτερος τρόπος τοῦ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν σωτηρίαν· καὶ ὁμῶς εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ἄλλους εὐχαγεῖς οἴκους ἐπικρατεῖ περιφκνῆς ἢ τῆς ἀπληστίας νόσος, τὴν ὁποῖαν βλέπων δὲν ἠξεύρω τῇ ἀληθείᾳ τίνι τοῦ κακοῦ νὰ ἐπινοήσω θεραπείαν ἢ πῶς νὰ κολάσω τὴν ἀμετρίαν. Εἰς τίνες ἄρα γε τῶν πατέρων πειθόμενοι, ἢ πόθεν ἄλλοθεν λαβόντες τὰς ἀφορμὰς προήχθησκον εἰς τοσούτην περιττότητα; Ἀδικόπως σπουδάζοντες πῶς νὰ προσκοκτήσωσι τῆς γῆς πλέθρα μυρία, καὶ λαμπρὰς οἰκοδομὰς, καὶ ἀγέλας βοῶν, ἵππων καὶ καμήλων, ἄλλων δὲ κτηνῶν ἀνκρίθμητα πλήθη, κατὰτείνουσι περὶ ταῦτα ὅλην τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν, ὥστε κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ κοσμικοῦ βίου ὁ διὰ πολλῶν φροντίδων φλεγμαινόμενος τοιοῦτος μοναχικὸς βίος· ἐνῶ καὶ τὰ θεῖα λόγια ρητῶς ἀπαγορεύουσιν αὐτοῖς τὰς τοιαύτας φροντίδας, καὶ ὁ βίος τῶν θείων πατέρων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πολλὰχοῦ γῆς διχλαμψάντων, ὑπῆρξεν οὕτω λιτός, οὕτως ἀπέριτος, ὥστε ἐνόμιζες αὐτοὺς σχεδὸν μόνῃ ψυχῇ ζῶντας καὶ παρὰψύοντας οὕτως εἰπεῖν τῆς τῶν ἀγγέλων ἀυλίας. Πλὴν δὲ τούτου ὅταν ἄφ' ἑνὸς μὲν ἀκούω τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, βίωσιν ὑπάρχον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ βίωστας ἀρπάζειν αὐτήν καὶ διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖν ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, ἄφ' ἑτέρου δὲ βλέπω τοὺς τοιοῦτον βίον ἐπαγγελομένους καὶ ἐπὶ τούτῳ δι' ἰδίου σχήματος διακρινομένους, ἔπειτα δὲ σφόδρα τοῦ ἐπαγγέλματος κατὰψευδομένους καὶ ἀντιφθεγγομένους τῷ σχήματι, δὲν ἠξεύρω πῶς νὰ μὴ καλέσω τὸ πρᾶγμα ἀπλὴν κωμωδίαν καὶ βλασφημίαν ἀντικρὺς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Πρόδηλος ἄρα κατὰχρησις ἐστὶν ἢ τῶν πολυπλέθρων τούτων ἀγρῶν καὶ τῶν χωρίων κτησίς τῶν οὕτως ὑπερφυῶν, καὶ φροντίδων πλῆθος ὑπὲρ τοὺς καρποὺς γεννητῶν πεφυκότων. Ἡ δὲ κατὰχρησις αὕτη προῆλθεν ὡς συνήθως συμβαίνει, εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ὑπερβολῆς. Οὐδ' ἐννοῶ τί παθόντες οἱ ἄνθρωποι ὅσοι προαιροῦνται νὰ πράξωσι τι ἐπιτήδειον εἰς θεραπείαν τοῦ Θεοῦ καὶ λύσιν ἀμαρτημάτων, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν εὐκλόην καὶ φροντίδων ἐλευθέρην ἐντολήν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παρὰγγέλλουσαν τὸ πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα καὶ διδόναι τοῖς πτωχοῖς, ἐπιχειροῦσιν ἐξεπίτηδες, οὕτως εἰπεῖν, νὰ κατὰστήσωσι δύσκολον καὶ πραγματωδεστέραν τὴν ἐντολήν ταύτην καὶ νὰ ἐπισωρεύσωσιν εἰς

ἐαυτοὺς πληθὺς φροντίδων συνιστῶντες μοναστήρια· ὥς ἂν δὲ μὴ ἤρκουν τὰ μοναστήρια, ἰδρύοντες προσέτι ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα. Τούτων ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις ἡ σύστασις ἐνόσω ἦτο σπάνις αὐτῶν, εἶχε πολὺ τὸ εὖλογον καὶ τὸ χρήσιμον, διότι διὰ τοιούτων κατὰσκημάτων ἡ εὐποιία ἀπέβηκε μονιμωτέρη καὶ ἀπεδίδετο εἰς πολλοὺς συνάμα ἀνθρώπους. Ἀφοῦ ὁμως ἐπλεόνασαν ὑπὲρ τὴν χρείαν καὶ τὸ μέτρον τὰ ἰδρύματα ταῦτα, οἱ ἀτχολούμενοι ἔτι εἰς σύστασιν νέων τοιούτων, καὶ παρσιτοῦντες τὴν πρόχειρον κατ' ἰδίαν ἀγαθοεργίαν, δὲν ἀναμιγνύουσιν ἄρά γε τὴν κακίαν μετὰ τῆς εὐποιίας καὶ τὰ ζιζάνια μετὰ τοῦ σίτου; Μᾶλλον δὲ πῶς νὰ μὴ εἴπω ὅτι περ' αὐτοῖς ἡ φιλοθεία γίνεται προκάλυμμα κενοδοξίας, ἵνα φανεροὶ πᾶσιν ᾧσι τὸ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἀρκούμενοι νὰ ἔχωσι μάρτυρας τῆς ἀρετῆς αὐτῶν μόνον τοὺς παρόντας, ἀλλὰ θέλοντας ὥστε καὶ οἱ ἐπιγινόμενοι νὰ μὴ ἀγνοῶσι ταύτην. Καὶ ταῦτα χριστιανοὶ ὄντες, εἰς οὓς παρὰγγέλλεται νὰ ἀποφεύγωσι παντὶ τρόπῳ πᾶσαν περὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐπίδειξιν. Διότι δὲν γίνεται ἄρά γε τοῦτο κατὰδηλον ἀφοῦ, ἐνῶ μυρία ἕτερα ὑπάρχουσι τοιαῦτα ἰδρύματα διὰ τοῦ χρόνου παρὰμειληθέντα καὶ πολλῆς δεόμενα συνδρομῆς καὶ βοηθείας, ἡμεῖς ἀμελοῦντες; αὐτῶν ἐπιχειροῦμεν μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν ἰδρύσιν νέων, μόνον καὶ μόνον ἵνα φέρωσι ταῦτα τὸ ἴδιον ἡμῶν ὄνομα, καὶ καθαρῶς ἀναφκίνωνται· αἱ ἡμέτεραι πρὸς αὐτὰ προσφοραί; Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν ὑμᾶς διεγείροντες, καὶ τῆς θεομισοῦς ταύτης φιλοδοξίας θέλοντες νὰ ἐκκόψωμεν τὸ κακόν, καὶ σπουδάζοντες, ἔαν προαιρώμεθα νὰ ποιήσωμεν ἀγαθόν, διὰ Θεὸν μόνον νὰ ποιῶμεν τοῦτο, καὶ νὰ μὴ συνάπτωμεν αὐτῷ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν, ἵνα μὴ στερηθῶμεν πάντως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιμισθίας, κελεύομεν τοὺς εὐσεβεῖς τοὺς βουλομένους νὰ πράττωσιν ἔργα χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας, νὰ πωλῶσι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν καὶ νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς πένητας, ἀκολουθοῦντες τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐντολήν, ὅστις τοσοῦτον θέλει ἡμᾶς φιλοδαπάνους περὶ τὸν ἔλεον, ὅστε ὅχι μόνον ὅσα χρήματα ἔχομεν νὰ προσφέρωμεν εἰς τοὺς χρήζοντας, ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ δαπανήσωμεν ταῦτα, νὰ ἐπιχειρῶμεν προθύμως τὴν πώλησιν τῶν κτήσεων. Ἐάν δὲ τινὲς εἴπῃ τοσοῦτον φιλόκκοι καὶ μεγαλουργοὶ ὥστε νὰ θέλωσι καὶ μοναστήρια νὰ συνιστῶσι καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα, ὁ κωλύων οὐδεὶς. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ τῶν ἐκ πολλοῦ τοῦ χρόνου

προὔπαρχόντων περιέστησαν, καθ' ἃ προείπομεν, εἰς παντελῆ ἀπορίαν, ἐκεῖνα οὗτοι ἄς ἐπιμεληθῶσιν, εἰς τὰ κείμενα ἄς δίδωσι χεῖρα βοηθείας καὶ περὶ αὐτὰ ἄς δείξωσι τὸ φιλόθεον. Ἐνόσω δὲ παρορῶντες τὰ προὔπαρχοντα οὕτως ἔχοντα, ἐπιχειροῦσι τὴν οἰκοδομὴν ἄλλων νέων, οὔτε ἐπαινέσω τὸ πρᾶγμα, οὔτε ἐπιτρέψω παντάπασι, συνειδὼς ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἔρος δόξης κοινῆς καὶ μανία περὶ αὐτῆς ὁμολογουμένη. Κελεύομεν δὲ αὐτοὺς νὰ ἐπιμεληθῶσι τῶν προλαβόντων καὶ βοηθείας δεομένων οὐχὶ παρέχοντες ἀγροὺς οὐδὲ τόπους καὶ οἰκοδομὰς (διότι ἱκανὰ εἰσιν ὅσα ἐξ ἀρχῆς ἔχουσιν) ἀλλὰ συντελοῦντες εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι χρήσιμα ταῦτα πάντα, ἡμελημένα ὄντα καὶ ἀκαλλιέργητα δι' ἀπορίαν χρημάτων, ἐπὶ δὲ τούτῳ πωλοῦντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχουσι πρὸς τοὺς θέλοντας τῶν κοσμικῶν καὶ ἐκ τοῦ τιμήματος αὐτῶν παρέχοντες εἰς ἐκεῖνα οἰκέτας, βόας, ποίμνια καὶ ἄλλα χρήσιμα κτήνη. Διότι ἂν ἀντὶ τούτων παράσχωμεν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἰδρύματα αὐτοὺς ἐκεῖνους τοὺς ἀγροὺς, καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχομεν, ἐπειδὴ ὁ νόμος ἐμποδίζει τὴν ἐκποίησιν τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς εὐαγῆ καταστήματα καὶ ἐκκλησίας, κατ' οὐδὲν θέλομεν ὠφελῆσαι τὰ ἰδρύματα ἐκεῖνα, ἀφίνοντες ἀθεράπευτα τὰ κακῶς ἔχοντα δι' ἑλλειψιν χρημάτων καὶ ἐργατῶν. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἀφιεροῦ ἀγροὺς καὶ τόπους εἰς μοναστήρια ἢ γηροκομεῖα ἢ ξενῶνας ἢ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς· διότι οὐδὲν ἐκ τούτων προκύπτει εἰς τὰ καταστήματα ταῦτα ὄφελος. Ἐὰν δέ τινα ἐξ αὐτῶν τοσοῦτον κακῶς διωκῆθησαν, ὥστε κατελείφθησαν ἔρημα τόπων δὲν κωλύεται ὡς πρὸς ταῦτα ἢ τῶν ἀρκούντων κτησίδας, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο ἡ βασιλικὴ γνώμη καὶ δοκιμασία. Κελλία ὅμως καὶ τὰς καλουμένας λυύρας, ἐφ' ὅσον ἐν ἐρήμοις οἰκοδομοῦμενα, περιορίζονται εἰς μόνην τὴν ἰδίαν περιοχὴν, καὶ δὲν περιλαμβάνουσιν ἀγροὺς καὶ ἐτέρας κτήσεις, ὅχι μόνον δὲν ἐμποδίζομεν νὰ κατασκευάζωνται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινοῦμεν μᾶλλον τὸ πρᾶγμα.

«Ταῦτα παλαιῶν ἐγὼ καὶ νομοθετῶν, ἐπιφέρει ἐπὶ λέξεως ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος, οἷδ' ὅτι τοῖς πολλοῖς μὲν καὶ φρικτὰ λέγειν δόξω, καὶ πρὸς τὴν γνώμην αὐτῶν ἀπάδονται· ὧν οὐδὲν ἐμοὶ μέλλον, εἴπερ ἀρέσκειν, κατὰ (τὸν) Παῦλον, οὐκ ἀνθρώποις ἀλλὰ Θεῷ βούλομαι. Τοῖς δὲ νῦν ἔχουσι καὶ φρένας, καὶ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ὁρᾶν

ἡσκημένοις, ὡς τὸ προσπεσὸν ἀπλῶς ταραχὴν αὐτῶν ἐπάγειν τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ προσωτέρω χωροῦσι καὶ συνορᾶν βάθος πραγμάτων δυναμένοις, καὶ λυσιτελεῖν δόξομεν καὶ ὠφέλιμα τοῖς τε κατὰ Θεὸν ζῶσι, καὶ τῷ κοινῷ παντὶ φθέγγεσθαι. » Συνετώτερον καὶ μετριοπαθέστερον δὲν ἡδύνχτο ὁ βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάπαυσιν καταχρήσεως ὀλεθρίας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας πλεῖστα κτήματα παραδιδόμενα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐκεῖνα ἰδρύματα ἢ ἐνεκροῦντο μὴ καλλιεργούμενα ὅπως ὅτε ἀνῆκον εἰς ἰδίους κυρίους, ἢ ἂν ἐκαλλιεργοῦντο ὅπωςδὴποτε, αἱ ἐξ αὐτῶν πρόσοδοι κατεδραπανῶντο ὑπὲρ τῆς ἀργίας καὶ τῆς ἀκολασίας. Ὁ βασιλεὺς, καθὼς εἶδομεν, δὲν ἀπηγόρευεν ἀπολύτως πᾶσιν ὑπὲρ τῶν καταστημάτων ἐκείνων προσφορὰν· ἀπηγόρευσε μόνον τὴν ἰδρυσιν νέων καταστημάτων, καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων. Χρηματικὰς ὅμως προσφοράς ἐπέτρεπεν εἰς ταῦτα, καὶ οὐ μόνον ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ προέτρεπε πρὸς τοῦτο, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ κατασταθῶσι χρήσιμα τὰ πολλαχοῦ ἀκαλλιεργήτα μένοντα ἀκίνητα τῶν εὐαγῶν οἰκῶν καὶ μοναστηρίων. Τελευταῖον ἐπέτρεπε καὶ αὐτῶν τῶν ἀκινήτων εἰς ταῦτα τὴν ἀφιέρωσιν, ὡς αἱς κατήντησαν νὰ μὴ ἔχωσι τοιαῦτα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον δυνάμει βασιλικῆς ἀδείας καὶ ἐγκρίσεως. Καὶ ὅμως τὸ μέγα πλῆθος τῶν μοναχῶν κατεξάνεστη κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ὅσον μέτριος καὶ ἂν ἦτο ὁ δι' αὐτῆς ἐπιβαλλόμενος περιορισμός. Ἐξεύρομεν δὲ ἤδη ὁπόση ἦτο ἡ ἐπὶ τοῦ πλῆθους ἐπιρροή τῆς μοναχικῆς τάξεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὸ δὲ δεινότερον, ὅχι μόνον ἡ μοναχικὴ τάξις, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλήρου τὸ πλεῖστον κακῶς διετέθη πρὸς τὸν βασιλέα διὰ τε τὴν προκειμένην νεαράν, ἣτις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπηγόρευε τὴν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων, καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις. Οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς παρεῖχον τακτικὰς χρηματικὰς χορηγίας εἰς τοὺς εὐαγεῖς οἰκοὺς καὶ τὰς ἐκκλησίας, ὁ δὲ Νικηφόρος ἐντελῶς ἔκοψε τὰς χορηγίας ταύτας. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διοικήσεως. Εἰς τί συνίστατο ἡ ἐποπτεία αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ὁ μὲν Κεδρηνὸς λέγει ὅτι κατὰ τὸν τότε ἐκδοθέντα νόμον ὠρίζετο αὐτῇ ἀνευ τῆς αὐτοῦ (τοῦ βασιλέως) γνώμης καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψη-

φίξεσθαι ἢ προχειρίζεσθαι ἐπισκόπου τε τεθνηκότος, βασιλικὸν ἐκπέμπων ἄνθρωπον ἐσταθμευμένην ποιεῖν τὴν ἔξοδον προσέταττε, καὶ τὰ περιττὰ ἀνελαμβάνετο.» Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐνῶ πρότερον ἢ ἐκλογὴ καὶ προχειρίσις τῶν ἀρχιερέων ἐνηργεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἤδη ὁ Νικηφόρος ἐκανόνισε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως σήμερον ὑπάρχει κεκα-
 νονισμένον ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ ἱερὰ σύνοδος προτείνει τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς διορίζει αὐτούς. Καὶ προσέτι ἐπειδὴ πολλάκις συνέβαινε νὰ παρατείνεται ἡ τῶν ἐπισκο-
 πῶν χηρεία, ὁ βασιλεὺς, ἀποθανόντος ἐπισκόπου, ἔπεμπεν ἀμέσως βασιλικὸν ἄνθρωπον ἐπιτετραμμένον νὰ διαχειρίζηται μὲν τὰς εἰσ-
 πράξεις τῆς ἐπισκοπῆς, νὰ ἐπαρκῇ δὲ δι' αὐτῶν εἰς τὰ ἀπαραιτή-
 τως ἀναγκαῖα ἔξοδα, νὰ ἀποδίδῃ δὲ τὸ περισσεύμα εἰς τὸ δημό-
 σιον ταμεῖον. Ἀλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος ἄλλως ἐκτίθησι τὸ πρᾶγμα.
 Κατ' αὐτὸν ὁ Νικηφόρος «εἶτε τὰ θεῖα πρὸς τινῶν τῶν ἱερέων κινού-
 μενα βουλόμενος διορθοῦν, ὡς ᾤετο, εἶτε κατεξουσιάζειν καὶ τῶν
 ἱερῶν ὅπερ ἐκσπονδὸν ἦν, τόμον σχεδιάσαι τοὺς ἱεράρχας κατεδιά-
 στατο μὴ τι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκτὸς τῆς ἐκεί-
 νου ροπῆς ἐνεργεῖν.» Κατὰ Λέοντα λοιπὸν τὸν Διάκονον ὁ Νι-
 κηφόρος ἀπῆρτησε πολὺ πλείονα, ἢ κατὰ τὸν Κεδρηνόν· ἀπῆρτησε
 μὴδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νὰ πράττεται ἀνευ τῆς ἐγκρίσεως αὐ-
 τοῦ. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε, ἐκ τῶν ἄλλων γνωστοτέρων τοῦ βασιλέως
 τούτου διατάξεων κρίνοντες, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν
 ὅτι καὶ τὰ περὶ τούτου ὀρισθέντα ἦσαν εὐλογα καὶ κατ' οὐδὲν
 προσβάλλοντα τὰ δόγματα τῆς πίστεως, ἀπεναντίας ἐσκόπουν νὰ
 ἐνισχύσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς περιστολῆς πολλῶν καταχρήσεων· προσέ-
 βαλλον ὅμως τὰ ὑλικά συμφέροντα τοῦ κλήρου, καὶ τούτου ἕνεκα
 τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου ἀντεπολιτεύετο τῷ βασιλεῖ. Λέγομεν τὸ
 πλεῖστον, διότι οὐκ ὀλίγοι ἐπίσκοποι, ἀνομολογοῦντες τὴν χρηστό-
 τητά τῶν προαιρέσεων τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπει-
 θάσεως αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασεν νὰ ὑπογράψωσι τὸν προμνησθέντα
 τόμον.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι τοῦ ἔθνους τάξεις παρεσύρθησαν εἰς τὴν κατὰ
 τοῦ Νικηφόρου ἀντιπολίτευσιν δι' ἀνκλόγους τινὰς αἰτίας. Τὸ δη-
 μόσιον ταμεῖον κατέβαλλεν ἐκ δικλειμμάτων φιλοτιμήματα, ὡς ἐλέ-

γετο τότε, ἦτοι χρηματικὰς δωρεὰς εἰς τὰ μέλη τῆς συγκλήτου βουλῆς, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὑπολαβὼν ὑπερόγκους περιώρισεν. Ἐν γένει δὲ ὁ Νικηφόρος ἀναλογιζόμενος ὅτι τὸ κύριον τῆς πολιτείας καθήκον ἦτο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων τοσαῦτα ἔπασχε δεινὰ, καὶ ὅτι τὸ κύριον πρὸς τοῦτο ὄργανον ἦτο ὁ στρατός, εἰς τούτου πρὸ πάντων τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν ἐπίδοσιν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν, περικόπτων ὅσον ἐνδέχεται τὰς ἄλλας δαπάνας, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην χρεῖαν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἵνα καὶ ἠθικῶς συντελέσῃ εἰς τοῦ στρατοῦ τὴν ἐπίρρωσιν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸν νόμον, ὃν, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, ἀπεπειράθη ποτὲ νὰ θεσπίσῃ καὶ ὁ Φωκᾶς ὁ μετὰ Μαυρίκιον βασιλεύσας (σελ. 205 τοῦ τρίτου τόμου)· νόμον ὀρίζοντα, «τοὺς ἐν πολέμοις ἀποθνήσκοντας στρατιώτας μαρτυρικῶν ἀξιοῦσθαι γερῶν,» ὃ ἐστὶν ὅτι οἱ ἐν πολέμοις πίπτοντες στρατιῶται θέλουσι λογίζεσθαι καὶ τιμᾶσθαι ὡς μάρτυρες τῆς πίστεως. Εἴπομεν δὲ καὶ ἄλλοτε ὅτι ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ, μόνον δὲ ἐπεκράτει παρ' αὐτῇ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἄλλος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῇ τὸ αἶσθημα τοῦτο χρήσιμον εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς πολιτείας συμφέροντα δὲν ὑπῆρχεν, εἰμὴ νὰ καθιερωθῇ ὅτι ὁ ὑπὲρ τοῦ κράτους πίπτων στρατιώτης ἐκπληροῖ καθήκον ἀνάλογον τοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως μαρτυροῦντος. Ἀριστα λοιπὸν ὁ Νικηφόρος προηρέθη νὰ ἐκδώσῃ τὸν τοιοῦτον νόμον καὶ προέτρεψε τὸν τε Πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συναινέσωσιν εἰς αὐτόν. Δυστυχῶς τινὲς τούτων «γενναίως ἀντιστάντες» κατὰ Κεδρηνὸν κατὰ δὲ τὰς παρούσας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἐκκλησίας δοξασίας, ἀνοητχίνοντες, προέτειναν εἰς μέσον τὸν δι' ἄλλας περιστάσεις καὶ δι' ἄλλους λόγους ἐκδοθέντα κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅστις ἀπεφάνηκε ἀκοινωνήτους ἐπὶ τριετίαν τοὺς πολέμιον ἐν τινι πολέμῳ ἀνηρηκότας. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνδοὺς εἰς τὴν παράλογον ταύτην ἀξίωσιν, ἀπετράπη τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ σκοποῦ. Ἀλλὰ τότε μᾶλλον ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου περιποίησιν καὶ προστασίαν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτων δὲ ὠρελούμενοι ὁ, τε κληρὸς καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἠρέθιζον ὁσημέραι πλειότερον τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἐν γένει συνέβη κατὰ τοῦτο εἰς τὸν Νικηφόρον ὅ,τι εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, πρὸς τὴν πολιτείαν τῶν ὁποίων εἶχεν οὐ μικρὰν συγγένειαν ἢ πολιτείαν αὐτοῦ. Ἐκ τούτου πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ὅσων τὰ συμφέροντα προσεδάλλοντο ὑπὸ τῶν ποικίλων διατάξεων, δι' ὧν οὗτος ἡγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν εἰς τὸ κράτος, καταξανέστησεν κατὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ κατὰ τὸ σύνηθες οἱ χρονογράφοι, καὶ μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, συμμερισθέντες τὰ πάθη ταῦτα, ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ ποικίλας ὅσας κατηγορίας τὰς ὁποίας ἢ παντάπασιν δὲν εὐρίσκομεν, ἢ πολὺ μετριώτερον ἀπαντῶμεν ἐκφερομένας ὑπὸ τοῦ ἀξιολογώτερου τῶν συγχρόνων Λέοντος τοῦ Διακόνου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὅστις, καθὰ πρὸ ὀλίγου εἶδομεν, καὶ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὑποδεικνύει ἐν μέρει τὴν προαίρεσιν τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων, δύο μόνας ἄλλας προστρίβει εἰς τὸν Νικηφόρον μομφάς· ὅτι ἀνείχετο τὴν πλεονεξίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις ἀποβάλλων τὸν ἀνδρώδη καὶ στρατιωτικὸν βίον ἐτράπη εἰς τὴν χρηματολογίαν καὶ ἐσφετερίσθη τὸ μονοπώλιον τοῦ σίτου ἀγοράζων αὐτὸν εἰς μικρὰν τιμὴν, μεταπωλὼν δὲ εἰς μεγάλην· καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νέους ἐψήφισε φόρους, καὶ ἀπαραιτήτως εἰσέπραττεν αὐτοὺς ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἔχει χρεῖαν πολλῶν χρημάτων πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατιωτικοῦ. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Γλυκᾶς ταῦτά τε δεινότερον ἐκτραγωδοῦσι καὶ ἄλλας πολλὰς προσθέτουσιν αἰτιάσεις. Ὁ Γλυκᾶς λόγου χάριν δὲν ἀναφέρει τὴν πλεονεξίαν τοῦ Λέοντος, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῷ τοιούτῳ πάθει κατηγορῶν ἱστορεῖ ὅτι, ἐπικρατήσαντος λιμοῦ εἰς τὴν πόλιν τοιούτου, ὥστε ὁ μέδιμνος ἐπωλεῖτο ἀντὶ νομίσματος, ὁ Νικηφόρος μικροπρεπῶς ἐθεράπευσε τὸ κακὸν διατάξας νὰ ἀνοίξωσι τὰς δημοσίας σιτοθήκας καὶ νὰ δίδωσι δύο μεδίμνους ἀντὶ νομίσματος, ἐνῶ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν εἰς ἀνάλογον τινὰ περίστασιν διέταξε νὰ πωλῶνται δώδεκα μεδίμνοι ἀντὶ νομίσματος. Ἐξελθόντος δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ Φωκᾶ πρὸς γύμνασιν τοῦ στρατοῦ, προσῆλθεν ἀνὴρ πολὺς τὴν τρίχα καὶ ἐζήτησε νὰ καταταχθῇ ὡς στρατιώτης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας ἠρώτησε τὸν ἄνθρωπον, πῶς γέρωνῶν ζητεῖ τοιοῦτό τι, ὑπολαβὼν ἐκεῖνος εὐστόχως ἀπεκρίθη «πολλῶ δυνκτώτερος εἰμὶ νῦν ἢ ὅτε ἤκμαζον.» Τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος «καὶ πῶς τοῦτο ;» ὁ γέρων ἐπέφερεν ὅτι πρότερον ἐπεφόρτιζεν εἰς δύο ἡμιόνους τὸν

σῆτον, ὃν ἀντὶ νομίσματος ἡγόραζεν, ἐπὶ δὲ τῆς παρούσης βασιλείας φέρει ἐπὶ τὸν ὅμον σῆτον δύο νομισμάτων· ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ ἐννοήσας τὴν εἰρωνείαν, ἔστρεψεν ἀπλῶς τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς πάλιν βεβαίως ὅτι ὁ στρατὸς ὅτε ἀνηγόρευσε τὸν Νικηφόρον βασιλέα ἐξετράπη εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ λεηλασίας ἐν τε ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ ἐν τῇ βασιλευούσῃ αὐτῇ, καὶ ὅμως ὁ βασιλεὺς οὔτε τοὺς πταίσαντας ἐτιμώρησεν οὔτε τοὺς ἀδικηθέντας ἀπεζημίωσε, λέγων ἀπλῶς ὅτι «οὐδὲν θυμωσὶν εἰ ἐν τοσούτῳ πλήθει λαοῦ ἀτακτοῦσι τινές.»

Καὶ ταῦτα μὲν φαίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πιθανά. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὁμιλεῖ τῶντι περὶ τοῦ μονοπωλίου τοῦ σίτου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ ἐπικρατήσαντος κατὰ τὰ τελευταῖα τρία ἔτη τοῦ Νικηφόρου λιμοῦ, περὶ τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοίας, καὶ περὶ τῶν γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἀναρχήσεως τοῦ βασιλέως ἀταξιῶν· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς προσεπιφέρουσιν ἄλλα τινὰ τὰ ὅποια διστάζομεν νὰ πιστεύσωμεν καθ' ὅλοκληρίαν. Ὁ μὲν Ζωναρᾶς λέγει ὅτι ἐνῶ πρότερον τὸ νόμισμα εἶχεν ἐξαγίου σταθμόν, ὁ Νικηφόρος ἐπενόησε τὸ λεγόμενον τετάρτηρον, ὅ ἐστιν ἐνόθευσε τὸ νόμισμα κατὰ $\frac{2}{3}$. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς εἰπὼν ὡσαύτως τοῦτο προστίθησιν, ὅτι ἐξέδιδε δύο εἰδῶν νομίσματα, τὰ μὲν κίβδηλα, τὰ δὲ γνήσια· ὅτι τῶν μὲν φόρων ἡ πληρωμὴ εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα ἀπητεῖτο διὰ γνησίων νομισμάτων, αἱ δὲ δαπάναι ἐνῆργοῦντο διὰ κίβδηλων· καὶ ὅτι ἀνηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν τοῦ νομίσματος, ἐκτυπωθέντος ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων. Ἀλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο λέγει, ἐνῶ ἱστορήσας τὰς ἄλλας ἀτοπίας τῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς ἤθελε σιωπῆσαι γεγονός, τὸ ὅποῖον, ἂν ἦτο ἀληθές, ἤθελεν ἐπιφέρει φοβεράν ἀναστάσιν εἰς ὅλας τὰς ληψοδοσίας τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς ἐξεταζόμεναι αἱ κατηγορίαι αὗται, φαίνονται ὡς οὐκ ἀπίθανοι. Λέγεται ὅτι τὸ κίβδηλον, τὸ μικρὸν νόμισμα ἐσχορπίζετο εἰς τὰς δαπάνας τοῦ κράτους· βεβαίως ὅμως ὅχι εἰς τὴν μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰς ἄλλας πρὸς αὐτὸν χορηγίας· διότι ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὁμολογουμένως ἐπεδείκνυε πάσαν πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοίαν, ἦτο ἀδύνατον νὰ δυσαρρεστήσῃ αὐτὸν διὰ τοιούτης ἀδικίας· βεβαίως ὅχι εἰς τὰς πρὸς τοὺς ξένους ἐμπόρους συναλλαγάς, διότι τοιοῦτό τι ἤθελε φυγαδεύ-

σει πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐμπορίαν. Τούτων ὅμως τεθέντων, ἐπειδὴ ὁ στρατιωτικὸς προϋπολογισμὸς ἀπετέλει ἐν τῶν κυριωτάτων κεφαλαίων τῆς δημοσίας δαπάνης, ἰδίως ἐπὶ Νικηφόρου, καὶ πρὸς τούτοις τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους ἤκμαζεν, ἔπεται ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ κιβδηλοῦ νομίσματος ἤθελεν ἱκανῶς περιορισθῇ, ὥστε ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια δὲν ἀπέβαινε πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους κιβδηλία τοῦ νομίσματος δὲν δύναται νὰ ἐνεργηθῇ εἰμὴ ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν, οὔτε τακτικὴ διοίκησις οὔτε ἐξωτερικαὶ σχέσεις πολλάί. Ἀλλ' εἰς τὸ μεσαιωνικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ κράτος ὅπερ ἤκμαζε κατὰ τὴν δεκάτην ἐκκτοντατηρίδα, ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ, οὐδὲ προέκυψε τὸ κακὸν τοῦτο ἐνταῦθα εἰμὴ βραδύτερον ὅτε συνέπεσε μετὰ τῆς οἰκονομικῆς, διοικητικῆς καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ παραλυσίας. Δὲν ἐννοοῦμεν προσέτι εἰς τί ἠδύνετο νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κυκλοφορίας τοῦ νομίσματος τῶν προτέρων βασιλέων, ἀφοῦ λέγεται ὅτι καὶ ὁ Νικηφόρος δύο εἰδῶν νομίσματα ἔκοπτε, βαρὺ ἢ γνήσιον, καὶ μικρὸν ἢ κιβδηλον. Τελευταῖον ἵνα συνυπάρξωσι τῶντι ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον νομίσματα κιβδηλα καὶ γνήσια, ἀπαιτοῦνται διατάξεις τινές, περὶ ὧν οὐδὲν λέγουσιν ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναράς. Ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ καλὸς (1285—1314) ἠθέλησε νὰ πράξῃ ἀνάλογόν τι, ἀφοῦ τῷ μὲν 1295 ἠλάττωσε τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ 20 φράγκων, εἰς φρ. 15 καὶ 72 ἐκτοστά, τῷ δὲ 1303 εἰς φρ. 6 καὶ 97 ἐκτοστά, τῷ δὲ 1305 εἰς 5 φρ. καὶ 15 ἐκτοστά, καὶ ἐλήστευσεν οὕτω τὸ ὑπῆκοον, ἔπειτα ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀνταποδόσεως, διότι οἱ φορολογούμενοι τῷ ἀπέδιδον τοὺς φόρους διὰ τοῦ κιβδηλοῦ νομίσματος. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε πάλιν νόμισμα βαρύτερον, τῷ 1306, ἀναβιδάσας τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ φράγκα 5 καὶ 16 ἐκτοστά, εἰς φράγκα 17 καὶ 93 ἐκτοστά. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐστασίασεν, ἀλλὰ περιεστάλη, καὶ ἡ κιβδηλία ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον. Τῷ 1311 ἠλαττώθη πάλιν ἡ τοῦ νομίσματος ἀξία, τῷ δὲ 1314 πάλιν ἠῤῥῆσεν εἰς φράγκα 11 καὶ 37 ἐκτοστά. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπηγορεύθη ἡ ἐξαγωγή τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ ἡ εἰσαγωγή ξένων γνησίων νομισμάτων. Ἄνευ τοιούτων διατάξεων ἀπέβαινε ἀδύνατος ἡ συνύπαρξις τῶν γνησίων καὶ τῶν

κιβδήλων νομισμάτων· διότι ἀναγκασίως τὰ γνήσια ἤθελον φυγαδευθῆ ἢ κρυβῆ ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τοῦ χαρτονομίσματος, ἡ δὲ ἀξία τῶν πραγμάτων ἤθελεν ὑπερτιμηθῆ ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ κιβδήλου νομίσματος.

Ἄλλ' εἴτε ἀληθῆ εἶναι εἴτε μὴ τὰ περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Ζωναρά λεγόμενα, τὸ βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων ἐξεστράπη εἰς πολλήν πλεονεξίαν καὶ κατὰ χρυσίν, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβάλλουσα αὐτοῦ τοῦ Νικηφόρου πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοία ἀπέβη καταθλιπτικὴ εἰς τὸ ὑπήκοον, ἐξ ὧν ὠφελούμενοι μοναχοί, ἱερεῖς καὶ συγκλητικοὶ ὑπεξέκαλον τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως δυσμένειαν τοῦ ὄχλου. Συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο, ὡς πολλάκις συμβαίνει, καὶ τυχαῖαί τινες περιστάσεις. Ὁ βασιλεὺς ἐπανελθὼν ἐκ τῆς κατὰ Βουλγάρων ἐκστρατείας αὐτοῦ ἐτέλεσεν ἀγῶνα ἱππικόν. Ἄλλ' ἀντὶ ν' ἀφήσῃ νὰ γίνωσιν αἱ συνήθεις ἱπποδρομίαι, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στάδιον, καὶ ἐκεῖ, διακρινθεὶς εἰς ἀντιπάλους φάλαγγας κατ' ἀλλήλων ἐπερχομένας νὰ συγκροτήσῃ μάχην πλαστήν, ἀλλ' οἱ παρακκathήμενοι ἐπὶ τῶν βάθρων τοῦ ἱπποδρόμου Βυζάντιοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου θεάματος, καὶ φοβηθέντες τὰ γυμνά ξίφη καὶ τὴν ὀρμὴν τῶν στρατιωτῶν, ἐστράφησαν μετὰ πολλῆς βίας εἰς φυγὴν· ἐκ δὲ τοῦ ὠθισμοῦ καὶ τῆς ἀτάκτου φορᾶς συνέβη οὐκ ὀλίγος φόνος, πλείστων συμπατηθέντων καὶ ἀποπνιγέντων οἰκτρῶς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαιε διὰ τὸν πανικὸν τοῦτον τοῦ ὄχλου φόβον, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον διὰ τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Οὐχ ἥττον οἱ ἐχθροὶ του διέδωκαν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἐξεπίτηδες, ἐρεθίζοντες οὕτω τοὺς κατοίκους κατὰ τοῦ στρατοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ πραγματικὴ μεταξὺ αὐτῶν ρῆξις. Ἐπὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, ἐξελθόντος τοῦ βασιλέως κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐν παρατάξει πρὸς τὴν καλουμένην Πηγὴν (τὸ σημερινὸν Μπαλουκλή) ὅπου ὑπῆρχεν ὠκοδομημένος περικαλλῆς ναὸς τῆς Θεοτόκου, συνέβη, ἄδηλον πῶς, διαμάχη μεταξὺ Βυζαντίων καὶ τῶν ἀρμενιακῶν ταγμάτων καὶ ἦν οἱ στρατιῶται ἐτραυματίσαν πολλοὺς πολίτας. Περὶ δὲ τὸ ἐσπέρας ἐπανερχομένου τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ δυσηρεστημένοι Βυζάντιοι ὕβρισαν αὐτὸν ἀναφανδόν· καὶ τι γύναιον μετὰ τοῦ θυγατρίου αὐτοῦ εἰς τοσούτην ἐφθασαν ἀπόνοιαν, ὥστε προέκυψαν τῆς οἰκίας καὶ ἔρριψαν λίθους κατὰ τοῦ βασιλέως. Συλληφθεῖσαι

δὲ ἀμέσως αἱ δύο αὗται γυναῖκες κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ πράιτω-
ρος εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον ἐκτελεσθέντα τὴν ἐπιούσαν εἰς
τὰς καλουμένας Ἀναράτας, (ἢ Ὀνωράτα), προάστειον τῆς πόλεως.
Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀφορμαί, αἱ πλεῖσται ἄδικοι, ὀλίγαι δὲ μόνον ἐξ
αὐτῶν δίκαιαι, αἵτινες, ἀρχίσασκι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς
τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Νικηφόρου, καὶ ἐπι-
τηδεῖως καθ' ἐκάστην ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὄσων
τὰ συμφέροντα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῆς συνετῆς τοῦ ἀνδρὸς διοική-
σεως, ἠῤῥησαν τὴν κατ' αὐτοῦ δυσαρέσκειαν. Ἀλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη
δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθή-
κοντος. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ ἐξοχος. Εἶδομεν
πῶς ἐτελείωσε τὴν προπαρκατεθεῖσαν αὐτοῦ νεαράν. Ἡξεύρω, ἔλε-
γεν, ὅτι διατάσσω πράγματα ἀπάδοντα εἰς τὴν γνώμην τῶν πολ-
λῶν· ἀλλ' ἄδικροῦ περὶ τούτου πεπεισμένος ὅτι θέλω ἔχει μετ'
ἐμοῦ τοὺς νοῦν ἔχοντας καὶ φρένας. Ὁ δὲ Λέων ὁ Διάκονος διηγεῖ-
ται ὅτι αὐτόπτης γενόμενος, ἐνῶ ἔτι ἦτο μειράκιον, τῆς στασιαστι-
κῆς ἐκείνης σκηνῆς, καθ' ἣν μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν Βυζαντίων
πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ὁ βασιλεὺς ἐπανήρχετο εἰς τὰ ἀνάκτορα δει-
νῶς ὕβριζόμενος ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ λιθοβοληθεὶς μάλιστα, ἐθαύμαζε
τὸ ἀκατάπληκτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀδιάσειστον τῆς ψυχῆς εὐγέ-
νειαν, ἣν συνετῆρει ἐν μέσῳ τοιαύτης καταιγίδος, βάδην διὰ τοῦ
ἄστεως πορευόμενος καὶ διχσώζων τὸ φρόνημα σταθερὸν καὶ δια-
κείμενος ὥσάν μὴ συνέβη τι ἔκτακτον. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος ἐξηκολού-
θησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου βουλευμάτος τὸ ὅποσον συνέλαβε
τοῦ νὰ ταπεινώσῃ ὀλοσχερῶς τοὺς μωαμεθανούς. Καὶ ἀφοῦ ἀνέ-
κτησε τὴν Ἱερήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινὴν μικράν Ἀσίαν
ἀπεφάσισε νὰ ἐξώσῃ τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἐνθεν μὲν ἐκ Σικε-
λίας ἐνθεν δὲ ἐκ Συρίας.

Ἐπὶ τούτῳ παρσκεύασεν ἐν ἔτει 966 ἐκστρατείαν ἰσχυράν πρὸ
πάντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Σικελίας. Δυστυχῶς περισπώ-
μενος ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων ἀσχολιῶν τῆς κεντρικῆς κυ-
βερνήσεως, καὶ μελετῶν ἐνταύτῳ νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Συρίαν δὲν
ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πρὸς δυσμὰς ἐκείνου
ἐπιχειρήματος, καὶ δὲν ἐπέτυχε περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν στρατηγῶν
εἰς οὓς ἀνέθηκε τὸ ἔργον. Κατ' ἀρχὰς ἠυδοκίμησαν οὗτοι, ἀνακτῆ-

σαντες ἀμυχνητὶ σχεδὸν τὰς Συρακούσας, τὴν Ἰμέραν, τὸ Ταυρομένιον καὶ τοὺς Λεοντίνους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀρχηγὸς τῆς πεζικῆς δυνάμεως πατρίκιος Μκνουήλ, ἀνεψιὸς ὦν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νέος θερμουργὸς μὲν ἀλλ' ἀπερίσκεπτος, προσῆλθεν ἀσυνέτως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας, καὶ κατεστράφη αὐτόθι μετὰ τοῦ πλείστου στρατοῦ. Οἱ δὲ μωχμεθανοὶ ἐπελθόντες ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐπὶ τὴν παρχλίαν ὅπου ἐναυλόχει ὁ αὐτοκρατορικός στόλος, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου ἐγκρατεῖς καὶ τῶν πλείστων πλοίων, αἰχμηλωτεύσαντες πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸν τὸν ναύαρχον Νικητήν.

Ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνεν ὁ Νικηφόρος νὰ ἀποζημιωθῇ διὰ κατορθώματος λαμπροτάτου. Διότι ὀδηγήσας αὐτὸς τῷ 968 ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατὸν 80,000 ἀνδρῶν, ἐκυρίευσεν πλεῖστα τῆς χώρας τῆς φρούρια, καὶ συνεξεφόρησεν ἐξ αὐτῶν πλοῦτον ἀμύθητον, μεθ' ὃ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας, τῆς πολυθρυλήτου καὶ μεγάλης μητροπόλεως, ἣτις ἄλλοτε ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως, ἦτο μία τῶν ἀκραιότερων τῆς Ἀσίας πόλεων, ὥστε ἡ ἄλωσις αὐτῆς ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἀσφαλῆ τῆς Συρίας ἀνάκτησιν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πολέμιοι συνεσώρευτον ἐν αὐτῇ ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις, ἡ ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἀπέβη δυσχερεστάτη, ὁ δὲ βασιλεὺς προετίμησε νὰ ἐξχνγκάσῃ αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ τῆς πείνης, κατασκευάζων ἐπὶ περὶ τοῦ ἐκείνου τινὸς λόφου ἰσχυροῦ καὶ καταρρύτου τετειχισμένον στρατόπεδον καὶ καταλείπων ἐν αὐτῷ δύναμιν ἱκανὴν νὰ φέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, ἀποστεροῦσα τοὺς κατοίκους τῆς Ἀντιοχείας πάσης τροφῆς δι' ἐπιτηδείων καταδρομῶν καὶ διαρπαγῶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ἐξετέλεσε τάχιστα ἐν ἀρχῇ τοῦ 969, τειχίσας, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν κατὰ Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος λόφον, πρῶτος αὐτὸς ἐπωμισάμενος λίθον καὶ τοῦ ἔργου ἀρξάμενος ἵνα ἐμψυχώσῃ τὴν προθυμίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐπετελέσθη τὸ φρούριον, κατέλιπε μὲν ἐν αὐτῷ στρατὸν ἀποχρῶντα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προμελετηθέντων, ἀνέθηκε δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἄλλης κατὰ τὴν Συρίαν δυνάμεως εἰς τὸν πατρίκιον καὶ στρατοπεδάρχην Πέτρον, ἄνδρα ρέκτην καὶ ρωμωλευτικόν, εἰ καὶ εὐνοῦχον ὄντα. Καὶ τότε ἐπενέτευξε πρὸς τὴν

βασιλεύουσιν μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὑποδεχθεῖς. Τῷ τότε δὲ ὅσα προεῖδε συνέβησαν, εἰ καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐπετάχοναν κατὰ τι τὴν παράδοσιν διὰ τελευταίας ἐπικλήρου ἐπιθέσεως. Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 969 οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Ἀντιοχείας εἶχον περιέλθει εἰς ἀμνηχνίαν καὶ σπάνιν τῶν ἀνγκυρίων, ὁ δὲ στρατοπεδάρχης Πέτρος πλησιάσας μετὰ τῆς δυνάμεως ἐξέπεμψεν εἰς κατασκοπὴν τῆς πόλεως τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην. Ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης παρκτηρήσας τὸ τεῖχος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ κατεσκεύασε κλίμακας ἀνελόγους πρὸς τὸ ὕψος τῶν πύργων, φορτώσας δὲ ταύτας ἐπὶ φορηγῶν ζώων καὶ παραλαβὼν λεγεῶνα γενναιοτάτων στρατιωτῶν, ἐπλησίασε περὶ μέσας νύκτας πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐπιθεὶς τὰς κλίμακας ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, ἀνέβη δι' αὐτῶν, εὔρε τοὺς φύλακας καθεύδοντας, ἐφόνευσεν αὐτούς, ἐγένετο οὕτω κύριος τῶν τειχῶν, καὶ καταβὰς ἐκ τῶν πύργων εἰς τὴν πόλιν ἔβαλε πῦρ εἰς τὰς τέσσαρας αὐτῆς γωνίας. Οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀντιοχείας κατ' ἀρχὰς καταπλαγέντες συνῆλθον μετ' ὀλίγον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιτασθῶσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ πρῶτ' ἐπρόφθασε καὶ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄστυ διὰ τῶν πυλῶν τὰς ὁποίας ἤνοιξαν αὐτῷ οἱ προκατασχόντες αὐτὰς περὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην στρατιῶται, οἱ κάτοικοι ἐνόησαν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ἀπέβαινε ματαίᾳ καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τῆς περιφανοῦς καὶ μεγάλης Ἀντιοχείας ἀνάκτησις, ἣν πληροφορηθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐτέλεσε λαμπρὰν δοξολογίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος περιῆλθε καὶ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἰς σχέσεις πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτους. Τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως ἀξίωμα μετεβιδάσθη τότε ἀπὸ τῆς φραγκικῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν, εἰς τὴν γερμανικὴν τῶν Ὁθωνῶν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ὁθων Α' ἐστέφθη ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως Ἰωάννου ΙΒ' αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, 162 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρὰ τοῦ πάπᾱ Λέοντος τοῦ Γ' (σελ. 573 καὶ ἐπόμε. τοῦ τρίτου τόμου). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἦτο ἄνθρωπος

ἰσχυρός, πολυμήχανος καὶ ὅλως διάφορος τῶν ἰσθενῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Καὶ δὲν ἤθελε μὲν νὰ περιέλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, διότι πολὺ ἀπεῖχεν ἔτι τοῦ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἄνω καὶ ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ συνέλαβε τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προσοικειωθῇ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων τὴν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατεχομένην ἔτι κάτω Ἰταλίαν. Ὁθεν ἐσοφίσθη νὰ ζητήσῃ ὡς νύμφην ἐπὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς, Θεοφανῶ καὶ ταύτην καλουμένην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει φερεῖ προῖκα εἰς τὸν υἱόν του τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν. Ἰνα δὲ διαπραγματευθῇ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐξαπέστειλεν ἐν ἔτει 968 εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυν τὸν ἐπίσκοπον Κρεμόνης Λουῖτπράνδον. Ἡ πρεσβεΐα τοῦ Λουῖτπράνδου ἀπέβη πολύκροτος, πρὸ πάντων διὰ τὴν σκανδαλώδη ἐκθεσιν ἣν περὶ αὐτῆς συνέταξε, καὶ ἣτις διεσώθη εἰς ἡμᾶς. Ὁ Λουῖτπράνδος ἦτο μὲν εἰς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἀλλ' ἐνταυτῷ ἦτο εἰς ὑπερβολὴν κενόδοξος, ἐμπαθὴς καὶ ἰδιοτελής ἄνθρωπος. Ἀφοῦ ὑπηρέτησε τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας Βερεγγάριον Β', συγγενῇ μὲν ὄντα ἐκ θηλυγονίας τῶν Καρολιδῶν, πολέμιον δὲ τοῦ Ὁθωνος Α', ἔπειτα περιύβρισε τὴν μνήμην τοῦ Βερεγγαρίου Β' διότι οὗτος οὐδὲν κατέλιπεν αὐτῷ ὠφέλημα διὰ τῆς διαθήκης του, καὶ τότε ἤρχετο πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ πολεμήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ υἱοῦ τοῦ Βερεγγαρίου Β', καὶ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου του Ὁθωνος Α'. Τοῦτο ἤδη ἦτο φυσικώτατον νὰ παρχάγῃ δυσπιστίαν κατ' αὐτοῦ παρὰ τῷ Νικηφόρῳ· τὴν δὲ δυσπιστίαν ταύτην ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ ὁ Λουῖτπράνδος διὰ τῆς εὐπρεπείας τῶν τρόπων αὐτοῦ ἠύξησεν ἀπ' ἐναντίας διὰ δυστροπίας καὶ αὐθαδείας ἀφορήτου. Οὐδὲν λοιπὸν παρὰδοξον ὅτι ἡ ἀποστολὴ του ἀπέτυχε, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Νικηφόρου παροργισθεῖσα ἐκράτησεν ὡς λαθρεμπόριον πράγματά τινα τὰ ὅποια οὗτος ἀνχωρῶν ἤθελε νὰ παρχλάβῃ μεθ' ἐκυτοῦ ἀτελώνιστα, ὅπερ δὲν κατέστησε βεβχίως τὸν ἐπίσκοπον πολὺ εὐμενέστερον πρὸς τοὺς ἡμετέρους. Ἀλλὰ τίνος πίστεως δύνανται νὰ ἦναι ἄξιοι ἔπειτα ἀπὸ ὅλα ταῦτα ἡ χλεύη καὶ ὕβρις ἃς ἐπισωρεύει ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτοῦ, κατὰ τε βασιλέως Νικηφόρου, τῆς κυ-

θερνήσεως καὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ὑποτιθεμένου ὅτι δύνανται ποτὲ νὰ ᾔναι ἄξιοι πίστεως ἢ ὕβρις καὶ ἡ χλεύη; Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως διεμορφώθησαν δι' ἄλλοκότου τινὸς κράσεως λειψάνων τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ κόσμου μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀσιανῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, οἱ τύποι, ἂν δὲν ἐζηφάνιζον καθ' ὁλοκληρίαν, ἐξουδετέρουν ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα. Οἱ δὲ τύποι οὗτοι δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ φανῶσιν ὅπως οὖν παράδοξοι εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον ἐκεῖνον τοῦ νεάζοντος δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου κυριώτατον στοιχεῖον καὶ κεφαλαιώδης ἀφετηρία ἦτο ἐν πᾶσι ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ ἀνεξαρτησία. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν ζηλοτυπίαν, τὴν ὁποίαν ἦτο φυσικὸν νὰ αἰσθανθῶσιν ἐνώπιον τῆς θαυμαστῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ τῆς ὑπερβαλλούσης πολυτελείας ἣτις ἐπεκράτει εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὴν βασιλεύουσιν, ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἀπὸ χωρῶν, αἵτινες πολὺ ἀπεῖχον νὰ ὁπολαμβάνωσιν ἔτι τοιαῦτα πλεονεκτήματα. Μὴ λησμονήσωμεν περικτὸς τούτων τὰ θρησκευτικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα ἐπίσκοπος Λατῖνος δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἔχῃ κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι μέχρι τινὸς, δὲν δύνανται ὅμως ποτὲ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν μοχθηρὰν τοῦ ἀνθρώπου τούτου κακοβουλίαν. Τοῦτο ὁμολογοῦσι τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων οἷον ὁ Λεβὼ καὶ ὁ Σλόσπερ. Ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα ψέγει διχαρρήδην τὴν πεφουσιωμένην τοῦ Λουῖτπράνδου οἴησιν καὶ τὴν αἰσχρὰν κολακείαν πρὸς τὸν Ὁθωνὰ καὶ τὸν υἱὸν του. Λέγων δὲ αὐτὸν προσφορώτερον εἰς κωμωδίας παράστασιν ἢ εἰς πρεσβείας διεξαγωγὴν, ἐπιφέρει ὅτι δι' ὅλα ταῦτα ἦτο ἐντελὼς ἀνεπιτήδειος νὰ ἐπιτύχῃ συμβιβασμὸν τινα εὐλογον μεταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν. Ἄλλοι ὅμως, οἷον ὁ Γίββων παρεδέχθησαν κατὰ γράμμα τὸν λίβελλον τοῦτον ἐν γένει δέ, ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα περιέχει ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῆς τότε δυτικῆς κοινωνίας, ἡ ἔκθεσις τοῦ Λουῖτπράνδου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὰς καθ' ἡμῶν προλήψεις τῆς δύσεως, εἰς τὸ νὰ κορυφώσῃ τὰ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων πάθη καὶ εἰς τὸ νὰ προπαρσκευάσῃ τὸ μέγα κίνημα τῶν τταυροφοριῶν. Τούτου ἕνεκεν ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν λεπτομερεστέραν τοῦ γεγονότος τούτου ἔκθεσιν, τόσῳ μᾶλλον

ὅσω θέλομεν λάβει ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ πραστήσωμεν εἰς τοὺς ἀνγνωστας ἡμῶν πολλὰς τῶν ἐθιμοταξιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς.

Καθ' ἣ προείπομεν ὁ Λουῖτπράνδος δὲν ἦλθε τότε πρῶτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχεν ἔλθει καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν τῷ 948 εἰς ἄλλας ὅλως διόλου περιστάσεις. Ἐβασίλευε τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Ρωμανὸς εἶχε μνηστευθῇ, ὡς προείπομεν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Λοθαρίου Βέρθαν. Ὁ Κωνσταντῖνος πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Βερεγγάριος Β' γενόμενος παντοδύναμος ἐν Λομβαρδίᾳ δὲν κατέλιπεν εἰς τὸν Λοθάριον εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, τὸ ὅποῖον ἠτοιμάζετο καὶ αὐτὸ νὰ σφετερισθῇ ἔγραψε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἐκεῖνον δυνάστην διαβεβαιῶν αὐτὸν περὶ τῆς φιλίας του καὶ συνιστῶν αὐτῷ τὸν νεαρὸν βασιλέα. Ὁ δὲ ἐξαπέστειλε τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ γραμματέως του Λουῖτπράνδου, νεωτάτου τότε ὄντος, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἀνέλαβε προθύμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἵνα παράσχῃ αὐτῷ τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ Λουῖτπράνδος ἀναχωρήσας ἐκ Παυίας μετέβη κατὰ αὐγούστον τοῦ 948 εἰς Ἐνετίαν, ὅπου εὑρεν ἕνα ἐκ τῶν ἐπισήμων αὐλικῶν τοῦ βασιλέως ἐπανερχόμενον ἐκ τινος ἀποστολῆς, ἣν εἶχεν ἐπιτραπῇ εἰς Ἰσπανίαν καὶ Σαξωνίαν, καὶ συνεπαγόμενον τοὺς τε πρέσβεις τοῦ καλῖφου τῆς Ἰσπανίας, καὶ Λουῖτφρέδον τὸν πρέσβυν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Ἐκπλεύσαντες δὲ ἐκεῖθεν ὅλοι ὁμοῦ, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 15 Σεπτεμβρίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ τῆς Μυχνύρης, τὸ ὅποῖον ἐκοσμεῖτο ὑπὸ δένδρου ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύσου κατεσκευασμένου, καὶ φέροντος ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ διάφορα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου πτηνὰ. Τὸ δένδρον τοῦτο εἶχε κατασκευασθῇ ἐπὶ Θεοφίλου ὀλόχρυσον (σελ. 727 τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλ' ἀφ' ἧς ὁ Μιχαὴλ Γ', ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀσωτίας του, χωνεύσας τὸ καλλιτέχνημα ἐκεῖνο μετεποίησε τὸ μέταλλον εἰς νόμισμα, δὲν κατασκευάσθη πλέον, ὡς φαίνεται, ἐκ χρυσοῦ καθαρῷ, ἀλλ' ἐξ ἐπιχρύσου ὀρειχάλκου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάθητο ἐπὶ μεγάλου χρυσοῦ θρόνου, τοῦ καλουμένου Σολομωντείου κεκοκμημένου δὲ ὑπὸ δύο ἐπιχρύσων λεόντων. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Λουῖτ-

πράνδος, ὑποβασταζόμενος ὑπὸ δύο εὐνούχων, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, πάντα τὰ πτηνὰ τοῦ δένδρου ἤρχισαν νὰ κελαδῶσιν, οἱ δὲ ἐν τῷ θρόνῳ λέοντες νὰ βρυχῶνται. Ὁ πρέσβυς, ὅστις εἶχε προειδοποιηθῇ περὶ τούτου, οὐδεμίαν ἔδειξεν, ὡς βεβαιοῖ, ἀπορίαν οὐδὲ φόβον· ἀλλ' ὅτε προσκυνήσας τρεῖς τὸν βασιλέα κατὰ τὸ ἔθος, ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξεπλάγη οὐκ ὀλίγον ἰδὼν τὸν θρόνον ἀνασυρθέντα δι' ἀφανοῦς τινος μηχανισμοῦ μέχρι τῆς ὀροφῆς, τὸν δ' ἐπ' αὐτοῦ καθήμενον αὐτοκράτορα περιβεβλημένον ἕτερον ἱματισμόν. Ἡ ἀπόστασις, λέγει, καὶ τὸ ἔθος αὐτὸ δὲν ἐπέτρεπον τῷ αὐτοκράτορι νὰ τῷ ἀποτείνῃ κατ' εὐθεΐαν τὸν λόγον· τὸν ἠρώτησε δὲ ὁ λογοθέτης, πῶς ἔχει ὁ Βερεγγάριος, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ὁ πρέσβυς εἰς τὸ ἴδιον κατάλυμα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐνῶ τὰ περὶ τοῦ κελαδήματος τῶν πτηνῶν ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν πρέσβεων ἐν τῷ 16 κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, τὸ ὁποῖον περιγράφει πῶς ἐγίνετο ἡ τελετὴ αὕτη, περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ θρόνου μέχρι τῆς ὀροφῆς οὔτε ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, οὔτε ἀλλαχοῦ που τῶν τότε γραφέντων εὑρομεν τι λεγόμενον.

Ὁ Λουῖτπράνδος διηγεῖται ὅτι ὁ Βερεγγάριος, ὅστις ἦτο σφόδρα φιλόργυρος, οὐδεμίαν εἶχε λάβει πρόνοιαν περὶ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ ἔθος, ἔπρεπε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὅθεν ὁ πρέσβυς ἠναγκάσθη νὰ προσφέρῃ ὡς ἐκ μέρους τοῦ κυρίου του, τὰ δῶρα ὅσα ὁ πενθερός του, πλουσιώτατος ὢν, τῷ εἶχε δώσει ἵνα προσαγάγῃ τῷ βασιλεῖ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ἦσαν δὲ τὰ δῶρα ταῦτα ὅπλα ἐπιτηδείως ἐξειργασμένα, δύο ἀργυροὶ καὶ ἐπίχρυσοι κύλικες, καὶ τέσσαρες εὐνούχοι, ὧν ἡ γαλλικὴ πόλις τοῦ Βεροδούνου πολλὴν μετήρχετο τότε ἐμπορίαν μετὰ τῆς Ἰσπανίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δῶρον ἤρесе πλειότερον τῶν ἄλλων. Ὁ πατήρ τοῦ Λουῖτπράνδου, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἔλθει ὡσαύτως ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἶχε διακριθῇ δι' ἔτι τιμιωτέρης προσφοράς· διότι προσβληθεὶς καθ' ὁδὸν πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σλαύων στασιαστῶν, καὶ κατατροπώσας αὐτούς, προσήνεγκε τοὺς αἰχμαλωτευθέντας αὐτῶν ἀρχηγοὺς τῷ βασιλεῖ Ρωμανῷ Α', ὅστις ἐπεδείξατο τούτου ἕνεκεν ἰδιόζουσαν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐμένειαν. Ἀλλὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πατρὸς τοῦ Λουῖτπράνδου εἶχε ταράξει κωμικόν τι περιστατικόν. Μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα ἔστειλεν εἰς τὸν Ρωμανόν ὁ πατήρ τοῦ Λαθηρίου Οὐγών, ἦσαν καὶ δύο κύ-

νες, ὅποιοι οὐδέποτε ἐφάνησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ· τὰ δὲ ζῶα ταῦτα, εἰς τὰ ὅποια ὡς φαίνεται ὁ ἱμκτισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπροξένησε παράδοξον ἐντύπωσιν, ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώθη νὰ ἀναχαιτισθῶσι.

Μετὰ τὴν πρώτην ἐπίσημον ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος παράστασιν τῶν πρεσβέων, καθ' ἣν συνήθως οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ ὑποθέσεων ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάλει αὐτοὺς εἰς ἰδιαιτέρας συνεντεύξεις, συνωμίλει μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποστολῆς των, συνεστιᾶτο μετ' αὐτῶν καὶ προσέφερε δῶρα εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς περὶ αὐτοὺς. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο καὶ ὡς πρὸς τὸν Λουῖτπράνδον, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις παρευρέθη εἰς διαφόρους ἐπισήμους τελετάς, αἵτινες συνέπεσε νὰ πανηγυρισθῶσι κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβὴν του. Μία τούτων ἦτο τὸ μέγα γεῦμα τὸ ὅποτον ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν γενέθλιον τοῦ Χριστοῦ ἡμέραν εἰς τὸ ἐξάερον τῶν ιθ' ἀκκουβήτων, ἦτοι εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ιθ' τραπέζων. Τὸ γεῦμα τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον τῶν 12 μεγάλων γευμάτων τὰ ὅποια ὁ αὐτοκράτωρ ἔδιδε καθ' ἐκάστην τῶν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως 12 ἡμερῶν, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο περὶ τοὺς διακοσίους πεντήκοντα ἄνδρας ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν, πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματικῶν· πλὴν τούτων δὲ καὶ 12 πένητες, καὶ ἐκ διαλειμμάτων οἱ παρευρισκόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένοι πρεσβεῖς. Τὰ γεύματα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ τυπικὸν περιγράφεται λεπτομερέστατα ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου καὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις οε' καὶ πγ' τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Βασιλείου τάξεως, διέφερον εἰς πολλὰ τῶν ἄλλων αὐτοκρατορικῶν γευμάτων. Ἐνῶ συνήθως οἱ ἐστιώμενοι ἐκάθηντο ὡς ἡμεῖς περὶ τὴν τράπεζαν, κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐκείνας ἡμέρας καὶ ἄλλας τινὰς ἔτι ἀνεκλίνοντο κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος. Καὶ αὐτοὶ οἱ καλούμενοι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν καὶ τιμιωτάτην τοῦ βασιλέως τράπεζαν, οἵτινες ἦσαν συνήθως ἀν' ὅχι πάντοτε, 12 εἰς τύπον τῆς ἀποστολικῆς δωδεκάδος, ἐν οἷς καὶ οἱ ξένοι πρεσβεῖς, ὠνομάζοντο δὲ ἅπαντες ἰδίως φίλοι τοῦ βασιλέως, τοιαύτην τινὰ ἀνακεκλιμένην θέσιν ἐλάβανον παρ' αὐτῷ. Ἐνῶ εἰς τὰ ἄλλα γεύματα τὰ σκεύη τῆς τραπέζης ἦσαν ἀργυρᾶ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ σκεύη ἦσαν ὀλόχρυσα. Ἐν γένει δὲ τοσαύτη ἦτο ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν

γευμάτων τούτων, ὥστε ταῦτα κατετάσσοντο μεταξύ τῶν λαμ-
πρότερων πανηγύρεων τοῦ κράτους. Καὶ ὅσας συνέπιπτον δημό-
σιαι συμφοραί, τὰ γεύματα ταῦτα δὲν ἐγίνοντο, ἡ δὲ δαπάνη ἡ
δι' αὐτὰ προσδιωρισμένη ἐδίδετο εἰς τοὺς πτωχοὺς, ὅπως συνέβη
λ.χ. ἐν ἔτει 31 τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλείας ὅτε σεισμῶν γενο-
μένων φυβερῶν, καὶ συμφορῶν ἐκ τούτων δεινοτάτων, «λυπούμενος
ὁ βασιλεὺς, λέγει ὁ Κεδρηνός, τὰ ἐξ ἔθους κλητόρια τοῦ δωδε-
καημέρου οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ τὰς ἐξόδους αὐτῶν δέδωκε τοῖς πτω-
χοῖς.» Εἰς ἐν λοιπὸν τῶν γευμάτων τούτων τοῦ ἔτους 948, πιθα-
νώτατα εἰς τὸ πρῶτον, ἐκλήθη ὁ Λουῖτπράνδος· καὶ ὁμιλῶν περὶ
αὐτοῦ διηγεῖται πολλὰ ἀλλόκοτα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ τὸ ἐξῆς.
Περὶ τὰ τέλη, λέγει, τοῦ γεύματος οἱ καρποὶ προσήγοντο ἐντὸς
τριῶν χρυσῶν δοχείων, τὰ ὅποια ἦσαν τοσοῦτον βαρέα, ὥστε ἐκο-
μίζοντο ἐπὶ ἀμαξίου διὰ πορφύρας κεκαλυμμένου. Διὰ τὰ παρὰ
θέσσει δὲ εἰς τὴν τράπεζαν κατεβίβαζον ἀπὸ τῆς ὀροφῆς σχοινία
ἐπίχρυσα, ἔχοντα εἰς τὰς ἄκρας κρίκους χρυσοῦς, δι' ὧν προσαρτω-
μένων εἰς τὰς λαβὰς τῶν ἀγγείων, ἀνέσύροντο ταῦτα διὰ μηχανή-
ματός τινος ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ὑπάρχοντος μέχρι τοῦ ὕψους τῆς τρα-
πέζης, καὶ τότε τέσσαρες ἄνθρωποι, συνωθοῦντες τὸ κολοσσιαῖον
τοῦτο κατὰσκέυασμα τὸ ἐναπέθετον ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βερεγγαρίου προσεκλήθη ὡσαύτως νὰ πα-
ρευθῇ εἰς τὴν διανομὴν τῶν φιλοτιμημάτων πρὸς τοὺς ἐν ἀξιώμασι,
τὸ σάββατον τῶν Βαχίων. Μικρὰ τράπεζα ἔχουσα μῆκος 15 ποδῶν
καὶ πλάτος 6, ἦτο λέγει ὁ Λουῖτπράνδος, ἐντελῶς κεκαλυμμένη
ὑπὸ θηκῶν ὧν ἐκάστη ἔφερεν ἐπισεσημειωμένον τό τε χρηματικὸν
ποσὸν τὸ ὅποσον περιεῖχε, καὶ τὸν δημόσιον λειτουργὸν δι' ὃν ἦτο
προσδιωρισμένη. Ὁ βασιλεὺς ἵστατο εἰς τὴν ἄκραν τῆς τραπέζης·
εἰς δὲ τῶν κύλικων ἐκάλει ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τοὺς μέλλοντας
λαμβάνειν τὰς δωρεάς. Πρῶτος ἐκλήθη ὁ κουροπαλάτης, εἰς ὃν δὲν
ἐνεχείρισαν, ἀλλ' ἐφόρτωσαν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὸ μέγα χρημα-
τικὸν ποσὸν τὸ δι' αὐτὸν ὠρισμένον, προσέτι δὲ καὶ τέσσαρα σκα-
ραμάγγικα, ἧτοι ἐπενδύτας μακροὺς τοὺς ὁποίους οἱ στρατιωτικοὶ
ἔφερον ὅταν ἔδρεχε. Μετὰ τοῦτον προσῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος
καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, λαβόντες, ὡς ἴσοι τὴν ἀξίαν, τὸ αὐτὸ
ἀμφότεροι ποσὸν, τὸ ὅποσον ἦτο τηλικούτον, ὥστε μετὰ κόπου

ἡδυνήθησαν νὰ τὸ ἀνασηκώσωσι. Κατόπιν παρέστησαν 24 μάγιστροι, ὧν ἕκαστος ἔλαβεν ἀνὰ 24 λίτρας χρυσοῦ, ἥτοι 26,000 περίπου δραχμῶν καὶ δύο σκαρχμάγγια. Ἐπειτα οἱ πατρίκιοι, λαβόντες ἕκαστος 2 λίτρας χρυσοῦ καὶ ἐν σκαρχμάγγιον καὶ μετὰ τούτους οἱ σπαθάριοι, οἱ κωνιδιδάτοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐν ἀξιωμασι. Πρακτηροῦμεν ὅτι τὸ κεφάλαιον λά τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως τὸ διαλαμβάνον «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ παρχμονῇ τῆς βασιφόρου» καὶ λέγον ὅτι οἱ ἐν ἀξιωμασιν εἰσερχόμενοι στιχηδὸν εἰς τὸν ναὸν λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ βασιλέως ἀνὰ βαίτου ἑνὸς καὶ προσέτι ἀνὰ ἑνὸς ἀργυροῦ σταυροῦ οἱ μὲν μεγάλου οἱ δὲ μικροῦ, οὐδὲν ἐπιφέρει περὶ χρηματικῶν δωρεῶν· ἀλλὰ ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται ὅτι αἱ χρηματικαὶ δεικνυαὶ περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Λουῖτπράνδος δὲν ἐγένοντο· ἐξάγεται μόνον ὅτι ἄλλοτε εἰς ἄλλας ἡμέρας κατεσπαταλῶντο οὕτω τὰ δημόσια χρήματα καὶ πολλάκις μάλιστα τοῦ ἐνικυτοῦ, ὥς καταφθίνεταί ἐκ τοῦ νγ' κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Τούτην δὲ τὴν κατάχρησιν ἠθέλησε πρὸς τοὺς ἄλλους νὰ περιστείλῃ ὁ Νικηφόρος, καθ' ἃ προείπομεν. Μὴ παραλείψωμεν ὡσούτως νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ κατακτείνοντες βραδύτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀθωμανοί, οἵτινες ἐμιμήθησαν πλεῖστα ὅσα τῆς τε διοικήσεως καὶ τῆς αὐλικῆς ἐθιμοταξίης τῶν προκατόχων, ἐτήρησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ τὸ ἔθος νὰ καλῶσι τοὺς ξένους πρέσβεις εἰς τὴν τελετὴν τῆς πληρωμῆς τῶν Γενισάρων, ἐπιδείξεως χάριν τῶν θησαυρῶν τοῦ κράτους.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πρώτης πρεσβείας τοῦ Λουῖτπράνδου καθ' ἣν, ἐπειδὴ ὁ, τε Βερεγγάριος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος εἶχον ἀμοιβαῖον συμφέρον νὰ οἰκονομήσωσιν ἀλλήλους, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ὁμαλῶς. Ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν πρεσβείαν ἥτις ἐγένετο ἀκριβῶς μετὰ εἴκοσιν ἔτη, τῷ 968, πολλὰ ὑπῆρξαν ὥς ἠξεύρομεν ἤδη αἱ ἀφορμαὶ δυσχερεΐας καὶ δυσπιστίας ἐκ μέρους τοῦ Νικηφόρου· ἐκ τούτου δὲ αἱ σχέσεις ἀπέβησαν δύσκολαι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐνῶ ὁ Ὅθων ἤθελε διὰ τοῦ συνοικεσίου τὸ ὅπερ ἐπρότεινε νὰ προσλάβῃ ὡς προῖκα τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Νικηφόρος τὸν ἀπάλιν ἐπέμεναν εἰς τὸ νὰ ἀνακτῇ τὴν μέσσην καὶ τὴν ἄνω, ἔχων εἰς τοῦτο συνεργὸν τὸν υἱὸν τοῦ Βερεγγαρίου Β' Ἀδαλβέρτον, ὅστις μετὰ τὸν πρό μικροῦ συμβάντα θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἶχε καταφύγει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Λουῖτπράνδος ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 4 ἰουνίου, καὶ κατέλυσεν ἐντὸς τοῦ προσδιορισθέντος δι' αὐτὸν οἰκήματος, τὸ ὅποιον ὀνομάζει μὲν παλάτιον, περιγράφει δὲ ὡς φυλακὴν, προστιθέμενος ὅτι ὁ ἐπιτραπεὶς τὰ τῆς καθημερινῆς αὐτοῦ συντηρήσεως οἰκονόμος ἔτρεφεν αὐτὸν κάκιστα. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ὠδηγήθη ἐνώπιον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, Λέοντος τοῦ κουροπαλάτου καὶ λογοθέτου, ὅπου προέκυψεν ἐκ πρώτης ἀφαιρήσεως συζητήσεις, ἐξ ἧς κακὴ προσιωνίσθη ἡ ἐκδοχὶς τῆς ἀποστολῆς. Ὁ Λέων δὲν ἤθελε νὰ ἀποκαλέσῃ τὸν Ὁθωνά βασιλέα, δηλαδὴ ὅπως ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον αὐτοκράτορα, ἀλλὰ ὀνόμαζον αὐτὸν ἀπλῶς ρῆγα ἥτοι προσηγόρευε βασιλέα κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης παρ' ἡμῖν σημασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς ἐπέμενε νὰ διατηρήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ὄνομα τοῦ κυρίου του, ὁ Λέων τὸν εἶπεν ὅτι ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν οὐχὶ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίης χάριν, μεθ' ὃ ἀναστὰς ὠργισμένος, ἐδέχθη τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὁθωνος οὐχὶ αὐτὸς ἀμέσως ἀλλὰ διὰ διερμηνέως.

Τὴν ἐπιούσαν 7 Ἰουνίου, ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο νὰ ᾔναι ἡ ἐορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς, προσήχθη ὁ Λουῖτπράνδος εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐνώπιον τοῦ Νικηφόρου. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τῆς ἐκθέσεώς του ἐπιχειρεῖ τὴν ἀκόλουθον τοῦ βασιλέως γελοιγραφίαν. Ὁ Νικηφόρος εἶναι, λέγει, ἄνθρωπος ὁπωσοῦν τερατώδης, πυγμαῖος ἔχων κεφαλὴν μεγάλην, ὀφθαλμοὺς δὲ ἴσους κατὰ τὴν σμικρότητα τοῦ ἀσπάλακτος· γένειον βραχύ, πλατύ, πυκνὸν καὶ ἀηδῶς μιζοπόλιον· μέτωπον στενότατον, κόμην μακράν καὶ δασεῖαν. Εἶναι κίθις τὴν χροιάν, ὥστε δὲν ἤθελον νὰ τὸν ἀπαντήσω περὶ μέσας νύκτας· καὶ ἐνῶ εἶναι προγαστῶρ, ἔχει τοὺς γλουτοὺς ἰσχνούς, τοὺς μηροὺς μικροτάτους, τὰς κνήμας βραχείας, καὶ τοὺς πόδας μικροὺς. Ὁ βύσσινος μανδύας ὃν φορεῖ εἶναι τετριμμένος καὶ δυσώδης. Ἐπὶ πᾶσιν εἶναι θρασὺς τὴν γλῶσσαν, ἀλώπηξ τὴν διάνοιν, Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπιτοκίαν καὶ τὸ ψεῦδος. Ἐντούτοις τὴν εἰκόνα τοῦ Νικηφόρου κατέλιπεν ἡμῖν καὶ ἕτερος αὐτόπτης χρονογράφος, ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις γράφει πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου, ἐνῶ ἤρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες δυσμενῶς πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ διακείμενοι, δὲν δύνανται νὰ λογισθῇ ὡς καλὰ κεῖσθαι αὐτόν. Εἶδομεν δὲ ἐκ τῆς εἰκόνης ταύτης (σελ. 136 καὶ

153 τοῦ περ. τόμου) ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο μὲν πολλὰ εὐειδὴς ἄνθρωπος, εἶχεν ὅμως σῶμα ἀθλητικόν, καὶ ἦθος ἀκκτάπληκτον καὶ εὐγενές, προξενῶν ἐν γένει σεβαστὴν καὶ οὐχὶ γελοῖον εἰς τοὺς παρισταμένους ἐντύπωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶχε κατὰ τι τὸ σῶμα ἀσύμμετρον, πῶς ἦτο δυνατόν πρέσβυς σπουδαῖος εἰς τοῦτο καὶ μόνον νὰ ἀποβλέψῃ τὸ ἐλάττωμα, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔβλεπε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, τὸν διχγαγόντα τὸν βίον ἅπαντα ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, καὶ τοσαῦτα περιφνή κατὰ τῶν μωαμεθανῶν στήσαντα τρόπαια; Ὡστε ἡ αἰσθητικὴ του γίνεται πρόδηλος ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐξακολουθεῖ καταφαινομένη ἐν ὅλῃ σχεδὸν τῇ συνεχείᾳ τοῦ λόγου του. Ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νικηφόρου, ἐπιφέρει, οὐχὶ ὅμως εἰς ἴσην πρὸς αὐτὸν θέσιν, ἀλλὰ κατωτέρω ἐκάθηντο δύο μικρὶ αὐτοκράτορες (ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, τὰ τέκνα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς) πρῶτον μὲν δεσπότῃ αὐτοῦ, νῦν δὲ ὑπήκοοι. Μετὰ δὲ τὴν προεισχωρικὴν τούτην περιγραφὴν ὁ Λουίτπράνδος παρτίθησι τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ ὁμιλίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, παρατηροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὸν πρέσβυν τοῦτον δὲν ἐτηρήθη τὸ σύνθημα τυπικόν, τὸ ὅποτον εἶδομεν ἐφαρμοσθὲν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Λουίτπράνδον ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρεσβείας. Δὲν ἐγένετο δηλαδὴ ἐπίσημος αὐτοῦ δεξίωσις καὶ μετὰ ταῦτα περὶ ὑποθέσεων συνέντευξις, ἀλλ' ἐκλήθη ἀμέσως εἰς τὴν συνέντευξιν αὐτήν, καθ' ἣν ὁ Νικηφόρος λαβὼν τὸν λόγον ὠμίλησεν ὡς ἑξῆς.

«Ἐπρεπε καὶ ἠθέλομεν τῶνόντι νὰ σὲ ὑποδεχθῶμεν εὐμενῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς, ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο ἡ ἀσέβεια τοῦ κυρίου σου, ὅστις κατέλαβε μὲν τὴν Ρώμην ἐχθρικῶς, κατεδίωξε δὲ μέχρι θανάτου τὸν Βερεγγάριον καὶ τὸν Ἀδελβέρτον· καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσεν ἢ ἐτύφλωσεν, ἢ ἐξώρισε πολλοὺς Ρωμαίους, ἀπεπειράθη ἐπὶ τέλους νὰ ὑποδουλώσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ ἡμετέρου κράτους τὰς πόλεις διὰ φόβου καὶ πυρός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέτυχε τοῦ ἀδίκου τούτου σκοποῦ, ἰδοὺ σήμερον ἀπστέλλει πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ προσχήματι εἰρήνης, ὡς εἰ κατὰσκοπον, σὲ τὸν ὑπαγορεύσαντα καὶ παρορμήσαντα τὴν κακοβουλίαν του».

Εἰς ταῦτα ὁ Λουίτπράνδος βεβαιοῖ ὅτι ἀπῆντησε διὰ τῶν ἀκολούθων ὁρθῶν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' οὐχὶ κοσμίως ἐκτεθεισῶν παρατηρήσεων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀποδοθέντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα λόγοι ἀποπνέουσιν ὑπερβάλλουσάν τινα κατὰ τοῦ

Ὁθωνος πικρίαν. Ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ κυστηρότερον τοῦ πρέσβεως, νομίζομεν ἐν γένει ὅτι ὁ Λουίτπράνδος δὲν ἐξέθηκε κατὰ λέξιν τοὺς γενομένους διαλόγους, ἀλλὰ διεσκεύασεν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἴδια πάθη καὶ συμφέροντα. Ὅπως δὴ ποτε ἰδοὺ πῶς λέγει ὅτι ἀπήντησεν εἰς τὰ προειρημένα. — Ὁ κύριός μου δὲν ἀπῆλθε κατὰ τῆς Ρώμης διὰ τῆς βίας καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπῆλλαξεν αὐτὴν τυράννου, ἢ μάλλον τυράννων. Μήπως δὲν ἐδέσποζον αὐτῆς θηλυδρίαι, τὸ δὲ δεινότερον καὶ αἷσχιστον πόρνοι; Ὑπνωττε τότε νομίζω ἡ ἰσχὺς σου καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν προκατόχων σου, οἵτινες ὀνόματι μὲν οὐχὶ δὲ καὶ πράγματι ἐκαλοῦντο Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες. Ἐὰν ἦσαν ἰσχυροί, ἐὰν ἦσαν αὐτοκράτορες Ρωμαίων, διατὶ ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν εἰς πορνῶν χεῖρας; Μήπως καὶ τῶν ἀγιωτάτων παπῶν ἄλλοι μὲν δὲν ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατεπιέσθησαν παρὰ σοῦ; Μήπως ὁ Ἀδελβέρτος δὲν ἔπεμψεν ὑβριστικὰς ἐπιστολὰς πρὸς Ρωμανὸν καὶ Κωνσταντῖνον τοὺς προκατόχους σου αὐτοκράτορας; μήπως δὲν ἐσύλησε τὰς ἐκκλησίας τῶν ἀγιωτάτων ἀποστόλων; Τίς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ὑμῶν θείῳ ζήλῳ κινούμενος ἐφρόντισε νὰ τιμωρήσῃ τὴν τοιούτην ἀσεβείαν καὶ νὰ ἀνορθώσῃ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κράτει τὴν ἐκκλησίαν; ὑμεῖς ἡμελήσατε ταῦτα πάντα, οὐχὶ δὲ ὁ κύριός μου, ὅστις ἐκ περάτων γῆς προκύψας καὶ εἰς Ρώμην ἐλθὼν, ἀνέτρεψε μὲν τοὺς ἀτεβεῖς, ἀπέδωκε δὲ εἰς τοὺς τοποτηρητάς τῶν ἀγίων ἀποστόλων πασαν δύναμιν καὶ τιμὴν. Μεθ' ὃ τῶντι τοὺς καθ' ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ πατρὸς στασιάζαντας, τοὺς ἱεροσύλους παραβιάσας τῶν ὅρκων, τοὺς βασανίσαντας καὶ ληστεύσαντας τοὺς ἀποστολικοὺς πατέρας, ἐθαλάτωσε διαφοροτρόπως καὶ ἐξώρισεν, ἐπόμενος εἰς τὰ δόγματα τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἔπραττε τοῦτο ἤθελε λογισθῇ ἀσεβής, ἄδικος, ὠμός, τύραννος. Εἶπε δὲ πασίγνωστον ὅτι ὁ Βερεγγάριος καὶ ὁ Ἀδελβέρτος, διὰ τῆς συνεργείας τῶν ὅπλων του, παρέλαβον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ χρυσοῦν σκήπτρον τοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου, ὑποσχόμενοι ἐν ὀρκῶς πίστιν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν δούλων σου, τῶν ἔτι σωζομένων καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ζώντων. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσηγήσει τοῦ διαβόλου ἐπιβούλως παρεβίασαν τὸν ὅρκον ἐκεῖνον, δικαίως ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς βασιλείας ὡς λειποτάκτας καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἀποστάτας, ὡς ἤθελες πράξει καὶ σὺ πρὸς ὑπηκόους ἀποστατήσαντας.

Ταῦτα ὅμως, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ, δὲν συνομολογεῖ ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος τοῦ Ἀδαλδέρτου.

Ἐὰν ἄλλα λέγῃ οὗτος, ἀπήντησεν ὁ Λουῖτπράνδος, εἰς τῶν περὶ ἐμὲ ἀξιωματικῶν θέλει ἀποδείξει αὖριον, τῇ ἀδείᾳ του, διὰ μονομαχίας ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ὅπως ἐγὼ ἀποφαίνομαι.

Ἐστω ὑπέλαβεν ὁ Νικηφόρος, ὅτι δικαίως ἔπραξε ταῦτα, ὡς λέγεις. Ἀλλὰ διὰ τὴν προσέβλεπε διὰ πολέμου καὶ πυρὸς τὰ μεθόρια τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἐνῶ εἴμεθα φίλοι, καὶ διενεοούμεθα νὰ συνομολογήσωμεν δι' ἀγχιστείας συμπαχίαν ἀδιάρρηκτον :

Ἐνταῦθα ὁ Λουῖτπράνδος παρετήρησε. Τὴν χώραν ταύτην, ἣν λέγεις ἀνήκουσαν εἰς τὸ Κράτος, ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἡ γλῶσσαι ἀποφαίνονται ἀνήκουσαν εἰς τὸ Ἰταλικὸν βασιλεῖον. Καὶ ἀφοῦ διὰ διαφόρων λόγων ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον, ἐπέφερεν. Ἐν τούτοις ὁ κύριός μου μὲ ἐπεμψε πρὸς σέ, ἵνα, ἐὰν θέλῃς νὰ δώσῃς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατορίσσης Θεοφανοῦς, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος αὐγούστου Ὁθωνος καὶ κυρίου μου, βεβαιώσῃς τοῦτο ἐνόρκως πρὸς ἐμὲ καὶ ἐγὼ πάλιν βεβαιώσω ἐνόρκως ὅσα εἰς ἀμοιβὴν τῆς χάριτος ταύτης ὁ κύριός μου θέλει πράξῃ καὶ τηρήσῃ πρὸς σέ. Ἀλλὰ καὶ κάλλιστον ἤδη ἀρχαίων φιλικὴ προσέφερεν ὁ κύριός μου τῇ σῇ ἀδελφότητι, πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένην Ἀπουλίαν.

Ἡ δευτέρα ὥρα, ὑπέλαβε τότε ὁ Νικηφόρος, πρῆλθεν ἤδη ὥστε ἀνάγκη νὰ τελέσωμεν τὴν προέλευσιν· ἄλλοτε δὲ θέλομεν ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ρηθέντα.

Προέλευσις ἐλέγετο ἡ σήμερον παρ' ἡμῶν λεγομένη τελετὴ καὶ παράταξις· ἡ δὲ προέλευσις τῆς Πεντηκοστῆς, ὅ ἐστιν ἡ πομπικὴ τοῦ βασιλέως μετάβασις εἰς τὸν μέγαν ναόν, ἡ ἐν αὐτῷ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας, ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὸ ἐπίσημον γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρυσῶν τραπεζῶν ἐδίδετο ἐνταῦθα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ περιγράφονται λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ θ' τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ἀλλ' ὅπόσον ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη περιγραφὴ διαφέρει τῆς βωμολοχίας, δι' ἧς ὁ Λουῖτπράνδος ἐπεχείρησεν ἤδη νὰ δικαιωμωδῇ τὴν τελετὴν ταύτην ! Τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν παρκατεπα-

γμένους δῆμους πλείστην ὡς συρφετὸν ἀνθρώπων χυδῶν καὶ ἀνυποδότητων, ἐνῶ, ὡς γνωστὸν, οἱ κκλούμενοι δῆμοι, δηλαδὴ οἱ Βένετοι καὶ οἱ Πράσινοι, ἀπετέλουν τὸ κράτιστον μέρος τῶν κατόικων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες ἐκοινώνουν ὅλων τῶν τελειῶν καὶ περὶ τοῦ ἱματισμοῦ τῶν ὁποίων ἰδίως ὁμιλῶν ὁ Προκόπιος λέγει ὅτι «εὐπάρυροι ἡξίου εἶναι ἔπικντες, κομπωδεστέραν ἢ κατὰ τὴν ἐκάστου ἀξίαν ἐνδιδυσκόμενοι τὴν ἐσθήτην.» Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μικρὸν περὶ ἀλλόμενον πρὸς τὰ ἐπόμενα. Καὶ αὐτοί, λέγει, οἱ ἄρχοντες, οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἀνὰ μέσον τοῦ ὄχλου ἐκείνου πορευόμενοι, ἦσαν περιβεβλημένοι χιτῶνας εἰς ἀληθῆ ράκη ὑπὸ τοῦ χρόνου μεταβεβλημένους, διότι κατήγοντο, ὡς βεβαίως, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν πεπρωμένων αὐτῶν. Οὐδεὶς κατ' αὐτὸν ἦτο ἐκεῖ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων περιβεβλημένος, παρεκτὸς μόνου τοῦ Νικηφόρου, τὸν ὁποῖον ὅμως τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα, κατεσκευασμένα ὄντα δι' ἄνθρωπον μεγαλήτερον, ἀνεδείκνυν ἀηδέστερον τοῦ συνήθους. «Μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἀνακράζει, (διότι ἀποτείνεται πρὸς τε τὸν Ὀθωνα Α' καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἀδελαΐδα) μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἣν ἔχω τῆς ἐμῆς τιμιωτέραν, μίαν καὶ μόνην τῶν πολυτίμων ἐσθῆτων τῶν μεγιστάνων σας εἶναι ἀσυγκρίτως πολυτιμωτέρα ἐκ τῶν ἐξ ἐκείνων τῶν στολῶν, καὶ αὐτῆς τῆς στολῆς τοῦ Νικηφόρου.» Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐνταῦθα ὁ περὶ τοῦ Λουϊτπράνδου ὑπερβαίνει πάντα ὅρον. Αἱ στολαὶ τῶν ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι οὔτε παμπάλαιαι οὔτε παλαιαί, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι, ὡς εἶδομεν, κατ' ἔτος οἱ βασιλεῖς ἔδιδον εἰς αὐτοὺς πολλὰς νέας τοιαύτας στολάς. Ἦσαν δὲ αὗται κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν ἐκάστης σχεδὸν σελίδος τῆς Βασιλείου τάξεως καὶ τοῦ Κωδίνου χρυσοκέντητοι καὶ οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ ἦναι ἡ πολυτέλεια αὐτῶν μικρότερα ἐπὶ Νικηφόρου, ὅτε τοσοῦτοι συνέρρευσαν ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης, τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θησαυροί, ὥστε ἡ σύγκρισις τῆς αὐλῆς ταύτης πρὸς τὰς ὁμολογουμένως πενιχρότερας τότε βασιλείας τῆς δύσεως, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ κωμική. Ἀλλὰ τὸ πάθος τοῦ Λουϊτπράνδου προβαίνει κορυφούμενον. Ἀγανακτῶν διὰ τὰς συνήθεις εὐχὰς καὶ εὐλογίας, αἵτινες ἀντήχουν διερχομένου τοῦ Νικηφόρου, ἀνακράζει ὅτι πολὺ εὐστοχώτερον ἤθελον πράξει ἂν ἀπέδιδον αὐτῷ τὰ ἀκόλουθα 16

ἐπίθετα· ἄνθραξ ἐσβεσμένε, γραΐδιον τὸ βῆμα, αἰγίπαν τὸ πρόσωπον, ἀγροῖκε, ἀκάθαρτε, αἰγιπόδη, κερασφόρε, κένταυρε, σύαγρε, ἀμαθέστατε, ἀγριάνθρωπε, βάρβαρε, ὦμέ, τριχωτέ, ἀποστάτα, Καππαδόκα. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὁ Λουῖτπράνδος προσεκλήθη εἰς τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀμέσως ὥμως δυσηρεστήθη διότι δὲν προσδιώρισαν αὐτῷ μίαν τῶν πρώτων ἐν τῇ τραπέζῃ θέσεων, ἀλλὰ τὴν 15. Διαρκούντος τοῦ γεύματος, τὸ ὁποῖον ὁ πρέσβυς χαρακτηρίζει ὡς μακρὸν καὶ ἀηδές, ὁ Νικηφόρος ὠμίλησε πρὸς αὐτὸν μετὰ σαρκασμοῦ τινος καὶ περιφρονήσεων περὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κυρίου του. Ἐνῷ δὲ ὁ πρέσβυς ἡτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν, ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ὁμιλήσῃ καὶ προσέθηκεν, ὡσανεὶ πρὸς περιφρόνησιν, «ἐσεῖς δὲν εἴσθε Ρωμαῖοι, ἀλλὰ Λογγοβάρδιοι.» Τότε ὁ Λουῖτπράνδος, μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, καὶ μὴ προσέχων ὅτι ὁ Νικηφόρος διὰ τοῦ δείκτου ἐπέτασεν αὐτῷ σιωπὴν, ἐξεσφενδόνισε πολλὰς κατὰ τῶν Ρωμαίων ὕβρεις, ἀρχόμενος ἀπὸ Ρωμύλου, προσέθηκεν ὅτι οἱ Λογγοβάρδιοι καὶ οἱ ἄλλοι γερμανοί, ὅταν θέλωσι νὰ ὑδρίσωσί τινα, ὀνομάζουσιν αὐτὸν Ρωμαῖον, ἐν μόνῳ τούτῳ τῷ ὀνόματι περιλαμβάνοντες πᾶν ὅ,τι ἀγενές, πᾶν ὅ,τι ἀνανδρὸν, πᾶν ὅ,τι φυλάργυρον, πᾶν ὅ,τι ἀσελγές, πᾶν ὅ,τι δόλιον, πᾶσαν ἐνὶ λόγῳ, κακίαν. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα προσεπέφεραν, ὅτι ἐὰν γίνῃ πόλεμος, αἱ πρῶται μάχαι θέλουσιν ἀμέσως ἀποδείξει ποῖοι εἶναι ἀνδρειότεροι, ἡμεῖς ἢ ἐσεῖς. Ἐκ τῶν λόγων τούτων παροξυνθεὶς ὁ Νικηφόρος, τὸν μὲν Λουῖτπράνδον διέταξε διὰ τῆς χειρὸς νὰ παύσῃ λαλῶν, ἀρθείσης δὲ ἐκ μέσου τῆς τραπέζης παρήγγειλε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ κατάλυμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ Λουῖτπράνδος ὀνομάζει πάλιν φυλακὴν, καὶ ὅπου βεβαίῳ ὅτι ὑπέστη τὰ πάνδεινα. Ἐπὶ τέλους ἔγραψε πρὸς Λέοντα τὸν κουροπαλάτην καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου (τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικηφόρου) ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὡς ἐξῆς. «Ἐὰν ὁ γαληνότατος αὐτοκράτωρ σκοπὸν ἔχῃ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἦλθον, τὰ παθήματα ὅσα ὑποφέρω ἐνταῦθα δὲν μὲ καταβάλλουσι· παρκαλῶ μόνον νὰ πληροφρήτῳ τὸν κύριόν μου ὅτι δὲν χρονοτριβῶ ἐνταῦθα ἐπὶ μακτίῳ. Ἐὰν δὲ ἄλλως ἔχωσι τὰ πράγματα, ἃς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἀποπλεύσω διὰ τοῦ ἀναχωροῦντος ἐνετικοῦ πλοίου,

διότι εἶμαι ἀσθενής, καὶ ἂν ἐπέστη ἡ ὥρα τοῦ θανάτου μου, ἐπιθυμῶ νὰ ταφῶ εἰς τὴν πατρίδα μου.»

Τέσσαρες ἡμέρας ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὁ Λέων ἐκάλεσε τὸν Λουῖτπράνδον εἰς συνέντευξιν, εἰς ἣν παρευρέθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν δημοσίων λειτουργῶν καὶ ἰδίως ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος. Ἀλλὰ μετὰ τὰ προεκτεθέντα, ἐννοεῖται, ὅτι ἡ συνεννόησις ἦτο δύσκολος.

Ἀφοῦ ἠρώτησαν τὸν πρέσβυν τίνας ἔνεκεν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἀφίκετο ἵνα συνομολογήσῃ κηδεστίαν μέλλουσαν νὰ ἐπαγάγῃ διηνεκῇ εἰρήνῃ, οἱ περὶ τὸν Λέοντα παρετήρησαν ὅτι δὲν ἠκούσθη ποτὲ πορφυρογεννήτου πορφυρογέννητος θυγάτηρ νὰ συζευχθῇ ἀλλόφυλον· ὅτι οὐδὲν ἦττον, εἰ καὶ μέγα τὸ πρᾶγμα, εἴμπορεῖ νὰ γίνῃ ἐὰν παραδώσωσι τὴν Ραύενναν καὶ τὴν Ρώμην καὶ τὴν ἐπίλοιπον μέχρι τῆς κάτω Ἰταλίας χώραν. Ἐὰν δὲ πάλιν ἐπιθυμῶσι τὴν φιλίαν τοῦ βασιλέως ἄνευ κηδεστίας, ἃς ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν Ρώμην, καὶ ἃς ὑπαγάγωσιν εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ κράτος τοὺς ἀποστατήσαντας ἡγεμόνας τῆς Καπύης καὶ τοῦ Βενεβέντου. Εἰς ταῦτα ὁ Λουῖτπράνδος ἀντιπαράτεήρησεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Χριστοφόρος συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Πέτρου, ἐνῶ ὁ Ὄων ἔχει δούλους ἰσχυροτέρους τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὅπερ δὲν ἐρρέθη ποτὲ εὐφυῶς, καὶ εὐχερῶς ἀνῆρέθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Λέοντα, εἰπόντων ὅτι ὁ Χριστοφόρος οὗτος δὲν ἦτο πορφυρογέννητος. Ἐξακολουθήσας δὲ τὸν λόγον ὁ Λουῖτπράνδος ἐπανελάβε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ὄων δὲν ἀφῆρσε τὴν Ρώμην ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπῆλλαξεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς εἰς πόρνας τινὰς δουλείας, ἀποδοὺς πρὸς τοὺς ἄλλοις εἰς τὸν τοποτηρητὴν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὅλα τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ κτήματα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν πράττει τὸ αὐτὸ ὡς πρὸς τὰ κτήματα τῆς ἀποστολικῆς ἑδρας τὰ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ κείμενα; Καὶ ἐπειδὴ ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος ἀπῆντησεν ὅτι θέλει πράξῃ τοῦτο, ὅταν ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησίαι ὀργανωθῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ὁ Λουῖτπράνδος ἀπεκρίθη εἰρωνικώτατα, ὅτι ἄνθρωπος περιυβρισθεὶς ἐπεκλήσατο τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν· τοῦ δὲ Θεοῦ εἰπόντος, ὅτι θέλει πράξῃ τοῦτο ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅποσον ἄργα ὑπέλαβεν ἐκεῖνος.

Ἐνταῦθα ἐκέγχυσαν πάντες πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ διακοπείσης τῆς συνεντεύξεως, ἀπήχθη πάλιν ὁ Λουῖτπράνδος εἰς τὸ κατὰ λυμά του, ὅπου διετέλεσεν, ὡς λέγει, αὐστηρῶς φυλαττόμενος μέχρι τῆς ἐορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Τότε προσεκλήθησαν αὐτὸς τε καὶ τινες πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀφικθέντες τὴν προτεραίαν, νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν, νὰ παρακαθήσων εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν. Ἀλλ' ἐνταῦθα νέον πάλιν συνέβη σκάνδαλον. Ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς τῶν Βουλγάρων ἐκάθησεν εἰς θέσιν προηγουμένην τῆς τοῦ Λουῖτπράνδου, ὁ τελευταῖος οὗτος ἀγανακτήσας κατέλιπε τὸ συμπόσιον. Ἀμέσως ὅμως παρηκολούθησαν αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Συμεὼν, καὶ τὸ μὲν δι' ἀπειλῶν τὸν κατέπεισαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, τὸν ἐπεμψεν ἐκ τοῦ ἐριφίου οὗ ἐγεύετο μέρος εἰς ἐνδειξὴν ἰδιαζούσης εὐνοίας· ὅπερ ὅμως δὲν ἐμπόδισε τὸν Λουῖτπράνδον νὰ εὕρῃ ἀηδέστατον τὸ ἐρίφιον τοῦτο, τὸ ὅποῖον λέγει ὅτι ἦτο μετὰ σκορόδων, κρομμύων, καὶ πράσων ὠνθυλευμένον, καὶ διὰ χαβιαρίου κεκρυκευμένον. Μετὰ οὕτω ἡμέρας, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἀνεχώρησαν οἱ πρέσβεις τῶν Βουλγάρων προσεκλήθη πάλιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, εἰς τὸ ὅποῖον παρευρέθησαν ὅ,τε πατριάρχης καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι. Ἐν τῷ συμποσίῳ τούτῳ ἡ ὁμιλίᾳ περιστράφη φυσικῶς τῷ λόγῳ περὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὁ δὲ Λουῖτπράνδος, ἀφοῦ πᾶρετήρησεν ὅτι ὅλαί αἱ αἵρέσεις προέκυψαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπερ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἀληθές, ἰσχυρίσθη ἔπειτα ὅτι αἱ αἵρέσεις αὗται δὲν περιστάλησαν καὶ δὲν κατεστράφησαν εἰμῇ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ δύσει συνόδων, ὅπερ δὲν ἦτο ἀληθές, διότι καθὼς εἰξεύρομεν, αἱ ἐπὶ οἴκου μενικαὶ σύνοδοι αἱ κυρίως καταπολεμήσασαι πᾶσαν αἵρεσιν συνεκροτήθησαν ὅλα ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐλάβε καὶ ἄλλας πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις δὲν ἔπαυεν ἀπαιτῶν ὥστε ὁ Ὀθων νὰ παραιτήσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ Βενεζέντον καὶ τὴν Καπύην. Εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ὁ Λουῖτπράνδος ὁμιλῶν περὶ τῶν συνεντεύξεων τούτων καὶ τῶν γευμάτων, εἰς τὰ ὅποια πάντοτε ἐκαλεῖτο, δὲν παύει ὑβρίζων καὶ χλευάζων τὰ πάντα. Ἐξ αὐτοῦ δὲ μνησθῆναι περίεργόν τι περιττικόν, ὅτι τὸ τραπέζομαχάδιον τῆς βασιλι-

κῆς τραπέζης δὲν ἐκάλυπτεν αὐτὴν ὁλόκληρον, ἀλλὰ μέρος μόνον αὐτῆς, ὅτι αἱ θέσεις τῆς τιμῆς ἦσαν αἱ ἐν τὸς τῆς ὀθόνης ταύτης κείμεναι, καὶ ὅτι αἱ λοιπαὶ ἐλογίζοντο πολὺ κατώτερα. Εἰς τὴν Βασιλείον τάξιν οὐδεμίαν τοιαύτην λεπτομέρειαν εὐρίσκωμεν. Οἱ προσκαλούμενοι εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, δηλαδή εἰς τὴν τράπεζαν εἰς ἣν ἐκάθητο ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς, ὠνομάζοντο φίλοι αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἦσαν ὅλοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁμοταγεῖς, μὴ διακρινόμενοι εἰμὴ κατὰ τοῦτο ὅτι ἄλλοι ἐκάθητο πλησιέστερον καὶ ἄλλοι ἀπώτερον τοῦ βασιλέως. Ὅπως δὴποτε ὁ Ἀδαλδέρτος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπανελθεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διεμήνυσεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι εἶχεν ἐτοίμους 8,000 ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἦτο βέβαιος νὰ καταβάλῃ τὸν Ὅθωνα, ἐὰν ἐλάμβανεν ἐπικουρίαν τινὰ ἐλληνικὴν. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος παρσκεύασε στόλον 28 πλοίων, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀδαλδέρτος ἐζήτηι πρὸς τοῖς ἄλλοις χρηματικὴν συνδρομὴν, ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου νὰ δώσῃ τὰ χρήματα ταῦτα εἰς τὸν Ἰταλὸν ἡγεμόνα, ἐὰν τῷ ὄντι ἔχῃ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἔλεγεν. Ὁ στόλος ἐξέπλευσε τὴν 19 ἰουλίου, ἀλλὰ δὲν ἤξεύρομεν ἂν διεπεραιώθῃ εἰς Ἰταλίαν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὅθων πληροφορηθεὶς περὶ τῶν δυσμενῶν διαθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ ἐπολιορκήσῃ τὴν Βᾶριν, μὴ περιμένων τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πρέσβως του· ἀλλ' ἔπειτα διὰ προτροπῶν τοῦ Λουῖτπράνδου, παρήτησε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ὁ δὲ Νικηφόρος, κατὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τοῦ δόλου καὶ τῆς ἀπάτης τοῦ οὐοίου δὲν παύει κατακραυγάζων ὁ Λουῖτπράνδος, ἐσεδάσθη τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐδὲν κακὸν ἔπραξε πρὸς τὸν πρέσβυν ἡγεμόνος, ἔχοντας μὲν ἔτι ἀντιπρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπιχειροῦντος δὲ συγχρόνως ἐχθροπραξίας περιωρίσθη μόνον νὰ καλέσῃ τὸν Λουῖτπράνδον καὶ νὰ τῷ εἴπῃ ὅτι δύναται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐλευθέρως πρὸς τὸν κύριόν του, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡτοιμάζετο καὶ αὐτὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν προεκτεθεῖσαν τελευταίαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκστρατείαν του. Ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 22 ἰουλίου. Διατρίψας ὅμως ἐπὶ τινες ἡμέρας εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος ἐν Βιθυνίᾳ, ἐκάλεσε πάλιν παρ' ἐκυτῷ τὸν Λουῖτπράνδον καὶ τὸν παρετήρησεν ὅτι ἀφοῦ δὲν ἠθέλησε νὰ πράξῃ κατὰ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμίας καὶ νὰ συνάψῃ φιλίαν ἀίδιον μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ

κυρίου του, τοῦλάχιστον ὥς κατορθώσῃ νὰ μὴ συνταχθῇ ὁ κύριός του μετὰ τῶν ἡγεμόνων Καπύης καὶ Βενευέντου, τοὺς ὁποίους, δούλους ὄντας τοῦ αὐτοκράτορος, προτίθεται οὗτος νὰ καταπολεμήσῃ. Εἰς ταῦτα ὁ πρέσβυς τοῦ Ὁθωνος ἀπήντησεν ὅτι ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες οὗτοι εἶναι ὑποτελεῖς τῷ κυρίῳ του, οὗτος δὲν δύναται εἰμὴ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ προσβαλλομένους, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν κινδυνεύει νὰ ἀπολέσῃ ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ ὃν θέλει πέμψῃ, καὶ τὰ δύο θέμκτα ὅσα τὸν μένουσιν εἰσέτι πέραν τῆς θαλάσσης, δηλαδὴ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Ὁ Νικηφόρος, καίτοι δυσαρεστηθεὶς διὰ τοῦτο, ἐκάλεσεν οὐχ' ἥττον τὸν Λουῖτπράνδον εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, περὶ τοῦ ὁποίου πάλιν ὁμιλεῖ οὗτος μετ' ἀηδίας, καὶ βεβαιοῖ ὅτι, διαρκοῦντος αὐτοῦ, οἱ περὶ τὸν βασιλέα κατ' εἰσήγησίν του εἶπον τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ τε τοῦ Ὁθωνος καὶ τῶν Λατίνων ἐν γένει καὶ τῶν Τευτόνων. Ὁ πρέσβυς εἶδε περὶ τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος καὶ τὸν στρατὸν ὃν συνεπήγετο ὁ Νικηφόρος κατὰ τῆς Συρίας. Κατὰ τὴν συνήθειαν τὴν ὁποίαν εἶχε νὰ ὁμιλῇ μετὰ περιφρονήσεως περὶ πάντων τῶν πραγμάτων τῆς ἀνατολῆς, λέγει ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο μὲν ἐξ 80,000 ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο καθ' ὅλα ἄθλιος καὶ ἀπόλεμος. Ἐν τούτοις ὁ στρατὸς οὗτος εἶναι ὁ μετ' ὀλίγον ἐκπορθήσας πολλὰ μωχμεθανικὰ φρούρια καὶ ἐπὶ τέλους κύριος γενόμενος τῆς Ἀντιοχείας.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νικηφόρου, ὁ Λουῖτπράνδος, καίτοι εἶχε λάβει παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, διεκωλύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς, τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ὁδοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς οὔτε κατὰ ξηρὰν ἔνεκα τῶν Οὐγγρων, οὔτε κατὰ θάλασσαν ἔνεκα τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ πρέσβυς ἀξιοῖ ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν προφάσεις, καὶ ὅτι ἔπαθε πάλιν τὰ πάνδεινα κρατούμενος ἐν τῷ καταλύματί του ὡς ἐν φυλακῇ. Ἐν τῷ μεταξύ ἔφθασαν τῇ 15 αὐγούστου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα δι' ὧν, «Νικηφόρος ὁ τῶν Γραικῶν αὐτοκράτωρ παρεκινεῖτο νὰ συνάψῃ ἐπιγαμίαν καὶ φιλίαν ἀδιάρρηκτον μετὰ τοῦ προσφιλοῦς καὶ καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ Ὁθωνος, τοῦ σεβαστοῦ Ρωμαίων αὐτοκράτορος.» Ὁ τίτλος τοῦ σεβαστοῦ Ρωμαίων αὐτοκράτορος ὁ ἀποδοθεὶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς τὸν Ὁθωνα, παρώργισεν εἰς

ὑπερβολὴν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ γραμμικοκομισταὶ ἐφυλακίσθησαν, τὰ δὲ γράμματα ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐν Μεσοπηταμίᾳ τότε ὄντα. Ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθε τῇ 10 Σεπτεμβρίου, τῇ 17 δὲ προσήχθη ὁ Λουῖτπράνδος εἰς τὰ βασιλεια ἐνώπιον τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου ὅστις ἔχων περὶ ἑαυτὸν τρεῖς ἐτέρους ἀξιωματικούς, ὑπεδεξατο, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ πρέσβεως, εὐνοικῶς αὐτόν, ὑπαναστὰς κατὰ τὴν εἴσοδόν του· τὸν εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀργίζεται οὔτε κατὰ τοῦ ἁγίου αὐτοκράτορος, οὔτε κατ' αὐτοῦ ἂν δὲν ἐπέστρεψεν εἰσέτι πρὸς τὸν κύριόν του· ὅτι παρχίτιος τούτου εἶναι ὁ πάπας, ὅστις ἀπέστειλε τῷ ἁγιωτάτῳ αὐτοκράτορι ἐπιστολὰς ὑβριστικάς, δι' ὧν ὀνομάζει αὐτὸν αὐτοκράτορα ὄχι Ρωμαίων, ἀλλὰ Γραικῶν, καὶ ὅτι ὁ πάπας ἔπραξε τὸ ἀνύσιον τοῦτο κατὰ προτροπὴν τοῦ κυρίου του. Ἄν ὁ πάπας δὲν ἦναι ὁ ἐμαθέστερος τῶν ἀνθρώπων, ἐπρόσθεσεν ὁ Χριστοφόρος, ἔπρεπε νὰ ἤξεύρῃ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, μεταθέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ σκήπτρα τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μεταβίβασεν ἐνταῦθα καὶ τὰ σύμβολα αὐτῆς καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν στρατὸν, μὴ καταλιπὼν ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ρώμῃ εἰμὴ ὄχλον χυδαῖον καὶ δουλικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, ἔπεται ὅτι κατ' εἰσήγησιν μόνον τοῦ Ὁθωνος ἔγραψε τὴν ὑβριστικὴν ἐκείνην ἐπιστολὴν τῆς ὁποίας τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα θέλουσι μετ' ὀλίγον προκύψει εἰς μέσον.

Ὁ δυστυχὴς Λουῖτπράνδος ἐνόμισε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ὅτι ἔφθασεν ἡ τελευταία του ὥρα καὶ ἐζήτησε διὰ παντός τρόπου νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ διορθώσῃ τὸ πρᾶγμα. Εἶπεν ὅτι ὁ πάπας ὅστις διακρίνεται ἐπὶ ἀρεταῖς μᾶλλον, ἢ ἐπὶ πονηρίᾳ ἔγραψε ταῦτα νομίζων ὅτι θέλει εὐχαριστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα καὶ οὐχὶ διὰ νὰ τὸν ὑβρίσῃ. Ὁ πάπας ἤξευρεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος μετέθεσεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· ἀλλ' ἤξευρε συγχρόνως ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετέβηλον ἕκτοτε καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθιμα καὶ ἐνδυμασίαν, καὶ ἐνόμισεν ὅτι καθὼς ταῦτα πάντα ἀπῆρσκαν ἤδη εἰς αὐτούς, ἀπῆρσκαν ὡσαύτως καὶ τὰ τῶν Ρωμαίων ὄνομα. Ἐπειδὴ ὁμως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, εἰμποροῦν νὰ ἦναι βέβαιοι ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ὁ πάπας θέλει ἐπιγράφει τὰς ἐπιστολάς του οὕτως. «Ἰωάννης Πάπας Ρώμης πρὸς Νικηφόρον,

Κωνσταντῖνον καὶ Βασίλειον, τοὺς κραταίους ἀγούστους καὶ αὐτοκράτορας Ρωμαίων.» Ἡ διαβεβήτως αὕτη ἠὲ χαρίστησε τοὺς περὶ τὸν Χριστοφόρον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ συζήτησις ἐπανελθοῦσα εἰς τὰ περὶ κηδεστίας καὶ εἰρήνης ἀπέβη αὐθις τοσοῦτον πικρά, ὥστε ὁ ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς δὲν ἐπεχείρησε μὲν νὰ διακωλύσῃ ἐπὶ πλέον τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πρέσβεως, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ αὐτὸν πολυειδῶς. Εἶδομεν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ρώσους γενομένης συνθήκης ὅτι ὁσάκις οἱ Ρῶσοι ἔμποροι ἠγόραζον ὑφάσματα τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ὑπερέβαινε τὰ πεντήκοντα χρυσῶν, ὥφειλον νὰ καθυποβάλωσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἀρμόδιον ὑπάλληλον ἵνα σφραγισθῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦτο ἵνα μὴ διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους. Ἀνάλογόν τι ἦτο κεκκονισμένον ὡς πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Ἀμαλφίτας ἐμποροὺς τῆς Ἰταλίας περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε θέλομεν εἶπει πλείοτερα τινά. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἔθνη πρὸς τὰ ὁποῖα εἶχον συνομολογηθῇ ἐμπορικῇ συνθήκῃ, ἦσαν ἀπηλλαγμένα τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐξαγωγικοῦ τέλους μέχρι τινὸς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνωτέρας ἀξίας, ἢ κατέδωλλον τέλος κατώτερον τοῦ κεκκονισμένου, ἢ ὅλως ἦσαν ἀτελεῖ. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετὰ τοῦ Ὁθωνος οὐδεμία εἶχε συνομολογηθῇ ἐμπορικῇ συνθήκῃ, οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ οὐδὲν ἀπελάμβανον ἐξαιρετικὸν προνόμιον, καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πληρώνωσι τὸ τέλος ἀκέραιον διὰ πᾶν ἐμπόρευμα οἷα σδήποτε ἀξίας. Ἐν τούτοις ὁ Λουῖτπράνδος ἀγοράσας διάφορα πολύτιμα πορφυρὰ ὑφάσματα, ἠθέλησε νὰ ἐξαγάγῃ αὐτὰ ἀτελώνιστα. Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις ἥτις δι' οὐδεμίας μὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐδεσμεύετο συνθήκης οὐδεμίαν δὲ ἀπορρομὴν εἶχε νὰ ἐπιδαψιλεύσῃ ἰδιαζούσας πρὸς τὸν Λουῖτπράνδον χάριτας διέταξε τὰ μὲν εὐτελέστερα τῶν ὑρχσμάτων νὰ σφραγισθῶσι διὰ μολυβδίνης βούλλης, ἵνα τελέσωσι τὸν νενομισμένον φόρον, τὰ δὲ πολυτελέστερα ὅλως νὰ κρατηθῶσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τοιαῦτα ἱμάτια ἤρμοζον εἰς μόνον τοὺς ἄρχοντας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἀλλοφύλους, παρὰ γαγγείλασα ὅμως συγχρόνως νὰ ἀποδοθῇ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς τὸν πρέσβυν. Ὁ Λουῖτπράνδος ἐκμνηστὴς ἐξετράπη εἰς ὕβρεις, ὡς λέγει, καὶ ἐπεχείρησεν, ὅπερ πιθκνώτερον, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν λαθρεμπορίαν του διὰ διαφόρων σοφισμάτων, προσθεὶς ὅτι κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρεσβεΐαν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, εἶχεν ἀγοράσει

πολὺ πλείονα καὶ πολυτελέστερα ἱμάτια τὰ ὅποια οὔτε ἡρευνήθησαν οὔτε ἐσφραγίσθησαν διὰ μολυβδίνης βούλλης. Ἀλλ' ὁ Χριστοφόρος ἔμεινεν ἀμετάπειστος, καὶ παρετήρησεν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἦτο μαλακὸς καὶ ἀπόλεμος, ὅστις διὰ τοιούτων παραχωρήσεων ἐπειρᾶτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὖνοιαν τῶν ἁλλοδαπῶν, ἐνῶ ὁ νῦν βασιλεύων εἶναι ἀνὴρ ρέκτας (τὸ λιτινικὸν τοῦ Λουῖτπράνδου κείμενον μεταχειρίζεται τὴν ἑλληνικὴν λέξιν ταχύχειρ) ὅστις δὲν ἀγοράζει διὰ χρημάτων τὴν φιλίαν τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ ἐπιβάλλει διὰ τοῦ ξίφους τὸ ὄφειλόμενον αὐτῷ σέβας.

Ἀφοῦ δὲ εἶπε ταῦτα παρέδωκεν αὐτῷ δύο ἐπιστολάς, τὴν μὲν πρὸς τὸν Ὁθωνα χρυσόβουλλον, ὃ ἐστὶ χρυσοῖς γράμμαι γεγραμμένην καὶ ὑπογεγραμμένην ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, τὴν δὲ πρὸς τὸν πάπαν ἀργυρόβουλον, προσθεὶς ὅτι «τὸν πάπαν σὰς τὸν κρίνομεν ἀνάξιον ἀπαντήσεως αὐτοκρατορικῆς, ὅθεν γράφει πρὸς αὐτὸν τὰς ἀναγκαίας παραινέσεις ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ κουροπαλάτης.» Καὶ ἀφοῦ πρέλχθεν ὁ πρέσβυς τὰς ἐπιστολάς, ὁ Χριστοφόρος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀναλαβόντες ἥθος εὐμενέστερον, ἠύχθησαν αὐτῷ κατευόδιον, καὶ ἀσπασθέντες φιλικῶς ἀπέλυσαν αὐτόν. Ἀλλ' ἐνῶ ἀπῆρχετο, τὸν ἀνήγγειλαν συγχρόνως ὅτι δὲν δύνανται νὰ τῷ χορηγήσωσιν, εἰμὴ τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτόν χρῆσιν ἵππους, οὐχὶ ὅμως καὶ ζῶα φορτηγά. Τελευταῖον τῇ δευτέρᾳ τοῦ ὁκτωβρίου ὁ Λουῖτπράνδος ἀφοῦ ἐπέγραψεν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ κατὰλύματός του ἀθλίου τινὰς ὑβριστικοὺς στίχους, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς, καὶ ὁδευπορήσας ἡμέρας 49 ἀφίκετο εἰς Ναύπακτον· ἐκεῖθεν ἐξέπλευσε τῇ 24 νοεμβρίου, καὶ διὰ Λευκάδος καὶ Κερκύρας ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, ἐξακολουθῶν πάντοτε νὰ ὑδρίζῃ καὶ νὰ συκοφαντῇ.

Τοιοιουτρόπως ἐτελείωσεν ἡ πολυθρύλητος αὕτη πρεσβεΐα. Οὔτε αἱ περὶ κηδεστίας προτάσεις τοῦ Ὁθωνος, οὔτε αἱ ἀποφαὶ καὶ ἄκκαιροι τοῦ πρέσβεως αὐτοῦ ἀπειλαὶ παρέπεισαν τὸν Νικηφόρον νὰ παραχωρήσῃ ἢ σπιθαμὴν τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους κτήσεων, ἢ ἐλαχίστην τινὰ τῶν ἀρχαίων τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας ἀξιώσεων. Ἡ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ τῆς Ἀντιοχείας ἁλώσις συνεπλήρωσε

τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν κατὰ μωαμεθανῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως τούτου. Ἐνῶ ἄλλοτε ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐπολιορκεῖτο ἐπικνειλημμένως ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ πρωτευούσῃ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἐνῶ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιχυτῶν, οὗτοι, κύριοι ὄντες τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, ἐλεηλάτουν ἀδεῶς ὅλας τὰς λοιπὰς τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης νήσους καὶ ὅλας τὰς περαλίας αὐτῆς, ἐκυρίευσαν τὴν δευτέραν τοῦ κράτους πόλιν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ πολυειδῶς ἐταπείνουν καὶ ἐξηθνίζον τὸν ἐν ἐν τῇ ἀνατολῇ χριστιανισμόν, ἥδη ὁ Νικηφόρος ἀνακτῆσας τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, τὴν Κιλικίαν ἠπείλει διὰ τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Ἀντιοχείας, τὴν ὁλοσχερῇ αὐτῶν ἔξωσιν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Συρίας, ἐπλήρου τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ θησαυρῶν ἀμυθήτων, καὶ διέκοπτε πᾶσαν κοινωνίαν μεταξὺ μωαμεθανῶν καὶ τῆς Δύσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέτυχεν ἡ ἐκστρατεία ἣν ἐξέπεμψε κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατορθώματα ἐθεράπευσαν μέχρι τινὸς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, καὶ κατέδειξαν τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιωματοῦ ὅπερ ἐκτίσαστο καθ' ἑπικταν τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον. Διότι λαβὼν λάφυρον ἕκ τινος τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην κυριευθέντων φρουρίων τὸ ξίφος τοῦ Μωάμεθ, ἀπέστειλεν αὐτὸ πρὸς τὸν καλὴν τῆς Ἀφρικῆς, ἀπαιτήσας εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πατρικίου Νικῆτα καὶ τῶν ἄλλων τῆς Σικελίας αἰχμηκλώτων· ὁ δὲ ἔσπευσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαίτησιν· «δέος γὰρ αὐτὸν ὑπεισῆει, ἐκστρατεῖαν καὶ ἐκπλουν τούτου ἐνωτιστάμενον, λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Τὸ γὰρ ἀκκαγώνιστον τοῦ ἀνδρός καὶν ταῖς μάχαις ἀνυπόστατον καὶ ἀπρόσιτον, καὶ ὅπως εὐπετῶς τὸ ἀντίπαλον ἔπαιον ὡς ἕκ τινος θείας ροπῆς εὐείκτως κατεστρέφετο, ἔφριττόν τε πάντα ἔθνη καὶ ἐτεθήπεσαν, καὶ οὐ πολέμιον ἔχειν, ἀλλὰ φίλον καὶ δεσπότην ἠπεύγοντο.» Ἀλλ' ὅσην ἴσχυος ἦν δι' αὐτῆς περιεποίησεν εἰς τὸ κράτος, εἶχεν, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, διὰ τὴν περιστολὴν ἣν ἐπεχείρησε διαφόρων ἐσωτερικῶν καταχρήσεων, πολλοὺς πολεμίους καὶ ἰδίως ἑπικταν τοὺς μοναχοὺς. Ἐνῶ πάντες οἱ φιλότιμοι ἄνθρωποι ἔχαιρον ἐπὶ ταῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ, καὶ τὰ κίσιώτερά προοικονίζοντο περὶ τοῦ μέλλοντος, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὑπέσκαπτον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες εἰς τὴν ὄχλον ποικίλους περὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ

πτώσεως χρησμούς, καὶ ὑποσχόμεναι τὴν ἔλευσιν χρυσοῦ μετὰ τὴν πτώσιν τούτῃ αἰῶνος. Περὶ δὲ τῆς ἀντιπάλου ταύτης διαθέσεως τῆς κοινῆς γνώμης σώζεται μνημεῖον περιεργότατον διὰ τε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ διὰ τὰς παρὰδύξους φιλολογικὰς τύχας, ἃς ὑπέστη.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπεδίδετο εἰς τὸν Λουκιανόν, τὸν εὐφυστάτον τῶν πολεμίων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ὁ διάλογος ὁ ἐπιγραφόμενος Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος. Ἐπειτα ἐνομίσθη ὅτι ὁ διάλογος οὗτος ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου. Ἄλλοι ὅμως συμπεραίνοντες ἐκ τοῦ περιεχομένου ἐν αὐτῷ τύπου τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγίου πνεύματος καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν λεπτομερειῶν, ἠξίωσαν ὅτι ὁ διάλογος οὗτος δὲν εἶναι προγενέστερος τῆς 12 ἐκκτονταετηρίδος. Τελευταῖον δὲ ὁ Γάλλος Ἄσε, ὁ ἀριστος σχολιαστὴς τοῦ Λέοντος τοῦ Δικκόνου, καὶ οἱ ἐν Βόννῃ τούτου ἐκδότες, ἐπιμελέστερον ἐγκύψαντες εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ γράμμα τῆς μικρᾶς ταύτης συγγραφῆς, παρετήρησαν ἰδίως ὅτι αὕτη ἀναφέρει σφαγὰς παρθένων ἐν Κρήτῃ, αἵτινες οὔτε ἐπὶ Λουκιανοῦ, οὔτε ἐπὶ Ἰουλιανοῦ συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκά, ὡς ρητῶς ἐκτραγωδεῖ ὁ Θεοδόσιος ἐν τῇ ε' αὐτοῦ ἀκροάσει· καὶ προσέτι ὅτι ὅσα λέγει περὶ τῶν κατωρθωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ τεκταινομένων ἐν τῇ πόλει, συνδυαζόμενα πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς τὸ γεγονός τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγῶν, ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνήγαγον τὸ εὐλογον συμπέρασμα ὅτι ὁ διάλογος συνετάχθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Διὸ καὶ περιελήφθη ἐν τῇ Βοννίᾳ ἐκδότει μεταξὺ τῶν μνημείων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται πρὸς τοὺς ἄλλους δῆλον ὅτι ἐν τῇ 10 ἐκκτονταετηρίδι ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες τῶν ὁποίων τὰ ἔργα, ὀλίγιστα δυστυχῶς ὄντα, ἢ τοῦλάχιστον μὴ δικωθέντα, ἠδύναντο διὰ τὴν περὶ τὸν λόγον τέχνην, καὶ τὴν εὐφρίαν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν γενναϊότητά τοῦ φρονήματος νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἓνα τῶν λαμπροτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἄν ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν δὲν μιμεῖται πάντοτε εὐστόχως τὸν Λουκιανόν, τοῦ-

λάχιστον ἀγωνίζεται νὰ μιμηθῇ πρότυπον γεννητὸν. Ἄν ἡ λέξις αὐτοῦ δὲν εἴναι πάντοτε καθαρὰ, τὸ πνεῦμα εἴναι ἐλληνικόν. Ὅποις τῶντι διχορᾷ μετὰξὺ τῆς συνήθους ἀπειροκαλίας τῶν χρονογράφων καὶ τῆς χάριτος τοῦ διαλόγου· μετὰξὺ τῶν ἀγενῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφοσιώσεων ἢ ἀντιπαθειῶν τῶν πρώτων, καὶ τῆς εὐγενοῦς τιμῆς ἣν ἀποδίδει εἰς τὰ κατορθώματα τοῦ αὐτοκράτορος ὁ τοῦ διαλόγου συγγραφεύς, παρ' ᾧ ἀπαντῶμεν ἀπροσδοκῆτως καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ὄνομα, τὸ τοσοῦτον σπανίως ἀντηχῆσεν παρ' ἡμῖν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι· μετὰξὺ τῆς πολλάκις γλαφυρᾶς, τῆς πολλάκις κομψῆς τοῦ διαλόγου γλώσσης καὶ τοῦ συνήθως ἡμιδουλοῦ ἐπιστήμου ἰδιώματος τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ ὑπὸ τὸ αὐχμηρὸν ὁπωσοῦν στῶμα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ δὲν ἔπαυσε ποτὲ τρέχον τὸ διχυγὲς ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, ἰδιώματος καὶ φρονήματος, ἐπιτέλλον μὲν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ταχέως δὲ πάλιν καταδυόμενον, μέχρις οὗ ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος ἀνέβλυσε δαψιλέστερον καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν νέαςπραγμάτων καταστάσεως.

Τρεῖς εἶναι τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος, Τριεφῶν, Κριτίας καὶ Κλεόλαος. Ὁ Τριεφῶν ἀπαντήσας τὸν Κριτίαν ἡλλοιωμένον, τεταραγμένον καὶ ὠχρόν, ἐρωτᾷ αὐτὸν τί παθὼν περιέστη εἰς τοσούτην φρενῶν ἔκστασιν· ὁ δὲ ἀποκρίνεται ὅτι μέγαν τινὰ καὶ ἄπορον ἤκουσε λόγον παρὰ τῶν τρισκακάρων ἐκείνων σοφιστῶν· καὶ ἐμπαιζόμενος μὲν ὑπὸ τοῦ Τριεφῶντος, ἀντιστρέφων δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν σαρκασμὸν προσκαλεῖ ἐπὶ τέλους αὐτὸν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς χώραν ὅπου αἱ πλάτανοι ἀποτρέπουσιν τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου εὐηχᾷ δὲ κελαδοῦσιν ἀηδόνες καὶ χελιδόνες, ἵνα ἡ μελωδία τῶν πτηνῶν τὰς ἀκοὰς ἐνηθύνουσα, καὶ τὸ ὕδωρ ἡρέμα κελαρύζον, καταθέλῃ τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Συνκινεῖ προθύμως ὁ Τριεφῶν, ἀλλ' ἐκφράζει τὸν φόβον μήπως τὸ ἄκουσμα εἴναι ἐπιβρῆ καὶ εἰς ὕπερον, ἢ θύρετρον ἢ ἄλλο τι τῶν ἀφύχων μεταδῇ αὐτὸν ἢ θαυμασία ἐκείνου αὕτη κατάπληξις. Ὁ Κριτίας, ὅστις ἦτο φαίνεται ἐξωκειωμένος πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν μάλλον ἢ πρὸς τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὀρκιζόμενος ὅτι τοιοῦτό τι δὲν δύναται νὰ συμβῇ, ἐπικαλεῖται Δία καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ Ποσειδῶνα, καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀθηναίαν καὶ Ἥραν. Ἐνταῦθα δὲ περὶ Ἀθηναῖς ὁμιλῶν παρρησιάζει καὶ τὰς ἐν Κρήτῃ προσφάτως τότε γενο-

μένας σφαγὰς, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν. Ἄλλ' ὁ Τριεφῶν καθ' ἑκάστην αὐτοῦ ἐπώμοσιν ὑπομιμνήσκει αὐτῷ τὰ αἴσχη καὶ τὰς ἀνοσιουργίας τῶν πεπαλαιωμένων ἐκείνων θεῶν. Ἐρωτήσαντος δὲ ἤδη τοῦ Κριτίου καὶ τίνα λοιπὸν ἐπομόσεται, ἀποκρίνεται.

Ὑψιμέδοντα Θεόν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα,
 υἱὸν πατρός, πνεῦμα ἐκ πατρός ἐκπορευόμενον.
 ἐν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἐνὸς τρία.
 ταῦτα νόμιζε Ζῆνα, τὸν δ' ἡγοῦ Θεόν.

Ἐνταῦθα ὁ Κριτίης παρατηρεῖ εἰς τὸν φίλον του ὅτι διδάσκει αὐτὸν ἀριθμεῖν, καὶ μεταβάλλει τὸν ὅρκον εἰς ἀριθμητικὴν, διότι ἀριθμεῖ ὡς Νικόμαχος ὁ Γερασηνὸς μὴδὲ καταληπτὸς εἶναι εἰς αὐτὸν λέγων, ἐν τρία, τρία ἐν. Μήπως ἐννοεῖς, ἐπιφέρει, τὴν τετρακτὺν τοῦ Πυθαγόρου, ἢ τὴν ὀγδοάδα καὶ τριακάδα, ὁ δὲ Τριεφῶν ἀποκρίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀνχμυγνύῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἐπίγεια ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι νὰ μετρηθῶσι τὰ φυλλῶν ἔχνη, ἀλλ' ὅτι θέλει τὸν διδάξει τί τὸ πᾶν, καὶ τίς ὁ πρῶν πάντων, καὶ τί τὸ σύστημα τοῦ παντός. Καὶ ἐγώ, τὰ αὐτὰ ἄλλοτε ἔπασχον ὥσα καὶ σύ. Ἀφ' ἧς ὅμως μὲ ἀπήντησε Γαλιλαῖος, δηλαδὴ χριστιανός, ἀναφαιλάντίας, ἐπίρρινος, εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀεροβατήσας, καὶ τὰ κάλλιστα ἐκμεμαθηκώς, αὐτὸς ἀνεκκίνισεν ἡμᾶς δι' ὕδατος καὶ προσήγαγεν εἰς τὰ τῶν μακάρων ἔχνη, λυτρώσας ἐκ τῶν ἀσεβῶν χώρων. Ἐλα λοιπὸν νὰ σὲ κάμω καὶ ἐσένα, ἂν θελήσῃς νὰ μὲ ἀκούῃς, ἐπ' ἀληθείας ἄνθρωπον. — Λέγε, ὦ πολυμαθέστατε Τριεφῶν, εἶπε τότε μετὰ φόβου ὁ Κριτίης. Ὁ δὲ, ἐπικκλούμενος παραδόξως, οὐχὶ τὴν Ἀγίαν γραφὴν, ἀλλὰ τὰς ὁρνιθας τοῦ Ἀριστοφάνους, ἴσως ὡς οἰκειωτέρας τῷ ἀκροατῇ αὐτοῦ, περιέγραψεν ἤδη τὸ χάος, μεθ' ὃ ἐπῆλθε φῶς ἄφθιτον, ἀόρατον, ἀκατανόητον, ὅπερ ἔλυσε τὸ σκότος, καὶ τὴν ἀκοσμίαν ταύτην ἀπήλασε, λόγῳ μόνῳ ρηθέντι ὑπ' ἐκείνου, ὅστις γῆν ἐπηξεν ἐφ' ὕδατιν, οὐρανὸν ἐτάνυσεν, ἀστέρας ἐμόρφωσεν ἀπλανεῖς, δρόμον διετάζατο, οὕς σὺ σέβῃ Θεούς, γῆν δὲ τοῖς ἄνθεσιν ἐκαλλώπισεν, ἄνθρωπον ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε καὶ ἔστιν ἐν οὐρανῷ βλέπων δικαίους τε καὶ ἀδίκους καὶ ἐν βίβλοις τὰς πράξεις ἀπογραφόμενος ἀνταποδώσει δὲ πᾶσιν ἣν ἡμέραν αὐτὸς ἐνετείλατο. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κριτίης, ἠρώτησε τῶς συμβιβάζονται τὰ περὶ τῆς ἀπογραφῆς τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων

πράξεων καὶ τῆς ἀνταποδόσεως, πρὸς τὰ περὶ τῆς εἰμαρμένης ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ πρεσβευόμενα, καθ' ὃν ὅλος ὁ βίος καθείμαρται καὶ ἔλκει αἰ ἐν αὐτῷ μεταβολαί. Ἀλλ' ὁ Τριεφῶν ἀποδεικνύει τὸν Ὁμηρον ἀλλαχοῦ ἀντιφάσκοντα καὶ ἀξιούντα ὅτι εἰ μὲν τοῦτο πράξης, τοιοῦτον θέλει ἐπέλθει τὸ τέλος, εἰ δὲ ἕτερον, ἕτερον. Ὅθεν προσκαλεῖ τὸν φίλον του νὰ ἀφήτῃ πάντα τὰ τῶν ποιητῶν ὡς ἀδιόρθωτα καὶ ἀμφίλοξα καὶ μηδέπω ἠδρακισμένα, ἐὰν θέλῃ νὰ ἀνυγραφή μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν εἰς τὰς ἐπουρανίους βίβλους. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κριτίας, διστάζων ἔτι, ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του περὶ τοῦ πλήθους τῶν γραφῶν ὅσοι πρέπει νὰ ᾔνῃ ἐν τῷ οὐρανῷ ἵνα προφθάνωσι νὰ καταγράψωσι τοσαῦτα πράγματα, ὁ Τριεφῶν τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ βλασφημῇ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατηχούμενος νὰ πείθεται, ἐὰν θέλῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Μεθ' ὃ ὁ Κριτίας ὁμολογεῖ ὅτι ὀρθὰ λέγει ὁ φίλος του, καὶ ὅτι ἐπροξένησεν αὐτῷ πάθημα ἀντίτροπον τοῦ τῆς Νιόβης, διότι ἐκ στήλης ἄνθρωπον ἀνέδειξεν αὐτόν· καὶ ἤδη ὅλως παρὰ τοῦς τὰ ὅπλα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπικαλεῖται τὸν υἱὸν τὸν ἐκ πατρός, καὶ ἀποδεχόμενος σιωπηρῶς τὴν προσθήκην τοῦ Τριεφῶντος, ἐπειπόντος «λέγε, παρὰ τοῦ πνεύματος δύναιμι τοῦ λόγου λαβὼν,» ἄρχεται τελευταῖον τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ.

Ἀπρηχόμεν, εἶπεν, ἐπὶ τὴν λεωφόρον, ἵνα ἀγοράσω τὰ χρειώδη, ὅτε εἶδα πλῆθος πάμπολυ εἰς τὸ οὖς ψιθυρίζοντες. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν προσοχήν μου, καὶ ἐκύτταξα μετὰ πολλῆς προσοχῆς μήπως διακρίνω τῶν φίλων τινά. Τῶντι δὲ εἶδα Κράτωνα τὸν πολιτικὸν ἐκ παίδων φίλον ὄντα καὶ ἀγαθὸν σύντροπον. Ἡξεύρω ποῖον λέγεις, ὑπέλαβεν ὁ Τριεφῶν, τὸν ἐξισωτὴν τῶν φόρων. Καὶ ἔπειτα; Τότε παραγκωνισάμενος πολλοὺς, ἐξηκολούθησεν ὁ Κριτίας, ἐπροχώρησα, καὶ εἰπὼν τὸ ἐωθινόν, χαῖρε, ἐδιευθύνθη πρὸς αὐτόν. Ἀνθρωπίσκος δὲ τις, ὀνόματι Χαρίκενος, γερόντιον ἐλεεινόν, ρέγγον, ὑποβῆχον, καὶ μετ' ἀγωνίας πτύον, εὐηγγελίζετο διὰ φωνῆς ἰσχνῆς, ἥμαρ ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις τινάς, τὴν ἐμφάνισιν ἀνθρώπου, περὶ οὗ εἶχεν ἤδη ὁμιλήσει προηγουμένως, καὶ ὅστις ἔμελλε νὰ χάρισῃ τὰ καθυστερούμενα τῶν φόρων καὶ νὰ πληρώσῃ ἀντὶ τῶν ὀφειλετῶν ὅλα τὰ χρέη, τὰ τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά. Καὶ ἄλλα ἔτι ἀνοητότερα κατεφλυάει, αἱ δὲ περὶ αὐτὸν εὐχαριστοῦντο εἰς τὰ λε-

γόμενα καὶ ἐπρόσεχον εἰς τὰ καινὰ ἐκεῖνα ἀκούσματα. Συγχρόνως ἄλλος ὀνόματι Χλευόχαρμος, ἔχων τριδώνιον πολύσαθρον, καὶ ἀνυπόδετος ὢν καὶ ἀσκεπής, ἐβεβαίει ὅτι ἀνθρωπός τις τὸν ὅποιον περιέγραφεν ὡς ἐρημίτην μοναχόν, «κακοείμων ἐξ ὁρέων παραγενόμενος καὶ κεκαρμένος τὴν κόμην» ἔδειξεν εἰς αὐτὸν ἐν τῷ θεάτρῳ ἀναγεγραμμένον διὰ γραμμάτων ἱερογλυφικῶν τὸ ὄνομα ἐκεῖνου ὅστις ἔμελλε νὰ κατακλύσῃ τὴν λεωφόρον διὰ χρυσοῦ. Ὁ Κριτίας ἐνόμισε καθήκον τοῦ ἀ τοὺς παρατηρήσῃ ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα ἐνύπνια δὲν θέλουσι ἀποδοῖν εἰς καλόν, ἀλλὰ τὰ μὲν χρέη τοῦ Χαρικένου θέλουσι πληθυνθῇ ἀναλόγως τῆς ὀνειρευθείσης ἀποδόσεως, ὁ δὲ Χλευόχαρμος, ἀντὶ τοῦ πολλοῦ χρυσοῦ ὃ ἐραντάσθη, θέλει στερηθῇ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀβολοῦ τὸν ὅποιον ἔχει τυχόν. Αὐτοὶ τε ὅμως καὶ ἄπαντες οἱ περὶ αὐτοὺς ἀνεκάγχασαν ἐμπαίζοντες τὴν ἀμάθειάν του, τὸ δὲ δεινότερον καὶ ὁ Κράτων τοῦ ὁποίου ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομήν, τὸν ἐσυμβούλευσε νὰ σιωπήσῃ, προσθέτων ὅτι ἐὰν ὑπόσχεται νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικόν θέλει τὸν ἀποκαλύψει τὰ παρασκευαζόμενα κάλλιστα πράγματα, τὰ ὅποια δὲν δὲν εἶναι ὄνειρα, ἀλλ' ἀληθῆ, καὶ θέλουσι συμβῇ εἰς μῆνα Μεσορί, ὅστις ἦτο ὁ τελευταῖος μῆν αἰγυπτιακοῦ ἔτους, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν ἡμέτερον αὐγουστον. Καὶ εἰς ἐπίμετρον τοῦ κακοῦ, εἰς τῶν παρεστώτων, «δριμὺ καὶ τιτανῶδες ἐνιδὼν» ἀρπάσας δὲ τὸν Κριτίαν ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ εἰς συζήτησιν σφοδρὰν πρὸς αὐτὸν ἐλθὼν, τὸν κατέπεισε νὰ συνκπέλθῃ μετ' αὐτοῦ, ἵνα φωτισθῇ πληρέστερον εἰς κατὰ γῶγιν τι τὸ ὅποιον ἦτο φκίνεται ἐν ἐκ τῶν πολυτελῶν ἐκεῖνων μοναστηρίων, ἐν ᾧ ἐνδικοιτῶντο ἄνθρωποι ἔχοντες πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ὑπόληψιν προφητικῆς δυνάμεως, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνδυάζοντες τὸν μοναχικὸν βίον μετὰ τῆς ἀκμαζούσης τότε ἀστρολογικῆς σοφίας. Ἀφοῦ λοιπὸν διήλθον «σιδηρέας τε πύλας καὶ χαλκέους ὁδοὺς» καὶ ἀνέβησαν πλείστας ἀναβάθρας, εἰσῆλθον εἰς οἶκον χρυσόροφον, καὶ εὔρον ἐν αὐτῷ ἄνδρας ἐπικεκυφότες καὶ κατωχρωμένους. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶδον τοὺς προσερχομένους εὐχαρίστως, καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς προθύμως, ἐλπίζοντες ὅτι φέρουσι θλιβεράν τινα ἀγγελίαν, διότι ἐφκίνοντο εὐχόμενοι τὰ κάκιστα, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς δεινοῖς, καὶ τοιαῦτά τινα προσδοκῶντες ἐψιθύριζον ἤδη πρὸς ἀλλήλους.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησαν τὸν Κριτίαν.

Τίς, πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἡδὲ τοκῆς ;
 Διότι φαίνεσαι χρηστός ἀπὸ γε τοῦ σχήματος. Ὁ δὲ «δυστυχῶς,
 ἀπεκρίθη, οἱ χρηστοὶ εἶναι ὀλίγοι καθὼς βλέπω πανταχοῦ. Τὰ
 ὄνομά μου εἶναι Κριτίας, πατρίδ' δὲ ἔχω τὴν αὐτὴν μὲ ὑμᾶς.» —
 «Καὶ πῶς ἔχουσι τὰ τῆς πόλεως καὶ τὰ τοῦ κόσμου ;» — «Χί-
 ρουσι πάντες, ἀπεκρίθη ὁ Κριτίας, καὶ προσεχῶς θέλουσι λάβει ἔτι
 πλείονας ἀφορμὰς νὰ χαρῶσιν.» Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες ταῖς ὁφρῦσι
 «δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, εἶπον, ἐξ ἐναντίας ἡ πόλις δυστοκεῖ.»
 Τότε ὁ Κριτίας προσποιούμενος ὅτι δὲν τοὺς ἐννοεῖ, «βεβηκίως, εἶ-
 πεν, ὑμεῖς πεδάρσινοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶν-
 τες, ἐννοεῖτε καὶ ταῦτα ὀξυδερκέστατα. Μήπως λοιπὸν θέ-
 λει συμβῇ ἔκλειψις ἡλίου, ἢ ραγδαῖοι ὑετοί, ἢ νιφετὸς πολὺς, ἢ
 χάλαζα καὶ λοιμὸν καὶ λιμὸν ἐπιπέμψωσιν ;» Ἐκεῖνοι δὲ ἀφοῦ
 πολλὰ κατεφλυάρεσκον περὶ τῆς σοφίας αὐτῶν, ἐξηγηθέντες ἤδη
 σαφέστερον ἀπεφώνηκον ὅτι τὰ πράγματα θέλουσι μεταβληθῇ,
 ἀταξίαι δὲ καὶ ταραχαὶ θέλουσι καταλάβει τὴν πόλιν καὶ τὰ στρα-
 τόπεδ' ἀθέλουσιν ἡττηθῇ ὑπὸ τῶν ἐναντίων. Αἱ δὲ κοκόβουλοι αὐ-
 ται προορήσεις κατετάραξαν τὸν καλὸν καὶ γαθὸν Κριτίαν, ὅστις μὴ
 δυνάμενος ἐπὶ πλέον νὰ κρατηθῇ, «ὦ δχιμόνιοι ἀνδρῶν, ἀνεβόησε,
 μὴ τερατολογῆτε, τρίζοντες ὀδόντας κατ' ἀνδρῶν ἀρειμνίων, διότι
 τὰ κακὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν θέλουσιν ἐπιπέσει, ὡς εὐ-
 χομένων τὰ κάκιστα κατὰ τῆς πατρίδος ὑμῶν. Τὰς μαντείας τού-
 τας δὲν ἐδίδαξεν εἰς ὑμᾶς ἡ σοφία ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καυχᾶσθε, ἀλλ'
 ὑμεῖς τὰς ἐπενοήσατε παρεκτός ἂν ἠκούσατε παρὰ γυναικῶν γραῖ-
 δίων, τῶν περὶ τοιαῦτα εὐρέματα ἀσχολουμένων.» «Ὁχι, ἀπεκρί-
 θησαν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡμέρας 10 ἅσιτοι διατελοῦντες καὶ ἐπὶ παν-
 νύχους ὑμνωδίας ἐπαγρυπνοῦντες ὄνειρώττομεν τὰ τοιαῦτα.» Ἀλλὰ
 ἡ τετεχνασμένη αὕτη ἐπίνοια, ὡς τὴν λέγει, δὲν ἔπεισε τὸν Κρι-
 τίαν, ὅστις ἐνέπαιξε τὰ ὄνειρα ἐκεῖνα καὶ τὴν χαιρεκκλήαν, καὶ
 προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσωσι κατὰ μέρος «τὰς ἀλλοκότους τού-
 τας φαντασίας καὶ τὰ πονηρὰ βουλευόμενα καὶ μαντεύματα, μή-
 που θεὸς ὑμᾶς ἐς κόρυκας βάλοι διὰ τὸ τῇ πατρίδι ἐπαρᾶ-
 σθαι καὶ λόγους κιβδήλους ἐπιφημίζειν.» Οὗτοι ὅμως ἅπαν-
 τες ὁμοθυμαδὸν πολλὰ αὐτοῦ κατεμύροντο, καὶ πολλὰ προ-
 σέθηκαν ἔτι ἀπείσι, τὰ ὁποῖα ὁ Τριεφὼν δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ,
 φοβούμενος μὴ πάθῃ μέγα τι δεινόν· «ὥστε ἔασον τούτους,

ἐπιφωνεῖ, τὴν εὐχὴν ἀπὸ πατρὸς ἀρξάμενος καὶ τὴν πολυώνυμον ὥδῃν ἐς τέλος ἐπιθείς. »

Ἄλλ' ἐνῶ περὶ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ λόγου εὐρίσκοντο, βλέπουσιν αἴφνης τὸν κοινὸν φίλον Κλεόλαχον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς διερχόμενον, καὶ κράζοντες αὐτόν, ἐρωτῶσι τί τρέχει, καὶ ἔχον φέρῃ χαρροποιὸν τινὰ ἀγγελίαν. Ὁ δέ, χίρειτ' ἄμφω, ἀνεφώνησε πρὸς αὐτούς, ὦ καλὴ ζυνωρίς.

Τριεφῶν. ὦ Τίς ἡ σπουδὴ; ἀθροίζεις γὰρ ἐτι πολὺ. Μῶν τι καὶνὸν
|πέπρακται;

Κλεόλαχος. Πέπτωκεν ὄφρως ἡ πάλαι βωομένη Περσῶν
καὶ Σουῖσα κλεινὸν ἄστυ.

Πέσει δ' ἐτι γε πᾶσα γῆ ὧν Ἀραβίας.
χειρὶ κρατοῦντος εὐσθενωτάτῳ κράτει.

Κριτίξας. Τοῦτ' ἐκεῖνο, ὡς
ἀλλ' τὸ θεῖον οὐκ ἀμελεῖ τῶν ἀγαθῶν,
ἀλλ' αὖτις, ἄγοι ἐπὶ τὰ κρείττονα.

Ἡμεῖς δέ, ὦ Τριεφῶν, τὰ κάλλιστα εὐρηκότες ἐσμὲν. Ἐδυσχέρκινον γὰρ ἐν τῇ ἀποδιδώτει τὶ τοῖς τέκνοις κατὰ κλιπεῖν ἐπὶ ταῖς διαθήκαις. Οἶδας γὰρ τὴν ἐμὴν πενίαν, ὡς ἐγὼ τὰ σά. Τοῦτο ἀρκεῖ τοῖς πικρίν, αἱ ἡμέραι τοῦ αὐτοκράτορος· πλοῦτος γὰρ ἡμεῖς οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἔθνος ἡμεῖς οὐ κατὰ πτοήσει.

Τριεφῶν. Κἀγὼ, ὦ Κριτίξας, ταῦτα κατὰλείπω τοῖς τέκνοις, ὡς ἴδωσι Βαβυλῶνα ὀλλυμένην, Αἴγυπτον δουλουμένην, τὰ τῶν Περσῶν τέκνα δούλειον ἡμᾶρ ἄγοντα, τὰς ἐκδρομὰς τῶν Σκυθῶν παυόμενας, εἴτ' οὖν καὶ ἀνακαπτομένους. Ἡμεῖς δέ τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγνωστον ἐφευρόντες, καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες, τούτῳ εὐχαριστήσωμεν, ὡς κατὰ ζῶντες τοιούτου κράτους ὑπήκοοι γενέσθαι· τοὺς δέ λοιποὺς ληρεῖν ἐάσωμεν, ἀρκεσθέντες ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν τό, οὐ φροντὶς Ἰπποκλείδῃ, κατὰ τὴν παροιμίαν »

Τοιαύτη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ κατάστασις τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου 969 ἔφθασεν αὐτόθι ἡ περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας εὐφρόσυνος ἀγγελία, ἣν πρῶτος ὁ Κλεόλαχος ἔδωκεν εἰς τοὺς δύο φίλους. Οἱ μὲν καλοὶ κάγαθοι πο-

λῆται ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἤλπιζον ἔτι μείζονα παρ' αὐτοῦ ἔργα, οἱ δὲ μοναχοὶ καὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶ μένων, καὶ τῶν πολιτευομένων δὲ οὐκ ὀλίγοι δυσηρεστημένοι ὄντες, οἱ μὲν πρῶτοι διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν ἀφιερωμάτων, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὰς εὐλόγους τοῦ βασιλέως οἰκονομίας, ὑπέσχεπτον ἀδικόπως τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες ψευδεῖς φήμας, καὶ μαντεῖας ἀνυποστάτους, καὶ ὑποσχέσεις παρὰ λόγους. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος· ἀλλ' ὅσῳ ἔξοχος καὶ ἂν ἦτο, δὲν διέφυγεν, ὡς φαίνεται τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τοσοῦτον ἐπικρατησάσης δεισιδαιμονίας. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσκρεσκείας ἦν ἐπρόξενουν εἰς τοὺς πολλοὺς τὰ τε πρὸ μικροῦ ὑπομνησθέντα εἰς τὸν ἀναγνώστην γεγονότα, καὶ τὰ πρότερον ἱστορηθέντα περὶ τῆς φιλαργυρίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, καὶ περὶ τινων ἐκ τύχης ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων ἀτυχημάτων, διεφημίσθη πρὸ διετίας προφητεία τις εἴτε ἀστρολόγου εἴτε μοναχοῦ, ὅτι ὁ Νικηφόρος ἔμελλε νὰ καταλύσῃ τὸν βίον παρὰ τὴν βασιλείον ἐστίαν ὑπὸ οἰκείων φονευόμενος. Ἐκεῖνος δὲ φοβηθεὶς τὸν χρησμὸν τοῦτον κατεσκεύασε πέριξ τῶν ἀνακτόρων ἀπὸ τῆς παρὰ τῆς Κερατίου κόλπου μέχρι τῆς παρὰ τὴν Προποντίδα παρὰ τῆς, τεῖχος ὑψηλὸν καὶ ἰσχυρόν, ἀσφαλίσας οὕτω, ὡς ἐνόμιζε, τὴν βασιλείον ἐστίαν. Ταῦτα λέγει ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι προσθέτουσιν ὅτι κατασκευαζομένου τοῦ τείχους τούτου, ἠκούσθη ἀπὸ θαλάσσης ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν φωνὴ βοῶσα αὖ βασιλεῦ, ὑψοῖς τὰ τεῖχη, καὶ μὲχρι πόλου φθάσης, ἐνδὸν τὸ κακόν, εὐάλωτος ἢ πόλις· » καὶ ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν, δὲν ἀνευρέθη. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπειδὴ, ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον τοῦλάχιστον μέρος, τὴν τοῦ τείχους κατασκευὴν καὶ τῆς κατασκευῆς τὴν αἰτίαν, λέγονται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, δὲν εἰμποροῦν εἰμὴ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀληθῆ. Ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι προσεπάγονται καὶ ἄλλα τινά, τὰ ὅποια ὁ σύγχρονος ἐκεῖνος διαφόρως ἱστορεῖ. Λέγουσιν ὅτι ἕτερος πάλιν ἐφέρετο χρησμὸς, ὡς μέλλοντος τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθάνῃ ἄμα τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως Ἀντιοχείας, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἀντὶ νὰ χαρῇ διὰ τὴν τῆς πόλεως τούτης ἄλωσιν, ἀπ' ἐναντίας ἐλυπήθη σφόδρα δι' αὐτήν, καὶ ἀντὶ νὰ ἀνταμείψῃ τοὺς διαπράξαντας τὸ ἔργον, ἦτοι τὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, καὶ τὸν τριζύρχον Μιχαὴλ Βούρ-

τῇ, ἀπ' ἐναντίας ἐτιμώρησεν αὐτούς. Ταῦτα εἶναι ἀναμφισβητήτως ψευδῆ, διότι παντάπασιν ἀλλοίως ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, ὃν καὶ μόνον δεόν νὰ ἀκολουθήσωμεν περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τελευταίων τοῦ Νικηφόρου ἡμερῶν, ὅχι μόνον ὡς αὐτόπτην τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπηλλαγμένον τῆς κακοβουλίας ὑπὸ τῆς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἐνεπνέοντο πρὸς τὸν ἄνδρα ἕνεκα τοῦ ἐλευθερίου αὐτοῦ φρονήματος.

Περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου 969 ὁ Νικηφόρος παρσκευάζει τὴν ἐκστρατείαν ἣν ἐσκόπευε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ προσεχές ἔκρ κατὰ τῶν Ρώσων, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας. Πλησθεὶς δὲ εὐφροσύνης ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἔθυσεν εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ· ἀλλ' ἐνῶ ἐπανήρχετο ἐκ τῆς τελετῆς τχύτης, μοναχὸς τις ἐπέδωκεν εἰς αὐτὸν ἐπιστόλιον καὶ ἔγινεν ἄφαντος. Τὸ δ' ἐπιστόλιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτωνος διακοινωθεῖσαν εἰς τὸν Κριτίαν προφητείαν διελάμβανε τὰ ἑξῆς· «Ἐμοὶ τῷ σκώληγι παρὰ τῆς προνοίας ἀπεκαλύφθη, βασιλεῦ, μεταστῆναί σε τῶν τῆδε τῷ μετὰ τὸν παρελθόντα Σεπτέμβριον τρίτῳ μηνί.» Ἡ νέα αὕτη προφητεία ἐτάραξε πάλιν τὸν βασιλέα. Ἀφοῦ εἰς μάτην ἀνεζήτησε τὸν μοναχόν, ἀπέβη κατηφὴς καὶ σκυθρωπός, οὐδὲ ἠθέλησεν ἔκτοτε πλέον νὰ ἀνακχυθῇ ἐπὶ κλίνης, ἀλλ' ἐκοιμήτο κατὰ γῆς ὑποστρωννύων μὲν δέρμα παρδάλεως καὶ κοκκοθαφῆ πῖλον, καλυπτόμενος δὲ διὰ μανδύου ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸν μοναχόν Μιχαήλ, θεῖον αὐτοῦ πρὸς ὃν ἔσωζε πάντοτε πλείστην εὐλάβειαν. Συνέπεσε προσέτι κατ' ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας νὰ τελευτήσῃ ὁ πατήρ αὐτοῦ, ὁ Καῖσαρ Βάρδας, «περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποίου ὁμιλῶν ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει αὐτὸν ὑπὲρ τὰ ἐννεήκοντα ἔτη διαβιώσαντα καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις ἐξ αὐτῆς ἡβῆς καταγηράσαντα, καὶ πολλὰ τρόπαια καὶ νίκας ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον ἀνδραγαθήμασιν ἀναδησάμενον.» Ἡ δὲ στέρησις αὕτη ἠῤῥησε τὴν τοῦ Νικηφόρου ἀθυμίαν, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ νοήσῃ πόθεν ἐπέκειτο ὁ ἐπανειλημμένως ἀναγγελλόμενος κίνδυνος, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἄνθρωποι πρὸς αὐτὸν οἰκειότατοι ἐπεβουλεύοντο αὐτὸν ὑπηρετοῦντες ἅμα μὲν ἴδια πάθη, ἅμα δὲ τὴν τῶν ἄλλων δυσαρέσκειαν.

Εἶδομεν διὰ τί καὶ πῶς ἡ βασίλισσα Θεοφανὼ εἶχε συντελέσει

πρὸ ἐξαιτίας εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Νικηφόρος τὴν ὑπερτίτην ἀρχὴν· Βεδάκιος δὲν ἠγάπησεν αὐτόν. Τῷ 963 ἡ Θεοφανὼ εἶχε μάλιστα ὑπερβῆ τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἔτος, ὁ δὲ Νικηφόρος ἦτο πεντηκοντούτης καὶ ἐπέκεινα, καὶ ἂν εἶχε τὰς ἀρετὰς δι' ὧν σώζονται καὶ κλείζονται καὶ πολιτεῖται, ἐστερεῖτο τῶν προτερημάτων ὅσα δελεάζουσι τὰς γυναικας. Τὸ πιθκνότερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανὼ, εἴτε συνέπραξεν, εἴτε δὲν συνέπραξεν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ρωμανοῦ, βλέπουσα τότε κινδυνεύουσιν, ὡς ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὴν τύχην αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων της, ἐδέχθη μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἀνδρὸς σύζευξιν μόνον ἵνα ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτήν. Προϊόντος ὁμῶς τοῦ χρόνου, καθόσον αἱ ραδιουργίαι τῶν μοναχῶν καὶ πολλῶν κληρικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν κατάρθωσαν νὰ παροξύνωσι τοὺς πολλοὺς κατὰ τοῦ Νικηφόρου, καθ' ὅσον εἶδε παρασκευαζομένην δεινὴν κατ' αὐτοῦ θύελλαν, δὲν ἐπεθύμητε πικντάπαι νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτόν κατὰστροφὴν, καὶ ἐζήτησε πάλιν ἐν τῇ ἐπικειμένῃ ταύτῃ τρικυμίᾳ νὰ ἀσφαλισθῇ διὰ νέου προστατοῦ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἴσως ὠδηγεῖτο καὶ ὑπὸ αἰσθήματος ὅλως δικφόρου τῶν ὅσα εἶχον ὑπαγορεύει ἢ πασαν τὴν προτέραν αὐτῆς διαγωγὴν.

Ἡ Θεοφανὼ διετέλει τότε ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ κάλλους. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅσον διάκονος καὶ ἂν ἦτο, ἀποθυμάζει ἐπανειλημμένως τὰς ποικίλας τῆς δαιμονίου ταύτης γυναικὸς χάριτας. Τὸ κάλλος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐκ τῶν τρυφερῶν καὶ ἐπεικῶν ἐκείνων τὰ ὅποια συμβιβάζονται πρὸς τὰ μαλακὰ αἰσθήματα τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀριπρεπῶν καὶ ἀδυσωπήτων, τὰ ὅποια δεσπόζουσι καὶ φονεύουσιν. Ὁ διάκονός μας μὴ ἡξεύρων πλέον πῶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν κατὰπληξιν ἣν συγκοιτῶντο, ὅσάκις ἐνθυμεῖτο αὐτήν, τὴν ὀνομάζει που Λάκκιναν. Τοιαύτη δὲ οὐσα εἶχε μὲν κατὰκυριεύσει ὁλόκληρον τὴν ψυχὴν τοῦ πρεσβύτου ἤδη Νικηφόρου, ἀλλὰ δὲν εἶχε παρὰχωρήσει εἰς αὐτόν οὐδὲ κεραίαν τῆς ἰδίας καρδίας. Ἐζήτησε πρὸ χειρὸς συναγωνιστὴν τοῦ βίου νεώτερον καὶ ἀκμειότερον. Καὶ ὅταν εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην προσετέθη ὁ φόβος μήπως συνεχπολέσῃ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ὁποίου ἔνεκα αὐτῆς καὶ μόνης εἶχε συνδέσει τὴν τύχην της, ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἐκείνων πικρῶν, ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὴν τέχνασμα ὄντως σατανικόν.

Ὅτε ὁ προκηρυγώμενος Ἰωσήφ ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προλάβῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Νικηφόρου, εἶχε ζητήσῃ, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, τὴν συνδρομὴν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐπιλεγομένου Τσιμισκῆ, ὑποσχόμενος αὐτῷ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Τότε ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης διεκοίνωσε τὰ πάντα εἰς τὸν δορικτήτορα τῆς Κρήτης, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ προλάβῃ τὰς σκευωρίας τοῦ Ἰωσήφ καταλαμβάνων ἀμέσως τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τούτου δὲ γενομένου ἀντημείφθη διορισθεὶς μάγιστρος καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ μετὰ τινὰ χρόνον ὁ βασιλεὺς εἶτε ἐνδίδων εἰς τὰς φθονεράς εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, εἶτε ἄλλην ἔχων αἰτίαν, ἀφῆρεσε ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τὴν μεγάλην ἐκείνην στρατηγίαν, ὥστε ἔκτοτε οὗτος διέτριβε συνήθως εἰς τὰ ἐν Ἀσίᾳ κτήματα αὐτοῦ, ἄδηλον ἂν οἰκειοθελῶς ἢ κατὰ βασιλικὴν προκηγγελίαν. Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ἦτο πολὺ νεώτερος τοῦ θείου του, μόλις διανύων τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καθ' οὓς εὕρισκόμεθα ἤδη χρόνους· καὶ ἐνῶ μέγα ἐκτήσατο ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασιν ὄνομα παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἦτο συγχρόνως ὠραιοτάτος καὶ χαριέστατος ἄνθρωπος· λευκός, ξανθός, ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀποπνέοντας γενναϊότητα ἄμα καὶ γλυκύτητα, καὶ ἀνάστημα μὲν βραχὺ, ἀλλὰ στέρνον καὶ μετὰφρενον εὐρύ, ἰσχὺν γιγαντώδη, ἀλκὴν ἀνανταγώνιστον, ἡρωϊκὸς μὲν ἀναδεικνύμενος ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, θαυμασίως δὲ δεξιὸς περὶ πᾶσαν σωματικὴν ἄσκησιν· ἐπὶ πᾶσι φιλόδωρος καὶ μεγαλόδωρος, ἀγαθὸς τὴν καρδίαν, ἱλαρὸς τοὺς τρόπους. Τοιαύτη προτερημάτων συνδρομὴ κατῴρθωσεν ἄρα γε πρὸ καιροῦ νὰ τραυματίσῃ τὴν σιδηρὰν τῆς Θεοφανοῦς καρδίαν; Τὸ βέβηχον εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ νοεμβρίου ὁ μὲν στρατηγὸς Ἰωάννης διέτριβεν ἔτι εἰς τὰ κτήματα αὐτοῦ, διάγων βίον μεγαλοπρεπῆ καὶ ὁπωσοῦν ἄσωτον, ἡ δὲ Θεοφανὼ ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Νικηφόρος διετέλει ἔτι ἀπορῶν ἕνεκα τῶν ἀπαισίων χρησμῶν καὶ ἀθυμῶν ἕνεκα τοῦ προσφάτου θανάτου τοῦ πατρὸς, ὅτε ἡ Θεοφανὼ ἐνόμισεν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθουμένου. Ὅθεν προσεληοῦσα αὐτῷ κατὰ μόνας μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτῆς τὴν τέχνην καὶ τὴν χάριν ἵνα πείσῃ τὸν βασιλέα νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην εἰς τὴν βασιλεύουσιν μετὰ τοσαύτης

ἐπιμονῆς καὶ περιπαθείας, ὥστε ἡδύνατο νὰ κινήσῃ τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ, ἐὰν οὗτος ἦτο πλειότερον δύσπιστος ἢ ὀλιγώτερον περιεσπασμένος τὸν νοῦν «Πῶς, βασιλεῦ, τὸν εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐνῶ ρυθμίζεις πάντα τὰ σὰ μέτρω καὶ σταθμῶ ἀκριβεῖ, κανὼν τούτου ἕνεκα λογιζόμενος εὐθύτατος σωφροσύνης, ἀφίνεις τὸν γενναῖον ἐκεῖνον καὶ νεανικὸν ἄνδρα νὰ κυλίσται εἰς τὸν βόρβορον τῶν ἡδονῶν διάγων βίον ἀργὸν καὶ ἄτρωτον, καὶ τοῦτο αὐτανεψιὸν ὄντα τοῦ σοῦ κράτους, λαμπρὰν δὲ τοῦ γένους ἔλκοντα τὴν σειράν; Ἀλλ' εὐδόκησον ἤδη νὰ διατάξῃς ἵνα, ἐγκαταλείπων τοὺς χώρους ἐνθα διατρίβει, ἔλθῃ τάχιστα πρὸς ἡμᾶς καὶ λάβῃ σύζυγον ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἀφοῦ ἐστερήθη δυστυχῶς διὰ θανάτου πικροῦ τὴν νόμιμον αὐτοῦ γυναῖκα. Μὴ ἀρνηθῇς, βασιλεῦ, τὴν εὐλογον ταύτην δέησίν μου, καὶ μὴ ἀνεχθῇς νὰ γίνεταί κωμωδία καὶ σαρκασμὸς τῶν ἀκολάστων γλωσσῶν ἀνθρώπος συγγενῆς σου στενότατος καὶ διὰ τὰς τῶν πολέμων ἀνδραγαθίας παρὰ πάντων μεγαλυχούμενος». Ὁ Νικηφόρος ἔστις δὲν ἡδύνατο νὰ ἀρνηθῇ τίποτε εἰς τὰς γοητείας τῆς Θεοφανοῦς, καὶ οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀφορμὴν ἰδιωζούσης δυσμενείας πρὸς τὸν ἀνεψιὸν του, τὸν διέταξεν ἁμέσως νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του, τὸν ὑπεδέχθη φιλικῶς καὶ τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν βλέπῃ καθ' ἐκάστην εἰς τὰ βασίλεια.

Τοσοῦτον εἰλικρινὲς δεξιῶσις ἦτο βεβήκιως ἐπιτηδεῖν νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν γενναίαν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου ψυχὴν, οἷαιδ' ἥποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ προηγούμεναι μετὰ τῶν δύο ἀνδρῶν διενέξεις, περὶ ὧν ἄλλως τε οὐδὲν λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Ποῦτι εἰσηγήσεις, ποῦτι συκοφαντίαι ἡδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσιν ἐπὶ μίαν στιγμὴν εἰς θηρίον ἀνήμερον καὶ ἐπίβουλον, ἀνθρώπον ἀναδειχθέντα δι' ὅλου τοῦ βίου, καὶ πρὸ καὶ μετὰ, εἰλικρινῆ καὶ γενναϊόφρονα, δὲν τὸ ἠξεύρομεν. Ἴσως εἶχε μισήσει τὸν Νικηφόρον, διότι ἐνῶ ἀνεδίδοσεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, ἔπειτα περιεφρονήθη ὑπ' αὐτοῦ. Ἴσως ἡ Θεοφανὼ τὸν ἔπεισεν ὅτι δὲν ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ διὰ νὰ γίνῃ θύμα τῆς τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τυχὼν φιλικῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ δεξιώσεως, ὁ Ἰωάννης ἔλαβε κρυφίως πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τῆς αὐγούστης προσερχόμενος εἰς τὰ ἴδια αὐ-

τῆς δώματα διὰ τινων ἀφρνῶν εἰσόδων, καὶ συνεφώνησεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς τὸν ἐν τοῖς ἀνγκτόροις θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰσῆγαγεν ἐκ διχλειμμάτων εἰς τὰ ἀνάκτορα ἄνδρας ρωμαλέους καὶ τολμηρούς, τοὺς ὁποίους ὑποδεχομένη ἐκείνη παρεφύλαττεν ἐν οἰκίσκῳ σκοτεινῷ καὶ παρκαμμένῳ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς θάλαμον. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν 10 δεκεμβρίου καλέσας παρ' ἐαυτῷ δύο τῶν πιστοτέρων φίλων, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Μιχαὴλ Βούρτζην καὶ Λέοντα τὸν Πεδιάσιμον, ὥρισε μετ' αὐτῶν πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα. Λέγεται ὅτι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς παρευρίσκετο εἰς τὰς συνήθεις ὑμνωδίας, εἰς τῶν κληρικῶν τῆς αὐλῆς παρέδωκεν αὐτῷ σημείωσιν ἀνγγέλλουσαν τὸν παρσκευαζόμενον τὴν νύκτα ὄλεθρον, καὶ προτρέπουσαν νὰ βεβηλωθῇ περὶ τούτου διατάσσων ἔρευναν εἰς τὴν γυναικῶνίτιδα· ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξεν ἀμέσως τὸν τοῦ κοιτῶνος κατάρχοντα Μιχαὴλ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξέτασιν, ἀλλ' ὅτι οὗτος, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν αὐγούστην, εἴτε ἐξ ἄλλης αἰτίας, ἀφῆκεν ἀνεξερεύνητον τὸ δωματίον ἐν ᾧ ἐκρύπτετο τὸ στίφος τῶν δολοφόνων. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ἡ βασιλὶς εἰσφραιτήσασα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὸ εἰθισμένον, ἀποῦ ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν δύο νυμφῶν αἵτινες εἶχον ἔλθει τότε πρὸ μικροῦ ἐκ Βουλγαρίας, προσέθηκεν ὅτι ἀπέρχεσθαι νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἃς μείνῃ ἠνεωγμένος ὁ κοιτῶν, τὸν ὅποιον αὕτη θέλει κλείσει ὅταν ἐπανεέλθῃ. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐξῆλθεν, ὁ δὲ προσευχηθεὶς ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν, καὶ περὶ τὴν μελέτην τῶν θείων γραφῶν σχολάσας, ἠσθάνθη τελευταῖον ἐκυτὸν ὑπὸ τοῦ ὕπνου καταβαλλόμενον καὶ κατεκλίθη κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ παρδαλίου δερματός. Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ δωματίῳ τῆς αὐγούστης κεκρυμμένοι δολοφόνοι ἐξελθόντες ἐκεῖθεν ξιφῆρεις ἀνέβησαν εἰς τὰ ὑπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερῶα καὶ κατεσκόπευον τὴν προσδοκωμένην ἀφίξιν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ στρατηγὸς δὲν ἠδύνετο νὰ εἰτέλθῃ τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τοῦ χειρσίου τείχους, ὑψηλοτάτου ὄντος καὶ ἀσφαλίστατα φρουρουμένου· ὥστε ἐδέησε νὰ καταβῇ εἰς τὴν παρχλίαν ἐξώθεν τοῦ τείχους, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πλεύσῃ διὰ λέμβου μετὰ τῶν δύο συνωμοτῶν πρὸς τὸ ἐπιθαλάσιον τεῖχος, τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν ἦτο ὡς φκίνεται, ἀφρούρητος, καὶ εἶχε προσέτι τὸ πλεονέκτημα ὅτι

ἦτο πλησιέστατος εἰς τὰ τῆς βασιλίδος δώματι. Τὸ ὠρολόγιον ἐσήμεινεν ἤδη πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν, ἦτοι τὴν ἐνδεκάτην περίπου κατ' ἡμέρας· δριμύς ἔπνεε βορρᾶς, καὶ χιῶν κατέπιπτε πολλή. Ἡ νύξ ἦτο ἐκ τῶν ἀπαισίων ἐκείνων, αἵτινες φκίνοντι προωρισμέναι νὰ καλύπτωσι τὰ δεινότερα τῶν κακουργημάτων. Ὁ ἀτρόμητος Ἰωάννης παρὰπλεύσας τὸν αἰγιαλόν, ἀπεβιβάσθη, καὶ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐσύριξεν ἵνα ἀναγγεῖλῃ ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν ὑπείθρων ὑπερώων περιμένοντας συντρόφους. Ἐρρίφθη ἀμέσως ἐκείθεν κόφινος διὰ σχοινίων ἀσφαλῶν ἐξηρητημένος, καὶ ἀνεσύρθησαν ἐντὸς αὐτοῦ οἱ συνωμόται ἀνὰ εἰς, τελευταῖος δὲ ἀπάντων ὁ Ἰωάννης. Καὶ ἀνελθόντες οὕτω χωρὶς ὑπ' οὐδενὸς νὰ ἐννοηθῶσιν, ὤρμησαν ἤδη πάντες πρὸς τὸν βασιλικὸν θάλαμον. Μὴ εὐρόντες δὲ τὸν βασιλέα ἐντὸς τῆς κλίνης αὐτοῦ ἐπάγωγσαν ἐκ τοῦ φόβου, καὶ ἠτοιμάζοντο νὰ κατακρημνίσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε εὐνουχίσκος τις τῆς γυναικωνίτιδος, προηγούμενος αὐτῶν, τοὺς ὑπέδειξε καθεύδοντα κατὰ γῆς τὸν βασιλέα, ὃν περικυκλώσαντες ἤδη ἤρχισαν νὰ λακτίζωσιν. Ἐξυπνήσαντα δὲ καὶ ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζοντα τὴν κεφαλὴν, ὁ Λέων, ὁ ἐπικαλούμενος Βαλάντης, πρῶτος ἐπλήγωσεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους, μεθ' ὃ προσείκυσαν αὐτὸν ὅλον αἵματόφυρτον ἐνώπιον τοῦ Ἰωάννου, ὅστις πολλὰς εἶπε κατ' αὐτοῦ ὕβρεις καὶ ἀπειλάς, καὶ τὸν πώγωνα αὐτοῦ ἀνηλεῶς ἔτιλεν, ἐνῶ οἱ συνωμόται ἔθραυσαν τὰς σιαγόνας του, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο τὰς λαβὰς τῶν ξιφῶν. Ὁ δὲ τοσαῦτα πάσχων οὐδὲν ἄλλο ἔλεγεν ἐνόςῃ ἡδύνετο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις, εἰμὴ «Θεοτόκε βοήθει»· μέχρι οὗ, ἀφοῦ πλείστας ἄλλας ἔλαβε πληγὰς, μίαν παρὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ τὰς ἄλλας παρὰ τῶν λοιπῶν, εἰς τούτων, ὀνόματι Θεόδωρος, κατετρύπησε τὰ στέρνα αὐτοῦ διὰ τρυμάτος κακίου.

Πρὸς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν τὸν οὕτω οἰκτρῶς κατεκλύσαντα τὸν βίον, ὀφείλει τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος μέχρι τῆς σήμερον εὐγνωμοσύνην ἐξαίρετον κατὰ ἀνακτήσαντα ἀπὸ τῶν μωχμεθανῶν τῇ Κρήτῃ, τῇ Κύπρῳ καὶ τῇ μεσημβρινοδυτικῇ μικρῇ Ἀσίᾳ, καὶ ἀνατῶσαντα τὸν αὐτόθι ἐλληνισμόν διὰ τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνὰ ζωορρήσεως. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρίστων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ. Τὴν σήμερον κρίνοντες τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ διαγωγὴν, ὡς πρὸς τε τὸν αὐτοκρά-

τορα τῆς Δύσεως καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰπώμεν ὅτι ἔφερεν εἰς μέσον ἀκαίρους πρὸς αὐτοὺς ἀξιώσεις καὶ ὅτι ἡ σύνεσις ἀπῆτει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐπεληθούσαν μεγάλην τῶν πραγμάτων μεταβολήν, ἀποδεχόμενος μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησίαν καὶ βασιλείαν, ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν ἄμυναν καὶ παγίωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ἡ πατροπαράδοτος πολιτικὴ ἐπενεργεῖ πολλάκις καὶ εἰς τὰ ἐξοχώτερα τῶν πνευμάτων, καὶ μάλιστα εἰς καιροὺς καθ' οὓς ἡ τῶν πνευμάτων κίνησις εἶναι ὅπως οὖν νωθρὰ καὶ ἥκιστα νεωτεριστικὴ, ὅπως τότε συνέβαινεν. Ἐὰν ὁμοῦς ὁ Νικηφόρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων πρὸς τὴν Δύσιν ἀξιώσεων, ἠγωνίσθη γενναίως καὶ ὡς οὐδεὶς ἴσως ἄλλος τῶν προκατόχων ἢ τῶν διαδόχων ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ· τὸ δὲ οὐδὲν ἦτον σπουδαιότερον, καθωδηγήθη περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὑπὸ ἀρχῶν ἐλευθερίων, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν εἶχε εἰσέτι ἀποβάλλει ἐν Κωνσταντινουπόλει ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τοὺς μάρτυρας. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι εἶδεν ἐκ τοῦ σύνεγγου τὴν βασιλείαν τούτην, ἀφοῦ περιέγραψε τὸ τραγικὸν αὐτῆς τέλος, συγκεφαλαιῶν τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν, ἀποθυμᾷ τὴν περὶ τὰ πολέμια ἐμπειρίαν καὶ δραστηριότητα αὐτοῦ, καὶ τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ μεγалоφυίαν, καὶ τὴν τοῦ σώματος ρώμην καὶ σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν· ἐπιφέρει δὲ ὅτι τοῦτο μόνον προσῆπτον οἱ πολλοὶ εἰς τὸν ἄνδρα τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἤθελεν ἄμεμπτον τὴν τῆς ἀρετῆς ἐν παντὶ συντήρησιν καὶ ἀπαρχάρακτον τὴν τοῦ δικαίου ἀκρίβειαν, ἀπαραίτητος ὢν εἰς τὴν τούτων ἐκδίκησιν καὶ ἀδυσώπητος πρὸς τοὺς ὀλισθίνοντας. Ἐλάττωμα τὸ ὅποῖον ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὴν πτώσιν τοῦ Νικηφόρου, ἀλλ' εἶναι βεβαίως τὸ λαμπρότερον ἐγκώμιον τὸ ὅποῖον δύναται νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης, ἅμα περὶ μέσης νύκτας ἐτελέσθη τὸ ἀνύσιον ἐκεῖνο κακούργημα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν βασιλείων αἵθουσαν, τὸ καλούμενον χρυσοτρίκλινον, ἐφόρεσε τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ καθήσας εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐπρόντισεν ἄνευ ἀναβολῆς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ πρὸ πάντων περὶ

τῆς δικτηρήτεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ἡ κυτοκρατορικὴ φρουρά, ἀκούσασα τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν, ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Χαλκίδος, ἐν ἣ ἦτο ὁ κύριος αὐτῆς στρατός, πρὸς τὸ τμήμα τῶν ἀνακτόρων ὅπου ἰδίως κατοικοῦν οἱ βασιλεῖς, ἐλπίζουσα ὅτι θέλει εὑρεῖ ἔτι ζῶντα τὸν ἡγεμόνα. Ἀλλ' αἱ σιδηραὶ πύλαι δι' ὧν τὸ τμήμα ἐκεῖνο ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἦσαν ἀσφαλῶς κεκλεισμέναι ἐνῶ δὲ ἡ φρουρά ἡγωνίζετο ν' ἀνυποχλεύσῃ αὐτὰς, ὁ νέος βασιλεὺς διέταξε νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου· ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέκειντο ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ὑπηρέτουν τὸν ἐκάστοτε μισθοδοτοῦντα αὐτούς, πεισθέντες ἤδη ὅτι ὁ πρότερος βασιλεὺς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν, ἀνεκήρυξαν ὁμοφώνως κυτοκράτορα τὸν Ἰωάννην. Οὕτω δὲ γενόμενος κύριος τῶν ἀνακτόρων ὁ Ἰωάννης, ἅμα ἤρχισε νὰ ἐξημερώσῃ ἡ 11 δεκεμβρίου, ἐξαπέστειλεν ἀνδρῶν λογάδων στῆφος, οἵτινες διερχόμενοι τὰς ἀγυῖάς τῆς πόλεως ἀνηγόρευον αὐτὸν κυτοκράτορα σὺν τοῖς πασι τοῦ Ρωμανοῦ. Εἰς τὸ στῆφος τοῦτο προσετέθη μετ' ὀλίγον ἄνθρωπος τις, τὸν ὅποτον οἱ ἀνυποχλύσθη ἡμῶν δὲν περιέμενον βεβχίως νὰ ἀκούσωσι πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ πτώσει τοῦ Νικηφόρου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ πρόεδρος Βασίλειος, ὅστις ἀφοῦ ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ὡς οὐδεὶς ἄλλος, καὶ ἐπετράπη τὴν ὅλην τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων διοίκησιν, ἅμα εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐγερθεῖσαν ἀντιπολίτευσιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο βέβαιος ἂν ἡ συνωμοτικὴ ἐπιτυχία, προσεποιήθη ἐπὶ τινος ἡμέρας ὅτι ἀσθενεῖ καὶ ἔμενε κλινῆρης περιμένων τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἐκδοσιν, διὰ νὰ πολιτευθῇ κατὰ τὰς περιστάσεις. Μύλις λοιπὸν ἔμχθε διὰ νοκτὸς τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου καὶ ἀμέσως ἀνελθὼν τὰς δυνάμεις, καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ σπείρας γενναίων νεκνίσκων, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσθάσματος ἀνεκήρυττε μετ' αὐτοῦ σεβαστὸν βασιλέα τὸν Ἰωάννην. Μετ' ὀλίγον δὲ δραμὼν εἰς τὰ βατίλεια προσχειρίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρκασιμώμενος, καὶ ἤδη συμπράττοντες ἀμφοτέρω ἐξαπέστειλαν αὐθαρῶς προστάγματα εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς πρωτεύουσας, παρὰγγέλλοντα ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ μὴ τολμήσῃ τις νεωτερισμὸν τινὰ ἢ διαρπαγὴν, καὶ προέλκον τοιουτοτρόπως τῶντι πᾶσιν ληστεῖαν καὶ σφαγὴν ἐξ ἐκείνων αἵτινες συνέβαινον πάντοτε σχεδὸν ἐν τοιαύταις μεταβολαῖς. Ἀλλως τε ὁ μόνος ἐπίφοβος ἄνθρωπος ἐν

Κωνσταντινουπόλει ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων, ὅστις διὰ μὲν τῶν πολλῶν αὐτοῦ χρημάτων ἠδύνατο νὰ κινήσῃ τὸν ὄχλον τῆς βασιλευούσης κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ τῆς ἀρχῆς, ἔχων δὲ ὑπὲρ ἐκυτοῦ ἀπάσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἀπάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς πόλεως ἀφωσιωμένους οὕτως εἰς τὴν μνήμην τοῦ Νικηφόρου, εὐχερῶς ἤθελε καταβάλλει τὸν Ἰωάννην ἃν ἐπεχείρει τοῦτο ἀμελλητί. Ἀλλ' αὐτὸς ἐξυπνήσας καὶ μαθὼν τὴν σφαγὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον κατεπτοήθη, ὥστε οὐδ' ἐσκέφθη νὰ πράξῃ τι γενναῖον, ἔσπευσε δὲ μόνον νὰ καταφύγῃ ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καταλείπων τὰ πράγματα εἰς τὴν φορὰν αὐτῶν καὶ τὴν τύχην. Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀδριανείας ταύτης, ἔπαυσεν ἀμέσως ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας ὅσοι ἦσαν διωρισμένοι ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὸν πρκίτωρα, ἦτοι ἑπαρχὸν τῆς πόλεως, τὸν δρουγγάριον τῶν πλωτῶν, ἦτοι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, τὸν δρουγγάριον τῆς βίγλης, ἦτοι τὸν φρούραρχον, καὶ νυκτέπαρχον, ἀντικαταστήσας ἀντ' αὐτῶν ἄνδρας οἰκείους, διέταξε δὲ ὅλους τοῦ παυθέντος, καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ πρώην βασιλέως νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν, καὶ αὐτόθι νὰ διατρίβωσι. Τρεῖς μόνον ἐξαίρεσεις τούτου ἐγένοντο. Ὁ μὲν κουροπαλάτης Λέων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρου ὁ πατρίκιος ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενοι, ἐξωρίσθησαν εἰς Μήθυμνον τῆς Λέσβου, ὁ δὲ ἄλλος υἱός, ὁ στρατηγὸς Χαλδίας (ἦτοι Τραπεζοῦντος) Βάρδας, παύσας τῆς ἀρχῆς, ἐξωρίσθη εἰς Ἀμάσειν. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Ἰωάννης τοσοῦτον ἐπιεικῶς ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, ἐξηκολούθει ἐφυβρίζων τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὅστις ἀφοῦ ἔμεινε καθ' ἑλπὴν τὴν ἡμέραν τῆς 11 εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐπὶ τῆς χιόνος κατακείμενος, ἐκηδεύθη ἔπειτα λαθραίως διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Αὕτη δὲ ἡ περὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ νέου βασιλέως ἀντίθεσις καθίστησι πρόδηλον ὅτι ἀπαξ τοῦ βίου ἀποθηριωθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίας καὶ διὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς Θεοφρανοῦς εἰσηγήσεων, ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν συνήθη αὐτοῦ μεγαλοφροσύνην. Κατὰ τὰς ἀκολουθοῦσας ἡμέρας ἐξηκολούθησε μεταβάλλων ἅπαν τὸ ὑποπτον προσωπικὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διορίζων οἰκείους ἀντὶ τῶν ἀπολυομένων τῆς ὑπηρεσίας, παύσας ἰδίως καὶ ἀντικαταστήσας ἅπαντας τοὺς στρατηγοὺς ἦτοι τοὺς γε-

νικούς διοικητάς τῶν θεμάτων. Τοιοῦτότρόπως δὲ ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἡμερῶν, καθ' ἃς δὲν ἐξήλθε πικντάπαι τῶν ἀνκτόρων, κίτοι βαθεῖα ἐπεκράτει ἀπανταχοῦ ἡσυχία καὶ τάξις, ἀτφαλίσως ὅσον ἐνεστὶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν ἡδὴ νὰ κυρώσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συνήθων εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀρμενιακῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες συνταυτίσασαι τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ χριστιανικοῦ ἐν τῇ ἀνκτολῇ κράτους ἀπέβησαν περιφανεῖς ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀπετέλεσαν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς λαμπρᾶς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, δι' ἧς τὸ κράτος τοῦτο συνετηρήθη καὶ ἐκλείσθη. Ὁ πρῶτος ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας τούτης, καὶ τούτου ἐνεκα δυνάμενος νὰ λογισθῇ ὡς ἀρχηγέτης αὐτῆς εἶναι ὁ πατρίκιος Ρωμανὸς ὁ Κουρκούας, ὅστις τῷ 886 ἦτοι κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, δομέστικος ὢν τῶν Ἰκναίων, δηλαδὴ ἡγεμὼν μιᾶς μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, εἶχε συνομόσει μετὰ πολλῶν στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου, φωραθεὶς δὲ ἐτιμωρήθη εἴτε πηρωθεὶς τοὺς ὀφθαλμούς, εἴτε τυφθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς. Τούτου τοῦ Ρωμανοῦ Κουρκούα δύο ἐγένοντο υἱοί, Ἰωάννης καὶ Θεόφιλος, ἐξ ὧν ἡ οἰκογένεια ἐκείνη διηρέθη εἰς δύο κλάδους, ἐξ ἵσου σχεδὸν ἐπισήμους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, τῶν ὁποίων ὁμῶς μόνον ὁ πρεσβύτερος διετήρησε τὸ ἀρμενιακὸν ἐπώνυμον τοῦ Κουρκούα, προφερόμενον ἐν τῇ ἀρμενικῇ γλώσσῃ Γοῦργεν, μετατραπέν δὲ ἐπὶ τὸ μάλαιώτερον, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔθος εἰς Κουρκούαν. Καὶ ἦτο τὸ ὄνομα Γοῦργεν κύριον παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, μετεβλήθη δὲ εἰς οἰκογενειακὸν παρὰ τοῖς ἡμετέροις, ὅπως πολλάκις συμβαίνει. Ὁ ἀρχηγέτης τοῦ πρεσβυτέρου κλάδου Ἰωάννης Κουρκούας, εἶναι ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος στρατηγός, ὅστις ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο χρόνους διατελέσας δομέστικος τῆς ἀνκτολῆς, βασιλεύοντος Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀνκρίθημεντα ἔστησε τρόπαια κατὰ μωαμεθανῶν ἐπὶ τέλους δὲ τῷ 942 ἐξέπεπε τῆς ἀρχῆς διὰ ρυθιουργίας τῶν τοῦ Ρωμανοῦ υἱῶν, οἵτινες ἐφθόνησαν τὸν εὐτυχῆ στρατηγόν, διότι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα τοῦ

δομestίκου Εὐφροσύνην, μεθ' ἑνὸς τῶν ἰδίων ἐγγόνων. Τοῦ Ἰωάννου τούτου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Ρωμανὸς Κουρκούας, στρατηγὸς ὡσχύτως περιφανής, ὃν τῷ 963 ὁ παρκασιμώμενος Ἰωσήφ διώρισε δομestικὸν τῆς Δύσεως, ὅτε προεχειρίσατο δομestικὸν τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προλάβῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ὁ τοῦ Ρωμανοῦ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Κουρκούας διατελέσας στρατηγὸς ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, ἔπεσε τῷ 972 ἐν τῷ ρωσικῷ πολέμῳ, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλομεν ὁμιλήσει. Τελευταῖος δὲ τοῦ πρωτοτόκου τούτου κλάδου ἀναφέρεται, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, τῷ 1008, ὁ πατρίκιος Ρωμανὸς Κουρκούας, ὁ τοῦ προηγουμένου Ἰωάννου υἱός. Ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διεσώθη φαίνεται ἐπὶ πολὺ, διότι μετὰ 250 ἔτη περὶπου, ὁ τῷ 1143 πατριαρχεύσας Μιχαὴλ Β' ἐπωνομάζετο Κουρκούας. Τοῦ δὲ δευτεροτόκου κλάδου ἀρχηγέτης ὑπῆρξεν ὁ τοῦ πρώτου Ἰωάννου Κουρκούα ἀδελφὸς Θεόφιλος, ὅστις, στρατηγὸς ὢν Μεσοποταμίας, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κουρκούας ἦτο δομestικὸς τῆς Ἀνατολῆς, πολλάκις ὡσχύτως τοὺς μωαμεθανοὺς κατετρόπωσεν. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν ἡμέτερον Ἰωάννην, περὶ τοῦ ἐπωνυμίου τοῦ ὁποίου, Τσιμισκῆς, ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει «τοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἀρμενίων διαλέκτου πρόσρημα ὄν, εἰς τὴν Ἑλλάδα μεθερμηνευόμενον Μουζακίτζην δηλοῦν βραχύτατος γὰρ τὴν ἡλικίαν (τὸ ἀνάστημα) τελῶν, ἐπωνυμίαν ταύτην ἐκτήσατο». Ἐντεῦθεν ὁ Δουκάγγιος ὑπολαμβάνει τὴν λέξιν Μουζακίτζης ὡς παρὰ φ' ὁρὰν τοῦ Μειρακίτζης. (18) Ἄλλη ὅμως εἶναι ἡ νεωτάτη ἐρμηνεία τοῦ ἐπωνυμίου Τσιμισκῆς κατὰ τοὺς δεινοὺς περὶ τὰ ἀρμενιακά. Tschemischgaizag, ὅπερ σημαίνει, λέγουσι, σάνδχλον λαμπρὸν ἢ ἐρυθρὸν, εἷα φοροῦσιν αἱ γυναῖκες τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἐνταυτῷ τὸ ὄνομα πόλεως τινος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἣτις ἐκκλεῖτο τὸ πάλαι καὶ Ἱεράπολις, καὶ ἐξ ἧς κατήγετο ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Τὸ τελευταῖον λοιπὸν τοῦτο ἐπωνύμιον, τὸ ὁποῖον ἀρμενιστὶ γράφεται

(18) Τοῦτο δὲν φαίνεται ἀκριβές. Πιθανώτατα τὸ Μουζακίτζης προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἀρμ. μ ο υ δ ζ ἄ κ = σανδάλιον, ὑπόδημα βραχύ. Ἡ λ. φαίνεται σημαίνουσα (ἀλλὰ Ἀρμενιστὶ) τὸ αὐτὸ ὅπερ καὶ τὸ Τζιμισκῆς.

Tschemeschigigih δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ τῆς πόλεως ἐκείνης ὀνόματος καὶ σημαίνει λαμπρὸν σπανδαλίσκον.

Ἡξεύρομεν ἤδη ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καίτοι μικρὸς ὢν τὸ ἀνάστημα, ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ἀθλητικὸς. Ἡ ἐλευθεριότης αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη, ὥστε οὐδεὶς τῶν ἐπικλυμένων αὐτὸν ἀνθρώπων ἀπῆρχετο ἐλπίδων κενός. Καὶ ἂν, ἐπιφέρει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὁ παραιοιμώμενος Βασίλειος δὲν περιέστελλε τὴν ἄπληστον αὐτοῦ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ροπὴν, ἦτο ἱκανὸς νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς δεομένους ὅλους τοὺς βασιλικούς θησαυρούς. Τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι ἅμα ὡς ἐδασίλευσεν, ἔσπευσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπάσης τῆς ὑπερόγκου αὐτοῦ περιουσίας, ἣν τὸ μὲν ἐκ προγόνων ἐκληρονόμησε, τὸ δὲ διὰ τῶν ἰδίων πολεμικῶν τροπαίων προσεκτήσατο, ἐν μέρει μὲν διχνεύμας εἰς τοὺς γείτονας γεωργούς, ἐν μέρει δὲ προσδιορίσας εἰς συντήρησιν μεγάλου τινὸς τῶν λελωθμένων νοσοκομείου. Οὐδὲ ἤρκεσθη εἰς τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς τούτους τε καὶ πρὸς πάντα πάσχοντα πολλὴν ἀείποτε ἐπεδείκνυε συμπάθειαν, μὴ ἀποτροπιζόμενος νὰ παραμυθῇ καὶ νὰ πληιάζῃ τοὺς ἐκ τῶν οἰκτροτέρων νόσων ἀσθενούντας, αὐτὸς ὁ εἰς ὑπερβολὴν ὢν ἀεὶ καὶ φιλόκκλος καὶ περὶ τοὺς πότους καὶ τοὺς ἔρωτας καὶ πᾶσαν τοῦ σώματος ἡδονὴν ἐκδοτός. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης εἶχε λοιπὸν ἅπαντα τὰ προτερήματα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐλαττώματα τῶν γενναίων φύσεων· δυσεξήγητον δὲ μένει πάντοτε εἰς ἡμᾶς πῶς τοιοῦτος δικτελέσας δι' ἅπαντος τοῦ βίου, ἀνεδείχθη τοσοῦτον ἄλλοιός καθ' ὅλας τὰς περιπετείας τοῦ κακουργήματος δι' οὗ ἐσφετερίσθη τὴν ἀρχήν· διότι δὲν ἤρκεσθη νὰ θανατώσῃ διὰ φρικτῶν βασάνων τὸν Νικηφόρον, δὲν ἤρκεσθη νὰ περιυδρίτῃ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐδέησε καὶ νὰ ψευδολογήτῃ ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἀποκρουσθῇ ὑπ' αὐτῆς.

Γινόντι ὅτε ἐπτὰ ἡμέρας ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ἀρχήν, καὶ τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη ἵνα ἐξασφαλίσῃ αὐτήν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης προσῆλθε τελευταῖον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἵνα στεφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὁ γέρων Πολύευκτος δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἱερόν, πρὶν ἢ ἐκπληρώσῃ τρεῖς ὅρους· Πρῶτον, ἀποπέμψῃ ἐκ τῶν βασιλείων τὴν Θεοφανώ, τῆς ὁποίας ἡ σύμπραξις εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Νικηφόρου ἦτο ἀναμφισβήτητος· δεύτερον, ὑποδείξῃ τὸν αὐτουργὸν τῆς δολοφονίας ταύτης, ὅστις καὶ ἂν ᾖ, καὶ τρίτον ἀποδώσῃ εἰς τὴν σύνοδον τὸν τόμον

δι' οὗ ὁ Νικηφόρος καθυπέβαλλεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν καὶ ἀπόφασιν πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνδώσῃ εἰς ἀπάσας ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ Θεοφανὼ ἐξωρίσθη ἀμέσως εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ὁπωσοῦν ἀπωτέρω κειμένην Προκόννησον (τὴν νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ), ἰδοῦσα οὕτω ματαιωθέντα τὰ χρυσᾶ αὐτῆς ὄνειρα, καὶ τιμωρηθεῖσα τάχιστα διὰ τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν. Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ Πολυεύκτου, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ κίσθῃμικτα τῆς Θεοφανοῦς. Ἄν ᾗθελεν, ἔσωζεν αὐτήν, ἥτις δὲν ἦτο πλειότερον αὐτοῦ ἔνοχος. Ἀλλ' ἀφοῦ ὠρελήθη ἐξ αὐτῆς, ἵνα καταστήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ νὰ προδῇ περαιτέρω, καὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν συμβίωσιν μετὰ γυναικὸς ἢ ὁποῖα ἡδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιβουλεύσῃ καὶ αὐτὸν, ὅπως ἔσως τοσοῦτους ἄλλους, βεβαίως δὲ τὸν δεύτερον σύζυγον. Ἡ δυσκολωτέρα τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Πολυεύκτου ἦτο ἡ περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ τῆς δολοφονίας αὐτουργοῦ, διότι ἦτο ἀνχυφισθήτητον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἰδίᾳ χειρὶ ἐπλήγωσε τὸν Νικηφόρον καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς τοῦτο προέτρεψεν. Οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ καταγγεῖλῃ ὡς μόνον ἐκτελεστήν τοῦ φόνου τὸν Λέοντα τὸν Βαλάντην καὶ νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς ἐξορίαν. Τελευταῖον ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύνοδον τὸν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τόμον τοῦ προκατόχου, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἂν δὲν ἔπραττε τοῦτο, ᾗθελεν ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ὀργὴν τοῦ κλήρου. Τούτων δὲ γενομένων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῇ 25 δεκεμβρίου, καὶ ἀναιρῶν ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, ἠῤῥησε τὰς δωρεὰς ἔσχι ἀπενέμοντο εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ἄλλους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, παρέσχεον ἀτέλειαν φόρων εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀρμενικῶν, ἐξ οὗ κατήγετο, καὶ ἐν γένει οὐδεμίαν ἐδειξε φειδῶ περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων.

Ἀλλ' ἐὰν καθ' ὅλα ταῦτα ἐφάνη ἐνδεέστερος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προκατόχου, περὶ τὴν ἄλλην τῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν ἀνεδείχθη λαμπρότατος, περὶ δὲ τοὺς κατὰ τῶν πολεμίων ἀγῶνας κρείσσων τῇ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιφανεστάτου ἐκείνου ἀνδρός. Εἶδομεν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀντιοχείας γενομένην κατὰ τὰς τε-

λευταίας τοῦ Νικηφόρου ἡμέρας. Ὁ πατριάρχης αὐτῆς Χριστοφόρος εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας· ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἔσπευσε νὰ προχειρίσῃ διὰ Πολυεύκτου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου ἱεράρχην τῆς πόλεως ἐκείνης τὸν μοναχὸν Θεόδωρον, χρισθέντα τῇ 8 ἰανουαρίου 970 ἐν Κωνσταντινουπόλει, πιθκνῶς διότι ἐν τῇ ἀνωμάλῳ καταστάσει τῶν πραγμάτων τῆς Συρίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ αὐτόθι ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου τούτου. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἀποθνήσκοντος καὶ τοῦ Πολυεύκτου τῇ 28 ἰανουαρίου, ὁ Ἰωάννης, καλέσας εὐθὺς τὴν ἐπιούσαν εἰς τὴν βσιλείον αὐλὴν τοὺς ἱεράρχας καὶ τὴν σύγκλητον, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀναβιδάζει εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὸν ἀναχωρητὴν Βσιλείον, ὅστις καὶ ἐχειροτονήθη τῷ ὄντι τὴν κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, 13 φεβρουαρίου. Τὰ δύο τεκῦτα γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι ἂν ὁ Ἰωάννης ἔσχισε τὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦ προκάτοχου τόμον, πράγματι ὅμως διετήρησε τὸ δικαίωμα τῆς τῶν ἀρχιερέων ἐκλογῆς. Συγχρόνως ἐφρόντισε διὰ σιταγωγίας, ἣν τάχιστα συνήγαγεν ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ ἐμπορίων, νὰ θεραπεύσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ δεινὰ τοῦ λιμοῦ ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τριετίαν κατετρώχετο τὸ κράτος. Καὶ τότε ἐπέστησε τὴν προτοχὴν εἰς τοὺς ἔξω πολεμίους, ὧν οἱ μᾶλλον κατεπεύγοντες ἦσαν δύο, οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ οἱ Ρῶσοι, οἵτινες ὑπὸ τὸν Σδιατοσλαῦον εἶχον γίνεαι κύριοι ἀπάσης τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ προσεχές ἔαρ, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος· καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισε τῶντι ὅτι ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο μᾶλλον τὸ βούλευμα τοῦ προκατόχου, ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ μωαμεθανῶν πόλεμον. Ναὶ μὲν ἡ ἔλωσις τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶχε συνεπαγάγει τὴν ἀνάκτησιν ὅλης τῆς Συρίας· πολλὰ τῶν αὐτόθι κατακτηθεισῶν πόλεων ἀπέβλεπον εἰς στάσιν, διότι ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε λάβει καιρὸν νὰ διαθέσῃ τὰ κατ' αὐτάς ἀσφαλῶς, ἐλέγετο δὲ ὅτι θέλουσιν ἔλθει εἰς βοήθειαν αὐτῶν οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε οἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολέμιοι ἦσαν σφόδρα τεταπεινωμένοι καὶ ἐξησθενημένοι ἕνεκα τῶν προτέρων ἀτυχημάτων, ὁ δ' ἐξ αὐτῶν κίνδυνος ὀλιγώτερον ἐπικείμενος τοῦ ἀπὸ τῶν Ρώτων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀπειλήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης παρτάξας εἰς Ἀνατολὴν στρατὸν ἀποχρῶντα ὑπὸ τὸν πατρίκιον Νικόλαον, ὅστις, καίτοι εὐνοῦχος ὢν, εἶχε πολλὴν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς ἄλλης δυνάμεως τοῦ κράτους κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου.

Πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ πολεμικὴν τινὰ πράξιν, ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ρώσων νὰ λάβῃ τὸν συμφωνηθέντα πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῇ κατὰδρομῇ τῆς Βουλγαρίας μισθὸν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σβιατοσλαῦος ἀπέρριψεν ἐπανελημμένως τὴν πρόσκλησιν ταύτην, προσαπειλήσας ὅτι ἐπελθὼν, θέλει πολιορκήσῃ τὴν βασιλεύουσαν, ὁ Ἰωάννης διέταξεν ἀμέσως τὰ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν ἀπαιτούμενα. Ὁ μάγιστρος Βάρδας ὁ Σκληρὸς καὶ ὁ πατρίκιος Πέτρος διετάχθησαν νὰ πορευθῶσι μετὰ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ καταλαβόντες τὰ μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Θράκης σύνορα, νὰ διαχειμάσωσιν αὐτόθι περιμένοντες τὸν βασιλέα, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ ἔαρ, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ γυμνάζοντες μὲν τὸν στρατὸν, πληροφορούμενοι δὲ διὰ κατασκόπων τὰ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν συμβαίνοντα. Ὁ πατρίκιος Πέτρος ἦτο ὁ στρατοπεδάρχης ἐκεῖνος ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶχε κυριεύσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ δὲ τῶν Σκληρῶν οἶκος ἀνῆκεν εἰς τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος. Πρῶτος ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὁ πατρίκιος Νικήτας Σκληρὸς, τῷ 889, ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα· δεύτερος δὲ ὁ προκείμενος Βάρδας Σκληρὸς, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὴν πρὸς τὸν Νικήταν συγγένειαν, ὅστις ὅμως ἦτο ἀδελφὸς μὲν τῆς πρὸ μικροῦ θανούσης συζύγου τοῦ Ἰωάννου Μαρίας, τῆς φημιζομένης ἐπὶ κάλλει καὶ σωφροσύνῃ, ἀνὴρ δὲ δραστήριος καὶ γενναϊότατος. Ἀπὸ καταλαβούσης τὰ μεθόρια τῆς στρατιᾶς ταύτης, οἱ Ρῶσοι ἐπῆλθον κατ' αὐτῆς, συνεπαγόμενοι πολλοὺς Οὐγγρους καὶ Βουλγάρους, καὶ συμποσούμενοι εἰς 30,000. Καίτοι δὲ ἔχων νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τριπλασίαν δύναμιν, ὁ στρατηγὸς Σκληρὸς δὲν ἐδίστασε νὰ ἀντιπαρταχθῇ, διαίρεσας εἰς τρεῖς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ δύο μὲν μοίρας διατάξας νὰ ἐνεδρεύσωσιν εἰς τοὺς ἑνθεν καὶ ἑνθεν τῶν ἀντιπάλων δρυμούς, μὴ προκύπτουσαι ἐκεῖθεν εἰμὴ ὅταν ἡγήσῃ τὸ πολεμιστήριον σάλπι-

σμα, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτεθεὶς κατὰ μέτωπον. Ἡ συμ-
πλοκὴ ὑπῆρξε σφοδρά. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βάρδα Κων-
σταντῖνος, νεώτατος ὢν ἔτι, ἀλλὰ πελώριος τὸ σῶμα καὶ τὴν ἰσχὺν
ἀκαταγώνιστος, ἐφόνευσε τοῖς μὲν τινὰ Ρῶσον, ὅστις εἶχεν ἐξορ-
μήσει κατὰ τοῦ προκινδυνεύοντος Βάρδα· μετ' ὀλίγον δὲ ἀμφιρρό-
που ἔτι ὄντος τοῦ ἀγῶνος ἤχησαν αἱ σάλπιγγες, καὶ ἐπατάγησαν
τὰ τύμπανα, καὶ προσεβλήθησαν κατὰ νώτων οἱ Ρῶσοι ὑπὸ τῶν
ἐνεδρευσόντων ταγματῶν, ὥστε ἐκπλαγέντες ἤρχισαν νὰ ὑπενδίδωσι.
Τότε εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῶν ἡγεμόνων προελάσας ἠθέλησε
νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς συναγωνιστάς, ἀλλ' ὁ Βάρδας ἀντεπεξελθὼν ἔ-
σχισεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους εἰς δύο ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ζωστήρος,
καὶ οὕτω πεσόντος κατὰ γῆς τοῦ ἀθλητικοῦ ἐκείνου σώματος, οἱ
Ρῶσοι ἐτράπησαν ἤδη εἰς φυγὴν καταδιωκόμενοι καὶ ἀνηλεῶς σφα-
ζόμενοι μέχρις ἐσπέρας. Τὰ προίμια λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος ἀπέβησαν
λαμπρά, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης μεταδιβάζων ἀδιακόπως τὰς δυ-
νάμεις ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, καὶ τοποθετῶν αὐτὰς ἐπιτηδεύως καὶ
γυμνάζων, ἦτο ἔτοιμος νὰ εἰσβάλῃ πανστρατιᾷ εἰς τὴν Βουλγαρίαν,
ὅτε περιστάσεις ἀπροσδόκητοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀναβάλῃ καθ'
ὅλον τοῦτο τὸ ἔτος τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐπιχείρημα.

Οἱ Φωκάδες δὲν ἐπείσθησαν νὰ ὑποφέρωσι μέχρι τέλους ἀμα-
χητὶ τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Βάρδας
ὅστις ἦτο ἐξόριστος εἰς Ἀμάσειαν, συνεννοηθεὶς μετὰ τριῶν αὐτοῦ
ἐξαδέλφων, καὶ δραπετεύσας ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἦλθεν εἰς
Καيسάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἠθροισεν αὐτόθι μέγα πλῆθος ἀν-
θρώπων, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ρέπουσι πάντοτε πρὸς στάσιν, ἀνη-
γορεύθη ὑπ' αὐτῶν πρόχειρος αὐτοκράτωρ, ἐχειροτόνησε πολλοὺς
στρατηγοὺς καὶ ἄλλους ἄρχοντας, ἔδωκεν ἔτι πλείονας ὑποσχέ-
σεις, καὶ ἔπραττε ταῦτα πάντα ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ
πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις, φρουρούμενος εἰς Λέσβον, ὑπεκίνει
εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Μακεδόνας διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀβύδου Στε-
φάνου, ὑποσχόμενος καὶ αὐτὸς τιμὰς καὶ χρήματα. Ὁ βασιλεὺς
Ἰωάννης πληροφορηθεὶς αἴφνης τὰ γινόμενα, καθυπέβαλεν αἰέτως
εἰς δίκην τὸν ἐπίσκοπον Ἀβύδου, τὸν Λέοντα Φωκά, καὶ τὸν υἱὸν
αὐτοῦ Νικηφόρον, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος καθήρεθαι τῆς ἱερωσύνης, οἱ
δὲ δύο ἄλλοι καταδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἐ

ξετέλεσε τὴν ποινὴν ταύτην, πέμψας δὲ εἰς Λέσβον διαταγὰς, ἐπῆρωσε, λέγουν, ἀμφοτέρων τοὺς ὀφθαλμούς, πράγματι ὅμως τὰς βλεφαρίδας μόνον αὐτῶν ἔκχυσεν, ἀφήσας ἀβλαβῆ τὴν ὄψιν. Ἀλλὰ ἐπέβαλε βαρείας χρηματικὰς ποινὰς εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν φίλων αὐτῶν, ὅσοι εἶχον ἀποδεχθῆ τὰς στασιαστικὰς ἐκεῖνας συμβουλὰς. Πρὸς δὲ τὸν Βάρδην Φωκᾶν ἔγραψε παλαιῶν νὰ πικριτηθῇ τοῦ ὀλεθρίου τολμήματος καὶ ὑποχόμενος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ πλήρῃ ἀμνηστίαν. Ἀλλ' ἐκεῖνου αὐθαδῶς καὶ ὑβριστικῶς ἀπαντήσαντος, ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν Βάρδην Σκληρόν, τὸν πρὸ μικροῦ κατὰ τῶν Ρώσων ἀριστεύσαντα ἀναβελὼν ἐξ ἀνάγκης τὴν κατὰ τῶν ἀρκτῶν πολεμίων ἐπεχείρησιν. Ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατῴρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν στάσιν σχεδὸν ἀμαχητί. Ὅχι μόνον εἶχε ρητὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως ν' ἀποφύγῃ ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν αἱματοχυσίαν, ἀλλὰ καὶ οἷοθεν ἀπέκλινε πρὸς τοῦτο κηδεστὴς ὢν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀδελφὴ ἦτο νύμφη του, ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ αὐτοῦ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ. Ὅθεν ἄμα πλησιάσας εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, προέτεινεν αὐτῷ εἰς τε τὸν ἀρχηγὸν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἀμνηστίαν καὶ ἀπάθειαν, ἐὰν ἀποθέσωσι τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς ἐπέμενεν ἀποποιούμενος· ἀλλ' οἱ περὶ αὐτὸν ἐνδίδοντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς ἀμοιβὰς τοῦ Σκληροῦ, ἠτομόλησαν σωρηδὸν εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, ὥστε ὁ Βάρδας Φωκᾶς, βλέπων ἑαυτὸν παρὰ πάντων σχεδὸν ἐγκαταλιπόμενον, ἔφυγε διὰ νικτὸς καὶ ἀπῆλθε μετὰ 300 μόνον εἰς φρούριόν τι καλούμενον Ἀντιγούς, τὸ ὅποσον εἶχε λάβει τὴν πρόνοιαν πρὸ καιροῦ νὰ ὀχυρώσῃ, εἰσχαγῶν ἐν αὐτῷ καὶ τροφὰς ἀποχρώσας. Ἐκεῖ πακολούθησεν αὐτὸν ὁ Βάρδας Σκληρὸς καὶ ἀποκλείσας πανταχόθεν, πκρήνευσεν ἐκ νέου νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐμένειαν τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ Φωκᾶς, βλέπων ὅτι παντελῶς ἐμονώθη, καὶ ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ διχφύγῃ τὴν ἄλωσιν, ἐνέδωκε τελευταῖον καὶ λαβὼν πίστεις περὶ τῆς ἀπαθείας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν φιλτάτων, κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων. Ὁ Σκληρὸς ὑπεδέχθη αὐτοὺς φιλικνθρώπως καὶ ἀνέφερε τὰ γενόμενα εἰς τὸν βασιλέα, ζητῶν τὰς δικταγὰς του. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐδήλωσεν, ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς, ἀποκαρεῖς κληρικὸς νὰ περιορισθῇ εἰς Χίον μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις νὰ διαπεράσῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ αὐτόθι νὰ

διαχειμάσῃ, ἵνα κατὰ τὸ προσεχές ἔκρ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν Ρώσων.

Τὸ πρὸ ἐνὸς ἔτους μελετώμενον κατὰ τούτων ἐπιχείρημα ἀπέβκινεν ὁσημέρκι μᾶλλον κατεπεῖγον. Ἐπκρθέντες ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Βάρδα Φωκά, καὶ ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ὀλίγης ἐμπειρίας καὶ τῆς περὶ τὸν βίον ἀκολασίας τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου Κουρκούκ, εἰς ὃν μετὰ τὴν ἀνχώρησιν τοῦ Σκληροῦ εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἡγεμονία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ, οἱ Ρῶσοι, διέπραξαν πολλὰς ἐπιδρομὰς καὶ δηρώσεις εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὥττε εἴπερ ποτέ ἀπακρίτητον ἀπέβη νὰ περιστῇ. Καθ' ὅλον λοιπὸν τὸν χειμῶνα τοῦ 970 πρὸς τὸ 971, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπκνκλκβὼν καὶ συμπληρὼν τὰς προπκρσκειὰς αὐτοῦ, κκτῆρτισε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, συνέλεξε τροφὰς καὶ ἡτοίμκσε μεγάλας ὀπλων προμηθείας.

Συγχρόνως δὲ ἐρρύθμισεν ἀσφαλέστερον τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς δύο νομίμους δικδόχους τῆς μακεδονικῆς δυνκστείας, τὸν Βασίλειον, ὅστις ἦτο ἤδη 14 ἐτῶν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐνδεκχέτη ὄντα. Ἡ μήτηρ αὐτῶν Θεοφανὼ ἐνόμισε, φκίνετκ, ὅτι δύνατκ, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ κινήματος τῶν Φωκάδων, νὰ κινήσῃ ἐπκνάστασιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁθεν δρκ πετεύσασκ ἐκ Προκοννήσου ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσκν, ὅπου οὐδένα μὲν εὔρε πρόθυμον νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, κκτῶρθωσεν ὅμως νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ βασίλεια, καὶ νὰ ἴδῃ τὸν τε βασιλέα Ἰωάννην, καὶ τὸν πκρκκοιμώμενον Βασίλειον. Ἡ σκηνὴ ὑπῆρξε σκκνδκλώδης. Πάντα τὰ πάθη τοῦ δικπκιδκγωγηθέντος ἔρωτος καὶ τῆς ἀποτυχούσης φιλαρχίας ὅσκ πρὸ μηνῶν ἔδραζον εἰς τὴν κκρδίαν τῆς γυναικὸς ταύτης, ἐξεκείλκσαν ἤδη ἀκάθεκτα. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε τὰ θέλγητρα, οὔτε οἱ ἔλεγχοι, οὔτε αἱ πκρκκλήσεις οὔτε αἱ ἀπειλκὶ ἱσχυσκαν νὰ μεταπείσωσι τὸν βασιλέα Ἰωάννην, ἡ Θεοφανὼ, στραφεῖσα πρὸς τὸν πκρκκοιμώμενον, ὕβρισεν αὐτόν, ὠνόμκσε Σκύθην, ὠνόμκσε βάρβαρον, καὶ ἐν τῇ πκρκφορᾷ τῆς ὀρμήσκσκ τὸν ἐγρονθοκῆσεν εἰς τὸ πρόσωπον. Τότε ἀπήχθη ἐκ τῶν ἀνκκτόρων καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ μονὴν τῆς Δάμιδος. Συνεξωρίσθη δὲ καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἐν Μαντινείῳ τῆς Καππαδοκίας. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ θέσις τῶν νομίμων δικδόχων τῆς μακεδονικῆς δυνκστείας ἀπέβκινεν ἐπισκκλής· διότι εἶχον συμβκσιλέκ ἄνδρκ πανίσχυρον, δι' οὐδενὸς συν-

δεόμενον πρὸς αὐτοὺς δεσμοῦ, δυνάμενον δὲ νὰ γεννήσῃ ἐκ δευτέρου γάμου τέκνα ἴδια, καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ παραγάγῃ συμφέροντα ἐπικίνδυνον εἰς τὴν τύχην τῶν νομίμων διαδόχων. Ταῦτα τὰ ἀτοπήματα θέλουσα νὰ προλάβῃ ἡ σύγκλητος, ἥτις ἐπεθύμει πάντοτε τὴν δικτήρησιν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, προέτρεψε τὸν βασιλέα Ἰωάννην διὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἄμα καὶ τὰ κατὰ τοὺς βασιλόπαιδας, νυμφευόμενος ἄνευ ἀναβολῆς τὴν θείαν αὐτῶν Θεοδώραν, τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς των Ρωμανοῦ. Ὁ δὲ ἡσπάσθη προθύμως τὴν συμβουλήν, εἰ καὶ ἡ Θεοδώρα διέπρεπε μᾶλλον ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτῆς ἢ ἐπὶ κάλλει καὶ νεότητι. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν κατὰ μῆνα νοέμβριον 970 καὶ ἐπροξένησαν πολλὴν ἀγαλλίαν εἰς ἅπαν τὸ ὑπῆκοον. Εἰς τὴν ἀγαλλίαν ταύτην συνετέλεσαν πλεῖτται αὐλικαὶ καὶ δημοτικαὶ πικνηγύρεις, αἵτινες ἀπέδωκαν τόσῳ μᾶλλον λαμπρὰ καὶ κοινῆς εὐχαριστήσεως πρόξενον, ὥσθ ὁ βασιλεὺς ἀνεδείχθη κατὰ τὴν συνήθειάν του μεγαλοπρεπὴς καὶ φιλόφρων. Περὶ ταῦτα δὲ διατρίψας καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, εὗρέθη κατὰ τὸ ἔαρ ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλευμάτος.

Ἡ 28 μαρτίου 971 ὠρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐξόδου τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ πρωῒας τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἥτις ἦτο ἡ πέμπτη τῆς ἐβδομάδος τῶν Βατίων, ὁ μὲν στρατὸς παρετάχθη ἐπὶ πολέμῳ διεσκευασμένος εἰς τὰς μεταξὺ τῶν βασιλείων καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας πλατείας καὶ ὁδοῦς, ὁ δὲ στόλος ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Ὁ στρατὸς ἦτο πολὺ εὐαριθμότερος τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐπανειλημμένως κατὰ μακροχρόνιων ἐπελθόντων δεκάκις, εἰκοσάκις καὶ τεσσαρακοντάκις μυρίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ συνέκειτο ἐκ μαχητῶν λογάδων, ἐν οἷς μάλιστα διέπρεπεν ἡ ἔλξη τῶν Ἀθανάτων, ἣν πρῶτος διωργάνωσεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν ἀρίστων καταφράκτων ἱππέων ἐπιλεξάμενος, ὡς τὸ κράτιστον τῶν ἰδίων δορυφόρων σῶμα, κατὰ μίμησιν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (σελ. 502 τοῦ πρώτου τόμου) καὶ τοῖς μετέπειτα Πέρσαις (σελ. 98 τοῦ τρίτου τόμου) Ἀθανάτων. Ἡ ἔλξη αὕτη λαμπρῶς τινόντι ἠγωνίσατο κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον, βραδύτερον δὲ ὡς δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς

σπουδαῖον στρατιωτικὸν σῶμα, καὶ πιθκνῶς κατηργήθη ὡς κινήσα-
 σα τὸν φθόνον τῶν ἄλλων σωμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ
 δὲ στόλος συνέκειτο ἐκ 300 περίπου πλοίων μεγάλων καὶ μικρῶν,
 ὧν τὰ κράτιστα ἦσαν διὰ σκευαστοῦ πυρὸς ὠπλισμένα, καὶ τούτου
 ἕνεκα ἐκκλοῦντο πυρφόρα. Ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε τῶν ἀνκτόρων περὶ
 τὴν ἐνάτην ὥραν τὰς πρωίας, ἀφοῦ προσηυχῆθη εἰς τὸ ἐν τῇ Χαλ-
 κῇ ἱερὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀπῆλθε διὰ μέσου τῶν ταγμαμάτων
 καὶ ἰλῶν εἰς τὸν μέγαν νχὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐζητήσατο ἐν-
 ταῦθα τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐπορεύθη ἔπειτα, παρεπομέ-
 νου σύμπαντος τοῦ στρατοῦ καὶ λιτχνεύοντος τοῦ κλήρου, πρὸς τὸν
 ἐν Βλαχέρναις οἶκον τῆς Θεομήτορος. Ἐνταῦθα προσηυχῆθη τὸ
 τρίτον. Ἐξελθὼν δὲ τῆς ἐκκλησίας, ἀνῆλθεν εἰς τὰ αὐτόθι ἀνάκτο-
 ρα, ἵνα ἐπιθεωρήσῃ ἐκεῖθεν τὸν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν παρατεταγμένον
 καὶ εἰς ἔκπλουν κατὰ πάντα πρεσκευασμένον στόλον. Ὁ βασιλεὺς
 ἐνέκρινε τὴν ναυτικὴν παρχασκευήν, πρήγγειλε νὰ διανεμηθῶσι χρη-
 ματικαὶ ἀμοιβαὶ εἰς τοὺς ναυδάκτας καὶ τοὺς ἐρέτας, καὶ διέταξε
 νὰ ἐκπλεύσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ τὸν Ἰστρον
 ποταμόν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ διακωλύσῃ τοιοῦτοτρόπως
 πᾶσαν τῶν Ρώσων ὑποχώρησιν. Ἀμα δὲ ὡς ἐξέπλευσεν ὁ στόλος,
 ἀνεχώρησε καὶ ὁ βασιλεὺς αὐθημερὸν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς
 Ἀδριανούπολιν.

Ἐκεῖ ἀφικόμενος τὴν τρίτην ἡμέραν ἔμαθε παρὰ τῶν προσκό-
 πων ὅτι αἱ κλεισοῦραι τοῦ Αἴμου ἦσαν ἀφύλακτοι, διότι οἱ Ρῶσοι
 ἐνόμιζον ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει ἐκστρεφεῖσαι πρὶν ἢ πανη-
 γυρίσῃ τὴν ἐορτὴν τοῦ πάσχα καὶ τὰς παρεπομένους αὐτῇ τε-
 λετάς. Ὅθεν ὠφελούμενος ἐκ τοῦ λάθους τούτου τῶν πολεμίων
 ἀπεφάσισε νὰ διέλθῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὰς στενάς ἐκεῖνας διόδους,
 καὶ νὰ ἐπιπέσῃ ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῆς Πρσισθλαύκας, ἣτις, ὡς
 γνωρίζομεν ἤδη, ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν ἡγεμόνων τῆς Βουλγαρίας.
 Ἐπὶ τούτῳ διήρесе τὸν στρατὸν εἰς δύο. Καὶ αὐτὸς μὲν παραλαβὼν
 τοὺς Ἀθιναίτους καὶ πεζοὺς τῶν ἀλκιμωτάτων 15,000 καὶ ἵπ-
 πεῖς 13,000 προεπορεύθη ὅσον ἔνεστι τάχιον, τὸ δὲ λοιπὸν
 στρατιωτικὸν μετὰ τῶν σκευῶν καὶ τῶν πολιορκητῶν μηχαν-
 νῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παργγείλας νὰ
 ἐπέλθῃ ἐξ ὀπισθεν βάρην. Τῷντι ὁ βασιλεὺς διῆλθεν ἁκωλύτως
 ἀπάσας τὰς τοῦ Αἴμου δυσχωρίας, ἐξησφάλισε τὴν διάδοχιν τοῦ

κατόπιν βυθίζοντος Βασιλείου, καὶ ἄλλα εὐρεθεὶς ἐπέκεινεν τοῦ ὄρους ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας διέταξε τὸ στράτευμα εἰς βυθείας φάλαγγας, περήγγειλε τὰς σάλπιγγας νὰ ἐπηχήσωσι τὸ ἐνυάλιον, νὰ ἀλκιάζωσι τὰ κύμβαλα καὶ νὰ πεταγῇσιν τὰ τύμπανα, πορευθεὶς οὕτω ἐν παρτάξει λαμπρᾷ ἐπὶ Πραισθλαύην, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἔρθησε τὴν πρωΐαν τῆς 3 Ἀπριλίου πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Ρώτων. Ὁ Σβιατοσλαῦος δὲν εὕρισκετο τότε εἰς Πραισθλαύην ἀλλὰ διέτριβε περὶ Δορύστολον, τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν μετὰ τοῦ πλείστου τῆς δυνάμεως. Ὑπῆρχεν ὁμοῦ ἐν Πραισθλαύῃ φρουρὰ ἱκανὴ Ρώσων καὶ Βουλγάρων ὑπὸ ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων Ρώτων, ὃν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Σφέγγελον, καὶ προσέτι ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν Βορίς μετὰ τῆς οἰκογενείας του, καὶ αὐτὸς ὁ προδότης πατρίκιος Καλοκύρης. Ὅθεν πᾶσα κατεβλήθη προσπάθεια ἵνα ἀποκρουσθῇ ἡ ἐπίθεσις. Καὶ αὐθημερὸν ἐξεληθόντες τοῦ φρουρίου οἱ Ρῶται ἠγωνίσθησαν ἐκ παρτάξεως νὰ ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα εἰς ὑποχώρησιν. Μαχόμενοι ὁμοῦ πεζοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ προελάσαν κατ' αὐτῶν ἱππικόν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀκάθεκτον τῶν Ἀθανάτων προσβολήν, τραπέντες δὲ κατέρυγον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἀφοῦ ὑπέστησαν φθορὰν δεινὴν, 8.500 ἀνδρῶν, καθάπερ ἱστορεῖ, ἀλλὰ ὡς λεγόμενον, ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην ὁ πατρίκιος Καλοκύρης ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μὴ μείνῃ πλειότερον εἰς Πραισθλαύην, καὶ ἀναχωρήσας λαθρῶς διὰ νυκτὸς κατέφυγε πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον. Τὴν δ' ἐπισύσαν, ἐπειδὴ ἔφθασεν ἤδη καὶ ἡ λοιπὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν πρόεδρον Βασίλειον μετὰ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπεχείρησε τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τῆς πόλεως. Κατ' ἀρχὰς οἱ αὐτοκρατορικοὶ πλησιάσαντες εἰς τὸ τεῖχος ἔβαλον κάτωθεν διὰ τόξων καὶ πετροβόλων ὀργάνων καὶ σφενδονῶν καὶ ἀκοντίων τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων Ρώσους, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἔρριπτον ἄνωθεν ἀκόντια καὶ βέλη καὶ λίθους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ προσαγάγωσι κλίμακας εἰς τὰ τεῖχη· καὶ τούτου γενομένου, πρῶτος νεανίας τις ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καταγόμενος, σπασάμενος τὸ ξίφος, καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα ὑπὲρ κεφαλὴν ἀνατείνας, ἀνέβη ἐπὶ τὰς ἐπάλξεις, καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὸν αὐχένα τὸν Ρῶσον ὅστις ἠθέλησε νὰ ἀντιταχθῇ εἰς αὐτόν, καὶ τοῦ

ὁποίου ἡ ἀποκοπεῖσα κεφαλὴ μετὰ τῆς περικεφαλκίης ἐκύλισεν ὡς σφαῖρα ἔξω τῶν τειχῶν πρὸς τὸ ἔδρυος. Ἐντεῦθεν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπαλαλᾶζαντες ἀνέδραμον πολυάριθμοι διὰ τῶν κλιμάκων, καὶ μετὰ πεισματώδη ἐπὶ τοῦ τείχους ἀνταγωνισμὸν ἠνάγκασαν τοὺς Ρώσους νὰ καταλίπωσι τὸν περίβολον, διὰ τῶν πυλῶν τοῦ ὁποίου εἰσελθοῦσα ἤδη πᾶσα ἡ περὶ τὸν Ἰωάννην δύναμις κατεκυρίευσεν τὴν πόλιν, καὶ δεινὴν ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους φθοράν. Τότε λέγεται ὅτι συνελήφθη καὶ ὁ Βορίς μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δύο τέκνων, καὶ προσήχθη τῷ βασιλεῖ, ὅστις ἐδέξατο αὐτὸν ἐν πάσῃ τιμῇ, ἀποκαλῶν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, καὶ λέγων ὅτι ἦλθε νὰ ἐκδικηθῇ τὰς συμφορὰς ἃς αὐτοὶ ὑπέστησαν παρὰ τῶν Ρώσων. Ἐν τούτοις ὁ ἀγὼν δὲν ἐτελείωσεν διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ περιβόλου ἀποχωρήσεως τῶν ἀντιπάλων. Ἐπτακισχίλιοι Ρῶσοι καὶ Βούλγαροι (διότι πολλοὶ Βούλγαροι ἐκθύμως ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἡμετέρων ὡς αἰτίων γενομένων τῆς ρωσικῆς ἐπιδρομῆς καὶ τυρηνίας) κατέλαβον τὴν βασιλείον αὐλήν, ἐν ᾗ, ἐπειδὴ ἦτο ὠχυρωμένη, ἐναπέκειτο καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων θησαυρός. Οἱ περὶ τὸν Ἰωάννην παροτρυνόμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἠθέλησαν νὰ ἐκπορθήσωσι διὰ μιᾶς καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο τῶν πολεμίων καταφύγιον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ προσέλθωσιν εἰμὴ διὰ στενῆς πυλίδος, πολλοὶ ἐνταῦθα εἰς μάτην κατεκύπησαν, μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἀναχιτίσας τὴν ὁρμὴν των, διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς διάφορα τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου μέρη, τὸ ὅποῖον δὲν ἦτο φκίνομαι πανταχόθεν διὰ τείχους ἀσφλοῦς περιπεφραγμένον. Τότε οἱ Ρῶσοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι τοῦ οἰκοδομήματος καὶ συνεπυκνώθησαν ἅπαντες ἐντὸς τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς, ὅπου ἠγωνίσθησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ οὐδὲν ἦττον κατὰπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ περικυκλώσαντος αὐτοὺς Βάρδα τοῦ Σκληροῦ, ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκτὸς ὀλιγίστων, οἵτινες μετὰ τοῦ Σφεγγέλου ἐπιτυχὸν νὰ διαφύγωσι πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον.

Τοιοῦτοτρόπως ἐκυριεύθη ἐντὶς δύο ἡμερῶν ἡ Πραισθλαχὺς τὴν μεγάλην πέμπτην. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέπαυσεν ἐν αὐτῇ τὸν στρατὸν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἐβράβευσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ ἐώρτασε τὴν θεῖαν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ διεμήνυσεν αἰτίαι εἰς τὸν Σβιατοσλαῦον νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Βουλγαρίας ὠχύρωσε τὰ πηθόντα τοῦ φρουρίου μέρη, μετωνόμησε

τὴν Πραισθλαύαν ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον Ἰωαννούπολιν, καὶ τελευ-
 ταῖον καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσιν ἀπῆλθε πανστρατιᾷ
 ἐπὶ τὸ Δορύστολον, κυριεύσας καθ' ὁδὸν τὴν τε Πλίσκουδαν καὶ τὴν
 Δίνειαν καὶ ἄλλας διαφόρους πόλεις, αὐθορμήτως ὑποταχθείσας. Ὁ
 Σβιχτοσλαῦος οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ περὶ ὑποχωρήσεως πρό-
 ταςιν. Ἀπ' ἐναντίας ἐπειδὴ ἔβλεπε τοὺς Βουλγάρους μετὰ τοῦ βα-
 σιλέως ἤδη συντασσομένους, συγκκλέσας τοὺς ἐπιφανεστέρους ἐξ
 αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν 300, ἅπαντας ἀνηλεῶς ἀπέκτεινε, τὸ δὲ λοιπὸν
 πλῆθος συνέκλεισεν εἰς εἰρκτάς· αὐτὸς δὲ συναγαγὼν τὴν δύναμιν
 αὐτοῦ εἰς 60,000 ἀνδρῶν συμποσδυμένην, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιτε-
 χθῇ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, βε-
 δίσας ὁπωτοῦν βρachteως, δὲν ἐπλητίασεν εἰς Δορύστολον εἰμὴ τὴν
 23 ἀπριλίου καὶ εὔρε τοὺς Ρώτους ἐτοίμους νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν
 ἐν πυκνῇ πικρατάξει πρὸ τῆς πόλεως. Ἀντιτάξας λοιπὸν καὶ αὐτὸς
 τὸν ἴδιον στρατὸν καὶ ἔχων ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν πεζικὴν φά-
 λαγγα, κατὰ θάτερον δὲ τὸ κέρως τοὺς πανσιδήρους ἱπποτάς, ἐξ
 ὀπισθεν δὲ τοὺς τοξότας καὶ σπενδονήτας, ἀδικκόπως ὑπὲρ τὰς
 κεφαλὰς τῶν πικρατεταγμένων βάλλοντας, ἐπῆλθε κατὰ τῶν πο-
 λεμίων ἐπ' αἰσίοις διότι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ
 καλλινίκου μάρτυρος Γεωργίου. Ἡ μάχη ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἐναγώ-
 νιος. Οἱ Ρῶσοι γχυριῶντες ἐπὶ τῇ ἀρχίᾳ αὐτῶν πολεμικῇ φήμῃ
 ἠγωνίσθησαν, εἰ καὶ πεζοί, μετὰ ῥώμης ἀγρίας καὶ ἐνθουσιώδους.
 Οἱ περὶ τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἀνχιμνησκομένοι τὰ πρόσφικτα αὐ-
 τῶν κατὰ μαχμεθικῶν κατορθώματα, καὶ ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῷ ἱπ-
 πικῷ αὐτῶν, ἀντετάχθησαν μετ' ἐμπειρίας καὶ τεχνικῆς ἐπιστήμης.
 Πολλοὶ ἔπεσον ἐκτέρωθεν καὶ ἡ νίκη ἐφάνετο ἀμφιταλαντευομένη
 μέχρι δαίλης βαθείας, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπιρράξας κατὰ τῶν πολε-
 μίων ἀνὰ κράτος ἔπεν τὸ ἱππικόν, καὶ ἀναβοήσας ὅτι ἐπέστη ἡ
 ὥρα νὰ ἀποδείξωσι δι' ἔργων τὴν ἀρετὴν, ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν τοῦ
 ἀγῶνος. Οἱ σκληρικτικὲς ἠλάλαξαν τὸ ἐνυάλιον βοή ἀθρόα ἀντή-
 χησεν, ὁ στρατὸς ὅλος θεωρῶν τὸν βασιλέα προκινδυνεύοντα, ἐξώρ-
 μισε δι' ἀκατασχέτου φορᾶς κατὰ τῶν Ρώσων, αἵτινες μὴ δυνηθέν-
 τες νὰ ὑπομείνωσι τὴν τελευταίαν ταύτην ροπὴν, ἔκλιναν εἰς φυ-
 γήν, καὶ πρὸς τὸ τεῖχος συνώσθησαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες τῶν ἀν-
 δρῶν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Ἐνῷ οὗτοι ἐζήτουν ἄστυλον ὀπισθεν
 τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἐν τῷ ἐλληνικῷ στρατοπέδῳ ἀντήχη-

σιν τὰ ἐπινίκια, καὶ ἀνευφημεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἀμέσως καὶ περιστοιχισμένος ἔτι ὢν ἀπὸ νεκροῦς καὶ τραυματίαις, προεδίβασε τοὺς ἀνδραγαθήσαντας, καὶ διὰ ποικίλων ἄλλων δεξιώσεων καὶ φιλοφρονήσεων κατέστησεν ἅπαντας προθυμοτέρους εἰς νέους ἀγῶνας.

Τὴν ἐπιρῶσιν πολλὰ πρῶτ' ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν κατασκευὴν ὀχυροῦ στρατοπέδου περὶ γεώλοφόν τινα, ὅστις ἀνυψοῦτο ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ τοῦ Δορυστόλου, ἐν μικρῷ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διαστήματι. Τὸ παρὰ τὸν Ἰστρον κείμενον Δορυστόλον ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀσφαλέστερον ὠχυρωμένον τῆς Πραισθλαχύαις καὶ προσέτι κατείχετο ὑπὸ 60,000 Ρώσων, ὧν ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Σβιατσλαῦος. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἡ ἔλθωσις τοῦ φρουρίου τούτου δὲν ἡδύνετο ἀλ' ἦναι ἔργον πρόχειρον, καὶ ἐνόμισε πρὸ πάντων συνετὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν ἐνδεχομένων περιπετειῶν τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τούτῳ κατασκεύασε τὸ ὀχυρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντος διὰ τοῦ Ἰστροῦ τοῦ στόλου, ὅστις πρὸ ἐνὸς περίπου μηνὸς εἶχεν ἐκπλεύσει ἀπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου, ἤρξατο συντόμως τὸ τῆς πολιορκίας ἔργον. Τὸ ὠχυρωμένον στρατόπεδον δὲν ἐχρησίμευσεν εἰμὴ ὡς ἡ ἀκρόπολις οὕτως εἰπεῖν ἅπαντος τοῦ ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιχειρήματος. Ἐν αὐτῷ δὲν ἐστάθμευε συνήθως εἰμὴ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἔτοιμος νὰ ἐπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἄλλων τοῦ στρατοῦ μοιρῶν, αἵτινες ἐστρατοπέδευον δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ παρὰ τὴν πόλιν· καὶ πρὸς ἀνκτολὰς μὲν ἦσαν τεταγμένοι οἱ Θράκες καὶ οἱ Μακεδόνες ὑπὸ τὸν γνωστὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, πρὸς δυσμὰς δὲ αἱ ἀνκτολικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τὸν ἔτι γνωστότερον Βάρδαν Σκληρόν. Αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ ἦσαν ἐπιτετραμμέναι εἰς τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τοῦ ὁποίου τὰ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀμαρτήματα, δὲν ἐμπόδισαν τὸν βασιλέα Ἰωάννην, δεύτερον ἐξ ἀδελφῶν αὐτοῦ ὄντα, νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καὶ πάλιν. Οἱ Ρῶσοι ἤμα ἐπλησίασιν ὁ στόλος, εἴλκυσαν τὰ ἀνάγκαι αὐτῶν πρὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ἄστεως, ὥστε ἡ πόλις ἦτο πανταχόθεν περιεζωσμένη. Ἡ πολιορκία διεξήγετο ὅτε μὲν ἀκροβολιζομένων τῶν δύο ἀντιπάλων ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἐπ' ἀλξέων καὶ κάτωθεν ἀπὸ τοῦ πεδίου διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ ποικίλων ἐκρηβόλων ὀργάνων, ὅτε δὲ δι' ἀγώνων ἐκ παρταξέως οὐς ἐπεχειροῦν οἱ Ρῶσοι ἐξορμῶντες ἐκ διαλειμμάτων ἀπὸ τοῦ φρουρίου ἀλλ' ἀναγκαζόμενοι πάντοτε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς αὐτό. Εἰς

μίαν δὲ τῶν πρώτων τούτων ἐξόδων ἔπεσεν ὁ γενναῖος Σφέγγελος, ἐκθύμως διαγωνισάμενος, περιφρῶς δὲ διέπρεψε μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ὁ Θεόδωρος Λαλάκων ἀνὴρ κατὰ τὴν ἀλκὴν καὶ σώματος ρώμην δυσάντητος καὶ ἀκκατγώνιστος,» λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Ἄλλ' ἐνῶ οὕτως εἶχον ἐνταῦθα τὰ πράγματα, ὁ Λέων ὁ κουροπλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος οἵτινες ἐκρατοῦντο εἰς Μήθυμνῃ τῆς Λέσβου, ἐνόμισαν ἐπιτηδεῖν τὴν περίστασιν, ἐνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ βασιλέως, ἵνα ἐπιχειρήσωσι νέειν κατ' αὐτοῦ στάσιν. Ὅθεν διχφθεῖραντες διὰ χρημάτων τοὺς φρουροὺς αὐτῶν ἀπῆλθον δι' ἀκατίου εἰς μοναστήριόν τι ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς ἀσικνῆς παραλίας κείμενον καλούμενον Πηλαμῖς. Ἐκεῖθεν δὲ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ φίλων, ἔλκον παρ' αὐτῶν ὑποσχέσεις πολλὰς, ὅτι θέλουσιν ἀθροίσει πλῆθος ἀνθρώπων πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ τολμήματος καὶ ἀνοίξει εἰς αὐτοὺς τὰς πύλας τῶν βασιλείων. Οἱ φίλοι οὗτοι ἐκάλεσαν τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον τὸν κουροπλάτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ νὰ διχπεριχωθῶσιν εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἔλεγον ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἑτοιμα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ὅθεν ἀφικόμενοι οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως διὰ νυκτὸς εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν ἑνὸς τῶν φίλων καὶ περιέμενον ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συνωμώτας, ὅτε ὁ πατρίκιος Λέων, ὁ δρουγγάριος τοῦ πλωίμου, εἰς ὃν βασιλεὺς εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν φυλακὴν τοῦ Βυζαντίου, μαθὼν τὰ πρακτευσζόμενα, ὥρμησε μετὰ δυνάμεως πρὸς τὴν οἰκίαν ἐν ἣ διέτριβον ὁ κουροπλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· οἱ δὲ προέβησαν μὲν νὰ διχφύγωσι διὰ παραθύρου, καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναόν, ἀλλ' ἀποσπασθέντες ἐκεῖθεν ἀπεστάλησαν φρουρούμενοι πρὸς τὴν λεγομένην Κελώνων νῆσον, ἣ κατὰ Κεδρηὸν εἰς τὴν Πρώτην. Ἀναγγεληθέντος δὲ τοῦ πράγματος εἰς τὸν βασιλέα, διέταξεν οὗτος νὰ συμπληρωθῇ ἡδὴ ἡ τύφλωσις τῶν δύο ἀνδρῶν, νὰ δημευθῇ δὲ ἡ περιουσία αὐτῶν· καὶ οὕτω ἐματαιώθη προχείρως τὸ νέον ἐκεῖνο τῶν Φωκάδων ἐπιχείρημα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν τοῦ Δορυστόλου πολιρχίαν κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθειμένον τρόπον. Ἡ τοῦ φρουρίου ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἐφάνετο ἀκατόρθωτος, εἴτε διότι τὰ τείχη αὐτοῦ ἦσαν ὑψηλότερα καὶ πλατύτερα τῶν συνήθων, εἴτε

διότι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι. Ὁθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων πανταχόθεν περιπεφραγμένην τὴν πόλιν, καὶ πικροχλῶν ἀδριακίῳ τούς πολιορκουμένους διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ πετροβόλων ὀργάνων, καὶ ἀποκρούων πᾶσιν αὐτῶν ἔξοδον, ἤλπισε μᾶλλον διὰ λιμοῦ νὰ κατανγκάσῃ αὐτοὺς εἰς παράδοσιν. Πᾶσα ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου χώρα εἶχεν ὑποταχθῆ ἤδη εἰς αὐτόν, διότι ὁ Σβιατοσλαῦος εἶχεν ἀνγκυλῆσαι πανταχόθεν τὰς ρωσικὰς φρουρὰς συμπυκνώσας ὅλην αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἰς Δορύστολον· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπέκειντα τοῦ Ἰστρου φρούρια παρεδόθησαν εἰς τὸν βασιλέα ὥστε οὗτος εὐλόγως προσεδόκα καὶ τὴν τοῦ Δορυτόλου προσεχῇ ἔλῳσιν, διότι ἤξευρεν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μαῖου πολλὴ ἤδη ἐπεκράτει ἐν αὐτῷ τροφῶν ἔνδεια ἐνεκα τῆς κατεσπευσμένης τοσούτου στρατοῦ συμπυκνώσεως. Ἀλλ' αἶφνης ἡ τοῦ Σβιατοσλαύου τόλμη καὶ δεξιότης κατάρθωσε νὰ παρσιτείνῃ ἐπὶ μῆνα ἔτι ὅλον τὴν ἀντίστασιν. Ἐκλέξας νύκτα βαθεῖαν καὶ ἀτέληνον καθ' ἣν ὑετός ραγδαίως ἐπιπτε μετὰ χαλάζης ἀνήμεμιγμένος καὶ ὑπὸ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν συνοδευόμενος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων ἐμβὰς εἰς μονόξυλα μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διαφυγὼν τὴν προσοχὴν τοῦ στόλου, ἐξῆλθεν εἰς ἐπισιτισμόν· καὶ συλλέξας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου σῖτον, κέγχρον, καὶ ὅσα ἄλλα τροφίμα εὔρεν, ἐπέτρεψεν ἤδη εἰς Δορύστολον, ὅτε εἶδε κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ πολλούς τῶν στρατιωτῶν θεράποντας τοὺς μὲν ποτίζοντας ἵππους, τοὺς δὲ χορτολογοῦντας καὶ ἄλλους ξυνλεύοντας, ἐπέπεσεν ἐκ τοῦ ἀφκνοῦς κατ' αὐτῶν καὶ πολλούς μὲν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιπούς ἀνγκυλῆσαι εἰς φυγὴν, ἐπέτρεψεν ἤδη διὰ τῶν μονόξυλων αὐτοῦ εἰς Δορύστολον. Ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα, ἡγανάκτησε κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στόλου, τῶν ὁποίων ἡ ἀμέλεια ἐπέτρεψε τὸν ἔκπλουν τῶν Ρώσων· καὶ ἠπέιλησεν αὐτοὺς θάνατον, ἐὰν ἐπικληθῇ τοιοῦτό τι. Συγχρόνως δὲ καὶ ἀπὸ ζήρᾳς ἀπέκλεισεν ἔτι στενότερον διὰ τάφρων καὶ φυλάκων τὴν πύλιν, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν εἰσχωγὴν νέων τροφίμων. Καὶ τοῦτο μὲν κατωρθώθη, ἀλλ' οἱ Ρῶτοι ἐπέμειναν καρτερικῶς ἀνταγωνιζόμενοι. Ἡ ἄμυνα αὐτῶν διήρκεσε μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἰουλίου καὶ ἐπέκειντα. Κατὰ τὰς τελευταίας μάχαις τούτου ἡμέρας πειραθέντες νὰ πυρπολήσωσι τὰς πολιορκητικὰς μηχανάς, τούτου μὲν τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπέτυχον, ἐφόνευσαν δὲ τὸν

Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις καίτοι ἕνεκα τοῦ ἀκολάστου αὐτοῦ βίου ὀλίγην εἶχε περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος πρόνοιαν, κατὰ τὴν κρίσιμον ὁμῶς ἐκείνην στιγμὴν ἐκθύμως κατὰ τῶν πολεμίων ἀντεπεξῆλθε καὶ γενναίως ἔπεσε. Τὴν δ' ἐπιοῦσιν οἱ Ρῶσοι ἐπαρθέντες ἐκ τοῦ συμβεβηκότος τούτου, ἐξῆλθον αὖθις ἵνα ἐκ παρατάξεως ἀγωνισθῶσιν, ὑπὸ Ἰκμορα τὸν μετὰ Σβιχτοσλαῦον πρῶτον ἡγεμόνα, ἄνδρα γιγαντώδη καὶ νεανικόν, καὶ πολλὴν σφαγὴν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους ἐπενεγκόντα. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλικὸς σωματοφύλαξ Ἀνεμᾶς, ὅστις ὡς ἡξέυρομεν ἦτο υἱὸς τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης Ἀπδούλ Ἀζίζ, καὶ ἄξιός τῃ ἀληθείᾳ τοῦ Ρώσου μαχητοῦ ἀνταγωνιστῆς, ὁρμήσας κατ' αὐτοῦ διὰ μιᾶς πληγῆς ἀπέκοψε τὴν τε κεφαλὴν καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, οἱ δὲ Ρῶσοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ παθήματος τούτου, ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ἄστυ, ἀφοῦ κατέλιπον πολλοὺς εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης νεκρούς.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰκμορος ἐπροξένησεν εἰς τὸν ρωσικὸν στρατὸν ἀθυρίαν ἣτις ἐξηκολούθησεν, ὡς φκίνεται, καὶ μετὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὥστε ὁ Σβιχτοσλαῦος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν νὰ συγκαλέσῃ συμβούλιον τῶν ἀρίστων τοῦ στρατοῦ ἵνα βουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ προκτεῖναι, πράγματι δὲ ἵνα ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς πρὸς ἄμυναν. Τφόντι ἐκ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ, οἱ μὲν ἐγνωμοδότησαν ὅτι ἄλλο δὲν ἔχουσι νὰ πράξωσιν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπέβαλον τοσοῦτους πρωταγωνιστάς, εἰμὴ νὰ φύγωσι διὰ νυκτὸς ὅπως ἡδύναντο ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν· οἱ δὲ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη φυγὴ ἦτο ἀκατόρθωτος ἕνεκα τοῦ στόλου, ὅστις ἀγρύπνως ἤδη ἐπετῆρει τὸν ποταμόν, ἀνάγκη νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ἵνα διασώσωσι τὴν περιλιπομένην στρατιάν. Ταῦτα ἀκούσας μετὰ βεθέας λύπης ὁ Σβιχτοσλαῦος εἶπε λόγους τινάς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι γνωρίζομεν ἀκριβῶς, διότι ἀναφέρονται σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὑπὸ τε τοῦ Λέοντος τοῦ Διχακόνου καὶ ὑπὸ τοῦ Σλαύου χρονογράφου Νέστορος. «Μὴ καταστρέφωμεν, εἶπε, τὴν Ρωσίαν ἀλλὰ καταλείψωμεν ἐνταῦθα τὰ ὅσα ἡμῶν. Ἐὰν ἀποθάνωμεν οὐδεμία θέλει προσγίνει εἰς ἡμᾶς ἀτιμία, ἐνῶ ἐὰν σωθῶμεν, θέλομεν ὑπὸ πάντων κατακριθῇ. Ἐγκρατερήσωμεν λοιπόν, καί, ἐν ἐγὼ προκινδυνεύων πέσω, τότε σκεφθῆτε περὶ ὑμῶν.» Οἱ μαχη-

ταὶ ἀπεκρίθησαν «θέλομεν πέσει πάντες μετὰ σοῦ» καὶ ἀπεφάσι-
σαν νὰ ἀγωνισθῶσιν ἔτι ἅπασι. Τὴν ἐπιούσαν τὸ ἀπόγευμα συνε-
κροτήθη ἡ τελευταία κρίσιμος ἐκ παρατάξεως μάχη, πρὸ τοῦ τελ-
χους τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν μάχην τούτην ὁ Ἀνεμζς κατέφερε
πληγὴν βρεῖν κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου, ἀλλ' ὁ Ρώσος ἡγεμὼν
ἐσώθη διὰ τοῦ ἀλυσιδωτοῦ αὐτοῦ χιτῶνος, ὁ δὲ ἀτρόμητος ἐκεῖνος
νέος, κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, πολλοὺς μὲν τούτων ἐφόνευσεν,
ἐπὶ τέλους δμως ἐφονεύθη καὶ αὐτός. Οἱ περὶ αὐτὸν καταπλχγέν-
τες ὑπὸ τοῦ ἀτυχήματος τούτου ὑπεχώρησαν προτροπάδην, καὶ ἐδέη-
σε νὰ προκινδυνεύσῃ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς
τάξεις καὶ ὁρμήσωσιν αὖθις ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Θύελλα δὲ μετὰ
βροχῆς ἀνκρριπισθεῖσα προσέβηκε τὰς ὕψεις τῶν Ρώσων, καὶ φήμη
διεδόθη ὅτι ἀνὴρ λευκόπῳλος προηγούμενος τῶν ἡμετέρων διέκοπτε
καὶ συνετάραττε τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας, καὶ ὅτι ὁ θεσπέσιος
ἐκεῖνος ἦτο ὁ μέγας ἐν μάρτυσι Θεόδωρος, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπεκχλεῖτο
αἰέποτε προστάτην καὶ ἀρωγὸν εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ
πάντα ἀνεπτέρωσαν τὸ θάρρος τῶν χριστιανῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ
Βάρδας Σκληρὸς κατορθώσας νὰ περικυκλώσῃ σχεδὸν τοὺς Ρώσους,
ἔτρεψε τελευταῖον αὐτοὺς εἰς φυγὴν πρὸς τὸν περίβουλον, καθ' ἣν
μικροῦ δεῖν νὰ συλληφθῇ καὶ αὐτός ὁ Σβιατοσλαῦος. Εἰς τὴν μάχην
ταύτην λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν 15,000 Ρώσων, ἐλήφθησαν δὲ
δισμύριαι ἀσπίδες καὶ ξίφη πάμπολλα. Χριστιανοὶ δὲ ἔπεσον 350
ἐκτὸς τῶν πολλῶν τραυματιῶν. Καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ
Σβιατοσλαῦος ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην πρέσβεις, προτεί-
νων, οἱ μὲν Ρῶσοι νὰ παρδῶσωσι τὸ Δορύστολον, νὰ ἀπολύτωσι
τοὺς αἰγμκλώτους, καὶ νὰ ἐκχωρήσωσι τῆς Βουλγαρίας, ἐπιστρέ-
φοντες διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ αὐτοκρατορικοὶ νὰ ἐπι-
τρέψωσι τὸν ἀπόπλουν, νὰ ἐπιχορηγήσωσι τὰς ἀναγκαίας τροφάς,
καὶ νὰ συγχωρήσωσιν ὥστε νὰ προσέρχωνται εἰς Βυζάντιον χάριν
ἐμπορίας, κατὰ τὰ ἀνέκχθεν εἰθισμένα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐδέχθη προθύμως τὰς συμβάσεις ταύτας,
καὶ διέταξε νὰ δοθῶσιν εἰς ἕκαστον ἄνδρα σίτου μέδιμνοι δύο· εὐ-
ρέθησαν δὲ οἱ λαβόντες τὸν σῖτον 22,000 ἐκ τῶν 60,000, ὅσοι
ἦσαν ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας. Γενομένων τῶν σπονδῶν ὁ Σβια-
τοσλαῦος ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα, ὅστις δὲν ἀπεποιήθη τὴν
συνέντευξιν, καὶ καθοπλισθεὶς διχρῦσῳ πανοπλίᾳ προσήλθεν ἔφιπ-

πος παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἰστρου συνεπαγόμενος μυρίους χρυσοφοροῦντας ἱππεῖς, ἐνῶ ὁ Ρῶτος ἡγεμὼν ἐπῆλθε ταπεινότερον ἐπὶ ρωσικοῦ ἀκκτίου περικπλέων τὸν ποταμὸν καὶ κωπηλατῶν μετὰ τῶν ἄλλων ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν. Τότε εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν Σβικτοτλαχῶν, καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος δίδει ἡμῖν ἀκριβῆτινα εἰκόνα ἐνὸς τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ σημερινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο μέτριον ἀλλὰ κάλλιστον κατὰ πάντα διηρθρωμένον, εἶχε δασεῖας τὰς ὀφρῦς, καὶ γλαυκοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἦτο σιμὸς τὴν ρῖνα καὶ ἀρκιὸν μὲν εἶχε τὸ γένειον, τὸν δὲ μύστακα πυκνὸν καὶ μακρότατον· ἡ κεφαλὴ του ἦτο σχεδὸν φαλακρά, ἀλλ' ἐκτέρωθεν αὐτῆς ἐκρέματο βόστρυχος ἐμφαίνων τὸ τοῦ γένους ἐπιφανές καὶ πάλιν ἀφ' ἐκτέρου τῶν ὠτων ἐξηρτᾶτο χρυσοῦν ἐνώτιον κεκοσμημένον διὰ δύο μαργαριτῶν, ἐχόντων ἐν τῷ μέσῳ λίθον ἄνθρακα. Ἐφῆρεν ἐσθῆτα λευκὴν κατ' οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν καθαριότητα διαφέρουσιν τῆς ἐσθῆτος τῶν συντρόφων του· ἡ ὅλη ὄψις αὐτοῦ εἶχε τι σκυθρωπὸν καὶ τραχύ. Ὀλίγα δὲ τινα ὁμιλήσας εἰς τὸν βασιλέα περὶ διαλλαγῆς καθήμενος παρὰ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀκκτίου, ἐπέστρεψεν εἰς Δορύστολον, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ κατὰ τὰς σπονδὰς ἀπέδωκε τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην, ὅπου ὅμως ἡ τύχη αὐτοῦ ἀπέβη οἰκτρά· διότι πολυάριθμοι Πετσενέγοι ἐνεδρεύοντες ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐπιστρέφοντος καὶ κατέσφαζαν αὐτόν τε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ὥστε ἐκ τῆς τοσχύτης ἐκείνῃ ρωσικῆς στρατιᾶς ὀλίγοι μόνον ἀνεσώθησαν εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, κατὰβλὼν οὕτω ἐντὸς δύο καὶ ἡμίσεως περίπου μηνῶν τὴν ἀγέρωχον ἐκεῖνον καὶ φοβερὸν ἀντίπαλον καὶ ἀνκατήσας πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν, καὶ μετανομάσας τὸ Δορύστολον Θεοδωρούπολιν ἀπὸ τοῦ στρατηλάτου καὶ μάρτυρος Θεοδώρου, καὶ κατκλιπὼν ἐν αὐτῇ φυλακὴν ἀξιόμαχον, ἐπανῆλθε μετὰ τροπαίων μεγίστων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ βασιλεύουσα παρεσκευάσθη νὰ ὑποδεχθῇ ἐπικρίως τοιούτων ἄθλων τὸν λαμπρὸν αὐτῆς κυριάρχην. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς λεωφόρου δι' ἧς πρόκειτο νὰ διέλθῃ, αἱ οἰκίαι ἐκοσμήθησαν δι' ὑψιματῶν ἀλουργῶν, κλάδοι δὲ δάφνης συμπεπλεγμένοι μετὰ πέπλων χρυσοῦφῶν μετεσχημάτισαν τὴν μακρὰν ἐκείνην ὁδὸν εἰς θάλαμον οὕτως εἶπεῖν συνηρεφῆ.

Τὴν πρώτην τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς, ὁ λαὸς ὅλος συνέρρευσε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, συνεπαγόμενος στεφάνους μὲν καὶ σκῆπτρα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν, χρυσοκόλλητον δὲ λευκόπωλον ἄρμα, ἵνα ἐπιβὰς ἐπ' αὐτοῦ κατὰγάγῃ τὸν νενομισμένον θρίκμβον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τοὺς μὲν στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα εὐμενῶς ἀπεδέξατο, καὶ πολλαλλάκις ἀντὶ τούτων ἀπέδωκε δῶρα ἐπὶ τοῦ ἄρματος δὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιβῇ, ἀλλὰ διέταξεν ἵθις ἵνα θέσωσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῶν λαφύρων ὅσα συνεπήγετο, τὰς ἀλουργοὺς τῶν Βουλγάρων στολὰς καὶ τὰ στέμματα, ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ ἄρματος χρυσήλατον θρόνον ἀνέθηκε τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἐνηγκλισμένην τὸν Θεάνθρωπον λόγον, ἣν ἐκ Βουλγαρίας ὡσχύτως ἐκόμισεν, αὐτὸς παρὰκολουθήσας ἔφιππος, τετακινωμένος τὸν κεφαλὴν διαδήματι, καὶ φέρων ἀνὰ χεῖρας τοὺς στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα. Οὕτω κατήγαγε τὸν θρίκμβον ἀνὰ μέσον τῆς κορυφῆς καὶ πολυτελεῶς διασκευασμένης λεωφόρου μέχρι τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἰς ὃν εἰσελθὼν ἀπέδωκε τὰς εὐχαριστίους εὐχὰς, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς ἀγίας τροπέζης, ὡς πρωτόλειον τρόπον τινὰ τῷ Θεῷ δῶρον, τὸ λαμπρότατον τῶν Βουλγάρων στέφος. Μεθ' οὗ ἐπιστρέψας εἰς τὰ βασιλεια ἐκάλεσε τὸν πρόην ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βορίς, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποθέσῃ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα, δηλαδὴ τὴν περιπόρφυρον καὶ διὰ χρυσοῦ καίμαργαριτῶν κατάστικτον τιάραν, τὴν ἀλουγὸν ἐσθῆτα, καὶ τὰ πέδιλα τὰ ἐρυθρὰ. Γενομένου δὲ καὶ τούτου, ὁ μὲν Βορίς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιωματικῆς τῶν μεγίστρων, ἡ δὲ Βουλγαρία ἐδιοικήθη ὡς ἐπαρχία τοῦ κράτους.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Βουλγαρίας, ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας ἐκείνης ἣτις τοσούτας καὶ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἐπήνεγκε πληγὰς εἰς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν, καὶ ἡ κατὰτρόπως τῶν Ρώσων, οἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ προτείνωσι κυριαρχικὰς ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις, ὑπῆρξε τὸ λαμπρότατον, ἀλλ' ὅχι τὸ μόνον τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ἀμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐκστρατείας τούτης ἐμελέτησε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν μαχηθῆναι τῆς Ἀνατολῆς. Διήλθε ὅμως ἐν μετὰ τὸ ἱκανὸν χρόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰσκευαζόμενος μὲν εἰς τὸ νέον αὐτοῦ ἐπιχειρήμα, ἀσχοληθεὶς δ' ἐν ταύτῃ περὶ τὴν ρύθμισιν ποικίλων ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων. Τὰ λά-

φυρὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ πρὸ πάντων ἡ τεκτικὴ φορολογία εἰς ἣν αὕτη καθευδλήθη ἀπὸ τοῦδε ἠϋζήταν τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δύναιται νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους ἐνὸς τῶν κατὰβλησμένων ὑπ' αὐτῶν φόρου· ὅθεν τότε κατηργήθη εἰς ὅλα τὰ θέματα ὁ φόρος ὁ ἀκλούμενος καπνικὸν ἢ καπνικά, ὅστις ἦτο φόρος εἰδικὸς πληρωνόμενος δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας (σελ. τοῦ τρίτου 707 τόμου). Πλὴν τούτου δὲ εἰς δεῖγμα ἰδιωζούτης εὐλαβείας πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν, διέταξε τὴν ἐγγραφὴν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ ἐπὶ τε τοῦ νομίσματος καὶ τοῦ ὀβολοῦ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν προσθήκην τῆς ἐπιγραφῆς «Ἰησοῦς Χριστὸς βασιλεὺς βασιλέων». Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερα ὑπῆρξαν δύο ἕτερα γεγονότα τῆς βασιλείας τούτης. Ὁ ἀνεκγνώστης ἐνθυμεῖται τὴν σίρσιν τῶν Παυλιανιτῶν, τὴν μετοικεσίαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' εἰς Θράκην, τὴν ἐπὶ τῆς Θεοδώρου φροδερὰν κατὰδρομὴν καὶ ἐπανάστεισιν ἐκείνων ἐξ αὐτῶν ὅσοι παρέμειναν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ τὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος κατὰλυσιν τῆς ἐπαναστάσεως τούτης (σελ. 78 τοῦ παρόντος τόμου). Ἀλλ' ἂν καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν Παυλιανιτῶν τούτων ἐν Ἀσίᾳ κράτος διελύθη ἔκτοτε ὀριστικῶς, πολλὰ καὶ χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν ἐκ διχλειμμάτων ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἰδίης ἐλευθερίας καὶ αἰρέσεως καὶ ἐπὶ τούτῳ συμμαχοῦντες μετὰ τῶν πικροτείνων πολεμίων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τῶν μωαμεθανῶν. Τούτην λοιπὸν τὴν ἐπικουρίαν θέλων νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καθ' οὗς χρόνους ἠτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Εὐρώπην μετοικεσίαν ὅλων τῶν Παυλιανιτῶν τῆς Ἀσίας, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ, ὡς λέγεται, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας Θεοδώρου. Καὶ διὰ τίνων μὲν διαπραγματεύσεων κατωρθώθη ἡ μετοικεσία αὕτη, δὲν ἐξηγεῖται· ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ ἂν ἐνὸς μὲν ἢ ἀθυμία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων διαγόντων ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἐκταντοντακτηρίδω βίον ληστροικὸν καὶ νομάδω, ἂν ἑτέρου τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα ὅσα ἡ κυβέρνησις παρέσχεεν αὐτοῖς εἰς τὰς νέας αὐτῶν κατοικίας. Αἱ κατοικίαι αὗται ἦσαν αὐταὶ ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας πρὸ 200 περίπου ἐτῶν εἶχον μετοικισθῇ πολλοὶ ὁμόδοχοι αὐτῶν, ἦτοι ἡ Θράκη καὶ

ιδίως ἡ περὶ Φιλιππούπολιν χώρα. Ὡστε τὸ πρῶτον πλεονέκτημα τῶν μετοικιζομένων ἦτο νὰ ἐγκατασταθῶσι μεταξὺ ἀνθρώπων οἰκείων καὶ ὁμοδόξων. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποικίαν διὰ νέων μετοίκων, διότι ἡ πεῖρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι οἱ Παυλικινῆται τῆς Θράκης, εὐχριστούμενοι εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνοχὴν τοῦ δόγματος αὐτῶν, οὐδέποτε συνεμάχησαν μετὰ τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολεμίων τοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πάντοτε προθύμως ἠγωνίσθησαν καὶ γενναίως ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, συντελοῦντες ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ αὐτῶν πνεύματος εἰς πολλὴν ἐπίδοσιν οὐ μόνον τῆς ἐπιτροπείας αὐτοῖς χώρας, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἡπείρου, μέχρι τῶν ὁποίων κατὰ μικρὸν ἐξηπλώθησαν. Καὶ οὕτω τῶν ἐξηκολούθησαν πολιτευόμενοι ἐν τῷ μέλλοντι μέγα προσέτι κτησάμενοι ὄνομα ἐν τῇ καθ' ὅλου ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, διότι καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, διὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων, διέδωκαν πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ἀρχὰς καὶ δοξασίας, καὶ κατέθεσαν οὕτω τὰ πρῶτα τῆς νεωτέρας θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ Εὐρώπῃ σπέρματα. Ἀλλὰ καθὼς ἡ τῶν Παυλιανιτῶν αἵρεσις ἐξηλείφθη βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν κοιτίδι οὕτω καὶ ἡ ἐν Θράκῃ αὕτη ἀποικία ἀφοῦ τοσοῦτον ἤκμασεν ἐνταῦθα ἐπὶ πολλάς ἐκαντονταετηρίδας, ἐπὶ τέλους ἐμακράνθη παντελῶς, ἐνῶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἀπέπτη πρὸς δυσμὰς καὶ ἐγένετο αὐτόθι πρόξενον σωτηρίων ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος μεταβολῶν. Αἱ ἀδιάκοποι συμφοραὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐξετέθησαν αἱ χώραι τῶν Παυλιανιτῶν, μάλιστα ἀπὸ τῆς 13 ἐκαντονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ μετ' αὐτῶν ἀνάμιξις ποικίλων βαραίων, ἡ καταδρομὴ τινῶν βασιλέων, καὶ ἡ αὔξουσα δεισιδαιμονία καὶ ἀμάθεια συνεπήγαγον κατ' ὀλίγον τὴν ὀλοσχερῇ καταστροφὴν τῶν ἐλευθερίων ἐκείνων δογμάτων, ὥστε σήμερον οὐδὲν ἔχνος αὐτῶν σώζεται ἐν Θράκῃ. Πολλοὶ προσῆλθον βεβηχίως εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, πολλοὶ ἠσπάσθησαν τὸ μωχμεθανικὸν δόγμα, εὐάριθμοι δὲ τινες ὑπῆρχον ἔτι κατὰ τὰς τελευταίας ἐκαντονταετηρίδας εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Αἵμου διάγοντες μὲν τὸν βίον ἐν ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἐν πενίᾳ, ἀναμίζαντες δὲ εἰς τὸ θρησκευμα αὐτῶν φυσικὰς αἱματηρὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παντελῶς ἀλλότρια τῶν ἀρ-

χαίων δοξασίων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ὡς φαίνεται, ἐξηλείφθησαν ἔκτοτε, οἱ δὲ ὀλίγοι Παυλιανῖται ἢ μᾶλλον Παυλικιάνοι, ὡς λέγονται οἱ κατοικοῦντες σήμερον εἰς Φιλιππούπολιν, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ μόνοι φέροντες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ ἄλλοτε πολὺ κροτον ἐκεῖνο ὄνομα, κατήντησαν καθολικοί.

Τὸ ἕτερον ἀξιωμακτικόν γεγονός τὸ μεσολαβήσας μετὰ τοῦ ρωτικοῦ πολέμου καὶ τοῦ μωαμεθανικοῦ, ἀνάγεται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ κράτους σχέσεις. Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς δύσεως, ὁ Ὁθων ἐπανελάβε τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐχθροπραξίας. Καὶ δὲν ἠυδοκίμει μὲν πολὺ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων νὰ πολεμήσῃ πρὸς διαφόρους καὶ ἰσχυροὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀντιπάλους, ἐνόμισε συνετὸν νὰ μὴ ἀπασχολῇται ὑπὸ τοιούτων ἐν τῇ δύσει περιπλοκῶν. Ὁθεν ἀπολύσας ἕνα τῶν ἐπισημοτέρων αἰχμηλῶτων τῶν ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ τούτου πολέμου γενομένων, Πανδοῦλφον τὸν ἡγεμόνα Βενεζέντου καὶ Κιπύης ἀνέθηκεν αὐτῷ νὰ καταπέσῃ τὸν Ὁθωνα νὰ εἰρηνεύσῃ. Ἐπανελήφθησαν λοιπὸν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ ὁ Ὁθων δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπευθύνη νέαν αἵτησιν περὶ τοῦ γάμου τῆς Θεοφανοῦς μετὰ τοῦ Ὁθωνος Β', χωρὶς νὰ ἀπαιτήσῃ ρητὴν τινὰ παραχώρησιν, ἀλλ' ἀρκούμενος εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὅποσον ἐνόμιζεν ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει διαβιβάσει εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἐπὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Δὲν ἔπεμψε δὲ πλέον πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης τὸν κενόδοξον καὶ κκοήθη Λουϊτπράνδον, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰς τινὰς Γερμανοὺς μεγιστᾶνας, ὧν προΐστατο ὁ ἐπίσκοπος Μογοντιᾶκου Θεοδέρικος, εἰς τῶν συνετωτέρων καὶ λογιωτέρων ἱερωμένων τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ διεξαχθέντων τῶν πραγμάτων, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἔδωκε προθύμως τὴν συνκίνεσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐκκαιδεκέτις Θεοφανὼ ἀναχωρήσασα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ συνοδείας λαμπρᾶς ἔφθασεν εἰς Ρώμην τὴν 14 ἀπριλίου 972, ὅπου ἐτελέσθη ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ὁθωνος Β' ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου II'. Ἡ χρηστή, ἡ ὠρὴ καὶ εὐφυὴς αὕτη νέα, ἥτις ἐκληρονόμησε μόνα τὰ προτερήματα τῆς ὁμωνύμου μητρός της, ἔσχυσε βραδύτερον οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἐπιτροπεύσασα διὰ τὸν πρῶτον τοῦ συζύγου της θάνατον τὸν ἀνήλικον υἱὸν της Ὁθωνα Γ'.

καὶ ἀνεδείκνυτο εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς μεγάλουρυσύνην καὶ δεξιότητα. Οἱ δὲ περικκολληθήσαντες αὐτήν, ἢ μετέπειτα ὑπ' αὐτῆς μετακληθέντες σοφοὶ Ἕλληνες, ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν διάπλασιν τῆς Δύσεως.

Τοιοιουτρόπως ἐξασφαλισθεὶς ἀπενταχόθεν διὰ τῆς καταπαύσεως τῶν ἐξωτερικῶν στάσεων, διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν Ρώσων καὶ τῆς χειρώσεως τῆς Ἰουλγαρίας, διὰ τῆς μετοικεσίας τῶν Παυλιανιτῶν καὶ διὰ τῶν φιλικῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Δύσεως, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐτρέπη ἤδη κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἶδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν πατρίκιον Νικόλαον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν μελετωμένην ἐπανάστασιν τῶν μωαμεθανῶν τῆς Συρίας, οἵτινες τῶνόντι, προσκληθέντες μετ' οὐ πολὺ ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν, ἐπεχείρησαν τὴν πολιρκίαν τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ὁ μὲν πατρίκιος Νικόλαος ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ διέλυτεν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ᾔσθάνετο ὅτι ἀπητεῖτο ὀριστικωτέρως τῶν πραγμάτων ρυθμισίς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ διεξαγάγῃ αὐτόθι μέγαν ἐπιθετικὸν ἀγῶνα, ἵνα ἀνακτήσῃ ὁλοσχερῶς πρὸς μεσημβρίαν μὲν τὴν Συρίαν μετὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰουδαίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν ἰδίως λεγομένην μεγάλην Ἀρμενίαν, καθιστῶν οὕτω σύνορα τοῦ κράτους πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, τὸν Ἀράξην, τὸ Κάσπιον ὄρος καὶ τὸν Τίγριν, πρὸς νότον δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας καὶ τὸν Σουεστικὸν ἰσθμόν. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βουλευμῆτος τούτου ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐντελῆ διακοπὴν τῶν διαφόρων κλασμάτων τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐξασθένησιν καὶ τὴν παραλυσίαν αὐτοῦ. Διὰ νὰ διευκολύνῃ δὲ τὸ ἔργον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες μόνοι τότε ἐκ τῶν τῆς Δύσεως διεξῆγον ἐμπόριον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ ἐκδώσωσι νόμον ἐπιβάλλοντα θάνατον ἢ χρηματικὴν ποινὴν 100 λιτρῶν χρυσοῦ (108,000 δραχμῶν) κατὰ παντός, ὅστις ἤθελε κομίσαι εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς σίδηρον, ζυλικήν, ὕπλα, ἢ ἄλλο τι πρὸς πόλεμον χρήσιμον, καὶ οἱ Ἑνετοί, οἵτινες ἕνεκα τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφερόντων ἠναγκά-

ζοντο νὰ ἀναγνωρίζωσι μέχρι τινὸς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἐξέδωκαν τὸν ζητηθέντα νόμον· ἀλλὰ δυστηχῶς αἱ τοικῶται ἀπαγορεύσεις, καίτοι πολλάκις δικταχθεῖσιν, πάντοτε παρεδιάζοντο ὑπὸ τῆς πλεονεξίας, ὡς λέγει ὁ Μουρατόρης.

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία ἐγένετο τῷ 973 κατὰ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, διὰ τοῦ τότε δομεστίκου τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία. Ὁ δομεστικός οὗτος, συνεπαγόμενος στρατὸν καλῶς κητηρισμένον, ὑποκίμνησε κατ' ἀρχάς· διότι διελθὼν τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ περάσας τὸν Εὐφράτην ἐλεηλάτησε τὴν περὶ Ἐδεσσαν χώραν Ὀσροηνὴν (τμήμα τῆς Μεσοποταμίας, κατεχόμενον ἔτι ὑπὸ τῶν Ἀράβων), ἐκυρίευσεν τὴν Νίσιβιν τῆς Μυγδονίας (μέρος καὶ τοῦτο τῆς Μεσοποταμίας ἀνῆλκον ἔτι εἰς τοὺς πολεμίους), καὶ ἔπειτα τραπείας πρὸς βορρᾶν καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν (τὸ σημερινὸν Δικρβεκίρ) καὶ ἐπύρθησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, συλλαβὼν πολλοὺς αἰχμαλώτους· Ἡ Περσαρμενία, ἥτις εἶχε διατηρήσει τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ὑπὸ ἰδίους ἡγεμόνας, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἐκπλαγέντες μωαμεθανοὶ ἔφυγον προτροπάδην πρὸς τὸ Βαγδάτιον καὶ διέδωκαν τὸν τρόπον αὐτῶν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν ἐν ᾗ οὐδεμία ὑπῆρχε σχεδὸν κυβέρνησις. Οἱ καλίφαι εἶχον πρὸ κειροῦ ἀποβάλλει πᾶν πραγματικὸν κράτος, μὴ δικτηρήσαντες εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς καὶ τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μνημονεύωνται πρῶτοι αὐτοὶ εἰς τὰς δημοτικὰς προσευχάς. Ἀληθεὶς κυβερνῆται ἦσαν τότε οἱ κατὰ τόπους ἐμίρραι· ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλεῖστοι ἐξαχρειωθέντες κατέτριβον τὸν βίον περὶ κυνηγέσια καὶ εὐωχίας ὥστε οὐδεμία ἐγένετο παρσκευὴ πρὸς ἀποκρουσιν τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξηκολούθει προβαίνων πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρεως, καὶ ἐλεηλάτει τὴν περὶ Μαρτυρόπολιν Σωφηνήν. Τότε ὁ μωαμεθανὸς διοικητὴς τῆς χώρας τῆς ἀνὴρ γενναῖος, Ἀβού Ταγλάβ καλούμενος, ἀθροίσας ὅσον ἠδυνήθη στρατόν, ἀντεπεζῆλθε κατὰ τοῦ μεγάλου δομεστίκου. Κατὰ δυστυχίαν ὁ στρατηγὸς οὗτος, θορῶν εἰς τὰ προηγούμενα κατορθώματα καὶ εἰς τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤγε, περιεφρόνησε τὸν ἀντίπαλον ἐκεῖνον, καὶ ἐνέβαλεν ἀπирισκώπτως εἰς στενὸν τι ἀδιάβατον διὰ τὸ ἱππικόν. Ἐνῶ δὲ εὐρί-

σκετο ἔτι ἐν τῇ δυσχωρίᾳ ταύτῃ, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ μωαμεθνὸς ἡγεμὼν καὶ κατατροπώσας μὲν τὸν στρατὸν, αἰχμαλωτεύσας δὲ τὸν δομestικόν, ἐμπαΐωσεν οὕτω τοὺς κερπούς τῶν ἀγώνων ὁλοκλήρου ταύτης τῆς ἐκστρατείας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέλαβε τότε αὐτὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου βουλευμῆτος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους 974. Περικολουθήσας τὰ ἴχνη τοῦ δομestικοῦ, ἐπέρχουσε τὸν Εὐφράτην, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Νίσιβιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκαταλίπει οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ἐλεηλάτησε πᾶσαν τὴν πέριξ χώραν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν, ἣν οἱ Ἀρχεες, εἶχον ἀνακτῆσαι ἐν τῷ μεταξῷ, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν αὐτόθι μωαμεθνῶν λύτρα πολλά. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς προήλασε πρὸς τὴν Μύκτρειν, τὴν πλουσιωτέραν πόλιν τῆς χώρας, ὡς λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν Μιεφρκίμ, καὶ ἥτις ἐξηγόρασεν ὡςκύτως τὴν λεηλασίαν αὐτῆς διὰ πλείστων καὶ καλλίστων δώρων εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον καὶ χρυσόστικτα ὑράσματα. Ἦθελε δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ προχωρήσῃ μέχρι Ἐλβετάνων (Χαμαδᾶν) τῆς Μηδίας καὶ μέχρι τοῦ Βαγδατίου, ὅπου ἤλπιζε καὶ εὖρη θησαυροὺς ἀμυθήτους, ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσε τὸ βούτο βούλευμα τοῦτο, διότι ἐνῶ ἔδει καὶ διαβῆναι χώραν ἔρημον, ἀνυδρον καὶ δύσβατον, ὁ ἐκπεπληγμένος καλίφης τοῦ Βαγδατίου ἔσπευσε καὶ προτείνῃ αὐτῷ τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, καὶ καὶ πέμψῃ αὐτῷ ἀμέσως δῶρα πλουσιώτατα καὶ χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὅποσον δὲν δυνάμεθα καὶ ὀρίσασθαι ἀκριβῶς, διότι ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει περὶ αὐτοῦ ἀορίστως «μυριάδας τριακοσίας ἀργύρου καὶ χρυσοῦ,» τὸ ὅποσον ὅμως εἰς πᾶσαν περίστασιν φαίνεται μέγα. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐνόμισεν συνετὸν καὶ ἀρκεσθῆναι εἰς τὴν ἔκτασιν ἣν ἔλαβε τὸ κράτος πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐθριάμβευσεν διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιδεικνύων τὰ λάφυρα τῆς Ἀσίας, καὶ προπεμπόμενος ὑπὸ τῶν εὐφημιῶν τοῦ πλήθους.

Μετά τὴν ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐπάνοδον, ἔλαβε νέαν ἀφορμὴν καὶ ἀποδείξῃ ὅτι ἂν ἐσχίσει τὸν τόμον δι' οὗ ὁ κληρὸς εἶχεν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ ὑπαχθῆ ρητῶς εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἤξευρεν ὅμως καὶ διατηρῆ τὰ δίκαια αὐτοῦ καὶ

ὥς πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνώτατον τοῦ κλήρου ἄρχοντα. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Βασίλειος κληγορήθη, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ συνωμοσίᾳ μὲν κατὰ τοῦ βασιλέως, ἐπὶ παραβάσει δὲ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας κανόνων. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε λοιπὸν αὐτὸν νὰ ἀπολογηθῇ ὁ δὲ ἀπεποιήθη προφασιζόμενος ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν δύναται νὰ δικάσῃ εἰμὴ συνοδικῶς. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξώρισε τὸν πατριάρχην καὶ διέταξε νὰ χειροτονηθῇ ἕτερος, ὁ Ἀντώνιος ὁ Στουδίτης, τοῦ ὁποίου ἐπαινεῖται ἡ ἱερότης καὶ ἡ ἐπιστήμη.

Εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν περὶ Ἀνατολῆς βουλευμάτων αὐτοῦ. Αἱ πρὸς τὸν καλίφην γενομένης συνθήκαι ἀνετράπησαν ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ. Οἱ μωαμεθανοὶ ἀνέκτησαν ἀμέσως πάσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρεως χώρας, ὥστε ὁ Ἰωάννης ἐνόησεν ὅτι δὲν ἀρκοῦσιν ἀπλαῖ περὶ ὑποταγῆς ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δεόν νὰ κυριευθῶσι πάντα τὰ φρούρια, ἵνα ἀσφαλισθῇ τὸ ἔργον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφείς τὰς ἀπωτέρω κειμένας ἀνατολικωτέρας χώρας, ἐτράπη ἡδὴ ἐπὶ τὴν Συρίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐκυρίευσεν πρὸ πάντων τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Ἀπάμειαν, τὴν Ἐμεσον καὶ τὴν Ἡλιούπολιν. Εἰς τὴν Ἱεράπολιν, τὴν ὁποίαν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Μέμπετζε, εὔρε τὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ σκηνῶν, καὶ τὰς τοῦ σεβασμίου τε Προδρόμου τρίχας, τοῦ Κήρυκος, καὶ ἔπεμψεν ἀμφότερα ταῦτα τὰ κειμήλια εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀποτεθῶσιν ἐντὸς δύο τῶν ἐν ταῖς ἀναγκηφόροις νυκτῶν. Ἀπὸ Ἡλιουπόλεως (Βακλβέκ) ὤρμησε πρὸς τὴν Δαμασκόν, ὅπου ἔπραξε πάλιν τὸ λαθὸς νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐξελθόντος τοῦ ἐμίρου Ἀφτεκίου μετὰ τῶν κατοίκων καὶ πλουσίων δώρων εἰς προὑπάντησίν του, περιωρίσθη νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῷ φόρον, διῆλθε τὸ Λίβανον ὄρος, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου ἰσχυρόν τι φρούριον κείμενον εἰς μίαν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἀποτομωτέρων κορυφῶν τοῦ ὄρους ἐκείνου, κατέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Φοινίκην, καὶ ἐξεπολιόρχησεν ἐνταῦθα τὰς τε Βαλχινίας καὶ τὴν Βηρυτον, ἐν ἧ εὔρε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐν εἰκόνι σταύρωσιν, ἣν παρέπεμψεν ὡτχύτως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὴν τῆς Βηρυτοῦ ἀνάκτησιν, ἐπλητίκισεν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἀλλ' αὕτη ἦτο ὀχυρωτάτη, καὶ προσέτι δὲν ἠδύνετο νὰ κυριευθῇ ἄνευ στόλου, περὶ ὅπως δὲ στίλβας δὲν ἀνκφέρειται ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ· ὅθεν ὁ βασιλεὺς καταλιπὼν τὴν Τρίπολιν, ἐξεπολιόρχησεν ἄλλας πόλεις,

καὶ ἤδη ἀπεφάσισεν κίφνης νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἔδηλον διὰ τί, ἐνῶ εἶχεν ἔτι κχιρὸν νὰ παρκατεῖνῃ τὴν ἐκστρατεῖαν αὐτοῦ.

Ἐπανερχόμενος δὲ συνέπεσε νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὴν Ἀνάζαρον, (19) καὶ τὸν Ποδανδόν, (20), καὶ ἄλλας κτήσεις πολυτελεῖς, καὶ χώρας εὐφόρους, ὥστε ἔλαβε τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτήσῃ εἰς τίνα ἀνήκουσιν αὗται. Οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεκρίθησαν ὅτι τὰ λαμπρὰ αὐτὰ κτήματα ἀνκκτηθέντα ἐπ' ἐσχάτων τὰ μὲν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, τὰ δὲ ὑπὸ διαφόρων δομεστίκων, τὰ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἐδωρήθησαν ἅπαντα εἰς τὸν παρχκοιμώμενον Βασίλειον. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας καὶ ἀγχανκτήσας «δεινόν, εἶπε, νὰ ἀναλίσκωνται τὰ δημόσια χρήματα, νὰ ταλκιπωρῶνται τὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἀναδέχωνται οἱ βασιλεῖς ὑπερορίους ἀγῶνας, τὰ δὲ ἐκ τοσούτων κύπων καὶ μόχθων προσκτώμενα νὰ γίνωνται κτήμα εὐνούχου». Ὁ λόγος οὗτος δὲν ἐδράδυνε νὰ φθῇ εἰς τὰ ὦτα τοῦ παρχκοιμωμένου, ὅστις ἐννοήσας ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἀπολέσῃ τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ ἀξίωμα, ἀπεφάσισε νὰ προλάβῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν κίνδυνον. Ὅθεν ὅτε ἀφίκετο ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Ὀλύμπου ἔπαυλιν ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων μεγιστάνων τοῦ Κράτους, τοῦ πατρικίου καὶ σεβαστοφόρου Ρωμανοῦ, ὅπου καὶ διέτριψεν ἐπὶ τινος ἡμέρας, κατάρθωσεν ὁ παρχκοιμώμενος, δι' ἐνὸς τῶν εὐνούχων ὑπηρετῶν, νὰ κερᾷ τὴν Ἰωάννην δηλητήριον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια κατὰ μικρὸν ἀναλίσκουσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ὅποσον τῶντι κατέβαλε μετὰ τινος μῆνης τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο σῶμα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέθανε τῇ 18 ἰανουαρίου 976 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 51. Ἐὰν εἰς τῆς τελευταίας κατὰ τῶν μωχμεθικῶν ἐκστρατείας δὲν ἀνέδειξε πρόνοιαν καὶ ἐπιμονὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῶν βουλευμάτων τὰ ὅποια προηρεῖτο νὰ ἐκτελέσῃ, ἢ κατὰ τῶν Ρώτων ἐκστρατεῖα αὐτοῦ ὑπῆρξε λαμπροτάτη λόγῳ τέχνης, δεξιότητος καὶ τύλης. Καὶ ἐν γένει ἅπας τοῦ βασιλέως τούτου ὁ βίος

19) Πόλιν περίφημον τῆς Κιλικίας (τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρεῖπια αὐτῆς καλοῦνται νῦν Ἀνάβαρζα.)

20) Τὸ ἐν τῆς ἔμπροσθεν μνημονευθὲν φρούρον Πούζαντις κείμενον κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Κιλικίων πυλῶν, καλούμενον μέχρι νῦν Πόζαντα.

παιδείᾳ ἡρώϊκόν τινι χαρακτηρῶν, παρὲς τῆς ἀποφράδος ἐκείνης νυκτὸς καθ' ἣν, μεθυσθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς φιλαρχίας, ἐξετράπη τῆς συνήθους αὐτῷ μεγαλοφροσύνης. Ὁ δὲ πρόωρος θάνατός του ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον θλιβερός, ὅσῳ ἐὰν ἐπέζη ὀλίγον, ἡ ἀρχὴ ἤθελε περιέλθει ἀπὸ τῶν δεξιῶν αὐτοῦ χειρῶν εἰς τὰς οὐδὲν ἥττον δεξιὰς χειρὰς τοῦ Βασιλείου Β', ἐνῷ ἤδη διὰ τὴν παρεμπροσθίαν μεσοβασιλείαν τοῦ εὐνοῦχου Βασιλείου, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου προχθέντων ἀνετράπησαν, ὁ δὲ Βασίλειος Β', ἀντὶ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἔργου τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ τῆς κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πολεμίων, ἐδέησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξ ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἀκμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Βασίλειος Β'. ὁ Βουλγαροκτόνος.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΓΑΛΑΤΤΕ

Ὅτε ἀπέθνηκεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν δύο νομίμων διαδόχων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο 20 ἐτῶν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος 17. Ὁ πρῶτος λοιπὸν ἐδύνάτο βεβχίως ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του νὰ ἀναλάβῃ τὴν πραγματικὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἦτο ἔτι ἄπειρος, καὶ ἀνέκαθεν εἰθισμένος νὰ εὐλαβῆται τὸν εὐνοῦχον Βασίλειον ὡς προστάτην καὶ ὁδηγόν· ἐκ τούτου δὲ ὡφελούμενος ὁ πολυμήχανος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὅστις, ἀφοῦ διετέλεσεν ἀλληλοδιδόχως πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τε τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου, κατέστησεν ἀμφοτέρους ἐκποδῶν, κατάρθωσεν ἤδη ἂν ὅχι νὰ λάβῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς βασιλείας ὅπως οἱ δύο ἐκεῖνοι στρατηγοί, νὰ μετέλθῃ ὅμως ἐπὶ ἰκανὰ ἔτη πᾶσιν αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν. Ἰνὰ ἀσφαλίσθῃ δὲ κατέφυγεν εἰς διάφορα μηχανήματα, ἐξ ὧν τινὰ ἀπέβησαν ὀλέθρια. Πρὸ πάντων ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξουσίας τὴν μητέρα τῶν δύο βασιλέων Θεοφανώ, πιθανῶς ἵνα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργετίας ταύτης συντελέσῃ αὕτη εἰς παγίωσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν υἱῶν της. Τοῦλάχιστον ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀνάκλησιν ταύτην τῆς Θεοφανοῦς, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ὄνομα δὲν ἀκούεταί ἕκτοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἄλλ' ὁ πρόεδρος Βασίλειος προέβη συγχρόνως καὶ εἰς ἑτέραν πράξιν, τῆς ὁποίας γνωστότερα εἶναι τὰ τε αἷτια καὶ τὰ ἀποστελέσματα. Ἐπὶ Ἰωάννου, τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἐν τῷ κράτει πρόσωπον ἦτο ὁ Βάρδας Σκληρός, ὅστις, ὡς στρατηλάτης πάσης Ἀνατολῆς, καί, ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ πολεμικῶν κατορθωμάτων, μέγα ἰσχύων ἐν τῷ στρατῷ, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀνεχθῇ ἄλλην κυριαρχίαν. Ὅθεν ὁ εὐνοῦχος Βασίλειος ἐνόμισε πρέπον νὰ περιστείλῃ μὲν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, νὰ περιποιηθῇ δὲ καὶ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν τοὺς γνωστοὺς εἰς ἡμᾶς στρατηγοὺς Πέτρον καὶ Μιχαὴλ Βούρτζην. Ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Βάρδα Σκληρόν, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ τὴν τοῦ στρατηλάτου ἀρχήν, ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν δευτερεύουσαν στρατηγίαν τῆς Μεσοποταμίας, τὸν δὲ στρατοπεδάρχην Πέτρον διώρισε στρατηλάτην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην μάγιστρον καὶ στρατηγὸν Ἀντιοχείας.

Ὁ Σκληρὸς ἀγανακτήσας, μεταβίνει ἐν τάχει εἰς τὴν ἐπιτραπεῖσιν αὐτῷ ἐπαρχίαν, οὐχὶ ἵνα ὑπάρχῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ εὐνούχου, ἀλλ' ἵνα ἐλδικηθῇ αὐτόν. Ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον εὗρεν αὐτόθι, καὶ ὅστις τὸν ἐλάτρευε, τὸν ἀνηγόρευσε ἀμέσως βασιλέα, «τῶν Ἀρμενίων καταρξάντων τῆς εὐφημίας.» Οἱ Ἀρχεῖς, οἵτινες ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑποθάλῃσι πᾶσιν παρὰ τοῖς ἡμετέροις στάσιν, συμμαχοῦσι μετ' αὐτοῦ· τινὲς τῶν ἀξιοματικῶν τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ αὐτομολοῦσιν ἔκτοτε πρὸς τὸν Σκληρόν· ἄλλοι, ὡς ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, συνεννοοῦνται μετ' αὐτοῦ. Συγκροτηθείσης δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 976 κατὰ τὴν Λάπαραν τῆς Καππαδοκίας μάχης μεταξὺ τοῦ Σκληροῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Πέτρου, τρέπονται οἱ βασιλικοί, καὶ ἄπαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, σὺν τῇ ἀποσκευῇ καὶ πλούτῳ ἀπείρῳ, περιπίπτει εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐνισχύονται ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς αὐτομολήσεως τοῦ τε Μιχαὴλ Βούρτζη καὶ τοῦ στρατηγοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ στόλου τῶν Ἀτταλέων. Ὅταν αἱ εἰδήσεις αὗται ἔφθισαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος ἐταράχθη μὲν, ἀλλὰ δὲν ἀπηλπίσθη ἔτι νὰ κατεβάλλῃ τὸν ἀντίπαλον διὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων καὶ τῶν συνήθων αὐτῷ μηχανημάτων. Πείθει λοιπὸν τὸν βασιλέα νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀσίαν τὸν πρωτοδεσπότην Λέοντα, σύμβουλον μὲν ἔχοντα τὸν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ διαδόητον πατρίκιον Ἰωάννην, περιβεβλη-

μένον δὲ πάσῃ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν τοῦ δωρεῖν καὶ διορίζειν, καὶ προδιβάλλειν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Λέων, ἀφειδῶς ποιούμενος χρῆσιν τοῦ τοιούτου δικαιώματος, θέλει προσελκύσει τοὺς πλείστους τῶν ἀποστατῶν. Ὁ Λέων ἐλθὼν εἰς Κοτυαεῖον τῆς Φρυγίας, καὶ πῆζας αὐτόθι τὸ στρατόπεδον, τοῦ ὁποῦ ἡγεῖτο πάντοτε ὁ πατρίκιος Πέτρος, ἤρχισε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· ἀλλ' αὐτὰ ἀπέτυχον, ὑποληφθεῖσαι ὡς σημεῖον ἀδυναμίας. Τότε ἀπεφάσισε συνετόν τι ἔμμε καὶ τολμηρόν· Ἀναχωρήσας ἀπὸ Κοτυαείου, καὶ ἀφείς κατὰ μέρος τὸν εἰς Διπόταμον παρτεταγμένον Σκληρόν, ὥρμησε πρὸς ἀνατολὰς, ἵνα ἀπειλήσῃ τὰ νῶτα τῶν στασιαστῶν. Τὸ κίνημα τοῦτο κατεφόβισε τοὺς περὶ τὸν Σκληρόν, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπολαμβάνοντες κινδυνεύουσιν τὴν στάσιν νὰ διαλυθῇ, προσέτρευσαν πρὸς τὸν πρωτοβεστιάριον. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Σκληρὸς ἀπέσπασε τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην μετὰ εὐζώνου στρατιᾶς, παραγγείλας νὰ ἀντιταχθῇ μὲν κατὰ τὸ δυνατόν εἰς πᾶσαν πρόοδον τοῦ Λέοντος, νὰ ἀποφύγῃ δὲ ὅσον οἶόν τε καθολικὴν πρὸς αὐτὸν συμπλοκήν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο, μανθάνει ὅτι οἱ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βερροίας Ἀραβες ἔπεμψαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὸν συμπεφωνημένον ἐτήσιον φόρον καὶ ὅτι οἱ κομίζοντες τὸν χρυσὸν τοῦτον ἔμελλον νὰ διέλθωσιν εἰς ρητὴν ἡμέραν ἀνὰ μέσον τῶν δύο στρατευμάτων. Ἡξευρον δὲ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὸν Λέοντα, ὥστε οἱ δύο ἀντίπαλοι ὥρμησαν κατ' ἀλλήλων περὶ τὸ φρούριον Ὁξύλιθον, ἵνα κυριεύσωσι τὸ λάφυρον, καὶ συγκροτηθείσης μάχης, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Βούρτζην, πολλοὺς ἀποδαλόντες, μάλιστα ἐκ τῶν Ἀρμενίων, τοὺς ὁποῖους ἀνηλεῶς ἔσφαζον οἱ βασιλικοί, ὡς πρώτους προσχωρήσαντας πρὸς τὸν ἀποστάτην. Μετὰ τὴν ἥττην τούτην ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ τύχη του ἐξαρτᾶται ἐκ μάχης κρισίμου, καὶ ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς μεθ' ὅλης τῆς στρατιᾶς, ἧς αὐτὸς μὲν ἦγε τὸ μέσον, ἐπέτρεψε δὲ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἰς τὸν γενναῖον αὐτοῦ ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, τὸ δ' ἀριστερὸν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Γαβρᾶν, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Λέοντος περὶ Ραγέας, καὶ ἔτρεψε τοὺς περὶ αὐτὸν μετὰ φόνον πολλόν. Ἐκεῖ ἔπεσον ὁ πατρίκιος Ἰωάννης, ἐκεῖ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος, ἐκεῖ ἔπεσον καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ἡχμαλωτεύθη δὲ ὁ πρωτοβεστιάριος, μεθ' ἑτέρων ἐκ τῶν ἐν τέλει. Ἡ μάχη αὕτη

συνεκροτήθη περὶ τὰ μέσχα τοῦ 917, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀπέβη ἤδη κύριος ἀπάσης σχεδὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰσελθὼν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Νίκαιαν.

Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ ἀμνηχνία ὁ εὐνοῦχος Βασίλειος, ὅστις καθὼς ἡξεύρομεν δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινός, ἔδειξε δεξιότητα καὶ τόλμην σπανίαν. Πρὸ πάντων ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ναυτικὰ πράγματα, διότι ὁ ναύαρχος τοῦ Σκληροῦ Μιχαὴλ Κουρτίκιος, θαλασσοκρατῶν, οὐ μόνον πᾶσαν νῆσον ἐπόρθει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἑλλησπόντον ἡτοιμάζετο νὰ εἰσέλθῃ. Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ἐξαρτυσάμενος στόλον ἀποχρῶντα, ἐκπέμπει τὸν ὑποναύαρχον Θεόδωρον τὸν Καρυντηνὸν κατὰ τῶν πολεμίων. Καὶ γενομένης ναυμαχίας πεισματώδους εἰς Φώκαιαν, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Κουρτίκιον καὶ διασκεδάζονται. Ἐνῶ δὲ οὕτω ἐπετύγγανε πρόσκαιρόν τινα ἀπὸ θαλάσσης ἀναψυχὴν, ἀντιπαρέτασσε καὶ κατὰ ξηρὰν εἰς τὸν Σκληρόν οὐχὶ πλέον δευτερεύοντας στρατηγοὺς καὶ πρωτοβεστικρίους καὶ πατρικίους ἀπολέμους, ἀλλ' ἀνταγωνιστὴν ὄντως ἐκείνου ἐνάμιλλον. Ὁ ἀνὴρ εἰς ὃν ἐπέστησε τότε τὴν προσοχὴν τοῦ ἦτο ὁ Βάρδης Φωκᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ κουροπαλάτου Λέοντος, ὁ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου στασιάσας, ἀναγκασθεὶς νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, ἀποκαρεῖς κληρικὸς, καὶ περιορισθεὶς εἰς Χίον μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του. Ὁ Βάρδης Φωκᾶς ἦτο εἰς τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐσωζε μὲν ἀφορμὰς δυσπαρεσκαίεας κατὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅστις εἶχε πολυειδῶς καταπολεμήσει αὐτὸν ἄλλοτε, ἀλλ' ἐμίσει πολὺ μᾶλλον τὸν καταβάλλοντα τὴν στάσιν αὐτοῦ Βάρδην Σκληρόν. Εἶχε μὲν ἀποκαρῇ κληρικὸς, ἀλλ' ἡ βεβιασμένη αὕτη ἱερωσύνη δὲν ἐλογίζετο σπουδαία· ἡ δὲ κατεπείγουσα ἀνάγκη τοῦ Βασιλείου καὶ ἡ ἀκρίμνητος φιλοδοξία τοῦ Φωκᾶ συνεμάχητ' αὐτὸς ἀλλήλας, λησμονήσασαι τὰς ἀρχαίας ἐριδας, καὶ καταπατήσασθαι τοὺς ἱερωτέρους νόμους. Ὁ Βάρδης Φωκᾶς ἀνακληθεὶς λοιπὸν ἐκ τῆς ἐξορίας, προεχειρίσθη δομέστικος τῶν σχολῶν, καὶ ἐξαπεστάλη κατὰ τοῦ Σκληροῦ· ὥστε συνέβη ἤδη τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ὁ ἄλλοτε κατὰ τῆς βασιλείας στασιάσας Φωκᾶς, ὁ ὑπὸ τοῦ Σκληροῦ καταβληθεὶς ἐπεχείρησε νὰ καταβάλῃ τὸν Σκληρόν, στασιάσσαντα νῦν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Φωκᾶς ἀνεδεξάμενος οὕτω τὸν ὑπὲρ τῶν ἔλων ἄγων, διεπέρασε μόνος διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν μικρὰν

Ἀσίαν καὶ διὰ νυκτὸς πορευόμενος ἔφθασεν εἰς Καισάρειαν, ὅπου συνεκέντρωσε τὰ λείψανα τοῦ περὶ Ρεγέας ἡττηθέντος βασιλικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅπου προσῆλθε πρὸς τοὺς ἄλλοις πρὸς αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, ὅστις μετὰ τὴν ἡτταν ἦν εἶχε πάθει, δὲν ἔτυχε φαίνεται, εὐχαρίστου δεξιώσεως παρὰ τῷ Σκληρῷ. Ἀπὸ Καισαρείας προῆλθεν ὁ Φωκᾶς εἰς τὸ Ἀμόριον καὶ ἐνταῦθα προτεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐκ Νικαίας ἐπελθόντος κατ' αὐτοῦ Σκληροῦ. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν, ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ἐν τάξει, χάρις εἰς τὴν δεξιότητά καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατηγοῦ, ὅστις καταλαβὼν χωρίον ἀσφαλές, ἐξηκολούθησεν ἐν-θαρύνων καὶ αὐξάνων τὴν περὶ αὐτὸν δύναμιν. Ἐκεῖ παρκαλουθή-σαντος τοῦ Σκληροῦ, συνεκροτήθη περὶ τὰ καλούμενα Βασιλικὰ θέρ-μα, δευτέρᾳ μάχῃ πεισματωδεστέρα τῆς πρώτης καθ' ἣν ὅμως ἐτρά-πησαν πάλιν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν. Ἐντεῦθεν οὗτος ἀνκλογιζόμενος ὅτι ἔχει χρεῖαν ἰσχυρᾶς τινοῦ ἐπικουρίας, ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Δαβίδ, ὅστις ἦτο φίλος αὐτοῦ, καὶ συλλέξας αὐτόθι στρατὸν οὐκ ὀλίγον, ἀθροίσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς προηγουμένης τροπῆς διασκεδασθέντας, κατήλθε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 979, εἰς Παγκά-λειαν, πεδῖον ἀπλούμενον παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄλυν, ὅπου ἐστρατο-πέδευεν ὁ Σκληρός. Καὶ ἐκεῖ συνήφθη τρίτη ἐναγώνιος μάχη. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν ἤρχισαν πάλιν νὰ ὑπενδίδωσιν, ἀλλ' αὐτός, «βέλ-τιον εἶναι κρίνας τὸν εὐκλεῆ θάνατον τῆς ἀγενοῦς καὶ ἐπονειδίτου ζωῆς,» ὥρμησεν ἀνὰ μέσον τῶν ἀντιπάλων κατὰ τοῦ Σκληροῦ, καὶ μονομαχήσας πρὸς αὐτόν, καὶ βρεῖαν ἐπενεγκὼν κατ' αὐτοῦ πληγὴν, μετέβαλε τὴν ἀρξαμένην τροπὴν εἰς νίκην λαμπράν καὶ κρί-σιμον. Ὁ Σκληρός κατέφυγεν εἰς Μαρτυρόπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἐ-κεῖθεν τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν καλὶφην Βαγδάτιου, ἐ-ξαιτούμενος ἐπικουρίαν καὶ συμμάχικην. Τοῦ δὲ καλὶφου μὴ δίδοντος ἀπάντησιν ὀριστικὴν, ἠναγκάσθη καὶ αὐτός ὁ Σκληρός νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βαγδάτιον. Ὁ Βασίλειος, πληροφορηθεὶς τὰ γινόμενα, τὸν μὲν Φωκᾶν ἐτίμησε πρσηκόντως, ἐξέπεμψε δὲ εἰς Βαγδάτιον πρεσβευ-τὴν τὸν Νικηφόρον Οὐρκανόν, διττὴν ἔχοντα ἐντολήν· τὸ μὲν νὰ ἀ-ποτρέψῃ τὸν καλὶφην ἀπὸ πάσης πρὸς τοὺς στασιαστὰς συνδρομῆς, τὸ δὲ νὰ ὑποσχεθῇ ἀμνηστίαν εἰς τὸν Σκληρόν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἔαν μετανοήσαντες ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ καλὶφης ἀνη-συχήσας διὰ τὴν τωσάυτην ἐπισήμων χριστιανῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ

αὐτοῦ συρροήν, διέταξε νὰ φυλκισθῶσιν ἅπαντες, ὅ,τε πρεσβευτῆς δηλαδὴ καὶ ὁ Σκληρὸς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγον μὲν θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας τοῦ Σκληροῦ τύχας. Ἐν τούτοις δέ τινες τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδίως οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ παῖδες, ἐξηκολούθησαν ἀντέχοντες ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ δηρὸντες τὴν χώραν, μέχρις οὗ λαβόντες ἀμνηστίαν τῷ 980 ὑπετάγησαν εἰς τὸν βασιλέα.

Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τοῦ Σκληροῦ ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐνοῦχος Βασίλειος ἀπηλλάγη ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου ἀντιπάλου, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν τοῦτο εἰμὴ διὰ θυσιῶν ὀλεθρίων. Ἵνα ὑποθάλῃ τὴν πίστιν τῶν βασιλικῶν, καὶ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἐδέησε νὰ κατὰσπαταλήσῃ τὰ δημόσια χρήματα καὶ ἀξιώματα· οὐδὲ ἐνίκησε νίκην ὀριστικὴν, ἀλλὰ κατέφυγεν εἰς ἐπανελημμένους ἀμνηστίας, αἵτινες, ἐπιτρεπόμενοι εἰς κατατροπωθέντας ἐσωτερικοὺς πολεμίους, εἶναι σωτήρια, ἀλλ' ὅσάκις δίδονται εἰς στασιαστὰς ἀνθισταμένους, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνθηκολογίαι ἐνθαρρύνουσαι τὴν κακόβουλον φιλοδοξίαν καὶ παρασκευάζουσαι νέας στάσεις. Πλὴν τούτου ἐπὶ τρία καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ μικρὰ Ἀσία ἐξετέθη εἰς τὰς καταπιέσεις καὶ τὰς λεηλασίας ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἡ εἴσπραξις τῶν πλουσίων αὐτῆς φόρων ἀπέβη δυσχερὴς ἢ ἀδύνατος· πολλοὶ ἐπιφανεῖς στρατηγοὶ καὶ ἔτι πλείονες κατώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἔπεσον ἐν τῷ ἀνσίῳ τούτῳ ἀγῶνι. Οἱ μωαμεθικοὶ ἀντὶ νὰ καταπολεμῶνται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ἀπέβησαν τὰν ἀπάλιν δικαίηται τῆς τύχης αὐτῶν· τὸ δὲ χεῖριστον ἡ Βουλγαρία, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ τούτου, ἐπανεστῆ.

Ἡ Βουλγαρία εἶχε μὲν ὑποταχθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἀλλ' ἵνα παγιωθῇ ἡ μετὰ τοῦ κράτους ἐνωσις αὐτῆς, ἀπηρτεῖτο νὰ συμπληρωθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἀρχάμενον ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς ἀφομοιώσεως, ἀπηρτεῖτο μακρά, συστηματικὴ καὶ ἀπερίσπαστος ἐνέργεια. Οἱ περιλιπόμενοι ἐν τῇ εὐρείᾳ μετὰ τὸ Αἶμα καὶ Ἰστρου χώρᾳ Ἕλληνες ἦσαν εὐάριθμοι. Οἱ κύριοι αὐτῆς κάτοικοι, Σλαῦοι καὶ ἐκσλαυισθέντες Βούλγαροι, δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν εὐχερῶς ὅτι ἐπὶ 300 περίπου ἔτη διετέλεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεξάρτητοι, καὶ ὅτι ἐκ διαλειμμάτων μάλιστα ἐπεξέτειναν τὰς κυριαρχικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις ἐπὶ τὸ

πλεῖστον τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ μὲν τελευταῖος αὐτῶν βασιλεὺς Βορίς Β' εἶχεν ἀπαχθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀποβαλὼν τὸ ἀρχαῖον ἄζϊωμα κατετάχθη μεταξὺ τῶν μαγίστρων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι, ὡς μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη, καὶ αὐτὸς ὁ Βορίς δὲν ὑπέλαβεν ἀμετάκλητον τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτοῦ, ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ὑπῆρχον πολλοὶ Βοεβόδοι ἐνάμιλλοι μὲν τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ οἴκου κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἤσκουν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀκμαιοτέρως δὲ σώζοντες τὰς ἐθνικὰς πεποιθήσεις, καὶ μᾶλλον ἀναλλοίωτα τὰ πάτρια ἦθη· ὥστε φυσικώτατον ἦτο νὰ ἀναρριπισθῇ εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν τὸ ἀρχαῖον τῶν Βουλγάρων ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ νὰ ἀναρριπισθῇ τόσῳ μᾶλλον ὀξύτερον, ὅσῳ πλειότερα ὑπῆρξεν ἡ ταπεινώσις ἣν οὗτοι ὑπέστησαν ἐσχάτως. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς στάσεως τοῦ Σκληροῦ.

Τῷ ὄντι κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 976, ὁ Βορίς ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ρωμκνοῦ. Συγχρόνως ἐπανίσταντο εἰς τὴν Βουλγαρίαν οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ ἐκ Τουρνόδου Βοεβόδα Σίσμαν. Ἡ οἰκὸς οὗτος, ἀνέκαθεν ἰσχυρότατος ὢν, εἶχεν ἀποβῆ ἐσχάτως καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ ἰσχυρότερος, τὴν δὲ δύναμιν ταύτην ἐκληρονόμησαν καὶ ἠύξησαν οἱ τέσσαρες τοῦ Σίσμαν υἱοί· Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ἀκρὼν καὶ Σχμουήλ. Μὴ παραλείψωμεν ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὠνόμαζον τοὺς Βοεβόδας τῶν Βουλγάρων κόμητας, καὶ ὅτι, κατὰ Κεδρηνόν, οἱ τέσσαρες αὗτοι υἱοὶ τοῦ Σίσμαν διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο κομητόπουλοι· τὴν δὲ κατάληξιν ταύτην δευτέραν ἤδη φορὰν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ. Πολλὰ περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ κινήματος. Παρεκτὸς τῶν περισπασμῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Σκληροῦ ἔνεκα τῶν ὁποίων ἡ κυβέρνησις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπέλθῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πάσῃ δυνάμει κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ κόψῃ οὕτω τὸ κακὸν ἀπὸ ρίζης, ἢ πρὸ καιροῦ ὑφισταμένη διένεξις μεταξὺ τοῦ Βοεβοδικοῦ ἐκείνου οἴκου καὶ τῆς βασιλικῆς γενεᾶς ἐτέθη ἐκ μέσου διὰ τούτου, ὅτι ὁ μὲν Βορίς ἐθανατώθη, ἄμικ ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καθ' ὁδὸν παρὰ Βουλγάρου τινός, παρὰγνωρίσαντος αὐτὸν διὰ τὴν ἐνδυμασίαν ἣν ἔφερεν, ὁ δὲ ἀδελφός του Ρωμκνός, εὐνοῦχος ὢν καὶ χαρκατῆρος

μαλακωτέρου, ἀνωμυλόγησε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιζήλου οἴκου καὶ ἐδέχθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπ' αὐτόν. Πλὴν τούτου ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν ὁ μὲν Δαβὶδ ἐθικνωτῶθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρὰ τινων Βλάχων ὁδοιπόρων, ὁ δὲ Μωϋσῆς ἔπεσε πολιορκῶν τὰς Σέρρας, τὸν δὲ Ἀαρὼν ἐφόνευσεν ὁ Σαμουὴλ παγγενεὶ, ἐξαίρεσει μόνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βλαδισλαύου τοῦ καὶ Ἰωάννου, ὃν διέσωσεν ὁ τοῦ Σαμουὴλ υἱὸς Ραδομὴρ ἢ Γαβριὴλ ὁ καὶ Ρωμανός. Ἐντεῦθεν κατέστη μόναρχος ἀπάσης Βουλγαρίας ὁ Σαμουὴλ (ὁ καὶ Στέφανος ὀνομαζόμενος) ὅστις, ὢν ἀνὴρ πολεμικός, ρέκτης καὶ ἀδυσώπητος, ἤμκ συμπληρώσας τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βουλγαρίας, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ διαστήματι τῶν τεσσάρων ἐνικυτῶν καθ' οὓς ἡ αὐτοκρατορική κυβέρνησις ἀπησχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Κατ' ἀρχὰς ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ ἔττησε τὴν ἔδραν αὐτοῦ εἰς Πρέσπην πλησίον τῆς λίμνης τῆς Ὀχρίδος ἢ Ἀχρίδος. Ἐκεῖθεν δὲ ὀρμώμενος ἐπεξέτεινε τὴν κυριότητα του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπου εὗρε περὶ Νικόπολιν ἀποικίας ὁμογενῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ αὐτόθι ἐγκατασταθείσας. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρέσθη, ἀλλ' ἀφοῦ περιέστειλε τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνικὴν ἀρχὴν εἰς μόνην τὴν Θεσσαλονίκην, ἐνέδωκεν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Λάρισαν, μετοικίσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς πνεστίους εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, τοὺς δὲ ἄνδρας κατατάξας εἰς τὸν στρατὸν του· μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου, ἐπισκόπου Λαρίσης (παρευρεθέντος εἰς τὴν πρώτην οἰκουμένην σύνοδον μετὰ Ρηγίνου Σκοπέλων, καὶ Διοδώρου Τρίκκης)· καὶ ἀπέθετο αὐτὸ εἰς τὴν βασιλεύουσάν αὐτοῦ Πρέσπην. Ἐκ Θεσσαλίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ ἠπέιλησεν αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ταύτης Βασίλειος Ἀπόκκυκος, πρόγονος οἴκου πρωτεύσαντος βραδύτερον ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ τῶν Πηλαιολόγων, ἠγωνίσθη νὰ διασώσῃ τὴν Κόρινθον, καὶ ἐπειδὴ ἤτο βαρέως ἀσθενής, ἐξητήσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ ὀσίου Νίκωνος, ἐν Σπάρτῃ τότε διατρίβοντος· ὁ δὲ οὐ μόνον ἐθεράπευσεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐκόμισεν τὴν εὐχάριστον ἀγγελίαν ὅτι οἱ Βούλγαροι αἰφνιδίως ἀναζεύξαντες ὑπεχώρησαν πρὸς βορρᾶν. Τὴν ὑποχώρησιν ταύτην γενομένην ἐν ἀρχῇ τοῦ 981 προεκάλεσεν ἡ εἰδήσις ὅτι αὐτοκρατορικός στρατὸς ἐνέβα-

λεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τὸ γεγονός ἦτο βέβαιον, καὶ ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δι' ὧν συνωδεύθη, ἀπέβη κρίσιμον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τινων μηνῶν τὰ πράγματα εἶχον ὡς εἰρηνεύσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἐνόμιζεν ὅτι εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς ἡττης τοῦ Σκληροῦ. Δὲν ἤξεύρομεν τί ἐμελέτα νὰ πράξῃ κατὰ τοῦ ἄλλου πολὺ φοβερωτέρου πολεμίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς ἀπὸ Ἰστρου μέχρι Πελοποννήσου χώρας, ἀλλ' αἴφνης ἠσθάνθη τὰ πράγματα ἐξολισθαίνοντα ἐκ τῶν χειρῶν του. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὑπῆρξε παντοδύναμος. Ὀνόματι μὲν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐνησκειτο ὑπὸ τῶν δύο ἀπογόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Η', οἵτινες πηρίσταντο εἰς ὅλα τὰ συμβούλια τῆς κυβερνήσεως, καὶ εἰς τὴν ἔγκρισιν τῶν ὁποίων ὑπεβάλλοντο τὰ πάντα, τῇ ἀληθείᾳ δὲ τὰ πάντα ἀπεφασίζοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅτε ἀπροσδοκῆτως προέκυψεν εἰς μέσον νέα θέλησις. Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Β' ἦτο τότε 25 ἤδη ἐτῶν. Ἐν διαστήματι τῶν πέντε ἐτῶν καθ' ὃ καίτοι ἐπιτρέπων τὴν ὅλην διοίκησιν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, πρηχολούθησεν ἐν τούτοις ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς δικφόρους τῶν πραγμάτων περιπετείας, ἔλαβε πειρὰν τινὰ αὐτῶν, καὶ ἤρχισε φκίνετχι νὰ ἐννοῇ ὅτι ὡς ἡδέποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἰκανότης τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, οὗτος διεκινδύνευσε πολλάκις τὴν τύχην τοῦ κράτους, χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων καὶ παθῶν. Ὅθεν δὲν ἀπεφάσισεν μὲν ἔτι νὰ καθιρέσῃ αὐτόν, ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ ἀναλάβῃ ἡδὴ τὴν πραγματικὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν τουλάχιστον πραγμάτων, νοήσας ὅτι ἀπὸ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους, ὃ δὲ βασιλεὺς, ἐνόσω ἔμενεν ἀμέτοχος αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἦναι ἀπλοῦν παίγνιον εἰς χεῖρας τῶν στρατηγῶν. Πῶς ὁ Βασίλειος Β', ὅστις ὅχι μόνον ἐνόησε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη ἄξιος νὰ ἐκτελέσῃ τὰ νοηθέντα, ἐδράδυνεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίγνωσιν τοῦ δέοντος, εἶναι δυσεξήγητον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τῷ 981 ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ Βουλγάρων, μὴ ἀκούσας τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ προέδρου, τοῦ δυσκρεστηθέντος διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέγερσιν τοῦ βασιλικοῦ φρονήματος, καὶ μὴ ζητήσας τὴν σύμ-

πραξίν τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες οὐδέν ἤττον ἐκείνου ἠγανάκτησαν διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν παράδω-
ψιν. Καὶ ἤρχισεν οὕτω ὁ Βασίλειος Β' τὸ ἐνδοξόν αὐτοῦ στάδιον τὸ
ὅποσον ἔμελλε νὰ διατρέξῃ ἀπνευστὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἐπέ-
κεινα ἐνιαυτούς, ἐνάμιλλος τῇ ἀληθείᾳ ἀναδεικνύμενος τῶν μεγά-
λων αὐτοῦ κηδεμόνων Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου.

Ἡ πρώτη ἐν τούτοις ἐκστρατεία τοῦ ἀπέβη ἀτυχής. Ὁ Βασί-
λειος Β' παρὰ τὰς δυνάμεις τῶν εὐρωπαϊκῶν θεμάτων, ὑπὸ
τὸν δομέστικόν τῆς Δύσεως Κοντοστέφανον, ἐνέβηλεν εἰς τὴν Βουλ-
γαρίαν τῷ 981 διὰ τῆς παρὰ τὴν Ροδόπην καὶ τὸν ποταμὸν Ἐβρον
χώρας, καὶ διελθὼν τὰ στενά, τῶν ὁποίων τὴν φύλαξιν ἐπέτρεψεν
εἰς τὸν μάγιστρον Λέοντι τὸν Μελισσηνόν, παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχει-
ρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Σαρδικῆς (τῆς σημερινῆς Σοφίης,
τῆς τότε ὀνομαζομένης Τριχδίτσας, σελ. 613 τοῦ τρίτου
τόμου). Ἐνῶ δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα εὕρίσκετο ὁ βασιλεὺς, ὁ δὲ
Σαμουήλ ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος κατεῖχε τὰς κορυφὰς τῶν πέριξ
ὀρέων, ὁ δομέστικος, Κοντοστέφανος, ὅστις ὦν ἐχθρὸς ἄσπονδος
τοῦ Λέοντος Μελισσηνοῦ, ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ καταστρέψῃ αὐ-
τὸν ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπειρίας τοῦ βασιλέως, προσῆλθε διὰ
νυκτὸς πρὸς τὸν Βασίλειον Β', εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Μελισσηνός,
ἀντὶ νὰ φυλάττῃ τὰ στενά, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα
ἄρπάσῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἀναζεύξωσιν ἀμέ-
σως, τὰ ἄλλα δεύτερα λογιζόμενοι. Ὁ Βασιλεὺς Β' ταράχθεις φυ-
σικῶς τῷ λόγῳ, ἤκουσε τὴν συμβουλήν, καὶ διέταξε τὴν ἀναχώρησιν
κατεσπευμένως ὁπωσῶν. Τοῦτο νοήσας ὁ Σαμουήλ ἐπιπίπτει
κατὰ τῶν ἡμετέρων, καὶ καταπλήξας αὐτοὺς τρέπει εἰς φυγὴν, καὶ
καταλαμβάνει τὸ τε στρατόπεδον καὶ ἄπασαν τὴν ἀποσκευήν, καὶ
αὐτὴν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν μετὰ τῶν βασιλικῶν παρασῆμων. Ὁ
δὲ βασιλεὺς διελθὼν τὰ στενά μόλις διεσώθη εἰς Φιλιππούπολιν.
Ἐνταῦθα ὅμως ἀφικόμενος, εὔρε τὸν Μελισσηνὸν ἐπιμελῶς τηροῦντα
τὴν ἐμπιστευθεῖσάν αὐτῷ φυλακὴν. Ὁθεν καλέσας τὸν Κοντοστέφα-
νον, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς ψεύστην καὶ παρσίτιον τοσούτου κακοῦ.
Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἐνόμισεν ὅτι ἔχει χάρις ἐνώπιόν τοι νέον εὐχ-
πάτητον, καὶ εὐπτόητον, καὶ ἰσχυρίσθη αὐθιχά, ὅτι δίκαια
ἐσυμβούλευσεν, ὁ βασιλεὺς ἄρπάξας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς

γενειάδος, ἔρριψε καταγῆς, ἀποδείξας οὕτω εἰς πάντας ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἄγεται καὶ νὰ φέρεται τοῦ λοιποῦ ὑπ' οὐδενός.

Οὐχ' ἤττον δὲν ἐπανελάβεν ἀμέσως τὸ κατὰ Βουλγάρων ἐπιχειρήμα, τὸ μὲν διότι ἐδέησε νὰ καταπολεμήσῃ νέαν ἐσωτερικὴν στάσιν, τὸ δὲ διότι περιεσπάρθη ὑπὸ ἐτέρων τινῶν πολεμίων, ὥστε οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτι ἐνιαυτοὺς νὰ ἄρξωσι σχεδὸν ἀκωλύτως τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ὁ Ὅθων Β', διαδεξάμενος ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 973, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 980 νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀξιῶν ὅτι ἐδικαιούτο εἰς τοῦτο διὰ τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς Θεοφανοῦς. Ὁ Βασίλειος Β' εἶχε ζητήσει νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ βουλευμῆτος τούτου, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐμβάλει εἰς Βουλγαρίαν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ παρὰ τῷ Ὅθωνι Β' παραστάσεις ἀπέβησαν μάταιαι, ἐνόμισε καλὸν νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον πρὶν ἢ ρυθμισθῶσι τὰ ἰταλικά πράγματα καὶ κατώρθωσιν τῶντι τῷ 982 νὰ κατατροπώσῃ ὁλοσχερῶς διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ὅθωνος Β' δύναμιν περὶ Τάραντα. Ἐκτοτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνέκτησε πάντα ὅσα εἶχεν ἀποβάλει ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ καὶ ἐν τῇ Καλαβρίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα 100 ἔτη. Ὁχυρώσαντες δὲ τὰ φρούρια ἀνέθηκαν τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς ἀπωτάτω κειμένης ταύτης ἐπαρχίας εἰς ἀνώτατον ἄρχοντα καλούμενον Κατεπάνω, ὅπως ἐκκληῖτο καὶ ὁ ἄρχων τῆς Παφλαγονίας (σελ. 717 τοῦ τρίτου τόμου) καὶ ὁ ἄρχων τῶν Μαρδαῖτων Ἀτταλείας. Ὁ Κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἔδρευεν εἰς Βᾶριν, καὶ ἐκ τοῦ τίτλου αὐτοῦ προέκυψεν, ὡς εἰκάζεται, κατ' ἀναγκραγματισμὸν ἡ Καπιτανάτα, ἥτοι τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὄνομα μιᾶς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς χώρας ἐκείνης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐδέησεν ὁ Βασίλειος Β' νὰ ἐπιστήσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὰ Ρωσικὰ πράγματα. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σβιατοσλαύου Βλαδὶμήρης, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἀρχαίαν τῶν σλαβικῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρείαν, καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν χρονογράφον Νέστορα, Μωχμεθανοί, Ἰουδαῖοι, δυτικοὶ Χριστιανοί, καὶ ἀνατολικοὶ Χριστιανοί ἠγωνίσθησαν νὰ προτοικειωθῶσι διὰ πρεσβειῶν εἰς τὸ ἴδιον θρησκευμα τὸν δυνάστην ἐκεῖνον τῆς Ἀρμενίας. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι

ὅτι οὗτος ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμόν. καὶ νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρήσκευμα, παρ' ἐκείνων ἀπὸ τῶν ὁποίων εἶχε δεχθῇ αὐτὸ ἡ προμήτωρ αὐτοῦ Ὀλγα. Ἀλλὰ τοσοῦτον συγκεχυμέναις ιδέαις εἶχε περὶ τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὥστε ἐνόμισεν ὅτι ἤθελεν ἐξευτελισθῇ ἐὰν προσήρχετο πρὸς αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ὅτι ἡ ἀξιοπρέπειά του ἀπῆτει νὰ κατακτήσῃ αὐτὴν διὰ πολεμικῶν κητορθωμάτων. Ὅθεν τῷ 988 ἐπῆλθε μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Χερσῶνος. Ἡ πόλις αὕτη, περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τῆς ὁποίας ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν, ἐξηκολούθει εὐποροῦσθαι ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ σώζουσα μέχρι τινὸς τὸν ἐλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπαίθρου χώρας κατεῖχετο ἀπὸ βαρβάρους, οἵτινες ἐλογίζοντο μὲν ὑπήκοοι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχον προθυμίαν νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἄν ἐστέλλετο ναυτικὴ ἐπικουρίκ, ἡ Χερσὼν ἐσώζετο βεβχίως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους ἐξερράγη ἐν τῷ κράτει νὰ μεγάλῃ στάσις, ὥστε ἡ πόλις ἐγκυτελείφθη εἰς τὰς ἰδίαις δυνάμεις. Ὁ στρατηγὸς αὐτῆς, τοῦ ὁποίου περιεσώθη ἡ περὶ τῶν γεγονότων τούτων ἔκθεσις, συνακάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῶν πέριξ φυλῶν ἵνα συμβουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀλλ' αὐτοί, λέγει, «ὥς μηδέποτε βασιλικῆς εὐνοίας ἀπολελαυκότες, μηδ' ἐλληνικωτέρων τρόπων ἐπιμελούμενοι» (ὅπου ἀξιοσημεῖωτον ὅτι ὁμιλεῖ περὶ ἐλληνικῶν τρόπων καὶ ὄχι περὶ ρωμαϊκῶν, ὅπως συνήθως τότε ἐλέγετο,) «ἀπῆντησαν, ὅτι συνεβιδάσθησαν ἤδη πρὸς τὸν Βλαδίμηρον, καὶ ἐμὲ προέτρεψαν νὰ πράξω τὸ αὐτό». Ὅθεν ἡ πόλις παρεδόθη, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῶν Ρώτων ἐκαπτίσθη ἤδη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ κατακτηθείσῃ πόλει, καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν τοῦ Βασιλείου Β' ἀδελφὴν Ἀνναν, μεθ' ὃ οὐ μόνον τὴν Χερσῶνα ἀπέδωκεν ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίαν ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Βασίλειον Β' εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκραγεῖσαν μεγάλῃν στάσιν.

Τὴν στάσιν ταύτην προσέκαλεσαν κυρίως οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀσίας ἀγανακτήσαντες διότι ὁ βασιλεὺς παρέβλεψεν αὐτοὺς παντάπασιν ἐπὶ τῆς εἰς Βουλγαρίαν ἐκστρατείας. Ἀλλὰ συνέπραξαν εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστάνες, ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκῆτος αὐστηρότητος μεθ' ἧς ἀνέλαβεν τὰ πράγματα ὁ Βασίλειος Β', ἰδίως δὲ ὁ μά-

γιστρος Εὐστάθιος Μαλείνος, ὅστις ἦτο εἷς ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀπεπέμφθησαν ἀτίμως ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐκστρατείας. Καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐν τῷ Χαρσιανῷ οἰκίαν τοῦ Μαλείνου συνῆλθον τῇ 15 αὐγούστου 987 οἱ συνωμόται καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν Βάρδαν Φωκᾶν, περιθέντες αὐτῷ τό τε διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας γνωρίσματα. Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἀνεμίχθη εἰς τὴν σκευωρίαν ταύτην. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἀφ' ἧς μετὰ τὴν εἰς Συρίαν ὑποχώρησιν τοῦ Σκληροῦ ὁ βασιλεὺς ἤψατο ἀνδρικώτερον τῆς διοικήσεως, ὁ πρόεδρος, μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὰ γενόμενα, κατέκρινεν αὐτὰ ὑποτονθορύζων, καὶ ἐφκίνητο μελετῶν κακά, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νοήσας τοῦτο καθήρεσεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς, περιορίσας ἀπλῶς εἰς τὴν οἰκίαν του· ἔπειτα δέ, ἐπειδὴ δὲν ἡσύχαζε καὶ ἐπέμενεν ἐνεργῶν ἀλλόκοτα ἵνα ἀνικτήσῃ τὴν προτέραν ἐξουσίαν, τὸν ἐξώρισεν εἰς τὸ Στενὸν, ἰφικρέσας καὶ τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας, ἵνα μὴ ἔχῃ πόρους πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὀλεθρίων ἐκείνων βουλευμάτων· ὥστε περὶ τὰ τέλη τοῦ 987 ὁ βασιλεὺς εὗρέθη μόνος, ἄνευ συμβούλου, καὶ ἐνῶ εἰσέτι δὲν εἶχον ρυθμισθῇ αἱ πρὸς τοὺς Ρώτους σχέσεις, ἀπέναντι δεινῆς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καταστάσεως. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ τὰ πράγματα περιεπλάκησαν ἔτι μᾶλλον.

Ἀφήσαμεν τὸν Σκληρὸν ἐν φυλακῇ ὄντα εἰς Βαγδάτιον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ καλὶφης, μὴ δυνηθεὶς νὰ κατατροπώσῃ διὰ τῶν οἰκειῶν δυνάμεων μεγάλην τινὰ ἐν Περσίᾳ στάσιν, ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον στρατηγὸν τοῦ Βυζαντίου ὅστις παραλαβὼν μόνον τοὺς ὁμογενεῖς αἰχμαλώτους, εἰς τρισχιλίους συμποσούμενους, κατέβαλε δι' αὐτῶν τοὺς Πέρσας καὶ ἔπειτα εἴτε ἐκόντος εἴτε ἄκοντος τοῦ καλὶφου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου εὗρε τὸν Φωκᾶν ὡς βασιλέα ἀνευφημούμενον, ἐνῶ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του ἀνευφημεῖτο. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον ἦτο μόνος νὰ κατισχύσῃ τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ βασιλέως. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῇ πρὸς πᾶν ἐνδεχόμενον μετ' ἀμφοτέρων, ἐπὶ τούτῳ δὲ πρὸς μὲν τὸν Φωκᾶν προέτεινε κοινοπραγίαν, καὶ διανομὴν τῆς βασιλείας, πρὸς δὲ τὸν βασιλέα ἐξέπεμψε τὸν υἱὸν τοῦ Ρωμηνόν, ὡς δῆθεν αὐτομολήσας. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὅστις εἶχε ἀνάγκην συνεργῶν καὶ συμβούλων, ὑπεδέξατο

τὸν Ρωμικὸν φιλοφρόνως, διότι ἤξευρεν αὐτὸν ὄντα ἄνδρα ἔμπειρον, δραστήριον καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἱκανώτατον. Ὁ δὲ Φωκᾶς συνήνεσεν εἰς τὴν κοινοπραγίαν, ὑποσχεθεὶς ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας νὰ παρχωρήσῃ εἰς τὸν πρῶτον ἀντίπαλον ὁλόκληρον τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' ἅμα ὁ Σκληρὸς πεισθεὶς εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν ὅρκους, ἦλθε πρὸς τὸν Φωκᾶν εἰς Καππαδοκίαν, οὗτος διέταξεν ἀμέσως νὰ συλληφθῇ καὶ ἀφαιρεθεὶς τὰ βασιλικὰ παράσημα νὰ φυλακισθῇ εἰς φρούριόν τι καλούμενον Τυροποιόν. Καὶ τότε διαιρέσας τὴν δύναμιν εἰς δύο, τὸν μὲν πατρίκιον Καλοκυρὸν Δελφινᾶν ἐξέπεμψεν εἰς Χρυσόπολιν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀβύδου, ἵνα κατέχων οὕτω τὰ στενά, πιέσῃ τοὺς κατοίκους τῆς βασιλευσύνης διὰ τῆς τῶν ἀναγκαιῶν στερήσεως. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσχα τοῦ 988, οὐδὲν δὲ ἀναφέρεται ἐν τῷ μεταξὺ προχθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς στάσεως. Ἀλλὰ τότε ρυθμίσας ὀριστικῶς τὰς πρὸς τοὺς Ρώσους σχέσεις, καὶ λαβὼν παρὰ τούτων ἐπικουρίαν ναυβατῶν ἱκανήν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ. Καὶ πρῶτον ἐζήτησε νὰ προσηγάγῃ διὰ λόγων τὸν κατέχοντα τὴν Χρυσόπολιν Δελφινᾶν. Τούτου ἀποποιήεντος, διεπεριώθη διὰ νυκτὸς καὶ ἐπιπεσὼν ἀπροσδοκῆτως, καὶ κυριεύσας τὸ στρατόπεδόν του τὸν μὲν Δελφινᾶν ἐκρέμασεν ἐπὶ ξύλου κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν τόπον ὅπου εἶχε πῆξει οὗτος τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Φωκᾶ Νικηφόρον, ὅστις, καίτοι τυφλὸς ὢν, συνέπραττε μετὰ τοῦ Δελφινᾶ, ἐπιβαλὼν δὲ εἰς τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους τὰς προσηκούσας ποινὰς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἀβυδος πολιορκουμένη στενωῶς ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἀνθίστατο. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πέμψει εἰς αὐτὴν τὸν γεννητὸν ναύαρχον Κυριακόν· μετὰ μικρὸν ἐπεριώθη ὁ τοῦ Βασιλείου Β' ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος καὶ κατόπιν ἀφίκετο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως. Ἐνῶ δὲ οἱ ἀντίπαλοι ἡταιμάζοντο νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 959, αἰφνης ὁ Φωκᾶς ἀπέθανε, δηλητηριασθὼς ὡς ἐφημίζετο. Καὶ οἱ μὲν ἀποστάται ὥρμησαν εὐθὺς εἰς φυγὴν, οἱ δὲ βασιλικοὶ διώξαντες αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν συνέλαβον τὸν τε Λέοντα καὶ Θεόγνωστον τοὺς Μελησσηνοὺς καὶ Θεοδόσιον τὸν Μεσονύκτην καὶ ἄλλους πολλοὺς, τοὺς ὁποίους παρὰ λαβὼν ὁ βασιλεὺς ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασι-

λευρώσης, ἐπὶ ὧν αὐτῶν καθημένων. Ἐξήρесе δὲ τῆς τραπευνώσεως ταύτης μόνον τὸν Λέοντα Μελισσηνόν, διότι οὗτος, ὅτε ἀντιπαρετάσσοντο οἱ δύο στρατοί, ἀκούσας τὸν ἀδελφόν του Θεόγνωστον ὑβρίζοντα ἀπρεπῶς τὸν βασιλέα, τὸν εἶχε προτρέψει νὰ πύσῃ, καὶ μὴ ὑπακούσεντα τὸν εἶχε μαστιγώσει, ὅπερ ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τοὺς παρόντας «ἴδετε, ὦ οὔτοι, ἀφ' ἐνὸς ζύλου καὶ σταυρὸν καὶ πτύον (λικμητήριον). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωκᾶ ὁ Σκλήρως ἐλευθερωθεὶς, ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀποστασίαν· ἀλλὰ προτραπείς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ πιθκνώτατα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ρωμανοῦ, κατέθετε τὰ ὅπλα, λαβὼν εἰς ἀμοιβὴν τὸ τοῦ κυροπαλάτου ἀξίωμα. Δὲν ἠξιώθη ὅμως νὰ ἴδῃ τὸν Βασίλειον Β', διότι καθ' ὁδὸν παθὼν ὀφθαλμίαν, ἐττερήθη τῆς ὁράσεως, καὶ εἰσήχθη τυφλὸς πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις ἰδὼν αὐτὸν χειραγωγούμενον εἶπε πρὸς τοὺς παρόντας «ὃν ἐφοβούμην καὶ ἔτρεμον, χειραγωγούμενος ἔρχεται.»

Ἐν ἔτει λοιπὸν 990 ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ἀπαλλαγῇ ὅλων τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιπάλων, συμπυκνώσας εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὅλην τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ σπουδᾷ τὸν κατὰ Βουλγάρων ἀγῶνα. Περιορίσθη νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὡχύρωσε τὰ ὑπὸ τῶν πολεμίων μὴ κατεχόμενα χωρία, κατῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἀποδύς τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, κατέλιπεν ἄρχοντα τῆς πόλεως ταύτης τὸν μάγιστρον Γρηγόριον Ταρωνίτην, ἀπόγονον τοῦ ἁρμενίου ἡγεμόνος Κρικορικού (ἦτοι Γρηγορίου) ὅστις εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς τὸ κράτος ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα. Ἐπιτρέψας δὲ εἰς τὸν Γρηγόριον Ταρωνίτην καὶ στρατὸν ἀξιόμικχον, ἵνα διακωλύσῃ καὶ περιστείλῃ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Σχμουήλ, ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ αὖθις ἐπὶ τὴν ρύθμισιν ἀνατολικῶν τινῶν πραγμάτων.

Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀρμενίας Ἰβηρὶς διατέλει μὲν αὐτόνομος ὑπὸ ἰδίους ἰθαγενεῖς βασιλεῖς, ἀλλὰ πρὸ χειροῦ ἀνεγνώριζε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ δὲ τοῦ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰβηρίας περιεβάλλοντο τὸ ἀξίωμα τοῦ κυροπαλάτου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 991 ὁ βασιλεὺς

τῆς Ἰθρηρίας Δαβίδ, ὅστις δὲν εἶχεν υἱόν, κατέλιπε τὰς κτήσεις αὐτοῦ διὰ διαθήκης εἰς τὸν Βασίλειον Β', ὁ δὲ ἐνόμισε συνετὸν νὰ καταλάβῃ αὐτοπροσώπως τὴν χώραν ταύτην, ἥτις οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν ἦτο πλουσία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀσράλειν τοῦ κράτους ἐπιτηδειοτάτη, καθὼς κρατοῦσθ τὰς κλεῖς τῶν λεγομένων Κασπίων ἢ Κασπασίων πυλῶν. Ὅθεν ἐπορεύθη αὐτόθι, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν δοθεῖσθ αὐτῷ κληρονομίαν, καὶ ἐπέστρεψε τὸ βόρειον μόνον μέρος τῆς Ἰθρηρίας εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαβίδ Γεώργιον, πείτκε μὲν τοῦτον νὰ μὴ ἀπαιτῇ πλείοντα, περλαβὼν δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς ὄμηρον τῶν συντεθειμένων. Ἐνῷ λοιπὸν αἱ πλεῖσται εὐρωπαϊκαὶ τοῦ κράτους χῶραι, αἱ πλησιέσταται εἰς τὴν πρωτεύουσθ καίμεναι, κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ κράτος προσελάμβανε νέκς ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις ἀπώτατα καίμεναι. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκει· ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεκτῆθη, ὡς εἶδομεν, πᾶσθ ἡ κάτω Ἰταλία, συγχρόνως ἡ τοσοῦτον ἤδη ἰσχυρὰ Ἐνετία ἐξηκολούθει διατηροῦσθ πρὸς τὸ κράτος σχέσεις, αἵτινες ἔφερον κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον τὸν χαρακτηρὰ τῆς ὑποτελείας. Ὁ δόγης Τριβούνος Μέμμος ἔπεμψε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸν υἱὸν τοῦ Μιχρίκιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα λάβῃ ἀξίωμα τι ἐν τῇ αὐτόθι αὐλῇ καὶ εὐκολυνθῇ οὕτω ἡ ἐκλογή του ὡς ὑπερτάτου ἄρχοντος τῆς πολιτείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Ὁ πρόωρος τοῦ Τριβούνου θάνατος ἐματάωσε τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλ' ὁ διάδυχός του Πέτρος Οὐρσέολος ἔπεμψεν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ νέος οὗτος συνεζεύχθη τῷντι αὐτόθι Μαρὶν τὴν ἀδελφὴν Ρωμκνοῦ Ἀργυροῦ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος. Ὁ πατριάρχης ἐστεφάνωσε τοὺς δύο συζύγους διὰ χρυσοῦ στεφάνου, καὶ ὁ μέλλων ἄρχων τῆς Ἐνετίας ἐνόμισεν ὅτι ἔτυχε τιμῆς ἐξαιρέτου, λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου. Γεγονότα παράδοξα, τὰ ὅποια ὁμῶς ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ κράτος, τὸ μεγαλυνόμενον εἰς τὰ ἄκρα ἐνῷ ἐτραυματίζετο εἰς τὸ κέντρον, εἶχε πολὺ πλείονα ἐπιφάνειαν δυνάμεως ἢ πραγματικὴν δύναμιν.

Ἀπὸ Ἰθρηρίας ὁ Βασίλειος Β' ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἵνα ἀσφαλίσῃ ὁπωσοῦν τὴν ἐκ τῶν προηγουμένων ἀνωμαλιῶν κινδυνεύσανθ αὐτόθι ἀρχὴν αὐτοῦ. Τῷντι ὁ μὲν διοικητῆς Ἀρμενίας Ἀβού-Ἀλή Χατὰν ἐπκνέλαβε τὰς ἐπιδρομὰς του, οἱ

δὲ ἐμίραι Τριπόλεως, Δαμασκοῦ, Τύρου καὶ Βηρυτοῦ εἶχον στρατεύσει κατὰ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ φονεύσαντες τὸν ἄρχοντα αὐτῆς Δαμιανὸν εἰς πολὺν ἐνέβαλον κίνδυνον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος Β' ἐστράτευσε δις κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πρὸς περιστολὴν τῶν μωαμεθανικῶν τούτων κινήματων· τῷ μὲν 992 ἀπὸ Ἰβηρίας εἰς Ἀρμενίαν ἀναγκάσας τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς νὰ συνομολογήσῃ εἰκοσασετεῖς ἀνακωχάς, τῷ δὲ 994 ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν ἐμιρῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους ὑπεχρέωσε νὰ ἀναγνωρίσωσι πάλιν τὸν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ δώσωσιν ὁμήρους. Τότε δὲ ἐπανερχόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διὰ τῆς Καππαδοκίης διελθίνοντα ὑπεδέχθη καὶ ἀφθόνως ἐφιλοξένησεν αὐτόν τε καὶ ἄπνευκα τὸν στρατὸν εἰς τὰς ἀχανεῖς αὐτοῦ κτήσεις ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μιλαῖνος, ὅστις ἦτο εἰς τῶν τυχόντων συγγνώμης συνωμοτῶν τοῦ 987. Ὅποια ἄρα γε πρέπει νὰ ἦτο ἡ περιουσία ἀνδρὸς δυνηθέντος νὰ καταβάλλῃ τοσούτας χορηγίας· ὅποσα ἐλεύθερα χωρία κτήντησεν ὡς ἐξ αὐτῆς ὑποτελῆ, καὶ ὅποσον ἐπικίνδυνος ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ τοσούτους νεμόμενος πόρους; Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β', εὐχκριστήσας αὐτόν, τὸν προσεκάλεσε νὰ τὸν παρὰ κολουθήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἐπέτρεψε πλέον αὐτῷ νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ Εὐστάθιος Μιλαῖνος διέζησεν αὐτόθι ἐν πάσῃ ἀνέσει τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του πᾶσα αὐτοῦ ἡ κτήσις ἐδημεύθη καὶ πλὴν τούτου μετ' οὐ πολὺ ὁ Βασίλειος ἐξέδωκε τὸν δεύτερον τῶν νόμων αὐτοῦ δι' ὧν βαίνων εἰς τὰ ἔχνη τῶν προκτόχων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς δυνάτους τὸ ὑπεισέρχεσθαι εἰς χωρίον ἢ εἰς ἀγρὸν ἢ καθόλου ἢ μερικῶς.

Ἐκτοτε ἄρχετχι ὁ ἀδιάλειπτος, ὁ μακρὸς, ὁ δικδότης αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατέστησεν ἀναπόδραστον τὸ ὁπημέρι ἀποκαλυπτόμενον βούλευμα τοῦ Σχμουήλ οὐχὶ νὰ ἀφαιρέσῃ, ὡς ἄλλοτε συνέβη, ἐπικρίας τινὰς τοῦ κράτους, ἀλλ' ὅπως νὰ καταλύσῃ τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ, καὶ νὰ περιποιήτῃ τὴν μέχρι Πελοποννήσου κυριαρχίαν εἰς τὴν Βουλγαρο-Σλαβικὴν φυλὴν, ἐφ' ὃ ἐπεχείρησε τῷ 995 νὰ κυριεύσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Πλησιάζαντος τοῦ ἐχθροῦ ἐξῆλθεν ὁ Γρηγόριος Ταρωνίτης ἵνα ἀντιπαρταχθῇ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξέπεμψε τὸν υἱόν του Ἀσώτην ἐπὶ κα-

τασκοπεύσει· ὁ δὲ συμπλακείς πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τρέψας αὐτούς, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας πολυκρίθμων πολεμίων, καὶ ῥηχλωτεύθη. Τοῦτο μολὼν ὁ Γρηγόριος ἔσπευτεν εἰς βοήθειαν τοῦ παιδὸς ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ λυτρώσῃ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἔπεσεν ἥρωικῶς ἀγωνισάμενος. Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Σχμουήλ δὲν ἐχρυσότριβησε περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὠρελῆθεις δὲ ἐκ τῆς κατὰπλήξεως ἥτις προήχθη ἐντεῦθεν εἰς τὰς νοτιωτέρας χώρας, ὧν τινες, καὶ μάλιστα ἡ Πελοπόννησος, κατεΐχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, διέβη τὰ Θεσσαλικά τέμπε καὶ περάσας τὸν Πηνειὸν ποταμὸν εἰσέβηλεν ἀκωλύτως εἰς Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἰσθμοῦ, δηλὼν τὰ πάντα καὶ λαφυραγωγῶν. Ὀλόκληρον τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὴν βουλγαρικὴν κυριαρχίαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἄνδρες ἐπιφανέστατοι ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤσαν συνεννοημένοι μετὰ τῶν πολεμίων. (21) Ἀλλ' ὁ Βασίλειος Β' δὲν ἔμεινεν ἀργός. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὸν μέγιστον Νικηφόρον τὸν Οὐρανόν, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ τῷ 980 εἰς Βαγδάτιον ἵνα ἐπαναγάγῃ τὸν Σκληρόν, καὶ ὅστις εἶχε φυλακισθῇ αὐτόθι μετὰ τούτου. Ὁ Νικηφόρος Οὐρανός εἶχε κατορθῶσαι νὰ διαφύγῃ ἐκεῖθεν εἴτε μετὰ τοῦ Σκληροῦ, εἴτε ἄλλως, καὶ εὕρισκετο κατὰ τὴν κρίσιμον τυχὴν στιγμὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν· εἰς αὐτὸν δὲ ὄντα ἓν τῶν πιστοτέρων καὶ ἐπιτηδειωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν ἀνέθηκεν ὁ Βασίλειος Β' τὴν σωτηρίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπικριδῶν, διορίσας τὸν ἄνδρα «πάσης δύσεως ἄρχοντα.» Ὁ Οὐρανός, ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπῆλθε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σχμουήλ, ὅστις, μολὼν ὅτι νέος στρατηγός καὶ νέος στρατὸς ἔφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀνῆρχετο ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ

21) Τοιοῦτοι ἄνθρωποι ὑπῆρχον ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Ἀνδριανουπόλει ἀλλ' ὁ ἐν Πελοποννήσῳ ἦτοι ἐν Λακεδαιμόνῳ ὡς βουλγαρόφρων κατηγορηθεὶς ἄρχων καὶ πρωτοσπαχάριος Ἰωάννης Μαλακηνός συλληφθεὶς καὶ ἀπαχθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπέδειξεν ἐνταῦθα τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Ἄλλος ἐν Πελοποννήσῳ ὡς βουλγαρόφρων δὲν κατηγορήθη.

Οὐρανός, διελθὼν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ἀφῆκεν εἰς Λάρισσαν τὴν ἀποσκευὴν, καὶ ὁδοιπορήσας συντόνως διὰ τῆς κάτω Θεσσαλίας, ἔπηξε τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, ἐνῶ ὁ Σαμουήλ διετέλει στρατοπεδεύων εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην. Ὁ διαχωρίζων τοὺς δύο ἀντιπάλους ποταμὸς εἶχε πλημμυρήσει πρὸ ὀλίγου ἐξ ὄμβρων ὑπερβολικῶν, ὥστε ἡ συμπλοκὴ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπελθούσης νυκτὸς ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι, ὅτε ὁ Νικηφόρος Οὐρανός, ἄνω καὶ κάτω τὸν ποταμὸν προσκοπήσας καὶ εὐρὺν πόρον, διεβιδάσθη καὶ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Οἱ πολέμιοι ἀπαρασκεύαστοι ὄντες, κατετροπώθησαν κατὰ κράτος. Ἀνακρίθηται ὑπῆρξαν οἱ σφαγέντες, ἐπληρώθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ, καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ρωμανός, καὶ ἤθελον αἰχμαλωτευθῆ, ἐὰν μὴ ἔκειντο ὡς τεθνεῶτες, συμμίζαντες ἑαυτοὺς μετὰ τῶν νεκρῶν, μέχρις οὗ ἐπιγενομένης νυκτὸς διέφυγον ἀπαρτῆρητοι εἰς τὰ ὄρη τῶν Αἰτωλῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Πίνδου διεσώθησαν ἐν Βουλγαρίᾳ. Ἀλλ' ἔπαιον αὐτῶν τὸ στρατόπεδον μετὰ τῆς ἀνυπολογίστου αὐτοῦ λείας ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ἔπαιοντες δὲ οἱ αἰχμαλῶται ἠλευθερώθησαν. Καὶ ἡ μὲν μάχη αὕτη, δι' ἧς ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγησαν τῆς βουλγαρικῆς κυριαρχίας, δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιωμακτικῶν γεγονότων τῆς πατρίδος ἡμῶν ἱστορίας, ὁ δὲ ἀοίδιμος Νικηφόρος ὡς εἰς τῶν σωτῆρων τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἀγὼν ἐκτοτε διεξήχθη κυρίως εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τῆς Θεσσαλίας χώρας. Μετ' οὐ πολὺ δέ, 997, ἀνεκτίθη τὸ Δυρράχιον διὰ παρὰδόξου συνδρομῆς περιστάσεων. Ὁ αἰχμαλωτευθεὶς υἱὸς τοῦ Τρωανίτου Ἀσώτης εἶχεν ἐμπνεύσει ἔρωτα σφοδρὸν εἰς μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Σαμουήλ, ὅστις ἐπανελθὼν ἐκ τῆς περὶ Σπερχεῖον συμφορᾶς, ἠναγκάσθη νὰ συζεύξῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ νέου ἐκείνου καὶ νομίσας αὐτὸν διὰ τοῦτο εἰλικρινῶς ἀφοσιωθέντα, προεχειρίσαστο στρατηγὸν Δυρραχίου. Ὁ δὲ πείσας τὴν σύζυγον, οὐ μόνον αὐτὸς ἔφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτιμήθη μάγιστρος καὶ ἡ τούτου σύζυγος ζωτῆ, ἀλλὰ διὰ τινος τῶν δυναστῶν Δυρραχίου ἐνόμκτι Χρυσηλίου μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε προηγουμένως συνεννοηθῇ, διενήργησε τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου εἰς τὸν

στρατηγὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην. Ἐὰν ὅμως πολλοὶ ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὸ κράτος, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἠγωνίζοντο νὰ ὑπηρετήσωσι τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, πολλοὶ ἄλλοι εἴτε ἐβουλγάζον τῶντι, εἴτε ἐσυκοφντοῦντο ἐπὶ τούτῳ, παράγοντες ὅπωςδὴποτε τῷ βασιλεῖ πράγματα. Ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, εἰς τῶν προϋχόντων τῆς Λακεδαιμόνος, ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Μαλακηνός, ὅστις λογίζεται ὡς πρόγονος τῶν μετέπειτα ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Φωκίδι μεγαλοκτημόνων Μελισσηνῶν, κατηγορήθη παρὰ τῷ βασιλεῖ ὡς συνεννοούμενος λάθρα μετὰ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Μαλακηνός οὗτος, τὸν ὅποιον ἀναφέρει δι' ὀλίγων καὶ ὁ Κεδρηνός, ἦτο κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ ὁσίου Νίκωνος, πλειότερά τινος περὶ αὐτοῦ λέγοντος, ἀνὴρ τὰ πρῶτα φέρων ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ συνέσει οὐ μόνον ἐν Λακεδαιμόνι, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἑλληνικὴν Ἑλλάδα. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Μαλακηνόν, ὁ βασιλεὺς πέμψας δύο τουρμάρχας εἰς Λακεδαιμόνα, προτήγαγε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ κατ' ὁρῶνσε μὲν οὗτος νὰ ἀποδείξῃ αὐτόθι τὴν ἀθωότητά του, καὶ νὰ προχειρισθῇ μάλιστα συγκλητικός, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν βιογράφον τοῦ Νίκωνος, ἀλλὰ ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ συνάγεται μᾶλλον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ κρατήσῃ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον εἰς Βυζάντιον. Ἀνάλογόν τι δὲ ἐδέησε νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὸν μαγιστρον Βωβόν, ἐπιφκνῇ κάτοικον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ὅποιον κατηγορηθέντα ὅτι φρονεῖ τὰ τῶν Βουλγάρων, μετόπισεν εἰς τὴν ἐν Θρακῇσίῳ πεδιάδα. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισημοτάτων κατοίκων τῆς Ἀδριανουπόλεως, φοβηθέντες μὴ πάθωσι τὰ αὐτὰ καθ' ὃ ὑποπτοὶ γενόμενοι, κατέφυγον πρὸς τὸν Σχμουήλ· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἀπαραίτητον κατέστη νὰ καταπολεμηθῇ οὗτος πάσῃ δυνάμει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς βορειοτέραις χώραις, ἵνα μὴ διαδοθῇ τὸ κακὸν τῆς ἀποστασίας καὶ ἀπολεσθῶσιν αὗται διὰ παντός. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ 999 μέχρι τοῦ 1019 δὲν ἔπαυσεν ὁ Βασίλειος Β' στρατεύων κατ' ἔτος κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὅτε μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτε δὲ ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενος, καὶ διεξαγαγὼν οὕτω ἕνα τῶν πεισματωδεστέρων ἀγώνων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία.

Τῷ 999 ἐπεχείρησεν εἰσβολὴν ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ Φιλιππουπόλεως, καὶ διορίσας φρουρχον αὐτῆς τὸν πατρίκιον Θεοδοροκάνον, κατέστρεψε πολλὰ τῶν περὶ Τριχδίτσαν (Σόφικον) φρουρίων καὶ ἐπιστρεψεν εἰς Μοσυνούπολιν (τὸ σημερινὸν Κομουλτζίν). Τῷ 1000

ἐκπέμψας δύναμιν βαρεῖαν κατὰ τῶν πέραν τοῦ Αἴμου βουλγαρικῶν φρουρίων ὑπὸ τὸν Θεοδωροκάνιν καὶ τὸν πρωτοσπαθάριον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν, ἐκυρίευσεν τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν Πραισθλακύαν καὶ τὴν Πλίσκουβαν. Τῷ 1001 ὁ βασιλεὺς αὐτὸς στρατεύσας ἐκ Θεσσαλονίκης πρῶτον μὲν παρέλαβε τὴν Βέρροϊαν παραδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Δοβρομήρ, ὃν ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀνθυπάτου. Ἐπειτα δὲ κυριεύσας μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν τὰ Σέρβια, μετόπισεν ἐκεῖθεν τοὺς Βουλγάρους, ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὰ ἰδίαν φρουράν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλίδαν, συνεπαγόμενος τὸν φρούραρχον Σερβίων Νικολιτσᾶν, τὸν ὁποῖον, καίτοι γενναίως ἀντιστάντα, προεχειρίσατο πατρίκιον· διότι τὸ σύστημα αὐτοῦ ἦτο νὰ περιποιῇται ὅσον ἐνδέχεται τοὺς Βουλγάρους, ἵνα προσοικειωθῇ αὐτούς. Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν ἀδυσώπητοι, καὶ πολλάκις δι' ἐπανειλημμένων προδοσιῶν ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλλῃ πρὸς αὐτοὺς τρόπον. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ὁ Νικολιτσᾶς δραπέτεύσας μετ' ὀλίγον καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Σαμουήλ, ἐπολιόρκησε τὰ Σέρβια. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὁξέως ἐπιρρνεὶς ἔλυσεν μὲν τὴν πολιορκίαν, ἔτρεψε δὲ εἰς φυγὴν τὸν τε Σαμουήλ καὶ τὸν Νικολιτσᾶν, ὅστις ὁμῶς συλληφθεὶς μετ' ὀλίγον καὶ προσαχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα ἀπεστάλη δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ὁ Βασίλειος Β' στραφεὶς μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω ἠνώρθωσε μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ ἄλλοτε κατσακαφέντα φρούρια, ἐκυρίευσεν δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔτι κατεχόμενα, καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους μετοικίσας εἰς Βολερὸν τῆς θρηκτικῆς χερσονήσου, καταλιπὼν δὲ εἰς πάντα ἐκεῖνα τὰ ὀχυρώματα φρουράν ἀξιόμαχον, ἀνῆλθε πάλιν πρὸς βορρᾶν, ἐξεπολιόρκησε τὰ Βοδενά, καὶ ἀσφαλίσας αὐτὰ διὰ φρουρᾶς ἀξιολόγου, ἀποικίσας δὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς Βουλγάρους ὡσχύτως εἰς Βολερὸν ἐπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βούλγαρος φρούραρχος τῶν Βοδενῶν Δραξᾶν ἐζήτησε νὰ κατοικήσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ βασιλεὺς ἐπένευσεν εἰς τοῦτο, καὶ ἔδωκε μάλιστα αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα ἑνὸς τῶν ἐγκρίτων τῆς πόλεως κατοίκων. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἄφοῦ ἐγέννησε δύο ἐξ αὐτῆς τέκνα, ἐδραπέτευσε καὶ συλληφθεὶς ἐσυγχωρήθη διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ πενθεροῦ καὶ δεύτερον ἕμῳς ἐδραπέτευσε, καὶ συλληφθεὶς πάλιν ἔτυχεν συγγνώμης. Ἀλλ' ἄφοῦ ἕτερα δύο ἐποίησε τέκνα, ἐδραπέτευσε τὸ

τρίτον, καὶ τότε συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη. Ἀναφέρομεν τὸ γεγονός τοῦτο εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀδιάλλακτα ἦσαν τὰ πάθη τῶν Βουλγάρων.

Τῷ 1001 ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις σπουδαῖσι τινες μεταβολαὶ περὶ τὰς στρατηγίας τῆς δύσεως. Ἐπειδὴ διάφοροι ἀραβικαὶ φυλαὶ ἐπεχείρησαν δεινὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν κοίλην Συρίαν, καὶ περὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς μήπως αἱ ἀνωμαλίαι αὗται, προκαγόμεναι, παραγάγωσιν ὀχληρὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, ἐνόμισεν ἀναγκασθὲν νὰ πέμψῃ εἰς Ἀντιόχειαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους αὐτὸν τὸν Νικηφόρον Οὐρανόν, ὅστις τῶντι κατατροπώσας ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀραβούς, ἐπήγαγε βαθεῖαν εἰρήνην εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκεῖνας χώρας. Διάδοχον δὲ τοῦ Οὐρανοῦ διώρισεν εἰς Θεσσαλονίκην τὸν πατρίκιον Δαβὶδ τὸν Ἀριανίτην, καὶ συγχρόνως ἀποδεξάμενος τὴν παρὰ τῆς ἡν ἐνεκα γήρατος ὑπέβαλεν ὁ Θεοδωροκάνος, ἐπέτρεψε τὴν στρατηγίαν τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς τὸν Νικηφόρον Εἰφίαν. Οὕτω δὲ ρυθμίσας τὰ κατὰ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, ἐστράτευσεν τῷ 1002 ἐπὶ τὸ παρὰ τὸν Ἰστρον κείμενον Βιδίνιον, καὶ μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὸ κατὰ κράτος. Ὁ Σαμουήλ, ὅστις ἀπέφυγεν, ὡς φαίνεται, πάντα ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν Βασίλειον ἀγῶνα, ἐπέπεσε διαρκούσης τῆς πολιορκίας, τῇ 15 αὐγούστου, κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ τὴν τε πανήγυριν, ἥτις κατ' ἔτος ἐτελεῖτο αὐτόθι τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐξαίφνης διακράσας, καὶ ἄλλην πολλὴν λείαν συλλέξας, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, ἅμα γενόμενος κύριος τοῦ Βιδινίου, καὶ ὀχρώσας αὐτὸ ἀσφαλῶς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Σαμουήλ, δηλῶν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ καταστρέφων πάντα τὰ καθ' ὁδὸν βουλγαρικὰ φρούρια. Πλησιάζας δὲ εἰς τὰ Σκόπια, εὔρε πέραν τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, καλουμένου ἔκτοτε Βαρδάριον, κατεσκηνωμένον τὸν Σαμουήλ, ὅστις ἔπαθεν ἐνταῦθα, ὅ,τι εἶχε πάθει πρὸ ἐπτὰ ἐτῶν περὶ Σπερχειόν. Διότι θορόων εἰς τὴν πλήμυρην τοῦ ποταμοῦ καὶ νομίζων αὐτὸν ἀδιάβατον, διέτριβεν ἀμεριμνῶς, ὥστε εἰς τῶν στρατιωτῶν τοῦ βασιλέως εὐρὺν πόρον διεβίβασεν δι' αὐτοῦ αὐτὸν ἐπιπεσόντα οὕτω ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν Βουλγάρων, τρέψαντα αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ κυριεύσαντα τὴν τε σκηνὴν τοῦ Σαμουήλ καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ στρατόπεδον. Ἀμέσως δ'

ἔπειτα παρεδοθησαν τὰ Σκόπια, ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν Ρωμανοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ προηγουμένου ἡγεμόνος Βορίς. Καὶ τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ πεποίθησις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν εἰλικρινῇ ὑποταγὴν τοῦ Ρωμανοῦ τούτου, ὥστε μὴ ἄρκεσθεις νὰ τὸν τιμήσῃ διὰ τοῦ φιλοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, διώρισεν αὐτὸν στρατηγὸν Ἀδύδου. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχὴς εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Περνίκου, τὴν ὁποίαν ἀμέσως ἔπειτα ἐπεχείρησε. Τὸ φρούριον τοῦτο ἦτο, φαίνεται, ὀχυρώτατον, ὁ δὲ φρούραρχος αὐτοῦ Κρακράς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικὰ καὶ πιστότατος εἰς τὸν Σαμουήλ. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β', ἀφοῦ εἰς μάτην ἀπέβαλεν οὐκ ὀλίγον στρατόν, καὶ εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ τὸν Κρακράν, ἐγκυτέλιπε τὸ ἔργον πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐπέστρεψε διὰ Φιλίππου πόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ χρονογράφοι δὲν ἀναφέρουσι λεπτομερῶς τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τούτου κατὰ τὰ ἐπόμενα ἑνδεκά ἔτη. Ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἐξέθηκεν ὅσα ἄχρι τοῦδε ἱστορήσαμεν, δὲν ἀκριβολογεῖ πάλιν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ 1014 καὶ ἐφεξῆς, περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ λέγει ἀπλῶς «ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ διέλειπε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰσιῶν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὰ ἐν ποσὶ κείρων τε καὶ δηῶν,» Ὅθεν βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε πεισματωδῶς ἐπιμένων εἰς τὸν ἐνχαλῶνιον τοῦτον πόλεμον, μὴ ἀποτραπείς ἀπὸ αὐτοῦ μήτε ὑπὸ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γενομένης στάσεως τῆς κατὰ Ἰταλίας, στάσεως μετὰ κόπου δαμασθείσης, μήτε ὑπὸ τῆς συμβάσεως ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου οἱ πολέμιοι οὗτοι κατέστρεψαν τὸν ναὸν τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδόμησις. Ἐννοεῖται πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Βασίλειος εἶχε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς ἄλλας δυσκολίας. Ὁ μακρὸς ἐκεῖνος πόλεμος ἀπαιτῶν ἀναλώματα μεγάλᾳ, κατέστησεν ἀναπόδραστον τὴν αὐστηροτάτην τῶν φόρων εἴσπραξιν. Ἐν τούτοις ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἕνεκα τοῦ πολέμου τούτου, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν ἐπανελημμένων στάσεων πολλοὶ τῶν γαιοκτητῶν ἐγκυτέλιπον τὰ κτήματα αὐτῶν, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον ἀπεστερεῖτο οὕτως ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰσπραξέων αὐτοῦ ἐν ᾧ χρόνῳ εἶχεν εἶπερ ἄλλοτε ποτε χρεῖαν πόρων δαψιλῶν.

Ὁθεν ὁ Βασίλειος ἠναγκάσθη νὰ ἀνανεώσῃ μέχρι τινὸς τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε οἱ γεῖτονες τοῦ νὰ πληρώνωσι τοὺς φόρους τῶν ἐγκαταλειφθέντων κτημάτων. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη, ἣτις ἐλέγετο πρότερον ἐπιβολὴ καὶ ἦτο τότε γενικὴ, ὅ ἐστιν ἐπεβάλλετο εἰς πάντας τοὺς γείτονας ὡς πρὸς πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς ἐγκαταλειφθέντα κτήματα, περιορίσθη ἤδη εἰς μόνους τοὺς δυνατοὺς, δηλαδὴ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆτας, καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνον τὰ ἐγκαταλειφθέντα κτήματα τῶν ταπεινῶν, δηλαδὴ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν. Τούτου δὲ ἔνεκα καὶ ἕτερον ἔλαβεν ὄνομα, κληθεῖσα ἀντὶ ἐπιβολῆς, ἀλληλέγγυον. Δὲν λέγομεν ὅτι ἔπκυσε διὰ τοῦτο ἔχουσα ὅλα τὰ ἀτοπήματα ὅσα ἐξεθέσαμεν, ὅτε κατὰ πρῶτον ὠμολήσαμεν περὶ ἐπιβολῆς (σελ. 69, 70, 71, καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι τὸ ἀλληλέγγυον ὑπῆρξε πολὺ ὀλιγώτερον καταθλιπτικὸν καὶ ἄδικον ἢ ἡ ἐπιβολή, διότι, ὡς προσέπομεν, δὲν ἐπεβάρυνεν εἰμὴ τοὺς πλουσιωτέρους γαιοκτῆτας καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνον τὰ ὑπὸ πενήτων ἐγκαταλειφθέντα κτήματα. Ὑπῆρξαν ἴσως δυνατοὶ τινες εἰς οὓς ἀπέβη ἐπαχθὴς καὶ ἡ τοιαύτη ὑποχρέωσις, ἠξεύρομεν ὅμως ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἠγωνίσθησαν πολλοὶ βασιλεῖς, καὶ αὐτὸς ὁ Βασίλειος, νὰ διακωλύσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἰδίαις κτήσεις διὰ τῆς ἐκ παντὸς τρόπου προσλήψεως τῶν μικροτέρων κτημάτων, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ἔπαυον ἐπιδιώκοντες τὴν τοιαύτην προσαύξησιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπαγορευτικῶν ἐκεῖνων διατάξεων· ὥστε ὡς πρὸς τοὺς τοιοῦτους τὸ ἀλληλέγγυον διηκυόλυνε μᾶλλον τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς πλεονεκτικῆς αὐτῶν ροπῆς, καὶ δύναται μάλιστα νὰ λογισθῇ ἐπὶ τέλους ὡς ἑμμεσὸς τις κατάργησις τῶν νόμων ὅσοι ἐξεδόθησαν πρὸς περιστολὴν τῆς ἀπεριορίστου ἐπεκτάσεως τῶν μεγάλων κτημάτων. Εἶναι ἀληθές ὅτι οὐδὲν ἤττον ἐκίνησε πολλὴν κατακραυγὴν. Πολὺ ὅμως ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ θόρυβος οὗτος ἐπροξενήθη οὐχὶ τόσον ὑπὸ τῶν δυνατῶν ὅσον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ ἀσκητῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν κατάργησιν τῆς νεαρᾶς, δι' ἧς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν ἀφιέρωσιν γαιῶν εἰς μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας. Τὸ κείμενον τῆς νεαρᾶς ταύτης, δι' ἧς κατηργήθη ἡ προηγουμένη, περισωθέν, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ἄλλας περὶ θρησκείας δοξασίας ἢ ὁ

Νικηφόρος, μᾶλλον δὲ ὅτι, ὢν πρὸ πάντων ἀνὴρ πολεμικός, ὑπέγραψεν, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ὅ,τι τῷ καθυπέβαλλον, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πολὺ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἦτο συντεταγμένον. Ὅθεν παρὰθέτομεν ἐπὶ λέξεως αὐτὸ τῆς νεαρᾶς ταύτης τὸ κείμενον, ἵνα ὁ ἀναγνώστης, ὅστις γνωρίζει ἤδη τὴν προηγουμένην, δυνηθῇ οἰκοθεν νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀκριθείας τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως. « Ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεὺς ἡμῶν καὶ παρὰ μοναχῶν ἐπ' εὐλαθείᾳ καὶ ἀρετῇ μαρτυρουμένων, καὶ παρὰ πολλῶν ἄλλων ἀναμνηθοῦσα τὴν περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν παρὰ τοῦ τῆς βασιλείας ἐπιβάντος κυροῦ Νικηφόρου τεθεῖσαν νομοθεσίαν, αἰτίαν καὶ ρίζαν τῶν παρόντων γενέσθαι κακῶν, καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ταύτης ἀνατροπῆς καὶ συγχύσεως, ἕτε μὴ πρὸς ἀδικίαν καὶ ὕβριν τῶν ἐκκλησιῶν μόνον καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἄλλως τε δὲ καὶ ἔργῳ τοῦτο βεβαιωθείσα (ἐξ ὅτου γὰρ τὰ τῆς τοιαύτης ἐκράτησαν νομοθεσίας οὐδ' ὅπως οὖν, οὐδ' ὅτι οὖν χρηστὸν ἄχρι καὶ σήμερον τῷ καθ' ἡμᾶς ἀπῆντησε βίῳ, ἀλλὰ συμφορᾶς μᾶλλον ἐπέλειπεν εἶδος ὅλως οὐδέν)· θεσπίζει διὰ τοῦ παρόντος εὐσεβοῦς ἐνυπογράφου χρυσοβούλλου, τὸ τὴν ρηθεῖσαν νομοθεσίαν ἀργεῖν ἀπὸ τῆς παρούσης ταύτης ἡμέρας, ἄκυρόν τε καὶ ἄπρακτον τοῦ λοιποῦ διαμένειν· ἐνεργεῖν δὲ τοὺς πρὸ ταύτης κειμένους περὶ τε τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν νόμους, καὶ οὓς ὅ,τε ἀοίδιμος τῆς βασιλείας ἡμῶν πάππος, ὅ,τε πατὴρ ἐκείνου, ὅ,τε ἐπίπαππος ἀριστά τε καὶ θεοφιλέστατα ἔθεσαν. Καὶ ὥστε ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάθετον εἶναι τὴν παροῦσαν διάταξιν, οἰκεῖα χειρὶ ὑποσημειούμενοι χρυσῇ σφαιδί ταύτην ὑποσφραγισθῆναι διωρισάμεθα. Μηνὶ ἀπριλίῳ δ' ἐπινεμήσεως α'. ἐν ἔτει 6496. » Ὅπως δὴ ποτε τὸ ἀλληλέγγυον ἔσχυσεν ἐπὶ 25 ἔτη, καταργηθὲν ὑπὸ Ρωμανοῦ Γ' τοῦ Ἀργυροῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμος ἐπὶ ἑνδεκα ἔτη, ἀλλ' ἀτελέσφορος, διότι ὁ μὲν Σαμουήλ δὲν ἐτόλμα ν' ἀνταγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸ τὸν βασιλέα, ὁ δὲ Βασίλειος μὴ ἐπιχειρῶν τὴν ἐκπολιόρησιν τῶν φρουρίων ἥτις ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἠδύνετο μόνη νὰ ἐπαγάγῃ τὴν ὀριστικὴν τῆς χώρας κατὰληψιν, περιορίζετο εἰς ἀπλᾶς ἐπιδρομὰς καὶ δηώσεις. Ἐπὶ τέλους ὅμως αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας συνεπήγοντο αἱ ἐπιδρο-

μαὶ αὐταὶ ἀπέβησαν τοσοῦτον δεινὰ, ὥστε ὁ Σαμουὴλ ἀπεφάσισε τῷ 1014 νὰ πράξῃ γενναϊότερόν τι πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἅφ' ἐνός, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐνέβαλλε πάντοτε διὰ τῆς κλεισούρας τῆς ὀνομαζομένης Κλειδίου, ἐπετείχισε τὴν δυσχωρίαν ταύτην, καὶ συμπυκνώσας ὀπισθεν τοῦ φραγμοῦ πολλὴν δύναμιν περιέμενεν ἐκεῖ τὸν ἀντίπαλον· ἅφ' ἑτέρου δὲ ἐξέπεμψε πρὸς ἀντιπερισπασμόν, ἓνα τῶν ἐγκρίτων αὐτοῦ στρατηγῶν, τὸν Δαβίδ Νεστωρίτην μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου κατὰ Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀντιπερισπασμὸς, οὗτος δὲν διεκώλυσε τὸν Βασίλειον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Κλειδίου. Τῆς Θεσσαλονίκης ἤρχε τότε, ἀντὶ τοῦ Ἀριανίτου, ἀναλαβόντος τὴν ἡγεμονίαν μοίρας τινὸς τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, ὁ Θεοφύλακτος Βοτανειάτης, ὅστις ἐξελθὼν μετὰ τοῦ υἱοῦ Μιχαὴλ εἰς ἀπάντησιν τοῦ Νεστωρίτη καὶ τρέψας αὐτὸν κατὰ κράτος, καὶ προσλαβὼν λείαν ἄφθονον καὶ αἰχμαλώτους πολλοὺς ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα, πολιορκοῦντα τὸ ἐν τῇ κλεισούρᾳ τοῦ Κλειδίου ὀχύρωμα. Ἐν τούτοις ἡ πολιορκία αὕτη παρετείνετο. Οἱ περὶ τὸν Σαμουὴλ ἀντεῖχον γενναίως καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους βάλλοντες ἐτραυματίζον πολλοὺς τῶν ἐπιτιθεμένων, ὥστε ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀπελπίζεται ὅτι θέλει κατορθώσει τὴν διάβασιν, ὅτε ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας ἐπενόησε νὰ κάμψῃ τὴν δυσχωρίαν περιοδεύων μετὰ τῆς μοίρας του τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν, καὶ ἀνερχόμενος διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν. Τούτου δὲ γενομένου κατῆλθεν ἐξαίφνης τὴν 29 ἰουλίου εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων, οἵτινες καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλιπόντες τὸ τεῖχος καὶ κατεδιώχθησαν ἀπνευστὶ ὑπὸ τε τοῦ Ξιφίου καὶ τοῦ βασιλέως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔπεσον πολλοὶ πολέμιοι, καὶ πολὺ πλείονες ἠχμαλωτεύθησαν· Αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῇ συνεργείᾳ τοῦ υἱοῦ του, γενναίως ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγωνισθέντος καὶ ἀναβιβάσαντος αὐτὸν εἰς ἵππον, καὶ ἀπαγαγόντος εἰς τὸ φρούριον Πρίπαλον (τὸν σημερινὸν Περλεπέν, παρὰ τῷ Κιουτσούκ καρὰ σοῦ, πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαρδαρίου). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεχείρησεν ἤδη, ὡς λέγεται, ἐκδικῆσαι φεβρὰν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Παρατάξας τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες συνεποσοῦντο κατὰ τὰ φημιζόμενα εἰς 15,000 κατὰ λόχους ἀνδρῶν 100, διέταξε νὰ τυφλωθῶσιν οἱ 99 ἄνθρωποι ἐκάστου λό-

χου, τοῦ δὲ ἐκκτοστοῦ νὰ ἐξορυχθῇ ὁ ἕτερος μόνον ὀφθαλμὸς ἵνα
 δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς τῶν λοιπῶν. Οὕτω δὲ ἔχοντας
 ἀπέμπεμψεν αὐτοὺς εἰς Πρίλαπον πρὸς τὸν Σαμουήλ, ὅστις λι-
 ποθυμήσας ἄμα εἶδε τὸ οἰκτρὸν τοῦτο θέαμα, δὲν συνῆλθεν εἰμῇ
 μετὰ καρδιακοῦ παλμοῦ, ἐξ οὗ ἀπέθνε μετὰ δύο ἡμέρας, τὴν 15
 Σεπτεμβρίου. Ἀνεφέραμεν τὸ γεγονός τοῦτο ὅπως τὸ διηγοῦνται οἱ
 χρονογράφοι, ἂν καὶ ὁ μὲν Κεδρηνὸς ἐκφράζει δισταγμὸν τινὰ περὶ
 τοῦ τοσοῦτου ἀριθμοῦ τῶν ἐκτυφλωθέντων, ὁ δὲ Σλόσσερ ὑποδει-
 κνύει ὅτι τὸ ὅλον πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον, τὰ δὲ μετὰ τῶν
 δύο ἐθνῶν πάθη ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι βρα-
 δύτερον, ἢ νὰ ἐξογκώσωσι τοῦλάχιστον τὴν ἀγρίαν καὶ ἐπιτετηδευ-
 μένην ἐκδίκησιν. Σημειωτέον προσέτι ὅτι κατὰ τὸν Ἑφραίμιον, ὁ
 Βασίλειος ἐκ τούτου ἐπωνομάσθη Βουλγαροκτόνος, ἐνῶ τοιοῦτο
 ἐπώνυμον προὑποτίθησι θανάτωσιν μᾶλλον ἢ τύφλωσιν. Ἀλλὰ καὶ
 γενομένην μέχρι τινὸς ἂν ὑποθέσωμεν τὴν πρᾶξιν, δὲν πρέπει,
 ὡς πολλάκις εἴπομεν, νὰ κρίνωμεν αὐτὴν κατὰ τὰς παρούσας
 ἡμῶν δοξασίας, μηδὲ νὰ καταδικάσωμεν τὸν Βασίλειον ὡς
 ἀνήμερόν τι θηρίον. Ἡ τύφλωσις ἦτο ποινὴ ἀποτροπῆς,
 ἀλλ' ἀνεγνωρισμένη τότε, ὡς μὴ ὥφειλε, ὑπὸ τοῦ ποινι-
 κοῦ δικαίου, ὅπως ὁ διὰ τοῦ πυρὸς ἢ διὰ μυρίων ἄλλων βασά-
 νων θάνατος ἦτο, ὡς μὴ ὥφειλε, ποινὴ ἀνεγνωρισμένη εἰς τινὰς
 περιστάσεις ἐν ταῖς νομοθεσίαις πολλῶν δυτικῶν τῆς Εὐρώπης ἐπι-
 κρατειῶν μέχρι τῆς παρελθούσης ἐκχτονταετηρίδος καὶ ἐν μέρει μέ-
 χρις ἐσχάτων. Βεβαίως ἡ ἐφχρυσή τοιούτων ποινῶν προξενεῖ τόσῳ
 μᾶλλον ἀπισίαν ἐντύπωσιν, ὅσῳ πλείότεροι εἶναι οἱ ἄνθρωποι εἰς
 οὓς διὰ μιᾶς ἐφχρμόζονται. Ἀλλὰ καὶ ὑποτιθεμένου πάντοτε ὅτι
 τοσοῦτοι ἐγένοντο οἱ τυφλωθέντες, ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς
 τὰ φιλάνθρωπότερα ἔθνη ἐξίστανται οὕτως εἰπεῖν τῶν φρενῶν καὶ
 ἐκτραχηλίζονται εἰς ἀνοσιουργήματα ἄξια λαῶν ἀγρίων. Ἡ ἱστορία
 τῶν δύο πρώτων ἐθνῶν τῆς οἰκουμένης τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ
 τοῦ νεωτέρου Ἀγγλικοῦ, βρίθκει δυστυχῶς τειούτων γεγονότων. Ἀρ-
 κεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐπὶ παραδείγματος τὰς πανδήμους σφαγὰς τὰς
 δικπραχθείσας κατὰ τῶν Μιτυληναίων, τῶν Μηλίων, καὶ τῶν κα-
 θολικῶν Ἰρλανδῶν. Καὶ ἐπειτα μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐνταῦθα προέ-
 κειτο οὐχὶ περὶ προξέως δικαστικῆς ἢ νομοθετικῆς μετὰ συζήτησιν

μακρὰν καὶ ἄνετον ἀποφασισθείσης, ὅπως συνέβη πολλάκις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ περὶ πράξεως γενομένης ἐν τῇ ἀκμῇ πολέμου μικροῦ, ἐναγωνίου, κατὰ στρεπτικοῦ ὑπὸ τὸ κράτος πάθους ἀκαριαίου καὶ ἀκτασχέτου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου κατὰ λαμβάνονται πολλάκις οἱ στρατηγοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τοῖς κατ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς ἀναλόγους περιστάσεις (ἐν Ἀφρικῇ λόγου χάριν οἱ Γάλλοι στρατηγοί), καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου τόσῳ μᾶλλον παρεφέρθη ὁ Βασίλειος ὅσῳ ὁ ἀγὼν οὗτος ὁ διρκέσας ἤδη ἐκ διημιμμάτων 40 περίπου ἔτη ἐξηκολούθει ὡς τοσοῦτον πεισμακτώδης ὥστε ἐμελλε νὰ διρκέσῃ ἔτι οὐ μικρὸν πεισματωδέστερος παρὰ ποτέ.

Τῷντι ὁ βασιλεὺς ἐκπολιορκήσας τὸ Κλειδίον προεξέπεμψε τὸν Θεοφύλακτον Βοτανειάτην πρὸς τὰ περὶ Σρούμπιτζαν ὄρη (τὴν σημερινὴν Στρούμνιτζαν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βαρδαρίου) ἵνα κατὰ στρέψῃ τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὁχυρώματα τῶν πολεμίων καὶ διανοίξῃ αὐτῷ τὴν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην ἄγουσαν ὁδόν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀφήσαντες τὸν Βοτανειάτην νὰ εἰσέλθῃ ἀκωλύτως, ἔπειτα ἐνῶ ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐν τινὶ ἐπιμήκει στενῷ, καὶ κατέστρεψαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου, πεσόντος καὶ τούτου ἐν τῇ πανωλεθρίᾳ ταύτῃ. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀθυμήσας, δὲν ἔκρινεν εὖλογον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπαλινδρόμησεν εἰς τὰ Ζαγόρια, ὅπου παρέλαβε διὰ συνθηκῶν τὸ ὁχυρὸν φρούριον Μελένικον, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῷ φρουρὰν ἀρκοῦσαν μετέβη εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ ἐμυθε τῇ 24 ὁκτωβρίου τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ τὴν ἀναγόμευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γαβριήλ τοῦ καὶ Ρωμανοῦ, ὅστις ὑπερεῖχε μὲν τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ρώμην τοῦ σώματος, κατὰ δὲ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν νοῦν ἦτο πολὺ αὐτοῦ ὑποδεέστερος. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεψύχωσε τὸν Βασίλειον, ὅστις, κατελθὼν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπεφάσισεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν, ἐνέδωκεν εἰς Πελαγονίαν, ἐπυρπόλησε τὰ ἐν Βουτελίῳ, (τὰ σημερινὰ Βιτώλια) βασιλεία τοῦ Γαβριήλ, ἐκυρίευσεν τὰ φρούρια Πριλάπου καὶ Στυπείου καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ ποταμοῦ Τσερνὰ, ἧτοι τοῦ ἀρχαίου Ἐριγῶνος, καὶ τῶν Βοδενῶν ἐπέστρεψεν κῆθις εἰς Θεσσαλονίκην τῇ 9 Ἰανουαρίου 1015.

Ἄλλ' ἄμα ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος ἀπεδόθη εἰς νέους ἀγῶνας. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα διεστχυροῦντο ἐπὶ τοιοῦτον, ὥστε τὸ χθὲς ὑποτασσόμενον φρούριον, σήμερον ἀφίστατο, καὶ ὁ σήμερον ὁμνύων πίστιν αὖριον προέδιδεν. Ὁ βασιλεὺς ἔμαθεν ἤδη ὅτι ἡ φρουρά ἦν εἶχεν ἐγκαταστήσει εἰς Βοδενά, ὅτε πρὸ 14 ἐτῶν ἐκυρίευσεν τὴν ὀχυράν τεύτην πόλιν, ὕψωσεν κίφνης τὴν σημερινήν τῆς στάσεως. Ὅθεν ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ συνθηκῶν· καὶ ταύτην μὲν μετόπισεν, ὅπως καὶ τὴν προηγουμένην εἰς Βολερόν, ἠσφάλισε δὲ τὴν κατοχὴν τῶν ἐνταῦθα θρακικῶν στενῶν ἀνεγείρας ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσχωρίας δύο ἕτερα φρούρια, ὧν τὸ μὲν ὠνόμασε Ἰκρδίαν, τὸ δὲ ἄγιον Ἡλίαν. Τότε ἐπέστρεψεν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔλαβε γράμματα τοῦ νέου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Γαβριήλ, ὑποσχομένου ὑπαταγὴν καὶ δούλωσιν. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς δυσπιστήτας εὐλόγως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἐξαπέστειλε τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην (τὸν διορισθέντα στρατηγὸν Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βοτανειάτου) εἰς τὴν χώραν τῶν Μογλένων, μετ' οὐ πολὺ δὲ φθάσας καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἐπολιόρκησεν τὸ φρούριον τοῦτο, καὶ δι' ἀγώνων ἀτρύτων ὑπορύξας καὶ καταστρέψας τὸ τεῖχος ἠνάγκασεν τοὺς ἔνδον νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διακρίσιν του. Ἐκεῖ ἠχμηλωτεύθησαν ἄνδρες Βούλγαροι ἐπιφανεῖς πολλοί, ὁ Δομετιανὸς Κασκάνος, σύμβουλος τοῦ Γαβριήλ, ὁ φρούραρχος Μογλένων Ἡλίτζης, καὶ ἕτεροι δυνάσται καὶ λαὸς πολεμιστῆς οὐκ ὀλίγος· καὶ ἡ μὲν φρουρά ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν τῆς Ἀσίας (Ἀσπρακανίαν τότε καλουμένην, Βασπουρακάν) τῶν δὲ κατοίκων ἐπέστρεψεν ὁ βασιλεὺς τὴν διαρπαγὴν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπυρπόλησεν τὸ φρούριον. Ἐκυρίευσεν δὲ καὶ ἕτερον φρούριον γειτονικὸν τῶν Μογλένων καλούμενον Ἐνώτια, καὶ ἐνῶ περὶ ταῦτα ἡσχολεῖτο κατὰ μῆνα αὐγουστον, λαμβάνει πάλιν ἐκ Βουλγαρίας εἰδησιν σπουδαίαν. Ὁ Γαβριήλ οὔτε ἕτος ὀλόκληρον ἄρξας ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισλαύου, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε εἶχε σώσει τὴν ζωὴν, μέλλοντος νὰ θανατωθῇ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ. Ὁ δὲ νέος κυρίαρχος ἔπεμψε πρὸς τὴν βασιλέα πρέσβεις καὶ ἐπιστολὰς ἐκυτοῦ τε καὶ τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας, δι' ὧν ἀνωμολόγουν πάντες ὅτι θέλουσι διχτελεῖ τοῦ λοιποῦ ὑπήκοοι πιστοὶ καὶ δούλοι. Καὶ τῶνόντι προσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς

τὸν βασιλέα ὁ Κασκάνος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἐν Μογλένοις αἰχμαλωτευθέντος Δομετιανοῦ, τὸν ὁποῖον πολυειδῶς ἐπεριποιήθη καὶ ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ μικρὸν ἔπειτα μνησθάνει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐδολιεύετο αὐτὸν καὶ ὅτι ἤτοιμάζετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν ἀγκυκλήτης διὰ τὴν νέαν τχύτην προδοσίαν ἐλεηλάτησε τὴν περίχωρον Ὀστροβοῦ καὶ Σωσκοῦ καὶ τὴν πεδιάδα Πελαγονίας, ἀποτυφλῶν ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ, ὡς λέγεται, πάντας τοὺς αἰχμαλωτευομένους Βουλγάρους. Ἐκεῖθεν προήλασε μέχρι Ἀχρίδος, ἐν ᾗ ὑπῆρχον τὰ βασίλεια τῶν Βουλγάρων, καὶ παρχλαβὼν τὴν πόλιν καὶ διατάξας τὰ δέοντα, ἀπεφάσισε, καίτοι προσεγγίζοντος τοῦ χειμῶνος, νὰ βυθίσῃ πρὸς τὸ Δυρράχιον, διότι ἔμαθεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀπειλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἀπελπισθεὶς περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, ἠθέλησε νὰ μεταφέρει τὸν ἀγῶνα εἰς τὰς δυτικάς. Ἐνῶ ὅμως ὁ Βασίλειος ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω τχύτην πορείαν, λαμβάνει αἴφνης τὴν ἀγγελίαν ὅτι δύο στρατηγοὶ του, ὁ Γεώργιος Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὀρέστης, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήτει ὀπίσθεν αὐτοῦ ἵνα συνέχωσι τὴν Πελαγονίαν, ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν τινὰ ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων καὶ δοκιμοτέρων στρατηγῶν τῆς Βουλγαρίας, τοῦ Ἰβάτζη, ἐντελῶς μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν ἐξωλοθρεύθησαν. Ἐντεῦθεν ὑπὸ λύπης κατὰληφθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Πελαγονίαν, καὶ κατὰδιώξας τὸν Ἰβάτζην κατῆλθε μέχρι Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πάλιν ἀνέβη εἰς Μοσυνοῦπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἄρ' ἐνὸς μὲν κατὰ Στρουμπίτζης τὸν Δαβίδ Ἀριανίτην, ἄρ' ἐτέρου κατὰ τῶν ἐν Τριαδίτζῃ φρουρίων τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀριανίτης ἐκυρίευσε τὸ φρούριον Θερμίτσα, ὁ δὲ Ξιφίας τὸ φρούριον Βοϊών, καὶ τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς ἐπαυλῆθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ἰκνουάριον τοῦ 1016.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπασχολήθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ ἐτέρων σπουδaziων ὑποθέσεων. Ἴνα ἐξασφαλίσῃ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον ἐξέπεμψε κατὰ τῶν αὐτόθι Χαζάρων ὑπὸ Μογγόν τὸν υἱὸν Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ, ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, δι' ἧς τῇ συνδρομῇ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ρώσων Βλαδιμήρου, καθυπέταξε τὴν χώραν. Συγχρόνως ἐπειδὴ ὁ τῆς ἄνω Μηδίας ἄρχων Συναχηρεῖμ, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς γείτονας τουρκικὰς φυλάς, παρέδωκε τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα, οὗτος τοῦτον μὲν προεχειρί-

σατο πατρίκιον καὶ στρατηγὸν Καππαδοκίας, ἀνταποδοὺς ὡς ἰδιοκτησίαν τὰς πόλεις Σεβάστειαν, Λάρισσαν, Ἀδαρὰν, καὶ ἄλλας πολλὰς κτήσεις, στρατηγὸν δὲ Μηδίας διώρισε τὸν Βασίλειον Ἀργυρόν, καὶ τούτου ἀποτυχόντος, ἀπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Νικηφόρον Κομνηνόν, ὅστις τὸ μὲν διὰ πειθοῦς τὸ δὲ διὰ βίας κατέστησεν ὑπήκοον τὴν χώραν τῷ βασιλεῖ. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦ ἔτους τούτου μῆνας ἐστράτευσεν ὁ βασιλεὺς εἰς Τριαδίτσαν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ ἰσχυροῦ Περνίκου. Ἀλλὰ καίτοι ἐπιμείνας ἐνταῦθα ἐπὶ 88 ἡμέρας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοπον καὶ ὑπεχώρησεν ἄπρακτος εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ δὲ ἀναπαύσας τὸν στρατὸν μέχρι τοῦ ἔκρος τοῦ ἐπομένου ἔτους 1017, ἐνέβαλεν αὖθις εἰς Βουλγαρίαν, καὶ τὸν μὲν Δαβίδ Ἀριανίτην, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην ἐξέπεμψεν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν πεδιάδων τῆς Πελαγονίας, αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Λογγόν, διαμοιράσας εἰς τρία τοὺς αἰχμηλώτους, ὧν μίαν μερίδα παρέσχεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Ρώσους, μίαν εἰς τὸν ἰθαγενῆ στρατὸν, καὶ μίαν ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ. Μεθ' ὃ ἐλθὼν μέχρι Καστορίας ἠθέλησε νὰ πολιορκήσῃ τὸ δυσπρόρητον τοῦτο φρούριον. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπείθετο πόσον δύσκολον ἦτο τὸ ἔργον, μνησθῆναι συγχρόνως ἐκ γράμματος τοῦ ἐν Δορυστόλῳ στρατηγοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρκκρῆς μετὰ δυνάμεως πολλῆς, μέλλοντος νὰ προσλάβωσι καὶ Πετσενέγους, ἐτοιμάζονται νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐξόπισθεν κατ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις, πρὸ καιροῦ ποθὼν ν' ἀγωνισθῇ ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν πολεμίων ἔβλεπεν αὐτοὺς ἀποφεύγοντας πᾶσαν κρίσιμον συμπλοκὴν, καὶ τούτου ἕνεκεν ἀνηλίσκετο εἰς λεηλασίας καὶ πολιορκίας, ἐπέστρεψε τοσούτῳ προθυμότερον εἰς ἀπάντησιν τῶν πολεμίων ὅτῳ ἔβλεπε δυσκατάλυτον τὴν Καστορίαν. Πορευόμενος δὲ κατ' αὐτῶν ἐκυρίευσεν καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Βοσιγράδ, ὠχύρωσε τὴν Βέρροικαν καὶ ἐδήλωσε τὰ πέριξ Ὀστροβοῦ καὶ Μολισκοῦ. Πάλιν ὅμως ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ πολεμήσῃ ἐκ πρὸς τῆς, διότι ἀρνηθέντων τῶν Πετσενέγων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρκκρῆς δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον μόνοι. Τότε ἐτράπη ὁ βασιλεὺς αὖθις ἐπὶ πολιορκίας, νομίσας ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς. Αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ κατέφλεξε τὴν Σέτκιναν, ἐν ᾗ ἦσαν τὰ βασίλεια τοῦ

Σχμουήλ, καὶ σῆτος ἀπέκειτο πολὺς, τοῦ ὁποίου ἐπετράπη ἡ διαρ-
 πυχὴ εἰς τὸν στρατόν. Ἀλλὰ μόλις διαπράχξας τοῦτο πληροφορεῖ-
 ται ὅτι ὁ Ἰωάννης μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ πορείαν τοῦ Κωνσταντί-
 νου τοῦ Διογένους, ἔστησεν ἐνέδραν καθ' ὁδόν. Ὁ βασιλεὺς ἐφοβή-
 θη εὐλόγως μήπως ὁ στρατηγὸς τοῦ οὗτος ἐμπέσῃ εἰς τὴν παγίδα
 ὅπως τοσοῦτοι ἄλλοι προηγουμένως στρατηγοί, ὁ Γονιτσιάτης καὶ
 ὁ Ὀρέστης, ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ Ταρωνίτης· ὅθεν οὐδὲν οὐδενὶ
 διακοινώσας, ἀλλὰ προελάσας ἔφιππος πρὸ τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰπὼν
 μόνον «ὅστις πολεμιστὴς ἀκολουθεῖτω μοι,» ἀπῆλθε κατεσπευσμέ-
 νως εἰς τὸν χώρον τῆς ἐνέδρας. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπροξένησεν ἡ
 ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις τοῦ μαρτυρεῖ τὸν τρόμον τὸν ὁποῖον εἶχεν
 ἐμπνεύσει εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅταν οἱ σκοποὶ τοῦ Ἰωάννου
 εἶδον τὸν βασιλέα ἐπερχόμενον, ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπε-
 δον κραυγάζοντες «Βεζήτε, Τζαίζα!» δηλαδὴ «φύγετε, ὁ αὐτο-
 κράτωρ.» Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἤδη φέρεи εἰς ἀμηχανίαν τὸν Διο-
 γένην, ἀλλ' ἔμκα ἀκούσαντες τὴν φοβερὰν ἐκείνην κραυγὴν, ἔφυγον
 ἀμέσως προτροπάδην σὺν τῷ Ἰωάννῃ, οἱ δὲ περὶ τὸν Διογένην ἀν-
 θηρρήσαντες ἐδίωκον αὐτοὺς κατόπιν, κτείναντες μὲν πολλοὺς, συλ-
 λαβόντες δὲ 200 πανοπλίτας, καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν ἀποσκευὴν
 τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν τούτου ἀνεψιόν. Ταῦτα κατορθώσας ὁ βασι-
 λεὺς ἐπέστρεψε πρὸς τὰ Βοδενά καὶ διχτάζας αὐτόθι τὰ δέοντα
 ἐπικνήλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῇ 9 ἰανουαρίου 1018.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπῆλθε τελευταῖον ἡ ὀριστικὴ κρίσις
 τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης,
 ὅστις καὶ πρότερον εἴτε αὐτὸς εἴτε διὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ εἶχε
 προσβάλλει τὸ Δυρράχιον, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ πολιορκήσῃ αὐτὸ πάσῃ
 δυνάμει. Ἀλλὰ κρατερᾶς γενομένης συμπλοκῆς περὶ τὰ τείχη τῆς
 πόλεως ταύτης ἔπεσεν ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ, μετὰ τὸν
 θάνατον τοῦ Γαβριήλ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σχμουήλ, καὶ
 μετὰ τοσούτας συμφορὰς καὶ ἥττας τῶν τεσσάρων μάλιστα τε-
 λευταίων ἐνικυτῶν, κατέπεισε τοὺς Βουλγάρους ὅτι ἀνάγκη νὰ
 ὑποκύψωσιν εἰς τὸ πεπρωμένον. Ὁ βασιλεὺς, ἔμκα πληροφορη-
 θεὶς τὰ συμβαίνοντα, ἔσπευσε νὰ στρατεύῃ δι' ὑστάτην φορὰν
 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔαρι τοῦ 1018 ἵνα δρέψῃ τὰ ἄλλα
 τῆς κρατερίας αὐτοῦ καὶ τῆς δεξιότητος. Μόλις δὲ ἀφίκετο εἰς

Ἀδριανούπολιν, καὶ προσῆλθον ἐκ μέρους τοῦ περιφήμου Κρακῶ
ὁ ἀδελφός καὶ ὁ υἱός του ἀναγγέλλοντες τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ
καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ δις ἐπὶ μκτζίω πολιορκηθέντος Περνί-
κου καὶ ἐτέρων 35 φρουρίων. Ὁ βασιλεὺς, τιμήσας αὐτοὺς
ἀξίως, καὶ ἀναβιβάσας τὸν Κρακῶν εἰς τὸν τῶν πατρικίων
θρόνον, ἦλθεν εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐνταῦθα ἐνεφανίσθησαν πάλιν
πρέσβεις ἐκ Πελαγονίας καὶ Μωροβίσδου, καὶ Λιπενίου, παρα-
δίδοντες τὰς πόλεις τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκεῖθεν ἐβάδισε πρὸς
τὰς Σέρρας, ὅπου παρέστη αὐτός ὁ Κρακῶς μετὰ τῶν περὶ αὐ-
τὸν 35 φρουράρχων, καὶ ἔτυχε καλῆς δεξιότηως. Ἐκεῖ ὡσά-
τως προσέφυγε καὶ ὁ ἡγεμὼν Στρουμπίτζης Δραγόμουζ προσφέ-
ρων τὸ τε φρούριον τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτό, συνεπαγόμενος δὲ
τὸν πατρίκιον Ἰωάννην Χαλδίος, ὅστις αἰχμαλωτευθεὶς ποτε ὑπὸ
τοῦ Σαμουήλ εἶχε μείνει ἐν τῇ φυλακῇ 22 ὅλα ἔτη. Ὁ βασιλεὺς
τιμήσας τὸν Δραγόμουζ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, ἐβά-
δισε πρὸς τὴν Στρούμπιτζαν, καὶ ἐνῶ προσήγγιζεν εἰς αὐτήν, εἶδε
προσερχόμενον μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς χήρας τοῦ Ἰωάννου,
τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, ὑποσχομένης νὰ παραχωρήσῃ τὴν
Βουλγαρίαν, ἐὰν συναινέσῃ εἰς τὰ παρ' αὐτῆς αἰτούμενα. Τὶ ἦσαν
τὰ αἰτούμενα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπείσθη
ἡ Μαρία ὅτι πάντα περὶ συνθηκῶν συζήτησις ἦτο ἄκαιρος, διότι,
παρεκτός τσούτων ἄλλων στρατηγῶν ἄνευ ὅρου παραδοθέντων,
συγχρόνως μὲ τὰ γράμματα αὐτῆς ἦλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ βασι-
λέως καὶ ὁ Βόγδνος, ὁ τῶν ἐνδοτέρων φρουρίων τοπάρχης, ὅστις
πρὸ καιροῦ συνεννοημένος ὦν μετ' αὐτοῦ προεχειρίσθη ἤδη πα-
τρίκιος. Ἐκ Στρουμπίτζης ὁ βασιλεὺς προέβη μέχρι Σκοπίων, καὶ
καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ στρατηγόν, αὐτοκράτορα τὸν Δαβίδ
Ἀριανίτην ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ τῶν φρουρίων Στυπείου
(Ἰστὶβ) καὶ Προσάκου μετὰ λιτῶν καὶ ὕμνων εὐφημούμενος καὶ
τιμώμενος. Τότε δὲ τραπεὶς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπορεύθη εἰς
Ἀχρίδα, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἔπηξε τὸ στρατόπεδον, καὶ τῆς ἐποίας
ὅλος ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς προὑπάντησιν αὐτοῦ μετὰ παιάνων καὶ
κρότων καὶ εὐφημιῶν. Ἡ Ἀχρίς (ἡ παλαιὰ Λυχνίς), κειμένη ἐπὶ
λόφου ὑψηλοῦ καὶ ὀχυροῦ παρὰ τὴν ἀρκτικὴν ὄχθην τῆς λίμνης,
ἣτις ἐξ αὐτῆς μὲν ἀνέκλθεν ἰνομάζετχι, ἀπλοῦτχι δὲ εἰς τὰ μεθόρια
τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, ἦτο μητρόπολις τῆς πάσης Βουλγα-

ρίαις, καὶ ἐν αὐτῇ ἦσαν ἰδρυμέναι μὲν τὰ βασίλεια τῶν βασιλείων αὐτῆς, ἀποτακταμιευμένοι δὲ οἱ θησαυροί. Εἰσελάσας λοιπὸν εἰς αὐτὴν ὁ Βασίλειος θριαμβικῶς, εὔρε χρυσὸν πολὺν, καὶ στέμματα ἐκ μαργάρων, καὶ χρυσοῦφεις ἐσθῆτας, καὶ νομισμᾶτος κεντηνάρια ἑκατόν, ἥτοι 10,800,000 δραχμᾶς, τὰς ὁποίας ὅλας ἐμοίρασεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐπιστήσας δὲ ἄρχοντα τῆς πόλεως τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, καὶ ἀφῆσας ἐν αὐτῇ ἀξιόλογον φρουράν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν παρεμβολὴν καὶ ἐκεῖ ὑπεδέχθη τὴν ἀχθεῖσαν εἰς αὐτὸν χήραν τοῦ Ἰωάννου μετὰ τριῶν αὐτῆς υἱῶν καὶ ἑξ̄ θυγατέρων, καὶ πολλῶν ἐκ τῶν περιλιπομένων γόνων τοῦ Σαμουήλ. Τρεῖς μόνον ἕτεροι υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου εἶχον καταφύγει εἰς τὸ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ ὄρος Τρωῶρον (Τομόρ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ Βερατίου)· ἀλλὰ περιζωσθέντες αὐτόθι στενῶς ἠνγκάσθησαν καὶ οὗτοι νὰ παραδοθῶσι μετὰ τινα χρόνον. Ἐν τῷ μεταξύ ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς τὴν Μαρίαν, καὶ τοὺς μετ' αὐτῆς προσαχθέντας, ἠπίως καὶ φιλοφρόνως, διατάξας νὰ φυλαχθῶσι μέχρι νεωτέρων διαταγῶν. Τότε προσῆλθον τῷ βασιλεῖ καὶ ἕτεροι μεγιστάνες τῶν Βουλγάρων, ὁ Νεστωρίτης, ὁ Ζαρίτης, καὶ ὁ νέος Δοβορμῆρ μετὰ τῶν οἰκείων ἐκαστος ταγμάτων, τοὺς ὁποίους ἅπαντας ὑπεδέχθη εὐμενῶς καὶ βασιλικῶς ἐτίμησεν. Οὕτω δὲ διατρίψας ἱκανὸν χρόνον περὶ Ἀχρίδα, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς Πρέσπαν, τὸ φίλτατον ἐνδιαίτημα τοῦ Σαμουήλ καὶ ὠκοδόμησεν αὐτόθι δύο φρούρια, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐπονομάσας αὐτὸ Βασιλίδα, τὸ δὲ ἐν τῇ παρακειμένῃ λίμνῃ. Ἐκ Πρέσπης δὲ μετέβη εἰς τὴν λεγομένην Διάβολιν (τὸ σημερινὸν Δεβὸλ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κοριτσᾶς), ὅπου ἰδρυθέντος βήματος ὑψηλοῦ, ἐδέχθη τοὺς τρεῖς τελευταίους ὑποταχθέντας υἱοὺς τοῦ Ἰωάννου, τοὺς ὁποίους παρὰ μὲν τῆς διὰ λόγων ἐπισεικῶν καὶ φιλανθρώπων, ἐτίμησε προσηκόντως, προχειρίσας τὸν μὲν πρεσβύτερον μάγιστρον, τοὺς δὲ δύο ἄλλους πατρικίους.

Ἐκεῖ ἤχθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ὁ ἥρως τῶν πεδίων τῆς Πελαγονίας Ἰβάτζης Ἀλλ' ὅπόσον ἦτο διάφορος ἢ ἄλλοτε. Ὁ Ἰβάτζης οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, οὔτε μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τῶν παίδων αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων δυναστῶν τῆς Βουλγαρίας, ἐπείσθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχέναν, ἀλλὰ καταφυγὼν εἰς τὸ δύσβατον ὄρος Βροχωτόν, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ περικαλλῆ βασίλεια

τῆς Προνίστας καὶ παράδεισοι καὶ ἄλλαι ἀπολαύσεις ποικίλαι συγκροτήσας περὶ ἐκυτὸν δύνχμιν οὐ μικράν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα. Τούτου ἕνεκεν ὁ βασιλεὺς ἐγκαταλιπὼν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ἀπέκλινε πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἦλθεν εἰς Διάβολιν, ἵνα ἡ διὰ νοουθεσιῶν, ἡ διὰ πολέμου ἀπκλλαγῇ καὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀντιπάλου. Ὁ δὲ Ἰβάτζης παρκατείνων ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι τὰς δικπαρχματεύσεις, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα, δελεαζόμενον ἐκ τῶν ὑποσχέσεών του, νὰ χρονοτριβήσῃ αὐτόθι ἐπὶ 55 ἡμέρας. Τχῦτα μολὼν ὁ Εὐστάθιος Δαφνομήλης, τὸν ὅποτον εἶδομεν διορισθέντα φρούρχον Ἀχρίδος, καὶ θέλων νὰ ἀνγκουρίσῃ τὸν βασιλέα τῆς φροντίδος ταύτης, ἐπεχείρησε πρᾶξιν τολμηράν, μαρτυροῦσαν ὅποσον ἀφωσιωμένοι καὶ ριψοκίνδυνοι ἦσαν τινὲς τῶν στρατηγῶν τοῦ Βασιλείου. Εἶχεν ἐπέλθει τότε ἡ 26 αὐγούστου, καὶ ὁ Ἰβάτζης ἄγων τὴν δημοτελεῖ ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἶχε καλέσει εἰς εὐωχίαν πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων γειτόνων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Εὐστάθιος δὲν ἐκλήθη, ἦλθεν ὁμως αὐτόκλητος μετὰ δύο μόνων πιστῶν θεράποντων, ὁ δὲ Ἰβάτζης, κίτοι ἀπορήσας πῶς ἄνθρωπος πολέμιος προέδιδεν οὕτω ἐκυτὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του, τὸν ἐδέχθη οὐχ ἥττον περιχαρῶς καὶ τὸν ἡπάθη. Μετὰ δὲ τὴν θείαν ἀκουλουθίαν ἀφοῦ πάντες οἱ συνειλεγμένοι διεσκεδάσθησαν εἰς ἴδια καταλύματα, ὁ Εὐστάθιος προσελθὼν πρὸς τὸν Ἰβάτζην τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἴδῃ κατ' ἴδιαν διὰ νὰ τὸν ὁμιλήσῃ περὶ πράγματος ἀνγκυχιωτάτου καὶ λυσιτελεστέτου εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰβάτζης, νομίζων τότε ὅτι ὁ Δαφνομήλης ἦλθε διὰ νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἀποστασίαν, διέταξε τοὺς θεράποντας νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ λαβὼν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς εἰσήγαγεν εἰς συνηρεφές τι καὶ ὅλως διόλου ἐρημικὸν τοῦ παρκαδείσου μέρος. Ἀλλ' ἄμα ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ Εὐστάθιος, ὅστις ἦτο ρωμαλεώτατος ἄνθρωπος, ρίψας τὸν Ἰβάτζην κατὰ γῆς, καὶ προσερείσας τὸ γόνυ εἰς τὸ στῆθος του, ἀπετύφλωσεν αὐτόν, τῇ συνδρομῇ τῶν δύο ὑπηρετῶν του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὁδηγήσει τὰ εὐρίσκωνται πάντοτε παρ' αὐτῷ, εἰ καὶ ἄφανεῖς ὅσον ἐνδέχεται. Τυφλωθέντα δὲ τὸν Ἰβάτζην ἐξέβαλον τοῦ παρκαδείσου εἰς τὴν κὺλῃν, καὶ αὐτοὶ ἀνέδραμον εἰς ὑπερῶν τι οἶκημα, καὶ ἐλύσαντες τὰ ξίφη ἡτοιμάσθησαν ν' ἀντισταθῶσι. Τῶντι μετ' ὀλίγον περιεκυκλώθη-

σιν ὑπὸ ἀπείρου ἀνθρώπων πλήθους, βοώντων ἐκδίκησιν καὶ ὀπλισθέντων ὑπὸ παντὸς τοῦ προστυχόντος, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὑπὸ δαυλῶν κυριζόμενων καὶ εὐπρήστου ὕλης. Ἡ ἐπικειμένη κατὰστροφὴ ἦτο προφανής· ἀλλ' ὁ Δαφνομήλης, προκύψας ἐκ τινος θυρίδος, καὶ διὰ τῆς χειρὸς κατασιγάσας τὸν ὄχλον, εἶπεν ὅτι ἐπεχείρησε τὸ ἔργον οὐχὶ ἐκ πρωτοπικῆς ἀπεχθείας πρὸς τὸν δυνάστην αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ προστάγματος τοῦ βασιλέως· ὅτι εἴμποροῦν ἤδη νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτός καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφοῦ ἀγωνιθῶσιν ἐκθύμως, θέλουσιν εὐχαρίστως ἀποθάνει, πεποιθότες ὅτι ὑπάρχει ὁ μέλλων νὰ ἐκδικήσῃ τὸ αἷμα αὐτῶν, πρὸς ὃν ἂν σκεφθῶσιν ὅτι δύνανται ν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ πολὺ. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη κατέπληξε τὸ πλῆθος, τὸ ὅποῖον ἤρχισε νὰ διχλύεται κατὰ μικρόν. Οἱ γηραιότεροι μάλιστα καὶ φρονιμώτεροι εὐφημῆσαντες τὸν βασιλέα ὑπετάγησαν, ὁ δὲ Εὐστάθιος ἠδυνήθη ἐν πάσῃ ἀνέσει νὰ προσαγάγῃ τὸν Ἰβάτζην τεταπεινωμένον, πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις βραβεύων τὴν ἀνδραγαθίαν τοῦ ἀνδρὸς διώριτε, εὐθὺς αὐτὸν στρατηγὸν Δυρραχίου καὶ ἐδώρῃσται αὐτῷ πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ Ἰβάτζου, τοῦτον δὲ παρέδωκεν εἰς φυλακὴν.

Ὁ Βασιλεὺς διέτριβεν ἔτι περὶ Διάβολιν, ὅτε, αὐτόμολος, κατελθὼν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, ἔκρουσε τὴν θύραν τῆς παρεμβουλῆς. Ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν σκοπῶν τίς εἶ; ἀπεκρίθη ὅτι εἶναι ὁ Νικολιτσᾶς, καὶ ὅτι ἔρχεται νὰ παραδώσῃ τὸ σῶμα τῷ βασιλεῖ. Εἶδομεν τὸν Νικολιτσᾶν τοῦτον πρὸ 18 ἐτῶν ὑπερχαλῖσαντα γενναίως τὰ Σέρβικα, ἀνγκυασθέντα ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῇ καὶ τιμηθέντα οὐδὲν ἥττον διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου. Εἶδομεν ἔπειτα αὐτὸν δραπετεύσαντα, καὶ πάλιν συλληφθέντα καὶ σταλέντα τότε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βραδύτερον ἀπολυθεὶς τῶν δεσμῶν ἐδραπέτευσεν τὸ δεύτερον καὶ ἐπενέλαθε τὸν ἀγῶνα· καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τοσούτων ἄλλων δυσχεστῶν ἠθέλησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ πεπρωμένον, ἀλλὰ διετέλεσε κρυπτόμενος εἰς τινὰ ὄρη μέχρις οὗ βλέπων ὅτι ἐκ τῶν συντρόφων του οἱ μὲν παρεδίδοντο εἰς τὴν κατ' αὐτῶν πεμφθεῖσαν δύναμιν, οἱ δὲ ἠλίσκοντο, ἀπεφάσισεν ἤδη ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' αὐτός ἀηδιάσας διὰ τὰς τοσούτας ἐκείνας προδοσίας, οὐδὲ νὰ ἰδῇ ἠθέλησε τὸν ἄνθρωπον καὶ διέταξε νὰ ἀποσπληνθῇ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ φρουρούμενος. Διαθέσας δὲ τὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Κολωνείας καὶ τῆς Δρυϊνουπό-

λεως, καὶ ἐπιστήτας εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα στρατηγοὺς καὶ φύλακας, ἐκ δὲ τῶν αὐτόθι εὐρεθέντων αἰχμκλώτων τοὺς μὲν θέλοντας νὰ μείνωσιν ὅπου εὐρίσκοντο, ἀφήσας, συμπαραλαβὼν δὲ τοὺς ἄλλους, ἀπῆλθεν εἰς Καστορίαν. Ἐκεῖ προσήχθησαν αὐτῷ θυγατέρες δύο τοῦ Σαμουήλ, αἵτινες ἰδοῦσαι παρισταμένην τῷ βασιλεῖ Μαρρίαν τὴν χήραν τοῦ Ἰωάννου τοῦ δολοφόνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, ὥρμησαν νὰ τὴν σχίσωσι. Καὶ τούτων μὲν τὴν ἀγκυνάκτησιν κατεκοίμισεν ὁ βασιλεὺς ὑποσχόμενος ὅτι θέλει τιμῆσαι καὶ καταπλουτίσει αὐτάς, τὴν δὲ Μαρρίαν τιμήσας τῷ ἀξιώματι τῆς ζωστῆς ἐξέπεμψε μετὰ τῶν υἱῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μεθ' ὃ παραγγείλας τὸν Εἰφίαν νὰ κατεδαφίσῃ πάντα τὰ ἐν Σερβίῳ (μεταξὺ Ἀλιάκμωνος καὶ Ὀλύμπου) καὶ ἐν Σωσκῶ φρούρια, ἐπορεύθη εἰς τὸ φρούριον τῶν Σταγῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὅπου ἦλθεν εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ μετὰ δουλικοῦ τοῦ σχήματος ὁ ἄρχων τῶν Βουλγάρων, δηλαδὴ τοῦ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ Βερατίου, Ἐλεράγ, ἐπαγόμενος καὶ τοὺς συνάρχοντας. Καθ' ἃ ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Χόμφ, ἐκ τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ πολέμου τούτου συνάγεται ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυριαρχία εἶχεν ἐξελθῶν οὐ μόνον εἰς τὴν ἄνω Ἀλβανίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μέσην καὶ εἰς τὴν κάτω. Τρεῖς υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου ἡγωνίσθησαν ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν περὶ τὸ ἀρχαῖον ὄρος Τόμκρον χώραν, τὴν Τομόρνιτσαν, ἢ Τόμεριτ, καὶ ἰδοὺ ἤδη οἱ ἄρχοντες τοῦ Βερατίου ἐξαιτούμενοι συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως διότι εἶχον ὑποκύψει εἰς τὸ τῶν Βουλγάρων κράτος. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ὀλίγα σλαβονικὰ χωρίων καὶ κωμῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὀνόματα μαρτυροῦσιν οὐ μόνον τὴν βουλγαρικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὅτι μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς παρέμειναν αὐτόθι ἱκανοὶ Σλαβο-Βούλγαροι, ἐξ ὧν, καίτοι ἐπὶ τέλους συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν ἐγγχωρίων, περιεσώθησαν ὅμως πολλὰ τοπικὰ ὀνόματα, ὅπως, συνέβη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρετοῦν, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ στρατῷ· διότι Ἀλβανὸς πιθανώτατα ἦτο ὁ στρατηγὸς Λαβίδ ὁ Ἀρικνίτης, ὁ τοσάκις ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ μνημονευθεὶς, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς ἀπογόνους θέλομεν ἶδει ἐν τῇ πεντεκχιδεκάτῃ ἐκκτονταετηρίδι ἁγωνιζομένους μετὰ τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν μωχμεθανῶν.

Ἐκ τοῦ φρουρίου τῶν Σταγῶν ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς

μεσημβρίαν πορείαν καὶ κατήλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Δικτρίβων, περὶ Λαμίαν, ἣτις ἔκτοτε ὠνομάζετο Ζητούνιον, ἐπεσκέφθη τὸ πεδῖον τῆς μάχης, καθ' ἣν πρὸ 23 ἐνιχυτῶν ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχεν ὁλοσχερῶς κατατροπῶσαι τὸν Σχμουήλ. Τὰ ὅσθα τῶν πεσόντων Βουλγάρων κατέκειντο ἔτι εἰς σωροὺς μεγάλους παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σπερχεῖοῦ, τὸ δὲ θέαμα κατέπληξε τὸν βασιλέα, καίτοι εἰς τοσοῦτους παρευρεθέντα ἀγῶνας. Εἰς Θερμοπύλῃς ὑπερευχαριστήθη ἰδὼν τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη παρὰ τὸ ὄρος Ρουπένι πρὸς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων, καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τότε Σκέλος. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1019.

Πρὸ χειροῦ δὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης. Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὁγδόης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνάτης ἐκατονταετηρίδος, ὅτε, δύο κόραι ἐντεῦθεν καταγόμεναι, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανώ, ἐκάθισαν ἀλληλοδιχδόχως ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάχιστά τινες εἰδήσεις διεσώθησαν περὶ Ἀθηναίων μέχρι τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος. Ἐνταῦθα ἐξηκολούθουν ἐξοριζόμενοι ἐκ διαλειμμάτων ἄνθρωποι οἵτινες ἦσαν ἢ ἐλογίζοντο ἐσχάτης προδοτικῆς ἔνοχοι. Ἐν ἔτει 887, ὁ βασιλεὺς Λέων ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας τὸν ἐπίσκοπον Εὐχαΐτων Θεόδωρον Σκντχβαρηνὸν κατηγορηθέντα ὅτι εἶχε συνομόσει κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Εἰρήνης ἐξωρίσθισαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην οἱ ἀνδράδελφοὶ αὐτῆς, καθ' ἃ ἐν οἰκείῳ χρόνῳ ἱστορήσαμεν. Εὐρίσκομεν ὡσαύτως παρὰ τοῖς χρονογράφοις ὅτι τῷ 915 ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, μὴ ἀνεχόμενοι τὰς καταπίεσεις τὰς ὁποίας ἔπασχον ἐκ τῆς ἀσωτείας καὶ ἀπληστίας Χασέ τοῦ υἱοῦ τοῦ Γούβη, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καταφυγόντος εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ναόν, ὅτι οὔτε τὸ ἅγυλον τοῦτο ἐσεβάσθησαν θανατώσαντες αὐτὸν διὰ λίθων ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου. Ὁ Χασέ οὗτος εἶναι πιθανώτατα αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πρωτοπικθάριος Χασέ, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογεννήτης ἐν τῇ πρὸς Ρωμηνὸν συγγραφῇ λέγει μάλιστα εὐνοούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ χερσικτηρίζει ὡς Σκρχκηνὸν οὐ μόνον τῷ γένει, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῷ τρόπῳ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν

συμβάντα τῷ 913 ὁ Χασέ ἴσως ἀπεμακρύνθη οὕτως ἢ ἄλλως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', καὶ διατρίβων ἐν Ἀθήναις λόγῳ ὑπηρεσίας τινὸς ἢ καὶ ἐξορίας, προεκάλεσε διὰ τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ τὴν τῶν κατοίκων ἀγχνύκτησιν. Ἀναφέρονται προσέτι τὰ ὀνόματα ἐπισκόπων τινῶν τῶν Ἀθηνῶν, οἷον τοῦ Ἀναστασίου, 872, τοῦ γράψκτος μὲν κατὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', διαδόχου δὲ διατελέσαντος τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Σάββα, ὁπαδῶν τοῦ Φωτίου. Ὁμοίως μνημονεύονται ἐπίσκοποι Ἀθηνῶν τῷ μὲν 997 ὁ Θεοδῆγιος, τῷ δὲ 1025 ὁ Μιχαήλ, τῷ δὲ 1054 ὁ Λέων. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης τυχύτης ἐκχονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς αἱ περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις ἀποδύνουσι σπουδαιότεραι καὶ πλείοτεραι. Πρῶτον ἔχομεν πληροφορίας δύο περιηγητῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, αἵτινες, ὅσω ἀφελεῖς καὶ ἂν ᾖτι, μαρτυροῦσιν οὐχ ἥττον ὅτι ἡ φήμη τῆς πόλεως ἐσώζετο ἔτι ἀκμὴν ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Βουργούνδιος Γουίδων ἐγκωμιάζει τὰς Ἀθήνας ὡς μητέρα πάλαι ποτὲ τῆς φιλοσοφίας καὶ κλλιεπείας, ἐξαίρετως ὁμῶς ἀποθαυμάζει τὸ θεῖον καὶ ἀκοίμητον φῶς τὸ ὁποῖον εἶδεν ἐν τῷ πολυτελεῖ ναῷ τῆς ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, ὅστις ὀνομαζόμενος ἄλλοτε Προπύλαιον ὠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰάσωνος. Καὶ ὁ Ἰσλανδὸς Σκιβούλφ, ὅστις ἐπορεύθη εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου, 1102—1103, ὁμιλήσας ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ περὶ τῶν Πατρῶν ἅς καὶ πόλιν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὀνομάζει, περὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἄλλων νήσων, μνημονεύει προσέτι τοῦ παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον βοιωτικοῦ λιμένος Ὅστου τοῦ σήμερον λεγομένου Λιβαδόστου (τῆς ἀρχαίας Κριούσης), ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀνχωρήσας καὶ βυθίσας δύο ἡμέρας, τὸ μὲν πεζός, τὸ δὲ ἐπὶ ὄνου, ἀφίκετο εἰς Θήβας «τὰς ὁσίας, λέγει, ὁ λαὸς ὀνομάζει Στήβας.» Ἐπειτα δὲ ἀναφέρει τὰς Ἀθήνας, δύο ἡμερῶν ἐξ ἴσου δρόμον ἀπεχούσας ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, περιφήμους δὲ διὰ τὸν κηρύσσοντα αὐτόθι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀπόστολον Παῦλον, καὶ τὸν ἄγιον Διονύσιον, ὅστις γεννηθεὶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ παιδευθεὶς κατηχήθη ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰς τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ μὲν Γουίδων λοιπὸν ἐνθυμεῖται πρὸ πάντων τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους, ρήτορας καὶ ἥρωας, ἂν καὶ παρχδόξως διχαστρέφει τὰ κατ' αὐτούς· διότι, ὡς εἶδομεν, ὀνομάζει τὸν μὲν Παρθενῶνα Προπύλαιον, ἰδρυτὴν δὲ αὐτοῦ λέγει τὸν

Ἰάσων. Ὁ δὲ Σχιβούλφ κυρίως γνωρίζει τοὺς ἥρωας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μὴ λησμονῶν, ἐννοεῖται, νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ περὶ τοῦ ἀκουμήτου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίης λύχνου. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις μέγα ἦτο τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἕνεκα τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος. Τοῦτο καθίσταται πρόδηλον ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἐφίξεως τοῦ Γασιλείου Β' εἰς τὸ τέρμα τῆς θριαμβικῆς πορείας ἣν εἶδομεν αὐτὸν ἐπιχειρήσαντα ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1018 μέχρι τοῦ ἔαρος 1019 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μέχρις Ἀχρίδος καὶ ἐξ Ἀχρίδος μέχρις Ἀθηνῶν. Τὸ πρῶτον τῆς πορείας ταύτης μέρος ἦτο ἀπαρχίτητον ἵνα δεχθῇ τὴν ὑπόταγὴν τῶν χωρῶν ὅσαι κατεῖχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ ἵνα διχτάξῃ τὰ κατὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκ Καστορίας ὅμως ὁ βασιλεὺς ἠδύνετο κάλλιστα νὰ ἀνγκάμψῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἵνα ἐκεῖθεν εἴτε διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι αἱ μεσημβρινώτεραι ἐλληνικαὶ χῶραι εἶχον πρὸ 25 ἐτῶν ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς καὶ κατακτήσεως καὶ ὑπαχθῇ ὁλοσχερῶς εἰς τὴν βασιλικὴν κυβέρνησιν. Τοῦτο δὲ ἔτι ὁ Βασιλεὺς ἠθέλησεν οὐδὲν ἤττον νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὑποδεικνύει τὴν ἰδιόζουσαν αὐτοῦ περὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐπιμέλειαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔπαιξ ἀποφασίσας, ἂν ὁ βασιλεὺς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου σπουδαιότητα τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἤθελε βεβαίως προτιμήσῃ ἑτέραν τινὰ ὡς τελευταῖον σταθμὸν τῆς ἀξιωματηνεύτου ἐκείνης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς πορείας αὐτοῦ. Αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις πολὺ μᾶλλον τῶν Ἀθηνῶν λόγου ἕξαι διὰ τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐπορίαν. Ἐκ τούτων δὲ φυσικώτατον ἦτο μάλιστα νὰ ἔλθῃ εἰς Κόρινθον καὶ ὡς καθέδραν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὡς ἐπιτηδειότατα κειμένην πρὸς τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔκπλουν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ἄλλως νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν προτίμησιν ἣν ἀπένειμεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐν Πειραιεὶ συγκέντρωσιν τοῦ στόλου, ὅστις ἔμελλε νὰ διδιθάτῃ αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσιν, εἰμὴ διὰ τῶν ἐνδόξων ἀνταρτήσεων, αἵτινες δὲν ἔπαισαν καὶ τότε συνδεόμεναι μετὰ τοῦ ὀνόματος

τῆς πόλεως ταύτης. Οὐδὲ διήλθεν ἀπλῶς δι' αὐτῆς ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ, λαμπρῶς ἐσκευασμένου καὶ παρατεταγμένου, εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅστις ἔξωθεν μὲν ἐσώζετο τότε ἀκέραιος ὅπως ἦν τὸ πάλαι, ἔσωθεν δὲ ἦτο διεσκευασμένος εἰς περικαλλῆ ναὸν τῆς Παναγίας Θεοτότου, καὶ ταύτῃ δοὺς τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια, ἐκόσμησε δι' ἀναθημάτων πολυτελῶν τὸ ἱερόν αὐτῆς. Οὕτω δὲ τιμήσας τὴν πόλιν ταύτην ἣτις ἐπέπρωτο νὰ μὴ μείνῃ ποτὲ ἀμέτοχος τῶν μεγίστων τῆς ἀνατολῆς συμβεβηκότων, κατήλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ εἰσήλασε θριαμβευτικῶς διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, ἐστεφανωμένος διὰ στεφάνου χρυσοῦ ἔχοντος ἐφύπερθεν λόφον δι' ἀδαχμάτων κεκοσμημένον. Πρὸ τοῦ ἄρματος ἐβάδιζον πεζῇ ἡ βασίλισσα Μαρία, αἱ θυγατέρες τοῦ Σχμουήλ καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Βούλγαροι. Αἱ δ' ἀνευφημίαι τοῦ πλήθους ἀπέδωκον αὐτῷ ἐπισήμως κατὰ τὴν αἰμννητὸν ἐκείνην ἡμέραν τὴν προσωμίαν τοῦ Βουλγαροκτόνου, τὴν ὁποίαν ἐπεκύρωσαν οἱ αἰῶνες καὶ ἡ ἱστορία.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Βουλγαρίας ἔσπευσεν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βασιλείου καὶ τὰ ὅμορα σλαβικὰ ἔθνη τῶν Χρωδάτων, τῶν ὁποίων οἱ δύο ἄρχοντες προσελθόντες εἰς τὸν βασιλὶν ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ἀξιώματα καὶ κτήσεις ἰσχυράς. Εἷς καὶ μόνος δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ, ὁ ἡγεμὼν τοῦ Σιρμίου, πόλεως κειμένης παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Σάου καὶ τῆς ὁποίας τὰ μεγάλα ἐρείπια φαίνονται μέχρι τῆς σήμερον πλησίον τοῦ πολιχνίου Μήτροβιτς· ἀλλ' ὁ διοικητὴς τῆς χώρας ἐκείνης Κωνσταντῖνος, ὁ Διογένης, δολοφονήσας τὸν ἄνδρα, παρέλαβε τὸ φρούριον παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἣτις πεμφθεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔλαβε σύζυγον ἕνα τῶν ἐν αὐτῇ μεγιστάνων. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀνεπαύθη ἐπὶ μικρὸν ἐκ τῶν ἀτρώτων αὐτοῦ κόπων· καὶ ὠρελήθη ἐκ τῆς ἀνέσεως ταύτης, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνακκινήσῃ τὸν ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος τὸν πολλάκις καὶ πρότερον ἐξ ὑπαρχῆς σχεδὸν κτισθέντα (σελ. 503 τοῦ τρίτου τόμου). Ἀλλ' ἐπὶ μικρὸν τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπαύθη. Τῷ 1021 ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀγγελία ὅτι ὁ ἄρχων τῆς Ἀβασγίας Γεώργιος, ἀθετήσας τὰς συμφωνίας ἃς εἶχε συνομολογήσει πρὸ 18 ἐτῶν, ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ὁμό-

ρους τοῦ κράτους χώρας. Ὁ Βασίλειος ἦτο ἤδη 66 ἐτῶν, ἐξ ὧν περὶ τὰ τεσσαράκοντα διήγαγεν ἀγωνιζόμενος πρὸς ποικίλους πολεμίους, περὶ τὰ εἴκοσι δὲ διετέλεσεν ἀδικλείπτως σχεδὸν ἔφιππος κατὰ τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον βουλγαρικὸν ἀγῶνα· ὥστε ἐδικαιοῦτο βεβχίως νὰ μὴ ἀνκλάβῃ νέας στρατείας. Ἀλλὰ ἐδίσταζε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν σωφρονισμόν τοῦ Γεωργίου εἰς τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, οἵτινες πολλάκις αὐτοῦ ἀπόντος δὲν ἐδείκνυν τὴν ἀπαιτουμένην πρόνοιαν καὶ δεξιότητα. Εἶχε δὲ σῶμα σιδηροῦν καὶ δύναμιν θελήσεως ἀκατάβλητον. Ὅθεν τῷ 1022 ἀπῆλθεν εἰς Ἀβασγίαν. Ἐνῷ δὲ εἶχεν ἤδη πλησιάσει πρὸς τοὺς πολεμίους μανθάνει ὅτι δύο τῶν στρατηγῶν του, ὁ Νικηφόρος Ξιφίας καὶ Νικηφόρος ὁ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ υἱός, ἀγανακτήσαντες διότι δὲν εἶχε παρκλάβει αὐτοὺς μεθ' ἐκυτοῦ, ἐστρατολόγησαν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ εἰς τὰς πέριξ χώρας καὶ ἐστασίασαν. Ἡ ἀγγελία ἦτο δεινὴ, καὶ ἐνέβχλεν εἰς πολλὴν ἀγωνίαν τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον εὐλόγως ἐφοβήθη μήπως συλληφθὲν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἀβασγῶν καὶ τῶν ἀποστατῶν, πάθῃ τι ἀνῆκεστον. Εὐτυχῶς ὁ βασιλεὺς κατώρθωσε δι' ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας ἔγραψε πρὸς ἕκαστον τούτων νὰ κινήσῃ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν δυσπιστίαν. Ὁ Ξιφίας δολοφονεῖ τὸν Φωκᾶν, οἱ πλεῖστοι τῶν στασιαστῶν ἐντεῦθεν διαλύονται, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ξιφίας συλληφθεὶς πέμπεται εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐξορίζεται εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ἀποκεῖρεται μοναχός. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπαλλαγεὶς οὕτω τῆς ἀπὸ τῶν ἀποστατῶν ἀνησυχίας, κατατροπῶναι ἤδη δις τὸν Γεώργιον καὶ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ καὶ ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ ὅσην χώραν τὸν ἀπήτησε καὶ νὰ δώσῃ ὁμηριν τὸν υἱὸν τοῦ Πιγκράτιον, εἰς ὃν ἀπενεμήθη τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα. Συγχρόνως δὲ Ἰωβχνεσίκης, ὁ ἄρχων τῆς χώρας τοῦ Ἀνίου ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ (σήμερον Ἀνι, πρότερον δὲ Ἀβνικον) ὅστις εἶχε διατελέσει σύμμαχος τοῦ Γεωργίου φοβηθεὶς μήπως ὁ Βασίλειος ἐπιπέσῃ ἤδη κατ' αὐτοῦ, παρεδόθη εἰς αὐτόν, κομίσας καὶ τὰς κλεῖς τῆς πόλεως του. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος αὐτὸν προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ ἄρχοντα ἐφ' ὅρου ζωῆς οὐ μόνον τοῦ Ἀνίου, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἀπικιτήσας ὁμῶς ἔγγραφον παρ' αὐτοῦ ὑπόσχεσιν, ὅτι μετὰ θάνατόν του πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ θέλει περιέλθῃ εἰς τὸ κράτος.

Αὕτη τῶν ἀρμενικῶν πραγμάτων ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ρύθμι-

σις, καθ' ἣν οὐδ' ἀναφέρεται κἄν τὸ τῶν μωχμεθκνῶν ὄνομα, καθίστησι πρόδηλον ὅπόσον οὗτοι διετέλουν τεταπεινωμένοι. Ἐν γένει δέ, ἐπειδὴ ἐφθάσαμεν ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν ἅπασαν σχεδὸν τὴν πολυκροτον τχύτην βσιλείην δυνάμεθα νὰ παρκτηρήσωμεν ὅτι ἀπὸ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἡρακλείου, οὐδέποτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος τηλικούτον ἐκτήσχετο ἄξιωμα ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν Ἀσίᾳ ἤρχεν ἀπὸ Κολχίδος μέχρι τῆς Ἀνω Συρίας καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς μεγάλης Ἀρμενίας· ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Τχινάρου καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ μέχρι τῆς Κροατίας· ἐν ταῖς μεταξὺ θαλάσσης ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου μέχρι Κύπρου καὶ Κρήτης. Μία ἀδελφὴ τοῦ Βσιλείου, ἡ Θεοφανῶ, εἶχε καθήσει εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γερμανίας, μία ἄλλη, ἡ Ἄννα, ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς Ρωσίας θρόνου. Ἀπὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἄννης, ὁ Βλαδίμηρος διετέλεσε πιστὸς τοῦ Βσιλείου σύμμαχος, αἱ δὲ χώραι ὧν ἤρχεν, ὑπέκυψαν ἔκτοτε ἐπὶ πολλὰς ἐκκτονταετηρίδας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Εἶνε ἀληθές ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βλαδιμήρου καὶ τὸν μετέπειτα ἐπελθόντα θάνατον τῆς Ἄννης, εἰς τῶν συγγενῶν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου, Χρυσόχειρ ὑπὸ τῶν χρονογράφων καλούμενος, ἐπεχείρησε τῷ 1024 μακρὰν διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου ἐπιδρομὴν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον· ἀλλὰ προσβλήθεις περὶ Λῆμνον ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Σάρου Διδιδ τοῦ ἀπὸ Ἀχρίδων, καὶ τοῦ στρατηγοῦ Θεσσαλονίκης Νικηφόρου τοῦ Καβάσιλα, ὀλοσχερῶς κατεστράφη. Ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλος ἦτο πάντοτε ὁ κάλλιον κτεσκευασμένος, ὁ δεξιώτερον ὑπηρετούμενος καὶ κυβερνώμενος, ὁ τελειότερον πατὸς ἄλλου ὀπλισμένος· ἡ δὲ ταχύτης μετὴν ὁποῖεν, ἐν τῇ πρὸ μικροῦ ἀναφερθείσῃ περιπτώσει, ἔδραμον πρὸς τὴν Λῆμνον, αἱ ναυτικαὶ μαῖραι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σάρου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀποδεικνύει ὅτι αἱ δισταγαὶ ἐφθκνον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀκρεῖ ἀπάνταχού τοῦ κράτους, καὶ ἐξετελοῦντο ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς οὐδενὸς τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ὑποδεέστερος, ὅσας δὴποτε φλυαρίας καὶ ἂν ἐγγραφε περὶ αὐτοῦ ὁ Λουῖτπράνδος. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν πῶς ἡγωνίσθη εἰς μόνον τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον καὶ εἰς μόνον τὸ τελευταῖον τούτου μέρος, ὅτε ἐπὶ εἴκοσι συνεχεῖς ἐνιχυτοὺς δέν

ἔπαισεν ἀδικήπως στρατεύων, καὶ κατ' ἔτος ἐπὶ δεκά πολλάκις μῆνας ἐν ὑπὲρ ὅρων μαχόμενος, ἐκπολιτοῦν φρούρια, ἐκπορθῶν δυσχωρίας ὀχυρωτάτας, βυθίζων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νῦν μὲν εἰς Βιδίνιον, νῦν δὲ εἰς Ἀχρίδα καὶ Δυρράχιον, νῦν δὲ εἰς Λάρισαν καὶ Λαμίαν, καὶ ἔχων ἀντίπαλον ἔθνος ἀρειμάνιον καὶ ὑπὲρ δεινοτάτου πάθους οἰστρολατούμενον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἔινε κατισχύσει τελευταῖον ἐν ἁγῶνι τοσοῦτον πεισμακτώδει, ἔπρεπε νὰ ἔχη ἀναγκαιῶς ἀπάσης τῆς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένης ἀρετῆς, πειθαρχίαν, γενναϊότητα, ἄσκησιν, ἐπιτήδειον ὀπλισμὸν καὶ στρατηγούς πεπειραμένους.

Αἱ μετὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐμπορικαὶ σχέσεις ἦσαν εἴπερ ποτὲ συνεχεῖς καὶ ἐπικερδεῖς. Ὅπόσον δὲ σπουδαῖσι ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται συνάγεται πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι χάριν αὐτῶν, ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τῆς Δύσεως, ἡ Ἑνετία, ἐξηκολούθει ἀνεγνώριζουσα πάντοτε, ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους. Τῶντι ἐκ πρώτης ἀφαιρήσεως ἡ Ἑνετία συνηριθμεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν περὶ τὴν πόλιν τοῦ Ἐξαρχάτου τῆς Ραυέννης, αἱ δὲ δόγοι ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς ἐπίτροποι αὐτῶν, ὅπως οἱ ἐν Ρώμῃ, οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Σικελίᾳ διοικηταί. Ἐννοεῖται ὅτι πράγματι ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν ἀνεξάρτητος· καὶ ἐνῶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐκοσμοῦντο διὰ ποικίλων τιμητικῶν ἀξιοματίων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐβοήθει αὐτοὺς διὰ τῶν στόλων τῆς εἰμῆ ὁσάκις εὗρισκεν εἰς τοῦτο τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἀφ' ἧς δὲ οἱ Φράγκοι ἔσχυσαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ Ἑνετία δὲν ἐδίστασεν ἀντὶ τῶν προομίων τὰ ὅποια περ' αὐτῶν ἔλαβεν, νὰ πολιτευθῇ καὶ πολεμικῶς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Καὶ ἐπὶ τοῦ δόγου Ἰουστινιανοῦ Περτσεπιάτσιο, (827-8-9) καίτοι τοῦ δόγου τούτου διορισθέντος ὑπάτου ὑπὸ τοῦ τότε βασιλέως Λέοντος Ε', ἀπέβηκε τὸν πρότερον πολιτοῦχον αὐτῆς Ἕλληνα ἄγιον Θεόδωρον καὶ ἐχειροτόνησεν αὐτὸν τοῦτον εὐαγγελιστὴν Μάρκον. Μάτην ἔκτοτε οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἐξηκολούθουν ἐκδίδοντες κανονιστικὰ τῆς ἐμπορίας τῶν Ἑνετῶν διατάγματα. Οἱ Ἑνετοὶ ὀλίγον ἐπρόσεχον εἰς αὐτά, καὶ παρὰ τὰς ἐπενειλημμένας ἀπαγορεύσεις τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἔπαυσαν οὐ μόνον ἐμπορεύμενοι πρὸς τοὺς Σαρακηνούς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν σωμα-

τεμπορίαν μετερχόμενοι. Οὐδὲν ἥττον ἐπειδὴ εἶχον συγχρόνως μεγάλα συμφέροντα ἐν τῷ ἀνκτολικῷ κράτει, ἡ δὲ αὐτὴ τούτου ἔσωζεν εἰσέτι τὴν ἀρχαίαν αἴγλην, οἱ ἄρχοντες τῶν Ἑνετῶν ἐφρόντιζον νὰ διατηρῶσιν ἐπιφάνειάν τινα ὑποτελείας, δεχόμενοι καὶ ἐπιζητοῦντες μάλιστα ἀξιώματα τοῦ κράτους, τὸ μὲν διότι ἡ ἀπὸ τούτων τιμὴ ἠϋΐχενεν ὁπωσδήποτε τὴν παρὰ τοῖς συμπολίταις ἐπιρροὴν αὐτῶν (σελ. 238 τοῦ παρόντος τόμου), τὸ δὲ διότι διὰ τοῦ προσχήματος ἐκείνου τῆς ὑποτελείας κατάρθουν νὰ περιποιῶσιν εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν σπουδαῖα ὠφελήματα. Οὕτως ἐν ἔτει 991, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' ἐξεδόθη χρυσόβουλλον δι' οὗ ἐκκονίζετο ἡ δι' ἐνετικῶν πλοίων ἐν τῷ κράτει ἐμπορία, καὶ ἰδίως ὠρίζετο ὅτι ἕκαστον ἐνετικὸν πλοῖον ἐρχόμενον ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας ἐξ Ἑνετίας ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς μέρους εἰς τοὺς λιμένους τοῦ ἀνκτολικοῦ κράτους, δὲν θέλει πληρῶνει εἰς τὸ δημόσιον αὐτοῦ τεμεῖον εἰμὴ 17 χρυσᾶ νομίσματα, ἤτοι 253 περίπου δραχμαίς, ἐνῶ πρότερον ἐκ κατὰχρήσεων τῶν ὑποδεστέρων ὑπὸ πλοίων, συνέδκινε πολλάκις ἕκαστον πλοῖον νὰ πληρῶνῃ ὑπὲρ τὰ 30 χρυσᾶ νομίσματα (450 δραχμαίς). Πλὴν τούτου ἐπειδὴ περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐν τοῖς ἐνετικοῖς πλοίοις ἐμπορευμάτων πολλὰ συνέδκινον κατὰχρήσεις παρὰ τῶν λιμενικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν (χρτουλαρίων, παραθαλασσίων νοταρίων, λιμεναρχῶν, γενικῶν ὑπολόγων, ξυλοκλάμων, κομερκιαρίων Ἀβύδου καὶ ἄλλων), τὸ χρυσόβουλλον διέταξεν ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἐξέτασις καὶ ἐκτίμησις τῶν εἰρημένων πραγμάτων θέλει ἐνεργεῖται ὑπὸ μόνου τοῦ λογοθέτου τῶν οἰκεικῶν, τοῦ ἄλλως εἰδικοῦ καλουμένου, ὅστις ἦτο ὁ ὑπουργὸς ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδιαιτέρας βασιλικῆς περιουσίας. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἐξετρέποντο εἰς κατὰχρήσεις μετακομίζοντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν οὐχὶ μόνον ἴδιον ἐμπορεύματα, ἀλλὰ καὶ ἐμπορεύματα Ἀμκλφιδῶν, Ἰουδαίων, Λογγοβαρδίων ἐκ τῆς πόλεως Βάριος, καὶ ἄλλων, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους τὰ λιμενικὰ καὶ ἄλλα τέλη ἦσαν, φαίνεται, βαρύτερα, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλον ρητῶς ἀπηγόρευε τὴν τοικύτην εἰς τοὺς Ἑνετοὺς κατὰχρησιν ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων. Διὰ τοῦ χρυσοβούλλου λοιπὸν τούτου παρεχωρήθησαν μὲν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ὠφελήματά τινα, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ὀλέθρια ἐκεῖνα προνόμια τὰ ὅπως βαρδύτερον ὑπέσκαψαν αὐτὰ τοῦ κράτους τὰ θεμέλια.

Καὶ οὐ μόνον προνόμια τοιαῦτα δὲν παρεχωρήθησαν ἔτι, ἀλλ' ἀπει-
ναντίως ἐξησφαλίσθησαν τὰ ὠρελήματα τοῦ δημοσίου ταμείου.
Ὡστε αἱ πρόσοδοι αὐτοῦ ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας ἦσαν πάν-
τοτε δαψιλέσταται. Οὕτω δὲ πρὸ πάντων ἐξηγεῖται πῶς ὁ Βασι-
λειος, ἐνῶ διεξήγαγεν ἐν δικστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐμιαυτῶν
τοσούτους καὶ τηλικούτους δαπνηροὺς πολέμους ἐνῶ, ἵνα ἀνγκου-
φίσῃ τοὺς ὑπηκόους, δὲν εἰτέπραξε τὰς τῶν δύο τελευταίων ἐνιχυ-
τῶν εἰσφοράς, ἡδυνήθη νὰ ἔχῃ εἰς τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀ-
ποταμίευμα, κατὰ τὸν Ζωνκρῶν, 200 000 ταλάντων χρυσῶν εἰς νομί-
σματτα, παρεκτὸς ἀπείρων πολυτίμων σκευῶν καὶ ἄλλων πραγμάτων.
Τί ἐννοεῖ ὁ Ζωνκρῶς διὰ τῆς λέξεως τάλαντα ἀκριβῶς δὲν γνωρίζο-
μεν. Οἱ ἡμέτεροι ἡρίθμουν τότε συνήθως διὰ νομισμάτων (δραχμὰ
15), λίτρων (72 νομίσματα), καὶ κεντηναρίων (100 λίτρα). Βεβαίως
τάλαντα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομασθῶσι τὰ ἀπλᾶ νομίσματα ἀπ'
ἐναντίας ἐκ πρώτης ὄψεως εὐλογώτερον φαίνεται νὰ ἀποδοθῇ τὸ μέγι-
στον νομισματικὸν μέτρον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὸ μέγιστον
νομισματικὸν μέτρον τοῦ Βυζαντίου· ἀλλὰ τοῦτου τεθέντος, αἱ
200,000 κεντηναρίων, ἀνκλυόμεναι εἰς λίτρας, νομίσματα καὶ
δραχμάς, ἤθελον ἀπολήξαι εἰς πρὸς μυθώδη. Ὅθεν τὸ πιθανώτε-
ρον εἶναι ὅτι ὁ Ζωνκρῶς ὠνόμασεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τάλαντα
τὰς λίτρας, ὧν 200,000 ἦτοι δραχμὰ 216,000,000 περίπου
ἀναδιβάζουσι τὸ ἀποταμίευμα τοῦ Βασιλείου εἰς ποσὸν ἱκανὸν τῇ
ἀληθείᾳ νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς δαψιλείας τῶν πόρων τοῦ ἀνατο-
λικοῦ κράτους.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπρᾶς τυχύτης κατὰστάσεως τῶν πραγμά-
των, ἐν καὶ μόνον νέφος ὑπεφάνετο εἰς τὸν ἀπενταχοῦ αἴθριον
φαίνόμενον ὀρίζοντα· νέφος μικρόν, τὸ ὅποιον ὅμως ἐκυοφόρει μίαν
τῶν πολλῶν καταιγίδων αἵτινες ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ σείσωσιν
ἐκ θεμελίων τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἐλάδομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέ-
ρωμεν ὅτι, ἀκμάζοντος τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου, στάσις ἐξεργάγη
ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τοῦτο συνέβη ἐν ἔτει 1009 καὶ ἀρχηγὸς τοῦ
κινήματος ὑπῆρξεν εἰς τῶν προκρίτων τῆς Βάριος, ὀνόματι Μέλ.
Κατ' ἀρχὰς ὁ Μέλ ἀνεδείχθη νικηφόρος, ἀλλὰ τῷ 1011 ὁ Κατε-
πάνω (ἦτοι γενικὸς διοικητῆς) τῆς κάτω Ἰταλίας Βασίλειος Ἀρ-
γυρὸς ἐγένετο κύριος τῆς Βάριος, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συλλάβῃ

αὐτὸν τὸν Μέλ, ὅστις ὅμως ἐπέτυχεν νὰ σωθῇ διὰ φυγῆς. Ἡ στάσις λοιπὸν κατεβλήθη τότε· ἀλλ' ὁ Μέλ δὲν ἔπχυνε μελετῶν ἐκδίκησιν καὶ ζητῶν ἐπὶ τούτῳ συμμάχους. Συνέβη δὲ τῷ 1016 νὰ ἔλθωσι Νορμαννοὶ τινες ὡς προσκυνηταὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, διότι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀπέρχοντο οἱ ἄνθρωποι ὡς προσκυνηταὶ οὐ μόνον εἰς τὸν ἄγιον τάφον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα πλησιέστερα μέρη, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ Γάργκνον ὄρος, φημιζόμενον διὰ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ θαύματα. Οἱ Νορμαννοὶ ἦσαν τὸ τολμηρότατον καὶ τὸ πονηρότατον τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν, τῶν τότε προεξάρχοντων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· καὶ ἐδέσποζον μὲν ἤδη τότε ἄξιολόγου μέρους τῆς βορείου Γαλλίας, τὸ ὅποῖον ἄχρι τοῦδε ὀνομάζεται ἀπὸ αὐτῶν Νορμανδία, ἦσαν ὅμως πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἀποδυθῶσιν εἰς νέας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὅθεν ὁ Μέλ ἀπαντήσας τοὺς πρηνεμένους προσκυνητάς, εὐχερῶς ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἡμετέρους, λαμβάνοντες ἀμοιβὴν τὰς ὀραιοτέρας τῆς γῆς χώρας. Τῶντι οἱ Νορμαννοὶ οὗτοι, ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια, συνέλεξαν πλῆθος μέγα τυχοδιωκτῶν, ἐπέστρεψαν μετ' αὐτῶν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐνέβηλον εἰς Ἀπουλίαν ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Μέλ, τῷ 1018. Κατ' ἀρχὰς ἡνδοκίμησαν ἐπὶ τινι χρόνῳ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁλοσχερῶς κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ ἱκκνοῦ Κατεπάνω Βουγιανοῦ, τὸν ὅποῖον ἔσπευσε νὰ πέμψῃ αὐτόθι ὁ Βασίλειος. Ἀλλ' ὁ ἀκαταδάμαστος Μέλ ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχεν νέον σύμμαχον, τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκον Β' τὸν διάδοχον Ὁθωνος Γ'. Καὶ ὁ μὲν Βουγιανὸς κατώρθωσε νὰ ἀνθέξῃ καὶ εἰς τὸν νέον τοῦτον πολέμιον, ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἀπέβηκεν ἐντεῦθεν ὀτημέρῃ ἐπισφαιστέρα. Ἐνῷ οἱ ἐγγῶριοι, καίτοι ἐν τῷ μεταξύ θυνόντος τοῦ Μέλ, ἀδικόπως ἐστρατίζον, οἱ μὲν Σαρκκνοὶ, ἐκ Σικελίας ὀρμώμενοι, δὲν ἔπχυνε ἐπιχειροῦντες ὀλεθρίας ἐπιδρομὰς, ἀπὸ βορρᾶ δὲ ἐπατίθετο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, οἱ δὲ Νορμαννοὶ ἐπανεῆλθον μετὰ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν πολυχρημάτεροι, καὶ ὑπηρετοῦντες κατὰ τὰς περιστάσεις ὅλους τοὺς διευχόμενους, πρὸς αὐτῶν οὕτω τὸν ἴδιον ἐπὶ τέλους θρίκκνον. Ὁ Βασίλειος δὲν ἦτο δυνατόν βεβῆως νὰ προΐδῃ ὅτι οἱ τυχοδιωκταὶ ἐκεῖνοι ἔμελλον νὰ κυριερχήτωσι τῆς κάτω Σικελίας καὶ

τῆς Ἰταλίας, νὰ ἐπιχειρήσωσι μεγάλας ἐκστρατείας κατὰ τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἑπείρου καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ νὰ πρωταγωνιστήσωσιν ἐν ἀρχῇ τῶν σταυροφοριῶν. Ἀλλ' ἐνόει ὅτι ἡ κατὰ στασεις τῆς κάτω Ἰταλίας ἀπῆται ἰδιάζουσιν προσοχὴν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1025 ἐξέπεμψεν αὐτόθι μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς τὸν Ὀρέστην, ἓνα τῶν πιστοτάτων αὐτοῦ εὐνούχων, σκοπεύων νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς κατόπιν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτέραν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ἐλησμόνει ὅτι ἦτο ἐβδόμηκοντούτης, καὶ ὅτι βίος πολύμηχος εἶχεν ἀνκλώσει τὰς σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὀλίγους μετὰ τὴν ἀνχώρησιν τοῦ Ὀρέστου μῆνας, νοσήτας αἰφνης ἐτελείωσε τῇ 15 δεκεμβρίου τὸ μακρὸν καὶ ἐνδοξὸν αὐτοῦ στάδιον.

Ὁ Βασίλειος Β' ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν τριῶν ἡρώων, οἵτινες ἐκλείπουν τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς δεκάτης καὶ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ἐνδεκάτης ἐκχτονταετηρίδος. Ὁ Ἕλλην ἀνγνωστῆς δὲν ἔχει χρεῖαν πλειότερων σχολίων ἵνα θαυμάσῃ, ἵνα ἀγαπήσῃ, ἵνα ἐκτιμήσῃ τοὺς ἀθλοὺς τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἀλλὰ μίαν θέλομεν ἐπιφέρει παρατήρησιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους. Τοὺς ἀθλοὺς ἐκείνους δὲν ὑπερέβλεπε καθ' ὅλον τὸν μέσον κόσμον εἰμὴ εἰς καὶ μόνος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀνὴρ, ὁ Κάρολος ὁ μέγας. Καὶ ὅμως ἐνῶ τὰ ἔργα τῶν ἄλλων τῆς δύσεως πρωταγωνιστῶν ἱστοροῦνται ἢ πενταχοῦ διὰ μακρῶν, ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν ἱστορία, καὶ ἰδίως ἡ παροῦσα αὐτῆς περίοδος, δὲν κατέλαβεν εἰσέτι τὴν προσήκουσκαν τάξιν ἐν τῇ εἰδικῇ ἢ καθολικῇ ἀφηγήσει τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τούτοις ἐὰν ἡ σχετικὴ τῶν γεγονότων ἀξιολογία ὀρίζεται κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔτχον ἐπὶ μακρὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον χρόνον εἰς τὴν τύχην ἀξιολόγου μέρους τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τῇ μέσῃ ἱστορίᾳ δὲν ὑπάρχουσι βεβίως πολλὰ τὰ ὑπερέχοντα κατὰ τοῦτο τῶν πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντων περὶ ἡμῶν συμβεβηκότων. Ἐν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων τὰ ὅποια μέχρι τῆς σήμερον ἐντυχλοῦσιν καὶ ἐκ διχλεϊσμάτων τινεῖται ὅλον τὸν κόσμον, εἶναι τὸ λεγόμενον ἀνταπολικὸν ζήτημα δηλαδή ὁ τρόπος καθ' ὃν θέλει ρυθμισθῇ ἡ ἀμοιβαία πολιτικὴ σχέσις τῶν ἐν τῇ ἀνταπολῇ οἰκούντων ἐθνῶν, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ μωχμεθανικοῦ, τοῦ σλαβικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ζήτημα ἠγωνίσθησαν νὰ ρυθμίσωσι πρὸ

ἐτῶν 900, ὁ Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος Β'. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐρρύθμισαν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπενεργεῖ προδήλως μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὴν κατὰστασιν, εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰ πάθη οὐ μόνον τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, διότι ἔιναι εἰς δύο τινὰ μόνον περιορισθῶμεν, ἢ ἐν Κρήτῃ μωαμεθανικῇ κυριαρχίᾳ, καὶ ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Τζινάρου βουλγαρικῇ, δὲν ἠξεύρομεν ὅποια τις ἤθελεν ἀποβῆ ἢ ἀμοιβαία τύχη τῶν Ἑλλήνων, τῶν Μωαμεθανῶν, καὶ τῶν Σλαύων. Ἴσως ἀνατολικὸν ζήτημα δὲν ὑπῆρχεν ἤδη, ἀλλ' ἂν ὑφίστατο, ἤθελεν ὑφίσταται ὁμολογουμένως ὑπὸ ἄλλας περὶ ἰστάσεις καὶ ὑπὸ ἄλλους ὁρους. Ὅθεν τὰ προεκτεθέντα γεγονότα καὶ οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν δικαιοῦνται ἀνεμπισθητῆτως νὰ λάβωσιν ἐν τῇ ὅλῃ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ τὰξιν πολὺ μείζονα τῆς ὑπ' αὐτῶν ἄχρι τοῦδε κατεχομένης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Παρακμὴ καὶ κατὰλυσις τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ὁ Βασίλειος δὲν εἶχεν, ὡς φαίνεται νυμφευθῆ ποτέ· ὅθεν ἀνέλκδεν ἤδη τὴν ἐνάσκησιν τῆς ὅλης ὑπερτάτης ἀρχῆς ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Η' ὅστις καὶ πρότερον ἐλογίζετο μετέχων αὐτῆς, ἀλλὰ ὀνόματι μόνον. Ὅπόσον δικαίον εἶχεν ὁ Βασίλειος νὰ μὴ νέμῃ μερίδα τινὰ ἐξουσίας εἰς τὸν ἀδελφόν του, ἀπέδειξεν μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα αὐτά· διότι ὁ Κωνσταντῖνος, καίτοι δικτρέχων ἤδη τὸ 67 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἔχαιρεν ἔτι εἰς ἵπποδρομίας, καὶ μίμους, καὶ γελωτοποιούς, καὶ διενυκτέρευε περὶ κύβους καὶ κοντάβους, καθιερῶν μὲν τοὺς ἐπὶ ἀρετῇ καὶ πείρᾳ προέχοντες στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἀρχοντας ἀνάγων δὲ ἀντ' αὐτῶν εἰς τὰ ὑψηλότεστα ἀξιώματα ἀνδράποδα ἀνίκων καὶ κατὰ πάντα λόγον οὐτιδανά. Ἰδίως δὲ διώρισεν ἀμέσως τὸν μὲν πρῶτον αὐτοῦ θλαμηπόλον Νικόλαον, δομέστικον τῶν σχολῶν, καὶ παρκασιώμενον, τὸν δὲ δεύτερον Νικηφόρον, πρωτοβεστιάρην, τὸν δὲ τρίτον Συμεῶν, δρουγγάριον τῆς Βίγλης, ἦτοι νυκτέπαρχον· Εὐστάθιον δὲ, εἷς τῶν ἐλαχίστων ὑπηρετῶν, μέγαν

ἐτχιρειάρχην· εὐνοῦχον δέ τινι Σπονδύλῃν, δοῦκα Ἀντιοχείας, καὶ τὸν ἐκ Πισιδίης Νικήτην, δοῦκα Ἰθρήϊας, ἀμφοτέρους διαβεβημένους ἐπὶ κκοηθείᾳ ἀνθρώπους. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἀπετύφλωσε καὶ πολυειδῶς ἐτιμώρησε πολλοὺς τῶν διαπρεπεστέρων στρατηγῶν, ἐπὶ ποικίλῃσι προράτεσι καὶ ἰδίως τὸν περιφανῆ ἄρχοντα τῆς Μηδίης Νικηφόρον τὸν Κομνηνόν, τὸν πατρίκιον Βάρδην Φωκᾶν, τὸν πατρίκιον Βασίλειον Σκληρόν, τὸν Ρωμηνὸν Κουρκούκν καὶ ἄλλους· ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ὀρέστην καὶ τὸν Βουγιανόν. Ἐνῷ δὲ τοιοιυτοτρόπως ἀντήμειβεν ἀρχίας καὶ προσφάτους ὑπηρεσίας τηλικούτων ἀνδρῶν, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπάκτου, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς φοβεράς καταπιέσεις τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Γεωργίου, (ὅστις καὶ Μωρογεώργιος ἐπεκαλεῖτο) ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ διήρπασαν τὴν περιουσίαν του, ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοσοῦτον ἡγανάκτησε, διότι ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος ἀντιπρόσωπός του τοιούτου ἔτυχε τέλους, ὥστε οὐ μόνον τοὺς δικπραῖζαντας τὸν φόνον ἀπηνῶς ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἀμέτοχον ὅλως τῆς πράξεως ἀρχιερέα Ναυπάκτου ἐτύφλωσε. Συγχρόνως ἐνῷ εἰσέπραξε τοὺς καθυστεροῦντας φόρους τῶν δύο τελευταίων ἐνιχυτῶν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βασιλείας, ἐξεβίασε τὴν εἰσπραξίν ὅλων τῶν φόρων τῶν τριῶν ἐνιχυτῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀναγκασθέντες νὰ καταβάλωσιν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν πέντε δασιμοφορίας, ἐξηντλήθησαν. Κατ' εὐτυχίαν δὲν ἐτόλμησαν ἢ δὲν ἐπρόθυμα νὰ κατχιρέσῃ ὅλους τοὺς στρατηγοὺς ὅσοι ἐπακιδεύθησαν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ σχολῇ. Ὅθεν τῷ 1026 ἐμβελόντων τῶν Πετσενέγων εἰς Βουλγὰν, ὁ στρατηγὸς Σιρμίου Κωνσταντῖνος Διογένης συμπλακεῖς πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐνῷ ὁ ἀνάξιος ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἡττάτο οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες, περισταλέντες ἐνόσω ἔζη ὁ Βασίλειος ἤδη ἐπενέλχον τὰς ἐχθροπραξίας, οἱ ἀρχεῖοι στρατηγοὶ τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου Γεώργιος Θεοδωροκάκος καὶ Βεριβόνης, συμπλακέντες πρὸς τὸν ἀρχιεπὶν στόλον, τὸν ἐπελθόντα κατὰ τῶν Κυκλάδων νήσων, ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγὴν, κυριεύσαντες καὶ δώδεκα σκάφη αὐτανδρα. Ἐτι δὲ εὐτυχέστερον ὑπῆρξεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, νοσήσας ἀφνης κατὰ νορέμβριον τοῦ 1028, ἀπεβίωσεν.

Ὁ Κωνσταντῖνος Η', νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ πατρικίου Ἀλυπίου, ἄρρενα μὲν τέκνα δὲν κατέλιπε, τρεῖς δὲ μόνον θυγατέρας, αἵτινες ἦσαν ἤδη καὶ αἱ μόναι κληρονόμοι τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρεσβυτέρα Εὐδοκία εἶχεν ἀσπασθῆ τὸν μοναχικὸν βίον, αἱ δὲ δύο ἄλλαι, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Θεοδώρα, καίτοι προβεβηκυῖαι τὴν ἡλικίαν, εἶχον μείνει ἀμρότεροι ἄγκυροι μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ζωῆς τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Τότε δὲ μόνον οὗτος, βλέπων πλησιάζοντα τὸν θάνατον, ἐνόησεν ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ σκεφθῇ περὶ διαδόχου καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὑπανδρεύσῃ ἐπὶ τούτῳ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων. Ἀλλ' ἀφοῦ τοσοῦτον βραδέως ἐπρονόησε περὶ τοῦ πράγματος, ἐπολιτεύθη πάλιν ἀσυνέτως κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ ἐκλέξῃ ὡς γαμβρὸν καὶ διάδοχον ἓνα τῶν δοκιμωτέρων στρατηγῶν τοῦ κράτους, καὶ τοιοῦτοι δὲν ἔλειπον βεβχίως. Αὐτὸς ὅμως προετίμησε τὸν πατρίκιον Ρωμανὸν Ἀργυρόν, ὅστις κατήγετο μὲν ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαιοτέρων οἴκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἦτο ὅλως ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ τὸ δεινότερον, ἑγγυμνος· ὥστε ἐδέησε νὰ ἀναγκασθῇ δι' ἀπειλῶν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης συζύγου διάζευξιν. Τούτου δὲ ἐνεκα ἐπειδὴ ἡ νεωτέρα Θεοδώρα ἀπεποιήθη νὰ συζευχθῇ ἄνδρα χωρισθέντα διὰ τῆς βίαις ἀπὸ τῆς συζύγου του, ὑπανδρεύθη αὐτὸν ἡ Ζωή, ἥτις καίτοι ἄγουσα τὸ 48 ἔτος τῆς ἡλικίας της, ἦτο ὀλιγώτερον δύσκολος, καὶ ἤρχισε μὲν βραδέως ὁπωσοῦν τὸ συζυγικὸν στάδιον, ἀλλ' ἀπεζημιώθη ἀρκούντως διὰ τὴν ἀναβολὴν ταύτην, λαβοῦσα εἰς ἡλικίαν 54 ἐτῶν δεύτερον σύζυγον, καὶ εἰς ἡλικίαν 62, τρίτον, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιφορημάτων.

Ἐν τούτοις ὁ νέος βυσιλεὺς Ρωμανός, ὅσῳ μέτριος ἄνθρωπος καὶ ἂν ἦτο, δὲν εἶχε τὴν κακίαν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἢ ἄλλως παρεμύθησε πολλοὺς ἐκ τῶν καταδιωχθέντων ὑπὸ τοῦ προκατόχου τοῦ ἐπιστήμων ἀνδρῶν. Τότε δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἐπὶ Βυσιλείου ἔτι εἰς Ἀντιγόνην ἐξορισθεὶς Νικηφόρος Ξεφίης, ὁ περιπνὴς τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου στρατηγός, ὅστις ὅμως δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἔλαβε τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου. Πλὴν τούτων ὁ Ρωμανὸς ἀνεδείχθη ἐπεισικέστερος περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καταργήσας καὶ τὸ ἀλληλέγγυον. Ἀλλ' οἱ χρονογράφοι ἐγκωμιάζουσι προσέτι πράξεις τινὰς αὐτοῦ,

τῶν ὁποίων ἡ ἀξία δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ. Λέγουσιν ὅτι ἐπλήρωσε πολλὰ ἰδιωτικὰ χρέη, ὅτι ηὔξησε κατὰ 80 χρυσίου λίτρας τὴν ἐπιχορήγησιν ἣν κατ' ἔτος ἔδιδε τῷ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ἥτις μέχρι αὐτοῦ συνεποσοῦτο εἰς 100 λίτρας χρυσίου, πᾶρεςχε δὲ καὶ χρημάτων πλῆθος ἀκριθοῦ κρεῖττον» ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς τοῦ ἑαυτοῦ πενθεροῦ. Καὶ ἐνῶ κατεδᾶπανα οὕτω τὰ δημόσια χρήματα, διαπαιδαγωγούμενος ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ χαρρακτῆρος ὑπὸ συκοφαντῶν, ἐτιμώρει ἐπὶ συνωμοσίᾳ ἀνθρώπων κατ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀθώους. Ἀπετύφλωσε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τῆς πρώην βασιλίδος τῶν Βουλγάρων, ἐξώρισεν αὐτὴν ταύτην τὴν πρώην βασιλίδαν, ζωστὴν ἀναδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, ἐφυλάκισε τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην τὸν νικητὴν τῶν Πετσενέγων, ἐμαστίγωσε δημοσίᾳ ὡς συνενόχους ἀνδρας ἐπιφανεῖς ἐν οἷς τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, τὸν τοσοῦτον διαπρέψαντα ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ, καὶ τρεῖς ἐγγόνους τοῦ Μιχαὴλ Βούρτζη· τελευτήσιν δὲ ἐξέβαλε τῶν ἀνακτόρων τὴν γυναικὸς αὐτοῦ Θεοδώραν καὶ περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον. Ἀλλὰ μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ ἀνικητότης αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας πόλεμον.

Ὁ στρατηγὸς Ἀντιοχείας Μιχαὴλ Σπονδύλης, ὅστις εἶχεν ἡττηθῇ ὑπ' αὐτῶν ἔτι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η', ἐξηκολούθει ἀναδεικνύμενος ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς ἐπιτροπείας αὐτῷ λειτουργίας. Ὁθεν ὁ Ρωμανὸς καλῶς ποιῶν καθήρεσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἀναθέσῃ τὸν δύσκολον ἐκεῖνον ἀγῶνα εἰς ἓνα τῶν δοκιμωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν, διώρισεν ἡγεμόνα Συρίας τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Καρρανηνόν, ὅστις εἶχε μὲν υἱὸν τὸν ἐπιφανέστερον ἴσως νύκρχον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς θέλομεν ἶδει, αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτο ὡς φαίνεται ἐνάμιλλοστοῦ ἔργου εἰς ὃ ἐκλήθη· τὸ δὲ χεῖριστον ὁ Ρωμανὸς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τῷ 1030. Ἀφικόμενος λοιπὸν εἰς Φιλομήλειον τῆς Φρυγίας μεθ' ἑλθῆς τῆς δυνάμεως, εἶδε προτερχομένους πρέσβεις μωαμεθανοὺς τῆς Βερροίκας, ἥτοι τοῦ Χαλεπίου, οἵτινες, κομίζοντες δῶρα πολλὰ, παρεκάλουν νὰ τύχωσι συμπληρείας διὰ τὰ γενόμενα καὶ ὑπέσχοντο τὴν ἀκριβῆ ἐν τῷ μέλλοντι πληρωμὴν τοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον καθυποβληθῇ ἐπὶ Φωκᾶ. Οἱ ἐμπειρότε-

ροὶ τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὶ συνεβούλευσαν τὸν βασιλέα νὰ δεχθῇ τὴν ὑποταγὴν «καὶ μὴ ἐκστρατεῦσαι κατὰ Συρίας ἐν χειρὶ θερούς, ὁπότε τό τε ὕδωρ ἐν αὐτῇ σπανίζει, καὶ τὸ μὲν Ἀράβων ἔθνος ἀνυπόστατόν ἐστι οἷα ἐνειθισμένον φέρειν γενναίως τὰ ἐγγώρια θάληπ καὶ τοὺς φλογμοὺς καὶ τοὺς καύσωνας, οἱ δὲ Ρωμαῖοι πανοπλῆται τυγχάνοντες οὐ τληπαθῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ὥραν.» Ἀλλ' αὐτὸς μὴ ἀκούσας τὰς φρονίμους ταύτας συμβουλὰς, ἐνέβηλεν εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἔπαθεν ὅ,τι προέβλεπον οἱ στρατηγοί, ἀποκλεισθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων καὶ περιελθὼν εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν, καὶ ἡττηθεὶς. Ὅτι δὲ ὁ στρατὸς ἔπαθε τὴν ἡτταν ταύτην μόνον διότι κακῶς διωκεῖτο, ἀποδεικνύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Γεώργιος Μανιάκης, εἰς τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ἥστις κατεῖχε μικράν τινα πόλιν, προσκληθεὶς νὰ παραδώσῃ αὐτὴν ὑπὸ 800 Ἀράβων ἐκ τῆς νίκης ἐπανερχομένων, εἰς ἀπάντησιν πάντας μὲν αὐτοὺς ἀπέσφαξεν, ἐκυρίευσεν δὲ 280 καμήλους, τὰς ὁποίας συνεπήγοντο φορτωμέναι λαφύρων. Ἀποταμὼν δὲ κατὰ τὰ μέχρις ἐσχάτων εἰθισμένα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς τὰς ρίνας καὶ τὰ ὦτα τῶν πεσόντων, διεκόμισεν τὰ πάντα πρὸς τὸν φυγόντα βασιλέα, ὅστις ἤδη εἶχε φθάσει εἰς Καππαδοκίαν καὶ διέτριβεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Φωκῆ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν Μανιάκην ἐντήμειψεν διορίσας Κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὅπου αὐτὸς ἐξηκολούθησε γενναίως καὶ πολλάκις ἐπιτυχῶς ἀνταγωνιζόμενος κατὰ τῶν μωαμεθικῶν. Ἐν Συρίᾳ ὁμοίως ἀνχωρήσας ὁ Ρωμανὸς προεχειρίσθητο δομέστικόν μὲν τῶν σχολῶν Συμεών, τὸν γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς ὑπηρέτην τοῦ Κωνσταντίνου Η', στρατηγὸν δὲ Ἀντιοχείας Νικήτην τινά, οἵτινες ἀμφοτέρωι ἀνάξιοι ὄντες, κατετροπώθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ τότε μόνον σωφρονήσας ἐξέπεμψεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὸν πρωτοσπαθᾶριον καὶ μέγαν ἐταιρειάρχην Θεόκτιστον, ὅστις κατίσχυσε τῶν πολεμίων, ἐπροστάτευσεν τὸν φίλον ἐμίρην τῆς Τριπόλεως καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὁπόσον ἠνώρθωσε τὸ ἀξιωμα τοῦ κράτους αὐτόθι, συνάγεται προσέτι ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ σептέμβριον τοῦ 1031 ὁ ἐμίρης τοῦ Χαλεπίου ἔπεμψε πρὸς τὸν Ρωμανὸν τὸν ἴδιον υἱὸν μετὰ δώρων πολλῶν ἵνα τὸ κατ' ἐκὺτὸν ἀνανεώσῃ τὴν εἰρήνην καὶ ἐπαναλάβῃ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀρχαίων φόρων. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποστείλας εἰς Χαλέπιον τὸν πρωτοσπαθᾶριον Θεοφύλακτον τὸν Ἀθηναῖον, ἐβε-

θάψωσι τὰς σπονδὰς καὶ ἀνωμολόγητε κοινοπραγίαν μετὰ τῶν
 Χαλεπιτῶν. Ἄλλ' ὁ μωχμεθνισμὸς τῆς Συρίας, τὸν ὁποῖον δὲν
 ἠδυνήθησαν νὰ δαμάσωσιν ὁ Φωκῆς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασιλεὺς,
 δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θέλει ὑποκύψει εἰς τοιαύτας προδικὰς ἐκ-
 στρατείας ἀνδρῶν οἵτινες, ὅσηνδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀξία αὐτῶν,
 δὲν παρεβάλλοντο πρὸς ἐκείνους· οἱ ἄλλοι ἐμίχθη ἐξηκολούθουν
 τὰς ἐχθροπραξίας των. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ
 αὐθις κατ' αὐτῶν τῷ 1032, καὶ εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Μεσάνακτα,
 ὅτε πολλαὶ ὑλέθρικαι εἰδήσεις ἀνεχάτισαν τὴν πορείαν αὐτοῦ.
 Ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης κατηγο-
 ρήθη πάλιν ὅτι ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Θεοδώρας μελετᾷ τὴν
 ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· οἱ δὲ Πετсенέγοι διχθάντες τὸν Ἰστρον
 ἐλεηλάτουν τὴν Μοισίαν· οἱ δὲ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐδήρουν
 τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ μέχρι Κερκύρας προελάσαντες
 ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης,
 εἴτε συναισθανόμενος τὴν ἐνοχλήν αὐτοῦ, εἴτε ἀπελπισθεὶς διὰ
 τὰς ἀδίκους καταδρομὰς ἃς ὑφίστατο ἀπὸ τινος χρόνου, ἐγένετο
 αὐτόχειρ, καὶ ἡ Θεοδώρα ἐκέρη μοναχὴ ὑπὸ τῆς Ζωῆς, ἥτις
 ἠξίου ὅτι ἀδύνατον ἦτο ἄλλως νὰ πύσωσιν αἱ ἐπιβουλὰὶ καὶ
 τὰ σκάνδαλα· οἱ δὲ Πετсенέγοι, μηδὲν ἀπεντήσαντες ἀντίπα-
 λον, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια· ὁ δὲ Νικηφόρος Καραντηνὸς ὁ στρα-
 τηγὸς τοῦ Ναυπλίου, τῇ συνδρομῇ τῶν Ρχουσίων κατεπελέ-
 μησε τὸν ἀραβικὸν στόλον καὶ κατέστρεψε τὰ πλεῖστα τῶν σκα-
 φῶν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Ρωμανὸς ἐπενήληθεν οὐδὲν ἤτιον ἐκ Μεσανά-
 κτων εἰς τὴν βασιλεύουσιν. Ἐκεῖ περὶ τὰ μέσχα τοῦ 1033 ἐπλη-
 ροφορήθη νέα τοῦ Νικηφόρου Καραντηνοῦ κατορθώματα. Οἱ Ἀρα-
 βες τῆς Ἀφρικῆς ἐπεχείρησαν δευτέραν κατὰ τῶν νήσων καὶ
 τῶν παραλίων ἐπιδρομὴν, διὰ πλοίων 1000 ἔχόντων μυρίους πο-
 λεμιστάς, ὁ δὲ Καραντηνὸς συμπλακθεὶς πρὸς μίαν αὐτῶν μοῖραν,
 ἔτρεψεν αὐτήν, καὶ ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα 500 αἰχμαλώ-
 τους. Αὐθις δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου ἔστησε ἕτερον
 τῶν κατὰ τῶν Συρρακηνῶν ὁ Καραντηνὸς καὶ ἐξέπεστειλε
 πρὸς τὸν βασιλέα 600 αἰχμαλώτους. Συγχρόνως ἕτερος στόλος ἐκ-
 πεμφθεὶς ὑπὸ τὸν πρωτοσπαθῆριον Τεκνέαν τὸν Ἀβυθηνὸν εἰς Αἴγυ-
 πτον καὶ πλησιάσας εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐκυρίευσεν πολλὰ
 πλοῖα καὶ πολλὴν λείαν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ πατρίκιος Νικήτας ὁ

Πηγονίτης προελάσας μέχρι Βαθυλῶνος, ἐξεπολιόρκησε τὸ ἐγγιστά αὐτῆς κείμενον φρούριον Περκρίν. Οἱ στρατηγοὶ λοιπὸν καὶ οἱ ναύαρχοι ἀνεπλήρουν τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἀνικνότητά καὶ τὰ ἀμαρτήματα τοῦ βασιλέως· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διετηρεῖτο τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὥστε τῷ μὲν 1030 ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀδριατικῆς Γεωργίου, ἡ χήρα αὐτοῦ πέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις μετὰ δώρων ἐζητήσατο τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τοῦ κράτους συμμαχίας, καὶ ἔλαβε σύζυγον τοῦ υἱοῦ τῆς Παγκρατίου τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Ρωμανοῦ Ἑλένην, τῷ δὲ 1033 παρέδωκε καὶ τὸ ὀχυρώτατον φρούριον, τὴν Ἀνακουφήν. Ἀλλ' ἐνῷ τὸ κράτος ἐξηκολούθει ὃν σεβαστὸν παρὰ τοῖς ἔξω, οἱ δὲ πολέμιοι περιστέλλοντο καὶ ἐν μέρει κατετροποῦντο, ὁ Ρωμανὸς ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ θῦμα τῶν παρηλίκων ἐρωτικῶν παθῶν τῆς ιδίας αὐτοῦ συζύγου.

Ὁ Ρωμανὸς εἶχε πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Περκρίονα τινὰ εὐνοῦχον ὀνόματι Ἰωάννην, ὅστις ἀφ' ἧς ἐκείνος ἐβασίλευσεν ἀπέβη παντοδύναμος προχειρισθεὶς πρῶτον πραιπόσιτος, ἔπειτα δὲ ὀρφανοτρόφος. Ὁ Ἰωάννης εἶχε τέσσαρας ἀδελφούς, οἵτινες ἅπαντες εἶχον προαχθῇ εἰς διαφόρους ἀρχάς, καίτοι μετῴχοντο ἐπαγγέλματα οὐχὶ ἐντιμα, καὶ ἰδίως τὸ τοῦ κιθαραλοποιοῦ. Εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν, ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἦτο ὡραιότατος τὴν ὄψιν καὶ ἐν ἀκμῇ τῆς νεότητος, ἔλαβεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματι, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου διετέλει συνεχῶς παρὰ τῇ βασιλίᾳ. Ὁ Ρωμανὸς ἦτο μὲν ἐξηκοντούτης ἤδη, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνάστην νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἡ Ζωή, ἣτις εἶχεν ὑπερβῇ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος, θέλει δώσει αὐτῷ ἀντίζηλον καὶ μάλιστα ἀντίζηλον τοσοῦτον νεαρόν. Ἐν τούτοις τοῦτο συνέβη, ὁ δὲ ἔρως αὐτῆς ἀπέβη τοσοῦτον δαιμονιώδης καὶ μανικός, κατὰ Κεδρηνόν, ὥστε ἐξαπτόμενος προσέτι ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Μιχαήλ καὶ τῆς φιλαρχίας τοῦ Ἰωάννου, παρέσυρεν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ συζύγου διὰ δηλητηρίου βραδέως ἐνεργοῦντος. Ἀλλ' ὁ ἀνυπόμονος Μιχαήλ δὲν ἠθέλησε νὰ περιμείνῃ τὰ τοιαῦτα τοῦ δηλητηρίου ἀποτελέσματα, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῇ 11 ἀπριλίου 1034 (ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ᾔναι μεγάλη πέμπτη), ἀπελθόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἐν τῷ παλατίῳ βελανέον, ἀπέπνιξεν αὐτὸν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ λουτροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός, καὶ ψαλλομένων τῶν ἀγίων παθῶν, μηνύεται ὁ τότε πα-

τριάρχης Ἀλέξιος, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ρωμανοῦ δῆθεν, νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ πατριάρχης ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ, ἀλλ' εὕρισκε μέ ἀπορίαν τοῦ νεκρὸν μὲν τὸν βασιλέα, τὴν δὲ Ζωὴν καθήμενην ἐπὶ θρόνου λαμπροῦ, ἔχουσιν πλησίον τῆς τὸν Μιχαήλ, καὶ μανθάνει ὅτι προσεκλήθη ἵνα ἱερολογήσῃ τοῦτον αὐτῇ. Ἐκθαμβος δὲ γενόμενος ἵστατο ἐννεὸς καὶ ἐνδοιάζων περὶ τοῦ πρακτέου, ὅτε ὁ Ἰωάννης καὶ ἡ Ζωὴ δόντες αὐτῷ μὲν πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ, εἰς δὲ τὸν κλῆρον ἄλλας πεντήκοντα, κατέπεισαν αὐτοὺς νὰ τελέσωσι τὴν ἱεροπραξίαν. Ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μία τῶν οἰκτροτέρων τῆς μεσχιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καὶ μαρτυρεῖ μέχρι τίνος βαθμοῦ πρέσβη ἡ κακοήθεια τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τῶν ἱερωτάτων θεσμῶν.

Ἀλλ' ἡ Ζωὴ ἥτις ἀνεβίβασεν εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον τὸν ἐραστὴν αὐτῆς νομίζουσα ὅτι, ἀντὶ ἀνδρὸς καὶ βασιλέως, θέλει ἔχει δοῦλον καὶ διάκονον, ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος. Ὁ μὲν Μιχαήλ ἦτο τφόντι ἄνθρωπος ἀνίκανος νὰ διεξαγάγῃ τὰ δημόσια πράγματα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔπασχεν ἐξ ἐπιληψίας, ὥστε δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν κατέλαβεν οὐχὶ ἡ Ζωή, τὴν κατέλαβεν ὁ πρεσβύτερος τοῦ Μιχαήλ ἀδελφὸς Ἰωάννης, ὅστις πρακτικὸς ἄνθρωπος ὢν καὶ δραστήριος, ἀνέλαβε τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν ὑπὸ τὸ ταπεινὸν ἄξιωμα τοῦ ὀρφανοτρόφου, καί, ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν παλιμβούλων διαθέσεων τῆς βασιλίδος, ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ περιστοιχίσῃ αὐτὴν διὰ γυναικῶν καὶ εὐνοῦχων οἰκειῶν, δι' ὧν ἐπετῆρει καὶ ἐκκινύζεν ἅπαντα αὐτῆς τὰ διαδήματα. «περιπάτων τε γὰρ ἐκωλύετο καὶ βελανείων τε οὐ μετεῖχε, μὴ αὐτοῦ ἐπιτρέψντος, καὶ ὅπως περιήρετο αὐτῇ πᾶσα ψυχγωγία.» Οὕτω δὲ κατοχυρώσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀνέθηκε πλεῖστα τῶν πρώτων τοῦ κράτους ἀξιωματῶν εἰς τοὺς ἰδίους συγγενεῖς, προεχειρισάμενος δοῦκα μὲν Ἀντιοχείας τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ Νικήταν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν ἄλλον ἀδελφόν Κωνσταντῖνον, πρωτοβεστιάριον δὲ τὸν ἕτερον πάλιν ἀδελφόν του Γεώργιον, καίσαρα δὲ τὸν τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας υἱὸν Μιχαήλ, Νικομηδείας δὲ ἐπίσκοπον συγγενῇ ὁπχύτως τινὰ αὐτοῦ, τὸν εὐνοῦχον Ἀντώνιον Πάχητα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τῶν ἐπιφανῶν τοῦ κράτους ἀνδρῶν Κωνσταντῖνος ὁ

Δαλασσηνὸς ἐξεδήλωσεν ἀγκυράκτησιν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὴν χυδαίαν καὶ τριωβολιμαίαν ἐκείνην οἰκογένειαν, ὃ Ἰωάννης κατ' ἀρχῆς ἐπεχείρησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτόν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸν μὲν Δαλασσηνὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν νῆσον Πλάτην, τὸν δὲ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν αὐτοῦ ἐφυλάκισε, τριῶν δὲ φίλων αὐτοῦ εὐγενῶν καὶ πλουσίων ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐδήμειυσε τὴν περιουσίαν πατρὸς αὐτῆς εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὅστις μετ' οὐ πολὺ προεχειρίσθη καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐνῷ ὅμως ὁ Ἰωάννης ἠτχολεῖτο εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ τοὺς συγγενεῖς καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς ἐνκντιοδοξοῦντας, οἱ μὲν Σαρακηνοὶ ἐκυρίευνον τὰ ἐν τῇ Λυκίᾳ Μύρα, ὃ δὲ ἡγεμὼν Ἀβαργίας Παγκράτιος ἐσφετερίζετο ἅπαντα τὰ πρότερον εἰς τὸ κράτος δοθέντα φροῦρις, οἱ δὲ Χαλεπῖται ἐξεδίωκον τὸν παρὰ τοῦ βασιλέως πεμφθέντα αὐτοῖς ἀρμοστήν, οἱ δὲ Πετσενέγοι ἐπόρθουν τὴν Μοισίαν μέχρι Θεσσαλονίκης προσελύνοντες, οἱ δὲ Ἀραβεὶς τῆς Ἀφρικῆς ἐλεηλάτουν τὰς Κυκλάδας· «ὧν οὐδεμία φροντὶς ἦν τῷ Ἰωάννῃ, μόνην δ' ἔμμονον ἀσχολίαν εἶχεν, ὅπως ἂν ὁ Δαλασσηνὸς τηροῖτο καὶ μὴ τὰς αὐτοῦ λάθοι διαδράς πλεκτάνας.» Ἡ μᾶλλον αὐτός τε καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἠτχολοῦντο εἰς ἕτερος σπουδαιότατα ἔργα· διότι τῷ 1037 ἐπικρατήσαντος αὐχμοῦ ἐκ μακρᾶς ἀνομβρίας ἐνόμισαν ὅτι διὰ τὴν χρηστὴν αὐτῶν πολιτείαν δικαιοῦνται νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, καὶ ἐποίησαν λοιπὸν λιτανείαν, ὃ Ἰωάννης βασιτάζων τὸ ἕγιον μανδύλιον, ὃ μέγας δομέστικος τὴν πρὸς Αὐγάρων ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος τὰ ἕγχι σπάργαντα. Ἐτέλεσε δὲ καὶ ἄλλην λιτὴν ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ κλήρου. Οὐ μόνον ὅμως δὲν ἔβρεξεν, ἀλλὰ καὶ χάλαζα παμμεγέθους κατάρρα· γεῖσα ἀνέτρεψε τὰ δένδρα καὶ τοὺς κεράμους τῆς πόλεως. Τὸ δὲ μᾶλλον ἄξιονμνημόνευτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι κατεχούσης τὴν πόλιν σιτοδείας, ὃ Ἰωάννης ἡγόρασεν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος 100,000 μόδια σίτου καὶ δι' αὐτῶν παρεμύθησε τοὺς πολίτας· ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι οὐ μόνον ἡ βιομηχανία ἀλλὰ καὶ ἡ γεωργία ἤκμαζε τότε ἐν ταῖς κυρίως ἐλληνικαῖς χώραις. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι διὰ τὴν συνδρομὴν τοσούτων συμφορῶν ὁ Ἰωάννης ἐνόμισε τῷ 1037 ἀσφαλέστερον νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων διὰ τοῦ ὑπερτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος, καὶ ἐζήτησε διὰ

τῶν συγγενῶν καὶ φίλων μητροπολιτῶν νὰ καθαιρέσῃ τὸν Ἀλέξιον καὶ νὰ ἀναγορευθῇ αὐτὸς πατριάρχης, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ἀλέξιος αὐτὸς ψήφῳ ἀρχιερέων ἀλλὰ προστάξει Βασιλείου τοῦ βασιλέως ἐπέβη τοῦ θρόνου ἀκκονίστως.» Ὁ πατριάρχης ὁμῶς ἀπήντησεν εὐφυῶς ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ παρχωρήτῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν βουλούμενον, ἅμα καθαιρεθῶσι μὲν συγχρόνως οἱ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες μητροπολίται, ἀναθεματισθῶσι δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ στεφθέντες τρεῖς βασιλεῖς. Καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείους τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην μητροπολιτῶν εἶχον χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἰδίως δὲ ὁ Νικομηθεὺς Ἀντώνιος Πάχης, καὶ ἐνταυτῷ αὐτὸς τοῦ Ἰωάννου ὁ ἀδελφὸς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἐστέφθη, ἐδέησε νὰ παύσῃ μὲν πᾶσα αὕτη ἡ σκευωρία, νὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ τὸ κράτος κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοτελοῦς καὶ πλεονέκτου ὀρφανοτρόφου.

Εὐτυχῶς ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκλείψωσιν ἅπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ὅθεν οἱ μὲν Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, οἱ ἐπανειλημμένους ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὰς εἰς τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Θρακησίου ἦτοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι στρατηγῶν, καὶ 5000 μὲν ζῶντες ἤχθησαν πρὸς τὸν βασιλέα, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἀνεσκολοπίσθησαν ἐν τῇ παραλίᾳ ἀπὸ Ἀτραμυττίου μέχρι Στροβίλου· πάλιν δὲ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ἐπιδραμόντες χώρας, κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν, τῶν ὁποίων ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος ὁ Χαγέ, πέμψας 500 αἰχμαλώτους τῷ βασιλεῖ, τοὺς λοιποὺς κατεπόντωσεν· ἡ δὲ ἀποστρατήσασα Σερβία ἠναγκάσθη αὐτῆς νὰ ὑποταχθῇ καὶ τελευταῖον ὁ Γεώργιος Μκνιάκης, ὅστις, κατ' ἀρχὰς μετατεθεὶς ἀπὸ τῆς κάτω Μηδίας, εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν μετ' οὐ πολὺ ἐξεπέμφθη ἀπὸ τῆς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν ἐκείνας χώρας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν ἀπέδειξεν αὐτόθι τὸ τί ἡδύνατο εἰσέτι νὰ κατορθώσῃ τὸ κράτος, ὅταν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ στρατηγοὺς. Εἶδομεν εἰς ποίαν ἀνώμαλον κατὰστασιν εἶχον περιέλθει τὰ τῆς κάτω Ἰταλίας πράγματα ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἅμα καταβιβλὼν τοὺς ποικίλους αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολεμίους, εἶχε πέμψει τὸν Ὀρέστην εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, σκοπῶν νὰ ἐπέλθῃ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἵνα παγιώσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν, καὶ ἀποφασίσας ἐπὶ τούτῳ νὰ ἀ-

νακτήσῃ πρὸ πάντων τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐνόε' κάλλιστα ὅτι ἐνόσῳ ἢ παρκακειμένη ἐκείνῃ μεγάλη νῆσος ἦτο εἰς χεῖρας πολεμίων ἀσπόνδων ἀδύνατον ἀπέβαινεν ἢ ἀσφαλῆς τῆς κάτω χερσονήσου κατοχῇ. Ἀλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπέθνε πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, ὁ δὲ Ὀρέστης ἀνεκλήθη ὑπὸ Κωνσταντίνου Η', ἕτερος δὲ στρατὸς πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Γ' οὐδὲν γενναῖον ἔσχυσε νὰ πράξῃ διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ στρατηγοῦ. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις λέγεται ἀξιόμαχος, λέγεται προσέτι ἀθροισθεὶς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας, ὑπερ ὑποδεικνύει ὅτι αἱ χῶραι αὗται εἶχον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἰκανὸν μάχιμον πληθυσμόν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐπὶ Μιχαήλ Δ'. Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Σικελίας, οἱ Λογγοβάρδιοι, οἱ ἐγγῶριοι καὶ ἀπὸ τινος χρόνου οἱ Νορμαννοὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων οἱ συνεχῶς μεταβιλλόμενοι Κατεπάνω μετὰ κόπου ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοσούτους πολεμίους, ὅτε ἐμφύλιός τις μεταξὺ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων ἀγὼν παρέσχεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν πιθκνωτάτην ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀνκατήσωσι τὴν νῆσον ταύτην, ἣν εἶχον ἀπολέσει πρὸ 200 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Δύο ἀδελφοί, ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ καὶ ὁ Ἀβού-Χάφς, ἤρισαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ ἠγτηθεὶς πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἀβού-Χάφς ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Κατεπάνω τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλχδρίας Λέοντος Ὁπου. Ὁ Λέων διαπεράσας εἰς Σικελίαν ἐνίκησε πολλάκις τὸν Ἀβού Χάφς, ἀλλὰ τότε ὁ Ἀβούλ-Ἀφάρ ὑποπτεύσας μήπως οἱ ἐπίκουροι ἐκεῖνοι ἀποβῶσι κυρίαρχοι, συνεννοήθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ὁμοφρονήσαντες ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον βοήθειαν ἐξ Ἀφρικῆς· ὁ δὲ Λέων μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς αὐτοὺς ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, συνεπαγόμενος 15,000 χριστιανῶν, αἰχμωλῶτων ἀπελευθερωθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Τυχῶτα π' ἠροφορηθεὶς ὁ ὀρφανοτρόφος ἀπεφάσισε νὰ ἐπικυαλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ Βασιλείου Β'. Ἐπὶ τούτῳ ἐξέπεμψεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν δύναμιν ἀξιόλογον ὑπὸ τὸν περιφανῆ Γεώργιον Μανιάκην, μετακομισθεῖσαν αὐτόθι διὰ στόλου τοῦ ὁποίου πρεῖτταντο, ὡς μὴ ὄφελεν, ὁ πικρίκιος Στέφανος ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ Μανιάκης ἀφικόμενος εἰς Ρήγιον τῷ

1038, διέταξε νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ στρατεύματα τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Καλαβρίας καὶ προτέλαβε πρὸς τούτοις 300 μισθοφόρους Νορμαννούς, ἀγομένους ὑπὸ τριῶν υἱῶν ἐνὸς τῶν ὀνομαστωτάτων μαχητῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης, τοῦ Ταγκρέδου. Οὕτω δὲ αὐξήσας καὶ κατοχυρώσας τὴν δύναμιν ἣν συνεπήγαγεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Μανιᾶκης διεπέρασεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐξεπόρθησεν ἀμέσως τὴν τε Μεσσήνην καὶ τὰς Συρακούσας. Ἐπελθούσης δὲ ἐξ Ἀφρικῆς ἐπικουρίας εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς 50,000 ἀνδρῶν, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος περὶ τὰ λεγόμενα Ρήματα, καθ' ἣν ὁ Μανιᾶκης ὀλοσχερῶς κατετρόπωσε τοὺς πολεμίους, καὶ τοσοῦτος ἐγένετο αὐτῶν φόνος, ὥστε ἐλέγετο ὅτι ὁ παραρρέων ποταμὸς ἐπλημύρησεν αἵματος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀράβων ὀλίγιστοι περιεσώθησαν, ὁ δὲ Μανιᾶκης ἐκυρίευσεν μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο 13 ἀλληλοδιαδόχως Σικελικὰς πόλεις, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων ὠκοδόμει ἀκρόπολιν καὶ κατέλειπε φρουρὰν ἱκανὴν ν' ἀνθέξῃ εἰς πᾶσαν ἐπανάστασιν τῶν ἐγγχωρίων· καὶ ἤθελεν οὕτω ἀνακτῆσαι πᾶσαν τὴν νῆσον καὶ ἀσφαλίσει τὴν κατοχὴν αὐτῆς, ἐὰν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ὅστις δὲν ἤξεύρομεν πῶς συνέλαβε τὴν ἀγαθὴν ιδέαν τοῦ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου εἰς τὸν ἄριστον ἐκεῖνον στρατηγόν, δὲν παρεσκεύαζεν ἐκ προοιμίου τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ προχειρίσας ἄρχοντα τοῦ στόλου τὸν ἄθλιον γαμβρὸν αὐτοῦ Στέφανον.

Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀνωτέραν κυριαρχίαν ὑπήγετο ἡ Σικελία, καὶ οἱ ὅποιοι ἐξέπεμπον στόλους καθ' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν παραλίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀγωνισθῶσι διὰ πάσης θυσίας ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου. Τῶντι μετ' οὐ πολὺ νέος ἐπέπλευσεν εἰς αὐτὴν ἐκ μεσημβρίας στόλος συνεπαγόμενος δύναμιν πολλῷ μείζονα τῆς προτέρας. Ἄν ὁ Στέφανος ἦτο ἄγρυπνος καὶ ἐπιτήδειος, ἡδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ τὸν στόλον τοῦτον ἐν πελάγει, καὶ, ἢ νὰ κατατροπώσῃ αὐτόν, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτὸν ζημίας μεγάλας πρὸ τῆς ἀποδόσεως. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ὁ δὲ στρατὸς τῶν Ἀράβων ἡδυνήθη νὰ ἀποβιβασθῇ ἀνέτως εἰς τὴν Σικελίαν καὶ νὰ καταλάβῃ ἀναπεπταμένην τινὰ πεδιάδα, τὰς καλουμένας Δραγίνας. Τοῦτο μολὼν ὁ Μανιᾶκης, ἔσπευτε νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, παραγγείλας συγχρόνως τὸν Στέφανον νὰ ἐπιτηρῇ ἀσφαλῶς τὴν παραλίαν, ἵνα μὴ εἰμπορέσωσιν οὗτοι νικηθέντες

νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε συγκροτηθείσης μάχης ἐκ παρατάξεως, ὁ Μανιάκης ἔτρεψε κατὰ κράτος τοὺς Ἀραβας, ὧν ἔπεσον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνόν, ὑπὲρ τὰς 50,000. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν κατώρθωσε λαθὼν τὰς φυλακὰς τοῦ Στεφάνου νὰ διαφύγῃ εἰς Ἀφρικὴν. Ὁ Μανιάκης ὦν πρὸ κειροῦ δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ νκυάρχου, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ὀργὴν του ὅταν τὸν ἀπήντησε, καὶ περιβρίσας αὐτὸν καὶ κτυπήσας κατὰ κεφαλῆς, ἀπεκάλεσε ῥάθυμον, ἄνθρωπον καὶ προδότην τῶν πραγμάτων τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀποφασίσας νὰ ἐκδικηθῇ γράφει ἀμέσως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον ὅτι ὁ Μανιάκης μελετᾷ ἀπύστασιν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Στέφανος ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ παντοδυνάμου Ἰωάννου· ὅθεν δὲν ἠδύνετο εἰμὴ νὰ πιστευθῇ, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ μὲν Μανιάκης ἀπάγεται δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, πᾶσα δὲ ἡ ἀρχὴ ἀνατίθεται εἰς τὸν Στέφανον, συνεκπεμφθέντος αὐτῷ καὶ τινος εὐνούχου Βασιλείου Πεδιχδίτου. Τοῦτο ἤρκεσεν ἵνα οἱ Ἕλληνες ἀπολέσωσιν ἐντὸς μικροῦ τὴν ἀνακτηθεῖσαν Σικελίαν. Οἱ ἐν αὐτῇ ἐγγώριοι Ἀραβες, βοηθούμενοι πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὁμοθρήσκων καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τῆς δειλίας, τῆς ραστώνης καὶ τῆς αἰσχροκερδεΐας τῶν αὐτοκρατορικῶν ἡγεμόνων ἐκυρίευσαν μέχρι τοῦ 1041 ἕλας τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καταληφθείσας πόλεις, πλὴν μόνης τῆς Μεσσήνης, τὴν ὁποίαν διέσωσαν ἐπὶ τινι χρόνῳ οἱ ἐπιτηδεῖοι ἀγῶνες τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Κατακκλῶν Κεκαυμένου, ἐνὸς τῶν λαμπροτέρων ἀξιοματικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅστις τὸ κύριον μόνον, ὡς φαίνεται, ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὴν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ δομέστικον τῶν σχολῶν Κατακκλῶν, καὶ τὸν ὁποῖον θέλομεν ἶδει βραδύτερον πρωταγωνιστοῦντα ἐν ταῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' οἱ δύο αὐτοῦ ἀρχηγεῖ, ὁ Στέφανος καὶ ὁ Πεδιχδίτης, ἔφυγον ἐν τῷ μεταξὺ αἰσchrῶς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. Ὅταν ἀπῆλθε δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Μανιάκης ἐστάλη Κατεπάνω τῆς κάτω Ἰταλίας ὁ Μιχαὴλ Δοκειανὸς ἄνθρωπος ἀνάξιος, ὅπως ὅλοι ὅσοι ἀπελάμβανον τὴν ἰδιόζουσαν τοῦ ὀρφανοτρόχου εὐνοίαν. Ὁ Δοκειανὸς ἀφικόμενος περιῆλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς Νορμαννοὺς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐπιτηδείως εἶχε προσοικειωθῇ ὁ Μανιάκης, καὶ οἵτινες εἶχον οὐ μικρὸν συντελέσει εἰς τὰ κατωρθώματα αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲν ἐπλήρωσεν εἰς αὐτοὺς τὸ συμ-

πεφωνημένον σιτηρέσιον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποσταλέντα ὑπ' αὐτῶν ἄνθρωπον ἵνα ζητήσῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος τούτου, περιύβρισε καὶ ἐμαστίγωσεν ἀνγκάσας τοὺς γενναίους ἐκείνους πολεμιστάς νὰ γίνωσιν ἀπὸ συμμάχων πολέμιοι. Τότε τῶντι οἱ Νορμαννοὶ ἀπελπισθέντες ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν δι' ἴδιον λογαριασμόν" καὶ ἀθροίσαντες μὲν πλῆθος πολὺ τυχοδιωκτῶν ἀπὸ τῆς ἁγῶ καὶ τῆς μέσης χερσονήσου, ὀδηγούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἡρώικων υἱῶν τοῦ Ταγκρέδου, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως ἐν ἀρχῇ τοῦ 1041 τὸν ἐν λόγοις μὲν αὐθάδη, ἐν ἔργοις δὲ ἀδέξιον Δοκειανόν. Ὁ βασιλεὺς ἔπαυσε μὲν ἤδη αὐτὸν καὶ ἐξέπεμψε νέον Κατεπάνω, τὸν Βοϊωάννην, ὅστις ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τὸν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' πεμφθέντα αὐτόθι ὁμώνυμον στρατηγὸν καὶ ὑπελκμβάνετο ἔχων ἱκανότητά τινα· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν προσέλαβε καὶ δύναμιν νέαν ἀποχωρῶσαν, ἠττήθη ὡσχύτως κατὰ κράτος καὶ ἠχμαλωτεύθη καὶ ἐν θριάμβῳ περιήχθη μέχρι Βενεέντου· ὥστε ἐν ἔτει 1041, ἐνῶ ἀπεβάλλετο πᾶσα ἡ Σικελία, πλὴν τῆς Μεσσήνης, συγχρόνως ἀπεβάλλετο καὶ ἡ κάτω Ἰταλία πλὴν τεσσάρων πόλεων, Βρεντησίου, Ὑδροῦντος, Τάραντος, καὶ Βάριος· πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ χώρα εἶχε περιέλθει ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Νορμαννῶν.

Ἀλλὰ ἐν γένει τὰ πράγματα εἶχον κακῶς. Ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν Ἀβασγίης Παγκράτιος δὲν ἔπαυσεν ἐνοχλῶν τὴν Ἰβηρίαν, ὁ Ἰωάννης ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ὁποίου ὅμως, ἂν καὶ τὴν εἶχε χειροτονήσῃ δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνκτολῆς, ἐδίσταζεν, ὡς φαίνεται, καὶ αὐτός, διότι ὑπέσχετο ὅτι θέλει ἐξαποστείλει αὐτῷ ὡς σύμβουλον καὶ παραστάτην ἐν τοῖς πολέμοις, τὸν Δαλασσηνόν· δὲν ἔπραξε δὲ τοῦτο, καὶ ἀπ' ἐναντίας, ἐπιτείνων τὴν κατὰ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς ἔχθραν, ἐξώρισε τοὺς δύο ἀδελφούς του καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους συγγενεῖς· ὥστε ὁ δομέστικος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Στέφανος, δραπετεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέλαβε τὴν πάλαι ἀρχήν, ἐκδιώξας τὸν στρατηγὸν Σερβίας Θεόφιλον Ἐρωτικόν καὶ κατὰτροπώσας τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκπεμφθέντα ἀμειψίστητον εὐνοῦχον Γεώργιον Προδκτᾶν. Τὸ δὲ χεῖριστον, κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος 1040 ἐπενέστη καὶ ἡ Βουλγαρία. Τὴν ἐπανάστασιν ταύτην προεκάλεσεν ἡ χρηματικὴ πλεονεξία τοῦ

ὀρφανοτρόφου. Ὁ Βασιλεὺς Β' ὅτε καθυπέταξε τὰς χώρας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἄλλοτε καταληφθείσας δὲν μετέβλεπε τὸν τρόπον τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως, ἀλλ' ἀπῆκεν αὐτὸν ὅπως εἶχεν ὀρίσθῃ ὑπὸ τοῦ Σχμουήλ· ὥστε ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐκπττον ζευγάριον ἐξηκολούθει νὰ δίδῃ ασίτου μῦθιον ἓνα καὶ κίγγου τοσοῦτον, καὶ οἴνου στάμνον ἓνα.» Ἀλλ' ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ἀντὶ τοῦ εἰς εἶδη φόρου, ἀπήτησε τὴν εἰς νομίσματα πληρωμὴν αὐτοῦ, δι' ὃ δυσηρεστήθησαν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἐκείνων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μόνις πρὸ εἰκοσχετίας χεῖρωθέντες ἔπωζον ἀκμαίαν τὴν πρὸς τοὺς κυριάρχας ἀντιπάθειαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1040 ὁ Βούλγαρος Πέτρος Δελεάνος, ὅστις ἦτο δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρός, ἀποδράς ἐκ τῆς πόλεως καὶ περιπλυνθεὶς μέχρι Βελιγραδίου, εἶπεν ἐαυτὸν υἱὸν Ρωμανοῦ τοῦ υἱοῦ Σχμουήλ, καὶ ἐπιστεύθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν ὁμοφύλων, οἵτινες ἀφορμὴν ἐζήτουν ἀποστασίας. Ὅθεν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς Βουλγαρίας καὶ ἀνευφημήθη εἰς διαφόρους τῶν μερῶν ἐκείνων πόλεις, εἰς Ναισσὸν (Νίσσαν), εἰς Σκούπια, καὶ ἀλλαχοῦ, παντοῦ δὲ ὅθεν διήρχετο ἐφρονεύοντο ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως οἱ ἐναντίοι. Ταῦτα μαθὼν ὁ στρατηγὸς Δυρραχίου Βασίλειος Συναδηνὸς ἔσπευσε νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Δελεάνον, πρὶν ἢ αὐξήσῃ τὸ κακόν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἔρχεται εἰς ρῆξιν πρὸς ἓνα τῶν ὑποστρατήγων, τὸν Μιχαὴλ Δερμοκίτην, ὁ δὲ διαβάλλει αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα ὡς μελετῶντα ἀποστασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Συναδηνὸς ἦτο ἀξιωματικὸς γενναῖος καὶ δραστήριος, ὁ Δερμοκίτης ἄνθρωπος ἄπειρος καὶ φθῦλος, φυσικῶς τῷ λόγῳ ὁ Ἰωάννης τὸν μὲν πρῶτον καθήρσε διατάξας νὰ φυλακισθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ, διώρισε δ' ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸν τὸν κατήγορόν του. Ἀλλ' ἐὰν ἡ κακία ἔχῃ τὴν λογικὴν τῆς, ἔχουσι τὴν λογικὴν αὐτῶν καὶ τὰ πράγματα. Ὁ Δερμοκίτης, ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν Δελεάνον, ἐνητχολήθη εἰς τὸ νὰ γυμνώτῃ τὸ ὑπήκοον καὶ αὐτὸν τὸν στρατόν, ἔπειτα δὲ φοβηθεὶς τὴν δυταρέσκειαν τὴν ὁποίαν προσέκαλεσεν, ἔφυγε διὰ νυκτός, καὶ τότε ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ Δαλματῶν καὶ πιστῶν τινῶν Βουλγάρων, ἀποστατήσας τῶνόντι προεχειρίσθη βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ἓνα τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, τὸν Τειχομηρόν, δεικκεκριμένον ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Καὶ λοιπὸν δύο ἤδη ἐγένοντο στάσεις Βουλγάρων, ἡ μὲν ἀνευφημοῦσα τὸν Δελεάνον, ἡ δὲ τὸν Τειχομηρόν. Ἀλλ' ὁ Δελεά-

νος πικρουργότερος ὢν ἔπεισε τὸν Τειχομηρὸν διὰ φιλικῶν γραμμάτων νὰ συμπράξωσιν· ἅμα δὲ συνελθόντων τῶν δύο στρατευμάτων, ἐλάλησε πρὸς αὐτὰ λέγων ὅτι εἰ μὲν θέλωσιν αὐτὸν βρασιλέα, ἔργονον ὄντα τοῦ Σκμουήλ, ἃς ποιήσωσιν ἐκποδὼν τὸν Τειχομηρὸν, εἰ δὲ προτιμῶσι τοῦτον, ἃς ἀφαιρέσωσιν αὐτὸν ἐκ μέσου, διότι, προσέθηκε, «δύο ἐριθάκους μία λόχη οὐ τρέφει, οὔτε μία χώρα εὐοδωθήσεται ὑπὸ δύο κυβερνωμένη ἀρχηγῶν.» Ταῦτα δὲ εἰπόντος αὐτοῦ πολὺς ἠγέρθη θόρυβος, ἀλλ' οἱ πλείονες εἶπον ὅτι αὐτὸν μόνον θέλουσιν ἀρχηγὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὁ μὲν ἄθλιος Τειχομηρὸς ἐλιθοβολήθη, ὁ δὲ Δελεάνος, πικραλαβὼν ἀπάσας τὰς δυνάμεις, ὥρμησε πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ βρασιλεὺς Μιχαήλ, πάσχων ὡς ἠξεύρομεν ἤδη ἐξ ἐπιληψίας, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπευθῇ ἐὰν πέμψῃ εἰς ὅλα τὰ θέματα καὶ τὰς νήτους ταῖς μὲν πρεσβυτέροις ἀνὰ νομίσματα δύο, ταῖς δὲ μοναχοῖς ἀνὰ ἓν νόμισμα. Πλὴν δὲ τούτου ἐπὶ τῇ αὐτῇ πάντοτε ἐλπίδι τῆς θεραπείας, ἐβάπτιζε καὶ παιδὲς ἀρτιγενεῖς, δίδων ἀνὰ νόμισμα ἓν καὶ μιλιάρισια τέσσαρα. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, τὸ δὲ κακὸν ἐπετείνετο μᾶλλον, προστεθείσης καὶ ὑδρωπικῆς νόσου, ἀνέθηκεν ἤδη ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, καὶ δέετριβε τούτου ἕνεκα τὸ πλεῖστον ἐν Θεσσαλονικῇ προσευχόμενος εἰς τὸν τάφον τοῦ καλλινίκου ἐκείνου μάρτυρος. Περὶ ταῦτα δὲ ἠτχολεῖτο ὅτε ἐπλησίησεν ὁ Δελεάνος· οὐδ' εἶχε φαίνεται πλήρη πίστιν εἰς τὸν ἅγιον παρὰ τοῦ ὁποίου ἐπεκχεῖτο σωτηρίαν, διότι, ἅμα μνηθὼν ὅτι ἐπέρχονται οἱ πολέμιοι, ἐδραπέτευσε κατεσπευσμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατὰλιπὼν πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὅσα εἶχε χρήματα, καὶ πολὺτιμα πράγματα, τὰ ὅποια πάντα παρήγγειλε τὸν Μανουήλ Ἰθάτσην, οἰκεῖον ὄντα, νὰ μετακομίσῃ κατόπιν εἰς τὴν βρασιλεύουσιν. Ἀλλ' ὁ Ἰθάτσης οὗτος, ὅστις ἦτο πιθανώτατα υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου Βουλγάρου στρατηγοῦ τοῦ τοσοῦτον πεισματωδῶς κατὰ τοῦ Βρασιλείου Β' ἀνταγωνισθέντος, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ βρασιλέως, ἠυτομόλησε μεθ' ὅλων ἐκείνων τῶν πολυτίμων πραγμάτων πρὸς τὸν Δελεάνον. Τότε ὁ νεοχειροτόνητος ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, μὴ ἔχων φαίνεται τὰ ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὄργανα, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν· καὶ διὰ

μὲν τοῦ στρατηγοῦ Καυκάνου ἐκυρίευσεν τὸ Δυρράχιον, διὰ δὲ ἑτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Ἀνθίμου, κατετρόπωσεν τὸν στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος Ἀλλακκασέα, εἰς μάχην κρίσιμον περὶ Θήβας συγκροτηθεῖσαν, καθ' ἣν ἔπεσον μέγα πλῆθος Θηβαίων. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως κάτοικοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς καταπιέσεις τοῦ αὐτόθι εἰσπράκτορος τῶν δημοσίων φόρων, Ἰωάννου Κουτσομύτου, τοῦτον μὲν κατεμέλισαν, αὐτοὶ δὲ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων πλὴν τῆς πρωτεύουσας τοῦ θέματος. Ἐν γένει ἡ ἐπανάστασις αὕτη καὶ ἤρχισε καὶ ἐξηπλώθη ἔνεκα τῆς ἀδυσωπότητος χρηματολογίας τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Εἶδομεν ὅτι ἀπῆρτησεν εἰς χρήματα τοὺς φόρους τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ πρὸ τούτου φαίνεται ὅτι εἰσήγαγε καὶ νέαν ἤδη φόρων, ἐξ ὧν εἷς ἦτο καὶ τὸ λεγόμενον ἀερικόν, ὅστις ἐπινοηθεὶς ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ καταργηθῆ, ἦτο δὲ πιθανώτατα φόρος ἐπὶ τῶν θυρίδων ἐκάστης οἰκίας τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου, καὶ συνίστατο νῦν εἰς τέσσαρα ἢ ἐξ ἣ καὶ εἴκοσι νομίσματα καταβλητέα παρ' ἐκάστου τῶν χωρίων ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ. Ἡ δυσχρέστεια ἀπέβη γενικὴ καὶ ὑπερέφετο ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἄλλων κακιῶν τῆς τοῦ ὀρφανοτρόφου διοικήσεως. Ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἀνεκαλύφθη συνωμοσία, ἥς προΐσταντο ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος καὶ ὁ Ἰωάννης Μακρεμβολίτης, οἵτινες ἐξωρίσθησαν καὶ ἐδημεύθησαν. Καὶ εἰς Μεσάνεκτα τῆς Φρυγίας πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ συνώμοσεν κατὰ τοῦ δομestίκου Κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον ἀγανακτοῦντες ἐβλεπον κατέχοντα τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατηγικὸν ἀξίωμα· ἀλλὰ προδοθέντες οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτυφλώθησαν, ὁ δὲ προϊστάμενος τῆς συνωμοσίας Γεώργιος Ἐκρωνίτης, βασανισθεὶς, ἀπεστάλη πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, χωρὶς νὰ λέγεται τί ἐπὶ τέλους ἀπέγινεν.

Ἀλλὰ καὶ τοὶ αἱ συνωμοστικαὶ αὗται προελαμβάνοντο ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἀπέβηκε μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἰβηρίας, καὶ σχεδὸν ὅλην τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν δυσκόλως ἤθελε κατεχέειν τῆς βουλγαρικῆς ἐπικρατείας, ἐὰν μὴ συνετέλει εἰς τοῦτο ἐπιφανὴς τις Βούλγαρος. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1040, ὀλίγους μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπικρατείας, ἐδραπέτευσεν κίφνης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ πατρίκιος Ἀλου-

σιάνος, δεύτερος υἱὸς τοῦ Ἀκρίων, ἀδελφοῦ τοῦ πάλαι βασιλέως Σαμουήλ, στρατηγὸς δὲ ἤδη ὢν τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Θεοδοσιουπόλεως. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρονολόγους, ὁ Ἀλουσιάνος ἐδρχπέτευσεν, διότι ὁ ἄπληστος Ἰωάννης τὸν ἠνάγκασεν νὰ καταβάλῃ 50 λίτρας χρυσοῦ καὶ πλὴν τούτου ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτὸν κάλλιστόν τι χωρίον, ὅπερ εἶχεν ἐν Κεππαδοκίᾳ. Ζητήσας δὲ ἀλλὰ μὴ τυχὼν θεραπείαν τοῦ ἀδικήματος παρὰ τοῦ βασιλέως, ὁ Ἀλουσιάνος ἀπηλπίσθη, ὡς λέγεται, καὶ ἔφυγε πρὸς τὸν Δελεάνον, ὅστις, φοβούμενος μήπως οἱ Βούλγαροι ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν μᾶλλον κύριον, ὥς γνήσιον ἀπόγονον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, συνεβιάσθη πρὸς αὐτὸν, τὸν κατέστητε κοινωνὸν τῆς βασιλείας, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ στρατιὰν 40,000 ἀνδρῶν, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἀλουσιάνος ἐπιχειρήσας τὸ ἔργον ἠττάται κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ προστάτου τῆς πόλεως, εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσον μὲν 15,000 Βουλγάρων, ἠχμκλωτεύθησαν δὲ ὅχι ὀλιγώτεροι τούτων. Οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν παρὰ τῷ Δελεάνῳ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀποτυφλώνει μὲν τὸν Δελεάνον διὰ προδοσίας, φυγὼν δὲ ἔρχεται πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαήλ εἰς Μοσυνούπολιν. Τότε ὁ βασιλεὺς, ἀναβιάσας τὸν πρόσφυγα εἰς τὸ τῶν μαχίστρων ἀξίωμα, καὶ ἐκπέμψας πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον εἰς Βυζάντιον, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δηλαδὴ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένους χώρας, συνέλαβε τὸν Δελεάνον, καὶ τὸν Ἰθάτσην, διέλυσεν εὐχερῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδαν. Οὕτω παριστῶσι τὰ πράγματα οἱ χρονολόγοι· ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποπτεύομεν ὅτι ἢ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δρχπέτευσεν τοῦ Ἀλουσιάνου παρεσκευάσθη μᾶλλον ἐκ συννενοήσεως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν δικτὶ οὗτος ἄνθρωπος γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων τῆς Βουλγαρίας διὰ τῆς τοῦ Δελεάνου ἀποτυφλώσεως, ἔσπευσεν νὰ ἐκνέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὅπως δὲ ποτε τοιουτοτρόπως κατεβλήθη περὶ τὰ μέσκα τοῦ 1041 ἡ μεγάλη ἐκείνη στάσις ἡ διχρῆστος ἔτος περίπου ὄν, οἱ δὲ Βούλγαροι κατέστησαν αὖθις ὑπῆλκοι τοῦ κράτους. Ἀλλ'

οἱ Σέρβοι παρέμειναν ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Στέφανον Βοϊσλαῶν, καὶ συγχρόνως συνέβη ὡς φαίνεται εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ἐνταῦθα ἐν Ἀθήναις, ἄλλη πάλιν στάσις. Λέγομεν ὡς φαίνεται, διότι οἱ χρονογράφοι οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτήν, μόνη δὲ μαρτυρία περὶ αὐτῆς εἶναι ρουνική τις ἐπιγραφὴ, περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐρμηνείας τῆς ὁποίας ὅμως ὑπάρχουσι τινες οἱ ἔχοντες ἔτι δισταγμούς. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ἠξεύρουσιν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἐκκτονταετηρίδος ἴστατο ἀκόμη, οὐχὶ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος Πειραιῶς, ὡς εἰπὸν τινες, ἀλλ' ἐν τῷ μυχῷ ἐξέναντίας τοῦ λιμένος, ἐκεῖ περίπου ὅπου σήμερον ὑπάρχει ὁ Τινάνειος κήπος ἢ ἡ πλκτεῖα τοῦ Θεμιστοκλέους, κολουσσικὸς λέων ὅστις, εἰ καὶ καθήμενος, εἶχε δέκα περίπου ποδῶν ὕψος, καὶ ἕνεκα τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς ὠνομάσθη ἐπὶ πολὺν χρόνον λιμὴν τοῦ λέοντος ἢ τοῦ δράκου. Ὁ λέων οὗτος ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὁ μόνος διαρκὲς κάτοικος τοῦ λιμένος τούτου, περὶ τὸν ὅποιον δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ μία καὶ μόνη οἰκία πλησίον τοῦ λέοντος κατεσκευασμένη καὶ χρησιμεύουσα ὡς ἀποθήκη ἐμπομάτων καὶ ὡς τελωνεῖον. Ἀλλὰ τῷ 1687 ἀπῆχθη καὶ ὁ ἐρημίτης ἐκεῖνος τοῦ Πειραιῶς εἰς Ἑνετίαν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου Ἑνετοῦ νκυάρχου καὶ δόγου Φραγκίσκου Μοροζίνη, ὡς ἐν τῶν τροπαίων τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατορθωθείσης ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, αθ' ἣν συνέβη ἡ τοῦ Περθενωῆος διάρρηξις. Μόλις δὲ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς περελθούσης ἐκκτονταετηρίδος παρατηρήθη ὅτι ὁ λέων οὗτος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὠμων καὶ τῶν πλευρῶν ἐπιγραφὴν τινὰ ρουνικὴν ἣτοι σκανδιναυικὴν. (22) Ἀλλὰ μέχρις ἐσχάτων πᾶσαι αἱ περὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἀπόπειραι εἶχον ἀποτύχει καί τινες μάλιστα ἤρχισαν νὰ ἀμφιβάλλωσιν ἐὰν οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι ἦσαν τωῖτι ρουνικοί, καὶ ὄχι φοινικικοί ἢ ἄλλοι παναρχαῖοι ἄσικνοί. Τελευταῖον τῷ 1856 ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος Ράφν ἐδημοσίευσεν ἐρμηνείαν τινὰ τῆς ἐπιγραφῆς διαλαμβάνουσιν, ὡς πρὸς μὲν

(22) Ροῦνοι (runen) ἐλέγοντο τὰ ἀρχαιότατα γράμματα τῶν Γερμανικῶν λαῶν, τὰ ἔχοντα χαρακτῆρα μᾶλλον συμβολικόν· σημαίνει δὲ αὐτὴ ἡ λ-r-u-n-μ-υ-σ-τ-ι-κ-ό-ν. Τὰ γράμματα ταῦτα ἀντικατεστάθησαν ὕστερον, ἀφοῦ οἱ Γερμανικοὶ λαοὶ ἐδέξαντο τὸν Χριστιανισμόν διὰ τοῦ Λατινικοῦ ἀλφαβήτου, διατηρήθησαν δ' ἐπὶ μακρόν παρὰ τοῖς Σκανδιναυοῖς.

τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς τοῦ λέοντος πλευρᾶς, τὰ ἐξῆς. «Ὁ Χάκων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Οὔλφ, Ἀσμουὺνδ καὶ Ὁέρν ἐκυρίευσαν τὸν λιμένα τοῦτον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρὸς ἐπέβαλον βαρεῖας χρηματικὰς ποινὰς ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Δάλκ ἠχμυχλωτεύθη εἰς ἀπωτάτω κειμέναις χώραις· ὁ Ἐγίλ καὶ ὁ Ραγνάρ ἐστράτευσαν εἰς Ρουμανίαν καὶ Ἀρμενίαν.» Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὁ Ράφν ἀνέγνωσε τάδε. «Ὁ Ἀσμουὺνδ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἀσγείρ, Θορλείφ, Θόρ καὶ Ἰδάρ ἐχάραζαν τοὺς ρούνους τούτους, ἐκ παρρηγγελίας τοῦ Χαρὰλδ τοῦ Μακροῦ, ἃν καὶ οἱ παρωργισμένοι Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσι τοῦτο.» Ἀλλὰ καὶ εἰς ταύτην τὴν ἐρμηνεῖαν ἐγένοντο ἀντιρρήσεις. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐξ ὅλων τούτων τῶν προαναφερθέντων Βαριάγων ὁ μόνος καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς εἶναι ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρὸς, ὅστις παρίσταται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς ἀρχηγὸς τῶν καταβαλόντων τὴν περὶ ἧς λόγος στάσιν μαχητῶν. Ὁ πολυθρόνητος οὗτος Χαρὰλδ, ἀνεχώρησε περὶ τὸ 1030 ἐκ τῆς βορείου αὐτοῦ πατρίδος καὶ κατελθὼν εἰς Βυζάντιον διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1033 ἕως τοῦ 1043 ἀρχηγὸς τῆς ἐκ Βαριάγων συγκειμένης μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, πολεμήσας πολλάκις πρὸς τοὺς Βουλγάρους, πρὸς τοὺς ἐπανειλημμένως τότε ἐπιτεθέντας κατὰ τοῦ κράτους Ἀραβῆς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τὸν Μανιάκην. Ἐν τῷ μεταξύ διετέλεσεν ἐραστὴς τῆς Μαρίας, ἀνεψιᾶς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, ἠγαπήθη καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀκολάστου ταύτης γραίης, εἰς τῆς ὁποίας ὅμως δὲν ἀνταπεκρίθη τὰ κίσθήματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια συνεπαγόμενος τοσοῦτον χρυσόν, ὥστε 12 νεκνίχι μόλις ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσιν αὐτόν. Ἐκεῖ ἐβασίλευσε τῆς Νορβηγίης τῷ 1047, καὶ βραδύτερον συμμετέσχεν ὡς σύμμαχος τοῦ Νορμανικοῦ Γουλιέλμου τῆς μεγάλης τούτου κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπιχειρήσεως· ἔπεσε δὲ τῷ 1066 ἐν τῇ μάχῃ δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος κατέκτησε τὴν χώραν ἐκείνην καὶ ἱδρύσεν ἐν αὐτῇ τὴν νορμαννικὴν κυριαρχίαν, τὴν τοιοῦτον ἐπενεργήσασαν εἰς μόρφωσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας, κοινωνίας καὶ γλώσσης. Αἱ πληροφορίες λοιπὸν ὅσας ἔχομεν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐκείνου ἥρωος, τοῦ ὁποίου αἱ περιπέτειαι ἐνθυμίζουσιν εἰς πολλὰ τοὺς πρωταθλητὰς τῶν ἡμετέρων ἡρωικῶν χρόνων, συμβιβάζονται πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ράφν ἀναφερόμενα γεγονότα· διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Χαρὰλδ ὁ

Μακρὸς διετετέλεσεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μετὰ πολλῶν ὁμοφύλων ὥστε ἐνόσω δὲν ἀποδειχθῇ ἄλλως ἡμικρτημένη ἢ ἐρμηνεῖα αὕτη, δικαιούμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰς ὀλίγας περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις, ὅσαι περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ταύτην τῆς στάσεως τῶν Ἀθηναίων τὴν περιστολὴν. Λέγομεν τὴν περιστολὴν τῆς στάσεως, καθότι περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς στάσεως οὐδὲν πλεῖότερον γνωρίζομεν. Ὁ Χόπφ ὑποθέτει αὐτὴν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ Σλαύων ἢ Σαρακηνῶν γενομένην, ἢ καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ξενικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς πιθανώτερον νομίζομεν ὅτι, ὅπως ἢ τῶν κατοίκων τοῦ θέματος Νικοπόλεως ὑπῆρξε παράρτημα τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀποτελεσματῶν δεινῶν τοῦ ὀρφανοτρόφου κατὰπίεσεων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι εἰκασίαι. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι ὁ Πειραιεὺς τότε δὲν ἦτο ἔρημος ὡς βραδύτερον, ἀλλὰ κατωκεῖτο, ἀφοῦ περὶ τῆς κυριεύσεως αὐτοῦ μόνου γίνεται λόγος καὶ διὰ τῆς κυριεύσεως ταύτης φαίνεται κατὰσκληρῶς ἢ ἐπανάστασις. Καὶ αἱ μὲν ἐπιβληθεῖσαι χρηματικαὶ ποιναὶ λέγονται βαρεῖαι· ἀλλ' ὥς κατὰ τὰ λοιπὰ οἱ μαχηταὶ ἐκεῖνοι τῆς Ἀρκτοῦ ἐνεδείχθησαν ἐπικρατεῖς ὅπως οὖν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, πρὸς τὸ παρελθόν τῆς ὁποίας δὲν ἦσαν παντελῶς ἀναίσθητοι. Τοῦλάχιστον εἰς τὰ δημώδη ἄμματα τοῦ Βορρᾶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φημίζεται «ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὡς μήτηρ πάσης ἐπιστήμης καὶ τροφὸς πάντων τῶν φιλοσόφων καὶ μηδεμίαν ἔχουσα ὁμοίαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν φήμην.» Αἱ δὲ παραδόσεις αὗται δὲν ἀπέβησαν βεβαίως κοιναὶ εἰς τὰς ὑπερδορεῖους ἐκείνας χώρας εἰμὴ διὰ τῶν Σκυυδιναιῶν οἵτινες εἶδαν καὶ ἐσεβάσθησαν ταῦτα τῆς ἀρχαίας δόξης τὰ λείψανα.

Ἐνῶ δὲ ἀκκατάπαυστοι στάσεις ἀνέσειον τὸ κράτος καὶ ἐπανειλημμένοι ἦτται ἡκρωτηρίαζον αὐτό, ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις πολλὴ συνέβαιεν ἀνωμολία. Ἐτι ἀπὸ τοῦ 1038 ἡ Ζωὴ ἐπεχείρησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ὀρφανοτρόφον· ὁ δὲ, καίτοι προλαβὼν τὴν ἐπιβουλήν, δὲν ἐξεδικήθη, διότι ἐφοβεῖτο μήπως, ἐκλιπούσης τῆς βασιλίδος, περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν νεωτέραν αὐτῆς ἀδελφὴν Θεοδώραν, διὰ τὴν σωζομένην πρὸς τὸν μακεδονικὸν οἶκον εὐλόγειαν, καὶ τούτου γενομένου ἡ Θεοδώρα συζευχθῇ τινὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους, ὅστις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀνεχθῇ τὴν παράτασιν τῆς

ἐξουσίας τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ διαφύγῃ ἐπὶ πολὺ τὸν κίνδυνον ὃν προέβλεπεν, ἂν καὶ ἄλλοθεν προελθόντα. Ὁ Μιχαήλ Δ', τοῦ ὁποίου ἡ ὑγεία ἐχειροτέρευσεν καθ' ἐκάστην, ἀπεδίωκε τὴν 10 δεκεμβρίου 1041, ὥστε ἡ Ζωὴ ἔμεινε μόνη τῶν πραγμάτων κυρία. Ἀμα δὲ τούτου γενομένου, αὕτη ἐξώρισε τὸν ὀρφανοτρόφον καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφούς, Κωνσταντῖνον καὶ Γεώργιον. Συγχρόνως ὅμως, δὲν ἠξεύρομεν πόθεν κινουμένη, υἱοθέτησε τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν, τὸν Καίσαρχ Μιχαήλ, καὶ ἔστεφεν αὐτὸν βασιλέα τῇ 11 δεκεμβρίου. Ὁ Ζωναρᾶς βεβαιοῖ ὅτι ἔπραξε τοῦτο κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἰωάννου· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Γλυκᾶς λέγουσι ρητῶς ὅτι ὁ ὀρφανοτρόφος ἐξωρίσθη πρὸ τῆς εἰσποιήσεως καὶ τῆς στέψεως. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν ἐπομένων συνάγεται ὅτι αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ὡσάύτως ἐξωρισθῇ πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ ἀνεψιοῦ του, ὥστε ἡ μαρτυρία τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Γλυκᾶ φαίνεται πιθανωτέρα, ἂν καὶ οὐδὲ δι' αὐτῆς ἐξηγεῖται πῶς ἡ Ζωὴ ἀπεφάσισε νὰ παρὰδῶσῃ ἐχυτὴν εἰς τὸν ἀνεψιόν, ἀφοῦ ἐξώρισαν ὅλους αὐτοῦ τοὺς θεῖους. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Μιχαήλ Ε', περιποιηθεὶς κατ' ἀρχὰς τὴν βασιλείαν, κατέπεισεν αὐτὴν νὰ ἀναγκάσῃ ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ νὰ προχειρίσῃ νωδελήσιμον τὸν θεῖόν του Κωνσταντῖνον. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς δεξιώσεως ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ πλήθους κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ προέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τὰ μέσα ἀπριλίου 1042 τῇ κυριακῇ τῇ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς βασιλείδος. Καὶ τῶντι ἅμα μὲν ἐπιστρέψας ἐκ τῆς προελεύσεως εἰς τὰ βασίλεια, ἀπέπεμψε τὸν φίλον αὐτῆς πατριάρχην Ἀλέξιον εἰς τὴν ἐν τῷ Στενωῖ μονὴν αὐτοῦ, τὴν δὲ ἐπελθοῦσαν νύκτα περιώρισεν εἰς Πρίγκηπον τὴν Ζωήν, διατάξας νὰ ἀποκαρῇ μοναχή. Τὴν δὲ ἐπισκοῦσαν ἡμέραν πολλὰ πρωὶ παρήγγειλε τὸν ἐπαρχον τῆς πόλεως νὰ ἀναγνώσῃ ἐν τῷ φόρῳ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου εἰς ἐπήκοον ἀπάντων τῶν πολιτῶν διακήρυξιν, ἣ καθὼς λέγει αὐτὴν ὁ Κεδρηνὸς ἀναφορὰν, διαλαμβάνουσιν αὐτιπερ κακόνους ἡ Ζωὴ περὶ τὴν βασιλείαν φανεῖσθαι, ἐξώρισταί παρ' ἐμοῦ, συμφρονῶν δὲ ταύτῃ καὶ ὁ Ἀλέξιος ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας. Ὑμεῖς δὲ ὁ ἐμὸς λαός, εἰ τὴν εὖνοιαν δικτηροίητε πρὸς ἐμέ, μεγάλων τιμῶν καὶ ἀγαθῶν τεύξεσθε καὶ Ζωὴν ἄλυπον καὶ καθαράν

ζήσεσθε.» Ἀλλὰ τότε ἐνόησεν ὅτι αἱ ἐπευφημίαι τῆς προτερχείας ἀπηυθύνοντο εἰς τὸν θετὸν υἱὸν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Στεφάνου ἐκείνου, ὅστις πρὸ μικροῦ ἀπώλεσε τὴν Σικελίαν καὶ ἐπωνομάζετο περιφρονητικῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλαφάτης, εἴτε διότι τοῦτο μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα ἄλλοτε, εἴτε διότι τοσοῦτον ἀνίκχνος ἀνεδείχθη ναύαρχος, ὥστε τὸ πλῆθος ἠθέλησε διὰ τοῦ ἐπωνυμίου τούτου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἦτο ἐπιτηδειότερος νὰ ἐπισκευάζῃ πλοῖα, ἢ νὰ ἡγήται στόλων. Πλὴν δὲ τούτων ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀγανακτήσῃ βλέπων ἄνθρωπον ὅστις πρὸ τεσσάρων μόλις μηνῶν εἶχεν ὁμόσει ἐνώπιον τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ εὐπείθειαν καὶ στοργὴν πρὸς τὴν θετὴν μητέρα, ὑβρίζοντα ἤδη αὐτὴν καὶ κακοποιούντα. Ὅθεν ἅμα ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ ἐπαρχοῦ ἡ διακήρυξις τοῦ Μιχαήλ εἰς ἐπήκουσιν τοῦ λαοῦ, φωνὴ ἀντήχησεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς βασιλέας σιγῆς, λέγουσα ὅτι «ἡμεῖς σταυροπάτην καὶ καλαφάτην βασιλέα δὲν θέλομεν, ἀλλὰ τὴν ἀρχέγονον καὶ κληρονόμον καὶ ἡμετέραν μητέρα Ζωήν.» Καὶ εὐθὺς ἅπας ὁ λαὸς ἀνεβόησεν «ἀνασκαφείη τὰ ὀστέα τοῦ καλαφάτου,» καὶ ἀρπάσαντες ἕκαστος λίθους καὶ βάρηα καὶ τὰ παρατυχόντα ξύλα, τὸν μὲν ἐπαρχον μικροῦ δεῖν ἀπέκτειναν, ἐὰν δὲν ἐπρόφθανε νὰ φύγῃ, αὐτοὶ δὲ ἔδραμον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου εἶχεν ἤδη ἐπιστρέψει ὁ πατριάρχης καὶ ὅπου συνῆλθεν ἅπασα ἡ σύγκλητος, ἀπαιτοῦντες ἅπαντες τὴν ἐπιστροφὴν τῆς βασιλείας. Ἐπειδὴ δὲ ἤξευρον ταύτην εἰς χεῖρας τοῦ Μιχαήλ εὐρισκομένην, ἐνόμισαν συγχρόνως συνετὸν νὰ φέρωσιν ἀπὸ τοῦ Πετρίου εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν τὴν Θεοδώραν, καὶ ἐνδύσαντες αὐτὴν ἁλουργίδα βασιλικήν, ἀνευφήμησαν Ἀνασσαν σὺν Ζωῇ τῇ ταύτης ἀδελφῇ. Τούτῳ δὲ γενομένων ὤρμησαν πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ διαφόρων σημείων, ἰδίως διὰ τοῦ ἱπποδρόμου, ἐπείγόμενοι νὰ καθιρέσωσι τὸν Μιχαήλ. Ὁ δὲ ἰδὼν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς προσδοκίας μυχθιωθείσας καὶ ἀποδειλιάσας πρὸς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν κίνησιν τοῦ λαοῦ ἐνόμισεν οὐχ' ἥττον ὅτι δύναται ἔτι νὰ σωθῇ ἐὰν ἐπαναγάγῃ τὴν Ζωήν. Προσαγαγὼν λοιπὸν αὐτὴν ἐκ Πριγκήπου καὶ ἀποδύσας τὰ μοναχικὰ καὶ περιβαλὼν τὰ βασιλικὰ ἱμάτια, συνελήθη μετ' αὐτῆς διὰ τοῦ κοχλίου εἰς τὸν ἱππόδρομον· ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενος, προέκυψεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος καὶ ἐπειράθη νὰ δημηγορήσῃ πρὸς τὸν λαὸν λέγων, ὅτι ἐξεπλη-

ρώθη ἡ ἐπιθυμία του, ὅτι ἰδοὺ ἐπέστρεψεν ἡ βασίλισσα καὶ ὅτι τὰ πάντα ἤδη ἔχουσι καλῶς. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος δὲν ἐπέστρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ ἅμα μὲν ἐπλυνεν αὐτὸν πανταχόθεν δι' ὕδρων, ἅμα δὲ ἔρριπτε κατ' αὐτοῦ κάτωθεν λίθους καὶ τόξα. Τότε ὁ Μιχαήλ ἀπελπισθεὶς ἠθέλησε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου καὶ νὰ ἀποκαρῇ· ὁ θεὸς ὅμως αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ἐνθυμηθεὶς ὅτι εἶχε διατελέσει δομέστικος τῶν σχολῶν, δὲν κατεδέχθη νὰ ὑποχωρήτῃ ἀμαχητὶ καὶ πείσας τὸν ἀνεψιὸν του, καθώπλισε μὲν ἐπὶ τούτῳ πάντας τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ, μετεπέμψατο δὲ ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου πᾶσαν τὴν ἐαυτοῦ φρουράν. Ταῦτα πάντα, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Κωνσταντίνου ἀναγνώσεως τῆς πρώτης τοῦ Μιχαήλ διακηρύξεως μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, συνέβησαν καθ' ὅλην τὴν δευτέραν τοῦ ἀντιπάσχα ἡτοι μετὰ τὴν κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, καὶ ἐν μέρει κατὰ τὴν νύκτα τῆς δευτέρας πρὸς τὴν τρίτην. Οἱ ἐπαναστάντες πολῖται ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῆς ἐν τοῖς ἀνακτόροις συγκεντρωθείσης δυνάμεως, ἀλλ' ἦσαν οἱ πλείστοι ἄσπλοι μὴ ἔχοντες ἀνὰ χεῖρας εἰμὴ ξύλα, λίθους καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προέκειτο, οὕτως ἔχοντες, νὰ ἀγωνισθῶσι πρὸς ἐνόπλους καὶ προσέτι κατεσκευασμένους ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν ἀνακτόρων. Ὅθεν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ προσβάλωσι τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τριῶν σημείων, ἵνα διαιρέσωσι τοῦλάχιστον τοὺς ἀντιπάλους· κατὰ μέτωπον μὲν ἀπὸ τοῦ Αὐγουστέως, ἐκ δεξιῶν δὲ ἀπὸ τοῦ σφαιριστηρίου ἢ τζυκανιστηρίου, ἐξ ἀριστερῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἵπποδρόμου. Ἐντεῦθεν ἠναγκάσθησαν νὰ διαιρέσωσι καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα εἰς τρία τὴν ἐαυτῶν δύναμιν· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς ὀχυρότητος τῶν ἀνακτόρων, ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν ἐπὶ ὥρας πολλάς καὶ νὰ ἐπαγάγωσι πολὺν φόνον τῶν γυμνῶν καὶ ἀόπλων πολιτῶν, διότι λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔπεσον ἄνδρες ἐκ τοῦ δήμου περὶ τοὺς τρισχιλίους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατάρθωσαν οἱ πολῖται νὰ διαρρήξωσι τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, καὶ οἱ μὲν πλείους ἠσυχολήθησαν δι' ὅλης τῆς ἐπελθούσης ἤδη νυκτὸς περὶ τὴν διαρπυγὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων ὅσα εὑρίσκον, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὴν κατὰστροφὴν τῶν φορολογικῶν ἀπογραφῶν, τὰ ὁποῖα μετὰ τοιαύτης ἐντελείας εἶχε κατὰρτίσει ὁ ὀρφανοτρόφος

Ἰωάννης· ὀλίγοι δὲ τινες ἐζήτησαν νὰ συλλάβωσι τὸν βασιλέα. Ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν ἐπέβη ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ δρόμωνος μετὰ τοῦ θείου του καὶ τινων οἰκειοτάτων ἀνδρῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου τὴν πρωίαν τῆς τετάρτης, ὅπου αὐτὸς τε καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ ἔλαβον ἀμέσως τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Ἡ Ζωὴ τὴν ὁποίαν ὁ Μιχαὴλ Ε' ἀναχωρῶν κατέλιπεν ἐν τῷ παλατίῳ, ἐγένετο οὕτω πάλιν ἐγκρατὴς τῆς βασιλείας. Πρώτη αὐτῆς φροντίς ὑπῆρξε ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ἀδελφὴν τῆς Θεοδώρας ἀλλ' ἐκωλύθη παρὰ τοῦ πλήθους ἀπειθήσαντος νὰ συμβασιλεύσῃ μετ' αὐτῆς. Τότε ἡ Ζωὴ, ἵνα οὐδετερώσῃ τὴν εἰς τὰ πράγματα παρουσίαν τῆς Θεοδώρας, ἐμηχανεύθη ἕτερόν τινα τρόπον, τόσῳ μᾶλλον, ὅσω οὗτος ἐπρόκειτο νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἐν ἄλλο τῶν ποικίλων καὶ ἰσχυροτάτων αὐτῆς παθῶν. Ἡ Ζωὴ ἦτο ἤδη 62 ἐτῶν οὐχ' ἥττον δὲν εἶχεν ἔτι ἀπικσθῆ σωφρονέστερον τοῦ προτέρου βίου καὶ διετέλει ἔχουσα ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Κατεπάνω Κωνσταντῖνον τὸν Ἀρτοκλίνην. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Κωνσταντῖνον καίτοι ἔγγαμον ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ σύζυγον καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ βασιλέα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι πάντοτε ὅτι διὰ τοῦ νέου τούτου βασιλέως θέλει αὐτὴ καὶ μόνη ἄγῃ καὶ φέρῃ τὰ πράγματα. Ἀλλ' ἡ τοῦ Κωνσταντίνου σύζυγος, προλαβοῦσα τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τοιούτου βουλεύματος, ἐδηλητηρίασεν αὐτόν. Τότε ἡ Ζωὴ, τὴν ὁποίαν οὐδὲν κώλυμα ἠδύνετο νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὀρέξεων αὐτῆς, ἐπέστησε τὸ βλέμμα εἰς ἕτερον ἄνδρα. Ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος εἶχεν ἄλλοτε ἐξορισθῆ εἰς Μιτυλήνην ὑπὸ τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου διότι ἐρημίζετο παρὰ πάντων ὅτι θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν ὡς ἀπολαμβάνων τὴν ἰδιόζουσαν τῆς Ζωῆς εὐνοίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ αὕτῃ εὔρεν ἕτερον παρήγορον, ὡς προείπομεν, τὸν Κωνσταντῖνον Ἀρτοκλίνην· ἀλλὰ ἅμα ἄρξασα ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Μονομάχον καὶ προεχειρίσατο αὐτόν, κατὰ τὸν Κεδρηνόν, δικαστὴν Ἑλλήνων. Ἡδὲ δὲ ἀποτυχόντος τοῦ μετὰ τοῦ Ἀρτοκλίνου γάμου, ἀπεφάσισε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἕνα Κωνσταντῖνον διὰ τοῦ ἄλλου, καὶ κλέσασα εἰς τὰ βασίλεια τὸν Μονομάχον συνεζεύχθη μετ' αὐτοῦ τὴν 11 ἰουνίου, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἔστεψεν αὐτὸν βασιλέα, 50 περίπου ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Μιχαὴλ Ε'.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θ' Μονομάχος ἦτο ἄνθρωπος μέτριος· καὶ δὲν ἦτο μὲν βεβαίως χειρότερος τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκτόχων, ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ εἶχον κορυφωθῇ, ὥστε ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἀπέβη μία τῶν ὀλεθριωτέρων τῆς πατρῴου ἡμῶν ἱστορίας. Ἀφοῦ ἐξώρισε τὸν μὲν ὀρφανοτρόφον Ἰωάννην εἰς Λέσβον ὅπου οὗτος ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὸν δὲ Μιχαὴλ Ε' εἰς Χίον, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον τὸν νωδελήσιμον εἰς Σάμον· ἀφοῦ περιεποιήθη τοὺς μὲν συγκλητικούς διὰ προβιβασμῶν, τὸ δὲ πλῆθος τῆς πρωτευούσης διὰ διανομῶν χρυσίου, τὸ δὲ λοιπὸν ὑπήκουον, διὰ τῶν συνήθων ὑποσχέσεων περὶ διορθώσεως τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα τὸν Ρωμανὸν Σκληρόν, γόνον ἀνάξιον ἐνὸς τῶν ἰσχυροτάτων τοῦ κράτους οἴκων, ἐπέστησεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Σέρβον Στέφανον Βοϊσθλαῦον. Ὁ Στέφανος ἔπρεπε βεβαίως νὰ πολεμηθῇ, διότι μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σερβίας, ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς εἰς τὰς περιεμμένους χώρας τοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς ἄνδρα ἀντάξιον αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀνέθηκε τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Στεφάνου εἰς τὸν τότε ἄρχοντα Δυρραχίου Μιχαὴλ, ὅστις, εἰς ὧν τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διορισθέντων στρατηγῶν, οὐδεμίαν εἶχε πείραν πολεμικῶν πραγμάτων. Ὅθεν ἐνέβαλε μὲν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Σερβίαν μετὰ 60,000 ἀνδρῶν καὶ ἐδήλωσε τὴν χώραν ἀκωλύτως, ἀλλ' ὅταν ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων διερχόμενος ὁδοὺς ἀποκρήμνους καὶ στενοχώρους, ἀπέβαλε 40,000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς 7 στρατηγοὺς καὶ διεσώσθη ἐλεεινὸς μετὰ τῶν ἀθλίων λειψάνων τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς.

Μετ' ὀλίγον ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου τῇ 20 φεβρουαρίου 1043, προεχειρίσθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ-Κηρουλάριος (ἡ, καθὼς λέγει αὐτὸν ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, Κηρολλάριος) ὃν εἶδομεν πρὸ δύο ἐτῶν συνομόσαντα κατὰ τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ θέλομεν ἰδεῖ πρωταγωνιστήσαντα ἐν τῷ μεγάλῳ ζητήματι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διακρίσεως. Συγχρόνως δὲ δύο ἐξεργήγουντο στάσεις μαρτυροῦσαι τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατὰστασιν. Ἡ Ζωή, ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι κατὰ τὸ ὅποιον ἐκυβέρνησε μετὰ τὸ ἀπριλίου καὶ ἰουνίου τοῦ προηγουμένου ἔτους, εἶχεν ἀποφασίσει συνετὸν τι πέμψασθαι εἰς Ἰταλίαν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν

ἡρωϊκὸν Γεώργιον Μανιάκην. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος ἱκανὸς νὰ ἀνορθώσῃ τὴν εἰς τὰς δυτικὰς ἐκείνας χώρας κυριαρχίαν τῆς βασιλείας, βεβαίως ἦτο ὁ κατὰ τὰ Ρήματα καὶ ἐν Δραγίναις νικηφόρῃσας στρατηγός. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Μανιάκης εἶχε παλαιὰς ἀφορμὰς διενέξεων πρὸς τὸν Ρωμανὸν Σκληρὸν τὸν ὁποῖον εἶδομεν ἀναδειχθέντα ὑπὸ τοῦ Μονομάχου μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα. Ὁ Σκληρὸς οὗτος οὐδεμίαν εἶχε προσωπικὴν ἀξίαν, ἀπέβη δὲ ἤδη παντοδύναμος διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ Μονομάχος, ὅστις φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν Ζωὴν ἀγάπην, ἀνεπλήρου τὴν ἑλλειψιν ταύτην διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Σκληροῦ, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸ ἀφελέστερον ὠνόμαζε Σκλήραιναν. Ὁ δὲ ἀδελφός τῆς ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος ἦν ὡς ἐκ τούτου προσέλαβε, διετέλει δὴ τῶν καὶ κείρων τὰ κτήματα τοῦ ἀπόντος Μανιάκη, τὰ ὅποια ἦσαν γείτονα τῶν κτημάτων τοῦ Σκληροῦ ἐν τῷ θέματι τῶν ἀνατολικῶν, καὶ τὸ χερίστον περιύβρισε τὴν συζυγικὴν αὐτοῦ τιμήν. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη, ἀλλὰ κατέπεισε τὸν Μονομάχον νὰ παύσῃ τὸν Μανιάκην, καὶ νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ ἄθλιον τινὰ πρωτοσπαθάριον, ὀνόματι Πάρδον. Ἐκ τούτων πάντων παροξυνθεὶς ὁ ἐν Ἰταλίᾳ στρατηγός, τὸν μὲν Πάρδον ἐφόνευσε, περιδλθεὶς δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας παράσημα, διεπεραιώθη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Δυρράχιον, ἵνα βαδίσῃ ἐπὶ τὴν πρωτεύουσιν. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰς πολλὴν ἐμπεσὼν ταραχήν, τὸν ἔγραψε παρκαλῶν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ ὑποσχόμενος πᾶσαν εὐεργεσίαν. Ἀλλ' ὁ Μανιάκης ὑπῆρξεν ἀμετάπειστος, ὥστε ἐδένησε νὰ ἀποσταλῇ κατ' αὐτοῦ δύνამεις, ἡ δὲ στρατηγία ἀνετέθη εἰς εὐνοῦχόν τινα Στέφανον πρὸς μικροῦ ἔτι διατελέσαντα ἓνα τῶν θαλαμηπόλων τῆς βασιλίδος. Τοιούτου ἀντιπάλου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ κατισχύσῃ ὁ ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχόμενος μέγας στασιαστής. Ὅθεν συγκροτηθείσης μάχης περὶ Ὀστροβόν, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης προπορευόμενος τῶν ἰδίων ταγμάτων, λαμπρῶς ὡς πάντοτε ἠγωνίσατο, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Στέφανον, καὶ ἤδη ὁ στρατὸς ἀνευρήμει ὡς βασιλεὺς τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, ὅτε οὗτος αἰφνιδίως ἐκ τοῦ ἵππου πεσὼν ἀπέθνε, λαβὼν ἄδηλον παρὰ τίνος καιρίαν κατὰ τοῦ στήθους πληγὴν. Ἐντεῦθεν τὰ πράγματα μετέβαλον διὰ μιᾶς ὅψιν· οἱ

νικηταὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς νικηθέντας, ὁ Στέφανος, ἀντὶ φυγᾶδος, εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τροπαιοῦχος, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς πλατείας, φερομένης πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ δόρατος τῆς κεφαλῆς τοῦ Μανιάκη. Τὸ δὲ κράτος ἐστερήθη οὕτω τοῦ ἀρίστου τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1043, ἑτέρα ἀπόπειρα ἀποστασίας ἐγένετο ἐν Κύπρῳ. Ὁ Θεόφιλος Ἑρωτικός τὸν ὅποιον πρὸ τριετίας τοσούτον εὐχερῶς εἶχεν ἐξώσει ἀπὸ τὴν Σερβίαν ὁ Στέφανος Βοϊσθλαῦος, διωρίσθη κατόπιν στρατηγὸς τῆς μεγάλης ἐκείνης περὶ τὴν Ἀσίαν νήσου. Ἦδη δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς γενικῆς τῶν πρῶτων ἀνωμαλίας, ἐστῆσάσε προφασιζόμενος τὰς βαρεῖς τῶν φόρων εἰσπράξεις. Ἀλλὰ συλληφθεὶς εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ κατάρχοντος τοῦ στόλου Κωνσταντίνου τοῦ Χαγέ, τὸν ὅποιον εἶδομεν καὶ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ' ἀριστεύσαντα κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, προσήχθη εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις, δικτάξας νὰ ἐνδυθῇ στολὴν γυναικείαν, καὶ περιαγαγὼν αὐτὸν οὕτως ἱματισμένον ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ καὶ δημεύσας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἀπέλυσε.

Περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ τούτου τούτου τοῦ ἔτους, 1043, ἑτέρα ἐνέσκηψε κατὰ τοῦ κράτους κατὰ τῆς. Ἀφ' ἧς ὁ Βλαδίμηρος καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἀπεδέξαντο τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, αἱ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κράτους σχέσεις ὑπῆρξαν εἰρηνικαί· διότι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ λεγομένου Χρυσόχειρος τῷ 1024, ὑπῆρξε μᾶλλον ἀτομικὴ αὐτοῦ ἐπιχείρησις, ἢ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ρώσων ἐκστρατεία. Τοῦλάχιστον δὲν φαίνεται ἐπαγαγοῦσα ρῆξιν μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων, οἱ δὲ Ρῶσοι ἔμποροι ἐξηκολούθουν ἐλευθέρως ἐμπορευόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, δυνάμει τῶν ὑφισταμένων ἀρχίων συνθηκῶν. Ἀλλὰ καθ' οὓς εὐρισκόμεθα ἤδη χρόνους, γενομένης φιλονεικίας ἐν τῇ βασιλευσούσῃ, ἐφονεύθη ἐπιφανὴς τις Ρῶσος. Ἵνα δὲ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦτον ὁ τότε ἡγεμὼν τοῦ ἔθνους Γιαροσλάβ, ἐξέπεμψε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1043 ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν στρατιὰν 100.000 ἀνδρῶν, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ τὸν ἴδιον υἱὸν Βλαδίμηρον, καταπλεύσασαν διὰ μονοξύλων εἰς τὸν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Πόντου λιμένα τοῦ φάρου, ὅστις εἶναι πιθανώτατα ὁ ἀρχαῖος τεχνητός, περὶ τὸ Ρούμελι Κεβᾶκ, λιμὴν, ὁ καλούμενος σήμερον Μαῦρος μύλος. Σημειωτέον ὅμως ὅτι περὶ μονοξύ-

λων ὁμίλει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Κεδρηνός· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐν ἔτει 865 ἐπιδρομῆς (σελ. 797 τοῦ τρίτου τόμου) ὁ Νικήτας ἀπεκάλει τὰ Ρωσικὰ πλοῖα ταχυπόρα φέροντα 40 ἕως 60 ἄνδρας· ὥστε καὶ ἤδη πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τοιούτων τινῶν πλοίων, ἂν ὅχι μεγαλητέρων, συνέκειτο ὁ τοῦ Βλαδιμήρου στόλος. Ὁ Μονομάχος μαθὼν τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ, ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις προτείνων ἀποζημίωσιν ἐὰν συνέβη ἄτοπὸν τι· ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἀπεπέμφθησαν δι' ἀπειλῶν καὶ ὕβρεων. Τότε ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ρώσους ἐμπόρους διεσκόρπισεν εἰς τὰ μεσόγεια θέματα, ἵνα μὴ συμβῇ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐπιβουλὴ, αὐτὸς δὲ ἐξέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου ἐπὶ τὸν φάρον, ἔχων παρεπομένην καὶ διὰ ξηρᾶς ἱππικὴν δύναμιν οὐκ ὀλίγην. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ εἰσπλεύσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος, καὶ οὐδὲ τοὺς Ρώσους εὔρε προθύμους νὰ ἐκπλεύσωσιν. "Οθεν ἐπανελάβε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, οἱ δὲ Ρῶσοι ἀπήτησαν ἀφρόνως τρεῖς λίτρας χρυσίου καθ' ἕκαστον τοῦ στρατοῦ ἄνδρα, ὅπερ, ἐὰν παραδεχθῶμεν 100,000 ἀνδρῶν, προὑποτίθησι 300,000 λιτρῶν, ἥτοι 324,000,000 δραχμῶν. Τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν μάγιστρον Θεοδωροκάνον νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα μετὰ τριῶν δρομώνων, ἵνα δι' ἀκροβολισμῶν προκαλέσῃ τοὺς πολεμίους νὰ ἐξέλθωσι καὶ ναυμαχήσωσιν ἐν πελάγει. Ἀλλ' ὁ ταλμηρὸς ναύραχος, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἀκροβολισμόν, ὠθήσας ἑαυτὸν εἰς μέσους πολεμίους, ἐπτά μὲν σκάφη τούτων κατέφλεξε διὰ τοῦ σκευαστοῦ πυρός, τρία δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρα, καὶ ἐν ἐκυρίευσεν εἰσπηδήσας εἰς αὐτό· ὥστε εἰσελάσαντος ἤδη καὶ τοῦ βασιλέως μετὰ πικρῶς τοῦ στόλου, οἱ Ρῶσοι, μετὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ πρὸ μικροῦ ἐξ ὀλίγων πλοίων ἔπαθον, ἀποφεύγοντες νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς σύμπασαν τῶν ἀντιπάλων τὴν δύναμιν, ἐρρίφθησαν εἰς τόπον ἔχοντα σκοπέλους καὶ πέτρας καὶ ὑφάλους, καὶ ἀπέβαλον αὐτόθι, ἕνεκα τῆς δυσχωρίας, καὶ διότι προσεβλήθησαν συγχρόνως ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ὑπὸ τῆς παραπορευομένης ἱππικῆς στρατιᾶς, τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν, καὶ ὡς λέγεται, περὶ τὰς 15.000 ἀνδρῶν. Οὕτω περιγράφει τὰ γενόμενα ὁ Κεδρηνός. Ὁ δὲ Καρामζὶν ἀξιᾷ ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς τῶν ἡμετέρων ἐπιθέσεως, ἀλλ' ἕνεκα ἐπελθούσης καταιγίδος ἔπαθον οἱ Ρῶσοι

τὴν προειρημένην συμφορὰν. Τοιοῦτό τι ἔλεγε τῶντι ὁ Σλαῦος
 χρονογράφος Νέστωρ· οὐχὶ μόνον ὅμως δὲν ἀνκφέρειται ὑπὸ τοῦ
 πάντων μᾶλλον ἀξιοπίστου ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους Κεδρηνοῦ,
 ἀλλὰ καὶ αὐτός ὁ Ζωναρᾶς παρρηθεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ ἀνατολικὸς ἤ-
 νεμος ἦτο ἐναντίος τῶν Ρώσων. Ὅπωςδὴποτε οἱ Ρῶσοι ἤδη διηρέ-
 θησαν· καὶ οἱ μὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ θη-
 λάσσης, οἱ δέ, ἐπειδὴ τὰ περισωθέντα πλοῖα ἦσαν ὀλίγα, ἐζήτησαν
 νὰ διαφύγωσι διὰ ξηρᾶς. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι, οἵτινες εἶχον μεθ' ἐ-
 αυτῶν τὸν Βλαδίμηρον, καταδιωχθέντες ὑπὸ μόνων 24 πλοίων, κα-
 τώρθωσαν κυριεύσαντες τέσσαρα ἐκ τούτων, καὶ καταστρέψαντες τὰ
 λοιπὰ, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κίεβον. Οἱ δὲ διὰ ξηρᾶς ἀπελθόντες προσε-
 βλήθησαν περὶ Βάρναν ὑπὸ τοῦ αὐτόθι στρατηγοῦντος Κατακκλῶν
 Κεκαχυμένου, ὃν εἶδομεν πρὸ διετίας ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας ἀρι-
 στεύσαντα, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἐφονεύθησαν, 800 δὲ ζωγρηθέντες
 ἀπεστάλησαν τῷ βασιλεῖ. Ὁ Καρμυζὶν ἀφοῦ ἠθέλησε νὰ παρ-
 στήσῃ τὴν περὶ Φάρον καταστροφὴν τῶν Ρώσων ὡς ἀποτελεσμα-
 τῆς καταιγίδος, καὶ οὐχὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου
 ὑποχωρήσεως, ἤδη βεβαιοῖ μετ' ἀγανκτητήσεως ὅτι οἱ Ρῶσοι αἰ-
 χμάλωτοι ἐτυφλώθησαν, ἐνῶ ὁ πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα
 Κεδρηνός, ὁ μηδέποτε διστάσας νὰ ἱστορήσῃ τὰς γενομένας τυ-
 φλώσεις, ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν τοιοῦτα ἀνέφερε. Καθὼς βλέ-
 πετε, οἱ ὁμόδοξοι ἱστορικοὶ δὲν εἶναι ἐπιεικέστεροι τῶν ἑτεροδόξων
 πρὸς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν Ρώσων ἐκστρατεία κατὰ
 τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τρία ἔτη ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν συνωμολόγησεν
 εἰρήνην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οἱ αἰχμάλωτοι ἐπέστρεψαν εἰς Κίε-
 βον, καὶ ἔκτοτε ἡ Ρωσία, περιπεσοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς δει-
 νὰς ἐμφυλίους διενέξεις, δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξωτε-
 ρικὰς κατακτήσεις.

Ἐὰν ὅμως τὸ κράτος ἀπηλλάγη οὕτω ἐνὸς τῶν φοβερωτέρων
 πολεμίων, οἱ δὲ Ρῶσοι δὲν ἔμελλον πλέον νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ
 ἀνατολικά πράγματα εἰμὴ μετὰ ἕξ καὶ ἐπέκεινα ἐκκτονταετηρίδας
 καὶ ὑπὸ διαφόρους ὅλως διόλου περιστάσεις, προσετέθη ἤδη εἰς
 τοὺς ἄλλους ἀρχαίους καὶ νέους τοῦ κράτους ἐχθρούς, ἀπ' ἀνατολῶν
 ἕτερος δεινότητος, οἱ λεγόμενοι Σελδζουκίδαι Τούρκοι, οἵτινες

προώδευσαν τοσούτῳ μᾶλλον εὐχερῶς, ὅσῳ ὁ μὲν βασιλεὺς περιέπιπτε, περί τε τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα, τὰ δὲ πράγματα ἀδιακόπως ἀνεσεύοντο ὑπὸ ἐσωτερικῶν συνωμοσιῶν καὶ στάσεων. Ἡ σχέσις τοῦ Μονομάχου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σκληροῦ ἀπέβη τοιοῦτον σκανδαλώδης, ὥστε φήμη διεδόθη ὅτι οὗτος μελετᾷ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὴν τε ἰδίαν σύζυγον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἵνα ἀνιδείξῃ βασιλίσσαν τὴν ἐρωμένην του. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ φέρῃ ἄνω κάτω τὸν λαόν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ 9 μαρτίου 1044, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἀπῆλθε πεζὸς πρὸς τὸν ἐν τῇ Χαλκῇ ναὸν τοῦ Σωτῆρος, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῇ ἔφιππος πρὸς τὸν σηκὸν τῶν ἀγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, τῶν ὁποίων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ ἐορτή, αἵφνης καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἱππεύσῃ, φωνὴ ἀντήχησεν ἀπὸ μέσου τοῦ περιῤῥαμένου πλήθους «ἡμεῖς τὴν Σκληραῖναν βασιλίσσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωὴ τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται,» πολλὴ δὲ ἐπεκράτησε ταραχὴ, καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ᾔθελον φονευθῆ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἴσως ἐξαιρουμένου, ἐὰν αἱ βασιλίσσαι δὲν ἐσπεύδον νὰ προκύψωσιν ἄνωθεν καὶ νὰ καθητυχάσωσι τὸ πλῆθος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀφήσας κατὰ μέρος τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν. Καὶ ἴσως διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν οὕτω δυσμενῶς διχκείμενον ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπραξε τότε ἀμάρτημα ἕτερον, τὸ ὅποιον διὰ νὰ ἐννοήσωμεν σήμερον ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸ ἐπικρατέστερον τῶν αἰσθημάτων ἦτο τὸ θρησκευτικόν, θρησκεῖαν δὲ ἐνόμιζον τὸν ὅσον ἐνδέχεται πλείονα πολλαπλασιασμὸν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας τύπων. Μέχρι τοῦ βασιλέως τούτου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτοι ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἡ θεία ἱεουργία ἐτελεῖτο μὲν κατὰ πᾶσιν κυριακὴν καὶ κατὰ πᾶν σάββατον, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐπίσημον ἐορτήν, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην ἡμέραν· τοῦτο δὲ διὰ προσόδου ἔνδεικον. Τὴν σήμερον αἱ εὐλαβέστεροι τῶν χριστιανῶν θέλουσι βεβίως νομίσαι ὅτι αἱ ἱεουργίαι ἐκεῖνοι ἦσαν πλέον ἢ ἀρκεταί· ἀλλ' ὁ Μονομάχος, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰ αἰσθημάτων τοῦ πλήθους, ἐνόμισε πρέπον νὰ τελῇται ἡ ἱερὰ

λειτουργία καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ἐπεχορήγησεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα δαψιλῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Ἰνκ δὲ πορισθῇ τὰ χρήματα ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς τῆς ὑποχρεώσεως ἣν εἶχον νὰ συντηρῶσι 50,000 ἀνδρῶν πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ ἀντὶ στρατιωτῶν ἀπότησε παρ' αὐτῶν φόρους, τῶν ὁποίων μέγα μέρος ἀνηλίσκετο Ἰνκ αὐξάνωσιν αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀργίας τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης. Διὰ νὰ λάβωσιν οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι ἔννοιαν τῆς δεινῆς θέσεως εἰς ἣν εὐρίσκοντο ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα ζητήματα καὶ αὐτοὶ οἱ λογιώτεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καιρὸν νὰ ἴδωσι πῶς ἱστορεῖ ὁ Κεδρηνὸς τὴν πρᾶξιν τυχύνει τοῦ Μονομάχου. Ὁ Κεδρηνὸς ἀγανακτεῖ διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἰβηρικοῦ στρατοῦ· ἀγανακτεῖ διότι ἔκτοτε ἤρχισαν μαραινόμενα τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ συγχρόνως, εἴτε αὐτὸς ἐνδοιάζων, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν κοινὴν γνώμην, λέγει ὅτι ὁ Μονομάχος ἐπραξεν ἔργα τινὰ ἀγαθὰ τῆς ἱστορικῆς μνήμης ἄξια, ἐν οἷς συγκαταριθμεῖ τὴν τε δι' ἀδράξας δαπάνης καθημερινὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κατασκευὴν βαρυτίμων ἱερῶν κειμηλίων, καὶ τὴν ἰδρυσιν πολυτελεστάτου τινὸς μοναστηρίου.

Ἐνῶ δὲ οὕτω ἐπολιτεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μονομάχος, προεκάλει πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωβαννέσικου πόλεμον ἄκκιρον καὶ ὀλέθριον. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Β' ὁ ἄρχων τῆς ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ χώρας τοῦ Ἀνίου ὑποταχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα, ἐπετρέπη τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς τε καὶ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ θέλει περιέλθῃ εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἰωβαννέσικου, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κκχίκιος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β', δὲν παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν πατρῴαν ἀρχὴν, ἀλλὰ κατέλαβεν αὐτήν, διατηρῶν ἐν τούτοις εἰρήνην καὶ ὁμοκλήμιαν πρὸς τὸ κράτος. Ὁ δὲ Μονομάχος μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα εἰς τὰ ὅποια εὐλόγως ἠρκέσθησαν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκάτοχοι καὶ μὴ ἐννοῶν ὅτι δὲν ἦτο ἱκανὸς ν' ἀποβλέψῃ εἰς νέας κατὰκτησεις, παρήγγειλε τὸν στρατηγὸν Ἰβηρὶκὸς Μιχαὴλ Ἰκσίτην νὰ κατὰπολεμήσῃ τὸν Κκχίκιον. Ἀποτυχόντος δὲ ἐκείνου στέλλει ἕτερον στρατὸν καὶ στρατηγὸν καὶ

ἐνταύτῳ προσκλεῖ τὸν μωαμεθανὸν ἡγεμόνα τοῦ Τιβίου καὶ τῆς Περσαρμενίας Ἀβουλσεβάρ νὰ συμπράξῃ, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὅσα φρούρια καὶ χωρία ἐκ τῶν τοῦ Κακικίου ἤθελε κυριεύσει. Καὶ ὁ μὲν Κακίκιος μὴ δυνάμενος ἤδη ν' ἀνθέξῃ εἰς δύο πολεμίους, παρέδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ Ἄνιον καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τιμηθεὶς μάγιστρος καὶ λαβὼν πολυπρόσοδα χωρία εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἔζησεν ἔκτοτε βίον εἰρηνικὸν καὶ ἀτάραχον. Τότε ὅμως ὁ Ἀβουλσεβάρ ἐζήτησε νὰ κρατήσῃ ὅσα μέρη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἶχε φθάσει νὰ καταλάβῃ· ὁ δὲ Μονομάχος λησμονῶν τὰ συμφωνηθέντα, ἐπεχείρησε νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ πέμπει ἐπὶ τούτῳ πάλιν τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, ὅστις εἶχεν ἀποτύχει ἐν τῇ πρώτῃ κατὰ τοῦ Κακικίου ἐκστρατεία καὶ ὅστις ἦτο ἐκ τῶν μετρίων ἐκείνων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους συνήθως μετεχειρίζετο ὁ βασιλεὺς. Ὁ Ἰασίτης, ἐννοεῖται, ἠττᾶται κατὰ κράτος. Καὶ ἤδη ἀποστέλλονται τελευταῖον ὁ ἥρως τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Βάρνης, Κεκυμένος καὶ ὁ μέγας ἐταρειάρχης Κωνσταντῖνος, αἵτινες ἐπανειλημμένως νικήσαντες τὸν Ἀβουλσεβάρ περὶ τὰ μέγα τοῦ 1047 ἤθελον πιθκνῶτατα καταβάλλει αὐτὸν ὁλοσχερῶς, ἐάν, ἐνεκα μεγάλης τινὸς στάσεως ἐκραγείσης ἐν Θράκῃ, δὲν πληγγέλλοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, συνθηκολογοῦντες ὅπωςδῆποτε πρὸς τὸν Ἀβουλσεβάρ.

Τὴν ἐν Θράκῃ στάσιν ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ πικρίκιος Λέων Τορνίκιος, πρῶην στρατηγὸς Ἰβηρίας, ἔχων αὐτὸς τε εὐλόγους ἀφορμὰς δυσχερεσκείας κατὰ τοῦ βασιλέως εὐρὼν δὲ καὶ πολλοὺς ἐτέρους στρατηγοὺς προθύμους νὰ συμπράξωσι, διότι ἦσαν παρεωραμένοι καὶ ἄπρακτοι τὸν Ἰωάννην Βητάτζην, τὸν Θεόδωρον Στραβομύτην, τὸν Πολὺν, τὸν Μαριανὸν Βρανᾶν καὶ ἄλλους. Ἐντεῦθεν ἀξιόμαχον συγκροτήσας δύναμιν, ἐγένετο κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν θρακικῶν καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Μονομάχον, ὁ Τορνίκιος, ἂν καὶ ἐπιτηδεύει προπαρασκευάσας τὸ ἐπιχείρημα, δὲν διεξήγαγεν αὐτὸ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δραστηριότητος καὶ ἔδωκε κειρὸν εἰς τὸν βασιλέα νὰ προσαγάγῃ τὸν στρατὸν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ ἔπραξε

μέν πάλιν ὁ Μονομάχος τὸ λάθος νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ τούτου εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἰκσίτην, τὸν ἐπανειλημμένως κατὰτροπωθέντα ἐν Ἀρμενίᾳ· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισημοτέρων συντρόφων τοῦ Τορνικίου, ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς νωθρότητος αὐτοῦ, τὸν ἐγκατέλειψαν μετ' οὐ πολὺ, ὁ στρατός του διεσκεδάσθη, ὥστε ὁ Ἰκσίτης οὐδ' ἔλαβεν ἀφορμὴν ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἐκεῖνον. Ὁ Τορνίκιος καὶ οἱ ὀλίγοι ὀπαδοὶ του ὅσοι ἔμειναν μέχρι τέλους πιστοὶ πρὸς αὐτὸν συνελήφθησαν εὐχερῶς κατὰ μῆνα Δεκεμβρίου· καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ ἐτυφλώθησαν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐπομπεύθησαν, ἐδημεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἤρχισαν «τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων κακὰ», ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀκόλαστος περὶ τὴν δίκαιαν, σπάταλος περὶ τὴν χρῆσιν τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ τὸ δεινότερον εἶχεν ἰδιάζουσιν πρὸς τοὺς ἀνικάνους ἀνθρώπους συμπάθειαν· τὸ δὲ χεῖριστον εἶχε κυριώτατον σύμβουλον, ἢ, καθὼς ἐλέγετο τότε, παραδυναστεύοντα, τὸν Κωνσταντῖνον Λειχούδην, ὅστις ἦτο μὲν ἄνθρωπος πεπαιδευμένος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀξιῶν ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ἦναι εἰς χεῖρας τῶν λογίων, διεφέρετο πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ καὶ μάλιστα τοὺς ἰκανωτέρους γενόμενος ἀρχηγὸς πολιτικῆς μερίδος, ἥτις ἐκ συστήματος ἀντεπάλασε πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἀπέβη τοῦ καιροῦ προϊόντος πρόξενος μεγάλων συμφορῶν καὶ ἰδίως τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστη τὸ κράτος ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τὰ τουρκικὰ ἔθνη ἀνήκουσιν εἰς τὴν λεγομένην Τουρκανικὴν φυλὴν. Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Τουρκανίων καὶ τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν αὐτῶν τύπων καὶ τῶν διαφόρων ἰδιωμάτων ὡμιλήσαμεν ἐν τῷ παρρητήματι τοῦ πρώτου τόμου (σελ 962-963). Τινὰ τῶν τουρκικῶν τούτων ἔθνων προελάσαντα ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων εἶχον πρὸ καιροῦ περιέλθει εἰς ποικίλας σχέσεις πρὸς τὸ κράτος, διότι καὶ οἱ Ἀβάραι καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Πετсенέγοι ἦσαν ἔθνη τουρκικὰ. Ἀλλὰ ὑπὸ αὐτὸ ἰδίως τῶν Τούρκων τὸ ὄνομα δὲν ἤρχισαν νὰ περιπλέκωνται πρὸς τὰ ἡμέ-

τερὰ πράγματα, εἰμὴ καθ' οὓς ἤδη εὕρισκόμεθα χρόνους. Τούτων τῶν τουρκικῶν φυλῶν, αἵτινες τότε κατὰ πρῶτον ἐπέ-
 τειλαν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, αἱ περιπέ-
 τειαι δὲν εἶναι ὅπως οὖν γνωσταί, εἰμὴ ἀπὸ τοῦ δευτέρου
 ἡμίσεως τῆς 10 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Αἱ τουρκι-
 καὶ αὗται φυλαὶ ἐπλυνῶντο τότε νομαδικῶς εἰς τὴν χώραν
 τῶν σημερινῶν Κιργίζων ὑπὸ ἡγεμόνα, ὅστις, ὡς καὶ πολλοὶ
 ἄλλοι ἡγεμόνες ἐτέρων ὁμοφύλων στιφῶν, ἦτο ὑποτελὴς τοῦ
 μεγάλου Σὺν Βιγού, ἢ Ἰακγού. Περὶ τὸ 970 αἱ φυλαὶ
 ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων ὁ τότε ἡγεμὼν ἐκλεῖτο Σελδζούκ, ἐξ οὗ
 καὶ ὠνομάσθησαν Σελδζουκῖδαι. Τοῦρκοι ἀπαλλαγεῖσθαι τῆς
 εἰρημένης ὑποτελείας μετηνάστευσαν εἰς τὰ πλησιόχωρα τῆς
 Βουχαρίας, ἡσπάσθησαν τὸν ἰσλαμισμόν, ἵνα τύχωσι τῆς προστα-
 σίας τῶν παρακειμένων ταταρικῶν στιφῶν, καὶ ἀπέβησαν πο-
 λυάριθμοι διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ἐνώσεως πολλῶν ὁμοφύλων.
 Οἱ δὲ ἄμεσοι τοῦ Σελδζούκ διάδοχοι, ἦτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ
 Ἰσμαήλ ἢ Ἀρσάλ, καὶ οἱ τούτου ἀνεψιοὶ Ἰαδγού, Τογρουλδέγ
 καὶ Δκούδ Γαβρουδέγ, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων
 εἰς ἃς εἶχε περιέλθει τὸ ἀνατολικώτατον τῶν ἐν Ἀσίᾳ μωα-
 μεθνικῶν κρατῶν, τὸ τῶν καλουμένων Γαζναιδῶν, ἱδρυσαν τὸ
 μέγα ἐκεῖνο κράτος τῶν Σελδζουκιδῶν, τὸ ὁποῖον ἔμελλε βρα-
 δύτερον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου.
 Αἱ πρῶται σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθον οἱ Σελδζουκῖδαι
 Τοῦρκοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ἱστοροῦνται, ὡς ἐξῆς ὑπὸ τοῦ
 Κεδρηνοῦ. Περὶ τὸ 1045 ὁ τότε ἄρχων τῶν Σελζουκιδῶν
 Τογρουλδέγ εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ κράτους
 τῶν Γαζναιδῶν, καὶ ἀνυγορευθεὶς σουλτάνος Περσίας, ἔστησε
 τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ εἰς Χαρμδžν, πλησίον τῶν ἀρχαίων Ἐκβα-
 τάνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν τούτην ὁ Τογρουλδέγ ἐπεμψε
 τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Κουλουμούς κατὰ τινων ἀραβικῶν φυλῶν, ὁ δὲ
 ἡττηθεὶς καὶ ἐν τῇ ἐπιστροφῇ μέλλων νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Μηδίας
 (τοῦ Βασπουρκάν) ἐζήτησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν παρὰ τοῦ
 στρατηγοῦ αὐτῆς Στεφάνου, υἱοῦ τοῦ παραδυναστεύοντος Κων-
 σταντίνου Λειχούδη. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Στέφανος ἐπεχείρησε νὰ ἀντι-
 ταχθῇ εἰς τοὺς Τούρκους, ἐγένετο συμπλοκὴ καθ' ἣν ἐτράπησαν

μὲν οἱ περὶ τὸν ἀδόκιμον στρατηγὸν, ἐάλωσαν δὲ αἰχμάλωτοι αὐτός τε καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐντεῦθεν πληροφορηθεὶς ὁ Τογρουλβέγ τό τε κάλλος τῆς μηδικῆς χώρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τοῦ χριστιανικοῦ τῆς ἀνατολῆς κράτους, ἐξῆλπεστείλεν ἐπὶ τὴν κατὰκτησιν αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ 1048 τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀσάν, μετὰ 20,000 ἀνδρῶν. Τῆς Μηδικῆς ἐστρατήγει ἤδη ὁ Ἀκρὼν εἰς τῶν υἱῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου. Ὁ Ἀκρὼν ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ στρατηγοῦ Ἀνίου καὶ Ἀρμενίας Κατακκλῶν τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις δραμὼν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος καὶ μετὰ τῆς συνήθους δεξιότητος διεξαγαγὼν τὰ πράγματα, κατετρόπωσε τὸν Ἀσάν, πεσόντα ἐν τῇ μάχῃ μετὰ τοῦ πλείστου τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως. Τότε ὁ Τογρουλβέγ, ἀγανακτήσας, ἐκπέμπει εἰς Βασπουρακκὴν νέαν στρατιάν 100,000 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰβράῒμ Ἰνάλ. Ὁ Κεκαυμένος προέτεινε νὰ ἐξέλθωσιν ἀμέσως εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ ἀγωνισθῶσιν ἔξω τῶν συνόρων τοῦ κράτους πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τούτους, τὸ πλεῖστον ἀνίππους ἔτι ὄντας καὶ κεκμηκότας ἐκ τῆς ὁδοιπορίας καὶ ἀπεστερημένους πολλῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, ἐνῶ ὁ βασιλικὸς στρατὸς οὐ μόνον πάντων ἠνέπρει, ἀλλὰ καὶ ἐπληρούμενος ἦτο ἀπὸ τῆς προηγουμένης νίκης. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ἀκρὼν δὲν ἤκουσε τὴν φορὰν ταύτην τὰς συμβουλὰς τοῦ Κεκαυμένου ἀλλ' ἐζήτησε τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως περὶ τοῦ πρακτέου, ἀναχωρήσας ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ἰβηρίαν, καὶ παραγγείλας τοὺς κατοίκους τῆς Μηδικῆς νὰ ἀσφαλισθῶσιν ἐντὸς φρουρίων καὶ τειχῶν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις, δύο ἀνδρῶν προκειμένων, προστίμα πάντοτε τὸν ὀλιγώτερον εἰς τὰ πράγματα ἐπιτήδειον, ἐνέκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀκρῶν, καὶ τὸν παρήγγειλε νὰ ἀναβάλῃ πάντα ἀγῶνα μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του εἰς τῶν ἀρχόντων Ἰβηρίας, ὁ Λιπαρίτης, ὅστις ἔλαβε τὰς ἐπὶ τούτῳ διαταγὰς. Ὁ Λιπαρίτης ἦτο, καθ' ἃ λέγεται, ἀνθρώπος συνετὸς καὶ γενναῖος. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ἀνέδειξε τοιούτας ἀρετὰς ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι, πρῶτον εἶχε λάβει πολλὰς ἀφορμὰς δυσχερεσκέας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰβηρίας Παγκράτιον, καὶ ἔπειτα οἱ Ἰβηρες δὲν συνετήρουν πλέον τὸν ἄλλοτε παρ' αὐτοῖς ὑπάρχοντα στρατὸν τῶν 50,000 ἀνδρῶν ἀντὶ τῶν ὁποίων ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος προσέτιμησε νὰ

λαμβάνη χρήματα, δαπανώμενα, ἡξεύρομεν ἤδη πῶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ἐκ πάντων τούτων ἐπῆλθεν ἀναβολὴ οὐ μικρὰ περὶ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐπικουρίας, ἣν ἐμελλεῖ νὰ ἐπαγάγῃ εἰς τὸν Ἀαρών. Ὁ δὲ Ἰβραήμ. λαβὼν πᾶσαν ἄνεσιν, ἐπολιόρκησε μίαν τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀτειχίστων τοῦ Βασπουρακὰν πόλεων, ἐν ᾗ εἶχον συρρεύσει ὑπὲρ τὰς 150,000 ψυχῶν. Εἰς μάτην ὁ Κεκαυμένος ἠγωνίζετο νὰ πείσῃ τὸν Ἀαρών, ὅτι τὸ χρέος αὐτῶν εἶνε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν πολεμίων ἵνα σώσωσι τοὺς πολιορκουμένους. Ὁ Ἀαρών ἀπεκρίνετο ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ πράξωσί τε παρὰ τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ὥστε οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ κύριοι τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ ὅλων αὐτῆς τῶν θησαυρῶν καὶ ὅπλων καὶ χρησίμων πραγμάτων, οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἐν αὐτῇ καταφυγόντων ἐγένοντο πικρὰν λωμ πυρὸς ἢ μαχίρας. Τελευταῖον ἔφθασε καὶ ὁ Λιπαρίτης καὶ τότε προῆλθεν ἤδη ὁ στρατὸς εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἔσπευσαν ὡσάύτως ν' ἀντεπεξέλθωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐδάδιζον σποράδην, ὁ Κεκαυμένος συνεβούλευσε νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀμέσως κατ' αὐτῶν, ἀσυντάκτων ἔτι ὄντων. Ἀλλ' ὁ Λιπαρίτης δὲν συνήνεσε, διότι ἦτο Σάββατον, ἦτοι ἡμέρα ἀποφράς κατ' αὐτόν. Οὐδὲν ὅμως ἐκέρδησεν ἐκ τῆς ἀναβολῆς. Ὁ Ἰβραήμ. συντάξας τὰς δυνάμεις καὶ αὐθημερὸν ἐπιτεθεὶς ἠνάγκασε τὸν Λιπαρίτην νὰ πολεμήσῃ καίτοι Σαββάτου ὄντος. Ἡ μάχη συνεκροτήθη τῇ 18 Σεπτεμβρίου περὶ τὸ φρούριον Καπετροῦ. Καὶ ὁ μὲν Κεκαυμένος ἔχων τὸ δεξιὸν κέρας καὶ ὁ Ἀαρών ἄρχων τοῦ εὐωνύμου ἐνίκησαν ἀμφοτέρω τοὺς ἀντιπάλους, ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ στρατηγῶν Λιπαρίτης ἠττήθη καὶ ἠχμαλωτεύθη μετὰ πολλῶν ἄλλων περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν ὥστε ποικίλης βλάβης πρόξενος ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον περιμενομένη ἐπικουρία του. Εὐτυχῶς ὁ Ἰβραήμ. ἠρκέσθη εἰς τὸ τρόπκιον τοῦτο καὶ ἐπέτρεψε, συνεπαγόμενος τοὺς αἰχμαλώτους, πρὸς τὸν ἀδελφόν του Τογρουλβέγ. Ὁ δὲ ἀπέδωκε μὲν τὸν Λιπαρίτην ἄνευ λύτρων ἀπῆλθαι ὅμως φόρον παρὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ ἀποποιηθέντος τούτου, ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθρο-

πραξίαι, εἰ καὶ δὲν ἀπέβησαν ἔτι ὅσον βραδύτερον ὀλέθριαι, διότι ὁ Τογρουλδέγ κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη ἐπέστησε μᾶλλον τὴν προσοχὴν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἄλλων μωαμεθανικῶν κρατῶν (23).

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡμῶς ἐτέρως ἔπαθον πληγὰς αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Εἰς τῶν ἡγεμόνων τῶν Πετσενέγων, ὀνόματι Κεγένης, διχονοήσας πρὸς τὸν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα Τυράχ, ἐζήτησε καὶ εὗρεν ἄσυλον μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ συμποσούμενων εἰς 20,000 ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀνηγορεύθη πατρίκις, ἐδέχθη μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ λαβὼν εἰς κατοικίαν καὶ τροφὴν τρία παρὰ τὸν Ἰστρον φρούρια καὶ ἱκανὴν χώρας ἑκτασιν, ὑπέσχετο νὰ ὑπηρετῇ τὴν βασιλείαν πιστῶς ὡς σύμμαχος. Ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ὅστις ἀπαιτήσας εἰς μάτην ἱκανοποίησιν παρὰ τοῦ βασιλέως, διεπέρασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1048 ἐπὶ τοῦ κρυσταλλωθέντος ποταμοῦ μεθ' ὅλων τῶν Πετσενέγων, ὄντων, ὡς λέγεται, 800,000 καὶ ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐξώκειλαν εἰς πολλὴν βίου ἀκρασίαν καὶ περιέπεσον ἐκ τούτου εἰς νόσον ὀλεθρίαν οἱ στρατηγοὶ Μακεδονίης, Θράκης καὶ Βουλγαρίας, ἔχοντες ἐπίκουρον καὶ τὸν Κεγένην, εὐχερῶς ἠνάγκασαν τὸν τε Τυράχ καὶ πᾶν τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ νὰ παραδοθῶσι. Καὶ ὁ μὲν Τυράχ καὶ 140 οἱ ἐπισημότατοι περὶ αὐτὸν ἄνδρες ἐλθόντες εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐδαπτίσθησαν, ἔλαβον διάφορα ἀξιώματα καὶ κατώκησαν ἐν αὐτῇ· αἱ δὲ πολλαὶ ἐκεῖναι τῶν Πετσενέγων μυριάδες ἐνιδρύθησαν εἰς τὰς περὶ Σαρδικὴν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Μακεδονίας πεδιάδας, ἐρήμους οὕσας, ἐπὶ

(23). Κατὰ τὰς μωαμεθανικὰς πηγὰς, ὁ αὐτοκράτωρ ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθέρωσιν τοῦ Λιπαρίτου ἀνωκοδόμησεν τὸ ἐν Κων)πόλει πρὸ πολλοῦ κτισθὲν καὶ νῦν κατερειπούμενον μωαμεθανικὸν τέμενος, καὶ ἐπέτρεψε νὰ γίνηται ἐν αὐτῷ δέσις ὑπὲρ τοῦ Τογρουλδέου, ἔπεμψε δὲ καὶ πολύτιμα δῶρα πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Τογρουλδέου, τὸν μὲν αἰχμαλωτισθέντα βυζαντινὸν στρατηγὸν ἀπέλυσε, δὲν συνήνεσεν ὁμῶς εἰς συνομολόγησιν εἰρήνης, ἀλλ' ἐξηκολούθησε τὰς εἰς τὸ κράτος ἐπιδρομὰς.

τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλουσιν ἀποφέρει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δασμὸν οὐκ ὀλίγον. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν, ἔνεκα τῶν νέων περιπετειῶν τοῦ τουρκικοῦ πολέμου.

Ὁ Σουλτάνος εἰ καὶ ἀσχολούμενος κυρίως, ὡς προείπομεν, εἰς ἕτερα πράγματα, δὲν εἶχεν ἀμελήσει καὶ τὸν κατὰ Χριστιανῶν πόλεμον καὶ εἶχεν ἐμβάλει μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς εἰς τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς διέταξε μὲν ν' ἀθροισθῇ ἐν Κασαρείᾳ στρατιὰ ἰθαγενῆς ἀποχρῶσα ἵνα ἀντιπαρταχθῇ κατ' αὐτοῦ, ἐξέπεμψε δὲ συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν Πετσαεέγων 15,000 ἀνδρῶν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ἀλλ' οἱ Πετσαεέγοι αὐτοὶ, κατ' ἄρχας ὑπακούσαντες καὶ διαπερσιωθέντες εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μετ' οὐ πολὺ μετενόησαν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Θράκην, ἠνώθησαν μετὰ τῶν περὶ Σαρδικὴν ἢ Τριαδίτζην πολυχρίθμων ὁμοφύλων καὶ ὑπερβαλόντες τὸν Αἷμον ἐπκνέλαβον τὰς κατὰ τὴν Βουλγαρίαν δηρώσεις. Καὶ ὁ μὲν Σουλτάνος εἰσελθὼν εἰς Ἰδηρίαν καὶ ἀποτυχὼν περὶ τὴν πολιορκίαν ἐνὸς τῶν πολλῶν καὶ ὀχυρῶν αὐτῆς φρουρίων, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀβουλσεβάρ, ὁ μωαμεθανὸς ἄρχων τοῦ Τιδίου, πιεσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκπεμφθείσης αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως πολυχρίθμου δυνάμεως, ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ δώσῃ ἕμμερον ἕνα τῶν στενοτάτων αὐτοῦ συγγενῶν. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας εἶχον δεινῶς ἔνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Πετσαεέγων, τόσῳ μᾶλλον ἔσω καὶ οἱ περὶ τὸν Κεγένην ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν, διότι ὁ βασιλεὺς ἔπραξε τὸ λάθος νὰ φυλακίσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον, πιστεύσας εἰς ἀδεσπότους συκοφαντίας. Περὶ τὸ μέγα τοῦ 1049 ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν ταγματῶν καὶ θεμάτων τῆς δύσεως Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης, ὁρμήσας ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἀπαντήσας τοὺς Πετσαεέγους περὶ Διάμπολιν (τὴν σημερινὴν Ἰάμπολιν) ἠττάτχι παρ' αὐτῶν, ἀποβαλὼν οὐκ ὀλίγους Μακεδονας καὶ Θράκας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς στρατηγοὺς Θεόδωρον Στραβομύτην καὶ Πολύν. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῇ ἀπάσας τοῦ κράτους τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν φοβερῶν ἐκείνων πολεμίων καὶ μετεπέμφατο ἐπὶ τούτῳ εἰς Θράκην πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑῷα τάγματα. Συγχρόνως δὲ λαβὼν παρὰ τοῦ Τυράχ καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων Πε-

τсенέγων τῶν ἐν Κωνσταντινοπόλει κρατουμένων ὑπόσχεσιν ὅτι θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν τῶν πραγμάτων εἰρήνευσιν, ἐξαπέστειλε καὶ τούτους πρὸς τοὺς ὁμοφύλους. Πρὸ πάντων ὁμως ἔπρεπε νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἐπιτηδεῖαν αὐτοῦ διεύθυνσιν. Κατὰ δυστυχίαν ἐνῶ τὰ ἀθροισθέντα εἰς Θράκην τάγματα ἦσαν ἀποχρῶντα, ὁ βασιλεὺς διώρισεν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα εὐνοῦχόν τινα Νικηφόρον, ὅστις ἦτο ἄλλοτε ἱερεὺς, ἔπειτα δε ἀποβαλὼν τὴν ἱερωσύνην διετέλεσεν ὑπηρέτης τοῦ Μονομάχου καὶ πρὸ μικροῦ ἐχειροτονήθη παρ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ προχείρου στρατηγός. Καὶ συνεξέπεμψε μὲν ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ τὸν τε Κεκαχυμένον καὶ τὸν Ἐρθέβιον Φραγκόπωλον, ἄρχοντα τῶν μισθοφόρων Φράγκων, ἀλλὰ παρήγγειλε ρητῶς αὐτοὺς νὰ ὑπόκηνται εἰς τὰ προστάγματα καὶ τὰ θελήματα τοῦ Νικηφόρου. Ἀπῆλθε λοιπὸν ὁ στρατὸς οὕτω κατηρτισμένος καὶ ὑπερβαλὼν τὸν Αἴμον διὰ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς (πύλης), ἔπηξε χάρακκα ὀχυρὸν περὶ τοὺς Ἑκατὸν βουνούς, μελετῶν νὰ ἐξέλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν εὖζωνος κατὰ τῶν πολεμίων, διότι ὁ Νικηφόρος ἐφαντάζετο ὅτι θέλει τοὺς κυριεύσει αὐτοβοεῖ, καὶ ἄλλην φροντίδα δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ μὴ διενύγῃ τις ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ᾧ συνεπήγαγε κελώδια καὶ λώρους ἵνα δεσμεύσῃ τοὺς ἀλίσκομένους. Ἐν τούτοις ὁ Τυράχ καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀντὶ νὰ πείσωσι τοὺς ὁμοφύλους νὰ ὑποταχθῶσιν, ἠνώθησαν ἐξ ἐναντίας μετ' αὐτῶν, καὶ ἄμα διεδόθη ὅτι ἐφθασεν ἡ βασιλικὴ δύναμις, οἱ γενναϊότεροι τῶν Πετсенέγων ἦλθον νὰ προκαλέσωσιν αὐτὴν εἰς μάχην. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Κεκαχυμένος, ἀνέκραξεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπιτήδειος τῆς συμπλοκῆς κχιρός, διότι οἱ πολέμιοι σποράδες ὄντες καὶ ἀσύντακτοι εὐκόλως εἴμποροῦν νὰ καταβληθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Νικηφόρος, ἐμπνέων τὴν γνώμην τοῦ ἐμπείρου ἐκείνου ἀνδρός, τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ παραστρατηγῇ, αὐτοῦ στρατηγοῦντος· ὅχι, ἀνεβόησε, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτεθῶμεν κατὰ τῶν Πετсенέγων διεσπαρμένων, μήπως φοβηθέντες κρυθῶσιν εἰς τὰς λόχμας· οὐδὲ εἴμχι ἐγώ, φίλε μου, στρατηγός θηρευτικῶν κυνῶν, οἵτινες ρινηλατοῦντες, νὰ ἐξάξωσιν αὐτοὺς τῶν κατὰφυγῶν. Ἀνεβλήθη λοιπὸν ὁ ἀγὼν εἰς τὴν ἐπικύριον, ὅτε συνεκροτήθη μάχη ἐκ παρατάξεως, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Νικηφόρου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τοῦ μὲν Κεκαχυμένου ἄγοντος

τὸ δεξιὸν κέρας, τοῦ δὲ Φραγκοπώλου τὸ ἀριστερόν. Ἄλλ' ἔμκ γενομένης τῆς συμπλοκῆς, πρῶτος ἐτράπη εἰς φυγὴν ὁ Νικηφόρος, καὶ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποί, ἀμὴδὲ τὸν κτύπον, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός, τῶν πεδῶν τῶν ἵππων ἐνεγκόντες, μόνος δὲ ὁ Κεκυμένος μετὰ τῶν ἐκ τοῦ σταῆς θεραπόντων καὶ τινῶν συγγενῶν ὀλιγοστῶν, καὶ ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος, ἔπεσε μεθ' ἀπάντων τῶν σὺν αὐτῷ. » Οἱ πολέμιοι ἐγένοντο κύριοι τῆς παρεμβολῆς τῶν βασιλικῶν καὶ ὅλης τῆς ἀποσκευῆς. Ἐν ᾧ δὲ ἐσκύλευον τοὺς ὀλίγους περὶ τὸν Κεκυμένον πεσόντας, εἰς τῶν Πετσαυέγων, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἰδεῖ τὸν στρατηγόν, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐν ταῖς νεκροῖς κείμενον. Ὁ Κεκυμένος εἶχε λάβει δύο φοβεράς πληγὰς· μίαν μὲν κατὰ γυμνοῦ τοῦ κρανίου, πεσόντος τοῦ κράνους αὐτοῦ, διήκουσαν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι τῶν ὀφρύων, ἐτέραν δὲ διατμοῦσαν τὸν τράχηλον καὶ εἰς τὸ στόμα πεσοῦσαν· ἀλλ' ὅμως ἀνέπνεεν ἔτι, ὁ δὲ ἀγαθὸς ἐκεῖνος Πετσαυέγος ἐπιθείς αὐτὸν εἰς ἵππον ἀπήγαγεν εἰς τὴν σκηνὴν του, καὶ περιεποιήθη διὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ φροντίδος· ὥστε ἐσώθη οὕτως ὁ περιφανὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα θέλομεν πολλάκις λάβει ἔτι ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Οἱ δὲ Πετσαυέγοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πέντε ὅλα ἔτη δρῶντες καὶ πυρπολοῦντες Βουλγαρίαν, Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Τὰ ἱ βασιλικὰ στρατεύματα πολλάκις παρ' αὐτῶν κατὰτροπώθη, ἐκ διαλειμμάτων μόνον κατέστρεφον ἀποσπασματὰ τινὰ αὐτῶν, μέχρις οὔ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1054 οἱ βάρβαροι οὗτοι δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δωρεῶν τοῦ βασιλέως συνωμολόγησαν τρικονταετεῖς σπονδὰς. Ὁ Μονομάχος ἠναγκάσθη νὰ ἀπαλλαγῇ οὕτως ὅπωςδὴποτε τῶν Πετσαυέγων, διότι ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, καὶ ἐβιάσθη πάλιν νὰ ἐπιστήσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἄπασαν τὴν προσοχήν. Συνεπώτερον δὲ ἢ ἄλλοτε πολιτευθεὶς διώρισε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, ἀνδρα περιφανῆ, ἔλκοντα τὸ γένος ἐξ οἴκου τῆς μικρᾶς Ἀσίας διαπρέψαντος ἐν πολέμοις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἐκατονταετηρίδος, καὶ πλὴν τούτου μετεδίβασεν εἰς Ἀσίαν τὰ μακεδονικὰ τάγματα ὑπὸ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἕνα τῶν ὀλίγων στρατηγῶν, ὅσοι εἶχον εὐδοκιμήσει κατὰ τῶν Πετσαυέγων. Ἠδυνήθη δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ μεταχειρισθῇ εἰς Ἀσίαν τὰ εὐρωπαϊκὰ θέματα, ὅσῳ ἀπὸ τοῦ 1053 ὁ ἡγεμὼν τῶν Σέρβων

Μιχαήλος, ὁ τοῦ Στεφάνου υἱὸς καὶ διάδοχος, εἶχε περιέλθει εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Μονομάχον σχέσεις, σύμμαχος γενόμενος καὶ τιμηθεὶς πρωτοβεστιάριος. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Θ', μόλις διατάξας τὰ περὶ τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας ἀπεβίωσε τῇ 11 Ἰανουαρίου 1055 ἐκ τῆς πρὸ καιροῦ κατὰτρυχούσης αὐτὸν ποδᾶγρας. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου θελήσας νὰ διορίσῃ τὸν διάδοχόν του, ἐξελέξατο τὸν Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, ὄντα τότε ἄρχοντα τῆς Βουλγαρίας. Ἀλλ' οἱ ἄνδρες τῆς πολιτικῆς μερίδος προετίμων τὴν Θεοδώραν, ἣν ἠδύναντο νὰ ἄγωσι καὶ νὰ φέρωσι κατὰ τὸ δοκοῦν, (διότι ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 1050). Ὡφελούμενοι, δὲ ἐκ τῆς εὐνοίας, ἣν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔπαυσε σώζων καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, ἔστειλαν καὶ ἔφεραν αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἅμα ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως, ἀνηγόρευσαν βασίλισσάν, συγχρόνως δέ, συλλαβόντες ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν ἤδη ἐπὶ τὴν κατὰληψιν τῆς ἀρχῆς ἐπερχόμενον Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, περιώρισαν αὐτὸν εἰς μονὴν τινὰ τοῦ Θρηκησίου.

Ἡ Θεοδώρα, γενομένη τῶντι ἀπλοῦν ὄργανον τῆς μερίδος ἣτις ἀνηγόρευεν αὐτήν, κύριον μὲν αὐτῆς ὑπουργὸν προεχειρίσατο ἓνα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς μερίδος ταύτης, τὸν Λέοντα Στραβοσπόνδυλον, τὰ δὲ ὑπάτα τῶν ἀξιωματίων δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τρεῖς εὐνούχους, ἀρχαίους αὐτῆς ὑπηρέτας, ὧν τὸν μὲν Θεόδωρον ἀνηγόρευσε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐξέπεμψε κατὰ τῶν Τούρκων, ἀνγκαλέσασα τὸν πρότερον διορισθέντα μάγιστρον Ἰσαάκιον Κομνηνόν· τὸν δὲ Νικήταν κατέστησε λογοθέτην τοῦ δρόμου, τὸν δὲ Μανουὴλ νυκτέπαρχον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ἀκούσας τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μονομάχου, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων εἰς Χρυσόπολιν, ἡ βασίλισσα, ἡ μᾶλλον οἱ ἄγοντες καὶ φέροντες περὶ αὐτὴν τὰ πράγματα, συνέλαβον αὐτὸν ὡς ἀσυντάκτως ὑποχωρήσαντα καὶ ἐξώρισαν καὶ ἐδήμευσαν. Ἀλλ' ἐνῶ ἡ περὶ τὸν Στραβοσπόνδυλον πολιτικὴ μερὶς ὠκείσκειτο οὕτω τὰ πράγματα, καθιστῶσα ἐκποδὸν τοὺς ἰκανωτέρους τῶν στρατηγῶν, αἰφνης ἡ βασίλισσα, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1056, ἐνόσησεν ἐξ εἰλεοῦ, ὥστε ἐδέησεν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι νὰ σκεφθῶσι περὶ διαδόχου. Μετὰ

τῆς Θεοδώρας ἔμελλε νὰ ἐκλείψῃ καὶ ὁ τελευταῖος περιλιπόμενος γόνος τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Προκειμένου δὲ νὰ ἀναγορευθῇ νέκδυναστεία, πᾶσι αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους ἐκάλουν εἰς τὸν θρόνον ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, διότι οὕτω μόνον ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ σωτηρία ἀπὸ τῶν ἀπικνυχόθεν κρεμυμένων κινδύνων. Ἀλλὰ τοιοῦτου ἀνδρὸς ἐκλογὴ ἤθελε συνεπαγάγει τὴν πτώσιν τῆς πολιτικῆς μερίδος. Ὅθεν ὁ Λέων καὶ οἱ περὶ αὐτόν, προλαμβάνοντες τὰς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων, καὶ ἐνταῦτῳ εὐχριστοῦντες κατ' ἐπιφάνειαν τὰς ἀξιώσεις τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπεφάσισαν νὰ νυμφιάσωσιν εἰς τὸν θρόνον στρατιωτικὸν μὲν ἄνδρα, ἀλλὰ τοιοῦτον ὥστε νὰ ἦναι ἀπλοῦν ὄργανον τῶν θελήσεών των. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν πατρίκιον Μιχαήλ τὸν Στρατιωτικὸν ἐπιλεγόμενον, βυζάντιον τὴν καταγωγὴν, ὑπηρετήσαντα μὲν ποτὲ ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλὰ μηδέποτε διαπρέψαντα, καὶ ἤδη πρεσβύτην ὄντα, μωρὸν καὶ ὅλως ἄπειρον τῶν πραγμάτων. «Τοῦτο δὲ πεποιήκῃσι, λέγει ὁ Κεδρηνός, ἵνα σχῆμα μόνον καὶ ὄνομα αὐτὸς ἔχῃ τῆς βασιλείας αὐτοὶ δὲ διεξάγουσιν ὡς βούλωνται τὰ κοινά, καὶ πάντων τυγχάνωσι κύριοι, ἐπομοσαμένου πρότερον καὶ αὐτοῦ μηδὲν τι πρᾶξαι ποτε τῆς ἐκείνων δίχα γνώμης καὶ θελήσεως.»

Ἄμα λοιπὸν τῇ 30 αὐγούστου ἀπεβίωσεν ἡ Θεοδώρα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Μιχαήλ Στρατιωτικός. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἄνδρες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, πολυειδῶς περιεφρόνησαν τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Κητικκλὼν Κεκυμένος, ὅστις εἶχε λυτρωθῇ ἀπὸ τῶν Πετσενέγων, εἶχε διορισθῇ δοῦξ Ἀντιοχείας. Τοῦτον ἔπαισε τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ βασιλεὺς, διορίσας αὐτὸν αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Μιχαήλ, τὸν ὁποῖον καὶ Οὐρκανὸν ἐπωνόμασεν, ὡς δῆθεν καταγόμενον ἐκ τοῦ περιφανοῦς ἐκείνου Νικηφόρου τοῦ Οὐρκανοῦ, τοῦ περὶ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν συντρίψαντός ποτε τὴν τῶν Βουλγάρων δύναμιν. Ὅτε δὲ προσῆλθον ἄπαντες οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ Κεκυμένος καὶ ὁ Ἰσάκιος Κομνηνός, ἵνα χαιρετίσωσι τὸν βασιλέα, ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ Λέων Στραβοσπόνδυλος οὐδεμιᾶς ἡξίωσαν τοὺς ἄνδρας τιμῆς· καὶ ἐπειδὴ οὗτοι παρετήρησαν εἰς τὸν Λέοντα ὅτι εἶναι ἀτοπώτατον οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ μηδέποτε ἰδόντες πολέμιον κατὰ πρόσωπον, νὰ λαμ-

βάνωσι δαψιλῶς βραβεῖται καὶ ἀξιώματα, αὐτοὶ δὲ οἱ ἐκ παίδων προπολεμοῦντες καὶ ἀγρυπνοῦντες, ἵνα ἐκεῖνοι κοιμῶνται ἥσυχοι, νὰ παρὰβλέπωνται καὶ νὰ στερῶνται πάσης βασιλικῆς φιλοτιμίας, ὁ πρωθυπουργὸς ἐτόλμησε νὰ ἀποπέμψῃ αὐτοὺς μεθ' ὕβρεων, καὶ νὰ ἐκφέρῃ οὐκ ὀλίγους προπηλακισμοὺς καθ' ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς στρατηγοὺς τῆς ἀνατολῆς οὕτω πως ἐπολιτεύθησαν οἱ περὶ τὸν Μιχαήλ Στρατιωτικόν. Τὸν δὲ Νικηφόρον Βρυέννιον ἀνεκάλεσαν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ προεχειρίσαντο αὐτῷ στρατηγὸν τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων κατὰ τῶν Τούρκων. οἵτινες δὲν ἔπαυον τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ ἐπιδρομὰς. Ἀλλ' ἐλθόντος τοῦ Βρυεννίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἰκετεύσαντος νὰ τῷ ἀποδοθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας δημευθεῖσα περιουσία του, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ἤδη ὅτι ἀδίκως εἶχε τιμωρηθῇ, ὁ βασιλεὺς τὸν ἀπέπεψεν ἀπρακτον, εἰπὼν ἀγερῶχος «δεικνύων ἔργα ἀπαιτεῖ μισθούς,» ὡσὰν ὁ Βρυέννιος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει τὸ καθήκον αὐτοῦ ὑπὲρ ἄλλους πολλοὺς κατὰ τῶν Πετσενέγων καὶ ὡσὰν ἡ ἀπόδοσις ἀδίκως δημευθείσης περιουσίας ἠδύνατό ποτε νὰ λογισθῇ ὡς μισθός.

Ἀλλ' οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους στρατηγοὶ οἵτινες ἠδύναντο μέχρι τινὸς νὰ ὑποφέρωσι τοιαύτας ὀλιγωρίας ἐνόσω ἐσώζοντο οἱ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἀπόγονοι, δὲν ἠνέσχοντο τὰς ὕβρεις τοῦ κρονολήρου ἐκείνου γέροντος, ὅστις οὔτε κληρονομικὸν δικαίωμα εἶχεν εἰς τὸν θρόνον οὔτε προσωπικὴν τινα ἀξίαν. Ὅθεν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντες, συνεννοήθησαν κρυφίως, προῖσταμένου τοῦ Κεκαχυμένου, τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Βρυεννίου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καθιρέσωσι τὸν Μιχαήλ καὶ νὰ ἀναγορεύσωσιν ἕτερον βασιλέα. Προκειμένου δὲ νὰ ὀρίσωσι τίνι θέλουσιν ἐκλέξει, πάντες ὁμοθυμαδὸν ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν Κεκαχυμένον ὡς προέχοντα ὁμολογουμένως τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐμπειρίαν. Ἀλλ' ὁ Κεκαχυμένος εἶχε τὴν συνετὴν μετριοφροσύνην τῆς ἀληθοῦς ἀξίας. Δὲν ἠγνόει βεβαίως ὅτι ἦτο ὁ ἄριστος τῶν τότε ἡγεμόνων, ἤξευρεν ὅμως ὅτι εἶλκε τὸ γένος ἐκ γονέων ἀφικνῶν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι συνήθως προτιμῶσι τὴν μετὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γένους συνημμένην ἀρετὴν, καὶ ὅτι τοῦτο τῷ λόγῳ ἐπιτηδειότερος ἦτο νὰ κατὰλάβῃ τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις προσενεγκῶν λαμπρὰς εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, εἶχε προσέτι τὸ προτέρημα ὅτι κατήγατο ἐξ οἴκου εὐκλεοῦς. Διὸ ἐνῶ πάντες ἐχικρέτιζον αὐτὸν

βασιλέα, αὐτὸς ἀναστὰς ἀνευφήμησε βασιλέα τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἄλλους νὰ πράξωσιν ἀδιστακτως τὸ αὐτό. Τοῦτου δὲ γενομένου ἐκρίθη εὐλογον νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὁ μὲν Βρυέννιος εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ὁποίου ἦρχεν οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς ἰδίαις οἰκήσεις, ἵνα, συλλέξαντες δυνάμεις ἀποχρώσας, ἐπέλθωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς κατὰληψιν τῆς πρωτεύουσ ἡς. Καὶ ἀποχιρετίσαντες τὸν βασιλέα ὅστις οὐδεμίαν εἶχε συλλάβει ὑπόνοιαν τῆς συνωμοσίας, ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1057.

Τὸ πρῶτον ἐν τούτοις βῆμα τὸ γινόμενον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ἀπέτυχε, διότι ὁ Βρυέννιος, ἡρξάμενος τῆς στάσεως, πρὶν ἢ κατηχήσῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγοὺς καὶ πρὶν ἢ παρασκευασθῶσιν οἱ ἄλλοι συνωμόται, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Πισιδῶν καὶ τῶν Λυκαόνων Λυκάνθου. Τότε οἱ ἄλλοι περὶ τὸν Κομνηνόν καὶ Κεκαυμένον δευτερεύοντες συνωμόται, ὁ Ρωμανὸς Σκληρὸς (ὃν εἶδομεν πρωταγωνιστήσαντα ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας), ὁ Βούρτζης, ὁ Βοτανειάτης, οἱ παῖδες τοῦ Βασιλείου Ἀργυροῦ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες βλέποντες τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας ἡρεμοῦντας καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ Βρυέννιος ἐξεταζόμενος ἀποκαλύψῃ τὰ τῆς συνωμοσίας, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν ἐνκρίξιν τῆς στάσεως. Ὅθεν συνῆλθον ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Κασταμῶνα, κτῆμα μέγα τοῦ Κομνηνοῦ ἐν Παφλαγονίᾳ κείμενον, καὶ εὗρον αὐτὸν διστάζοντα διὰ τε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βρυεννίου, καὶ τὴν ἀπραξίαν τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ διατρίβοντος Κεκαυμένου· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὴ προσέξαντες εἰς τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους, καὶ ἀθροίσαντες ἱκανοὺς τινὰς στρατιώτας καὶ ἐθέλοντάς ἀνηγόρευταν τὸν Ἰσαάκιον βασιλέα τῇ 8 ἰουνίου. Ἀνήγειλαν δὲ ἀμέσως τὰ γινόμενα εἰς τὸν Κεκαυμένον ὅστις ἠπράκτει πάλιν, διότι ἐμάνθηνεν ἀπρακτοῦντα τὸν Κομνηνόν, καὶ εἶχε προσέτι περιπέσει ἔνεκα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρος του εἰς ἰδιάζουσάν τινα δυσχέρειαν. Ὅτε πρὸ δύο μηνῶν εἶχεν ἀνχωρήσει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπήντησε περὶ Νικομήδειαν βασιλικὸν ταχυδρόμον καὶ ἐπειδὴ ἐνόμιζεν ἀναξίαν ἑαυτοῦ τὴν λαθραίαν καὶ ἐξ ἐνέδρας, οὕτως εἶπεῖν, ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἐμήνυσε διὰ τοῦ ταχυδρόμου ἐκείνου εἰς τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Νικήταν νὰ εἴπῃ εἰς τὸν βασιλέα καὶ κύριόν του, ὅτι ὁ Κομνηνὸς καὶ αὐτὸς δὲν θέλουσιν ὑπο-

φέρει τὴν προξενηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἀτιμίαν καὶ ὅτι ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει θέλωσιν, ὡς στείλωσι κατ' αὐτῶν δύναμιν, ἵνα κριθῇ ἐκ τοῦ συστάδην ὁ προκείμενος ἀγών. Ταῦτα δὲ μηνύσας ἐπέσπευσε τὴν οἴκαδ' ἐπάνοδον. Ἀλλ' ἔκτοτε ἀκούων τὸν Κομνηνὸν ἀργὸν μένοντα, ἀφ' ἐνὸς μὲν δὲν ἤθελεν ἀρχόμενος τοῦ ἔργου νὰ ἐκθέσῃ ἄκοντας αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτόν εἰς εὐθύνας τὰς ὁποίας διὰ τῆς σιγῆς τῶν ἡδύναντο νὰ διαφύγωσιν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐπειδὴ ἤδη εἶχεν ἀποκλύψει τὴν ἰδίαν ἐνοχλήν, ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς ν' ἀσφαλίσῃ ἐαυτόν. Ἀλλ' ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ ἐν Παφλαγονίᾳ γινόμενα, προσφκειώθη τοὺς στρατηγοὺς τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ ταγμάτων καὶ θεμάτων καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις ἀπῆλθεν ἤδη μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου πρὸς τὴν Νίκαιαν. Ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν δὲν ἦτο οὔτε εὐάριθμος, οὔτε κακῶς συντεταγμένη, διότι συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν ταγμάτων καὶ τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως καὶ τινων ταγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον πεισθῇ νὰ κοινωνήτωσι τῆς στάσεως. Εἶχε δὲ καὶ στρατηγούς τινας δευτερεύοντας διηκεκριμένους ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ γεννικιότητι, τὸν Βασίλειον Ταρχανιώτην, στρατηλάτην ὄντα τῆς Δύσεως καὶ πάντων τῶν Μικεδόνων, τὸν προμνησθέντα Λυκάνθη καὶ ἄλλους ἰθαγενεῖς τε καὶ μισθοφόρους. Ἀλλ' ἐκ τῶν δύο ὑπερτάτων τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων, ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν Θεόδωρος, ὁ πάλαι ὑπηρέτης τῆς Θεοδώρας, ἦτο παντάπασιν ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἄνθρωπος, ὁ δὲ δοθεὶς αὐτῷ ὡς συνάρχων καὶ σύμβουλος Ἀκρῶν εἶχε μὲν πολλάκις στρατηγήσει, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου, ἐπεῖχε πάντοτε καὶ ἐδίσταζε περὶ τοῦ πρακτέου. Ὅθεν κατὰ μῆνα Ἰούλιον, ἀντιπαρχαχθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Νίκαιαν «κατὰ τινὰ τόπον Ἄδην παρὰ τῶν ἐγγχωρίων ὀνομαζόμενον,» ἡ Ἀκρῶν ἄγων τὸ εὐώνυμον τῶν βασιλικῶν κέρως ἔτρεψε μὲν τὸν προϊστάμενον τῆς δεξιᾶς τῶν ἀντιπάλων Ρωμανὸν τὸν Σκληρόν, μετριώτατον ὄντα στρατηγόν, ἐδίστασε δὲ ἔπειτα κατὰ τὸ σῶνῃ περὶ τοῦ πρακτέου, ἐνῶ ὁ Κεκαυμένος συνέτριψε τὴν δεξιάν τῶν ἀντιπάλων, ἧς ἤρχεν ὁ Ταρχανιώτης καὶ ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσεν εἰς τὰς σκηνὰς αὐτῶν, διερπάσας

αὐτὰς καὶ καθιρέσας, ὁ δὲ Κομνηνὸς ὥρμησε κατὰ τῶν περὶ τὸν Ἀκρῶν, καὶ εὐρῶν αὐτοὺς κατεπτοημένους διὰ τὴν τοῦ χάρακος σύλησιν, ἔτρεφεν εἰς φυγὴν πρὸ μικροῦ ἔτι νικηφοροῦντας. Ἡ μάχη ἀπέβη κρίσιμος, διότι ἐκ μὲν τῶν βασιλικῶν πολλοὶ στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ ἔπεσον καὶ πολὺ πλείονες ἠχμυλωτεύθησαν ἐκ δὲ τῶν περὶ Κομνηνὸν ὀλίγοι τινὲς στρατιῶται ἐφρονεύθησαν, στρατηγὸς δὲ εἰς μόνος, Λέων ὁ Ἀντίοχος.

Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ὁ γέρων βασιλεὺς Μιχαήλ ἐφάνη συνετώτερος τῶν περὶ αὐτὸν συμβούλων, διότι εἶχεν ἀποφασίσει νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπήτησαν νὰ ἐπιμείνῃ μηδὲν ὅμως γενναῖον καὶ συντελεστικὸν πρὸς ἀντίστασιν πράζαντες. Ἐπεχείρησαν δ' ἀπλῶς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς νικητάς, ἐπιτρέψαντες τὸ ἔργον εἰς τρεῖς ἄνδρας σοφωτάτοις αἰεὶ πρῶσταντο τότε τῆς πολιτικῆς μερίδος, τὸν πρόεδρον Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην, τὸν πρόεδρον Θεόδωρον Ἀλωπὸν, καὶ τὸν ὑπκτον τῶν φιλοσόφων Ψελλόν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κομνηνὸς εἶχε φθάσει εἰς Νικομήδειν, καὶ ἐκεῖ εὐρήντες αὐτὸν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ βασιλέως προέτειναν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα, αὐτὸς μὲν υἱοθετούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἀναγορευόμενος καῖσαρ, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν λαμβάνοντες ἀμνηστίαν. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ προτάσεις αὗται ἐφάνησαν γελοῖαι εἰς τοὺς νικητάς καὶ ὅτι οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ἔλαβον ἐντολὴν νέαν καὶ ἐπανελθόντες πρὸς τὸν Κομνηνόν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἤδη εἰς τὸ χωρίον τῆς Ρέας, προέτειναν αὐτῷ νὰ υἱοθετηθῇ καὶ νὰ ἀναγορευθῇ οὐχὶ πλέον καῖσαρ ἀλλὰ βασιλεὺς, νὰ βεβαιωθῶσι δὲ διὰ γραμμάτων πᾶσαι αἱ τιμαὶ ὅσας εἶχεν ἀπονείμει εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ στρατεύσαντας. Ταύτας τὰς προτάσεις ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ παραδεχθῶσιν ὅ,τε Κομνηνὸς καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτὸν ἄρχοντες πλὴν τοῦ Κεκυμένου ὅστις ἐπέμενεν ἀπαιτῶν τὴν ὁλοσχερῇ παραίτησιν τοῦ Μιχαήλ· ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησε τόσῳ μάλλον, ὅσῳ λέγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πρέσβεις παρὰ πρεσβύευσαντες, προέτρεπον αὐτὸν λάθρα νὰ μὴ ἐνδώσῃ. Ἐὰν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦναι ἀληθές, μαρτυρεῖ ὁπόσον ὀλίγην πίστιν εἶχον εἰς τὸν Μιχαήλ αὐτοὶ οἱ στενότεροι αὐτοῦ φίλοι. Καὶ μήπως δὲν εἶχον δίκαιον; Ἐνῶ ὁ Κομνηνὸς ἦτο ἀδιάλλακτος καὶ ὁ μὲν νικηφόρος αὐτοῦ στρατὸς ἦτο σχεδὸν πρὸ τῶν

πυλῶν τῆς πόλεως, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς, κατὰ τὰς ἀκριβεστε-
 ρας πληροφορίας, ἡτοιμάζοντο τὸν μὲν γέροντα νὰ ἐξωθήσωσι,
 τὸν δὲ ἀντίπκλον αὐτοῦ νὰ ὑποδεχθῶσι μετ' ἐπινικίων καὶ ὕμνων,
 ὁ Μιχαήλ ἐμοίραζε τὰ χρήματα τοῦ ταμείου εἰς τὸν ὄχλον
 καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὴν εὐνοίαν
 αὐτῶν, ἄλλο δὲ ἀσφαλές προπύργιον κατὰ τοῦ παλαμίου δὲν ἐπε-
 νόησεν εἰμὴ τὴν σύνταξιν ἐγγράφου δι' οὗ οἱ συγκλητικοί, ἐπὶ
 ὅρκοις φρικτοῖς καὶ ἀραῖς παλαμναιοτάταις, ὑπέσχοντο νὰ μὴ
 ἀναγνώρισωσι ποτὲ ὡς βασιλέα τὸν Κομνηνόν. Καὶ πάντες μὲν οἱ
 συγκλητικοὶ ὑπέγραψαν τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ἅμα ὁμῶς ἔμαθον ὅτι
 ὁ Κομνηνὸς ἤγγισεν εἰς τι χωρίον λεγόμενον Ἀλμέας καὶ ὅτι τῇ
 ἐπ' αὐτὸν ἐμελλε νὰ αὐλισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Δαματρός, συν-
 ἔρρευσαν ἀπὸ πρώτης περὶ τὸ πατριαρχεῖον καὶ κατὰβιδάσκοντες
 τὸν πατριάρχην Μιχαήλ Κηρουλάριον εἰς τὸν νῦν τῆς τοῦ Θεοῦ
 Σοφίας, κατ' ἀρχὰς παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ βα-
 σιλεῖ καὶ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ παρ' αὐτῶν ὑπογραφέντος
 ἐγγράφου. Ὁ λόγος δι' οὗ ὑπεστήριζαν τὴν αἵτησίν των ταύτην
 εἶναι ἀξιωμακρῶς ἐπειδὴ, εἶπον, αὐτὸς ὁ Μιχαήλ ἀνεγνώρισε
 τὸν Κομνηνὸν διὰ τῆς πρεσβείας τοῦ βασιλέως, ἐὰν διχσθῇ ἀδιάρ-
 ρηκτον τὸ ἔγγραφον, δυοῖν ἕτερον θέλει συμβῇ ἐξ ἴσου ἄτοπον·
 ἢ εὐφημήσαντες καὶ αὐτοὶ τὸν Κομνηνὸν ὡς βασιλέα ἐπισημάνου-
 σιν, ἢ ἀποποιούμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο κολασθήσονται. Ὁ πα-
 τριάρχης ὅστις ἐφάνη τὸ πρῶτον καταναγκασζόμενος ὑπὸ τῶν συγ-
 κλητικῶν καὶ τοῦ περὶ αὐτοὺς συρρέουσιντος πλήθους, ἔπειτα
 ἐδέχθη προθύμως τὴν αἵτησιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πατριάρχης καὶ
 συγκλητικοὶ καὶ λαός, ἀφέντες κατὰ μέρος ἔγγραφα καὶ ὅρκους,
 ἀνηγόρευσαν μιᾷ φωνῇ αὐτοκράτορα τὸν Κομνηνόν, ὁ δὲ πατριάρ-
 χης ἀνυπακούων τὴν διεύθυνσιν τοῦ κινήματος διεμήνυσεν εἰς μὲν
 τὸν Κομνηνὸν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν βασιλέα
 νὰ ἐξεέλθῃ τῶν ἀνακτόρων «κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων». Καὶ
 ὅταν ὁ γέρων βασιλεὺς ἠρώτησε τοὺς ἐπὶ τούτῳ σταλέντας πρὸς
 αὐτὸν μητροπολίτας, τί παρέχει αὐτῷ ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῆς
 βασιλείας, ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν «τὴν οὐράνιον βασιλείαν». Τότε ὁ
 Μιχαήλ ἀποβαλὼν τὴν πορφύραν καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα καὶ
 ἐνδυθεὶς ἐτῆται ἰδιωτικὴν ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὅπου, ὡς
 φαίνεται, ἦ ἐκάρη μετ' ὀλίγον μοναχός. Ταῦτα ἐγένοντο τῇ 30 Αὐ-

γούπτου. Τὴν δὲ ἐπιούσαν πολλὰ πρῶτῃ εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν ὁ Κεκχυμένος διὰ δρόμωνος μετὰ τινων εὐπατριδῶν καὶ
κατέλαβε τὰ ἀνάκτορα, διότι εἶχε προχειρισθῆ ὑπὸ τοῦ νέου βα-
σιλέως κυροπαλάτης· περὶ δὲ τὸ ἐσπέρας ἔφθασε καὶ ὁ Κομνηνός,
καὶ τῇ ἐπύριον, 1 Σεπτεμβρίου 1057 ἀπελθὼν ἐπισήμως εἰς
τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐτακινώθη ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτῆς διὰ
τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ ἀνηγορεύθη
βασιλεὺς αὐτοκράτωρ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνη-
νῶν δυναστείας. Ὅθεν ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ περίοδος καθ' ἣν ἤρξε
τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὁ μακεδονικὸς οἶκος. Δὲν θέλομεν ἐν τού-
τοις κατὰπύσει ἐνταῦθα τὸν λόγον περὶ τῶν χρόνων τῆς μακεδони-
κῆς δυναστείας, διότι ἀνάγκη νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τῶν
γεγονότων τῆς περιόδου ταύτης πραγματευόμενοι περὶ τῶν ἐν τῷ
διχαστήματι τούτῳ σχέσεων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν
ἐκκλησίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου δεκάτου βιβλίου ἐξεθέσαμεν
πῶς εἶχον τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ὅτε ἐμονάρχησαν ὁ τῆς μα-
κεδονικῆς δυναστείας ἀρχηγέτης Βασίλειος. Ὁ κληρὸς ἡμῶν ἦτο
διηρημένος εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, τὸ μὲν καίτοι συνέ-
πραξεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως
ἔσωζεν ἐλευθερίαν τινὰ φρονημάτων καὶ δογμάτων, ἐνῶ τὸ ἕτερον
ἐνεφορεῖτο τοῦ πνεύματος τῆς δεισιδαιμονίας, ἣν ἡζίουσαν νὰ ἐνιδρύ-
σωσιν αὐθις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μοναχοί· καὶ τοῦ μὲν πρώτου προΐ-
στατο ὁ Φώτιος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ Ἰγνάτιος. Διὰ τῆς προστασίας
τοῦ Βάρδα εἶχε προχειρισθῆ τῇ 25 Δεκεμβρίου 857 πατριάρχης ὁ
Φώτιος, ἐξωσθέντος τοῦ Ἰγνατίου. Ἀλλ' οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν παρέδωκαν
τὰ ὅπλα ἀμυχητὶ ἀντιπαχθέντες εἰς τοὺς φωτιανοὺς καὶ ἐσωτερι-
κῶς καὶ ἐξωτερικῶς, καὶ ἰδίως ἐπικλεσάμενοι τὴν κυριαρχικὴν
ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης Νικολάου Α'. Ὁ δὲ ὡρε-

λούμενος ἐκ τῆς εὐκκριτικῆς ταύτης ἵνα ἐνσκήσῃ τὰ δικαιώματα τὰ ὅποια πρὸ κυρίου ἤθελε νὰ σφετερισθῇ ἐπὶ τῆς ὅλης χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καθήρεσε τὸν Φώτιον ἐν ἰδίᾳ συνόδῳ ἣν συνεκρότησε τῷ 863 ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἀφορμὰς ταύτας τῆς ἔριδος προσετέθη καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ πάππας ἐζήτησε συγχρόνως νὰ ὑπενόχῃ εἰς ἐαυτὸν τὴν πρὸ μικροῦ τότε χριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν, καίτοι ἀνήλουσιν εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας τὰς πρὸ κυρίου ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ, καίτοι δεξαμένην τὴν πίστιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ ἐκκλησίας. Ὅθεν ὁ Φώτιος κατήγγειλε, δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, πρὸς τοὺς ἀρχιερατικούς τῆς ἀνατολῆς θρόνους τὸν πάππαν Νικόλαον ὡς αἵρετικὸν καὶ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ 867 μεγάλην σύνοδον, δι' ἧς καθήρεσε μὲν καὶ ἀνεθεμάτισεν αὐτόν, κατεδίκασε δὲ πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην προσωκείωθη τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Λουδοβίκον Β', διὰ νὰ προσοικειωθῇ δὲ αὐτὸν κατέπεισε τὸν Μιχαὴλ Γ' νὰ ἀνγνωρίσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῇ 23 Σεπτεμβρίου 867, ὁ Βασίλειος, ἀπαλλαγείς τοῦ Μιχαὴλ Γ' ἐμονάρχησεν. Ὁ Φώτιος ἐφκίνητο ἀσφαλίσαι τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ, ἐν τε τῇ Δύσει. Ἀλλ' αἴφνης ἡ σκηνὴ μετεβλήθη ὡς ἐκ μηχανῆς.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀνυγορεύσεως αὐτοῦ ὁ Βασίλειος κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, ὑπερορίσας αὐτὸν ἐν μοναστηρίῳ τινὶ κηλουμένῳ Σκέπῃ, ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ παρέδωκεν αὐτῷ αὐθις τοὺς οἴκους τῆς ἐκκλησίας. Τί ἄρα προσεκάλεσε τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν; Ἐρρέθη ὅτι ὁ Βασίλειος ἡγανάκτησε κατὰ τοῦ Φωτίου ὡς ἀπειροῦς αὐτὸν τῆς θείας μετεκλήψεως, καὶ ἀποκκλίσαντος ἀνδροφόνου καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνάξιον. Ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν συνέβη ποτέ, ἀπεδείχθη ἀριδῆλως ὑπὸ τῶν σοφωτάτων νεωτέρων ἐρευνητῶν καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲ ἠδύνητο νὰ συμβῇ, διότι, καθ' ἃ εἶδομεν, ὁ Φώτιος ἀρχὴν εἶχε νὰ περιποιητῇ πάντα κυριάρχην, συμβιβασθεὶς δὲ, ὅπως ἠξέομεν ἤδη, πρὸς τὸν δολοφόνον τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ εὐεργέτου Βάρδα, βεβχίως πολὺ ὀλιγώτερον ἤθελε

διστάσει νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Βασίλειον, ὅστις ἐπὶ τέλους δὲν κατέστησεν ἐκποδὼν τὸν Μιχαὴλ Γ' εἰμὴ διότι προδήλως καὶ ὁμολογουμένως ἐκινδύνευεν ἐξ αὐτοῦ. Πολιτικοὶ λοιπὸν λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλείου, λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ σπουδαιότατοι. Ἐν πρώτοις οἱ ἰγνατιανοὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυκριθμότεροι τῶν φωτιανῶν. Νὰ μὲν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ὅλον τὸ πανίσχυρον μοναχικὸν τάγμα καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦσαν τυρλῶς ἀρωσιωμένοι εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ὥστε πατριρχεύοντος τοῦ Φωτίου, ἤθελεν ἐξακολουθῇ κατὰστάσις πρὸς τὰς ἀνάλογους ἐπὶ τῆς μεταρρυθμίσεως· ὁ μὲν ἀνώτερος κλῆρος, καὶ οἱ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἄνθρωποι ἤθελον εἶναι εὐχαριστημένοι, ἀλλ' ἡ μεγάλη τοῦ ἔθνους πλειονοψηφία ἤθελεν ἀντιπολιτεύεσθαι, καὶ δεινὴ ἐντεῦθεν ἤθελεν ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἀναταλῇ ταραχῇ, τὴν ὁποίαν πρὸ πάντων ἤθελεν ὁ Βασίλειος νὰ κατευνάτῃ, σκοπῶν κυρίως νὰ ἀνορθώσῃ καὶ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος ὅσον οἶόν τε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Πλὴν τούτου ὁ Βασίλειος ἔνθα ὑποστηρίζῃ τὸν Φώτιον ἔπρεπεν ἀναγκασίως νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ ἴσως νὰ αὐξήσῃ τὰς θυσίας εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβλήθη ὁ Μιχαὴλ Γ' πρὸς τὸν Λουδοβίκον Β', ἐνόμιζε δὲ ὁ Βασίλειος ὀλιγώτερον ἐπισφαλές· νὰ φανῇ ἐνδίδων κατὰ τι εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως, ἢ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Αἱ πρῶται ἠδύνοντο νὰ μεταιωθῶσιν ἐν τῇ πράξει, ὅπως συνέβη ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Τυχασίου, διότι ἡ μερίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας αὗται ἐστηρίζοντο ἐνόσφῃ ἦτο ἐκτός τῶν πρὸς τὰς ἀνάγκων, ἅμα περιελαμβοῦσα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας, φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐμετρίαζε τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλον, ὡς ἀντιθίκοντα εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα· ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος Β' εἶχεν ἀπαιτήσεις πολὺ προκτικωτέρας· δὲν ἤρκετο νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ αὐτοκρατορικὸς αὐτοῦ τίτλος, ἀλλ' ἠξίου νὰ ἐπικαλῇται αὐτοκράτωρ αὐγουστός Ρωμαίων, ὀνομάζων ἅπλως τὸν Βασίλειον αὐτοκράτορα νέας Ρώμης· ὁ ἐστὶ περσευάζετο νὰ περιορίσῃ τὸν Βασίλειον εἰς μόνην τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀνατολῆς, ἀφαιρῶν ἀπὸ αὐτοῦ πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, κατὰ δὲ τὰς ἐπικρατούσας τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικὰς δοξασίας, τοιαύτη ἀπαιτήσις ἐλογίζετο ὡς ἀν-

τιβαίνουσιν εἰς τὰ κυριώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ὑποστηρίξῃ τοιαύτας ἀξιώσεις· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναγκωρίσεως αὐτῶν, ἔστω καὶ ἐμμέσου, ἠδύνατο νὰ ὡφεληθῇ ἄλλος ἰσχυρότερος αὐτοῦ διάδοχος. Καὶ ἔπειτα ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἠδύνατο οὐδὲ ὡς πρὸς τὸν πάπαν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς πρὸ μικροῦ τότε συγκροτηθείσης συνόδου· μετ' ὀλίγον μάλιστα συνεβιβάσθη πρὸς αὐτόν· ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος ἐνόμιζε τὴν μετὰ τοῦ πάπα συνεννόησιν προτιμότεραν τῆς μετὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἀφοῦ διὰ τῆς μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου συμμαχίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ ὁ πάπας.

Τοὺς λόγους τούτους εἶχε βεβαίως σταθμίσει πρὸ καιροῦ ὁ Βασίλειος καὶ εἶχε πρὸ καιροῦ διαφωνήσῃ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαήλ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πραχθέντα· διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς, ἅμα μείνας μόνος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐνόμισεν ὡς ἐν τῶν πρωτίστων αὐτοῦ καθηκόντων τὴν ἐξορίαν τοῦ Φωτίου καὶ τὴν τοῦ Ἰγνατίου ἀνάκλησιν. Συγχρόνως δὲ ὅτε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψαν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον ἐπιστολάς, δι' ὧν ἀνήγγειλαν μὲν εἰς αὐτόν τὴν γενομένην ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας μεταβολήν, παρεκάλουν δὲ αὐτόν νὰ συμπράξῃ εἰς ὀριστικὴν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ρύθμισιν, εἰς τὴν συγκρότησιν συνόδου οἰκουμενικῆς, ἧς ἔργον θέλει εἶναι ἡ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἀποκατάστασις. Εἶναι περιττὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῆς, περιεῖχεν ἐκφράσεις τινὰς ὑπερβολικῆς εὐλαβείας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, τὰς ὁποίας αὐτὸς τε καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ ἐρμηνεύσωσιν ὡς παραδοχὴν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ ἀξιώσεων. Ἦδη ὁ Βασίλειος ὠνόμαζεν ἔνθεον καὶ ἀποστολικὴν τὴν γνώμην τοῦ πάπα. Ἀλλ' ὁ Ἰγνάτιος ἐβεβαίουν ὅτι «ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ θεαρχικώτατος καὶ πανκλέεστατος λόγος, ἐν καὶ μόνον ἐξηρημένον τε καθολικώτατον ἱατρὸν (τῶν ἀσθενειῶν καὶ τραυματιῶν τῶν τῆς ἐκκλησίας μελῶν) προεχειρίσκει, τὴν σὴν δηλονότι ἀδελφικὴν καὶ πατρικὴν ὁσιότητα.» Ἐπειτα δὲ, παρθεὶς τὰς γνωστὰς τοῦ Σωτῆρος ρήσεις πρὸς τὸν ἀπόστολον Πέτρον «σύ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν,

καὶ πύλαι ἔδου οὐ κατισχύσωσιν αὐτῆς·» ἔτι δὲ «καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τοῦ Οὐρανοῦ κλπ.», προσέθετε «Τὰς δὲ τοιαύτας μακαρίας φωνὰς οὐ κατὰ τινι πάντως ἀποκλήρωσιν τῷ κορυφαίῳ μόνῳ περιέγραψεν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ πρὸς πάντας τοῦ ιεράρχας τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης παρέπεμψε.» «Καὶ τούτου χάριν ἐκπαλαὶ καὶ ἀνέκαθεν ἐν ταῖς ἀναφυσίσαις αἱρέσεσι καὶ παρανομίαις ἐκριζῶται τῶν πονηρῶν σκανδάλων γεγόνασιν (οἱ ἀρχιερεῖς Ρώμης).» «Καὶ νῦν δὲ ἡ σὴ μακαριότης ἀξίως διατεθεῖσα τῆς δεδομένης σοὶ Χριστόθεν ἐξουσίας . . . τὸν διὰ τῆς θυρίδος εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων ληστρικῶς εἰσελθόντα (Φώτιον) . . . τῇ χειρουργίᾳ τῆς ιεραρχικῆς σου καὶ ἀποστολικῆς ἐξουσίας τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας ἐξέτεμες σώματος.» Βεβαίως διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἀνεγνωρίζετο ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα Ρώμης. Τούτου ὅμως τεθέντος, διὰ τί δὲν ἀνετίθετο εἰς μόνον τὸν πάπαν ἡ ὀριστικὴ καὶ τελειωτικὴ τῆς ἀνὰ χεῖρας ὑποθέσεως ρύθμισις, ἀλλὰ συνεκαλεῖτο ἐπὶ τούτῳ σύνοδος οἰκουμενικὴ; διὰ τί αὐτὸς ὁ πάπας συνῆνει νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν σύνοδον ταύτην; Πῶς δὲ ἔμελλε νὰ συμπράξῃ ὡς πρόεδρος; ἀλλὰ τότε δὲν ἦτο κυρίαρχος. Ὡς κυρίαρχος; ἀλλὰ τότε πρὸς τί ἡ σύνοδος; Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου, ὅσῳ περιποιητικὴ καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔλυσεν τὸ ζήτημα, ὅπως βεβαιοῦσιν οἱ δυτικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἐργενοῦθερ ἀπεναντίας μάλιστα διὰ τῆς προτάσεως τοῦ νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπεδείκνυσεν ὅτι δὲν παραδέχεται ἀπολύτως τὴν κυριαρχικὴν τοῦ πάπα ἐξουσίαν. Καὶ τῶντι μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι βασιλεὺς καὶ πατριάρχης οὐδόλως ἐνόουν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν τὴν ἐννοιαν τῆς ἀπολύτου εἰς τὸν πάπαν ὑποταγῆς· ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Βασιλείου, ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, καὶ ὅτι μόνον ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν σύμπραξιν ταύτην ἐνόμισεν ὅτι εἴμπορεῖ νὰ παραδώσῃ αὐτῷ, δίκην θυμάτων, τὸν Φώτιον καὶ τοὺς φωτιανούς, ἐπιφυλαττόμενος ὅμως νὰ διασώσῃ ἀκέραιον τὸ κυριαρχικὸν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἀξίωμα. Ἐκ τούτου δὲ ἔπεται ὅτι ἡ τε πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δὲν ἀπέδιδον τότε πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὰς ἐπὶ αἱρέσει κατηγορίας, ὅσας πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν ἀπήγγειλε μὲν ὁ Φώτιος κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ἐκύρωσε

δὲ ἡ τελευταία οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἀλλὰ πρῶτιστον μέλημα εἶχον τὴν ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Δύσεως ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραχωρήσεων τὰς ὁποίας κατὰ τὸ φαινόμενον ἐποιοῦν εἰς αὐτὸν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Ὅταν ἔφθασαν αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἰς Ρώμην, ὁ πάπας Νικόλαος εἶχεν ἀποθάνει· ἀλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀδριανὸς Β' συνεκάλεσεν ἐν ἀρχῇ ἰουνίου 869 ἰδίαν εἰς Ρώμην σύνοδον ἣτις κατεδίκασεν ἀπάσας τὰς ἐν Κωνσταντινοπόλει κατὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου καὶ τοῦ Ἰγνατίου συγκροτηθείας συνόδους, ὡς παρασυνοχωγὰς, ἀνεθεμάτισεν αὐτὴς τὸν Φώτιον, καὶ ἀπένειμε συγγνώμην εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπράξαντας ἐὰν μετανοήσαντες φανῶσιν εὐπειθεῖς εἰς τὰ παπικὰ δόγματα. Μεθ' ὃ ὁ πάπας ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς τοποτηρητὰς ἵνα κομίσωσι τὰς προκειμένας ἀποφάσεις, καὶ προσέτι πρὸς δήλωσιν ρητῆς εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν θρόνον καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ ὑποταγῆς, φροντίσωσι νὰ ὑπογραφῶσι πάντα ταῦτα ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ προεδρεύσωσι τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ἣτις προέκειτο ἤδη νὰ συγκροτηθῇ αὐτόθι. Ἡ σύνοδος αὕτη συνήλθε τῇ 5 ὁκτωβρίου 869, καὶ ἐν αὐτῇ ὁ, τε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιμείνωσι πολιτευόμενοι ὅσον ἐνδέχεται συμβιβαστικῶς, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ κύριος ἢ μᾶλλον ὁ μόνος σκοπὸς τῆς συνόδου ταύτης ἦτο νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ὅσοι δὲν ἤθελον ἀναγνωρίσει τὴν γενομένην μεταβολήν, ὃ ἐστὶ νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἔπραξαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Ἀλλ' ἂν ἐπολιτεύθησαν συμβιβαστικῶς, δὲν ὑπετάχθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς ὅλας τὰς θελήσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἐνώσεως τύπος, ὃν λατινιστὶ συντεταγμένον ἐξαπέστειλεν ἐκ Ρώμης ὁ πάπας, ἵνα ὑπογραφῇ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, δὲν μετεφράσθη κατὰ λέξιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ συντομώτερον, καὶ προσέτι εἰς τρόπον ὅλως ἀναιροῦντα τοὺς ὅρους τῆς εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ρώμης θρόνον ὑποταγῆς. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω πως ἐλληνιστὶ δια-

τυπωθεῖσαν δὴλωσιν ὑπέγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔγινε καὶ ἤδη ὅ,τι εἶχε πράξει ὁ πατριάρχης Ταράσιος ὡς πρὸς τὰς πατριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἀδριανοῦ Α' ἐπὶ τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου (σελ. 548 τοῦ τρίτου τόμου). Τῶντι τὸ ἐλληνικὸν κεῖμενον, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν οἱ ἡμέτεροι, ἔλεγεν ἀπλῶς ὅτι ἀναθεματίζουν τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ὅτι παρὰδέχονται πάντα ὅσα περὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Νικόλαος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀδριανός, ἀλλ' οὐδὲν περὶ τῆς ἀναγνώρισεως τῆς κυριαρχικῆς τοῦ πάπᾱ ἐξουσίας διελάμβανε. Κατὰ δὲ τὰς ἐπομένας ἀποφάνσεις καὶ ἐνεργείας τῆς συνόδου ἔμελλε νὰ ἀποκαλυφθῇ ἔτι σαφέστερον ἢ τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ἰγνατίου, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ προκειμένου προκίρεσις. Κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροῦθερ ἡ ἀρχὴ ἣτις ἐπεκράτησε τῶν συζητήσεων οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀποφάσεων τῆς προκειμένης συνόδου, εἶναι, ὅτι οὐχὶ ὁ πάπᾱς μόνος καὶ ἀποκλειστικῶς, ἀλλὰ οἱ πέντε πατριάρχει, ὁ ἐστὶν ὁ Ρώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, εἶναι οἱ δικαιοῦμενοι νὰ κρίνωσιν ἀπὸ κοινοῦ περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἀφορῶντος εἰς τὴν ὅλην ἐκκλησίαν. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἠλίας ἀπεφάνητο ὅτι «τὰς πατριαρχικὰς κεφαλὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἔθετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀναφυόμενα σκάνδαλα δι' αὐτῶν ἀφανίζονται.» ἀπλῶς δὲ προκλήμενον ὀνομάζει τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης. Ὁ δὲ Σμύρνης μητροπολίτης Μητροφάνης, εἰς τῶν πιστοτέρων ὀπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου, καταδεικνύων τὴν παντελῆ τῶν πέντε ἱερχῶν ἰσότητα, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς «ἔθετο καὶ τῷ στερεώματι τῆς ἐκκλησίας οἷόν τινος μεγάλου φωστῆρος τὰς εὐθεῖς πατριαρχικὰς κεφαλὰς φαῦσιν πάσης τῆς γῆς, ὥστε ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ σκοτοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός.» Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐκφέρει ρητότερον τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὅτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ὑποθέσεις κρίνονται οὐχὶ ὑπὸ ἐνὸς τῶν πατριαρχῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς τῶν πατριαρχῶν πλειονοψηφίας, ἐρωτῶν· «πρᾶξιν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων τίς λῦσαι δυνήσεται;» Ὡσαύτως δὲ ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Βαάνης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς φωτικνοὺς παραινέσει αὐτοῦ, ἠρώτησεν αὐτούς· «δεῖξτε τὴν ὥραν ταύτην ὅτι εἴτε αἰρετικὸς τις, εἴτε σχισματικὸς ἐν οἰωδῇ-

ποτε τόπω ἐφρόνησεν ἔξω τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν, καὶ διεσώθη· εἰ γοῦν σήμερον τὰ τέσσαρα πατριαρχεῖα, μᾶλλον δὲ τὰ πέντε κατακρίνουσιν ὑμᾶς, τίς ὁ βοηθήσων ὑμῖν ;» Ὡμίλησε δὲ ὁ Βασίλειος περὶ τεσσάρων μόνον πατριαρχῶν, καὶ ὁ Βακάνης πρῶτον μὲν περὶ τεσσάρων, ἔπειτα δὲ ἀμέσως περὶ πέντε, διότι ὁ σύγκελλος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας δὲν ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ 870 καὶ δὲν μετέσχε κατὰ πρῶτον τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν τῇ ἐνάτῃ αὐτῆς συνεδριάσει· ἀλλ' ἦτο γνωστὴ ἐκ προοιμίου ἢ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας ὁμοφροσύνη αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοῦ πάπα ἀντιπρόσωποι, οἱ τῆς συνόδου προεδρεύσαντες καὶ πάσας τὰς δοξασίας ταύτας ἀκούσαντες, οὐ μόνον δὲν ἠμφισβήτησαν αὐτάς, ἀλλὰ καὶ διὰ τινων κανόνων τῆς συνόδου ταύτης, οἷον τοῦ 14, τοῦ 17 καὶ τοῦ 21 ρητῶς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἐργενροῦθερ, ἀνεγνώρισαν τὴν μετὰ τῶν πέντε ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητά. Ὡστε οἱ τὴν σύνοδον ταύτην συγκροτήσαντες ἀρχιερεῖς καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες σαφέστατα διὰ τῶν συζητήσεων καὶ ἀποφάσεων αὐτῶν ἀπέδειξαν ὅτι πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ ἀποδέχωνται κυριαρχικόν τι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δικαίωμα τοῦ πάπα.

Τοῦτο δὲ κατέστη φανερώτερον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεξήχθη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν ὑπόθεσις. Ἐν τῇ 6 συνεδριάσει ἣτις ἐγένετο τῇ 25 Ὀκτωβρίου, οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀφοῦ εἶδον ὅτι ὁ Φώτιος, προσχθεὶς ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἀπεποιήθη ν' ἀναγνώρισῃ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς, ἠξίωσαν ὅτι τὰ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀπεφασίσθησαν ἤδη ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ὑπὸ τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ὅτι ἦτο περιττὸν νὰ ἐπιτραπῇ περαιτέρω τις ἀπολογία ἐνώπιον τῆς συνόδου εἰς τοὺς φωτιανοὺς ἐπισκόπους. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος ἀπήτησε ν' ἀκούσῃ ἡ σύνοδος τοὺς φωτιανοὺς καὶ προεδρεύσας αὐτοπροσώπως τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης, διέταξε νὰ προσέλθωσιν οἱ κατηγορούμενοι, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα, οἵτινες δὲν ἀντέστησαν πλείοτερον. Τὸ μὲν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε τὸ αὐτό. Ἐπειδὴ οἱ φωτιανοὶ ἐπίσκοποι ἀπεποιήθησαν, ὅπως καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ν' ἀναγνώρισωσι τὴν δικαιοδοσίαν τῆς παρούσης συνόδου, συγκατεδικάσθησαν ἅπαντες καὶ συνανθεμχτίσθησαν μετὰ τοῦ Φωτίου, ἡ σύνοδος ὁμῶς δὲν παρέστη ὡς ἀπλοῦς ἐκτελεστῆς

τῶν προηγουμένως ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποφασισθέντων, ἀλλὰ ἐξέδωκεν ἰδίαν ἀπόφασιν, ἀφοῦ αὐτὴ ἠκροάτατο τῶν κκτηγορουμένων. Πρὶν ἢ προβῶμεν περὶτέρω, παρατηροῦμεν ὅτι, παρεκτός τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ἐκλήθησαν ἐνώπιον τῆς συνόδου κατὰ τὴν 8 αὐτῆς συνεδρίασιν, τὴν γενομένην τῇ 5 Νοεμβρίου καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν εἰκονομάχων. Ἐκ τούτων τρεῖς μὲν, ὁ κληρικός Νικητάς, ὁ νομικός Θεοράνης καὶ τις Θεόφιλος, ἀρνηθέντες τὰ δόγματα αὐτῶν, προσῆλθον εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν, ἐπαινεθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συνόδου. Ἀλλ' ὁ ἐπιφανεστέρως πάντων, ὁ γηραιὸς προστάτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως Θεόδωρος ὁ Κρίθινος, ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ καὶ συνανεθεματίσθη μεθ' ὅλων τῶν τετελευτηκότων καὶ ζώντων ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ἡ σύνοδος ἐξέδωκε προσέτι καὶ τινὰς κανόνες ἀναγομένους τὸ πλεῖστον εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα κυριώτατα παρ' αὐτῆς λυθέντα ζητήματα, τὴν καταδίκην τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν καὶ τὴν καταδίκην τῶν εἰκονομάχων, μεθ' ὃ διελύθη κατὰ τὴν δεκάτην συνεδρίασιν τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 28 Φεβρουαρίου 870. Πρὶν ἢ κηρύξῃ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ὁ βασιλεὺς ἠρώτησεν ἐὰν πάντες ὁμοφώνως παραδέχωνται τὰ ἀποφασισθέντα, εἰς ὃ ἡ σύνοδος ἀπεκρίθη διὰ πνευματικῶν ἐπευφημιῶν ὡς πρὸς τὰ γερόμενα καὶ νέων ἀναθεματισμῶν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἐπεθύμει καὶ ἠλπίζε νὰ κλείτῃ τὰς θύρας τοῦ λοιποῦ εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταῦτας ἔριδας, προσέθηκεν ὅτι «λυομένης τῆς ἀγίας ταύτης καὶ οἰκουμενικῆς Η' συνόδου, ὁ φωρεθησόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ ἐκνεκρωσθῇ, ὅστις ἂν εἴῃ, συγγνώμην παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν οὐχ εὐρήσει, ἀλλ' ἐνδίκως κατακριθήσεται καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ἀπελαθήσεται».

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη σύνοδος, ἣν οἱ μὲν Λατῖνοι ὠνόμασαν Η' οἰκουμενικὴν, εἰ καὶ μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἀπεκάλεσαν βραδύτερον διαρρήδην ψευδογδύην, ψευδοοἰκουμενικὴν, βιαίαν, παράνομον· καὶ ταῦτα ἐπρέσβευσαν περὶ αὐτῆς αἱ δύο ἀντίθετοι μερίδες, διότι δῆθεν ἀνεγνώρισε τὸ κυριαρχικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἀλλ' ἐξ ὧων ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν συνάγεται προδήλως ὅτι ἀπεναντίας ἡ σύνοδος αὕτη καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος μετὰ τῶν πέντε πατριαρχῶν,

ἦτοι τὴν λεγομένην ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν, ὀνομάσασα ἀπλῶς προκαθήμενον τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, τίνας ἔνεκεν ἄρα γε ἀπεδοκιμάσθη μὲν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, τοσοῦτον δὲ προθύμως ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν δυτικῶν; Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι ὁ Ἀδριανὸς Β' ἀπεδέξατο μὲν τὴν σύνοδον τοῦ 869, δὲν ἐπεκύρωσε δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ρηθέντα καὶ ἀποφασισθέντα περὶ τῆς πενταρχίας. Τοῦτο ὁμῶς κατ' οὐδὲν ἐλαττοῦ τὸ κύρος τῶν ἀποφασισθέντων, ὅχι μόνον διότι οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ οὐδόλως ἀντέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἑμα ὁ πάπας ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἔστω καὶ ὡς πρῶτος ἐν ἴσοις, δὲν ἐδικαιοῦτο ἔπειτα ν' ἀναιρέσῃ μονομερῶς τὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασισθέντα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡδύνατό τις ν' ἀμφισβητήσῃ τὰ περὶ πενταρχίας ἀποφασισθέντα, μήπως ἀφ' ἐτέρου ἐκυρώθῃ ἡ κυριαρχικὴ τοῦ πάπα ἀξίωσις; Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ὅχι ὥστε πάντοτε δεόν νὰ ἐξηγηθῇ διατί ὁ πάπας ἀπεδέχθη τὴν σύνοδον, οἱ δὲ ἡμέτεροι κατεδίκασαν αὐτήν;

Τὸ σπουδαιότερον ὅπερ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ κατ' αὐτῆς εἶναι, ὅτι ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ μετασχόντες αὐτῆς ἱεράρχαι. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεδριάσει δὲν εἶχον πικρευρεθῇ, πικρεκτὸς τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῆς Ρώμης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, εἰμὴ μόνον 12 ἐπίσκοποι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι προσκυζάνοντες καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἐπομένην συνεδρίαν συνεποσώθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς 102, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκόπων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν αἱ μεγάλαι τῆς Ἀνατολῆς σύνοδοι ὅσαι ἢ παρὰ πάντων ἢ παρὰ τινῶν ὀνομάσθησαν οἰκουμενικαί. Ἰνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς μόνας τὰς δύο προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Φωτίου προεδρευθείσας συνόδους τῶ 861 καὶ 867, εὐρίσκομεν, ὅτι τῆς μὲν πρώτης μετέσχον 318 ἐπίσκοποι, τῆς δὲ δευτέρας αἱ πράξεις φέρουσι περὶ τὰς 1000 ὑπογραφάς. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἀπέσχον τῆς προκειμένης συνόδου καὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Φώτιον, καίτοι ὁ βασιλεὺς πάσῃ δυνάμει ἐπρόσταυσε τὸν Ἰγνάτιον νὰ αὐτῇ ἀπόδειξις ὅποσον ἄδικος εἶναι ἡ

τοσάκις ὑπὸ τῶν Δυτικῶν ἐπανακληθεῖσα κατηγορία ὅτι παρ' ἡμῖν οἱ
 βασιλεῖς ἦγον καὶ ἔφερον κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ δ' εὐ-
 ἀριθμον τοῦτο τῶν ἀποδεχόμενων τὴν σύνοδον τοῦ 869 ἐπισκό-
 πων, ὁμολογοῦσι καὶ οἱ δυτικοί, ἀλλ' ἐπιφέρουσιν ὅτι ἡ ἀξία τῶν
 ἐκκλησιαστικῶν συνόδων οὐδέποτε ἐξετιμῆθη ἐκ τοῦ πλήθους τῶν
 μετασχόντων αὐτῶν ἀρχιερέων, καὶ ὅτι ἡ νομιμότης τῆς προκειμέ-
 νης στηρίζεται ἰδίως εἰς τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τῶν τοποτηρητῶν
 ὅλης τῆς Δύσεως καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς
 Ἀνατολῆς. Καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ νομίζομεν ὅτι ἀναμνησκόμενοι
 ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῶν πλείστων προηγουμένων συνόδων, δὲν δυνά-
 μεθα νὰ καταδικάσωμεν τὴν παροῦσαν ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συγ-
 κροτήσεως αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπείσθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ
 μᾶλλον ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρκεσθῇ εἰς
 τὴν ἐπιτραπείαν αὐτῷ προεδρίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ 150 περί-
 που ἔτη, ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, δὲν ἔπαυσαν πολιτευό-
 μενοι πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ρώμης μετὰ τῆς αὐτῆς μετριοπα-
 θείας καὶ συνέσεως, ἣν εἶδομεν διαλάμψασαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ
 869, ὅτε αἰφνης ὁ πάπας Λέων Θ' ἀντιστρέφων τὸ ἐπιχείρημα τοῦ
 Φωτίου ἀφώρισε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὡς αἰρετικὴν. Τότε τε-
 λευταῖον ἐνόησαν οἱ ἡμέτεροι ὅτι δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ ἐξευμενι-
 σθῇ ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης, καὶ νὰ συμβιώσῃ μετ' αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ
 κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν πρώτων οἰκουμενικῶν συνό-
 δων. Καὶ τότε μόνον ἀνκλαβόντες αὐθις τὸ ὄπλον τοῦ Φωτίου ἐπε-
 χείρησαν νὰ ἐγείρωσι κατὰ τῆς ἀκταπαύστου ἐκείνης τῆς δυτικῆς
 ἐκκλησίας ἐπιθέτως φραγμὸν τινὰ ἰσχυρότερον τῶν ὀρισμῶν, ὅσοι
 τοσάκις ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων περὶ τῶν ἀ-
 πλῶν αὐτῆς πρεσβείων, ἐπὶ δὲ τούτῳ ἀμυνόμενοι ἤδη, κατεδίκα-
 σαν τὰς καινοτομίας ὅσαι ἐπεκράτησαν ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὰ ἀρ-
 χαιότατα τῆς ἐκκλησίας δόγματα, νόμιμα καὶ ἔθιμα, ἵνα ὁ ἀρχιε-
 ρεὺς τῆς Ρώμης, εἴτε ὁμολογῶν τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ, εἴτε ἐπι-
 μένων εἰς αὐτάς, εἴτε δηλαδὴ ὑπενδίδων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς
 Ἀνατολῆς, εἴτε χωριζόμενος ἀπὸ αὐτῆς, ἀποβάλλῃ οὕτως ἢ ἄλλως
 πάντα τρόπον τοῦ νὰ ἐνσκήσῃ τοῦ λαιποῦ κυριαρχικῶς ἐπ' αὐτῆς
 δικαιώματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος τοῦ 869 εἶχεν ἀφήσει κατὰ μέ-
 ρος τὸν φραγμὸν τοῦτον, οὗ τὸν θεμέλιον λίθον ἔθετο ἡ τοῦ 867
 σύνοδος, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τοὺς

προηγούμενους ὁρισμούς, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχὺς ἀπεδείχθη πλειστάκις ἀνεπάρκῃς, τούτου ἕνεκα ἡ προκειμένη σύνοδος ἐλογίσθη ἀποδοκιμαστέα καὶ καταδικαστέα. Ἐννοεῖται ἤδη τίνος ἕνεκα οἱ δυτικοὶ τ' ἀνάπαλιν ἀπεδέχθησαν καὶ ἡσπάθησαν αὐτήν. Ναὶ μὲν αὕτη δὲν ἐπεκύρωσε κατ' οὐσίαν τὰς κυριαρχικὰς τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως ἀξιώσεις, καθιερώσασα ἐπ' ἐναντίας ἐτέραν ἀρχήν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν. Ἀλλ' κατὰ τύπους ἡ ἀνατυλικὴ ἐκκλησία ἐφάνη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὑποκύπτουσα εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ πάπα, διότι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς δι' ὧν οὗτος προσεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς αὐτήν, παρεστάθη ὡς δικαιοκτῆς, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· διότι ἡ σύνοδος τοῦ 867 ἡ ἐπαγαγοῦσα καιρίαν πληγὴν εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ πάπα, ἀνετράπη ἐκ θεμελίων· διότι ὁ Φώτιος ὁ κυριώτατος τῶν ἀξιώσεων ἐκείνων πολέμιος, κατεδικάσθη· καὶ διότι ἴσχυσαν ἤδη πᾶσαι αἱ ἰδιόρρυθμοι ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ πάπα κατὰ τοῦ Φωτίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐλογίσθησαν ὡς ἔμμεσός τις ἀναγνώρισις τῆς ποθητῆς κυριαρχίας, καὶ οἱ πάπαι μετὰ τὴν ταπείνωσιν ἣν ὑπέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 867, ἐνόμισαν συνετὸν νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν σχετικὴν ταύτην ἱκανοποίησιν ἐπιφυλακτούμενοι νὰ ζητήσωσι βραδύτερον τῆς συμπλήρωσιν αὐτῆς.

Ἐπὶ τέλους λοιπὸν ἐπεκράτησε τὸ τοῦ Φωτίου σύστημα καὶ ὄχι τὸ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Τὸ ζήτημα δηλαδὴ ἀντὶ τοῦ νὰ ᾔηται ἀπλῶς διοικητικόν, ἀπέβη αὐθις δογματικόν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο δὲν θέλομεν πύττει λυπούμενοι, διότι ὁ Φώτιος πρῶτος ἔφε-
 ρεν εἰς μέσον τὴν δογματικὴν διαίρεσιν. Ναὶ μὲν οἱ Λατῖνοι ἤθελον βεβαίως καὶ οἴκοθεν μεταχειρισθῇ τὸ ὅπλον τοῦτο· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἤθελον εἶναι πάντοτε προτιμότερον νὰ μείνῃ εἰς αὐτοὺς ἡ πρώτη τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς διαίρέσεως εὐθύνη. Καὶ ἤδη ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Ἰγνάτιον ἐπιμένομεν ἐπαινουῦντες τὴν μετριοπάθειαν αὐτῶν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δι' αὐτῆς δὲν ἐθυσίχσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅπως ἀπεδείχθη ἀμέσως ἡλίου φεινότερον. Τῷόντι τρεῖς ἡμέραι εἶχον μόνον παρέλθει ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, ὅτε ὁ Βασίλειος συνεκάλεσεν ἰδίαν τῶν πέντε πατριαρχῶν ἢ πέντε μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν δυνάμεων σύνοδον, ἵνα λύσῃ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα. Οἱ Βούλ-

γαροι, ὡς ἤξεύρομεν ἤδη (σελ. 790 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) εἶχον πρό τινος χρόνου ἀποδεχθῆ τὸν χριστιανισμόν δι' ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας καὶ βασιλείας. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπέτυχον, τούτου ἕνεκα, ἱκανὰ παρὰ τῶν ἡμετέρων πλεονεκτήματα, ἐφάνησαν ἔπειτα εὐδιάθετοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ὡσάύτως παρ' αὐτῆς τε καὶ παρὰ τῶν Φράγκων. Μετ' ὀλίγον ὁμως πάλιν, ὑπολαβόντες συμφορωτέραν τὴν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔνωσιν, ἀπέστειλαν αὐτόθι πρέσβεις, ἔτι διαρκούσης τῆς μεγάλης συνόδου, ἵνα λυθῇ ὑπὸ τῶν συνηγμένων ἀρχηγῶν ἅπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὸ ζήτημα, εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο θρόνων, τῆς παλαιᾶς ἢ τῆς νέας Ρώμης θέλει ὑπάγεται ἡ Βουλγαρική ἐκκλησίᾳ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ Βασίλειος συνεκάλεσε τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τοὺς τοποτηρητὰς τῶν πετσάρων ἄλλων πατριαρχῶν. Ὁ Ἰγνάτιος καίτοι παρὼν δὲν μετέσχε τῆς συζητήσεως οὐδὲ τῆς αποφάσεως, διότι ἐνείχετο εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἣτις ἐμελλε νὰ κριθῇ, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Ἀλλ' οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἅμα οἱ Βούλγαροι ὑπέβηκον τὸ ζήτημα αὐτῶν, ἔσπευσαν νὰ ἀντείπωσιν ὅτι ἡ Βουλγαρία εἶναι ἤδη ὑποτεταγμένη εἰς τὸν Ρωμαιοὺς θρόνον, διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς ἀπετάθη εἰς τὸν θρόνον τοῦτον παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐαυτὸν τε καὶ τὴν χώραν καὶ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ δεξάμενος ὁδηγίας καὶ διδασκαλίας καὶ ἐπιτρόπους καὶ ἱερεῖς. Τὸ πρᾶγμα εἶχεν οὕτω τῇ ἀληθείᾳ οἱ τοποτηρηταὶ ὁμως τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀντιπαρετήρησαν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ κρίνωσι πῶς ἔχουσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ πῶς δεόν νὰ ὁρισθῶσιν. Ἡρώτησαν λοιπὸν τοὺς Βουλγάρους εἰς τίνα ἀνῆκεν ἡ χώρα αὐτῶν ὅταν καθυπέταξαν αὐτήν, καὶ ἂν ὑπῆρχον τότε αὐτόθι Ἕλληνες ἢ Λατῖνοι ἱερεῖς· ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι ἀπεκρίθησαν ὅτι ἡ μὲν χώρα ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, Ἕλληνες δὲ μόνον ἱερεῖς ὑπῆρχον τότε αὐτόθι, οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀπεφώνησαν ἤδη, ὅτι ἄρα ἡ χώρα ἀνῆκεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἐξερράγη μακρὰ συζήτησις, τῆς ὁποίας ὁμως ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐπικύρωσις τῆς προηγουμένης αποφάσεως, λαμπρῶς οὕτως ἐφαρμοσθέντος τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς πενταρχίης κανόνος. Οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα διεμαρτυρήθησαν, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις ἐξετελέσθη, ὥστε κατέστη εἴπερ ποτὲ ἀναμφισβήτη-

τον ὅτι ἡ σύνοδος τοῦ 869 καθιέρωσε τὴν μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητά, οὐχὶ δὲ τὴν κυριαρχίαν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Βασίλειος οὐδὲ κεραίαν ἐθυσίασε τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ κύριος σκοπὸς οὗ ἕνεκα κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον καὶ ἀπεδοκίμασε πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς δύσεως πραχθέντα, ἥτοι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἀπέτυχεν ἐπὶ τινὰ χρόνον. Οἱ πολυάριθμοι φωτιανοὶ ἐπίσκοποι, καίτοι κατεδικάσθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου, ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν καὶ πρκαμυθούμενοι καὶ καθοδηγούμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Στενῶ τοῦ Βοσπόρου διατρίβοντος, συνεκρότησαν ἰδίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκκλησίαν, ἀποτελοῦντες χωριστὴν ἱεραρχίαν, τελοῦντες χωριστὰς ἱεροπραξίας, καὶ ἔχοντες χωριστὸν ποιῆμιον. Τὸ ποιῆμιον τοῦτο δὲν ἦτο ὅσον τὸ τοῦ Ἰγνατίου πολυάριθμον· διότι, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, ἡ μερὶς τοῦ Φωτίου συνέκειτο ἐκ τῶν λογιωτέρων καὶ ἀνωτέρων τοῦ κράτους τάξεων, ἐνῶ περὶ τὸν Ἰγνάτιον συνεσπειροῦτο ὁ πολὺς τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν ὄχλος. Ἐὰν ὅμως οἱ φωτιανοὶ ἦσαν ἀριθμητικῶς ἀσθενέστεροι, ὑπερίσχυον κατὰ τὰ πλούτη καὶ τὴν παιδείαν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐκ τούτου κατεῖχον πλεῖστα τῶν δημοσίων ἀξιωματιῶν, ὁ δὲ Βασίλειος συμβιβαστικῶς πάντοτε πολιτευόμενος δὲν ἤθελε νὰ μεταχειριθῇ τὴν βίαν κατὰ τῶν ἡττηθέντων, ἕκαστος ἐννοεῖ οἴκοθεν πῶς οὗτοι ὠφελούμενοι ἐξ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῆς κυβερνήσεως ἐξηκολούθουν, ἂν ὅχι ἀντιπαλαίοντες κατὰ τῆς καθεστώσεως ἐκκλησίας τοῦλάχιστον κεχωρισμένοι διατελοῦντες ἀπὸ αὐτῆς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐπὶ τινὰ ἔτη· ἀλλ' ὁ Φωτὴν ἐνόησε πρωϊμώτατα ὅτι τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε δογματικῶς διεφώνει πρὸς τὰ καθεστῶτα, οὔτε φύσει ἦτο διατεθειμένος νὰ διαγάγῃ βίον ἰδιωτικόν, ἐσκέφθη ἐξ ἀρχῆς πῶς δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐκρύθμου θέσεως εἰς ἣν περιέστη. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ποτὲ δὲν ἐπεχείρησε νὰ δημαγωγήσῃ· δὲν ἐπεχείρησε δηλαδὴ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς πολλοὺς ἀπαρνούμενος τὰ ἐλευθέρια αὐτοῦ φρονήματα χάριν τῶν προλήψεων τοῦ ὄχλου, καὶ αὐτός, ὁ τοσάκις τοσοῦτον εὐτελῶς κολακεύσας

τοὺς ἰσχυροὺς δυνάστας, δὲν κατεδέχθη ποτὲ νὰ κολακεύσῃ τὸ πλῆθος· τόσον εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ μεγάλα πνεύματα σώζουσι καὶ ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν ἀριστοκρατικὰς τινὰς ἑξεις. Ἐν ἔτει 869, καὶ πρὸ τῆς συνόδου καὶ διαρκούσης αὐτῆς, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει φυσικὰ φαινόμενα ὀλέθρια, σεισμὸς φοβερὸς καὶ καταιγὶς σφοδρά, ἐξ ὧν ἕνεκα μὲν τοῦ σεισμοῦ πολλὰ ἐκκλησίαι καὶ πλεῖστοι οἴκοι καὶ περιστύλια κατηδαφίσθησαν, καὶ κτηνῶν καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο ἀμύθητος πανωλεθρία, ἕνεκα δὲ τῆς καταιγίδος, ἐκτὸς ἄλλων δεινῶν, αὐτοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου ὁ τῆς στέγης μόλυβδος ὡς μεμβράνα τις συνελίχθη. Ὅταν πρὸ ὀκτῶ ἐτῶν εἶχε συμβῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει σεισμὸς μέγας (σελ. 785 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν συμφορὰν ταύτην ὡς σημεῖον τῆς θείας ὀργῆς διὰ τὴν καταδρομὴν, ἣν ὑφίστατο τότε ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν. Τίποτε λοιπὸν δὲν ἦτο εὐλογώτερον ἢ νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ἡδὴ αἱ τοῦ 869 συμφοραὶ ὡς ἐπιγενόμεναι ἕνεκα τῶν παθημάτων τοῦ Φωτίου. Καὶ τινες φαίνεται τῶν ὁπαδῶν του ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ του γεγονότος τούτου, ἵνα καταπλήξωσι τὰ πλῆθη καὶ προσελκύσωσι τὰς συμπαθείας αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ πεπτωκότος πατριάρχου. Ἀλλ' ὁ Φώτιος, ὅστις τῷ 861 δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξῃ ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ὅτι οἱ σεισμοὶ συμβαίνουσιν οὐχὶ ἐκ τοῦ πλῆθους τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς πλησμονῆς τῶν ὑδάτων, δὲν ἐπέισθη οὐδὲ νῦν νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀντίθετον ὄπλον πρὸς ὄφελος αὐτοῦ· καὶ ἀπαντῶν πρὸς ἀρχαῖον φίλον, τὸν μετ' αὐτοῦ πεσόντα καὶ ἐξορισθέντα Γρηγόριον Ἀσβεστάν, ὅστις πιθανώτατα προέτρεπεν αὐτὸν νὰ δώσῃ εἰς τὰ γενόμενα τοιαύτην τινὰ ἐρμηνείαν, ἔγραψε διαρρήδην· «ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν φαίην δίκας τίνουσιν τὴν πόλιν τῶν εἰς ἡμᾶς ἀδικημάτων ἀντὶ πόλεως πολυάνδριον γενέσθαι, παραινῶ δὲ μὴδὲ τὴν ὑμῶν ὁσιότητα ταῦτα ἐννοεῖν.» Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ἠθέλε νὰ δημαγωγήσῃ καὶ τοῦτο ἴσως διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἵνα δημαγωγήσῃ ἔπρεπε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ παραβῇ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτὸς ὅστις, ὡς πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, παρεδίασε πλέον ἢ ἅπαξ τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον, ἐσεβάσθη αἰείποτε ὡς γνήσιος πάλιν Ἕλληνα τὸ αἰσθητήριον τὸ λογικόν. Ὁ Φώτιος λοιπὸν δὲν ἠθέλε νὰ δημαγωγήσῃ· ἐπειδὴ

ὅμως ἤθελε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ ἕτερον στήριγμα, καὶ τὸ στήριγμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔναι ἄλλο εἰμὴ ἡ βασιλεία. Ὅθεν καίτοι καθηρέθη, καίτοι ἐξωρίσθη, καίτοι κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, δὲν ἔπαυσεν εὐλαβῶς πάντοτε πολιτευόμενος πρὸς αὐτόν, καὶ παραινῶν τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ νὰ εὐχωνται ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν του ἐν ταῖς ἱερουργίαις. Ὁ δὲ Βασίλειος πάλιν εὐχαρίστως ἔβλεπε ταῦτα, διότι ποθῶν τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, καὶ βλέπων ὅτι ὁ γέρον Ιγνάτιος δὲν θέλει ἐπιζήσει πολὺ, προησθάνετο, ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἐτέρου διαδόχου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ αὐξήσῃ τὰς ὑφισταμένους διενέξεις, ἐνῶ ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἐπάνοδος τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἦτο πιθανὸν νὰ ἐπιφέρῃ ἐπὶ τέλος τὴν κοινὴν διαλλαγὴν, διὰ συμβιβασμοῦ τινος αὐτοῦ πρὸς τε τοὺς ἰγνατιανοὺς καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Δύσεως.

Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ὅστις οὐδέποτε κατεδίωξεν αὐστηρῶς τὸν Φώτιον, ἀνεδείκνυτο ὁσημέρῃ ἐπεικέστερος πρὸς αὐτόν, τιμῶν ἰδίως τὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρός· καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 876 ἀνεκλήθη ὁ Φώτιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιτραπείς μετ' ὀλίγον καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τεσσάρων τοῦ βασιλέως παίδων, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου καὶ Στεφάνου. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωτίου ἠξίωσαν ὅτι ὁ Βασίλειος ὠρμήθη εἰς τοῦτο σφόδρα κολακευθεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐξορίστου συνταχθείσης, ὡς ἄδεταί γεγενεολογίας, καθ' ἣν ὁ ἀρχηγέτης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρίστατο ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ παναρχαίου καὶ περσιανοῦ ἐν Ἀσίᾳ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Ἀρσაკιδῶν. Ἄλλοι ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ ἀνάκλησις παρεσκευάσθη διὰ μαγικῶν ὑδάτων καὶ βρωμάτων παρατεθέντων τῷ βασιλεῖ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου τοῦ Σχινταβάρηνου, ὅστις μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἦτο ἐνταῦτ' φίλος τοῦ Φωτίου. Τὰ θρυλούμενα ταῦτα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα οὔτε πρὸς τὸν χαρακτῆρα, οὔτε πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἀνθρώπων τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Βασίλειος, ὅσῳ κενόδοξος καὶ δεισιδαιμόνων ἂν ὑποτεθῇ, ἦτο ἐνταῦτ' ἀνὴρ συνετός, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι λόγοι κοινοῦ συμφέροντος σπουδαῖοι ὑπηγόρευσαν πρὸ πάντων τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ.

Καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἦτοι τῷ 877 (κατ' ἄλλους 878) ἐτελεύ-

τησεν ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, τῇ δὲ τρίτῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡμέρᾳ κατέλαβεν ὁ Φώτιος ἐκ δευτέρου τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τῇ προτροπῇ τοῦ βασιλέως. Πῶς τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ ἀναγνώστης, ἐνῷ ἐσώζοντο ἔτι ἀκέραιαι αἱ ἀποφάνσεις τῆς πρὸ ὀκταετίας συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ἣτις, προεδρεύοντος τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Βασιλείου, τοσοῦτον πανηγυρικῶς ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον; Πῶς τοῦτο ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς ἐξήγησιν τοῦ πράγματος, εἰμὴ τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν ὑφ' ἡμῶν, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι αὗται σύνοδοι δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὴν βραδύτερον ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὰς σπουδαιότητα καὶ ὅτι, συγκροτούμεναι κατὰ τὰ ἐκάστοτε συμφέροντα τῆς κοινωνίας δὲν ἴσχυον εἰμὴ ἐνὸς ἐλογίζετο ἀναγκαῖον νὰ ἰσχύσωσι καὶ ἔπειτα ἐτίθεντο ἐκ μέσου ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρεκτὸς εὐαρίθμων τινῶν ἀρχιερέων, ἱερέων, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, πάντες οἱ λοιποὶ ἀπεδέξαντο καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην καὶ αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς. Μηδὲ ὠφεληθῶσι πάλιν ἐκ τούτου οἱ δυτικοὶ ἵνα ρητορεύσωσι κατὰ τῆς δουλοφροσύνης τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, ὡς προθύμως πάντοτε ὑποτασσομένου εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, διότι αὐτὸ τοῦτο ἀπαραλλάκτως ἔπραξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Φώτιος λησμονῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τῷ 868 ψηφισθεῖσαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκην, ἔσπευσε ν' ἀναγγεῖλῃ εὐλαβῶς εἰς τὸν πάπαν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ συμπράξῃ δι' ἀποκρισιαρίων εἰς τὴν σύνοδον, ἣν ἐμελέτα νὰ συγκροτήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς κύρωσιν τῶν γενομένων. Ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον ἀληθὲς ὅτι ἀφ' ἑτέρου ὁ πάπας Ἰωάννης Η' λησμονῶν τὰς πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀσπασθῇ, λησμονῶν ὡσχύτως τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ὁποίαν ἀνωμολόγησεν ὡς ὀγδόην οἰκουμένην, ἔσπευσε ν' ἀναγνώρισῃ τὸν Φώτιον πρῶτον διὰ τῶν ἀποκρίσεων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολάς καὶ δεύτερον διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς συνόδου ἣν συνεκάλεσεν ὁ Φώτιος ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἣτις συνήλθε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 879 καὶ ἐπτάκις συνεδριάσασα, διε-

λύθη κατὰ μάρτιον τοῦ 880, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρα τῆς πρὸ δεκαετίας κατὰ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσης καὶ κατὰ τοῦτο ἡ πανηγυρικωτέρα ὅλων τῶν προηγουμένων, πλὴν τῆς ἐν Χαλκηδόνι, διότι, παρεκτὸς τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῶν τοποτηρητῶν τοῦ πάπα, παρέστησαν ἐν αὐτῇ περὶ τοὺς 360 μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους. Δὲν ἤρκεσθη δὲ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν Φώτιον, ἀλλὰ μονοῦ ἐθεοποίησεν αὐτὸν, ἀναδείξασα καθυπέρτερον τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροῦθερ, τῆς συνόδου δὲν προέστησαν ὡς ἄλλοτε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλὰ προέδρευεν ὁ Φώτιος. Ὅταν ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει, μετὰ ἄπειρα ὑπὲρ τοῦ Φωτίου ἐγκώμια, ὁ Καισαρείας Προκόπιος ἀνέκραξε «τοιούτον ἔπρεπεν ἐπ' ἀληθείας εἶναι τὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου τὴν ἐπιστασίαν λαχόντα, εἰς τύπον τοῦ ἀρχιποίμενος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα ἐπεκύρωσαν τὸν λόγον εἰπόντες· «καὶ ἡμεῖς οἱ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς κατοικοῦντες ταῦτα ἀκούομεν», ὃ ἐστὶν ἀνεδίβασαν τὸν Φώτιον εἰς περιωπὴν ἀνωτέραν ὁμολογουμένως τῆς τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ συνεδριάσει οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα οἴκοθεν ἀπένειμαν εἰς τὸν Φώτιον τὴν ὑπέροχον ἐκείνην ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν· διότι ἀφοῦ ἡ σύνοδος ἄπασα ἀνεβόησεν, «ὅτι Θεὸς οἶκεῖ ἐν αὐτῷ οὐδεὶς ἀγνοεῖ», οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα προσέθηκαν ἐπὶ λέξεως τὰ ἐξῆς· «τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ τοιοῦτον φῶς διέδωκαν εἰς τὴν καθαρὰν ψυχὴν τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, ὅτι λαμπρύνει καὶ φωτίζει πᾶσαν τὴν κτίσιν. Ὡς περ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ εἰς μόνον τὸν οὐρανὸν περιέχεται, ὅμως ὅλον τὸν περίγειον κόσμον φωτίζει, οὕτω καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν, ὁ κύριος Φώτιος, καθέζεται εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν κτίσιν δαδουχεῖ καὶ καταλάμπει». Καὶ πλὴν τούτου ἡ σύνοδος ἀπηγόρευσε διαρρηδὴν πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην. Τῇ δὲ 13 Αὐγούστου 880 ὁ πάπας Ἰωάννης Η' δι' ἀπαντήσεών του πρὸς τε τὸν Βασίλειον καὶ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπεκύρωσε τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ Φωτίου. Ὁ ἀγὼν τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους τῆς ἀνατολῆς, ἐφάνετο στεφανωθεὶς δι' ἐπιτυχίας

πληρεστάτης· ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη καὶ ἐνότης, ἀποκατασταθεῖσα ἐν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει. Αὐτὸς δέ, αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγου ἔτι ἐξόριστος καὶ κητάδικος, εἶδεν ἑαυτὸν προεδρεύοντα τῶν ἀντιπροσώπων σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ ἤκουσεν αὐτοὺς ἀναβιβάζοντας αὐτὸν εἰς ὕψος μέγα, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν προκατόχων του εἶχα φθάσει, οὐδεὶς δὲ τῶν διαδόχων ἔμελλε νὰ μετεωρισθῇ, καὶ προσέτι κυροῦντας τὸ κεφαλαιωδέστερον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κητὰ τῶν κεινοτομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκης διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως ἣν ἐψήφισαν πάσης οἰασδῆποτε προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Ὁ Θρίαμβος ἐνὶ λόγῳ ἦτο πλήρης Θρίαμβος πολιτικός, ἐκκλησιαστικός, προσωπικός. Ἀλλὰ τὰ χρυσᾶ ταῦτα ὄνειρα δὲν ἔμελλον νὰ διαρκέσωσι πολὺ. Ὁ Ἰωάννης Η' ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψε τῇ 13 Αὐγούστου 880 πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Φώτιον δὲν ἀπεδέχετο τὰ τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν γένει μόνον, προσεπιφέρων ὅτι ἐὰν οἱ ἀποκρισιᾶριοι αὐτοῦ ἔπραζάν τι ἐν αὐτῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ὁδηγίων των, ἀποφάνεταί τὸ τοιοῦτον ἄκυρον καὶ μὴ ὄν. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ πάπας Ἰωάννης Η' δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον εἰμὴ πρῶτον ἵνα προλάβῃ νῦν μάλιστα ὅτε οὗτος εἶχε τὸν Βασίλειον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὴν ὀριστικὴν καὶ διαρκῆ μετὰ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ρώμης διάστασιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ρωμαϊκὸς θρόνος ἤθελεν ἀποβάλλει πάντα τρόπον ἐνεργείας ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς· δεύτερον διότι εἶχεν εἴπερ ποτε ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας τοῦ Βασιλείου κατὰ τῶν δεινῶς πιεζόντων τὰς παπικὰς χώρας Σαρακηνῶν· τρίτον διότι ἤλπιζε τὴν ἀπόδοσιν τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπαρχιῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔπαυε προτείνων ἀξιώσεις. Προσεπιφέρουσι δὲ οἱ δυτικοὶ ὅτι, καίτοι εἶχε σπουδαίους λόγους ἵνα πράξῃ παρὰ τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 869 συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ὁ Ἰωάννης Η' ἠθέλησεν οὐδὲν ἥτιον νὰ δικτώσῃ ὅσον ἔνεστι τὸ κῦρος τῶν προηγουμένως κατὰ τοῦ Φωτίου ψηφισθέντων, ἀποδεξάμενος αὐτὸν ὑπὸ ὅρους τινὰς μόνον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ ζητήσῃ συγγνώμην ἐπὶ συνόδου, καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ ἀναμιχθῇ τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας· ὅτι πάντα ταῦτα περιείχοντο ἐν τε ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ πάπας πρὸς τὴν σύνοδον διὰ τῶν ἀποκρισιῶν αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ὁδηγίαις τὰς ὁποίας πρὸς

αὐτοὺς ἔδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἡ μὲν τῶν ἐπιστολῶν ἐλληνικὴ μετάφρασις παντελῶς ἡλλοίωσε τὰς προκίρσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, οἱ δὲ τοποτηρηταὶ αὐτῷ διπλωματωμένοι καὶ δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ Φωτίου παντελῶς ἐλησμόνησαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ἄνευ ἐπιφυλάξεως τινός· ἀντιβιάσαντες μάλιστα αὐτὸν εἰς περιωπὴν καθυπερτέραν σχεδὸν τῆς τοῦ ἐντολέως αὐτῶν. Περὶ δὲ τούτων ἀκριβέστερον πληροφορηθεὶς ὁ Ἰωάννης Η' παρὰ νέου τινὸς πρεσβευτοῦ, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐξ απέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 880, τοῦ ἐπισκόπου Μαρίνου, ἀνελθὼν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐν τῷ ἁμβωνί τῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐκκλησίας καὶ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας, ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον, πάντων ἀκουόντων εἰπὼν· ὁ μὴ ἔχων τὸν θεοκρίτως ἀναθεματισθέντα Φώτιον, ὡς ἀφῆκεν αὐτὸν Νικόλαος καὶ Ἀδριανὸς οἱ ἁγιώτατοι πάπαι οἱ προκατόχοί μου, ἔστω ἀνάθεμα.

Δὲν θέλομεν μακρηγορήσει ἐνταῦθα περὶ ὧν οἱ ἡμέτεροι ἀντιτεῖπον ἢ ἠδύναντο ν' ἀντεῖπωσιν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν παρέστησαν τὰ πράγματα οἱ δυτικοί. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὁμολογοῦντες ὅτι πολιτικοὶ πρὸ πάντων λόγοι ἰδιοτελοῦς συμφέροντος ἔπεισαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον, δὲν ὁμολογοῦσιν ἄρα γε συγχρόνως, ὅτι ἡ κατηγορία ἦν τοσάκις ἐξήνεγκον κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὡς ἀγομένης καὶ φερομένης ὑπὸ πολιτικῶν λόγων καὶ ἰδιοτελῶν συμφερόντων, ἐφαρμόζεται ἐξ ἴσου τοῦλάχιστον καὶ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν; Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα λέγουσι, παρεβίασαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὸ ἀκαταπύστως ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπαλαμδνόμενον, (διότι ἐρρέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 861, σελ. 786 καὶ ἐπ. τοῦ τρίτου τόμου, ἐρρέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 869, ἥδη δὲ ἐλέγετο καὶ ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν) ἀποδεικνύει, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, δυοῖν τὸ ἕτερον· ἢ ὅτι οὐδέν τι εἶχεν ἄνθρωπον ἱκανῶς τίμιον, ὥστε νὰ τηρήσῃ πιστῶς τὰς δεδομένας αὐτῷ ὁδηγίας, ἢ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἅμα ἔδλεπον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, ἐπείθοντο ὅποσον παράλογοι ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ἐπολιτεύοντο εἰς τρόπον ὅσον ἐνδέχεται συμβιβάζοντα αὐτὰς πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν, ὃν ὠφειλον βεβαίως νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Καὶ ἔπειτα ὁ πάπας

Ἰωάννης Η' ἐπεκύρωσε κατ' ἀρχάς τὰ ἀποφασθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 879—880 ἔτους· καὶ μὲν ἔδωκε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπραξε καὶ ὁ Ἀδριανὸς Β' ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 879, τὴν ὁποίαν δὲν ἔπαυσεν ἐντούτοις ἐνεκα τῶν ἐπιφυλάξεων ἐκείνων, νὰ ἀνγκνωρίζῃ ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὡς ὀρθόην οἰκουμενικὴν. Τόσον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνη ἐλογίσθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει ὡς ἔχουσα πλήρες κύρος, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον πλεῖστοι δυτικοὶ κατηγοροῦσιν αὐτὸν οἱ μὲν ἐπὶ αἰσχυρῶ ἀνκνδρίῳ, οἱ δὲ ἐπὶ ἀδυναμίῳ χαρακτῆρος, οἱ δὲ τοῦλάχιστον ἐπὶ ὀλίγῃ συνέσει καὶ προνοίᾳ. Ὁ δὲ καρδινάλιος Βαρώνιος κατήντησε νὰ ἐκφέρῃ τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης μῦθος ἔλαβεν ἀρχὴν ἐκ τοῦ θηλυπρεποῦς πολιτεύματος τοῦ Ἰωάννου Η' πρὸς τὸν Φώτιον. Πλὴν τούτου σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η' πρὸς τὸν πατριάρχην Φώτιον, δι' ἧς ὁ πρῶτος διαρρήδην ἀποδέχεται μίαν τῶν κεφαλαιωδεστέρων ἀποφάνσεων τῆς προκειμένης συνόδου, καὶ διαρρήδην ἀποδοκιμάζει πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην ἢ ἄλλην τινὰ οἰκνδῆποτε ἀλλοίωσιν αὐτοῦ, γράφων πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· «παρὰδηλοῦμεν τῇ αἰδεσιμότητί σου, ἵνα περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου, δι' ὃ συνέβη τὰ σκάνδαλα μέσον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἔχῃς πληροφορίαν εἰς ἡμᾶς, ὅτι οὐ μόνον οὐ λέγομεν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρῶτον θερρήσαντας τῇ ἐκτῶν ἀπονοίᾳ τοῦτο ποιῆται, παρὰβάτας τῶν θείων λόγων κρίνομεν, καὶ μεταποιητὰς τῆς θεολογίας τοῦ δεσπότη Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων, οἱ συνελθόντες συνοδικῶς παρέδωκαν τὸ ἅγιον σύμβολον, καὶ μετὰ τοῦ Ἰούδα αὐτοὺς τάττομεν». Ναὶ μὲν οἱ πλεῖστοι τῶν δυτικῶν ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητά τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀλλ' ὁ Πίχλερ ἀνσχευάσας τὰ κυριώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων δι' ὧν οὗτοι ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσι τὴν νοθείαν αὐτῆς, ἀποδέχεται τὴν δῆλωσιν ταύτην, ἀδιστακτικῶς ὡς γνησίαν. Καὶ διατι ὅχι, ἀφοῦ σήμερον εἶναι ἀναμφισβήτητον, κατὰ τὴν σοφωτάτην περὶ τούτου ἀπόδειξιν τοῦ Ἐργενροῦθερ, ὅτι ἐν τῇ ἐνάτῃ ἐκατονταετηρίδι ὁ ρωμικὸς θρόνος πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἀποδεχθῇ ἔτι προσθήκην τινὰ εἰς τὸ σύμβολον. Τελευταῖον δέ, καὶ τὸ μᾶλλον ἴσως ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὁ Φώτιος οὐδέποτε ἐφάνη γινώσκων, ἢ καὶ πόρρωθεν ὁπωσδήποτε αἰνιττόμετος τὸ ἀνάθεμα τὸ ὅποιον λέγεται ὁ Ἰωάννης Η' ἀπαγγείλας κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεναντίας,

ἐν τῷ πολὺ βραδύτερον συνταχθέντι Λόγῳ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου εἰς τρόπον μηδεμίαν ἐπιτρέποντα ἀμφιβολίαν ὅτι ἐξηκολούθει φιλικώτατα πρὸς αὐτὸν διικκείμενος. Διότι ἐν τῷ κεφαλίῳ 88 τοῦ Λόγου τούτου ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἐκείνου τῆς Ρώμης. «Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξωκείωτο τὰ ἡμέτερα), οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρεῖος, ἀνδρεῖος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρεῖος δὲ μισεῖν καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ρώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεισμάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ (δηλαδή τῇ συνόδῳ τοῦ 879—880) παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ρώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον, γνώμῃ καὶ γλώττῃ καὶ χερσὶν ἱερᾷς τῶν εἰρημινῶν περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο.» Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀντιρρήσεων εἰς τὰ παρὰ τῶν δυτικῶν λεγόμενα περὶ τῆς ἐν ἔτει 879—880 συγκροτηθείσης συνόδου, ἠδύνατο εὐλόγως τις νὰ ἐξαγάγῃ ὡς τελικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης Η' οὐδέποτε ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον καὶ οὐδέποτε ἀνεκάλεσε τὴν προηγουμένως δοθεῖσιν ἐπικύρωσιν τῆς συνόδου ἐκείνης· ὅτι ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μαρτίνου, ὅστις, προϊστάμενος ἀποκλειστικωτέρως τινὸς μερίδος τῶν ρωμαϊκῶν ἐπισκόπων, εἶχεν ἀποσταλῆ, ὡς εἶδομεν, εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἶχε περιέλθει εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Φώτιον, ἰδίως ἕνεκα τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τοιούτων πολιτικῶν ζητημάτων, καὶ ὅτι ἔπειτα ὁ Μαρτίνος ἐπέδωκε τὸν ἀναθεματισμὸν εἰς τὸν Ἰωάννην Η' ἵνα μὴ φανῇ ὅτι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης ὑπῆρξε καὶ τις ὅστις καθ' ὁλοκληρίαν συνεβιβάσθη πρὸς τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον τῆς Ἀνατολῆς ἱεράρχην. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ σύνοδος ἠκυρώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', πάλιν ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων περιερχόμεθα εἰς τὸ διὰ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ἤττον θλιβερόν συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰωάννης Η', ἀφοῦ ἕνεκα

πολιτικῶν λόγων συνεβιάσθη πρὸς τὸν Φώτιον, βραδύτερον ἔνεκα συμφερόντων ὡσχύτως πολιτικῶν, περιῆλθε πρὸς αὐτὸν εἰς ρῆξιν.

Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος τῶν συζητήσεων τούτων καὶ ἐρίδων, αἵτινες ἐξακολουθοῦσιν ἐπὶ ματαίῳ ἐπὶ τοσούτους ἤδη αἰῶνας ; Ἡ διάστικσις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ὡς ἐκ τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, οὕτως εἶπεῖν, πεπρωμένη. Ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος δυσκολώτατα ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι τότε, καθὼς οὐδὲ προηγουμένως εἶχον ἐπὶ μακρὸν συμβιβασθῆ, καίτοι οἱ λόγοι τοῦ χωρισμοῦ ὑπῆρξαν ἄλλοτε πολὺ ὀλιγώτεροι ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Τῶντι, καὶ οὓς χρόνους, ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδι συνεπληρώθη ἡ κυριαρχία τῆς Ρώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς δύσεως ὑπεροχὴ ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τῶν δύο ἐκείνων τοῦ κόσμου κλασμάτων, εἶχεν ἐπικρατήσει πολὺ οἰκειότης, ὃν ὅχι ταυτότης πλήρης καὶ ὅμως καθ' ὅλους τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους ἀγῶνας, οἵτινες ἀνέσειαν τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον πρὶν ἢ οὗτος ὑπαχθῇ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Αὐγούστου, εἶδομεν τὸ κράτος ἄλλεπαλλήλως διχοτομούμενον καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἀνατολὴν κατεξανισταμένην πάντοτε ὑπὸ ἑνὸς τῶν ἀντιπάλων κατὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, τασσομένης ὑπὸ τὸν ἕτερον ἀντίπαλον. Καὶ τότε μὲν ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἔπαυσεν ἠττωμένη, ἀνορθωθείσης καὶ ἀσφαλισθείσης τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπεροχῆς τῆς Δύσεως ἐπὶ τρεῖς περίπου ἐκατονταετηρίδας. Ἐν τῇ τρίτῃ ὅμως καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκατονταετηρίδι μετὰ Χριστὸν, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς Δύσεως ὑπεροχὴ ἐμειώθη ὡς ἐκ τῆς βαθμιαίας παρραμῆς τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ἠθικὸς καὶ διανοητικὸς βίος τῆς ἐλληνικῆς ἀνατολῆς ἀπέβη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, διὰ τὸν ἐν αὐτῇ γεννηθέντα, ἀναπτυχθέντα καὶ συστηματοποιηθέντα χριστιανισμόν, ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ δυτικοῦ. Ὅθεν ἡ Ἀνατολὴ ἀποσπᾶται τῆς Δύσεως, ἰδρύει ἰδίαν βασιλεύουσιν, καὶ μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν παντελῆ ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατάλυσιν τῆς δυτικῆς μοναρχίας, ἔμεινε μόνη κληρονόμος, ἀντιπρόσωπος καὶ πρόμαχος τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐνόςῳ ἐν τῇ δύσει ἐπεκράτει ἡ πολυκέφαλος ἀναρχία καὶ ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀνομία καὶ ἡ βία, ἣν συνεπήγαγον μεθ' ἐκυ-

τῶν οἱ καταλύσαντες τὴν δυτικὴν μοναρχίαν βάρβαροι, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμία σπουδαία κυριαρχικὴ ἀξίωσις ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἀπ' ἐναντίας ἡ Ἀνατολή, καθὼς διασώσασα τὸ μόνον περιλιπούμενον κλάσμα τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ κράτους, ὑπελάμβανεν ἐκυτὴν ὡς μόνην διάδοχον ὅλων αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων, καὶ αἰέποτε μὲν διετήρει τὰς περὶ τούτου ἀξιώσεις, ἐκ διαλειμμάτων δὲ καὶ ἐπεχείρησε νὰ πραγματώσῃ αὐτὰς διὰ τῆς τῶν δυτικῶν χωρῶν ἀνακτήσεως. Ἀλλ' ἅμα ἐκ τοῦ χάους τὸ ὅποιον κατ' ἀρχὰς ἐσύγχυσε τὰ πάντα ἐν τῇ Δύσει, ἤρχισε νὰ παράγῃται νέαι τις εὐρυθμοὶ πραγματῶν κατάστασις, καὶ πρὸ πάντων ἅμα ἰδρύθη ἡ νέα δυτικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, δεινὴ ἔρις καὶ διένεξις προέκυψε μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως· ἡ μὲν νέα δυτικὴ αὐτοκρατορία, στηριζομένη εἰς τοῦτο ὅτι ἐν Ρώμῃ ἐχρίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη, ἡξίου ὅτι εἶναι διάδοχος τῆς δυτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅτι ἐπομένως δικαιούται νὰ ἄρῃ ἀπάσης τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου· ἡ δὲ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία πάλιν, στηριζομένη εἰς τὴν συνεχεὴ καὶ ἀδιάκοπον αὐτῆς ὑπαρξιν, ἡξίου ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν κράτος, οὐδὲ ἐπείθετο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν. Ἐν ταύτῃ τῇ ἔριδι ὁμολογοῦμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ὅχι τόσον ὡς πρὸς τὰς ἀμφισβητούμενας χώρας (διότι τελευταῖον κατέχουσα οὕτως ἢ ἄλλως τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ θέλῃ νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς ἀμαχητὶ) ὅσον διὰ τὴν ἀρχὴν ἣν ἔφερεν εἰς μέσον. Ἐνῶ ἡ νέα τῆς Δύσεως αὐτοκρατορία δὲν ἐδίττασεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ τελευταία αὕτη ἀπεποιεῖτο νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς τὴν νέαν αὐτῆς συνάδελφον, μὴ θέλουσα νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὰ τετελεσμένα ἔχουσιν ἀκαταμάχητόν τινα δύναμιν, ὃ δὲ μὴ ἀποδεχόμενος αὐτά, ὅσάκις δὲν δύναται νὰ τὰ καταβάλλῃ, κινδυνεύει νὰ καταβληθῇ αὐτός· ἦτο δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἥτις μόλις ἔσωζεν ἐκυτὴν ἀπὸ τῶν περικειμένων κινδύνων, δὲν ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐλπίζῃ ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἐν τῇ Δύσει ἀποτελεσθὲν μέγα γεγονός. Εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀφορμὴν τῆς ἔριδος προσετέθη ἡ οὐσιώδης διαφορά καὶ ἀντίθεσις ἡ ἤδη προκύψασα μεταξὺ τοῦ κοινωνικοῦ,

τοῦ ἡθικοῦ καὶ τοῦ διανοητικοῦ βίου τῶν δύο κόσμων, μετὰ τοῦ φεουδαλικοῦ, τοῦ αὐτεπαγγέλτου, τοῦ αὐτεπιτάκτου βίου τοῦ ἐν Εὐρώπῃ διαπλυσθέντος, καὶ τοῦ μοναρχικοῦ, τοῦ διατετυπωμένου, τοῦ πεπεδημένου. τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατήσαντος, οἷτινες τοσοῦτῳ ὀλιγώτερον οἰκείως καὶ φιλίως ἀπέβλεπον πρὸς ἀλλήλους καὶ διέκειντο, ὅσῳ τότε πολλὴ ἔτι ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ περὶ τὴν δίκαιαν εὐτέλεια, ἐνῶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἤκμαζον τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ ἡ βιομηχανία. Ἀλλὰ οὔτε ἡ καθαρῶς πολιτικὴ μετὰ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν διενέξις οὔτε ἡ μετὰ τῶν δύο κοινωνιῶν ἀντίθεσις ἤθελον ἀρκέσει νὰ ἐπαγάγῃσιν ὀριστικὴν τινὴ διχοτομίαν, ἐν τρίτῃ τις δύναμις δὲν ὤφελαιτο ἐκ τῶν ἀντιθέσεων ἐκείνων καὶ διενέξεων, ἵνα παρασκευάσῃ καὶ ὑποθάλψῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὴν ὁλεθρίαν μετὰ τῇ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σύγκρουσιν. Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη τὴν βαθμικὴν ἀνάπτυξιν τῶν κυριαρχικῶν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης ἀξιώσεων, ὅστις, ἀγωνιζόμενος ἀδικόπως νὰ καθυποβάλῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, μετεχειρίσθη ἐπιτηδειότατα πρὸς τοῦτο τὰ τε πολιτικὰ συμφέροντα τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὴν ποικίλην ἀντίθεσιν τῆς νέας δυτικῆς κοινωνίας. Καὶ γινώσκει ὡσαύτως ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἡ, τε ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καὶ τοι ἀείποτε ἀναγνώρισαν τὰ πρωτεῖα τῆς Ρώμης, οὐδέποτε συνήνεσαν νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν μεταβολὴν τῶν πρωτείων εἰς κυριαρχίαν. Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἀληθής, ἡ σπουδαία ἀφορμὴ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως, καὶ ὅχι ἐν ταῖς δογματικαῖς καὶ συνοδικαῖς συζητήσεσιν, αἷτινες ὑπῆρξαν ἀπλᾶς προφάσεις, καὶ περὶ αἷς ἐν τούτοις κατηναλώθησαν καὶ καταναλίσκονται, ὡς μὴ ὤφελαι, μέχρι τῆς σήμερον τοσαύτη πολυμάθεια καὶ τοσαῦτα πάθη. Αἱ δύο ἐκκλησίαι ἐχωρίσθησαν διότι ἡ μὲν δυτικὴ ἐζήτει νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολικῆς, ἡ δὲ ἀνατολικὴ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν δυτικὴν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μετὰ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διενέξεως, εἶπομεν ὅτι ἀδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἐπὶ δὲ τῆς μετὰ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διενέξεως, ἀναγκαζόμεθα νὰ εἶπωμεν ὅτι ἀδικον εἶχεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία. Αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς δὲν ἐστηρίζοντο οὔτε ἐπὶ τῶν κανόνων οὔτε ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἀποκύημα φιλο-

δόξου τινὸς θεοκρατικοῦ συστήματος εἰς τὸ ὅποσον ἡ Ἀνατολὴ ἦτο τόσῳ ὀλιγώτερον ὑπόχρεως νὰ ὑποκύψῃ ὅσῳ ἐπὶ τέλους ἔπασα ἡ Εὐρώπη κατεξενέστη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον κατ' αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πᾶν δίκαιον ὑπὲρ ἐκυτῆς, οὐδὲν ἦττον ἐπολιτεύθη μετὰ πάσης μετριοπαθείας πρὸς τὴν ἀδικόπως ἐνισταμένην κατ' αὐτῆς ἀγέρωχον ἀδικίαν. Δὲν ἔπαυσε ποτὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ὀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυσε προσπαθοῦσα νὰ ἀνκνεώσῃ τὴν ἑνωσιν ἐπὶ ὅροις δικαίοις. Αὐτὸς ὁ Φώτιος ἅμα ἀρχιεράτευσεν ἐν Ρώμῃ ἀνὴρ εὐδιάθετος νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτόν, οὐ μόνον ἀφῆκε κατὰ μέρος τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ ἐγκύκλιον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα δὲν ἠμφισβήτησε, ἐπιμείνας μόνον εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης, ἀπαγόρευσιν ἥτις, ὡς πολλάκις εἵπομεν, οὐδαμῶς προσέβαλλε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, ἅτε μὴ ἀποδεξάμενον ἔτι τὴν προσθήκην, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀποκρούοντα τότε αὐτὴν ὡσαύτως. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ὁ Φώτιος, ὅστις, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχίας τοσοῦτον μετριοπαθῶς προσηνέχθη πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον, ἔπειτα, δικαίως παροξυνθεὶς ὑπὸ τῆς διαγωγῆς τοῦ πάπα τούτου, ἐξεστράπη εἰς ὑπερβάλλουσάν τινα ἀντίστασιν, τελευταῖον ὅμως, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πατριαρχίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν μετριοπάθειαν καὶ ἠγωνίσθη ἐκ πᾶν τὸς τρόπου νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα. Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ ἐπιείκεια τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἴσχυσε νὰ μελάξῃ τὴν φιλαρχίαν τῆς δυτικῆς, ἥτις δὲν συγκατένευεν ἐκ δικλειμμάτων νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς ἡμᾶς σχέσεις εἰμῇ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τούτου, ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς βουλευμάτος.

Τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν Ἰωάννην Η', ἀποθνήσκοντα περὶ τὰ τέλη τοῦ 832, διεδέχθη ὁ Μαρίνος ἐκεῖνος, ὅστις μαθητὴς διατελέσας πιστὸς τοῦ πάπα Νικολάου, ἄδηλον μὲν ἂν εἶχε καταπείσει τὸν προκατόχον νὰ ἀνθεματίσῃ τὸν Φώτιον, ἔπραξεν ὅμως τοῦτο αὐτὸς ἅμα ἀρχιεράτευσεν. Ὁ δὲ Φώτιος πάλιν προσέβαλλε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μαρίνου ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐξ ἐπισκόπου Κηρενσίου τῆς Ἐτρουρίας μετετέθη εἰς τὴν Ρωμαίων ἐπισκοπὴν, πρὶν τοὺς ἀπαγορεύοντας τοῦτο κανόνας. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἡ

ἀπαγόρευσις αὕτη πλειστάκις παρεβιάσθη ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Φωτίου δις μὲν ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας αὐτοῦ, ἐπτάκις δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἐκείνη ἐλογίζετο κατργηθεῖσα καὶ μὴ ὑποχρεωτικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αὐστηρῶς ἐτηρεῖτο ἐν τῇ Δύσει, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐκκλησία ᾗτο μία, ὅ,τι ἐνομιζέτο ἐπιτετραμμένον παρ' ἡμῖν, δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔηται παράβασις ἀσύγνωστος ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδριανοῦ ὥστε δὲν διστάζομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι εἵπομεν καὶ ἄλλοτε περὶ Φωτίου, ὅτι δηλαδή, ἐνῶ κατ' ἀρχὴν εἶχε δίκαιον ἀποκρούων τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις τῆς Ρώμης, περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐπολιτεύθη ἐνίοτε εἰς τρόπον τὸν ὅποῖον ἡ σπουδαία ἱστορία δὲν εἴμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ συνετόν. Καὶ ὁ μὲν Μαρίνος ἀπεβίωσε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 884, βραχὺν τινὰ ἀρχιερατεύσας χρόνον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάδοχός του Ἀδριανὸς Γ', ὅστις φκίνεται φιλικῶς πολιτευθεὶς πρὸς τὸν Φώτιον, καὶ πρὸς ὃν ὁ Βασίλειος ἔγραψε πικρὰν κατὰ Μαρίνου ἐπιστολήν, ἀπεβίωσεν ὡσαύτως ἐντὸς ὀλίγου, περὶ τὰ μέσα τοῦ 885· δι' ὃ εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου ἐπιστολήν ἀπήντησεν ὁ τοῦ Ἀδριανοῦ διάδοχος Στέφανος Ε'. Ἀπήντησε δὲ εἰς τρόπον ἀγέρωχον καὶ μηδαμῶς τῇ ἀληθείᾳ ἐπιτήδειον νὰ συμβιδάσῃ τὰ πράγματα. «Καθ' ὃν τρόπον, ἔγραφεν, ἐκ Θεοῦ τὸ ἄρχειν τῶν βιωτικῶν ὑμῖν δέδοται, οὕτω καὶ ὑμῖν διὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὸ ἄρχειν τῶν πνευματικῶν . . ἡ γὰρ κατάστασις καὶ ἀρχιερωσύνη τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὴν ἀρχὴν ἐδέξατο, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς ἀκεραιοτάτῃ διδασκαλίᾳ πάντας νοουθετοῦμεν . . Ἡ οὐ γινώσκεις ὅτι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν κατάρχει ἡ ἱερὰ τῶν Ρωμαίων ἐκκλησία ;» Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Μηδὲ ἀρκούμενις εἰς τὸ νὰ ἀποκαλῇ τὸν πάπαν ἐπίτροπον τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐξομοιοῖ αὐτὸν ἀμέσως πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἀνυπερέβουτον «ὁ κατὰ τοῦ ἀγιωτάτου Μαρίνου τὰς θεοπειθεῖς ἀκοάς σου καταμιάνας (δηλ. ὁ Φώτιος), κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημῆσαι ἐτόλμησεν.» Αἱ ἀξιώσεις λοιπὸν τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, ἀντὶ νὰ μετριάζωνται, ἐκορυφοῦντο ἀπ' ἐναντίας. Ἐν τούτοις ποικίλαι περιστάσεις παρεσκύασαν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον πρὶναιον συνδιχλλαγὴν.

Ὅτε ἔφθакτεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη τοῦ πάπα Στεφάνου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς οὖσιν, ἢ τοῦλάχιστον ἡ ἐπιστολὴ ἔφθакτε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως συμβάντος τῇ 29 αὐγούστου 886. Μία δὲ τῶν πρώτων πράξεων τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἔξωσις τοῦ Φωτίου καὶ ἐξορία ἐν τῇ μονῇ τῶν ἀρμενικῶν. Ὁ Λέων εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Φωτίου καὶ εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ἐπιδείξει πρὸς αὐτὸν πολλὴν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην. Διὰ τί λοιπὸν κατὰ λαβὼν τὴν ἀρχὴν μετέβηκε πρὸς αὐτὸν τρόπον; Ὁ τοῦ Φωτίου φίλος Θεόδωρος Σκντχβχρηνός, ὅστις δὲν ἔπαισε μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλείῳ, δὲν εἶχε κατορθώσει ποτὲ νὰ ἀξιωθῇ τῆς εὐνοίας τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου Λέοντος, ὅστις διεκωμῶδει αὐτὸν ὡς ἀπατεῶνα καὶ γόητα καὶ παρασύροντα τὸν βασιλέα εἰς πολλὰ ἄτοπα. Ὅθεν ὁ Θεόδωρος ἀπεφάσισε νὰ κατὰστήσῃ αὐτὸν ἐκποδὼν, καὶ τοσοῦτον ἐπιτηδείως παρέστησεν ὡς ἐπιβουλεύοντα τὸν πατέρα, ὥστε οὗτος καὶ εἰς φυλακὴν ἐνέβαλε τὸν υἱὸν ἐπὶ τρεῖς μῆνας, οὐδὲ ἀπέλυσεν αὐτὸν εἰμὴ ἐπὶ ταῖς ἐπικνειλημμέναις αἰτήσεσι τῶν συγκλητικῶν. Τοιαῦται ἦσαν αἱ μεταξὺ Λέοντος καὶ Σκντχβχρηνοῦ σχέσεις, ὅτε ὁ πρῶτος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν· καί, κατὰ τοὺς χρονολόγους, ἡ διακίς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον δυσμένεια ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Φωτίου, ὅστις εἶχε δῆθεν ὑποκινήσει πᾶσαν τὴν κατὰ τοῦ διαδόχου τῆς βασιλείας ραδιουργίαν, ἵνα περιποιήσῃ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων συγγενῶν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀληθῶς ὅμως ὁ Λέων οὐδέποτε ὑπέλαβεν ὡς σπουδαίαν τοιούτην τινὰ ἐπιβουλήν τοῦ Φωτίου. Ἦξευρεν ὅτι ὁ Φώτιος εἶχε μεσιτεύσει ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ πατρὶ ἐν καιρῷ τῆς μεγίστης τούτου ὀργῆς. Καὶ βασιλεύσας εἰσήγαγε μὲν εὐθὺς εἰς δίκην τὸν Σκντχβχρηνὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν διὰ τῆς συγκλήτου καὶ ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας, ὅχι μόνον ὅμως δὲν περιέλαβεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τὸν Φώτιον, ἀλλὰ γράψας μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν πάπαν Στέφανον λέγει τὸν Φώτιον παρρητηθέντα ἐγγράφως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ οὐχὶ ἐξωσθέντα ἐξ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές, τοῦλάχιστον ἀληθές δὲν ἦτο ὅτι ὁ Φώτιος παρητήθη οἰκαιοθελῶς. Ἀλλ' οὐχ ἤττον ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Λέων ἐπεθύμει νὰ οἰκονομήτῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός ὅπερ δὲν ἤθελε συμβῇ ἂν ἐφλέ-

γετο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ σφοδροῦ ἐκδικήσεως πάθους. Ἀλλὰ δὲ ὑπῆρξαν τὰ αἵτια δι' ἃ ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πατριαρχείου. Ὁ Λέων συνησθάνετο ὅτι δὲν ἤθελε γίνεαι κύριος ἀπόλυτος τῆς ἀρχῆς, ἐνόσφ' ἐπατριάρχει ἄνθρωπος λαβὼν καὶ δικτηρήσας πάντοτε ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἀφ' ἐτέρου ὁ πατήρ του Ἰννα συμπυκνώσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους, τὴν τε πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν, εἶχεν ἀφιερῶσαι κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη τὸν νεώτερον υἱὸν του Στέφανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀναβιδάσῃ αὐτὸν βραδύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ νεαρὸς Στέφανος εἶχε προχειρισθῇ διάκονος ὑπὸ τοῦ Φωτίου, καὶ διετέλει σύγκελλος αὐτοῦ, ἦτοι κατεῖχε τὸ μετὰ τὸν πατριάρχην πρῶτον τῆς αὐλῆς τούτου ἀξίωμα ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος. Τελευταῖον ὁ Λέων ἠλπίσεν ὅτι ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις θέλει διευκολύνει τὸν μετὰ τῆς Ρώμης συμβιβασμὸν, καὶ τούτων πάντων ἕνεκα κυρίως, ὡς πρόφασιν δὲ μεταχειρισθεῖς τὴν πρὸς τὸν Σκνταβαρηνὸν φιλίαν τοῦ ἀνδρός, ἐπέσπευτε τὴν παραιτήσιν τοῦ Φωτίου, καὶ τὴν ἀναγόμευσιν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Στεφάνου, καίτοι μόλις δικτρέχοντας τὸ ἐκκαιδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τοιουτοτρόπως κατήλθε τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος. Ἐκτοτε οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν εἰμῇ ἔτι ἀπεβίωσεν ἐν ἐξορίᾳ τῇ 6 φεβρουαρίου 891. Ἀλλ' ἐὰν τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη διήλθον ἀφ᾽ ἑνὸς, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἀντηχήσῃ ἐπὶ αἰῶνας αἰνούμενον καὶ βλασφημούμενον μέχρι τῆς εὐλογημένης ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀποβάλλων ἀπηρχαιωμένους προλήψεις καὶ πάθη ἀνάξια τῶν παρόντων καιρῶν, καὶ ἀποδίδων τελευταῖιν δικαιοσύνην εἰς ἅπαντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἥρωας τῆς ἐκκλησίας εἴτε εἰς τὴν Δύσιν ἀνήκουσιν εἴτε εἰς τὴν Ἀνατολήν, θέσει συγχωρήσει τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ χάριν τῆς μεγαλοφυΐας μεθ' ἧς ὑπερεμάχησεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου.

Ὁ Λέων ΣΤ' δὲν ὑπατήθη ἐλπίσας ὅτι ἕμᾳ κατέλθῃ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος, ἡ διάθεσις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης θέλει ἀποβῇ ὀλιγώτερον τραχεῖα. Αἰ' μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλη-

σιῶν σχέσεις κατέστησαν τῳόντι ἔκτοτε μαλακώτεραι· ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνῳ ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἔπαυε προσπαθοῦσα ἐκ παντός τρόπου νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν δυτικὴν, ἡ τελευταία αὕτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἄλλο εἰμὴ πῶς ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀγαθῆς ταύτης τῶν ἡμετέρων προαιρέσεως, νὰ βεβαιώσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις μηδὺλως ἄλλως τε φροντίζουσα περὶ τῶν σπουδαιοτάτων συμφερόντων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς δι' ὧν ἀνηγγέλλθη εἰς Ῥώμην ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις καὶ ἡ ἀναγόμευσις τοῦ Στεφάνου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον ἱερὸν νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δύναται νὰ ἀσπασθῇ τὴν σκανδαλώδη εἰς πατριάρχην προχεύρισιν παιδὸς ἐκκαιδεκαέτους, ἐνῳ διὰ τὴν εἰς ἀπλοῦν ὑποδιόκνον προχεύρισιν ἀπητεῖτο ἡλικία κατὰ μὲν τὸν 15 κηρόνα τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου ἐτῶν εἴκοσι, κατὰ δὲ τὴν 123 νεαρόν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κεφ. 13, εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὁμῶς ὑπερευχαριστηθεῖσα διὰ τὴν πτώσιν τοῦ φοβεροῦ αὐτῆς ἀντιπάλου, οὐδὲν εἶπε περὶ τῆς ὄντως ἀτόπου ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του, ἀλλὰ περιορίσθη νὰ κορέσῃ τὸ ἄσπονδον αὐτῆς μῖσος κατὰ τοῦ Φωτίου, καίτοι πεπτωκότος, ἐπιμένουσα ὅτι ἐπειδὴ οὗτος ἀκύρως χειροτονηθεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποληφθῇ εἰμὴ ὡς ἀπλοῦς λαϊκός, εἶπετο ἀναγκάτως ὅτι καὶ πάντες οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἦσαν λαϊκοὶ ἀπλοῖ. Αἱ χειροτονίαι τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, ὅσαι ἐτελέσθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐννέα καὶ ἐπέκεινα ἔτη τῆς δευτέρας τοῦ Φωτίου πατριαρχίας ἦσαν τοσοῦτον πολυάριθμοι, ὥστε ἡ ἀκύρωσις αὐτῶν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ δεινοτάτην καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ἀναστάτῳσιν. Τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ περιλιπόμενοι ἰγνατιανοί, οἵτινες ἀνεκλήθησαν ἤδη ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ἀπελάμβανον μὲν τὴν ἰδιάζουσιν τῆς Ῥώμης εὐνοίαν, ἐμίσουν δὲ ὅσον καὶ αὕτη τὸν Φώτιον, ἠναγκάσθησαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν πᾶσαν Στέφανον, ὅτι εἶναι ἀπαράιτητος ἀνάγκη νὰ οἰκονομηθῇ τὸ πρᾶγμα· ἐνῳ ἂν ὁ πᾶπας Στέφανος ἐστηλίτευε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁμωνύμου ἀνηλίκου πατριάρχου οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὴν τοιαύτην διαμαρτύρησιν ἀντίρρησιν τινὰ εὐλογον. Πλὴν τούτου ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ περὶ τῆς ἐγκύρου ἢ ἀκύρου χειροτονίας τοῦ Φωτίου ζήτημα, παρκτηροῦμεν, ἐπόμενοι τῇ γνώμῃ ἣν ἐξέφερεν ὁ

Πίχλερ, ὅτι πᾶσα περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἐκ μέρους τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπέβαινεν ἐντελῶς ἄτοπος, ἀρῶν ὁ Ἰωάννης Η΄ ἐπισήμως ἀνεγνώρισε τὸν Φωτίον ὡς πατριάρχην, καὶ πανηγυρικῶς μετ' αὐτοῦ ὡς τοιοῦτος συνέπραξεν. Οὐδὲν ἤττον ὁ διαδεξάμενος τὸν πάπην Στέφανον Φορμόζος, 891, ἐπέμεινεν ἀξιῶν ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντες, καὶ ἂν ζητήσωσι συγγνώμην δὲν εἰμποροῦν νὰ γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ ὡς ἀπλοὶ λαϊκοί. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τοιούτους παραλογισμοὺς ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησίαι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐνδῶση. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου Β΄ τοῦ ἐπικαλουμένου Καυλέα, ὅστις διεδέξατο τὸν πατριάρχην Στέφανον ἀποθανόντα τῷ 893, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη σύνοδος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀπορρίψῃ τὴν τοῦ Φορμόζου ἀπόφασιν, ἀποφεύγουσα ὅμως κατὰ τὰ λοιπὰ πᾶσαν ἄμεσον πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ρῆξιν. Καὶ ρῆξις μὲν δὲν ἐπῆλθεν ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησίαι ἐπέμεινεν ἀποκλείουσα τοὺς ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντας· προέβη μάλιστα ἔτι πλέον ἀποποιουμένη νὰ ἀναγνώρισῃ καὶ αὐτὰς τοῦ Ἀντωνίου τὰς χειροτονίας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι δὲν ἐπυξσε φέρουσα εἰς μέσον τοιούτας ἀπαιτήσεις, ἐνῶ ἤρχισεν ἤδη ἐπικρατοῦσα πολλὴ ἀνωμαλίαι καὶ ἐξευτέλισις τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀξιώματος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φορμόζου, ἐν διαστήματι δύο μόνων ἐνιαυτῶν, 896—898, πέντε πάπαι κατέλαβον τὸν ὕπατον τῆς Δύσεως θρόνον. Καὶ τὸ ἔτι παραδοξότερον φαίνεται, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πίχλερ, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησίαι δὲν ἠθέλησε νὰ παύσῃ τὰς εὐλαβεῖς αὐτῆς πρὸς τὴν δυτικὴν σχέσεις μέχρι τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, καίτοι εὐλογώτατα τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνετο νὰ πράξῃ τοῦτο ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀθλίας ἐκείνης τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἥτις διήρκεσεν ἀδιακόπως σχεδὸν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἥτοι ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ἐκκτονταετηρίδα.

Οὐδέποτε κατέστη ἐμφανέστερον ὅπως οἱ ἡμέτεροι ἐπεθύμουν τὴν διαιρέσιν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνότητος καὶ οὐδέποτε ἀνέδειξαν ἐπὶ τούτῳ πλείονα μακροθυμίαν καὶ ἀνοχήν. Ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τοῦ 822 μέχρι τοῦ 1049, ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Η΄ μέχρι τοῦ Λέοντος τοῦ Θ΄, κατέλαβον τὴν ἀρχὴν 47 πάπαι, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ δὲν ἀρχιεράτευσαν ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι, ἥτοι ἀπὸ

Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, εἰμὴ 16 πατριάρχαι. Ἐκ τούτου ἤδη τοῦ γεγονότος, δηλαδὴ τῆς συχνῆς τῶν παπῶν μεταβολῆς, ὑποφίνεται ὅτι ἡ ἐν Ρώμῃ ἐκκλησία ἀνεσείετο ὑπὸ ἀταξίας πολλῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Οἱ πλεῖστοι τῶν παπῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ αἰσχιστοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἰδίως κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς δεκάτης ἐκκτονταετηρίδος ἴσχυσεν ἐν Ρώμῃ ἡ παρὰ τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως λεγομένη πορνοκρατία, ἥτοι ἡ ἀπόλυτος παντοδυναμία τριῶν διχβοήτων ἐπὶ κκοηθείᾳ γυναικῶν, τῆς Θεοδώρου καὶ τῶν δύο αὐτῆς θυγατέρων Μιροζίκας καὶ Θεοδώρας τῆς νεωτέρας, αἵτινες ἐχειροτόνουν καὶ καθήρουν ὡς πάπας, κατὰ τὸ δοκοῦν, τοὺς ἐρχστὰς αὐτῶν καὶ τοὺς υἱοὺς. Καὶ ἐν γένει τοσούτη ὑπῆρξε τότε ἐν Ρώμῃ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν ἡ τῶν ἡθῶν ἀκολασίς καὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβεια, ὥστε κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σλήστερ, ἐὰν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ θρησκεία ἦσαν ἐκ τῶν προγμάτων τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταστρέψῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, βεβαίως ἤθελον τότε καταστραφῇ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις. Ἐνῶ δὲ οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τοὺς πάπας, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπατριάρχησεν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν περίοδον ἄνδρες ὧν τινες διέπρεψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ εὐσεβείᾳ χαρκατῆρος, ἅπαντες δέ, παρεκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου, τοῦ Θεοφυλάκτου, δὲν ἐγένοντο βεβαίως σκανδάλων πρόξενοι ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Τὶ διεκώλυσε τοὺς ἄνδρας τούτους, ἂν ὅχι νὰ διηκόψωσι πᾶσαν σχέσιν πρὸς ἐκκλησίαν ἀναξίαν καταστήσασκεν τοῦ ἱεροῦ τούτου ὀνόματος, τοῦλάχιστον νὰ πύσωσιν ἀναγνωρίζοντες μὲν τὰ πρωτεῖα αὐτῆς, ἐπερωτῶντες δὲ τὴν κρίσιν αὐτῆς καὶ ἐν γένει πολιτευόμενοι πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς πρόεδρον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου; Τὶ ἄλλο εἰμὴ ὁ πόθος τοῦ νὰ μὴ μετακινήσωσι τὸ καθ' ἑαυτοὺς τὰ ἀνέκθεον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καθεστῶτα καὶ νὰ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάστασιν, ὅσῳ εὐπροσώπους καὶ ἂν εἶχον πρὸς τοῦτο λόγους. Τούτου ἕνεκα ὑπέμειναν τὰ αἶσχη τῶν δημουργημάτων τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς Μιροζίκας, καὶ τούτου ἕνεκα ἐμακροθύμησαν ὡς πρὸς τὴν διευγωγὴν τῶν παπῶν ἐπὶ τοῦ πολυθρυλήτου ζητήματος τῆς τετραγαμίας τοῦ Λέοντος ΣΤ' καὶ τῆς ἀτόπου ἐκλογῆς καὶ διείτης τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου.

Ἡξεύρομεν ὅτι ὁ Λέων ΣΤ' σπηνίως ἐφήρμοσεν εἰς τὸν κατ'

ιδίαν βίον τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τὰς ὁποίας εἶχε διὰ στόματος. Ὁθεν ἀφοῦ διὰ μὲν τῆς 91 αὐτοῦ νεκρᾶς ἀπηγόρευσε τὴν μετὰ πᾶλλακῆς συμβίωσιν ἀποκλέσας ταύτην «ὑβρίν οὐ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως» διὰ δὲ τῆς 90 ἐπικυρῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τὸ ὁποῖον οὐ μόνον τὸν τέταρτον γάμον ὅλως ἀπηγόρευσε, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τρίτον μετὰ δυσκολίας ἐπέτρεπεν, ὥρισε «τοὺς εἰς τριγαμίαν κατὰσπάντας ὑποκεῖσθαι τῇ δίκῃ, ἥνπερ αὐτῶν ὁ ἱεὺς κανὼν ἐξενήνοχεν,» ἔπειτα πρῶτος αὐτὸς παρεβίβησεν ἀμφοτέρως ταύτας τὰς διατάξεις. Ἐτι ζώσης τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Θεοφανοῦς, διῆγεν ἐν μοιχείᾳ καὶ πᾶλλακείᾳ μετὰ Ζωῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Στυλιανοῦ Ζαούτσᾳ, ἣτις ἐδηλητηρίασε τὸν ἴδιον σύζυγον, καὶ τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη οὕτω ὁ Λέων, θανούσης τῆς Θεοφανοῦς, νὰ νυμφευθῇ εἰς δεύτερον γάμον. Ἡδὴ ὁ τοιοῦτος δεύτερος τοῦ βασιλέως γάμος ἐπροξένησε σκάνδαλον μέγα, καὶ ὁ μὲν τότε πατριαρχῶν Ἀντώνιος ὁ Καυλέας ἀπεποιήθη νὰ εὐλογήσῃ αὐτόν, ὁ δὲ τοῦτο πράξας κληρικὸς τοῦ παλατίου καθήρεθῃ. Μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς ἔτους καὶ ὀκτὼ μηνῶν ἀπεβίωσεν ἡ Ζωή, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Λέων ἔλαβε τρίτην σύζυγον, τὴν ἐκ Θαιονίας μὲν κατὰγομένην, πολυθρύλητον δὲ ἐπὶ κάλλει Εὐδοκίαν, ἣτις ὁμῶς καὶ αὐτὴ ἀπέθικεν ἐπὶ τοῦ πρώτου τοκετοῦ, συναποθνήσκοντος καὶ τοῦ νεογνοῦ. Τότε ὁ Λέων διάδοχον μὴ ἔχων ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον καὶ ἐξελέξατο ἐπὶ τούτῳ τὴν Ζωὴν Καρβωνοψίνην, τὴν ἑγγονον ἢ δισέγγονον τῆς ἀδελφῆς τοῦ χρονογράφου καὶ ὁμολγητοῦ Θεοφάνους, τοῦ ὁποίου τὰ ὅσθα βεβαίως, ἐταράχθησαν ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν διὰ τὰ σκάνδαλα ὧν ἐγένετο παρχίτιος ἢ ἀνεψιά του ἐκείνη. Τῶντι ὁ Λέων ἔζησε κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτῆς ἐν πᾶλλακείᾳ, καὶ μόνον ἀφοῦ αὕτη ἔτεκεν υἱόν, τὸν μετέπειτα βασιλεύσαντα Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, διέταξε τὸν πατριάρχην νὰ εὐλογήσῃ τὸν γάμον τοῦτον. Ἀλλ' ἐκάθητο ἤδη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ αἰδίδιμος Νικόλαος ὁ Μυστικός, ὁ τύπος τῆς χριστιανικῆς ἀκριβείας καὶ ἀνδρείας, ὅστις δὲν ἠνέσχετο τὴν τοιαύτην ἀνέστησιν ὅλων τῶν ἱερῶν καὶ πολιτικῶν νόμων, καὶ ἀνέλαθεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος ἀγῶνα βρύν, καθ' ὃν μετὰ περιπετείας ποικίλας ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ κατισχύσῃ καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν παπῶν οἵτινες ἀνεδείχθησαν σύμμαχοι τοῦ βασιλέως.

Ὁ πατριάρχης Νικόλαος προσηνέχθη καθ' ὅλην ταύτην τὴν ὑπόθεσιν μετὰ πλείστης μετριοπυχείας ἔμχ καὶ σταθερότητος. Ὁ βασιλεὺς πρὶν ἢ ἀποκκλύψῃ τὸν περὶ τετάρτου γάμου σκοπὸν αὐτοῦ, ἐζήτησε νὰ βαπτισθῇ τὸ νεογνόν. Ὁ δὲ Νικόλαος ἐπικεῖται φερόμενος καὶ ἀναλογιζόμενος ἴσως τὸ τοῦ κράτους συμφέρον, ἔχοντος ἀνάγκην διαδόχου, ἐνόμισεν ὅτι τὸ παιδίον δύναται νὰ βαπτισθῇ καὶ νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι οὗτος θέλει πύσει συζῶν μετὰ τῆς μητρὸς. Καὶ τῶντι δόντος τοῦ βασιλέως τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν ὅτι θέλει ἐγκυκλίπει τὴν Ζωὴν, ἐτελέσθη τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος πανηγυρικῶς κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν ἐπιφανείων τοῦ 906. Μόλις ὅμως παρῆλθον τρεῖς ἡμέραι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἡ Ζωὴ εἰσῆχθη βασιλικῶς δορυφορουμένη εἰς τὰ βασίλεια καὶ ἐστεφανώθη τὸν βασιλέα. Τὸ δὲ σκανδαλωδέστερον, ἐπειδὴ ὁ Λέων ἤξευρεν ὅτι οὔτε ὁ πατριάρχης, οὔτε ἄλλος τις ἀρχιερεὺς θέλει εὐλογῆσαι τὸν τοιοῦτον γάμον, ἐπέθηκεν αὐτὸς οὗτος τὸν στέφανον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ζωῆς καὶ ἐποίησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱερολογίαν, γενόμενος οὕτω νυμφίος ἐν ταύτῃ καὶ ἱερεὺς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διστάσας φάνεται περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης, εὔρε πειθηνιὸν τινα ἱερέα ὀνόματι Θωμᾶν, ὅστις ἐπανελάβεν αὐτὴν τακτικωτέραν. Ἐνώπιον τῶν ἐπανελημμένων τούτων ἀτοπημάτων ὁ πατριάρχης δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, οὔτε τὴν ὑπομονήν. Ἀφοῦ καθήρσε τὸν ἱερέα Θωμᾶν, καθικέτευσε τὸν βασιλέα νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ἄθεσμον τοῦτον γάμον, παρυστήσας αὐτῷ ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς τοιούτης τῶν νόμων παραβιάσεως, καὶ παρατηρήσας αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐὰν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφως νόμος, λέγεται οὕτω «οὐ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἀπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων οἷος ὁ νόμος ὁ ἔγγραφος.» Μὴ μεταπειθόμενου δὲ τοῦ βασιλέως, παρεκάλεσεν αὐτὸν θερμότερα νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ζωῆς τοῦλάχιστον μέχρις οὗ προκληθῶσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευταὶ τῆς Ρώμης καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ἵνα ἀποφασίσωσιν ἐν κοινῷ περὶ τοῦ πράγματος. Ὁ Λέων ὅμως μηδὲ εἰς τοῦτο ἐνδοὺς ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἴμπορεῖ μήτε μίαν ἡμέραν νὰ ζήσῃ ἄνευ τῆς Ζωῆς, καὶ τότε τελευταῖον ὁ πατριάρχης ἀπέκλεισεν αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ Λέων, ὅστις δὲν ᾔθελε νὰ ὑποβῇ ἐκ τὸν εἰς τὴν

ἀπόφασιν τῆς κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν συνόδου, ἔγραψεν ἐν τούτοις κρυφίως εἰς Ρώμην, παρακαλῶν νὰ σταλῶσιν ἐκεῖθεν πρεσβευταὶ ἵνα κρίνωσι τὴν μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου διένεξιν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πατριάρχης εἰς οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ ἐπίσημον πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τούτους σχέσιν, πρῶτον διότι δὲν ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ κρίνωσιν αὐτοὶ μόνοι καὶ ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ἄλλων πατριάρχων τὸ πολίτευμα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον διότι δὲν ἤξευρεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τοῦ βασιλέως ὅτι δὲν ἤλθον εἰμὴ διὰ νὰ καταδικάσωσι τὴν ἀνκτολικὴν ἐκκλησίαν. Μὴ θέλων ὅμως ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν, εἶπεν ὅτι δέχεται νὰ συνομιλήσῃ μετ' αὐτῶν κατ' ἰδίαν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Λέοντος. Ἀλλ' ὁ Λέων δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο, καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ προσοικειωθῇ τινὰς τῶν περὶ τὸν Νικόλαον ἀρχιερέων· ἐπιτυχὼν δ' ἐν μέρει εἰς τὴν ραδιουργίαν ταύτην, ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην εἰς γεῦμα τῇ 1 φεβρουαρίου 908, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γεύματος διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ ἀπαχθῇ εἰς ἐξορίαν, χειροτονηθέντος διαδόχου αὐτοῦ τοῦ συγκέλλου Εὐθυμίου. Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο συνευδοκούντων καὶ συναντιλαμβανομένων τῶν πρεσβευτῶν τοῦ πάπα, καὶ ἐπικυρώσαντος ἔπειτα τὰ γενόμενα τοῦ πάπα Σεργίου. Ὁ Πίχλερ καταδικάζει τὴν διχωγὴν ταύτην τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαρρήδην· ὁ δὲ Ἐργενροῦθερ ζητεῖ νὰ κολάτῃ τὰ πολλὰ αὐτῆς ἀτοπήματα λέγων, ὅτι πρὸς τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέποντο οὐχὶ μόνον οἱ τέταρτοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πλείοτεροι γάμοι, καὶ ὅτι πλὴν τούτου ὁ πατριάρχης Νικόλαος κατηγορεῖτο ὡς ψεύστης, πολλάκις μὲν δι' ὅρκων διαβεβαιώσας ὅτι θέλει δώσει τῷ βασιλεῖ τὴν τοῦ ἐπιτιμίου συμπάθειαν, μηδέποτε δὲ τηρήσας τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα εἶναι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. Ἄν πρὸς τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέπετο ὁ τέταρτος γάμος, πρὸς ἡμῖν ἀπηγορεύετο ὑπὸ τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, τὸ δὲ ζήτημα ἦτο ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν βασιλέα νὰ παρεμβάλλῃ τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ὑφιστάμενους νόμους, ἐνῶ ἐν τῷ δημοσίῳ τοῦ κράτους τούτου δικαίῳ ρητῶς ἀνεγράφετο ὅτι ἀνυπόκειται ἐκδικεῖν καὶ δικτηρεῖν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐγκακριμένους ρωμαϊκοὺς νόμους.» (σελ.

4 τοῦ παρόντος τόμου). Τὸ δ' ἐπιχείρημα ὅτι ὁ πατριάρχης ἠθέλησε τὴν περὶ συγγνώμης ὑπόσχεσιν, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐδόθη ποτέ ὑπόσχεσις τοιούτη, εἶναι πλέον παρὰ γελοῖον, διότι ποτέ δὲν ἠκούσθη νὰ μεταβάλλωσιν ἀμοιβαίως θέσιν ὁ ὑπόδικος καὶ ὁ δικαστής, καὶ νὰ καθυποβάλλεται ὁ δικαστής εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὑποδίκου, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐπείσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἀθετήσῃ τὸν νόμον πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἣτις δὲν ἔπαυσε καυχωμένη ἐπὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ὑπενέδωκεν ἤδη εἰς τὴν θέλησιν τῆς βασιλείας κατὰ τοῦ προϊσταμένου τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς, ὅστις ἠγωνίσθη νὰ τηρήσῃ ἀλώδητα τὰ τῆς ἐκκλησίας δίκαια. Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ ἡ πρόληψις, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὑπηρέτησεν αἰετοτε τὰς ὁρέξεις τῶν κρατούντων.

Ὁ νέος πατριάρχης Εὐθύμιος ὅστις ἔλυσε ἀμέσως τὸν ἀφορισμὸν τοῦ βασιλέως, ἐπικινεῖται καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων, καθὼς διακωλύσας οὕτω τὸν Λέοντα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδώσῃ νόμον ρητῶς ἐπιτρέποντα οὐ μόνον τὸν τρίτον γάμον ἀνεὺ ὅρου τινός, ἀλλὰ καὶ τὸν τέταρτον. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἀρνηθῇ ὅτι ὁ πατριάρχης Εὐθύμιος ἦτο ἀνὴρ θεοσεβὴς καὶ λόγιος, ἀλλὰ δὲν φρονοῦμεν ὅτι ἀποδεξάμενος τὴν ἀρχιερωσύνην ἐθεράπευσε τὸ γενόμενον κακὸν ἢ προσέλαβε κακὸν μεγαλύτερον. Δι' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν ἠθέλομεν ὑπολάβει ὡς ὀλέθριόν τι πᾶν ὅτι ὁ νόμος δὲν ὥριζε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιτρεπομένων γάμων, διότι ὑπάρχουσι πολλὰ χριστιανικὰ κοινωνία εἰς τὰς ὁποίας ἐπιτρέπονται τέσσαρες καὶ πλείον γάμοι, μὴ περὶ βλαπτομένης ὡς ἐκ τούτου τῆς δημοσίας ἡθικῆς. Το δεῖνόν δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι ὑπάρχοντος ἅπαρος νόμου ὅστις ἀπηγόρευσε τὸν τέταρτον γάμον, ὁ βασιλεὺς παρέβηκε σκανδαλῶδως τὸν νόμον τοῦτον, καὶ ὅτι ἐνῶ ἡ ἀρμοδία ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐπετίμησεν αὐτὸν ἕνεκα τούτου, ἡ μὲν δυτικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸ σκάνδαλον, ὁ δὲ πατριάρχης Εὐθύμιος ἐνόμισεν ὅτι αἶρει αὐτὸν ἐκ μέσου συγχωρῶν τὴν παράβασιν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λέων δὲν ἐνόμισεν ἀποχωρῶσιν τὴν τοιούτην συγγνώμην, διὰ μετὰ τέσσαρα ἔτη, ἐν ἀρχῇ τοῦ 912 ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἀποθάνῃ συνήνεσε νὰ ἀνακληθῇ ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Νικόλαος καὶ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ διοίκησις τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἐξωσθέντος

τοῦ Εὐθυμίου. Τοιοῦτοτρόπως, λέγει ὁ Πίχλερ, ἡ Ρώμη, ἐκυτὴν καὶ μόνην εἶχεν αὐθις νὰ αἰτιᾶται, ἐὰν ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸν πατριάρχην αὐτῆς κατὰ τῆς παπικῆς ἀποφάσεως. Καὶ οὐ μόνον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνέλαβεν ὁ Νικόλαος, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ καὶ κυβερνήτης τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας κατέστη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ΣΤ' τῇ 11 Μαΐου 912, βασιλεῖς παρέμειναν ὁ παῖς Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις διεξάγων τὴν πραγματικὴν ἀρχήν, ἀπέδωκεν ἐκ τῆς αὐλῆς τὴν Ζωήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβίωσε τὴν 6 ἰουνίου 913, μικρὸν δὲ πρὸ τοῦ θανάτου, διορίσας τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου, κατέστησε προϊστάμενον αὐτῶν τὸν πατριάρχην Νικόλαον. Ναὶ μὲν μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς μόλις ἔτους ἀνεκλήθη δι' αὐλικῆς ραδιουργίας παρὰ τῷ βασιλεῖ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἣτις προσλαβοῦσα νέους συμβούλους, ἀπεμάκρυνε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν Νικόλαον. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης περιορισθεὶς οὕτω εἰς μόνην τῆς ἐκκλησίας τὴν διοίκησιν, δὲν ἔμεινεν ἀπρακτος· ἐνησχολήθη ἤδη ἀνεκδότως περὶ τὴν ἀποκτάσασθαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἣτις ἐξηκολούθει ταραττομένη οὐχὶ τόσον ἔνεκα τῆς κατ' ἀρχὰς περὶ τὰ πράγματα ἐπισυμβάσης διαφωνίας, ὅσον ἔνεκα τῶν δημιουργηθέντων ἐν τῷ μεταξὺ προσωπικῶν συμφερόντων. Τφόντι ὅτε ἐγένετο πατριάρχης ὁ Εὐθύμιος, ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχιερέων δυωπαύμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐπείσθησαν νὰ λυθῇ ὁ κατ' αὐτοῦ ψηφισθεὶς ἀφορισμός, διατηρουμένης πάντοτε τῆς τοῦ τετάρτου γάμου ἀπαγορεύσεως, ἄλλοι δὲ ὡς συντασσόμενοι ἀκριδέστερον μετὰ τοῦ Νικολάου, ἐπέμενον ἀποκρούοντες τὴν τσιαύτην τοῦ πράγματος οἰκονομίαν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἱ κληθέντες Νικολίται, ἐξεβλήθησαν τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐδόθησαν εἰς τοὺς ὀνομασθέντας Εὐθυμιανούς. Βραχύτερον δὲ ὅτε ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Νικόλαος, ἀνέλεβον συγχρόνως τινὲς τῶν φίλων αὐτοῦ τὰς ἐπισκοπὰς των καὶ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων μεταβολῶν παρήχθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ πολλὰ ἀνωμαλίας καὶ διαιρέσεις. Ἐν τούτοις αἱ διαιρέσεις αὗται δὲν ἐπήγαγον ἤδη πραγματικὰς τινὰς διαφωνίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος σπουδαῖος λόγος περὶ ἄρσεως ἢ διατηρήσεως τοῦ κατ' αὐτοῦ ψηφισθέντος ἀφορισμοῦ, δὲν ἠδύνετο πλέον νὰ ὑπάρξῃ· ὥστε

Νικολαίται καὶ Εὐθυμῖανοι συνεφώνουν τανῶν πρὸς ἀλλήλους ἀφοῦ ἀμφότεροι ἤθελον τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ τετάρτου γάμου· ἀλλ' εἰς πολλὰς ἐπαρχίας ὑπῆρχον διπλοὶ ἀρχιερεῖς, οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Νικολάου προχειρισθέντες. Ἐντεῦθεν αἱ διαίρεσεις καὶ αἱ ἀνωμαλίαι, τὰς ὁποίας ἐζήτησεν ὁ πατριάρχης νὰ κατευνάσῃ διὰ πλείστης συνέσεως καὶ μετριοπαθείας. Οὕτω λ. χ. εἰς Θήβας διέταξε τὸν στρατηγὸν Ἑλλάδος νὰ συναθροίσῃ τοὺς χριστιανούς, νὰ παρυστήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐντόνως τὸ ἅτοπον τοῦ νὰ διπληκτίζωνται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προσκαλέσῃ τοὺς μὲν περὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ τελῶσι τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ καθολικῷ, τοὺς δὲ ἀντιπολιτευομένους νὰ συνέρχωνται ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις, ἵνα μὴ ταράττεται οὕτω ἡ τάξις, μέχρις οὗ εὐδοκήσῃ ἡ θεία χάρις νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην αὐτῆς ἐν τῷ χριστεπωνύμῳ πληρώματι. Ἀλλαχοῦ δὲ προέτρεπε τοὺς κατόχους τῶν μητροπόλεων ἀρχιερεῖς νὰ ἦναι ἐπεικεῖς πρὸς τοὺς προκατόχους. Ἐπὶ παραδείγματος ἔγραψε πρὸς τὸν Κυζίκου Ἰγνάτιον «συμπαθῶς ἔχειν πρὸς τὸν κατασχόντα τὴν ἐν Κυζίκῳ ἐκκλησίαν πρὸ τῆς σῆς ὁσιότητος» καὶ ἐν γένει ἐκ παντὸς τρόπου ἐπροσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πρόσωπα, ἵνα προβῇ ἔπειτα εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ τῶν πραγμάτων ρύθμισιν.

Ἀφ' ἐτέρου ἐπιμένων εἰς τὸν πόθον τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ἡμῶν εἶχε τοῦ νὰ διατελῇ ἡνωμένη μετὰ τῆς δυτικῆς, ὅσας δὴποτε καὶ ἂν ἔπασχε παρὰ ταύτης ἀδικίας, ἔγραψε πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Σεργίου πάπαν Ἀναστάσιον Γ' ἐπιστολήν, δι' ἧς, ἀφοῦ παρέστησε διὰ πολλῆς ἐπεικείας καὶ εὐπρεπείας, ὅπόσον ἐλύπησεν αὐτὸν ἡ διχωγὴ τοῦ προκατόχου του, ἔπειτα ἐδικαιολόγησεν ἀξιοπρεπέστατα τὸ ἴδιον ἐκυτοῦ πολίτευμα ἐπὶ τῆς περὶ τετραγαμίας ἀμφισβητήσεως, καὶ ἐπὶ τέλους προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ ταχθῇ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, κατὰκρίνων μὲν τὰ προηγουμένως γενόμενα, ρίπτων δὲ πάντα ἐκεῖνα εἰς κεφαλὴν τῶν κακοεργησάντων. Καὶ ἐπειδὴ ἀπάντησις μὲν ἐκ Ρώμης ἐπὶ μακρὸν χρόνον οὐδεμίαν ἤλθε, διὰ τὴν αὐτὴν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν, ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐξωρίσθη αὐθις ἡ Ζωὴ ἐκ τῆς αὐλῆς, καὶ πάσῃ ἡ πραγματικὴ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν συνετὸν Ρωμανόν, ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ προβῇ εἰς τὴν ρύθμισιν τοῦ περὶ τετραγαμίας ζητήματος διὰ μόνης τῆς ἀνατολικῆς

ἐκκλησίας. Ὅθεν συνεκάλεσε τῷ 921 ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον μεγάλην, ἐν ἣ, «ἀπάντων ἐνωθέντων μητροπολιτῶν τε καὶ κληρικῶν τῶν ἀπὸ Νικολάου πατριάρχου καὶ Εὐθυμίου διεσχισμένων» συνετάχθη τόμος ἐνώσεως ὅστις, ἰσχύων ἄχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν εἰς τὰ περὶ τετάρτου γάμου, διπλαυβάνει περὶ τούτου ἐπὶ λέξεως τάδε. «Καὶ λοιπὸν ἀποφαινόμεθα κοινῇ γνώμῃ καὶ κρίσει, ἀπὸ γε τοῦ παρόντος ἔτους, ὃ ἐστὶ ἐξάκις χιλιοστὸν τετρακοσιοστὸν εἰκοστὸν ὁγδοον, ἐπινεμήσεως ὁγδόης, τέταρτον γάμον μηδενὶ τολμᾶσθαι, ἀλλ' εἶναι ἀπόβλητον παντελῶς· καὶ τόν, εἴ τις ἐπὶ τοιοῦτον ἐλθεῖν συνοικέσιον προθυμηθεῖν πάσης ἀπεστερημένον εἶναι συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὸν ἕμιον ναὸν εἰσόδου ἀλλότριον, μέχρις ἂν ἐπιμένοι τῷ συνοικεσίῳ. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἀγίοις ἔδοξε πατράσι, καὶ ἡμεῖς δὲ τὴν γνώμην ἐκδηλοτέραν ποιῶντες, ὡς ἀλλότριον αὐτὸν τῆς χριστιανικῆς πολιτείας ἀποκηρύττομεν.» Διὰ τῆς τοιαύτης περὶ τοῦ τετάρτου γάμου δικτάξεως ἐπεκυρώθη μὲν ἀπὸ κοινοῦ ἡ περὶ αὐτοῦ ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασα ἐν τῇ Ἀνατολῇ δοξασία συνεβιβάσθησαν δὲ ὅσον ἔνεστιν οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι ὡς πρὸς τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν τοῦ βασιλέως Λέοντος· διότι, ἀπαγορευομένου μὲν ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ τετάρτου γάμου, ἐκαλύπτετο τὸ γενόμενον ἀνόμημα· ὀρίζομένου δὲ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη γίνεται κατὰ τὰ ἀνέκαθεν τοῖς ἀγίοις πατράσι δόξαντα, ἀπεδοκιμάζετο, εἰ καὶ σιωπηρῶς τὸ ἀνόμημα ἐκείνο.

Ἄμα δὲ ἐξεδόθη ὁ τόμος ἐνώσεως, ὁ Νικόλαος, εἰ καὶ μηδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Γ' ἐπιστολὴν αὐτοῦ, καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς ἀποπείρας συννενοήσεως, τὰς ὁποίας βραδύτερον ἐπεχείρησε πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην τὸν Γ', ἐνόμισε χρέος του νὰ γράψῃ αὐτῷ πρὸς τὸν πάπαν τοῦτον, προτρέπων αὐτὸν ν' ἀποδεχθῇ τὰ ἀποφασισθέντα, «εἶνα, διελάβανεν ἐπὶ λέξεως ἡ ἐπιστολὴ, καὶ τῆς τῶν σκανδάλων λελυμένης αἰτίας, ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀποστολὴ καὶ συνομιλία τὴν ἀναγκάινισιν δέξεται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱεροῦ ὕμνων ὀνόματος ἡ ἀνάρρησις μετὰ τῆς ἡμῶν τεταπεινωμένης κλήσεως ἐν τοῖς ἱεροῖς συνάπτεται διπτύχοις.» Ὁ Ἰωάννης Γ' εἶχε διατελέσει ἐρχστῆς τῆς Θεοδώρας καὶ διὰ τῆς προστασίας αὐτῆς ἀνηγορεύθη ἀρχιερεὺς. Ἀλλὰ καίτοι ἦτο κακοη-

θέστατος ἄνθρωπος, ἔδειξεν ἀρκετὴν ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα περὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἰταλίας, καὶ τὴν κατὰ τῶν Σχρακηνῶν ἄμυναν, καὶ ἐννόησεν ὅτι ἵνα εὐδοκιμήσῃ περὶ πάντα ταῦτα, ἔχει ἀνάγκην νὰ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν καὶ ἐκκλησίαν. "Οθεν ἐξαπέστειλε τελευταῖον δύο ἀποκρισιαρίους, οἵτινες ἀνεκκίνησαν τὴν μετὰ τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν ἀποδεξάμενοι τὰ γενόμενα ἂν ὅχι ὡς μέλλοντα νὰ ρυθμίσωσι τὸ ζήτημα τῆς τετραγαμίας ἐν τῇ Δύσει, τοῦλάχιστον ὅμως ὡς ἔχοντα ἀναμφισβητήτως κῆρος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπερ συνεπήγετο τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα Σεργίου πεπραγμένων.

Ἡ ἥτις λοιπὸν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως ὑπῆρξε προφανής, ἡ δὲ ἥτις αὕτη δὲ δὲν συνετέλει βεβαίως εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς χριστιανὸς τῆς Ἀνατολῆς ὅτι δικαίως ἀπῆται νὰ ρυθμίζῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα. Ἀλλ' ἐμελλεν οὗτος μετ' οὐ πολὺ νὰ κατὰφέρῃ πληγὴν βαρυτέραν εἰς τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις διὰ διχωγῆς ἔτι ἀτοπωτέρας. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος Μυστικός ἀπεβίωσε τῇ 15 μαΐου 925, ἀφοῦ ἐποίμνε τὸ χριστιανικὸν τῆς ἀνατολῆς πλήρωμα ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη, περιλαμβανομένων καὶ τῶν τεσσάρων ἐνικυτῶν τῆς ἐξορίας του, ἐνῶ ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ρώμης θρόνον τρισκαίδεκα πάπαι ἀπὸ Φορμουζου μέχρις Ἰωάννου τοῦ Γ'. Ὁ Νικόλαος δὲν ἀνεδείχθη καθ' ὅλα ἄριστος ἐν μόνῳ τῷ περὶ τετραγαμίας ζητήματι, ἀλλὰ συνέδραμε μετὰ ἐξαιρέτου φρονήσεως τὴν βασιλείαν, μάλιστα ἐπὶ Ρωμανοῦ, περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Ἐπταί- σεν ὅμως ἄπαξ, καὶ διὰ τοῦ πταίσματος τούτου παρεσκεύαζεν ἁ- κων μέγα τῇ ἐκκλησίᾳ σκάνδαλον. Ὁ Ρωμανὸς ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα τοὺς τρεῖς πρεσβυτέρους αὐτοῦ υἱοὺς, τὸν Χριστοφόρον, τὸν Στέφανον, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, ἀπεφάσισε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης νὰ καταστήσῃ τὸν νεώτερον, ὀνόματι Θεοφύλακτον, ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ πατρι- αρχικοῦ θρόνου. Αὕτη ἡ ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἐνω- σις τῶν δύο ἀνωτάτων ἐξουσιῶν ἦτο ἤδη ἄτοπος· καὶ ὅμως ὁ Νι- κόλαος ὅχι μόνον δὲν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦτο τὸν Ρωμανόν, ἀλλὰ καὶ

ἔτι ἀτοπώτερόν τι ἔπραξε, κείρας ὀλίγους πρὸ τοῦ θανάτου μῆνας κληρικὸν καὶ χειροτονήσας ὑποδιάκονον, καὶ σύγκελλον προχειρισάμενος τὸν Θεοφύλακτον ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο παῖς ἔτι μόλις ὀκταέτης. Ὅπόσον ἡμαρτημέναι ἐπεκράτουν τότε περὶ ἱερωσύνης δοξασίαι, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Νικόλαος Μυστικός δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπιχειρῇ τοιαύτας ἀλλοκότους πράξεις ! Τὸν Νικόλαον διεδέχθη ἐν τούτοις ὁ μητροπολίτης Ἀμασειᾶς Στέφανος, ὅστις ὕμῳ δὲν διώκησε τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ μόλις ἐπὶ τριετίαν, ἀποθνήσκων τῇ 15 ἰουλίου 928. Τότε ὁ Ρωμανός, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάδοχιν τοῦ υἱοῦ του, ἧλκ ἡλικιωθέντος, ἀπήτησεν ὥστε ὁ τοῦ Στεφάνου διάδοχος Τρύφων νὰ ὑποσχεθῇ πρὸ τῆς χειροτονίας, ὅτι θέλει παραιτηθῇ ἅμα φθᾶσθαι εἰς μέτρον ἡλικίας ὁ Θεοφύλακτος. Ἀλλὰ μετὰ τριετίαν πάλιν ὁ Ρωμανός, φοβηθεὶς μήπως ὁ Τρύφων ἀποποιηθῇ νὰ δώσῃ παραιτήσιν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ αὐτὴν ἄνευ ἀναβολῆς· καὶ, ἀντιστάντος τοῦ Τρύφωνος, μετεχειρίσθη τέχνασμα σκανδαλωδέστατον. Ὁ μητροπολίτης Καισαρείας Θεοφάνης, ἄνθρωπος μηδὲν ἔχων ἱερὸν καὶ ὅσιον, καὶ διὰ τὴν κτηνώδη αὐτοῦ δίαιταν ἐπικαλούμενος χοῖρος πλησιάσας τὸν πατριάρχην ὡς φίλος, τὸν εἶπεν, ὅτι οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἄλλην αἰτίαν μὴ ἔχοντες ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν ζητούμενην παραιτήσιν, λέγουσι τὸν πατριάρχην ἀγράμματον. Ὅθεν προέτρεψε τὸν Τρύφωνα νὰ ἀποστομώσῃ τοὺς ἐναντίους τοῦ γράφων ἐνώπιον ἀπάσης τῆς συνόδου ὁλόκληρον τὴν ὑπογραφὴν του κατὰ τὸν τύπον. Ὁ δέ, ὢν ἄνθρωπος ἀπλούστατος, ὑπέγραψεν ἁμέσως ἐπὶ χάρτου «Τρύφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης καὶ οἰκουμένης πατριάρχης» καὶ ἀπέστειλε τὸν χάρτην διὰ τοῦ πρωτοθρόνου τοῦ εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις διέταξεν ἡδὴ νὰ γραφῇ ἄνωθεν τῆς ὑπογραφῆς ἡ παραιτήσις, καὶ δυνάμει τοῦ πλυστοῦ τούτου ἐγγράφου κατεβίβασεν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Τρύφωνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοφύλακτος δὲν ἦτο ἔτι εἰμὴ 14 ἐτῶν, ἔμεινε χηρεὺς ὁ θρόνος· μέχρις οὗ φθᾶσθαι τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἐκκαιδέκατον ἔτος, καθ' ὃ εἶχε χειροτονηθῇ ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς Στέφανος· καὶ ἐν τῷ μετὰ τούτῳ ὁ Ρωμανός ἐζήτησε τὴν ἐπιδοκιμασίαν καὶ τὴν σύμπραξιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐὰν ὑπῆρξε περίστασις καθ' ἣν ὁ ἀρχιε-

ρεὺς τῆς Ρώμης ὤφειλε νὰ ποιήσῃ χρῆσιν οὐχὶ μὲν κυριαρχικῶν δικηιωμάτων, τὰ ὅποια εὐδέποτε νομίμως ἐκτέλεστο, ἀλλὰ τοῦ ἀείποτε ἀναγνωρισθέντος παρὰ τῶν ἡμετέρων προεδρικοῦ τῆς ἐκκλησίας ἀξιωματος αὐτοῦ, ἦτο βεβίως ἡ παροῦσα. Ὁ πάπας ἐδικαιοῦτο καὶ ὤφειλε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ρωμικὸν ἀπὸ τοῦ βουλευματος τοῦ νὰ ἀντιβιάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον παῖδα ἐκκαίδεκαέτη· ἐδικαιοῦτο καὶ ὤφειλε νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὸ γινόμενον περὶ τὴν παρτίτησιν τοῦ Γρύφωνος σκάνδαλον. Ὁ δὲ τότε πάπας Ἰωάννης ΙΑ', ὁ τῆς Μαροζίας υἱός, οὐδὲν τούτων πράξας, ἀπεναντίας ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιαρίους ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ὁποίων τῇ 2 φεβρουαρίου 933 ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ νεανίσκος Θεοφύλακτος. Ὁ Θεοφύλακτος ἐπατριάρχησεν ἐπὶ 24 περίπου ἔτη, καὶ κατὰ τὸν Γλυκᾶν «οὐδὲν ἐνέλιπεν ὃ μὴ μετὰχειρίζετο χεῖριστον,» δικτηρῶν δισχιλίους ἵππους, πωλῶν ὅλα τὰ ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς ποικίλην ἄλλην ἐκτρεπόμενος ἀτοπίαν. Καὶ ὅμως οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης ΙΑ' ἐπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν τοιοῦτον ἱεράρχην,, ἀλλὰ οὐδ' ἐκ τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ἐν τῷ διαστήματι ἐκείνῳ πέντε παπῶν, Λέοντος Ζ', Στεφάνου Θ', Μαρίνου Β', Ἀγαπητοῦ Β' καὶ Ἰωάννου ΙΒ', φαίνεται τις μεριμνήσας περὶ τῆς οὕτω ὑβρίζομένης ἐκκλησίας ἡμῶν. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβῶσι τὰ τοιαῦτα, ἀφοῦ ἐκτὸς τῆς ἄλλης ἀνωμαλίας, ἣτις ἐπεκράτει τότε ἐν Ρώμῃ, ὁ τελευταῖος τῶν παπῶν ἐκείνων Ἰωάννης ΙΒ' ὁ ἔγγονος τῆς Μαροζίας, ἦτο καὶ αὐτὸς νεανίας ἐννεακαίδεκα ἐτῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἐξετραχηλίσθη ἀνάσχοντον βίου ἀκολασίαν, ὥστε οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως λέγουσιν ὅτι ἡ αἰδὼς διακωλύει αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνδικατρίψωσι περὶ τὰ καθέκαστα τῆς διαγωγῆς του.

Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δυσκόλως τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνετο νὰ ἐννοήσῃ πῶς ὤφειλε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοιοούτων κυβερνητῶν· καὶ τόσῳ ὀλιγώτερον ἠδύνετο νὰ ἐννοήσῃ τούτο, ὅσο δύο μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰωάννου ΙΒ', ἀποθανόντος τελευταῖον τοῦ Θεοφύλακτου τῇ 27 φεβρουαρίου 956, ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ θεῖος ἐκεῖνος καὶ ζέων τῷ πνεύματι Πολύευκτος, περὶ οὗ ἐρρέθη ὅτι, «ὡς ἄλλος Ἰωάννης Χρυσόστομος παρὰ πολλῶν ἐγνωρίζετο καὶ ἐλέγετο, καὶ οὐκ

ἐλέγετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφαίνετο,» καὶ ὅστις μετὰ πλείστης ὁρ-
 θοφροσύνης καὶ γενναιοφροσύνης διώκησε τὰ πράγματα ἐπὶ 14 περίπου
 ἔτη. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπὶ αὐτοῦ διάδοχοι μέχρι τοῦ Μιχαήλ Κηρουλ-
 ρίου, ὑπῆρξαν ἄνδρες χρηστοί, παρὰβλλόμενοι πρὸς τοὺς κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ἐκείνην ἱεράρχας τῆς Ρώμης, καὶ ἂν δὲν ἰνέδειζαν πάντοτε
 τὴν ἀπαιτουμένην τοῦ χαρακτηῖρος δύναμιν, ἂν δὲν ἐφάνησαν πάν-
 τοτε, ὅσον ὤφειλον, αὐστηροὶ πρὸς τὰ ἀτοπήματα τῶν βασιλέων,
 ἂν οἱ ἴδιοι ἐνίοτε περιέπεσον εἰς ἀτοπήματά τινα, εἶχον ἔμως
 τοῦλάχιστον τὴν αἰδημοσύνην τοῦ νὰ φαίνωνται ὅτι ἐπιμε-
 λούνται περὶ τῆς ἐνδεχομένης διορθώσεως τῶν ὑφισταμένων
 κατὰχρήσεων. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα ἡ ἀνατολι-
 κὴ ἐκκλησία διετήρησε μὲν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν ἀνεξαρτησίαν
 αὐτῆς, δὲν ἔπαυσε δὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιε-
 ρέως τῆς Ρώμης, ὅτε ἐπὶ Κηρουλρίου ἐπανελήφθη αἴφνης ἡ ἐπὶ
 Φωτίου ἔρις. Ὑπῆρξεν ἄρα γε ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων
 τοσοῦτον ἀπροσδόκητος, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὕψεως μετὰ τὴν
 ἐπίμονον ταύτην ἐπιθυμίαν ἣν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἔδειξεν ἐν τῷ
 μεταξὺ χρόνῳ τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀνέκαθεν καθιεστώτα εἰς τὰς
 πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ρώμης σχέσεις αὐτῆς; ὄχι τῇ ἀληθείᾳ. Καθὼς
 πολλάκις εἴπομεν, τὴν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διάστασιν
 ἐπήγαγον ἀπαραιτήτως ἀφορμαὶ ἀπ' αἰῶνος ὑφιστάμεναι, αἱ δὲ
 ἀφορμαὶ αὗται ἀντὶ νὰ ἐκλείψωσι κατὰ τοὺς τελευταίους ἐκείνους
 χρόνους, ἀπεναντίας εἴπερ ποτὲ παρωξύνθησαν. Αἱ πλησιέσταται
 τῆς διαστάσεως αἰτίαι, κατὰ τὴν ἐνάτην, δεκάτην καὶ ἐνδεκάτην
 ἑκατονταετηρίδα, ἦσαν ἡ ἰδρυσις τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας,
 τὴν ὁποίαν ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ, καὶ ἡ ἀδιάκο-
 πος προσπάθεια τῆς ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων τοῦ νὰ μεταβάλῃ τὰ
 πρωτεῖα αὐτῆς εἰς κυριαρχίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν
 ἀντιζήλια δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίαν μεταξὺ αὐτῶν ρῆξιν,
 διότι, ἐπειδὴ ἐκκτέρᾳ περισπᾶτο ὑπὸ δεινῶν ἄλλων ἐσωτερικῶν
 καὶ ἐξωτερικῶν καὶ δυσχερειῶν, οὐδεμίᾳ ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ εὐλό-
 γως ὅτι θέλει καταβάλλει τὴν ἐτέραν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ πά-
 παι, ἐνεκὰ τῆς ἡθικῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατὰπτώ-
 σεως, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν
 ἐκκλησίαν τὸ ἀγέρωχον καὶ ἐπιτακτικὸν αὐτῶν ὅρις, καὶ ἄφ' ἐτέρου

οἱ ἡμέτεροι δὲν ᾔθελον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀθλίης ἐκείνης καταστάσεως τῶν ἐν Ρώμῃ πραγμάτων, ἵνα διελύσῃσι πᾶσαν πρὸς αὐτὴν σχέσιν, ἐκ τούτου συνέβη ὅτι ἐν τῷ διαπτήματι τῶν τελευταίων 150 περίπου ἐνικυτῶν ἐκόπασεν ἡ ἐπὶ Φωτίου ἐγεροθεῖσα τριφυμία. Ἀλλ' ἡ παπικὴ ἀρχή, εἰ καὶ μὴ δυναμένη νὰ ἐπιβάλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς θέλησιν, δὲν ἔπαυσεν οὐδὲ τότε ἐπιδιώκουσα τὸν προκείμενον αὐτῆς σκοπὸν διὰ δύο ἐμμέσων τρόπων· τὸ μὲν δηλητηριάζουσα τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης γνώμην διὰ παντὸς εἶδους συκοφαντίας κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ δὲ ἀγωνιζομένη νὰ ἀνγκτήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂν ὅχι ἄλλο τοῦλάχιστον τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, αἵτινες οὐ μόνον πολιτικῶς ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ αὐτῆς. Μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας προσεπάθουν νὰ διαδώσωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν κατ' ἡμῶν ὕβριν, γλεύην καὶ περιφρόνησιν, ὁ ἀνγνωστὴς τὸ ἡξεύρει ἡδὴ ἐκ τῶν διαβοήτων ἐκθέσεων τοῦ ἐπισκόπου Κρεμώνης Λουίτπράνδου, ὅστις ἦλθεν ἐπὶ Νικηφόρου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὁθωνος Α'. Ἐν δὲ τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ πάπαι ἀντέταξεν εἰς τοὺς ἡμετέρους πρῶτον μὲν τοὺς ἐγγωρίους, ἔπειτα δὲ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς δύσεως καὶ ἐπὶ πᾶσι τοὺς Νορμαννοὺς, πρὸς οἷς κατ' ἀρχὰς ἀμφιβόλως πολιτευόμενοι, συνεμάχησαν ἐπὶ τέλους, κατορθώσαντες δι' αὐτῶν νὰ καταλύσωσι τὸ τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας κράτος ἐν ὅλῃ τῇ χερσονήσῳ. Ταῦτα δὲ πάντα δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ νὰ ἐρεθίσωσι τὰ πνεύματα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ προκαλέσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνανέωσιν τῆς πάλης, ὅσηδὴποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία τῶν ἡμετέρων τοῦ νὰ ἀποφύγωσιν αὐτήν. Τόσῳ δὲ μάλλον ἡρεθίσθη ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅσῳ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Εὐσταθίου καὶ τοῦ πάπᾳ Ἰωάννου ΙΘ', περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Βασιλείου Β', οἱ ἡμέτεροι μετὰ τοσούτην μακροθυμίαν πρὸς ἄκρους ἀρχιερεῖς ἡκιστα σεβαστοὺς, ἐνόμισαν δίκαιον νὰ ζητήσωσι τοῦλάχιστον τὴν τῶν πρεσβείων πρὸς τὴν Ρώμην ἰσότητά, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἀπέκρουσε τὴν ἐπεικὴ βεβαίως ταύτην πρότασιν. Καὶ τοῦτο πότε; Ἐνῶ παρεκτὸς τῆς ἄλλης κακοηθείας καὶ ἀναρχίας ἣτις ἐπεκράτει ἐν Ρώμῃ ἐπὶ ἡμιόλιον ἡδὴ ἐκτονταετηρίδα, ἐν ἔτει 1045, ὁ πάπας Βενέδικτος Θ' ἐξεποίησε διὰ τακτικοῦ συμβολαίου τὴν ἀρχιερωσύνην εἰς τὸν

συγγενῇ αὐτοῦ Γρηγόριον ΣΤ' ἀντὶ χιλίων λιτρῶν ἀργύρου, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος τρεῖς πάπαι ἔδρευον συγχρόνως ἐν Ρώμῃ, ὁ Γρηγόριος ΣΤ', ὁ Σίλβεστρος Γ' καὶ ὁ Βενέδικτος, Θ', ὥστε ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ διακρίνῃ τις τίνες ἐξ αὐτῶν ὤφειλε νὰ ἀνγνωρίζῃ ὡς κεφαλὴν αὐτῆς ἡ καθόλου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίᾳ. Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα καὶ τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, ὅτε τῇ 25 μαρτίου 1043 ἐχειροτονήθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος.

Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ἦτο ἄνθρωπος ὀξὺς, πολυπράγμων, φίλος τοῦ λαοῦ καὶ φιλόδοξος. Ὁ Εὐφρᾶσιμος λέγει αὐτὸν θερμουργὸν ἄνδρα, ὑπερόπτην τῶν νόμων· καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὀλίγον σεβόμενος τὰ καθεστῶτα ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, δὲν ἦτο δυνάστης νὰ ἀνεχθῇ περὶ λόγους ἐξωτερικὰς ἀξιώσεις. Εἶδομεν ὅτι ἦτο εἷς ἐκ τῶν εὐπατριδῶν οἵτινες συνώμοταν κατὰ τῆς ἀθλίᾳς κυβερνήσεως τοῦ Μιχαὴλ Δ' ἢ μᾶλλον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ὀρφανοτρόφου. Καὶ τότε μὲν ἐξωρίσθη καὶ ἐδημεύθη, γενόμενος δὲ βραδύτερον πατριάρχης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Θ', διέζησεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τούτου, εἰς ὃν ὤφειλε τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ ὅστις ἄλλως τε προθύμως μετ' αὐτοῦ συνέπραττεν ἐν παντί. Ἀλλὰ τρία περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Μιχαὴλ συντελέσας, καθ' ἣ προῖστορήσαμεν, εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ ἀρχηγέτου τῶν Κομνηνῶν, τοσαῦτον ἀγερώχως ἐπολιτεύθη, ὥστε μετ' αὐτοῦ πολὺ ἠνάγκασε τὴν καλὴν καὶ κατὰ τὸν ἄνδρα, νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ πατριαρχείου. Χρηκτὴρ τοιοῦτος δυσκόλως ἠδύνατο νὰ συμβιβάσῃ τὰ μετὰ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ὁσημέραι προαγόμενα πάθη καὶ ἀντικρουόμενα συμφέροντα. Οὐδὲν ἦττον δὲν ἠξεύρομεν ἐὰν αὐτὸς τῶντι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρήξεως. Οἱ Δυτικοὶ βεβαίως μὲν ὅτι αἰφνης ἐν ἔτει 1053, ἦτοι δεκαετίαν ὅλην ἀφ' ἧς ἀρχιεράτευσεν καὶ τετραετίαν ἀφ' ἧς προεχειρίσθη πάπας ὁ Λέων Θ', ὁ Μιχαὴλ ἐκλείσεν ὅλως τὰς ἐκκλησίας τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀφῆρεσε τὰ μοναστήρια τῶν ἀπὸ τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλωμεν μέχρι τινός. Οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων χρονολογῶν ἀνκφέρει αὐτό. Ὁ Λέων Θ', ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἣν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγραψε πρὸς τὸν πα-

τριαρχὴν Μιχαήλ καὶ εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανελθεῖ, μνημονεύει μὲν τοῦ διωγμοῦ ἐκείνου, ἀλλ' ὅχι ὡς πράγματος ἀναμφισβητήτου, διότι ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ, λέγει, καθ' ἅπερ ἐπληροφορήθημεν. Καὶ ἔπειτα ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαήλ εἰς ἣν ἀπεκρίνεται οὕτω ὁ Λέων Θ' ἦτο κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενρωίθερ φιλικωτάτη καὶ ὅσον ἐνδέχεται συνδικλληκτική· ὥστε δὲν ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ πῶς ὁ πατριαρχὴς οὗτος ἤθελεν ἐπὶ τοσοῦτον ἄλλα πράττει καὶ ἄλλα γράφει. Τό μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων συνέταξε τότε συγγραφὴν τινὰ σταλεῖσαν εἰς τοὺς ἀνὰ τὴν Δύσιν ἀρχιερεῖς, δι' ἧς προσέβηκε τὰ ἔθιμα μᾶλλον ἢ τὰ δόγματα αὐτῶν, μὴ παραγκυτευόμενος εἰμὴ περὶ ἀζύμων, νηστειῶν καὶ προσευχῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὑπελήφθη ὡς ὑποκινήθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατριαρχοῦ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων Θ' ἀπῆντησε διὰ τρόπου ὑβριστικωτάτου εἰπὼν πρὸς τοὺς ἄλλους, ὅτι κατὰ κοινὴν φήμην ἐκάθισέ ποτε (κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τῆς ὀγδόης ἐκκτονταετηρίδος), ἐπὶ τοῦ πατριρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως γυνή· ἐννοεῖται ὅτι ἡ φήμη αὕτη ἦτο ἐπίσης γελοία καὶ ἀνυπόστατος ὅσον ἦτο καὶ ἡ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης. Ἀλλὰ ὅπως δὴ ποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λέοντος καὶ ὅσῳ δὴ ποτε ὑβριστικὴ ἂν ἦτο ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ πάπα, ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ προκαλέσωσι τὴν μετ' ὀλίγον ἐκκαλεῖσθαι θύελλαν. Ὅθεν ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀναμφισβητήτων καὶ σπουδαιότερων γεγονότων, ὅσα ἀμέσως αὐτῆς προηγήθησαν.

Κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1054 ἔγραψαν ἐκ πολιτικῶν κυρίως ἀφορμῶν κινούμενοι, ὅ, τε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πατριαρχὴς Μιχαήλ πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Θ' ἐπιστολάς ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ὁμονοίας συντεταγμέναις. Τὰς ἀπαντήσεις αὐτοῦ ὁ πάπας ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ τριῶν ἀποκρισιχρίων. Γράφων πρὸς τὸν βασιλέα ἐπῆνεσε τὴν θεοσεβῆ καὶ εἰρηνόφιλον αὐτοῦ πολιτείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον, ἐπεκαλεῖτο δὲ τὴν προστασίαν αὐτοῦ κατὰ τῶν περιειμένων πολεμίων, ἰδίως τῶν Νορμαννῶν· ὧν ἐντούτοις πρὸ ὁ ἴγων ἔτι μηνῶν, ἰουνίῳ 1053, εἶχεν ἐπικυρώσει ἀπάσας τὰς ἐν Κλαβρία γενομένας κατὰκτήσεις, καὶ ὅσας ἐν τῷ μέλλοντι ἤθελον διαπράξει ἐν Σικελίᾳ. Καὶ ἐνῶ οὕτω συνέπραττε τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ ἀνατολι-

κοῦ κράτους, συγχρόνως περπονεῖτο ἐπὶ ταῖς ἀγερώχοις τρόποις τοῦ πατριάρχου, συνιστῶν δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ ἔλεγεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπιτετραμμένοι νὰ ἀνκφέρωσιν ἀκριδέστερον τὰ περὶ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ Μιχαήλ. Πρὸς δὲ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀποκρινόμενος, ἐπὶναι μὲν ὡσχύτως αὐτὸν ἐπὶ τῇ εἰρηνοφίᾳ αὐτοῦ διὰ θέσει καὶ τῇ προκίρῃ πρὸς ἐκκλήρωσιν τῆς πλήρους ἐνότητος, ἐξέφραζεν ὁμῶς ἐνταῦτῳ τὴν λύπην του, διότι ἤκουσε περὶ αὐτοῦ πολλὰ ἄτοπα, τὰ ὅποια δυσκολεύεται νὰ πιστεύσῃ· ἰδίως ὅτι ἀμέσως ἐκ λαϊκοῦ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος, ὅτι ἐζήτησε νὰ καταπατήσῃ τὰ προνόμια τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, ὅτι σφετερίζεται τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ ὅτι διέπραξε διωγμὸν κατὰ τῶν Λατίνων, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τελοῦσι δι' ἁζύμων τὴν εὐχριστίαν. Ἐπὶ τέλος ὁ πάπας ἔψεγε τὸν Μιχαήλ διὰ τινε ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἥτις ἐφάνετο παριστῶσα τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς μεμονωμένην καὶ ὑποδεστέραν τῆς ἀντατολικῆς, ἀλλ' ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα ὅτι οὗτος θέλει ἐπανορθώσει τὰ γενόμενα καὶ καταστήσει πραγματικὴν τὴν πλήρη εἰρήνην.

Αἱ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης ρήξεως διαμειφθεῖσσι ἐκκτέρωθεν αὗται ἐπιστολαὶ δέον νὰ ἐξετασθῶσιν ἐνταῦθα παρ' ἡμῶν ἀκριδέστερον. Τὸ κείμενον τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλέντων γραμμάτων δὲν σώζεται· ἀλλ' αὐτὸς ὁ πάπας βεβαιοῖ ἐν ταῖς ἀπαντήσεσιν αὐτοῦ ὅτι συνετάχθησαν ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τῆς Ρώμης. Πῶς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πόλεως ταύτης ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ὁμολογουμένας παρ' αὐτοῦ τοιαύτας διχθεῖς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ μοναρχίας; Διὰ κρυφῆς συμπράξεως μετὰ τῶν Νορμαννῶν, δι' ἀπειλῶν, διὰ κατηγοριῶν παρεγγεγραμμένων, διὰ κατηγοριῶν περὶ πραγμάτων τὰ ὅποια δὲν ἦσαν ἔτι βεβιωμένα, διὰ σοφιστικῶν παρεξηγήσεων καὶ διὰ σκανδαλωδῶν φημῶν περὶ ἀνυπάρχοντων πραγμάτων. Τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου ἀπὸ λαϊκοῦ σχήματος πρὸς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ὕψος προκωγῆς εἶχεν ἤδη συζητηθῆ πολλάκις μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπὶ Ταρσίου, ἐπὶ Νικηφόρου, ἐπὶ Φωτίου, καὶ δὲν εἶχε ποτὲ δώσει ἀφορμὴν εἰς σπουδαίαν διένεξιν. Ὡσαύτως καὶ ἡ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐπωνυμία, ἥτο ἐπὶ πέντε καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας ἀδικλείπτως ἤδη ἐν χρήσει χωρὶς νὰ διακωλυθῇ

ἐκ τούτου ἡ εἰρηνικὴ τῶν δύο ἐκκλησιῶν συμβίωσις. Δὲν ἤξεύρομεν ἀκριβῶς τί ἔπραξεν ὁ πατριάρχης Μιχαήλ ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀφ' ἧς οἱ Ἀραβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία καὶ ἐκκλησία ἠνυχάσθησαν πολλάκις νὰ ἐπεμβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν χειροτονίαν τῶν πατριαρχῶν ἐκείνων, διότι ἕνεκα τῶν κατὰδρομῶν ἃς ἔπραχεν αὐτόθι ἡ χριστιανικὴ πίστις, πικτελῶς ἔλειπον ἐκ διακλειμμάτων οἱ πρὸς συντήρησιν αὐτῆς ἀπαιτούμενοι λειτουργοί· καὶ οὐδὲ ἐλογίσθη ποτὲ ἄτοπος αὕτη ἡ ἐξ ἀκαταμάχτου ἀνάγκης καὶ πρὸς συντήρησιν τῆς πίστεως διδομένη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνδρομὴ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐκείνας. Ἀλλά, ἔλεγεν ὁ Λέων Θ', ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου περιέχει φράσιν τινὰ σκοποῦσαν νὰ ἐλκτώσῃ τὸ ἀξίωμα τῆς ρωμικῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὅμως καθ' ἣν δίδει ἐρμηνείαν τῆς φράσεως ταύτης αὐτὸς ὁ Βργενροῦθερ, οὐδεμίαν αὕτη περιεῖχε σπουδαίαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλητικῆς προσβολήν, καθὼς ἀπλῶς παρὰ ἡρώσῃ, ὅτι, περιληφθέντος τοῦ ὀνόματος τοῦ Πάπα ἐν τοῖς διπτύχοις τοῦ Βιζαντίου, οὗτος θέλει μνημονεύεσθαι εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ τάναντι πάλιν τὸ τοῦ Κηρουλαρίου ὄνομα δὲν θέλει τύχει νέας μνημονεύσεως, εἰμὴ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ρωμικῇ. (24) Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ ὁ μόνος διωγμὸς ὃν ἔπραθον, κατὰ τὰ φημιζόμενα, οἱ Λατῖνοι ἐν Κωνσταντινουπόλει. Περὶ τούτου εἶχε βεδνίως ὁ Πάπας καὶ δικαίωμα καὶ καθῆκον νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις. Πρῶτον ὅμως δὲν ἦτο πικντάπικι βέβαιον ἂν τὸ πρῶτον συνέβη, καὶ τούτου δὲ δοθέν-

(24) Ταῦτα εἶναι σαφεῖς. Τοῦ Πάπα τὸ ὄνομα εἶχεν ἀφαιρεθῇ ἐκ τῶν διπτύχων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τῷ 1009 περίπου ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Σεργίου Α'. (1019—1019) ἕνεκα τῆς περὶ τὸ ὄνομα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγ. Πνεύματος καινοτομίας τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν περὶ τούτου λοιπὸν μομφὴν τοῦ Πάπα ἀπαντῶν ὁ Κηρουλάριος (ὅστις ἄλλως ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 1054 ἰσχυρίσθη πλημμελῶς ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα ἀπὸ τοῦ 553 μ. γ. εἶχεν ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τῶν διπτύχων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ οὐδέποτε ἔκτοτε ἐνεγράφη ἐν αὐτοῖς) δικαιολογεῖ τὴν ἀφαίρεσιν καταχρίνων τὴν ἀξίωσιν ἣν εἶχεν ὁ Πάπας νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾧ τὸ τοῦ πατριάρχου, Κωνσταντινουπόλεως ἐμνημονεύετο μόνον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης, οὐχὶ δὲ ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Δύσεως.

τος, ἄδηλον ἦτο μέχρι τίνος δὲν προεκλήθη ὑπὸ τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς ὕβρεως ἀνθρώπων, οἵτινες μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν ὅτι οὐδὲν κατὰ τοῦτο ἐγνώριζον ὅριον· καὶ ἔπειτα προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ἐπιστολάς τοσοῦτον πρὸς αὐτὸν εὐλαβεῖς ὁ πάπας, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν θρυλουμένην ἐκείνην ἀδικίαν, ἐξετράπη εἰς τοσαύτας ἄλλας κατηγορίας καὶ ἐλάλησεν ἐν γένει εἰς τρόπον τοσοῦτον ἀπειλητικόν, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἐζήτει προράσεις διενέξεων. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ ἀποκρισιάρχοι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὁ προϊστάμενος αὐτῶν καρδινάλιος Οὐμβερτος, καθίστησι τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, ἀφικόμενοι κατὰ ἰούλιον τοῦ 1054 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχον παρὰ τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἐντίμου δεξιότηως· ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέφυγε πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἐκόμισαν περιεχομένων κατηγοριῶν, μὴ θέλων νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ ἀρχιερεῖ τῆς Ρώμης δικαιοδοσίαν ἣν οὗτος ἐπιζητεῖ ἀποκλειστικὴν, ἐνῶ αὕτη ἀνήκεν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας. Τότε ὁ Οὐμβερτος, ὅστις ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ προξενήσῃ σκάνδαλα, συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσεν ἀπάντησιν εἰς τὰς αἰτιάσεις τὰς ὁποίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων εἶχεν ἀπευθύνει κατὰ τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ συζητήσῃ ἐπισταμένως τὰ πράγματα, ἐξετραχηλίσθη εἰς ὕβριν δεινοτάτην, ὠνόμασε τὴν Ἀνατολὴν πατρίδα πάσης αἰρέσεως, ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διαφόρους ἀνυπόστατους μύθους καὶ κατηγορήσεν ἰδίως τὸν πατριάρχην ὅτι ἀναδικαπτίζει τοὺς Λατίνους, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κηρουλάριος ἀπεφάνηκε ἐπὶ συνόδου ὅτι εἶναι συκοφαντίαι. Μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς ταῦτα συνέταξε καὶ ἑτέραν συγγραφὴν κατὰ τοῦ Ἑλληνος μοναχοῦ Νικήτα Στηθαίου, ὅστις εἶχεν ὡσαύτως γράψῃ πρὸ τίνος κατὰ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ μετὰ πλείστης ὅσης μετριότητος. Τὰς εἰς τοὺς Λατίνους ἀποδιδόμενας κινητομίας ὁ Νικήτας δὲν ἐχαρκατήρισεν ὡς αἵρεσιν, ἀλλὰ ὡς πηρέκδοσιν ἀπλὴν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, ἔλεγε δὲ τὴν ρωμικὴν ἐκκλησίαν πασιφανῆ τῆς ὅλης οἰκουμένης ὀφθαλμόν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Οὐμβερτος τὸν ὠνόμαζε τυχοδιώκτην, ὄνον, ἐπικούρειον, πόρνον, ἀρχιερετικόν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐνώπιον τοῦ σκανδαλοῦ τούτου οἱ ἡμέτεροι ἐπολιτεύ-

θησαν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶν μετριοπαθείας. Ὁ μὲν βασιλεὺς ὑπεχρέωσε τὸν Νικήταν νὰ ἀνακκλέσῃ ὅσα ἔγραψε, καὶ νὰ καύσῃ μάλιστα τὴν συγγραφὴν του, ὃ δὲ πατριάρχης ἐπέμενε μὲν πάντοτε ἀξίων ὅτι τὰ ἀνὰ χεῖρας ἀντικείμενα δὲν ἠδύναντο νὰ συζητηθῶσιν εἰμὴ ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐξηκολούθει δὲ κοσμίως πρὸς τοὺς πρέσβεις πολιτευόμενος, μέχρις οὗ οὔτοι ἔπαυσαν ἀποδίδοντες αὐτῷ τὰ ἴσα, ἀλλὰ καὶ τότε περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ διηκόψῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς σχέσιν, καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ αὐτοῖς τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργείας ἐν τῇ ἐνορίᾳ του.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ μέσα ἰουλίου 1054, ἥτοι ἓνα περίπου μῆνα ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ Λέοντος Θ'. Ἀπέναντι τῶν ὀδυστικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀρχιερέως τούτου τῆς Ρώμης ἀπέναντι τῆς αὐτοκράτορος καὶ τῆς χλεύης τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ, οἱ ἡμέτεροι ἀπῆντων ὅτι ἡ ἔρις αὕτη δεόν νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· καὶ ἐν τούτοις παραχωροῦντες εἰς αὐτοὺς ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ παραχωρήσωσι χωρὶς νὰ προδικασθῇ τὸ ὀριστικὸν ζήτημα, ὑπεχρέουν τὸν Νικήταν Στηθάτον ν' ἀποδοκιμάσῃ ἐπισήμως ὅσα κατὰ Λατίνων ἔγραψε. Τί ἄλλο ἠδύναντο εὐλόγως νὰ ἀπαιτήσωσιν οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον; Αὐτὸς ὁ Ἐργενροῦθερ ὁμολογεῖ ὅτι διὰ τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ Νικήτα ἐπέτυχον νίκην λαμπροτάτην. Καὶ μὲν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ δὲν ἐδέχετο νὰ δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, ἐπικλούμενος τὴν ἀπόφασιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ ἐπὶ ὅλους αἰῶνας δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ πάπα δικαιοδοσίαν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ προκύψῃ ὀριστικὴ μετὰ αὐτῶν καὶ τῶν δυτικῶν ρῆξις. Ὡστε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης ἠδύναντο κάλλιστα νὰ περιμείνωσι καὶ ἤδη τὴν συγκρότησιν τῆς προτεινομένης συνόδου, ἐπιφυλάττοντες, ἂν ᾔθελον, τὰ ὑποτιθέμενα δικαιώματά των. Ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη ὅτι δὲν εἶχον ἔλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἵνα προξενήσωσι σκάνδαλα. Ὅθεν τῇ 16 ἰουλίου, ἐνῶ κληρὸς καὶ λαὸς ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἰσβαλόντες εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀσεβῶς ταραῖξαντες τὴν θείαν λειτουργίαν, προσῆλθον μέχρι τῆς ἀγίας τραπέζης. ἀπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς ὄφορισμὸν κατὰ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ, καὶ ἔπειτα ἐξῆλθον ἐκτινάσσοντες τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν

αὐτῶν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θεῖαν δίκην ! Ὅπόση ἦτο ἡ ἀνοχή καὶ ἡ μετριοπάθεια τῶν ἡμετέρων, οὐδέποτε ἀπεδείχθη λαμπρότερον, ἢ κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν ἐν νεῦμα τοῦ πατριάρχου ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγῃ δεινὴν τῆς κακουργίας τιμωρίαν. Καὶ ὅμως ὁ ἱεράρχης ἡμῶν ἐπέτρεψε τὴν ἀβλαβὴ αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐξοδον· μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ἠδυνήθησαν ἐπίσης ἀβλαβῶς νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ ἀπεχαιρέτισαν τὸν βασιλεῆ καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὰ εἰθισμένα δῶρα. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἐξαντλοῦντες πάντα τρόπον συνδιαλλαγῆς, παρεκάλεσαν αὐτοὺς εἰς Σηλυβρίαν ἡδὴ ἀφικομένους, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι εἰμποροῦν εἰσέτι νὰ συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα. Τῷντι ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ ἄλλοι τοποτηρηταὶ ἐπέστρεψαν τῇ 20 ἰουλίου· δυστυχῶς ὅμως ἀφ' ἐνός οὗτοι εἰς οὐδεμίαν ἐπείθοντο νὰ ἔλθωσι σχέσιν πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον, καὶ οὐδεμίαν νὰ δώσωσιν ἐξήγησιν περὶ τοῦ ὑβριστικοῦ αὐτῶν ἐγγράφου, ἀφ' ἐτέρου ἡ κοινὴ γνώμη τῆς βασιλευούσης εἶχεν ἐπὶ τέλους τοσοῦτον παροξυνθῇ ὥστε δὲν ἠδύναντο ἡδὴ ἄνευ ἐσχάτου κινδύνου νὰ παραινέωσι τὴν ἐν αὐτῇ διατριβήν, καὶ ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ προτρέψῃ αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσιν ὅσον τάχιστα ὀριστικῶς. Κάλλιστα δὲ ἔπραξε τοῦτο, διότι μάλιστα ἀνεχώρησαν ἐξερράγη, ἕνεκα τῆς κορυφωθείσης κατ' αὐτῶν ἀγανακτήσεως στάσις, ἥτις μετὰ κόπου κατηνύασθη.

Ἵνα πεισθῇ δὲ ὁ ἀναγνώστης ὁπόσον δίκαιον εἶχον νὰ ἀγανακτήσωσιν οἱ ἡμέτεροι, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἦτοι καθ' ὅλης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀφορισμὸς, ὁ ἀποτεθεὶς τῇ 16 ἰουλίου ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τῆς μεγάλης ἡμῶν μητροπόλεως, παρεκτός ποικίλων ἄλλων ὕδρεων, κατηγόρει αὐτοὺς 1) ὡς Σιμωνιακοὺς, 2) ὡς Οὐαλεσιανούς, 3) ὡς Ἀρειανούς, 4) ὡς Δονατιστάς, 5) ὡς Νικολαίτας, 6) ὡς Σεβηριανούς, 7) ὡς Πνευματομάχους, ἢ Θεομάχους, 8) ὡς Μονιχαίους. 9) ὡς Ναζαρηνοὺς, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἠξίου ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρεσβεύει τὰς πλάνας ὅλων σχεδὸν τῶν αἱρέσεων, ὅσαι προέκυψάν ποτε εἰς φῶς ἀπὸ κατὰβολῆς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἀφοῦ δὲν ἀνεκλήθη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ἄνευ ἀποκρίσεως. Ὅθεν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ συγκαλέσας τὴν περὶ

αὐτὸν σύνοδον, ἀπεδοκίμασεν αὐτὸ διαρρήδην, ἰδίως ἐνδιατρίψας εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ζήτημα· διότι οἱ περὶ τὸν Οὐμβέρτον ἐν τῷ διαβοήτῳ αὐτῶν ἀφορισμῷ εἶλον τὴν ἀφροσύνην νὰ κατηγορήσωσι τοὺς ἡμετέρους πρὸς τοὺς ἄλλους ὡς πνευματομάχους ἢ θεομάχους καθ' ὃ περικιρέσαντας δῆθεν ἀπὸ τοῦ συμβόλου τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος.

Ὅταν ἐπραγματεύθημεν τὰ περὶ τῆς πάλης μεταξὺ τοῦ πατριάρχου Φωτίου καὶ τοῦ πάπᾶ Νικολάου, δὲν ἐδιστάσμεν νὰ κατακρίνωμεν τὸν πρῶτον ὡς μὴ ἀρκεσθέντα νὰ ἀποκρούσῃ τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ἀλλ' ἀναμίζαντα εἰς τὴν προκειμένην ἐρίν καὶ τὴν δογματικὴν διένεξιν. Ἐπὶ τῆς παρούσης ὁμῶς περιστάσεως, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Δυτικοὶ, παρεκτὸς τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀδικημάτων, περιέπεσον προσέτι εἰς τὸ λῆθος τοῦ νὰ ἀνὰ ζωπυρήτωσι τὸ δογματικὸν σκάνδαλον. Ἐν τῷ διχστήματι τῶν 18^{οι} ἐτῶν ὅσα διήλθον ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, πᾶσα ἐπίσημος περὶ δογμάτων συζήτησις εἶχε βαρμηδὸν ἐκλείψει, αἱ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις ἀπέβησαν ἂν ὅχι πάντοτε φιλικαὶ, τοῦλάχιστον εἰρηνικαὶ ὁπωσοῦν. Αἱ διφωνίαι ὅσαι ἐκ δεικλειμμάτων συνέβαινον προέκυπτον ἐκ τῆς ἀξιώσεως ἣν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ρώμης αἰετοτε εἶχον τοῦ νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν διφωνιῶν ὅσαι ὑφίσταντο περὶ τὰ δόγματα καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους. Αὐτὸς ὁ Νικήτας ὁ Στηθάτος, ὁ πρὸ μικροῦ τότε κατὰ τῶν κινετομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας γράψας, οὐδ' αὖτως ἔριξε τὸ περὶ ἐκπορεύσεως ζήτημα, ὅτε αἶφνης οἱ περὶ τὸν Οὐμβέρτον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ἔφεραν πάλιν αὐτὸ εἰς μέσον, καὶ ἐτράχυναν οὕτω τὰς ἀφορμὰς τῆς διαστάσεως. Οἱ δὲ ἡμέτεροι οὐ μόνον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν προσηνέχθησαν μετὰ πλείστης ἀνοχῆς καὶ μετριοπαθείας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ δράματος τούτου ἔδειξαν τὴν προκίρῃσιν αὐτῶν τοῦ νὰ ἀφήσωσι μίαν πύλην ἠνεωγμένην πρὸς τὴν συνδιαλλαγήν· διότι ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει δι' ἧς ἀπεδοκίμασθη καὶ ἐστηλιτεύθη ὁ λεγόμενος ἀφορισμὸς τοῦ Οὐμβέρτου καὶ συντροφίαις, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐλογίσθησαν ὡς ἰδιογνωμόνως ἐνεργήσαντες

καθ' ὅλα οὐχὶ δὲ ὡς γνήσιοι τοποτηρηταὶ τοῦ πάπκ Λέοντος Θ', ὅστις ἄλλως τε εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθάνει τῇ 19 ἀπριλίου, πρὶν δηλαδὴ ἐκεῖνοι φθάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τινος μεταγενεστέρου εἰς τῶν ἡμετέρων, ὁ πατριάρχης Μιχαήλ, συνεκρότησεν, εἴτε κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1054, εἴτε τῷ 1057, σύνοδον πολὺ μείζονα τῆς προτέρας, ἧς μετέσχον παρεκτός πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων ὅ,τε πατριάρχης Ἀντιοχείας καὶ οἱ μητροπολιταὶ Βουλγαρίας καὶ Κύπρου, καὶ ἦτις ἐξέτεμε (25) τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοὺς Λατίνους, ἐπικυρωθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν μὴ παρευρεθέντων ἐν αὐτῇ πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἀλλ' ὁ μὲν Πίχλερ μετὰ δισταγμοῦ τινος μνημονεύει τῆς συνόδου ταύτης, ὁ δὲ Ἐργενροῦθερ ὑπολαμβάνει αὐτὴν ὅλως ἀμφίδουλον, (26) βεβαιῶν ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις, αἵτινες καὶ βραδύτερον ἐξηκολούθησεν μέχρι τινὸς ὑφιστάμεναι, δὲν ἔπαυσαν οὐδὲ κατὰ τὸν ὑπόλοιπον τῆς τοῦ Μιχαήλ πατριαρχίας χρόνον· ὅτι δὲ μόνον ἀδηλὸν ὑπάρχει ὁποῖα τινες ἀκριβῶς ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται. Ὅπως δὴποτε ὁμως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, τὸ οὐδὲν ἥττον βέβαιον εἶναι ὅτι ἕκτοτε οἱ πάπαι ἀπελπισθέντες νὰ ἐπιτύχωσι τὴν εἰρηνικὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν διὰ κατὰκτῆτεων ἐκτέλεσιν τοῦ ἀκοιμήτου αὐτῶν βουλευμάτος, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πρῶτον μὲν τοὺς Νορμαννοὺς, καὶ μετ' οὐ πολὺ τοὺς σταυροφόρους. Πλὴν τούτου ἐκ τῆς ὅλης ταύτης μελέτης συνάγεται ἐπίσης ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν ἐκκλησιῶν δὲν προέκυψεν ἐκ δογματικῶν διφωνιῶν, ἀλλ' ἐνεκα πολιτικῶν συμφερόντων ὥστε ἡμῶς ἐξέλιπον τὰ πολιτικὰ ταῦτα συμφέροντα, ὅπερ εὐτυχῶς συνέβη ἤδη, καὶ ἡμῶς κατηργήθη ἡ κυριαρχία, ὅπερ ὡσχύτως συνέβη ὡς πρὸς μέγα μέρος

25) Τῇ 20 Ἰουλίου 1054.

26) Τούναντιον ὁ Ἐργενροῦθερ (Handb. der allg. Gesch. r. 2 σ. 146) παραδέχεται ἀδιστακτικῶς τὴν συγκρότησιν τῆς συνόδου ταύτης, ὁ δὲ Πίχλερ παρατηρεῖ ἀπλῶς ὅτι τὰ κατὰ τὴν σύνοδον παραδίδονται ὑπὸ Βυζαντινῶν μόνον συγγραφέων. Εἶναι δὲ αὕτη αὕτη ἡ σύνοδος, περὶ ἧς ὁ Παπαρρ. μικρόν πρότερον (σ. 169) ἐποιήσατο λόγον ὡς πραγματικῶς γενομένης.

τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ κωλύον ἵνα ἀποκατασταθῇ ἡ ἔνωσις. (27).

Ἐνωσιν δὲ λέγοντες ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐννοοῦμεν, κατὰ τὸ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν ρηθέν, οὐχὶ τὴν ἐσωτερικὴν, τὴν δογματικὴν ἔνωσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν, τὴν πολιτικὴν. Ὅσοι ὁμιλοῦσι περὶ δογματικῆς ἐνώσεως, δὲν ἠξεύρουσι τί λέγουσι· διότι κἀνὲν ποτὲ ἔθνος δὲν θέλει συναινέσει νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς ἰδίαις πεποιθήσεις καὶ παραδόσεις ἀντὶ ἄλλοτρίων. Ἡ δογματικὴ λοιπὸν ἔνωσις εἶναι μακαρία κενή, ὄνειρον τὸ ὅποῖον οὐδέποτε θέλει γίνεαι πρᾶγμα. Τούτου ὅμως τεθέντος, λέγουσί τινες, τί σημαίνει ἡ ἐξωτερικὴ ἐκείνη ἔνωσις; Σημαίνει, ἀπαντῶμεν, τὴν μεταξὺ τῶν διαφορῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνην, προτιμωτέραν οὖσαν, ἢ μὴ ἀπατῶμεθα, τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως ἣτις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπεκράτησε μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ ἐνὸς μέρους τῆς Δύσεως. Ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσωσι μίαν ἐπικράτειαν, ἔχουσιν τὴν αὐτὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους· ὅλα ὅμως αἱ διάφοροι αὗται πολιτικαὶ κοινωνίαι εἰμποροῦν νὰ διατελῶσιν εἰς σχέσεις φιλικάς, νὰ ἔχωσιν ἡ μία παρὰ τῇ ἄλλῃ ἀντιπροσώπους, νὰ διεξάγωσι δι' αὐτῶν πολλὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ νὰ συντελῶσιν οὕτω εἰς τὴν ἀμοιβαίαν εὐημερίαν, καὶ τοὶ διατηροῦσαι ἐκάστη τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἀνάλογόν

27) Ὁ Π. ἐννοεῖ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας τῶν λεγομένων διαμαρτυρομένων· δὲν λαμβάνει ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ παπικὴ ἐκκλησία ἀκριβῶς διὰ τοῦ χωρισμοῦ ἐκείνου ἐκτήσατο μείζονα συνοχὴν ἐν τῷ ὑπολειπομένῳ κράτει αὐτῆς καὶ κατέστη ἔτι αὐταρχικωτέρα καὶ μᾶλλον ἀδιάλλακτος καὶ ὅτι ἡ ἐν Τριδέντῳ κυρίως σύνοδος ἡ γενομένη μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ προτεσταντισμοῦ καθιέρωσε πράγματι ἡ μᾶλλον ἐστερέωσεν ἐν τοῖς πράγμασι τὸ σχίσμα καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἡ κυριαρχία περὶ ἧς ποιεῖται λόγον ὁ Π. ὡς καταργηθείσης ὡς πρὸς μέγα μέρος τοῦ δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, μείζον ἔτι ἐν αὐτῇ τῇ παπικῇ ἐκκλησίᾳ προσεκτῆσατο κύρος διὰ τῆς ἐν Βατικανῷ Συνόδου τοῦ 1870—1871. Τὸ χωρίζον τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἰδίως εἶναι ἡ δογματικὴ διαφορὰ, ἔτι δὲ πλέον ἡ λεγομένη ὑπὸ τοῦ Παπαρρηγόπουλου «κυριαρχία» ἣτοι ἡ ἐνότης τῆς ἐκκλησίας ὑφ' ὅσας ἐννοίας νοεῖ αὐτὴν ἡ παπικὴ ἐκκλησία, καὶ ἡ ἐννοία αὕτη εἶναι ἡ ὑπὸ τὴν ὁπερτάτην καὶ ἀπόλυτον παπικὴν ἀρχὴν ἔνωσις τῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ νῦν ἔτι τὸ ἀδιάλλακτον τῆς παπικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἀνατολικήν.

τι ἤθελεν εἶσθαι εὐκταῖον νὰ γίνῃ ὡς πρὸς τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς κοινωνίας· καὶ φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ἦναι τις τυφλὸς ἵνα μὴ διακρίνῃ ὁπόσων ἀγαθῶν πρόξενος ἡδύνατο νὰ ἀποδῇ ἡ τοιαύτη ἔνωσις. Ἀλλὰ, λέγουσι πάλιν ἕτεροι, ἐκ τῆς ἐνώσεως δύνανται νὰ διακινδυνεύσῃ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὅπερ δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως. Τοῦτο ἦτο ἀληθὲς ἐν τῷ μέτῳ αἰῶνι. Τὴν σήμερον ὅμως τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ὡς καὶ πάσης ἄλλης τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν δὲν εἶναι ἡ θρησκεία, εἶναι ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ὁρθόδοξοι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἔθνη, οἱ Ρῶσοι, οἱ Ρουμῶνες, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀρμένιοι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὔτε αὐτὰ ἔγιναν Ἑλληνας, οὔτε οἱ Ἑλληνας ἔγιναν Ρῶσοι, Σέρβοι, Ρουμῶνες, Βούλγαροι ἢ Ἀρμένιοι. Ἀπεναντίας ὅλοι οἱ Δυτικοὶ ὅσοι ἐγκυστεστάθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίσθησαν, διότι φύσει οἱ ὀλίγοι ἀποδέχονται τὸν ἐθνικὴν χαρακτῆρα τῶν πολλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διαβιοῦσι. Τούτου ἕνεκα τὰνάπαλιν αἱ ἐν Ἰταλίᾳ πολυάριθμοι ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων ἐξιταλίσθησαν, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἐπρέσβευον δόγμα πολέμιον τοῦ ρωμαϊκοῦ. Ἡ ὀρθόδοξος ὑπῆρξεν ἀπαραίτητον τοῦ ἐλληνισμοῦ ἔρεισμα ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, διότι τότε κύριον αὐτοῦ συστατικὸν ἦτο ἡ γλῶσσα, ἥτις καθ' ἑαυτήν, ἄνευ ἄλλων ἠθικῶν δυνάμεων, δὲν ἀποτελεῖ ἀκταγώνιστον ἐθνικὸν προπύργιον κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπιδράσεως. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἤρχισεν ὅλως νὰ παρκαμάρζῃ, καὶ ἐπέτειλεν εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἱστορίας ὁ νέος ἐλληνισμὸς, ὅστις ἀναβαπτισθεὶς κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου, ἀνέλαβε τὴν δύναμιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν συστατικῶν αὐτοῦ ἐτροπολογήθη οὐσιωδῶς. Τὸ πάτριον θρήσκευμα δὲν ἔπαυσε μὲν οὐδὲ θέλει παύσει ἀποτελοῦν ἐν τῶν κυριωτάτων ἠθικῶν ἐλατηρίων τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκπροσωπεῖ ἤδη αὐτὸ καὶ μόνον τὸν ἐλληνισμὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἰπώμεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τείνωμεν χεῖρα ἀδελφικὴν πρὸς τὰς ἄλλας κοινότητας· διότι οὕτω πράττοντες διακινδυνεύομεν τὴν ἐθνότητά ἡμῶν. Τούτου ἕνε-

καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς πεπεισμεθα ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν ἤθελε διαστάσει νὰ παρὰδεχθῇ τὴν ἐξωτερικὴν ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ τὸ δεινὸν εἶναι ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης εἶναι τοσοῦτον ἱστορικῶς συνδεδεμένον μετὰ τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας ὥστε πᾶσα ὡς πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο παρὰχώρησις ἤθελεν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἀξιώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ἑλληνική, ἠθική καὶ ἐθνολογική κατάδοσις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε, ἐκλιπόντος τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ ἀρχηγέτης τῶν Κομνηνῶν. Τὸ κράτος, εἰ καὶ ἀπέβαλε περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης τὴν κάτω Ἰταλίαν, εἶχεν οὐδὲν ἥττον ἔκτισιν μείζονα, ἢ ὅτε ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών· διότι ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἀνεκτῆθη ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία, ἀξιόλογον τῆς Συρίας μέρος καὶ ἐν Εὐρώπῃ πᾶσα ἡ Βουλγαρία. Δύο νέοι πολέμιοι, οἱ Τούρκοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ οἱ Νορμαννοὶ ἀπὸ δυσμῶν, εἶχον μὲν ἐπιφανῆ ἀπὸ τινος χρόνου, ἀλλ' οἱ στόλοι καὶ οἱ στρατοὶ τοῦ κράτους οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον καίριος κατενεγκόντες πληγὰς εἰς τοὺς Μωχμεθανούς καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἐφκίνοντο πλεον ἢ ἱκανοὶ νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἐπικρατηθέντας αὐτοὺς εἰς τὸν ὀρίζοντα κινδύνους. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ εἶχε μὲν περιέλθει ἐσχάτως εἰς χειρὸς σθενεῖς καὶ ἀνικάνους, ἀλλ' οἱ διάσημοι στρατηγοὶ καὶ νύαρχοι, οἵτινες ἐξηκολούθουν διχσώζοντες τὰς παρὰδόσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὁ Νικηφόρος Καρκαρηνός, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ Ἰσάκιος Κομνηνός, καὶ πλείστοι ἄλλοι, τοσχύτας ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης δρέψαντες δάφνας, ἦσαν ἑτοιμοὶ, καταλαμβάνοντες τὴν βασιλείαν, νὰ ἀνανεώσωσι τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου ἦσαν ἀνεξάντλητοι. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Βασίλειος Β' ἀφοῦ διεξήγαγεν ἐν δικτηρίῳ 40 καὶ ἐπέκρινεν ἐνικυ-

τῶν τοσούτους καὶ τηλικούτους πολέμους, καὶ ἀφοῦ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὐδένα εἰσέπραξεν ἄμετον φόρον, κατέλιπε περὶ τὰ 250,000,000 ἑκτομμύρια δραχμῶν ἀποταμίευμα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις τοῦ κράτους τούτου συνεποσοῦντο εἰς 600,000,000 δραχμῶν καὶ ἐπέκεινα, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 3000 ἑκτομμύρια τοιούτους δὲ πόρους οὐδὲ κατ' ὄναρ ἠδύναντο νὰ φαντασθῇ τότε ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις πολὺ ἀπέτρεχε τῆς παρ' ἡμῖν ἀκμαζούσης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ποικίλης βιομηχανίας, ὣν ὑπόφορος τῶν ἡμετέρων, κατὰ τοῦτο, ὅπως σήμερον εἴμεθα ἡμεῖς ὑπόφοροι αὐτοῦ, ἔχων διοικήσιν ἀτελεστάτην ἔτι, οὐδὲ δυνάμενος, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς καὶ στόλους, οἵοι ἦσαν οἱ τοῦ ἀντατολικοῦ κράτους στόλοι καὶ στρατοί. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν Μωαμεθανῶν, διότι τότε οὗτοι εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην πτωχεύσιν καὶ ἀνυχίν. Ἐν τῇ 11 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἦτο ἔτι τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ τεχνικώτερον διοικούμενον τῶν ἐπὶ γῆς κρατῶν· ἠδύναντο νὰ συγκροτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, καὶ ἀνεδείκνυσεν ὁσημέραι ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ταύτης ἐγκλίτους. Ὁ ἑξελληνισμὸς τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως εἶχε συμπληρωθῇ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἔφθασεν εἰς τὰ τελευταῖα αὐτοῦ συμπεράσματα ἀποδείξας τὸ τί ἠδύναντο νὰ πράξῃ καὶ τὸ τί δὲν ἠδύναντο νὰ πράξῃ. Ἐὰν ἡ ἀπόπειρα ἦν ἐπεχείρησε πρὸς θεραπείαν τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ κοινωνικῆς καταστάσεως διὰ τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστικοῦ βουλευμάτος τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἶχεν ἀποτύχει ὁ κυβερνητικὸς, ὁ διοικητικὸς, ὁ οἰκονομικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, ὃν ἡ μηχανικὴ δυναστεία πολυειδῶς συνενπλήρωσε καὶ ἐτελείωσεν ἐντὸς τῶν ὑπαρχόντων ὥρων τῆς κοινωνικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως, ἐφάνετο παρὰδόξως εὐδοκίμησας καὶ ἀνεδείξας αὐτὸ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Ἄλλ' οὐδεμία τέχνη δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν φύσιν, καὶ οὐδεὶς μηχανικὸς ὀργανισμὸς, ἔστω οὗτος τελειότατος, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἐλλειπούσας ἠθικὰς καὶ ὕλικας τῶν ἐθνῶν δυνάμεις. Τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος, ἦτο· τὸ ἐνγεῦθεν τοῦ Ἀδριίου ἀπλούμενον, ἀπηρτίσθη διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ποικίλων φυλῶν. Πρώτη

ἐθνικὴ βάσις τοῦ κράτους τούτου εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ μέρος ὑπῆρξεν ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ, ἣτις κατεῖχε τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κερκυνίων ὁρέων μέχρι τοῦ Ταινάρου χώρας, τὰς νήσους, τὰς παραλίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια. Μετὰ δὲ τῆς ἐλληνικῆς ταύτης φυλῆς συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθείσης μοναρχίας ὅλαι αἱ φυλαὶ ὅσαι κατοικοῦσαι εἰς τὰς μεσογειοτέρας πρὸς βορρᾶν τῶν Κερκυνίων καὶ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἰστροῦ χώρας, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐξελληνισθῆ διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἐλληνισμὸς οὗτος, ὅ,τε ἀρχέγονος καὶ ὁ ἐπίκτητος, ἔπαθε δεινὰς ἀκρωτηριάσεις καὶ δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἐλαττούμενος. Ἀφ' ἧς, κατὰ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀραβικὴν, ὥστε ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάτας πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος συνέταξε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον ἀραβιστὶ καὶ οὐχὶ ἐλληνιστί. Ὁ δὲ ἐν ἔτει 869 προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας, Θωμᾶς ὁ Τύριος, δυσκόλως ἐλάλει τὴν ἐλληνικὴν καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἡ περιέχουσα τὸν ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον πίστιν, πεμφθεῖσα δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταεταρίδος παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θωμᾶ, συνετάχθη, καθ' ἣ ἐξ αὐτῶν τῶν χειρογράφων αὐτῆς συνάγεται, ἀραβιστί, ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβουκαρᾶ, ἐπισκόπου Χαρρᾶν ἐν Φοινίκη, μετεφράσθη δὲ ἐλληνιστί ὑπὸ τοῦ προσδυτέρου καὶ συγκέλλου Μιχαήλ. Καὶ ἂν ὁ κληρὸς ὅστις ἦτο καὶ ἔπρεπε νὰ ἦναι ἐν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ ἐλληνισμοῦ, εἶχε τοσοῦτον ἀπομάθει τὴν ἐλληνικὴν, εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅπόσον ἀμυδρὰ αὐτῆς ἔχνη ἐσώζοντο παρὰ τοῖς λοιποῖς κατοίκαις· τοῦτο δὲ ἐξάγει ἀποχρώντως διὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἡ μοναρχία ἡμῶν ἀνέκτησε τοσαύτας χώρας καὶ πόλεις ἐν Συρίᾳ, δὲν ἐδυνήθη ποτὲ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰς κατκτηθεῖς ταύτας.

Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων τούτων χωρῶν μεταβλίνοντες

εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, εὐρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ἐλληνισμόν ὑποχωροῦντα ἀδιαλείπτως εἰς ἑτέρας φυλὰς καὶ γλώσσας. Ἐπομεν ἄλλοτε (σελ. 2 τοῦ τρίτου τόμου) ὅτι ἔτι ἀπὸ τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος ποικίλα βάρβαρα φύλα, οὐννικά, γερμανικά, καὶ πρὸς πάντων σλαυικά εἶχον ἀναμιχθῆ μετὰ τῶν ἐξελληνισθέντων ἐγχωρίων Θρακῶν, Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ, ἐν τῇ ἄνω Μοισίᾳ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ Δαρδανίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ. Ἀλλ' ἐν τῇ 7 ἑκκνταετηρίδι, ἐνῶ οἱ μακεδονοὶ κατελάμβανον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, μεγάλη καὶ ριζικώτερά τῆς προηγουμένης μεταβολὴ συνέβηκε συγχρόνως εἰς τὰς μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ Αἴμου χώρας, ἐπενεργήσασα μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἐπὶ Ἡρακλείου μὲν νέα σλαυικῶν φυλῶν στίφη κατέλαβον τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν (σελ. 238 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου ἐγκατεστάθησαν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ οἱ Βούλγαροι (σελ. 333 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Οἱ Βούλγαροι, ὥς πολλάκις εἴπομεν, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν σλαυικὴν φυλὴν, ἀλλ' εἰς τὰς φιννο-Οὐραλικὰς ἢ τουρκικὰς ἢ τουρανικὰς φυλὰς· κυριαρχικώτεροι δὲ ὄντες τῶν Σλαύων, ἀνέλαβον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ σλαυικῶν φυλῶν προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, ὅσαι ἦσαν δυτικώτερον ἰδρυμέναι. Ἀφ' ἑτέρου δὲ εὐκριθμότεροι ὄντες τῶν ὑπηκόων καὶ βραβυρότεροι, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἡθικὴν καὶ κατὰ μικρὸν παντάπασιν ἐξεσλαυίσθησαν. Οὕτω δὲ ταυτίσαντα τὴν ἐθνότητά χιτῶν καὶ τὴν τύχην τὰ δύο ἐκεῖνα φύλα ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, εἰς ἃς τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, πολλὰς πρὸς μεσημβρίαν ἐποικήσεις, τὰς μὲν διὰ τῆς βίαις, τὰς δὲ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων, καὶ κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς πρότερον ὑπὸ ἐλληνικῶν φυλῶν κατεχομένης χώρας μέχρι αὐτῶν τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου.

Διευκολύνθη δὲ πολὺ ἡ ἐποίκησις αὕτη ἔκ τε τοῦ ἀρχικοῦ χαλαρῆτος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς περιπετειῶν. Ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν τυχοδιωκτικὸν χαρακτῆρα (σελ. 402 καὶ ἐπομ. σελ. 419 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου). Ἀπὸ τῶν Ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὅπως καὶ σήμερον, οὐδέποτε

ἤρκεσθῃ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς χώραν, ἀλλ' ἐζήτησεν αἰ-
ποτε στάδιον ἐνεργείας εὐρύτερον, εὐπορώτερον, ἀσφαλέστερον.
Ἐντεῦθεν αἱ πολυάριθμοι αὐτῆς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρό-
νων μέχρι τῆς 7 καὶ 6 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἡ-
ποικίαι, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἔτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου ἑλλη-
νισμοῦ ἠλαττοῦτο ὁ ἐνεργητικὸς, ὁ ἐλεύθερος, ὁ γνήσιος αὐτῆς πλη-
θυσμός. Διότι τίποτε δὲν συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν αὕξησιν τοῦ
δουλικοῦ πλήθους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅσον αἱ ἀδιάλειπτοι ἐ-
κεῖναι τῶν ἐλευθέρων ἀποικίαι. Ἐπειδὴ ἠλαττοῦντο οἱ ἐλεύθεροι
βραχίονες, ἔδει νὰ ἀνὰ πληρωθῶσι διὰ δούλων, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἰθα-
γενεῖς δούλοι δὲν ἐπῆρκουν, εἰσήγοντο δούλοι ξένοι. Ὡστε ὁ ὑλικὸς
τῆς Ἑλλάδος πληθυσμὸς ἴσως μέχρι τινὸς δὲν ἠλαττοῦτο, ἀλλ' ἡ
πραγματικὴ τοῦ ἔθνους δύναμις ἐμειοῦτο διότι τοῦτο συνέκειτο
ἤδη ἐξ εὐαρίθμων σχετικῶς ἐλευθέρων, πολλῶν δούλων καὶ οὐκ
ὀλίγων ξένων. Τὸ τυχοδιωκτικὸν αὐτὸ πνεῦμα, τοῦ ὁποῖον μέχρι
τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτάτων χαρακτηρῶν τοῦ ἔθνους
ἡμῶν, καὶ περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων τοῦ ὁποῖου εἰς τοὺς
καθ' ἡμᾶς χρόνους θέλομεν ἄλλοτε ὁμιλήσει, ἀπέβη ἐν τούτοις
κατ' ἀρχὰς ὠφέλιμον μᾶλλον ἢ ἐπιβλαβές. Ἐν ὧσιν τὸ ἑλληνικὸν
ἔθνος ἦτο τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν ὁ διασκορπισμὸς οὗτος
τῶν δυνάμεων τοῦ ἠῤῥξανε τοὺς πόρους αὐτοῦ, χωρὶς νὰ διακινδυ-
νεύσῃ τὴν πολιτικὴν ὑπερξίν του. Ἀμὰ ὁμῶς προέκυψεν εἰς μέσον
ἔθνη ἄλλα ἐπίσης ἰσχυρὰ, καὶ ἔχοντα συμπεπυκνωμένας τὰς δυνά-
μεις αὐτῶν, τὸ ἔθνος ἡμῶν εὐρέθη ἀπέναντι τῶν νέων τούτων ἀντι-
πάλων εἰς τὴν θέσιν στρατοῦ ἔχοντος τὰ διάφορα αὐτοῦ τμήματα
πόρρω ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα, καὶ ἀναγκασίως κατετροπώθη. Κα-
τετροπώθη δὲ τόσῳ εὐχερέστερον ὅσῳ οὐδέποτε ἐπείσθη νὰ σωφρονισθῇ
κατὰ τοῦτο. Ἀφοῦ τοσαύτας ἔπεμψε μέχρι τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος
ἀποικίας, ἔπειτα ἀπὸ τῆς τεταρτῆς καὶ τῆς τρίτης ἐζήτησε πάλιν
νέας εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τύχας. Αἱ πολυάριθμοι πόλεις αἱ κτισθεῖσαι
ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατο-
λῇ ἀναγκασίως ἠρκαίωσαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐνταῦθα ἑλληνισμόν (σελ.
331, 332 τοῦ δευτέρου τόμου). Εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας τοῦ κα-
κοῦ ἀφορμὰς προσετέθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλαι. Ἐν τῇ δευτέρᾳ
π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ἡ ἐπικρατήσασα ἀναρχία καὶ ἀναστάσις
συνετέλεσεν ὡσάύτως εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ,

ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς θλιβεραῆς εἰκόνας, ἣν ἔγραψε περὶ τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς τότε Ἑλλάδος, ὁ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων Πολύβιος (σελ. 393 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. μέχρι τῆς τρίτης μ. Χ. ἐκχονταετηρίδος ἡ ἐλάττωσις τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας, δι' ὧν ἀνέκχθεν κυρίως συντηροῦνται καὶ προάγονται οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων αἱ λεηλασίαι καὶ κατὰστροφαὶ τὰς ὁποίας ἐπήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοί, μετὰ δὲ τὴν ἰδρυσιν τῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἡ κατὰπικτικὴ τῆς Ῥώμης διοίκησις, δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πληθυσμὸν νὰ αὐξήσῃ ὅσον ἄλλοτε, καθάπερ συνάγεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Πικυανίου καὶ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, οἵτινες ἔπλυντες ὁμιλοῦσι περὶ τῆς λιπανθρωπίας πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ Χριστὸν ἐκχονταετηρίδι (σελ. 477 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἐν τούτοις καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ ἐλάττωσις τοῦ ὕλικου τοῦλάχιστον πληθυσμοῦ δὲν εἶχεν ἀποβῆ, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικὴ μέχρι τῶν χρόνων τούτων. Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀκριβεῖς εἰδήσεις δὲν ἔχομεν. Εἴπομεν ἄλλοτε (σελ. 426 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἐν τῇ μητροπόλει καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις ὑπελογίσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων εἰς 20 ἑκατομμύρια περίπου κατοίκων, ἐξ ὧν ὁμως τὸ ἥμισυ ἦσαν δοῦλοι καὶ ἐκ τούτων πάλιν οὐκ ὀλίγοι ξένοι. Ἰδίως δὲ εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Κερκυνίων χώρας, εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τὰς ἐνθεν καὶ ἐνθεν μικρὰς νήσους, ὑποτίθεται ὅτι ὄκουν ἐν τῇ 5 καὶ ἐν τῇ 4 ἐκχονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ, περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια ψυχῶν. Περὶ δὲ τὴν 1 πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ἐκχονταετηρίδα, ἕτεροι ὑπολογισμοὶ ορίζουσι τὸν πλυθησμὸν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀπαριθμηθεισῶν ἑλληνικῶν χώρων, εἰς 3,000,000 τῆς δὲ Κρήτης εἰς 700,000. Ἄν λοιπὸν ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἔχωσιν ὑπόστασιν τινὰ ἀληθείας, καθίσταται πρόδηλον ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας ἐκχονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς δὲν ὑπέστη ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι ὑπερβάλλουσάν τινα ἀραίωσιν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς τρίτης ἐκχονταετηρίδος ἤρχισαν αἱ ὀλέθρια ἐπιδρομαὶ τῶν βορείων βερβάρων (σελ. 488 καὶ ἐπομ. τοῦ δευτέρου τόμου) καὶ νὰ μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν ἐπήγαγον μέχρι τῆς 7 ἐκχονταετηρίδος ὀριστικὴν τῶν ἀλλοφύλλων ἐκείνων ἐγκατάστασιν πρὸς

μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου. καὶ τῶν Κερκυνίων ὀρέων, ἀλλ' ἡ περὶ πάσας τὰς σχέσεις δικτάραξις καὶ ἡ φθορὰ ἀνθρώπων καὶ προγμάτων ἧς ἐγίνοντο πρόξενoi, δὲν ἔπαυε συντελοῦσθαι εἰς τὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσιν. Αἱ δὲ παροδόξως ἐν τῇ 6 ἐκατονταετηρίδι συσσωρευθεῖσαι καὶ φυσικαὶ καὶ λοιμικαὶ συμφοραὶ (σελ. 157 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) κατήνεγκον ἔτι μείζονας πληγὰς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ὠραιοῦς τοῦ κλίματος καὶ ἡ εὐφυΐα, ἡ φιλεργία, ἡ δραστηριότης τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἀντεπάλαισεν κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ποικίλων ἐκείνων δεινῶν τῶν ἀδιελπίτως σχεδὸν ἀναφυομένων ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐννεακοσίων. Πολλὰ ἀνεφέρμεν γεγονότα μαρτυροῦντα ὅτι αἱ ἐλληνικαὶ χώραι περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης οὔτε ἱκανοῦ πληθυσμοῦ ἔστεροῦντο, οὔτε εὐπορίας ἄξιολόγου. Ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι, ἦσαν πόλεις πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐπέλθωσι μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος Γ'. Ἐν γένει δὲ ἡ βιομηχανία, ἡ ναυτιλία, ἡ κτηνοτροφία ἤκαζον παροδόξως (σελ. 384—387 τρίτου τόμου). Ἐν τῇ 7 λοιπὸν ἐκατονταετηρίδι αἱ ἐλληνικαὶ χώραι δὲν ἦσαν ἔρημαι κατοίκων, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο πυκνός, ἔσυντο πάλαι, ἐνισχυοὺ μάλιστα, ἰδίως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ἀπέβη ἀραιός, ἐκ τούτου δὲ ἐξαιρέτως ὠφελοῦμενοι οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπεχείρησαν τότε τὰς ἐποικήσεις αὐτῶν. Ὅθεν ἔτει 659 εὐρίσκομεν ποικίλας σλαβικὰς φυλὰς κατεχούσας τὰς περὶ Θεσσαλονικίην χώρας (σελ. 327 τοῦ τρίτου τόμου)· μικρὸν δὲ ἔπειτα ἐτέρας ἐν Θεσσαλίᾳ, περὶ τὸν κόλπον τοῦ Βόλου, καὶ ἐν Ἡπείρῳ περὶ Βόνιτζαν (28) περὶ δὲ τὰ μέσθαι τῆς 8 ἐκατονταετηρίδος ἄλλας ὡσαύτως σλαβικὰς καταλαμβάνουσας ἱκανὰς τῆς Πελοποννήσου χώρας (σελ. 463 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου)· καὶ τελευταῖον ἐν ἔτει 929 ἄλλας σλαβικὰς ἢ βουλγαρικὰς φυλὰς ἐνιδρυθείσας ἐν Ἡπείρῳ πάλιν περὶ Νικόπολιν (σελ. 97 τοῦ παρόντος τόμου.) Ἐν Εὐρώπῃ λοιπὸν ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ, ἥτις πρὸ τῆς ἐβδόμης ἐκατονταετηρίδος, πολλὴν μὲν εἶχεν ὑποστῆ μετὰ βαρβάρων ἐπιμιξίαν πρὸς βορρᾶν, πρὸς μεσημβρίαν δὲ εἶχεν ἀποβῆ ἀριστέραν ἢ τὸ πάλαι, ἀπὸ τῆς ἐβδόμης

(28) Τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Βονίστης ὁ Σλαβισμὸς ἀποδίδεται πρὸ πάντων εἰς τὴν Βουλγαρικὴν κατάκτησιν τοῦ 10 αἰῶνος.

ἐκτονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς πρὸς βορρᾶν μὲν δὲν ἀπετέλει ἤδη εἰ-
μὴ μικρὸν μέρος τῶν κκτοίκων, περιστρεφίσκ κυρίως εἰς τὰ παρά-
λια· νοτιώτερον δὲ ἦτοι ἐν Μακεδονίᾳ ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ
κυρίως τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἠναγκάσθη νὰ παρχωρήσῃ
οὐκ ὀλίγα τῶν ὑπαίθρων εἰς ποικίλας σλαβικὰς φυλάς.

Τίς ἦτο ἡ ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ
εἰς τὰς μετὰ τὸ Ἰστρου καὶ Ταινάρου χώρας ἐν τῇ 10 ἐκτονταετη-
ρίδι, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως τεκμήρια ὑποδει-
κνύοντα μέχρι τινὸς τὴν ἀναλογίαν ταύτην. Οἱ ἐκσλαβισθέντες Βούλ-
γαροι ὑπέκυψαν πολλάκις εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν καὶ ἰδίως
ἐπὶ ἡμιόλιον καὶ ἔτι πλέον ἐκτονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ 1020—1186
οἱ βασιλεῖς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ ἐξελλη-
νίσωσι τὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας· διετέλεσαν δὲ οἱ Βούλγαροι αἰ-
ποτε, καὶ ὅταν δηλαδὴ ἀπετέλουν ἴδιον κράτος, εἰς συνεχεῖς ἐκ-
κλησιαστικὰς, ἐμπορικὰς, φιλολογικὰς σχέσεις πρὸς τὸν μεσαιωνι-
κὸν ἑλληνισμόν, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐ-
πίδρασιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἐπὶ τέλους ἐξενίκησεν ἡ σλαβικὴ γλῶσ-
σα ἐν Βουλγαρίᾳ. Τῆς δὲ Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας οὐκ ὀλίγα
τεμήματα ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους·
αἱ ἐν αὐταῖς σλαβικαὶ φυλαὶ ἐκτῆσαντο ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἐκα-
τονταετηρίδι ἰδίαν αὐτονομίαν, ἐπεχείρησαν πολλάκις πολέμους
κατὰ τῆς ἡμετέρας μοναρχίας, καὶ ἠνάγκασαν τὴν μοναρχίαν ταύ-
την νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν πάσῃ δυνάμει. Καὶ ὅμως ἡ σλαβικὴ
γλῶσσα τοσοῦτον ὀλίγον ἐπεκράτει ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὥστε αἱ
ἐπιμελέστεραι τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν δὲν εἰμπόρεσαν νὰ ἀνακαλύ-
ξωσιν αὐτῷ εἰμὴ εἰμὴ δύο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σλαβικὰς ἐ-
πιγραφάς. Τὸ πολὺ δὲ ἐπῆλθεν ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἰσορ-
ροπία τις τῶν δύο γλωσσῶν. Ἰὰ ὀνόματα τῶν Θράκων καὶ τῶν
Μακεδόνων ἀναφέρονται καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκ παραλ-
λήλου πρὸς τὰ τῶν Σλάβων, εἰς ὅλους τοὺς πολέμους. Ὁ σοφὸς
Τάφελ ἀπέδειξε τοῦτο ἀκριβέστατα. Ἡ δυναστεία τοῦ Βασιλείου
Α' ἐκαυχᾶτο ἐπιλεγομένη μακεδονική. Καὶ ἐν τῇ 14 ἐκτονταε-
τηρίδι ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, γράφων πρὸς τὸν βασιλέα Καν-
τακουζηνόν, ἀπεκάλει αὐτὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, καὶ σπάθην
τῶν Μακεδόνων. Εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας ἀπὸ Ὀλύμπου

καὶ Κερκυνίων μέχρι Ταινάρου, πολλάκι μὲν ἰδρύθησαν σλαυικαὶ φυλαί, πολλάκις δὲ ἀπέβησαν αὐτόνομοι, καὶ πολλάκις ἠνάγκασαν τὴν κυβέρνησιν ἡμῶν νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ συστάδην. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξηλείφθη ἡ σλαυικὴ γλῶσσα, ἐπεκράτησε δὲ αὐτῆς ἀπολύτως ἡ ἑλληνικὴ. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀναμφισβητήτων γεγονότων ἀναγκάως συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν μὲν τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ σλαυικὸς πληθυσμὸς ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολὺ πληθέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ, αἱ δύο φυλαὶ ἀπέβησαν ἴσαι σχεδὸν τὸν ἀριθμὸν· ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ, τῇ Ἡπείρῳ, τῇ κυρίῳ, Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς διετέλεσε πάντοτε ἀσυγκρίτως τοῦ σλαυικοῦ ἐπικρατέστερος. Ὅπόσον δὲ ἦτο τότε ἐπικρατέστερος συνάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὰς μὲν σλαυικὰς φυλάς κατῴρθωσεν νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἐκυτῷ ἐντὸς ἐπτὰ ἐκτονταετηρίδων, ἀπὸ 8 μέχρι τῆς 14, ἐνῷ δὲν ἐπέτυχεν ἔτι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ὡς πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀπὸ τῆς 13 ἐκτονταετηρίδος μέχρι τῆς 19. Ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότων συνάγεται ὅτι εἰς ὅλας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτέρους ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο τότε ἡλκττωμένος ὅπωςδήποτε, ἀφοῦ τοσούτοι σλαυικὰ φύλα εὑρον τόπον νὰ κατοικήσωσιν ἐν αὐταῖς.

Πικρατὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλάβων, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους κατῴκοῦντο ἐν τῇ 10 καὶ 11 ἐκτονταετηρίδι καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων φυλῶν, τῶν Βλάχων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης τῶν δύο τούτων φυλῶν δὲν ἀνεφάνη εἰμὴ ἀπὸ τῆς 12 ἐκτονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ λεληθότως, ἐπενήργουν καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους.

Αἱ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἰστροῦ κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἴμον πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὸν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὗτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πελταγρίθμων Ρωμαίων ἀποίκων, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἵδρυσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 2 ἐκτονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν εἰς Δακίαν, μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἀναμίξεως ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς βλαχικῆς γλώσσης μέχρι

τῆς σήμερον εἶναι ἡ λατινική. Τοῦτο ἤδη ἐπρέσβευον καὶ οἱ ἡμέτεροι, ὅ, τε Κίνναμος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης. Ἡ δὲ γνώμη ὅτι οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου Βλάχοι καὶ μάλιστα οἱ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον εἶναι ἀπόγονοι ἄμεσοι τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν ὅσκι ἰδρύθησαν ποτὲ ἐν ταῖς χώραις ταύταις, δὲν φαίνεται πιθανή, πρὸ πάντων διότι, πῶς, τούτου τεθέντος, ἤθελεν ἐξηγηθῇ ἡ τε ταυτότης τοῦ ὀνόματος τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστρου Βλάχων, καὶ ἡ πολλὴ ὁμοιότης τοῦ γλωσσικοῦ ἀμφοτέρων ἰδιώματος : Οἱ ἐπέκεινχ τοῦ Ἰστρου Βλάχοι (οὕτω κληθέντες ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Σλαβῶν οἵτινες καὶ τοὺς Ἰταλοὺς ἐνίοτε Βλάχους ὠνόμαζον) ἀπετέλεσαν ἀπὸ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὰς ρουμουνικᾶς ἡγεμονίας τῆς Μαύρης Βλαχίας καὶ τῆς Οὐγγροβλαχίας (τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας). Ἀλλὰ πρότερον διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς τῶν Ἀθάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐγγρων, τῶν Πετσενέγων καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων τουρκικῶν τὸ πλεῖστον φυλῶν, ὅσκι κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ μέτου αἰῶνος χρόνους ἐκυριόχρησαν ἀλληλοδιχόχως τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἐπειδὴ δὲ ἄπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐπιχειροῦντα ἀδικλείπτως ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπιδρομᾶς (τινὰ δὲ, καὶ ἰδίως οἱ Βούλγαροι, ὀριστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκυστεστάθησαν), δὲν ἔπκυον στρατολογοῦντα συνχωριστᾶς καὶ ἐκ τῶν ἐπέκεινχ τοῦ Ἰστρου φυλῶν, εὐκόλως ἐννοεῖται πῶς πολυάριθμοι Βλάχοι εὐρίσκονται ἐνιδρυμένοι ἕκτοτε παρὰ τὸν Αἴμον. Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἴμου κατῆλλον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, ἐν μέρει μὲν παρκαλουθόντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαβικῶν ἐποικίσεων καὶ κατὰκτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπὸ αὐτῶν τῶν μοναρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γκίλς εἰς ἀποκατάστασιν. Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρει κατὰ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ἐν Θεσσαλίᾳ χωρίον βλαχικόν, Ἐξεγὰν καλούμενον· λέγει δὲ τοὺς Βλάχους διάγοντας μὲν βίον νομαδικόν, κατὰλεγόμενους δὲ ἐν τῷ βασιλικῷ στρατῷ. Ἐπειτα ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης μνημονεύει τῶν Βλάχων ὡς συλλαβόντων ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τὸν φυγάδα Ἀνδρόνικον. Ὁ Κίνναμος λέγει, ἐπὶ Μανουὴλ ὡσάυτως, πολὺν Βλάχων ἔμιλον σκληρύντα εἰς Οὐγγαρίαν ὑπὸ Λέοντα Βατάτζην. Ἐτι ἀπὸ τῆς 12, ἑκατονταετηρίδος ὁ Βενικμὴν Τουδέλας ὀνομάζει μέρος τῆς Θεσσαλίας Μεγάλην Βλαχίαν· καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης

οὕτω λέγει καλούμενα ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰ μετέωρα τῆς Θεσσαλίας. Βραδύτερον δ' ἀποβάνει συνηθέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνὸς τμήματος τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐπιστήμως μάλιστα ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν τίτλων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας. Καὶ οἱ μὲν μεταξὺ Αἴμου καὶ Ἰστροῦ Βλάχοι, ὧν ἡ χώρα καλεῖται συνήθως Λευκὴ Βλαχία (κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ Μαύρης Βλαχίας) συνεκαύτισαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτόθι Βουλγαροσλαύων, καὶ κατίσχυσαν μάλιστα τούτων ἐπὶ ἰνα χρόνον, δόντες τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὸ τρίτον βουλγαρικὸν κράτος. Οἱ δὲ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον συνεκαυτίσθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου μετὰ τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν· διότι ἂν σώζωσιν ἔχνη τινὰ τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῶν ἰδιώματος μεταχειρίζονται ὅμως πολὺ τὴν ἐλληνικὴν, καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν ἄνδρες ἀνέδειξαν φρόνημα τῇ ἀληθεῖ ἐλληνικώτατον.

Καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ὅπως οἱ Βλάχοι δὲν ἀναφέρονται ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς ἱστορίας θεάτρῳ εἰμὴ βραδύτερον· ἀλλ' ὅμως προὔπῃρχον πολὺ πρότερον. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ Βασιλείου Β' κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐξεφράσαμεν τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ στρατηγὸς Δαβίδ ὁ Ἀρειανίτης ἦτο Ἀλβανὸς τοῦ γένους. Ἀλλὰ ὀνομαστὶ δὲν διακρίνεται ἡ φυλὴ αὕτη εἰμὴ ἀπὸ τοῦτέλους τῆς 12 ἐκτονταετηρίδος. Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης ὁμιλῶν περὶ τοῦ στρατοῦ ὃν ἤθροισεν ὁ Νικηφόρος Βασιλάκιος ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου κατὰ Νικηφόρου Βοτανειάτου, λέγει αὐτὸν συγκείμενον πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐξ Ἀρβανιτῶν. Μικρὸν ἔπειτα ἡ Ἄννα Κομνηνὴ λέγει ὅτι ὁ Κομισκόρτης, ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς, μετὰ τὴν περὶ Δυρράχιον μάχην πρὸς Ροβέρτον Γουσκάρδον, διώρισε φρούραρχον τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, κατήγετο ἐξ Ἀρβανῶν. Ἐκτοτε τὸ ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν δὲν προκύπτει αὐθις εἰς μέσον εἰμὴ μετὰ 100 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Ὅτι ὅμως ἡ φυλὴ αὕτη προὔπῃρξεν εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῆς 11 ἐκτονταετηρίδος ὅτε κατὰ πρῶτον μνημονεύεται, εἶναι ἀναμφισβήτητον. (29) Τὸ σημερινὸν Ἑλμπαστάν

29' Τὸ ὄνομα Ἀλβανία εἶναι γνωστὸν ἤδη εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον (911-959), διότι οὗτος τοὺς ἐξ ἀρχαίων ἤδη χρόνων τοῖς Ἕλλησι γνωστοὺς ἐν Καυκάσῳ Ἀλβανούς καλεῖ Ἰλλυριοὺς δίδων ἡμῖν οὕτω νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἐγένισκε τὴν Ἰλλυρικὴν Ἀλβανίαν κατὰ τὴν σχίσιν ὧν ὀνομάτων Ἀλβανίας καὶ Ἰλλυρίας.

τῶν Τούρκων ἐκλεῖτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Ἀλβανούπολις, ὅστις καὶ ὄρος ἀναφέρει αὐτόθι Ἀλβανόν. Ὁ δὲ ἀρχαῖος οὗτος τοῦ ὀνόματος τύπος, ὃν ἀπαντῶμεν ἤδη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μεσαιωνικοὺς ἡμῶν συγγραφεῖς, καὶ δι' οὗ μέχρι τοῦδε διακρίνομεν τὴν φυλὴν ταύτην, ἔχει πρόδηλον συγγένειαν μετὰ τῶν τριῶν δημωδωστέρων τύπων Ἀρβανίτης, ὃν μεταχειρίζεται σήμερον ὁ κοινὸς λαός, Ἀρβενία ὅστις εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γκέκοις καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τῶν καθολικῶν Ἀλβανῶν καὶ Ἀρβερία, ὃν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Τόσκοις. Καὶ πάλιν τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν παρὰ τῷ Πλινίῳ ἱλλυρικὴν νῆσον Ἀρβαν. Ἐτι δὲ συνηθέστερον καλοῦσιν ἐκυτοὺς οἱ Ἀλβανοί, Σκίπ, Σκιπετάρι, Σκιπερία, ὅπερ ἔχει ὁμολογουμένην ὡσαύτως σχέσιν πρὸς τὴν δαρδανικὴν πόλιν Σκοῦποι, ἣν ἀναφέρει ἡδη ὁ Πτολεμαῖος. Ὅθεν πάντα τὰ σημερινὰ τῆς φυλῆς ταύτης ὀνόματα ἔχουσιν ἀρχαιοτάτας ἐν τῇ χώρᾳ ρίζας. καὶ τοῦτο ἡδη ὑποδεικνύει ὅτι ἡ φυλὴ ἦτο ἰθαγενὴς καὶ οὐχὶ ἔπηλυσ, ὥς τινες ἐπρέσβευσαν, ἀξιῶσαντες ὅτι ἐπώκησε κατ' ἄλλους μὲν ἐξ Ἰαπυγίας, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τῆς περὶ τὸν Καύκασον Ἀλβανίας. Καὶ ἔπειτα οὐδεμίαν ἱστορικὴν εἰδησίαν ὑπάρχει περὶ τοιαύτης τινὸς ἐποικίσεως τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς, ἥτις ἀριθμοῦσα, ὡς ὑποτίθεται, ἡμιόλιον ἑκατομμύριον ψυχῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παρεισέλθῃ λεληθότως εἰς ἣν ἡδη κατέχει χώραν πρὸς δυσμὰς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ὅθεν ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀποτελοῦσι κρᾶμα τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἦτοι τῶν ἱλλυριῶν, μετὰ τῶν ποικίλων ἐθνῶν ὅσα ἐκ διακλειμμάτων ἐπώκησαν εἰς αὐτήν, ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ρωμαίων, Γότθων, μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων, Σλαβῶν καὶ Τούρκων. Ἡ δὲ λαλουμένη ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης γλῶσσα ἐπιμικτρύει τὴν τοιαύτην καταγωγὴν· διότι σύγκειται κατὰ μέρος ἐκ λέξεων ἀνηκουσῶν εἰς τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔθνη, ἔχει δὲ καὶ ὑπόλοιπόν τι στοιχεῖον, τὸ ὅποτον οὐδὲν ἄλλο εἶναι πιθανῶς εἰμὴ λείψανον τοῦ ἀρχαίου ἱλλυρικοῦ ἰδιώματος. Πολλοὶ Ἀλβανοὶ ἐντελῶς ἐξελληνίσθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου· ἤθελον δὲ οἱ πλεῖστοι συγχωνευθῇ ἐντελῶς ἐντὸς τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἐὰν πολιτικαὶ ραδιοιουργίαι δὲν ἀντέπραπτον εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ροπὴν τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενοῦς ἐκείνης φυλῆς.

Σλαῦοι λοιπὸν καὶ Βλάχοι καὶ Ἀλβανοὶ ἦσαν τὰ κυριώτερα φύλα ὅσα κατῴκουν παρὰ τοῖς Ἑλλησι κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ μεγάλῃ χερσονήσῳ τῇ ἀπλουμένη μετὰ τοῦ Ἰστροῦ καὶ Ταινάρου. Ἀλλ' ὅχι τὰ μόνον. Ποῦ καὶ ποῦ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι ἀποικίαι Ἀρμενίων Σύρων, Τούρκων, (30) Μαρδαϊτῶν, μετοικισθέντων ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως ἐν οἰκείῳ χρόνῳ ἱστορήσαμεν, ὑπὸ δικτύων βασιλέων διὰ διαφόρους λόγους ἐξ Ἀσίας. Καὶ πλὴν τούτων ἤκμαζον τότε οὐκ ὀλίγαι ἰουδαϊκαὶ ἀποικίαι ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους ἐπαρχίαις. Ὁ ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι περιηγηθεὶς τὰς χώρας ταύτας Βενικμὴν Τουδέλας ἀναφέρει αὐτὰς ἀκριδέστατα. Αἱ δὲ πολυπληθέστεραι ἐβραϊκαὶ κοινότητες ἦσαν τότε ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἢ τῶν Θηβῶν. Εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄλλοτε ὄκουν κατὰ τὸν Τουδέλαν 20,000 Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ καθ' οὗς χρόνους ἐπεσχέφθη οὗτος αὐτὴν περιωρίσθησαν εἰς 2,500, οἵτινες ἐξωσθέντες ἐκ τῆς πόλεως, διέμενον εἰς Πέραν, καὶ ἔπασχον αὐτόθι ἔτι πολλὰς καταδρομὰς, ἃν καὶ ὁ Τουδέλας, ἀφοῦ λέγει ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μεταξουργοί, καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἐπιφέρει ὅτι τινὲς ἦσαν πλουσιώτατοι. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην πόλιν τῶν Θηβῶν ὄκουν 2,000 Ἰουδαῖοι, οἱ ἄριστοι ἐν Ἑλλάδι ἐργάται μετὰ ξύλης καὶ πορφύρας. Εἰς Θεσσαλονίκην δὲν ὑπῆρχον τότε εἰμὴ 500 Ἰουδαῖοι, εἰς Ἀλμυρὸν 400, εἰς Ραιδεστὸν 400, εἰς Κόρινθον 300, εἰς Κρίσσαν, Χαλκίδα, Καλλίπολιν ἀνὰ 200 καὶ εἰς Ἄρταν, Ἀντιόχειαν, Νάυπακτον, Λακεδαίμονα, Λαμίαν ὀλιγώτεροι. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς Κέρκυραν ἔπου σήμερον ἀκμάζει πολυάριθμος καὶ εὐπορος ἐβραϊκὴ κοινότης, ὃ Τουδέλας δὲν ἀπῆντησεν εἰμὴ ἓνα μόνον Ἰουδαῖον. Τελευταῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον παντοδαποὶ καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἰδίως Ρῶσοι, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει, καὶ Ἰταλοὶ, οἵτινες ἦσαν ἤδη πολυάριθμοι ὡσαύτως εἰς τὰς ἄλλας παραλίους πόλεις, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τὰς μεσογείους, οἷον ἐν Λακεδαίμονι, ἃν καὶ εἰσέτι δὲν εἶχον λάβει τὰ ὑπέρογκα ἐκεῖνα

(30) Λαοῦ δηλονότι Τουρκικῆς φυλῆς, οἵτι εἶναι οἱ Πετσενέγοι, Οὔννοι, Κουμάνοι.

προνόμια, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ συντελέσωσιν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πτώσιν τοῦ κράτους.

Ἀλλὰ μέχρι τῶν μέσων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἕτερον τε ὑφίστατο κακόν, οὐ μικρὸν ἐπενεργήσαν εἰς τὴν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ ἀραίωσιν. Ἡ παραλία καὶ αἱ νῆσοι ἐδηοῦντο πολλάκις ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐκ μόνης τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Λέων ὁ Τριπολίτης ἀπήγαγε τῷ 904, 22,000 νέους αἰχμαλώτους, πλὴν τῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ φονευθέντων. Μικρὸν πρότερον, ἤτοι τῷ 896, ἕτερος ἀρνησίθρησκος, ὁ Δαμιανός, κατέσφαξεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς κατοίκους τῆς Δημητριάδος. Τοιαῦτα δέ τινα ἔπασχον καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἰδίως ἡ Αἴγινα, ἡ Πάρος, ἡ Νάξος, ἡ Λέσβος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βίων τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ νεωτέρου καὶ τῆς ὁσίας Θεοκτίστης. Ὅτε ἐπὶ τέλους τῷ 961 ἀνεκτῆθη ἡ Κρήτη ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχε τοσοῦτον ἔλαττωθῇ, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτόθι νέοι ἔποικοι, Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι. Παρέμειναν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀράβων οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ. Τότε ὡσαύτως λέγεται ὑπὸ τινων καὶ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ μεταγενεστέρων γεγονότων, ὅτι, ἵνα ἐπιταχυνθῇ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νήσου καὶ συνδεθῇ αὕτη στενότερον μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, μετόφησαν αὐτόθι πολλὰ ἐπιφανεῖς τῆς βασιλευούσης οἰκογένειαι, καὶ λαβοῦσαι μεγάλας ἐν Κρήτῃ κτήσεις ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς, καὶ ἀπέδησαν βραδύτερον ὀνομασταὶ κατὰ τὰ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου οἱ Χορτάτοι, οἱ Μελισσηνοί, οἱ Λύγηνοι, οἱ Βλαστοί, οἱ Κλάδοι, οἱ Σκορδίλαι, οἱ Φωκάδες (ἐξ ὧν βραδύτερον παρήχθησαν οἱ Καλλέργαι), οἱ Καλέτεροι, οἱ Βαροῦχαι, οἱ Ἀργυρόπουλοι, οἱ Καφάτοι, οἱ Μουσοῦροι, οἱ Γαβλάδες καὶ ἄλλοι. Ἐν γένει δὲ ἀνάλογά τινα ἐγένοντο καὶ ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦτον ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς εἶχε καὶ ἐνταῦθα ἐλαττωθῇ, ἀναμιχθεὶς μάλιστα ἐνιαχοῦ μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ.

Πυκνότερος καὶ ὁμοειδέστερος ἦτο οὗτος τότε ἐντὸς τῆς εὐρείας καὶ πλουσίας χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐπυρικήσαντες ἐκεῖ πολυάριθμοι Γαλάται καὶ Γότθοι, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ ἐξελληνισθῇ, ὀνομασθέντες οἱ μὲν πρῶτοι ἔτι ἐπὶ Στράβωνος Ἑλληνογαλάται, οἱ δὲ δεῦτεροι ἔτι ἐπὶ Θεοφά-

νους Γοτθογραῖτοι. Νέαι μεγάλων ἄλλοφύλων ἐγκαταστάσεις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας δὲν εἶχον ἀκόμη γίνει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ἀνατολικὴ χερσόνησος ἔπαθε μὲν ὡσάκτως ἐπιδρομὰς δεινὰς· καὶ ἴσως φοβερωτέρας τῆς εὐρωπαϊκῆς· οὐννικὰς, περσικὰς, ἀραβικὰς. Ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν συνεπήγοντο ὀριστικὴν τῆς χώρας κατοχὴν. Ὀλίγοι τινὲς Πέρσαι, Ἀραβες, Σλαῦοι, Μαρδαῖται εὐρίσκοντό που καὶ που, ἀλλ' ὅχι τοσοῦτοι, ὥστε νὰ ἄλλοιῶσωσιν οὐσιωδῶς τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμόν. Τὸ δὲ μέγα πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν τούτων κατοίκων ἦτο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οἷον ἐν τῇ τετάρτῃ, οἷον ἐν τῇ πρώτῃ, οἷον ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις. Ἡ μικρὰ Ἀσία διηρεῖτο πάντοτε ἐθνολογικῶς εἰς δύο μεγάλα τμήματα, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλυοῦ μέχρι τῆς νήσου Ρόδου. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς γραμμῆς ταύτης ὄκουν τὰ σημιτικὰ φύλα· Καππαδόκαι, Κίλικες, Λυκάονες, Κατάονες, Λύκιοι, καὶ ἐπέκεινα τῆς Καππαδοκίας οἱ μιγάδες Ἀρμένιοι· πρὸς δυσμὰς δέ, τὰ Ἀριανὰ ἔθνη, παρὰ τὴν θάλασσαν μὲν οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ οἱ Θρᾷκες, οἱ Μυσοί, οἱ Λέλεγες, οἱ Βιθυνοί, οἱ Φρύγες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Γαλάται. Ἀλλὰ τὰ ποικίλα ταῦτα ἔθνη εἶχον πρὸ καιροῦ ἐξελληνισθῆ· ἔτι ἀπὸ τῆς 5 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἡ μόνη ἐμπορικὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Ἀπὸ δὲ τῆς 2, ὅτε ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πάρθων βασιλείων παρίστανον τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη προσέτι ἡ μόνη φιλολογικὴ τῆς χερσονήσου γλῶσσα. Ἐπειτα ἀπὸ τῆς 2 μ. Χρ. διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη καὶ ἡ μόνη ἐκκλησιαστικὴ αὐτόθι γλῶσσα. Τελευταῖον δὲ διὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπεκράτησεν ἐν τῇ διοικήσει. Πολλῶν ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων τὸ ἀρχικὸν ἰδίωμα ἐντελῶς πρὸ καιροῦ ἐξέλιπεν, οἷον τὸ τῶν Λυδῶν, καὶ Καρῶν καὶ Γαλατῶν, ἔτι ἀπὸ Στράβωνος. Ἄλλων διετηρήθη τὸ πάτριον ἰδίωμα ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν. Ἀλλ' ἡ πεπολιτισμένη μικρὰ Ἀσία μίαν εἶχε γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος, ἦσαν Καππαδόκαι, ὅτι ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν τῷ Πόντῳ, ὅτι ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Λουκιανὸς ἦσαν Σύροι. Ἡ ἐνεργητικωτέρα λοιπὸν ὁμάς τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ εἶχεν ὅλως

ἐξελληνισθῇ. Οἱ Καππαδόκαι, οἱ Φρύγες, οἱ Ἰσχυροὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ πολυάριθμοι καὶ γενναῖοι Ἀρμένιοι, (31) λαλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πρεσβεύοντες τὸ ἑλληνικὸν θρήσκευμα, εἶχον ταυτίσει τὴν τύχην αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα μὲ τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Ἐκεῖθεν ἐστρατολογοῦντο τὰ ἄριστα τῶν ταγμάτων τοῦ κράτους, καὶ ἐκεῖθεν παρήχθησαν οἱ ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς οἱ Φωκάδες, οἱ Κουρκοῦαι, οἱ Σκληροί, οἱ Μανιάκαι, οἱ Κεκχυμένοι, οἱ Κομνηνοί, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν παροῦσαν περίοδον. Ὡς τε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ κράτους ἦτο τότε ἡ μικρὰ Ἀσία. Ἀλλ' ὁ ἐπίκτητος οὗτος ἑλληνισμός τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐλάλει μὲν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἐστερεῖτο ὅμως τῶν παραδόσεων, τῶν ἀνχμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων, καὶ ἰδίως τῆς φιλοτιμίας τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας οὐχὶ διὰ ἠθικοῦδεσμοῦ ἀρρήκτου, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ συμφερόντων ποικίλων μὲν καὶ σπουδαίων, τὰ ὅποια ὅμως δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς ἀνασεύοντας καὶ ἀπειλοῦντας ἀκχαπύστως τὴν ἀνατολὴν δεινοὺς κλονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων εἰς ἕτερα συμπερόντα τὰ ὅποια περιστάσεις ἕτεραι ἠδύναντο νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα τουρκικὴ ἐπιδρομὴ ἔμελλε δυστυχῶς νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τούτου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκθέντων γεγονότων ὁ ἀναγνώστης βλέπων τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀδιαλείπτως σχεδὸν χρησιμεύουσιν ὡς στάδιον ἐμφυλίων διενέξεων, αἵτινες δὲν ἐδίσταζον νὰ συμμαχῶσι μετὰ τοῦ μωχμεθανισμοῦ, ὑπόπτει βεβαίως ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος δὲν εἶχε ρίψει βαθεῖας ρίζας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἦτο χώρα ἑλληνικὴ ὅπως τὸ πάλαι ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία. Ἀλλ' ἡ μεγάλη Ἑλλάς τοῦ μέσου αἰῶνος, δὲν ἔμελλεν ὅπως καὶ ἡ τῆς ἀρχαιότητος μεγάλη Ἑλλάς νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς πολεμίους τὴν ἀδιάλλακτον καρτερίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μητροπόλεως. Ὅθεν ἡ ἀσφαλεστέρα, ἡ κυριωτέρα ἠθικὴ τοῦ κράτους δυνάμις ἦτο πάντοτε ὁ ἀρχέγονος ἑλληνισμός· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἑλληνισμός οὗτος εἶχεν ἐλαττωθῇ, τὸ κράτος τοῦτο ἵστατο ἐπὶ θεμελίου

(31) Δηλαδή οἱ τοῦ Ἀρμενικοῦ θέματος τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, οὐχὶ τῆς κυρίως Ἀρμενίας.

ἀσθενοῦς καὶ ὅλως δυσαναλόγου πρὸς τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ ὄγκον, ὁμοιάζον πρὸς πυραμίδα ἀνεστραμμένην μᾶλλον, ἢ πρὸς οἰκοδόμημα ἔρειδόμενον ἐπὶ τῆς προσηκούσης βάσεως.

Καὶ οὐ μόνον ἡλαττώθη ὁ ἐλληνισμὸς, ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐξησθένησε διὰ τε τῆς ἀδιακόπου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγκατασταθέντων ἀλλοφύλων συγκρούσεως, καὶ διὰ τῆς ποικίλης ἡθικῆς ἀλλοιώσεως, ἣν ἐπὶ ματαίῳ ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ἡ μεταρρύθμισις τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος. Ὅτι ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ ἐν τῷ ἐλληνισμῷ συγχώνευσις τῶν Σλαύων, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ, ἱστορήσας τὴν περὶ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος εἴσοδον πολυαρίθμων Σλαύων εἰς τὴν Πελοπόννησον, διηγεῖται περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὅποια ἐπήγαγεν ἡ τῶν ἀλλοφύλων τούτων μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐπιμιξία τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον. Ὑπῆρχε λέγει, ἐν τοῖς καθ' ὕμῃς καιροῖς, ἐπιφανὴς τις Πελοποννήσιος ἀνὴρ, ὁ Νικήτας ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ θυγάτηρ Σοφία ἐνυμφεύθη τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ Χριστοφόρον, τὸν ἀποθανόντα τῷ 931. Ὁ Νικήτας λοιπὸν οὗτος ἐκχυχᾶτο πολλάκις ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ, ὅτε ὁ περιβόητος γραμματικὸς Εὐφῆμιος ἀπέσκωψε ποτὲ εἰς αὐτὸν τὸ ἱαμβεῖον τοῦτο «γαρασδοειδῆς ὄψις ἐσθλαβωμένη» τὸ ὅποῖον ἔμεινε φαίνεται πολυθρύλητον ἐν τῇ ἀνχτολῇ. Καὶ τί μὲν σημαίνει ἡ λέξις «γαρασδοειδῆς» δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγηθῇ ἀποχρώντως, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ γραμματικὸς Εὐφῆμιος εἶπε πρὸς τὸν Πελοποννήσιον ἄρχοντα Νικήταν, ὅστις ἐφρόνει μέγα ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτοῦ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς, ὅτι φέρει προδήλως ἐπὶ τῆς ὄψεως τὸν τύπον τοῦ Σλαύου. Νεώτεροι δὲ τινες ἠξίωσαν ὅτι οἱ Σλαῦοι ἐπενήργησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, εἰσαγαγόντες εἰς αὐτὴν τὸν συνεχέστατα ἀπαντῶμενον ἄνευ λόγου ὑποκοριστικὸν τύπον, καταβιδάσαντες εἰς πλείστας λέξεις τὸν τόνον ἀπὸ τῆς προπαραληγούσης εἰς τὴν παραλήγουσαν, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τῆς προφορᾶς τὸ δασὺ πνεῦμα, ἀφκνίσαντες τὴν ἀπαρέμφατον (32)

32) Τὴν ἐκλείψιν τοῦ ἀπαρεμφάτου ἀπέδωκεν ὁ Φαλλμεράιερ εἰς Σλαυικὴν ἐπίδρασιν· ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη κατεπολεμήθη ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν Σλαυολόγων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐκ τῶν Σλαυικῶν γλωσσῶν μόνη ἡ Βουλγαρικὴ στερεῖται ἀπαρεμφάτου. Ἄλλως τε ἡ ἀναλελυμένη χρῆσις καὶ ἡ κατὰ μικρὸν ἐκλείψις τοῦ ἀπαρεμφάτου ἡ ἐπελθοῦσα ἐν πάσῃ τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἐν ταῖς ὑπὸ Σλαύων κατεληφθείσαις χώραις, ἀνάγεται εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τῶν Σλαυικῶν ἐπιδρομῶν.

καὶ ἀντικαταστήσαντες ἀντ' αὐτῆς τὸ νὰ μετὰ τῆς ὑποτακτικῆς. Ἐκ τῶν ἀποδιδομένων εἰς ἡμᾶς ἀλλοιώσεων τούτων τινὲς μὲν εἶναι ὅλως ἀνύπαρκτοι, διότι οὐδεὶς νέος ἔλλην τὰ ὀνόματα Λάρισα, Ὀλυμπος, Κόρινθος, Ἐπίδευρος, ἐτόνισε ποτὲ Λαρίσα, Κορίνθος, Ὀλύμπος, Ἐπιδεῦρος· αἱ δὲ πραγματικῶς ὑπάρχουσαι, οὐδ' ὅλως ἐπῆλθον ἐκ τῆς μετὰ τῶν Σλαύων ἐπιμιξίας, ἀλλὰ εἶναι πολὺ προγενέστεραι. Ὁ δὲ Φαλλμεράιερ εἶχε προβῆναι μέχρι τῆς βεβαιώσεως ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὅλως ἐξωστρακίσθη ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς, ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἦν ἐλάλησαν κατόπιν οἱ αὐτόθι Σλαῦοι ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνῶ ἡ γλῶσσα ἥτις ἐλαλεῖτο ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι οὐδέν τι φέρει ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, ὥς θέλομεν ἴδεαι βραδύτερον. (33). Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι αἶμα σλαυικὸν ἀνemieύθη μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτάτας ἑλληνικὰς χώρας. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὁ ἑλληνισμὸς κατίσχυσε τοῦ σλαυισμοῦ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κερκυρίων ὠρέων, εἰ καὶ μετὰ μακροὺς καὶ δεινοὺς ἀγῶνας.

Ἄλλοτε κακόν, κακὸν μεῖζον δι' ἡμᾶς, εἶναι ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ ἔθνους κατὰστασις, ἥς εἰκόνα θλιβεράν διεγράψαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ (σελ. 392—405) ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ἀπεναντίας ὁσημέραι ἐχειροτέρευεν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ροπὴ ἐκορυφώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἀναρίθμητα. Εἰς μάτην ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 861 ὁ Φώτιος εἶχεν ἀγωνισθῆναι νὰ περιστείλῃ ὅπως οὖν τὴν πληθύν τούτων. Ὁ Βασίλειος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ κατέβαλον πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ αἰοιδίου ἀνδρὸς τεθέντας ὡς πρὸς τοῦτο φραγμούς. Εἰς μάτην βραδύτερον ὁ βραδύτης Νικηφόρος ὁ Φωκῆς ἐπεχείρησε, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ νεαρᾶς νὰ ὑψώσῃ ἑτέρους τινὰς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ φραγμούς, ἰδίως ἀπαγορεύσας τὴν ἀφιέρωσιν νέων κτημάτων εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ πνεύματα ἦσαν οὕτω διατεθειμένα, ὥστε ὁ Βασίλειος Β' ἠναγκάσθη νὰ ἀκυρώσῃ τὴν νεαράν ἐκείνην, καὶ νὰ βεβαιώσῃ, αὐτὸς ὁ πρακτικώτερος καὶ μαχιμώτερος τῶν βασιλέων, ὅτι αἱ δυσχέρεια πρὸς τὰς ὁποίας τοσοῦτον γενναίως ἀντεπάλαιεν αἰτίαν καὶ ρίζαν εἶχον τοὺς περιορισμούς

33) Κατὰ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Φαλλμεράιερ ἀντιτάσσεται ἡ πληθὺς τῶν κατὰ τόπους (καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ) ἰδιαιτέρων διαλέκτων.

οὗς ὁ Νικηφόρος εἶχε θέσει εἰς τὴν αὖξησιν τῶν μοναστηρίων. Ὁ κόσμος εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ ἀληθοῦς τινος μοναστηριακῆς μέθης. Παρεκτὸς τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεγάλων μοναστηρίων, ἐξ ὧν ἔδριθον ἢ τε πρωτεύουσα καὶ αἱ ἐπαρχίαι πάντες σχεδὸν οἱ μεγιστάνες ἐκτιζον ἑαυτοῖς ἰδίᾳς μονὰς, ἵνα ἔχωσιν ἑτοιμον τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν. Οἱ ἐρασταὶ ἐκτιζον μονὰς χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν, οἱ ἀσθενεῖς χάριν τῆς υἰγείας των. Ἰνα δὲ εἰδικώτερον μνησθῶμεν ἐνταῦθα μόνον τῶν ἄχρι τοῦδε σωζομένων ἰδρυμάτων τοῦ ἀγιωνύμου ὄρους Ἀθωνος, προσεπιφέρομεν ὅτι τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπροστατεύθησαν ἰδίως κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διχτηρουμένων χρυσοβούλλων τοῦ Βασιλείου Μακεδόνης, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος ΣΤ', τοῦ Ρωμανοῦ, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ρωμανοῦ Β'.

Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν προσερχομένην κοινωνικὴν νέκρωσιν μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτημάτων ηὔξανε καὶ ἡ κοινὴ δεισιδαιμονία. Ἡ δεισιδαιμονία εἶναι ἀρχαῖον νόσημα τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν καὶ ἐπεκράτει δεινὴ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, μετρίαζομένη ὅμως τότε καὶ οὐδετερουμένη διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ὅτε βραδύτερον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἐδέχθησαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ τηρήσωσι τὰς πλείστας αὐτῶν ἑξεις καὶ προλήψεις ὥστε τὸ κακὸν παρέμεινε χωρὶς νὰ ὑπάρχωσι πλέον τὰ δύο ἰσχυρὰ ἐκεῖνα αὐτοῦ φάρμακα. Ἡ μεταρρύθμισις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τοικύτην τάσιν τῶν πνευμάτων διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἔθνους εἰσαγωγῆς ἀρχῶν γενναιοτέρων καὶ ἐλευθεριωτέρων. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπείρας ἐκείνης, τὸ δεινὸν τὸ ὁποῖον ἐζήτησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ μέσου ἐδεινώθη καὶ ηὔξησεν, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων ἀντιδράσεων. Περὶ τούτου ἔχομεν δυστυχῶς μαρτυρίας ἀναμφισβητήτους. Οἱ βίοι τῶν ἀγίων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰδίως τοῦ ἱεροῦ Νίκωνος, τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, τῆς ἀγίας Θεοκτίστης περιστρέφονται περὶ τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα θύματα, καὶ τὰς μᾶλλον τερατώδεις προφητείας, ἰχθεῖς ἀσθενῶν, ἐκδιώξεις δαιμονίων, μεταστάσεις νεκρῶν εἰς

οὐρανοὺς καὶ ἄλλα τοιαῦτα μαρτυροῦντα τὴν παράδοξον ἠθικὴν κατὰπτωσιν εἰς ἣν κατήντησε τότε ὁ ἑλληνικὸς λαός. Καὶ μήπως μόνος ὁ λαὸς ἐκυριεύετο ὑπὸ τοιαύτης δεισιδαιμονίας; Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, ὁ πλείστην ἀποδείξας σύνεσιν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐνόμιζεν ὅτι ἐξιλεώνει τὸ θεῖον διὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαήλ Γ' κτίζων ναοὺς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ· ἐνῶ τῇ ἀληθείᾳ μεγίστη τοῦ θεοῦ ἐξιλέωσις ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος ὁ φόνος τοῦ κακοηθεστάτου ἐκείνου τέρατος. Ἐνῶ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κοινὴ θεοβλάβεια, οἱ ἄνθρωποι οἵτινες ὤφειλον ἰδίως νὰ χειραγωγῶσι καὶ νὰ διαφωτίζωσι πολλοὺς, οἱ λειτουργοὶ τοῦ ὑψίστου, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάξιοι τῆς μεγάλης ταύτης ἐντολῆς. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχον ἐντελῶς ἐκλείψει οἱ καλοὶ καὶ καλοὶ ἱεράρχαι. Οἱ πατριάρχαι Νικόλαος Μυστικὸς καὶ Πολύευκτος ἤθελον τιμῇσαι τοὺς λαμπροτέρους τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίᾳς χρόνους. Καὶ μετὰ τῶν ἀρχιερέων ὑπῆρξαν τινὲς οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ ἐξαίρετῳ ἀρετῇ, οἷον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἐκκτονταετηρίδος ἀκμάσας ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἀθανάσιος ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας, ὁ ἐπίσης Σικελὸς ἐπίσκοπος Ἀργεῖος Πέτρος, ὁ Ἀθηναῖος Θεόπεμπτος ἐπίσκοπος Σπάρτης καὶ πρὸ πάντων ὁ Κερκύρας ἅγιος Ἀρσένιος, τοῦ ὁποίου δίκαιον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὸ γενναῖον καὶ χριστιανικὸν πολίτευμα. Ὁ Ἀρσένιος ἦτο μητροπολίτης Κερκύρας περὶ τὸ 931. Μαθὼν δὲ ὅτι οἱ Σκύθαι (δηλ. Σλαῦοι ἢ Σαρακηνοὶ) ἐδήλου τὴν ἀντιπέραν στερεὰν καὶ ἠπεύλουν τὴν νῆσον ἐπορεύθη ἀτρόμητος πρὸς αὐτοὺς ἵνα τοὺς συνετίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἐζήτουν νὰ τὸν ἀπαγάγωσιν ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν, οἱ Κερκυραῖοι ὁρμήσαντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν βαρβάρων, τοὺς ἐνίκησαν καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς βορρᾶν Κερκύρας λεγομένων Τετρανησίων, ἀπηλευθέρωσαν τὸν ἀρχιερέα. Βραδύτερον πλεονέκτης βασιλικὸς ὑπάλληλος ἐσυκοφάντησε τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου ἐπὶ ἀπιστίᾳ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον. Τότε ὁ Ἀρσένιος δραμὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπέτυχε νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπιστρέφων ὁμῶς ἡσθένησεν ἐν Σκιάθῳ ἐνεκα τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀπέθανε πλησίον τῆς Κορίνθου, ἐπὶ εἰκοσχετίᾳ ὅλην ἀρχιερχτεύσας τῶν Κερκυραίων. Ἐκ Κορίνθου,

ὁ νεκρὸς τοῦ μετεκομίσθη πανηγυρικῶς εἰς Κέρκυραν καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῆς. Συγκατελέχθη δὲ δικαίως ὁ ἀνὴρ μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐλογίσθη πολιοῦχος αὐτόθι, τιμωμένης τῆς μνήμης αὐτοῦ τῇ 19 ἰανουαρίου. Ἀλλὰ πῶς οἱ εὐάριθμοι οὗτοι ἀγαθοὶ ἄνδρες ἠδύναντο νὰ κατισχύσωσι τῆς δεινῆς περὶ τε τοὺς θείους καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους ἀσεβείας ἣτις ἐπεκράτει πολλάκις κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν; Μήπως δὲν ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον τελοῦντα τὴν τοῦ γάμου τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ Μιχαὴλ ἱεροπραξίαν ἐνώπιον τοῦ ἀτάφου ἔτι νεκροῦ τοῦ Ρωμανοῦ, τοῦ θύματος ἐκείνου τῆς δολοφονίας τῶν δύο νυμφίων; Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ, τοσοῦτον ἡ δύναμις τῆς λέξεως ταύτης εἶχε ταπεινωθῇ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Ὅταν ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἀπέθανεν, εὐρέθησαν ἀποτεθησαυρισμένα παρ' αὐτῷ 25 χρυσίου κεντηνάρικ, ὃ ἐστὶ περὶ τὰ 2,700,000 δραχμῶν, τὰ ὅποια ἤθελον ἰσοδυναμεῖ σήμερον πρὸς 13 ἑκατομμύρια καὶ ἐπέκεινα. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τῆς πλεονεξίας τοῦ ὑπερτάτου ἀρχιερέως ἐμιμοῦντο, ἐννοεῖται, καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν προεξάρχοντες. Ἰνα δώσωμεν δὲ ἐννοιάν τινὰ μέχρι τίνος βαθμοῦ πρηνέβαινε τότε ἡ καταπίεσις τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου μάλιστα κλήρου, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐν ἔτει 1038 ἀρχιεράτευε τῆς Θεσσαλονίκης ὁ μητροπολίτης Θεοφάνης. Εἶχε δὲ ἐπικρατήσῃ τότε λιμὸς μέγας εἰς Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ ὁ μητροπολίτης, προφασιζόμενος τὴν αἰτίαν ταύτην, δὲν ἔδιδεν εἰς τοὺς κληρικοὺς τῆς Θεσσαλονίκης τὰ παρ' αὐτοῦ ὀφειλόμενα σιτηρέσια. Εἰς μάτην ὁ διατρίβων τότε ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ Μιχαὴλ Δ' παρήνεσε τὸν ἀρχιερέα νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπέμεινεν ἀρνούμενος. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰπὼν, ὅτι ἔχει ὁ ἴδιος ἀνάγκην χρημάτων, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ δάνειον 100 λίτρας (περὶ τὰς 108,000 δραχμῶν) μέχρις οὗ φθάσῃ ἐκ Βυζαντίου τὸ περιμενόμενον χρυσίον. Ὁ δὲ Θεοφάνης ἠρνήθη καὶ τὸ παρὰ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ὁμνύων ὅτι δὲν ἔχει περισσοτέρως τῶν 30 λιτρῶν. Ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ βασιλέως, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα ὅτι ὁ μητροπολίτης ψεύδεται. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξωσθῇ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρό-

νου, καὶ πέμψας ἀνθρώπους ἵνα ἐξετάσωσι τὰ ταμεῖα αὐτοῦ εὔρεν. ἐν αὐτοῖς 3,300 λίτρας χρυσοῦ, ἦτοι περὶ τὰ 3,240,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 15,000,000 καὶ ἐπέκεινα.

Οὕτως εἶχον ἐθνολογικῶς καὶ ἠθικῶς οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ἀμάθεια, ἡ δεισιδαιμονία, ἡ νάρκωσις καὶ μέχρι τινὸς ἡ νέκρωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἤθελεν ἐκθέσει αὐτοὺς εἰς κινδύνους μεγίστους, καὶ ἂν ἀπετέλουσιν ὄγκον ἐθνικὸν ὁμογενῆ καὶ συμπαγῆ. Πολὺ δὲ ἀπεῖχον τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς ἐνότητος, διότι συνέκειντο ἐκ τριῶν ἑτεροειδῶν ομάδων· τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὴν κυρίαν τοῦ κράτους βάσιν, ἀλλὰ βάσιν μικράν ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κράτους· τοῦ ἐπικτήτου ἑλληνισμοῦ, ὅστις συνέπραττε μὲν μετὰ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ δὲν ἦτο φύσει μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος· τελευταῖον τῶν ἑτερογλώσσων ἀλλοφύλων, οἵτινες ἦσαν πολλάκις ἀναφανδὸν πολέμιοι. Ἐπὶ τοιούτου θεμελίου καὶ διὰ τοιαύτης οἰκοδομικῆς ὕλης, ἐπεχείρησεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία νὰ συντηρήσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 9 μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα δι' ἐπιτηδειοτάτης χρήσεως καὶ τελειώσεως τῶν προὑπαρχόντων μηχανικῶν ὀργανισμῶν. Ἀλλ' ὅσῳ θαυμάσιος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ τεχνητὸς βίος, ὃν ἐδημιούργησεν, ὁ βίος οὗτος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ πολὺ, καθ' ὃ ἀναλίσκόμενος καὶ ἀνχτρεπόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν τρόπων, ὅσοι ἦσαν ἀπαραίτητοι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Τοῦτο θέλει καταστῇ πρόδηλον ἅμα προσέζωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν συνεκροτοῦντο τὰ δύο κυριώτατα ὄργανα τοῦ μηχανικοῦ τούτου βίου, ὁ στρατὸς καὶ οἱ δημόσιοι πόροι.

Τῆς στρατολογίας ἐξηροῦντο αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν ἀνθρώπων· ὅσοι, αὐτοχειριζόμενοι κοινωνικῶς, κατέφευγον ἀδιακόπως εἰς τὸν μοναχικὸν βίον· ἐξηροῦντο ὡσαύτως αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν κληρικῶν τῆς ἐνεργοῦ ἐκκλησίας· ἐξηροῦντο προσέτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ κράτει ἐγκατασταθέντων ἑτερογλώσσων, διὰ τὴν ὀλίγην πίστιν ἣν ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς αὐτούς. Εἰμποροῦμεν λοιπὸν θαρρούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ διετέλει ἐκ συστήματος ἀμέτοχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ δύο τρίτα πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ μετέχωσιν αὐτῆς καθ' ὅλο-

κληρίαν. Στρατεύσιμοι ἦσαν μόνον οἱ νεμόμενοι στρατιωτοτόπια· οἱ δὲ τοιοῦτοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῶσι φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰμὴ ἐλάχιστον τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ μέρος. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐλάχιστον τοῦτο μέρος ἤλαττοῦτο ἔτι μᾶλλον διὰ ποικίλων περὶ τὰ στρατιωτοτόπια καταχρήσεων· καὶ πλὴν τούτου, οἱ στρατεύσιμοι πολλὴν ἐπιδείκνυνον νωθρότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (σελ. 59—63 τοῦ παρόντος τόμου)· θέματα ὁλόκληρα ἐξηγόραζον τὴν προσωπικὴν ὑπηρεσίαν διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Τοσοῦτον ὀλίγη δὲ ὑπῆρχεν ἡ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λειτουργίας ταύτης φιλοτιμία, ὥστε ἄπειροι ἄνθρωποι ἠγόραζον βαθμοὺς στρατιωτικούς, καὶ ἔφερον τὴν στολὴν καὶ ἀπελάμβανον τὰς τιμὰς τῶν βαθμῶν τούτων, χωρὶς ποτὲ νὰ ἴδωσι πολέμιον ἢ ἄλλως νὰ ἐκπληρώσωσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ περὶ τούτου σύγχυσις τῶν ἰδεῶν προέβη εἰς τοσοῦτον βαθμόν, ὥστε ὑπάρχουσι παραδείγματα καὶ κληρικῶν, οἵτινες ἠγόρασαν διὰ χρημάτων πολλῶν στρατιωτικούς βαθμούς, παραδόξως συμβιβάζοντες τὰ δύο ταῦτα δυσυμβίβαστα ἀξιώματα. Ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι τὰ παραδείγματα ταῦτα ἦσαν σπάνια, ἀλλὰ θέλομεν οὐχ ἥττον ἀναφέρει ἐν ἐνταῦθα, ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἐννοίαν τινὰ τοῦ ἀληθοῦς κυκλώματος τῶν πραγμάτων ὃν ἐπήγαγον αἱ πολυειδῶς ἡμαρτημέναι θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ δοξασαί τῶν χρόνων ἐκείνων. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ κεφαλαίῳ ν' τῆς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν συγγραφῆς, ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς του, Λέοντος Γ', ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει γέρον κληρικὸς πλουσιώτατος, ὀνόματι Κτενᾶς, ὅστις ἦτο καὶ δομέστικος τῆς νέας ἐκκλησίας καὶ τεχνίτης εἰς τὸ ἄσκησιν οἷος οὐδεὶς ἕτερος τῷ τότε καιρῷ. Μὴ ἄρκούμενος ὅμως εἰς τὸς κατὰ τὴν ἀγαθότητα, ἐπόθητε νὰ γίνῃ καὶ πρωτοσπαθᾶριος, ἵνα στολίζεται καὶ τιμᾶται ὡς τοιοῦτος, πρὸς πλείονα δὲ τοῦ πράγματος πίστωσιν λαμβάνῃ καὶ πρόσχημά τι ἐτησίου μισθοῦ, λίτραν μίαν (δραχ. 1,080). Ὅθεν παρεκάλεσε τὸν τότε παντοδύναμον παρακοιμώμενον Σχμωναῖν νὰ μεσιτεύσῃ περὶ τούτου παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλῃ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντὶ τῶν ζητούμενων τιμῶν, λίτρας 40 (περὶ τὰς 43 χιλ. δρ.). Ὁ Λέων Γ' ὅσον ὀλίγος στρατιωτικὸς καὶ ἂν ἦτο, ἤσθάνετο ὅτι ἦτο αἰσχρὸν νὰ διακωμωδηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα καὶ ἀπήντησεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον. Ἀλλ' ὁ Κτε-

νάς ἐπιμένων προσέθηκεν εἰς τὰς 40 λίτρας «καὶ σχολαρίκια ζυγὴν μίαν, ἐκτιμηθέντα λίτρας 10, καὶ τραπεζίου ἀσίμιν ἐνζῶδον διάχρυσον ἀνάγλυφον, ἐκτιμηθὲν καὶ αὐτὸ λίτρας 10.» Τότε ὁ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς καὶ λαβὼν τὰς 40 λίτρας, καὶ τὰ πολύτιμα ἐνώτια, καὶ τὰ ἐπίχρυσα καὶ δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένα ἀργυρᾶ τῆς τραπέζης σκεύη, ἐχειροτόνησε πρωτοσπαθᾶριον τὸν Κτενᾶν, ὅστις ὁμῶς δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ δύο ἔτη, πληρωθεὶς οὕτω ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου λίτρας 2 ἀντὶ τῶν 90 τὰς ὁποίας κατέβαλεν.

Ἐνῷ δὲ οἱ τρατευόμενοι ὁσημέραι ἤλαττοῦντο, καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἐπεδείκνυον ἐλαχίστην προθυμίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, τὸ ὅποῖον ἀπὸ σπουδαιοτάτου ἀπέβαινε πολλάκις γελοῖον, ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, στρατοῦ πραγματικοῦ καὶ πολυαρίθμου. Ὅθεν ἀφοῦ ἐστρατολόγει ὅσους ἡδύνατο ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ θεμάτων, ὑπεχρεοῦτο ν' ἀναπληροῖ τὸ κεχρηνὸς τοῦ ρυθμοῦ διὰ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως διὰ Ρώσων, Νορμαννῶν, Φράγκων, καὶ Βαριάγγων. Ἄλλ οἱ ξένοι οὗτοι χρησιμεύοντες πρὸς καιρὸν ἀπέβαινον ἐπὶ τέλους πολυειδῶς ἐπιζήμιοι εἰς τὸ κράτος. Ἄμα δὲν ἐπληρῶνοντο τακτικῶς, ἢ ἅμα ζητήσαντες χάριν τινὰ δὲν ἐπετύγχανον αὐτὴν δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐπὶ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ Ἐρβέβιος ὁ Φραγκόπωλος παρεκάλεσε νὰ λάβῃ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ αἵτησίς του, ἀπῆλθε μετὰ 300 Φράγκων πρὸς τοὺς Τούρκους, «οἷα βάρβαρος καὶ τὴν ὀργὴν ἀκατάσχετος,» λέγει ὁ Κεδρηνός. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν ἔπραξαν οἱ περὶ Μανιάκην Νορμαννοὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἅμα δὲν ἐπληρώθησαν τοὺς συμφωνηθέντας μισθοὺς; Καὶ τὰ τοιαῦτα συνέβαινον καθεκάστην. Ἐν τούτοις οἱ μισθοφόροι οὗτοι ἐφλεβοτόμουν ἀνηλεῶς τὸ κράτος διὰ τε τῶν τακτικῶν ἀμοιβῶν τὰς ὁποίας ἐλάμβανον καὶ τῶν καταχρήσεων τὰς ὁποίας ἐποίουν. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Νορβηγίαν, συνεπήγαγε μεθ' αὐτοῦ τοσοῦτον χρυσίον, ὥστε 12 νεανίαι μόνις ἡδύναντο νὰ μετακομίσωσιν αὐτὸ. Τοσοῦτον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἄπληστοι. Πλὴν τούτου βλέποντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα εἰς τε τὴν αὐλὴν καὶ τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰ θέματα, δὲν ἡδύναντο τῇ ἀληθείᾳ

νὰ αἰσθάνθῃσι πολλήν εὐλάβειαν πρὸς τὸ κράτος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῖου οἱ κάτοικοι ἀπέβαλλον ὁσημέραι τὴν προθυμίαν τοῦ προπολεμεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐστίας. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι συνετέλεσαν εἴπερ τις ἄλλος εἰς τε τότε κορυφωθείσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπᾳ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἡμετέρους, καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐκραγεῖσαν ἐκεῖθεν καταιγίδα. Ὡστε τὸ κράτος ἐσώζετο μὲν ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπενομεύετο ὑπὸ τῶν ξένων τούτων.

Ὅμοια δὲ καίρια ἐλαττώματα, ἔνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρεμφερῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν πλημμελημάτων, ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἕτερον μέγα ὄργανον τῆς Κυβερνητικῆς ταύτης μηχανῆς, ἥτοι τὴν τῶν δημοσίων πόρων εἰσπραξιν. Τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην δαψιλῶν χρηματικῶν πόρων πρὸ πάντων ἵνα ἐπαρκῇ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, δι' ὧν ὥρειλε νὰ ἀντιπαρατάσσεται κατὰ τῶν ἀδιαλείπτως πανταχόθεν ἐπιτιθεμένων πολεμίων. Καὶ ἡξέυρομεν ἤδη ἐκ πολλῶν δεδομένων, ἀναγομένων ὅλων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος περίοδον, ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττε τῶν ἀπὸ φόρων ποικιλωτάτων ποσὰ ὑπέρογκα. Ἀλλ' οἱ φόροι οὗτοι δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου διανενημένοι. Πολλὰ τῶν μοναστηριακῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα τὰ δὲ λοιπὰ δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ εἰς μόνον τὸν ἑγγειον φόρον, ἀπηλλαγμένα ὄντα τῶν ἀναριθμητῶν ἄλλων ὑποχρεώσεων, εἰς ἃς ὑπέκειτο ἡ ἀκίνητος κτῆσις. Ὡς παράδειγμα τῆς πρώτης τῶν κτημάτων τούτων τάξεως ἀναφέρομεν τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1088 σωζόμενον χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, δι' οὗ ἡ νῆσος Πάτμος, μεταβληθεῖσα ὁλόκληρος εἰς μοναχῶν οἰκητῆριον, ἀπηλλάγη ἐσαεὶ παντὸς οἰουδήποτε δημοσίου τέλους καὶ βάρους. Ὡς παράδειγμα δὲ τῶν κτημάτων τῆς δευτέρας τάξεως ἀναφέρομεν τὸ σωζόμενον χρυσόβουλλον, τὸ ἐν ἔτει 1228 ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Δούκα Βατάτση ἐκδοθὲν, δι' οὗ ἡ κατὰ τὸ ὄρος Λέμβου, πλησίον τῆς Σμύρνης, ἀνοικοδομηθεῖσα μονὴ μεθ' ὅλων τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ κτημάτων, ἀπηλλάττετο παντὸς φόρου καὶ βάρους, παρεκτὸς τοῦ ἐγγείου. Ὡσαύτως καὶ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα. Ὡστε οἱ ἄμεσοι φόροι, ἐνῶ ἦσαν ὑπέρογχοι, ἀντὶ νὰ βαρύνωσι τοῦλάχιστον ὅλα τὰ κτήματα κατεβάλλοντο ὑπὸ τινων μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἰδιοκτῆται ἐξαντλούμενοι

καθ' ἡμέραν πρὸς ἰδίαν τε καὶ κοινὴν βλάβην, οὐδένα ζῆλον κατήντησαν νὰ ἔχωσι πρὸ συντήρησιν τοῦ καταστρέφοντος αὐτοὺς κράτους. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπελθόντων νέων καὶ φοβερωτέρων πολεμίων, ἀπ' ἀνατολῶν μὲν τῶν Τούρκων, ἀπὸ δυσμῶν δὲ τῶν Νορμαννῶν καὶ τῶν σταυροφόρων, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὸν νέον τοῦτον κλονισμόν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ συμμάχους τοὺς Ἑνετούς, τοὺς Γενουσίους, τοὺς Πισάτας καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὗτοι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν ἀτέλειαν εἰς τε τὴν Κωνσταντινοπόλιν καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἐμπορεῖα τοῦ κράτους. Ἰδρύσαντες δὲ πανταχοῦ ἀποικίας ἰσχυράς, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἴδια ἐντὸς τοῦ κράτους ἐκείνου κράτη, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασείσωσιν αὐτὸ πολυειδῶς, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐμμέσων αὐτοῦ φόρων. Ὡστε ἡ πολιτεία αὕτη ἐνῶ ἐστερεῖτο οἰκειθελῶς πολλῶν ἐκ τῶν ἀμέσων αὐτῆς πόρων, διὰ τὸ ἀφορολόγητον τοσούτων κτημάτων, ἠναγκάζετο, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύπταν ἀμνηχανίαν νὰ θυσιάσῃ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐμμέσων.

Ἀλλ' ὅσα σπέρματα διαλύσεως καὶ ἂν περιεῖχε τὸ ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θυμιάσωμεν τὴν τέχνην καὶ μέχρι τινὸς τὴν σύνεσιν, δι' ἧς αὕτη κατάρθωται ἐπὶ δύο ὅλας ἐκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρήσῃ τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ οὐκ ὀλίγας προηγουμένως ἀπολεσθείσας χώρας. Ἐὰν ἤμαρτε πολλάκις, ἤμαρτε διότι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡρώων αὐτῆς δὲν ἡδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφίρας ἐκτὸς τῆς ὁποίας ἔζων. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι καὶ οἱ ὕλικοι καὶ ἡθικοὶ πόροι τοῦ ἔθνους, δι' ὧν ἡδυνήθη ἡ δυναστεία ἐκείνη νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε· διότι τελευταῖον, ἂν τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν εἰργάζετο καὶ δὲν ἐμάχετο μέχρι τινὸς, οὐδεμίαν τέχνην ἦτο ἱκανὴ νὰ διασώσῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα πρὸς τὰ ὅποια εἶχον νὰ πολεμήσωσι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι, ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ὡς ἀπέδειξεν ἡ τοσοῦτον πεισματωδῶς διεξαχθεῖσα, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτο ἀτελέσφορος ἀποδοῖσα μετακρῦθμεις τῆς 8 ἐκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ὅπως εἶχε τότε ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατὰστασις,

ανάγκη νὰ ὁμολογήτῳμεν ὅτι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι ἀντέσχον ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξωσι μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι οὐδέποτε ἴσως κράτος ἐπὶ τῆς γῆς ἠναγκάσθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ν' ἀντιπαραταχθῇ πολεμίους.

BIBLION ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΟΜΝΗΝΟΙ. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τὰ μεταξὺ Ἰσακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογενειῶν, αἵτινες ἐξελληνισθεῖσαι καὶ ταυτίσασαι τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἀπετέλεσαν τὸ πλεῖστον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐκυβέρνησεν, ἐστήριξε καὶ ἐκλείσσε τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Οἱ Κομνηνοὶ κατήγοντο ἐκ Παφλαγονίας· τοῦλάχιστον ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ μέγα αὐτῶν κτῆμα, ἡ Κασταμών. Οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονευόμενοι εἶναι οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου ἀκμάσαντες, Μανουὴλ καὶ Νικηφόρος. Τούτων ὁ νεώτερος, ὁ πρωτοσπαθᾶριος Νικηφόρος ὁ Κομνηνός, καθυπέταξε τῷ 1016 τὴν ἀρμενικὴν χώραν Ἀσπρακανίαν (Vaspuracan) καὶ διατέλεσας ἔκτοτε κυβερνήτης τῆς ἀνατολικωτάτης τυχύτης χώρας πολλάκις κατετρόπωσε τὰ πέριξ πολέμικα ἔθνη, μέχρις οὗ μετὰ δεκαετίαν, ὁ Κωνσταντῖνος Η' φθονήσας τὴν ἐπιρροὴν ἣν ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ βεβοημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκτήσχετο ἐπὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καθήρσεν αὐτόν, καὶ καταδικάσας ὡς συνομόσαντα κατὰ τῆς βασιλείας, ἐπῆρωσε τὰς ὀφείας αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος τούτου ἀδελφὸς Μανουὴλ Κομνηνός διετέλεσεν ἐπὶ Βασιλείου ὡσαύτως μέγας τῆς Ἀνατολῆς δομέστικος· καὶ τούτου υἱὸς ἦτο ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις διέπρεψεν ὡσαύτως ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής. Ἀλλὰ βασιλεύσας ἔμελλε γὰρ ἀπαντήσῃ, παρεκτὸς τῶν ποικίλων ἄλλων ἐσω-

τερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην, νέαν τινὰ περιπλοκὴν τῆς ὁποίας τὰς σπέρματα ἀνέκαθεν μὲν ὑφίσταντο ἐν τῷ κράτει, πρὸ μικροῦ δὲ τότε ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πολιτικὴν σπουδαιότητα.

Ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἦσαν καθ' ὅλοκληρίαν σχεδὸν εἰς χεῖρας τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ οἴκου τούτου διαδόχων, ἤρχισε νὰ ὑψώη τὴν κεφαλὴν μερὶς τις ἀνθρώπων οἵτινες διέπρεπον μὲν ἐπὶ παιδείᾳ, ἦσαν δὲ ὅλως ἀδάεῖς τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ὅμως ἤζιουν νὰ ἀναλάβωσι τὴν κυβέρνησιν πολιτείας, ἥτις, περιεστοιχισμένη πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ἀδικόπως κατ' αὐτῆς ἐπιτιθεμένων, εἶχε πρὸ πάντων χρεῖαν στρατοῦ καλῶς ὀργανωμένου καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδείων νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ ἄγωσι τὸν στρατὸν τοῦτον. Αἱ ἀφορμαὶ ἐξ ὧν παρήχθη ἡ συγκρότησις τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μερίδος εἶναι ἀξίαι μελέτης. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε μὲν ἐξελληνισθῇ κατὰ τὰς τελευταίας ὅ ἑκατονταετηρίδας, ἀλλ' εἶχεν ἐξελληνισθῇ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀρχεγόνου ἐλληνισμοῦ, ἐξεπροσώπει τὸν ἐπικτήτον, τὸν ἀσιανὸν ἐλληνισμόν μᾶλλον, ἢ τὸν εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ἦτο τόσον ἀληθές, ὥστε ἐνῶ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἡρακλείου ἔπαυτεν ὅλως νὰ μεταχειρίζηται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ μόνην γλῶσσαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ εἶχε τὴν ἐλληνικὴν, δὲν ἐπωνομάσθη ἐλληνικὸν κράτος. Καὶ οὐ μόνον ἐξηκολούθει ὀνομαζόμενον ρωμαϊκόν, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ὑπελάμβανεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, καθόσον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐταυτίσθη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰδωλολάτρου, Ἑλληνας δὲ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ἐθνικοί· καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὀνομάζοντο Ἑλλαδικοί, ἵνα μὴ γίνῃ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἑλλην, ὡς ἀσυμβιβάστου ὅλως λογιζομένου πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὡστε συνέβη ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι ἡ μὲν γλῶσσα τῆς κοινωνίας ταύτης καὶ τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γλῶσσα ἥτις ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυριωτάτων τοῦ ἐλληνισμοῦ χαρακτηριστικῶν, συγχρόνως ὅμως ἡ πολιτεία αὕτη καὶ κοινωνία δὲν ἀπεδέχοντο τὸ

ἕτερον κύριον τοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτηριστικόν, τὸ ὄνομα. Τοῦτο δὲ διότι ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ὡς γνωρίζομεν αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶχε διαπλασθῇ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ, ἀλλὰ νέα τις διασκευὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχεν οὐσιωδῶς τροπολογηθῇ διὰ τῆς διαδόσεως εἰς Ἀσίαν καὶ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιμιξίας καὶ συμπράξεως.

Προϊόντος ὁμοῦ τοῦ χρόνου, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλάλει γλώσσης, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ γλῶσσα αὕτη ἐσπουδάζετο ὡς πατριος, ὅτι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο, ἡρμηνεύοντο, ἐθαυμάζοντο, ἀναγκασίως ἐπῆλθε συνοικειώσις τις μεταξὺ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου. Τίς δύναται νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν αὖραν τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων τοῦ ἀειθαλοῦς διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ παραδείσου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἦναι ἱκανὸς νὰ ρυθμίσῃ πρὸς ταῦτα τὸν ἴδιον βίον; Τοιοῦτό τι λοιπὸν ἤρχισε συμβαῖνον ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὕρισκόμεθα. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχεν ὅλως διόλου παύσει ποτὲ αὐτόθι ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς 6 καὶ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ τῶν κατωρθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ ὑπὲρ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ἐπελθοῦσα ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἀντίδρασις, αἱ περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, καὶ μάλιστα ὁ περίφημος διάλογος Φιλόπατρις ἡ διδασκόμενος, μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἀναμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Ὅπόσον ὁμοῦ ὀλίγον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπενήργουν εἰς τὰ πνεύματα καὶ αὐτῶν τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν, ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τούτου, ὅτι ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος σπανιώτατα οἱ χρονογράφοι ὑπαινίττονται ὅπωςδῆποτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, καὶ οὐδ' ἅπαξ τὸ ὄνομα Ἑλλήν ἀναφέρεται ὡς οἰκεῖον τοῦ ἔθνους ὄνομα. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γράφουσι μὲν τὴν ἑλληνικὴν, ὀνομάζονται ὁμοῦ Ρωμαῖοι, καὶ ἐκπροσωποῦσι κατὰστασιν πραγμάτων ἐκ ποικίλων μὲν συστατικῶν ἀπαρτισθεῖσαν, ἐν ᾗ ὁμοῦ ἐπεκράτει προδήλως ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ ὁ χριστιανικὸς

βίος ὅπως ἐτροπολογήθη καὶ διεπλάσθη ὑπὸ τοῦ ἀσιανοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ἀφ' ἧς τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι τοῦτον ζωηρῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τε τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων μάλιστα βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπῆλθε φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος πολὺ πλειότερα ἢ ἄλλοτε ἐπίδοσις. Ὁ ἐπίδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας θέλομεν παρακολουθήσει βραδύτερον τὰς περιπετείας, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, παρασκευάσασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀναζωπύρησιν τοῦ ζωηφόρου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος ἀσιανοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὁμῶς παρήγαγε, διὰ παραδόξου συνδυασμοῦ περιστάσεων, μεγάλας συμφοράς. Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας, ἣτις ἀπενεμήθη εἰς τὰ γράμματα, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξις λογίων ἀνδρῶν πολυάριθμος καὶ ἰσχυρὰ, ἣτις ἐπὶ τέλους ἐφθόνησε τὴν κατέχουσαν ἅπαντα τὰ κυριώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Ναὶ μὲν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ὀλίγοι λόγιοι ἄνδρες ἐτέλουν πολλὰς καὶ ποικίλας τῆς κυβερνήσεως λειτουργίας ἀπὸ τινος ὁμῶς χρόνου αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ὑπερεξωγκώθησαν. Οὐ μόνον ἦσαν ἤδη ἀσυγκρίτως πλειότεροι ἢ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἡ περιφρόνησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως καθ' ὅλα δεδικαιολογημένη. Ἡ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἥκιστα πρακτικὴ. Οἱ λόγιοι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀπείχον ἔτι τοῦ νὰ ἐμφορῶνται βίωσις καὶ δραστηριότητος ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρονήματος. Ἡ τοιαύτη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπίρροσις δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον. Τότε δὲ ἡ νέα ἐκείνη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, νηπιάζουσα ἔτι, εἶχε πλείονα περὶ τοὺς λόγους ἢ περὶ τὰ ἔργα ἐμπειρίαν. Οὐδὲν ἦττον οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἄνθρωποι, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται ὅτι εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἀλλότριοι τῶν ἀσιανῶν ἐκείνων σπαθοφόρων, οἵτινες δὲν συνεδέοντο μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰμὴ διὰ γλώσσης ἐκβαρβαρωθείσης.

Πλὴν τούτου ἡ τάξις τῶν λογίων ἀνδρῶν ἐπέτυχε τότε σύμμυχον ἰσχυρὸν, τὸν κληρὸν, ὅστις ἀπετροπιάζετο ὡσχύτως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι ἂν οὔτε τὴν συνείδησιν τοῦ ἐλληνισμοῦ, οὔτε ὑγιεῖς πάντοτε θρησκευτικὰς ἀρχὰς εἶχον, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως πρακτικοῦ πνεύματος, καὶ πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ περιορίσωσι τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους προνόμια αὐτοῦ καὶ ὠφελήματα. Οὕτω δὲ προστατευθεῖσα, αὐξήσασα, καὶ ὀχυρωθεῖσα ἡ τῶν λογίων ἀνδρῶν τάξις, ἐκήρυξεν ἤδη ἀναφχνδὸν πόλεμον κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἐκκτονταετηρίδος.

Εἶδομεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὴν μερίδα ταύτην ὑποσκελίσσασαν τὸν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα καὶ περιποιήσασαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀσθενῇ Θεοδώρῳ, δι' ἧς ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν· πάλιν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀναβιβάσασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν μωρὸν γέροντα Μιχαὴλ στρατιωτικόν, καὶ δι' αὐτοῦ τοσοῦτον καταπιέσασαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, ὥστε αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημεῖαν τῆς στάσεως ἐκείνης, δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους προΐσταντο τῆς πολιτικῆς μερίδος ὁ πρόεδρος Κωνσταντῖνος ὁ Λειχούδης, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε κυβερνήσει τὸ κράτος ὡς παραδυναστεύων τοῦ Μονομάχου, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἀδὴν τροπὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μιχαήλ, διετέλεσεν εἰς τῶν πρεσβευτῶν, δι' ὧν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐζήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Κομνηνὸν καὶ τοὺς περὶ τοῦτον μεγάλους στρατηγοὺς· ὁ σύγκελλος Λέων Στραβοσπόνδυλος, ὁ ἐπὶ Μιχαήλ Δ' καὶ Θεοδώρας κυβερνήσας τὰ πράγματα· ὁ πρόεδρος Θεόδωρος ὁ Ἀλωπὸς καὶ ὁ ἐπιλεγόμενος ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλός, ἀμφότεροι μετὰ τοῦ Λειχούδου πρὸς τὸν Κομνηνὸν πρεσβεύσαντες. Καὶ εἶχε μὲν τὸ σύστημα τοῦτο ταπεινωθῇ ἤδη προφχνῶς, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῇ τῶν ἀξιώσεών του, καί, συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων πολυμαχάνων, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τὴν ἥτταν, ἣν ὑπέστη ἐν τῇ πεδίῳ τῆς μάχης. Τοῦτο δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ ἡ ἀγέρωχος στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἡ ἔχουσα τὴν συνείδησιν ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐσώζετο τὸ κράτος. Ὡστε ὁ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀγὼν ἐμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ

ἐξακολουθήσῃ. Πρὸς ταύτην λοιπὸν τὴν νέαν δυσχέρειαν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ παλαίσῃ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἅμα κατέλαβε τὴν ἀρχήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος μετριοπαθὴς καὶ συνετός, δὲν ἠθέλησεν ὠφελούμενος ἐκ τῆς νίκης του, νὰ ἐξευτελίσῃ ὅλως διόλου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνδρῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη οἱ τε πρεσβευταὶ καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος συνέπραξαν ἐξ ἀνάγκης μὲν, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε συνέπραξαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ οἰκονομήσῃ μᾶλλον τὰ πράγματα, συμβιβάζων ὅσον ἔνεστι τὰς δύο μερίδας.

Ἐπὶ τούτῳ προεχειρίσατο μὲν πρόεδρον τὸν Ψελλόν, ἐτίμησε δὲ ἐξαιρέτως τὸν πατριάρχην, περιεποίησε τῇ ἐκκλησίᾳ πλείστην ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως γενόμενον διορισμὸν τοῦ μεγάλου οἰκονόμου καὶ τοῦ σκευοφύλακος, καὶ ἐτίμησε δι' ἀξιομάτων τοὺς ἀνεψιούς τοῦ Κηρουλαρίου. Ἀφ' ἐτέρου ὁμως μὴ δυνάμενος οὔτε τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ νὰ ἀδικήσῃ οὔτε νὰ θυσιάσῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς μερίδος, ἥς ἰδίως προΐστατο, καὶ δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν, διώρισε τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον, κουροπαλάτην, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰωάννην, μέγαν δομέστικον, εἰκόνισεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κρατοῦντα σπάθην εἰς τὰς χεῖρας, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἀνεκάλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλέων πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμείου γενομένας δωρεὰς καὶ ἐδήμευσε πολλὰ μοναστηρικὰ κτήματα. Ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν δυσηρέστησε οὐδ' αὐτὴν τὴν μερίδα τῶν λογίων ἀνδρῶν, συνάγεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὀμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὅστις εἰς ταύτην ἀνῆκε τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων καὶ θέλει εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προκειμένης περιόδου, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα καὶ νοήμων ἀνὴρ. Ὁ Σκυλίτσης λοιπὸν ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς δημεύσεως ἐπιφέρει τὰς ἐξῆς. «Πρᾶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεθείας καὶ παρανομίας εἰς ἅγαν πρὸς ἱεροσυλίαν φερόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ μηδὲν ἄτοπον φέρον τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἃ τε εἰς ἀκτημοσύνην ἀπάγον τοὺς ταύτην ἐπαγγειλαμένους καὶ τὴν συβαριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περικόπτου τρυφήν, καὶ μηδὲ τῶν πρὸς χρείαν ἐπιτηδείων καὶ ἀναγκαίων ἀποστεροῦν, καὶ τοὺς ἀγρογείτονας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν

κακότητος καὶ πλεονεξίας ἐλευθεροῦν. Ὁ καὶ εἶθε εἰς τέλος αὐτῷ κατῴρθωτο, οὐκ ἐπὶ τοῖς σεμνείοις μόνοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἀπλῶς.»

Ἄλλ' ἐὰν τοιαῦτα ἐφρόνουν οἱ λόγιοι ἄνδρες, τοῦλάχιστον οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν, περὶ τῶν δικταχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ πατριάρχης παρωργίσθη δεινῶς ἔνεκα τῶν δικτάξεων τούτων, ὡς φαίνεται. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἀποδίδει τὴν αἴφνης ἐκραγεῖσαν ἀντιπολίτευσιν τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸν ὅποιον ὁ βασιλεὺς προσέβαλε μὴ ἀποδεχόμενος πάντοτε τὰς συνεχεῖς καὶ πολλάκις ἀτόπους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς καίτοι μὴ ἀρνούμενοι τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τοῦ πατριάρχου, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς, ἀφοῦ τοσοῦτον συνεβιβάσθη πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν λέγεται λαβὼν ἐξαίρετά τινε προνόμια, μετέβαλε διὰ μιᾶς τρόπον πρὸς τὸν ἐπιδαψιλεύσαντα αὐτῷ τοσαῦτα ὠφελήματα Κομνηνόν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι οὗτος δὲν ἐνέδιδεν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις. Ἡ ὀλοσχερὴς μεταβολὴ τῶν πρὸς τὴν βασιλείαν σχέσεων τοῦ Κηρουλαρίου δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ σπουδαιοτέρας καὶ πρακτικωτέρας ἀφορμῆς πρὸς τὴν διένεξιν. Ἐξεύρομεν δὲ ἤδη ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ τοιαύτη διὰ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ἣτις αἰείποτε ἐλογίσθη ὡς κενερία κατὰ τῆς ἐκκλησίας προσβολή. Καὶ φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον ὅτι ἔνεκα αὐτῆς κυρίως ὁ πατριάρχης ἤγειρε σημείαν στάσεως κατὰ τοῦ βασιλέως. Διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε πρὸς τὸν ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα. Ἐπρέσβευσε ὅτι ἡ ἱερωσύνη κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς βασιλείας καὶ περὶ τὰ τιμιώτερα μάλιστα εἶνε ἀνωτέρα αὐτῆς. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ ἐφόρεσε καὶ τὰ κακκοβαφῇ πέδιλα, τὰ ὅποια μόνοι οἱ βασιλεῖς ἐφόρουν. Καὶ οὕτω παραστάς ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς ἐπίσημος ἀντίπαλος τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος, ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ αὐτὸν ἀναφανδόν, ἐπαναλαμβάνων πολλάκις παροιμίαν, ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον λεγομένην, καὶ προφέρων αὐτὴν ἐπὶ τὸ δημωδέστερον «ἐὼ σὲ ἔκτισα φοῦρνε, ἐὼ ἵνα σὲ χαλάσω». Ταῦτα δὲ μὴ ἀνεχόμενος ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς ἐξώρι-

σεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεψιούς αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσχα τοῦ 1058, εἰς Προκόννησον. καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος αὐτοῦ προεχειρίσατο πατριάρχην, τῇ ψήφῳ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Κωνσταντῖνον Λειχούδην.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, ἀπήλλαξε μὲν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ κράτος νέας τινὸς τῶν Οὐγγρων ἐπιδρομῆς καὶ τινος τῶν Πετσεγῶν ἐπαναστάσεως, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἐξομαλίσῃ τὰς δυσχερείας ὅσας ἀπῆντησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οὔτε διὰ τῆς ἰσοσταθμίας ἣν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ πρὸς τὰς δύο ἀντιπάλους πολιτικὰς μερίδας, οὔτε διὰ τῆς αὐστηρότητος ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον. Τὰ δύο συστήματα ἐξηκολούθουν ἐρίζοντα πρὸς ἀλλήλα, ἡ δὲ τῶν λογίων ἀνδρῶν μερὶς ἐπλεονέκτει τῆς ἐτέρας. Ὁ Κατακκλὼν Κεκυμένος, τὸ κυριώτερον ἀγλάϊασμα καὶ ἔρεισμα τῶν στρατιωτικῶν, δὲν ἀναφέρεται πλέον καὶ πιθανώτατα εἶχεν ἀποθάνει, διότι ὁ μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη, ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Βρυεννίου ἀναφερόμενος Κατακκλὼν, ἦτο συγγενὴς τις μόνον τοῦ ἡμετέρου ἥρωος· πολλοὶ δὲ τῶν δευτερευόντων στρατηγῶν εἶχον αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, πειθόμενοι ὅτι δι' αὐτῶν πρὸ πάντων ἠδύναντο νὰ διασώσωσι καὶ νὰ αὐξήσωσι τὰ ὠφελήματα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐταπεινώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς παρημελήθη, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις ἦτο φυσικὸς τῆς μερίδος ἐκείνης ἀρχηγός καὶ προσέτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ κυρίως τὸ κράτος ἐσώζετο ἀπὸ τοσούτων πολεμίων, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ χαρακτῆρος τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ρυθμίσῃ κατὰ τὸ δέον τὴν περὶ αὐτὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν. Ταῦτα τοῦλάχιστον συνάγονται ἐκ τῶν μετ' ὀλίγον ἐπελθόντων διχόρων γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1059 ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κερκυνοῦ καὶ νοσήσας, παρητήθη τῆς βασιλείας καὶ ἡσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου.

Μέχρι τίνος ἡ νόσος αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ, δὲν ἠξεύρομεν· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπέζησε περὶ τὰ δύο ἔτη, καὶ ὅτι τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ὑγιαίνοντα. Ἄλλ' ὡς ἐκ τοῦ διαδόχου

ὃν προεχειρίσατο, καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶχε πτοηθῇ μᾶλλον ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν περισπασμῶν, καὶ ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς προϋούσας ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἠνγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτήν. Τῷ οὖν ὁ Ἰσαάκιος εἶχε μὲν στερηθῇ τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν αὐτοῦ, ἠδύνατο ὅμως νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν θυγατέρα του, συζευγνύων αὐτὴν μετὰ τινος τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν. Ἠδύνατο νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, εἰς τὸν ἀνεψιόν του Θεόδωρον τὸν Δοκειανόν, εἰς ἄλλον τινὰ τῶν πολλῶν συγγενῶν τοὺς ὁποίους εἶχε. Καὶ ὅμως οὐδὲν τούτων ἔπραξε, διότι οὐδένα τῶν οἰκείων ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν δι' ἧς εἶχεν αὐτὸς διέλθει. Προεχειρίσατο δὲ βασιλέα τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν στρατηγῶν οἵτινες ἐστασίασαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ, ἀλλ' ἐκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον παρεδόθη εἰς τὴν μερίδα τῶν λογίων, ὥστε «τοῖς λόγοις ἐξόχως προκείμενος, ὥφελον, ἔλεγεν, ἐκ τούτων ἢ τῆς βασιλείας γνωρίζεσθαι.» Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ διάθεσιν συνετέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν σοφολογιωτάτην Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσαν «τὴν Ἰωνιάν, ἥτοι συναγωγὴν θεῶν, ἡρώων τε ἡρώϊνων γενεαλογίας, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς μεταμορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν.»

Τότε ἐπέσκηψαν ἤδη ἀκκατάσχετα καὶ ὀλέθρια τὰ δεινὰ, καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινὰ, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν μὲν νὰ ἀπειλῶσι τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν ἀπεσοβήθησαν δέ, καθ' ἃ ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ ἐπὶ μίαν στιγμὴν, διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, στεφθεὶς κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, 1059, ἐπέστησε μὲν πλείστην προσοχὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, εἰς τὴν διευκρίνεισιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, εἰς τὴν προστασίαν τῶν γραμμάτων, παντελῶς δὲ ὀλιγόωρησε τοῦ στρατοῦ, ὅστις προῆλθεν ἐκ τούτου εἰς τὴν ἐσχάτην πικρυσίαν. Ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὰς σοφιστικὰς μεθόδους καὶ δικανικὰ προβλήματα ἐπικρατήσασα τότε μανία κατήντησε τοσαύτη, «ὥς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατευομένους, τὰ ὅπλα κατὰ τὴν στρατείαν μεθέντας, συνηγάρους καὶ νομικῶν ζητημάτων γενέσθαι ἐραστάς.» Περὶ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένου τοῦ

βασιλέως διηνεκῶς, «τῶν δὲ στρατιωτικῶν ἡμεληκότος καὶ ραθυ-
 μήσαντος, τὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς τέρμασι τῶν
 μερῶν τῶν Ρωμαϊκῶν, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐφέροντό τε καὶ ἤγοντο,
 καὶ ἐλπίζοντο καὶ διεφθείροντο ἅπαντα τῇ τε τῶν Τούρκων ἐπι-
 δρομῇ καὶ κατισχύσει καὶ τῇ βιαίᾳ ὑποχωρήσει καὶ δειματώσει
 τῶν ἡμελημένων στρατιωτῶν.» Ἐν τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς
 τοῦ Δούκα βασιλείας, 1060-1067, οἱ Τούρκοι οὐ μόνον ἐλεηλάτη-
 σαν τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Χαλδαίαν, τὴν Μελι-
 τηνήν, τὴν Κολώνειαν, καὶ ὅλας τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην χώρας, ἀλ-
 λὰ καὶ ὀριστικῶς ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Ἀφ' ἐτέρου ἐν
 τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς πόλεις ὅσας κατεῖ-
 χον ἔτι αὐτόθι οἱ ἡμέτεροι, ἐξαίρεσι μιᾶς καὶ μόνης, τῆς Βάριος.
 Ἀλλὰ καὶ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν πρωτεύουσιν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρ-
 χιῶν ἡ τύχη δὲν ἀπέβη ἀγαθωτέρα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν
 ἔτει 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστροῦ ἕτερόν τι
 τουρκικὸν ἔθνος οἱ καλούμενοι Οὐζοὶ ἢ Οὐγοῦζοι. Οἱ βάρβαροι οὗτοι,
 συμποσούμενοι κατὰ μὲν τὸν Σκυλίτην εἰς ἐξήκοντα μυριάδας μαχίμων
 ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν Ζωναρᾶν εἰς χιλιάδας μόνον ἐξήκοντα, διεπέ-
 ρασαν παγγενεὶ ἐπὶ ἀναριθμήτων ἀκατίων παντός εἶδους τὸν Ἰστρον,
 καὶ κατατροπώσαντες τὸν ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων συγκείμε-
 νον στρατὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διαβάσιν των,
 ἐπλήρωσαν ἅπασαν τὴν ὑπαιθρον Βουλγαρίαν. Μοῖρα δέ τις αὐτῶν
 προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος λυμαينوμέ-
 μένη πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ ἀρπάζουσα λείαν ἀναρίθμητον. Καὶ
 αὐτὴ μὲν καταληφθεῖσα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑπὸ χειμῶνος βρυτάτου,
 ἀπέβαλε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἢ προσεκτέσαστο καὶ ἐπανεζευξεν ἀθλίως
 εἰς τὴν τῶν οἰκείων παρεμβολήν. Ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἵτι-
 νες ἀπετέλουν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἐξηκολούθουν κατέχον-
 τες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι ἐλεηλάτουν Θράκην καὶ
 Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ
 ὑποχωρήσωσι διὰ ποικίλων δώρων, καὶ ἀποτυχὼν ἀπεφάσισε τελευ-
 ταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ. Τοσαύτη ὁμῶς ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔν-
 δεια, ὥστε ἐνῶ πρὸ 50 ἐτῶν στρατοὶ πολυάριθμοι ἤλαυνον ἐκ Κων-
 σταντινουπόλεως ἀδιακόπως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ κράτους πο-
 λεμίων, ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲ ἡδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ κατὰ
 τῶν Οὐζῶν εἰμὴ μετὰ 150 καὶ μόνων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς μόλις ἀφί-

κετο εἰς τοὺς λεγομένους Χειροβάκχους, καὶ κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἐχθροὶ κατεστράφησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῶν Βουλγάρων καὶ Πετσενέγων (34.) Οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ λαβόντες γῆν δημοσίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένοντο σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ ὑπήκοοι. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν ἀναριθμήτων ἐκείνων ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐγένοντο ἀπὸ βορρᾶ ἐν διχστήματι ἐτῶν ἐπτακοσίων· τοῦλάχιστον ἡ τελευταία ὅπως οὖν σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, διότι ἂν ἐξηκολούθει, οὐ μόνον τὰ τελευταῖα λείψονα τοῦ ἐλληνισμοῦ ἤθελον ἐξαλειφθῇ εἰς τὰς βορειοτέρας ἐκείνας χώρας, ἀλλὰ καὶ οἱ προηγουμένως αὐτόθι ἐγκατασταθέντες ἀλλόφυλοι, οἱ ὅπως οὖν ἐν τῷ μεταξὺ πολιτισθέντες, ἤθελον καταστραφῇ. Καὶ τούτου ὁμῶς μὴ γενομένου, οἶκτρά ὅπωςδὴποτε ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν μέρει τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν πρώτην προσετέθησαν ἀπὸ τινος χρόνου παρεκτὸς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, οἱ Πετσενέγοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐκτὸς τῶν προηγουμένων ἀλλοφύλων, οἱ Οὐζοι. Ὡστε ὁ Ἑλληνισμὸς ἠλαττώθη μὲν πάλιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἀπέβαλλε δὲ ὁσημέρῃ τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ κατισχύσῃ αὐθις ποτὲ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς πολιτικῆς μερίδος κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἔτι δεινότερα. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἀπεβίωσε κατὰ μάιον τοῦ 1067. Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου εἶχεν ἀναγορεύσει καίσαρα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Δούκαν, καὶ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ υἱῶν Μιχαήλ, Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου, εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Εὐδοκίαν, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἑγγραφον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θέλει ἔλθει εἰς δεύτερον συνοικέσιον. Ἡ δὲ ἑγγραφὸς αὕτη διαβεβαίωσις κατετέθη παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Ξιφιλίνῳ, ὅστις ἦτο εἰς τῶν μᾶλλον περιβλέπτων ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος, καὶ εἶχεν ἀναβῇ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1064, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης. Ἀλλὰ πάντα

34) Οἱ Οὐζοι οὗτοι ἢ Ὀγοῦζοι ἦσαν λαὸς Τουρκικός, ἀλλ' ὅχι ὡς οἱ Σελδσοῦκοι, ἐκ τῶν μωαμεθανικῶν τουρκικῶν λαῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ εἰδωλολατρείᾳ μενόντων, ὡς ἦσαν τοιοῦτοι καὶ οἱ Τοῦρκοι, Πετσενέγοι καὶ Κουμάνοι.

ταῦτα τὰ μηχανήματα δι' ὧν ἡ πολιτικὴ μερίς ἤθελε νὰ ἐξασφαλί-
σῃ τὸ κράτος αὐτῆς ἔμελλον νὰ ἀνατραπῶσι διὰ τῆς βίας τῶν
πραγμάτων. Πρὸς δυσμὰς μὲν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβαινον
ἰσχυροί, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν
τῆς Βάριος, ἣτις ἦτο τὸ τελευταῖον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ προπύργιον τῆς
αὐτόθι ἀνατολικῆς κυριαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Τοῦρκοι, (35)
ἐμβαλόντες αὐθις εἰς τὸ κράτος, ἐλεηλάτουν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος
σύνορα αὐτοῦ. Οἱ βασιλικοὶ στρατοὶδόντες ἀπλήρωτοι πάσχοντες ἔνδειαν
τῶν ἀναγκαίων, καὶ κκῶς στρατηγούμενοι, ἢ ἀπεποιοῦντο νὰ πο-
λεμήσωσιν, ἢ ματαίως ἠγωνίζοντο. Οἱ Τοῦρκοι τρέψαντες τοὺς Με-
λιτηνοὺς, οἵτινες καὶ μόνοι ἐπεχείρησαν ν' ἀντισταθῶσι, προήλασαν
μέχρι Καισαρείας, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν μεγάλην ταύ-
την πόλιν, (36) ὥρμησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν, ἐδήλωσαν ὡσαύ-
τως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καὶ ἐμβολόντες εἰς Συρίαν, ἐπήγαγον
μέγαν ὄλεθρον περὶ Χαλέπ καὶ Ἀντιόχειαν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐ-
κραύγαζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις δεῖται χειρῶν στιβαρωτέρων· «ἐξ ἀνάγ-
κης, λέγει ὁ Σκυλίτσης, βασιλέως ἐδεήθη τὰ πράγματα δυναμένου
αὐτὰ ποσῶς κτταστῆσαί τε καὶ ὁμαλίσαι ἐν οὕτως ἐνκντίοις κχι-
ροῖς». Ἡ Εὐδοκία ἐνόησεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην
ταύτην, καὶ ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ρωμανὸν Διογέ-
νην ἕνα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιω-
τικῆς ἀριστοκρατίας στρατηγὸν γεννησιότατον ἄμα καὶ τὴν ὄψιν
κάλλιστον. Ἀλλ' ἠσθάνετο, ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ εὐκόλως νὰ κττα-
πέισῃ εἰς τὴν τοῦ στρατηγοῦ ἀνάρρησιν τὴν σύγκλητον, ἐν ᾗ
ἐπλειονοψήφει ἡ πολιτικὴ μερίς, καὶ τὸν πατριάρχην, ὅστις ἦτο εἰς
τῶν κυριωτέρων τῆς μερίδος ταύτης ὀπαδῶν. Ὅθεν ἐσοφίσθη τέ-
χνασμα ἀστεῖον ἄμα καὶ ἐπιτήδειον. Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἀδελ-
φὸν ὀνόματι Βάρδαν, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ πρὸς
τάς ἡδονὰς σφόδρα ἐκδοτός, μηδὲν ἄλλο κεκτημένος προτέρημα.
Ἡ βασίλισσα λοιπὸν διεμήνυσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας ὅτι,
ἐὰν ἐξαφάνισῃ τὴν ἑγγρχρον ἐκείνην διαβεβχίωσίν της, προθύμως
θέλει συζευχθῇ τὸν ἀδελφόν του. Ὁ δὲ κκτέπιεν ἄμέτῳ τὸ δέλεαρ,
καὶ μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς

35) Οἱ Σελδσοῦκοι Τοῦρκοι.

36) Τότε ἐσυλήθη καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ πλουσιώτατον εἰς ἀφιερώ-
ματα μαυσωλεῖον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

συγκλητικούς καὶ μάλιστα εἰς τὸν μέγιστα παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα Ψελλόν, νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ κοινὴ γνώμη ἢ ἀπαιτοῦσα νὰ συζευχθῇ ἡ βασιλὶς ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ θυμοειδεῖ, προσέξας, ἐννοεῖται, νὰ μὴ ἐκστομίσῃ τίς ἦτο ὁ θυμοειδὴς οὗτος καὶ γενναῖος ἀνὴρ· ἀφοῦ δὲ παρσκευάσεν οὕτω τὰ πάντα, ἐνόμισεν ὅτι ἔμελλεν ἤδη νὰ χαιρετίσῃ τὴν βασίλισσαν ὡς νύμφην τοῦ ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ. Ἀλλὰ τότε αἰφνης, πρὸς δεινὴν ἐκπληξιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς μεγάλης πολιτικῆς μερίδος καὶ ἰδίως τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς Ψελλοῦ, εἰσέρχεται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ βασίλεια ὁ Ρωμανὸς Διογένης καὶ συζευχθεὶς τῇ βασιλίδι ἀναγορεύεται παρευθὺς βασιλεὺς τῇ 1 ἰανουαρίου 1068.

Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἀνήκεν εἰς μίαν τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἔλκουσαι τὸ γένος ἐκ μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προΐσταντο τῆς πολεμικῆς μερίδος καὶ ἀπετέλουν τὸ κύριον στήριγμα τοῦ κράτους. Ἦτο ἄν ρωπος δραστήριος, γενναῖος, φιλόδοξος καὶ χρηστός, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἦναι τις τότε χρηστός ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερείας μεγάλας, ὧν ἡ μεγίστη ἦτο ἡ ἀκμάζουσα καὶ ὁσημέραι προαγομένη ἀπ' ἀνατολῶν ἐπιδρομὴ τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς κατὰγωγῆς, περὶ τῶν πρώτων ἡγεμόνων καὶ περὶ τῶν πρώτων κατορθωμάτων τῶν νέων τούτων ὀπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀναζωπυρήσωσι κατὰ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐν Ἀσίᾳ μακρανθέντα μωχμεθανισμόν. Δὲν εἶχον δὲ μόνον τὴν πολεμικὴν ὁρμήν, τὴν συνήθη εἰς ἅπαντας τοὺς νεοφύτους μωαμεθανούς, ἀλλὰ καὶ ἀρετάς τινας ἄλλας, τὰς ὁποίας οἱ μὲν τελευταῖοι Τούρκοι, οἱ Ὀσμανίδαι, οἱ τὴν Κωνσταντινούπολιν κυριεύσαντες, οὐδέποτε ἐκτήσαντο, οἱ δὲ πρῶτοι μωχμεθανοί, οἱ Ἀρχαῖες, δὲν ἀνέδειξαν εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Οἱ Σελτζουκίδαι ὑπῆρξαν ζηλωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ· ἀλλ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ μωχμεθανικῷ κόσμῳ, αὐτοὶ οἱ σουλτάνοι τῶν Σελτζουκιδῶν, αὐτοὶ οἱ ὑπατοὶ αὐτῶν λειτουργοὶ διέπρεπον ἐπὶ παιδείᾳ, καί, τὸ σπουδαιότερον, ἐφήρμοζον ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀπορρεούσας ἀρετάς. Ἡ χρυσὴ αὕτη περίοδος τῶν

Σελδζουκιδῶν δὲν διήρκεσε πολὺ· ἀλλ' ἕμῳς διήρκεσεν ἀρκούντως, ὥστε νὰ καταφέρωσιν οὗτοι πληγὰς καίριας κατὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, 1063, εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τογρουλβέγ, τὸν ὅποτον ἤξεύρουσιν ἤδη οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν ὡς ἓνα τῶν ιδρυτῶν τοῦ Σελδζουκιτικοῦ κράτους. Ἐπειδὴ υἱὸν δὲν εἶχε, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, ὅστις ἐφημίσθη ἐπὶ τε πολεμικοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ἀκριθείᾳ μὲ τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐν τῷ βίῳ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἐτι δὲ ὀνομαστότερος ὑπῆρξε καθ' ὅλα ταῦτα ὁ βεζύρης αὐτοῦ Νεζάμ ἐλ Μούλκ. Ἦδη ὁ τοῦ Τογρουλβέγ βεζύρης Κχαυερὰν ἐφημίσθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἀβουσαΐδ Μεχεμέχ, ὅστις ἐζήσεν ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, καὶ ἐτέρου Ἀβουσαΐδ, ὅστις ὀνομάσθη βασιλεὺς τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀνουαρχῆ, ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ ἐπομένῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σανδζάρ, τὴν τετρακτὺν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, οὓς ἄχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὰ κοσμήματα τοῦ Κχορασάν, τῆς χώρας ἐξ ἧς οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ὠρμῶντο. Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβαλεν ὁ βεζύρης Νεζάμ-ἐλ-Μούλκ, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον κυβερνήτης τῶν πραγμάτων ἔμπειρος καὶ ἀνὴρ λόγιος περιφανής, ἀγωνισθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ τὴν διάδοσιν καὶ ἀναζωπύρησιν τῆς παιδείας καθ' ὅλον τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον· ἀλλὰ καὶ περὶ ἕκαστον βῆμα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς δικαστὴς μὲν αὐστηρότατος, εὐεργέτης δὲ τῶν πενήτων ἀκάματος καὶ ὑπηρέτης πιστὸς τοῦ κυριάρχου του.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πολέμιοι, οἵτινες, κυριεύσαντες ἤδη τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἠπεύλουν δι' ἐπιδρομῶν φοδερῶν τὴν κατὰκτησιν ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς αὐτούς, καὶ κατὰ τοῦτο καλῶς ἐπραξεν. Ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ αὐτούς πρὶν ἢ ὀργανώτῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, καὶ πρὶν ἢ ἀσφαλίσῃ ὅπως οὖν τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματα, κατὰ δὲ τοῦτο ἤμαρτεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Ἡ ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀπαράιτητον νὰ προηγηθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὥσθ οὐ μόνον ὁ λαός, καθ' ὃ γινώσκομεν,

ἔπασχεν ἡθικὴν νόσον ἀνεπανόρθωτον, ἀλλ' ἡ νόσος αὕτη εἶχε καταλάβει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπερτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας. Ἐνῷ τὸ κράτος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως, πάντες ἐξ ἐναντίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεβούλευον αὐτόν· ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ υἱοὶ τοῦ προβασιλεύσαντος Κωνσταντίνου Δούκα, ὁ ὑπατος τῶν φιλοσόφων Φελλός, ὁ ὑπέρτιμος Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Αὕτη ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν σύζυγον, εἰμὴ ἐνόσω ἡννοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ρωμανός, καίτοι ἦτο ὁ χρηστότερος ἴσως ἄνθρωπος τοῦ κράτους, δὲν διετέλει ἀμέτοχος ἀγενῶν τινῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ἐπενήργησαν ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ, καὶ ὦν ἐνάμιλλος μὲν βεβαίως τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐξάριετον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν.

Ὁ Ρωμανὸς ἅμα ἐβασίλευσε διέταξε τὸν στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Φρυγίαν· δύο δὲ μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀνακρήσεως αὐτοῦ, μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἵνα διατάξῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ δεόντα πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορεῖαν. Ἡ περιγραφή ἦν δίδει ἡμῖν ὁ Σκυλίτσης τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι ὄντως ἐλσεινή. Εὐάριθμος ὢν, λέγει, καὶ τεταπεινωμένος ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας, ἀπεστερημένος ὕπλων καὶ ἵππων καὶ τῆς ἄλλης παρὰ τελευτῆς ἀπλήρωτος, ἀναλκις καὶ φέρων σημεῖας ρυπαράς, πολλὴν ἐπροξένει τὴν ἀθυμίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον ὅποιά τινα ἦσαν τὰ στρατόπεδα τοῦ κράτους ἄλλοτε καὶ ποῦ ἤδη κατήνησεν. Ὁ Ρωμανὸς ἠγωνίσθη πάσῃ δυνάμει νὰ ζωογονήσῃ τὸ ἄψυχον τοῦτο σῶμα διὰ προμηθείας τῶν ἀναγκαίων, ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ συλλεγῶσιν ἐν τοσοῦτῳ βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι καὶ διὰ τῶν ὀλίγων τοῦ δημοσίου ταμείου πόρων· καὶ ἐνεθάρρυνεν ὅπως οὖν τὸν ὄχλον ἐκεῖνον διὰ προβιάσμων καὶ δώρων καὶ ἐπιτηδείας ἐκλογῆς τῶν ἀξιώματικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἔπασχε καὶ ἄλλην τινὰ δυσθεράπευτον νόσον. Συνέκειτο ἐξ ἐθνῶν ποικίλων, οὐ μόνον ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Μακεδόνων καὶ Καππαδοκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ Βουλγάρων καὶ Οὐζῶν καὶ Φράγκων καὶ Βαριάγων καὶ ἄλλων συγκαλύδων φυλῶν· ἐξ ὧν οἱ μὲν Οὐζοὶ καὶ

οἱ Φράγκοι ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ στασιάσωσιν ἐπὶ ἐλαχίστη προφάσει, οἱ δὲ ἄλλοι ἤγοντο ὑπὸ στρατηγῶν αἵτινες, ραδιουργούμενοι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπολιτεύσεως, ἔμελλον νὰ θυσιάσωσι πᾶν κοινὸν συμφέρον εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ πάθη αὐτῶν. Διὰ στρατοῦ τοιοῦτου δὲν ἦτο δυνατόν βεβαίως νὰ κατορθωθῶσι μεγάλα πράγματα. Οὐδὲν ἤττον ὁ Ρωμανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀνχστείλῃ ὅπως οὖν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἄνευ ἀναβολῆς. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διὰ τόλμης καὶ δραστηριότητος, καὶ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ πολέμιοι, ἂν δὲν ἐπέτυχε νίκην ὁλοσχερῇ. ἀνεχαίτισεν ὅμως τὰς προόδους αὐτῶν.

Οἱ Τούρκοι εἶχον ἐκπέμψει δύο στρατοὺς, τὸν μὲν εἰς τὴν ἄνω μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, τὸν δὲ εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν. Ἡ πρώτη μοῖρα αὐτῶν, ἅμα ἤκουσε τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως, ὑπεχώρησεν, ὥστε οὗτος ὁρμήσας ἤδη πρὸς μεσημβρίαν διετέλεσεν ἀγωνιζόμενος, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1068, ἐν Συρίᾳ. Ἐκεῖ, ὅτε μὲν τρέπων τοὺς πολεμίους, ὅτε δὲ ὑπενδίδων εἰς αὐτούς, αἰέποτε δὲ κινδυνεύων καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος, τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπέτυχεν, ὅτι διεκώλυσεν ἐπὶ μικρὸν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ Ἰαννουαρίου τοῦ 1069 ἀποπέμψας τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἰς παραχειμασίαν, ἐπέστεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πιστὴ εἰσέτι Εὐδοκία, τιμῶσα τὴν τοῦ βασιλέως ἀρετὴν, καὶ βραβεύουσα τοῦ ἔραστοῦ τοὺς ἄθλους, προσέφερεν αὐτῷ τὴν Ἰωνιάν. Ἀλλ' αὐτὸς μὴ διατρίψας παρ' αὐτῇ εἰμὴ δύο μῆνας, καθ' οὓς ἐνησχολήθη περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν περιποίησιν τῶν συγκλητικῶν διὰ δεξιώσεων, τιμῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀπῆλθεν αὐθις, οὐδὲ τὰς πασχαλίους ἡμέρας περιμείνας, κατὰ τῶν πολεμίων.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας ἤρχισαν νὰ ἀναφρίνωνται ἀριδὴλως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ στρατοῦ παραλυσίας. Μία τῶν φράγκων μοῖρα ἀποστατήσασα ἀπῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν ἐπὶ λεηλασίᾳ, ὁ δὲ στρατηγὸς Φιλάρετος, ἄγων ἰσχυρὸν τοῦ στρατοῦ σῶμα, ἐγκατέλιπε τὴν χώραν ἣς εἶχεν ἐπιτραπῇ τὴν φυλακὴν, καὶ κατετροπώθη αἰσchrῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ δεινότερον, οἱ Τούρκοι ἐπανελάβον τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιδρομὰς. Ὁ βασιλεὺς

ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς περὶ Καισάρειαν, ἀλλὰ βλέπων ὅτι παντοῦ ὅπου δὲν ἦτο παρών οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ ἢ ἐνικῶντο, ἢ οὐδόλως ἠγωνίζοντο, καὶ ἀηδιάσας ἐπέστρεψε κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Βυζάντιον. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1070 δὲν ἐστράτευσεν αὐτός, ἀλλ' ἐπέστρεψε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν κουροπαλάτην Μανουὴλ Κομνηνόν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰσακκίου, καὶ εἷς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν ὁ Ἰσαάκιος, Ἀλέξιος, ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Νικηφόρος. Τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τούτων τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἦσαν παῖδες ἔτι, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἦτο νέος· ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διετέλει πάντοτε ἐπιφανής, ὁ δὲ Ρωμανός, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν περιεστοιχισμένον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων, ἠθέλησε νὰ περιποιηθῇ αὐτήν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπένειμε μὲν εἰς τὸν Μανουὴλ τὸ ὑπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ἀπέστειλε δὲ ἤδη αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ ἐκλογή δὲν ἦτο ἀτυχής. Ὁ Μανουὴλ ἀθροίσας τὰς δυνάμεις ἀπῆλθεν εἰς Καισάρειαν, διέταξε τὰ τοῦ στρατοῦ συνετῶς, ἐπέβαλεν αὐτῷ αὐστηράν πειθαρχίαν καὶ ἀνεφάνη νικητὴς εἰς τὰς πρώτας πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκάς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ρωμανός, ἐνῶ ἐφαίνετο χαίρων ἐπὶ τούτοις, πράγματι ἐφθόνησε τὸν νέον, καὶ ἐπὶ προφάσει τινὶ ἀπέσπασε μὲν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ εἰς Συρίαν, ὥστε ὁ Μανουὴλ, κολοβωθείτης οὕτω τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατετροπώθη περὶ Σεβάστειαν, καὶ ἠχμῶτεύθη μετὰ τῶν δύο γαμβρῶν του, Μιχαὴλ τοῦ Ταρωνίτου καὶ Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο διελθόντες τὴν Καππαδοκίαν, ἐνέβαλον εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐδῆλῶσαν τὰς Κολοσσάς. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν ὁ Μανουὴλ ἤθελε νικήσει ἔχων ἅπασαν τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν ἀνεπίδεκτον ὁμῶς ἀμφιβολίας μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτση, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνομολογεῖ τὰς ἀρετάς τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ ἄγενοῦς ἀντιζηλίας φερόμενος, ἐπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Ὅπόσον δηλητηριώδης ἄρα γε ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ἀτμόσφαιρα, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Ρωμανός δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς! Καὶ νῦν δὲν τὸν ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκστρατεύσῃ πάλιν αὐτός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἵνα λάβῃ ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων, τὸ δὲ ἵνα παρασκευασθῇ ὁπωσοῦν καλῆτερον, ἀνέβαλε τὸ ἐπιχειρήμα εἰς τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τῷ 13 μαρτίου 1071 ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀναζεύξεώς του ἡμέρας πολλοὶ συνέβησαν ἀπαίσιτοι οἰωνοί· ἀλλ' αὐτός, εἴτε μὴ πιστεύων εἰς τοιαύτας προλήψεις, εἴτε πειθόμενος ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατόν ὅπως ποτε νὰ ἀναβληθῇ, ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, ἤθροισεν αὐτόθι τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων διασκεδασθείσας δυνάμεις, ἀπέπεμψεν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀχρήστους στρατιώτας καὶ τοὺς ὑπόπτους ἀξιωματικούς ἐν οἷς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην, καὶ μὴ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ὅσους ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ ἱκανωτέρους, ἐπέρασε τὸν Ἄλυν ποταμόν, καὶ ἐπορεύθη διὰ τῆς Σεβαστείας πρὸς τὴν Ἰθρίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ ἀπασχοληθῇ ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ εὐθὺ κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἵνα συνάψῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα· καὶ ἦτο καλῶς νενοημένον τὸ σχέδιον, διότι ἡττηθέντος τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, οἱ δευτερεύοντες στρατοὶ ἤθελον ὑποκύψει, ἐνῷ καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατετροποῦντο, ὁ κίνδυνος ἤθελε πάντοτε ὑφίστασθαι, ἐνόσω ἡ δύναμις τοῦ σουλτάνου ἔμενεν ἀκεραία. Καταλαβὼν λοιπὸν τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα δι' ἧς ἔμελλε νὰ προελάσῃ ἦτο ἀοίκητος καὶ ἔρημος, διέταξε ἕνα ἑκάστον στρατιώτην νὰ συνεπαγάγῃ δύο μηνῶν τροφήν μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ τοιαύτη δικταγὴ, δὲν τὸ ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ ὁ σουλτάνος ἀπήλλαξε τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, διότι μετ' ὀλίγον ἐπλησίασε. Τὸ δὲ ἔτι παραδοξότερον, ἐνῷ ὁ Ρωμανὸς ἐσκόπει νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν, ἐνῷ ἐμάνθανε μάλιστα ὅτι οὗτος φθάνει ὁσονούπω ἀπέσπασε δύο ἀξιολόγους μοίρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἄριστον τοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν φράγκον στρατηγὸν Ῥουσέλιον (οὕτω καλοῦσιν αὐτὸν οἱ ἡμέτεροι τὸ δὲ ἀκριβὲς ὄνομά του ἦτο (Ouisel de Baillui) καὶ τὸν ἑλληνα στρατηγὸν Ἰωσήφ Ταρχανιώτην εἰς τὴν πέριξ χώραν, ὅπου ἤκουσεν ἐπελθοῦσαν μυρίανδρον Τούρκων δύναμιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα δὲν προέκειτο νὰ ἀπομακρυνθῶσι πολὺ, καὶ ὅτι ἀνακαλούμενα ἠδύναντο τάχιστα νὰ ἐπιστρέψωσιν· ἀλλὰ ἐπικειμένου τοιούτου ἀντιπάλου, ἡ σύνεσις ἀπῆται νὰ διατηρῇται ὁ

στρατὸς ὅσον ἐνδέχεται συμπεπυκνωμένος. διότι μυρία περιστάσεις ἠδύνχοντο νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ ὀλίγη τῶν στρατηγῶν αὐτῶν προθυμία. Μόλις δὲ εἶχον ἀπέλθει ὁ Ρουσέλιος καὶ ὁ Ταρχανιώτης, ὁ βασιλεὺς κυριεύσας τὴν ὑπὸ μικρᾶς τουρκικῆς φρουρᾶς κατεχομένην πόλιν Μαρτζικιέρτ, μαυθάνει ὅτι ἐπεφάνη εἰς τὰ πέριξ πολὺ πλῆθος Τούρκων. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἶναι ὁ σουλτάνος αὐτός, καὶ ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βρυέννιον μετὰ δυνάμεως ἣν ἐνόμιζεν ἀρκουσαν. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος διαμηνύει μετ' ὀλίγον ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολυάριθμοι καὶ ζητεῖ ἐπικουρίαν. Ὁ βασιλεὺς τυφλώττων πάντοτε, ὠμίλησε περὶ αὐτοῦ περιφρονητικῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων στρατηγῶν· ἐπὶ τέλους ὅμως ἔστειλεν εἰς βοήθειάν του τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βασιλάκιον. Οἱ ἐχθροὶ ἤδη ὑπενέδωκαν· ἀλλ' ἐνῶ ὁ Βρυέννιος διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως ὁ ὀρμητικὸς Βασιλάκιος ἐξηκολούθησε προελύνων, καὶ φθάσας μόνος σχεδὸν μέχρι τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τότε τελευταῖον ὁ Ρωμανὸς ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἔχει κατέναντι αὐτοῦ τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν καὶ ἐξῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων. Μὴ βλέπων ὅμως ἀντεπερχόμενόν τινα, ἐπέστρεψε τὸ ἐσπέρας εἰς τὴν παρεμβολήν. Ἀλλὰ νυκτὸς ἐπελθούσης ἀσελήνου, οἱ Τούρκοι περιέζωσαν τὸν χάρακα καὶ διὰ τόξων καὶ παριππεύσεων εἰς πολλὴν ἐνέβαλον αὐτὸν ἀγωνίαν· τὸ δὲ δεινότερον, τὸ πρῶτ' ἰμία τῶν Οὐζων μοῖρα ἠὺτομόλησε πρὸς τοὺς πολεμίους. Τελευταῖον ἀπεκρούσθησαν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων ν' ἀγωνισθῇ ἐκ παρκατάξεως, ἀπέστειλε ταχυδρόμους πρὸς τὸν Ταρχανιώτην καὶ τὸν Ρουσέλιον, παραγγέλλων νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὸ στρατόπεδον. Αὐτοὶ ὅμως δι' εἰσηγήσεως κυρίως τοῦ Ταρχανιώτου, ἀντὶ νὰ ὑπακούσωσιν ἀπῆλθον διὰ Μεσοποταμίας εἰς τὰ ἴδια. Ὁ βασιλεὺς ἡγνύει τὴν προδοσίαν ταύτην καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξ ἄλλης αἰτίας ἐκωλύθησαν νὰ προσέλθωσιν· ἀπεφάσισε δὲ οὐδὲν ἥττον νὰ ἀγωνισθῇ τὴν ἐπιούσαν καὶ ἄνευ αὐτῶν. Ἐνῶ δὲ ἐτιμωρεῖτο τοιοῦτοτρόπως ἕνεκα τοῦ πρώτου αὐτοῦ σφάλματος, ἦτοι τῆς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀπομακρύνσεως δύο αὐτοῦ μεγάλων μοιρῶν, ἐπέπρωτο νὰ περιπέσῃ μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον σφάλμα. Ὁ σουλτάνος ἄδηλον πόθεν κινούμενος, ἔπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης· ὁ δὲ Ρωμανὸς ἀντὶ νὰ δεχθῇ προ-

θύμως τὴν πρότασιν, ἵνα λάβῃ καιρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀπήντησεν ἀγερῶχος ὅτι ἐὰν ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν, καταλιπὼν τὸν τόπον τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, στρατοπεδεύσῃ ἀπωτέρω, ὁ δὲ βασιλεὺς πῆξῃ τὸν χάρακα ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ὃν εἶχε πρότερον ὁ σουλτάνος τότε μόνον θέλει ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτόν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσέτι δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἐνῶ οἱ περὶ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν ἐσυζήτουν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης ὁ βασιλεὺς, πεισθεὶς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους ἢ ἐπιβούλους, ὅτι δῆθεν οἱ πολέμιοι εὐάριθμοι ὄντες ἐδείλιασεν καὶ ὅτι ἐζήτουν ἀπλῶς νὰ μετεωρίσωσι τὸν χρόνον, μέχρις οὗ φθάσωσιν αἱ ἐπικουρίαι αὐτῶν, διέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνακωχῆς τὴν ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι καταπλαγέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκίης ταύτης προσβολῆς καὶ συνταχθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ὅπως κινήθησαν ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδίωκεν αὐτοὺς κατόπιν. Ἦρχισε δὲ ἤδη νὰ κλίνη ἡ ἡμέρα, ὅτε ὁ Ρωμανός, μὴ ἔχων τοὺς ἀντιπολεμοῦντας, καὶ φοβηθεὶς μήπως, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐπιστρέψωσιν αἴφνης οἱ Τοῦρκοι καὶ προσβάλωσιν ἢ τὸ ἀφύλακτον στρατόπεδόν του, ἢ καὶ αὐτὸν μακρὰν τοῦ στρατοπέδου του εὕρισκόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀνακάμψῃ εἰς αὐτό. Ὅθεν διέταξε νὰ τραπῇ πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ βασιλικὴ σημαία. Ἀλλὰ τὰ τάγματα ἔσα εὕρισκοντο ὅπως οὖν μακρὰν, ἰδόντα τὰς σημαίας ὀπισθορμήτους, ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ὡς ἦτταν, τὴν δὲ πλάνην τούτην ἐνίσχυσεν ἐξ ἐπιβουλῆς, ἂν πρῶτος δὲν διέδωκεν, ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα υἱὸς Ἀνδρόνικος, ὥστε ἀντὶ τακτικῆς ἐπιστροφῆς, συνέβη φυγὴ ἐλεεινὴ, προεξάρχοντος τοῦ Ἀνδρονίκου. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἀνεκάλει τοὺς φεύγοντας, οὐδεὶς ἦτο ὁ ὑπακούων. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης, οἱ ἐναντίοι, οἵτινες ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐπὶ λόφῳ ἰστάμενοι ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν διώκοντες τοὺς φεύγοντας, οἱ δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔμεινε μὲν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ἀλλὰ διὰ τὴν παράλογον ἐκείνην ταραχὴν, ἐγκατελείφθη μετ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πλησιέστερον ἰσταμένων Καππαδοκῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἵπποκόμων. Οὕτω δὲ μὴ ἔχων περὶ ἑαυτὸν εἰμὴ ὀλίγους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀντέσχεν ὁμῶς ἐπὶ μακρόν, πολλοὺς τούτων φονεύσας. Τελευταῖον ἐπληγώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ φασγάνου. Ἐπειτα κατα-

κοντισθέντος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἠνγκάσθη νὰ πεζεύσῃ, καὶ πάλιν δὲ ἀντηγωνίζετο ὅτε περὶ τὸ ἐσπέραις ἀποβαλὼν τὰς δυνάμεις συνελήφθη αἰχμαλωτός.

Καὶ τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην παρέμεινε κατὰ γῆς κείμενος μετὰ πολλῶν ἄλλων τρυματιῶν. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀναγγελθείσης τῆς συλλήψεως αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον οὗτος ἐχάρη μὲν ἐπὶ τῷ εὐτυχήματι, «ἄνθρωπίνως δὲ ὅμως τὸ γεγονός λογισάμενος καὶ τὴν νίκην μετριοφρόνως ἐνεγκὼν, λέγει ὁ Σκυλίτης, Θεῷ τὸ πᾶν ἀνετίθει ὡς μεῖζον ἢ κατὰ τὴν ἐχυτοῦ ἰσχὺν ἀποτελέσας τὸ τρόπαιον.» Ὅτε κατ' ἀρχὰς προσήχθη ὁ βασιλεὺς ἐνδεδυμένος εὐτελὲς στρατιωτικὸν ἱμάτιον ὁ Ἄλπ Ἀρσλάν ἐδίστασεν ἂν ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἀγέρωχος αὐτοῦ ἀντίπαλος· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸν προηγουμένως αἰχμαλωτευθέντα Βασιλάκιον πεσόντα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ρωμανοῦ καὶ οἰκτρῶς ἀνοιμώξαντα ἐπείσθη, καὶ ὥσπερ ἐμμανὴς ἀνεπήδησε τοῦ θρόνου, καὶ ἔστη ὀρθός. Τότε ἔπεσεν ὁ Ρωμανὸς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐπάτησεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐπανεληθὼν ἐκ τῆς ἀκαριαίας ἐκείνης παραφορᾶς ἀνεσήκωσε τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐναγκασθεὶς αὐτόν, «μὴ φοβεῖται, τὸν εἶπεν, ὦ βασιλεῦ· οὐδέν τι θέλεις πάθει σωματικὸν κίνδυνον· θέλεις τιμηθῇ ἀξίως τῆς αὐτοκρατορικῆς σου μεγαλειότητος· διότι κατ' ἐμὲ ἄφρων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἀναλογιζόμενος τὸ παλίντροπον τῆς τύχης καὶ μὴ εὐλαβούμενος τὰς τῶν ἄλλων συμφοράς.» Διατάξας δὲ νὰ ἀποταχθῇ αὐτῷ σκηνὴ καὶ θεραπεία ἢ ἀρμόζουσα, καὶ περιβαλὼν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τουρκικὴν σουλτανικὴν στολὴν, τὸν εἶχε σύνδειπνον καὶ ὁμοδίαιτον καὶ κατὰ πάντα ὁμοτχῇ. δις τῆς ἡμέρας συνερχόμενος μετ' αὐτοῦ, καὶ συλλαλὼν καὶ διὰ πολλῆς τρόπων εὐγενείας ἀνακτῶμενος τὸν ἄνθρωπον μηδέποτε μὴδ' ἄχρι βραχυτάτου λόγου εἰπὼν τι προσβλητικὸν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὑποβαλὼν περὶ τινων σφαλμάτων τὰ ὅποια ἐνόμιζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔπραξεν ἐν τῇ ἐλάσει τῆς στρατιᾶς. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ὁ σουλτάνος τὸν βασιλέα τί ἤθελε πράξει ἐὰν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον· ὁ δὲ ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤθελε τὸν τιμωρῆσαι δεινῶς. «Ἀλλ' ἐγώ, εἶπεν ὁ σουλτάνος, δὲν σε μιμουμαι ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο, καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐνῷ ἀκούω ὅτι ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντικαθίσταται,

τραπεῖνοις δὲ δίδωσι χάριν.» Μετὰ ὅκτῳ δὲ ἡμέρας συνωμολόγησαν συνθήκην εἰρήνης, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἀμοιβῆς τῶν αἰχμαλώτων ἀπεδόσεως. Ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο προσέτι, ἄδρ' αἰς τὸν σουλτάνον λύτρα καὶ ἀπολυθεῖς μετὰ πάσης τιμῆς ἀπῆλθεν εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐνταῦθα παρέμεινεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἵνα μεταβάλῃ ἱματισμὸν καὶ προσέτι θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν τῆς χειρὸς του. Ἐπειτα δὲ ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν διῆλθε τὰς Ἰβηρικὰς κώμας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀλεθρία πραγμάτων μεταβολή.

Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δεῦκας, ἅμα ἔμαθε τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ρωμανοῦ, ἦν τοσοῦτον ἐπιβούλως παρεσκεύασεν ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ πρὸ πάντων μετὰ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων Ψέλλου, νὰ ἀναγορεύσῃ μόναρχον αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιὸν του Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ προηγουμένου βασιλέως. Ἡ Εὐδοκία ἥτις συνετέλεσεν εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦτο, προδίδουσα τὸν σύζυγον, δὲν ἔσωσεν οὐχ ἥττον ἑαυτὴν, διότι ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀπεκάρη ἄκουσα· διαταγαὶ δὲ ἐξεδόθησαν ἀπανταχοῦ νὰ μὴ ὑποδεχθῶσι τὸν Ρωμανὸν ἐπανερχόμενον καὶ νὰ μὴ τιμήσωσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαταγῶν τούτων ἐξαπεστάλη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ δυνάμεως πολλῆς ὁ τοῦ Ἰωάννου Δεῦκα νεώτερος υἱὸς Κωνσταντῖνος. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης ἐπεχείρησε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς ἀντιπάλους καὶ παρέτεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἐπέμφθη βραδύτερον κατ' αὐτοῦ, ἐπιστρέψαντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὶν ἢ παραδοθῇ, συλλέξας ἅπαν τὸ ἀργύριον καὶ τὰ κειμήλια ἅπαντα ὅσα εἶχεν ἔπεμψεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτάνον τῶν Τούρκων διαμηνύσας ὅτι ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ ἀκέραια τὰ λύτρα ὅσα ὑπέσχετο, ἐπεθύμει τοῦλάχιστον διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐνθυμήματος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησεν οὐδ' ἐν τῇ ὑστάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου. Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς τοῦτο ἡ ἀτυχία αὐτοῦ ἢ μάλλον ἡ τοῦ κράτους ἀτυχία. Ὁ Ρωμανὸς Διογένης παρεδόθη διὰ συνθηκῶν, καθ' ἧς αὐτὸς μὲν ἀπέθετο τὴν βασιλείαν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος

ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι θέλει μείνει τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητος περιβαλλόμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπεκύρωσαν τρεῖς ἀρχιερεῖς, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Κολωνείας. Τούτων δὲ γενομένων ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀπὸ Ἀδάνων, ὅπου εἶχε παραδοθῆ μέχρι Κοτυαείου ἐν εὐτελεῖ ὑποζυγίῳ ὀχούμενος καὶ πάσχων δεινῶς ἐκ κοιλικοῦ νοσήματος, τὸ ὅποιον λέγεται ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα προηγούμενης αὐτοῦ δηλητηριάσεως. Ἡ κατάστασις τοῦ ἦτο τοιαύτη ὥστε προδήλως ἐμελλε νὰ ἀποθάνῃ μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁμῶς εἰς Κοτυαεῖον κατέφθασε δικταγὴ τοῦ βασιλέως διορίζουσα νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Εἰς μάτην οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς ὑπέμνησαν τοὺς ὅρκους καὶ τὴν ἐκ τοῦ θείου νέμεσιν· ἡ δικταγὴ ἐξετελέσθη, καὶ ἐξετελέσθη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε ὁ ἐλεεινῶς νοσῶν ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ἀφοῦ προσετέθησαν καὶ αἱ δύο ἄλλαι αὐτοῦ πληγαί, κατήντησε πτώμα ἀληθές· καὶ οὕτως ἔχων δὲ ἐσύρθη ἀνηλεῶς μέχρι Προποντίδος, ὅπου ἀπέθανε τηρήσας μέχρις ἐσχάτων ἀπτόητον φρόνημα, καὶ κηδευθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας, ἥτις ἐν τῇ ἀτυχίᾳ αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς εὐπρεπέστερα πρὸς αὐτὸν αἰσθήματα.

Ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς τὸ κράτος ἦτο ἐκτεθειμένον ἀπὸ ἀνατολῶν ἐκ τῆς ἀκμαζούσης τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων δυνάμεως, καὶ ὅσοι ἐκυοφοροῦντο ἀπὸ δυσμῶν, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδῃ, τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν εἰς ἣν ἔφερε τὰ πράγματα ἡ μερὶς τῶν Ψελλῶν, Δουκῶν καὶ συντροφίας, τοὺς ἀπηλπισμένους ἀγῶνας οὓς κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ὁ Ρωμανὸς Διογένης, τὴν ἐπιτυχίαν ἥτις μέχρι τινὸς ἔστεψε τὰς προσπάθειας αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν γενομένων συνθηκῶν, καὶ τὴν οἰκτρὰν ἀμοιβὴν ἧς ἠξιώθη ὁ ἀνὴρ, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν τύχην τοῦ κράτους καὶ νὰ συγκινηθῶμεν ἐκ τῶν θλιβερῶν περιπετειῶν τῆς βασιλείας αὐτῆς, αἵτινες περὶ τὰ ἔσχατα ἀπέβησαν ὄντως τραγικαί. Ὅπόσον διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ περιστάσεις ἐν τῇ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐτελεύτησεν ὁ τοῦ Διογένης ἀνταγωνιστής. Καὶ αὐτὸς ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον, τῷ 1072, ἐκ θανάτου οὐχὶ φυσικοῦ, ἀλλ' ὁ μὲν Διογένης ἐξέπνευσεν ὡς ὁ ἀθλιώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ Ἀλπ-Ἀρσλάν ὡς ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν ἡγεμόνων. Ἀμα ἀπολύσας τὸν βασιλέα ἐτράπη κατὰ τοῦ κα-

λίφου, (37) ἐταπείνωσεν αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, ἐπανέλαβε τὸν κατὰ τοῦ κράτους πόλεμον διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, (38) ὡς θέλει ἐξηγηθῇ μετ' οὐ πολὺ ἀκριβέστερον, ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἰσλαμισμού ζήλω του νὰ κατανγκάσῃ διὰ πολλῆς βίας καὶ ἀγριότητος τοὺς χριστιανοὺς τῆς Γεωργίας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ θρησκευματος τούτου, καὶ ἔπειτα, μαθὼν ὅτι ἐξερράγησαν ταραχαὶ εἰς Τουρκεστάν, ἡτοιμάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιθεωρήσει τὸν στρατὸν αὐτοῦ συγκεείμενον ἐκ 200,000 ἰππέων καὶ εἶχεν ἀναγορεύσει ἐν μέσῳ λαμπρῶν πανηγύρεων διάδοχόν του τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαλεκ-σάχ, ἐπιτρέψας αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν τῇ Γεωργίᾳ πολέμου, ὅτε αἶφνης εἰς τῶν κίχμαλῶτων (39) ὃν ἤλεγξε διὰ τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἧς εἶχεν ὑπερασπίσει ἑαυτὸν, καὶ ὃν ἠθέλησεν ἰδίᾳ χειρὶ νὰ τιμωρήσῃ δεινῶς, ἐξαγχγὼν ξίφος κεκρυμμένον ἐτραυμάτισε τὸν σουλτάνον θανασίμως. Τότε ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν ἀποθνήσκων ὡμολόγησεν ὅτι παρεβίασε τὴν ὀφειλομένην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ταπείνωσιν· ὅτι ὑπέλαβεν ἑαυτὸν ὡς τὸν μέγιστον κυριάρχην καὶ ὡς ἀνώτερον πάσης προσβολῆς· ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ Θεὸς κατεκρέμνισεν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου καὶ ἀπέδειξεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀσθένειαν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ὅτι διὰ ταῦτα πάντα καθικετεύει τὸν Ὑψιστον νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματά του καὶ νὰ τῷ ἐπιδωψιλεύσῃ τὴν ἑαυτοῦ χάριν. Ἐτάφη δὲ εἰς τὴν πόλιν Μεροῦ καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του διέταξε νὰ τεθῇ ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή· «Ἵμεῖς πάντες ὅσοι εἶδατε τὴν μέχρῃς οὐρανῶν μετεωρισθεῖσαν μεγαλειότητα τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν, ἔλθετε εἰς Μεροῦ καὶ ἰδέτε αὐτὴν εἰς κόνιν μεταβληθεῖσαν.» Ὁ Ρωμανὸς Διογένης δὲν ἔδειξε κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμέρας αἰσθήματα ὀλιγώτερον εὐγενῆ· ἀλλὰ περὶ μὲν τὸν ἕνα τῶν νεκρῶν τούτων ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς, περὶ δὲ τὸν ἕτερον

37). Ὁ Ἀλπ-Ἀρσλάν διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ διαρκῶς πρὸς τὸν Χαλίφην Ἀλχάιμ.

38). Τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἐτι ἀπὸ Ἀρμενίας.

39) Ὁ φονεύσας τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν ἦτο αὐτός ὁ διοικητὴς φρουρίου τινὸς ἐν τῷ πέραν τοῦ Ὠξοῦ Τουρκεστάν ἀποστὰς ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ προκαλέσας τὴν τούτου κατ' αὐτοῦ στρατείαν.

κατήρχοντο αἱ σκιαὶ τοῦ θανάτου. Ἐκεῖ δύναιμι ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ἀκατάσχετος ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ πολλῶν μὲν ἐκκτοντάδων χιλιάδων ἱππέων, συμπεπηγμένων διὰ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος καὶ συμφέροντος, ὑπὸ διαδόχου δὲ τῆς ἀρχῆς ἀξίου καὶ ὑπὸ τοῦ ἔτι ἀξιωτέρου βεζύρου Νεζάμ-έλ-Μούλκ· ἐδῶ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ παραλυσία οἰκτρὰ ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ στρατοῦ μὲν συγκειμένου, ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ κακῶς συντηρουμένου, ὑπὸ ἡγεμόνος δὲ ἀθλίου, τοῦ Μιχαήλ Ζ', καὶ τοῦ ἔτι ἀθλιωτέρου διδασκάλου καὶ συμβούλου Ψελλοῦ, ὅστις δὲν ἡσχύνθη νὰ καυχηθῇ ἐντισι τῶν ἰδίων συγγραμμάτων, ὅτι εἴπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνδρὸς ἐξ οὗ ἐν τούτοις καὶ μόνου ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κοινὴ σωτηρία.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ θλιβερά τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἀποτελέσματα. Ὁ Σκυλίτσης λέγει ρητῶς καὶ ἐπανειλημμένως, ὅτι ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων κατέστησε τὸν Μιχαήλ Ζ' «πρὸς ἅπαν ἔργον ἀδέξιον καὶ ἄπρακτον,» καὶ ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος, ἐν τῷ μέσῳ τῶν κρισιμωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὗρέθη ποτὲ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ἱάμβους καὶ ἀναπαίστους, ἀμαθέστατος μὲν ὢν καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ φανταζόμενος, χάρις εἰς τὴν κολακείαν καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ διδασκάλου του, ὅτι εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν. Μηδὲ νομίσῃ τις ὅτι ὁ Ψελλὸς ἀποτρέπων οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κυριωτάτων καθηκόντων, ἀνέλαβε τοῦλάχιστον αὐτὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ὁ ἐπὶ σοφίᾳ τοσοῦτον θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐνόμιζε φαίνεται εἰλικρινέστατα ὅτι ἀρκεῖ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν νὰ γνωρίζωσι τοὺς κανόνες τῆς μετρικῆς, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἡσχολεῖτο περὶ σπουδαιότερόν τι, ἀφίνων τὸν Μιχαήλ Ζ', τοιοῦτον ὄντα, νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατηγοὺς. Ὅθεν ὁ νέος βασιλεὺς προεχειρίσατο μέγαν λογοθέτην τὸν εὐνοῦχον Νικηφόρον, ὅστις διατελέσας γραμματεὺς τοῦ πατρὸς του Κωνσταντίνου, καὶ ἔπειτα δούξ Ἀντιοχείας καὶ τελευταῖον δικαστὴς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, δὲν εἶχε διακριθῇ εἰμὴ ἐπὶ διαβολαῖς καὶ ραδιουργίαις καὶ δωροδοκίαις. Προχθεὶς δὲ εἰς τὸ ὕπατον ἀξίωμα τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ, ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὠνομάζετο συνηθέστερον Νικηφορίτσης, δὲν μετέβλεπε φύσιν, ἀλλ' ἠύξησε τὰς κακίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς εὐρύτητος τοῦ θύματος τοῦ παραδο-

θέντος εἰς τὴν διάθεσίν του· ἐσυκοφάντησε καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν βασιλέα πάντα χρηστὸν ἢ ὅπως οὖν ἔμπειρον ἄνθρωπον ὅστις ἐσώζετο ἔτι τυχὸν ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ γενόμενος οὕτω ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλέως, ἀνέπτυξε πλεονεξίαν ἄχανῃ, δημεύων, ἀπαιτῶν ἀχρεώστητα καὶ ἄλλως πολυειδῶς καταπιέζων τοὺς ἀνθρώπους· διότι μετ' οὐ πολὺ ἐσφετερίσθη ἀναφχνδὸν τὸ μονοπώλιον ὅλων τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης, καὶ οὐ μόνον ἐπώλει αὐτὰ εἰς τιμὴν ὑπέρογκον (ἐν χρυσοῦν τὸ μῶδιον ἦτοι τὸ κοιλὸν) ἀλλ' ὑπεξήρει προσέτι τὸ τέταρτον τοῦ μωδίου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέταρτον τοῦτο ὠνομάζετο πινάκιον, ὁ Μιχαήλ Ζ' ἐπεκλήθη ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν πολλῶν Παραπινάκιος· καὶ οὕτω παρέμεινε διακρινόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοσαύτη δὲ προέκυψεν ἐκ τούτου ἔνδεικ τροφῶν, ὥστε συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς μέγας· Ἡ κυβέρνησις ἠδύνετο εὐχερῶς νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἴτε καταργοῦσα τὸ μονοπώλιον, εἴτε μεταφέρουσα εἰς τὴν βασιλεύουσαν σῖτον ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Νικηφορίτην, ὅστις ἐπέμεινε λιμοκτονῶν τὸ πλῆθος, ἐξ οὗ προσεπῆλθεν ἕτερον δεινὸν φοδερώτερον, λοιμὸς. Ἀλλ' ὁ Νικηφορίτης ἐξήκολούθει ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν κοινὴν συμφορὰν, καὶ ἀντὶ πάσης παραμυθίας ἐπεξέτεινε τὴν πλεονεξίαν ἄχρι τῶν θείων σκηνῶν, ἀφαιρέσας τὰ ἱερὰ τούτων κειμήλια καὶ ἐπιπλα.

Οὕτως ἐκυβερνῶντο τὰ πράγματα, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ὑπολαβόντες διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους ἀντραπείσας τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας συνθήκας, οὐ μόνον εἰς τὴν Γεωργίαν ὡς προείπομεν ἐνέβαλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰσώρμησαν πολυάριθμοι, κατακυριεύοντες ἤδη τὰ θέματα αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον εἰς σποραδικὰς λεηλασίας περιοριζόμενοι. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μέγα σελδζουκικὸν κράτος εἶχε ἀρχίσει τότε νὰ παρακμάζῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μαλεκσάχ κατεκερμάτισεν αὐτὸ ἰδρύσας πολλοὺς ὑποτελεῖς κυριάρχας. Ἀλλ' ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Σολιμάν Α' εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνέπεσε νὰ ᾔναι ἄνθρωπος ἱκανώτατος, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα δύναμιν ἰδίαν ἀξιόλογον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ πολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς οὗτος· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν διεξήχθη ὁ πόλεμος προσεπιμικρυνεῖ, ἐὰν ᾔτο χρεῖα νέας μαρτυρίας, τὴν ἀθλιότητα τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος ἐξαπεστάλη ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός,

ἄδελφός τοῦ Μανουήλ· ἐγκαταλειφθεὶς ὁμοῦς ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μισθοφόρων Ρουσελίου, ἡττᾶται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ Καισάρειαν. Κατόπιν ἐξεπέμφθη ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἀλλ' αὐτὸς ἔπαθεν ἄλλο χειρότερον. Πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Τούρκους, προσβάλλεται, κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τοῦ Ρουσελίου, ὅστις συνεπαγόμενος αὐτὸν σιδηροδέσμιον ἔρχεται καὶ κατασκηνοῖ ἐν Χρυσοπόλει πολλὰ πράττων κακὰ. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικαλοῦνται ἤδη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ρουσέλιος βλέπων ἐκυτὸν ἀσθενῆ πρὸς τοσαύτην πολεμίων πληθύν, ἀπολύει τῶν δεσμῶν τὸν καῖσαρα καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι, οἵτινες προθύμως ἐννοεῖται παρέσχον τὴν ζητηθεῖσαν ἐπικουρίαν, ὥς συντελεστικὴν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν κατατροποῦσι τὸν τε καῖσαρα καὶ τὸν Ρουσέλιον. Καὶ ἀμφότεροι μὲν μετ' ὀλίγον ἐλυτρώθησαν, ὁ καῖσαρ, ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ βασιλέως, ὁ Ρουσέλιος ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικός· ἀλλ' ὁ μὲν καῖσαρ ὑποπτεύων τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια εἰμὴ ἀφοῦ ἔκειρε τὴν τρίχα καὶ περιβλήθη τὴν μοναχικὴν ἐσθῆτα, προλαβὼν οὕτω πᾶν ἄλλο πάθημα, καὶ μετ' οὐ πολὺ μάλιστα αὐθις προκύψας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς Ὁ δὲ Ρουσέλιος κατ' ἀρχὰς ἐπανελάβε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίας· ἔπειτα ὁμοῦς συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς συνθήκην φιλίας, ἣτις δὲν τοὺς ἡμπόδιζε νὰ τὸν συλλάβωσιν ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ νὰ τὸν πωλήσωσιν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Τότε ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμαστιγώθη καὶ ἐφυλακίσθη σιδηροδέσμιος. Ὁ Σκυλίτσης διηγούμενος τὴν παρὰ τὰς συνθήκας σύλληψιν ἐκείνην τοῦ Ρουσελίου ἐπιφέρει τὴν παρατήρησιν· «ἀπατᾶν γὰρ Ρωμαίους ἐνωμότως παρὰ τοῖς Τούρκοις ὄρος καὶ λόγος ἐνδόσιμος καὶ ἀλογοθέτητος.» ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι αἱ ἀρεταὶ τοῦ Ἀλπ-Ἀρσλάν καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνδόξων ἀνδρῶν, δὲν εἶχον ρίψει ρίζας βαθείας ἐντὸς τοῦ ἀκατεργάστου ἐκείνου λαοῦ.

Ἐνῶ δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ κυβερνώσα τὰ πράγματα πολιτικῇ μερί, κατ' ἀρχὰς μὲν ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ ζητήσασα τὴν ἐπικουρίαν τῶν πολεμίων τούτων, ἀνεγνώρισεν οὕτω

σιωπηρῶς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, δεινὴ ὡσχύτως πραγμάτων ἀναστάτωσις ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Οἱ Βούλγαροι ἀγανκχήσαντες διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Νικηφορίτση, ἐπανέστησαν αὐθις, ὅπως ἄλλοτε, ἐπὶ Μιχαήλ Δ', 1010, εἶχον ἐξεγερθῆ ἔνεκα τῶν καταπιέσεων τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Ἐλαβον δὲ συμμάχους τοὺς Σέρβους, οἵτινες εἶχον ἀνκχήσει τὴν αὐτονομίαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ὥστε τὸ κίνημα ἀπέβη φοβερόν, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοὺς σταλὲς Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ἠττήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν κατὰ κράτος. Τότε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, πρὸς τὸν ὁποῖον, συναγωνισθέντα ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους εἶχον φαίνεται πρότερον ὑπόπτως οἱ περὶ τὸν Μιχαήλ Ζ'. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐδάμασεν ἐντὸς μικροῦ τοὺς Βουλγάρους, ὑπεχρέωσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βουλγαρίας καὶ κατετρόπωσε τοὺς τε Χρωβάτους ἐπιχειρήσαντες ληστρικὰς ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν ἐπιδρομὰς, καὶ τοὺς Νορμαννοὺς, οἵτινες συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1071 διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Βάριος, εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπέρχωνται εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης παράλια. Μόλις ὅμως κατηνύσθη ἡ θύελλα αὕτη τῶν βορειοδυτικωτέρων ἐπαρχιῶν καὶ ἐξερράγη ἄλλη εἰς τὰς βορειανατολικωτέρας. Ὁ δούξ τῶν παριστρίων Νέστωρ τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς ἔμενεν ἀπλήρωτος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσιν ἀπαιτῶν τὴν καθάρεισιν τοῦ Νικηφορίτση· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν Βουλγαρίας, ἔχων συμπράκτορας εἰς τοὺς Πετσενέγους. Ὡς ἂν μὴ ἤρκουν δέ ταῦτα πάντα, ἡ πολιτικὴ μερὶς ἀπεφάσισε τὴν καθάρεισιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, διορισθέντος στρατηγοῦ Ἰλλυρίας· καὶ ἐπροοιμίασεν εἰς τοῦτο περιφρονήσασα τὸν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βασιλάκιον, ἐν τῇ βασιλευούσῃ εὕρισκομένους. Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ περαταθῇ ἐπὶ πλέον. Ἐν διαστήματι ἕξ περίπου ἐνιαυτῶν οἱ διέποντες αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπέδειξαν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος παρημέλουν τὸν ἐπὶ τούτῳ ἀγωνιζόμενον στρατὸν, καὶ κατέτρεχον τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ

σεπτέμβριον καὶ ὀκτώβριον τοῦ 1077, δύο ἐξεργάγησαν συγχρόνως, σχεδὸν κατ' αὐτῆς ἐπαναστάσεις, ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

Οἱ μὲν περὶ τὸν Βρυέννιον συνεννοηθέντες καὶ παρασκευασθέντες ἀνηγόρευσαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐν Δυρραχίῳ ὅπου ἔδρευεν, καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι κατέλαβον ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἠπείλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοί, οἱ Συναδῆνοί, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἄλλοι, ἀνηγόρευσαν τῇ 10 ὀκτωβρίου τὸν μεταξὺ αὐτῶν πρεσβύτερον Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην, ἔλκοντα τὸ γένος ἀπὸ τῶν Φωκάδων καὶ μὴ ἔχοντα μὲν τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βρυεννίου ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδουλεύσεις πλείοντον ἰσχύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἀπέτυχε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κυρίως διότι οἱ κάτοικοι ἠγανάκτησαν ἕνεκα τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας ἐπεχείρησαν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου, ὁ Νικηφορίτης ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁ Βοτανειάτης προλαβὼν προσωκiewθη διὰ μεγαλητέρων ὑποσχέσεων καὶ δώρων τοὺς ὀλεθρίους τούτους συμμάχους, καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ πολλῶν κληρικῶν καὶ συγκλητικῶν τῆς πρωτεύουσας. Ὅθεν ἅμα πλησιάσαντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντιπέραν παρχλίαν, ὁ Μιχαήλ Ζ' ἐγκαταλειφθεὶς σχεδὸν ὑπὸ πάντων, ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν, καὶ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἀναιμωτὶ κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1078 τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα.

Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης δὲν ἦτο ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὰ τελευταῖα πενήκοντα ἔτη. Ἐκδοτος εἰς πολλὴν βίου τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν, ὑπέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καίτοι γέρων ἤδη, ὡς τρόπον κορέσεως τῶν ἀχαλινώτων αὐτοῦ ὀρέξεων καὶ οὐχὶ σταδιοδρομίαν ἐν ᾗ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἀδιακόπου καὶ συνετῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ἐλογίζετο μὲν εἰς τῶν ἐγκρίτων στρατηγῶν τοῦ κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, συνείδησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον οὐδόλως ἐγίνωσκε πῶς πρέπει νὰ πολιτευθῇ ἵνα διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ἐπειδὴ ἅμα

τῇ ἀναρρήσει ἐτελεύτησεν ἡ σύζυγός του, ἀμέσως ἐτκέφθη περὶ νέων γάμων καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἢ τὴν Εὐδοκίαν, τὸν χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένης, ἢ τὴν Μαρίαν, τὴν σύζυγον τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος καὶ ζῶντος ἔτι Μιχαὴλ Ζ'. Αἱ δύο αὗται κυρίαι, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πενθερὰ τῆς ἄλλης, ἐφάνησαν ἀμφότεραι νὰ ἀναβῶσιν αὐθις τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ἔστω καὶ ὡς σύντροφοι ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία οὐδὲ πρὸς τὴν πρεσβυτέραν ἐξ αὐτῶν ἤρμοζεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν Εὐδοκίαν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ ἀτοπήματος τούτου ὁ πατριάρχης Κοσμάς, ὁ δὲ Βοτανειάτης συνεζεύχθη τότε τὴν Μαρίαν παρὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πρέποντος. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Νικηφορίτης ἐτέθη ἐκποδὼν, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ διοίκησις περιῆλθεν εἰς δύο ὑπηρέτας τοῦ αὐτοκράτορος, Σλαύους τὴν κατὰγωγὴν, Βορίλον καὶ Γερμανόν, τῶν ὁποίων ἡ πλεονεξία καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πρώην λογοθέτου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ἐνῶ δὲν οὕτως ἐπροσιμιάζεν ὁ Βοτανειάτης εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ μὲν Βρυέννιος ἤρχεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ Τούρκοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν ἄμεσον (40) αὐτῶν ἡγεμόνα Σολιμάν᾿, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων, εἶχον καταλάβει πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν καὶ πολλὰ ἄλλα τμήματα τῆς χερσονήσου ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα. Ὡστε τὸ κράτος τὸ ὁποῖον πρὸ δεκαετίας ἔτι ὅτε εἶχεν ἀναγορευθῇ ὁ Ρωμανὸς Διογένης, ἀπετέλει ὄγκον μέγαν καὶ συμπαγῆ ἀπὸ Ἰστρου μέχρι Ταϊνάρου ἐκτεινόμενον καὶ ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Θεοδοσιουπόλεως καὶ Ταύρου, ἥδη εἶχε κατακερματισθῇ εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον καὶ ὑπεῖκον εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδομένας διαταγὰς τοῦ Βοτανειάτου, δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἰσχυρότερον, καὶ δὲν ἐφαίνετο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς τῶν δύο ἄλλων ἐπιθέσεις.

Ἀλλ' ὅσον ὀλεθρία καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων,

40) Ὁ ἄμεσον ἡγεμόνα καλεῖ τὸν Σολιμάν, ὡς ἄρχοντα μὲν ἀμέσως τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἀλλ' ὑποκείμενον εἰς τὸν Σελδσοῦκον σουλτάνον τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ὅστις ἦν ἐμμέσως ὑπέρτατος κύριος καὶ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων.

ἡ καταστροφή τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο ἔτι μικράν. Οἱ ὕλικοι αὐτοῦ πόροι ἦσαν ἔτι δαψιλεῖς καὶ ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλλει ἀπάσας τὰς παραδόσεις τῶν ἐνδόξων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἡμερῶν. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ προκύψῃ εἰς μέσον ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὁ δὲ ἄνθρωπος οὗτος ἠδύνατο νὰ προκύψῃ καὶ προέκυψε τῶντι ἐξ ἑνὸς τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν οἴκων, ἐν οἷς εἶχε καταφύγει ἅπαν τὸ μάχιμον καὶ κυβερνητικὸν τῆς βασιλείας ἐκείνης πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠϋξανε καὶ ἐπρόκοπτεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων νέος τις προωρισμένος νὰ ἀπαλλάξῃ τότε τὸν μεσαιωνικὸν ἐλληνισμόν ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων ὑφ' ὧν ἠπειλεῖτο καὶ νὰ γίνῃ δεῦτερος ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἥτις ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἐπὶ ὅλην ἐκκτονταετηρίδα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἀλέξιον, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ. ἀδελφοῦ τοῦ πρὸ εἰκνυκατίας βασιλεύσαντος Ἰσακίου. Ὁ πρῶτος τοῦ Ἰωάννου υἱός, ὁ Μανουήλ, ὃν ὁ Ρωμανὸς Διογένης εἶχε πέμψει τῷ 1070 ἐπίτροπόν του εἰς τὴν μικράν Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἣν τότε ἔπαθε καὶ ἠκολούθησε τὸν Ρωμανὸν ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτου ἐκστρατείᾳ, ἀλλὰ νοσήσας ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ὁ Ἰσαάκιος, ἐξαπεστάλη, ὡς εἶδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ' κατὰ τῶν Τούρκων· λυτρωθεὶς δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς ἣν καὶ οὗτος περιέπεσε, διωρίσθη δούξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἄνθρωπος λόγου ἄξιος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα τοῦ νεωτάτου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ὁποῦ καὶ ἀνωμολόγει τὴν ὑπεροχὴν. Ἐν ἔτι 1071 ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ὠκύτως περὶ κολουθήσει τὸν Ρωμανὸν Διογένην εἰς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν αὐτοῦ, καίτοι μόλις ἦτο 14 ἐτῶν. Ἀποθνήσκοντος ὁμῶς τοῦ Μανουήλ, ὁ βασιλεὺς θέλων νὰ παραμυθήσῃ τὴν μητέρα των τοσοῦτον δεινὸν παθοῦσαν τραῦμα, ἠνάγκασε τὸν νεκνίσκον ἐκεῖνον ἄκοντα νὰ ἐπιστρέψῃ παρ' αὐτῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετ' οὗ πολὺ ὁ Ἀλέξιος σταλεὶς ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ' ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς μικράν Ἀσίαν, κατώρθωσε νὰ περλάβῃ περὶ τῶν Τούρκων τὸν Ρουσέλιον καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ οὕτω τὸ κράτος ἐνὸς τῶν ἐπικινδυνωτέρων αὐτοῦ ἐχθρῶν· ἄλλο τι ὁμῶς λόγου ἄξιον τότε δὲν ἔπραξεν.

Ὅτε ἔπειτα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐπιχειρήσας ἔξοδον, συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βρυεννίου. Καὶ πάλιν ὅτε πλησιάσαντος ἐξ Ἀσίας τοῦ Βοτανειάτου ἤρχισαν νὰ κινῶνται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυάριθμοι αὐτοῦ ὀπαδοί, ὁ Ἀλέξιος εἶχε προτείνει εἰς τὸν Μιχαήλ Ζ' νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοὺς στασιαστάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαήλ Ζ' ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπὼν, ὅτι προτιμᾷ νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑποδείξας ὡς διάδοχον τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὁ Ἀλέξιος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τοῦτον. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ νέου τούτου συναινέσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν. καὶ ἀπελθόντος μάλιστα πρὸς τὸν Βοτανειάτην, συναπῆλθε μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀλέξιος, καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ νέου κυριάρχου εἶπε πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς, ὅτι, καίτοι δὲν εἶχε συνταχθῇ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του μείνας πιστὸς πρὸς τοὺς Δούκας, ἀπὸ τοῦδε, ἐπειδὴ οὗτοι παρητήθησαν, διαβεβαιοῖ αὐτὸν περὶ τῆς πίστεώς του.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο τότε εἰκοσacέτης· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, εὖφημον ἤδη ἐκτήσατο ὄνομα· καὶ διετέλει περιβεβλημένος τὸ μετὰ τὸν καίσαρα ὕπατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίμου· ὥστε ὁ Βοτανειάτης ἐδέξατο προθύμως τὴν ὑποταγὴν τοῦ νέου τούτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἔχων ἔτι κατέναντι αὐτοῦ πολέμιον φοδερόν, τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἠσθάνετο ὅτι οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν ἀντίπαλον ἐπιτηδειότερον τοῦ Ἀλεξίου. Οὐδὲν ἤττον ὁ Βοτανειάτης, πρὶν ἢ ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, ἐπεμψε πρὸς τὸν Βρυέννιον ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδρεύοντα, τρεῖς ἐπανειλημμένας πρεσβείας, προτείνων νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν καίσαρα καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα ἀξιώματα. Ἀλλ' ὁ Βρυέννιος δὲν ἀπεδέχθη τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον, καὶ τότε ὁ Βοτανειάτης, διορίσας τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, 1078. Τὰ στρατεύματα δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἦσαν ἀσθενῆ καὶ εὐάριθμα, διότι τὰ μὲν τάγματα τῆς Ἀνατολῆς ἀπησχολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ τάγματα τῆς Δύσεως συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Βρυεννίου. Ὁ Ἀλέξιος ἐξελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρέλαβε μεθ' ἐχυτοῦ

εἰμὴ τοὺς ἵππεῖς τοὺς κχλουμένους μὲν πομπῶδῶς ἀθανάτους, ἀπολέμους ὅμως ὄντας, προσέτι δὲ μικρόν τι ἀπόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, ὀλίγους Φράγκους καὶ τινὰς Τούρκους μισθοφόρους, ἐνῶ ὁ Βρυέννιος ἀντιπκρετάσσετο ἔχων τὰ μακεδονικὰ καὶ θρακικὰ τάγματα, καὶ τὸ ἱππικὸν τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὺς Νορμαννοὺς καὶ Πετσαενοὺς. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὸς ὁ Βρυέννιος ἦτο στρατηγὸς ἀρχαῖος, ἔμπειρος καὶ γενναῖος. Οὐδὲν ἦτον ὁ 'Αλέξιος πκρσύρας τὸν ἀντίπκλον ἐντὸς χώρου στενοῦ, καὶ παρσκευάσας περὶ αὐτὸν ἐπιτηδεῖας ἐνέδρας, κχτετρόπωσε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βρυέννιον, πρὸς ὃν προσηνέχθη μετὰ τὸ πάθημα φιλκνθρώπως, ἔπειτα ὅμως ἠνγκάσθη νὰ τὸν παρσδώσῃ εἰς τὸν Βορίλον, ὅστις ἀπετύφλωσε τὸν ἄνδρα. Μόλις δὲ κχταλυθέντος τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἐδέησε νὰ πολεμήσῃ ἕτερον στρατηγὸν ἐπιφανῆ ὡσαύτως, τὸν Βκσιλάκιον, ὅστις συμπράττων τῷ Βρυεννίῳ καὶ ὀρμήσας ἐκ Δυρραχίου προήλκε μεχρὶ Θεσσαλονίκης, ἔχων στρατὸν ἀξιόλογον ἐκ Φράγκων καὶ Βουλγάρων καὶ Ρωμαίων καὶ 'Αρβανιτῶν, λέγει ὁ Σκυλίτσης, ὁ πρῶτος ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἀνκφέρων τὸ τῆς φυλῆς ταύτης ὄνομα. 'Αλλὰ καὶ τὸν Βκσιλάκιον ἐνίκησεν ὁ 'Αλέξιος περὶ 'Αξιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ δι' ἐπεικῶν προτάσεων, ἐκεῖνος δὲ ἀγέρωχος ὢν κχτέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀγῶνα. Πκρεδόθη ὅμως ὑπὸ τῶν κχτοίκων εἰς τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν, ὅστις ἐπανήρχετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον μηδὲν ἄλλο παθόντα, ὅτε κχθ' ὁδὸν ἐφθασαν ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ προλαβόντες τὸν Βκσιλάκιον ἀπετύφλωσαν αὐτὸν ἀμέσως, κχθ' ἃς εἶχον διαταγὰς. Πάλιν δὲ κχτὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1069, ὁ 'Αλέξιος ἐδάμκσε τοὺς Πετσαενοὺς ἐπικειρήσαντας νέας λεηλασίαις εἰς Βουλγαρίαν.

'Αλλ' ἐνῶ ὁ νεκρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς κχθυπέτκσεν οὕτω εἰς τὸν Βοτανειάτην ἄπαν τὸ εὐρωπκικὸν τοῦ κράτους μέρος, καὶ ἐγίνετο ἤδη σκέψις πῶς νὰ κχτκπολεμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ 'Ανατολῇ ὀσημέρκι προκγόμενοι Τούρκοι, αἵφνης νέα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐξερράγη θύελλα. 'ΟΝικηφόρος Μελισσηνός, γαμβρὸς τοῦ 'Αλεξίου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ τούτου Εὐδοκίᾳ, διακμένων εἰς Κῶν, ὅπου εἶχε μεγάλκ κτήματα, ἀνκκηρύσσει ἐκυτὸν αὐτοκράτορα τῷ 1080, συμκχρήσας δὲ

μετὰ τῶν Τούρκων κατалаμβάνει τὴν Νίκαιαν. Ἐπὶ τινὰ καιρὸν ἀναχαιτίζει αὐτὸν ὁ λαμπρὸς Γεώργιος Παλαιολόγος ὁ τοῦ Νικηφόρου Παλαιολόγου υἱός· εἶναι δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι πρόγονοι τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ἐπέπρωτο βραδύτερον καὶ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ νὰ ἀπολέσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος κινεῖ τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν Βοτανειάτην ἀθλίων αὐλικῶν καὶ συκοφαντηθεὶς ἀνκαλεῖται, καίτοι ὁ πατήρ αὐτοῦ ἦτο εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ὁ δὲ Μελισσηνὸς μένει ἤδη κύριος ἀνενόχλητος ἀξιολόγου μέρους τῆς μικρᾶς Ἀσίας συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐν τούτοις ὠφελούμενοι ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης διχοστασίας, ἐκυρίευσαν τότε δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν Κύζικον, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔστησαν, οὐ μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἑδρὰν αὐτῶν.

Καὶ ὡς ἂν μὴ ἤρκουν ταῦτα, οἱ περὶ τὸν Βοτανειάτην δυσηρέστησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Κομνηνοὺς. Ὁ βασιλεὺς ἐτίμη καὶ ἠγάπα τοὺς νέους τούτους, ἀλλὰ ἤξεύρομεν ἤδη ὅτι εἶχε παρ' ἐαυτῷ δύο Σλαβούς, τὸν Βορίλον καὶ τὸν Γερμανόν, οἵτινες ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἦγον καὶ ἔφερον τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφθόνησαν καὶ ἐμίσησαν ἐξ ἀρχῆς τὸν τε Ἰσαάκιον, καὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ πᾶσαν ἐμνηχανῶντο σκευωρίαν ἵνα παρκαγάγωσι δυσπιστίαν κατ' αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος (διότι περὶ αὐτοῦ κυρίως προέκειτο) ἐκτὸς τῶν γενναίων προτερημάτων, εἶχε μυηθῇ ἐκ παίδων κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν λεπτοτέραν ἐκείνην τῆς πολιτικῆς ραδιουργίας τέχνην, ἥτις οὐδαμοῦ ἄλλου ἐτελειώθη τοσοῦτον ὅσον ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Νοήσας ἐγκκίρως τὰ τεκταινόμενα, ἀφ' ἐνὸς μὲν περιποιεῖτο ὅσον ἔνεστι τὸν βασιλέα, ἀφ' ἐτέρου δὲ κατῴρθησε νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τῆς βασιλίδος Μαρίας διὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Καὶ μετ' οὐ πολὺ προσωκειώθη ἔτι μᾶλλον τὴν εὐνοίαν αὐτῆς διὰ τούτου ὅτι ὁ μὲν Βοτανειάτης ἤθελε νὰ καταστήσῃ διάδοχον νέον τινὰ συγγενῆ του, Συναδηνόν, ἡ δὲ βασιλὶς ἐπόθει μᾶλλον φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν μεταβιβαστέμενην εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον, ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπέσχετο αὐτῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου πᾶσαν ἐπὶ τούτῳ συνδρομήν. Προστατευόμενος λοιπὸν διὰ τοῦτο

ὑπὸ τῆς Μαρίας ἐματαίου τὰ ὑπὸ Βορίλου καὶ Γερμανοῦ σκευωρούμενα. Ἀλλὰ τότε οὗτοι πειθόμενοι ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν κακορθοῦσιν, ἀπεφάσισαν νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ ἐκποδὼν τοὺς Κομνηνοὺς, καλοῦντες αὐτοὺς ἐν νυκτὶ εἰς τὰ βασίλεια ὡς ἐξ ἀνωτέρας δῆθεν διαταγῆς, ἐξορύσσοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν καὶ δικαιολογοῦντες ἔπειτα τὰ γενόμενα διὰ ψευδοῦς τινος κατηγορίας. Ἐῖχον δὲ ἤδη ὀρίσει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπιβουλὴ αὕτη, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ ἐβεβαιώθησαν τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς τοῦ 1087, παρὰ τινος τῶν φίλων αὐτῶν περὶ τῶν παρσκαυζομένων. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπεισεν αὐτοὺς ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόδραστος, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν τι παρὰ τοῦ γέροντος βασιλέως καὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ φροντίσωσιν οἴκοθεν περὶ σωτηρίας. Ὅθεν συνεννοηθέντες ἀμέσως μετὰ τῶν φίλων καὶ παραλαβόντες ἰδίως μεθ' ἐαυτῶν τὸν τε γενναῖον Ἀρμένιον στρατηγὸν Πακουριανὸν καὶ τὸν οὐδὲν ἥττον ἀρειμάνιον Οὐμβερτόπουλον, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦ Νορμαννοῦ Ροβέρτου, καὶ τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ἐξῆλθον πολλὰ πρῶτ' τῆς μετὰ τὴν κυριακὴν δευτέρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐμβερτόπουλος αὐτὸς καὶ ὁ Γαβριηλόπουλος, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, καὶ ἄλλος τις Λογγιβαρδόπουλος, οὗ μνημονεύουσιν οἱ χρονογράφοι ἐπὶ τῆς τελευταίας βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι, καθ' ὅσον ἠξεύρομεν, οἱ πρῶτοι ὅπουλοι οὓς ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ ταχύτης δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιβουλήν, ἐνήργησε τὰ δεοντα καὶ διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Κωνσταντινουπολίτας νὰ ποιήσωσιν ἀσμάτιον τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐψάλλετο εἰς τὰς ἰδοὺς τῆς πρωτευούσης, ἔχον αὐταῖς λέξεσιν οὕτω, κατὰ Ἀνναν τὴν Κομνηνὴν. «Τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, χαρεῖς, Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ', εἶπα καλῶς γεράκιν μου.» ὃ ἐστὶ τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, εὐγέ σου Ἀλέξιε, ἐνόησές τί σὲ ἐτοίμαζον, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ' ἐσώθης ὡς ἱεραξ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σου.

Οὕτω τοῦλάχιστον διηγεῖται τὰς περιστάσεις αἰτινες ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀννα Κομνηνὴ, ἥτις ἱστορήσῃ τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν, ὀνομάσασα τὸ ἔργον «Ἀλεξιάδα» καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς προκειμένης περιόδου ὁ κυριώτατος ἡμῶν ὁδηγός,

διότι ἡ τοῦ Σκυλίτση σύντομος χρονογραφία ἀπολήγει εἰς τὸν Βοτανειάτην. Τινὲς ὑπώπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐστασίασεν ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ἀνάγκης, καὶ ὅτι ἡ Ἄννα Κομνηνὴ παρέστησεν οὕτω τὰ πράγματα ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν φιλαρχίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἀλεξιάς εἶνε ἐγκώμιον μᾶλλον ἢ ἔργον ἱστορικόν, ὅπως σήμερον τὸ ἐννοοῦμεν ἡ δὲ κυρία αὐτῆς ἀξία συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερῆ τῶν γεγονότων ἔκθεσιν ὑπὸ αὐτόπτου σχεδὸν μάρτυρος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο τινα πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μὴ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἄννης. Τὴν μὲν ὀλεθρίαν καὶ κακόβουλον ἐπὶ Βοτανειάτου ἐπιρροὴν τοῦ Βορίλου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀναφέρει ἤδη ὁ Σκυλίτσης αὐτός, τὸ δὲ πρὸ μικροῦ παρρατεθὲν δημῶδες ᾠμάτιον ὑποδεικνύει τὴν κοινῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατήσοσαν πεποίθησιν περὶ τῆς γενομένης κατὰ τοῦ Ἀλεξίου ἐπιβουλῆς. Ὅπως δὴποτε ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπῆλθον εἰς Θράκην καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν στρατιωτικοῦ τινος ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον εἶχε συγκροτηθῇ αὐτόθι ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξιος εἶχε νυμφευθῇ τὴν ἐγγόνην, καὶ ὅστις εἰ καὶ ἔφερε τὸ μοναχικὸν ἱμάτιον, δὲν ἔπαυσεν ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ἐνταῦθα δὲ ἰδίως ὅτε ἔγινε λόγος περὶ ἀναγορεύσεως νέου βασιλέως συνετέλεσε νὰ προτιμηθῇ τοῦ Ἰσαακίου ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Ἰσαάκιος ἄλλως τε προθύμως παρεχώρησε τὰ πρωτεῖα εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν καὶ μετ' ὀλίγον ἅπαντες ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην πέμπτην διὰ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων τῆς φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ὁ στρατὸς τοῦ Κομνηνοῦ ἐπεχείρησεν ἤδη δεινὴν τῆς πόλεως λεηλασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐσκορπίσθη τῇδε κάκεισε, ὁ Βοτανειάτης ἠδύνατο διὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτὸν, νὰ συλλάβῃ τὸν ἀντίπαλόν του μείναντα ἐπὶ τινα χρόνον μεμονωμένον μετὰ ὀλίγων ἀξιωματικῶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος ὅστις διετέλεσε μέχρι τέλους πιστὸς ὡς αὐτῶς, καίτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐπρωταγωνίστει ἐν τῷ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ, προέτεινε ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὁ γέρον βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει διατρίβοντος ἐτέρου ἀντιπάλου, τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, καὶ δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ νὰ πέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς ὃν εἶχεν ἀνα-

θέσει τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, ἀπελπισθεὶς προετίμησε νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ἀνέθηκε δὲ τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν Νικηφόρον Παλαιολόγον, ὅστις προσελθὼν τῷ τῷ πρὸς τὸν Ἀλέξιον εἶπεν ὅτι ὁ βασιλεὺς προτείνει νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπιτρέπων αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀρχήν, καὶ μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὸ ψιλὸν τῆς βασιλείας ὄνομα, καὶ τὴν εὐφημίαν, καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατριβήν. Ὁ Ἀλέξιος ἐφάνετο διατεθειμένος νὰ δεχθῇ τὰ προτεινόμενα, ἀλλ' ὁ καῖσαρ Δούκας μεσολαβήσας «συμπένθερε, εἶπε πρὸς τὸν Παλαιολόγον, (διότι ὁ τούτου υἱὸς Γεώργιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δούκα ἐπὶ θυγατρὶ) συμπένθερε, αὐτὰ ἦσαν καλὰ πρὶν γίνωμεν κύριοι τῆς πόλεως· τῶρα δὲ δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸν γέροντα βασιλέα, εἰμὴ νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας του.» Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν ἠθέλησε καὶ ὁ Βορίλος ν' ἀντιταχθῇ μετὰ τοῦ ἐτοίμου πρὸς πόλεμον βασιλικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέτρεψε τὸν Βοτανειάτην τοῦ νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἀναγκαίαν διαταγὴν, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμνηύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.

Τοιοιτοτρόπως ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ 1081 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 24. Οὐ μόνον οἱ ἐπιφανεστέροι στρατιωτικοὶ οἴκοι συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ εἴτε ἐξ ἀρχῆς εἴτε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πολιτικῆς μερίδος ἄνδρες ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῶσι εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ τῶν Βοτανεικτῶν· ὥστε ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ νέα τοῦ ἐλληνισμοῦ φάσις συνεχωνεύθη ἐν τῇ κυβερνήσει μετὰ τῆς μεσσιωνικῆς, καὶ ἔπαυσε ταράττουσα τὰ πράγματα καὶ ἀποβαίνουσα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ νέος βασιλεὺς ἐδέησε νὰ κκνονίσῃ τὰς κατὰ τοὺς ποικίλους αὐτοῦ συγγενεῖς ἐξ ὧν, ἵνα κατ' ἀρχὰς περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κυριωτέρους, ὁ μὲν γαμβρὸς του Μελισσηνός, ἀναγορευθεὶς ὡσαύτως

αὐτοκράτωρ, ἵστατο ἐν Χρυσοπόλει· ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφὸς Ἰσαάκιος εἶχε μὲν παραχωρήσει αὐτῷ τὰ πρωτεῖα, ἀλλ' ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ ἐξαίρετόν τινα ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου, ὁ Ἰωάννης Δούκας, καὶ ὡς ὁ πάππος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνης καὶ ὡς συμπράξας εἰς τὴν μεταβολήν, καὶ ὡς ἀνὴρ φύσει πολυπράγμων, δὲν ἠδύνατο ὡσάύτως νὰ παραμεληθῇ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως· ἡ δὲ Μχρία ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ μικροῦ κα-
θαρεθέντος Βυτανειάτου, ἐπερειδομένη εἰς τε τὴν προστασίαν ἢν προσφάτως ἔτι εἶχεν ἀπονείμει τοῖς Κομνηνοῖς καὶ ἰδίως τῷ Ἀλεξίῳ, καὶ εἰς τὸ θαυμασίον αὐτῆς κάλλος, εἶχε μείζονας πάντων ἀξιώσεις. Ὅπόση ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν ὁ Ἀλέξιος, καὶ τοι ἦτο τοσοῦτον νέος, ἐνέπνεεν ἤδη εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ὠκονόμησε τὰς πρώτας ταύτας περιπλοκάς, εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ὁποίων, ὅσον μικρολόγοι καὶ ἂν φαίνωνται σήμερον εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἐν τούτοις ἀπαρκίτητον νὰ ἀσχοληθῇ, ἵνα εἰμφορέσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἀπερισπάστως νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἐτι πρὶν ἢ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε λάβει παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προτάσεις περὶ διανομῆς τοῦ κράτους εἰς δύο· ἀλλὰ μὴ ἀποδεχθεὶς, καὶ εὐλόγως, τὸν ὀλέθριον τοῦτον συμβιβασμόν, ὑπέσχετο τὸ πολὺ νὰ ἀπονείμῃ ματὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πρωτευούσης τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν ἀντίζηλον ἐκείνον· ἐτήρησε δὲ ἤδη τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ὁ Μελισσηνὸς, νοήσας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τι πλειότερον, ἠρκέσθη εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἐνῷ πρότερον ὁ καῖσαρ ἦτο τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα τοῦ κράτους, ὁ Ἀλέξιος τιμῶν τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν τοῦ Ἰσαακίου, ἐπλασε τότε νέαν τινὰ προσηγορίαν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, ἣν ἀπένειμε τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ, ὡς ἀξίωμα ἀμέσως τῷ βασιλεῖ ἐπόμενον, καταβιβασθέντος τοῦ καίσαρος εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ ὁ μὲν Μελισσηνὸς ὅστις εἶχεν ἤδη ὑποταχθῇ, ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ ἄπορον ὅμως εἶναι πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἰωάννης Δούκας νὰ διατεθῇ τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἕως τότε αὐτὸς ἔφερεν. Ἴσως ἤλπισεν ὅτι ἄνευ ἀξιώματός τινος θέλει διατηρήσει τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀλεξίου ἐπιρροὴν αὐτοῦ. Τῶνόντι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγένοντο, φαίνεται παραχωρήσεις τινὲς πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ τῶν Κομνηνῶν,

Ἄννα Δαλασσηνή, γυνὴ διακεκριμένη ἐπὶ συνέσει καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν σφόδρα τιμωμένη, δὲν εἶχεν ὡς ἐλέγετο, πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνην, τὴν ἐγγόνην τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ὁποίου ἐν γένει ἀπεστρέφετο τὴν οἰκογένειαν. Συνέπεσον δὲ περιστάσεις τινὲς ὑποδείξασαι κατ' ἀρχὰς ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξιος ἦτο εὐδιάθετος νὰ διαζευχθῇ ἀπὸ αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὕτη μόλις πεντεκχιδεκαέτης οὖσιν, δὲν εἶχεν ἔτι τεκνοποιήσει. Ὅτε ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, γενόμενος ἄμ.κ εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κύριος τοῦ στόλου, ἐχαιρέτισε μετὰ τῶν ναυτικῶν τὸ πρῶτον ὡς βασιλέα τὸν Ἀλέξιον, καὶ σύναμα τὴν Εἰρήνην ὡς βασίλισσαν, οἱ περὶ τοὺς Κομνηνοὺς, προκύψαντες ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὰ ὅποια εἶχον ἤδη καταλάβει, διέταζαν νὰ μὴ συνάπτηται ἐν ταῖς ἀνευφημίαις ταύταις τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης. Ἀφ' ἐτέρου ἡ τοῦ Βοτανειάτου σύζυγος Μαρία ἐξηκολούθει διατρίβουσα ἐν τοῖς βασιλείοις μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, καὶ πολλοὶ ὑπεψιθύριζον ὅτι τοῦτο γίνεται, διότι ὁ νέος βασιλεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Καὶ ἀληθῶς ὅτε ἐστέφθη ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, ἐστέφθη μόνος ἄνευ τῆς Εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μετέβηλον ὅψιν. Ὁ Ἰωάννης Δούκας εἶχε μέγιστον προσωπικὸν συμφέρον νὰ μὴ διαλυθῇ ὁ μετὰ τῆς Εἰρήνης γάμος τοῦ Ἀλεξίου. Ἦτο μὲν καὶ ἡ Μαρία συγγενὴς αὐτοῦ, διότι εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Μιχαὴλ Ζ', ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Ζ' δὲν εἶχε διατεθῇ περὶ τὰ ἔσχατα φιλικῶς πρὸς τὸν θεῖόν του τοῦτον. Κατόπιν δὲ ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Βοτανειάτην πρὸς ὃν ἔτι ὀλιγώτερον φιλικῶς ἐπολιτεύθη ὁ Δούκας. Καὶ ἡ πρὸς τὴν Μαρίαν συγγένεια ἦτο ἀπλῆ κηδεστεία, ἐνῶ ἡ Εἰρήνη ἦτο τέκνον τοῦ τέκνου του. Ὅθεν ἐνεργήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ δραστηριότητος παρὰ τε τῷ βασιλεὶ καὶ τῷ πατριάρχει, κατώρθωσεν ὥστε 7 μόλις ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξίου στέψεως νὰ στεφθῇ καὶ ἡ Εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ βασίλισσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν βασιλείων καὶ ἡ Μαρία. Συγχρόνως ὁμῶς παρέχων τελευταῖόν τι δεῖγμα φροντίδος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὅστις ἦτο μικρὸς ἀνεψιός του, κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παῖδα ἐκεῖνον ὡς συμβασιλέα καὶ νὰ περιβάλῃ τὴν Μαρίαν διὰ πάσης τιμῆς. Ὁ Ἀλέξιος ἐπείσθη εἰς τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρ-

ραβωνισθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος τῆς κάτω Ἰταλίας Ροβέρτου, ὁ δὲ πολυμήχανος οὗτος ἡγεμὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἔκπτωσιν τοῦ Μιχαήλ Ζ' πατρὸς τοῦ Κωνσταντίου, ἠπείλει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου παλινὸρθωσιν τοῦ συμπενθέρου τούτου. Ἡ ἐλπίς λοιπὸν τοῦ νὰ ἀποσοβῇ ὁ νέος οὗτος κίνδυνος συνετέλεσε βεβαίως πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Ἀλέξιου. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ὁ Ἰωάννης Δούκας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, ἀφοῦ μετὰ τὴν κατετρόπωσιν τοῦ Ροβέρτου, ἠρραβωνίσθη τὴν Ἀνναν Κομνηνὴν, ἀπέθανε πρωΐμως. Ὁ δὲ Ἀλέξιος, ἐξαιρουμένων τὴν οἰκονομίαν ταύτην τῶν συγγενικῶν πραγμάτων, ἔπλασεν ἔτι δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πανυπερσεβάστου καὶ τὸ τοῦ πρωτοσεβάστου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπένειμεν εἰς τὸν Μιχαήλ Ταρωνίτην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Μαρίᾳ, τὸ δὲ τοῦ πρωτοσεβάστου εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἀμέσως ἐπόμενον ἀδελφόν του Ἀδριανόν. Εἶχε δὲ καὶ ἕτερον ἔτι νεώτερον ἀδελφόν, τὸν Νικηφόρον, ὃν ἀνηγόρευσε μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου, ἦτοι μέγαν ναύαρχον καὶ εἰς ὃν ἀπένειμεν ὡσαύτως τὴν τοῦ σεβαστοῦ προσηγορίαν, ἣτις ἄλλοτε ἦτο πρωτίστη τοῦ κράτους καὶ μόνῃ τῷ βασιλεῖ προσήκουσα, ἥδη δὲ ἀπέβη πέμπτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἂν προσετέθησαν οὕτω τρία νέα ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματα, ἀφ' ἐτέρου ὅλως ἐξέλιπεν ἔκτοτε τὸ ἀρχαιότατον ἀξίωμα τοῦ νωβελισσίμου.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται πόσας δυσκολίας ἀπῆντησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ τὴν θεραπείαν τῶν συγγενικῶν τούτων φιλοτιμιῶν καὶ συμφερόντων· πολὺ δὲ μᾶλλον δυσοικιζόμενα ἦσαν τὰ δημόσια πράγματα, τὰ ὅποια εἶχον τοσοῦτον ἀθλίως, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐφχίνοντο ἀνεπανόρθωτα. Τὸ ἥμισυ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες διὰ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀλώσεως τῆς Κυζίκου καὶ τῆς Νικαίης, προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ οὐ μόνον ἀδιεκκόπως ἐκινδύνευεν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ εἰς δεινὴν περιῆλθε παρὰ λυσίν ἐνεκὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων στάσεων τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ Μελισσηνοῦ. Ἡ αὐτὴ δὲ παρὰ λυσία ἐπεκράτει

εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἕνεκα τῶν στάσεων τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τοῦ Βασιλακίου, ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Βουλγάρων, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων, τῶν Χρωδάτων, τῶν Νορμαννῶν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ τελευταίου κινήματος τοῦ Ἀλέξiou. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐξεστράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι ὁ Ἀλέξιος μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀταξίας ἐκείνης, ἠναγκάσθη, πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν οἰκογένειαν εἰς θρησκευτικὰ ἐπιτίμια, ἥτοι τεσσαρκακονθήμερον νηστείαν καὶ χαρμευνίαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα μετανοίας δείγματα. Μηδὲ νομίσθη τις ὅτι ἡ ἀκόλαστος ἐκείνη στρατιὰ ἦτο τοῦλάχιστον πολυάριθμος. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφουσα τὴν ἀθλιότητα εἰς ἣν περιῆλθε τὸ κράτος κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, βεβαιοῖ ὅτι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς τοῦ Ἀλέξiou βασιλείας ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις συνίστατο εἰς 300 στρατιώτας ἰθαγενεῖς, καὶ τούτους ἀνάγκιδας καὶ ἀπειροπολέμους, καὶ εἰς εὐαριθμήτους τινὰς ξενικοὺς μισθοφόρους. Προστίθῃσι δὲ ὅτι τὰ βασιλικὰ ταμεῖα οὐδὲν εἶχον λόγου ἄξιον περίσσευμα.

Οὐδὲν ἦττον ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀνέδειξεν ἐκ παίδων οὕτως εἰπεῖν πολλὴν στρατηγικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, ἠδύνάτο τις νὰ ἐλπίσῃ σπουδαίαν τινὰ παρ' αὐτοῦ τῶν πραγμάτων βελτίωσιν. Ἐσωτερικὸς ἀντίπαλος οὐδεὶς ἤδη ἀντιπρίστατο. Ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἠδύνάτο νὰ συγκροτηθῇ στρατὸς ἀξιόμαχος. Οἱ χρηματικοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων πόροι ἦσαν ἐπίσης δαψιλεῖς, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο πάντοτε τὸ πρῶτον τῆς οἰκουμένης ἐμπορεῖον. Ἄν ὑπῆρχε λοιπὸν κενρὸς νὰ τακτοποιηθῇ δεόντως ἡ διοίκησις, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἤθελε στερηθῇ οὔτε χρημάτων οὔτε ἀνδρῶν, καὶ οὕτω παρασκευασθεὶς ἤθελε πιθανώτατα κταρθῶται νὰ ἐκβάλλῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σύνορα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ὀνελάμβανε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἐλάμβανε συγχρόνως τὴν ἀγγελίαν ὅτι νέος καὶ πολὺ φοβερώτερος πολεμῖος, ὁ Νορμαννὸς Ροβέρτος Γυσκάρδος, ἦτο ἑτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς

τοῦ κράτους χώρας. Ἰνα ἐκτιμήσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης τοῦ Ροβέρτου, ἥτις δὲν ὑπῆρξε γεγονὸς μεμονωμένον, ἀλλὰ στενῶς συνεδέετο μεθ' ὅλων τῶν ἐθνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ἀνάγκη νὰ ἀναδράμωμεν ἐπὶ μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Γνωρίζομεν ὅτι πρὸ αἰώνων ἐσωρεύοντο ποικίλαι ἀφορμαὶ ἀντιπαθειῶν, διενέξεων καὶ συγκρούσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, ὅστις ἔσωζε πολλὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ κυβερνητικῆς εὐρυθμίας, δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατάλυσιν τοῦ αὐτόθι ρωμαϊκοῦ κράτους, παρεσκεύαζε τὴν διάπλασιν πολιτισμοῦ νέου πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Ἀνατολὴ ὤφειλε νὰ συμβιβασθῇ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας. Πάλιν δὲ τὰ νεαρὰ ἐκεῖνα γερμανικὰ φύλα ὑπὸ τοσούτου οἰστρηλατοῦντο μαχίμου ὀργασμοῦ, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ αἰσθάνωσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ταύτην κοινωνίαν, ἐν ᾗ, ὡς μὴ ὤφειλε, τὸ πολεμικὸν πνεῦμα ἤλαττοῦτο ὀσημέραι καὶ ἐμαραίνετο. Ἐν τούτοις ἡ ἐθνικὴ αὕτη ἀντίθεσις δὲν ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα ἐπαγάγῃ σπουδαίαν ρῆξιν ἐὰν δὲν προσετίθεντο εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλαι πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀφορμαὶ διενέξεων. Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ἐνάτης ἐκατονταετηρίδος ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τινος νὰ προαισθάνηται τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμπυκνώσῃ ὅπως οὖν τὰς ἰσχυρὰς ἀλλὰ διεσπασμένους ὅλως πρότερον δυνάμεις αὐτοῦ, ἠνώρθωσε διὰ τοῦ τότε δαιμονίου αὐτοῦ ἀντιπροσώπου Καρόλου τοῦ Μεγάλου τὴν πρὸ 350 περίπου ἐνιαυτῶν ὅλως ἐκλιποῦσαν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δ' ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία ἥτις ἠξίου ἑαυτὴν πάντοτε μόνην κληρονόμον τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς, δὲν ἐπείθετο νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν νέαν ἐκείνην δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ὑπὸ ἀλλοτρίων φυλῶν ἀνιδρυθεῖσαν. Ἐντεῦθεν, προέκυψαν μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐχθροπραξίαι τινὲς μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται περιωρίζοντο εἰς τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν μεθόρια, διότι ἐκάτερα, ἀπασχολουμένη εἴτε ὑπὸ ἐσωτερικῶν περισπασμῶν, εἴτε ὑπὸ ἄλλων ἐξωτερικῶν πολε-

μίῳ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀγῶνα κρίσιμον καὶ ὀριστικόν. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπέπρωτο νὰ ἐπαγάγῃ ἡ θρησκευτικὴ διένεξις. Ἐξεθέσαμεν ἄλλοτε διὰ μακρῶν τὰς ποικίλας τῆς διενέξεως ταύτης περιπετείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἡζίου νὰ σφετερισθῇ κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος, ἄρα καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ἀνεγνώριζον μὲν προθύμως τὰ πρωτεῖα τοῦ ἱεράρχου τῆς δύσεως ἀλλὰ δὲν ἐπέιθοντο, καὶ εὐλόγως, ἐνιδρύσωσιν νὰ ἐπὶ γῆς ἄνθρωπον οὐδένα δεσπότην ἀπόλυτον καὶ αὐτογνώμονα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνάτης ἐκατονταετηρίδος ὁ πάπας προσέδωκε τοσοῦτον ἀποτόμως τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὥστε ὁ πατριάρχης Φώτιος, μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐνόμισε πρέπον νὰ ἀνακηρύξῃ ἐπὶ συνόδου ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς δύσεως παρεβίασεν αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τὸ πολιτικόν, τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα καὶ οὐχὶ ἡ δογματικὴ διαφωνία, ἀπεδείχθη ἀριδὴλως μετ' ὀλίγον ὅτε, μηδεμιᾶς γενομένης ἐκ μέρους οὐδετέρας τῶν ἐκκλησιῶν παραχωρήσεως περὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα, περιῆλθον αὗται αὖθις εἰς εἰρηνικὰς καὶ φιλικὰς σχέσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον εἰσέτι ὀριμᾶσαι τοσοῦτον ὥστε νὰ διαλυθῇ ἡ διένεξις διὰ τῆς βίας. Βραδύτερον περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, ἡ ἔρις ἐπανελήθη, καὶ εἶδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἀνακηρύξαντας ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἐνοχον μυρίων αἱρέσεων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῇ ὁ πρόσφορος τῆς ἐνόπλου συγκρούσεως καιρὸς, ἡ δὲ δογματικὴ ἔρις ἦτο ὡς πάντοτε ἀπλῆ πρόφασις, ἀπανῆλθεν ἀμέσως ἔπειτα ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἰρήνη καὶ φιλία.

Ἐτι ἐπὶ Κηρουλαρίου ἀναφέρεται πρεσβεία τις σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Γ', ἣν καὶ ἄδηλον τί ἔπραξεν ἡ πρεσβεία αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀμέσων διαδόχων τοῦ Κηρουλαρίου, Κωνσταντίου Γ' τοῦ Λειχούδη (1059—1063) καὶ

Ἰωάννου Η' τοῦ Ξιφιλίνου (1064—1075) αἱ σχέσεις ἀναφαίνονται αὐθις φιλικαί. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Β' (1061—1073) μαρτυρῶν ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνία δὲν ἔπχυσεν, ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκριτιάριον, τὸν εὐλαβῆ ἐπίσκοπον Ἀναγνίας Πέτρον, (41) τοῦ ὁποίου αἱ πρὸς τὸν Ὑψιστον δεήσεις ἴσχυσαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν τότε βασιλεύοντα Μιχαὴλ Ζ' ἀπὸ δεινοῦ νοσήματός· ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ἀπέστειλε δῶρα πολλὰ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Μόντε Κασίνου, ἐπεκκλῆσχε τὰς εὐχὰς τῶν Βενεδικτίνων ὑπὲρ ἐκυτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλείου, καὶ ὥρισε διὰ χρυτοδούλλου ὅτι θέλουσι πέμπονται κατ' ἔτος ἐκ τοῦ δημοσίου τραπεζίου εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην λίτραι 400. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἠρξάμενος τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου Ἑλένης, καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης ὑπ' ἀνδρευσεν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιάν· διότι οἱ μικτοὶ γάμοι οὐδέποτε ἔπχυσαν μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Ἀλεξάνδρου Β' τὸν περιφανῆ Γρηγόριον Ζ' (1073—1085), περιῆλθον κατ' ἀρχὰς οἱ ἡμέτεροι εἰς φιλικὰς σχέσεις. Ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν ἅμα ἀρχιερατεύσαντα πρέσβεις, ὁ δὲ ἀνταπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πατριάρχην Ἑνετίας Δομίνικον μετὰ ἐπιστολῆς ἐκδηλούσης τὴν ζωηρὰν ὑπὲρ ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἀπανταχοῦ γῆς εὐχὴν, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' εἰς τὰς ἐμμέσους καὶ εἰρηνικὰς ταύτας ἐνεργείας δὲν ἦτο δυνάτὸν νὰ ἀρκεσθῇ ἐπὶ μακρὸν ἀνὴρ ρέκτης καὶ πρακτικὸς οἷος ὁ Γρηγόριος Ζ', τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς Μιχαὴλ Ζ', καθηρέθη ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου, ὅστις μικρὸν ἐκῆδετο περὶ τῶν δικιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρ-

41) Δεσμὸν σπουδαῖον μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἀπετέλουν τότε τὰ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ρώμῃ αὐτῇ Ἑλληνικὰ μοναστήρια, ἐξ ὧν τὸ τῆς Κρυπτοφέρρης ἱδρυθὲν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11 αἰῶνος διατηρεῖ μέχρι νῦν τὸν ἐλληνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἐκ τῶν πατέρων δὲ τῆς μονῆς τυχύτης ἦν καὶ ὁ Πέτρος. Αἱ δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβεῖαι αἱ ἐκ Ρώμης, περὶ ὧν γίνεται λόγος, ἀπέδλεπον πρὸ πάντων εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδίως Λατινικῶν μοναστηρίων. Αἱ πρεσβεῖαι αὗται ἐπέμποντο ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, οὐχὶ εἰς τὸν Πατριάρχην.

χιερέως τῆς Ρώμης. Ὅθεν ὁ Γρηγόριος Ζ΄ ἐνόησε τάχιστα ὅτι ἡ σπάθη μόνη δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν προαιώνιον ταύτην ἔριν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀντιζηλιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀντιπαθειῶν ὅσαι πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν μετὰ τὴν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἵνα ἐπιβάλλῃ τελευταῖον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς βίας τὴν θέλησίν του. Αἱ δὲ περιστάσεις τοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἦσαν τῶνόντι ἐπιτήδεια ἵνα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ρώμης ἀρχίσωσι νὰ παρασκευάζωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ τούτῳ.

Καθὼς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, οἱ Σελτζουκίδαι οἵτινες περιεποίησαν ἐπὶ τινα χρόνον τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν τῆς ἀνατολῆς, παρήκμασαν ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ ἤκμασαν. Ἦδη ὁ τρίτος μέγας αὐτῶν σουλτάνος Μαλεκσάχ περιέπεσεν εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα, οὐ μόνον κατακερματίσας τὸ κράτος διὰ τῆς ἰδρύσεως πολλῶν ὑποτελῶν κυριάρχων, ἀλλὰ καὶ ἀσχοληθεὶς περὶ κυνηγέσιχ πολὺ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλους διὰ γυναικείας τινὸς ραδιουργίας καθαιρέσας τὸν συνετὸν βεζύρην Νεζάμ ἐλ Μούλκ. Εἶχε δὲ ἐπιτρέψει τὴν κληρονομικὴν διοίκησιν τῆς Συρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Τουτούς, ὅπως εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὸν συγγενὴ του Σολιμάν, καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας ἀνατολικωτέρας χώρας. Ἡ Συρία ἐκυβερνᾶτο πρὸ καιροῦ ὑπὸ πολλῶν μωαμεθανῶν ἡγεμονίσκων, καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχε κατακτηθῆ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ὑπὸ ἀγρίας τινὸς φυλῆς τῶν Νογαίων Τουρκομάνων. Οὐδὲν ἤττον ὁ Τουτούς ἤθελε δυνηθῆ νὰ κατισχύσῃ διὰ τε τοὺς ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους τῶν μικρῶν ἐκείνων δυναστειῶν, καὶ διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νογαίων Τουρκομάνων Ἀτζίτς, ἐπιχειρήσας νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Αἴγυπτον, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ βεζύρου τῶν αὐτόθι ἀρχόντων Φατιμιδῶν. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μαλεκσάχ εἶτε ὑπέικων εἰς τὴν ἀνάγκην εἶτε θέλων νὰ μετριάσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐξησφάλισε μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὸ μὲν Χαλέπ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων στρατηγῶν, τὸν γενναῖον καὶ ἄμα ἄγριον Ἀκζογκόρ, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Βαγὶ Σεϊάν. Πλὴν τούτου ἐδόθησαν μικραὶ τινες ἡγεμονίαι εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἰσχύοντα ἐν Συρίᾳ οἶκον τῶν Ὀκαϊλιδῶν, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ

Ἱεροσόλυμα ἐνιδρύθη ὁ Τουρκομάνος Ὁρτόκ. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος δὲν ἤρχεν αὐτόθι εἰμὴ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου κειμένης Ἐδέσσης καὶ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι κατεῖχον τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Συρίας ὄρη. Πᾶσα ὁμῶς ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἀδιακόπως μετέβριλλε κυριάρχας. Αἱ δὲ ποικίλαι αὐταὶ μεταβολαὶ καὶ ἡ εἰς αὐτὰς ἀνάμιξις τῆς θηριώδους τῶν Τουρκομάνων φυλῆς, ἐπήγαγον συμφορὰς δεινοτάτας εἰς τε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Συρίας κατοίκους καὶ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους, ὅσοι προσήρχοντο ἐξ Εὐρώπης εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς χώρας ταύτης τόπων. Οἱ Τοῦρκοι ἰδίως ἐλήστευον καὶ ἐφόνευον ἀνηλεῶς, εἰσήρχοντο κραυγάζοντες καὶ μαινόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς τελομένης τῆς θείας μυσταγωγίας, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βημάτων καὶ πολυειδῶς περιύβριζον καὶ ἐκακοποιοῦν τοὺς ἱερεῖς.

Αἱ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων ἀγγελίαι ἐκομίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων προσκυνητῶν εἰς Εὐρώπην, ἐν ἧ τὰ πνεύματα ἦσαν παραδόξως ἤδη παρεσκευασμένα εἰς τὸ νὰ παρηργισθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν ἀσεβείας καὶ νὰ ὀρμήσωσιν εἰς ἐκδίκησιν αὐτῆς. Ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ πρὸ πολλῶν αἰώνων διεξαγομένη πάλη τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν Ἀράβων οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἐκατονταετηρίδος, παρήγαγε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν Δύσιν τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τοῦ Σωτῆρος, ὥστε ἤρχισε νὰ λογίζεται ὡς κοινὸς τῆς χριστιανωσύνης κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἄγων καὶ ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ μάχιμοι ἄνδρες τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ αὐτῆς τῆς Γερμανίας συμμετέσχον τῶν ἄθλων τῆς Καστιλλίας καὶ τῆς Ναυάρρας καὶ τῆς Ἀραγωνίας. Τὰ δὲ περὶ τῶν κητορθωμάτων αὐτῶν ἥρωϊκά ἄσματα ἐξῆπτον ἔτι μᾶλλον τὸ κοινὸν φρόνημα. Ἀφ' ἑτέρου ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πολλὰ εἶχον συμβῆ πρὸ καιροῦ ἀνωμαλίαι ὡς ἐκ τῶν ὁποίων πολυάριθμοι τῶν χωρῶν τούτων ἱππόται εἴτε ἀμαρτήσαντες ἐνόμιζον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξιλεωθῶσιν εἰμὴ δι' ἱεροῦ τινος ἁγῶνος, εἴτε μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡσυχίας ἀπρακτοῦντες ἐπεζήτουν ἀφορμὴν νέων ἐχθροπραξιῶν. Καὶ ἐνῶ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ δύσει, ἡ ἀκολασία ἦν εἶδμεν ἐπικρατήσασαν ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν δεκάτην ἐκατονταετηρίδα ἐξέλιπε κατὰ μικρόν,

ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκίθηντο ἄνδρες χρηστότεροι, καὶ ἤδη προήχθη εἰς τὸ ὑπατον τοῦτο ἀξίωμα ὁ ἐνάρετος καὶ μεγαλοφυῆς Γρηγόριος Ζ΄. Ὁ δημιουργὸς αὗτος τῆς παπικῆς παντοδυναμίας, ὅστις κύριον μὲν σκοπὸν συνέλαβε νὰ καθυπαγάγῃ καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, δὲν ἐλησμόνει δὲ ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν ἀπεδέχετο, ἐνόησεν ἀμέσως ὅπόσον αἱ περιστάσεις ἦσαν πρόσφοροι ἵνα μεταβληθῶσιν εἰς ἔργα αἱ ἀρχαῖαι τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου ἀπαιτήσεις. Ἡ ἰδέα γενικῆς τινος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐπιστρατείας πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἁγίου τάφου ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν μωχμεθανῶν δὲν ἦτο νέα. Ἐτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἐκκτονταετηρίδος, ὁ πάπας Σέργιος Δ' ἀπηύθυνε περὶ τούτου ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς τὸν κληρὸν καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Ἀλλ' ἐν τῷ νῷ τοῦ Γρηγορίου Ζ' ἡ ἰδέα αὕτη συνεδυσάσθη μετὰ πολὺ μειζόνων βουλευμάτων. Κατ' αὐτὸν ἐὰν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ὑπέικουσα εἰς τὴν φωνὴν του ἐστράτευε τῶντι ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῆς μωχμεθνικῆς ἀνατολῆς, ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἤθελε λάβει τάξιν τινὰ ὑπερέχουσαν ὅλων τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων, διότι οἱ ὑπ' αὐτῶν κυβερνώμενοι λαοὶ ὑπ' ἐκείνου ἤθελον χειραγωγηθῇ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ κίνημα, οἱ δὲ κοσμικοὶ αὐτῶν ἄρχοντες ἤθελον παρασταθῇ ὡς ἄπλοῖ αὐτοῦ ὑποστράτηγοι. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀναγκασίως ἔμελε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἀναγκασίως ἔμελλε νὰ λάβῃ ποικίλης ἀφορμᾶς διενέξεως πρὸς τε τοὺς κατόικους καὶ τὴν κυβερνήσιν αὐτοῦ· ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ' κάλλιστα εἰδὼς τὴν ἀπένειαν εἰς ἣν περιέστη τὸ κράτος τοῦτο, εἶχε τὴν προκίσθησιν ὅτι τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ τὸν θρίαμβον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δαιμόνιος οὗτος νοῦς δὲν ἔμελλε μὲν νὰ ἴδῃ πραγματοποιήσασθαι τὰ κολοσσιαῖα αὐτοῦ σχέδια. Τὸ μέλλον μόνον ἐπέπρωτο νὰ μαρτυρήσῃ ὅπόσον ὀρθῶς διέκρινε τὰ πράγματα τὸ ἀετῶδες αὐτοῦ βλέμμα. Ἀλλ' ἔτι αὐτοῦ ἀρχιερατεύοντος συνέβησαν τὰ προκνηκρούσματα τοῦ γεγονότος, τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν σταυροφοριῶν.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ἐκ διαλειμμάτων ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν στίφη τινὰ Νορμαννῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπηρετήσαν ὡς μισθοφόροι τοὺς αὐτόθι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πεμπομένους ἄρχοντας, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ὠραίας ταύτης χώρας, ὠφεληθέντες ἅμα μὲν ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν Βυζαντίων καὶ τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἅμα δὲ ἐκ τῶν ὀλεθρίων ἀνωμαλιῶν εἰς ἃς περιῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Νορμαννοὶ οἵτινες δὲν ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, ἔμελλον ἐν τούτοις νὰ διαπράξωσι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἐκατονταετηρίδος δύο τινὰ τὰ ὅποια παρὰδόξως ἐπενήργησαν εἰς τὴν ὅλην τύχην τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα Γουλιέλμου, τὸν ἐπικληθέντα Κατακτητὴν, ἐκυρίευσαν τότε τὴν Ἀγγλίαν, διατελέσαντες οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς ἄχρι τοῦδε αὐτόθι ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ἑτερον ἐγένοντο συγχρόνως σχεδὸν οἱ πρῶτοι αὐτουργοὶ τῆς πρὸ τοσούτου χρόνου προπαρκατευαζομένης μεταξὺ δύσεως καὶ ἀνατολῆς ρήξεως ἥτις, ἂν ὅχι ἀμέσως, ἔμελλεν ὅμως, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ ἐπαγάγῃ τὴν χειρῶσιν τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας καὶ ἐκκλησίας. Τφόντι τῷ 1057 ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμαννῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας Ροβέρτου τοῦ ἐπικληθέντος Γουσκάρδου, ἥτοι πανούργου, ὅστις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ πολυτροπώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνων ἀνδρῶν, καὶ κατώρθωσε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ροβέρτος θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας, ὡς ἐξ ἴσου πολεμίους αὐτοῦ, ἐζήτησεν ἕτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερεὰ τῆς Ρώμης, ὅστις ἐχθρικῶς ὡσαύτως διακείμενος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους, προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ροβέρτου καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς δοῦκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἡθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ροβέρτος, ἐνθεν μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ρογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διακισθέντων καὶ ἐξασθενησάντων μωαμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἐνθεν

δὲ αὐτὸς κατέλυσεν ὁλοσχερῶς τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἀρχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος οὕτω κύριος ἀπάσης τῆς χώρας, μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, ἔρριψεν ἤδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἐπὶ τὰδε τοῦ Ἀδρίου κτήσεις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Ροβέρτος παρεσκεύασε τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθὲν αὐτῷ ἐπωνύμιον. Ὅτε τῷ 1071, ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ἀνατολῆς ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατὰκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῇ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες θριαμβεύοντες μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ βλέποντες ὅποσον ἐλσεινῶς εἶχε τὸ κράτος καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσωσι τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόρρω κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐνόμισαν φρονιμώτερον νὰ συνάψωσι φιλικὰς πρὸς τὸν Ροβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζευχθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντῖνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ροβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καίτοι ἀνήλικος ἔτι εἶχε σταλῇ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν, ἵνα ἀντραφῇ αὐτόθι, μέχρις οὗ ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Βοτανειάτης καθαιρέσας τὸν Μιχαὴλ, κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς οἰκογενείας ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ροβέρτου εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσῃ πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ παρυστῇ ὡς σύμμοχος καὶ ἐκδικητὴς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπενοῦ· ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μάλλον, κατέφυγεν εἰς μηχανήματι χυδαίονιστικώτατον τῶν τότε δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἠθῶν.

Αἱ μετὰ τὴν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι, ὡς ἠξεύρομεν, διακοπῇ καὶ καθὼς πολλοὶ προσκυνηταὶ τῆς Δύσεως προσήρχοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν, οὕτω πολλοὶ ἄλλοι, μάλιστα μοναχοί, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱεροὺς τόπους. Ὁ Ροβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδειοτάτους καὶ πιστοὺς ἀξιωματικούς, παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὗρωσι μετὰ τῶν προσερχομένων ἐξ Ἑλλάδος μοναχόν

τινα παρεμφερῇ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παραπινάκιον καὶ δυνάμενον ὅπωςδὴποτε νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τῶντι μετ' ὀλίγον εἰς Κρότωνα μοναχόν, ὀνόματι Ραίκτορα, «ἄνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίας ἀπαράμιλλον», ὡς λέγει ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἀνέκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οὐχὶ ἄσημον, καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντινοῦ καλῶς (διότι, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει ὑπηρεσίαν τινὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ) προθύμως δὲ ἤδη ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ. Ὅθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σκλέρων διχτρίβοντα Ροβέρτον, καθ' ἧς εἶχον ὁδηγίας ὅτι εὔρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς θυγατρὸς του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐκρχεῖτο περιορισμένος καὶ ἐλθόντα εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ροβέρτος, ὅστις εἰς μόνους ἐκείνους τοὺς δύο ἀξιωματικούς εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ κωφεύσῃ εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ροβέρτος προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ περιβληθεὶς βασιλικὴν πομπήν, ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματολογῇ τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αὐτοκράτορος πρόσωπον· διηγεῖται μετὰ δακρύων πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ σύζυγον, υἱόν, διχδήμα, περιέθετο μοναχικὰ ράκη· ὅτι τὸ ἔγκλημά του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δουκὸς θυγατρὸς, ὅτι ἡ δυστυχὴς αὕτη κόρη ἐστέναζεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννὸς ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοσοῦτον ἱερῶν δικαίων. Ἐφαίνεται δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυστυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθήτου φίλου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔλεγεν ἱκανὰ ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκορέστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας· καὶ ὁ Ροβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἀποδιδόμενας τῷ ἀπατεῶνι τιμὰς καὶ τὰ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἡγανάκτουν ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ὁ πανουργὸς ἡγεμὼν ἤξευρεν ὅτι ἡ κωμικὴ αὕτη σκηνή, ἵνα εὐδοκιμήσῃ μέχρι τέλους, εἶχε χρεῖαν νὰ ὑποστηριχθῇ ὑπὸ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ναυ-

τικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρρασκευὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἡσχολήθη δραστηρίως ἐν διαστήματι δύο περιόδου ἐνιαυτῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμοῦ δὲν ἡμέλητε καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατισχύουσι βεβαίως πάντοτε ἐπὶ τέλους οἱ δυνατώτεροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυνατώτεροι ἡσθάνθησαν αἰέποτε τὴν ἀνάγκην νὰ περικαλύψωσι τὴν βίαν διὰ προσχήματός τινος τοῦ δικαίου καὶ δι' ἠθικῆς τινος δυνάμεως. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ροβέρτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ἀξιῶν ὅτι ἀπέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ καθαιρεθέντος συμπενθέρου του· συγχρόνως ἐνόμιζε πρόσφορον νὰ κυρώσῃ αὐτὸ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης. Ὁ Γρηγόριος Ζ', ἅμα ἀναλαβὼν τοὺς οἶκας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν διὰ παντός τρόπου ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡδὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἣν ἐξαπέστειλε διὰ τοῦ πατριάρχου Ἐνετίης Δομινίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα ὡς ἀρχιεράτευσεν, ὑπεμίμνησκε τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Ζ' ὁποῖων ἀγαθῶν πρόξενος ἐγένετο τῷ τε ἀποστολικῷ θρόνῳ καὶ τῷ κράτει ἢ πάλαι ποτὲ ἐπικρατήσασα μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης καὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁμοφροσύνη, καὶ ἀπόσων συμφορῶν παράίτιος ἀπέβη ἢ βραδύτερον μεταξὺ αὐτῶν ἐπελθοῦσα διαφωνία. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπειδὴ ἦτο ἄνθρωπος ἐξόχως πρακτικὸς, ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ εἰς ἔργα, ἡξεύρων ὅτι φιλοὶ λόγοι οὐδὲν ἡδύναντο νὰ ἐπαγάγῃσι σπουδαῖον ἀποτέλεσμα διότι οἶκνδ' ἦποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προαίρεσις τοῦ ἀσθενοῦς Μιχαὴλ Ζ' εἰς τὸ νὰ ἐνδώτῃ, ἢ κοινὴ τῆς Ἀνατολῆς γνώμη ἦτο πολεμιωτάτῃ πρὸς πᾶσαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοῦτο παρὰχώρησιν. Καὶ δὲν ἐκήρυξε μὲν ἅμεσον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον, ἀλλ' ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὁσημέραι προαγομένου ἐν τῇ Δύσει ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων ἔνεκ τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ εἰς Συρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐζήτησε νὰ προκαλέσῃ μέγαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγῶνα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἤθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ καθυπαγάγῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἅπαντας τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν τῷ 1074, ἀφοῦ διὰ δύο ἐγκυκλίων πρὸς ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πλῆρωμα, παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν ἰδέαν γενικῆς τινος κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήσεως, ἔπειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασι-

λέα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκον Δ' ὅτι πλείονες τῶν 50,000 ἀνδρῶν εἶναι ἑτοιμοὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάπας καὶ στρατηγός, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ διανοίᾳ ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. «Πρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἑνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, προσδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησία τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μεταξὺ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούντων ποικίλων φρονημάτων.» Ἀνάλογα δὲ ἔγραφε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἕτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερωμένον· ὥστε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκραγῇ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν κίνημα, καὶ ἔκτοτε ὁ πάπας, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μυχητῶν, ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἵ φνης δὲν ἐξερρήγνυτο ἀγῶν φοβερός μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ Γρηγόριος Ζ' ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν μεγαλεπήβολωτέρων ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, εἰργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθάρισῃ μὲν τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων καὶ κακοηθειῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνεργείας, γενομένας τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδειότητος· ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλαβωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ, ἐν Δαλματίᾳ, ἔσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύτως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητὴς, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος

Α' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος Δ' ἀπέκρουσεν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας· καὶ εἰς μὲν τοὺς δύο πρώτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης διὰ πανούργων παρὰχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἑρρίκον Δ' ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἑρρίκος Δ', ἔπειτα δὲ κατετροπώθη ὁ Γρηγόριος Ζ', ἀποθνῶν μακρὰν τῆς Ρώμης ἐν Σαλέρνῳ τῷ 1085 ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσωσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' τὴν ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου Γουσχάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἤθελε προτιμήσει ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρκατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ', ἀλλ' ὁ Ροβέρτος εἶχεν ἀποφασίσει τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζ' ἤξευρεν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλλει γνώμην. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον, ὥσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσῃ νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθήρεσε συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζ', τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διακλαμβάνουσιν, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας γενόμενος ἐκπτωτος τῆς ἀρχῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ροβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς, οἷκτῳ κινούμενος ἐν ταῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Διέτασσε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλευσῶσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεύσεως μετανοίας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ροβέρτον, ἔχοντες πρὸ

ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἁγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἀπεδέχετο τὸν ἀπατεῶνα Ραίκτορα ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν πρῶτον βασιλέα Μιχαήλ. Ἀρά γε ἡπατήθη ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου, ἢ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας ἔγραφε; Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πρὸ πάντων, ὅτι, κατὰ τινὰς τῶν συγχρόνων, καὶ αὐτὸς ὁ Ροβέρτος ἐγένετο θῦμα τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου πανουργίας· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι ἐπρέσβευον ἕκτοτε ὅτι παρεσκεύασε τὴν φενάκην ταύτην ὅπως ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν τὰ περὶ αὐτῆς, ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Γαίτα ἀπέτρεπον αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ὅλως ἄδικον. Καὶ τῶνόντι, παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ Ροβέρτος δὲν ἦτο ἄνθρωπος δυνάμενος εὐκόλως νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, πῶς προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπανειλημμένως ἔλαβεν, ὡς θέλομεν ἶδει, ἀποδείξεις περὶ ὧν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ὁ γνήσιος Μιχαήλ εὐρίσκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐζηκολούθει ἐν τούτοις μεταχειριζόμενος τὸ ἀνδρείκελον ἐκεῖνο πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ του; Ὅθεν πάντες οἱ νεώτεροι πιστεύουσι μᾶλλον εἰς τὸ τέχνασμα τοῦ Ροβέρτου. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἰς ἄλλον τινὰ ἐπετρέπετο ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸν ἐλάχιστον περὶ τῆς ἀπάτης δισταγμόν, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαίνοντα, καὶ ἐπομένως δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ Μιχαήλ Ζ' διέτριβε πάντοτε ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Τούτου ἕνεκα ὅσοι τῶν νεωτέρων δὲν παρῆλθον ἐν σιγῇ τὴν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολιτείαν τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαρρήδην λέγουσιν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματος ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Σλόσερ, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον ἵνα προστατεύσῃ τὸν ἀπατεῶνα, ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀπατεῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεβὼ, ὅστις θέλει κατ' ἀρχὰς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος φενακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου ὑπέθετε δῆθεν γνήσιον τὸν Μιχαήλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὅλην ἀλήθειαν, προσπα-

θῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου ὅτι εἶχε χρεῖαν τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἑρρίκον πάλην. Τούτου ὅμως τεθέντος, πῶς συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη καταπάτησις ὅλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων πρὸς τὰ ἐγκώμια ὅσα δὲν ἔπαυσαν πλέκοντες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἦτο ἀνὴρ μεγαλοφυῆς, μεγαλοπράγμων καὶ χρηστός. Ἀλλὰ χρηστός ἦτο περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, ὅσάκις δὲ τὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων τὸ ἀπῆτει δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ συμφέροντος ἐκείνου πᾶσαν τοῦ δικαίου ἀρχήν, Οὐδὲ τολμῶμεν νὰ κηρυξώμεν αὐτὸν διὰ τοῦτο. Δυστυχῶς ἐὰν ἐξαιρέσωμεν δύο ἢ τρία ὀνόματα ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ὑπῆρξαν ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ, πικροῦ καὶ πάντοτε, πολὺ ἀκριβεῖς τηρηταὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς, οὔτε πάλαι, οὔτε νῦν, οὔτε πρὸς βορρᾶν, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, οὔτε ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ δύσει. Ἐκ τῆς διχωγῆς ὅμως ἐκείνης τοῦ Γρηγορίου Ζ' δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὴν ἀξίωσιν ἣν προέτειναν πολλοὶ εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ, ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικοῖς ἔθνεσι τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου παρῆγεν ἄνδρας ἱεροὺς ἅμα καὶ ἡρωϊκοὺς, ἐνῶ ἐξεναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἡζιοῦντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαίνων, οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπελάμβανον ἐπίσης ἐνδοξον τό τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. Τὸ προνόμιον τοῦτο τῆς χρηστότητος τὸ ὅποῖον ἠθέλησαν νὰ σφετερισθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ δυτικοὶ, δὲν ἐπεκυροῦται βεβηλῶς ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν μὲν μαχιμώτερα τῶν ἀνατολικῶν καὶ εἶχον ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς συμπαρομαρτούσας τῇ ἀνδρείᾳ ἀρετάς, τὴν γενναιοφροσύνην, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν θυσίαν· ἀλλὰ δὲν ἦσαν πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀπηλλαγμένα τῶν κακιῶν ὅσας συνεπάγεται τὸ σφοδρὸν μάχιμον πνεῦμα, τῆς πλεονεξίας, τῆς βίαις, τῆς ἀπάτης. Ἐπειδὴ ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, ἡ παρ' αὐτῶν γραφεῖσα ἱστορία, τοὺς πρέστησεν ὡς ἡμιθέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐταπεινώθησαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, πάντοτε ἡ ὑπὸ τῶν δυτικῶν γραφεῖσα ἱστορία, μᾶς περιεφρόνησεν. Ἀλλὰ ἐξετάζοντες τὰ πράγματα ἀπαθέστερον, εὐρίσκομεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἶχον μὲν πολλὰ τῶν ἐλατ-

τωμάτων τῆς ἀσθενείας, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν ὅσας ἐμπνέει εἰς τὰ ἔθνη ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου καὶ ὁ πόθος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλάκις ἀναδείξαντες καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ χρηστότητα εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους ἀγῶνας ὅσους ἠγωνίσθησαν νὰ διεξαγάγωσι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀφήγησιν ἐπανερχόμεθα.

Διὰ τῶν προτροπῶν ἐκείνων τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς ιδίαις δραστηριότητος ὁ Ροβέρτος κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1081 ἔτους, στρατὸν 30,000 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποίου τὸ κράτιστον ἀπετέλουν 1,300 Νορμαννοὶ ἵππεῖς· προσέτι καὶ στόλον 150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα παρέσχον οἱ πολεμίως πρὸς τοὺς ἡμετέρους διακείμενοι Δαχμάται. Διέταξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν ἐμελέτα νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυρράχιον, μεταβαλὼν τὸ προηγούμενον αὐτοῦ βούλευμα νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ Ἰδρουῦντος εἰς Νικόπολιν, διὰ τὸ μικρότερον τοῦ τελευταίου τούτου πλοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ χειμῶνος ἔτι ὄντος, δὲν ἠδύνατο νὰ ὀρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ τρίτον μηχανήμα ἵνα ἀσφκλίσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ τοῦ Βοτανειάτου καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀρξαμένην ἔριν, ἤλπισε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, νὰ ὑποθάψῃ τὴν διαίρεσιν, καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐάλωτον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκλέξας ἓνα τῶν παρ' ἐαυτῷ μεγιστάνων ὀνομαζόμενον Ραούλ, ἐπιλεγόμενον δὲ Λυκοφόρον, δι' ἣν ἔφερε λυκὴν ἐπὶ τῆς πανοπλίας, πέμπει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἑλένην ὕβρεως, ἀληθῶς δὲ ἵνα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον, καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Οὐ μόνον ὅμως καθ' ὅλα ταῦτα ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ἀνατρεπόμενον ὁλόκληρον τὸ μηχανήμα αὐτοῦ. Ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρέσβυν ἀπρακτον, ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεθάρρυνε τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα, ὁ δὲ Ραούλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ πολὺ χρηστότερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνωσεν αὐτῷ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του, ὅτι ὁ μοναχὸς τὸν ὁποῖον τιμᾷ ὡς αὐτοκράτορα εἶναι

ὑποκριτῆς καὶ γόης ἀνὴρ, ὅλως δὲ πλάσμα τὸ κατ' αὐτόν, διότι αὐτός, ὁ Ραούλ, εἶδεν αὐταῖς ὄψεσι τὸν ἀληθῆ αὐτοκράτορα Μιχαήλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν φκίον ἐνδεδυμένον τριβώνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προσέθετο δὲ ὅτι ἐπανερχόμενος ἤκουσε καθ' ὁδὸν τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἔξωσιν τοῦ Βοτανειάτου καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγόρευσιν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος κατέστησε συμβασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαήλ Ζ' τὸν μέλλοντα γαμβρὸν τοῦ Ροβέρτου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ· ὅτι ἐκχυνοποιήθη οὕτως ἀποχρώντως ἡ φιλοτιμία τοῦ ἡγεμόνος τῶν Νορμαννῶν, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη λόγος δίκαιος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου δικπραχθέντων ἀδικημάτων. Ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, ὅστις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μοναχὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν βασιλέα Μιχαήλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιέμενε διδασκαλίας παρὰ τοῦ Ραούλ, παρωργίσθη τοσοῦτον, ὥστε ἀπεδίωξεν ἀμέσως αὐτὸν ἀπειλήσας ἔτι δεινότερα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ραούλ Ρογέρος εἶχεν ἤδη αὐτομαλήσει πρὸς τοὺς ἡμετέρους· διότι, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλεκτύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὁμονόουν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατετρύχοντο ἐμφυλίων παθῶν καὶ διενέξεων. Κωμικώτατος δὲ ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαήλ, ὅστις ἐνόμισεν ὡσαύτως εὐλογον νὰ ὀργισθῇ καὶ ἀμεγάλῃ κεκραγῶς καὶ τὸ μὲν τῇ δεξιᾷ πλήττων» ἐν καὶ μόνον, μεθ' ὅρκων φοβερῶν παρεκάλει τὸν Ροβέρτον, τοῦτο, ὅτι ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν καὶ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτόν ὁ Ραούλ, ἵνα ὑποβάλῃ τὸν μικρὸν ἀμέσως εἰς οἴκτιστον θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ ὁ χρηστὸς Ραούλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ροβέρτος οὔτε ὁ ψευδομιχαήλ ἐμελλον ποτὲ νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πόσον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἀννα Κομνηνὴ, ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ τυχύτην ἀγυρτίαν.

Μετὰ τὴν τοιχύτην ἐκδοκὴν τῆς πρεσβείας τοῦ Ραούλ, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξύ τὸ ἔαρ, ὁ Ροβέρτος, ὅστις εἶχε συμπληρώσει τὰς παρασκευάς του, εἶχε διατάξει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, καὶ εἶχε προσέλθει εἰς Βρεντήσιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλεיותרον τὴν ἐναρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος.

Δοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα πλοῖα εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, τὸν ἔπειτα διαβόητον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γενόμενον, παρήγγειλεν αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν, ἣν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὀνομάζει Κορυφώ. Ἀλλ' ὁ Βοημοῦνδος ἐπελθὼν εὔρε τὴν νῆσον ταύτην τοσοῦτον ὀχυράν, ὥστε δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, καὶ ἀνέκκμηψεν ἀπρακτὸς πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δέ, κατὰ μῆνα ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ Κέρκυραν μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαήλ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ, ἐνῶ ἡσχολεῖτο περὶ τοῦτο προκχτέπεμψε πάλιν τὸν Βοημοῦνδον, ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Δυρράχιον χωρὶα τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀγγελίαι τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Ἀλέξιος ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ἀπὸ τῆς ἀνκρρήσεως αὐτοῦ μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤλπισεν ὅτι ὁ Ροβέρτος μαθὼν τὰς τιμὰς τὰς ἀποδοθείσας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαήλ Ζ' Κωνσταντῖνον, θέλει ἀποτραπῆ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ, καὶ μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὰς ἐπανειλημμένας κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεις, τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καὶ τὴν πρώτην ἀπόβασιν τοῦ Βοημοῦνδου περὶ Δυρράχιον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν περιέμενε τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα ὅπως παρασκευασθῇ πρὸς ἄμυναν, καὶ ὅτι ἤρχισεν ἐργαζόμενος συντόνως ἐπὶ τούτῳ, ἅμα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἀπριλίου ἐβεδαιώθη ὅτι ὁ Ροβέρτος ἐπιμένει εἰς τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, τοιαύτη ὥστε πᾶς ἄλλος ἠθέλεν ἀπελπισθῇ. Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τούτου ρηθέντα, ἐνθυμίζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὴν Κύζικον καὶ τὴν Νίκαιαν ὅτι στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν, ὅτι χρήματα δὲν ὑπῆρχον, καὶ ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπῆρχετο ὁ Ροβέρτος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπέβλεπε τὸ θάρος, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐφρόντισε περὶ κατασκευῆς στρατοῦ, περὶ προχείρου ἐξοικονομήσεως χρηματικῶν τινῶν πόρων, περὶ ὀχυρώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ προχείρου τινὸς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων καὶ περὶ εὐρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου.

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐνεργηθέντα ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὠμονόουν πρὸς ἀλλήλους· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δυνησθησάμενοι ὄντες κατὰ τοῦ Ροβέρτου, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ρογέρου καὶ Ραούλ, πολλοὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ Ροβέρτου ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ τῶν ἡμετέρων. Ὁ ἀδελφός του Οὐμβέρτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβέρτοπουλος ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν ὡσαύτως, στενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ. Ἄλλος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ροβέρτου, ἐξ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Ἑρμάννος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἐκαραδόκει ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θεῷ αὐτοῦ προσήκουσαν ἡγεμονίαν τῶν Νορμαννῶν. Ὁ τραχὺς καὶ πλεονέκτης Ροβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς καθ' ἑαυτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῷ κλήρῳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἐρβάτος ἐφάνη προθυμότερος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, καὶ προέτρπε τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὅλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως, παρεσκευάσθη κατὰ νώτων τοῦ Ροβέρτου ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ στάσις, ἣτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ἀλέξιος δὲν περιορίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἐρρίκου τοῦ Δ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπῆλθει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο πολεμίως πρὸς τὸν Νορμαννὸν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ ὡς σύμμαχον τοῦ Γρηγορίου Ζ'. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπανειλημμένως προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἐπεμψε δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Γερμανίαν, τὸν Χοιροσφάκτην, καὶ σώζεται ἡ διὰ τούτου διαβιβασθεῖσα πρὸς τὸν Ἐρρίκον Δ' ἐπιστολή, ἣτις περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρους, καὶ προσέτι παρέχει ἡμῖν ἔννοιάν τινα τοῦ ἐπισήμου ὕφους τὸ ὅποῖον μετεχειρίζετο τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλή γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μο-

νάρχην τῆς Δύσεως. Αἱ προτρυφεύσεις ὅς ἀπονέμει αὐτῷ ὁ Ἀλέξιος εἶναι· πανευγενέστατε καὶ τωρόντι χριστιανικώτατε ἀδελφέ, ἔτι δὲ καὶ ἡ εὐγενία σου καὶ ἡ μεγαλοδύναμός σου ἐξουσία. Περὶ ἐαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν λέγει ἡ βασιλεία μου καὶ τὸ κράτος ἡμῶν. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἀμνηχανίᾳ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπέφευγε τοῦ ν' ἀποκαλέσῃ βασιλέα τὸν Ἑρρίκον. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὰ πράγματα, ὁ Ἀλέξιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν, πέμπει αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ ποικίλα δῶρα καὶ εἰς χρήματα 144,000 χρυσῶν (2,160,000 περίπου δραχμῶν), ὑπόσχεται νὰ στείλῃ, ἀφοῦ τελεσθῶσιν οἱ νενομισμένοι περὶ τῶν συνθηκῶν ὅροι, ἑτέρως 216,000 χρυσῶν (3,240,000 περίπου δραχμῶν), καί, ἵνα κηταστήσῃ τὸν σύνδεσμον στενότερον, προσφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσακκίου, ὡς σύζυγον μιᾶς τῶν τοῦ Ἑρρίκου θυγατέρων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἀποστελλομένου ἀργυρίου, λέγει αὐτὸ ρωμανάτον παλαιᾶς ποιότητος. ἐξ οὗ ὑποδεικνύεται ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἔκτοτε τὸ ὀλέθριον σύστημα τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κηδνηλείας τῶν νομισμάτων. Ὁ Ἑρρίκος ἀπεδέχθη προθύμως τὰς γενομένας προτάσεις, καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀπουλίαν μικρὰν ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν, ἀλλ' οἱ ἀδιάλειπτοι κητὰ τοῦ Γρηγορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἥττον ἐπωφελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπερισπασμὸν· ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀρχιερέως, ἡ μᾶλλον τῆς κηδυνευούσης ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας αὐτοῦ· διότι περὶ ἀρχιερέως ἀληθῶς εἰπεῖν ὀλίγον ἐκῆδετο, φανακίζων καὶ αὐτὸν ἀσυνειδήτως ὁσάκις εἶχε πρὸς τοῦτο ἴδιον συμφέρον.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξιος ἔλαβεν ἐπικουρίαν καὶ παρὰ τῶν Ἑνετῶν. Ἡ ἀνκτολικὴ μοναρχία ἡ κητὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους πολλάκις θαλασσοκρατήσασα, ἀπέβηκε τὸ πλεῖστον τῆς νηυτικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ τῆς πεζικῆς, ἐπὶ τῶν μακρῶν ἐμφυλίων διενέξεων αἵτινες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀνακρήσεως. Καὶ τὸν μὲν ἡπειρωτικὸν στρατὸν ἥλπισεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀναπληρώσῃ οἴκοθεν, στόλον δὲ ὁπωσοῦν λόγου ἄξιον ἦτο ἀδύνατον νὰ περυσκευάσῃ δι' ἔλλειψιν καιροῦ καὶ πόρων. Ἐπραξε μὲν καὶ κητὰ τοῦτο ὅ,τι ἦτο δυνατὸν, καὶ ἔπεμψε νηυτικὴν τινὰ μοῖραν εἰς τὸν Ἀδρια-

τικὸν κόλπον, ἀλλ' ἐπειγόμενος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἔχοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στόλον ἰσχυρόν, καὶ συμμάχους τοὺς ναυσί-
βίους Δαλματοὺς, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑνετῶν.
Δυστυχῶς μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν διὰ
χρημάτων, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην προ-
νόμια ὑπέρογκη περὶ ὧν θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλειότερά τινα,
διότι εἴπερ τι καὶ ἄλλο συνετέλεσαν τοῦ καιροῦ προϊόντος εἰς τὴν
τοῦ κράτους κατάρυσιν.

Ἐκ τῶν ἰταλίδων πόλεων ἡ Ἀμαλφίς καὶ ἡ Ἑνετία ἱδρύσαν τὰς
πρώτας ἐμπορικὰς ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἀποικίας κατὰ τὴν δεκά-
την καὶ τὴν ἐνδεκάτην ἐκκτονταετηρίδα· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς
ἐνδεκάτης αἱ τῶν Ἀμαλφιτανῶν ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὅλως εἰς
τὰς ἐνετικές. Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προη-
γουμένῳ βιβλίῳ, τὰς τε ἀρχαιοτέρας τῶν Ἑνετῶν πρὸς τοὺς ἡμε-
τέρους σχέσεις καὶ τὰς ἐπὶ Βασιλείου Β' ἔτι ἐπιτραπείσας αὐτοῖς
προνομίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος περιέστη ἤδη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ
παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πολὺ μείζονα δικαιώματα. Ὑπῆρχον μὲν
καὶ πρότερον πολλοὶ ἔμποροι Ἑνετοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ
εἶχον αὐτόθι ἰδίας οἰκίας, δὲν ἀπετέλουν ὅμως σωματεῖον αὐτοτε-
λές καὶ αὐθύπαρκτον. Ἦδη δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, ὠφελουμένη ἐκ
τῆς ἀμνηχανίας τοῦ Ἀλεξίου, κατῴρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ β-
σιλευούσῃ κοινότητι ὅλως σχεδὸν ἀνεξάρτητον, διὰ τῶν προνομίων
τὰ ὅποια εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε καὶ τῆς ἐπιτηδείας αὐτῶν τοῦ και-
ροῦ προϊόντος χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως, κατήντησε νὰ συγκροτήσῃ
ἀληθὲς κράτος ἐν κράτει. Αἱ ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος
ἀνέλαβε περὶ τούτου διετεπώθησαν ἐν χρυσοβούλλῳ ἐκδοθέντι κατὰ
μάϊον τοῦ 1082. Εἰς τοὺς Ἑνετοὺς παρεχωρήθη περὶ τὸν λιμένα
τοῦ Πέραν, ὅστις ἀνέκαθεν ἐλογίζετο ὡς τὸ κυριώτατον ἐμπορεῖον
τῆς πρωτευούσης, πλησίον τῆς παλαιᾶς ἐβραϊκῆς σκάλας, ὁλόκλη-
ρον τμήμα ὡς κτῆμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ
ἀποβάθρων, οἰκιῶν, ἐργαστηρίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς
καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀκινδύνου ἐκκλησία, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται,
ἀνέκαθεν ἐλειτούργοῦντο οἱ αὐτόθι διατρίβοντες Ἑνετοί. Ὁ δούξ
Ἑνετίας ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοσεβαστοῦ μετὰ ἀνα-
λόγου μισθοδοσίας· ὁ πατριάρχης Ἑνετίας ἔλαβε τὴν προσηγορίαν.

τοῦ ὑπερτίμου μετὰ ἀνχλόγου ὡσαύτως μισθοδοσίας. Εἰς πάσας τὰς ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίας ὠρίσθη ὅτι θέλει διανέμεται ἐτησίως ἱκανὴ χρυσίου ποσότης ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου μητρόπολιν κατέστησαν ὑπόφοροι πάντες οἱ ἐξ Ἀυάλφιος κατέχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ παραχώρησις ἰδίου τμήματος δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάσας τὰς ἄλλας τοῦ κράτους «ὅποι ποτ' ἂν ἐκεῖνοι ῥτήσχντο» καὶ προσέτι ὠρίσθη ὅτι οἱ Ἑνετοὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος θέλουν πωλεῖ καὶ ἀγοράζει μηδὲνα καταβάλλοντες τελωνιακόν, λιμενικόν, ἢ ἄλλον οἶον δῆποτε φόρον, ὄντες «ἐξω πάσης Ρωμαϊκῆς ἐξουσίας». Ἴνα κατχνοήσωμεν ὁπόση ἐλάττωσις ἐκ τούτου ἐπῆλθεν εἰς τὰς εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου, δέον νὰ προσθέσωμεν ὅτι τοιαῦται ἐντελῶς ἀφορολόγητοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἰδρύθησαν, παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιόλογα τοῦ κράτους ἐμπορεῖα τὰ ἑποῖα συνέπεσε μὲν καὶ ἄλλοτε νὰ ἀνκφέρωμεν, ὀνομάζομεν δὲ αὖθις ἐνταῦθα πρὸς πλείονα τοῦ ἀναγνώστου εὐκολίαν. Ρητῶς λοιπὸν μνημονεύονται ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἐν Ἀσίᾳ μὲν εἰς Λαοδίκειαν, Ἀντιόχειαν, Μάμιστρα, Ἀδανα Ταρσόν, Ἀττάλειαν, Στρόβιλον, Χίον, Θεολόγον καὶ Φώκκιαν· ἐν Εὐρώπῃ δὲ εἰς Δυρράχιον, Αὐλῶνα, Κερκυραν, Βόνιτσαν, Μεθώνην, Κορώνην, Ναύπλιον, Κόρινθον, Θήβας, Ἀθήνας, Εὐβοίαν, Δημητριάδα, Θεσσαλονίκην, Χρυσόπολιν, Περιθεώριον, Ἀβυδον, Ραιδεστόν, Ἀδριανούπολιν, Ἀπραν, Ἡράκλειον καὶ Σηλυβρίαν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν ἐξ ἄρχῃς, τὸ δὲ τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἀνάλογοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἐσυστήθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κύπρον καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς σημαίας καὶ διὰ τινων πρὸς αὐτὴν παραχωρήσεων πολλὰ καὶ ἄλλα εὐρωπαϊκαὶ πόλεις καὶ ἐπικράτειαι ἠδύναντο κατὰ χρηστικῶς νὰ νέμονται τὴν αὐτὴν ἐν τῷ κράτει ἀτέλειαν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατον μέρος τῶν εἰσπράξεων αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' αἱ ἐνετικαὶ αὗται ἀποικίαι κυβερνῶμεναι ἔπασσι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπόλεως αὐτῶν καὶ διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς ἐν Ἑνετίᾳ κεντρικῆς κυβερνήσεως,

καὶ πλουτήσασαι καὶ θαλασσοκρατήσασαι, καὶ ἀκριβεστάτας συλλέξασαι γεωγραφικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς περὶ τοῦ τόπου γνώσεις, καὶ ποικιλοτρόπως περιπλακεῖσαι εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, ἀναγκασίως παρσκευάσαν τὴν μετὰ 120 ἔτη ἐπελθοῦσαν ὀριστικὴν αὐτοῦ κατάλυσιν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ θυσίαι δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἐξηγόρασε τὴν συμμαχίαν. Ἡδύνατο ἄρά γε νὰ ἀποφύγῃ τὰς θυσίας ταύτας; Νομίζομεν ὅτι ἡδύνατο. Βεβαίως οἱ Ἑνετοὶ προσήνεγκον αὐτῷ λόγου ἀξίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἐμπόδισαν τὸν Ροβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἀδρίαν· καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ ξηρὰν καὶ οὐχὶ κατὰ θάλασσαν. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος δὲν προσφκειοῦτο διὰ πάσης θυσίας τοὺς Ἑνετούς, οὗτοι ἡδύνατο νὰ ρίψωσι τὸ βάρος τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν ἀντίθετον πλάστιγγα συμμαχοῦντες μετὰ τοῦ Ροβέρτου. Οἱ Ἑνετοὶ ἐκέρδαινον τοσαῦτα ἀπὸ τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεων, ὥστε δὲν ἤθελον διακινδυνεύσει τὰ βέβαια αὐτῶν ὠφελήματα ἐπὶ τῇ ἐπισφαλεῖ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσποριθῶσιν ἔτι μείζονα. Τὸ πολὺ δὲν ἤθελον παράσχει τῷ Ἀλεξίῳ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ροβέρτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἡττήθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ διότι ἐπανειλημμένως κατὰ ξηρὰν κατετροπώθη. Αἱ παραχωρήσεις λοιπὸν ἐκεῖναι ὑπῆρξαν ἐν τῶν μεγαλητέρων τοῦ Ἀλεξίου σφαλμάτων.

Εὐτυχῶς ἐνῶ ἔπραττε τὸ λάθος τοῦτο, ἡσχολεῖτο ἐν ταύτῳ δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων. Πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καὶ τόσῳ πλειοτέρων χρημάτων ὅσῳ ἐπρόκειτο νὰ ἐπαρκέσῃ ὅχι μόνον εἰς συντήρησιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν συμμάχων. Εἶδομεν ὅτι εἰς μόνον τὸν Ἑρρίκον Δ' ἐδέησε νὰ ἀποστείλῃ 360,000 χρυσῶν, ἥτοι ὑπὲρ τὰ 5,400,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ θεραπεύσωσι τοσαύτας χρεῖας, διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ διοίκησις, ἥτις ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνορθωθῇ ἐντὸς μικροῦ διαστήματος, ἡ νέα κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἐκτάκτους συνδρομάς. Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοί, ἅπαντες οἱ μεγιστᾶνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσι-

μον ταύτην στιγμήν, τὸ πλεῖστον τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας. Καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβληθῇ χεὶρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δέ τινες ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ἀνθίσταντο, ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις ἐκυβέρνηε τότε τὰ πράγματα, διότι ὁ Ἀλέξιος ἀντηγωνίζετο ἤδη πρὸς τὸν Ροβέρτον, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν ὅπως κατὰκτείνῃ τοὺς δυστροπωτέρους, «ἀναγκάζομαι,» ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους «ἀναγκάζειν οὐδ' οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν,» καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τὸσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου, ὥστε μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου, ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισε δεόν νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων ἐπὶ συνελεύσεως εἰς ἣν παρήσαν ἡ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικόν, καὶ οἱ ἔγκριτοι τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα «εἰς δέον ἀνήλωτο κατὰ τὸν Περικλέα ἐκεῖνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν τιμῆς δεδραπάνηται.» Τούτους τοὺς λόγους ἀποδίδει αὐτῷ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα, μαρτυροῦσα οὕτω ὅτι ἔκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ παραθέτωσιν ἐπισήμως τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τούτων πάντων ὁ Ἀλέξιος εἶχε διατάξει τοὺς στρατηγοὺς τῆς κατὰ πόντον Ἡρακλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Χώματος νὰ δράμωσι μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ καταλίπωσιν εἰς τὰ θέματα αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκασίας φρουράς. Προσέτι παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατὰ τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νήσων νὰ ἀνθέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ· ἰδίως δὲ δυσπιστῶν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰλλυρίας Γεώργιον Μονομαχάτον, τὸν ἐδρεύοντα εἰς Δυρράχιον, τὸ ἐπισημότερον φρούριον τῆς δύσεως, ἐξαπέστειλεν αὐτῷ αὐτοῦ ἓνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἱκανωτέρων φίλων του, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον. Καὶ τούτων γινομένων, ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ὅσον οὐδὲν τε ὀλιγώτερον ὁχληρὰν τὴν γειτονίαν τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σολιμάν, εἶχον γίνει κύριοι πολλῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅτι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας· ἐκεῖθεν δὲ ὁρμώμενοι ἐληλάτουν τὰς πέριξ χώρας, καὶ ἐφορολόγουν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Βιθυνίαν. Κατὰ δυ-

στουχίαν δὲν προέκειτο ἤδη νὰ καταπολεμηθῶσι σπουδαίως. Ὁ ἑλληνικὸς χριστιανισμὸς, προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἡναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀνακωχὴν τινα, νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγάλητέρου κινδύνου. Ὅθεν διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ περὶ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα τουρκικὰ ἀποσπάσματα, καὶ βιάσας τοὺς πολεμίους νὰ ὑποχωρήσωσι πέραν τῆς Νικομηδείας, συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς, δι' ὧν ἐδόθη μὲν αὐτοῖς ὄριον τὸ ποτάμιον ὁ Δράκων (σήμερον ὀνομαζόμενον Κιργετσίδ καὶ ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον,) ὑπεχρεώθησαν δὲ οὗτοι νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸ ποτάμιον τοῦτο.

Πρὶν ἔτι ἐξομαλυνθῶσιν οἱ πρὸς ἀνατολὰς περισπασμοί, εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ροβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, καίτοι πολλὰ ἔπαθεν ἐν τῷ μεταξύ ἀτυχήματα. Εἶδομεν ὅτι, ἐκπλεύσας ἐκ Βρεντησίου περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου μηνός αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἄλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἔπεμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρίᾳ τινὰ ἐπιτήδειαν εἰς ἀπόβαςιν. Ἡ κατάστασις τῶν φρουρίων εἶχε παρκαμνηθῇ οὐδὲν ἥττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλέων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου τὸ μεσολαβῆσεν μεταξύ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων δὲν ἐπέτρεψεν ὅλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχρῶσιν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθασε νὰ βελτιώσῃ ὅπως οὖν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυρραχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλης τῆς πόλεως κειμένου Αὐλῶνος, ἡδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταστῇ κύριος ὁ Βοημοῦνδος. Μετὰ δὲ τὴν χεῖρωσιν τῆς Κερκύρας, ἐπελθόντος καὶ τοῦ Ροβέρτου εἰς Αὐλῶνα, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβιβάσθη ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἐπετράπη νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ Δυρράχιον, ἐνῶ ὁ Ροβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιον ἀποκλίνας, καταλαμβάνεται

ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλῶσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβεράς, καὶ δικασκορπισθεὶς πάσχει τὰ πάνδεινα. Αὐτὸς ὁ Ροβέρτος ὑπέστη τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀνεδείχθη ὅμως ὡς πάντοτε ἀτρόμητος, ἐσώθη μετὰ τῶν πλείστων πλοίων, καὶ περιμείνας εἰς Γλαβινίτζαν 7 ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσι μὲν οἱ θαλασσομαχήσαντες, ἀναπαυθῶσι δὲ τὰ στρατεύματα, ἐπέλθῃ δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος, ἐξώρμησεν αὐθις ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ὥστε περὶ τὰ μέσα ἰουλίου, ἐστρατοπεδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρυλήτου Ἐπιδάμνου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς πρώτας τῆς πολιορκίας παρασκευάς, μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ροβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ἀνέδειξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐξάίρετον τόλμην καὶ καρτερίαν, ἀλλ' ἡττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀντιπάλων. Οἱ νικηταὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυρραχίου ἐτροφοδότησαν τὸ φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον προσῆλθε καὶ ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεῖσα ναυτικὴ μοῖρα καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησεν ὁ Ἀλέξιος. Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπέστη ἡδὴ καὶ ἔπαυσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἡ μετὰ τῆς Ἰταλίας συγκοινωνία διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιῆλθον ἐντεῦθεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἔνδεια τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἡττης ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἠκρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον· ἀνηγγέλλετο δὲ ἡ προσεχὴς ἄφιξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Καὶ ὅμως οὐδεμία τῶν συμφορῶν τούτων ἴσχυσε νὰ διασείσῃ τὸ ἀπτόητον τοῦ Ροβέρτου φρόνημα, ὅπερ δικαίως θαυμάζει ἡ Ἀννα ἡ Κομνηνή.

Ἄλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ροβέρτος, εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἴσον μὲν κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν, πλεονεκτοῦντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἡττης τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμὸς τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἵπποτικῶν πανοπλιῶν τῶν πολεμίων καὶ ἡ πολλὴ τοῦ ἡγεμόνος φήμη εἶχον ἐκφοβίσει ὅπως οὖν τὴν φρουρὰν τοῦ Δυρραχίου. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἐπιτηδείως

παρασκευάσας τὴν πόλιν πρὸς ἄμυνάν τε καὶ ἐπίθεσιν, νυχθημερόν περιφερόμενος εἰς τὰ τείχη, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβῆ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομιμνήσκων τοῖς πᾶσι τὸ καθήκον τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἐξεπλήρου προθύμως, καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποχρώσας τὰς ἐπικουρίας, μετέδωκεν εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάρρος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαὴλ μῦθον τοῦ Ροβέρτου, διὰ τὴν ἀφαιρέσιν ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον τὸ ἠθικὸν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἡ χρηστότης εἶναι ἐπιτηδειότερα τῆς μοχθηρᾶς πανουργίας. Διότι ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα πρεσβεῖαν τῶν ἐπιστημοτέρων πολιτῶν, εἰπόντων ὅτι, ἂν τῶνόντι συνεπάγεται μεθ' ἐαυτοῦ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ, δὲν ἔχει οὗτος εἰμὴ τὴν ἐμφανισθῆ ἐνώπιον τῆς πόλεως, ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὁ Ροβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην· καὶ ἀπελθόντων τῶν πρέσβεων προστάσσει εὐθὺς τὴν κοσμήσασαι πολυτελῶς τὸν ψευδομιχαήλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προπομπῆς, παντοίοις ὀργάνοις μουσικοῖς, καὶ κυμβάλοις συνοδευόμενον, προσάγει αὐτὸν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἀπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συρρεύσει εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα. Ἀλλ' ἅμα πλησιάσαντος ὁπωσοῦν τοῦ γόητος, ὥστε διεκρίθησαν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καταιγὶς χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλέα, διότι πλεῖστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον γνωρίσει τὸν ἄνθρωπον ὑπηρετοῦντα ἄλλοτε ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἐτι δὲ ἀγανακτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφιδάζοντος τοῦ Ροβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν, ἐξορμᾷ αἰφνης ἡ τοῦ Δυρραχίου φρουρά, καὶ οὐ μικρὰν ἐπαγαγοῦσα εἰς τὸ τεθορυβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν, ἐπανῆλθεν ἀδελφῆς ἐντὸς τοῦ τείχους. Καὶ ἐπὶ τῆς νχυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς Ἐνετούς, ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἔξοδον, καθ' ἣν προελάσας μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ροβέρτου, ἐπήγαγεν ἱκνὸν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἥτταν τῶν Νορμαννῶν ἐπὴρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἄν ὁ πεισματώδης Ροβέρτος δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων μηχανῶν ἐπιτηδείων πρὸς τειχομαχίαν, ὁ Παλαιολόγος μὴ ἀρκούμενος τὴν ἀποκρούσθαι νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς ἐφόδους τοῦ ἀντιπάλου, ἐπεχείρει ἐξόδους πο-

λὸ τῶν προτέρων μεγαλητέρας, καθ' ἃς αἰέποτε μὲν ἔδιδε δείγματα λαμπρᾶς γενναιότητος, πολλάκις δὲ ἔλαβε πληγὰς βαρείας. Οὐδὲν ἤττον ὁμῶς ἐνεκαρτέρει ὁ Ροβέρτος, περιέσφιγγεν ὁσημέραι στενότερον τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰ πέριξ ὄρη καὶ τέμπη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφῶν διάδοσιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους καὶ πλείστας παρεῖχεν ἐλπίδας τῷ Ροβέρτῳ μέγας τις μόσυν, ἦτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατεσκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων, δι' ὧν ἦσαν ὠχυρωμένα τὰ τείχη τοῦ φρουρίου. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου τούτου πύργου πᾶνωμα ἐκλείετο διὰ θύρας δι' ἧς 500 ἄνδρες ἔμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος παρατηρήσας καλῶς τὰ κατὰ τὴν μηχανὴν ταύτην, κατεσκεύασε διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προσηρτημένην ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτοῦ ἄκρας δοκὸν ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἴστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος· ὥστε καταπίπτουσα ἔφρασσε διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἐμπόδιζεν αὐτὴν τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαίωσε παντάπασιν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ροβέρτου, καὶ ἐνῶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιδάσωσι τὴν θύραν, κατεχαλαζοῦντο ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βελῶν καὶ λίθων, καὶ κατεφλέγοντο διὰ νάφθης καὶ πίσσης, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐμπρησθέντος τοῦ τῶν πολεμίων πύργου οἱ μὲν εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ πᾶνωμα εὐρισκόμενοι Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτω ἰστάμεναι ἀνοίξαντες τὴν περιπέδιον θύραν ἔφευγον. Τῇ δὲ στιγμῇ ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ τῆς πυλίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινὰς ἄνδρας, οἵτινες κατακόψαντες ὅσους ἀπήντησαν Νορμαννοὺς, συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

Ἄλλ' ἤδη ἐπήρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυρραχίου αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος. Συμβιβασθεὶς, ὡς προείπομεν, προχείρως πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ συγκεντρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα τάγματα τῆς Ἀσίας, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς πρωτευούσης περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς μητρὸς. Ἐγραψε δὲ πρὸς τὸ ἐν Ἀνδριανουπόλει στρατό-

πεδον, ὅπου εἶχον συρρεύσει οἱ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νεοσύλληκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἑβρου διάβασιν. Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσετο ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἡμῖν Πακουριανόν, προχειρισθέντα δομέστικον τῆς Δύσεως, καὶ διορίσαντα ὑποστράτηγον αὐτοῦ τὸν Νικόλαον Βρανῆν «ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα περὶ τὰ πολεμικά.» Ἐνωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων, ὁ Ἀλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀνγκυαίας αὐτῆς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις. Τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ὡπος, τῶν Μακεδόνων ὁ Ἀντίοχος, τῶν Θετταλῶν ὁ Ἀλέξανδρος Κεβασίλας. Παρείποντο δὲ δισχίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι Πχυλικινῆται ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ἐκντᾶν καὶ Κουλέοντα· οἱ Πχυλικινῆται οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν πολυθρυλῆτων ἐκείνων αἰρετικῶν τῆς Ἀσίας, οἵτινες πολλάκις κατὰτροπωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων μετωκίσθησαν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς περὶ Φιλιππούπολιν χώρας καὶ ἀνεδείχθησαν αἰετοτε μαχηταὶ μὲν φοβεροὶ διὰ τὴν ἀρειμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τοῦ κράτους ἀμφίβολοι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδανιώτας, ἀποικίαν περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ Ἀξίων ἐγκατασταθεῖσιν, ἤγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἐκ πατρὸς μὲν Τούρκου γεννηθείς, ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος. Καὶ ἄλλους δὲ τοιοῦτους Τούρκους θέλομεν ἀπαντήσῃ εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξὺ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ πάλης, ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν Φρχγικῶν ταγμάτων προῖσταντο ὁ Πανουκωμίτης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οὐμβερτόπουλος, τῶν δὲ Βαριάγων, ὁ Ναμπίτης. Προσῆλθε δὲ ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμὼν Βοδῖνος.

Ὁ Ἀλέξιος χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ γυμνάσῃ ὅπως οὖν τὸν αὐτοσχεδίως συναρμολογηθέντα ἐκεῖνον στρατόν, καὶ νὰ λάβῃ ἀκριβεστέρως περὶ τῶν κατὰ τὸν Ροβέρτον εἰδήσεις, ἐπλησίασε μεσοῦντος τοῦ Ὀκτωβρίου εἰς τὸ Δυρράχιον, ἐστρατοπέδευσε ἐπὶ λόφου ἐν διαστήματι τεσσάρων σταδίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιόθεν δὲ ὄρος ὑψηλὸν καὶ ἐν τῷ ἄμ. ἐμήνυσε πρὸς τὸν Παλαιολόγον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρα-

τήγιον. Ὁ συνετὸς τοῦ Δυρραχίου πρόμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακούσῃ, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον ἐπισφαλῆ στιγμήν· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανειλημμένην παρ' ἀγγελίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ· καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ ἐξέθετο πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γεγόμενα καὶ τὴν παροῦσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἠρωτήθη ἂν νομίζῃ καλὸν νὰ συναφθῇ μάχη κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήντησεν ὅτι ὄχι· καὶ ὅτι φρονεῖ προτιμότερον νὰ ἀποκλεισθῇ πανταχόθεν ὁ Ροβέρτος, νὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαλείπτων ἀκροβολισμῶν, νὰ στερηθῇ τῶν ἀναγκαίων τροφῶν καὶ οὕτω νὰ βιασθῇ νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα. Ἡ γνώμη αὕτη τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνετωτέρα. Τῷ οὖν ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ὀρίζεται εἰς 70,000 ἀνδρῶν, ἐνῶ οἱ περὶ τὸν Ροβέρτον δὲν ἦσαν πλειότεροι τῶν 30,000· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ἐπιτηδειότεροι τοῦ ὑπερδιπλασίου ἐκείνου πλήθους. Ἡ πανοπλία αὐτῶν ἦτο πληρεστέρα, τὰ ὅπλα βαρύτερα, τὰ σώματα ἐν γένει ἀθλητικώτερα καὶ πρὸ πάντων τὸ μάχιμον πνεῦμα σφοδρότερον. Πλὴν τούτου ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου συνηθροίσθη ἐκ τοῦ προχείρου, δὲν ἔλαβε παντάπασι καιρὸν νὰ ἀσκηθῇ, καὶ τὸ χεῖριστον ἐστερεῖτο ἐθνικῆς ἐνότητος, συγκείμενος, ὅπως εἶδομεν, ἐκ φυλῶν ποικίλων, αἵτινες συνετάσσοντο μὲν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλ' ἦτο σφόδρα ἀμφίβολον ἂν ᾔθελον μείνει πισταὶ εἰς αὐτάς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδεχομένων ποικίλων περιπετειῶν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης καὶ μάλιστα ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας. Δὲν συνεκροτεῖτο μὲν καὶ ὁ τοῦ Ροβέρτου στρατὸς ἐκ μαχητῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνην φυλὴν· οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἦσαν εἰμὴ 1,300, ὁ δὲ λοιπὸς ὅμιλος ἀπηρτίσθη ἐξ Ἰταλῶν καὶ ἄλλων τυχοδιωκτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ πλεονεκτήματος τῶν ὅπλων, ὁ στρατὸς οὗτος παρεσκευάζετο καὶ ἤσκετο ἀπὸ τριῶν ἡδὴ ἐτῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπέβη ὁμοειδέστερος τοῦ ἀντιπάλου· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἔμελλε νὰ δεκαπλασιάσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἢ πεποιθήσεις, ὅτι ἂν ἤττητο, οὐδεμίαν εἶχε σωτηρίας ἐλπίδα. Τὸ φρονιμώτερον λοιπὸν ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν ἐμπει-

ροτέρων στρατηγῶν, πάντα κρίσιμον ἄγωνα, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ φθείρων οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογιζόμενοι ὅποσον δεινῶς εἶχον τὰ κατὰ τὸν Ροβέρτον, συμπεπιεσμένον ὄντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ ὄντα κύριον αὐτῆς καὶ δυσκόλως δυνάμενον νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰταλίας, οὐδύλως διστάζομεν ὅτι ἀπλοῦς ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμός ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐπαγάγῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολεμίων. Ὅτε μετὰ τινας ἐνικυτούς, ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ροβέρτου υἱὸς Βοημοῦνδος ἐπενέλαθε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, ὁ Ἀλέξιος ἐμπειρότερος γενόμενος ἠνάγκασε, διὰ τοιούτου τινὸς ἀποκλεισμοῦ, τὸν ἀκάθεκτον Νορμαννὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἑλληνος μονάρχου. Ἀλλὰ ἤδη παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιστοιχίζετο, οἱ Δοῦκαι, οἱ Συναδηνοί, οἱ υἱοὶ τοῦ Ρωμανοῦ Διογένης, νεανίαί φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδυνοι, ἡγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀφικνουσας τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εὐρισκόμενος ἔτι εἰς τὰ μεθόρια τῆς νεανικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας διετέλει ὀργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ περιῦθρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἓνα τῶν ὀνομαστότερων μαχητῶν τῆς δύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστάδην ἄγων.

Ὁ ἄγων οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ Δυρράχιον τῇ 18 Ὀκτωβρίου 1081. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ τεταγμένη οὖσα παρὰ τὴν θάλασσαν, εἶχεν ἤδη κατατροπωθῇ, ὅτε ἡ ἀνένδοτος κερτερία τοῦ Ροβέρτου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρατάξεως, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγωνος· ἡ δ' ἀπιστία τοῦ βασιλέως τῶν Σέρβων Βοδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν κρίσιμωτέραν στιγμὴν, συνεπλήρωσε τὴν ἥτταν τῶν περὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ροβέρτος διενυκτέρευσε ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ ἐξακισχίλιοι νεκροὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἡμφισβητήθη πεισματωδῶς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἔπεσε ὁ γηραιὸς Νικηφόρος Πηλαιολόγος, ὅστις, ἀφοῦ ἔπραξεν ἄλλοτε τὸ λαθὸς νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Ρωμανὸν Διογένην, ἔπειτα δὲ ἔμεινε πιστὸς μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν Βοτονειάτην, εἶχεν ἐπὶ τέλους ἀφοσιωθῇ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς

τὸν νέον τοῦ κράτους σωτῆρα. Καὶ εἶχε μὲν γνωματεύσει κατὰ τῆς μάχης, ἀλλ' ἀποφασισθείσης ἀπαξ αὐτῆς ἀπέθανε περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παρὰ τῷ υἱῷ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανῖαι ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον παρὰσῦρει τὸν Ἀλέξιον, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἀμάρτημα τῆς προπετοῦς συμβουλῆς των· ἅπαντες σχεδὸν ἔπετον ἐκθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος προσπολεμοῦντες, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ προβεβασιλευκότος Κωνσταντίνου Δούκα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ Ζ'. ὁ Νικηφόρος Συναδηνός, «ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὠραιοτάτος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαχόμενος.» ὁ Ζιχαρίας, πλεῖστοι ἄλλοι, ὀνόματα ἀδικηθέντα ἐλεεινῶς ὑπὸ ἄλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προπηλακισθέντα, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν περιόδου, ἐπὶ 800 ἤδη ἐνιαυτοῦς, ἀπεκδεχόμενα ἔτι, ὅπως καρδίαι ἑλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταῖον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐρριψοκινδύνευσεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἦδη διαλυομένης τῆς μάχης, τρεῖς λογάδες τοῦ νορμαννικοῦ στρατοῦ μαχηταί, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκαρτεροῦντα ἔτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ πανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὥρμησαν ἀπὸ ρυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτείναντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα, καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμικρε τοῦ βασιλέως, μικρὸν παρεκκλίναντος τοῦ ἵππου, τοῦ δέ, ἀπώσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέμνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήττει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον, ὑπτιος πεσὼν ἐπὶ τὴν οὐράν τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγον ὀρθωθείς ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος, καὶ ἐδραῖος καθήσας, καὶ μηδὲν τῶν ὅπλων ἀποβαλὼν, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περιέρρυτος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὀψεσιν, ἐξηκολούθει μαχόμενος μέχρις οὗ ἐπέστη ἡ ἀναπόδραστος τῆς ἀποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολεμίων διέπρεψαν ὁ μὲν Ροβέρτος ἐπὶ ἀκραδάντῳ εὐσταθείᾳ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἐπὶ ὀρμῇ ἀκαθέτῳ, ἅπαντες δὲ οἱ Νορμαννοὶ ἱππόται ἐπὶ ἀνδρείᾳ, τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἱματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν πεσόντων εὐρέθη καὶ ὁ ψευδουβασιλεὺς Μιχαήλ, ἄδηλον

πῶς φονευθεῖς. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτα εἰσὶ βεβχίως τὰ κατὰ τὴν σύζυγον τοῦ Ροβέρτου Γαίταν, ἣτις παρakoλουθήσασα μὲν αὐτὸν εἰς τὴν διαπόντιον ταύτην στρατεῖαν, μετασχοῦσα δὲ ὅλων τῶν προτέρων κινδύνων, ἡγωνίσθη περιφανῶς καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπενδοῦσαν εἰς τοὺς ἡμετέρους, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνείδιζε τοὺς φεύγοντας· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κρατοῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήττουςα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ διεκώλυσε τὴν πάροδον, καὶ ἀνκτρέπους τοὺς ἀπειθεστέρους, ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξύτερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ Νορμαννὸς χρονγράφος Γουλιέλμος ὁ Ἀπουλος, ἠθέλησεν ἐκ παντός τρόπου νὰ ἐλωττώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴ ἦναι Νορμαννὴ, ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονγράφος δὲν ἠνείχετο νὰ ὁμολογήτῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν ὁμῶν αὐτοῦ γυναικα ἀλλόφυλον. Καὶ ἔπειτα περιμένομεν νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν ἡμετέρων ἀλήθειαν, ἀπὸ τοιούτων ἱστορικῶν. Ὅπόσον εὐγενεστέρᾳ ἀνεδείχθη ἡ Ἑλληνὶς Ἀννα Κομνηνὴ, μὴ διστάσασα νὰ ἀποθαυμάσῃ τὴν ἐξαισίαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλάδα ἄλλην νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἐσπερίαν ἡρώϊδα.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ροβέρτου ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ὁλοσχερής. Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος Ζ' σπεύσας νὰ συγχαρῇ ἐπ' αὐτῷ τὸν σύμμαχόν του, ἀπέδωκε τὸ κατόρθωμα εἰς τὰς εὐλογίας τοῦ ἁγίου Πέτρου· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νίκη ὠφείλετο εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀκμάζον ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν δυτικῶν. Ἀλλὰ καὶ τοὶ πολλάκις παρδεχθέντες τὴν κατὰ τοῦτο ὑπεροχὴν αὐτῶν, νομίζομεν ἐν τούτοις δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, καθ' ἣ ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν περιπετειῶν τῆς προκειμένης μάχης, ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἄνδρες πολλοὶ ἀντάξιοι τοιούτων ἀντιπάλων, καὶ προσέτι ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ἦσαν τότε ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ὅλων τῶν δυτικῶν ἐθνῶν. Οὔτε οἱ Φράγκοι, οὔτε οἱ Λογγοβαρδοὶ, οὔτε οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Νορμαννοὺς. Πλὴν τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἰδρύσωσι κράτη διερκεῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιωσῶσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἡττηθέντων, ἐνῶ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τέλους ἀπεκρούσθησαν. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριο τοῦτο

ἀποτέλεσμα, τὰ πρῶτα τῆς ἡττης ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὸ Δυρράχιον. Ὅθεν τῆς μὲν ἀκροπόλεως αὐτοῦ ἡ ἄμυνα ἀνετέθη ἤδη εἰς τοὺς προὔχοντας τῶν ἀποίκων Ἐνετῶν, τῆς δὲ λοιπῆς πόλεως «τῷ ἐξ Ἀρβανῶν ὀρμωμένῳ Κομισκόρτῃ,» λέγει ἡ Κομνηνὴ. Δευτέραν λοιπὸν ταύτην φορὰν βλέπομεν ἀναφερομένους τοὺς Ἀλβανοὺς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς ἐκ τῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης ἀνδρῶν λαμβάνει ἀξίωμα δημόσιον ἐπιφανέστατον. Ὁ Κομισκόρτης ἀντέστη καρτερικῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1082 διὰ προδοσίας Ἐνετοῦ τινος, ὁ Ροβέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς ὀρμητηρίου ἐπεχείρησε τὴν κατὰκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας καὶ προσελθὼν μέχρι Καστορίας, παρέλαβεν εὐχερῶς τὴν δυσπρόρητον ταύτην πόλιν ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων, εἰς οὓς εἶχεν ἀνχθέσει αὐτὴν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην περιῆλθε τότε εἰς ἔτι μείζονα τῆς προτέρας ἀμνηχανίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ραγδαίαν τῶν πολεμίων πρόσδον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Δυρράχιον ἡττηθέντος στρατοῦ. Ἐτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένος, εἰς δὲ τὸν ἀπαρτισμὸν νέας δυνάμεως παρενεβάλλοντο ποικίλα προσκόμματα. Ἐνῷ αἱ περισωθεῖσαι ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν Τούρκων, πολλὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν κατελήφθησαν ἤδη ὡσαύτως ὑπὸ πολεμίων· ἐνῷ οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπὶ αὐτῆς τῆς μάχης, οἱ Παυλιανῖται ἀποχωρήσαντες εἰς Φιλιπούπολιν, ἀπεποιοῦντο νὰ στρατεύσωσι καὶ πάλιν· ἐνῷ οἱ πρῶτοι πόροι ἠναλώθησαν ἐπὶ ματαίῳ, πολλὴ ὑπῆρχε πρὸς εὐρεσιν νέων δυσκολία.

Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἦτο ἄνθρωπος ἀπτόητος καὶ πολυμήχανος. Εἰμποροῦμεν ἐνίοτε νὰ κατακρίνωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ἀντεπάλαιε πρὸς τὰς ἀπανταχόθεν περικειμένους δυσχερείας, ἀλλὰ δὲν θέλομεν εὖρει ποτὲ αὐτὸν ἀμνηχανοῦντα καὶ μὴ ἡξεύροντα τί νὰ πράξῃ. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐξεργάγη τελευταῖον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ροβέρτον νὰ ἐπιστρέψῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082 εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον, τῷσφ μᾶλλον ὅσφ συγχρόνως ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ' περιέστη εἰς ἔσχατον κίνδυνον.

νον ἀπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ'. Ὁ Ροβέρτος κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ὁ δὲ Βοημοῦνδος κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκυρίευσεν τὰ τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἀρταν, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος συγκροτήσας ἐκ νέου καὶ γυμνάσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν τοὺς πολεμίους. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημοῦνδου κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσης ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεὺς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη, καὶ ἐναγώνιος· κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμαννοί, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσης ἐπιχείρημα, ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει δεύτερον αὐτῶν μετὰ τὸ Δυρράχιον ὀρμητήριον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ ποράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυσμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ τακτικὴ φορολογία, ἄρα οὔτε τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰσηγήσεις τῶν μετὰ τῶν ἡμετέρων τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινὴν. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς, ἀπῆλθε τοὺς μισθοὺς του· ὁ δὲ Βοημοῦνδος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μικρὸν τοὺς ἀφηνιάσαντας συναγωνιστάς, εἰμὴ ὑποσχόμενος νὰ μεταβῇ ἀμέσως εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς του καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ἀναχωρήσας δὲ κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίας καὶ Καλαυρίας Βρυέννιον ὅστις οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Βρυεννίους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατήγοντο ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ ὁ φραγκικὸς τῶν Βρυεννίων οἶκος ἦτο ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς Βρετανίας· ὁ δὲ ἀνὴρ περὶ οὗ ἰδίως ὁ λόγος συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νόθου γενομένης τότε πρό τινων ἐνιαυτῶν κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος αὐτός, ἐξ οὗ λογίζεται ἔλκων τὸ γένος ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος περιφανὴς φιλέλλην Σατωβριάνδος, ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός. Ἀλλ' ἐξ ὅλων τῶν προεκτεθέντων γίνεται κατάδηλον ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραρμείνωσι πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἐλάβανον ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Ροβέρτον ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἅμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημοῦνδου, ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχο-

μένην τοιαύτην συνδρομήν, νὰ ἐξώτῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς Καστορίας. Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1088 ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιорκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία κεῖται ἐπὶ χερσονήσου εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὁμωνύμου λίμνης καὶ κοινωνούσης μετὰ τῆς ἡπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ἣτις ἦτο τότε ὠχυρωμένη διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων· ἡ δὲ χερσονήσος ἐκείνη στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων ἀσφαλεστέρων καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν. Ὁ Ἀλέξιος στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ ἀνέμου ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καὶ, στήτας τὰς ἐλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείῃ νυχθημερὸν τὸν τοῦ τείχους περίβολον· ἀλλὰ θεωρῶν τοὺς ἐντὸς ἐπιμόνως ἀνθισταμένους καὶ ἀδιαλείπτως διορθοῦντας τὰ γινόμενα ρήγματα, μετέβαλε τρόπον ἐφόδου, διακνοηθεὶς τολμηρότερόν τι ἄμα καὶ εὐστοχώτερον. Τὸ ὑπὸ τῆς λίμνης περίκλυστον μέρος τῆς πόλεως περιεκυκλοῦτο, ὡς προείπομεν, διὰ βουνῶν ἀπορρώγων, οἵτινες φυτικῶ τῷ λόγῳ δὲν ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τεῖχος. Τοῦτο εἰκάσας ὀρθῶς ὁ Ἀλέξιος, ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τὴν πόλιν συγχρόνως ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν, δηλαδή ἀπὸ τε τοῦ ἰσθμοῦ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐστρατοπέδευε, καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, διέταξε νὰ συλλεγῶσι πάντα τὰ ἐν τοῖς πέριξ ποταμοῖς ἀκάτια, μετεκόμισεν αὐτὰ ἐπὶ ἁμαξῶν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖθεν κατεβίβασε διὰ νυκτὸς εἰς τὴν λίμνην, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὰ ἄνδρας λογάδας καὶ ἀνέθεσε τὸ ὅλον ἐπιχείρημα εἰς τὸν δεξιώτατον τῶν συναγωνιστῶν τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ὅστις, ἀφοῦ ἄκων δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸ Δυρράχιον, ἠτύχησε τοῦλάχιστον νὰ ἀναδειχθῇ πρωτοεργὸς τῆς ἀνακτήσεως τῆς Καστορίας. Τῶνόντι ὁ Παλαιολόγος ἐκπλεύσας ἀπὸ τῆς ὀχθῆς τοῦ ἰσθμοῦ, προσπελάζει ἔτι νυκτὸς οὔσης καὶ ἐν σιγῇ βαθεῖα εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ περιμένει ἐκεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα. Ἄμα δὲ ἐξημέρωσεν ἐφορμῶσιν ἅφ' ἐνὸς τὰ περὶ τὸν βασιλέα τάγματα ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ κατὰ τοῦ τείχους, ἀναρριχᾶται δὲ ἅφ' ἐτέρου ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντίθετον πετρολοφίαν καὶ ἐπιπίπτει ἀπροσδοκῆτως κατὰ νώτων. Ὁ Βρυέννιος καίτοι οὕτω

ἀπανταχόθεν περιζωσθεῖς, ἐπέμεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀνταγωνιζόμενος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀντίστασις ἦτο ματαία, καὶ ἐνδίδων εἰς τὰς κραυγὰς τῶν πτοηθέντων Νορμαννῶν, παρέδόθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη αὐθις ἐπὶ τοῦ δυσπορθήτου ἐκείνου φρουρίου. Οἱ πλεῖστοι τῶν Νορμαννῶν ἐτάχθησαν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατὸν, ὃ δὲ χρηστὸς Βρυέννιος τοῦτο μὲν δὲν κατεδέχθη νὰ πράξῃ, ὥμοσεν ὅμως πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ὅτι δὲν θέλει ποτὲ πολεμήσει εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἄλωσις τῆς Καστορίας ἐγένετο ἐγκλίρως· διότι ἅμα ἐπαυελθόντος τοῦ Βουημούνδου εἰς Ἰταλίαν, ὃ γέρων Ροβέρτος, ὅστις εἶχεν ἤδη καταβάλλει τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ στάσιν καὶ συνέτρεξεν ὅπως οὖν τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Γρηγόριον Ζ', ἐπεχείρησε παρασκευὰς πολλὰς ἵνα ἐπανορθώσῃ τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀτύχημα. Ἐξεστράτευσεν δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1084. Ἀλλὰ μόλις φθὰς εἰς Βουθρωτὸν μαυθάνει τὴν ἀποστασίαν τῆς Κερκύρας. Ὅθεν ἀνέκαμψε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς αὐτὴν καὶ κατατροπώσας τὸν ἐνετικὸν καὶ τὸν ἐλληνικὸν στόλον γίνεται αὐθις κύριος τῆς νήσου. Ἡ ἀποστασία ὅμως αὕτη ἐχρησίμευσεν κατὰ τοῦτο ὅτι, ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χειμῶνος, ἀνεβλήθη τὸ κατὰ τὴν Ἡπειρὸν ἐπιχειρήμα. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ὃ Ροβέρτος ἐκυρίευσεν μὲν πρὸ πάντων τὴν Κεφαλληνίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν αὐτόθι· καὶ τότε ὁ νορμαννικὸς στρατὸς στερηθεὶς τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος, διελύθη τῇδε κάκεισε. Ἡ ἐπελθοῦσα μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Ροβέρτου διχόνοια ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἐκτελεσεως τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων. Τὸ δὲ Δυρράχιον καὶ πάντα τῆς παραλίας τὰ φρούρια καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς δυσμὰς νῆσοι ἀνεκτήθησαν αὐθις ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐκβασίς τῆς πρώτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Τὸ ἐπιχειρήμα ἐπὶ τέλους ἀπέτιχεν· ὃ δὲ βασιλεὺς μετὰ τετρατεῖς ἀγῶνας κατέστη πάλιν κύριος ὁλοκλήρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τοῦλάχιστον μέρους τοῦ κράτους. Ἀλλ' ὅπως εἶχον τότε, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, αἱ μετὰ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προῖδῃ τις ὅτι νέ-

αι ἔμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἐξ Εὐρώπης ἐπιδρομαί, καθὼς καὶ ἐπῆλθον τῶντι πολὺ φοβερώτεροι τῆς πρώτης, αἱ καλούμεναι σταυροφορίαι. Ἐν τῷ μεταξὺ διῆλθον μὲν ἔτη δέκα ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξιος ἐπεχείρησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν πειθοχίαν τοῦ στρατοῦ, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατὰστασιν τοῦ στόλου, νὰ ἐνψυχώσῃ τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ἐμπορίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὔτε τότε ἔλαβε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου εὐκαιρίαν. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τὸ κράτος δὲν ἔπαυσε προσβαλλόμενον ἀπ' ἀνατολῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὑπὸ ἐχθρῶν ἀνεξάντλήτων· διότι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰμαρμένη τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἰστάμενος εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἐδέχθη τὰ πρῶτα καὶ ὀρμητικώτερα κύματα τῶν χειμάρρων ἐκείνων οἵτινες ἐπὶ 1000 καὶ ἐπέκεινα ἐνικυτούς, ἐκχεόμενοι ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἠπείλησαν τὴν ὑπαρξιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ περιωθέντων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ δύσει ἀνχτείλαντος νέου. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμός, ἐνῶ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπῆρξε συγχρόνως τὸ προπύργιον τῆς τότε Εὐρώπης κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς τότε Ἀσίας. Τὸ δὲ παράδοξον, ἀφοῦ συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος, προσήχθη αὐτὸς βορὰ ἐσχάτη τῶν τελευταίων αὐτῆς σπαραγμῶν.

Ὁ Σελδζουκίδης Σολιμάν κατεῖχεν ἤδη τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Νικαίας Βιθυνίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, μέρος τῆς Κιλικίας, (42) καὶ τὴν μέχρι τῆς Ἀτταλείας παμφυλιακὴν παραλίαν (43). Τῷ δὲ 1085 ἐκυρίευσε καὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὴν καταστροφὴν του, διότι εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Τουτούς, ἀδελφοῦ τοῦ Μελικσάχ καὶ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Συρίας, κατετροπώθη αὐτόθι καὶ ἐτελεύτησε. Τότε ὁ ἐπίτροπος ὃν εἶχε καταλίπει εἰς Νίκαιαν, ὀνόματι Ἀβούλ Κατέμ, ἀπεφῆντο ἐκυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διέλυσε τὰς συνθήκας, ἃς ὁ Σολιμάν εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν

42) Τὸ ἕτερον μέρος τῆς Κιλικίας, τὸ δυτικόν, ἡ τραχεῖα ἰδίως Κιλικία, ἦτο κράτος Ἀρμενικόν.

43) Καὶ μέρος τι δυτικὸν τῆς Καππαδοκίας τοῦ ἀνατολικοῦ ταύτης μέρους ἔργεν ἕτερα δυναστεία Γουρκοπερσική ἢ τῶν Δ α υ ι σ μ α ν ὀ ῶ ν.

Ἀλέξιον. Ὁ δὲ ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς ἀνωμαλίας, ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τινὰ χρόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν Σινώπην, τὴν Νικομήδειαν καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια· καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαλεκσάχ ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβε τὴν ὅλην ἀρχὴν τῆς χερσονήσου ἐκείνης ὁ τοῦ Σολιμάν υἱὸς Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀφ' ἐτέρου πρὶν ἔτι ἐξασφαλισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν κράτος, Τοῦρκος τις πειρατής, ὀνόματι Τζαχᾶς, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1089 κύριος οὐ μόνον τῆς Σμύρνης, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἀντὶ τῆς ζητῆναι κυριεύσῃ ὅσα εἶχεν ἀπολέσει ἐπὶ τῆς Στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδέησε νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ μὴ ἀφήσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Αἱ νῆσοι ἀνεκτήθησαν τῶντι τῷ 1092, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Τζαχᾶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέβη ἰσχυρότερος παρὰ ποτε, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς αὐτόν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀδικόπως περιεσπᾶτο ὑπὸ ποικίλων ἐτέρων πολεμίων.

Τῶντι ἐν τῷ μεταξὺ ἐστασίευσαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κινήματα εὐχερῶς περιστάλησαν· ἀλλὰ πολὺ φοβερώτερον δεινὸν ἐνέσκηψεν ἀπ' ἄρκτου. Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν περὶ Δυρράχιον μάχην οἱ Παυλιανῖται ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας διότι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπέιθετο νὰ σεβασθῇ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεώς των. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σφαλμάτων. Καθ' ὃ πολλάκις εἶπομεν, οἱ Παυλιανῖται ἦσαν ἄνδρες μαχιμώτατοι, ὥστε συνέφερεν εἰς τὸν Ἀλέξιον νὰ τοὺς περιποιηθῇ ὅσον ἔνεστιν. Ἐνῷ δὲ ἀντὶ τούτου ἐψύχρανεν αὐτοὺς δι' ἀνοήτου θρησκευτικοῦ ζήλου, ἔπειτα θελήτας νὰ τοὺς τιμωρήσῃ διότι ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, κατέφυγεν εἰς δόλον αἰσχρόν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ νορμανικοῦ πολέμου, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν βασιλεύουσιν, παρέμεινεν ἡμέρας τινὰς εἰς Μοσυνόπολιν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ ἀφώπλισεν αὐτοὺς δι' ἀπάτης, ἐδήμευσε τὰ κτήματά των, τὰ ὅποια διένειμεν εἰς τοὺς ἰδίους στρατιώτας καὶ ἔπειτα ἐξώρισε τοὺς πλείστους εἰς τὰς δικφόρους νήσους στερηθεῖς οὕτω ἄνευ λόγου μαχητῶν ἀρίστων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν

ὕψηξε τὸ μόνον ὀλέθριον ἀποτελεσμα τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἀμικρτήματος.

Ο Ἀλέξιος εἶχε πρὸ καιροῦ παρ' ἐκυτῷ Παυλιανίτην τινὰ θεράποντα ὀνόματι Τραυλόν, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν γενομένην εἰς τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ κατὰδρομήν, ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συναγαγὼν περὶ ἐκυτὸν μῆτρην οὐ μικρὰν ὀπλιτῶν, ἤρχισε νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος συνεννοήθη μετὰ τῶν πρὸ καιροῦ ἐντὸς τοῦ κράτους κατὰσταθέντων Πετσαενέγων, καὶ εὗρεν αὐτοὺς ὡς πάντοτε προθύμους νὰ κοινωνήσωσι τῆς λεηλασίας. Συνεμάχησε δὲ μετ' αὐτῶν ἡ τουρκικὴ ὡσαύτως φυλὴ τῶν Κομάνων καὶ πάντες ὁμοῦ ἐπεχείρησαν πόλεμον διαρκέσαντα ἔτη πολλὰ καὶ ἐπαγαγόντα πλείστας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας συμφοράς. Τῷ 1086 οἱ Πετσαενέγοι ὑπερβάντες τὸν Αἷμον, κατετρόπωσαν τὸν μέγαν δομέστικον Πακουριανὸν καὶ τὸν ὑποστράτηγον Βρανᾶν, ἀμφοτέρους πεσόντας εἰς τὴν μάχην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἕτερος τοῦ Ἀλεξίου στρατός, ὃν ἤγεν ὁ Τατίκιος, ἀνεχάιτισεν αὐτούς, ἡττηθέντας καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Μαυροκατακλῶν καὶ Βερπητζίωτου καὶ ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ, ὅστις εἶχε διορισθῇ μέγας δομέστικος μετὰ τὸν τοῦ Πακουριανοῦ θάνατον. Ἀλλὰ τὸ ἔτος 1088 αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ὑπερβὰς τὸν Αἷμον κατετρόπωθη εἰς μάχην μεγάλην ἐν Βουλγαρίᾳ, καίπερ λαμπρῶς ἡγωνίσθησαν αὐτόθι αὐτός τε ὁ Ἀλέξιος, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Μιχαὴλ Δούκας, Νικηφόρος Διογένης, Γεώργιος Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἐτέρου ὁμως οἱ Πετσαενέγοι προσβάλλονται ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Κομάνων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ 1089 διετέλεσαν πρὸς τὸν βασιλέα εἰρηνεύοντες. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διέλυσαν πάλιν τὰς συνθήκας καὶ ἐμβαλόντες εἰς τὴν Θράκην κατετρόπωσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λεγόμενους Ἀρχοντοπούλους. Οἱ ἀρχοντόπουλοι ἀπετελοῦν ἴδιον τάγμα δισχιλίων λογάδων νέων, τὸ ὅποῖον ὁ Ἀλέξιος συνεκρότησε καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ υἱῶν ἀρχαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπωνόμασε μὲν οὕτω ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν νέων ἐκείνων, παρέβαλλε δὲ πρὸς τὸν ἱερὸν τῶν ἀρχαίων λόχον, ὥστε ἡ κατὰστροφή τοῦ τάγματος τούτου ἐλύπησε πολὺ τὸν βασιλέα, Τελευταῖον τῷ μὲν 1091 παρὰ λαδὼν αὐτὸς συμμάχους τοὺς Κομάνους ὁλοτχερῶς ἐξωλόθρευσεν.

τοὺς Πετσενέγους εἰς τὴν περὶ Λεβούνιον μάχην, τῷ δὲ 1094, ἐπειδὴ οἱ Κομάνοι ἀντὶ συμμάχων ἐγένοντο αὐθις πολέμιοι, ἐνίκησε καὶ τούτους κατὰ κράτος περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη Σταυροφορία.

Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως σχεδὸν ἀγωνιζόμενος, ὅτε αἴφνης τῷ 1096 νέα ἐξεργάγη ἀπὸ δυσμῶν θύελλα, ἡ καλουμένη πρώτη σταυροφορία. Οἱ πλεῖστοι τῶν δυτικῶν ἱστοριογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ αἰτήσσει τῶν ἀνατολικῶν, βεβασιούντες ὅτι ὁ Νορμαννὸς Πέτρος ὁ ἐρημίτης, ὅστις ἀπῆλθεν εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094, καὶ εἶδε τὰ δεινὰ ὅσα ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ αὐτόθι, ἐπανελθὼν ἐκόμισεν ἐπιστολὰς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεὼν πρὸς τε τὸν πάππν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐξαίτουμένως τὴν συνδρομὴν αὐτῶν· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐπεκαλέσατο τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν κόμημα Φλανδρίας Ροβέρτον. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἴσως ἀπέστειλε τὰς ἀποδιδομένας εἰς αὐτὸν ἱκετηρίου ἐπιστολὰς, ἂν καὶ, τούτου τεθέντος, κακῶς, ὡς θέλομεν ἴδει, ἀντημείφθη διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ αὐτὴν πρὸς ὁμοθρήσκους. Ἀλλ' ὁ βλασιεὺς Ἀλέξιος βεβαίως δὲν ἀπηύθυνε τοιαύτην τινὰ πρὸς τὴν Δύσιν αἴτησιν. Οὐδὲν τοιοῦτο λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι καὶ ἰδίως ἡ Ἀννα Κομνηνὴ, ἥτις τοὺνχντίον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς ὅλως ἀπροσδοκῆτου καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὡς ἐχθρικὸν κατὰ τοῦ κράτους ἐπιχείρημα. Ἐν τῷ βιβλίῳ δεκάτῳ τῆς Ἀλεξιάδος, μνημονεύσασα τῆς προαναφερθείσης κατατροπώσεως τῶν Κομάνων, ἔτι δὲ καὶ μικροῦ τινος ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἐπιφέρει· «Οὕτω δὲ μικρὴν ἐκυτὸν ἀνελκύσας, λογοποιουμένην ἡκηκόει ἀπείρων φραγκικῶν στρατευμάτων ἐπέλευσιν. Ἐδεδίει μὲν εὖν τὴν τούτων ἔφοδον γνωρίσας αὐτῶν τὸ ἀκατάσχετον τῆς ὁρμῆς, τὸ τῆς

γνώμης ἄστατον καὶ εὐάγωγον καὶ τ' ἄλλα ὅποσα ἡ τῶν Κελτῶν φύσις ὡς ἴδια ἢ παρακολουθήματά τινα ἔχει διὰ παντός· καὶ ὅπως ἐπιχειρήμασι κεχνηνότες αἰεὶ διὰ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν τὰς σφῶν συνθήκας εὐκόλως ἀνατρέποντες φαίνονται. Εἶχε γὰρ εἰ τοῦτο ἀδόμεικτον, καὶ πάνυ ἐπαληθεῦον, καὶ οὐκ ἀναπεπτώκει ἀλλὰ παντοίως παρεσκευάζετο. ὥστε χειροῦ καλοῦντος ἔτοιμον πρὸς τὰς μάχας εἶναι.» Ἀποδίδει δὲ μικρὸν κατωτέρω τὸ ὅλον κίνημα εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ οὐδὲ τοῦ πατριάρχου Συμεὼν αἵτησίν τινα ἀναφέρει.

Ἄλλ' ὅποσον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξίου θρυλούμενα εἰσὶν ἀνυπόστατα, προσεπιμαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν κίνδυνος δὲν ἦτο ἤδη μεγαλύτερος ἢ πολλάκις ἄλλοτε. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν, οἵτινες διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς δυναστείας, καὶ εἰς ἀδιακόπους διατελοῦντες ἐμφυλίους ἀγῶνας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπειλήσωσι σπουδαίως τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ μόνον ἀληθῶς ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οἱ ἐν τῇ μικρῇ Ἀσίᾳ Τούρκοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πολὺ ἀπέχοντες ἔτι τοῦ νὰ ἦναι κύριοι ἀπάσης τῆς χερσονήσου, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σολιμάν εἰς πολλὰς περιπεσόντες ἀνωμαλίας, καὶ πρὸ μικροῦ μόνον ταχθέντες αὐθις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν, δὲν ἦσαν πολέμιοι φοβερώτεροι τῶν πολλῶν ἄλλων πυλεμίων, ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο τὸ κράτος. Ὁ Ἀλέξιος, ὁ κατατροπώσας ἐπὶ τέλους Νορμαννοὺς, Πετσενέγους καὶ Κομάνους, ἠδύνατο εὐλογώτατα νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θέλει ἂν ὅχι ἐξώσῃ καθ' ὅλοκλησίαν ἐν τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Τούρκους, τοῦλάχιστον περιστείλει τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Οὐδεμία λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἡμῖν περιστάσεων εἰμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Ἀλέξιος εὗρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ τὴν ἀποδιδδομένην αὐτῷ ἱκετήριον ἐπιστολὴν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐκβάλῃ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Δυτικῶν προτεινόμενα κείμενα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. «Τὰ ἄγρια τῶν Τούρκων στίφη, φέρεται ἐν τοῖς κειμένοις ἐκείνοις, τὰ περιωδρίσχοντα, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης, καὶ φύσιν καὶ ἀνθρωπότητα, εἰσὶ πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἂν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν ἡμῶν, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου γίνεται ἀφεύκτως ὑπο-

χείριος τῆς φρικτοτέρας καταδυναστείας . . . Τουρκικὴ κατὰκτησις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, ἃς δύναται νὰ ὑποστῇ ὁ ἄρχων χριστιανικοῦ βασιλείου, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν δὲ τὴν συμφορὰν ταύτην νομίζομεν τὰ πάντα ἱκκία καὶ θεμιτά. Ἡ ἀπώλεια τοῦ στέμματος εἶναι κακὸν μικρόν, συγκρινομένη πρὸς τὸ ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος καθυποβαλλόμενον εἰς τὸν νόμον τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν δὲ πέπρωται νὰ παύσωμεν βασιλεύοντες, ἃς ἔχωμεν τοῦλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι τὸ κράτος θέλει περιέλθει εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, σωζόμενον οὕτω ἀπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ.»

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν ἔγραφεν ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἶδει τὸν θρόνον αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς χεῖρας ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν μετὰ τοσαύτης καρτερίας κατεπολέμησεν; Ὁ Ἀλέξιος ἐκάλει οἴκοθεν καὶ εἰσῆγεν εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐκείνους οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι ἐπεβούλευσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐνέβαλον ἐπὶ ἀνυποστάτοις προφάσεσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ μετὰ τοσούτων κόπων καὶ κινδύνων κατωρθώθη νὰ ἐξωσθῶσιν; Ἐὰν ἤδη ἐκάλει αὐτούς, διὰ τί πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, καὶ ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, διὰ τί ἤδη ἐκάλει αὐτούς; Ἀλλ' εἶναι καὶ τυφλῶ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐχαλκεύθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ προπαρκασκευάσωσι πόρρωθεν τὰ πνεύματα εἰς τὴν μελετωμένην διανομὴν καὶ διαρπαγὴν τοῦ κράτους. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτῶν οἱ πλαστογραφήσαντες τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην, ὥστε, ὑπερβαίνοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς εὐπρεπείας, παρέστησαν τὸν Ἀλέξιον ἀγωνιζόμενον νὰ δελεάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς βαρῶνους ἵνα φέρῃ αὐτοὺς ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ οὐ μόνον προσκαλοῦντα αὐτοὺς νὰ λεηλατήσωσι τὸν δημόσιον θησαυρὸν καὶ τὰ ἀμύθητα πλούτη τῶν κατόικων τῆς βασιλευούσης, καί, τὸ ἀπαισιώτερον, τὰ ἀνεκτίμητα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ζωγραφίζοντα τὸ κάλλος τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ βρῇκεύσωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν! Τοιαῦτα αἵτησις ἀνασκευῆς οὐ χρήζουσι. Πλὴν τούτων τὰ κείμενα τῆς ὑποτιθεμένης ἐκείνης ἐπιστολῆς ὅσα δίδουσιν ἡμῖν οἱ δυτικοὶ διχφέρουσιν οὕσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν συλλογὴ ἡ ἐπιγραφομένη Thesaurus

novus anecdotorum, ὑπὸ Μαρτίνου καὶ Δυράνδου, καταχωρίζει τὸ κείμενον ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ροβέρτον κόμητα Φλανδρίας· οἱ δ' αὐτοὶ ἐκδύται ἐν ἑτέρᾳ συλλογῇ ἐπιγραφομένη *Amplissima collectio*, δημοσιεύουσι τὸ κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ κείμενον οὐχὶ ἀπαράλλακτον τοῦ πρώτου καὶ προσέτι οὐχὶ φέρον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, διότι ἐνῶ τὸ πρῶτον χρονολογεῖται τῷ 1095, τὸ δὲ δεύτερον χρονολογεῖται τῷ 1100. Ἐρχεται ἔπειτα ἕτερος ἐκδότης, ὁ Γουιβέρτος Νογεντῖνος, ὅστις ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ *Historia Hierosolimitana* δίδει ἕτερον κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν γένει μὲν κατ' αὐτὴν τὴν προτέραν ἔννοιαν συντεταγμένον, δι' ἄλλων ὅμως λέξεων· ἰδίως δὲ περιέχον τὴν περικοπὴν ἐν ἣ ὁ αὐτοκράτωρ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλλους τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, περικοπὴν ὅλως ἐλλείπουσαν ἀπὸ τῶν προτέρων.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἔπαυσε διεξαγόμενος ἀγὼν πεισματώδη περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἐγράφη τῳόντι ἢ δὲν ἐγράφη ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξίου. Ὁ δὲ ἀγὼν οὗτος διήλθε δι' ἀπροσδοκῆτων περιπετειῶν. Ἐπὶ μακρότατον οἱ Γάλλοι, οἱ Βέλγοι καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ ἱστορικοὶ ὑπελάμβανον ὁμοφώνως ὡς γνησίαν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην· ὁ Lebeau, ὁ Michoud, ὁ Brunet de Presle, ὁ Leyré, ὁ Van de Velden, ὁ Krivyn de Lettenhove, ὁ Van Gaamern. Ἀπ' ἀναντίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιστολὴ ἐλογίσθη ὑποπτος καὶ ἐπὶ τέλους κατηγγέλθη ὡς πλαστή. Ὁ μὲν Γίββων ὁμιλῶν περὶ αὐτῆς εἶπεν· «εἰτε ἀληθὴς εἶναι εἴτε νόθος.» Ὁ δὲ Mills καὶ ὁ Linlay ἀπεφώνησαν αὐτὴν παραδόξως τοῦλάχιστον ἀλλοιωθεῖσαν· οἱ δὲ Γερμανοὶ Reiske, Heeren, Schlosser, Wilken, Raumer, Schiræh ὅλως ἀπεδοκίμασαν τὴν ἐπιστολὴν ὡς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑποβολιμαίαν.

Ἐπὶ ζητήματος ἐπιστημονικοῦ, καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἀξίου, ἡ Εὐρώπη διηρέθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατοπέδα, ὅτε αἴφνης τὰ στρατοπέδα ταῦτα ἀντήλλαξαν τὴν σημαίαν αὐτῶν. Ἡ μὲν Γερμανία, ἀντὶ τὸ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἀνέλαβε τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυναν, ἐνῶ ἡ Γαλλία, ἥτις ἦτο πρότερον ὁ κράτιστος τῆς ἐπιστολῆς πρόμαχος, ἔστρεψε τὰ ὅπλα κατ' αὐτῆς.

Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ φάτει τοῦ ἀγῶνος ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν οὐδετέρα. Ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ μὲν ὁ Haken, ὁ Sybel, ὁ Hagenmayer ἐπρόσπαθον ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποκταστήσωσι τὸ κύρος τοῦ κειμένου τούτου, ἐν Γαλλίᾳ δὲ, ἀφοῦ ὁ περιφανὴς Hase ἐξέθηκεν ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ὁ κόμης Riant παρελθὼν εἰς μέσον τῷ 1879 κατέστησεν ἡλίου φεινότερον ὅτι ἡ περιβόητος ἐκείνη ἐπιστολὴ οὐδέποτε ἐγράφη. Καὶ ὅμως τοσαύτη εἶναι ἡ μανία τῆς ἀντιλογίας, ἡ καταλαβοῦσα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τὰ περὶ τὴν ἱστορίαν ἐνδιχτρίβοντα πνεύματα, μεγάλα τε καὶ μικρά, ὥστε ὁ Ρῶτος Βασιλεὺς, ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872 ὑπέρμαχος ἀναδειχθεὶς τῆς ἐπιστολῆς, ἐπανελθὼν εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα, τῷ 1880, ἡγωνίσθη διὰ ποικίλων σοφιστικῶν καὶ πρξεζηγήσεων νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ καλοῦ καγαθοῦ καθολικοῦ Riant. Ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν ἀνῆρπεν.

Οὐδὲ ἤρπισθησαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ροβέρτον ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξίου, διότι ἄλλοι πάλιν ἠξίωσαν ὅτι ὁ πάππας Οὐρβανὸς Β' ἐδέχθη κατὰ τὴν ἐν Πλακεντίας σύνοδον, ἣν συνεκάλεσε τῷ 1095, καὶ πρεσβείας καὶ ἑτέρως ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, δι' ὧν οὗτος ἐξελιπάρει τὴν βοήθειαν τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τῷ 1095 τὸ σταυροφορικὸν κίνημα εἶχεν ἤδη ἀποφασισθῇ, ἡ δὲ Σύνοδος ἐκείνη δὲν εἶχε συγκροτηθῇ εἰμὴ ἵνα κυρώσῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ τῶν εὐλογιῶν τῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ἔπειτα πῶς συμβιβάζεται καὶ αὕτη ἡ αἵτησις μὲ τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἀλεξίου ὅτε οὗτος ἔμαθε τὴν ἀφίξιν τῶν πρώτων σταυροφόρων; Καὶ πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ 1095 ἀλληλογραφία περὶ τούτου μεταξὺ Οὐρβανοῦ Β' καὶ Ἀλεξίου, ἐνῶ ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδῃ, ὁ πάππας γράφων βραδύτερον περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξιον, παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ πάτῃ δυνάμει τὸ ἐπιχείρημα, οὐδόλως μνημονεύων τῶν ὑποτιθεμένων ἐκείνων αὐτοῦ αἰτήσεων; Τὸ ἀληθές, τὸ βέβαιον, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι πάντα τὰ περὶ ἱκετηρίων ἐπιστολῶν καὶ πρεσβειῶν θρυληθέντα ἐν τῇ Δύσει ἀνεπλάσθησαν ἀπλῶς ἵνα δώσωσι πρόσχημά τι δικαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν Σταυροφόρων, ἣτις ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τοῦ ἀντολικοῦ κράτους ἢ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ μωαμεθικῶν.

Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς πα-

ρεσκευάσθη, ὡς προεξηγήσαμεν, διὰ ποικίλων καὶ προαιωνίων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων. Ἐννοεῖται μὲν ὅτι, καθὼς πάντοτε συμβαίνει, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο καὶ πολλὰ δευτερεύοντα αἷτια· ἀλλὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν δευτερεύοντων τούτων αἰτίων οὐδένα ἀποχρῶντα λόγον ἔχομεν νὰ περιλάβωμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἐπιστολὰς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀλεξίου. Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν διὰ βραχείων τὰς εἰδικὰς περιπετείας, αἷτινες παρεσκεύασαν τὴν πρώτην σταυροφορίαν. Μέχρις ἐσχάτων ἐπρεσβεύετο ὅτι τῷ 1093 καὶ 1094 εἶχεν ἀπέλθει ὡς προσκυνητὴς εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ἐκ γαλλικῆς πόλεως Ἀμβικανοῦ καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος. Ἰδὼν δὲ ὅποσα καὶ ὅποῖα οἱ χριστιανοὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ἔπασχον δεινὰ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων τότε τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων, συνεννοήθη μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐντολὴν νὰ προτρέψῃ ἐπανερχόμενος εἰς Εὐρώπην τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως διὰ πανηγυρικοῦ κηρύγματος νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν σήμερον κατέστη βέβαιον ὅτι ὁ Πέτρος δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι Παλαιστίνης, καὶ ὅτι, ποθῶν νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, προεκάλεσε μετὰ τὴν εἰς Εὐρώπην ἐπιστροφήν του τὸ ἐπὶ ἀπελευθερώσει τοῦ ἁγίου Τάφου κίνημα, προτείνων καὶ τινὰς ἐπιστολὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον γνησίας. Ὅπωςδὴποτε ἐπανελθὼν εἰς Ἱταλίαν ὁ Πέτρος ἐπορεύθη πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β', ὅστις μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1085 θάνατον τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ τὴν βραχεῖαν ἀρχιερωσύνην τοῦ πρώτου αὐτοῦ διαδόχου Βίκτορος Γ' ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Ρώμης θρόνου ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς 1088. Ἀμφότεροι οἱ τοῦ Γρηγορίου διάδοχοι οὗτοι ἐξηκολούθουν δυστρόπως πολιτευόμενοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν καὶ ἐκκλησίαν. Ὁ Βίκτωρ Γ' δι' ἐπιστολῆς γραφείσης πρὸς τὸν Ἀλέξιον τῷ 1086, ἀφοῦ παρεπονεῖτο περὶ τῶν τελῶν τῶν ἐπιβάλλομένων εἰς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ Ἀγίου Τάφου, καὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων αὐτοῖς ἀτοπημάτων, προέτρεπε τὸν βασιλέα νὰ μὴ λησμονῇ ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ μήτηρ ἣν ὀφείλει πάντοτε νὰ εὐλαβῇται. Ὁ δὲ Οὐρβανὸς Β' ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἀποκρισιαρίους ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταναγκάζῃ τοὺς Λατίνους τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἱ-

κοῦντας εἰς παραδοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ δόγματος καὶ νὰ ἀπαγορεύῃ αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῶν ἁζύμων. Εἰς ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀλέξιος ἀπαντήσῃ ὅτι παρακκαλεῖ τὸν πάπαν νὰ ἔλθῃ μετὰ θεολόγων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συγκροτηθῇ αὐτόθι σύνοδος ἐπιτηδεῖα πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν συγκρότησιν τοιαύτης συνόδου καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ περιεσπᾶτο ὑπὸ πολλῶν ἰδίων δυσχερειῶν. Ὁ Οὐρβανὸς Β' ἐξηκολούθει τὸν πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ' τῆς Γερμανίας ἐπὶ Γρηγορίου Ζ' ἀρξάμενον ἀγῶνα, καὶ πλὴν τούτου δεινῶς ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἀντίπαπα Κλήμεντος Γ' τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ὡσαύτως τοῦ Γρηγορίου Ζ' εἰς τὸν φοβερὸν τοῦτον πολέμιον ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀντιταχθέντος. Οὕτω λοιπὸν κηκῶς ἔχων ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ εἰσακουόμενος, ὁ Οὐρβανὸς Β', προθύμως φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡσπάσθη τὴν πρότασιν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Τί τῶντι προέθετο νὰ πράξῃ ὁ ἀπλοῖκός οὗτος ἀνὴρ; Προέθετο νὰ προτρέψῃ ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη εἰς μεγάλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, ἣτις, καθὼς ἐπαγγελιομένη τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἀπκλλαγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐξ ὧν ἔπασχον ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινῶν, ἀναγκασίως ἐμελλε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἄκρου τῆς Δύσεως ἀρχιερέως. Ἐὰν τὸ βούλευμα τοῦτο ἐξετελεῖτο, ἐὰν ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπεφάσιζον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σημεῖαν αὐτῆς, ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης ἐπετύγγαν διὰ μιᾶς τοὺς δύο μεγάλους σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἀνέκχθει ἐδυσσοδόμουν οἱ προκατόχοι αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ' εἶχε διατυπώσῃ ὀριστικῶς εἰς σύστημα πολιτικόν. Οἱ τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, ἐὰν ἐπείθοντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην στρατείαν ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ἤθελον δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνομολογήσῃ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀφ' ἐτέρου ἡ στρατεία ἐκείνη διερχομένη διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἤθελεν ἀναγκασίως ἐνασκήσῃ ἀκταγώνιστον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους ἐπιρροήν, καὶ συνεπυγάγει θᾶσσον ἢ βράδιον τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦλάχιστον ἀνῶχι καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ χεῖρωσιν.

Ὅθεν ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀνέλκε μετὰ πλείστου ζήλου τὸν ἀγῶνα καὶ παρέσχεν ἀμέσως εἰς τὸν ἐρημίτην Πέτρον πᾶσαν πληρεξουσιότητα νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς

λαοὺς εἰς ἐπιστρατεῖαν κατὰ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Πέτρος, ἀρξάμενος ἀμέσως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔτυχε πολλαχοῦ ἐνθουσιώδους ἀκροάσεως, μάλιστα δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ὅπου, ὡς προείπομεν, πολὺς ἀπὸ τινος χρόνου ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωχμεθανισμοῦ ζῆλος, ἐνεκὰ τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων διεξαγομένου ἀγῶνος. Ὁπόσον δὲ ὀρθῶς ὑπελόγισε τὰ πράγματα ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀπεδείχθη εἰς τὴν μικρὸν κατόπιν κατὰ μάρτιον τοῦ 1095 ἐν Πλακεντίᾳ συγκαλεσθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κανονίσῃ πρακτικώτερον τὸν ἐνθουσιασμόν ὃν παρήγαγον τὰ κηρύγματα τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνέρρευσαν πλείότεροι ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἄνθρωποι, ὁ δὲ μέχρι πρὸ ὀλίγου παρηγκωνισμένος καὶ περιφρονημένος πάπας παρέστη οὐ μόνον ὡς δικαστῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου Δ', ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ παρασκευαζομένης στρατείας. Τὸ δ' ἐν ἔαρι εἰς Πλακεντίαν ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη ἐν μετοπώρῳ εἰς Κλερμόν, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε νέαν σύνοδον. Ἐκεῖ συνήλθεν ἀπειράριθμον πλῆθος ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πάπας ὁμιλήσας αὐτὸς πρὸς τοὺς ἡθροισμένους χριστιανοὺς, ἀπήτησε νὰ συνασπισθῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν κακουχουμένων ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι του καὶ αἱ εὐλαβεῖς τελεταὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπηγγέλοντο, ἐπροξένησαν τοσαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε οἱ ἀκροώμενοι, πρὶν εἰσέτι παύσῃ λαλῶν, ἀνέκραζαν· «αὕτη ἡ θέλησις Κυρίου», καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ πλεῖστοι τῶν παρόντων ἀνέλαβον τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὁ δὲ ἅπαξ ἐκραγεῖς ἐνθουσιασμός συμπάρεσυρε μετ' ὀλίγον ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἅπαντας τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν νέον τοῦτον ἱερὸν πόλεμον διενεμήθησαν σταυροὶ ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος κατασκευασμένοι, οἱ δὲ σταυροὶ οὗτοι ἐρράφησαν εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτῶν εἴτε ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, εἴτε ἐπὶ τῆς πλάτης μεταξὺ τῶν δύο ὤμων, τούτου ἐνεκὰ οἱ ἀγωνισταὶ ἐκεῖνοι ὠνομάσθησαν σταυροφόροι καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν σταυροφορία.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ποικίλων λόγων οἵτινες προεκάλεσαν τὸ κίνημα τοῦτο, δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο

ἔργον ἐκ θρησκευτικῶν μόνον αἰσθημάτων. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων πλεῖστοι μετέσχον αὐτοῦ δι' αἰτίης ἥκιστα εὐλαβεῖς, οἱ μὲν ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἀπλῶς ἐκ φιλοπολέμου πνεύματος, οἱ δὲ ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς φίλους, οἱ δὲ ἵνα μὴ λογισθῶσιν ἄνθρωποι, οἱ δὲ ἐξ ἀπερισκεψίας, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵνα διαφύγῃσι τοὺς δυνειστάς αὐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἀναλαβὼν τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σταυροφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Ρην Ἀδεμάρ· οἱ δὲ πρῶτοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες, ὁ κόμης Ρογέρος Β' τοῦ Φοίχ καὶ ὁ κόμης Ραιμουῆδος τῆς Τολώσσης, ὁ πλουσιώτατος καὶ ἰσχυρότατος δυνάστης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν πλεῖστοι ἄλλοι Γάλλοι μεγιστᾶνες, ὧν οἱ ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος Βουίλλωνος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουίνου, ὁ κόμης Ροβέρτος τῆς Φλανδρίας, ὁ δούξ τῆς Νορμαννίας Ροβέρτος καὶ ὁ κόμης Οὐγὼν ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Α' ἀδελφός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις Νορμαννός ἡγεμὼν γνωστότερος εἰς ἡμᾶς, ὁ τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημούνδος, κατήλθεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς σταυροφορίας ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ἐκείνας τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀναφανδὸν νὰ κατακτήσῃ, δὲν προσιῶνίζεν αἷσις εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος πράγματα. Μετὰ δὲ τοῦ Βοημούνδου συνεξεστράτευσεν καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς αὐτοῦ ἀνεψιὸς Ταγκρέδος, ὁ πολυθρύλητος γενόμενος παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπὶ ταῖς ἵπποτικαῖς αὐτοῦ ἀρεταῖς. Ὁ Ταγκρέδος λογίζεται παρ' αὐτοῖς ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεαροῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱππότου, ὁ δὲ Γοδοφρέδος Βουίλλωνος, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ συνετοῦ χριστιανοῦ μαχητοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἐπωνομάσθη Ἀχιλλεύς, ὁ δὲ Νέστωρ τοῦ νέου τούτου τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου ἐξ ἀναλογίας δυνάμειθα ν' ἀποκαλέσωμεν Ἐκτορα τὸν ἡμέτερον Ἀλέξιον.

Ἐνῷ δὲ οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστᾶνες ἡσχολοῦντο ἔτι περὶ τὰς ἀπρακτικότητας εἰς τὸ ἐπιχειρήμα αὐτῶν πρᾶσκειάς, προέδραμον αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν σμήνη ἀσύντακτα καὶ ἀκόλαστα, ὧν τὸ μὲν ἦγετο ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀλλὰ πένητος ἱππότου Οὐκλτέρου, τοῦ ἐπικληθέντος ἕνεκα τῆς πενίας «Μηδὲν ἔχοντος»· τὸ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ

ιερέως Γοττεσχάλκ. Ἐκ τούτων οἱ μὲν περὶ τὸν Γοττεσχάλκ διέπραξαν ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντες τοσαύτας ἀσεβεῖς καὶ μικρὰς πράξεις, ὥστε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρίᾳ ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὰ σύνορα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρφετώδεις ὄχλοι τοὺς ὁποίους ἦγον ὁ Οὐάλτερος ὁ μηδὲν ἔχων καὶ ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης, παρεξέστράφησαν καθ' ὁδόν, ἐν Οὐγγαρίᾳ τε καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς σφαγὰς καὶ δηρώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωσι καὶ νὰ στιγματίσωσιν οἱ καθολικοὶ ἱστοριογράφοι. Μάλιστα δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Λεβὼ λέγει περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους διαγωγῆς τῶν πρώτων τούτων σταυροφόρων. «Ἐκτὸς τῶν βικιοπραγιῶν, παρατηρεῖ ὁ Λεβὼ, δι' ὧν ἡ μερὶς αὕτη τῶν σταυροφόρων καθημάτωσε τὸν δρόμον αὐτῆς, ὁ Ἀλέξιος εἶδε μετ' ἀγανακτήσεως ὅσα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἔπραξαν ἐν τῷ δικστήματι τῆς περὶ τὴν πόλιν διατριβῆς των. Οἱ ἀχαλίνωτοι καὶ ἄτακτοι ἐκεῖνοι ὄχλοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ ἐρημίτου τὸν ὁποῖον δὲν ἐσέβοντο, καταχρόμενοι τῇ ἐλεήμονι δεξιῳσει ἧς ἔτυχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξύβρισαν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μὴ ἀρκούμενοι νὰ λεηλατῶσι τὰς ἀγροικίας καὶ τὰ πηλάτια δι' ὧν ἦσαν κεκοσμημένα τὰ περίχωρα τῆς μεγάλης πόλεως, ἐβόλλον καὶ πῦρ εἰς αὐτά. Ἀναδεικνύμενοι δ' ἐπίσης ἀσεβεῖς ὅσον καὶ οἱ ἄπιστοι οὓς ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν, ἐσύλουν τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀφαιροῦντες τὰς στέγας αὐτῶν ἐπώλουν τὸν μόλυβδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ ληστεῖαι αὗται παρήγαγον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος δυσπιστίαν, ἣτις μηδέποτε ἐγκαταλιποῦσα αὐτὸν μετεβιβάσθη εἰς τὴν καρδίαν τῶν διχδόχων του. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου δείγματος τῆς αὐθάδους κτηνωδίας τῶν σταυροφόρων ἔκρινε τὶ ἔμελλε νὰ περιμένη ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀρειμανίων ἀνδρῶν, ὧν προανηγγέλλετο ἡ ἄφιξις. Κατήντησε νὰ φοβῇται ὀλιγώτερον τοὺς τούρκους ἢ τοιούτους ἐλευθερωτάς, καὶ ἂν ἦναι ἀληθές, ὡς ἠξίωσαν οἱ δυτικοί, ὅτι βραδύτερον ὁ Ἀλέξιος συνεννοήθη μετὰ τῶν Τούρκων διὰ νὰ ἐπυγάγῃ τὴν καταστροφὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὥρειλον νὰ αἰτιῶνται ἔνεκα τούτου αὐτοὶ ἐχυτοῦς, διότι αὐτοὶ προεκάλεσαν καθ' ἑαυτῶν τὰς φοβερωτέρας ὑπονοίας· τὸ δὲ ἀποδιδόμενον αὐτῷ

ὑπουλον πολίτευμα εἶναι ἐν ἐκ τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων τὰ ὅποια ἡ πολιτικὴ οὐδέποτε μὲν ὁμολογεῖ, οὐδέποτε ὁμῶς ἀποφεύγει τοῦ νὰ πράξῃ.»

Θέλομεν ἴδῃ προΐούσης τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν μέχρι τίνος εἶναι ἀληθῆς ἡ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πολλάκις γενομένη κατηγορία, ὅτι δὲν προσηνέχθη εἰλικρινῶς πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Λεβὼ ἄλλως τε δὲν ἀποφαίνεται περὶ τούτου εἰμὴ μετὰ δισταγμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Πέτρου ἐρημίτου αὐτὸς ὁ Μισῶ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν αὐτῷ τὰς μᾶλλον σωτηριώδεις συμβουλὰς. Προτοῦ οἱ περὶ τὸν Πέτρον παρεκτραπῶσιν εἰς τὰς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσας καταχρήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀλέξιος κίττοι ἐγίνωσκεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν συμβάντων τὸ πνεῦμα τῆς ἀκολασίας τὸ ὅποτον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς καὶ ἠδύνετο εὐλόγως νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ συντηρεῖν καὶ ἐπιτηρεῖν πολυάριθμον καὶ ἀκάθεκτον συρφετόν, οὐδὲν ἥττον συνεβούλευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ παραμείνωσι πρὶν ἢ ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον, τὴν ἄφριξιν τῶν σταυροφορησάντων ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες ἐκεῖνοι ἐπέμειναν νὰ διαβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς φοβερωτέρας δηρώσεις, πκρέσχεν ὁ Ἀλέξιος αὐτοῖς πλοῖα νὰ μετακομίσωσιν αὐτοὺς πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Μισῶ μάλιστα βεβαιοῖ ὅτι οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἔπραξαν ὅσα ἔπραξαν, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα νὰ τοὺς διαπεράσῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἰκτρὰ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἐπὶ τέλους ἡ τύχη τῶν πρώτων τούτων τοῦ χριστιανισμοῦ προμάχων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόδωσιν, ἀφοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τὰ ἔσχατα κατὰ τῶν ἰθαγενῶν, προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς. Ἀπὸ πολλῶν δὲ μυριάδων τρισχίλιοι μόνις διεσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χάρις πάλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης σταλεῖσαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν πλοίων καὶ στρατευμάτων. Οἱ λοιποὶ πάντες ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦτο καὶ ὁ Οὐάλτερος, ὁ δὲ προνοητικὸς ἐρημίτης εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἔτι ἐπανελθεῖ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον ὅτι πᾶσιν αἱ περιπέτεται τῆς ὑποδοχῆς ἥτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρώτους τούτους σταυροφόρους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον τὸν ἐρημίτην, ὅπως ἐκτίθενται ὑπὸ αὐ-

τῶν τῶν ἀρχαιοτέρων δυτικῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐκάλεσεν αὐτούς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ συνεννόησιν τις εἶχε γίνει προηγουμένως μεταξύ αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρουσιάσθῃ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν εἶπεν ὅτι ἔρχεται ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι δι' ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπε τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὸν ἅγιον Τάφον, καὶ ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ παρεκκολουθήσωσιν αὐτὸν οἱ μεγάλοι τῆς δύσεως ἡγεμόνες οἵτινες, παροτρυνόμενοι ὅπως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος, ἀπεφάτισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν. Ὅθεν οὐδὲ περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ὁμιλῶν ὑπηνίξατο ὅπωςδὴποτε τὴν γενομένην δῆθεν πρὸς αὐτούς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρόσκλησιν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἀναγκάς εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὄχλους τροφάς, καθικέτευσε τὸν Ἀλέξιον νὰ οἰκτείρῃ τὴν θλιβεράν αὐτοῦ τε καὶ αὐτῶν θέσιν, οὐδόλως δὲ ἐπεκχλῆσατο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἤθελεν ἔχει ὁ Ἀλέξιος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄχλων ἐκείνων, ἐάν τῳόντι εἶχε κχλέσει αὐτούς εἰς ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαντες προσῆλθον οἴκοθεν καὶ ἄνευ αἰτήσεώς τινος ἢ προσκλήσεως τοῦ Ἀλεξίου, θέλει κχταστῇ ἔτι μᾶλλον πρόδηλον ἐκ τῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος περιῆλθε πρὸς τοὺς μετ' ὀλίγον καταφθάσοντας ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἡξεύρομεν ἤδη τίνες ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἀνχωρήσαντες ἀπὸ διαφόρων σημείων τῆς Εὐρώπης καὶ διφόρους ἀκολουθήσαντες ὁδούς, ὡς χεῖμαρροι ἀπὸ διαφόρων ὁρέων κατερχόμενοι εἰς μέγαν τινὰ ποταμόν, ἔμελλον νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἓν μέγα στρατόπεδον περὶ τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρῶτον ἔφθασε αὐτόθι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος δοῦξ τῆς κάτω Λοθαρίγγιας. Ὁ Γοδοφρέδος ἀναχωρήσας κχτὰ Αὐγούστον τοῦ 1096 μετὰ 10,000 ἱππέων καὶ 70,000 πεζῶν, καὶ διελθὼν διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας ἐν πλειοτέρᾳ βεβαίως τάξει ἢ οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι, ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀλέξιος ἄμα πληροφορηθεὶς τὴν ἐκεῖ ἀφίξιν του, παρεκάλεσεν αὐτὸν

δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ λεηλασίαν τινά, ὑποσχόμενος ἀντὶ τούτου πάσαν εὐκολίαν περὶ τὴν τῶν τροφῶν προμήθειαν. Ὁ δὲ δοῦξ ἀπήντησεν ὅτι θέλει προθύμως πράξει κατὰ τὰ αἰτούμενα, καὶ τῶντι ἐξέδωκεν ἀμέσως διαταγὴν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ πάσης βίας, καὶ περὶ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ τιμήματος ὅλων τῶν παρεχομένων πραγμάτων, ἐξαιρέσει τῆς τῶν ἵππων τροφῆς ἥτις ἐδίδετο δωρεάν. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης βεβαιοῦται πάλιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν προσῆλθον κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου, διότι, ἂν κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου προσήρχοντο, ἤθελον ἔχει ὁμολογουμένως τὸ δικαίωμα νὰ τρέφονται δαπάναις αὐτοῖ· τοιαύτην δὲ ἀξίωσιν οὐδόλως προέτεινεν ὁ Γοδοφρέδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐφθασεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι Φιλιππουπόλεως· ἐκεῖ μνησθάνει ὅτι ἕτερός τις σταυροφόρος ἡγεμὼν, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α' ἀδελφὸς Οὐγῶν, διετέλει περιορισμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Οὐγῶν εἶχε διαπεράσει ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Δυρράχιον, ἀφοῦ ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα κομπορήμονα ἐπιστολὴν. Οὐδὲν ἤττον ἐγένετο δεκτὸς εἰς Δυρράχιον μετὰ πάσης τιμῆς καὶ ἐπετηρεῖτο μὲν, ἀλλὰ τοσοῦτον λεληθότως, ὥστε οὐδ' ἐνόησε τὸ πρᾶγμα· οὕτω δὲ ἐπιτηρούμενος ἀφίκετο εἰς τὴν βασιλεύουσαν ὅπου, τυχὼν λαμπρᾶς ὑποδοχῆς καὶ ὑπερευχαριστηθεὶς ἐκ τούτου ἔδωκεν ἀδιστακτως τὸν ἀπαιτηθέντα παρ' αὐτοῦ ὄρκον πίστεως. Οὕτω ἀφηγεῖται τὰ περὶ τούτου ὁ νεώτατος Γερμανὸς ἱστορικὸς τῶν σταυροφοριῶν Β. Κοῦγλερ. Ἄλλοι ὅμως προγενέστεροι, καὶ ἰδίως οἱ Γάλλοι ἠξίωσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαγωγὴν τοῦ Οὐγῶνος, καὶ ὅτι ταῦτα μαθὼν ὁ Γοδοφρέδος ὅτε ἀφίκετο εἰς Φιλιππούπολιν ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπόλυσίν του· ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Ἀλεξίου, ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἐπροξένησε δεινοτάτην περὶ Σηλυβρίαν δῆωσιν. Ὅπωςδὴποτε τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ Ἀλέξιος συνεβιβάσθη μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον ὅστις, παύσας τὰς ἐχθροπραξίας ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ πολὺ πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων. Ὁ Γοδοφρέδος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ μετὰ τῶν φράγκων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων δυσπιστία μεγάλη. Ἐνῶ οἱ ξένοι ἐκεῖνοι ἔλεγον ὅτι ἔρχονται νὰ λυ-

τρέσωσι τὸν ἄγιον Τάφον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιλαμβανόμενοι πάσης περιστάσεως, ἐπεχείρουν δεινὴν τοῦ κράτους δῆωσιν. Οἱ πρόδρομοι αὐτῶν εἶχον πράξει τὰ αὐτά· καὶ, τὸ χεῖριστον, ἐφημίζοντο ἐπερχόμενοι ἄλλοι πολλαπλάσιοι οἵτινες ἦτο πιθανώτατον ὅτι θέλουσιν ἐκτραπῆ εἰς ὁμοίας, ἂν ὅχι φειδωτέρως, κακοπραγίας.

Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιζημιῶν τούτων ἐπικούρων, ἐστοχάσθη ἀπαρχίτητον τοῦλάχιστον νὰ ὀρίσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις του, ὑποσχόμενος μὲν πᾶσαν εὐλογον συνδρομὴν, ἀπαιτῶν δὲ ἀφ' ἐτέρου ὥστε νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἤθελον ἀποκτήσῃ εἰς Ἀσίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ἐπανερχόμεθα διὰ τελευταίαν φερὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν φημιζομένων ἐπιστολῶν καὶ ἱκεσιῶν τοῦ Ἀλεξίου. Πρὸ πάντων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανός, ὅμως ἀποφασισθείσης τῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολήν, ἥς τὸ κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου (Annales Ecclesiastici) καὶ δι' ἥς παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ τὸ καθ' ἐκυτὸν τὸν δίκαιον καὶ ἐνδοξον τοῦτον ἀγῶνα. Οὐδὲ λεξιν δὲ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτήσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἔτι ὀλιγώτερον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας οὗτος ἤθελεν ἔχει, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο. Πλὴν τούτου, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ πληρώσωσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς τρύφιμα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τε τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον καὶ ἐξ ἐτέρας πρὸς τὸν Βυημοῦνδον, αὐτολεξεῖ παρατιθεμένης ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ἐν ᾗ ρητῶς λέγεται ὅτι ἐξεδόθησαν διαταγαὶ ἵνα ἐπὶ τιμῇ εὐλόγῳ παρέχωνται πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅ,τι ἐπὶ τέλους καθίστησιν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐδέποτε εἶχε ζητήσει τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης εἴνεκεν αὐταῖς αἰ συνθῆκαι τὰς ὁποίας ἤδη προσέτεινεν εἰς τοὺς σταχυοφόρους νὰ συνομολογήσωσι. Τφόντι δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀλέξιος, ἀνομολογῶν ἐκυτὸν ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις αὐτῷ ἐπιστολαῖς κινδυνεύοντα τὸν ἑσχατον ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, ἤθελε καθικετεύσει μετὰ γοερῶν κρυγῶν τῆς ἐλεεινοτέρας ἀπελπισίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ σώσωσιν αὐτόν· καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ προσήλθον, ἤθελεν ἀπαιτήσῃ νὰ

μὴ πορισθῶσιν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὠφέλημα, ἀλλὰ ν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα κατακτήσωσιν. Ἐὰν δὲ ὁ πρὸ μικροῦ ἱκέτης Ἀλέξιος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ προτείνῃ τοιχύτας ἁξιώσεις, οἱ κατ' αἵτησιν αὐτοῦ προσδραμόντες σύμμαχοι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτόν τὰς ἐπιστολάς του· καὶ ἂν ἐπέμενε, νὰ κυριεύσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐδεμίαν βλέπομεν αὐτοὺς προτείνοντας τοιαύτην ἔνστασιν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔδωκαν τὴν παρὰ τοῦ Ἀλεξίου αἰτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἀποδείξας ὅτι ὠμολόγησαν αὐτὴν δικαίαν, καὶ τόσῳ μᾶλλον δικαίαν, ὅσῳ οὐ μόνον δὲν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ οὐδὲ ἠδύναντο οἴκοθεν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον, ἄνευ τῆς συντονωτέρας τοῦ Ἀλεξίου συμπράξεως· διότι διὰ τῆς χώρας αὐτοῦ διήλθον, διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν· δι' ἐλληνικῶν δὲ στρατευμάτων ἔμελλον ἀπαραιτήτως νὰ συνοδευθῶσι, καὶ ὡς ἐπικούρων κατ' ἐχθροῦ τὸν ὁπαῖον οἱ μὲν Ἕλληνες πρὸ κχιροῦ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ σταυροφόροι κατὰ πρῶτον τότε ἔμελλον νὰ ἀπαντήσωσι, καὶ ὡς ὁδηγῶν εἰς χώρας τὰς ὁποίας τότε κατὰ πρῶτον οἱ δυτικοὶ προέκειτο νὰ ἴδωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἀνυπολόγιστους ζημίας τὰς ὁποίας ἐκ προοιμίου ἐπροξένησαν εἰς ὅλον τὸ κράτος, καὶ προσέτι ὅτι ἐπῆλθον, καθ' ἃ ἔλεγον τούλάχιστον, ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐλαβεῖ προαιρέσει τοῦ νὰ λυτρώσωσι τοὺς ἁγίους τόπους ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ σκοπῷ κατακτήσεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐδίκαιοῦτο νὰ προτείνῃ ἢν προέτεινεν ἀπαίτησιν. Ὁ Γοδοφρέδος ἐδίστασεν ἐπὶ τινι χρυνοῦ νὰ δώσῃ τὴν ζητουμένην ὑπόσχεσιν. Ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ εὐλογον, συνωμολόγησε περὶ τούτου συνθήκην πρὸς τὸν Ἀλέξιον, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν ἀπάσης τῆς μετέπειτα νομίμου σχέσεως τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος.

Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποίαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Οὐγὼν, ὁ πρὸ κχιροῦ, ὡς ἠξέυρομεν, διατρίβων παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ, εἶχε πρῶτος παραδεχθῆ, ἐγένετο ἤδη ἐπισήμως πρὸς τὸν Γοδοφρέδον Βουελλῶνος, ὅστις ἦτο μόνος τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ὁ ἀφίχθεις εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐορτὴν, 25 Μαρτίου 1097, ἡμέραν ἣτις μετὰ παρέλευσιν τοσοῦτων

ἐκκτονταετηρίδων ἔμελλε καὶ αὖθις νὰ ἀντηχήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἡ βασιλεύουσα καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς ἀνάκτορα ὑπηρεπίσθησαν μεγαλοπρεπῶς διότι ἔμελλε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν αὐτοῖς τελετὴ ἥς ὁμοίαν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πλέον ὁ ἐλληνισμός. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἔμελλον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ὁμώσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν. Ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς κόμητες παρεπέμφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὅσονδ' ἦποτε καὶ ἂν ἦσαν εἰθισμένοι οἱ δῆμοι Κωνσταντινουπόλεως εἰς θεάματα μεγαλοπρεπῆ, αἱ πολυτελεῖς ἐκεῖναι στολαὶ ἐν αἷς ἡ πορφύρα καὶ ὁ χρυσὸς συνεδυάζοντο πρὸς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τοῦ κακουμίου, τοῦ σεντζαπίου καὶ τῶν ἄλλων βαρυτίμων γουναικῶν, δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τότε οἱ μεγιστᾶνες τῆς Δύσεως, ἐπροξένησαν φαίνεται εἰς τὸ πλῆθος βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων οἱ παρατεταγμένοι εἰς τὰς πολυαρίθμους χρυσοδαυδάλους αἰθούσας καὶ παρόδους, δι' ὧν οἱ ξένοι διήλθον ἵνα ρηθᾶσιν μέχρι τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα καὶ τὴν ἀρειμάνιον ὄψιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἐφημίζετο ἐπὶ κητορθώματι πολυθρυλήτοις. Ὁ μονάρχης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, ἔχων παρ' ἐαυτῷ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν, ἐν οἷς οἱ ξένοι ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν παλαιμάχων ἐκείνων, οἵτινες περὶ Δυρράχιον καὶ Λάρισαν καὶ Καστορίαν εἶχον τὸ πρῶτον ἀντεπεξέλθει κατὰ τῶν ὀνομαστοτέρων ἵπποτῶν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης.

Ὅταν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὕπατοι ἀξιωματικοὶ παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, αὐτὸς ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐκεῖνοι δὲ, κλίναντες γόνυ καὶ προσκυνήσαντες, ἡσπάσθησαν πρῶτον μὲν τὸν πόδα, ἔπειτα δὲ τὰ γόνατα καὶ ἔπειτα τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εὐλαβείας ὁ Γοδοφρέδος, καὶ κατόπιν αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ ἀλληλοδιαδόχως ἕκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τελετῆς ταύτης ὁ Ἀλέξιος ἐλάλησε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον τάδε· «Ἡ βασιλεία μου γινώσκει ὅτι εἶσαι ὁ ἰσχυρότατος ὅλων τῶν περὶ σὲ ἡγεμόνων, καὶ ὅτι ὠπλίσθης ἐπὶ σκοπῷ ἀγχιῷ· τὸ δὲ σπουδαιότερον ὅτι ἡφῆμη διεσάλπισεν ἀπανταχοῦ

τὴν τε ἀκράδαντον ἀνδρείαν σου καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς πίστεώς σου. Τούτου ἕνεκα καὶ προσέτι διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν τρόπων σου ἀπέκτησας τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν καὶ ἐκείνων ὅσοι κατὰ πρῶτον σέ βλέπουσιν. "Οθεν προκιρούμενοι νὰ σέ περιλάβωμεν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς στοργῆς ἡμῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ υἱοθετήσωμεν ὡς ἴδιον τέκνον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ἡμῶν, καὶ νὰ θέσωμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν ὑπὸ τὸ σὸν κράτος, ὥπως διὰ τοῦ πλήθους τῶν παρόντων καὶ ἐπερχομένων μαχητῶν σου ἀγωνισθῇς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς.» Τότε ὁ δοῦξ τῆς Λοθαριγγίης ἐνέθετο τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἑλλήνος μονάρχου, καὶ ὤμοσεν αὐτῷ πίστιν ὡς ὑποτελής· τὸν δ' αὐτὸν ὅρκον ὤμοσαν ἐν τῷ ἅμα πάντες οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Καὶ ὁ Ἀλέξιος ἀνθυπέσχετο νὰ συντρέξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Πάλιν δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως πάσας τὰς ἀρχαίας τοῦ κράτους κτήσεις, ὅσας ἐμελλον νὰ ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη ὁ Γοδοφρέδος Βουϊλλῶνος περιεβλήθη τὰ βασιλικά ἱμάτια κατὰ τοὺς νενομισμένους ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τύπους καὶ ἀνεφημύθη ὡς θετὸς τοῦ βασιλέως υἱός.

Ἡ σεμνοπρεπὴς αὕτη τελετὴ συνεπληρώθη διὰ τῶν δώρων τὰ ὅποια ὁ Ἀλέξιος διέταξε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τε τὸν Γοδοφρέδον καὶ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτόν, δώρων λαμπροτάτων, τὰ ὅποια συγκείμενα ἐκ χρυσοῦ, πολυτίμων λίθων, μεταξωτῶν ὑφανμάτων, ἵππων, ἡμιόνων καὶ ἀγγείων τεχνικώτατα ἐκ ποικίλης ὕλης εἰργασμένων, ἐκίνησαν τὸν θουμχσὸν καὶ ὑπερέβηλον ἀπάσας τὰς προσδοκίας τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπέμποντο ἐκ δικταγῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γοδοφρέδου ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον κατὰ πᾶσιν ἐβδόμαδα, ἀξιόλογα χρηματικὰ ποσὰ εἰς χρυσὸν καὶ εἰς χαλκόν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα ἐπανεήρχοντο ἐν μέρει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους· διότι κατὰ τὰ συμπεφωνημένα οἱ σταυροφόροι ἐπλήρωνον ἀπάσας τὰς προμηθείας ὧσιν εἶχον χρεῖαν. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον τὸ γεγονός εἶναι ἀξιοσημεῖωτον, ἔνθεν μὲν διότι, συνδυαζόμενον μάλιστα μετὰ τῆς πολυτελείας τῶν γενομένων δώρων, μαρτυρεῖ ὅποσον δεξιλεῖς πόρους εἶχεν ἔτι τὸ κράτος κατὰ τοὺς

χρόνους ἐκείνους· ἔνθεν δὲ διότι ἀποδεικνύει ὅποσον ὁ Ἀλέξιος ἀπέφυγεν ἐκ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ μεγάλης χρηματικῆς τοῦ ταμείου προκαταβολῆς, καὶ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν κατοίκων ἄνευ πληρωμῆς τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκαῖα. Τοιούτη ἐγένετο ἡ τελετὴ ἐκείνη, ἣτις ἐφαίνετο καταστήσασα ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν ἔριδος καὶ ἀσφιλίσασα τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν μωαμεθικῶν ἐπιχειρήματος. Ἐὰν οἱ ὅροι τῶν γενομένων συνθηκῶν ἐξετελοῦντο εἰλικρινῶς, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἤθελεν ἀναφέρει ἐπιχείρημα χριστιανικώτερον, δικαιότερον καὶ εὐεργετικώτερον. Ἀλλ' ἡ χρηστὴ τοῦ Γοδοφρέδου προαίρεσις δὲν συνεβιδάζετο πρὸς τὰ συμφέροντα ἐξ ὧν ἐκινήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ προκηρύξας τὰς σταυροφορίας ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἴδῃ οὗτος μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸν στρατὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ καθυπαγάγῃ τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης, ὁμνῶντα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν προστάτην καὶ πρόμαχον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας βασιλέα; Ὁ πάπας ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐνόει παντάπασιν νὰ παρὰδοθῶσιν οἱ ἀνακτηθέντες τόποι εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπεναντίας ἡξίου νὰ ἀνακτηθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ ἀνακλυθῶσι βραδύτερον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν κοσμικῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταπίεσεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ ὅροι τῆς γενομένης μεταξὺ Γοδοφρέδου καὶ βασιλέως συμβάσεως ταύτης δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων ἀπαραλλάκτως ὅπως ὑπὸ τῆς Ἁγνῆς Κομνηνῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λέγει περὶ αὐτῶν ἐπὶ λέξεως τῆς αὐτῆς· «Προσελθὼν οὖν ὁ Γοντοφρέ (δηλαδὴ ὁ Γοδοφρέδος) τῷ βασιλεὶ ἐπωμόσατο ὅνπερ ἀπητεῖτο ὄρκον, ὥστε ὅπύσας πόλεις καὶ χώρας ἢ φρούρια φθάσει κατασχεῖν ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ρωμαίων τὸ πρῶτον τελοῦντα πρὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενον ἀρχηγὸν παραδιδόναι. Ταῦτ' οὖν ἐπομοσάμενος, χρήματά τε ἱκανὰ λαβὼν, ὁμέστιός τε καὶ ὁμοτράπεζος αὐτῷ γεγονώς, καὶ δαψιλῶς

εὐωχηθεῖς, διαπεράσας κατὰ τὸν Πελεκάνον ηὐλίσσατο.» Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν «ὅτι ὁ ἐν Ἀλέξιος ὑπέσχετο ἐνόρκως νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους ἄγων μάλιστα αὐτὸς τὴν ἴδιον στρατόν· νὰ παρὰσχῇ αὐτοῖς τροφὰς εἰς εὐλογον τιμὴν καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ τινα πρὸς οὐδένα τῶν σταυροφόρων ἀδικίαν. Οἱ δὲ τούτων ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσιν τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριώτερα τοῦ κράτους φρούρια, ὅσα ἤθελον ἀνακτήσῃ ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας γαίας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κατακτήσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ φυλάζωσιν αὐτοί, ὑπέσχοντο νὰ ὁμώσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ μὴ τηρήσωσι τοὺς ὅρκους αὐτῶν εἰμὴ καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μείνει πιστὸς εἰς τὸν ἴδιον λόγον.» Ὑπάρχουσι λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν διαφοραὶ τινες, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν συζητήσεως θέλομεν παραδεχθῇ ὡς γνησίους τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως ὅπως οὗτοι διαγράφονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν θέλομεν ἐκτιμῆσαι τὴν ἀμοιβαίαν διαγωγὴν τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν συνομολογίαν τῶν συνθηκῶν, ὁ Γοδοφρέδος διεπεραιώθη ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου 1097, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Χαλκηδόνα ἵνα περιμείνῃ ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συναγωνιστάς. Ἀλλ' οἱ ἀδιακόπως ἐπερχόμενοι οὗτοι συναγωνισταὶ ἔμελλον νὰ ἐπιπαροξύνωσι καὶ καταστήσωσι δυσχερὲς στατὰ τὰ πράγματα. Ὁ μετὰ τὸν Γοδοφρέδον πρῶτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν σταυροφόρος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, ὅστις παρέστη νῦν ὡς προστάτης καὶ πρόμαχος τοῦ κράτους ἐκείνου τοῦ ὁποίου πρὸ μικροῦ ἔτι ἔχει διατελέσει ἀναφανδὸν πολέμιος. Εἰς τὸ ἀνέκχθεν χειραγωγῆσαν τὸν Βοημοῦνδον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, εἶχε τότε προστεθῇ καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως, δι' ἣν ἔπαθε πρὸ τινων ἐνικυτῶν ἦτταν. «Καὶ γὰρ ὁ μὲν Πέτρος (ὁ ἐρηνίτης), λέγει ἡ Ἀννα, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου τὴν τοσχύτην ὁδοιπορίαν ἀνεδέξατο. Οἱ δὲ γε λοιποὶ κόμητες καὶ τούτων μᾶλλον ὁ Βοημοῦνδος, παλαιὰν μῆνιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τρέφοντες, καὶ εὐκαιρίαν ζητοῦντες ἀντίποινα τούτῳ παρασχεῖν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης

νίκης ἣν ἤρατο κατ' αὐτοῦ, ὅποτε κατὰ τὴν Λάρισαν τὸν μετ' αὐτοῦ συνῆψε πόλεμον· ὁμογνωμονήσαντες καὶ αὐτὴν τὴν μεγάλοπολιν κατασχεῖν ὀνειρώττοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἐληλύθεισαν γνώμην τῷ μὲν φαινομένῳ τὴν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ποιούμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὸν αὐτοκράτορα τῆς ἀρχῆς παραλύσαι καὶ τὴν μεγάλοπολιν κατασχεῖν ἐθέλοντες.» Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπίπτει ἐνταῦθα εἰς ὑπερβολὴν ἀξιούσα ὅτι πάντες οἱ τῆς δύσεως κόμητες ἐβουλεύοντο ἔκτοτε τὴν κατάληψιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουίλλωνος καὶ πολλοὶ ἄλλοι χρηστοὶ ἡγεμόνες ἐξεστράτευσαν εἰλικρινῶς ἵνα ἐλευθερώσωσι τὸν ἄγιον τάφον. Τινὲς ὅμως καὶ ἐξαιρέτως ὁ Βοημοῦνδος, ἤθελε τῶντι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Βοημοῦνδος ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἰταλίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 1096 μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ταγκρέδου, συνεπαγόμενος μυρίους μὲν ἵππεῖς, πολυαρίθμους δὲ πεζοὺς. Ἀποβιβασθεὶς δὲ εἰς Χαονίαν ἐπορεύθη ἐκεῖθεν εἰς Καστορίαν, ὅπου ἐπανηγύρισε τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἐκπλεύσῃ ἐξ Ἀπουλίας εἶχε γράψῃ πρὸς Γοδοφρέδον τοῦ Βουίλλωνος ἐπιστολήν, ἥς ἡμφισθητήθη μὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Riant τὸ κείμενον, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἔννοια, θεωροῦντος πιθανώτατον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος προέτεινε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ Ἀλεξίου. «Δὲν ἄγνοεῖς, ἔγραφε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον, ὦ ἀγαθώτατε ἀνδρῶν, ὅτι ἔχεις νὰ πολιτευθῇς πρὸς ὃν ἀχρεῖον, ἢ μᾶλλον πρὸς θηρίον τοῦ χειρίστου εἵδους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι νὰ ἀπατήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ μέχρις ἐξοντώσεως τὸν λατινικὸν λαόν. Ὅ,τι φρονῶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, θέλεις τὸ φρονήσῃ καὶ σύ ποτε, διότι γινώσκω τὴν πονηρίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ἄσπονδον αὐτῶν μῖσος. Μὴ πορευθῇς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὕπαγε νὰ στρατοπεδεύσῃς περὶ Φιλιππούπολιν· ἐκεῖ, Θεοῦ θέλοντος, θέλω φθάσει καὶ ἐγὼ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως, καὶ θέλω σοὶ παράσχει μετὰ ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὡς εἰς κύριόν μου, τὰς τε συμβουλὰς καὶ τὸν βραχίονά μου κατὰ τοῦ ἄσεβοῦς ἡγεμόνος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.» Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα ἔχων φρονήματα καὶ πάθη, μετεχειρίσθη τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δι' ὧν διήρχετο, ὡς πολέμιος, λεηλατῶν ἀφειδῶς τὴν χώραν καὶ καταπιέζων ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ Καστορίας καὶ ἀφικόμενος εἰς

Πελαγονίαν, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου πόλιν τινά, κατεπυρπόλησεν αὐτήν καὶ κατέβαλεν εἰς ἔδαφος, ἐξηφάνισεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεπαγόμενος πλουσιωτάτην λείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραξε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους δυτικούς χρονογράφους, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις κατῳκεῖτο ὑπὸ αἰρετικῶν. Τίς ἦτο ἡ πόλις αὕτη καὶ τίνες οἱ λεγόμενοι ἐκεῖνοι αἰρετικοί, οὐδεὶς τὸ ἠξεύρει. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Τουρκοπῶλοι, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν Παυλιανῖται, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἀπλῶς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες. Ἀλλ' οἰοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν ἡ καταστροφὴ ἐκείνη ἦτο ἀποτροπαις· καὶ οὕτω πως χαρακτηρίζει αὐτήν (*une odieuse exécution*) εἰς τῶν νεωτέρων Γάλλων ἱστοριογράφων τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ Peyré, καίτοι ἄλλως ὢν φανατικώτατος πολέμιος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Ἀπέναντι τῶν παρὰδόξων τούτων ἐπικούρων, οὕτω πως πολιτευομένων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνωσι μὲ χεῖρας ἐσταυρωμέναι οἱ ἐλληνικοὶ στρατοὶ καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ καταβάλλωσιν αὐτοὺς πάντοτε, ἀλλὰ βεβαίως ἐξεπλήρωσαν καθήκον ἱερὸν ἀντιπαρκαχθέντες. Τελευταῖον τὴν 1 Ἀπριλίου τοῦ 1097, ὁ Βοημοῦνδος ἔφθασεν εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκεῖ ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουιλλῶνος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἀπῆντησεν εἰς τὸν Βοημοῦνδον ὅτι πᾶσα κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς ἀνατολῆς ἐπιχειρήσεις ἀντιδίνει τῷ ὅρκῳ ὃν ὤμοσαν τοῦ νὰ πολεμήσωσι τοὺς ἀπίστους, κατέπεισε τὸν δυσήνιον ἐκεῖνον σύμμαχον νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ. Μόνος ὁ ἀγέρωχος Ταγκρέδος ἀπεποιήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν τελετὴν ταύτην.

Ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Ροβέρτος, ὅστις ἐπῆλθεν, ὅπως καὶ ὁ Βοημοῦνδος, διὰ τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιμηθῇ τὸ πρᾶγμα τοῦ Γοδοφρέδου καὶ τοῦ Βοημοῦνδος, καὶ διεπεραιώθη ἐπίσης εἰς Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ ἔσχατος πάντων στρατεύσας Ραιμοῦνδος, κόμης Τολώσσης καὶ τοῦ ἁγίου Γιλλίου (ἡ Αἰγιδίου Saint-Gilles) ὅστις βραδύτερον ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν πιστοτέρων ὑπερμάχων τοῦ Ἀλεξίου, κατ' ἀρχὰς λέγεται ὅτι ἐπολιτεύθη ἄλλως. Πορευθεὶς μετὰ δεκακισμυρίων ἀνδρῶν διὰ Λομβαρδίας, Φριουλίας, Ἰστρίας, Δαλματίας, Δυρραχίου καὶ Πελα-

γονίας, ὁ Ραιμουῖνδος περιῆλθεν, ὡς πάντες οἱ λοιποὶ, εἰς ρήξεις πρὸς τοὺς κκτοίκους, ἐκυρίευσεν καὶ ἐδήλωσε διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς τὴν Ραιδεστόν, καὶ κατεπείσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Γυδοφρέδου νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἅμα γενομένου λόγου νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἵνα ζητήσῃ δεσπότην· ὅτι ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἐνώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σταυροφορικοῦ, καὶ ἀνχλάβῃ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, θέλει ὑπακούσει αὐτῷ ὡς στρατηγῷ, οὐδέποτε ὁμῶς θέλει προσκυνήσει αὐτὸν καὶ ἀναγνώρισει ὡς κυρίαρχον, ὅπως ἔπραζαν οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες. Ὁ Ἀλέξιος ἀγανακτήσας προσέβλεπε τὸν στρατὸν τοῦ Ραιμουῖνδου, ὁ δὲ κόμης τῆς Τολώσσης ἐμελέτα ἤδη σπουδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοημουῖνδου τὴν τοῦ βασιλέως κατάλυσιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ προέτεινε νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐξ Ἀσίας, ὅσοι ἔφθασαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες βλέποντες τὸ πρᾶγμα ἀκατόρθωτον, διότι ὁ στόλος, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη καθοδος, ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον, καὶ πρὸς τούτοις ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ρῆξις αὕτη ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐπιχείρημα, ἐδυσώπησαν τὸν Ραιμουῖνδον καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ὁμώσῃ, «ὅτι οὐδέποτε θέλει πράξει τι κατὰ τῆς τιμῆς ἢ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξίου, ἐνόσῳ καὶ ὁ Ἀλέξιος τηρήσῃ τὰς ἰδίας ὁμολογίας.» Διεμαρτυρήθη ὁμῶς ὅτι προτιμᾷ τὸν θάνατον παρὰ νὰ ὁμώσῃ ὑποταγὴν, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τὸ δυσχερές τῶν περιστάσεων ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ἐκείνην, καὶ ἠγωνίσθη διὰ τῶν περιποιήσεων αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἡγεμόνα.

Τοιαῦτα περὶ Ταγκρέδου καὶ Ραιμουῖνδου λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθὼ καὶ ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς συνομολογούμενα. Τὰ δὲ κατὰ τὸν κόμητα Τολώσσης καὶ ἀγίου Γιλλίου, τὸν ὅποτον ὀνομάζει αὕτη Σαγγέλην, ἄλλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος ἱστοριογράφου. «Ὁ βασιλεὺς, λέγει ἡ Ἄννα, ἠγάπα τὸν Σαγγέλην διαφερόντως διὰ τὸ περιὸν αὐτῷ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ὑπολήψεως τὸ ἀνόθευτον καὶ τὸ τοῦ βίου καθαρὸν.» Τούτου δὲ ἔνεκα ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ τὸν ἄνδρα ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ ἀφοῦ διεπέρασαν οἱ ἄλλοι εἰς Ἀσίαν· καὶ μετεπέμπετο αὐτὸν συχνάκις διεξηγῶν τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἔμελλον καθ' ὁδὸν νὰ ἀπαντήσωσι καὶ τὰς ὑπονοίας τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν Φράγκων, καὶ ἰδίως περὶ τῆς κακίας

τοῦ Βοημούνδου, παρκαλέσας αὐτὸν νὰ τὸν ἐπιτηρῇ καὶ νὰ παραλαμβάνῃ τὰς ἐπιβουλὰς του. Ὁ δὲ ἀνωμολόγησεν ὅτι ὁ Βοημούνδος ἐκκληρονόμησεν ἐκ τῶν προγόνων τὴν ἐπιτοκίαν καὶ τὸν δόλον, ὅτι θαῦμα μέγιστον θέλει εἶναι ἂν τηρήσῃ ὅσα ὥμοσε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ραιμούνδος θέλει τὸ καθ' ἑαυτὸν σπεύσει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσταχθέν. Αὕτη τῆς Ἀννης ἡ ἔκθεσις συμφωνεῖ πλείονον πρὸς ὅλην τὴν μετέπειτα διχωγὴν τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης, ὅστις ἀνεδείχθη εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε, καὶ ἂν δηλαδὴ τινὲς τῶν σταυροφόρων ἀπεποιήθησαν τὸν ὅρκον, τὸ κῦρος τῶν προαναφερθεῖσων συμβάσεων δὲν ἡλαττώθη ἐκ τούτου, διότι οἱ πλείότεροι ὥμοσαν νὰ τηρήσωσιν αὐτάς, μάλιστα δὲ ὁ πάντων ἐπιφανέστερος Γοδοφρέδος, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας καὶ πάντες οἱ λοιποὶ, κατ' αὐτὴν τῶν δυτικῶν τὴν ὁμολογίαν, ἐποίησαν τὸν ὅρκον.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ διεπεραιώθησαν τελευταῖον ἅπαντες εἰς τὸ περὶ Χαλκηδὸνα στρατόπεδον, ἀπεφάτισαν νὰ προελάσωσιν, ἀρχόμενοι τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῆς Νικαίας, ὅπου ἔφθασαν διὰ Νικομηδείας ἐν ἀρχῇ τοῦ Μαΐου 1097. Ἐτι ἐνῶ διέτριβον περὶ Χαλκηδὸνα εἶχε προσέλθει καὶ συνταχθῇ μετ' αὐτῶν ἐν σῶμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ συγκείμενον μὲν ἐξ ἀνδρῶν 40,000 κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἀγγλοῦ χρονογράφου Ὁρδερίκου Βιτάλ, τεταγμένον δὲ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Τυτίκιον τὸν γνωστὸν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου. Τὸν Τυτίκιον τοῦτον πάντες μὲν οἱ χρονογράφοι τῆς δύσεως χλευάζουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἐπιβουλότατον ἄνδρα, εἰς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ «ἄσματος Ἀντιοχείας» συγγραφεὺς, λέγει εἰλικρινῇ τῶν Φράγκων φίλον· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους ἕνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὅστις ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἦτο δυνατόν εἰλικρινῶς πρὸς τοιοῦτους συμμάχους. Καὶ οὗτος δὲ ὁ Ἀλέξιος, διατρίβων εἰς Πελεκάνον, οὐ μακρὰν τῆς Νικαίας, παρηκολούθει καὶ ἐπετήρει τὸ ὅλον ἐπιχείρημα.

Ἡ Νίκαια, ἡ πόλις ἐν ἣ ἔδρευσεν δύο οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ἥτις κατεῖχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμίων, ἦτο ἀνέκαθεν μὲν ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη, κατέστη δὲ ἔτι μᾶλλον δυσπρόρητος διὰ νέων ἀμυντικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ σουλ-

τάνου Κελιδζέ Ἀρσλάν, ἅμα μαθόντος ὅτι ἐπέρχεται εἰς τὴν
 Ἀσίαν ἡ μεγάλη τῶν σταυροφόρων ἐπιστρατεία· καὶ πλὴν τούτου ὁ
 σουλτάνος συνεκρότησε στρατιὰν λόγου ἁξίαν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπι-
 τεθῇ ἔξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων. Τῷ ὄντι τῇ 16 Μαΐου ἐπέπε-
 σεν ἀπὸ τῶν πέριξ ὁρέων μετὰ πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα χιλιάδων
 ἱππέων κατὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ πεισματώδη μάχην
 ἡττήθη κατὰ κράτος. Οὐδὲν ἤττον ἡ φρουρά τῆς Νικαίας, καίτοι
 ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καίτοι ἔβλεπεν ἑαυτὴν περι-
 ἐζωσμένην ὑπὸ ἑκατὸν μὲν χιλιάδων ἱππέων, ἐξακοσίων δὲ χιλιά-
 δων πεζῶν, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας
 ἀνθίστατο εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολεμίων αὐτῆς ἐφόδους,
 δεινὰ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτοὺς τραύματα. Τὰ τεῖχη ὑπεσκάπτοντο
 μὲν καὶ ἐρρήγνυντο διὰ τῶν ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν, τὰς
 ὁποίας προσήγαγεν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ πάλιν τάχιστα ἐπεσκευάζοντο.
 Τὸ δὲ χεῖριστον, διὰ τῆς παρὰκειμένης εἰς τὴν πόλιν Ἀσκηνίας
 λίμνης, οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον ἀκωλύτως πάντα τὰ ἀναγκαῖα
 αὐτοῖς ἐφόδια. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν λίμνην,
 ἵνα φράξῃ οὕτω πᾶσαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἔξω χώρας κοινωνίαν.
 Ἐπὶ τούτῳ διέταξε νὰ ἀθροισθῶσιν εἰς Κίον (Γκερλίκ) πολυάριθμα
 πλοῖα δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν 100 ἄνδρας ἕκαστον. Ἀπὸ δὲ τῆς
 Κίου τὰ πλοῖα ταῦτα μετεκομίσθησαν διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς λίμνης,
 καὶ καθελκυσθέντα εἰς αὐτὴν καὶ ὀπλισθέντα διὰ τῶν λεγομένων
 Τουρκοπῶλων, τεταγμένων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουτουμίτην, περι-
 ἐζωσαν καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν πόλιν. Ἦσαν δὲ οἱ Τουρ-
 κοπῶλοι στρατιωτικὸν σῶμα συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων
 γεννηθέντων, ἀπαραλλάκτως ὅπως βραδύτερον παρὰ τοῖς ὁσμανίδαις
 τούρκοις οἱ γενίτσαροι ἦσαν σῶμα στρατιωτικὸν συγκείμενον ἐκ
 παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων. Καὶ ἐνῶ λοιπὸν οἱ Τουρκοπῶ-
 λοι κατέλαβον τὴν λίμνην, συγχρόνως ὁ Τατίκιος ἐξέπεμψε δισχι-
 λίους τοξότας ἐπὶ τὸ καιριώτερον σημεῖον τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ὀχυρωμά-
 των, καὶ μηχανὴν ἐπιτηδεῖαν νὰ καθαιρέσῃ μέγαν τινὰ πύργον, ὃν
 οἱ σταυροφόροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι. Μετὰ τῶν Ἑλ-
 λήνων τοξοτῶν συνηγωνίσθησαν ἀμέσως καὶ οἱ φράγχοι ἡγεμόνες,
 ὥστε ἡ ἐφοδος ἀπέβη γενικὴ. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἀπηλπίσθη-
 σαν καὶ ἦλθον εἰς λόγους περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν Βουτουμίτην,

ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον τὴν 20 Ἰουνίου ὕψωσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ τὰς αὐτοκρατορικὰς σημαίας, καὶ ἀνοίξας μίαν τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πυλῶν εἰσσήγαγε δι' αὐτῆς τὸ σῶμα τοῦ Τατικίου, οὐχὶ δὲ καὶ σύμπαντα τὸν στρατὸν τῶν Λατίνων· οὗτοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχωνται διὰ μικρῶν μόνον ἀποσπασμάτων εἰς τὰ ὅποια δὲν ἐπετρέπετο νὰ παρατείνωσι τὴν διατριβὴν των εἰμὴ ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον.

Οἱ χρονόγραφοι καὶ βραδύτερον οἱ ἱστορικοὶ κατηγορήσαν τὸν Ἀλέξιον ὅτι ἐπιβούλως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ταύτης περιστάσεως· διότι διενήργησε δῆθεν διὰ τοῦ Βουτουμίτου, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὅχι εἰς τοὺς σταυροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τούτους τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λείας. Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεζημίωσε τοὺς μὲν ἡγεμόνας διὰ δώρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας, τὰς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονόγραφοι καὶ ἱστορικοὶ, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἡ ἑλωσις ὠφείλετο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τῶντι ἡ πόλις δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ ἀφοῦ κατελήφθη ἡ Ἀσκηνία λίμνη· κατελήφθη δὲ ἡ λίμνη διὰ πλοίων κατασκευασθέντων, μεταβίβασθέντων καὶ ὀδηγηθέντων ὑπὸ ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Πρὸς δὲ αἱ ἐπιτηδειότεραι τῶν μηχανῶν ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπὶ πᾶσιν οἱ ἐν Νικαίᾳ Τοῦρκοι ἐπροτίμων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τὴν κακὴν λοιπὸν ἐπραξεν ὁ Ἀλέξιος ἐὰν παρέλαβε μὲν τὴν κατὰ τὰ συντεθειμέναν ἀνήκουσαν αὐτῷ πόλιν, διασώσας δὲ αὐτὴν ἀπὸ φοβερᾶς λεηλασίας, ἀπεζημίωσεν οὐδὲν ἥττον τοὺς συμμάχους διὰ δωρεῶν πολυτίμων· Τοσοῦτον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ σταυροφόροι οὐδόλως δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν τοιχύτην τοῦ βασιλέως πολιτείαν, ὥστε πάντες οἱ πρότερον ἀπυπαιθθέντες τὸν ὅρκον τῆς πίστεως, ιδίως ὁ Ραιμοῦνδος καὶ ὁ Ταγκρέδος, ὤμοσαν αὐτὸν μετὰ τὴν ἑλωσιν. Καὶ πρόδηλον ἄρα εἶναι ὅτι πᾶσα ἡ κατηγορία ἐκείνη ἐσκευωρήθη ἵνα ἀντιταχθῇ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτῶν μετ' ὀλίγον γενομένας πρὸς αὐτὰς τῶν συνθηκῶν.

Οἱ σταυροφόροι προήλασαν ἀπὸ Νικαίας περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου.

Ὁ δ' Ἀλέξιος συνεκπέμφας μετ' αὐτῶν τὴν ὑπὸ τὸν Τατίκιον μοῖραν, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως παρασκεύασας δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἰσχυροτέραν, δυνηθῇ νὰ συντρέξῃ συντονώτερον τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι νικήσαντες ἐπανειλημμένως τὸν Κελιδζέ Ἀρσλάν, ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν μάλιστα δὲ περὶ Δορύλαιον, καὶ κυριεύσαντες πᾶσαν τὴν Κιλικίαν (44) ἔφθασαν κατὰ Ὀκτώβριον εἰς Ἀντιόχειαν, τῆς ὁποίας ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν. Διαρκούσης ὅμως τῆς πολιορκίας ταύτης εἰς τῶν φράγκων ἡγεμόνων, ὁ τοῦ Γοδοφρέδου ἀδελφὸς Βαλδουίνος, παρεβιάσας πρῶτος ἀναφανδὸν τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας. Εἵπομεν ἤδη ὅτι τὸ κράτος κατεῖχεν ἔτι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκείνας χώρας τὴν Ἑδεσσαν (σήμερον Ὀρταν), κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου. (45) Ὁ διοικητὴς αὐτῆς Θεόδωρος εἶχε προσκαλέσει τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καταπολεμήσῃ τοὺς πέριξ Τούρκους. Ὁ σταυροφόρος εἰσελθὼν οὕτω εἰς τὴν ἐλληνίδα πόλιν, υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διενεργήσας τὴν δολοφονίαν τοῦ θετοῦ πατρός, γίνεται κύριος τῆς πόλεως καὶ ὁρμώμενος ἀπὸ αὐτῆς ἰδρύει τὴν πρώτην φραγκικὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡγεμονίαν, ἥτις, κειμένη εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἄκραν τῆς Μεσοποταμίας, ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας, ἥτοι πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῆς κυριωτέρας τοῦ Ταύρου σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὸν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Χαλέπ. Κυβερνηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλδουίνου καὶ τῶν διχδόχων αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη ὡς πρὸς τοὺς σταυροφόρους πρόσκησις, διότι ἐχρησίμευεν ὡς προμαχὼν ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκεῖνου τῶν ἐν Συρίᾳ ἰδρυμάτων αὐτῶν. Ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγή αὕτη τοῦ Βαλδουίνου ἦτο τόσῳ μάλλον σκανδαλώδης, ὅσην

44) Τὸ Δορύλαιον, ὡς γνωστὸν, εἶναι ἐν Φρυγίᾳ· οἱ σταυροφόροι μετὰ τὴν μάχην τοῦ Δορυλαίου διῆλθον ἀσφαλῶς διὰ τῆς Φρυγίας, Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας. Τὴν Κιλικίαν δὲν ἐκυρίευσαν πᾶσαν, διότι μέγα μέρος αὐτῆς ἦτο, ὡς εἵπομεν κράτος χριστιανικὸν Ἀρμενιακόν. Διῆλθον δὲ διὰ τῆς Κιλικίας (τῆς πεδιάδος).

45) Αἱ πηγαὶ τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου κεῖνται πολὺ μακρὰν τῆς Ἑδέσσης ἐν Ἀρμενίᾳ. Ἡ Ἑδέσσα κεῖται ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Μεσοποτομίᾳ.

δὲν προέκειτο περὶ πόλεως ἀπὸ Τούρκων ἀνακτῆθαι, προέκειτο περὶ κτήματος ἀπὸ χριστιανῶν ἀρπαγέντος, ἡ δὲ ἀρπαγὴ συνωδύθη ὑπὸ δεινῷ ἰδιωτικοῦ κακουργήματος. Αὐτὸς ὁ Μισῶ, ἄν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βαλδουίνου, δὲν δύναται νὰ κρύψῃ τὴν συνενοχὴν αὐτοῦ καὶ ὁμολογεῖ ρητῶς ὅτι «ἐνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὅποια οἱ σταυροφόροι ἐκαρπώθησαν ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου τούτου κράτους, οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπῆρξε καρπὸς ἀδικίας καὶ βίας.» Καὶ ἔπειτα ἔχου·ιν ἔτι τὴν γενναιότητα νὰ ὁμιλῶσι περὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Βαλδουίνου ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ μιμηθῶσιν οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων. Ἡ πολιορκία τῆς Ἀντιοχείας διήρκεσε μῆνας ἑννέα, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἀκολούθου 1098 ἔτους. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Λατῖνοι εἶχον περιέλθει εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν παθόντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τε τῆς στερήσεως τροφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος. Ὁ Τατίκιος, ὑπολαμβάνων κινδυνεύουσιν τὴν ἐπιχείρησιν προέτρεψε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἀποχωρήσωσιν εἰς τὰς γείτονας χώρας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ὁ Ἀλέξιος μετὰ μεγαλητέρου στρατοῦ, καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος. Ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀφίξιν τοῦ βασιλέως, κομίσῃ δὲ καὶ τροφάς. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βεβαίως μάλιστα ὅτι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην τοῦ Τατικίου ἐπήγαγον αἱ ραδιουργίαι τοῦ Βοημούνδου, ὅστις, θέλων νὰ σφετερισθῇ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ ὅχι νὰ παραδώσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως ἐβουλεύθη νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐκ παντὸς τρόπου. Ὅθεν εἶπε τῷ Τατικίῳ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑποπτεύουσιν αὐτὸν ὡς συνεννούμενον μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Τατίκιος ἀνεχώρησε διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἡ διαγωγὴ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης ἐμεσολάβησε μὲν ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ ταύτης θῦμα, οὐχὶ αὐτουργός, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῶν βασιλικῶν ταγμάτων.

Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Τατικίου ἐξ Ἀντιοχείας, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπα-νελθὼν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κωνσταντινούπολιν παρεσκεύασε δύναμιν πε-

ζικὴν καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συμπράξῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν σταυροφόρων. Εἰς τὸν πεζικὸν στρατὸν εἶχον καταταχθῆ καὶ 40,000 περίπου φράγκοι, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἢ εἶχον καθυστερήσει ἐν Ἀσίᾳ, ἢ νεωστὶ ἐπῆλθον ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορεία, ἀναλκμυβνομένων τῶν παρχλίων, καὶ ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἐφέσου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαστικὸν ὅχι μόνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προδιαβάοντας σταυροφόρους· διότι ἂν οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας, διετέλουν προσέτι κύριοι καὶ τῆς παρχλίας, πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠδύνατο νὰ διακοπῇ, καὶ ὁ ἐν Συρίᾳ στρατὸς νὰ περιέλθῃ εἰς ἀμηχανίαν. Μόνον λοιπὸν ἀφοῦ ἀνεκτήθη ἡ παρχλία, κατέστη δυνατόν νὰ προελάσῃ ὁ Ἀλέξιος ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀφικθεὶς δὲ εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας, μανθάνει ὅτι ἡ πόλις ἐκλῶ τῇ 3 Ἰουλίου ὑπὸ ἀρνησιθρήσκου τινὸς παρικοδοθεῖσα, συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Βοημούνδου. Οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς προέθετο νὰ ἐξακολουθήτῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' ὀλίγον ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ κυριεύσαντες τὴν Ἀντιόχειαν χριστιανοὶ ἐπολιορκήθησιν αὐτοὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν κτήματι ὑπὸ πολυχρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὅποτον ἐπήγαγεν ὁ Κερβογὰ κατὰ προσταγὴν τοῦ σελτζουκικοῦ σουλτάνου Βαρκιαρόκ. (46)

Ἀλλὰ τότε προσελθόντες εἰς Φιλομήλιον Στέφανος ὁ κόμης Βλεσῶν καὶ Σαρτρῶν (comte de Blis et de Chartres), Γουλιέλμος ὁ Γραμμεσνίλιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες φράγκοι πρέστησαν τὰ κατὰ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανούς ὡς μηδεμίαν πκρέχοντα ἐλπίδα σωτηρίας, τὴν δὲ δύναμιν τοῦ Κερβογὰ ὡς ἀκταγώνιστον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διέδωκν τὴν ἰδίαν κατὰπληξιν καὶ ἀθυμίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ πολυχρίθμους φράγκους, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη καὶ ἄκων νὰ ἀνακάμψῃ, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐφρόντισε περὶ τῆς σωτηρίας τῶν πέριξ κατοίκων. Ἀπαντες δὲ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι τὴν εὐθύνην τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης εἰς τοὺς κατεπτοημένους ἐκείνους φυγάδας

46) Τοῦ Σελδσοῦκου σουλτάνου τῆς Περσίας, τοῦ ὑπερτάτου Κυρίου πάντων τῶν Σελδσοῦκων δεσποτῶν τῆς Συρίας καὶ Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Βαρκιαρόκ ἦν εἰς τῶν υἱῶν τοῦ γνωστοῦ Μαλέκ σάχ.

καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ σταυροφόροι ὑπέλαβον ὡς ὑπαίτιον αὐτῆς τὸν Ἀλέξιον.

Οἱ σταυροφόροι οὗτοι, κατατροπώσαντες ἐπὶ τέλους τὸν Κερβόγᾱ, καὶ ἀσφαλίσαντες οὕτω τὴν κατοχὴν τῆς Ἀντιοχείας, ἔπεμψαν πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ ζητήσωσι μὲν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ συντεθειμένα, νὰ ἀποφανθῶσι δὲ ὅτι ἐπὶ τῷ ὄρω τούτῳ θέλουσι παραδώσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ἄλλως οὔτε τὴν Ἀντιόχειαν, οὔτε ἄλλην τινὰ πόλιν ἐξ ὧν κυριεύσωσι, προτίθενται νὰ ἀποδώσωσιν. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὸν Ἀλέξιον ὡς ὅπωςδῆποτε παραβάντα ἤδη τὰς συνθήκας, δὲν ἤθελον πέμψει πρὸς αὐτὸν τὴν πρεσβείαν ταύτην. Ἡ δὲ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ ἀνετέθη εἰς δύο ἄνδρας, Οὐγωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου, καὶ Βαλδουίνον τὸν κόμητα Ἐννεγαύης (Hainaut). Ἐκ τούτων ὁ μὲν τελευταῖος ἐγένετο ἄφαντος καθ' ὁδόν, ὁ δὲ Οὐγων ἔφθασε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶδε τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν κομίζων τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἀνέκαμψεν εἰς Γαλλίαν. Μὴ ἐλθούσης δὲ ἀμέσως ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀλεξίου, οἱ πλεῖστοι σταυροφόροι καὶ μάλιστα ὁ Βοημοῦνδος, ὅστις πρόφασιν ἐζήτει νὰ σφετερισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπέμενε νὰ κηρυχθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἔκπτωτος τῶν δικαίων αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ χρηστὸς κόμης Τολώσσης Ραιμοῦνδος ἠξίου ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν πόλιν, εἰμὴ παραβιάζοντες τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένους ὅρκους. Ἡ ἐναντία μερὶς ὑπερίσχυεν, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὅστις εἶχε κατορθώσει τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ ἀρνησιθρήσκου Πύρρου ἢ Φυρρούς, κατέλαβεν ἤδη αὐτὴν ὀριστικῶς, καὶ ἱδρυσεν αὐτόθι δευτέραν φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Δὲν ἠρκέσθη δὲ ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸ νὰ σφετερισθῇ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἐγκάτεστησεν ἀμέσως ἐν αὐτῇ καὶ λατῖνον πατριάρχην μετὰ κλήρου πολυαριθμοῦ ἀνωτέρου τε καὶ κατωτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος εἶχε κατορθώσει ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τοῦλάχιστον αὐτόθι καὶ ὀρθόδοξος πατριάρχης· μετ' ὀλίγον ὁμῶς ὁ ὅρος οὗτος παρεβιάσθη, τὸ ὀρθόδο-

ξον πλήρωμα ἐστερήθη τοῦ ἀρχιποίμενος αὐτοῦ, μόλις δὲ μετὰ 50 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνός, ταπεινώσας διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοὺς ἐν Συρίᾳ φράγκους, ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ συνομολογηθέντος ἐκείνου ὄρου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ἤλθον δῆθεν νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς ἀλλοθρήσκου τυραννίας. Σώζεται δὲ ἐπιστολὴ τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν ἐξ Ἀντιοχείας σταλεῖσα καὶ διαλαμβάνουσα πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε «Ἐνικήσαμεν τοὺς τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτραις ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν τοὺς αἰρετικούς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους, Ἰκνωδίτας. Ὅθεν ὀρκίζομέν σε, πάτερ ἀγιώτατε, σὲ τὸν πατέρα τῶν πιστῶν, ἵνα προσέλθῃς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τέκνων σου. Σὺ ὁ ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου, ἐλθέ νὰ ἐδρεύῃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐλθέ νὰ ἐκριζώσῃς καὶ καταστρέψῃς διὰ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βραχίονος ἡμῶν πᾶν εἶδος αἵρέσεως, ἐλθέ νὰ χειραγωγήσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ ἣν ἀρχῇθεν ἡμῖν διέγραψας καὶ νὰ διανοίξῃς ἡμῖν τὰς πύλας ἐκαστέρας τῆς Ἱερουσαλήμ.»

Ἐν τούτοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ πόδας ἔτους 1099 ἔφθασεν ἀπόκρισις τοῦ Ἀλεξίου, διὰ πρεσβείας ἦν ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ βασιλεὺς παρεπονεῖτο διὰ τὴν κατάληψιν πολλῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας παρὰ τὰ συντεθειμένα, ἔπεμπε χρήματα πολλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ὑπέσχετο δὲ νὰ συνεκστρατεύτῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, παρὰ κελῶν μόνον νὰ περιμείνωσιν αὐτὸν μέχρις οὗ συμπληρώσῃ τὰς παρασκευάς του. Ὁ κόμης Τολώσσης Ραιμοῦνδος παρετήρησε πάλιν ὅτι δίκαιον εἶναι νὰ πράξωσι κατὰ τὴν αἵτησιν τοῦ Ἀλεξίου· ἀλλ' οἱ λοιποὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἐπανειλημμένως ἤδη παρεδίσχον τὰς συνθήκας διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς Ἐδέσσης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, διὰ τῆς ἐγκυθιδρύσεως λατίνου πατριάρχου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπισήμως ἐκήρυξαν κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ἀναφανδὸν νὰ ρήξωσι τοὺς ὄρκους. Ὅθεν μὴ περιμείναντες τὸν Ἀλέξιον ἐπεχείρησαν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1099 τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον μῆνα ἐγένοντο κύριοι

τῆς πόλεως ταύτης, διαπράξαντες ἐπὶ τῆς ἁλώσεως σφαγὴν καὶ δῆρῳσιν, ἣτις κατέστη περιβόητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἣτις κατὰ πολὺ ὑπερβάσσει τὴν μετὰ τὴν ἁλῶσιν τῆς Ἀντιοχείας ἀνωφελεῖ καὶ ἄδικον αἱματοχυσίαν, προσέθηκε νέον καὶ ἀνεξίτηλον στίγμα εἰς τὰ πολλὰ ἁμαρτήματα τοῦ σταυροφορικοῦ ἐπιχειρήματος. «Οὐτε φύλον, οὐτε ἡλικίαν, οὐτε ὑποταγὴν τῶν ἡττηθέντων εὗρον χάριν ἐνώπιον αὐτῶν, λέγει εἰς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Παιδιά νήπια, παῖδιά θηλάζοντα ἤρπάζοντο ἀνηλεῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ κατεσφενδονίζοντο εἰς τοὺς τοίχους ἢ κατὰ γῆς. Οὐδὲ μητέρων οὐδὲ ἐγκύων γυναικῶν ἐπείθοντο νὰ φεισθῶσιν. Ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ συμφορᾷ οἱ μὲν ἐσφάζοντο, (καὶ οἱ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον ἄξιοι ἐλέους, παρὰ τῶν ἀρχαίων χρονογράφων,) οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν πύργων, κατελιθάζοντο, καθυπεβάλλοντο εἰς τρομερὰς βασάνους, ἐρρίπτοντο ζῶντες εἰς τὰς φλόγας. Οἱ σταυροφόροι περιεπάτουν ἐπὶ τῶν πτωμάτων ἀνθρώπων καὶ ἵππων, διηγεῖται εἰς τῶν αὐτοπτῶν τῆς τραγωδίας ταύτης ἱερομένος, καὶ πανταχοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας ἀπηντῶντο κεφαλαί, καὶ μέλη ἀνθρώπινα φύρδην μίγδην συνεσωρευμένα. Διηγοῦνται δὲ πάντα ταῦτα οἱ χρονογράφοι ψυχρῶς καὶ ἄνευ ἐλαχίστου πάθους. Εἰς μάτην ἐν μέσῳ τῶν φρικτῶν αὐτῶν εἰκόνων ἤθελεν ἀναζητήσει τις ἐν ταῖς διηγήμασιν αὐτῶν ἔχνος οἴκτου, ἢ συμπαιδείας. Οἱ σύγχρονοι ἐκεῖνοι ἱστορικοί, ὅπως καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν σταυροφόρων, δὲν ὑπελάμβανον ὡς ἀνθρώπους οὐτε τοὺς Ἰουδαίους, οὐτε τοὺς αἰρετικούς. Ἐνίοτε μάλιστα ἐμπαίζουσι τὰ ἐλεεινὰ ἐκεῖνα θύματα· καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ ἱερομένος, ὁμιλῶν περὶ τινῶν ἀράδων καταφυγόντων εἰς τὰ ὑπερῶα τοῦ μεγάλου ναοῦ, λέγει ὅτι οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἤθελον πολὺ ἐπιθυμήσει νὰ πετάξωσιν· ἀλλὰ μὴ λαβόντες πτερὰ παρὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀνάγκης κατεστράφησαν ἀθλίως.» Τοιοῦτοτρόπως ἐνόμιζον ὅτι θεραπεύουσι τὸ θεῖον οἱ πρόμαχοι ἐκεῖνοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ὁπαδοὶ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ περὶ ἀγγελμάτων. Μόνος ὁ Ραιμοῦνδος δὲν ἔβλεπε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ αἵματα ἀνθρώπων ἀόπλων καὶ πλυσμάτων τοῦ Θεοῦ ἀθώων· δοὺς δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς λαμπρὸν δεῖγμα τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, ὅτι μία εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ σεβασθεὶς τὰ δίκαια τοῦ βα-

σιλέως τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσικὸν νὰ σεβασθῇ καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει.

Οἱ σταυροφόροι γενόμενοι κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων προέβησαν ἤδη ὀριστικῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν ἰδρύσcentes ἐν Συρίᾳ βασίλειον αὐτοτελές, καὶ ἐγκαταστήσαντες ἴδιον ἐν Ἱεροσολύμοις πατριάρχην. Ἀξίον ὅμως σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ Γοδοφρέδος Βουίλλωνος, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν ὕπατο· τοῦ νέου ἐκείνου κράτους ἄρχων, οὐδέποτε ὠνόμασεν ἑαυτὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καίτοι οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν αὐτῷ συνήθως τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Γοδοφρέδος περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἀποκαλέσῃ ἑαυτὸν μετριοφρόνως πρόμαχον καὶ βαρῶνον τοῦ ἁγίου τάφου. Ἀπεποιήθη δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα λέγων, ὡς βεβαιοῦσιν ἐγγράφα δημόσια, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δειχθῇ στέφανον χρυσοῦν εἰς τὴν πόλιν ἐν ᾗ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεβλήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν. Εἰς τὴν ἀποποίησιν ταύτην συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ τύψις τοῦ συνειδότης τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, ἕνεκα τῆς παρὰβιάσεως τῶν πρὸς τὸν Ἀλέξιον συντεθειμένων, ὁ Γοδοφρέδος, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο εἰς τῶν ὀλίγων χρηστῶν ἡγεμόνων τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Βαλδουίνος, ὢν ὀλιγώτερον εὐσυνείδητος, ὡς ἠξεύρομεν ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐσφετερίσθη τὴν Ἑδεσσαν, ἔσπευσεν ἅμα μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ νὰ στεφθῇ ὡς βασιλεὺς ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει· ὥστε οὗτος εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ πρῶτος λατῖνος βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἀλλ' ἂν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἔδειξε κατ' ἀρχὰς δισταγμὸν τινα περὶ τὸν ὀλοσχερῇ σφετερισμὸν τῶν δικαιομάτων τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων, ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀνυπερθέτως καὶ ἀνυποστόλως εἰς τὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας δικαιώματα. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν διατρίβων εἰς Κύπρον δὲν εἶχε πύσει πέμπων τροφὰς εἰς τοὺς σταυροφόρους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ ἅμα ὡς ἐκυρίευσαν τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ παντάπασιν ὀλιγωρήσαντες τοῦ ἀνδρός, ἐπιχείρησαν νὰ διορίσωσιν ἀπανταχοῦ ἰδίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Ὁ Μισῶ ὁμολογεῖ ὅτι οἱ προχειρισθέντες τὰ ἀξιώματα ταῦτα οὔτε ἐπὶ συνέσει οὔτε ἐπὶ ἀρετῇ διεκρίνοντο. Ὁμολογεῖ ὅτι ἰδίως ὁ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιεπίσκοπος ἀναβιβασθεὶς

Ἀρνούλδος ἦτο ἄνθρωπος ἀξιομέμπτου ἠθικῆς καὶ διαγωγῆς· ὁμολογεῖ ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἱερέων ἐθυσιάσθησαν ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου· ὁμολογεῖ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι ἐδείχθησαν ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸν πατριάρχην Συμεών. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης αὐτὸς ἀπεδίωσεν ἐν τῷ μεταξύ· ἀλλ' ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς δὲν παρήτησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· συνελθὼν ἐχειροτόνησε νέον ἴδιον πατριάρχην, τὸν ὅποιον οἱ Λατῖνοι ἤναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι, διότι, ἀδικαλείπτως κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἕλληνες ἀπελπισθέντες συμμαχήσωσι μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων. Τοιοῦτοτρόπως διετηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφόρων ἡ σειρά τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν, οἵτινες ὅμως πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἐτεροθρήσκων κυριαρχῶν, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἅπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, ἵνα ἱεουργῶσιν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδὰμ τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς παρὰ νόμου καταλήψεως τοῦ ἁγίου Τάφου χρονολογοῦνται αἱ ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἀξιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, αἱ προκαλέσασαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσαύτας ὀλεθρίας ἐπεμβάσεις δυτικῶν τινῶν δυνάμεων εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα.

Ἐν τούτοις ἡ ἄλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἀφ' ἐνὸς παρώξυνε τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀργὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀφ' ἑτέρου ἀναζωπυρήσασα τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης, προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διατελοῦντες εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, κατέλυσαν τὰς ἐμφυλίους ταύτας διενέξεις, καὶ ἐπῆλθον πολυάριθμοι εἰς τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τὸν Καλίφην τοῦ Κάιρου. Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδφρέδου περὶ Ἀσκάλων κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1099. Ἀλλὰ τότε οἱ πλεῖστοι τῶν περιλιπομένων σταυροφόρων, ὑπολαμβάνοντες τοὺς ὅρκους αὐτῶν ἐκπληρωθέντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τρικόσιοι δὲ μόνον ἱππότες παρέμειναν πρὸς ἄμυναν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ὡστε ἀναγκαιότατον κατέστη ὁ ἐνθουσιασμός ὁ διαδοθεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως, νὰ παραγάγῃ νέους τῶν Ἱεροσολύμων προμάχους.

Τῷ ὄντι ἐν ἔτει 1101 ἐξώρμησαν αὐθις πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχηταί· μάλιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο αἱ χῶραι αἱ μηδόλως ἢ μικρὸν τῆς πρώτης ἐκστρατείας μετασχοῦσι, ἰδίως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Πρῶτοι ἀνεχώρησαν οἱ Λομβαρδοὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἄμα φθάσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, λέγει αὐταῖς λέξεσιν ὁ Μισώ, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίης, κακοποιοῦντες καὶ γυμνοῦντες τοὺς κατοίκους, διαρπάζοντες τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα καθ' ὁδόν· τὸ δὲ χεῖριστον, ὡς ἐπιφέρει ὁ σύγχρονος Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουίνσιος, ἐτρέφοντο ἀπὸ τοῦ κρέατος τῶν ζώων τούτων ἐν ταῖς ἀγίαις ἡμέραις τῆς τεσσαρκοστῆς. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξακολουθεῖ ὁ Μισώ, ἔπραξαν τὰς δεινοτάτας ἀταξίας. Εἰσβαλόντες ἔνοπλοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κατεπάτησαν τὴν οἰκίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφόνευσαν ἓνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κατευνασθέντες τελευταῖον διὰ τῆς μετριότητος τοῦ Ἀλεξίου διεπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου μετ' ὀλίγον προσῆλθον εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι σταυροφόροι, ὥστε τὸ ὅλον πλῆθος συνεποσώθη μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν εἰς 260 χιλιάδας. Ὁ ὄχλος οὗτος παρκούων τὰς συμβουλὰς τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὧν τινες μεταλαβόντες τῆς πρώτης στρατείας, εἶχον τὴν δέουσαν ἐμπειρίαν τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ νὰ πορευθῇ διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐβάδισεν ὁ Γοδφρέδος καὶ οἱ τούτου συναγωνισταί, περιεπλάκη εἰς τὰ ὄρη τῆς Πικραγονίας καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ ἐπανελημμέναις ἐπιθέσεσι τῶν Τούρκων, ἔπειτα κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1101 ὀλοσχερῶς συνετρίβη ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἔδραμον ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἵνα φράξωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὰς πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν παρόδους. Οἱ παλαιοὶ χρονογράφοι ἀναριθμοῦσιν εἰς 160,000 τοὺς χριστιανούς τοὺς φονευθέντας κατὰ τὴν συμφορὰν ταύτην. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβον καὶ δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὀρμήσαντες ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς Γάλλους καὶ Γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐπιχείρησιν συνεποσώθη, ὡς βεβαιοῦται, εἰς 400 χιλ. ψυχῶν. Ἐκ

τῶν ἐπιζησάντων οἱ πλεῖστοι ἡχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δέ τινες μόνον ἐσώθησαν ἢ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Λατῖνοι εἶπον πάλιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπεδούλευσεν αὐτοὺς καὶ ὅτι κατ' εἰσήγησιν αὐτοῦ πορευθέντες δι' ἐρήμων καὶ ἀβάτων ὁδῶν, ἐνέπεσον εἰς τὴν τριπλὴν παγίδα τῆς πείνης, τῆς δίψης καὶ τῆς τουρκικῆς σπάθης. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος (ὁ Γοδοφρέδος εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1100) ἔπεμψε τῶνόν τι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρέσβεις μετὰ δώρων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐλεήσῃ τοὺς χριστιανούς καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καλῇ τῇ πίστει, πύων τὰς μετὰ ἀπίστων συνεννοήσεις. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἀπέδειξεν εὐχερῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων κατηγοριῶν. Καίτοι δὲ ἔχων δικαιοσύνην ἀφορμὰς δυσαρρεσκείας κατὰ τῶν σταυροφόρων, διὰ τε τὰς κακώσεις τὰς ὁποίας ἐπήγοντο διερχόμενοι διὰ τοῦ κράτους, καὶ διὰ τὴν γενομένην παράβασιν τῶν ὅρκων, ὑπέσχετο οὐδὲν ἥττον νὰ συντρέξῃ αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν. Παρεκάλεσε μάλιστα ἓνα τῶν πρέσβων μέλλοντα νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ πάπᾳ Πασχαλίῳ, καὶ ὁ πρέσβυς γνωρίσας τὴν ἀλήθειαν ἀνέλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἴτησιν. Ἀλλ' ἅμα ἀφίκετο εἰς Ἰταλίαν, παραβάτης γενόμενος τῶν λόγων του, ἐπανέλαβε εἰς τὸν πᾶπαν τὰς προκναφερθείσας κατηγορίας, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸς ἅπαντας τοὺς Γάλλους μεγιστᾶνας καθυπτομένους πικρῶς τοῦ Ἀλεξίου. Πῶς ἐν τούτοις ἐπολιτεύετο ὁ Ἀλέξιος; Ἀρπίνος ὁ κόμης Αὐαρίκου (Bourges), ἀνὴρ ὀνομαστὴς ἐπ' ἀνδρείᾳ, αἰχμαλωτευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων διετέλει φυλακισμένος ἐν Βαγδατίῳ· ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς περὶ τούτου διεμήνυσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι ἐὰν δὲν ἀπολύσῃ τὸν Ἀρπῖνον, ἅπαντες οἱ ἔμποροι Τούρκοι οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους εὐρισκόμενοι θέλουσι φυλακισθῇ. Ὅθεν ὁ Ἀρπῖνος ἠλευθερώθη, καὶ ὁ Ἀλέξιος φιλοξενήσας τὸν ἄνδρα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν αὐλήν του, παρέπεμψε·ν ἔπειτα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὴν Γαλλίαν. Κορράδος ὁ κοντόσταυλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, αἰχμάλωτος ὢν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, ἀνέκτησεν ὡσαύτως τὴν ἐλευθερίαν διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλαπλασιάζωμεν τὰς μερικὰς ταύτας ἀποδείξεις, ἐνῶ ἔχομεν μαρτυρίαν γενικὴν ἀνδρὸς αὐτόπτου τῶν πραγμάτων; Ὁ Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουίνσιος λέγει διαρρηδὴν ὅτι πάντα τὰ περὶ τῶν ἐπι-

βουλῶν τοῦ Ἀλεξίου ρηθέντα εἶναι καθαρὰ συγκοφντία. « Ἐξ ἐναντίας, προστίθησιν ὁ χρονογράφος οὗτος, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσε δίδων εἰς τοὺς σταυροφόρους σωτηρίους συμβουλὰς καὶ ἐπανειλημμένως προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπλέκωνται εἰς ὁδοὺς καθ' ἃς δὲν ἔμελλον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰμὴ κακουχίαν καὶ θάνατον. » Καὶ ὁ Μισὼ δὲ συνεστάλη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς στερεοτύπους περὶ δολιότητος τῶν Ἑλλήνων κατηγορίας, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν τριῶν ἐκείνων στρατῶν ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὴν ἀπροβλεψίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ πλήθους.

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν οὔτε προέδιδε τοὺς σταυροφόρους, οὔτε ἡμέλει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλανθρωπίας πρὸς αὐτούς, δὲν ἠδύνατο ὅμως καὶ νὰ λησμονήσῃ ὅτι κατὰ παράβασιν τῶν συνθηκῶν καὶ ὅρκων κατεκράτουν χώρας ἀνηκούσας εἰς αὐτόν, τόσῃ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, ὅσῳ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφυλίας, δὲν ἔπαυε κυριεύων πόλεις οὐχὶ πλέον ἀπὸ μωαμεθανῶν, ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων, μελετῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, ἥτοι τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου ἐλληνικοῦ κράτους, συνεννοούμενος δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Τούρκων. Ὅθεν τῷ 1103 ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον κορυφούμενον, ἔγραψε πρὸς τὸν Βοημούνδον ἐπιστολὴν εἰλικρινῇ, δι' ἧς ἀπῆτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς τε Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσαι κατελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸ δίκαιον. Ὁ Βοημούνδος ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῶν γενομένων, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις δὲν ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν εἰς τοὺς σταυροφόρους ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ἔλθῃ κατόπιν αὐτῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Δὲν θέλομεν ἐπανέλθει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐξετασθὲν ἡδὴ ζήτημα μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξιος ἐξετέλεσεν ἢ δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰρημένην ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν ἐτήρησε καθ' ὅλοκληρίαν τὰ πρὸς αὐτοὺς συνωμολογημένα καὶ ὅτι ὥς ἐκ τούτου οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν εὐπρόσωπόν τινα λόγον νὰ μὴ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰς πόλεις ὅσας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνέκτησαν, τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις μὴ ἀρκούμενος νὰ κατακρατῇ τὰς

ἀπὸ μωχμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις, ἐσφετερίζετο καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἤρπασεν, Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ ὁ Βοημοῦνδος ἀπεποιήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ παραστάσεις, ἐκήρυξεν ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοῦ πόλεμον· καὶ ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν στρατὸν ἐκ λογάδων ἀνδρῶν συγκείμενον καὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Βουτουμίτην τεταγμένον.

Ὁ στρατὸς οὗτος διελάσας δι' ἅπαντος τοῦ πεδινοῦ τῆς χώρας μέρους μέχρι τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς, ἐκυρίευσεν τὴν ἀρχαίαν Γερμανίειαν, ἔτι δὲ καὶ τὰς παρκακείμενας κωμοπόλεις, καὶ καταλιπὼν αὐτόθι φρουρὰν ἀποχρῶσαν ὑπὸ τὸν Μονκστρᾶν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ προοίμιον τοῦτο τοῦ πολέμου εἶπετο νὰ ἐμβάλλῃ εἰς ἀνησυχίαν τὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ὅμως ὑπέλαβεν ὅτι κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ οἴκοθεν εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ὅτι ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον εἶχε χρεῖαν ἐπικουρίας. Τούτου ἕνεκα ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῶν Πισχτῶν, τῶν Φλωρεντινῶν καὶ τῶν Γενουαίων, ὄντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικῶν ἐπιτηδείων. Πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Πίσσης ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παράλια μετὰ 900, ὡς βεβχιουσί, διήρεων, τριήρεων, δρομώνων καὶ ἄλλων ταχυδρόμων πλοίων· διερχόμενος δὲ τὴν Μεσόγειον, ἀπέσπασε μοῖραν τοῦ πολυαρίθμου ἐκεῖνου στόλου ἵνα λεηλατήσῃ τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον· τοῦτο ἐλέγετο σταυροφορεῖν ὑπὲρ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ πίστεως. Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος μαθὼν τὴν ναυτικὴν ταύτην ἐπιδρομὴν, ἐκπέμπει τὸν ἴδιον στόλον ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Τατίκιον καὶ τὸν Λαντοῦλφον, Λομβαρδὸν ναυτικὸν ἔμπειρον, οἵτινες διελθόντες διὰ τῆς Σάμου, τῆς Κῷ καὶ τῆς Κνίδου, ἔμαθον ὅτι οἱ Πισχταὶ ἐπλεον περὶ τὴν Ρόδον. Ἐπέρχονται λοιπὸν ἐπ' αὐτοὺς καὶ, κατκλαδόντες τοὺς πολεμίους μεταξὺ Ρόδου καὶ Πκτάρων, παρσκειάζονται ἀμέσως ὡς εἰς πόλεμον. Ἡ ναυμαχία ἤρχισε διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐφόδου τοῦ Πελοποννησίου πλοιάρχου Περιχιτάνους, ὅστις δις διασχίσας ἅπαντα τὸν ἐχθρικὸν στόλον, καὶ ἐξακοντίζων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸ ἑλληνικὸν πῦρ, ἐπανῆλθε σῶος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Τότε ἡ σύροαξις ἀπέβη γενική. Ἐτερος Ἕλλην πλοίαρχος, Ἐλεήμων κηλούμενος, ἐπυρπόλησε τέσσαρας ἐχθρικὰς ναῦς. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ὁλοσχερὴς ὄλεθρος τῶν Πισχτῶν ἐφκίνετο ἀναπόδραστος, τρικυμὶς σφοδρὰ αἰφνης ἐπισκήψασα ἐπήγα-

γεν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάλυσιν τῆς ναυμαχίας. Οὐδὲν ἤττον αἱ ζημῖαι τῶν ἐχθρῶν ἀπέβησαν μεγάλαι. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἔχων νὰ παλαίσῃ πρὸς μόνην τὴν κατταγίδα, κατώρθωσε νὰ σωθῇ ἀκέραιος σχεδὸν εἰς τι παρὰ τὴν Ρόδον νησίδιον. Οἱ δὲ Πισαται δεινὰ πάσχοντες ἀπὸ τε τῶν κυμάτων καὶ τῶν φλογῶν, ὑφ' ὧν πολλὰ τῶν πλοίων αὐτῶν εἶχον καταληφθῇ, ἀπέβαλον πλείστας τῶν νηῶν. Ναὶ μὲν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτον, ὥστε καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι δῆλῶσίν τινι εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἀλλὰ δοκιμάσαντες νὰ ἀποδιβασθῶσιν εἰς Κύπρον, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Φιλοκάλου Εὐμαθίου· καὶ στερηθέντες ἐνταῦθα πάλιν οὐκ ὀλίγων συναγωνιστῶν, ἀπεσώθησαν τελευταῖον εἰς Λαοδίκειαν, οὕτως ὅμως κακῶς ἔχοντες ὥστε δὲν ἡδυνήθησαν πλέον νὰ πράξωσί τι· τοῦλάχιστον οὐδὲν αὐτῶν ἐπιχείρημα ἀναφέρεται πλέον.

Αὕτη τῶν Πισατῶν ἡ ἀποτυχία δὲν ἐπτόησε τοὺς Γενουαίους, ἐκπλεύσαντας τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1104 εἰς βοήθειαν τοῦ Βεημούνδου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέπεμψε δύο ἐν τῷ ἅμῃ στρατοὺς τὸν μὲν κατὰ ξηρὰν, ὑπὸ τὸν Καντακουζινόν, τὸν δὲ κατὰ θάλασσαν, ὑπὸ τὸν Λαντοῦλφον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὤρμησεν ἐπὶ Μαλέαν, ἵνα κωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν Γενουαίων· ἀλλὰ προσβληθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ τρικυμίας μεγάλης, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ἄπρακτος εἰς Κορώνην, ὥστε ὁ στόλος τῶν Γενουαίων ἐφθασεν ἀκωλύτως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς ἐκυρίευσεν τὴν Λαοδίκειαν, τῆς ὁποίας μόνη ἡ ἄκρα ἀνθίστατο ἔτι. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοναστράς συνεπλήρωσε τὴν ἀνάκτησιν ἀπάσης τῆς Κιλικίας (47) καταλαβὼν τὴν Λογγινιάδα, τὰ Ἀδανὰ, τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μάμιστραν. Ὅθεν ὁ Βεημούνδος πεισθεὶς ὅτι οὔτε κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἀνθέξῃ τῷ βασιλεῖ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ νέας ἐκεῖθεν δυνάμεις, καὶ κατέλιπεν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κατὰ τὴν Συρίαν πράγματα εἰς τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν Ταγκρέδον.

Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφοβεῖτο μήπως συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διέδωκε τὴν φήμην ὅτι ἀπέθανε, καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς φερέτρου διέπλευσεν οὕτω τὴν μεταξὺ Συρίας καὶ Ἰταλίας θάλασσαν. Ἀμὰ δὲ φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ ἅπαν-

47) Τῆς ἀνατολικῆς δηλονότι (τῆς πεδιάδος) οὐχὶ τῆς δυτικῆς (Τραχεώτιδος), ἥτις κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων.

τας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ Ἀλεξίου· παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν θανάσιμον τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς συνεννοούμενον μετὰ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ αὐτῶν· ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀποποιεῖται εἰς τοὺς σταυροφόρους τροφάς. ὅτι διακωλύει κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν διάβασιν αὐτῶν· ὅτι ἐν λόγῳ εἶναι χειρότερος τῶν ἀπίστων καὶ ὅτι αὐτὸν πρὸ πάντων ὤφειλεν ἢ Εὐρώπῃ νὰ καταπολεμήσῃ. Καὶ ποῦς ἔλεγε ταῦτα ; Ὁ Βοημούνδος, περὶ οὗ ἄπκντες οἱ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι λαβὼν παρὰ τῶν Τούρκων πρότασιν νὰ ἀνταλλάξῃ μίαν ἐπίσημον μωκμεθανὴν ἣν εἶχεν εἰς χεῖράς του, ἀντὶ δύο ἐπιφανῶν Γάλλων, Βαλδουίνου τοῦ ἐκ Βούργης, καὶ τοῦ Ἰοσελίνου, ἀπέντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ λάβῃ διὰ τὴν αἰχμαλώτον αὐτοῦ χρήματα, καὶ ἐγκατέλιπεν οὕτω εἰς τὴν τύχην των τοὺς δύο συνχωριστάς. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλδέρτου Ἀκουϊνσίου ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὅσα κατὰ Ἀλεξίου ἐλέγοντο ἦσαν ψεύδη ἀναιδῆ. Πῶς ὅμως ἡ φωνὴ ἀνδρὸς ἰδιώτου ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐνεργείας ἀρχοντος τοσοῦτον δραστηρίου καὶ ἐπιβούλου ; Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἠγωνίζετο ν' ἀντιπλάσῃ δι' ἔργων πρὸς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην. Εἰς μάτην ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ παρὰ τῷ σουλτάνῳ τῆς Αἰγύπτου, ἀπηλευθέρωσεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καίρου 300 Γάλλους εὐπατρίδας, αἰχμαλωτευθέντας εἰς τοὺς κατὰ Συρίαν πολέμους· καὶ φιλοφρονησάμενος αὐτοὺς μεγχλοπρεπῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέπεμψεν εἰς τὴν πατρίδα των ἵνα δικτρανώσωσι τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἄγρια καὶ ἀκοίμητα τοῦ Βοημούνδου πάθη, συνάδοντα μᾶλλον πρὸς τὰς προλήψεις αἰτινες ἐπεκράτουν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ καθ' ἡμῶν, ἐτύγχανον ἀκροάσεως εὐμενεστέρας ἢ αἱ εἰλικρινεῖς ἐκθέσεις ἀνθρώπων προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου εὐεργετηθέντων. Ὁ Ἀλέξιος ἐμάνθανε καθ' ἐκάστην, ὅτι ὁ Βοημούνδος ἠὺδοκίμει παραδόξως παρὰ τῷ πάπᾳ, καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Τῷόντι ὁ Νορμαννὸς ἡγεμὼν, πορευθεὶς μετὰ συστατικῶν τοῦ ἀκροῦ ἀρχιερέως κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, ἔτυχεν ἐξαίρετου δεξιότηως παρὰ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ· συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίαν· προσέλαθεν ἐκεῖθεν πολλοὺς γενναίους συνχωριστάς, καὶ ὑπερβὰς μετ' αὐτῶν τὰ Πυρηναῖα συνήγαγεν ἐν Ἰσπανίᾳ οὐδὲν ἥττον ἀξιόλογον ἐπικουρίαν. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὗρε πολλὴν

ὥσαύτως προθυμίαν, ἤθροιζεν ἤδη τὰς δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἵνα διαπεράσῃ οὐχὶ πλέον εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γυσκάργδου πραχθέντα, εἰς Ἰλλυρίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν στρατεία, ἣτις ἦτο παρακολούθημα τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐπανάληψις τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, εἶναι νέαι ἀπόδειξις, ἐὰν ἐχρειάζετο ἀπόδειξις νέα, ὅτι αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον μόνον σκοπὸν τὴν τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον οὐδὲν ἥττον σπουδαῖον, τὴν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάρτησιν.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ οἱ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πολέμου ἀγῶνες αὐτοῦ ἐματκιώθησαν, διέταξεν ἐγκαίρως τὰ πρὸς ἄμυναν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναγκαῖα. Τὰ ἄριστα τοῦ βασιλείου τάγματα εὕρισκοντο τότε ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τοῦ Μοναστρά. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ τοὺς δύο στρατοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα διαβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπειλούμενας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἐπεμψε μὲν ἀντ' αὐτῶν ἐτέρας δυνάμεις εἰς Λαοδικεῖαν ὑπὸ τὸν Πετσέαν, καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὸν Ἀρμένιον Ἀσπιέτην· ἀλλὰ τὰ στρατεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν προτέρων, καί, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Μοναστρά, ὁ Ταγκρέδος εὐχερῶς ἀνέκτησεν ἥπασαν τὴν Κιλικίαν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Συρίαν καὶ ὀπλίσας πλοῖά τινα συνέλαβε πρόσκοπον ἐλληνικὴν ναῦν, ἥς ρινοκοπήσας καὶ δακτυλοκοπήσας τοὺς ναυδάτας, ἀπέπεμψεν ἵνα δισχολήσωσι βεβαίως τὴν ἱπποτικὴν καὶ ὄντως χριστιανικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν. Μόνη λοιπὸν ἡ ἀγγελία τῆς νέας τοῦ Βοημούνδου ἐκστρατείας ἐπήγαγε τὴν μείωσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἐμελλε ν' ἀποβῇ ὅλως διάφορον τῆς ἀρχῆς.

Ἐτι ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1105 ἔτους ὁ Ἀλέξιος συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικὰ σώματα, καὶ παρήγγειλε νὰ ἔλθωσι νὰ σταθμεύσωσι περὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου μετέβη καὶ αὐτὸς κατὰ Σεπτέμβριον μετὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἀνακληθέντων στρατῶν, καὶ ὅπου διέτριψε τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐπόμενον, γυμνάζων τὰ τάγματα ἐκεῖνα καὶ ὀχυρῶν τὰ φρούρια. Ἰδίως δὲ ἐξησφάλησε τὸ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων κιν-

δυνεῦον Δυρράχιον, κατακτήσας ἡγεμόνα αὐτοῦ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀλεξίου δεύτερον υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσχυίου νέον διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ. Ἀφ' ἑτέρου συνήγαγε καὶ κατήρτισεν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν λιμένους πλοῖα ἱκανά, τὰ ὅποια, ὑπὸ νύαρχον τὸν Ἰσχυϊκὸν Κοντοστέφανον, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν τοῦ Δυρραχίου παρχλίαν, παραγγείλας νὰ διακωλύσωσι πάσῃ δυνάμει τὴν διαπερσίωσιν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις παρασκευάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Βῆριν, ἡτοιμάζετο νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ἀδρίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1107. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κοντοστέφανος, ἀντὶ νὰ περιμεῖνῃ αὐτόν, καθ' ἃς εἶχε ρητὰς ὁδηγίας, εἰς τὴν ἐλληνικὴν παρχλίαν, ἐπεχείρησεν ἄφρονά τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομὴν, καὶ ἀποκρουθεὶς ἐκεῖθεν, ἐπτοήθη τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιπλεύσαντα πολέμιον, ὅστις ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως τῇ 9 Ὀκτωβρίου εἰς Αὐλῶνα. Συνεπῆγετο δὲ 12 μὲν χιλιάδας ἰππέων, 60 δὲ χιλιάδας πεζῶν Γάλλων, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν, οἵτινες ἅμα πατήσαντες εἰς τὴν στερεάν ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῆς πέριξ χώρας καὶ τὴν 13 τοῦ μηνὸς, τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως, ἐστρατοπέδευσαν περὶ Δυρράχιον.

Ὁ Ἀλέξιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1106 εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, πληροφορηθεὶς ἤδη παρὰ τοῦ ἐν Δυρραχίῳ ἡγεμόνος, τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βοημούνδου, ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιπέσῃ αὐθις εἰς τὸ λάθος τῆς ἐκ τοῦ συστάδην παρατάξεως· λάθος τὸ ὅποιον ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου στρατείας ἐπροξένησε τοσοῦτον δεινὰς συμφοράς. Ἀλλὰ προέθετο μᾶλλον ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βοημούνδον εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, παρεμποδίζων τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο μεταφορὰν τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαιῶν ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀκρωτηριάζων αὐτὸ διὰ μικρῶν συμπλοκῶν, καὶ φθείρων τοιοῦτοτρόπως τὸν ἀντίπαλον κατ' ὀλίγον μὲν ἄλλ' ἀσφαλῶς. Γινώσκων δὲ ὅτι ἐν χειμῶνι ὁ Βοημούνδος δὲν θέλει δυνήθῃ νὰ ἐπιδιώξῃ δραστηρίως τὴν πολιορκίαν, οὐδὲ ἐπικουρίαν νὰ λάβῃ τινὰ ἐξ Ἰταλίας, καὶ προσέτι ὅτι τὸ Δυρράχιον εἶχεν ἄφθονον τροφῶν προμήθειαν, ὁχυρώματα δυσπρόρητα, ἡγεμόνα πι-

στὸν καὶ ἱκανὸν, φρουρὰν πολυάριθμον καὶ κατοίκους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἐξασκῶν ἐν ἀνέσει τὸν στρατὸν, καὶ μόνον μικρὰ τινε ἀποσπάσματα προεξέπεμψεν ἵνα καταλάβωσι τὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κράτους.

Τῷ οὖν Βοημοῦνδος ἀνέβηκεν ἐξ ἀνάγκης τὴν ἔφοδον μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοιξέως, παρατηρῶν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ φοβερά ἐκεῖνα ὀχυρώματα, πρρασκευάζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπιχειρῶν μικροὺς τινε ἀκροβολισμοὺς κατὰ τῆς φρουρᾶς, ἣ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πέριξ χώραν. Εἶχον δὲ ἔκτοτε δυστυχῶς τὰ κατ' αὐτόν, διότι κύψας τὸν στόλον αὐτοῦ, ἵνα κόψῃ οὕτω πᾶσαν ἐλπίδα ὑποχωρήσεως καὶ καταστήσῃ ἀπαρκίτητον τὴν νίκην εἰς τοὺς συνγωνιστάς, ἀπεστέρησεν ὅμως τοιοῦτοτρόπως ἑαυτὸν πάσης μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῶν τῶν ἐλληνικῶν παραλίῳν συγκοινωνίας. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος κατεῖχε τὸν κόλπον, αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν διόδοι ἐφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἤρχισε νὰ πάσχῃ πρωϊμώτατα στέρησιν τροφῶν, καὶ νὰ δεκατεύηται ὑπὸ τῶν νοσημάτων, τὰ ὅποια παρακολουθοῦσι τὴν στέρησιν ταύτην ἢ τὴν κακὴν τροφήν. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῷ ἀθυμία. Πᾶσαι αἱ προτάσεις ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὸ φρούριον περὶ παραδόσεως εἶχον ἀποκρουσθῇ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν ἐπιτηδεΐαν εἰς ἀγῶνας κρίσιμους, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῶν προτέρων παθημάτων.

Τελευταῖον τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1108 ἔτους ἤρχισε τὴν πολιορκίαν· ἀλλ' οὐδὲ τότε ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε νὰ ἀνοίξῃ ρήγμα διὰ χελώνης κριοφόρου, τῆς ὁποίας ὅμως ὁ ὀγκώδης κριὸς περισσύτερον ἐβλάπτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χελώνην, ἢ τὰ τεῖχη τὰ ὅποια ἐπάτατσε. Καὶ ἔπειτα ἡ φρουρὰ ἔκλυσε μετ' ὀλίγον τὴν μηχανὴν διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πυρός. Τότε οἱ πολέμιοι ὥρυξαν ὑπόνομοι· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀνθυπονομεύσκοντες, κατέπρησαν διὰ πυροφόρων σωλήνων καὶ ἐξέωσαν τοὺς πολέμιους ἐργάτας. Μετὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην ἀποτυχίαν οἱ περὶ τὸν Βοημοῦνδον κατεσκεύασαν πύργον ὑψηλότερον τοῦ τεύχους τοῦ Δυρραχίου, ἔχοντα δὲ γέφυραν, ἣτις καταβιδασθεῖσα ἔμελλε νὰ εἰσαγάγῃ τοὺς πολιορκητάς εἰς τὸ φρούριον· κατεστράφη ὅμως διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦτο τὸ μηχανήμα, παθόντων τὰ πάνδεινα τῶν ἐν αὐτῷ εἰσελθόντων πολε-

μίων. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος ἀνχωρήσας ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ, προέβη εἰς Πελαγονίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὴν Δεάβωλιν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τῶν διαχωριζόντων τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὁχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὰ προηγουμένως καταληφθέντα στενὰ καὶ παρενοχλῶν ἀδιακόπως τὸ τοῦ Βοημοῦνδου στρατόπεδον. Ἐνίοτε αἱ συμπλοκαὶ αὗται ἀπέβαινον διὰ τὴν τῶν πολεμίων ὁρμὴν μάχαισπουδαῖαι. Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ Βοημοῦδου ἀνεψιὸς Γουίδων, ἀγχινακτήσας διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν τειχῶν ἀπραξίαν, παραλαμβάνει μοῖραν τοῦ στρατοῦ ἀρίστην, καὶ ἐξορμᾷ πρὸς τὴν Κάνιναν, ὅπου ὁ Μιχαήλ Κεκαυμένος ἐφύλαττε τὰ τέμνη. Νικήσας δὲ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὴν Μιχαήλ, βουλευέται ἤδη νὰ ἐκπορθήσῃ καὶ τὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ στρατόπεδον ὅστις ἦτο ὠχυρωμένος εἰς χωρίον ἀσφαλές, ἔχων δεξιᾷ μὲν τὸν ποταμὸν Χαρζάνην, ἀριστερᾷ δὲ ἔλος ἄδρακτον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Γουίδων ἐννοήσας τὸ τοῦ χωρίου δυσάλωτον, παραμένει ἐκεῖθεν τοῦ Χαρζάνου. Ἀλλὰ τότε ὁ Καντακουζηνὸς περὶ διὰ νυκτὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀντιπαρατάσσεται ὡς ἐπὶ μάχην, ἄγων μὲν αὐτὸς τοὺς ἐν τῷ μίσθῳ τεταγμένους Ἕλληνας, συνεπαγόμενος δὲ ἐπικούρους κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρως Τούρκους τινὰς μισθοφόρους, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον Ἀλβανούς, καὶ προπέμψας ὡς ἀκροβολιστὰς τοὺς Πετσενέγους. Οἱ Φράγκοι συνησπικότες, καὶ τὴν παράταξιν οὐδόλως λύοντες, ἀπετέλουν ὄγκον συμπαγῇ καὶ δυσδιάσπαστον. Ὅθεν πρῶτοι οἱ Πετσενέγοι ἐπελθόντες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τούρκοι, καὶ τρίτοι οἱ Ἀλβανοί, δέν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντρεψῶσι τὴν τάξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐσχατοὶ ὅμως πάντων ὁρμήσαντες οἱ Ἕλληνες, τοσοῦτον βιαίως προσέκρουσαν κατὰ τοῦ κινητοῦ ἐκείνου τείχους, ὥστε τρέψαντες κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἱππεῖς ἐδίωξαν αὐτούς, ἐγκαταλιπόντας πολλοὺς εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, μέχρι τοῦ πολιχνίου τοῦ καλουμένου Μύλου.

Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκλείετο καὶ ἠκρωτηριάζετο ἀπὸ ξηρᾶς, ὁ νωθρὸς Κοντοστέφανος τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπετήρει τὴν παραλίαν, ὥστε δύο στόλοι ἐξ Ἰταλίας πεμφθέντες μετὰ τροφῶν καὶ ἐπικούρων, ἐπέτυχον νὰ διαβῶσι καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Αὐλῶνα, ἐκ δὲ τούτου ἔλαβεν ἐπὶ τινα χρόνον ἄνεσιν καὶ ἀναψυχὴν τὸ στρατά-

πεδον τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντοστέφανος αὐστηρῶς ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατώρθωσε τελευταῖον νὰ κωλύσῃ τρίτην ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας ἐπερχομένην, διώξας τὰ κομίζοντα αὐτὴν πλοῖα καὶ ἄλλα μὲν καύσας ἐξ αὐτῶν ἄλλα δὲ καταποντώσας. Οὐδὲν ἤττον ὁ Ἀλέξιος πειθόμενος εἰς τὰ παράπονα τῶν ἄλλων τοῦ στόλου ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δυρραχίου, ἀνεκάλεσε τὸν Κοντοστέφανον, διορίσας αὐτὸν αὐτοῦ ναύαρχον τὸν Δαριανὸν Μαυροκατακαλὼν, ὅστις ἀνεδείχθη τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου, διότι συνέλαβε μεγάλην προμήθειαν ἐπερχομένην αὐθις εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, καὶ τοσοῦτον ἐθαλασσοκράτησεν, ὥστε οὐδὲ ἐν πλοῖον ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν κόλπον, πᾶσα δὲ κοινωνία μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Βοημοῦνδου ἐκόπη ὁλοσχερῶς. Τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων περιῆλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς ἐσχάτην ἀμνηχανίαν· λοιμὸς καὶ λιμὸς ἐπεκράτησαν αὐθις ἐν αὐτῷ· οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, τινὲς δὲ ἤρχισαν καὶ νὰ δραπετεύωσιν. Ὁ Γουλιέλμος Κλαρέτ, Προβεγκιανὸς ἔγκριτος, ἀθυμήσας ἐκ τῶν δεινῶν ὅσα ἔπαθε, καὶ ὅσα ἔτι ἠπειλοῦντο, ἠυτομόλησε μετὰ 50 ἄλλων ἱππέων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τότε ὁ ἀγέρωχος Νορμανδὸς ἐνόησεν ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ κύψῃ τὸν ἀχένα καὶ ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁ δ' Ἀλέξιος ἀπήντησεν ὅτι, ἂν καὶ πολλάκις ἠπατήθῃ ὑπὸ τῶν ὄρκων τοῦ Βοημοῦνδου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πλειοτέραν αἵματος χριστιανῶν χύσιν, θέλει δεχθῇ αὐτὸν καὶ ἀκούσει τὰς προτάσεις του.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐζήτησεν ὁμήρους τρεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ· ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ εἰς τοῦτο. Ὁ Βοημοῦνδος ἐπιθύμησε νὰ ὀρισθῇ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἤθελεν ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τρεῖς ὁμήρους νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου, προσεπιστείλας ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηνόν. Προσελθόντων δὲ πάντων εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Βοημοῦνδος ἀπήτησεν ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ἐν τέλει νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ ἐν δικστήματι ἐξ σταδίων· νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δύο ἱππέων, καὶ μήτε γόνυ μήτε τὸν τράχηλον νὰ κλίνη εἰς σημεῖον εὐλαβείας. Εἰσερχομένου αὐτοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ αὐτο-

κράτωρ, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποδεχθῇ αὐτὸν οὐχὶ ὡς ὑποτελῆ ἀλλ' ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα, μηδὲν ἑπερειδόμενος ἐπὶ τῆς ὑποτελείας ἣν ἄλλοτε ὤμοσεν αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βοημοῦνδος. Ἄν ἐν μέσῳ τοσοῦτον κρίσιμων περιστάσεων, καθ' ἃς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ σώσῃ οὐ μόνον ἐκυτὸν, ἀλλὰ καὶ μέγα πλῆθος συναγωνιστῶν, ὅλων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων εὐρισκομένων, βασιλεὺς ἢ στρατηγὸς ἡμέτερος ἤθελε προτείνει τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἤθελον εὔρει λόγους ἀποχρῶντας ἵνα καταμεμφθῶσι τὰς μικρολογίας αὐτοῦ καὶ ματαιοσυχολίας. Ὅπως δὲ ποτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἐδέχθησαν καὶ ταύτας τὰς ἀξιώσεις, ἐκτὸς μόνων τῶν ὄρων τοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰσερχόμενος ὁ Βοημοῦνδος νὰ μὴ δώσῃ δεῖγμά τι εὐλαθείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιούσαν ὁ Βοημοῦνδος ἐπέμεινε νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ δύο οὗτοι ὄροι, τῶν δὲ ἀπεσταλμένων μὴ συγκατανεύοντων, ἐνέπεσεν ἔρις δεινὴ, εἰς τῶν Γάλλων ἵπποτῶν οἵτινες συνώδευον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα, δυσανασχετήσας διὰ τὴν πολυλογίαν ταύτην καὶ στραφεῖς ἀγερῶχος πρὸς αὐτὸν, «οὐδεὶς, εἶπεν, ἐξ ἡμῶν τῶν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἵνα συνάψωμεν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, ἔπληξεν εἰσέτι τινὰ διὰ δόρατος, ἀλλ' ἀναλίσκομεν τὸν χρόνον εἰς τείχη προσκρούοντες. Ἐὰ τοίνυν τὰ πολλά. Τὴν εἰρήνην τῆς μάχης ἀλλάξασθαι χρή.» Καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφει μετριοπαθέστατα τὴν γενομένην τότε συνέντευξιν μεταξὺ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκεῖνου, ὅστις, ἀφοῦ τοσαύτας παρήγαγεν εἰς τὸ κράτος συμφοράς, καὶ τοσάκις παρεδίκασεν ὄρκους τοὺς ὁποίους ἔμελλεν αὐτῇ μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀθετήσῃ, ἤδη εὐρίσκετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὠφελεῖται ἐκ τῆς παρούσης αὐτοῦ δυσπραγίας, ἵνα περιφρονήσῃ ἢ ταπεινώσῃ τὸν Βοημοῦνδον, ἀλλ' ἀξιοπρεπέστατα ὁμιλοῦσα περὶ αὐτοῦ ἀποθαυμάζει τὸ ἥρωϊκὸν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάστημα, τὸ ἀρειμάνιον ὕψος, τὴν ἀγέρωχον ἄμα καὶ χαρίεσσαν ὄψιν, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαθείας ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Ἀλλ' οἵαιδ' ἦ ποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποδοθεῖσαι αὐτῷ τιμαὶ, ἀνάγκη ἦτο τελευταῖον νὰ ἀντραπῶσιν αἱ ἄδικοι ἐκεῖναι ἀξιώσεις, καὶ νὰ τεθῇ ὀριστικὸς τις φραγμὸς εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβουλὰς. Ὅθεν μετὰ βραχεῖαν εἰσαγωγικὴν διάλεξιν ὁ Ἀλέξιος ἀπῆ-

τησε ρητῶς νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς κυρίαρχος ὑπὸ τοῦ Βοημοῦνδου, νὰ ἐπιβάλλῃ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ταγκρέδον, νὰ τὸν διατάξῃ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ σταλησόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίτροπον καὶ καθόλου εἰπεῖν ἀπήτησε νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβέστατα πάντες οἱ ὅροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθηκῶν. Ὁ Βοημοῦνδος κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, δι' ὧν ἀνετρέποντο οἱ καρποὶ ὅλων τῆς ζωῆς αὐτοῦ τῶν ἀγώνων, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν πρωτὶ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Νορμαννὸς διανυκτερεύσας ἐν τούτοις εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον, καὶ σκεφθεὶς ὠριμώτερον περὶ τῆς δεινῆς ἀμηχανίας εἰς ἣν εὕρισκετο, ἀνήγγειλε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὅτι δέχεται πάντα καὶ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας, τῶν ὁποίων τὸ μὲν κείμενον διασωθέν ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον, ἀλλὰ καὶ ἡ περίληψις μόνη ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῶν ὑποχρεώσεων ὧσας ἀνέλαβεν ὁ τεταπεινωμένος ἐκεῖνος πολέμιος.

Ἡ μὲν προτέρα, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, συμφωνία ἡθετήθη καὶ ἀνεκηρύχθη ἄκυρος καὶ μηδὲν ἔχουσιν τὸ ἐνεργόν, «...νῦν δὲ οὖν ὥσπερ ἐκ μεταμελείας ἐρχόμενος...εἰς ἑτέραν συμφωνίαν μετὰ τοῦ κράτους σου τράπωμαι ταυτηνί, ὥστε λίξιον γενέσθαι τοῦ σκήπτρου σου ἄνθρωπον καὶ, ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτερον οἰκέτην καὶ ὑποχείριον. Ἐπειδὴ καὶ σὺ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιὰ ἐμέ εἴλκειν βεβούλησαι καὶ ἄνθρωπόν σου ἐθέλεις ποιήσασθαι λίξιον, ἔσομαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην συμφωνίαν ἣν καὶ φυλάττειν εἰς αἰὲ βούλομαι καὶ ἐπόμενυμι Θεόν τε καὶ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτοῦ...ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ τοῦ περιποθήτου σου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ ὀπλίσσομαι τὴν δεξιάν κατὰ παντὸς ἀνθισταμένου τῷ κράτει σου, εἴτε τοῦ χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν ὁ χεῖρας ἀνταρήμενος, εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὗς Πιχάνους ἡμεῖς ὀνομάζομεν...» «ἔτι συμφωνῶ, καὶ ἔσται τῶν συμπεφωνημένων μάρτυς ὁ Θεός, μηδεμίαν μηδέποτε χώραν τεταγμένην ὑπὸ τὰ ὑμέτερα σκήπτρα, εἴτε νῦν εἴτε πρότερον, εἴτε πόλιν ἢ νῆσον, κρατεῖν τε

καὶ ἔχειν καὶ ἀπλῶς ὅποσα ἡ βασιλεία Κωνσταντινουπόλεως περι-
εῖχεν ἢ νῦν κατέχει κατὰ τε ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν ἐκτὸς τῶν ρητῶς
δεδωρημένων μοι παρὰ τοῦ Θεοπροβλήτου κράτους ὑμῶν, ἃ καὶ κατ'
ὄνομα δηλωθήσεται ἐν τῷ παρόντι ἐγγράφῳ· ἀλλ' ὅποσῃν ἂν δυνη-
θείην χειρώσασθαι χώραν, τελούσαν ποτὲ ὑπὸ τὴν βασιλείαν ταύτην,
ἀπωσάμενος τοὺς τὴν χώραν ἐκείνην κατέχοντας, εἰς τὴν γνώμην τὴν
ὑμετέραν ἀνακρᾶν ὀφείλω τὴν περὶ ταύτης οἰκονομίαν...». «Ἀλλ'
οὐδὲ ἄνθρωπος ἐτέρου γενήσομαι ἢ ἐτέρας ἀρχῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος,
ἄνευ τοῦ κράτους τοῦ ὑμετέρου τοὺς δὲ προσερχομένους μοι
ἀνθρώπους τῆς βασιλείας σου ὡς κατεξανκστάντας τοῦ κράτους τοῦ
σοῦ ἐμοὶ ἐκδουλεύειν, καὶ μισήσω καὶ ἀποπέμψωμι, μᾶλλον δὲ
κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσομαι.....»

«Ταῦτα μὲν περὶ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ὅσαι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον
τῆς Ρωμαίων τύχης ἐτύγχανον οὖσαι. Περὶ δὲ τῶν μηδέπω δεδου-
λευκότων τῇ Ρωμανίᾳ, ταῦτα ἐνόρκως κατεπαγγέλλομαι, ὡς ἵνα
τάς τε ἐπερχομένας μοι χώρας ἄνευ πολέμου ἢ μετὰ πολέμου μά-
χης, καὶ ταύτας ἀπάσας ὡς ἀπὸ τῆς ἡμετέρας βασιλείας λογίζο-
μαι, εἴτε τουρκικαί εἰσιν, εἴτε ἀρμενικαί.» . . . «Πρὸς μὲν τοι
τὸν Ταγκρέ καὶ ἀνεψιόν μου ἀκήρυκτον ἔξω πόλεμον εἰ μὴ θελήσει
καθυφεῖναι τι τῆς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν δυσμενεῖς, μηδὲ ἀπο-
λύει τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰς πόλεις τῆς ἡμετέρας βασιλείας. Ἐπ' αὐ-
τῷ δὲ, καὶ θέλοντος αὐτοῦ καὶ μὴ θέλοντος, ἀνκρυθῶσιν αἱ πόλεις,
αὐτὸς μὲν ἵνα δεσπόζῃ τῇ ἀντιλήψει τοῦ κράτους ὑμῶν τὰ διὰ
χρυσοβούλλου λόγου δεδωρημένα μοι, ἃ καὶ ρητῶς ἐξαριθμηθήσε-
ται, αἱ δὲ πόλεις ἐκεῖναι μετὰ τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, καὶ ὅσαι
εἰσὶν ἐκτὸς τῶν δεδωρημένων ἐμοί, τῷ σκῆπτρῳ ὑμῶν προσαρμό-
ζονται» «Ἐτι καθυπισχνοῦμαι καὶ ταυτὶ πρὸς τοὺς ἄνωθεν
εἰρημένοις, βεβαιότερας τὰς συμφωνίας παιούμενος. Συμφωνῶ γάρ,
ἵνα ἐγγυητὰς ἀποδοίην ἐπὶ ταύταις ταῖς συμφωνίαις, ὥστε ἀπαρ-
βάτους καὶ ἀπαρὰ θραύστους μένειν εἰς τὸ διηνεκές τοὺς μέλλοντας
ἀνθρώπους μου ἐμῷ δικαίῳ κατέχειν τὴν δεδομένην μοι χώραν τῆς
βασιλείας σου· παρασκευάσω γὰρ καὶ τούτους ὁμόσαι τὰ φρικω-
δέστατα, ὡς ἂν καὶ οὗτοι φυλάττωσι πίστιν ὀρθὴν πρὸς τὸ ὑμέτε-
ρον κράτος» . . . «Καὶ ὅσοι μὲν ἐνταῦθα τυγχάνουσιν ἐμοὶ συνεπι-
δημοῦντες, αὐτίκα καὶ τὰς ἐνόρκους πίστεις καὶ τὰς συμφωνίας
δώσουσι πρὸς τοὺς σεβαστοὺς τὸν τε κύριον Ἀλέξιον καὶ αὐτοκρά-

τορα τῶν Ρωμαίων καὶ τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα καὶ σὺν υἱόν.
 Ὅσοι δὲ ἀπῶσι τῶν ἐμῶν ἱππέων καὶ ὀπλιτῶν, οὓς καθ' ἑαυτοὺς
 σύνηθες καλοῦμεν, ἀποστειλᾶσθαι ἄνθρωπον τῆς βασιλείας τοῦ κατὰ
 τὴν Ἀντιόχειαν πόλιν, ἐκεῖ τοὺς αὐτοὺς ὅρκους ἀποτελέσουσι κα-
 κεῖνοι »

Μετὰ ταῦτα ὀνομάζονται ρητῶς ἐν ταῖς συνθήκαις αἱ πόλεις καὶ
 αἱ χῶραι ὅσας ἔμελλε νὰ κρατήσῃ ὁ Βοημοῦνδος ὡς λίζιος τοῦ βα-
 σιλέως ἄνθρωπος. Καὶ ἐπειδὴ μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Ἀντιόχεια,
 ἐπιφέρεται ὁ ἐξῆς ἀξιοσημείωτος ὅρος. « Συμφωνῶ δὲ καὶ ἐπό-
 μνυμι τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιόχου πρεσβευόμενον Θεόν, ὡς οὐκ
 ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους παριάρχης ἔσται Ἀντιοχείας, ἀλλ' ὃν ἂν
 προβαλεῖται ἡ βασιλεία ὑμῶν ἐκ τῶν θρεμμάτων τυγχάνοντα τῆς
 κατὰ τὴν Κωνσταντινούπουλιν μεγάλης ἐκκλησίας. Ὁ τοιοῦτος
 γὰρ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπιθίκη καὶ πράξει
 πάντα ἀρχιερατικῶς ἐν ταῖς χειροτονίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐκκλη-
 σιαστικαῖς ὑποθέσεσι, κατὰ τὰ τοῦ θρόνου τούτου προνόμια. »

Κατόπιν ὀρίζονται αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσαι ἀποτμηθεῖσαι
 ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας, ἐντελῶς ἔμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετὰ
 τοῦ κράτους μεταξὺ δὲ τούτων ἦν, ὡς προείρηται, καὶ ἡ Λαοδικεία.
 Ἐπειτα μνημονεύονται χῶραί τινες, κείμεναι εἰς τε τὰ ἐπὶ τὰδε
 τῆς Συρίας καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς πα-
 ρεχώρει τῷ Βοημοῦνδῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὅσα ἀπесπάσθησαν
 ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας. Τελευταῖον ἐπαναλαμβάνονται ὅρ-
 κοι φρικτοὶ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προκειμένων συνθηκῶν καὶ ση-
 μειοῦται ὅτι « ταῦτα ἐγράφη τε καὶ οἱ ὅρκοι συνετελέσθησαν παρου-
 σία τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ Σεπτέμβριον δευτέρης
 ἐπινεμήσεως ἔτους ἡδὴ διαρυσκομένου Ὑχιζ » (6617) ἡτοι ἀπὸ
 Χριστοῦ γεννήσεως 1108. »

Μεταξὺ τῶν ὑπογραψάντων μαρτύρων ἦν καὶ ὁ Ἀμάλφης ἐπί-
 σκοπος Μαῦρος, ὁ σταλείς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς
 ληγάτος. Τὸ δὲ ἔγγραφον ἐπεσφραγίζετο ὡς ἐξῆς. « Τὸν μὲν οὖν
 ἔγγραφον ὅρκον τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βοημοῦνδου ἔλα-
 βεν, ἀντιδέδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν χρυσοῦς βύλλον λόγον, ἐνσημασμένον
 διὰ κινναδάρεως ὡς ἔθος διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς. » Ρητότεραι συνθη-
 καὶ καὶ σαφέστεραι ὑποχρεώσεις δὲν συνωμολογήθησαν ποτέ, οὔτε
 διὰ φοβερωτέρων ὅρκων ἐκυρώθησαν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι

ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη καὶ ἐπιεικέστερος πρὸς τὸν Βοημοῦνδον· διότι τελευταῖον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ νορμαννὸς ἡγεμὼν ἦτο εἰς χεῖρας του· ὁ βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ αὐτόν τε καὶ σύμπαντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν αἰχμαλώτους. Ἡδύνατο τοῦλάχιστον νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μέχρι οὗ ἐκπληρωθῶσι τὰ συμφωνηθέντα· οὐδὲν τούτων ἐπραξεν, ἀλλ' ἠρκέσθη εἰς μόνον τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Ἀφῆκεν αὐτῷ τὴν Ἀντιόχειαν μετὰ ἀξιολόγου περιοχῆς· καὶ ἂν ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐκείνου χώρας τινάς, ἀπεζημίωσεν αὐτόν διὰ παρχωρήσεως ἄλλων. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἐτίμησε καὶ ἐθεράπευσε πολυεῖδῶς τὸν Βοημοῦνδον, νείμας αὐτῷ τὸ τοῦ σεβαστοῦ ἄζϊωμα, καὶ παρσχὼν δῶρα πολλὰ εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον, εἰς ὑφάσματα πολυτιμα.

Πῶς ἀνταπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην καὶ τὴν ἐπιείκειαν, πῶς ἐδικαίωτε τὴν πίστιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου ὁ Βοημοῦνδος; Ἀμα ἐπανελθὼν εἰς Ἀπουλίαν, ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται αἰθίς εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχεν ἤδη ἐτοιμάσει τὸν ἀναγκάσιον πρὸς τοῦτον στόλον, ὅτε νοσήσας ἀπεδίωσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1111 ἔτους. Τὸ δὲ δεινότερον πάντων καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς ὅλης ταύτης ἱστορικῆς κατὰ τῶν βασιλέων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ραδιουργίας εἶναι, ὅτι οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ὅχι μόνον δὲν ὠμολόγησαν τὴν ἀγαθὴν τοῦ Ἀλεξίου προαίρεσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ περικλύψωσι τὸ αἶσχος τῆς τοῦ Βοημοῦνδου δεικνωγῆς ἐπένοήσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς, διὰ δηλητηρίου ὧς ἐνεργοῦντος, ἐθιανάτωσεν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ κλὸς καὶ ἀθὼς Λεβὼ δὲν ἠνέσχετο τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην συκοφαντίαν, καὶ ἀνασκευάζει αὐτὴν λαμπρῶς διὰ τῶν ἐξῆς ἀξιωματικῶν λόγων. «Ἀποδεικνύει δὲ μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ Λατῖνοι ἦσαν προκτελημένοι κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἠξίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἄφησε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἀναχωρήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ παρσκεύασε τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ δηλητηρίου ὧς ἐνεργοῦντος. Καὶ διὰ νὰ κατχστήσωσι τὴν συκοφαντίαν ταύτην πιθανωτέραν, εἶπον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ἀπέθανεν ἐξ μῆνης ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπινενοημένα ὑπὸ τοῦ μίσους καταψεύδονται ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων μαρτυριῶν.» Ἄν ἐχρειάζετο δὲ καὶ ἄλλη

ἀπόδειξις τῆς πονηρᾶς τοῦ Βοημούνδου φύσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω-
 μεν τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τοὺς συναγωνιστάς τοῦ
 τελευταίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τοὺς κοινω-
 νήσαντας τῶν ἀγώνων ἐκείνων καὶ κινδύνων. Ἐκ τῶν δώρων ὅσα ἔ-
 λαβεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον οὐδὲν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς, καὶ περιωρίσθη
 μόνον εἰς τὸ νὰ συμφωνήσῃ ὅτι θέλουσι παρχειμάσει ἐν Ἑλλάδι
 ἐπιχορηγουμένων αὐτοῖς τῶν χρεωδῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ
 ὅτι παρελθόντος τοῦ χειμῶνος, θέλουσιν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλ-
 θωσιν ὅπου βούλονται. Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκε τὰς πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέ-
 λεσιν πάντων τούτων διαταγὰς, καὶ ὁ Λεβὼ παρκτηρεῖ ὅτι αἱ δια-
 ταγαὶ αὗται περιποιούσι τῷ βασιλεῖ τόσῳ πλείονα τιμὴν, ὅσῳ
 πλείοτερον κακὸν ἠθέλησαν νὰ προξενήσωσιν αὐτῷ οἱ Λατῖνοι. Τὴν
 δὲ ἄνοιξιν ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον ἐπέτρεψεν εἰς ἕκαστον νὰ μεταβῇ
 ὅπου ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρσχὼν δαψιλῇ παρεμύθησεν αὐτοὺς
 διὰ τὴν ἰδιοτέλειαν τοῦ Βοημούνδου, λέγει ὁ αὐτὸς γάλλος ἱστο-
 ρικός. Καὶ ὅμως τοῦ μὲν μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐζω-
 γραφήθη διὰ μελανωτάτων χρωμάτων ὁ χαρακτήρ, τῶν δὲ ἡγεμό-
 νων τῆς Δύσεως δὲν ἔπαυσεν ἐξυμνουμένη ἡ ἀρετή, ἡ χρηστότης
 καὶ ἡ καλὴ πίστις.

Αὕτη δὲ ἡ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεία τοῦ Βοη-
 μούνδου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως τοῦ μα-
 κραίωνος σταυροφορικοῦ δράματος. Ἡ δευτέρα σταυροφορία δὲν ἐγέ-
 νετο εἰμὴ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ,
 ἐγγόνου καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλ-
 θον μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐπικουρίαι τινὲς ἐξ Εὐρώπης εἰς Συρίαν,
 ἀλλ' οὐδεμίᾳ ἐγένετο μεγάλη ἐπιστρατεία. Ὅθεν πρόσφορον νομί-
 ζομεν ἐνταῦθα νὰ παραστήσωμεν πῶς ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία
 ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ μεσαιωνι-
 κοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν τῆς δύσεως
 ὁ γερμανὸς Σλόσσερ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἀπεμάκρυνε τὸν
 ἀπ' ἀνατολῶν ἐπαπειλοῦντα τὸ ἀνατολικὸν κράτος κίνδυνον, καὶ
 ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους τούτου· ἐζημίωσε δὲ αὐτὸ κατὰ
 τοῦτο μόνον ὅτι ἠῤῥξησε τοὺς ξένους μισθοφόρους καὶ τοὺς ξένους
 κατοίκους τῆς βασιλευσύσης. Πολλοί, λέγει, τῶν σταυροφόρων, εἴτε
 μηδόλως ἐξακολουθοῦντες τὴν πρὸς τὴν Παλαιστίνην ὁδοιπορίαν,

εἶτε ἐπανερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐγκαθίσταντο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαπλασιασθέντος εἰς ὑπερβολὴν τοῦ ξενικοῦ ταύτης πληθυσμοῦ, ἐνοθεύθη μὲν ἐπὶ μᾶλλον ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ, ἀπέβη δὲ δυσχερεστάτη ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ καλὸς καὶ γαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἐξηκρίβωσεν ἀποχρώντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἱστορικὸν ζήτημα. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς ἠττήθη κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τινὸς ἐταπεινώθη ὑπὸ τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὠφελήθη κατὰ τι τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ' αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸ ἡ πρώτη σταυροφορία ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥστε παντελῶς ἐματαίωσαν τὴν πρώτην ἐκείνην ὠφέλειαν. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας, τὴν διαρπαγὴν τῶν πραγμάτων, τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἣν διέπραξαν οἱ σταυροφορικοὶ στρατοί; Τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογίσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἤξεύρομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 δύο περίπου ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, τὸ πλεῖστον ἀσυντάκτων, ἐν γένει δὲ ἐμπαθῶς διακειμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διῆλθον ὡς πολέμιοι διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὃ ἐστὶ διὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ μεγαλητέρων τμημάτων τοῦ κράτους, δὲν εἶναι δυνατόν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ἠλαττώθησαν μὲν αἱ δημόσιαι πρόσοδοι, ἠκρωτηριάσθησαν δὲ παραδόξως τὰ κεφάλαια τῆς κοινῆς περιουσίας. Μὴ λησμονήσωμεν προσέτι ὅτι ὡς ἐκ τῆς σταυροφορίας ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ δύο μεγάλους πολέμους καθ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ἐκείνης, τοῦ Βοημούνδου, τὸν μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὸν δὲ ἐν Εὐρώπῃ. Προστιθεμένης δὲ εἰς ταῦτα πάντα καὶ τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς τοῦ Ροβέρτου Γισκάρδου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος μεταχειρίζετο κατὰ τῶν Τούρκων τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις, ἂν ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ κατὰ τῶν λεγομένων τούτων συμμάχων, καὶ τὰς δυνάμεις ἂς συνεξέπεμψε μετ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς εἰς μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς Συρίαν, καὶ τοὺς πόρους ὧν ἐστερήθη διὰ τῶν λεηλασιῶν καὶ δολώσεων, ἤθελε βεβαίως ἀπαλλαγῇ παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν πολὺ ἀσφαλέστερον καὶ ὀριστικώτερον, παρ'

ἔτι ἀπηλλάγη διὰ τῶν προσκαίρων κατορθωμάτων τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ὑποτιθεμένου ὅτι εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιωρίζοντο αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἡ πρώτη σταυροφορία, ἡδυνάμθαι ἐπὶ τέλους νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπῆλθεν ἰσοζύγιόν τι πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων ὡς ἐξ αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐπήνεγκεν εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας πληγὰς ὕλικὰς τε καὶ ἠθικὰς, ἀνιάτους καὶ θανασίμους.

Ὁ Σλόσσερ ὁμιλεῖ περὶ τῆς πληθύσεως τῶν ξένων τῶν ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατασταθέντων. Ἄν οἱ ξένοι οὗτοι ἐγκραθίσταντο αὐτόθι ὡς ἰδιῶται μετερχόμενοι ἐμπορίαν ἢ ἄλλην τινὰ βιομηχανίαν καὶ ὑποβαλλόμενοι εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, τὸ πρᾶγμα δὲν ἤθελεν εἶναι ἄτοπον, τοῦλάχιστον ἔκτακτόν τι ἄτοπον, διότι συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἢ βιομηχανικὰς πόλεις· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη ἄλλο τι. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιστρατείας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀναγκάσειν νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνόμια προσβάλλοντα αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὑπαρξίν. Καὶ ἴσως μὲν ἡδύνατο τότε νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος τὴν τοιαύτην θυσίαν· ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς σταυροφορίας, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐτήν, διότι ἄλλως οἱ Ἑνετοὶ ἤθελον πράξει ὅ,τι ἔπραξαν οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι, ἤθελον συνταχθῇ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων· τούτου δὲ γενομένου, τὸ κράτος ἤθελεν ἐκτεθῇ ἔκτοτε εἰς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀλέξιος δυσχερῶς ἤθελε δυνηθῇ νὰ ἀποφύγῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἑνετῶν εἶναι ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς τῶν Πισατῶν ἀπαιτήσεις. Καθ' ἃπερ ἠξέεϋρομεν ἤδη οἱ Πισάται καὶ οἱ Γενουαῖοι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Βοημούνδου ἐν ἔτει 1103, καὶ εἶχον λεηλατήσῃ δεινῶς τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον. Τῷ δὲ 1111 συεκρότησαν νέον στόλον, λόγῳ μὲν ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀγίου Τάφου, πράγματι δὲ ἵνα λεηλατήσωσι τὰς ἐλληνικὰς παραλίας καὶ νήσους. Καὶ τὸ δεινότερον οἱ Ἑνετοὶ οἱ τοσούτας λαβόντες προνομίας δὲν ἔδειξαν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ συνδράμωσι τὸν Ἀλέξιον. Τί ἡδύνατο ἤδη οὗτος νὰ πράξῃ; Ἐὰν κατήργει τὰς προνομίας τῶν Ἑνετῶν ἤθελε προσθέσει εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτοῦ πολεμίους καὶ ἄλλον φοβερώτατον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσοικειωθῇ τὴν μίαν τοῦλάχιστον τῶν δύο, κατ' αὐτοῦ

ἀναφανδὸν ἀντιστρατευομένων ἰταλίδων πόλεων, καὶ τῷ 1112 ἐπέ-
 τρεψεν εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ἃν ὄχι ἀπαράλλακτα, τοῦλάχισ-
 στον ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν Ἑνετῶν προνόμια. Οἱ Πισᾶται ἐκτῆ-
 σαντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τμήμα ἰδίων καὶ λιμένα, ὅπως πρῶ-
 τερὸν οἱ Ἑνετοί. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Ἑνετοὶ ἐνέμοντο πληρεστά-
 την ἀτέλειαν, οἱ Πισᾶται, κατὰ τὰς γενομένας τότε πρὸς αὐτοὺς
 συνθήκας, ὅσάκις μὲν ἐμπορεύοντο ἰθαγενῇ ἐλληνικᾷ προϊόντῳ, τοῦτο
 μόνον ἔλαβον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μὴ τελῶσι φόρους ἀνωτέρους τῶν
 καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν Ἰθαγενῶν, διὰ δὲ τὰ ἐξ ἀλλοδαπῆς εἰ-
 σαγόμενα παρ' αὐτῶν ἀντὶ τοῦ τέλους τῶν 10 ο(ο ἐπὶ τῆς ἀξίας
 κατέβαλλον μόνον 4 ο(ο. Αἱ συνομολογηθεῖσαι λοιπὸν πρὸς τοὺς
 Πισάτας συνθήκαι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπιζήμιοι τῶν προηγουμένως
 παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνομίων, ἀλλ' ὅμως ἦσαν πάν-
 τῳ ἐπιζήμιοι, καθ' ὅσον ἡλάττωσαν πάλιν οὐσιωδῶς τὰ τελωνια-
 κὰ τοῦ κράτους εἰσοδήματα. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐπήγαγον καὶ
 ἄλλα ἀτοπήματα, Ἀντὶ ἐνὸς κράτους ἐν κράτει, τοῦ Ἑνετικοῦ,
 παρήχθη ἡδὴ καὶ ἕτερον, συνεπαγαγὸν ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτε-
 λήματα ὅσα ἠξεύρομεν ἡδὴ ὅτι προέκυψαν ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἰδρυ-
 μάτων. Καὶ προσέτι αἱ δύο κοινότητες διὰ τὸν ἀμοιβαῖον φθόνον,
 περιήρχοντο πολλάκις εἰς ρήξεις, ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ ἐ-
 πεμβαίῃ, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἀληθὴς ἐμφύλιος ἀγὼν, περὶ τὰ
 τέλη τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας, ἀγὼν ὅστις ἐπέφερεν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ
 υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου δεινοτάτας εἰς τὸ κράτος συμφοράς.
 Τὰ κακὰ ταῦτα ὑπερεπλέονασαν, ὅτε μετὰ τεσσαράκοντα πέντε ἔτη,
 διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος ὅτι τὸν
 ἐν ἀτόπημα φέρει τὸ ἄλλο, παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς Γενουαίους
 προνόμια ἀνάλογα τῶν Πισατικῶν. Ἡ δ' ἐντεῦθεν παραχθεῖσα ἐν
 τῷ κράτει πολυαρχία, καὶ ἡ συμπάρεδρος αὐτῆς ἀναρχία, παρε-
 σκεύασαν τὴν μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη ἐπελθοῦσαν καταστρο-
 φήν. Ὡστε μία τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν τῆς τοῦ κράτους κατα-
 λύσεως προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς,
 διότι τότε κατὰ πρῶτον ἐδέησε νὰ παρεχωρηθῶσι τὰ προνόμια
 ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ὡς πολλάκις εἵπομεν, καὶ ὡς θέλει κατασταθῇ
 πρόδηλον ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προϊόντος τοῦ λόγου, εἰς οὐ-
 δὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν τὴν ἰκμάδα

τοῦ κράτους καὶ νὰ τὸ παρὰδώσωσιν ἐτοιμοθάνατον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων αὐτοῦ πολεμίων, τῶν μωαμεθανῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα δεινὰ ἐπῆγαγεν ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία. Ἡ προκιώνιος ἀντιπάθεια ἣτις ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐνεκκ ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων ὑπερηύξησεν ἀφ' ἧς τὰ ποικίλα ταῦτα πολέμια συμφέροντα ἦλθον εἰς ἄμεσον συνάφειαν καὶ σύγκρουσιν. Ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης, τῆς διαίτης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἅπαντος ἐν γένει τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου κατέστη πολὺ ἐπαισθητοτέρα, ἥδη ὅτε σύμπασα οὕτως εἰπεῖν ἡ Εὐρώπη ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὰ δύο αὐτῆς διάφορα τμήματα ἦλθον εἰς ἄμεσον ἀντιπαράθεσιν. Ἐὰν οἱ Λατῖνοι ἐβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν ἡμέτερον βασιλέα προσκυνούμενον ὡς πρόσωπον ἱερὸν καὶ ἅγιον, καὶ ἠγανάκτουν διὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπονεύμωσιν αὐτῷ τοιαῦτα ὑπερμέτρου εὐλαβείας δείγματα οἱ ἡμέτεροι ἀφ' ἐτέρου ἐβλεπον μετὰ φρίκης τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, περιβεβλημένους περικεφαλαίαν καὶ θώρακα, ἠγουμένους στρατῶν καὶ στόλων, λεηλατοῦντας χώρας οὐ μόνον μωαμεθανικὰς ἀλλὰ καὶ χριστιανικὰς καὶ ἐκτρεπομένους εἰς πᾶσαν βίαν καὶ ἀκολασίαν. Ἀπέβλεπον δὲ οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰ τοιαῦτα μετὰ τοσοῦτον πλείονος φρίκης, ὅσον ἤξευρον τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοῦ νὰ ἐπιβάλη τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνατολήν. Οἱ Δυτικοὶ κατηγόρουσαν τοὺς ἡμετέρους ὡς πολεμίως πρὸς αὐτοὺς πολιτευομένους, οἱ δὲ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους ὡς παρὰβάτας τῶν συντεθειμένων. Τὰ ἀμοιβαῖα πάθη καὶ μίση ἐκορυφώθησαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἦλθον εἰς κύρωσιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν.

Οἱ σταυροφόροι ἱδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἴδιον βασιλεῖον ὀργανωμένον φεουδαλικῶς κατὰ τὸν τότε εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωκαν τὰς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅπως ὤφειλον νὰ πράξωσι κατὰ τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν συνθήκας, ἀλλὰ οὐδὲ σκιάν τινα ὑποτελείας πρὸς αὐτὸν ἐτήρησαν. Καὶ οὐ μόνον ἐσφετερίσθησαν πόλεις καὶ χώρας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας, ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ χώρας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διήρπασαν ἐν Μετοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν ἰδιοποιήθησαν,

ἀλλὰ καὶ ἱεράρχας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας αὐτόθι ἐγκυτέστησαν, ὅπως ἐκβαλόντες τὸν κληρὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικικιώματα διαρπάσαντες.

Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας συγκροτήσαντες τῷ 1096 τοπικὴν σύνοδον ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτόθι ἐπισκοπαὶ αἱ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχόμεναι καὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐφεξῆς ἔχει Λατίνους ἐπισκόπους ὑπὸ τοῦ πάπᾳ κυρουμένους, τὸ ἰσοζύγιον τῆς πρώτης σταυροφορίας δύναται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὡς ἀκολούθως. (48) Δι' αὐτῆς ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνεκτέσαστο μὲν τὴν Νίκαιαν, ἀπέβαλε δὲ ὅσας πόλεις καὶ χώρας κατεῖχεν ἔτι ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ (49) καὶ ἰδίως τὴν μεγάλην πόλιν Ἐδεσσαν. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ὅτι ἡ τῆς Νικαίας ἀνάκτησις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἣν ὑπέστη τῶν ἄλλων αὐτῆς χωρῶν καὶ πόλεων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπέβησκον καθὰ διὰ τοὺς ἡμετέρους ζημίαι· ἡ δὴλωσις καὶ ἡ λεηλασία τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν διελθόντων δι' αὐτῶν ἀναριθμήτων σταυροφορικῶν στρατῶν· αἱ ὑπέρογκοι χρηματικαὶ καὶ ἄλλαι χορηγήσεις τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς αὐτοὺς στρατοὺς· οἱ πόλεμοι οὓς ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ διεξαγάγῃ πρὸς μὲν τὸν Ροβέρτον Γουσκάρδον ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δὲ τὸν Βοημοῦνδον ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀσίᾳ· ἡ θυσία εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ ὑποβληθῇ ὁ Ἀλέξιος παρὰ χωρῶν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ὑπέρογκα κολοβώσαντα τὴν τε πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν χρηματικὴν πρόσοδον· ἡ ἀπώλεια ἣν ὑπέστη ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὅλων τῶν ἐπισκόπων τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ ἡ ἔτι μείζων ἀπώλεια τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ ὅποια δὲν εἶχον παύσει ὑφιστάμενα καὶ κατὰ τοὺς δεινότερους χρόνους τῆς μωαμεθανικῆς κυ-

48) Ὁ Παπαρρηγόπουλος συνάπτει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσωτερικῶς πρὸς τὰς σταυροφορίας καὶ τινὰ μὴ ἔχοντα ἐσωτερικὴν συνάφειαν πρὸς αὐτάς, ἀλλὰ προσελθόντα ἀπλῶς ἀπὸ τῶν κατὰ τοῦ Βυζαντίου πολέμων τῶν Νορμανδῶν τῆς Ἰταλίας, ἀπλῶς ἐξωτερικῶς συμπίπτοντα πρὸς τὰς σταυροφορίας καὶ τὰ πραγματικὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

49) Ἀλλ' ἐν Κιλικίᾳ δὲν ἐγκατεστάθησαν οἱ σταυροφόροι. Τὴν χώραν δὲ ταύτην εἶχον ἀπολέσει πᾶσαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ πρὸ τῆς δι' αὐτῆς διαβάσεως τῶν Σταυροφόρων.

ρικρχίας, ἥδη δὲ κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, καθὼς πρὸ μικροῦ παρετηρήθη, διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κκτηνύσθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὰ προϋπάρχοντα μεταξὺ δύσεως καὶ καὶ ἀνατολῆς πάθη, ἀλλ' ἐξ ἐνκντίας ἐπιπαρωξύνθησαν· ὅτι ἐκ τοῦ προαχθέντος τούτου παροξυσμοῦ προέκυψεν ἐπὶ τέλους ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Δύσεως κατὰκτησις· ὅτι δι' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δύο κόσμων ἡ κατὰκτησις ἐκείνη δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ μόνον διηυκόλυνε τὴν μωαμεθωνικὴν ἐπιδρομὴν καὶ κυριαρχίαν· ὅτι καὶ τούτου γενομένου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἔπαυσεν οὐδὲν ἥττον ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς ἡμετέρας, καὶ ὅτι οὕτω διαιωνίσθησαν τὰ πάθη ἐκεῖνα τὰ ὅποια μέχρι τῆς σήμερον, ὡς μὴ ὤφελεν, ὑφιστάμενα, ἐπενεργοῦσιν εἰς τε τὴν τύχην τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς Δύσεως, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γεγονός ἀπαισιώτερον τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν ἔχει νὰ ἀναφέρῃ ἡ πάτριος ἡμῶν ἱστορία. Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶμεν τί εἶναι ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτῆς ἀξιοῦσιν ὅτι ὡς ἐκ τῆς μεγάλης τύτης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πολλὰ ἐπῆλθον ὡς πρὸς τὰς δυτικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἐμπορικά, βιομηχανικά, πολιτικά καὶ κοινωνικά. Οὐδὲ ἀρνούμεθα τοῦτο μέχρι τινός· ἀλλὰ θέλομεν μόνον παρατηρήσει ὅτι ὁ κύριος τῆς σταυροφορίας σκοπὸς ἀπέτυχε, διότι ἐπὶ τέλους ἡ Εὐρώπη δὲν διετήρησε τὴν κυριαρχίαν τῶν ἱερῶν τόπων· ἔτι καὶ ὁ δεῦτερος αὐτῆς σκοπός, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατὰκτησις ἐπὶ τέλους ὡσαύτως ἀπέτυχε, καὶ ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἱ χώραι μετὰ τοσαύτας θυσίας καὶ τοσαῦτα παθήματα ὑπέκυψαν εἰς τὸν μωαμεθωνικὸν ζυγόν· ἐνῷ ἂν οἱ σταυροφορικοὶ ἀγῶνες διεξήγοντο ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως τοῦ νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἡ μὲν δυτικὴ Εὐρώπη ἤθελεν οὐδὲν ἥττον κερπωθῇ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα προέκυψαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἀλλὰ συγχρόνως ἤθελε θριαμβεύσει καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ δὲν ἤθελον πάθει ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τοσαύτας συμφορὰς αἱ ὠραιότεραι τῆς γῆς χώραι.

Τὰ τελευταῖα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη θέλουσι φανῆ ὅπως οὖν ὠχρὰ μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ τῶν προοιμίων καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτῆς. Ἡ θύελλα εἶχε παρέλθει· ἀλλ' εἶχε παρέλθει ἀφοῦ κατέστρεψε τοὺς ζωτικωτέρους τοῦ κράτους πόρους. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος διῆγεν ἤδη τὸ 53 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, καὶ ἀφοῦ ἐκ παίδων διετέλεσε μαχόμενος, δὲν ἦτο πλέον εἰς κατὰστασιν νὰ ἐπαναλάβῃ πολλοὺς καὶ μακροὺς νέους ἀγῶνας. Ὅθεν δὲν ἐπολέμησεν ἕκτοτε εἰμὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκους· καὶ πρὸς τούτους ἐνίοτε μὲν αὐτοπροσώπως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ δι' ἄλλων ἡγεμόνων, καὶ ἰδίως τοῦ Εὐμαχίου Φιλοκάλου. Τὸ κράτος τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ὠνομάζετο κράτος τοῦ Ἰκονίου, ἀφ' ἧς ὁ Κελιδζέ Ἀρσλάν ἀπολέσας τὴν Νίκαιαν, ἔδρευεν εἰς Ἰκόνιον, ὠνομάζετο δὲ καὶ κράτος τοῦ Ροῦμ ἢ τῆς Ρωμανίας, καθὸ συγκείμενον ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ ρωμαϊκῶν χωρῶν, ὅπως ἐκαλοῦντο ἐπισήμως αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ ἀνατολικὸν κράτος χῶραι. Μετὰ τὰς ἡττας ὅσας οἱ Τούρκοι οὗτοι ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας εἶχεν ἐλκττωθῆ παλὺ ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος στρατεύσας κατὰ τοῦ τότε σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Σαῖσσᾶ, (50) ἐνίκησεν αὐτὸν ἐπικτεινημένως. Ὁ σουλτάνος οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δώτῃ τὰ ταπεινότερα τῆς ὑποταγῆς δείγματα, διότι προσελθὼν ἐφίλησε τὸ γόνυ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφίππου ὄντος, καὶ τὸ σπουδαιότατον συνωμολόγησεν εἰρήνην, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ κράτος ὅσα τοῦτο κατεῖχε πρὸ τῆς ἡττης τοῦ Ρωμανοῦ Διογένους, ἥτοι πᾶσαν σχεδὸν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ Σαῖσσᾶς μετ' ὀλίγον ἐφανεύθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μαστούδ (1117), ἡ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη, οἱ δὲ Τούρκοι ἐπανέλαβον τὰς ἀδικήτους αὐτῶν ἐπιδρομὰς. Ὁ Ἀλέξιος ἀπῆρτησε συγχρόνως παρὰ τοῦ Ταγκρέδου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν Βοημοῦνδον γενομένων συνθηκῶν, καὶ μὴ θελήσωντος ἐκείνου νὰ ἐνδώσῃ ἀπετάθη πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῶν σταυροφορῶν. Ἐκ τούτων ὁ κόμης Τριπόλεως Βερτρᾶνδος, υἱὸς τοῦ κό-

50) Ὁ ἡγεμὼν οὗτος καλεῖται Μαλέκ—σάχ (τοῦ Ἰκονίου). Τὸ Σαῖσσᾶς ὅπερ πλημμελῶς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς θεωρεῖται ὡς ὄνομα τοῦ σουλτάνου, εἶναι προσωνυμία ἣν εἶχεν ὁ Μαλέκ—σάχ. Ἡ προσωνυμία αὕτη ἦν Σαῖσσᾶν σαγὶ σαμβάν—σάχος τῶν σάχων, ἐξ οὗ κατὰ παραφθοράν ἐγένετο τὸ Βυζαντινὸν Σαῖσσᾶς καὶ ἐθεωρήθη ὡς τὸ καθ' αὐτὸ ὄνομα τοῦ Μαλέκ—σάχ.

μητος τῆς Τολώσσης Ραιμούνδου, ὁμόσας καὶ πρότερον πίστιν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἐφάνη πάλιν πρόθυμος νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτόν· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βερτράνδου τῷ 1112, οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του ἐπανελάβον τὸν ὅρκον τῆς πίστεως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνιος, ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γοδοφρέδου, ἀπέφυγε τοῦ νὰ ὑποσχεθῇ συνδρομήν· νέαν δὲ κατὰ τῶν σταυροφόρων ἐκστρατείαν οὔτε ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλέξιος, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὥστε ἐντελῶς ἐμπαλαιώθησαν αἱ περὶ Δεάβολιν γενόμεναι συνθήκαι, καθὼς εἶχον ματαιωθῆ αἱ προηγουμένως ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσαι.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἡσχολήθη ἔκτοτε σπουδαίως εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς, ἀποδεικνύων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ πεποιθήσει του ἡ γνησιότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ἦτο ἡ ἰσχυροτάτη πανοπλία δι' ἧς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο νὰ διασωθῇ ἀπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ ποικίλων καὶ ἀδιαλείπτων κινδύνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν μέχρι τινός, ἂν ὅχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων Βογομύλων. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις ὑπὸ αἰρεσιάρχην τὸν ἱατρὸν Βασίλειον εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξαπλώνεται εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἦτο, καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὰ περὶ αὐτῆς, παραφυάς τις τοῦ τῶν Πκυλικανιτῶν δόγματος, ἀλλὰ παραφυάς τοσοῦτῳ μᾶλλον νόθος, ὅσῳ καὶ αὐτὴ ἡ αἵρεσις τῶν Πκυλικανιτῶν εἶχεν ἐκτραπῆ διὰ τῆς ἀμαθείας εἰς πολλὴν δεισιδαιμονίαν. Καὶ τοὺς μὲν Πκυλικνίτας μὴ ὄντας πολυαρίθμους, εἶδομεν ἀνωτέρω πῶς ἐτιμώρησε καὶ περιέστειλεν ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου. Ὁ δὲ ἱατρὸς Βασίλειος ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὴν δι' αὐτοῦ διασκευασθεῖσαν πλάνην καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, ἐπὶ τούτῳ δούς εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ σλαβονικὸν ὄνομα τῶν Βογομύλων, ὃ ἐστὶ τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀπκρίκτετον νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ ὑπήκοον ἀπὸ τοῦ μιάσματος ἐκείνου. Ὁ αἰρεσιάρχης μάτην προτραπείς νὰ μετανοήσῃ, κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1110, προεδρευθείσης δὲ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νικολάου, εἰς τὴν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον. Οἱ δὲ

ὁπαδοί του συνεχωρήθησαν, καὶ οὕτω ἐξέλιπε τὸ κακόν. Ἀλλ' ἡ φοδερὰ ἐκείνη ποινὴ ὑπῆρξε μία τῶν μᾶλλον ἀξιοκατακρίτων πράξεων τοῦ Ἀλεξίου. Πρώτην ταύτην φορὰν ἡ ἐκκλησίαι ἡμῶν ἐπέβαλε σωματικὴν ποινὴν εἰς αἵρετικόν. Εὐτυχῶς ἡ ἀσεβὴς αὕτη παρὰ βίαις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως δὲν ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπανελήφθη, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Βαλσακῶν κατεδίκασεν αὐτὴν ἐπισήμως, ἀποφηνάμενος ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἡμῶν νόμος οὐκ οἶδε σωματικὰς ποινάς.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀλέξιος ἔκοπτεν οὕτω ἀπὸ ρίζης πᾶσαν ἐσωτερικὴν τῆς ὀρθοδοξίας νοθείαν, συγχρόνως ἀπέκρουε τὰς ὁσημέραι ἐπιθετικωτέρας γινομένας ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἤλπισε μάλιστα ὅτι θέλει καταλάβει αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως θρόνον. Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Οὐρβανοῦ Β' διάδοχος Πασχάλιος Β' ἐξακολουθῶν τὴν πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ' τῆς Γερμανίας πάλιν τῆς παπικῆς ἀρχῆς, ἠχημαλωτεύθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ὠφελήσῃ ἐκ τῆς ἔριδος ταύτης, καὶ ἔπεμψε τῷ 1112 πρέσβεις εἰς Ρώμην ἵνα διενεργήσωσι τὴν παρὰ τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ πάπα ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐφάνησαν ὅτι ἀποδέχονται τὴν πρότασιν εὐμενῶς, διότι ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεγάλην πρεσβείαν ἀνδρῶν ἑξακοσίων ἵνα δηλώσωσι τῷ βασιλεῖ τὴν προθυμίαν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου βουλευματος καὶ νὰ καλέσωσι μάλιστα αὐτὸν εἰς Ρώμην. Ἀλλ' ὅν ὁ Ἀλέξιος ἐφανιάσθη ὅτι ἡδύνατο νὰ προχειρισθῇ αὐτοκράτωρ τῆς δύσεως ὑπὸ τοῦ πάπα, χωρὶς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ὅ ἐστι χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὸ πολυτιμότεον ἀγαθὸν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἠπατήθη παραδόξως. Ὁ πάπας ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον Χρυσολᾶνον, οὐχὶ ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως στέμμα, ἀλλ' ἵνα συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐμπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ· ὥστε τὸ βούλευμα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε ἡ πρᾶγμα-τῶσις ἦτο καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἀκατόρθωτος, παρῆλθεν ὡς ὄναρ, καὶ οὐδὲ ἀναφέρομεν αὐτὸ ἐνταῦθα εἰμὴ ὡς νέαν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀντίθετοι ἦσαν τότε αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ

τῆς Δύσεως, τῶν μὲν δυτικῶν ἐπιζητούντων ἀναγκνδὸν τὴν κατὰ-κτησιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τοῦ κράτους τούτου ἐπιζητούντος συγχρόνως τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα. Ἀλλὰ, ὡς προείπομεν, τὰ πράγματα ἐπανελάβον τὸν φυσικὸν αὐτῶν ροῦν.

Ἡ νέα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συζήτησις, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν διένεξιν, παρώξυνεν αὐτὴν ἀπ' ἐναντίας. Πολλοὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἰδίως ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ὁ μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος, καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων. Περὶ δὲ τὰ τέλη Αὐγούστου 1115 ἔγραψεν αὐτὸς ὁ Πασχάλιος πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν δι' ἧς ὑπεμίμνησκειν αὐτῷ, «ὅτι ἐνῷ ἄλλοτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλείστην ὄσσην ἐπεδείκνυε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης εὐλάβειαν καὶ ὑπακοήν, ἀπὸ τινων ἐνιαυτῶν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς βασιλευούσης καὶ ὁ κληρὸς αὐτῶν, ἀποπτύσαντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀγάπην καὶ εὐπείθειαν, οὔτε ἐπιστολάς παρ' αὐτοῦ δέχονται, οὔτε πρὸς τοὺς ἀποκρισιαρίους αὐτοῦ θέλουσι νὰ κοινωνήσωσιν. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν, ἐξηκολούθει ὁ πάπας, ἡ σύνεσις καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους φιλία, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἤθελε βεβαίως ἐξακολουθήσει, ἡ δὲ μνήμη τῆς προτέρας οἰκειότητος ἐξαφανισθῇ. Ἵνα ἐπέλθῃ δὲ ἡ ποθουμένη συνδιαλλαγή, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης, τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπαρχίας ὅσαι ὑπήγοντο εἰς αὐτὸν ἐκπαλαι. Μόνον δὲ ἀφοῦ τὰ μέλη, ἐνωθῶσι μετὰ τῆς κεφαλῆς, θέλουσιν ἐξομαλισθῇ καὶ αἱ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἔθιμα ὑριστάμεναι μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διαφοραί, ὅπερ ἀδύνατον, ἐνόσω ἡ μία ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἄλλης.» Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἔμελλε νὰ συνέλθῃ σύνοδος κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Ἀλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι πᾶς συμβιβασμὸς ἦτο ἀκατόρθωτος. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἤρνεϊτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, διὰ τοῦ πρωτείου ὅπως ἐνόει τὴν ἀπλὴν προεδρείαν· ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπῆτει εὐπείθειαν καὶ ὑπακοήν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὃ ἐστὶν ἡζίου νὰ λάβῃ ἐπ' αὐτῆς

κυριάρχου ἐξουσίαν. Τοιοῦτό τι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῇ καὶ ὀλιγώτερον πάντων τῶν ἄλλων ὁ Ἀλέξιος, ὅστις κάλλιστα ἠσθάνετο ὅτι, ἀργούντων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τῶν ἄλλων ἡθικῶν ἐλατηρίων, ἡ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἵνα διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν. Ὅθεν αἱ μεταξὺ Πασχάλιου Β' καὶ Ἀλεξίου διαπραγματεύσεις δὲν ἐξηκολούθησαν, ὡς φαίνεται, ἢ τοῦλάχιστον εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεβίωσαν ἀμφότεροι, ὁ μὲν Πασχάλιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1118, ὁ δὲ Ἀλέξιος κατὰ Αὐγούστον.

Ἐν γένει τὸ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πολίτευμα τοῦ Ἀλεξίου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ πῶς ἐνόει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν σχέσιν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἔχουσιν ἰδίαν ἐκατέρα ὑπόστασιν αὐτοτελεῖ καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὥρισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διαρρήδην διὰ τῆς ΚΖ' αὐτοῦ νεαρᾶς ἀποφηνάμενος· «τὰ μέντοι ψυχικὰ ἅπαντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικέσια παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὀφείλουσι κρίνεσθαι τε καὶ ἐκδιδάζεσθαι.» Ἐν τῇ πράξει ὅμως πολλάκις ἐξετράπη τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἴτε ἐξ εὐλόγου ἀνάγκης εἴτε διὰ τὴν φυσικὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ροπὴν πρὸς τὴν κατάχρησιν. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπέμβασις τῆς βασιλείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξηγεῖται παρ' ἡμῖν καὶ δικαιολογεῖται μέχρι τινὸς ἐκ τούτου ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε διὰ μικρῶν εἵπομεν, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο παρ' ἡμῖν ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἰνα δὲ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς περιστάσεις μόνου τοῦ Ἀλεξίου, ἐρωτῶμεν ἐὰν ἦτο δυνατόν οὗτος νὰ ἀδιαφορήσῃ εἴτε πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἴτε πρὸς τὰς αἱρέσεις αἵτινες ἔσωθεν ἢ ἐξωθεν ἠγωνίζοντο νὰ φθείρωσι τὴν ὀρθοδοξίαν; Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης συνεζήτει πρὸς τὸν πάπαν περὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφωνίας, κατεδίκασε τὴν ἀπὸ δυσμῶν ἐνσκήψασαν αἵρεσιν τοῦ Ἰωάννου Ἰπάτου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἰταλοῦ, καθήρесе τῷ 1084 τὸν πατριάρχην Εὐστράτιον Γαρίδην, ὅστις γενόμενος τῷ 1081 διάδοχος τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, καὶ ἀμαθὴς ὢν καὶ ἀνόητος, εἶχε φαίνεται ἀποπλανηθῇ.

ὑπὸ τῆς αἵρέσεως ἐκείνης· συνεζήτει πρὸς τὸν μοναχὸν Νεῖλον, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν αὐτὴν πλάνην παρέσυρεν εἰς αὐτὴν πολλὰς γυναῖκας· καὶ ἐπὶ πᾶσι προσεπάθησε νὰ μεταπείσῃ τὸν αἵρεσιάρχην τῶν Βογομύλων· ἀλλὰ τὴν ὀριστικὴν καταδίκην τοῦ τε Νεῖλου καὶ τοῦ ἱατροῦ Βασιλείου παρέπεμψεν ὁ Ἀλέξιος εἰς τὴν σύνοδον. Ἀφ' ἐτέρου δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ἐνίοτε ἐπενέβη ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς ἔπραξεν ἐπὶ παραδείγματος ἐπιτρέψας δι' ἰδίου προστάγματος, παρὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα, γάμον μεταξὺ δύο συγγενῶν εἰς ἕκτον βαθμόν. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις, ἐξ ὧν οὐδεὶς δικαιοῦται νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχηγὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ βασιλεὺς. Αἱ ἐξαιρέσεις ἐκεῖναι, τὸ μὲν εὐλογοὶ τὸ δὲ παράλογοι οὐδέποτε ἴσχυσαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν παρ' ἡμῶν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσαντα καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου· μία τῶν μακροτέρων, τῶν κατ' ἐπιφάνειαν λαμπροτέρων καὶ τῶν πράγματι ὀλεθριωτέρων τῆς ὅλης μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἐξ ὅλων τῶν προκταχῶν τοῦ μόνου ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἔτη 38, ἥτοι ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξιος. Οὐδ' αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας γονυκλιτοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπως ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς μεγαλειότητος ἐκάλυπτεν ἀσθένειαν δεινὴν, προερχομένην ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὲν ἀρχαίων, ἐν μέρει δὲ προσφάτων καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀλεξίου παρχχθειςῶν. Ἡ πλημμελὴς κοινωνικὴ κατάστασις, τὴν ὁποῖαν ἄλλοτε πολλάκις περιεγράψαμεν, ἦτο νόσος ἀρχαία, ἣν εἰς μάτην ἡγωνίσθησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως ὅθεν οὐδ' ὁ Ἀλέξιος δύναται νὰ λογισθῇ ἕνεκεν αὐτῆς ὑπεύθυνος, ἂν καὶ ἀφ' ἐτέρου ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ηὔξησε τὸ κακὸν ἀντὶ νὰ τὸ ἐλαττώτῃ διὰ νέων πρὸς τὰ μοναστήρια παρὰ χωρήσεων, καὶ ἰδίως διὰ τῆς πλήρους ἀτελείας τῆς ἐπιτραπείσης εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Ἀθῶνος. Γνωρίζει δὲ ἤδη ὁ ἀναγνώστης τὰς οὐδὲν ἥττον ὀλεθρῆς θυσίας εἰς ἃς καθυπεβλήθη ὁ Ἀλέξιος πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ

τοὺς Πισάτας. Ἄλλ' ἐὰν ἔπταισε καθ' ὅλα ταῦτα ὑπείκων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν πίεσιν τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι, παρὰ λαβὼν τὴν διοίκησιν παρὰ κλυθεῖσιν ἐπὶ ἔτη ὅλα πεντήκοντα, ἠνώρθωσεν αὐτὴν μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στρατοὺς καὶ πόρους, ὅτι ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτόν θάρρος καὶ πεποίθησιν, ὅτι ἠξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ καταβάλλῃ ἐπανειλημμένως τοὺς φοβερωτέρους τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μετὰ πλείστης συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινοτέρας θυέλλης ἥτις μετὰ τοσαύτας ἄλλας ἐνέσκηψε ποτὲ εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ ὅτι ἂν δὲν ἀνέκτησεν οὐδὲν σχεδὸν τῶν προαπολεσθέντων, διετήρησεν ὅμως ἀκέραια ὅσα παρέλαβε καὶ εἰς πολὺ βελτίονα κατὰστασιν παρέδωκεν αὐτὰ τῷ διαδόχῳ. Οἱ δυτικοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ψεύστην, δόλιον, ἐπίβουλον, ἐπίορκον. Δὲν ἀξιῶμεν βεβίως νὰ παρυστήσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς τύπον εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος· ἀλλ' ὅσοι ἐμελέτησαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔστω καὶ μικρόν, γινώσκουσιν ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν δὲν δύνανται νὰ κριθῶσι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς ἠθικῆς. Τὰ μεγάλᾳ τῶν ἐθνῶν συμφέροντα καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν πολεμίων αὐτῶν ἠνάγκασαν αἰετοτε καὶ αὐτοὺς τοὺς χρηστοτέρους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν νὰ λοξοδρομήσωσιν, ἵνα κατισχύσωσι μὲν τῶν ἀντιπάλων, ἐπιτύχωσι δὲ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Μήπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ἐπεβούλευσαν ἀναφανδὸν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ δὲν παρεβίασαν ἐπανειλημμένως τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ τοὺς ὅρκους; Τί παράδοξον λοιπὸν ἂν καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀνεδείχθη πρὸς αὐτοὺς εἰλικρινέστερος; Ἐὰν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὴν πόλιν· καὶ ἂν ἔπεμπε στρατοὺς ἐπὶ στρατῶν καὶ στόλους ἐπὶ στόλων εἰς Συρίαν, ἤθελεν ἐξαντλήσει τοὺς πόρους τοῦ κράτους χάριν ἄλλοτρίων συμφερόντων. Διότι αὗται εἶναι αἱ δύο μόναι κατηγορίαι τὰς ὁποίας δύνανται ὁπωσοῦν εὐλόγως νὰ ἐκφέρωσι κατ' αὐτοῦ οἱ Δυτικοί· ὅτι προλαβὼν κατέλαβε τὴν Νίκαιαν δι' ἰδίᾳς φρουρᾶς, καὶ ὅτι δὲν ἐπέμεινε στέλλων ἢ ἄγων ἐπικουρίας εἰς Συρίαν. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι καθαυτὰ συκοφαντίαι, καὶ δὲν δύνανται σπουδαίως νὰ ἐπαναληφθῶσι, μάλιστα ἐνώπιον τῆς σκακιδο-

λώδους ἐπιorkίας τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ Βοημούνδου καὶ τοῦ Ταγκρέδου. Ἀλλά, λέγουσι, καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν κατὰ τὴν ἐσχάτην τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὥραν. Ναί, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν· ἐὰν ὑπάρχη ὁμῶς περίστασις, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξιος ἔπραξεν ὅ,τι ὤφειλε νὰ πράξῃ, εἴναι ἡ περίστασις, καθ' ἣν ἡ βασιλισσὰ Εἰρήνη ἐξήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὴν βλάβημον ἐκείνην κατηγορίαν.

Θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τούτου κατὰ τὸν Νικήταν Ἀκομινάτον τὸν Χωνιάτην τοῦ ὁποίου ἡ χρονικὴ διήγησις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἔλῳσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς παρούσης περιόδου μέρος ἡ κυριωτάτη ἡμῶν ἐλληνικὴ πηγή. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἶχε τρεῖς υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας. Ἐκ τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύτερος ἦτο ὁ Ἰωάννης· ἐκ τῶν θυγατέρων δὲ πρώτη ἦτο ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς Ἀννα Κομνηνὴ, ἥτις, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ πρώτου αὐτῆς μνηστῆρος Κωνσταντίνου Δούκα, εἶχε συζευχθῇ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον υἱὸν τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ, ὃν εἶδομεν διαπρέψαντα ἐπὶ Ρωμανοῦ Διογένης κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ βραδύτερον στασιάζσαντα μὲν κατὰ τοῦ Βοτανειάνου, κατὰτροπωθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἀννα ἦτο τὸ πρωτότοκον τέκνον τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἐπειδὴ διεκρίνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτῆς ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φιλαρχίᾳ, ἡξίου νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ συζύγου Νικηφόρου, καὶ εἶχεν εἰς τοῦτο συναρῶν τὴν μητέρα Εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος προετίμα τὸν υἱὸν Ἰωάννην· καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει νενομισμένα ἡ διαδοχὴ τῆς βασιλείας μετέδινεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν· εἰς δὲ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς συζύγους αὐτῶν μόνον ὁσάκις ἢ δὲν ὑπῆρχεν υἱός, ἢ ὁ υἱὸς ἦτο ἀνήλικος. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ὅσας συκοφαντίας καὶ ἂν ἐπεσώρευεν ἡ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου, διαβάλλουσα αὐτὸν ἐλεεινῶς ὡς προπετὴ καὶ ἀκόλαστον, ὅσους ἐπαίνους καὶ ἂν ἔλεγεν ὑπὲρ τοῦ Βρυέννιου, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἤξευρε, τὰ δὲ πράγματα ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ μαρτυρήσωσιν, ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης ἠδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δὲ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ μετριώτατος. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος ἀπένειμε μὲν ἐξάκριστα εὐνοίας δείγματα

εἰς τὴν Ἀνναν, τιμήσας αὐτὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις Κχισάρισσαν, ἡγωνίσθη ὅμως ἐνταῦτῳ νὰ πείσῃ τὴν Εἰρήνην ὅτι ζητεῖ ἄτοπκ. Καὶ ἐπειδὴ ἔδλεπεν αὐτὴν ἐπιμένουσιν δὲν ἤθελε δὲ νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους δυσχερεῖας τὴν πρὸς τὴν σύζυγον διένεξιν, τὴν εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῇ. Ὁ ἱστορῶν ταῦτα Νικήτας παρατηρεῖ ὅτι ἦτο κρυφίνους ὁ ἀνὴρ καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εὐχερῶς τὸ τὲ εἶχε σκοπὸν νὰ πράξῃ. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν, ἐὰν τοῦτο δὲν δύναται νὰ λογισθῇ ὡς μία τῶν ἀρετῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὅταν τελευταῖον ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης, λαβὼν τὴν μητέρα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τὸν πατρικὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς χειρὸς τούτου τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον. Ἀθροίσας δὲ πάντας τοὺς φίλους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πλήθους αὐτοκράτωρ. Τότε ἡ βασίλισ Εἰρήνη, ἀφοῦ προέτρεψε τὸν Βρυέννιον νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προσῆλθε μετὰ κρυγῶν καὶ δακρύων εἰς τὴν κλίνην τοῦ ψυχορραγοῦντος Ἀλεξίου, καὶ ἤρχισε νὰ κατὰδαξ τοῦ υἱοῦ κλέψαντος τὴν βασιλείαν ἐτιζῶντος τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἀπιτῇ τὴν ἔνεκ τούτου τιμωρίαν του. Ὁ δὲ μόλις ἀναπνέων ἤδη ὑπεδέχθη τὴν γυναῖκα διὰ βεβιασμένου μειδιάματος καὶ παρετήρησεν αὐτῇ ὅτι δὲν εἶναι ὥρα νὰ κινῇ λόγους περὶ ἀρχῆς, ἐνῶ μόλις τὸν μένουσιν ὀλίγαι στιγμαὶ ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸ θεῖον ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταύτην τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσαντος συζύγου αὐτῆς τὴν ἀπάντησιν ἡ γυνὴ ἐκείνη δὲν εὗρέ τι ἄλλο εὐλογώτερον καὶ εὐπρεπέστερον ν' ἀποκριθῇ εἰμὴ τούτους τοὺς πικροὺς λόγους· «ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίαις μεθοδίαις ἐκέκασο, ἀντίφθογγον τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡσχύτως τοῦ βίου ἀπαλλαττόμενος ἀμεταπτῶτως ἔχεις οἷς καὶ πρῶην προσέκεισο.» Καὶ ὅμως ὁ Γίββων βεβαιοῖ ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ χαρὰχθῶσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλεξίου, ὡς χαρακτηρίζοντες τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, ἐνῶ μετ' ὀλίγον ἐγκωμιάζει ἀφειδῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς μητρὸς κατατρεχόμενος, δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πατρὸς του. Ὅποῖος δὲ τις ἦτο ὁ Βρυέννιος, ὃν ἡ Εἰρήνη ἤθελε νὰ προτιμήσῃ τοῦ

Ἰωάννου, ἐξάγεται ἐκ τῆς γνώμης ἣν εἶχε περὶ αὐτοῦ ἢ ἰδίᾳ αὐτοῦ σύζυγος, ἥτις ἡγανάκτει, διότι ἡ φύσις κατὰ λάθος ἐσχημάτισεν αὐτὴν μὲν γυναῖκα, ἐκεῖνον δὲ ἄνδρα, καὶ ἐξέφραζε τοῦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Νικήταν, διὰ τρόπου ὅστις ἦτο βεβαίως εἰκονικώτατος, ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλου τῇ ἀληθείᾳ πολλὴν ἐκ μέρους αὐτῆς περὶ τοὺς λόγους κοσμιότητα. Ὁ Νικηφόρος οὗτος Βρυέννιος δὲν ἀπέβη μνήμης ἄξιος εἰμὴ διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην αἰστοριῶν βιβλίᾳ Δ' » εἰς ἣν πολλάκις ἀναφέρεται ἡ Ἀννα Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι, καὶ ἥτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς εἰσαγωγή τις εἰς τὴν Ἀλεξιάδα, διότι πραγματεύεται τὰ περὶ Κομνηνῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ τελειώσωμεν ὅσα ἡδυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μακρᾶς καὶ πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτου ταύτης βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου μὴ λησμονήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς φημιζομένας σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ρωσικὴν μοναρχίαν. Ὁ Ἀλέξιος, λέγουσι, βλέπων ἑαυτὸν δεινῶς ἀπὸ δυσμῶν κινδυνεύοντα, ἀπεφάσισε νὰ συνδεθῇ ὅσον ἐνδέχεται στενότερον μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Βλαδιμήρου Β', καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψεν αὐτῷ περὶ τῷ 1116 διὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, παρεκτὸς πολυτίμων δώρων, τὸ στέμμα, τὴν χρυσὴν ἄλυσιν καὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν μανδύαν τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔστεψε τὸν Βλαδίμηρον Β' ἐν τῇ κατὰ τὸ Κίεβ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνηγόρευsen αὐτὸν Τσάρ. Ἀλλ' ὁ Βλαδίμηρος ἀπηγόρευsen εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ νὰ φέρωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν ἐκεῖνο στέμμα, ἵνα μὴ κινήσωσι τὸν φθόνον καὶ τὴν ἔχθραν τῶν ἄλλων ρώσων ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ὁμῶς οὐδεὶς τῶν συγχρόνων ἱστορήσε. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀναφέρονται ἐν τινι ρωσικῇ χρονογραφίᾳ συνταχθείσῃ ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ρωσίας Ἰωάννου Βασιλειάδου τοῦ Φοβεροῦ, ἥτοι ἐν τῇ ΙΣΤ' ἐκκτονταετηρίδι· καὶ ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ τε καὶ παρὰ τισιν ἄλλοις μεταγενεστέροις διὰ πολλῶν καὶ προδήλων μυθευμάτων πεποικιλμέναι. Ὅθεν πιθανώτατον νομίζομεν ὅτι ἐπενοήθησαν πρωθυστερώς ἵνα ἀναγάγῃσιν εἰς χρόνους ἀρχαίους τὰς βραδύτερον τῶντι παρχθείσας μεταξὺ τῶν δύο ὀρθοδόξων λαῶν φιλικὰς σχέσεις, αἵτινες ἐμελλον τοσοῦτον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα σταυροφορία.

Ὀλίγοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχῶν ἠξιώθησαν τοσούτων ἐγκωμίων ὅσων ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐπωνομάσθη Καλοῦ-
 ωάννης εἰς ἐνδειξιν τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του· παρεβλήθη πρὸς
 τὸν Μάρκον Αὐρήλιον· καὶ αὐτοὶ τῶν σταυροφοριῶν οἱ ἱστορικοὶ
 ἀνομολογοῦσι μὲν τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰλικρίνειαν,
 ὁμιλοῦσι δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει εὐλαβῶς. Βεβαίως δὲ ὁ Ἰωάννης
 ὑπῆρξεν ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἐπὶ μετριοπαθείᾳ, ἐπὶ
 χρηστότητι. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν
 ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς πολυπλόκους δυσχερείας ἃς ἔφε-
 ρεν εἰς μέσον ἡ πρώτη σταυροφορία. Οὐδεμίαν σταυροφορίαν ἐγένετο
 ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐδέησε μὲν νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς
 πολλάκις, ἀλλὰ ἡ κατὰ τῶν συνήθων ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπ' ἀνατο-
 λῶν ἀντιπάλων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ἢ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλ-
 λαγῇ τῶν ἐπαχθῶν ὑποχρεώσεων ἃς ἀνέλαβεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς
 τοὺς Ἑνετοὺς. Πρᾶγμα δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους
 τούτου, ἐκ τῶν 25 ἐνιαυτῶν τῆς προκειμένης βασιλείας, ἐπὶ δέκα
 συνεχῇ ἔτη οὐδεὶς ἀναφέρεται πόλεμος, καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐ-
 τῆς ἐσωρεύθησαν εἰς τὰ πρῶτα ἐννέα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἑξ ἔτη.
 Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1121 μέχρι τοῦ 1124 ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέ-
 κρουσε τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρ-
 βων καὶ τῶν Οὐγγρων, ἀναγκάσας τὰ μὲν δύο τελευταῖα ἔθνη νὰ
 εἰρηνεύσωσιν, εἰς δὲ τοὺς Πετσενέγους ἐπαγαγὼν τηλικαύτην φθοράν
 ὥστε οὗτοι ἐπὶ μακρὸν πάλιν οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ κρά-
 τος ἐπίθεσιν. Πρὶν ἢ ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους πολεμίους
 εἶχε στρατεύσει ἀπὸ τοῦ 1119 κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρ-
 κων, οἵτινες ρῆξαντες τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐλεηλάτουν
 τὴν Φρυγίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέκτισεν ἐξ ἐφόδου τὴν
 Λαοδίκειαν, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον εἰσελθὼν εἰς Παμφυλίαν ἐκυρί-
 ευσε τὴν Σωζόπολιν. Τότε ἐδέησε νὰ διακόψῃ τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ
 μέρος ἀγῶνας, ἵνα ἀντιπαρταχθῇ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιτεθέν-

των πολεμίων, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Μόλις δὲ ἀπαλλαγείς ἀπ' αὐτῶν ἔτρεψεν αὐθις τὴν προσοχὴν τῷ 1125 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμβάλων εἰς Παφλαγονίαν ἀνέκτησε τὴν Κασταμῶνα, ἐφ' ᾧ ἀνακράψας εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐτέλεσε θρίαμβον τῆς Παναγίας ὅμοιον ἐκείνου ὃν εἶχε πανηγυρίσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς μετὰ τὸ πέρας τοῦ ρωσσοβουλγαρικοῦ πολέμου (σελ. 213 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κασταμῶνος πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἔχη τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος, ἐπὶ τῷ ὁποίῳ εἶχε θριαμβεύσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς. Ἀλλ' ἡ Κασταμὼν ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Κομνηνῶν πατρὶς καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἀνὴρ τοιοῦτος οἷος ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς τηλικαύτην ἀξίαν. Κατὰ τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη, 1126 καὶ 1127, ἐξηκολούθησαν οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι, ἡττωμένων αὐτῶν ὅσας ἐπῆρχετο ὁ βασιλεὺς, ἐπαναλαμβάνοντων δὲ τὰς ἐπιδρομὰς, ἅμα ὁ Ἰωάννης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τί δ' ἐπήγαγε τὴν ἔκτοτε ἐπὶ δεκαετίαν κατὰπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἀδηλον· ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τῆς βασιλείας αὐτοῦ περίοδον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης περιῆλθε καὶ εἰς ἐτέρας τινὰς περιπλοκάς πολὺ σπουδαιοτέρας ὅλων ὅσας προΐστορήσαμεν.

Εἴπομεν ὅτι αἱ παραχωρήσεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου γενομέναι πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, κατέστησαν τούτους αὐθαδεστάτους, μάλιστα ἀφ' ἧς ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισε πρέπον νὰ ἐπιτρέψῃ ἀνάλογά τινα πλεονεκτήματα καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἅμα καταλαβὼν τὴν ἀρχήν, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάδειαν ἐκείνην τῶν Ἑνετῶν, ἀπεποιήθη τῷ 1118 τὴν ἀπαιτουμένην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του παραχωρηθέντος προνομίου. Ὁ τότε Δόγης τῆς Ἑνετίας Δομένικος Μικιέλης δὲν ἠνέτχετο, ἐννοεῖται, τὴν ἀποποίησην ταύτην, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδικίαν καὶ ἀγνωμοσύνην, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπλεύσῃ διὰ στόλου ἀξιολόγου, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφαιρεθέντων προνομίων. Ὅθεν τῷ 1122 ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν· ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε τότε εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, προτιμήσας νὰ ἀπέλθῃ εἰς Πηλαιστίνην ἵνα συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων σταυροφόρων εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τύρου, τῆς ὁποίας τὸ τρίτον μετὰ πολλῶν ἐμπορικῶν

προνομίων παρεχωρήθη τῇ Ἑνετίᾳ. Ἐπανελάβε δὲ ὁ Μικιέλης τὸν κατὰ τοῦ ἀνκτολικοῦ κράτους ἀγῶνα ἐπανερχόμενος ἐκ Πηλαιστίνης. Καὶ πρῶτον ἐτράπη κατὰ τῆς Ρόδου, ἣν ἐλεηλάτησεν. Ἐπιτεθεὶς ἔπειτα κατὰ τῆς Εὐβοίας, ἀπέτυχεν, ἀλλὰ κυριεύσας τὴν Χίον καὶ διχχειμάσας αὐτόν, 1124—1125, ἐδήλωσεν ἐκεῖθεν ὀρώμενος τὴν Λέσβον, τὴν Σάμον, τὴν Ἄνδρον, τὴν Πάρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1125 οἱ Ἑνετοὶ ἀπεβιβάσθησαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅθεν ἀπήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ὅπου καθήρεσαν τὰ ὀχυρώματα τῆς Μεθώνης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος κατεκτήθη ὡσχύτως ἡ Κεφαλληνία, ἐνόησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐπεκύρωσῃ κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1126 τὸ πατρικὸν χρυσόβουλλον. Οἱ Ἑνετοὶ ἔμποροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπουλιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις, ἐν αἷς ἦσαν πρότερον ἐγκατεστημένοι· ἀνέλαβον ὅλα τὰ κτήματα αὐτῶν, ὅλας τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅλην τὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα, ἡ δὲ γενομένη πρὸς ἑξῶσιν αὐτῶν ἀπόπειρα δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κράτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ καταβιβρώσκοντος αὐτὸ ἐκείνου καρκίνου. Μετὰ τινὰ δὲ ἔτη ἤτοι τῷ 1137, ἀνενεώθη καὶ ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς Πισάτας συμμαχία.

Οὔτε ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, οὔτε ὁ Ἰωάννης ὁ Κίνναμος λέγουσι τί ἔπραξεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἐν τῷ διαστήματι τῆς δεκαετίας, καθ' ἣν οὐδὲν ἀναφέρεται πολεμικὸν γεγονός. Τοῦτο μόνον ἠξεύρομεν ὅτι δὲν ἔπαυσε προτείνων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας τὰς τοῦ πατρὸς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτῶν τὴν εἰς αὐτὸν περάδοσιν τῆς πόλεως ταύτης. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ τότε κόμητος τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδου Β' καὶ μὴ καταλιπόντος εἰμὴ τριετὴ θυγατέρα, ὀνόματι Κωνσταντίαν, οἱ ἐπίτροποι τῆς κόρης ταύτης, ἵνα ἐπιτύχωσιν ἰσχυρόν τινα αὐτῆς προστάτην, προέτειναν νὰ συζεύξωσιν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μενουήλ, τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἀπεποιήθη τὴν πρότασιν· καὶ ἐπειδὴ ὁ τότε βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Φούλκων συνέζευξε τὴν Κωνσταντίαν μετὰ τοῦ κόμητος τῆς Πικταυίης Ραιμούνδου, τοῦ καὶ καταλαβόντος ἀμέσως τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Ἰωάννης ἀπεφάσισε

νὰ ἀνακτήσῃ τὰ δίκαια αὐτοῦ διὰ πολέμου. Ὁ δὲ μαθὼν αὐτὸν μεγάλας ποιούμενος ἐπὶ τῆς Συρίας προπαρασκευάς, συνεμάχησε μετὰ Λέοντος τοῦ ἡγεμόνος τῶν κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ταυτίσαντας τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ εἴτε μεταναστεύοντας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπηρετοῦντας ἀμέσως τὸ κράτος τοῦτο, εἴτε ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον φρόνημα καὶ πολιτείαν. Αἱ ἀδιάκοποι ἐπιθέσεις τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Τούρκων φυλῆς καὶ ἡ ἀσθενὴς τῶν ἡμετέρων ἀντίστασις ἔφερε τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους συμμάχους εἰς ἀπελπισίαν, ὥστε ἐζήτησαν προστασίαν ἄλλην, τὴν τῶν σταυροφόρων, τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἀνέκαθεν ὑφίσταντο θρησκευτικαὶ τινες διαφωνίαι μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἡμῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὐκόλον ἦτο εἰς τοὺς δυτικούς νὰ ὠφεληθῶσι. Τοῦτο ἐξηγεῖ πῶς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κιλικίας ἔσπευσαν νὰ συναχθῶσι μετὰ τοῦ Ραιμούνδου. Ὁ Ἰωάννης φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὴν Κιλικίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξεπολιόρκησεν ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντα τῆς χώρας ταύτης τὰ φρούρια, παρέστη ἐνώπιον τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ ἐκθεσις τοῦ Γάλλου Μισὼ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ἰωάννης πρὸς τοὺς σταυροφόρους εἶναι πολυειδῶς ἀξιωμακρῶντος, καὶ τούτου ἕνεκα θέλομεν παραθέσει αὐτὴν αὐτολεξεί.

«Αἱ ποικίλαι μεταβολαί, λέγει, αἱ ἀνασεύσασαι τὴν τῆς Ἀντιοχείας ἡγεμονίαν ἐξήγειραν τὰς ἀξιώσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλεξίου, προήλασε μετὰ στρατοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Κιλικίᾳ, καταπολεμῶν Τούρκους, Ἀρμενίους καὶ Φράγκους. Οἱ νικηφόροι Ἕλληνες ἦλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ Ἀντιόχειαν, ἐμποιήσαντες τρόμον εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς Συρίας πόλεις. Τὰ κατὰ τοὺς Φράγκους εἶχον τοσοῦτον μᾶλλον ἐπισφκλῶς, ὅσῳ ὁ μὲν κόμης Τριπόλεως Ραιμούνδος, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων τῆς Δαμασκοῦ προσεβάλλετο τότε ὑφ' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ σουλτάνου τοῦ Μουσουλ καὶ τοῦ Χαλέπ· ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τῆς προ-

τευούσης αὐτοῦ, ἵνα δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Φοινίκης, καὶ ἤδη, πολιορκούμενος αὐτός ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μομφερράνδου, ἐκινδύνευε νὰ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου Ζεγκῆ, οὐδὲ ἤλπιζε σιτηρίαν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ταχείας ἐπικουρίας τῶν ἄλλων χριστιανῶν ἡγεμόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀμνηχανίᾳ εὐρισκομένων τῶν Φράγκων, ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ μετριοπάθεια τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου, τοῦ ὁποίου ἐφοβοῦντο τὰ βουλευματα.»

«Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς αὐτῶν, διέκοψε τὸν κηρυχθέντα ὑπ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ, ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας του ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας, συνετάχθη μετὰ τῶν Λατίνων, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς χριστιανικὰς ἀποικίας, καὶ καταπολεμήσῃ τοὺς μουσουλμάνους ἡγεμόνας τῆς Συρίας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν κατ' ἀρχὰς νὰ πολιορκήσωσι τὴν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀρόντου Καισάρειαν, καὶ ἔπειτα νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὸ Χαλέπ. Ὁ δὲ ἱερός οὗτος πόλεμος, ὅστις ἀνεζωπύρησεν ἀπάσας τῶν πιστῶν τὰς ἐλπίδας, ἤθελε βεβαίως ἐπιτύχει, εἰς οἵ νέοι σύμμαχοι δὲν ἐδιχονόουν μετ' ὀλίγον πρὸς ἀλλήλους. Ὁ κόμης τῆς Ἐδέσσης καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες συναπῆλθον μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Καισαρείας, κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς πανηγύρεις καὶ εὐωχίας, ἀντὶ νὰ συναγωνίζωνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε οὗτοι βλέποντες ἐκυτοὺς ἐγκυταλελειμμένους μόνους, διέκοψαν αἰφνης τὰς προσβολὰς των, καί, εἴτε ἵνα τιμωρήσωσι τὴν ἀπραξίαν τῶν συμμάχων αὐτῶν, εἴτε ἀπελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, συνωμολόγησαν ἀνακωχὴν πρὸς τὸν πολέμιον ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, ἰδὼν αὐτοὺς ἐπερχομένους. Ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ διήγαγεν ἡμέρας τινὰς εἰς Ἀντιόχειαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἕνεκα στάσεως κατ' αὐτοῦ ὑποκινήσεως, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγκυταλείπων εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀνθρώπους τυφλωθέντας ὑπὸ ἀδίκων προκαταλήψεων καὶ δεικνύοντας ἐλάχιστον ζῆλον περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου ἀπὸ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ κυρίως ἔμελλον νὰ ὠφεληθῶσι. (Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 1137 καὶ 1138). Βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν εἰς Συρίαν μετὰ νέου στρατοῦ, εἰ καὶ ἡ μετριοπάθεια αὐτοῦ ἦτο ἀποχρῶσα τῆς ἀγαθοπιστίας του ἐγγύησις, οὐδὲ ἐπῆλθεν εἰμὴ ὑπὸ τῶν Φράγκων προσκλη-

θεῖς, οὐδὲν ἤττον εὖρεν αὐτοὺς περὶ Ἀντιόχειν πάλιν δυσπιστοῦντας καὶ λησμονοῦντας τὴν ὁσημέραι φοβερωτέραν ἀποβαίνουσιν δύναμιν τῶν Τούρκων. Εἰς μάτην ἐπροσπάθησε νὰ διαλύσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Λατίνων, ἀγγέλλων ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάγῃ εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου· ἡ ἀγγελία αὕτη ἠϋξήσεν ἀπεναντίας τὰς ἀνησυχίας αὐτῶν, ὁ δὲ Φαύλκων ἔσπευσε διὰ πρεσβείας νὰ τὸν παρρηρήσῃ, ὅτι, πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν τῶν προσκυνητῶν, ὀφείλει νὰ ἀποθέσῃ πᾶν βασιλεῖς πρόσχημα. Ὁ βασιλεὺς χωρὶς νὰ παροργισθῇ διὰ τὴν πλαγίαν ταύτην ἀποποιήσιν, ἀνεχώρησεν ἐκ Συρίας διελθὼν τὸν Ταῦρον· καὶ ὅτε μετ' οὐ πολὺ ἀπεδίωσε (τῇ 5 Ἀπριλίου 1143) οἱ Φράγκοι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν πολεμίου φοβεροῦ. Οἱ Φράγκοι τότε κατέστησαν ἄξιοι τῇ ἀληθείᾳ τῆς μομφῆς ἣν αὐτοὶ πολλάκις εἶχον ἀπευθύνει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτῶν συμμάχους, καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι δι' ὕβριστικῶν προκαταλήψεων αὐτοὺς ἐκείνους· τῶν ὁποίων ἐπεζήτουν τὴν συνδρομὴν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἠδύνετο νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων τὴν τε μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀξιοθρήνητον δὲ βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατήσαν πνεῦμα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας, ἐξ οὗ ὠρελούμενοι οἱ μουσουλμάνοι κατέλυσαν ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιδόχως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδρύματα τῶν σταυροφορῶν καὶ αὐτὸ τὸ ἐλληνικὸν κράτος.»

Ὅποσον μετριοπαθὲς καὶ δικαία εἶναι ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ, μάλιστα ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν συκοφαντίαν, ἣν τοσάκις ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Καὶ ὁμως ἐν Συρίᾳ ὁ ὦκ νῆς ἐπολιτεύθη, ὅπως ἤθελε πολιτευθῇ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἦλθεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἰδὼν κινδυνεύοντας τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων, συνετάχθη μετὰ τῶν πρώτων, μέχρις, οὗ, ἐπειδὴ οἱ Λατῖνοι ἀντὶ νὰ πολεμήσωσι κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἢ εἰς εὐωχίας ἢ εἰς παραλόγους δυσπιστίας, ὑπεχώρησεν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παροξύνῃ ἐπανειλημμένως τοὺς δυτικούς, ὅπως ὁ Ἀλέξιος. Ἐντεῦθεν οἱ μετριοπαθέστεροι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν βλέποντες ὅτι οἱ ἐν ἐν Συρίᾳ Φράγκοι εἶχον ἀπαράιτητον χρεῖαν τῆς ἐπικουρίας του, καὶ ὅτι οὗτος ἐφάνη πρόθυμος νὰ πάσχη τὴν ἐπικουρίαν ταύ-

την, ἔκριναν αὐτὸν ἐπιεικέστερον ἢ τὴν πατέρα του. Καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα δὲ Ρώμης συνέπεσε νὰ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν διενέξεώς τινος· αἱ δὺο ἐκκλησίαι δὲν διέκειντο φιλικώτερον ἢ ἄλλοτε, ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἅμα βασιλεύσας ἔγραψεν ἐπανελημμένως πρὸς τὸν πάπαν Ὀνώριον Β' ἐκδηλῶν εἰρηνικὰς διαθέσεις. Ὅλα τὰ ῥητὰ ἐξηγοῦσι διατὶ δὲν ἠρεθίσθη ἡ χολὴ τῶν Λατίνων κατ' αὐτοῦ. Δὲν λέγομεν ὅτι δὲν ὑπῆρξε διαφορὰ τις χαρακτῆρος μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἦτο ζωηρὸς καὶ εὐθυμὸς «καὶ μηδὲν διὰ ξυμπάσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς στερήσας, ἢ ἐς τὸ σῶμα ὁσονοῦν λυμηνάμενος, ἐπαινετὸς ἐς δεῦρο παρὰ πᾶσι λελόγισται, καὶ κορωνὶς ὡς εἰπεῖν τῶν ὅσοι Ρωμαίων ἐκ τοῦ τῶν Κομνηνῶν γένους ὑπερεκάθησαν.» Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐτράπελον τοῦτο καὶ ἐπιεικές, τὸ ὅποῖον ὁ χρονογράφος προδήλως ἀντιπαρτίθησι πρὸς τὸ σύννουν καὶ σκυθρωπὸν καὶ αὐστηρὸν τοῦ πατρὸς, ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὡς ἐκ τῶν πολὺ ὀμκλωτέρων περιστάσεων ἐν αἷς εὗρέθη ὁ υἱός.

Βεβαίως ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· διότι, παρὰ τὸν τῶν Ἑνετῶν εἰς οὓς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαρταχθῇ δι' ἑλλειψιν ἱκανοῦ στόλου, κατετρόπωσεν ἅπαντας τοὺς ἄλλους πολεμίους αὐτοῦ. Ἀλλ' ὠφελήθη ἄρα γε ἀποχρώντως, ὡς πρὸς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἐκ τῆς σχετικῆς εὐδίας ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτης, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δεκκετοῦς ἐκείνου διαστήματος κατὰ τὸ ὅποῖον οὐδεμίαν ἀναφέρεται πολεμικὴ πρᾶξις; Ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν ἐνεργηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα, δὲν θέλομεν ἐξαγάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδὲν περὶ τούτων ἀπάντων ἐνήργησεν. Εἶναι βέβαιον ὅτι κατέλιπεν εἰς τὸν διάδοχον, στρατὸν μὲν πολυάριθμον, ταμεῖον δὲ πλήρες χρημάτων· ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἂν δὲν ἐξετράπη εἰς κατὰπίεσεις, προσέβλεπεν ὅμως καιρίως ἕτερα σπουδαῖα τοῦ κράτους συμφέροντα. Αἱ ἀπὸ τῶν ναυτικῶν στρατειῶν λεῖπει ἀπετίθεντο πρότερον εἰς εἰδικὸν ταμεῖον ἐξ οὗ κατεβάλλοντο οἱ μισθοὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως· καὶ πλὴν τούτου πᾶσαι αἱ περὶ τῶν χωρῶν καὶ νήσων ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ συντηρῶσιν ἐξ ἰδίων ἀνάλογόν τιναν ἀριθμὸν ὀπλισμένων πολεμικῶν πλοίων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ

βασιλέως Ἰωάννου, ὃ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα ἐπιτετραμμένος Ἰωάννης ὁ ἐκ Πούτσης, φιλοτιμούμενος νὰ αὐξήσῃ τὰ ἐν τῷ ταμείῳ σωρευόμενα χρήματα, τὰς τε ἐκ τῶν νχυτικῶν στρατειῶν λείας εἰσέκομισεν εἰς αὐτό, καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀπ' ἡλλάξε τὰς παραλίας καὶ νήσους, ἀπαιτήτας, ὡς φαίνεται, τὸ τίμημα αὐτῶν νὰ καταβάλληται ὡσχύτως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα τοῦ προκειμένου ταμείου κατεδαπανῶντο πολλάκις εἰς ἑτέρας χρείας, συνετέλεσε καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς τὴν προϊούσαν παρακμὴν τῆς νχυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεζικὴ δύναμις, εἰ καὶ πολυάριθμος γενομένη καὶ κάλλιστα διασκευασθεῖσα, ἐνοθεύθη ἴσως δεινότερον ἢ ἄλλοτε διὰ ξενικῶν στοιχείων. Καὶ πλὴν τούτου ἐν γένει ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης συμπτώματα τινὰ ὑποδεικνύοντα ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ ὕλική τοῦ κράτους ἀλλοίωσις ἠϋξάνεν ὁσημέραι, οὐδὲν προοιωνιζομένη αἴσιον.

Ἐκ τῶν πολυαρίθμων Πετσενέγων καὶ Σέρβων αἰχμαλώτων οἱ μὲν κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν, οἱ δὲ ἔλαβον γαίης εἰς κατοικίαν ἐν τε ταῖς εὐρωπαϊκαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀσιατικαῖς ἐπαρχίαις, ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ περὶ Νικομήδειαν. Ὡστε ἐξηκολούθει πολὺ ξενικὸν γένος ἀναμιγνυόμενον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, καὶ τὸ χεῖριστον ἐν τῷ στρατῷ. Οὐδεὶς ἀναφαίνεται Ἑλλήν στρατηγὸς ὁπωσοῦν λόγου ἄξιος ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας ταύτης, ὅσοι δὲ μνημονεύονται, οὐδ' ἐπὶ τόλμῃ οὐδὲ ἐπὶ συνέσει χαρακτηρίζονται. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Οὐγγρους πολέμου ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ διὰ μαστιγώσεως τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως κατὰγόμενον Κουρτίκιον, ὥς μὴ ὑπερχοπίσαντα δεόντως πόλιν ἣν μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς κατεῖχε. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Σέρβους πολέμου, δι' ὁμοίου καθήκοντος παράβασιν, ἐπέβαλεν ἔτι βρρυτέραν ποινὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Κριτόπλον, διότι ἐνδύσας αὐτὸν γυναικεῖαν στολὴν περιήγαγε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ὄνου ἐποχούμενον. Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος, ὅστις ἔγραψεν ἱστοριῶν βιβλίον ἑπτὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μανουὴλ, καὶ εἶναι μετὰ τὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην εἰς τῶν κυρίων ἡμῶν ὁδηγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τὶ ἀπέγιναν αἱ μεγάλα ἐκεῖναι τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογένειαι, αἱ τοσοῦτον περιφανεῖς ἡγεμόνας ἀναδείξασαι κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας, καὶ ὧν τινες εἰ-

χον ὑπηρετήσῃ ἐντίμως ἀκόμῃ ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάννου; Θέλομεν ἶδει ἔτι τινὰς αὐτῶν ἀντιπροσώπους ἀναφαινομένους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἀποβλοῦσαι τὰ πλούσια κτήματα ἅπερ εἶχον ἐν Ἀσίᾳ, ἐνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων, καὶ ἐν ταύτῃ τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχον ὡς ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ κράτει, ἐμαράνθησαν. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρωθῶσιν ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ἐκείνης διετέλει εἰς διηνεκὴ ἀναστάτῳσιν ἐνεκα τῶν Τούρκων καὶ τῶν σταυροφόρων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπαυσε τοῦ νὰ ᾔναι τὸ κύριον ἔρεισμα τοῦ κράτους, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐστηρίχθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μικρὰ Ἀσία, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἦτο μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος πυκνὸς ἄμα καὶ ἀνόθευτος, παρεῖχεν ἄλλοτε εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ πόρους δαψιλεῖς καὶ ἄνδρας ἰθαγενεῖς γενναίους, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι, μάλιστα αἱ βορειότεραι καὶ μεγαλύτεραι, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι πρὸ χειροῦ συνέκειντο ἐκ λαῶν ποικίλων καὶ μιγάδων, καὶ αἵτινες οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐπορίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν κενήν ἐκείνην τοῦ κράτους κολόβωσιν.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἄρχων τοῦ κράτους, καὶ φίλος πιστὸς τοῦ Ἰωάννου διατελέσας, δὲν ἦτο ἰθαγενής. Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἀλεξίου, παῖς τοῦρκος ὀνόματι Ἀζούχ αἰχμκλωτισθεὶς προσεφέρθη δῶρον εἰς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ὁμίληκος τοῦ Ἰωάννου συνανεστράφη μετ' αὐτοῦ, βαπτισθεὶς, ἐννοεῖται, ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ λαβὼν τὸ τοῦ Ἰωάννου ὄνομα. Ἐπειτὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἡγάπήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλόπαιδος, καὶ ὅταν ἐβασίλευεν ὁ Ἰωάννης, ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ μέγας δομέστικος καὶ ἀπέβη παντοδύναμος. Ἀνεδείχθη δὲ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τύχης διὰ τε τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δεξιότητα, καὶ τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλευθέριον τῆς γνώμης. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον κατήγετο ἐκ Τούρκων, ἐνῷ ἐπὶ πέντε καὶ ἐξ ἑκατονταετηρίδας πάντες οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἢ ἐξελληνισμένους φυλάς. Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ Τοῦρκος οὗτος ἐξελληνίσθη, ἂν καὶ ἄλλα τινὰ ἔχωμεν τοιαῦτα παραδείγματα, μάλιστα

δὲ τὸ τῶν Τουρκοπώλων, ἦτοι τοῦ τάγματος ἐκείνου τὸ ὅποῖον συνέκειτο ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, πολλοὶ πλειότεροι δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ἐκτουρκιζόμενοι χριστιανοί. Οἱ Τούρκοι ἀπέβησαν ἐπικινδυνότατοι εἰς τὸ κράτος, οὐ μόνον διότι τελευταῖοι ἐπέδραμον εἰς αὐτὸ καὶ ὠφελήθησαν πλειότερον παντός ἄλλου ἐκ τῆς ύλικῆς ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ἅπαντες οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμὴν, εἶχον πολλὴν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἥς παντάπασιν ἐστεροῦντο τὰ ἄλλα παντοδαπὰ φύλα ὅσα κατὰ τὰς προηγουμένους ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐμβάλει εἰς τὸ κράτος. Ἐκ τῶν φύλων ἐκείνων πολλὰ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐχριστιανίσθησαν, οὐδὲν δὲ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς· ἐνῶ ἀπεναντίας πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἐξισλαμίσθησαν, τὸ δὲ ἀνάπαλιν σπανίως συνέβαιεν. (51) Ἰδίως μάλιστα ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐκυριάρχησαν οἱ Τούρκοι τοσούτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν, ἐνῶ ἡ χερσόνησος αὕτη εἶχε πολλοὺς καὶ μαχίμους κατοίκους, καθίστησι πρόδηλον ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν ἣν παρῆγον ἐν αὐτῇ οἱ ἀδιάκοποι ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ ἀπὸ τὴν ὀλίγην προστασίαν ἣν ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀντέστησαν εἰς τοὺς πολεμίους ὅσον ἠδύναντο, καὶ πολλοὶ μάλιστα προετίμησαν νὰ ταυτίσωσι τὴν τύχην των μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ρητὸν γεγονὸς μχρτυρεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες τῆς αὐλῆς αὐτοῦ ἡσπάζοντο τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς μίαν τῶν τελευταίων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατειῶν, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννης, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσακίου υἱός, λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὴν ἥτις τὸν δυσηρέστησεν, ἐξετέλεσεν, μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ἀγανακτήσας ἠὺτομόλησε διαρκούσης ἔτι τῆς μάχης πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἔπειτα ἐξωμότης γενόμενος ἔγημε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ ἀπέκάλυψεν εἰς αὐτὸν πάσας τὰς ἀδυναμίας τῆς κυβερνήσεως καὶ στρατιᾶς τοῦ κράτους. Εἰμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι ἀφοῦ συγγενὴς στενότατος τοῦ βασιλέως δὲν ἐδίστασε νὰ πράξῃ τοῦτο,

51) Οὐδαμῶς σχεδόν, διότι κατὰ τὰ ἐν τῷ μωαμεθανικῷ κράτει ἰσχύοντα νόμιμα (ὡς ἐγένετο καὶ ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει μέχρι τοῦ μέσου τοῦ 19 αἰῶνος) μωαμεθανὸς ἀρνούμενος τὴν θρησκείαν αὐτοῦ θανατοῦται.

πολλοὶ ἄλλοι ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμά του ; Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας οἱ Ἑνετοὶ ἀνέκτησαν ἀπάσας τὰς ὀλεθρίας προνομίας ἑσας εἶχον συνομολογήσει ἐπὶ τῆς προηγουμένης, καὶ ὅτι παρεκτὸς αὐτῶν ἐπεκυρώθη καὶ τὸ τῶν Πισατῶν προνόμιον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἑσα καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἰωάννου, τὰ αἷτια τῆς παραλυσίας ηὔξησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἰς τρόπον ὑπερβαίνοντα προσεχῆ καταστροφὴν.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεδίωξε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίᾳ περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουήλ. Ὁ τούτου πρεσβύτερος Ἰσαάκιος εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἥς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δείγματα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο. Ὄθεν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουήλ ὡς διάδοχον· οἱ δὲ ἀνεκῆρυξαν αὐτόν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμῆθη ὁ νέος οὗτος. Ὁ Μανουήλ ὑπῆρξεν ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθησάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μανουήλ ἐπεζήτηε τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνσχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπεζήτηε τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥστε ὁμοίαζε πολὺ τοὺς πολυθρυλήτους τότε ἱππότας τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμῆθη νὰ μιμηθῇ, παραδεξάμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὅπλισμόν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπόδειγμα γενόμενος τοῖς ὑπηκόοις, τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων, δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύναντο νὰ ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολε-

μίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τοῦλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλῶν ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ραιμοῦνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὁποῖον ὁ Κίνναμος λέγει «ἄνδρα ἰσχύϊ καὶ ρώμῃ κατὰ τοὺς θρυλουμένους ἐκείνους Ἡρακλεῖς» δὲν ἠδυνήθη νὰ μετχχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχὼν ποτε περιφήμου τινὸς ἵπποτικοῦ ἀγῶνος παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρώδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἰταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ρωμαιωτέρους τῶν ἵπποτῶν. Ἄλλοτε πάλιν καθήσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρακολουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομεστίκου Ἀξούχ. Ὁ Μανουήλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα Τούρκους ἵππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξάνει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προέδκινον νωθρῶς ὁπώσων, ὁ δὲ Μανουήλ μηδεμίαν λαβὼν πληγὴν, διεξήλασε σῶος ἀναμέσον πεντακοσίων Τούρκων ἵππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον γεγονός, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανκκτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν, ἀρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ἀξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν ἣτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβάς τὸν Σᾶον ποταμὸν ἵνα συμπλακῇ πρὸς τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους ἀντιπάλους, διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἐτέραν ὄχθην, ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἦτο· «κἂν αὐτὸς» προσέθηκε «παρέτομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἐλόμενος, ἀπροσποιεῖσθαί σε τοὺς λόγους χρεῶν, ἢ μὴν μὴ οὕτω ποιῶν τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν.» Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανήλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων τέσσαρχς αἰχμαλώτους Τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐφιππίου του. Ἡ ζέσις του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκατανόητος, καὶ αἰέποτε ἐτρώπα διὰ τῆς

λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἔσχιζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀντιπαρταχθῶσιν εἰς τὸν στιβαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Ἀλλὰ ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐπικρατειῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων ἡλικία τις καθ' ἣν πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ἐπισφκλῆς. Ὅθεν τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς ἀπέβησαν πολλάκις ἐπιβλαβῆ μᾶλλον ἢ ὠφέλιμα. Τὸ κράτος περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοσούτων πολεμίων καὶ εἰς τοιούτην περιελθὼν ἔνδειαν ὑλικῶν καὶ ἡθικῶν πόρων, δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προκαλῇ νέους ἀντιπάλους. Πλὴν τούτου ἡ ἀνάγκη ἦν συνησθάνετο ὁ Μανουήλ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὰ πλεονεκτήματα τῶν δυτικῶν, καὶ ἰδίως τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τοσαύτας πρὸς αὐτοὺς παρχωρήσεις, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐξεγερθῇ ἐκ τούτου ἐπὶ τέλους ἐθνικὴ ἀντίδρασις καὶ ὀλεθρία ρῆξις. Ὅχι ὅτι ὁ Μανουήλ ἐθυσίασε χάριν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ τούτων κανὲν τῶν σπουδαίων συμφερόντων τοῦ κράτους. Ἀπ' ἐνκνίης θέλομεν ἶδει αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν διαπραγματεύσεων, καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας σχέσεις οὐδὲ κατὰ κεραίαν παρεκκλίναντα τῆς πολιτικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περιεστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν ἐνῶ ἠξεύρομεν καὶ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἔτι σαφέστερον νοήσαι ὅτι ἐξ ὅλων τῶν ξένων πρὸς τοὺς δυτικοὺς μάλιστα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβιβασθῶσιν οἱ ἡμέτεροι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μανουήλ, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας ὀξείας φύσεις, διητᾶτο μὲν οὐχὶ σωφρόνως, διεχειρίζετο δὲ τοὺς δημοσίους πόρους οὐχὶ φειδωλῶς, ἐνῶ οἱ καίριοι δὲν ἐπέτρεπον τῷ ἡγεμόνι οὔτε χρηματικὰς, οὔτε ἄλλας ἀσωτείας.

Ἀμα ἀναγορευθέντος αὐτοῦ ἐντὶς τοῦ περὶ τὸν Ταῦρον στρατοπέδου, ἀπῆλθεν ἐν τάχει εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου φίλος Ἀζούχ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων καὶ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίπραξιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰσακκίου, περιορίζων αὐτὸν ἐντὸς μονῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίκετο καὶ ὁ Μανουήλ μετὰ στρατοῦ, καὶ ἠξιώθη ὁμογνώμονος δεξιώσεως, διὰ τε τὴν φήμην τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν τοῦ προσώπου καὶ τῶν τρόπων χάριν, ἐνῶ ὁ Ἰσαάκιος ἐλογίζετο ὅζους περὶ τὰς ὀργὰς καὶ δυσζύμ-

βλητος τοῖς πολλοῖς, καί, τὸ πάντων χεῖριστον, ψοφοδεής· διὸ καὶ ἐσπευσεν ὁ Μανουήλ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν παντὸς περιορισμοῦ, ὡς μηδένᾳ ἔχοντα ὀπαδὸν καὶ παντελῶς ἀκίνδυνον ὄντα. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγημε τὴν γυναικαδέλφην τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορράδου Γ', ὀνόματι Βέρθαν, ἀλλὰ μετονομασθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εἰρήνην. Ἡ Εἰρήνη διέπρεπεν ἐπὶ ψυχικῇ μᾶλλον ἀρετῇ ἢ ἐπὶ τῷ σωματικῷ κάλλει καὶ τῇ φιλαρεσκείᾳ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα μὲν αὐτὴν διαπρεπῶς, ἀλλ' ἐτράπη πρωιμώτατα εἰς ποικίλους ἀθέσμους ἔρωτας, μάλιστα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνεψίαν Θεοδώραν, σπαταλῶν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐνῶ παρέλαβεν αὐτὸν βρίθοντα χρημάτων παρὰ τοῦ πατρὸς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιχειρήσῃ δεινὴν τοῦ ὑπηκόου καταπίεσιν, ἀπαιτῶν ἀδυσωπήτως τὰ καθυστεροῦντα καὶ ἐπιβάλλων νέους φόρους, διὰ τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου ὀνειδόμεν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπιτραπέντα τὰ οἰκονομικὰ πράγματα καὶ χάριν τῆς πληρώσεως τοῦ ταμείου θυσιάσαντα ἐνίοτε πολυτιμώτατα ἄλλα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Συγχρόνως ὁ Μανουήλ ἐπεχείρησε δύο πολέμους, ὧν ὁ εἰς τοῦλάχιστον δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἀπαραίτητος. Γινώσκομεν τὰς τελευταίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Φράγκους. Ὁ Μανουήλ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας κυρίαρχικὰς ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ φρονίμως ποιοῦντες εἶχον ἐπὶ τέλους ἐγκαταλείψει. Ὅθεν ἔπεμψε κατὰ τοῦ δουκὸς Ἀντιοχείας Ραιμούνδου νκυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Βρανᾶν, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Κοντοστεφάνους, οἵτινες τρέψαντες τὸν στρατὸν τοῦ Ραιμούνδου, ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1114 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὁμώσῃ πίστιν πρὸς αὐτόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ψιλὴ αὕτη διατύπωσις κατ' οὐδὲν ἠθξῆσε τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους δύναμιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τοῦτο μόνον ὅτι ἀπησχόλησε στρατὸν καὶ ἠνάλωσε πόρους οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι πολὺ ὠρελیمώτεροι κατ' ἄλλων ἐπικινδυνωτέρων πολεμίων. Εὐλογώτερος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγών, καθ' ὃν ἐστράτευσεν ἐπανειλημμένως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, δοὺς ποικίλα δείγματα τόλμης καὶ ἀνδρείας. Ἀλλὰ τῷ 1147 ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην, δι' ἧς οὗτοι πρεχώρησαν ἄπαν-

τα τὰ φρούρια ὅσα εἶχον κυριεύσει εἰς Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐδέησε δὲ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα καὶ μόνον ὁ βασιλεὺς, διότι μέγας ἐπεκρεμάσθη κατὰ τοῦ κράτους ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνος, ἡ λεγομένη δευτέρα σταυροφορία.

Τὴν δευτέραν σταυροφορίαν προσκάλεσεν ἡ καὶ ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσα ἀναζωπύρησις μὲν τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν Σελδζουκικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν σουλτάνον Ἐμαδεδδὶν Ζεγγί, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκζογκόρ, ἐξασθένησις δὲ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας. Πολὺν δὲ μάλιστα φόβον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς αὐτόθι Φράγκους ἡ ἐπανειλημμένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ζεγγί, 1144, καὶ ἔπειτα πάλιν ὑπὸ τοῦ πολυθρύλητου αὐτοῦ υἱοῦ Νουρεδδίν, 1146, ἔλωσις τῆς Ἐδέσσης. Ἡ Ἐδδεσσα ἦτο οὐ μόνον μία τῶν τεσσάρων ἡγεμονιῶν ὅσας οἱ Λατῖνοι ἱδρυσαν ἐν Συρίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν προπύργιον κατὰ τῶν ἐξ ἀνκτολῶν πολεμίων. Ὅθεν ἡ πτώσις αὐτῆς κατέπληξε τὸν τε βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχείας δοῦκα, καὶ τὸν κόμητα τῆς Τριπόλεως, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐπιμόνως τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο (ὥπως καὶ αὐτὸς ὁ Μισὼ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην) νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν σύμπραξιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἥτις ᾔθελε βεβχίως ἀρκέσει ἵνα περιστείλῃ τοὺς μωαμεθανούς, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ εἰλικρίνεια μετὰ τῶν δύο τούτων συμμάχων. Ἀλλ' ἡ εἰλικρίνεια αὕτη ἦτο ἀδύνατος διὰ τὰ ἀμοιβαῖα τῶν δύο φύλων καὶ θρησκευμάτων πάθη. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κινηθῇ αὐθις ἡ δυτικὴ Εὐρώπη. Καὶ τῶν οἱ δύο ἰσχυρότεροι αὐτῆς ἡγεμόνες, ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ', ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν αὐτοὶ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας τῷ 1147.

Πρῶτος ἐξεστράτευσεν ὁ Κορράδος συνεπαγόμενος, ὡς λέγεται, 70 χιλιάδας βαρέως ὀπλισμένων ἵπποτων, πολυάριθμον δὲ ἑλκφρὸν ἱππικὸν καὶ πεζικόν. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Λουδοβίκος εἶχον ζητήσῃ παρὰ Μανουὴλ τὴν ἄδειαν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἀπεποιήθη. Ὁ Κορράδος ἦτο σύγγραμβρός του. Εἶναι ἀληθές ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐγίνετο εἰς τὰς ἐλληνικὰς

χώρας ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Ρογέρου Β' καὶ ἐγένετο ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη καθ' ὅλκας τὰς πιθκνότητας ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν ἦσαν ἔτι γνωστὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὅταν ὁ Κορράδος ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἰστρον, ὁ Μανουὴλ ἠρκέσθη νὰ πέμψῃ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἐπιτετραμμένους νὰ λάβωσι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι προξενήσει ζημίαν εἰς τὰς χώρας τοῦ κράτους. Ὁ Κορράδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὤμοσαν ἀδιστακτικῶς τὸν περὶ τούτου ἔρκον, καὶ τότε ὁ Μανουὴλ ὑπέσχετο αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν καὶ τροφὰς ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας των. Μέχρι Φιλιππουπόλεως ὁ στρατὸς ὤδευε τῷ ὄντι ἐν τάξει καὶ ἐλάμβανε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὰς ἀναγκαίας τροφὰς. Ἐν Φιλιππουπόλει ὅμως ἡ θρασύτης τινῶν Γερμανῶν μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαγάγῃ ρῆξιν δεινὴν, ἣν προέλαβεν εὐτυχῶς ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ αὐτόθι ἀρχιερέως Μιχαὴλ τοῦ Ἰταλικοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ σταυροφόροι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πολλὰς καταχρήσεις ἔπαυσαν νὰ πληρώνωσι τὰ τρόφιμα, ἐλάμβανον αὐτὰ διὰ τῆς βίας καὶ περιύβριζον τὰ ἱερὰ καταγώγια. Ἐντεῦθεν ἦλθον εἰς χεῖρας πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὸν στρατὸν ὃν ἔπεμψεν ὁ Μανουὴλ, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν τῶν ξένων διάβασιν. Ὁ Μανουὴλ πληροφορηθεὶς ταῦτα πάντα διεμήνυσεν εἰς τὸν Κορράδον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς θρακικῆς χερσονήσου. Ὁ Κορράδος ἐκώφευσεν εἰς τὴν παραινέσιν ταύτην, καὶ ἀφοῦ ἔπαθεν ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Χοιροδάκχων, ἕνεκα τῆς πλημμύρας δύο ποταμῶν, συμφορὰς μεγάλης· ἀφοῦ, ἀφικόμενος περὶ τὴν πρωτεύουσάν, περιῆλθεν εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν Μανουὴλ, διεπεραιώθη τελευταῖον εἰς τὴν Ἀσίαν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας οἱ μαχηταὶ τῆς δύσεως δὲν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὴν ἐντύπωσιν ἐκείνην τῆς ὑπεροχῆς, ἣν εἶχον προξενήσει ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ ἣν θέλομεν ἶδει κορυφωθεῖσαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Παρεκτὸς ὅτι μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν εἶχον λάβει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ μετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς νικήσωσιν, ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ πτοηθῇ ἀπέναντι οὐδενὸς πολεμίου, καὶ πολλάκις ἀπεναντίας δεινῶς ἐταπείνωσε τοὺς ἄγερώχους ἐκείνους ἄνδρας. Ἐπὶ παρὰδείγματος ὁ Κορράδος, μετὰ τὰ ἐν

Χοιροδάκχοις παθήματα, ἐννοήσας ὅτι οὔτε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡδύνατο νὰ κυριεύσῃ, οὔτε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Βόσπορον παρὰ τὴν ἄδειαν τοῦ βασιλέως, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς πρότερον πεπραγμένοις, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε τούτων ὁ αἵτιος, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτοῦ πλήθους παράλογος ὁρμή. Εἰς ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν εἰρωνικῶς, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν τέως μὲν ὑπελάμβανε τοὺς ἡγεμόνας ὑπευθύνους ἕνεκα τῶν πραττομένων ὑπὸ τῶν στρατῶν αὐτῶν, νῦν δὲ διδασκόμενος τὸ ἐναντίον, θέλει ἐπιρρίψει καὶ αὐτός εἰς τὴν τοῦ πλήθους ἀλογιστίαν πάντα τὰ δεινὰ ὅσα θέλουσι πάθει οἱ σταυροφόροι εἰς τὸ ἐξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κορράδος, ἐπιμένων ἔτι εἰς τὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ, ἠξίωσε νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν καταντικρὺ παραλίαν ἐν πομπῇ βασιλικῇ, ὁ Μανουὴλ τὸν διεμήνυσεν ὅτι ἄτοπα ζητεῖ. Ὡστε ὁ Κορράδος, ὅστις εἶχε μάθει ἐν τῷ μεταξύ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ θελήσας νὰ προσβάλῃ τοὺς ἡμετέρους πολλὴν ἔπαθε φθοράν, ἐταπεινώθη καὶ διεπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ταπεινοῦ λεμβαδίου.

Μετ' ὀλίγον ἔρθασεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους παρὰ τὸν Ἰστρον ποταμὸν μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ'. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψεν ὡσαύτως πρὸς τοῦτον πρέσβεις ἀπαιτήσαντας ὅρκους σαφεστέρους ἢ ἀπὸ τὸν Κορράδον· διότι ἐζήτησαν νὰ ὁμώσῃ μὲν ὁ Λουδοβίκος, νὰ ὁμώσῃ δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὅχι μόνον ὅτι οὐδεμίαν θέλουσι κυριεύσει πόλιν ἀνήκουσκαν εἰς τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ὅτι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς ἡμετέρους πάσας τὰς πόλεις ὅσας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν ἔδωκαν προθύμως ὅ,τε Λουδοβίκος καὶ οἱ περὶ αὐτόν· δευτέρου ὅρου τὴν διευκρίνησιν ἀνέδελον μέχρις οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Κορράδου. Ὅτε δὲ ἀφικομένων αὐτῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἀπαίτησιν, εἰς τῶν παρακολουθούντων τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἀρχιερέων, ὁ ἐπίσκοπος Λάγγρης, ἀφοῦ πολλὰς ἐζήμεσεν ὕβρεις κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ἐν τῷ περὶ τούτου συγκροτηθέντι συμβουλίῳ, ὅτι πρέπει νὰ κυριεύσωσι τὴν βασιλεύουσαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν χρηστότεροι τῶν σταυροφόρων ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐστράτευσαν, οἱ δὲ συνετώτεροι ἀκχτόρθωτον, ἤναγκάσθησαν πάντες νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα καὶ νὰ ὁμώσῃ τὸν ἀπαι-

παιτηθέντα ὄρκον πίστεως πίστεως καὶ εὐλαβείας, μεθ' ὃ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Κορράδος εἶχε προπορευθῆ ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰκονίου, πρωτεύουσας τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀπέβαλε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίκετο καὶ ὁ Λουδοβίκος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ ἡμέτεροι δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς Δυτικούς μετὰ τῆς εἰλικρινείας ἣν εἶχε δεῖξει πρὸς αὐτοὺς ἄλλοτε ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ρητῶς, ὅτι, ἐκ διαταγῆς τοῦ Μανουήλ, ἐνέδραι ἐστήθησαν ἐν αἷς οὐκ ὀλίγοι τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων ἐφονεύοντο, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἢ εἰς τὰς πόλεις εἴσοδος, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι ἀποκρεμῶντες ἀπὸ τὰ τοίχη σκαινὰ πρῶτον μὲν ἀνεῖλκον τὸ τίμημα τῶν ζητουμένων πραγμάτων, ἔπειτα δὲ κατεβίβαζον ὅσα ἤθελον τῶν τροφίμων, ἄθεσμα δρῶντες περὶ τε τοὺς σταθμοὺς καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ χεῖριστοι οὐδ' ἀπέδιδόν τι ἀντὶ τοῦ ληφθέντος ἀργυρίου ἢ χρυσίου, παγκάκιστοι δὲ τινες ἀναμιγνύοντες τίτανον εἰς τὰ ἄλφιστα ἐποιοῦν ὀλέθρια τὰ σῖτα. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις δικαίως ἀγανακτεῖ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, δὲν ἠξεύρει ἀκριβῶς ἂν καὶ ταῦτο ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐλέγετο· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι, ἐπιφέρει, ὅτι ἔκοψεν ἀργύριον ἀδόκιμον, ἵνα δίδεται εἰς τοὺς Λατίνους ὅσάκις εἶχον νὰ λαμβάνωσιν τι, καὶ ὅτι ὑπεκίνησε τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν σταυροφόρων διὰ γραμμάτων καὶ προτροπῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν δυτικῶν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ φέρῃ εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν τοὺς ἡμετέρους. Παραλείποντες ὅσα οὗτοι ἔπαθον ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περιοριζόμενοι εἰς τὴν παρούσαν πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν κατὰ ἀνθρώπων, οἵτινες ἐνῶ ἔλεγον ἑαυτοὺς στρατιώτας τοῦ Σταυροῦ ἐπερχομένους εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐλεηλάτουν ὅσον ἠδύναντο τοὺς χριστιανούς τούτους καὶ ἐβουλεύοντο ἀκαταπαύστως νὰ κυριεύσωσι τὴν πρωτεύουσάν αὐτῶν; Τὸ δὲ δεινότερον, ὃ εἰς

τοῦλάχιστον τῶν ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ταύτης, φαίνεται βέβαιον ὅτι συνεννοήθη μετὰ τοῦ Ρογέρου, τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, δηρὸν καὶ πορθῶν αὐτήν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει, ἐπισωρεύσῃ ὅσον ἐνδέχεται μείζονας συμφορὰς εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς κράτος.

Ὁ Κορράδος, εἰ καὶ εὗρεν ἐν Νικαίᾳ τὸν Λουδοβίκον Ζ' μετὰ στρατοῦ ἀκεραίου ἐπελθόντα, δὲν ἐπανελάθεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχεν ἀθυμήσει ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν διεχείμασεν αὐτόθι. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀπῆλθε μὲν διὰ θαλάσσης εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' ἀποτυχούσης τῆς πολιορκίας τῆς Δαμασκοῦ, ἧς μετέσχε μετὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐμβολόντος εἰς τὴν Συρίαν βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1148 εἰς τὰ ἴδια, ἀφοῦ ματαίως ἐζήντησε τοὺς πόρους καὶ ἔφθειρε τοὺς πολεμιστὰς τῆς Γερμανίας εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο. Οὐδ' ὁ Λουδοβίκος δὲ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔφθασε κακῶς ἔχων εἰς Ἀττάλειαν, ἐκεῖθεν διεπεραιώθη διὰ θαλάσσης εἰς Συρίαν, ἀλλὰ, ὡς πρὸ μικροῦ εἴπομεν, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμασκοῦ· ἀπέτυχεν ὡσαύτως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀσκάλωνος· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1149 ἐπανῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Γαλλίαν ἄπρακτος. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία. Εἰ καὶ ἐστρατήγησαν αὐτῆς οἱ δύο ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης βασιλεῖς, ἀπέβη ὅπως ἀτελέσφορος. Ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ δυτικοὶ κατόρθωσαν τοῦλάχιστον νὰ κυριεύσωσι πόλεις τινὰς τῆς Συρίας, καὶ νὰ ἰδρύσωσιν αὐτόθι ἴδιον βασίλειον. Ἐπὶ δὲ τῆς προκειμένης οὐδεμιᾶς πόλεως ἐγένοντο κύριοι· τὸ δὲ χεῖριστον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μισώ, ἡ ἀποτυχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἄδοξος, δι' οὐδενὸς ἡρωικοῦ ἔργου κοσμηθεῖσα. Καὶ ἔκτοτε αἱ μὲν χριστιανικαὶ ἐν Συρίᾳ ἡγεμονίαι δὲν ἔπαυσαν ὁσημέραι παρκαχμάζουσαι, ὁ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν ζήλος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισε παρκαδόξως νὰ μαρκίνεται. Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ δευτέρα αὕτη σταυροφορία κατέστη ἰδίως ἐπονείδιστος διότι ἐγένετο πάλιν ἀφορμὴ νὰ καταπολεμηθῇ δεινῶς τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖνο τῆς ἀνατολῆς κράτος ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο δῆθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέσποζεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν νορμαννικῶν κτημάτων ὁ Ρογέρος Β', ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, υἱὸς δὲ τοῦ κατακτήσαντος τὴν Σικελίαν Ρογέρου Α'. Τῷ δὲ 1147, ἐνῶ ὁ Κορράδος καὶ ὁ Λουδοβίκος διέβαινον τὰς ἀρκτικές τοῦ κράτους ἐπαρχίας ὡς πολέμιοι μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχοι, καὶ ἠνάγκαζον τὸν Μανουήλ νὰ συμπυκνώσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὁ Ρογέρος Β' ἐπεχείρησε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἐνίχι ἀληθές ὅτι εἶχε ζητήσῃ ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου μίαν τῶν βασιλοπαίδων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, καὶ ὅτι ἡ διαπραγματεύσις αὕτη ἀπέτυχεν διὰ τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις τοῦ Ρογέρου. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ, ἐὰν ὁ Ρογέρος δὲν ἤξευρεν ὅτι, ἐπερχομένων συγχρόνως τοῦ Κορράδου καὶ τοῦ Λουδοβίκου ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Μανουήλ ἤθελε διακωλυθῇ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικήτας ὁ Χωνιάτης βεδαιοῖ, ὅτι, καθὰ τότε ἐλέγετο, ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ρογέρου ἐγένετο διὰ ρητῆς συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Ὅπως δὴποτε τῷ 1147 νορμαννικὸς στόλος ἐκ πλοίων 60 ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου αὐτῆς, διότι οἱ πενέστεροι τῶν κατοίκων, οἱ καλούμενοι Γυμνοὶ, πάσχοντες, ἢ, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ἀξιοῦντες ὅτι πάσχουσι δεινὰ ἀπὸ τῆς καταπιεστικῆς τοῦ κράτους φορολογίας, οὐδεμίαν ἔδειξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ χιλίων ἵπποτῶν καὶ ἐν τῷ ᾧμα ὁ ἀρχινάρχος τοῦ στόλου Γεώργιος Ἀντιοχεὺς, ὅστις εἰ καὶ Ἕλλην τὸ γένος ὑπηρέτει τοὺς ξένους ἐκείνους, ἀναχωρήσας περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Μονεμβασίαν ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις ἀγανακτῶν διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποταχθῇ οἱ Κερκυραῖοι, λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι «καπνὸν φορολογίας ἀποδιδράσκοντες ἔλαθον ὑπὸ χαυνότητος· νοῦ τῷ τῆς δουλείας ἐμπεσόντες πυρὶ,» ἀποθαυμάζει τοὺς Μονεμβασιώτας, οἵτινες, συνετοὶ ὄντες καὶ γινώσκοντες τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐλευθερίας, ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐπίθεσιν καὶ κυριαρχήσαν. Τότε ὁ Γεώργιος Ἀντιοχεὺς ἐτράπη πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐλεηλάτησε πρῶτον τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια α' Ἀκαρνᾶνάς τε καὶ Αἰτωλοὺς τοὺς νῦν λε-

γομένους Ἀρτινοὺς,» ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβιβάσθεις εἰς Κρίσσαν, ἐστράτευσεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς Θήβας, δὴ τῶν τὰς κωμοπόλεις δι' ὧν διήρχετο. Αἱ Θῆβαι ἦσαν τότε πόλις πλουσιωτάτη, ἥτις ὅμως δὲν ἔδειξε τὴν ἀνδρείαν τῆς Μονεμβασίας, ἀλλὰ παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο παθοῦσα διαρπαγὴν φοβεράν. Χρυσός, ἄργυρος, πολύτιμοι λίθοι τὰ πάντα ἀπῆχθησαν· ἐμπορικὰ ἀποθήκῃ, ἰδιωτικὰ οἰκίαι, ἱεροὶ ναοὶ, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν καὶ ἔπειτα πάντες οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀπέκρυψεν τῶν πολυτίμων πραγμάτων· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πολλοὶ ἠχμικλωτεύθησαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐφημίζοντο ὡς ἐπιτηδεῖοι μεταξουργοί. Τυχῶν δὲ διχπράζοντες ἐν Θήβαις οἱ Νορμαννοὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρίσσαν καὶ ἐπλευσαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον, ἐπίσης ὀνομαστήν τότε οὕσαν διὰ τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς καὶ τὸν ἄλλον ἐμπορικὸν πλοῦτον ὃν ἐπορίζετο, εὐφυῶς κειμένη μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τῆς Κόρινθου ἡ μὲν κάτω πόλις καὶ οἱ λιμένες ἦσαν εὐάλωτοι, διότι οὔτε ὀχυρώματα εἶχον οὔτε φρουράν· ἀλλ' ὁ Ἀκροκόρινθος ἐφάνετο ἀπόρρητος, διότι καὶ φρούριον ἦτο ὀχυρόν, καὶ φρουράν εἶχεν ἀξιόμαχον, ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέφυγον αὐτόθι ἐκ τῆς Κόρινθου καὶ τῶν περὶ κωμοπόλεων. Ἀλλὰ πάντες ἦσαν ἄνανδροι καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Νικηφόρος Χαλούφης, ὅστις, ἅμ' ἐπιπλεύσαντος τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὅταν ὁ ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὅπόσον ἦτο δυσπρόρητον αὐτὸν Θεῷ πολεμῆσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χῶρον κατεχθεῖν περὶ σῶμα, κακῶς φάσκων τοὺς ἔνδον καὶ πλύνων ὡς ἀγενεῖς τὰ πολέμικα, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην ὃν καὶ γυναικὸς ὠνόμαζε μαλακώτερον.» Ἐπράξαν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγχόνοντες χρυσόν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὠραίαις καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτηδεῖους, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἐπειτα ἐλεηλάτησαν τὴν Εὐβοίαν, καθὰ δὲ λέγουσί τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, διότι δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα (ἄφοῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν) καὶ δὲν ἦτο δυνατόν

νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γεγονός ἐὰν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα, ὁ νορμαννικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σώζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἡ καλουμένη τοῦ ναυάρχου (ponte dell' Ammiraglio) ἡ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐκ τῆς λείας ἦν εἰσεκόμισε. Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ρογέρος ἱδρυσεν ἐν Πανόρμῳ τὰς μεταξουργοὺς γυναικας ὅσας ἡχμαλώτευσεν ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τὴν βιομηχανίαν ταύτην, καθ' ἣν μετ' οὐ πολὺ ἡ Σικελία διηγωνίσθη πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἐργοστάσια.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1148, ὁ Μανουήλ, ἀπαλλαγείς τῶν κινδύνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν Ρογέρον· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον εὐλόγως ὅσῳ ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν περιωρίσθη εἰς ἀπλᾶς δηώσεις, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων νήσων τοῦ κράτους. Ἐδέησεν ὅμως νὰ ἀναλάβῃ καὶ αὐτὸς τὸν ἀπαρκίτητον τοῦτον ἀγῶνα ἕνεκα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Πενσενέγων. Καὶ τούτους μὲν ἐξέωσε πέραν τοῦ Ἰστροῦ καὶ αὐτόθι δεινῶς ἐμάστιξεν· ἀλλ' ἐν τούτοις παρῆλθεν ἡ ἐπιτηδεία τοῦ ἔτους ὥρα, δὲν εἰμύρεσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1149. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὡς μεγίστην καὶ λαμπροτάτην τὴν γενομένην ἐπὶ τούτῳ παρασκευὴν, λέγων ὅτι αἱ μὲν πεζικαὶ δυνάμεις εἰς μυριάδας ἡθροίσθησαν, ὁ δὲ στόλος συνεκροτήθη ἐκ χιλίων περίπου πλοίων· διότι, ἐπιφέρει, καὶ εὐανδροῦσα τότε ἦτο πᾶσα ἡ τῷ βασιλεῖ ὑποκειμένη χώρα, καὶ ἄνδρας ἔτρεφεν ἡρώικους, καὶ ὁ στρατὸς ἦτο λαμπρῶς διεσκευασμένος καὶ ἄριστα γεγυμνασμένος ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κίνναρος ὅτι ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων μὲν πολεμικῶν πλοίων, ἐτέρων δὲ πεντακοσίων φορτηγῶν καὶ ἵππαγωγῶν. Τοῦ στόλου ἀρχηγός, (ἡ καθὼς ἐλέγετο ἤδη τότε ὁ ἀρχινάυχος, μέγας δούξ) διωρίσθη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μανουήλ Στέφανος Κοντοστέφανος, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς.

Ἀλλὰ πρὸς τὸν στόλιν τοῦτον τοῦλάχιστον, καίτοι τοιοῦτον πολυάριθμον ὄντα, δὲν εἴχε φαίνεται πολλὴν πεποίθησιν ὁ βασι-

λεύς· διότι ἐν ἔτει 1148 ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν προκείμενον ἄγων συνδρομὴν τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νέα ὤφελήματα, δοὺς μὲν ἀξιόλογον ἔκτασιν εἰς τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον κατεῖχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνομολογήσας δὲ ρητῶς ὅτι ἡ παρὰ χωρηθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀτέλεια ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπεχείρησαν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ οἱ αὐτοκρατορικοὶ καὶ οἱ Ἑνετοί, ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας. Καίτοι ὅμως λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, μάλιστα οἱ περὶ τὸν Μανουήλ, δὲν ἐπέτυχον ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ σκοποῦ διὰ τε τὸ ὄχυρόν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀμυνομένων. Ἐπεσεν ὁ μέγας δοῦξ λαβὼν καίριον τραῦμα. Μάτην τέσσαρες ἀδελφοὶ ἐκ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους διατελούντων Φράγκων, Πετραλεῖφαι ἐν Κωνσταντινουπόλει καλούμενοι (καθὸ ἀπόγονοι τοῦ Γάλλου Pierre d' Auips) ἐπεχείρησαν τολμηροτάτην πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἔνοδον ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων τινῶν καὶ ἰδίως ἐνὸς τῶν δορυφόρων τοῦ μεγάλου δομεστίκου, Ἰωάννου Ἀξούχ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν προσωρινὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς· ἅπαντες δὲ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐκρημνίσθησαν κατὰ πετρῶν, παρεκτὸς μόνου τοῦ προειρημένου δορυφόρου, τοῦ καλουμένου Πουπάκη, ὅστις κατορθώσας πρῶτος νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ τεῖχος πρὶν ἢ ἐξολισθήσῃ ἡ κλίμαξ ἣτις παρέσυρε τοὺς λοιπούς, ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἐκ θαύματος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ σῶος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, μεγάλην προξενήσας ἐκπληξιν εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγωνίσθη ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐπειδὴ εἶδε νυχὺν ἐκ τῶν μεγίστων τοῦ στόλου προσοκείλασαν διὰ τῆς βίας τοῦ ἀνέμου πρὸς τινὰ βραχώδη τοῦ περιβόλου ἀκτὴν καὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύουσιν κίνδυνον ἔνεκα τῶν ἐπιρριπτομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ φρουρίου πετρῶν καὶ βελῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς διήρους πρὸς τὴν νυχὺν ἐκείνην, καὶ διὰ μόνης τῆς εὐρείας καὶ βαρείας αὐτοῦ ἀσπίδος προφυλαττόμενος, εἴλκυσε διὰ καλωδίων καὶ ἔσωσε τὸ πλοῖον αὐτοῦ. Τότε δὲ λέγεται ὅτι ὁ Νορμαννὸς φρούραρχος Κερκύρας, ἰδὼν τοὺς στρατιώτας ρίπτοντας λίθους πολλοὺς κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀνέκραξε νὰ σεβασθῶσι τὴν λαμπράν ἐκείνην ἀνδρείαν, προσθεὶς ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει τὴν ἔνεκα τούτου

εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Ρογέρου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμάσια τοῦ βασιλέως τολμήματα ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν, ὥστε δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Βέρθα ὠμολόγησέ ποτε ἐν μέσῳ συγκλήτῳ, ὅτι ἐκ μεγάλου μὲν καὶ πολεμικωτάτου κατήγετο γένους, οὐδέποτε ὅμως ἤκουτεν ἐν Γερμανίᾳ ὑπ' οὐδενὸς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα διαπραχθέντα οἷα καὶ ὅσα τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀριστεύματα.

Ἐν τούτοις ὅμως ἡ Κέρκυρα ἀνταῖχεν· ὁ δὲ Ρογέρος ἐξοπλίσας νέον στόλον ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἵνα κομίσῃ τροφὰς εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀντεπελθόντες ἐνίκησαν τὸν στόλον τοῦτον· καὶ μίαν μὲν αὐτοῦ μοῖραν ἐκ τεσσαράκοντα πλοίων συγκειμένη, ἀπεσπάσθη περὶ τὰ τέλη τῆς ναυμαχίας καὶ ἐπλευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα πυρπολήσῃ τὰ προάστεια· ἀπεκρούσθη δὲ ἐκεῖθεν καὶ κατεδιώχθη. Ἀλλ' ἕτερα περὶ τὴν Κέρκυραν συνέβηκινον δεινὰ. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων τὸ φρούριον Ἑλλήνων καὶ Ἑνετῶν ἐξεργάγη ἕρις τοιαύτη, ὥστε ἦλθον εἰς χεῖρας. Εἰς μάτην οἱ ἐπισημότεροι ἐκτέρων τῶν στρατοπέδων ἄνδρες ἡγωνίσθησαν νὰ καταπαύσωσι τὸ κακόν. Οἱ Ἑνετοὶ πρὸ πάντων ἀνεδείχθησαν ἀμετάπειστοι, μέχρις οὗ ὁ μέγας δομέστικος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἰδίων δορυφόρων καὶ μέρους τῆς στρατιᾶς, ἠνάγκασε τοὺς στασιαστὰς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖά των. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἑνετοὶ ἀναχθέντες εἰς τὸ πέλαγος κατέπλευσαν εἰς τὴν νῆσον Ἀστερίδα καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῶν αὐτόθι ναυλοχούντων ἐξ Εὐβοίας πλοίων καὶ κατεπυρπόλησαν αὐτά. Μεθ' ὃ συλλαβόντες καὶ τὴν βασιλίδαν νῆαν ἐνεδίδασκαν εἰς αὐτὴν ἀνδράριον αἰθιοπικὸν καὶ ἀνευφήμησαν ὡς βασιλέα, περιάγοντες μετὰ λαμπρᾶς στεφανηφορίας καὶ προπομπῆς καὶ ἐμπικίζοντες οὕτω τὸν Μανουήλ. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλὰ προαιρούμενος πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον, ἡγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν εἰρηνικῶς, καὶ ἐπιτρέψας ἀμνηστίαν εἰς τοὺς κακουργήσαντας, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅπως μάταιαι ἦσαν αἱ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἐκεῖνοι συμμαχίαι αἱ διὰ τοσούτων θυσιῶν ἐξαγοραζόμεναι. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λ. γ. ἀφοῦ ἐπατράπησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου νέαι ὠφελήματα, οὐ μόνον οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκεῖνοι σύμμαχοι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν, ἀλλὰ καὶ ζημίαν οὐ μικράν εἰς

τὸ στρατόπεδον ἐπροξένησαν, καὶ τὸ βασιλικὸν ἄξίωμα δεινῶς περιύδρισαν καὶ μετ' οὐ πολὺ, ὥς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπανελημμένως καὶ ἀναφανδὸν ἐπρόδωκαν τὸν βασιλέα.

Τελευταῖον ἡ Κέρκυρα, στερουμένη τροφῶν καὶ μὴ ἐλπίζουσα νὰ λάβῃ βοήθειάν τινα παρὰ τοῦ Ρογέρου, παρεδόθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγκαταστήσας ἐν αὐτῇ φρουράν ἀσφαλῆ ἐκ Φρύγκων μισθοφόρων συγκειμένην, ἀπέπλευσεν εἰς Αὐλῶνα, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ρογέρου πόλεμον καὶ νὰ πέμψῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἐπιτρέψας τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸν γαστὸν ἡμῶν δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως Ἰωάννην, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀγκῶνα καὶ ἐκεῖθεν ὥς ἐξ ὀρμητηρίου νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ μαθὼν ὅτι οἱ Δαλμάται καὶ οἱ Σέρβοι καὶ ἄλλα ὅμορα ἔθνη, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Τούρκοι, ὠφελοῦμενοι ἐκ τοῦ ἀνά χειρας πολέμου, ἐμελέτησαν νὰ ἐπιτεθῶσι πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν αὐτὸς τὸν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἀγῶνα. Ἐπρεπε τῶντι νὰ κατέχεται ἀπὸ δαιμόνιον τοῦ πολέμου ὁ Μανουὴλ ἵνα, ὅπως εἶχον τότε τὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, νομίσῃ εὐλογον ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐν ταύτῳ κατὰ τοσούτων ἀντιπάλων. Ἡ φρόνησις ἀπῆτει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ πλειότερον τὸν Ρογέρον, τούλαχιστον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο εἰμὴ ἀφοῦ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἄλλων τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀγωνισθεὶς δὲ σύναμα καθ' ὅλων, ἦτο φυσικὸν νὰ περιπέσῃ εἰς πολλοὺς κινδύνους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τέλους νικηφόρος διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐξῆλθεν ὁμως νικηφόρος ἀφοῦ ἐξήντλησεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς δημοσίους πόρους.

Καὶ πρῶτον ὁ δομέστικος Ἰωάννης δὲν ἐξετέλεσεν ἀκριβῶς τὰς δοθείσας αὐτῷ παραγγελίας. Ἀντὶ νὰ πλεύσῃ ἐπ' Ἀγκῶνα, ἐλθὼν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Βούσης (ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, ἐννοῶν πιθανώτατα τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀῶου) δὲν προέβη παραιτέρω, εἴτε, ἐπιφέρει ὁ Κίνναμος, διὰ τὴν περὶ τὰ νηυτικὰ ἀπειρίαν, εἴτε διὰ τὰς τῶν Ἐνετῶν ἐνεργείας, εἰς οὓς κατ' οὐδένα λόγον δὲ ἐσύμφερε νὰ γίνωσιν οἱ ἡμέτεροι αὐθις κύριοι τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ὁ μὴν Σεπτέμβριος καὶ συνέβη τρικυμία δεινὴ, κατεστράφησαν τὰ πλεῖστα τῶν πλοίων, ἐνῶ ἦτο δυνατόν νὰ σωθῶσιν ἀνελκόμενα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῇ νέος στόλος· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ, κατὰ τὰ ἔτη 1150 — 1153, ὁ βασιλεὺς ἀδικόπως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Δαλμάτων, τῶν Σέρβων, τῶν Οὐγγρων, καὶ τῶν Πετσενέγων, ἀλληλοδιδόχως κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ ἐταπείνωσε. Τότε ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον, τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ τρέψῃ ἀπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον συνετόν, ὅσῳ ἐν ἔτει 1154, ἀποθνήσκοντος τοῦ Ρογέρου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς του Γουλιέλμος προέτεινε εἰς τὸν Μανουὴλ εἰρήνην ὑποσχόμενος νὰ ἀποδώσῃ πάντα ὅσα τὰ σικελικὰ στρατεύματα εἶχον ἀρπάσει ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομὴν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ οἱ Ἑνετοί, ἀναφκνδὸν ἤδη χωρισθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλέως, συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην.

Οὐδὲν ἤττον ὁ Μανουὴλ ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γουλιέλμου εἰς τὸ κράτος ὕβριν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἔργον εἰς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἀναφαίνονται αὐθις ὀνόματά τινα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, τὰ ὅποια ὅλως σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν συνδέονται βεβχίως μετὰ κατορθωμάτων ἀνταξίων τῶν ἔργων δι' ὧν ἐκλείσθη ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ μαρτυροῦσι τοῦλάχιστον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἔπαυσαν παρέχοντες εἰς τὸν στρατὸν ἡγεμόνας λόγους ἀξίους. Οὕτως ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀνκφέρωμεν τὸν Δημήτριον Βρανᾶν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κοντοστεφάνους. Ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ Σέρβων πολέμου ἐφημίσθη μεγάλως ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Καντακουζηνός, εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων προγόνων οἴκου γενομένου πολυκρότου βραδύτερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ ἰταλικὸς πόλεμος ἀνέδειξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἀπόγονον ἀνδρῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς καὶ πρόγονον ἄλλων ἔτι ὀνομαστοτέρων γενομένων. Ὁ Μιχαὴλ εὐρὼν πρόθυμον σύμμαχον τὸν κόμητα Λοριτέλης Ροβέρτον Βασιεύλιον, ἐξάδελφον μὲν ὄντα τοῦ Γουλιέλμου, ἀλλὰ δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ,

ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ τὴν Βἄριν. Ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας κατετρόπωσεν ἐκ τοῦ συστάδην τὸν κόμητα Ἀνδρίας Ριχάρδον. Μετ' οὐ πολὺ νέαι δυνάμεις ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἰωάννην Ἀγγελον, καὶ ὁ Ἰωάννης Δούκας, ἐνωθεὶς μετ' αὐτοῦ κατέβαλε τὸν συγχρόνως ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου ἐκπεμφθέντα στρατόν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων συνετέλει οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἣν ᾔσθάνοντο κατὰ τῶν Νορμαννῶν οἱ μέχρι τινὸς ἐλληνίζοντες κάτοικοι τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Παλαιολόγος, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος τῶντι ἐξαίρετος, ἀπέθανεν εἰς Βἄριν. Ὁ δὲ ἀναλαβὼν τότε τὴν ὅλην ἀρχηγίαν Ἰωάννης Δούκας ἦτο μὲν ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐκυρίευσεν ἔτι διάφορα φρούρια, ἐνόησεν ὅμως τάχιστα ὅτι ἄνευ ἐπικουριῶν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου περασκευαζομένας ἐν Σικελίᾳ νέας δυνάμεις. Ἐπικουρίας ἐξ Ἀνατολῆς ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε νὰ τῷ πέμψῃ. Ὅθεν περιωρίσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἀγκῶνα, οὖσαν πόλιν σύμμαχον, τὸν υἱὸν τῆς γνωστῆς ἡμῖν Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλέξιον, παραγγείλας αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν παραλίαν καὶ οὕτω νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀπουλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰωάννου Δούκα. Ὁ δέ, μὴ ἐκτελέσας τὴν παραγγελίαν ταύτην, ἐνεφανίσθη μόνος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Δούκα, καὶ τὸ χεῖριστον ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Ἐπελθόντος δὲ μετ' ὀλίγον ἐκ Σικελίας τοῦ Γουλιέλμου μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἠττήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαβεν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχεν ἀπολέσει. Ὁ Μανουὴλ ἔπεμψε μὲν εἰς Ἰταλίαν ἑτερόν τινα Ἀλέξιον (υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου) μετὰ νέας δυνάμεως ἐν Ἀγκῶνι ἥδη συλλεγείσης· καὶ οὗτος ἀνέκτησεν ἐν Ἀπουλίᾳ διάφορα φρούρια, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ὁ μὲν στόλος τοῦ βασιλέως ἠττήθη περὶ Εὐβοίαν ὑπὸ τοῦ Σικελοῦ ναυάρχου Μάϊου, ὁ δὲ Γουλιέλμος προέτεινεν αὐτῷ λόγους περὶ εἰρήνης, ὁ Μανουὴλ ἐνόμισεν τελευταῖον φρόνιμον νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ταύτην, δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος ἀπέδωκεν ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων, ἔτι δὲ καὶ πᾶσαν τὴν λείαν τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γενομένην, ἐξαίρεσει τῶν μεταξουργῶν οἵτινες ἔμειναν ἐν Σικελίᾳ. Καὶ πότε μὲν ἐγένετο ἡ συνθήκη ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν.

ἄλλοι λέγουσι τῷ 1155, ἄλλοι τῷ 1158, φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ὅροι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ὠφέλιμοι τῶν ὅρων οὓς εἶχε προτείνει ὁ Γουλιέλμος ἄμκ βασιλεύσας, διότι τότε δὲν ἀνεφέρετο ὅτι θέλουσι κρατηθῇ οἱ ἤδη μὴ ἀποδοθέντες μεταξουργοί. Ὡστε μάτην ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μανουήλ κατεδραπάνησεν εἰς τὸν πεισματῶδη αὐτὸν ἀγῶνα τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

Εἴπερ ποτε δὲ ἐφάνη ὁπύσον ἄτοπον ἦτο τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ κράτος τοῦ νὰ παραχωρῇ ἐξαιρετικὰ εἰς τὰς ἰταλίδας πόλεις προνόμια ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει τύχει τῆς ἐπικουρίας αὐτῶν. Ἡ Ἑνετία οὐδεμίαν σχεδὸν σπουδαίαν συνδρομὴν παρέσχε τῷ βασιλεῖ εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἑνετοὶ ἦλθον εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, κατέστρεψαν ἐν μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περιύβρισαν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, διεκώλυσαν πιθανώτατα τὸν μέγαν δομέστικον νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγκῶνα, γενόμενοι οὕτω παρὰίτιοι τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τέλους συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην τῷ 1154, ὅπως ἐγκαταλιπόντες τὸν Μανουήλ κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη. Τοιούτῃ τῶν συντεθειμένων παράβασις ἔπρεπε νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερε τὴν μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἑνετίας ρῆξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόνος ὁ Μανουήλ, ἀπησχολημένος ὢν ἐν Ἀνατολῇ, ἐνόμισεν ὅτι θέλει τιμωρήσῃ τοὺς Ἑνετούς, καὶ ὅτι θέλει ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς συμμαχίας τῶν, ἐπιτρέπων καὶ εἰς ἄλλην ἰταλίδαν πόλιν ἀνάλογα ἐντὸς τοῦ κράτους προνόμια. Ὅθεν περὶ τὸ 1157 συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Γενουαίους συνθήκην, δι' ἧς αὐτὸς μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἴδιον ἐμπορεῖον ἐν τῷ φραγκικῷ τμήματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ τοῦ ἐμπορείου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ δεσπότη Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, ἡλάττωσεν εἰς 400 ἀντὶ τῶν 10 τὰ ὑπ' αὐτῶν πληρωτέα τελωνιακὰ δικαιώματα, ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ κράτει, καὶ δῶρα, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνθυπέσχοντο οὐ μόνον νὰ μὴ ὑποστηρίξωσι προσβολὴν τινὰ κατὰ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ νὰ ἔρχωνται ὡς σύμμαχοι πιστοί. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μανουήλ ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὸ κακόν, ἠύξησεν αὐτὸ ἐγκαθιδρύσας ἐντὸς τῆς βασιλευούσης νέαν ξένην πολιτείαν, ἥτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῇ σωφρονεστέρα καὶ εὐλικρένεστέρα τῶν προηγουμένων.

Συγχρόνως ἠγωνίζετο ἀδικόπως ἐν τῇ ἀνατολῇ πρὸς ποικίλους πολεμίους καὶ ἀπέβη αὐτόθι εὐτυχέστερος ἢ ἐν τῇ δύσει. Ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι ἐπαναλαβόντες τὰς ἐχθροπραξίας εἶχον κυριεύσει πολλὰς πόλεις περὶ Πόντον καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, ὁ Μανουὴλ στρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσι ἀποδίδοντες ὅλα τὰ φρούρια ὅσων εἶχον γίνεαι κύριοι. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀρμένιοι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Τερόζην ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν περὶ Ταῦρον ἰδρυμάτων αὐτῶν, ἐκυρίευσαν πρό τινας ἄπασαν σχεδὸν τὴν Κιλικίαν. Καὶ μὲν ὁ νέος τῆς Ἀντιοχείας δούξ Ρενάλδος (Renaud de Châtillon) ὁ τοῦ Ραιμούνδου διάδοχος, κατετρόπωσε τῇ τοῦ Μανουὴλ προτροπῇ τοὺς Ἀρμένιους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τὰ περὶ Ταῦρον χωρία, ἀλλὰ μὴ λαβὼν τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἀνταμοιβήν, ἐδῆλωσεν ἀνηλεῶς τὴν νῆσον Κύπρον· οἱ δ' Ἀρμένιοι ἀνέλαβον αὐθις τὴν Κιλικίαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσεν πρῶτον εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀνέκτησεν αὐτὴν ἐν τάχει. Ὁ δὲ Ρενάλδος ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως, καὶ αἰσθνόμενος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξῃ, ἔδραμεν αὐτοπροσώπως εἰς Μάμιστραν, ὅπου ἦτο τότε ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐζητήσατο παρ' αὐτοῦ συγγνώμην, καὶ ὑπετάχθη εἰς ἅπασας αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις μετὰ πλείστου ὅσου ἐξευτελισμοῦ. «Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, λέγει ὁ Κίνναμος, γυμνώσας δὲ τὸ χεῖρε ἄχρι καὶ εἰς ἀγκῶνας αὐτοὺς ἀνυπόδετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἐξῆπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τραχήλου κελώδιον, χειρὶ δὲ τῇ ἐτέρᾳ ξίφος ἐφέρετο. Ἦρτ' οὖν τηνικαῦτα βῆμα λαμπρόν· καὶ Ρενάλδος μὲν ἀποθὲν που τῆς βασιλείου σκηνῆς ἵστατο ὡς ἂν μὴ θαρρῶν τὴν εἰς φοίτησιν, ὁ δὲ τῶν ἀμονάχων μοναχῶν ὄμιλος ἀσάνδαλοί τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλὰς εἰσῆσαν ἐπὶ βασιλέως ἐπὶ γόνυ τε ὀκλάσαντες ἅπαντες δάκρυά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον. Βασιλεὺς δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνένευε, παρακληθεὶς δ' ὕστερον παρελθεῖν τὸν πρίγκηπα ἐκέλευσεν. Εἰσελθόντι δὲ πρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, ἐπικαμφθεὶς ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ ἐμπροσίνημα, ὅρκοις ἄλλα τε πολλὰ πιστωσαμένῳ ὅσα δηλονότι βασιλεὺς βουλομένῳ ἐτύγχανε, καὶ δὴ καὶ ἀρχιερεὶς ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἀντιοχείαν κατὰ ἔθος πέμπεσθαι τὸ παλαιόν.» Καὶ ταῦτα πάντα ἐ-

γένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρέσβων πολλῶν ἐθνῶν χριστιανικῶν ἄρχα καὶ μωαμεθανικῶν οἵτινες εὐρεθέντες τότε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐν Κιλικίᾳ εἶδον μετὰ θυμωσμοῦ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκεῖνον τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κατενόησαν ἐκ τούτου πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου. «Ὅτε δὴ, ἐξακολουθεῖ ὁ Κίνναμος, καὶ θυμῶς κατεῖχε τοὺς ὅσοι τῆνικαδε ἐτύγγανον πρέσβεις ἐνταῦθα παρατυχόντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐθνῶν, Χωρασμίων τε καὶ Σουσιῶν καὶ Ἐκβατάνων, Μηδικῆς τε τῆς ἀπάσης καὶ Βαβυλῶνος, ὧν δὴ τὸν ἄρχοντα μέγαν ἐκεῖνοι κλεῖζουσι σουλτάν, Νουαδίν τε τοῦ Βερροιαίου σατράπου καὶ Ἰαγουπασάν τῶν Περσῶν φυλάρχου καὶ Ἀβασγῶν καὶ Ἰβήρων, ἔτι δὲ καὶ Παλαιστινῶν καὶ Ἀρμενίων τῶν ἐπέκεινα Ἰσαύρων.» Τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι ὁ Μισὼ ἀπεσιώπησεν ἀπάσας τὰς σκηνὰς καὶ ὕσας μετ' ὀλίγον θέλομεν ἀναφέρει· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια συγκαλύπτεται μὲν πολλάκις ὑπὸ τοῦ νέφους τῶν πολιτικῶν συμφερόντων, δὲν βραδύνει ὅμως νὰ ἀνατεῖλῃ αὐθις λαμπροτάτη, Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Γουταῦος Schlumberger γεγωνυῖα τῇ φωνῇ πρό τινων ἐτῶν ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Ρενάλδος ἡμίγυμνος καὶ φέρων καλῶδιον περὶ τὸν τράχηλον καθικέτευσε τὸν βασιλέα Μανουὴλ νὰ τὸν συγχωρήσῃ καὶ ὤμοσε πίστιν εἰς αὐτόν.

Ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας ἀνέλαβε τότε ὁ Ρενάλδος ἡ μία ἦτο ὅτι θέλει πέμπεται εἰς Ἀντιόχειαν ἀρχιερεὺς ἐκ Βυζαντίου κατὰ τὸ ἔθος τὸ παλαιόν. Τῶντι ὁ ἕρως οὗτος εἶχε συνομολογηθῆ ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπὶ Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε τότε τηρηθῆ, καὶ ἤδη ἐπανελήφθη αὐθις ἐπισήμως, Ἀλλὰ πλὴν τούτου συνωμολογήθη ὅτι ἡ Ἀντιόχεια θέλει παρέχει τῷ βασιλεῖ ὠρισμένον τι ποσὸν στρατευμάτων, ὅσάκις οὗτος τὸ ἀπῆται. Συγρόνως καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Τερόζης ὤμοσεν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ τότε, 1156, ὁ Μανουὴλ κατελθὼν εἰς Συρίαν εἰσήλασε τροπαιοῦχος εἰς Ἀντιόχειαν. Ὁ μὲν Ρενάλδος πεζὸς παραπορευόμενος, ἐκράτει τὸν ἀναβολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνος Γ' περὶεπετο ἔφιππος μὲν, μηδὲν ὅμως φέρων βασιλικὸν παράσημον· αὖς ἐκπεπλήχθη τὸ ξένον ἅπαν καὶ ἔπηλυ λέγει πάλιν ὁ Κίνναμος, ὁρῶν πρὸς τούτοις Ρενάλδον μὲν καὶ τοὺς ἐπὶ δόξης Ἀντιοχέων, ποσὶν ἄμφι τὸν βασιλεῖον παραθέοντας ἵπ-

πον, Βαλδουίνον δὲ ἄνδρα στεφηφοροῦντα μακρὰν ἄποθεν ἔφιππον μὲν παντάπασι δὲ ἀσήμαντον πορευόμενον.» Αἱ σκιαὶ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐσκίρτησαν βεβαίως ἰδοῦσαι ἀνταμειφθέντας διὰ τοῦ Μανουὴλ τοὺς μακροὺς αὐτῶν ἀγῶνας. Οὐδὲ εἰς ταῦτα περικωρίσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Μανουὴλ. Ἐξ Ἀντιοχείας ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χαλέπ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νουρεδδίν, ὁ τῆς πόλεως ταύτης σουλτάνος, ἐζητάσαστο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων (6,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, ἀθλίων λειψάνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας) καὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θέλει ἔπεται αὐτῷ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμους. Ὁ Μανουὴλ ἤξευρεν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόσχεσις δὲν θέλει τηρηθῇ ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμοθρήσκων ἐκείνων συνήνεσε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ θριαμβεύσας ἐπανελάβε τῷ 1157 τὴν ἀδιάκοπον πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεμον καὶ πολλάκις κατετρόπωσεν αὐτούς, ὥστε ὁ τοῦ Ἰκονίου σουλτάνος Ἀζεδδίν, ἐζητήσαστο τῷ 1158 τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν αἰχμαλώτων, ἔτι δὲ ὑποσχόμενος ὅτι θέλει παρέχει κατ' ἔτος ἓν στρατιωτικὸν σῶμα, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψει ἐπιδρομὴν τινὰ εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι πάσῃ δυνάμει θέλει ἀντισταθῇ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας τῶν μουσουλμάνων ἡγεμόνων, ὅτι θέλει ἀποδώσει πάντα τὰ φρούρια ὅσα ἐκυρίευσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοῦ Μανουὴλ βασιλείας, καὶ ὅτι θέλει πιστῶς ἐκτελεῖ ἀπάσας τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μανουὴλ ἀπεδέχθη τὰς συνθήκας ταύτας καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1159, αὐτὸς ὁ σουλτάνος προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσιν ἐπανελάβεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὅλους ἐκείνους τοὺς ὅρκους.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ Μανουὴλ, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὕψωσεν ὅμως πολὺ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν σχέσεις του ὑπῆρξαν πάντοτε ὅσον ἐνδέχεται φιλικαί. Αἱ μὲν ἀπόπειραὶ αἱ γινόμεναὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀπέτυχον· διότι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐννόει νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως δὲν

ἔπαυτε δεικνύων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν δύσιν ἐν Χριστῷ ἀδελφούς πολλὴν εὐλάβειν καὶ οἰκειότητα. Ἐδωρήσκητο εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους πολλὰ κτήματα, ὥστε οἱ λατῖνοι μοναχοὶ εὐγνωμονοῦντες τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τούτῳ ἐζωγράφισαν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐλθόντος τοῦ Λουδοβίκου Ζ' εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ προστάτου τῆς Γαλλίας, ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων, ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τῷ 1159, ἐπειδὴ ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Α' ἀνεδείχθη πρόμαχος μὲν τοῦ ἀντίπαπα Οὐίκτωρος, ἀντίπαλος δὲ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ', ὁ Λουδοβίκος Ζ' συνηγόρησε παρὰ τῷ Μανουήλ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς συνετάσσετο. Ὁ δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς νὰ ἀνκνεώσῃ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς Γαλλίας φιλίαν, καὶ πείθεται ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι καλὸς καὶ γαθὸς ἀνὴρ, πρὸς ὃν ὀφείλεται πᾶσα εὐλάβεια καὶ τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὰς εὐχάς. Μετὰ τινὰ δὲ ἔτη, ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου καὶ τοῦ πάπα ἔρις, ὁ Μανουήλ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἰσχυράν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστήριξιν, νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ρώμης στέμμα. Ὅθεν τῷ 1166 ἔπεμψεν εἰς Ρώμην πρέσβυν μετὰ δώρων μεγάλων καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ δηλώσῃ τὴν εἰλικρινῇ αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς Λατίνους, ὁ πρέσβυς εἶπεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπόθει πρὸ κειροῦ νὰ τιμήσῃ τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Νῦν δὲ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος, ἀντὶ προστάτου ἐγένετο διώκτης αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ συνδράμῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην· ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνώσῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἀνέκαθεν, μετὰ τῆς ρωμαϊκῆς καὶ νὰ τὴν καθυποτάξῃ εἰς αὐτήν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως ὅτι ὁ πάπας θέλει ἀποδώσει αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ πάπας μετὰ μακρὰν συνδιάσκεψιν πρὸς τε τὸν ἀνώτερον κλῆρον καὶ τοὺς εὐπατρίδας, ἀπεκρίθη ὅτι εὐγνωμονεῖ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ προαιρέσει, ὅτι ἐπιδοκιμάζει προθύμως τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως αἴτησιν αὐτοῦ, ὅτι ὅμως ἡ περὶ

τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἔφεσις δὲν εἶναι εὐλογος, ἀλλὰ μάλλον ἐπικίνδυνος, καὶ προσέτι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ὅρους τῶν ἀγίων πατέρων· διὸ οὔτε δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν συνκίνεσίν του, ἵνα μὴ ταράξῃ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ πάπας ἀπέλυσε τὸν πρέσβυν χωρὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κομισθέντα παρ' αὐτοῦ δῶρα, καὶ ἐξαπέστειλε μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα δύο καρδινάλιους, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὴν συζήτησιν, οὐχὶ πλέον περὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ προέτεινεν εἰς τὸν πάπαν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς δύσεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Κίνναμος ἀξιοῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπέτυχεν εἰμὴ διότι ὁ πάπας ἀπῆτει νὰ μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς Ρώμην, ὅπερ ὁ Μανουὴλ δὲν ἐδέχετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεδείχθη τρανῶς ὅτι ὁ Μανουὴλ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε σπουδαίως νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Τῶντι οἱ δύο ἀποκρισιᾶριοι τοὺς ὁποίους ἔστειλε τότε ὁ πάπας μετὰ τοῦ πρέσβεως τοῦ βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι θέλουσι διευκολύνει τὴν ἔνωσιν, ἐὰν ἀφίνοντες τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι βούλεται, περιορίσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των εἰς τρία τινά· τὸ πρωτεῖον, τὸ ἐκκλητον, τὸ μνημόσυνον, ὃ ἐστὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, διὰ τούτου ὅτι ὁ πάπας ἤθελεν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δικάζῃ κατ' ἐκκλησίαν περὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων. Μετὰ πολλὰς δὲ τῶν νέων τούτων προτάσεων συζητήσεις, ὁ βασιλεὺς, ἡ σύνοδος, προεζάρχοντος τοῦ τότε πατριάρχου Μιχαὴλ Ἀγγιᾶλου, καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισαν τῷ 1168, ὅτι ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατος καὶ διέκοψαν πᾶσαν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν σχετικῶν ὁπαδῶν του, ἀναθέμενοι τὰ περαιτέρω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. "Ὡστε κατέστη καὶ αὖθις πρόδηλον ὅτι ἅπας ἐκεῖνος ὁ ἀγὼν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγένετο περὶ τῆς τῶν δογμάτων καθαρότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας εἰς τὴν δυτικὴν, εἰς ὃ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἠδύναντο εὐλόγως νὰ συναίνεσωσιν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἐπέτυχεν τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως, ἡγωνίσθη ὅμως καὶ κατώθωσε νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας βουλευόμενα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμα-

νίας Φρειδερίκου. Ἐνταῦθα προέκειτο περὶ ζητήματος καιρίου διὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὅποσον ἦτο πρόχειρος ἢ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἐμαρτύρησαν ἐπανειλημμένως αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου, τοῦ Βοημούνδου, καὶ τοῦ Ρογέρου. Ὁ δὲ ἐκεῖθεν κίνδυνος ἤθελεν ἀποβῆ ἔτι φοβερώτερος, ἐὰν ἡ Ἰταλία σύμπασα κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Γερμανίας. Ὅθεν ὁ Μανουὴλ μὴ δυνηθεὶς ν' ἀνακτήσῃ αὐτὸς τὴν Ἰταλίαν, ἀντέπραττεν εἰς τὰς τοῦ Φρειδερίκου ἐνεργείας, καὶ διὰ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἑνετῶν, τῆς Παδούης, τῆς Κρεμόνης, τῆς Γενούας, διὰ τῶν ἀποστόλων τοὺς ὁποίους ἀδικλείπτως ἔστελλεν εἰς Πίσαν, εἰς Μεδιόλανον, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις, ἔτι δὲ διὰ τῆς φρουρᾶς ἣν εἶχε πάντοτε εἰς Ἀγκῶνα, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ταύτης.

Συγχρόνως ἐξηκολούθει καθιστῶν ὅσον ἔνεστι σεβαστὴν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡγεμόνας. Εἶδομεν πόσον ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ'. Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουῖνου ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ἀμαλάρικος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Μανουήλ, ὥστε διαζευχθεὶς τὴν σύζυγόν του Ἀγνὴν, ἔγημε τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν, τὴν θυγατέρα Ἰωάννου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σέρβοι ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποπτύσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους, κατ' εἰσήγησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ἠναγκάσθησαν αὐθις νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν Οὐγγρων πράγματα ἐδέησε πολλάκις νὰ ἐπεμβῇ, διότι μέγα συμφέρον εἶχε τὸ κράτος νὰ ἰσχύῃ ἐν τῇ γείτονι καὶ μαχίμῳ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζας εἶχε μὲν υἱούς, ἀλλ' εἶχεν ἐνταυτῷ καὶ δύο ἀδελφούς, Λαδισλάον καὶ Στέφανον, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦτο, κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν εἰθισμένα, ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἀλλ' ὁ Γεῖζας προετίμησε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ, Στέφανον ὡσχύτως καλούμενον· ὅθι, οἱ δύο ἀδελφοὶ του κατέφυγον πρὸς τὸν Μανουήλ, καὶ ὁ ἕτερος μάλιστα αὐτῶν, ὁ Στέφανος, ἔγημε Μαρίαν τὴν ἀνεψιὰν τοῦ βασιλέως,

θυγατέρα δὲ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσακίου. Ἀποθνήσκοντος λοιπὸν τοῦ
 Γεῖζα τῷ 1161, ἀνεκηρύχθη μὲν διάδοχος ὁ υἱὸς του, ἀλλ' οἱ δύο
 θεῖοι τούτου ἐμβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῇ συνδρομῇ τοῦ Μανουήλ,
 ἠνάγκασαν τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν νὰ παραιτηθῇ. Τότε ἀνηγορεύθη βα-
 σιλεὺς ὁ Λαδισλάος· ἀποβιώσαντος ὅμως αὐτοῦ μετ' ὀλίγον, περι-
 ῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν Στέφανον. Ὁ Στέφανος οὗτος τοσοῦτον κατε-
 πίεσε τὸ ὑπῆκοον, ὥστε οἱ Οὔγγροι ἐπαναστάντες καθήρεσεν αὐ-
 τόν, καὶ ἀνεδίβασαν εἰς τὸν θρόνον αὐτίς Στέφανον τὸν νεώτερον.
 Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Οὔγγρων πό-
 λεμος διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1164 μέχρι τοῦ 1168, ὅτε διὰ νίκης
 περιφανοῦς, ἦν περὶ Ζεύγμινον ἐνίκησαν οἱ στρατηγοὶ Ἀνδρόνικος
 Κοντοστέφανος, Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς καὶ Δημήτριος καὶ Γεώρ-
 γιος Βρανᾶς, οἱ Οὔγγροι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι. Καὶ μετ'
 οὐ πολὺ, τῷ 1172, θανόντος τοῦ νεωτέρου Στεφάνου, ἐδέχθησαν
 βασιλεὺς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βέλαν, τὸν ὅποιον ὁ Μανουήλ, ἐπειδὴ
 ἐπείσθη περὶ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ Στεφάνου, εἶχεν ἀρχίσει
 πρὸ καιροῦ νὰ προστατεύῃ. Ὁ δὲ Βέλαις παρέμεινε πιστὸς τοῦ μα-
 νάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύμμαχος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιά-
 τῃς περιγράφει ὑπερηφάνως τὸν θρίαμβον ὃν ἐτέλεσεν ὁ Μανουήλ ἐν
 Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῷ κατὰ τὸ Ζεύγμινον κατορθώματι. Καὶ
 ἐπειδὴ ἡ πανήγυρις αὕτη εἶνε ἡ τελευταία τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν
 ἱστορίας, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτῆς ἔκθεσιν τοῦ χρονο-
 γράφου. «Βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνὴν νίκην ἐνωτισάμενος
 θύει Θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοι-
 νούμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορσι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐ-
 φρόσυνα κατορθώματα, γράμματα εὐθὺς εὐάγγελα στέλλει, τὴν
 τροπαιουχίαν περισχλαπίζοντα. Μεθ' ἡμέρας δὲ τινος καὶ αὐτὸς
 τὴν μεγαλόπολιν εἰσιὼν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἐφ' ἑσπέρου πύλης,
 ἧτις ἀνέωγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἷα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπικῷ καὶ
 ἀκραιφνεῖ κατορθώματι θριαμβεύειν μεγαλοπρεπῶς προθέμενος, καὶ
 τὰ τῆς πομπείας διασκευασθῆναι πρὸς τὸ ὑπέρογκον διχτέταχεν.
 Ἄπας οὖν περιπόρφυρος πέπλος καὶ χρυσίῳ κατὰστικὸς ἀπὸ πᾶσι,
 καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν πρόοδον ἐκείνην μεταρρυν-
 τες ὡς ρεῦμα κατὰ πρηνοῦς ὁχετηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγοράς, οἷ-
 κους, νεώς, ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πό-

λεως. Οὐδὲ τῆς τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο, ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διῆγον τοὺς παρόντας καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυιάς καθ' ἣν ἔμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυφούμενα, πᾶσιν ἐνεποίουν θαυμασμόν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἐκκρεμεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ τὸν αὐτοκράτορα παρελθεῖν ἐπῆγε καιρὸς, προηγεῖτο μὲν ἀργύρεον ἐπίχρυσον τέτρωρον, ἵπποις λευκοῖς ὡς αἱ χιόνων ἀποσπάδες ἐλκόμενον, ἰδρυτο δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροσμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος. Οὐ μέγα δ' ἔβραχεν ἄξων, ὅτι μὴδὲ θεὸν ἦγε δεινὴν τὴν ψευδοπάρθενον Ἀθηναίαν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγου τὸν λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι, καὶ ὅτοι γε-ρουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχάς, καὶ οἱ λαμπροὶ τοῖς ἀξι-ώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περίκλυτοι. Ἐπειτα δ' ὁ κρατὼν προήρει αὐτός, ἵππῳ ὑψύχενι ἔποχος, κύδιστος καὶ κόσμους τοὺς βασιλικούς περιφκνῶς περικείμενος. Παρεί-πετο δὲ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριαμβοῦ αἵτιος Κοντοστέφανος, ὕμνού-μενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακκαρίζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεὼν εἰσιὼν καὶ τοῦ παντός ἐνώπιον λεὼ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἶνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὡσπερ δὲ τόξον ἀνιεῖς ἐκυτὸν τῆς ἄγαν τάσεως διεχεῖτο ἵππων ἀμίλλαις.»

Ἄλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τοῦ Μανουὴλ εὐτυχὴς ἐπιχεί-ρησις. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλκρίχου εἰς ἐκστρατείαν τινά, ἣτις δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἀσύνητος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀμαλάρι-χος εἶχεν ἐπικνειλημμένως ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου πράγ-ματα, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ ὅλως παρακμά-σκοντος αὐτόθι μωαμεθανισμοῦ. Οὐ μόνον οἱ φατιμίδαι καλίφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ κληρονομικοὶ κηταστάντες βεζύρχει αὐτῶν εἶχον παντε-λῶς ἐξαχρειωθῇ. Κατὰ τοῦ τότε βεζύρου Σαδέρ εἶχεν ἐγερθῇ ἀν-τίπαλος φοβερός, ὁ Δαργάμ, εἰς τῶν κυριωτέρων ἀξιομακτικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξέωσε τὸν Σαδέρ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐζήτησε κατ' ἀρχάς τὴν βοήθειαν τοῦ Νουρεδδίν· καὶ τῶνόντι ὁ Νουρεδδίν

διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σιρκούχ, κατετρόπωσε τὸν Δαργάμ. Ἀλλ' ὁ Σαβέρ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερόγκων ἀξιώσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ ἐπομένως κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχήν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀμαλαρίχου· καὶ ἐπελθόντος τούτου τῷ 1164 μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς, κατεπείσθη ὁ τοῦ σουλτάνου τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὁμῶς ἔλαβε τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τῷ 1197 ὁ Σιρκούχ ἀπεστάλη αὖθις ὑπὸ τοῦ Νουρεδδὴν ἐπὶ τῷ ἀπρακκαλύπτῳ ἥδη σκοπῷ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν. Πάλιν δὲ ἐπελθόντος τοῦ Ἀμαλαρίχου εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων, ἠναγκάσθη ὁ τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ἀπέλθῃ ἀπρακτος. Τότε ὁμῶς ὁ Ἀμαλάριχος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ κατακτήσῃ αὐτὸς τὴν χώραν, ἣν δις ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ Νουρεδδὴν. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μανουήλ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν ἥδη, ὡς προείπομεν, καὶ δεσμὸν κηδεστίας. Πῶς ὁ Μανουήλ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀκατανόητον. Ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔμελλε νὰ προσκρούσῃ πρὸς δυσκολίαν μεγάλην διὰ τε τὴν δυσπιστίαν ἣτις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, καὶ διὰ τὴν πιθानωτάτην ἐπέμβασιν τοῦ Νουρεδδὴν μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φυσικὸν νὰ συμβαλήσωσιν ἥδη οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῶν ἀπειλούντων νὰ κατακτήσωσιν αὐτοὺς χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχείρησις, ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ἤθελε γίνεαι πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, παρεκτὸς ἂν ὁ Μανουήλ διανοεῖτο νὰ ἀραιρέσῃ αὐτὴν διὰ νέου πολέμου ἀπὸ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη. Οὐδὲν ἦττον παρεσκεύασε δύναμιν μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὴν τῷ 1170 ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀμαλάριχος, μαθὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ βασιλέως καὶ ὑποπτεύσας μήπως ἡ ἐπικουρία αὕτη σκοπὸν εἶχε μᾶλλον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐστράτευσε μόνος ἀπὸ τοῦ 1168 κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀλλ' ἐμβελόντος τρίτην φορὰν τοῦ Σιρκούχ εἰς Αἴγυπτον μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ κακῶς ἔχων εἰς τὰ ἴδια. Καὶ ἥδη συνταχθέντων τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Συρίας, φονεύετχι μὲν ὁ Σαβέρ, ἀναγορεύεται δὲ

ὑπὸ τοῦ καλὶφου βεζύρης ὁ Σιρκούχ. Μετὰ δύο δὲ μῆνας ἀποθαι-
νόντος αἰφνιδίως τοῦ Σιρκούχ, προεχειρίσθη αὐτοῦ ὑπὸ
τοῦ καλὶφου ὁ νεώτατος τῶν ἐμιρῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Νουρεδδίν,
ὀνόματι Σαλαδδίν(52). ὅστις, ὢν μόλις τριακοντούτης, ἔμελλε μετ'
οὐ πολὺ νὰ κατὰπλήξῃ ἀνατολὴν καὶ δύσιν διὰ τῶν κατορθωμάτων
αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1170 ἔφθασε τελευταῖον
εἰς Πτολεμαῖδα ὁ ἐλληνικὸς στόλος Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακο-
λουθήσῃ ὁ ἀγὼν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεχείρησεν ἤδη
ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κοντοστεφάνου τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμιέττης,
ἣτις κεῖται παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, καὶ εἶναι ἡ ἀρ-
χαία Ταμίαθις. Ἐπὶ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας ματαίως ἠγωνίσθη-
σαν νὰ κυριεύωσι τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀλίγην προθυμίαν τῶν
Λατίνων, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι. Τότε ὁ Κοντο-
στεφάνος, βλέπων ὅτι πλησιάζουσι νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ τρόφιμα τοῦ
στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέκν ἔφοδον ἄνευ τῆς συμπρά-
ξεως τῶν συμμάχων του. Καθ' ἣν ὁμως στιγμὴν ἠτοιμάζετο νὰ
δώσῃ τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀμαλάρχος τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι
συνωμολόγησεν ἰδίαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὥστε οἱ Ἑλ-
ληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἄπρακτοι.

Ἐτι δὲ ὀλιγώτερον συνετὴ ὑπῆρξεν ἡ ρῆξις εἰς ἣν ὁ Μανουὴλ
περιῆλθε πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς. Πολλὰς ἀρρομὰς δυσχρεσκειὰς εἶχε λάβει
βεβαίως πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἣτις ἐνῶ τοσούτα ἐπέτυχε προ-
νόμια, οὐ μόνον δὲν ἐτήρει τὰ συντεθειμένα, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως
ἐπρόδωκε τὰ πολυτιμώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἀφοῦ ὁμως
ἄπαξ ἐγένετο τὸ λάθος τοῦ νὰ συνομολογηθῇ ἡ ἐπιζήμιος αὕτη
συμμαχία, τὸ συνετώτερον, ὅπως εἶχον ἤδη τὰ πράγματα, ἦτο νὰ
οἰκονομηθῇ ἡ ὕβρις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιβουλὴ, ἄχρις οὗ ἐπέλθωσιν εὐ-
μενέστεραι περιστάσεις, καὶ νὰ μὴ αὐξήσωσιν αἱ δυσχέρειαι διὰ τῆς
εἰς τοσούτους ἐχθροὺς προσθήκης πολεμίου ἐπικινδυνότερου ἴσως
πάντων τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' ὁ Μανουὴλ δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύ-
την τῆς φρονήσεως καὶ τῷ 1170 περιεπλάκη εἰς διενέξεις πρὸς

52) Ὁ Σαλαδδίνος ἦν ἀδελφιδοῦς τοῦ Σιρκούχ· ὁ οἶκος αὐτῶν ἔν Κ ο υ ρ δ ι -
κ ὁ ς· Ὁ Σαλαδδίνος ἐγένετο οὐχὶ βεζύρης, ἀλλὰ Σουλτᾶνος καταλύτας τὴν ду-
ναστείαν τῶν Φατιμιδῶν, ἀναγνωρίσας δὲ ὡς νόμιμον Χαλίφην καὶ ὑπέρτατον
κυρίαρχον τὸν ἐν Βαγδατίῳ Ἀββασίδην Χαλίφην. Ἡ δυναστεία τοῦ Σαλαδδίνου
καλεῖται δυναστεία Ἐγιοουβιδῶν, διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ καλεῖται Ἐγιοῦπ-Ἰωβ.

τοὺς Ἑνετοὺς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγωσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σπεῖρά τις τυχοδιωκτῶν ἐν οἷς ἦσαν καὶ Ἑνετοὶ οὐκ ὀλίγοι, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορείου τῶν Γενουαίων καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κατεδαφισθέντων, καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων, ἐπιρρίψας πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἀποικίας. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ ληστρικοῦ ἐκείνου κινήματος, ὅτι αὐτοὶ οἱ Γενουαῖοι βραδύτερον ἀπήλλαξαν τοὺς Ἑνετοὺς πάσης τῶν γενομένων εὐθύνης, καὶ ὅτι ὁ Μανουὴλ δὲν ἐκίνησε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀπὸ τῆς πλουσίας ἐνετικῆς ἀποικίας χρήματά τινα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ τῆς ἀσωτίας τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἑνετοὶ εἶχον πράξει ὅ,τι ἦτο δυνατόν ἵνα ἐξαντλήσωσι τὴν ὑπομονὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις παροξυνθεὶς εὐλόγως δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῇ ὡςκύτως πάντα τρόπον ἵνα τοὺς ἐκδικηθῇ. Ὁ δόγης τῆς Ἑνετικῆς Βιτάλης Μικιέλης ἀπῆντησεν εἰς τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀπαίτησιν τοῦ Μανουὴλ, δι' ἀπαγορεύσεως πάσης μετὰ τοῦ κράτους ἐμπορίας. Ὁ Μανουὴλ, ὅστις ἤθελε μὲν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἑνετοὺς ἐμποροῦς καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταντήσῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, ἠγωνίσθη νὰ κατευνάσῃ τὸν δόγην, πέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις οἵτινες προέτρεψαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν τῆς ἐμπορίας ἀπαγόρευσιν, ὑποσχόμενοι ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ Ἑνετοὶ θέλουσιν εἶναι οἱ μόνοι τῶν ἐλληνικῶν συναλλαγῶν κύριοι. Οἱ δυτικοὶ ἱστοροῦντες ταῦτα θέλουσι νὰ τὰ παραστήσωσιν ὡς νέαν τοῦ Μανουὴλ ἐπιβουλήν, καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ δόγης, μηδὲν ὑποπτεύσας κίνδυνον, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κράτος μετὰ δύο πρέσβεων 20,000 Ἑνετῶν, οἵτινες συνεπήγοντο καὶ χρήματα πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀλλ' οἱ δισμύριοι οὗτοι Ἑνετοί, δὲν συνεπήγοντο μόνον χρήματα, συνεπήγοντο καὶ ὅπλα· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ἀπεστάλησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐμπορίου σχέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ βιβάειν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπέμβασιν. Πρόδηλον δὲ ὑπῆρχεν ὡςκύτως ὅτι ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ παρουσίαν στρατοῦ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν οὐχὶ

φιλικῶς πρὸς τὸ κράτος διακειμένων. Δὲν λέγομεν ταῦτα ἵνα δικαιολογήσωμεν ὅσα μετ' οὐ πολὺ ἐνήγησεν ὁ βασιλεὺς Μανουήλ. Νομίζομεν ὁμῶς ἀναμφισβήτητον ὅτι ἂν αὐτὸς ἀπώλεσε τὴν ὑπομονήν του, οὐδ' οἱ Ἑνετοὶ προσηνέχθησιν μετὰ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς εἰλικρινείας, πολιτευθέντες ἀπ' ἐναντίας εἰς τρόπον ὅστις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ παροξύνῃ τὰ πράγματα ἀντὶ νὰ τὰ κτευνάσῃ.

Τῶντι τῇ 12 Μαρτίου 1171 βασιλικὸν διάταγμα παρήγγειλε νὰ συλληφθῶσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει Ἑνετοὶ καὶ νὰ δημευθῶσιν αἱ περιουσίαι αὐτῶν. Τὸ διάταγμα ἐξετελέσθη πάραυτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ πρωτευούσῃ συνελήφθησαν δεκακισχίλιοι ἄνδρες. Ἐννοῦται ὅτι ἡ Ἑνετία ἐκήρυξεν ἕνεκ τούτου πόλεμον κατὰ τοῦ Μανουήλ καὶ μετ' οὐ πολὺ προσέβαλε τὰς παραλίας καὶ τὰς νήσους, ἰδίως τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χίον. Πλὴν τούτου ἡ Ἑνετία ὑπεκίνησε τοὺς Σέρβους κατὰ τοῦ κράτους καὶ συνεμάχησεν μετὰ τοῦ αυτοκράτορος Φρειδερίκου τῷ 1174 καὶ συνωμολόγησε τῷ 1175 συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Νορμαννῶν· ὥστε ὁ Μανουήλ, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος εἰς μάτην εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀντιπραταχθῆ κατὰ τῶν Ἑνετῶν περὶ Μιλέαν, ἐνόησεν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν τριπλῇ ἐκείνην συμμαχίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ Πισᾶται ἐφάνησιν εὐδιάθετοι νὰ προσβάλῳσιν αὐτόν. Καὶ ἐνέδωκε λοιπὸν ὑποσχόμενος νὰ πληρώσῃ, εἰς διαφόρους δόσεις, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἐν ἑκατομμύριον καὶ πεντακοσίας χιλιάδας χρυσῶν καὶ νὰ διατηρῇ εἰς τὸ ἐξῆς πιστῶς τὰ παραχωρηθέντα προνόμια. Οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες Πισᾶται εἶχον περιέλθει ἔτι ἀπὸ τοῦ 1162 εἰς ρῆξιν πρὸς τε τὸ κράτος καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐγκατασταθέντας Γενουαίους. Ἐντεῦθεν οἱ Πισᾶται ἐζώσθησαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνεχώρησιν οἴκοθεν καθὼς μὴ εὐρίσκοντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1175, ὅτε συνωμολογήθη ἡ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς εἰρήνη, ἐγένοντο αὐθις δεκτοὶ ἐντὸς τοῦ κράτους οἱ ἄποικοι καὶ τῶν δύο ἐκείνων πόλεω μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει μετὰ νέων προνομίων. Πᾶσαι λοιπὸν αἱ προσπάθειαι ὅσας ἐποίουν οἱ βασιλεῖς ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ξένων ἐκείνων, καὶ ἰδίως πάντα τὰ ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ γεγόμενα, δὲν ἀπέληξαν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ζυγὸν ἐπαχθέστερον. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν οἵτινες ὄκουν μονίμως ἐν μόνῃ τῇ βασιλευούσῃ τοῦ κρά-

τους, ὑπερέβαινε τὰς 60,000 ἀνδρῶν ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἑνε-
τοί, ἅπαντες δέ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, οὐχὶ εἰρηνι-
κοὶ κάτοικοι καὶ πιστοὶ τοῦ βασιλέως σύμμαχοι.

Μάλιστα δὲ ἀτυχὴς ἀπέβη ὁ τελευταῖος κατὰ Τούρκων ἀγών,
1174 — 1176, διὰ τε τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ
τὴν προβεβηκυῖαν τοῦ βασιλέως ἡλικίαν. Ὁ δὲ πόλεμος οὗτος
ὑπῆρξε μία τῶν αἰτιῶν δι' ἧς ὁ Μανουήλ εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐν-
δῶῃ εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἰταλῶν. Οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον
παραβιάσει ἐπανειλημμένως τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας, διότι ἤξευ-
ρον αὐτὸν ἀπησχολημένον ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκείνων περισπασμῶν.
ὥστε ἅμα ἀπαλλαγεῖς τῶν περισπασμῶν τούτων ἐδέησε νὰ στρα-
τεύσῃ κατὰ τοῦ σουλτάνου Ἰκονίου. Καὶ πρῶτον ἀνέκτησε τὸ Δο-
ρύλαιον καὶ τὸ Σούβλεον. Τότε ὁ σουλτάνος προέτεινε νὰ συμβι-
θασθῇ, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἐπερχόμενον μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς·
ἀλλ' ὁ Μανουὴλ ἀπήντησεν ὅτι δὲν θέλει συνομολογήσει εἰρήνην
εἰμὴ ἐντὸς τοῦ Ἰκονίου. Εἶχε δὲ ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφά-
λου, φρουρίου παλαιοῦ καὶ ἀοικήτου, κειμένου παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ
Μαιάνδρου, καὶ εἶχε πράξει τὸ λάθος νὰ εἰσέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ
στρατοῦ, συνεπαγόμενος καὶ ἁμάξας πολλὰς καὶ πολιορκητικὰς μη-
χανὰς, εἰς τὰς δυσχωρίας αἵτινες ὠνομάζοντο κλεισοῦραι τοῦ Τζυ-
βρίτζη. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ, ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Ἰωάννην καὶ Ἀν-
δρόνικον Ἀγγελον, εἶχεν ἤδη ἐξέλθει τῶν δυσχωριῶν, καὶ καταβῆ
εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε αἰφνης ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑπὸ
τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον ἐγκαίρως καταλάβει ὅλα τὰ ὑψώματα.
Ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Βαλδουίνιος, ὅστις ἦγε τὸ δεξιὸν
κέρας, ἠγωνίσθη εἰς μάτην νὰ διελάσῃ διὰ τῶν στενῶν μετὰ τῶν
τεταγμένων ὑπ' αὐτὸν λατίνων ἱπποτῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔ-
πεσε μὲν ὁ Βαλδουίνιος, τὰ δὲ λείψανα τῆς μοίρας αὐτοῦ ὑποχωρή-
σαντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀγόμενα τάγματα, περιήγαγον.
αὐτὰ εἰς δεινὴν ἀταξίαν· τὸ πεζικὸν κατεπκτάθη ὑπὸ τῶν ἱππῶν
καὶ τῶν φορτηγῶν ζώων· αἱ ἐπισωρευθεῖσαι ἅμαξαι διεκώ-
λυσαν πᾶσαν ἐπιστροφὴν, καὶ ἔπειτα οἱ Τούρκοι εἶχον καταλάβει
ἤδη ὅλας τὰς διόδους. Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔρχεται ἕτερον πολε-
μίων στῖφος, συνεπαγόμενον ἐπὶ αἰχμῆς λόγχης τὴν κεφαλὴν τοῦ
Ἀνδρονίκου Βατάτζη, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντος ὑπ' αὐτοῦ.

κατὰ τῶν ἐν Ἀμασείᾳ Τούρκων. Ἡ θέα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου τῶν πολεμίων τροπαίου ἠύξησε τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀθυμίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σώσῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν, ὁρμᾷ μετὰ ὀλίγων τῶν γενναιοτέρων πρὸς τὰς πυκνοτέρας τῶν πολεμίων τάξεις καὶ ἀγωνισθεὶς ὅπως ἐν τῇ νεότητι ἠγωνίζετο, καὶ λαβὼν τραύματα πολλὰ, κατάρθωσεν οὐδὲν ἥττον νὰ διαπεράσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν προσῆλθον καὶ ὅσοι ἄλλοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς. Καὶ τὴν μὲν ἐπελθοῦσιν νύκτα οἱ βάρβαροι ἀσχοληθέντες εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεκρῶν, δὲν ἠνώχλησαν τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον· τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πρωτὶ περιέζωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, οὐδὲ ἐφκίνητο ἀπολειπομένη ἐλπίς σωτηρίας, ὅτε αἰφνης ὁ σουλτάνος ὑπέβλεψε λόγους εἰρήνης. Οἱ προταθέντες ὅροι δὲν ἦσαν ἕσον ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις τραχεῖς ὡς ἐκ τῆς προηγηθείσης ὀλεθρίας ἥττης. Πρὸ πάντων ὁ Ἀζεδδὴν ἀπήτησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουβλέου καὶ τοῦ Δορυλαίου· ὁ δὲ Μανουήλ ἀποδεξάμενος ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητούμενα, ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπιστροφὴν. Μόλις ὅμως εἶχε διέλθει ἐκ νέου τὸ στενὸν καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ παράβασιν τῶν συντεθειμένων. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μανουήλ δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰς γενομένας συνθήκας, ἀποποιηθεὶς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν καθάίρεσιν τοῦ Δορυλαίου. Ἐντεῦθεν δὲ παροργισθεὶς ὁ Σουλτάνος ἐπεχείρησε διὰ στρατοῦ 24,000 ἀνδρῶν τὴν λεηλασίαν πάσης τῆς χώρας μέχρι τῆς θάλάσσης, δηλώσας ἰδίως τὰς Τράλλεις καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Ἀντιόχειαν. Ὁ βασιλεὺς πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτζην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ διαλύσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν. Ἐξηκολούθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουήλ τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 1180. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν συνήθως αἱ τῶν Τούρκων ἐπιδρομαὶ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ καταστροφὴν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξώσεως αὐτῶν. Ἡ δεινὴ αὕτη ἥττα ἐπαγίωσε τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ κράτος τῶν πολεμίων· ὥστε δύνανται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν κρισίμων γεγονότων τῆς πατρῖου ἡμῶν ἱστορίας.

Τοιαύτῃ ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ καὶ πολυπράγμων βασιλεία τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ρίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑσωτερικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως καὶ ἰδίως τῶν χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὸ κύριον αὐτοῦ ἔρεισμα, ἤτοι τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ ἐπαρχιῶν. Ὀλίγας τινὰς τῶν εἰδήσεων τούτων θέλομεν ἀρυσθῆ ἐκ τῶν ἡμετέρων χρονολογῶν, τὰς δὲ πλείους ἐξ ἁλλοδαπῶν τινῶν συγγραφῶν καὶ γεωγραφικῶν ἔργων, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τῆς γεωγραφίας ἣτις συνετάχθη ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, τῷ 1153, ὑπὸ τοῦ Ἀραβος Ἐδρισῆ κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως Ρογέρου Β', ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ὁποίου ἤκμασεν ὁ Ἀραβὺ ἐκεῖνος. Ἐν τῇ αὐτῇ ἑκατονταετηρίδι περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Βενιαμὴν Τουδέλας. Ἀλλ' οὗτος ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἐβραϊκὰς ἀποικίας, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀκριβολογήσωμεν. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ κατοικοῦντες τότε εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας Ἰουδαῖοι δὲν ἦσαν μόνον πλούσιοι ἄνθρωποι, ἀλλὰ ἀναφέρονται μετὰ αὐτῶν καὶ ποιηταὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες. Ἐρχόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸν ἄραβιν γεωγράφον παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι ὁ Ἐδρισῆς ὀνομάζει τὴν Πελοπόννησον Μπελπονέζ· καὶ ἐπειδὴ βεβαίως δὲν ἐλλήνιζεν, ἀλλ' ἠκολούθει τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον ὄνομα τῆς χερσονήσου μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦτο ἔτι ἐν χρήσει τὸ τοῦ Μωρέως ὄνομα· τούτου δὲ ἅπαζ τεθέντος, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὅλως ἀνυπόστατα εἶναι ὅσα ἐρρέθησαν περὶ τῆς σλαυικῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Μωρέας, διότι οἱ Σλαῦοι κατεστάθησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἂν αὐτοὶ τῶντι μετωνόμαζον τὴν χερσονήσον Μωρέαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀπέβαινεν ἐπικρατέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ 400 ὅλα ἔτη. Κατὰ τὸν αὐτὸν γεωγράφον τὰ μὲν μεγαλύτερα τῶν πλοίων περιέπλεον τὴν χερσονήσον, τὰ δὲ μικρότερα εἰσῆρχοντο εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ μετεβιβάζοντο διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ κόλπου τούτου εἰς τὸν Σκρωνινόν· ὅπως εἶδομεν τῶντι πράξαντα τὸν ναύαρχον Νικήτην Ὁρρύφαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα (σελ. 80 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶχε δὲ ἡ Πελοπόννησος τρισκαίδεκα πόλεις καὶ ἄλλα πολλὰ φρούρια, ἀκμάζουσα λόγῳ πληθυσμοῦ.

καὶ λόγῳ εὐπορίας. Ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ἑδρισῆ μνημονευομένων μεγάλων πόλεων θέλομεν ἀναφέρει ἐκείνας μόνον ὧν τὰ ὀνόματα εἶναι καταληπτά· Κόρινθον, Πάτρας (Μπάτρα) ἐπὶ ἀκρωτηρίου μετὰ περιφήμου ναοῦ (τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου)· Ἀρκαδίαν, πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ἔχουσιν πολυφοίτητον λιμένα· Μεθώνην μετὰ φρουρίου· Κορώνην, μικράν μὲν ἀλλ' ὀχυράν· Μυκλήαν (ἥτις κατὰ τὸν Χόπχ κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ Ταινάρου, διότι αἱ δύο ἄκραι πολλάκις τότε ἐσυγχέοντο), ἐπὶ ὁμωνύμου ἄκρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας, αἰθρίας οὐσῆς, διακρίνεται καὶ αὕτη ἡ Κρήτη· Λακκαδικίμονα (Ἑλ Κεδαιμονά) πόλιν ἀξιόλογον· τὸ ὑψηλὸν φρούριον Μονεμβασίας (Μαλιάσα), Ἄργος ἐν ὠραίᾳ χώρᾳ, Ναύπλιον (Ἀνάμπολι). Ἐκ δὲ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρονται Βέλβινα (Μπαρεμπαλά, ἔρημος), Μήλος, Πολύαιγος (Μπολινού, ὅπως καὶ σήμερον λέγεται), Πολύκανδρος (Μπελίκεντρα), Ἴος (Νίο, καλῶς οἰκουμένη, εὐφορος, καὶ ἔχουσα δύο λιμένας), Ἀστυπάλαια (Σταμπαλέα, καλῶς οἰκουμένη καὶ πλουσία εἰς βόας καὶ πρόβατα), Σαντορίνη, τὰ ἔρημα Ψαρά, Σάμος, ἔχουσα πολλοὺς κατοίκους καὶ πλούσιαι προϊόντα, ἡ οὐχ ἥττον πλουσία Χίος, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ μαστιχοδένδρα ἀποδίδει ὁ ἄραψ γεωγράφος ἐκ παραδρομῆς εἰς τὴν Σάμον· Ἄνδρος (πολυάνθρωπος καὶ ἀκμάζουσα), Τήνος, Μύκονος (Μίκουλη), ἡ στρογγύλη Δῆλος, ἔχουσα καλὸν λιμένα, ἀλλ' ἀκατοίκητος· Νάξος, νῆσος ἀξιόλογος τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι μετέρχονται τὴν κτηνοτροφίαν· Ἀμοργὸς (Ναμοργκό) πυκνῶς οἰκουμένη· Λέρος, Κάλαμος, Κῶς (Κουί) καὶ Νίσυρος· Ρόδος καὶ Κύπρος. Εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ παράλια ὁ Ἑδρισῆς ἀναφέρει τὴν ἀκμάζουσιν ἐμπορικὴν πόλιν Δυρράχιον (Ἀδραστώ), τὴν Αὐλῶνα (Λαμπλουνά), τὴν Χίμαιραν (Δζούμαρα, οἰκουμένην), καὶ τὸ Βουθρωτὸν, πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον. Ἐπειτα τὰς νήσους Ἰθάκην (Θακοῦ), χαρίεσσαν καὶ πολυδένδρον Κέρκυραν (Κορφός), μεγάλην καὶ ἀκμάζουσιν πόλιν, ἔχουσιν φρούριον ἐπὶ βράχου δυσβάτου καὶ γενναίου Ἕλληνας κατοίκους· Κεφαλληνίαν (Τζεφαλούνια), καλῶς κατωκημένην, καὶ τὴν τριγωνοειδῆ Λευκάδα. Ἐν Ἀλβανίᾳ μνημονεύει πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως Ἀχρίδος. Ἐπειτα ἀναφέρονται αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις Σκόπια, Σέρραι, Δράμα, Χρυσόπολις καὶ ἄλλαι· ἔτι δὲ καὶ λεωφόροι, οἷον ἡ ἀπὸ Δυρραχίου εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βέ-

λιγράδιον ἄγουσα. Μετ' ἔπειτα ὁ Ἐδριστῆς ὀνομάζει τὴν Δρυινόπολιν (Ἀδερνόπολι), τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει Ἰάλιν, καὶ λέγει ὑψηλῶς κείμενα, ἱκανῶς κατοικούμενα καὶ ὑπὸ ὕδατος περιεστοιχισμένα, τὴν Καστορίαν, κειμένην μὲν παρὰ λίμνην πλήθους ἀν ἰχθύων, πολυάνθρωπον δὲ καὶ ὑπὸ κωμῶν ἐστεφανωμένην· τὰ Τρίκαλα (Ταρούφνικα) ἐν πεδίῳ ἀμπελοφύτῳ, τὴν Λάρισαν, πόλιν ἀξιόλογον ἔχουσαν πολλὰς σιτοφόρους καὶ οἰνοφόρους γαίαις, καὶ τὸ ἀξιόλογον ἐμπορεῖον τοῦ Ἀλμυροῦ. Περὶ Ἀθηνῶν παρρηθεῖ ὅτι εἶναι πόλις πολυάνθρωπος, περιεστοιχισμένη ὑπὸ κήπων καὶ σιτοφόρων πεδίων. Ἀναφέρει ἐπὶ τῆς Εὐβοίας διαφόρους πόλεις· προσέτι τὴν Δημητριάδα (Δεμετριάνα), πόλιν μικράν μὲν ἀλλ' ἱκανῶς κατωκημένην, τὸν Πλαταμῶνα, εὐλίμενον, εὐφορον καὶ ἔχοντα ὑψηλὰς καὶ ὠραίαις οἰκίας, τὴν Κύτρον, ὀχυρόν καὶ πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον, τελευταῖον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἣτις ἐτελεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἁγίου Δημητρίου, συνέρρεον, κατ' ἄλλας συγχρόνους μαρτυρίας, Ἕλληνες, ἰδίως Θηβαῖοι μεταξουργοί, καὶ προσέτι Σλαῦοι, Ἰταλοί, Γάλλοι, Ἰσπανοὶ καὶ Ἀσιανοί. Περιγράφει δὲ ὁ γεωγράφος ἡμῶν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὁδόν. Περὶ μικρᾶς Ἀσίας ὁμιλῶν λέγει τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν τῶν αὐτόθι ἐλληνικῶν κτήσεων, καὶ περίφημον διὰ τὰ πρωτεῖα ἅτινα οἱ βασιλεῖς αὐτῆς, ὃ ἐστὶν οἱ κληρονομικοὶ διοικηταί, εἶχον αἰετοτεὶ ὡς πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν παρκακειμένων χωρῶν.

Τοσαῦτα ἐν κεφαλαίῳ τὰ παρὰ τοῦ Ἐδριστῆ ἀπομνημονευόμενα. Αἱ δὲ πληροφορίες τὰς ὁποίας δίδει περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς εὐπορίας τῶν διαφόρων τοῦ κράτους πόλεων, δεόν νὰ συμπληρωθῶσι διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουήλ λέγει, καθάπερ ἠξεύρομεν ἤδη, ὅτι «εὐανδροῦσα ἦν ἡ Ρωμαίων παῖσα τὸ τότε καιροῦ καὶ τρέφουσα ἄνδρας ἡρωϊκὴν ἐνδεικνυμένους ἀλκὴν.» Πλὴν τούτου εἰς τὸν Ἐδριστὴν δὲν εὐρίσκομεν τί ἀπέγινεν ἡ λαμπρὰ τῶν Θηβῶν πόλις μετὰ τὴν δῆλωσιν ἣν ὑπέστη ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ρογέρου Β', παρὰ τοῦ Νικήτα δὲ μαθητόμεν ὅτι τῷ 1195, μετὰ τῶν δώρων τὰ ὁποῖα ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκοι ἀπήτησαν νὰ πέμπωνται εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος, ἦσαν καὶ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα «ἅπερ ἐκ Θη-

βῶν, ἐπταπύλων βασιλεῖ κεχορήγηται,» ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀνίδρυσαν αὐθις τὰ περιώνυμα αὐτῶν μεταξουργεῖα. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων διδασκόμεθα μέχρι τινὸς ὅτι ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ εὐπορία τοῦ κράτους ἦτο ἰσχυρή, καὶ ὁ πληθυσμὸς οὐκ ὀλίγος. Ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη, ἐξ ὧσων διὰ μακρῶν εἵπομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ὅτι ὁ ὁπωσοῦν πυκνὸς οὗτος πληθυσμὸς πολὺ ἀπέτρεχε τὸν νῦν ἵσταναι γνήσιος ἐλληνικὸς, μάλιστα εἰς τὰς βορειοτέρους χώρας. Ἐκεῖ κατοικοῦν πρό καιροῦ μετὰ Ἑλλήνων ἢ ἐξελληνισθέντων φύλων καλουμένων πάντοτε εἰς τὴν ἐπίσημον τοῦλάχιστον γλῶσσαν Ρωμαίων, πρῶτον μὲν οἱ πρό αἰώνων ἀποκατασταθέντες αὐτόθι Σλαῦοι, ἔπειτα δὲ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Ἀλβανοί· προσέτι οὐκ ὀλίγοι ἀπανταχοῦ Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι, ἄποικοι Ἰταλοί, ἕτεροι Φράγκοι καὶ Νορμαννοί, οἵτινες ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντες, πολλάκις παρέμενον διαρκῶς ἐν τῷ κράτει, οἳ ἦσαν λ. χ. οἱ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέντες Ραοῦλ καὶ Πετραλεῖφαι· τελευταῖον ἔμποροι ἐξ Ἰσπανίας, Ρωσσίας, χριστιανικῆς Γεωργίας καὶ τῶν μωαμεθανικῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ δὲ πολυμιγὲς τοῦτο τῶν κατοίκων συνετέλει πολὺ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συμβῆσαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὲρ τῶν Σικεῶν, καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας, θέλομεν ἶδει τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἀρμενίους, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀναφκνδὸν συντασσομένους μετὰ τῶν πολεμίων. Κατ' εὐτυχίαν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθκρώτερος. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ οἱ Σλαῦοι ἦσαν ὁμολογουμένως πολὺ τῶν ἰθαγενῶν εὐαριθμότεροι. Καθκρώτατος δὲ ἦτο ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι πρὸ τῆς φραγκικῆς κττακτῆσεως, εἰς τὰς νήσου; τοῦ Αἰγαίου διότι οἱ Ἀραβες καίτοι ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐπιδραμόντες εἰς αὐτάς, μάλιστα δὲ ἐνόςῳ ἐκυριάρχουν τῆς Κρήτης, δὲν φαίνονται οὐδαμοῦ αὐτῶν μονίμως κατασταθέντες.

Πολλὰ δὲν εἶναι οὐδ' αἰ περὶ τῆς ἐπαρχιακῆς τοῦ κράτους διοικήσεως σωζόμεναι εἰδήσεις. Τινὲς τῶν πόλεων διετήρουν ἑκπαλαὶ ἢ ἐκτῆσαντο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐκ ὀλίγα δίκαια καὶ προνόμια. Τοῦτο γινώσκουμεν ἀκριβῶς ὁπωσοῦν περὶ Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέ-

ξιον Κομνηνὸν τὸν Γ', τοῦ ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τῷ 1198 ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης, συνταχθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως αὐτῆς Μιχαήλ Χωνιάτου, περὶ οὗ οὐκ ὀλίγα θέλομεν εἶπει κατωτέρω. Κατὰ τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐδὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εἰσπράξῃ φόρους, ἢ νὰ μετέλθῃ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀντὶ τῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐκτάκτων φορολογιῶν τῶν ὀριζομένων διὰ τὴν τοῦ στόλου συντήρησιν, τὸ ἐπιβάλλον εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος ἦτο, δυνάμει τοῦ παναρχαίου αὐτῶν προνομίου, ἐλάχιστον. Ἀπὸ τὰ δικαιώματα ταῦτα κατεπαυοῦντο ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' βραδύτερον, ὅτε καὶ θέλομεν ὁμιλήσει περὶ τῶν καταχρήσεων τούτων, δὲν γνωρίζομεν ὅπωςδῆποτε ὅμως ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη περιποίησις ἣν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπένεμε πάντοτε εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ Ἀθηναὶ συνετήρουν ἔτι τότε δημόσια παιδευτήρια, ὀνομαστὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν. Ὁ Παγκρατίδης Δαβίδ Β', ὁ ἀπὸ τοῦ 1088 μέχρι τοῦ 1125 ἄρξας τῆς Γεωργίας, εἶχε διατάξει ὥστε κατ' ἔτος εἴκοσι Γεωργιανοὶ νέοι διακρινόμενοι ἐπὶ εὐφυΐᾳ νὰ πέμπωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα διδασκώσιν αὐτόθι τὴν ρωμαϊκὴν καὶ ἐλληνικὴν σοφίαν. Καὶ μεταξὺ τῶν νέων τούτων φημίζεται εἰς μάλιστα μέγα κτησάμενος ὄνομα ἐν τῇ Γεωργίᾳ ὡς ἐπικὸς ποιητὴς καὶ βασιλικὸς βιβλιοφύλαξ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ δυσμῶν ἀναφέρονται ἰδίως Ἀγγλοὶ τινὲς ἀναζητήσαντες ἐν Ἀθήναις ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν παιδείαν. Ὁ μάλιστα Αἰγίδιος, περιώνυμος τῶν χρόνων ἐκείνων ἱατρικὸς συγγραφεὺς, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἤκμασεν ἐν Περσίῳ περὶ τὸ 1198 ἔτος. Ἄλλος Ἀγγλος, ὁ μάλιστα Ἰωάννης Βαζιγγεστόκης, ὅστις ἀπεβίωσε τῷ 1252 ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Λάϊσσετερ καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς, διηγήθη εἰς τὸν αὐτόθι ἐπίσκοπον Ροβέρτον ὅτι εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις καὶ ἔμαθεν ἐνταῦθα παρὰ ἐγκρίτων Ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς Λατίνους πράγματα. Ἐβεβχίου μάλιστα ὁ μάλιστα Ἰωάννης ὅτι ἰδίως ἐδιδάχθη τὰ βιβλίστρια μυστήρια τῆς σχολαστικῆς σοφίας παρὰ τινος νεάνιδος Κωνσταντίνου, θυγατρὸς τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν.

ἦτις καίτοι μὴ συμπληρώσασα τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος διέπρεπεν ἐπὶ τε τῇ ἀρετῇ αὐτῆς καὶ τῇ παιδείᾳ οὐ μόνον περὶ τὴν σοφιστικὴν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν φυσικὴν, διότι κατὰ τὸν μάγιστρον προεφήτευσε μετὰ πλείστης ἀσφαλείας λιμοὺς, καταιγίδας, ἐκλείψεις ἡλίου καὶ αὐτοὺς τοὺς σεισμούς. Ὁ Χόμφ εἰκάζει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτου· ἀλλὰ παρατηρεῖ συγχρόνως ὀρθῶς ὅτι ἡ μὲν ἄλλη σοφία ἦν ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἠρύσθη ἐν Ἀθήναις εἰμπορεῖν νὰ ἦτο ἀξιόλογος, περὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ὅμως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐχώλινεν ὁ ἀνὴρ, διότι παρήγε τὸ ὄνομα Ἀθῆναι ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τῆς λέξεως θάνατος, ἀξιῶν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἀθῆναι ἦτο ταυτόσημον τοῦ ἀθάνατος. Ταῦτα περὶ Ἀθηνῶν τὸ ἵποψα τοσούτῳ μᾶλλον εὐχαρίστως παραθέτομεν ὅσῳ συνήθως ἀλλοίαν ἔχομεν ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι καθ' ἑτέρας εἰδήσεις, οἱ τότε Ἀθηναῖοι, δὲν ὠφελούντο ὡς φαίνεται πολὺ ἐκ τῆς σωζομένης ἐκείνης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν παιδείας. Διότι ἐπὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαήλ, φέρονται περὶ αὐτῶν αἱ ἀκόλουθοι πικραὶ εἰδήσεις. «Τῶν ἀκροωμένων Ἀθήνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν, οὐδὲ προσεκκαιόντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μᾶλλον δὲ ποιούντων ἐπινυστάζειν, οἷς ὑπόκωφον ἐνδείκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος κατὰ τὴν παροιμίαν τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται.»

Ἀξιόλογα αὐτοτελείας προνόμια ἐνέμετο ὡσαύτως ἡ Μονεμβασία, τὴν ὁποίαν εἶδομεν τοσοῦτον γενναίως ἀποκρούσασαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ νορμαννικοῦ στόλου ἐπὶ Ρογέρου Β'. Τρία ἐν αὐτῇ ἀρχόντων γένη, ὁ Μαμωνᾶς ὁ Εὐδαιμονογιάννης (κατὰ συγκοπὴν Δαιμονογιάννης ἢ καὶ Μονογιάννης) καὶ ὁ Σοφικνός (τοῦ ὁποίου κλάδος ἦσαν οἱ Νοταράδες) ἐπρώτευσον τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐκυβέρνησαν τὰ τῆς κοινότητος πράγματα. Καὶ ἤριζον μὲν πρὸς ἀλλήλα τὰ γένη ταῦτα, μέχρις οὗ βραδύτερον οἱ Μαμωνάδες κατίσχυσαν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον οἱ τοπικοὶ οὗτοι ἄρχοντες πολλάκις ἀπέκρουσαν τὰς ξενικὰς ἐπιδρομὰς, καὶ ἰδίως ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τοὺς κυριαρχήσαντας τῆς Πελοποννήσου Φράγκους.

Τοιαύτας ἀκριβεῖς ὁπωσοῦν εἰδήσεις περὶ ἑτέρας τινὸς πόλεως

δὲν ἔχομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἀλλ' ἐξ ἄλλων τεκμηρίων γινώσκουμεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐν γένει χαλαρωθῆ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔτι ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν δωδεκάτην. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀπέβησαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπὸ τε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀπατηθέντες τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἀξιοῦσιν ὅτι εἰδὸς τι τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς ἀνατολῆς πρὶν ἔτι οἱ δυτικοὶ, οἱ μετὰ εἰκοσιπενταετίαν κατακτήσαντες αὐτὸ, ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσαγάγωσι συστηματικῶς τὸ πολίτευμα τοῦτο παρ' ἡμῶν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατὰστασις οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὸ τιμαριωτικὸν πολίτευμα τῆς δύσεως καὶ ὅτι παρήχθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀδικησάντων ἐμφυλίων πολέμων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕνεκα τῶν φοβερῶν ἐξωτερικῶν περισπασμῶν τῆς δωδεκάτης, οὔτε δύναμιν οὔτε καιρὸν εἶχε πλέον νὰ ἐπιτηρῇ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις γινόμενα καὶ νὰ συνέχῃ τὰς ποικίλας ροπὰς ὅσαι ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν παρήχθησαν αὐτόθι πρὸς τὴν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Εἶδομεν τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλον οἱ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἵνα περιστείλωσι τὰς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας δυνατῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων περὶ τούτου διατάξεων τῶν βασιλέων ἐκείνων δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ εὐλογον, συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀπέβησαν πολλάκις ἀτελέσφοροι. Ἐννοεῖται λοιπὸν τὶ συνέβη ἐπὶ τῆς ἀναρχίας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἠνώρθωσαν μὲν μέχρι τινὸς τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην, ἀλλὰ ὑπὸ τοσούτων περισπωμένων ἐξωτερικῶν πολεμίων, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀνέχωνται πολλὰ τῶν ἀτοπημάτων τὰ ὅποια οὐδέποτε ἠνέσχετο ἡ μακεδονικὴ δυναστεία. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων κατήντησαν νὰ γίνωσι κύριοι ὀλοκλήρων ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας διεχειρίζοντο οὐχὶ ὡς ἀπλοῖ ἰδιοκτῆται ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κράτους, ἀλλὰ ὡς δυνάσται σχεδὸν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τινὲς τῶν δυναστῶν ἐκείνων συγγενεῖς ὄντες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀπέβαινον καὶ ὡς ἐκ

τούτου φοβεροὶ εἰς τε τοὺς ὑποτελεῖς καὶ τοὺς κατὰ τόπους ἄρχοντας. Ὁ Βρανᾶς, ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἡ Εἰρήνη Παλαιολογίνα εἶχον τοιαῦτα ἀχανῆ κτήματα ἐν Ἡπείρῳ. Ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτζης ἦσαν κύριοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπαρχίας Λαοδικείας. Τὰ κτήματα τῆς Εὐφοροσύνης Δούκαινας τῆς συζύγου τοῦ μετὰ μικρὸν βασιλεύσαντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ, περιελάμβανον τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσεναν, Φάρσαλον, Θυμακὸν, Ραβένικκον, Ἀλμυρὸν καὶ Δημητριάδα· καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἀλμυροῦ ἦτο τότε μία τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κράτους. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἰσχυροὶ ἦσαν ὡς ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἱ Ραοῦλ, οἱ Πετραλεῖφαι (ἐν Αἰτωλίᾳ), οἱ Μελισσηνοὶ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν οὐκ ὀλίγοι κατήντησαν καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων.

Εἷς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ καὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ναυπλιεὺς Σγουρός. Ὁ Σγουρὸς γενόμενος κύριος τοῦ Ναυπλίου, κατέλιπε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ κληρονομικῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Λέοντα, ὅστις ἐπεχείρησεν, ὡς θέλομεν ἶδει, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ κυριαρχήσῃ ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλος ἰσχυρὸς οἶκος τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἦσαν οἱ λεγόμενοι Μαυροζῶμαι ἢ Μαυροζούμαι, περὶ ὧν θέλομεν εἶπει βραδύτερον πλείοτερα τινά. Ἐλάβομεν δὲ ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι (σελ. 241—242 τοῦ παρόντος τόμου) τὸν ἰσχυρὸν τῆς Λακεδαιμόνος προύχοντα Ἰωάννην Μαλακηνόν.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν παρήχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι. Ἐν Τραπεζοῦντι λόγου χάριν ἦτοι ἐν τῷ δουκάτῳ Χαλδίας, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐπισήμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ', οἱ στρατηγοὶ ἀπέβησαν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ διατελοῦντες εἰς φιλικὰς σχέσεις ἔνθεν μὲν μετὰ τῶν Σελτζούκων, ἔνθεν δὲ μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἠδύναντο ἐκ διαλειμμάτων νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἡγεμόνες μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι καὶ παυό-

μενοι. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς Α', γενναῖος ἐγγώριος ἀνὴρ, ἦλθε τῷ 1091 εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Α', ὡς πρὸς ἴσον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ὁ συζευχθεὶς τὴν βασιλόπαιδα Μαρίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διαζευχθεὶς ἀπὸ αὐτῆς, ἀπέβη ἥττον εὐτυχῆς, διότι κατετροπώθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν περὶ Κολώνειαν τῷ 1106, καὶ ῥχμαλωτεύθη. Μετὰ ἐνὸς ὅμως ἔτους φυλάκισιν ἀπελύθη πάλιν, λαβὼν ἐκ νέου τὸ δουκάτον Χαλδίας. Ἦτο δὲ ὁ Γρηγόριος οὗτος ὁμολογουμένως συγγενὴς τῶν Ταρωνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀρμενίων ἔλκοντες τὸ γένος πολλάκις διέπρεψαν ὡς στρατηγοὶ ἐν τῷ κράτει καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν. Ὁ Γρηγόριος ἀπέβη ὡσαύτως ἀτυχῆς τῷ 1119 εἰς τὴν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Μελιτινῆς ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ὅτε ῥχμαλωτεύθη ἐκ δευτέρου καὶ ἐδέησε νὰ καταθάλῃ λύτρα ὑπέρογκη, τριάκοντα χιλιάδων χρυσῶν. Μετὰ τοῦτον ἀναφαίνεται ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ἴσως υἱὸς τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος διώρισε στρατηγὸν Φιλαδελφείας, τῷ δὲ 1123 κύριον Τραπεζοῦντος. Καὶ αὐτὸς ἐζήτησε νὰ ἀπαθῇ ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους περὶ τὸ 1142 ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπεστάλῃ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ὡς πρέσβυς εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον μνημονεύεται ὁ Μιχαήλ, ὅστις διετέλεσε σύζυγος τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς, διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ οὐγγρικῷ πολέμῳ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλῃ κατὰ τῶν Σελδζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ τῶν ταγμάτων τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ παρχαιμένου Οἰναίου. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μιχαήλ, περιπεσὼν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς δυσμένειαν, ἐστερήθη τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ καταφύγῃ παρὰ τοῖς τούρκοις τοῦ Ἰκονίου. Τοῦλάχιστον μνημονεύεται Γαβρᾶς τις ἐλθὼν πρὸς τὸν Μανουὴλ πρέσβυς τοῦ σουλτάνου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1167 δοῦξ Τραπεζοῦντος ὑπῆρχεν ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ἐκατονταετηρίδος ἀναφέρεται πάλιν περὶ Τραπεζοῦντα ἐδρεύων τελευταῖός τις τῶν Γαβράδων ἀπόγονος, ὁ Θεόδωρος Β', ὅστις ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος κύριος τῆς Ἀμισοῦ.

Ὡσαύτως καὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον οἰκογένειαι οὐκ ὀλίγαι νεμό-

μεναι κτήματα μεγάλα, φέρουσαι τὸ τῶν ἀρχόντων ὄνομα καὶ οὖσαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῷ Κεφαλ. Ζ' τοῦ προηγουμένου βιβλίου ἀνεφέρομεν τὰ ὀνόματα τῶν οἰκῶν τούτων, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Λυγήνους, τοὺς Βλαστούς, τοὺς Κλάδους, τοὺς Μουσούρους, τοὺς Γαβαλάδες καὶ ἄλλους· καὶ εἵπομεν ὅτι κατὰ τινὰς οἱ οἴκοι οὗτοι ἐγκατεστήθησαν ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτόθι τὸν πολυειδῶς μυχρυνθέντα ἐπὶ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἐλληνισμόν. Κατ' ἄλλους ὅμως ἢ ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐγκατάστασις τῶν οἰκογενειῶν τούτων συνέβη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ κατ' ἄλλους ἔτι βραδύτερον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φραγκῶν κατακτῆσεως· διότι ἐπὶ τῆς κατακτῆσεως ταύτης βλέπομεν τοὺς ἀπογόνους τῶν κρητικῶν ἐκείνων ἀρχόντων ἐξωσθέντας μὲν ἐν μέρει ἀπὸ τῶν κτήσεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἑνετῶν, λαμπρῶς δὲ καὶ ἐπανελημμένως ἀγωνισαμένους κατὰ τῶν πολεμίων τούτων, μάλιστα δὲ τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Καλλέργας καὶ ἄλλους.

Ἀλλὰ σώζονται τεκμήριά τινὰ ὑποδεικνύοντα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ, παρεκτὸς τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντων εὐαρίθμων ἐπιφανῶν οἰκῶν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα πολλὰ γένη ἀρχοντικά, ἔχοντα κτήματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγάλα, καὶ ἐπιβάλλοντα πολυάκις τὴν θέλῃσιν αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ παρόντος τόμου (σελ. 64) εἶδομεν ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρωτοσπαθᾶριοι, σπαθαροκανδιδάττει, σπαθᾶριοι καὶ στρατορες ἐτέλουν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις τινὰς καὶ χρήματα καὶ ἵππους, ὅσας δὲν ἐστράτευον αὐτοπροσώπως. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οὐ μόνον οἱ ἀπλοὶ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἔχοντες ἐν αὐτῇ κτήματα λόγου ἅξια. Ὅτι δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνώτατοι ἐξ αὐτῶν, οἱ πρωτοσπαθᾶριοι, δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἢ τῶν ἀναπληρουσῶν, αὐτὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀνεμιγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ τόπου πράγματα, λαμβάνοντες τὴν τάξιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων, δηλοῦται ἐξ ὧν συνέβη-

σαν ἐπὶ Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (σελ. 106 τοῦ παρόντος τόμου). Ἡ τότε ἱστορηθεῖσα στάσις τῶν πρωτοσπαθáriων ἀρχόντων ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βάρδα Πλατυπόδην, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πρωτοσπαθάριοι τῆς χερσονήσου ἀπετέλουν κοινόν τι σωματεῖον ἔχον κοινὰ συμφέροντα, καὶ πρὸ πάντων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ κυβερνῶσι τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ὅτι οἱ ἐν τῇ 13 ἑκτονταετηρίδι ἐπὶ τῆς τῶν Φράγκων ἐπιδρομῆς ἀναφερόμενοι ἄρχοντες καὶ προεστῶτες, ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ πρόμαχοι τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἀπόγονοι, ἴσως διάδοχοι τῶν πρωτοσπαθáriων ἀρχόντων τῆς δεκάτης ἑκτονταετηρίδος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους τῷ 1180, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός. Κατ' ἐπιφάνειαν δὲν ἦτο οὔτε μικρότερον οὔτε ἀσθενέστερον τῶν χρόνων καθ' οὓς, πρὸ μιᾶς ἑκτονταετηρίδος, εἶχεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός. Εἰμπορεῖ μάλιστα νὰ εἴπῃ τις ὅτι εἶχε πρόσχημά τι λαμπρότερον. Αἱ μεγάλαι στάσεις τῆς ἐνδεκάτης ἑκτονταετηρίδος οὐδόλως ἐπανελήφθησαν κατὰ τὴν δωδεκάτην. Ἐὰν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδεμία ἀνεκτῆθῃ τῶν χωρῶν ὅσαι προηγουμένως εἶχον ἀπολεσθῇ, οὐδὲ ἀπωλέσθῃ ὅμως ἄλλη τις χώρα. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐτροπολογοῦντο μὲν συχνότατα τὰ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ὄρια, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ μεγάλην ἥτταν, ἐν γένει εἶπεῖν οἱ Τοῦρκοι, ἐδρεύοντες ἐν Ἰονίῳ, ἦρχον τῶν πέριξ μεσογείων χωρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολοῦντο ἄρχοντες ὅλων τῶν μᾶλλον παρκλίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βορρᾶν, μέχρι τοῦ θέματος Κιλικίας πρὸς μεσημβρίαν. Πικρετὸς ἦ δὲ τοῦ ἀξιολόγου ἔτι τούτου τμήματος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐδέσποζεν ἀπάσης τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταινάρου, τῶν Ἰονίων νήσων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ρόδου, Σάμου, Λέσβου, Χίου, Εὐβοίας, καὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ τὸ κράτος ἀπετέλει ἔτι ὄγκον συμπυχῇ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ τόλμης τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε περιβληθῇ αἰγλήν τινὰ ἣτις ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ

δυνάμειος πάντα ἔστις ἤθελε προσέχει μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν πραγμάτων ἐπιφάνειαν. Διότι εἶδομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν μεγιστάνων τῆς Εὐρώπης κύψαντος τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, καὶ ὁμόσσαντας εἰς αὐτὸν πίστιν ὑπακοῆς καὶ ὑποτελείας. Εἶδομεν τοὺς στρατοὺς τῶν γενναιοτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν καὶ ἡγεμόνων πολλάκις κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν στρατῶν. Εἶδομεν τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων παρὰ κολουθήσαντα ὡς ἰδιώτην τὴν πομπικὴν εἰς Ἀντιόχειαν εἴσοδον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὸν δὲ ἡγεμόνα τῆς πόλεως ταύτης ὡς ὑπηρέτην τινὰ παρεπόμενον τῷ ἵππῳ τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶδομεν τοὺς βασιλεῖς Ἀλέξιον καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀξιώσαντας νὰ λάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς δυνάμεως. Ὡστε ἐκ πρώτης ὄψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ κράτος ἔσωζε δυνάμεις ἀκμήας καὶ ὅτι πολὺ εἰσέτι ἀπεῖχε τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως 25 δὲν παρῆλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ ἐνιαυτοὶ καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ τοσοῦτον κατ' ἐπιφάνειαν λαμπρὸς, κατέπιπτε διὰ μιᾶς ὡς σῶμα ἀσθενὲς καὶ ἄψυχον.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ διεξελθὼν μετ' ἐπιστασίαις τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας εἶναι βεδχίως πρὸ καιροῦ παρεσκευασμένος εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροσδόκητον ταύτην καταστροφὴν. Ἡξεύρει πρὸ πάντων ὅτι τὸ ἀχανὲς ἐκεῖνο κράτος οὐδέποτε ἐκτῆσατο μίαν τῶν βάσεων τῆς πραγματικῆς δυνάμεως παντὸς κράτους, τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία ἀπηρτίσθη ἀνέκαθεν ἐκ κράματος ποικίλων ἄλλων φυλῶν, τῶν ὁποίων ἐπρώτευσεν μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἐλληνικὴ, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, τὰς ὁποίας ὅμως αὐτὴ οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀδιάκοποι ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις ἀλλοφύλων ἐπολλαπλασίαζον τὰ πλήθη αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τέλους ἀφοῦ ἀπωλέσθη ὁλόκληρος ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἔτι δὲ τὸ ἥμισυ καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ κατήνησε λόγῳ ἀριθμητικῇ νὰ μειονοφηθῇ ἐντὸς τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἐλληνισμὸς ἐξησθένησε καὶ ἠθικῶς πολὺ διὰ τε τὰς ἡμαρτημένους θρησκευτικὰς δοξασίας αἵτινες ἐπεκράτησαν παρ' αὐτῷ καὶ τὴν δεινὴν τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίαν πᾶσι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γεγόμεναι κατὰ τὴν ὀγδόην καὶ τὴν ἐνάτην ἐκατον-

ταετηρίδα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλημμελοῦς ταύτης κατὰστάσεως, ἐματαιώθησαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδείου διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ὅστις ἀνέκχθεν διεῖπε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐβελτιώθη καὶ ἐτελειώθη, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατάρθωσε κατὰ τὰς δύο ἐπομένους ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὸς νὰ ἀποδῇ. Ἐν ἐλλείψει ὅμως ἀποχρῶντων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ὁ ὅλως τεχνητὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς ἐφθάρη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ συστατικῶν. Ἰδίως δέ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηκόων δὲν ἐστράτευε, μέγα τοῦ στρατοῦ μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων μισθοφόρων, οἵτινες οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύησιν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους πολλάκις ἐπρόδωκον πολύτιμα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Καὶ ἡ δυσκολία αὕτη ἦν ἀπῆντων οἱ ἡγεμόνες περὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἐγένετο πρόξενος τοῦ ὀλεθριωτάτου τῶν δεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατεβιβρώσκετο ἡδὴ τὸ κράτος. Διότι αὕτη ὑπεχρέωσε τοὺς Κομνηνοὺς νὰ ἀγοράσωσιν ἀλληλοδιδόχως τὴν συμμάχίαν τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως προνομίων καὶ δικαιωμάτων, ἅτινα συνεπήγαγον πολυειδῆ τοῦ κράτους ἐξασθένησιν. Ναὶ μὲν ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον συνοικεῖωσις. Ἀλλὰ ἡ νέα αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ συντελέσῃ εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἀναζωπύησιν καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, δὲν εἶχεν ἔτι τότε συμπληρωθῇ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἡδὴ παρακμάσαντα μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἦτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ὁ νέος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὸν καθεστῶτα μεσαιωνικόν, προδήλως ἐπετάχυνε τὴν τοῦ κράτους κατὰλυσιν, ὅπως διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ἀδικλείπτως ἐπιτιθεμένους ἐξωτερικοὺς πολεμίους, ὧν δύο μάλιστα κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέβησαν φοβερώτατοι ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἀπὸ δυσμῶν οἱ σταυροφόροι, καὶ προσέτι τὴν ὥς ἐκ

τῶν περισπασμῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως κορυφωθείσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πολυαρχίαν καὶ ἀναρχίαν, θέλομεν κατανοήσει πῶς ὁ φαινόμενος ἐκεῖνος καλοσσὺς δὲν ἦτο δυνάτὼν ν' ἀνθέξῃ ἤδη εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἐλαχίστου σφοδροῦ ἀνέμου. Τὰς ἐπαρχίας ἐνέμοντο ἢ μεγιστᾶνες αὐτοκέφαλοι, ἢ ξένοι ἐπίβουλοι, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἐπηπείλουν ἀδιακόπως 60,000 ἀλλόφυλοι ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἴδια φρούρια καὶ ἰδίους στόλους. Ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἐκατονταετηρίδι τὸ κράτος δὲν διετηρήθη εἰμὴ διὰ τῆς ποικίλης καὶ ἐξαιρέτου προσωπικῆς ἀξίας τῶν τριῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουήλ. Ἀλλ' ἤδη εἰς ἐπίμετρον πάντων τῶν προεκτεθέντων κακῶν ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας παιδός, καὶ παιδὸς εὐρισκομένου ἐν μέσῳ περιστάσεων, τῶν ὁποίων πᾶσαν τὴν δεινότητα δὲν θέλει ἐκτιμήσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰμὴ ἀφοῦ πρὸς τοῖς προηγουμένοις διεξέλθῃ καὶ τὰ ἐπόμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοί.

Ὁ Μανουήλ Κομνηνὸς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως δύο συζύγους ἐξ ὧν πρώτη μὲν ἦν «ἡ ἐξ Ἀλαμανῶν Εἰρήνη, τὸ ἅγιον ἐκείνη γέννημα,» λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος· δευτέρα δὲ ἡ Γαλλίς Μαρία ἢ Ξένη, θυγάτηρ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας, ἐπὶ καλλυνῇ μᾶλλον, ἢ ἐπ' ἀρετῇ φημιζομένη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δὲν ἐγέννησεν εἰμὴ υἱὴν θυγατέρα, τὴν Μαρίαν, ἣν συνέζευξε τῷ 1178 τριχονταετῇ τότε οὔσαν, μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ, ὅστις διετέλεσε πιστὸς αὐτοῦ φίλος εἰς τὰς πρὸς τὸν Φρειδερίκον ἔριδας. Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ οὗτος Ραι ἐρίος καὶ ἦτο μόλις 17 ἐτῶν. Υἱὸν δὲν ἐκτήσατο ὁ Μανουήλ εἰμὴ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου· καὶ τὸν υἱὸν τοῦτον Ἀλέξιον Β', ὄντα δὲ δωδεκαετῇ, συνέζευξε μετὰ τῆς Ἀγνῆς, τῆς ἐλληνιστὶ μετονομασθείσης Ἀννης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἣτις καίτοι μόλις διέτρεχε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς τῷ 1179 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθα-

νότος τοῦ Μανουήλ, ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία κατ' ἀρχὰς ἀπεχώρησε τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ μονάσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἥτις ἡκιστα συνεβιάζετο πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἑξεις. καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστρέψασα εἰς τὰ βασιλεία ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτῆς υἱοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἀνεψιοῦ ὄντος τοῦ πρώην αὐτοκράτορος. Τοιαύτη κυβέρνησις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δεινότητά τῶν περιστάσεων, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ὑπῆρχον σχέσεις ἄθεσμοι. Ἐντεῦθεν δὲ πάντες οἱ μεγιστᾶνες δυσχεστετηθέντες ἤρχισαν ἀμέσως ἀντιπολιτευόμενοι καὶ μετ' ὀλίγον συνομόσαντες. Πολλὰ δὲ ὑπῆρχον κατὰ δυστυχίαν τὰ ὅπλα τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Παρεκτός τῆς σκανδαλώδους ἐκείνης τῆς βασιλίδος μητρὸς διαγωγῆς, ἥτις ἔδωκε μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὕτη ἐμελέτησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ἴδιον υἱόν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ δυσχεσκεῖς παρὰ τῷ λαῷ. Ὅλη σχεδὸν ἡ κυβέρνησις συνέκειτο ἐκ ξένων. Ἡ Μαρία ἦτο Γαλλίς· ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Μανουήλ γαμβρὸς, ὅστις εἶχεν ἀναγορευθῆ ὑπ' αὐτοῦ καῖσαρ ἦτο Ἰταλὸς τὸ γένος. Ἐν γένει δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, καίτοι ἐκθύμως κατὰ τῶν Φράγκων ἀνταγωνιζόμενος εἶχε περιτοιχισθῆ ὑπὸ πολυαρίθμων ἱπποτῶν τοῦ γένους τούτου, οἵτινες νεμόμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτήματα πλούσια καὶ μεγάλα προεκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγγχωρίων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ἡναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ προνόμια τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἰταλικῶν κοινοντήτων ὅπερ οὐ μικρὸν ὡσαύτως συνετέλει εἰς τὸν ἐρεθισμόν τῶν πνευμάτων. Ὡστε ἡ ἀρχαμένη ἤδη ἀντιπολίτευσις προσέλαβε τὸν χαρακτῆρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως καὶ ἀπέβη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦτο μάλιστα φοβερά καὶ ὀλεθρία. «Διεκπεσόντες γάρ, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς τοῦ ὑπὸ Γωμαίων στέργεσθαι, ἀπέβλεψαν εἰς τοὺς Λατίνους,» καὶ προσωκειώθησαν αὐτοὺς «δώροις καὶ μάλιστα ὑποσχέσεσι τοῦ τὴν πόλιν τε προνομεῦσαι καὶ ὑπὸ δουλείαν αὐτοῖς τοὺς Ρωμαιοὺς θέσθαι.» Κατ' ἀρχὰς ὁμοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι διηρέθησαν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἑτεροθαλὴς ὁδελφὴ τοῦ νεα-

ροῦ βασιλέως καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καῖσαρ, συνετάχθησαν μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἢ μᾶλλον ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρόνικου Κομνηνοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοστάτορος Ἀλεξίου, πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουὴλ, τοῦ ἐπάρχου Ἰωάννου Δούκα καὶ ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιβουλὴ ἀνεκαλύφθη, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν ἐκώλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1182, καὶ οὕτως ἐξεργάγη δεινὸς ἐμφύλιος ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούτῃ. Αἱ δύο μερίδες συνῆψαν μάχην αἱματηράν ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν βασιλείων, οἱ δὲ στασιασταὶ ὀχυρωθέντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὑπέστησαν αὐτόθι πολιορκίαν τακτικὴν. Τελευταῖον ὁ πατριάρχης κατώρθωσε νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγὴν τινὰ μετὰ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα, ὅτε αἰφνης παρέστη ἐπὶ τῆς ἀσάνης τοῦ Βοσπόρου παραλίας μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου ἀνὴρ ὅστις πρὸ καιροῦ μὲν εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἔμελλε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός εἶχε δύο υἱοὺς, τὸν διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν Ἰωάννην, καὶ τὸν Ἰσαάκιον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἐγέννησε δύο πάλιν υἱοὺς, τὸν Ἰωάννην, ἐκεῖνον ὃν εἶδομεν αὐτομολήσαντα πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀλλαξοπιστήσαντα, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἦτο λοιπὸν πρῶτος ἐξαδέλφος τοῦ Μανουὴλ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁ Ἀνδρόνικος αὐτὸς ὑπῆρξεν εἰς τῶν παραδοξοτέρων χαρακτήρων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ δὲ χαρακτήρ οὗτος ἐζωγραφήθη ὑπὸ δύο ἐξ ἴσου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ ἡμετέρου Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης ἱεράρχου, ὅστις ἔγραψε τὰς εἰς Ὅμηρον παρεκβολάς, καὶ τὰ εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν σχόλια καὶ τοῦ δαιμονίου Ἀγγλου Γίββωνος, ὅστις ἔγραψε τὴν πολυθρύλυτον ἐκείνην ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ θέλομεν λοιπὸν παραθέσει ἐνταῦθα ἀμφοτέρως ταύτας τὰς εἰκόνας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον οἰκειωθῇ ἐκ προοιμίου πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ καὶ λάβῃ προσέτι ἔννοιάν τιναν τῆς ἀντιθέτου φύσεως τῶν δύο ζωγράφων. Ὁ μὲν εἶναι ἐπιεικέστερος, ὁ δὲ αὐστηρότερος· ὁ μὲν πρακτικώτερος, ὁ δὲ θεωρητικώτερος, ὁ μὲν

παρίστησι τὸ νεώτερον ἱστοριογραφικὸν πνεῦμα, ὃ δὲ τὸ ἀρχαιότερον. Ἀλλ' ἀφήσωμεν τὰ ἔργα νὰ λαλήσωσιν ἀφ' ἐκυτῶν.

Ὁ Ἀνδρόνικος, λέγει ὁ Γίββων, εἶναι εἰς τῶν ὠραιότερων χαρακτήρων τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, ὃ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς παραδοξότατον μυθυστόρημα. Ἡ γαπήθη ὑπὸ τριῶν γυναικῶν βασιλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀριστοτέχνης ὅστις ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ρώμην καὶ τὴν καλλονήν, αὐτὸν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμόν. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶχε τὰς θηλυπρεπεῖς χάριτας τοῦ ἀμερίμνου καὶ ἀπράγμονος βίου, ἀλλὰ διέπρεπε διὰ τὸ ἀρρενωπὸν αὐτοῦ ὕφος, τὸ πελώριον ἀνάστημα καὶ τοὺς ἀθλητικούς μυῶνας. Διετήρησε δὲ μέχρι γήρως τὴν ρώμην καὶ τὴν ὑγείαν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σωμασκίας· πολλάκις τὸ δεῖπνον αὐτοῦ συνίστατο εἰς ἄρτον ξηρὸν καὶ ὕδωρ ἄκρατον· ὁσάκις δὲ ἐγεύετο τυάγρου ἢ δορκάδος, αὐτὸς ἐφόνευσε τὴν ἄγραν τούτην, καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ τὴν ἔψησε. Καὶ ἤξευρε μὲν θυμασίως νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὅπλα, ὅλως δὲ ἠγνόει τί ἐστὶ φόβος. Ἡ καταπειστικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐλάμβανεν ὅλους τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ χαμαιλέοντος· ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁσάκις προέκειτο νὰ κακοπραγήσῃ, συνελάμβανε τὰ βουλευμάτά του καὶ ἐξετέλει αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ γενναιότητος, ἣν ἐδείκνυεν ὅταν προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὰ εὐγενέστατα τῶν διανοημάτων.

Ὁ δὲ Εὐστάθιος ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα, λέγει αὐτὸν παντοδαπὸν ἄνθρωπον καὶ πικροπόικilon, καὶ τοῦτο «οὐ χαμαιλέοντος δίκην, εἴτε πολupoδος, Πρωτέως δὲ μάλλον, καὶ μάλιστα κατὰ Ἑμπουσαν, ἢ φρικτὰ ἐφάνταζεν. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ κατὰ εὐρίπους πελὺστροφος ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἀνείδεον ὕλην ἄπασαν ὑποτέθειτο εἶδεσι πολυειδῶς· ὧν τὰ μὲν ἐπαινοῖτο, τὰ δ' οὐκ ἔν. Ἔστι δ' ἐπ' αὐτοῦ προσαρμόσαι καὶ τὸ εἶναι μὲν τινα παρ' αὐτῷ οἶκτον, εἶναι δὲ καὶ θυμὸν μέγαν· ἔτι δὲ συμβιδάσαι καὶ τὸ «ἦν ὁμοῦ ἐν αὐτῷ χρήματα πάντα,» καὶ ὡς πολυμιγέων ἔνωσις ἦν τις καὶ παρ' αὐτῷ, καὶ δίχα φρονούντων συμφρόνησις, οὐ μὴν ὅθεν συγκροτεῖται ἀρμονίᾳς ἀρετῇ, ἀλλὰ κακίᾳ συγχύσεως Πολύτροπον γάρ τι χρῆμα ὁ ἄνθρωπος καὶ πολυπόριστον τοῖς ἀφ' ἐκάτερα γράφειν δεινοῖς. . . . Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ δύο πίθους ἐστάναι τις

φαίη, τῶν μὲν ἀγαθῶν πλήρη, κακῶν δὲ τὸν ἕτερον, ὧν ἀρύόμενος καὶ καταμιγνύων ἐκεῖνος ἐπεμέτρει τοῖς ὑπ' αὐτόν, τὰ πλείω δὲ γε μόνου τοῦ τῶν κακῶν, αἰνίζαίτο ἂν προσφύεσται· ἦν γὰρ σύμμικτος καὶ πρὸς ἀκραιφνή χάριν οὐκ ἄκρατος, οὐδὲ μὴν εὐκρατος.»

Ὁ Ἀνδρόνικος νεώτατος ὧν ἔτι, παρηκολούθησε τὸν θεῖόν του βασιλέα Ἰωάννην εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας. Καὶ ἐν ἔτει 1143, ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς Κιλικίαν, ὑπεχώρησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτόν τεταγμένης μοίρας τοῦ στρατοῦ. Διερχόμενος δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπλανήθη εἰς τὰ ὄρη κατὰ τύχην ἢ ἐπὶ σκοπῷ καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ Τούρκων παρέμεινεν ἐκῶν ἢ ἄκων ἐπὶ τινὰ χρόνον αἰχμάλωτος παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν. Ἠγαπήθη δὲ πολὺ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ, διότι συνανετράφη καὶ συνεπαιδεύθη μετ' αὐτοῦ, καὶ διότι τὴν αὐτὴν μὲν εἶχον ἀνδρείαν, τὸν αὐτόν δὲ πρὸς τοὺς ἵπποτικούς ἀγῶνας ἔρωτα. Ἐντεῦθεν συμμετέσχε μὲν τῶν κινδύνων αὐτοῦ, συμμετέσχε δὲ καὶ τῶν ψυχαγωγιῶν· καὶ ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διῆγε τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀνεψιᾶς του Θεοδώρας, ὁ φίλος του κατῴρθωσε νὰ δελεάσῃ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Εὐδοκίαν, ἣν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς γενομένην ἔπειτα σύζυγον τοῦ ἡγεμόνος Τραπεζοῦντος Μιχαήλ Γαβρᾶ, καὶ ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλάτρευσε τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὥστε ἐκαυχᾶτο φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς παλλακῆς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν γνώσει ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν ἔτει 1153 ὁ Μανουήλ θέλων νὰ περιστείλῃ τοὺς κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίους, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν ἐξ ἀδελφόν του. Ἡ Εὐδοκία ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ, τὸν συνώδευσεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀτυχῆ αὐτῆς ἑκβάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεδίωξε μὲν μετὰ πλείστου ζήλου τὴν πολιορκίαν τῆς Μοψουεστίας καὶ δι' ὅλων ἡμερῶν τολμηρότατα ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλὰ διῆγε τὰς νύκτας περὶ μουσικᾶς, χορευτικᾶς καὶ ἄλλας διαχύσεις, διότι, ἐκτὸς τῆς ἐρωμένης, χορὸς κωμῳδῶν ἀπετέλει τὸ μέρος τῆς συνοδίας του εἰς ὃ πλείστην μετ' ἐκείνην ἀπέδιδεν ἀξίαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν Ἀρμενίων ἡγεμὼν Τερόζης, φυλάττει νύκτα ἀσέλγηνον καθ' ἣν κατέπιπτε ραγδαία καὶ συνεχὴς βροχή, ἐπιτίθεται ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς κατὰ κράτος. Ὁ Ἀνδρόνικος περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχ-

θρῶν, ἔδωκε θαυμαστὰ δείγματα γενναιότητος καὶ διεπέρασε τὰς πυκνοτέρας τῶν Ἀρμενίων φάλαγγας, οὐδὲν ἥττον ὁμῶς μόλις διεσώθη εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐπανελθόντος δὲ αὐτοῦ ἐκεῖθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Μακεδονίαν βασιλικὸν στρατόπεδον, ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη μὲν αὐτὸν δημοσίᾳ φιλικῶς, ἰδίᾳ δὲ πικρότατα ἤλεγξε διὰ τὴν περὶ τὸν πόλεμον ὀλιγωρίαν καὶ τὰς παρακκίρους διασκεδάσεις καί, διὰ νὰ παρχυθήσῃ ἐν τούτοις τὸν ἀτυχῆ στρατηγόν, προεχείρισεν αὐτὸν δοῦκα Ναῖσου καὶ Βρανιτζόβης, ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν Καστορίαν. Ἡ ἐρωμένη του τὸν συνώδευεν ἀπανταχοῦ, οἱ δὲ ἀδελφοὶ τῆς ἀγανακτήσαντες μέχρι μανίας διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτῆς, καὶ θέλοντες νὰ τιμωρήσωσιν αὐτὸν διὰ τὸ προσγινόμενον αὐτοῖς αἷσχος, ἐφώρμησαν αἰφνιδίως εἰς τὴν σκηνὴν του. Ἡ Εὐδοκία τὸν συμβουλεύει νὰ μεταμφιεσθῇ εἰς γυναῖκα διὰ νὰ σωθῇ Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος μὴ καταδεχθεὶς ν' ἀκούσῃ τοιαύτην συμβουλήν, περιβάλλεται ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν πανοπλίαν καὶ διασχίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ δολοφόνων. Τότε ἔδειξε κατὰ πρῶτον τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιβουλήν. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει, ἢ εἶχε νομίσει ὅτι ἔλαβεν ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, διότι ἐν τινι τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱπποτικῶν τοῦ Μανουὴλ ἀγώνων, βλαφθέντος τοῦ ἐνὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ βασιλεὺς, θέλων νὰ παρχυθήσῃ τὸν περικαλλῆ τοῦτον νεανίαν διὰ τὸ ἀτύχημα ὁπερ ἔπαθε, διώρισεν αὐτὸν πρωτοβεστιάριον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῶν πρωτοσεβαστῶν ἀξίωμα. Τοῦτο δὲ ἐπείραξε τὴν φιλοτιμίαν Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ ἀλήθεια ὁμῶς εἶναι, ὅτι ὁ Μανουὴλ, ὅχι μόνον ποτὲ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὐλογόν τινα ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας, ἀλλὰ πολλάκις πέραν τοῦ μετρίου ἐμακροθύμησε πρὸς αὐτόν, καὶ ποτε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔσωσε δι' ἰδίου κινδύνου. Διότι διατρίβοντος τότε τοῦ βασιλέως εἰς ἐξοχὴν τινα, συνέπεσε λόγος, ἐπὶ τοῦ γεύματος, περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπεθύμαζον ταῦτα, εἰς δὲ τῶν αὐλικῶν διΰσχυρίζετο ὅτι ἀνώτερα ὑπῆρξαν τὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Καλοϊωάννου ἔργα. Ἐξαφθείσης δὲ τῆς ἐριδος, ὁ Ἀνδρόνικος τοσοῦτον πικρῶς ὕβρισεν ἓνα τῶν παρισταμένων, ὥστε οὗτος ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ μετὰ ξίφους καὶ ἤθελε βεβχίως ἀφαιρέσει τὴν κεφαλὴν του ἐὰν ὁ Μανουὴλ δὲν ἀπέτρεπε τὸ καταφερόμενον

ὄπλον, λαβὼν αὐτὸς πληγὴν, τῆς ὁποίας τὴν οὐλὴν δι' ὅλου τοῦ βίου ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρός. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν ἀκοίμητον φιλοδοξίαν οὐδεμία εὐεργεσία δύναται νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἐζήτει δὲ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν μάλιστα διὰ συνδρομῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Κιλικίαν στρατείας, περιεποιεῖτο τὴν εὐνοίαν τοῦ λατίνου βασιλέως τῆς Παλαιστίνης καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων· ἡδὴ δὲ ἄρχων τῆς Ναϊσοῦ καὶ Βρανιτζόλης ἔγραφε πρὸς τὸν γείτονα βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζαν, ὑποσχόμενος νὰ τὸν παραχωρήσῃ τὰς πόλεις ταύτας, ἐὰν οὗτος τὸν συντρέξῃ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείαν. Φοβούμενος δὲ μήπως φωραθῇ ἢ προδοσίᾳ, ἔγραψε συγχρόνως πρὸς τὸν Μανουήλ, ὅτι ἔχων φίλους τινὰς τῶν οὐγγρων μαγιστάνων, ζητεῖ τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς αὐτούς, ἵνα ὑπαγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ρωμαίων. Ὁ βασιλεὺς ἤξευρεν ἡδὴ τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος, καὶ τὸν δόλον τὸν ὁποῖον μηχανεύεται ὁ Ἀνδρόνικος, διότι τὰ πρὸς τὸν Γεῖζαν γράμματα τούτου συλληφθέντα εἶχον σταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ νὰ ἐξελέγξῃ ὅμως αὐτὸν καταφανεστέρων, προσεποιήθη ὅτι πιστεύει εἰς τοὺς λόγους τοῦ καὶ τὸν ἔδωκε τὴν ἄδειαν τὴν ὁποίαν ἐζήτει. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος φρονῶν ὅτι ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τοῦ Μανουήλ, ἀδεῶς ἡδὴ διεπρεσβεύετο πρὸς τε τὸν Γεῖζαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπικαλούμενος καὶ τούτου τὴν ἐπικουρίαν ἐν κειρῷ τῷ προσήκοντι. Ἐπειτα δὲ ἦλθε καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τελειώσας κατ' ἐπιφάνειαν τὰς μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῶν Οὐγγρων σπονδάς.

Ὁ Μανουήλ ἐφείσθη τότε ἔτι τοῦ προδότου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεβούλευσε καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Διότι δις διὰ νυκτὸς μετημφιεσμένος καὶ ἔνοπλος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως· ἀνακλυφθεὶς δὲ ἐδεστίωσεν, ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θανάσιμον ἐκεῖνον ἐχθρόν του, τὸν νέον Ἰωάννην, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν. Ἀλλοτε πάλιν, ἐπειδὴ ἐπεμελεῖτο πολὺ ἕνα τῶν ἵππων του, καὶ περὶ τὸν δρόμον ἀκαταπαύστως ἐ ὕμναζεν, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τί σημαίνει ἡ συνεχὴς αὕτη περὶ τοῦ ἵππου ἐκείνου φροντίς, «ὥς ἂν», ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀποκριθῇ, «τὸν

πάντων ἐμοὶ δυσμενέστατον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος οἰχήσομαι ἀπιών.» Τότε τελευταῖον ὁ Μανουὴλ διέταξε ἵνα συλληφθῇ καὶ ἵνα φυλακισθῇ εἰς πύργον τινὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείων. Ἡ φυλάκισις αὕτη διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ ἐννέα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος μὴ δυνάμενος ἵνα ὑποφέρῃ τὴν ἀπραξίαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἡδονῶν στέρησις, ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο πῶς ἵνα εὖρῃ τρόπον ἵνα διαφύγῃ. Παρατήρησε δὲ ὅτι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου τοῦ αἰ κεραμίδες ἦσαν τεθραυσμέναι· κατορθώνει λοιπὸν ἵνα ἀνοίξῃ ὁπήν, εὕρισκει ὀπισθεν σκοτεινὸν καὶ παρεωραμένον κρησφύγετον, καὶ μεταβιβάζει εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ὀλίγας τροφὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἔτι, ἀφοῦ ἐτοπότητησε πάλιν καλῶς τὰς κεραμίδας, καὶ ἐξήλειψε πᾶν ἔχνος δυνάμενον ἵνα ὑποδείξῃ ποῦ κατέφυγεν. Οἱ φύλακες ἐλθόντες ἵνα ἐπισκεφθῶσι, κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν, αὐτόν, ἠπώρησαν διὰ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν ἐρημίαν ἣτις ἐπεκράτει ἐν τῇ φυλακῇ καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέδρα ἄδηλον πῶς. Ἀμέσως αἱ πύλαι τῶν βασιλείων ἐκλείσθησαν, ἐδόθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας διατγαλὶ αὐστηραὶ διὰ ἵνα συλλάβωσι τὸν δραπετήν, ἡ δὲ σύζυγός του τὴν ὁποίαν ὑπόπτειον ὅτι συνέδραμεν εἰς τὴν δραπετεύσιν, ἐφυλακίσθη εἰς τὸν αὐτὸν πύργον. Τὴν νύκτα ἡ γυνὴ αὕτη βλέπει αἴφνης μορφήν ἀνθρωπίνην προκύπτουσιν ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἡ δυστυχὴς ἐνόμισε κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐξῆλθε φάντασμα ἐμπρὸς τῆς· ἀλλ' ἐν τῷ ἔμῃ ἐγνώρισε τὸν σύζυγον. Ἐκτοτε ἡ διδομένη εἰς αὐτὴν τροφή ἐπῆρκει εἰς ἀμφοτέρων τὴν συντήρησιν. Ἡ δὲ λαθραία ἐκείνη συμβίωσις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων περκαμυθίων ὅσας παρεῖχεν αὐτοῖς, ἀπέληξεν εἰς γέννησιν υἱοῦ. Πρὸς τούτοις οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φρούρησιν τῆς γυναικὸς δεσμοφύλακες ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀλιγώτερον ἄγρυπνοι, ὥστε ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε ἵνα διαφύγῃ· ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ διπλῆς δεδεμένος ἀλύσειος. Ἡ φυλακὴ τοῦ ἀπέβη τότε αὐστηροτάτη. Εὗρεν ὅμως τὸν τρόπον ἵνα ἐξεέλθῃ αὐτῆς πάλιν. Νέος τις ὑπηρέτης του, μεθύσας τοὺς φύλακας, ἔλαβε διὰ κηροῦ τὸν τύπον τῶν κλειδῶν· ἡ δὲ γυνὴ καὶ ὁ υἱὸς του τὸν ἔστειλαν ἐντὸς πίθου ἀντίκλειδας καὶ σχοινίον. Ὁ Ἀνδρόνικος μετεχειρίσθη ταῦτα πάντα γενναίως καὶ ἐπιτηδεύως, ἤνοιξε τὰς θύρας, κατέβη ἀπὸ τὸν πύργον, ἔμεινε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας κεκρυμμένος ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ κήπου, καὶ διὰ νυκτὸς

πηδήσας ἀπὸ τὸν τοῖχον εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ ὁποῖον τὸν περιέμενεν, ἐπεσκέφθη τὸν οἶκόν του, ἤσπασθη τὰ τέκνα, ἀπέβλεπε τὰς ἀλύσεις, καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸν Δούναβιν.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγχίαλον, φίλος αὐτοῦ τις πιστὸς τὸν ἔδωκεν ἵππους καὶ χρήματα· ὁ δὲ δραπέτης διαβάς οὕτω τὸν ποταμόν, διῆλθεν ἐν σπουδῇ τὴν ἔρημον τῆς Μολδουίας, καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Πολωνικὴν Ρωσίαν, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ μοίρας Βλάχων, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ τὸν φέρωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματός του ἐσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἀνάγκην κατέβη τοῦ ἵππου διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεμακρύνθη ὁπωσοῦν ἀπὸ τῶν συνοδοιπόρων. Τότε, ἐμπήξας εἰς τὴν γῆν τὸ ρόπαλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπροσποιεῖτο ὅτι στηρίζεται, ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πῖλόν του καὶ τινὰ τῶν ἐνδυμάτων, ὑπεξέφυγεν εἰς τὰ πέριξ δάση, καὶ ἦτο ἤδη μακράν, ἐνῷ οἱ Βλάχοι περιέμενον ἔτι αὐτόν, ἀπατῶμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνδρεϊκέλου. Φθάσας εἰς τὴν Πολωνικὴν Ρωσίαν ἔτυχεν εὐμενοῦς δεξιώσεως, καὶ ὠδηγήθη εἰς Κίεβ ὅπου ἔδρευεν ὁ μέγας τῶν Ρώσων δούξ Γικροσλάβ. Ὁ ἐπιτήδειος Ἀνδρόνικος περιεποιήθη τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γικροσλάβ, διότι ἤξευρε νὰ λαμβάνῃ τὰ ἥθη πάσης χώρας, οἱ δὲ βάρβαροι ἐκεῖνοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφοβίαν καὶ τὴν δεξιότητα ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἄγρην τῆς ἄλκης καὶ τῆς ἄρκτου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ παρακληθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἐπὶ συμμαχίᾳ κατὰ τῶν Οὐγγρων. Ὁ Ἀνδρόνικος συνετέλεσεν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην διαπραγματεύσιν, διὰ συνθήκης δὲ ἰδίας ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀνθολογήσαντα ἀμνηστειὰν τοῦ παρελθόντος. Ὅθεν κατήλθεν ἀπὸ τοῦ Βορυσθένους εἰς τὰς τοῦ Δουνάβεως ἑχθὰς μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ρώσων, καὶ λαμπρῶς διαπρέψας κατὰ τὴν ἑφοδὸν τῆς Ζεύγμης, συνεχωρήθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ, ὅστις, καίτοι τοσαύτας παρ' αὐτοῦ λαβὼν ἀφορμὰς θλίψεως, ἡγάπα ὅμως πάντοτε τὸν ἀρειμάνιον ἐκεῖνον χαρὰ καὶ ἡδονῇ.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ 1165. Ὁ Μανουὴλ δὲν εἶχε τότε γεννήσει ἔτι υἱόν. τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, ἣν βραδύτερον ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ, ἐσκόπει, καθ' οὓς εὐρίσκόμεθα χρόνους, νὰ

ὑπανδρεύσῃ μετὰ τοῦ Οὐγγαρικοῦ ἡγεμόνος Βέλα, τὸν ὅποιον ἐλά-
 θομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ κατα-
 στήσῃ ἴδιον διάδοχον. Ἡ πιθανότης τοῦ νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος τῶν
 Κομνηνῶν εἰς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον καὶ ξένον, δυσηρέσται ἀπαντας
 τοὺς μεγιστᾶνας καὶ μάλιστα τοὺς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, οἵτινες
 ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς ἐσκέπτοντο, ὅτι ἦτο πολὺ εὐλογώτερον
 νὰ ἀναπληρωθῇ ἡ ἑλλειψὶς τοῦ ἀμέσου διαδόχου δι' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν
 μᾶλλον, ἢ δι' ἄλλοφύλου τινός. Οὐδὲν ἤττον ὅταν προσεκλήθησαν
 νὰ ὁμώσωσι πίστιν εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, πάντες ὑπήκουσαν·
 μόνος ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις τοσαῦτα ὤφειλεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ
 βασιλέως, ἀπεπειρήθη τὸν ἀπαιτηθέντα ὄρκον καὶ διεμαρτυρήθη
 κατὰ τοῦ τοιούτου τῆς διαδοχῆς κανονισμοῦ. Τοῦτο φυσικῶ τῷ λό-
 γῳ δυσηρέστησε πάλιν τὸν βασιλέα, ὅστις ὅμως γινώσκων ὅτι ὁ
 λαὸς ἐφρόνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐπέβαλεν εἰς
 τὸν ἄνδρα ἐπιεικῇ καὶ ἐντιμῶν τιμωρίαν, ἀναθεὶς αὐτῷ τὸ δεύτερον
 τὴν διοίκησιν τῶν περὶ Κιλικίαν χωρῶν καὶ προσθεὶς τὴν ἀπόλυτον
 διαχείρισιν τῶν τῆς Κύπρου εἰσοδημάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος διέπρεψεν
 ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἀρμενίους πολέμους. Ὡδοκίμησε δὲ
 καὶ εἰς ἄλλους χαριεστέρους ἀγῶνας, κυριεύσας τὴν καρδίαν τῆς
 καλῆς Φιλίππης, ἀδελφῆς μὲν τῆς δευτέρας τοῦ Μανουὴλ συζύγου,
 θυγατρὸς δὲ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας. Διὰ νὰ περιποιηθῇ
 αὐτὴν ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του, καὶ διήγαγεν ὅλον τὸ θέρος παρ'
 αὐτῇ εἰς χοροὺς καὶ ἵπποτικὰς πανηγύρεις, ἡ δὲ Φιλίππα τυφλω-
 θεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἐθυσίασεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ὑπό-
 ληψιν αὐτῆς, καὶ τὸν μετ' ἀνδρὸς σώφρονος καὶ ἐντίμου γάμον. Ἡ τα-
 λαίπωρος, δὲν ἤξευρενεὶς ποῖον ἐδίδε τοιαῦτα ἀφοσιώσεως δείγματα.
 Ὁ Ἀνδρόνικος μαθὼν μετ' ὀλίγον τὴν ὀργὴν τοῦ Μανουὴλ διὰ τὴν
 γενομένην εἰς τὸν πενθερόν του ὕβριν, προετίμησε νὰ ἐξευμενίσῃ
 αὐτὸν μᾶλλον, ἢ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐρωμένην καὶ ἐγκαταλι-
 πὼν τὴν ἀθλίαν Φιλίππαν ἀπῆλθεν ἐν συνοδίᾳ πολυαρίθμων τυχο-
 διωκτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἐκεῖ Φράγκοι δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ
 λαμπροῦ αὐτοῦ γένους, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὀνόματος,
 καὶ ὑπὸ τοῦ ζήλου τὸν ὅποιον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἐπεδείκνυεν,
 ἐπεθύμησαν νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀγώνων αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς
 χριστιανικῆς πίστεως. Ὅθεν διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ
 κλήρου λαμβάνει τὴν ἐν τῇ παρχίᾳ τῆς Φοινίκης ἡγεμονίαν τοῦ

Βηρυτοῦ. Ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς πόλεως ταύτης, διέτριβε νέα καὶ ὠραιοτάτη βασιλὶς, ἑλληνὶς τὸ γένος, συγγενὴς δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου, διότι ἦτο δισεγγόνη τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνεῦ. Ἡ βασιλὶς αὕτη ἦτις ἦτο χήρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνου Γ' καὶ ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, θελήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν συγγενὴ τῆς ἡράσθη αὐτοῦ, καὶ ὑπῆρξε τὸ τρίτον τῆς ἀμάχου ἐκείνης γοητείας θυμῶ, τὸ δὲ αἶσχος αὐτῆς ἀπέβη δεινότερον καὶ σκανδαλωδέστερον ἢ τῶν δύο πρώτων.

Ὁ Μανουήλ, πνέων πάντοτε ἐκδίκησιν, προέτρεψε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους ὅσους εἶχε περὶ Κιλικίαν, νὰ συλλαβῶσι τὸν Ἀνδρόνικον καὶ νὰ ἐξορύξωσι τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ δὲ μαθὼν διὰ τῆς Θεοδώρας τὸν κίνδυνον, φεύγει ἐκ Παλαιστίνης, καὶ ἡ παρακολουθήσασα αὐτὸν βασιλὶς τῶν Ἱεροσολύμων παρέστη ἤδη εἰς ἔλπην τὴν ἀνατολὴν ὡς παλλακὶς τοῦ Ἀνδρονίκου, δύο δὲ νόθα τέκνα ἐμαρτύρουν τὸν ἄσεμνον ἐκεῖνον ἔρωτα. Ὁ ἐραστὴς αὐτῆς κατέφυγε κατ' ἀρχὰς εἰς Δαμασκὸν καὶ ἐθαύμασε τὸν μέγαν σουλτάνον Νουρεδδὴν καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σαλαδδὴν. Ὡς φίλος τοῦ Νουρεδδὴν ἐπισκέφθη τὸ Βαγδάτιον καὶ τὰς ἄλλας τουρκικὰς αὐλὰς, ἐπὶ μακρὸν δὲ πλανηθεὶς περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὰ ὄρη τῆς Γεωργίας ἔδρευσε τελευταῖον μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εὐρὼν ἄσυλον φιλόξενον παρὰ τῷ τῆς Κολωνείας σουλτάνῳ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἦσαν πολυειδῶς ἄτοπα· ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἐθνικὴν συνείδησιν, διότι ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς τὸν σουλτάνον εὐγνωμοσύνην, συχνὰς ἐποίει ἐπιδρομὰς εἰς τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, ἀπάγων ἐκάστοτε πολλὰ μὲν λάφυρα, πολλοὺς δὲ χριστιανοὺς αἰχμαλώτους. Ὅταν ἔπειτα διηγεῖτο τὰ περιστατικὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς του, παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Δαβὶδ, ὅστις δι' ἐξορίας μακρᾶς διέφυγε τῶν πονηρῶν τὰς παγίδας. Ἀλλ' ὁ προφήτης βασιλεύς, προσέθετε, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κρυβῇ πρὸς τῆς Ἰουδαίας νὰ φονεύτῃ ἑνὰ Ἀμαληκίτην, καὶ νὰ ἀπειλήτῃ τὸν ἄπιστον καὶ ἄθλιον Ναβάλ· ἐνῷ αἱ τοῦ Ἀνδρονίκου περιδρομαὶ ὑπῆρξαν πολὺ μακρότεραι καὶ διεθρύλησαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πολυμήχανος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀφωρίσθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἡδυνήθη ἔμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν καταδρομὴν τοῦ βασιλέως Μανουήλ. Ἀλλὰ ἡμέραν τινὰ ὁ στρατηγὸς Χαλδίας κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν Θεοδώραν, καὶ ἔπεμψεν

εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν βασιλίδα ταύτην μετὰ τῶν τέκνων. Τότε ὁ πλάνης ἐκεῖνος βίος ἐφάνη πλέον εἰς τὸν Ἀνδρόνικον ὀχληρὸς· ὅθεν ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἡγεμόνος του, εὐχαριστηθέντος διὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἀγερώχου ἀνδρός. Πρηνὴς δὲ γενόμενος, μετενόησε διὰ τὴν ἀποστασίαν του μετὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν· ἀπεφάνητο ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῆ εἰμὴ ὅταν πιστὸς τις ὑπήκοος, ἀρπάξας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ τὸν ὁποῖον ἔφερε περὶ τὸν λαιμόν, τὸν σύρει μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου· καὶ τὸ ἐξάκιστον τοῦτο δεῖγμα τῆς συντριβῆς ἐκίνησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν παρισταμένων. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς συνεχώρησαν τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μανουήλ, ὑποπτεύων πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐλῆς, καὶ ὥρισεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τὴν Οἰνόην, τὴν ὑπὸ εὐφύρων ἀμπελώνων περιστοιχισμένην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλιν.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτριβε πρό τινος χρόνου τῷ 1180 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Μανουήλ, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξιος, καὶ προεκλήθη ἡ γνωστὴ ἤδη εἰς ἡμᾶς δυσαρέσκεια, καὶ μετεβλήθη ἡ δυσαρέσκεια εἰς συνωμοσίαν, καὶ ἡ συνωμοσία εἰς στάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ ὁποίου δύο υἱοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας, καὶ πρὸς ὃν ἀπέβλεπον πάντες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἐξηκολούθει μένων ἐν Οἰνῷ μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς πρωτευούσης, καὶ βεβαιῶν ὅτι πρὸς μὲν τὸν βασιλέα ὀφείλει νὰ τηρήσῃ τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ὥμοσεν, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου κινδυνεύσωσι, θέλει προθύμως προμαχήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, παρεπλήρου δὲ τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μεγιστάνων ἀλληλογραφίαν του διὰ τῶν ρητῶν τοῦ Δαβίδ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ περιέμενεν ἐν ἡσυχίᾳ ὥστε νὰ ὠριμάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ προσκληθῇ οὗτος ὡς ἐπιδικαιτητὴς αὐτῶν. Ἀπεναντίας ὅμως ἔμαθεν ὅτι ἡ στάσις κατηνύσθη, ὅτι ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καיסάρισα ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν πρωτοσεβαστόν, καὶ ὅτι οὗτος ἀπέβη εἴπερ ποτὲ παντοδύναμος. Τότε ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ λαβῇ ἐνεργητικώτερον μέρος εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Οἰνόης. Οἱ ὀπαδοὶ του εὐάριθμοι ὄντες κατ' ἀρχάς, ἡῤ-ξησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἀπετέλεσαν καθ' ὅσον ἐπλησίαζον εἰς τὸ

Βυζάντιον στρατὸν πολυάριθμον. Ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὠμίλει εἰμὴ περὶ θρησκείας καὶ πίστεως καὶ δὲν ἐφόρει εἰμὴ ἀπλούστατόν τι ἔνδυμα, τὸ ὅποῖον ἀνεδείκνυε μεγάλου πρεπέστερον τὸ ἀνάστημά του, καὶ ἐν ταύτῳ ὑπερίμνησκε τὴν πενίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξορίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων τὸν στρατηγὸν Ἀνδρόνικον Ἀγγελον· ἀλλ' οὗτος ἡττηθεὶς ἠτόμολόγησε πρὸς τὸν νικητὴν, ὅστις ἔφθασεν ἤδη εἰς Χαλκηδόνα. Τότε ἐστάλη πρὸς αὐτὸν πρέσβυς ὁ Γεώργιος Ξιφιλῖνος, εἰς τῶν φωστήρων τῆς ἐκκλησίας, ἐπαγγελλόμενος πολλὰ παρὰ βασιλέως, ἐὰν πεισθῇ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε, κατ' εἰσήγησιν ὡς λέγεται αὐτοῦ τοῦ Ξιφιλίνου, ὅτι δὲν θέλει ἀποθέσει τὰ ὅπλα, εἰμὴ ἂν ὁ βασιλεὺς, ἀποβαλὼν καὶ τιμωρήσας τὸν πρωτοσεβαστόν, τὴν δὲ μητέρα παραπέμψας εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἀναλάβῃ αὐτὸς τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἐνεψύχωσεν ἅπαντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠτόμολόγησε πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὁ περιφανὴς Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ δὲ πόλις ἄπασα ἐστάσισε καὶ ἀναφχνδὸν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ φυλακισθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖδες, Ἰωάννης καὶ Μανουήλ, ἀπελύθησαν· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοσεβαστὸς συλληφθεὶς ἀπεστάλη πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν ἔτι διατρίβοντα Ἀνδρόνικον καὶ ἐκεῖ ἐξωρύχθη τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ κοινῆς ἀποφάσεως ἀπάντων τῶν μεγιστάνων οἵτινες περιστοίχιζον ἤδη τὸν Ἀνδρόνικον.

Πᾶσα λοιπὸν ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθει εἰς τὸν πολυμήχανον τοῦτον ἄνδρα καὶ πρὶν οὗτος εἰσέτι μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μέγας ἔτι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει σάλος. Εἶδομεν ὅτι ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς ἐστηρίζοντο κυρίως ἐπὶ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἐν τῇ βασιλευούσῃ στρατόν· καὶ ἂν ὁ πρωτοσεβαστὸς εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα, ἡδύνατο βεβαίως δι' αὐτῶν νὰ καταβάλῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰ ὅπλα, ἡ μὲν δύναμις ἐκείνη ὑφίστατο ἀκεραία, πολλὴ δὲ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τῶν ξένων ὀργή.

τῶν Βυζαντίων, διότι, καθ' ἃ προείπομεν, ὁ πρωτοσεβαστὸς ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φίλους καὶ ὁπαδοὺς νὰ παραδώσῃ αὐτοῖς εἰς λεηλασίαν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἠδύνετο νὰ προλάβῃ πᾶσαν ρῆξιν· διότι οἱ Φράγκοι ἀναγκασίως περιεφρόνησαν τὸν τοσοῦτον ἀνάξιον ἀνεδειχθέντα προστάτην αὐτῶν καὶ προθύμως ἤθελον διαγῆγει ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν νέον τῶν πραγμάτων κυβερνήτην, ἅμα δὲν ἤθελε προσβάλλει αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ὅστις ἐπερείδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως, ἐνέδωκεν εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ δήμου τοῦ μισοῦντος καὶ φθονοῦντος μέχρι θανάτου αὐτούς· καὶ ἐνῷ εἰσέτι διέτριβεν ἐπὶ τῆς Ἀσιακῆς παραλίας προκατέπεμψε τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως μετὰ τοῦ στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων φυλετικῶν παθῶν. Ἐντεῦθεν φοβερὰ ἐξερράγη ἐν τῇ βασιλευούσῃ σφαγῇ ἔλων τῶν δυτικῶν. Γυναικες καὶ παῖδες, ἱερεῖς καὶ μοναχοί, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν· οὐκ ὀλίγοι ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι εἰς τοὺς μωαμεθικούς· αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι ἐληλατήθησαν· αἱ ἐκκλησίαι καὶ αἱ οἰκίαι κατεπυρπολήθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἀπόλεμος ὄχλος ἀπώλετο οὕτως ἐλεεινῶς· οἱ δὲ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι διὰ δεινοτάτης λεηλασίας ὧν τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος, διὰ τῆς καταστροφῆς πολλῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, διὰ τῆς συλλήψεως ὧν τῶν ἐλληνικῶν πλοίων ὅσα ἀπῆντησαν καθ' ὁδόν, καὶ διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον παρακωλύσεως τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐλληνικοῦ ἐμπορίου. Οὐδὲ εἰς τοῦτο περιορίσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τῶν Λατίνων γειομένης τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς. Τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη τὰ πρὸ τοσούτου χρόνου κυοφορούμενα καὶ παροξυνόμενα, ἐκορυφώθησαν διὰ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐμελλον νὰ ἐπισυμβῶσιν ἐκ τούτου καταστροφῇ δεινῇ καὶ ἀνεπανόρθωτῇ.

Τοιοιουτρόπως ἐπροοιμίασεν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Ἐπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, κατέλαβε τὰ βασίλεια, ἐχαιρέτισε τὸν βασιλέα, ἐφυλάκισε τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἀποκατέστησεν ὅπως οὖν τὴν κοινὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσευχήθη μετὰ παρ-

τάξεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μανουήλ, καὶ τελευταῖον διέταξε τὴν στέψιν τοῦ Ἀλεξίου Β'. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τῆς συνήθους πομπῆς· ὁ ἄπιστος αὐτοῦ ἐπίτροπος, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεφώνησε, ὅτι θέλει ζῆται, καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐκείνου ὀρφανοῦ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀνδρονίκου ὀπαδοὶ παρηγγέλλοντο νὰ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ ἐτοιμόρροπον κράτος θέλει βεβαίως καταστραφῇ παίδος κυβερνῶντος, ὅτι ἡγεμὼν πολυπείρος, τολμηρὸς ἐν πολέμῳ, σοφὸς περὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιστήμην, καὶ ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης διδασθεὶς τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν, ἠδύνατο μόνος νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι οἱ πολῖται ἅπαντες ὤφειλον νὰ ὑποχρεώσωσι τὸν ἀφιλόδοξον Ἀνδρόνικον νὰ ἀναλάβῃ τὸ βάρος τοῦ στέμματος. Αὐτὸς ὁ νέος βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἐνώσῃ τὰς παρὰ κλήσεις του μὲ τὰς ὁμοφώνους ταύτας εὐχὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συνάροντα. Πρὸ τούτου δ' ἔτι ἔδωκε δεῖγμα αἰσχυρᾶς εὐπειθείας, μαρτυροῦν ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Μανουήλ ἐνεθεύθη πρὶν ἢ περάσῃ εἰς τὰς φλέδας τοῦ ἀγενοῦς ἐκείνου υἱοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἠθέλην ἐξάπαντος νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλίδαν Μαρίαν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τῆς πάλαι ἐρωμένης αὐτοῦ Φιλίππης· ἀλλὰ τὰ πάθη εἶναι ἀμείλικτα. Ὅθεν ἀφοῦ ἐδυσφήμησε τὴν ὑπόληψιν τῆς γυναικὸς ταύτης, καὶ παρώξυνε κατ' αὐτῆς τὸν ὄχλον, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς δίκην ὡς ἔνοχον κακούργου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Αὐτὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μανουήλ, νέος χρηστὸς καὶ εὐθύς, ἀπετροπιάσθη τὴν βδελυρὰν ταύτην πράξιν, καὶ τρεῖς τῶν δικαστῶν προετίμησαν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ λοιποί, τυφλῶς ὑπεύκοντες εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, καὶ μηδεμίαν ἀπαιτήσαντες ἀπόδειξιν, μηδὲ ἀκούσαντες τὴν ἀπολογία τῆς κατηγορουμένης, κατεδίκασαν εἰς θάνατον τὴν χήραν τοῦ Μανουήλ· τὸ δὲ φοβερώτερον, ὁ δεκαπενταέτης ἤδη υἱὸς αὐτῆς ὑπέγραψε τὴν καταδίκην. Ἡ Μαρία ἀπηγχονίσθη, τὸ πτώμα της ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, αἱ δὲ εἰκόνες αὐτῆς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀνακαλῶσιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας τὸ ἁμίμητον ἐκεῖνο κάλλος, μετεζωγραφήθησαν ἐπὶ τὸ γελοιωδέστερον, ἵνα περιυδρισθῇ καὶ ἡ μνήμη αὐτῆς διὰ τοῦ πικροτάτου εἰς τὴν φιλαυτίαν τῆς γυναικὸς τρόπου. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀναγορευθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου συνάρχοντος, ὁ ἄθλιος

Ἀλέξιος ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀγενοῦς αὐτοῦ φύσεως. Ἡ σύγκλητος ἀπερῆναιτο ὅτι ἡ διπλῇ ἐκείνῃ βασιλείᾳ εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ κράτος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα καθαιρεῖται ὁ Ἀλέξιος· μὴ ἄρκου-
μένη δὲ εἰς τοῦτο, προσεψήφισεν, ἄνευ δίκης, ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἀλέξιος ἔλαβε τὸν τῆς μητρὸς θάνατον· καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποῖου ἡ καρδίᾳ πρὸ κειροῦ εἶχε παύσει τοῦ νὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶν οἶκτος καὶ τύψις συνειδότης, ἀφοῦ παρετῆρησε τὸ πτώμα τοῦ ἀθλίου νέου, τὸν ἐκτύπησε βαναύσως διὰ τοῦ πο-
δὸς ἀνακράζας «ὁ μὲν πατήρ σου ἦτο ἐπίορκος, ἡ δὲ μήτηρ σου ἑταιρικὸν γύναιον.» Ὅπόσον ὁμαλῶς ἄλλοτε ἐθεραπεύετο ἡ ἀνηλι-
κότης τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνῶ νῦν το-
σοῦτοι ἐγένοντο καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ γίνωσιν ἐπὶ τούτῳ φόνῳ.

Πρὸ πάντων ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδίστατε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαράν μνηστὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀλεξίου, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἀγνήν. Ἡ ταλαίπωρος ἀπετροπιάζετο τὸν παρήλικα ἐκεῖνον ἔραστὴν, «ἥδη γὰρ φρενῶν ὑπεπίμπλατο, λέγει ὁ Εὐστάθιος καὶ πεπειραμένη δὲ ἄλλως λειότητος ἔραστοῦ, τὸν τραχὺν ἀπέστερ-
γεν.» ἀλλ' ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ· «καὶ ποτε, φησὶ, καθ' ὕπνου φαν-
τασμένη τὸν νεανίαν, καὶ ὦ Ἀλέξιε, ἀνακράζασα, οἷχ ἔπαθεν, οἶδεν αὐτή.» Ταῦτα ὅμως ἦσαν προοίμια ἄλλων δεινοτέρων κακῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις διήγαγεν ἅπαντα τὸν βίον μελετῶν καὶ ἐνε-
ργῶν ἐπιβουλάς κατὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτοῦ φίλου καὶ τοῦ μεγαλη-
τέρου εὐεργέτου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἔπραξε καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλε-
ξίου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀναριθμήτους φόνους, τυφλώσεις, ἐξο-
ρίας. Ὁ μὲν πατριάρχης Θεοδόσιος μὴ συναινέσας εἰς τὸν πολυ-
ειδῶς ἀθέμιτον γάμον νόθου τοῦ Ἀνδρονίκου θυγατρὸς μετὰ νόθου
υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ προετίμησε νὰ παρκιτηθῇ· καὶ μηδὲν ἕτερον πα-
θὼν, ἀνεπληρώθη διὰ τοῦ πατριάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ,
ὅστις γενόμενος τυφλὸν ὄργανον τοῦ τυράννου, ἔλυσε πρὸς τοῖς ἄλ-
λοις τὸν Ἀνδρόνικον τοῦ ὅρκου ὃν εἶχεν ὁμώσει πρὸς τε τὸν βασι-
λέα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὸν δυστυχῆ αὐτοῦ παῖδα. Ἀλλὰ πάντες
οἱ λοιποὶ ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς αὐτόν, ἢ ἀπλῶς ὑπο-
πτοι ἐγένοντο ἀποδοκιμασίας τινός, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα· ὁ
καῖσαρ καὶ ἡ καיסάρισα Μαρία, οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου δομεστίκου

Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κομνηνῶν, τοῦ ἐπιλεγομένου Βατάτζη, ὁ μέγας δούξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος καὶ τέσσαρες αὐτοῦ υἱοί, ὁ Θεόδωρος Καντακουζηνός, ὁ Ἀνδρόνικος Λαμπαρδᾶς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἐπὶ Μχνουήλ ἐν μυρίαις μάχαις ἀριστεύσαντας, πάντες ἢ ἐθνατώθησαν ἢ ἐξωρύχθησαν τοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ δὲ ἄλλοι φόνοι ὑπῆρξαν τοσοῦτον συνεχεῖς, ὥστε μία ἐβδομάς καθ' ἣν δὲν ἐχύθη αἷμα ἀνθρώπινον ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτης, ἐλογίσθη ὡς εὐτυχὲς τῶν χρόνων τούτων συμβεβηκός. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Μχνουήλ ἀνέκαθεν ἀπεδοκίμαζε ταῦτα πάντα, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον συνεφώνει πρὸς τὸν πατέρα, διόπερ καὶ συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη προτιμηθεὶς τοῦ πρωτοτόκου. Ἐπὶ τέλους ὁμῶς ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ φρίττῃ ἐπὶ τοῖς γενομένοις. Ἀλλ' ὁ πατήρ ὠνόμαζεν ἀμφοτέρους γυναικας καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν νοοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν πραττομένων. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὡς ἐβεβαίουν, νὰ μείνωσιν αὐτοὶ μόνοι μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπερέχοντες ἐν τῷ κράτει, προσθέτων ὅτι δὲν θέλει ἡσυχάσει εἰμὴ ὅταν κατορθώσῃ νὰ βλέπῃ περὶ αὐτὸν μόνον μακελλαρίους καὶ μάγγιπας καὶ μύρων ἐψητάς, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς ἐσχάτης τάξεως, μὴ δυναμένους ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν καθαίρεσιν τοῦ οἴκου του. Ἐν τούτοις ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο, ὡς πολλάκις εἵπομεν, ἄλ λόκοτον κρᾶμα κακίας καὶ ἀρετῆς. Ὅθεν ἐνῷ ἐκακούργει τοσοῦτον ἀφειδῶς, ἀνέδειξε συγχρόνως πολλὰ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου προτερήματα. Ἀπηνῆς ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ δὲ ὁμίλου τῶν ἀνθρώπων πλείστην συνήθως κατέβαλλεν ἐπιμέλειαν. Περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν φορολόγων, ἀπηγόρευσε τὴν πώλησιν τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ἐτιμῶρει ἀνηλεῶς τὴν ἀδικίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ κατήργησε τὸ πρότερον ἐπικρατοῦν ἀπάνθρωπον ἔθος τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν ναυαγούντων, μὴ προσέξας εἰς τὴν διὰ τοῦτο δυσαρέσκειαν τῶν συκλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὠφελοῦντο ἀπὸ τοῦ ἔθους ἐκείνου. Ἐπεχείρησε πρὸς τούτοις μεγάλα οἰκοδομήματα ἵνα παράσχῃ ἐπωφελῆ εἰς τὸ πλῆθος ἐνασχόλησιν, καὶ δώσῃ ἀφορμὴν κυκλοφορίας εἰς τὰ χρήματα καὶ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας. Ἐπροστάτευσε τοὺς πένητας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν αὐλικῶν, καὶ ἔτυπτεν, ὅπως βραδύτερον ὁ Πέτρος ὁ Μέγας,

ἰδιοχείρως διὰ τῆς βακτηρίας αὐτοῦ τοὺς ἀγαπητοτέρους τῶν φίλων ὅσοι κατηνάγκαζον τοὺς ἀπλοῦς πολίτας εἰς ἄμισθόν τινα πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἐπεμελήθη τὰ γράμματα, αὐτὸς ὢν λόγιος ἀνὴρ, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος ὁσημέραι προαγομένου ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὥψεως ἂν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἐκ ακούρῃσεν ἐν πολλοῖς, ἐν πολλοῖς ὅμως πάλιν ἐθεράπευσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐξώσας τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν μεγιστάνων, ἐπροστάτευσε τὸν λαόν, καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀληθῶς ὅμως εἶπεῖν, ἐὰν ἡ τύχη ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς ἀπάσας τὰς προὔπαρχούσας τοὺς κράτους συμφοράς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ἐπιτηδειότερον πρὸς τοῦτο ἡγεμόνα. Ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἀφ' ἐνὸς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ ἀφ' ἐτέρου καθ' ὅλων τῶν μεγιστάνων καταδρομή, ἦτο πρόδηλον ὅτι θέλει ἐπισπάσῃ κατὰ τοῦ κράτους θυέλλας, καθ' ὧν ὁ Ἀνδρόνικος οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε πόρους ὅπως ἀντιπαρτάξῃ ἀποχρώσας δυνάμεις. Οἱ μὲν Λατῖνοι ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐκδικηθῶσι τὰ παθήματα ὅσα ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅπως εἶχον τότε αἰ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέσεις ἦτο εὐκολώτερον νὰ εὕρωσι πρὸς τοῦτο συνεργοὺς καὶ συμμάχους. Οἱ δὲ Βυζάντιοι μεγιστᾶνες τὸ μὲν διωκόμενοι, τὸ δὲ οἰκοθεν φυγόντες ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἐζήτουν εἴτε δι' ἐσωτερικῶν στάσεων εἴτε διὰ ξένης συνδρομῆς νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ τυράννου ἐκείνου· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, ἢ τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀντιοχείας, ἄλλοι εἰς τὸν ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνον καὶ εἰς τὸν Σαλαδδίν, καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας.

Εἰς δὲ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὀνόματι Ἀλέξιος, ὅστις εἶχεν ἐξορισθῇ εἰς Ρωσίαν, δραπετεύσας ἐκεῖθεν καὶ διελθὼν λάθρα τὴν Μακεδονίαν, κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον Β'. Ὁ Γουλιέλμος Β' ἦτο ἀπόγονος ἡγεμόνων αἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἐβουλεύθησαν μάλιστα αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κτάρλυσιν. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἤκουσε προθύμως τὰς περὶ ἐπικουρίας προτά-

σεις τοῦ πρόσφυγος, τότε μᾶλλον ὅσω ἐμάνθανε τὴν κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ παρ' ἄλλων πολλῶν φυγάδων, οἵτινες ζητήσαντες καὶ εὐρόντες παρ' αὐτῷ ἄσυλον, δὲν ἔπαυον προτρέποντες αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Πλὴν τούτου ἤλπιζεν εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Ἰταλῶν, ἐξηγριωμένων ὄντων πάντοτε διὰ τοὺς ἐν ἔτει 1182 γενομένους φόνους· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ δῆθεν ἐπὶ κατακτήσει τῆς χώρας, ἀλλὰ ὡς σύμμαχος ἰθαγενεὺς μνηστῆρος τῆς βασιλείας. Ἐνεκκ' λοιπὸν ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔχει πολὺ πλείονας πιθανότητας ἐπιτυχίας ἢ ἄλλοτε. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ παῖς τις προσήχθη ὡς ὢν δῆθεν αὐτὸς ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Ἀλέξιος· ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι τὸ πτώμα τοῦ Ἀλεξίου ἔκειτο ἐν τῷ βυθῷ τῆς περὶ Κωνσταντινούπολιν θαλάσσης, ἀνεκάγχασεν εἰπών· «ἦ δὴ ἄριστος κολυμβητής, εἴπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ κυδιστήσας εἰς βυθεῖν θάλασσαν, ἀπνευστὶ διεξέδου περὶ τὸν ἐκεῖσε πορθμὸν.» Ἀλλ' ἂν ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ὑπῆρχε τῶντι ἐν τοῖς οὖσιν, ἄλλοι προέκυψαν ζῶντες αὐτοῦ ἐκδικηταί. Ἐν Σικελίᾳ παρσκευάσθη τάχιστα στρατὸς καὶ στόλος πολὺς· 80,000 πεζοί, ἐν οἷς ὅμως μόνοι 5,000 ἵπποται, καὶ διακόσιαι νῆες. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη ἦς τὸ μὲν πεζικὸν ἤγετο ὑπὸ τῶν κομήτων Ρικάρδου καὶ Ἀλδουίνου, τὸ δὲ ναυτικὸν ὑπὸ Ταγκρέδου ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐπιδόξου αὐτοῦ διαδόχου, καὶ προσέτι ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνου, ἀπεβιβάσθη τῷ 1185 κατὰ τὸ σύνηθες εἰς Δυρράχιον καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὸ μέγα τοῦτο φρούριον, τὸ ὅποσον ἄλλοτε τοσοῦτον γενναίως καὶ καρτερικῶς ἀντέστη εἰς τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημοῦνδον. Ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλεονεξίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Ρωμανοῦ, γαμβροῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, δὲν ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοιαύτης κυβερνήτεως. Ὅ,τι δὲ χαρακτηρίζει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Βρανᾶς, ἀνὴρ δόκιμος περὶ τὰ πολέμια, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν πτώσιν αὐτῆς, προετίμησε νὰ ἀπαχθῇ ἐκουσίως αἰχμάλωτος εἰς Σικελίαν, παρὰ νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ κράτους, ὅπου

ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει κατηγορηθῇ ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ θανατωθῇ. Οἱ πολέμιοι, γενόμενοι κύριοι τοῦ Δυρραχίου, ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἔφθασε τῇ 6 Αὐγούστου, μηδεμίαν ἀπαντήσας καθ' ὁδὸν ἀντίστασιν, ὁ δὲ στόλος, κυριεύσας τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου τελάγους καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, παρέστη τῇ 15 Αὐγούστου ὡσαύτως ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐσταθίου, ὅστις τοσοῦτον μέγα ὄνομα φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· ὑπῆρξε δὲ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυς. Ὁ Εὐστάθιος εἶναι εἷς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκείνης τοῦ ἐλληνισμοῦ φάσεως, ἣτις πολλὴν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐπίδοσιν καὶ ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφηγηρία τοῦ κατὰ τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας διαπλασθέντος νέου ἐλληνισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἐλληνισμὸς διέφερε τοῦ μεσαιωνικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν τελευταῖος ἠρύετο τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις ἰδίως ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ ἤδη ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενος ἐζήτει παρεκτὸς τούτου νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας ιδιότητας καὶ δυνάμεις διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον οἰκειώσεως. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐργασία δὲν ἔπαυσεν ἐνεργουμένη λεληθότως δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ παράγῃ ἔργα ὧν ἐν εἶναι ἡ προκειμένη τοῦ Εὐσταθίου συγγραφὴ. Σώζει μὲν ἔτι ὁ Εὐστάθιος τὸ ὀγκῶδες ὕφος, καὶ τὴν ἐπιτετηδευμένην φράσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς προλήψεις τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει περὶ τὴν ἐκθεσιν τῶν πραγμάτων χάριν, καὶ εὐφύαν, καὶ ζωηρότητα, ἥς ἔχῃ δυστυχῶς σπανιώτατα ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις· διαμαρτύρεται ὅτι δὲν ἀναγράφει ἀντίφωνα κατὰ τοὺς φαύλους τῶν σοφιστῶν καὶ τολμᾷ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ πλέον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου, ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ ἔθνους εἰς ὅπερ καὶ αὐτὸς ἀνήκει. Ἐλάδομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὸν παρ' αὐτοῦ γενόμενον ἐπιτήδειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀδρονίκου, χαρακτηρισμὸν καταδεικνύοντα γινῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διὰ πολλῆς λεπτότητος ἐκδηλουμένην. Ἀλλ' ὅ,τι ἰδίως προξενεῖ ἐντύπωσιν

εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς τοῦ Εὐσταθίου συγγραφῆς, εἶναι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων ἢ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα καὶ ὁ ὄντως τραγικός συνδυασμὸς τῆς βαρυτάτης θλίψεως ἕνεκα τῶν συμφορῶν ἃς ἔχει νὰ ἱστορήσῃ, καὶ τῆς χαριτωμένης πικρίας καὶ εἰρωνείας δι' ἧς μαστίζει τοὺς αἰτίους τῶν συμφορῶν τούτων καὶ μάλιστα τὸν πάντων πρωταίτιον, τὸν ἄθλιον διοικητὴν αὐτῆς Δαβίδ Κομνηνόν. Κατὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς, πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ στόλος τῶν πολεμίων, ὁ πεζικός αὐτῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς ἀπλοῦν ἀποκλεισμόν, τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως, θέλοντες, λέγει ὁ Εὐστάθιος, νὰ δώσωσι δεῖγμα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν «ὁ γὰρ τοι στρατηγὸς δεινὸς ἦν κοιμᾶσθαι,» ὥρμησαν ἔξω τοῦ τείχους καὶ συνέλαβον ἕνα τινὰ πολέμιον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἐνδύσαντες λαμπρά στρατιωτικὰ φορέματα «οὐκ ἐκ τῶν ἐκείνου» (φιλὸς γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἐπόμπευόν τε διὰ μέσου τῆς πόλεως καὶ ὡς μέγαν τινὰ ἐλόντες ἐκύδκινον καὶ γραφὴν εὐθὺς τοῦ καὶ στρατηγοῦ καὶ δουκὸς εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχῶς ἡμῖν τὰ εἰς μάχην φέρεται. Ἡμέρα μετὰ ταύτην δευτέρα, καὶ μετεξέτεροι στέλλονται καὶ αἰροῦσιν οὐκ ἔτι οὐδ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ἱππάρια δυστυχῇ καὶ σκίασμα στρατιώτου κεφαλῆς· ὁ γὰρ τοῦτο ἔχων διεκπέφευγε, προηκόμενος οἷον εἰς λύτρον αὐτὸ τοῖς ἐπιδιώκοσι. Καὶ αὐτίκα θρίαμβοι πάλιν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ αἰχμάλωτα ἱππαρίδια περιεβλέποντο, οἷα μέγα ὄν ὅτι περ αὐτὰ εἶλον, καὶ τὸ σκιάδιον ἐπὶ σημαίας ἤρετο, καθά τι κορυφαῖον σκύλευμα. Καὶ γράμμα πάλιν τοῦ δισαρεστέως παρὰ τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχοῦμεν τὰ κατὰ πόλεμον. Ὡς δὲ ἐκεῖθεν ἐρεθισθέντες οἱ κατὰ γῆν πολέμιοι, καθὰ καὶ τινες σφῆκες, τυχὸν καθ' ἡμῶν ἐπτερύξαντο (τὰ γὰρ πρὸ τούτων ἀνεβάλλοντο, κκραδοκοῦντες τὸ νευτικὸν κατὰ τι σύνθημα) καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῶν δυσμότην πυλῶν ἕως καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀκρόπολιν ἀκηρυκεῖ ἐπιδραμόντες ἐκυκλώσαντο, γίνεται τις ἐκεῖ ἐκδρομὴ δύο μὲν λατίνων ἱππέων ἐκ τοῦ τῶν Πρεβεντζούνων ἔθνους, ὃ δὴ πολὺ καὶ τεθαρρημένον παρείπετο τῷ Σικελικῷ στρατῷ πλειόνων δὲ ἐκ τῶν ἡμεδαπῶν· ὑπὲρ τοὺς δέκα γάρ· καὶ πίπτει μὲν οὐδεὶς, ἐναγώνιοι δὲ οἱ Λατῖνοι διεκφεύγουσι τὸ πεσεῖν. Καὶ πάλιν ἀναφορὰ εἰς τὸν βασιλέα τρίτη, ὡς τῇ βασιλικῇ εὐχῇ τε καὶ εὐτυχίᾳ νενικήκαμεν καὶ τὸν τρίτον πόλεμον, οὐκ οἶδα τίνων περιγεγόμενοι.» Ἐδίδε δὲ ὁ στρατηγὸς ὅλας ταύτας τὰς γελοίας

εἰδήσεις εἰς τὸν βασιλέα διὰ τὰ καθησυχάσει αὐτόν, καὶ τὸν ἀποτρέψει ἀπὸ τοῦ νὰ στείλῃ στρατηγὸν ἕτερον μετὰ δυνάμεως εἰς ἐπικουρίαν· διότι, τούτου γενομένου, ἤθελεν ἐκπέσει αὐτὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἡδύνατο νὰ πάθῃ ἄλλο χειρότερον νὰ περιπέσῃ δηλαδὴ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτε ἤθελε κινδυνεύσει αὐτὴ αὐτοῦ ἡ ζωὴ.

Καὶ οἱ μὲν εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ὀπλοφορίαν ἐπιτήδαιοι, προλαβόντες ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως συνευδοκοῦντος εἰς τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ. Ἄλλ' οἱ παρὰ μείναντες ἐν αὐτῇ κάτοικοι πολλὴν ἔδειξαν προθυμίαν ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας· καὶ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες συνέπράττον εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα· καὶ ἡ φρουρὰ ὡσαύτως ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον αὐτῆς. Πλὴν τούτου τὰ τεῖχη ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπὸ τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς πικραλίας, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ ἐπὶ τοῦ λιμένος μέρους. ὅπερ ἡδύνατο ὡσαύτως νὰ ἀποβῇ ἀπρόσβλητον ἀλλὰ παρημελήθη ὑπὸ τοῦ καλοῦ στρατηγοῦ. Δὲν ἐγκυτελείφθη δὲ οὐδ' ἐξῶθεν ἀνεπικούρητος ἡ πόλις. Ὁ Πελοποννήσιος Ἰωάννης Μαυροζώμης ἀναβαίνων μετὰ στρατοῦ ἐκ τῆς χερσονήσου ἐκείνης, παρέμεινεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ πολλὰς καὶ καλὰς ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν συμβουλὰς. Τοιαύτη ὅμως ἦτο ἡ ἠθικὴ παρὰ λυσίς ἣν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου κακοβουλία ἐκορύφωσεν, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ ἀρισταὶ τῶν προαιρέσεων ἢ ἐματαιοῦντο, ἢ εἰς κακὸν ἐπὶ τέλους ἐτρέποντο. Ὁ Ἰωάννης Μαυροζώμης δὲν εἶχε διαταγὴν νὰ μείνῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἀλλ' ἀλλαχοῦ ἐπορεύετο, ἴσως εἰς Κωνσταντινούπολιν· φοβηθεὶς δὲ μὴ πάθῃ παρ' Ἀνδρονίκου δεινόν τι, προετίμητε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πόλιν, καὶ ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ εἶδεν ὅτι ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχε, συνετάχθη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν πολεμίων· τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου φιλικῶς ὁπωστοῦν πρὸς ἓκ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν διακείμενος.

Ἄλλὰ λόγου συμπεσόντος περὶ τοῦ Ἰωάννου τούτου Μαυροζώμου πρόσφορον νομίζομεν νὰ εἴπωμεν πλείονερά τινα περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ τσούτου οἴκου, ὅστις ἦτο κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς χερσονήσου τχύτης, καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἀνέδειξεν ἐν τοῖς πράγμασιν ἄνδρας. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἤκμασε ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ἡ, καθὼς τὸν λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, Μαυρο-

ζούμης, ὡς στρατηγὸς ὁπωσοῦν λόγου ἄξιος κατὰ τε τὴν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν, καὶ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ ὀλεθρίαν μάχην. Ἄλλ' ὁποῖός τις ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα ὁ τοῦ ἀνδρὸς χαρακτήρ, ὑποφάνεται ἐκ τοῦ ἐπομένου τοῦ Εὐσταθίου ἱστορήματος. Ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ὁ ἐκ Πελοποννήσου, λέγει ὁ Εὐστάθιος «ἄνθρωπος πολυμεμφὴς ἐφ' οἷς ὑπὲρ τὸ δέον ἔδρα,» εἶχεν ἰσχύσει τὰ μέγιστα παρὰ τῷ βασιλεῖ Μανουήλ· καὶ οἱ μὲν σωφρονέστεροι τῶν ἀντιζήλων αὐτοῦ ὠκονόμουν τὸν ἐαυτῶν φθόνον, ὁ δὲ Στέφανος Ἀγιοχριστοφορίτης, ὅστις δικαιοτέρον ἦτο νὰ παρωνυμῇται Ἀντιχριστοφορίτης, προσελθὼν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ βασιλικοῦ καταλύματος, ἀνέκραξεν ἀγανακτῶν εἰς πολλῶν ἐπήκοον, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ὁ μὲν δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μέτριοι ὁπωσοῦν ὄντες τὴν κακίαν, ὑφθύνονται καὶ βραβεύονται, αὐτὸς δὲ φαυλεπίφαυλος ὢν, καὶ ἀδυσσος πονηρίας, παρμελεῖται καὶ δὲν προάγεται. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσταθίου καταδεικνύεται ὅτι ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἄνθος κακίας, ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης δὲν ἐλογίζετο πολὺ τούτου καλῆτερος· καὶ ἐν τούτοις ὁ μὲν διετέλει ἰδιαιτάτος τοῦ βασιλέως σύμβουλος, ὁ δὲ εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀγανακτῇ διότι, χείρων ὢν αὐτοῦ, δὲν προετιμᾶτο. Χαρακτῆρες ἀλλόκοτοι καὶ πραγμάτων κατὰστασις ἔτι μᾶλλον ἀλλόκοτος, μαρτυροῦσα τὴν ἠθικὴν ἔκλυσιν εἰς ἣν περιέστη ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ πολιτεία ἔκλυσιν τῆς ὁποίας τὴν δεινότητα θέλει ἐκτιμῇσει ὁ ἀναγνώστης μανθάνων ὅτι ὁ Στέφανος αὐτὸς Ἀγιοχριστοφορίτης προήχθη τῶντι ἔτι ἐπὶ Μανουήλ εἰς ὑπατὸν τι ἀξίωμα, ἐπὶ δὲ Ἀνδρονίκου συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἀπέβη παντοδύναμος καὶ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκτελεστὴς τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντων φόνων. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἀναφάνεται Μαυροζώμης ὀνόματι Μανουήλ, ὅστις καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ἐπεδίωξε, καὶ τὸ παράδοξον γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ ἐγένετο τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου Καϊχοσρόη. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς Μεσσηνίαν· διότι πλησίον τοῦ Μελιγαλαῦ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βαλύρα γέφυρα ὀνομαζομένη καὶ νῦν τῆς Μαυροζούμενας. Ἄλλ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὴν τῆς Θεσσαλονίκης πολιορκίαν.

Παρεκτὸς τῆς ἐπικουρίας ἣν ἔλαβεν ἡ πόλις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμη μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, δυσπιστήσας μετ' ὀλίγον εἰς τὰ νικηφόρα ἀγγέλματα τοῦ στρατηγοῦ Δαβίδ Κομνηνοῦ, ἐπεμψεν ἄλλεπαλλή-

λως εἰς βοήθειαν αὐτῆς τὸν τε μέγαν δομέστικον τῶν ἀνατολικῶν Γίδον, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Πιχλιολόγον, καὶ τὸν Μανουὴλ Καμύττην καὶ τὸν Χοῦμνον καὶ ἄλλους· ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὸν παρακοιμώμενον Νικηφόρον, ὅστις ἔγραψε πρὸς τὸν Δαβίδ ἕτι ἐπέρχεται μετὰ στρατιᾶς ἀναριθμήτου, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον φοβεῖται μήπως οἱ Λατῖνοι, μαθόντες τὸν ἐπικρεμáμενον κίνδυνον, φύγωσι καὶ μείνῃ αὐτὸς κενὸς τοιαύτης ἄγρας. Εἰς δὲ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων τούτων, ὁ Χοῦμνος, ἐπέπεσε γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἤγαγεν αὐτοὺς ἀμηχανίαν, ὥστε αὐτοὶ βραδύτερον ὠμολόγουν, ὅτι ἂν τὴν ὥραν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ Χοῦμνος προσέβαλεν αὐτούς, ἐξώρμων συγχρόνως καὶ οἱ τῆς πόλεως, βεβαίως ἤθελον κυριεύσει ἀπάσας αὐτῶν τὰς μηχανάς, ἅπαν τὸ στρατόπεδον, πολλὴν δυνάμειοι νὰ ἐπαγάγωσι ζημίαν καὶ εἰς τὰς νῆας. Ἀλλ' ὁ Δαβίδ ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀνέβη εἰς ὑψωμὰ τι τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖθεν πανηγυρικῶς ἐθεώρει τὴν συγκροτουμένην μάχην, γινόμενος παίγνιον καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐμυκτήριζον αὐτὸν κραυγάζουσαι ὅτι καθελὼν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου χώρου, αὐτὸς προσανέβη αὐτόθι· ἀλλ' οὐδ' ἕνεκα τῶν ὀνειδισμῶν τούτων ἀνδρικώτερόν τι ἐφρόνησεν ἢ ἔπραξεν.

Ἦτο δὲ ἐν γένει ἐλεεινὸς ὁ Δαβίδ οὗτος καὶ ἐμαρτύρει πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς τῶν χρόνων τούτων Κομνηνοῖς ὅποσον εἶχεν ἐξαχρειωθῇ τὸ γένος τοῦτο μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μεγάλους αὐτοῦ ἡγεμόνας. Ἐμέμφοντο οἱ στρατιωτικοὶ ὅτι τὰ πετρόβολα τῆς πόλεως ὄργανα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰ τῶν πολεμίων, ὁ δὲ ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας τοῦ πράγματος, «καὶ τί ποιήσω» ἔλεγε, μηδὲν ἕτερον πράττων. Ἦκουεν ὅτι τὸ περὶ τὸν λιμέναν τεῖχος ἀσθενὲς ὢν κινδυνεύει νὰ καταληφθῇ, καὶ ἀπεκρίνετο δι' αἰσχρολογίας ἣν δὲν τολμᾶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχόμενοι ἐζήτουν βέλη, ὁ δὲ, καὶ ποῦ νὰ τὰ εὔρω, ὑπετονθόρυζε, καὶ ἔδιδε μηδέν, καὶ ἐν τούτοις ἡ πόλις κατεβάλλετο. Ἐθράυετο μηχανὴ καὶ ἐζητεῖτο ξύλον ἵνα ἐπισκευασθῇ, αὐτὸς δὲ παρελάλει ὅτι δὲν ἠξεύρει ποῦ ὑπάρχει. Ὀφείλων νὰ προνοήσῃ περὶ προμηθείας σίτου εἰς τὴν πόλιν, παντάπασι παρημέλησε τὰ περὶ τούτου, φροντίσας μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ συγκομιστάμενος τοῦ τιοῦτου κηλοῦ πλοῦτον παχύν, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ὁ

ἄθλιος οὐδὲν ἐπὶ τέλους ὠφελήθη, ἐνῷ ὁ λαὸς ἔπαθε λιμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἐκινδύνευσαν νὰ κατὰφάγωσιν ἀλλήλους, ἐὰν μὴ ἐπῆρχετο ὁ τῶν πολεμίων θρίαμβος. Ἀλλὰ καὶ ὕδατος ἔλλειψις συνέβη δεινὴ. Ἡ τῆς ἀκροπόλεως δεξαμενὴ, ἀργῶς ἔχουσα ἐκ μακροῦ, ἐδεῖτο ἐπισκευῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπισκευὴ ἐγένετο ὡς ἐκ θαύματος, ἀλλ' ὁ διαπράξας τὸ ἔργον Λέων ὁ Μαζιδᾶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ εἰσυχθῇ ἐπὶ τινος ἡμέρας ὕδωρ εἰς αὐτήν, ἵνα στεγανωθείσα φυλάττῃ ἔπειτα ἀσφαλῶς τὸ ὕδωρ. Ὁ Δαβίδ ὁμῶς διέταξε νὰ εἰσρεύσῃ αὐθημερὸν τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ σκεύους. Μενθάνει τοῦτο ὁ Μαζιδᾶς καὶ σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν ὅτι ματαίᾳ ἀποδίνει ὡς ἐκ τούτου ἡ γενομένη ἐπισκευή, διότι, ἀναλυομένης τῆς ὑγρᾶς τιτάνου, ἡ δεξαμενὴ ἐκενοῦτο ἅμα πληρωθείσα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἐπέμεινε, καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔμενεν ἄνευ ὕδατος, καὶ ἐξέλιπεν οὕτω ἡ τελευταία ἐλπίς ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τοῦ νὰ σωθῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλίσκομένης τῆς κάτω πόλεως. Ὁ δὲ Μαζιδᾶς κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ηὐτύχησεν ὅτι οὐδὲν ἔπαθε κακὸν ἔνεκα τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδωκε, διότι ἔσοι ἄλλοι ἐτόλμων νὰ μεμφθῶσι τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα ἢ πειλοῦντο, ὅτι θέλουσι δοκῇ, ἢ ἀνασκολοπισθῇ, ἐνὸς δὲ τῶν δημοτῶν καὶ ἐθραύσθῃ ἡ κεφαλὴ ἔνεκα τοιαύτης τινὸς παρατηρήσεως. Καὶ ἐνῷ οὐδεμίαν ἐδέχετο ὁ Δαβίδ παραίνεσιν, αὐτὸς οὐ μόνον οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραττεν, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσηκούσης τῷ ἀξιωματικῇ αὐτοῦ εὐπρεπείας ἐφύλαττε, καὶ ἀντὶ νὰ περιβάλληται τὰ συνήθη τοῦ στρατοῦ ὄπλα, καὶ νὰ ἐπιβαίνει ἐπὶ ἵππου εὐγενοῦς, περιεφέρετο ἐπὶ ἡμιόνου καθήμενος καὶ ἐνδεδυμένος ἱματισμὸν ἀλλόκοτον καὶ θηλυπρεπῆ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιτήδειον νὰ προφυλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν, εἰς τὰ ὅποια ὁμῶς, ἡξεύρομεν ἤδη, ὅτι ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἐκτεθῇ ποτέ. Ὅταν μεγάλη τις τῶν πολεμίων μηχανὴ ἔρριπτε μυκωμένη πέτρας ὀγκώδεις αἵτινες τὰς μὲν ἐπάλξεις κατήρειπον, τὸ δὲ τεῖχος ἐγύμνευεν τῶν φυλακῶν, ὁ πόρρω ἰστάμενος στρατηγὸς ἔλεγεν ἀταράχως «ἄκουε τὴν γραῖαν.» Ὅταν ἦλθον νὰ τῷ ἀναγγείλωσιν ὅτι τρυπᾶται τὸ τεῖχος ἔξωθεν, «τρυπητέον, ἀπεκρίθη χασμώμενος, καὶ ὑμᾶς ἔσωθεν.» «ὦ παῖγνια, ἀνακράζει ὁ Εὐστάθιος, δι' ὧν ἐσφαττόμεθα μὲν ἡμεῖς, αὐτὸς δὲ τὸν δύνουν βασιλέα ἐξέφευγε». Καὶ δικαίως τῇ

ἀληθεία ἐπιφέρει ὅτι ἂν καὶ ρηταὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους συν-
θῇ καὶ περὶ προδοσίας δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ὅμως ἡ τοσαύτη περὶ τὴν
ἄμυναν ἀμέλεια, μᾶλλον δὲ κακοβουλία, καὶ ἡ εὐχὴ ἦν ἐξήνεγκεν
ἐκ διαλειμάτων τοῦ νὰ ἐπιτμηθῇ ὁ τῆς ἀλώσεως χρόνος, ἵνα δια-
φύγῃ τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως οἵανδ' ἥποτε ἄλλην λαμβάνων τύ-
χην, εἶναι τοσοῦτον τῆς προδοσίας συγγενεῖς, ὥστε δυσκόλως δύ-
ναι δι' ἄλλου νὰ στιγματισθῶσιν ὀνόματος.

Τοιούτου λοιπὸν ὄντος τοῦ στρατηγοῦ, εὐκόλως θέλομεν ἐννο-
ῆσαι πῶς ἡ πόλις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ πλειότερον τῶν ἐννέα
ἡμερῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων ἔπραξαν ἔργα γενναῖα, μά-
λιστα δὲ ὁ Λέων Κουταλᾶς, ὁ Ἀβούδιμος Μανουήλ, ὁ Λέων Ἀγι-
σευφημίτης, ὁ Βασίλειος Τζύσκος, καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνό-
ματα δὲν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ πολλοὶ ὑπῆρχον ἐν τε τῇ πόλει καὶ
περὶ αὐτὴν οἱ εἰς προδοσίαν ρέποντες εἴτε ἀλλόφυλοι, εἴτε ἀπελ-
πισθέντες ἐκ τῆς ἀγρίας κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς ἀθλίας
πολιτείας τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δαβίδ· οἱ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρ-
μένιοι τῆς παρακειμένης Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ὁ Θεοφάνης
Προβατᾶς, ὅστις ἐκ Δυρραχίου ἔτι μετὰ τῶν Λατίνων φιλίως συνέ-
πραττε, καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ ἀδελφοὶ Χονναβίται,
ὥστε μάταιοι ἀπέβησαν οἱ τῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν
ἀγῶνες· τῇ δὲ 25 Αὐγούστου οἱ πολέμιοι ρήξαντες τελευταῖον τὸ
πρὸς τὸν λιμένα τεῖχος, εἰσώρμησαν ἀπανταχόθεν ἐντὸς τῆς πόλεως.
Τὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβεράν ταύτην στιγμὴν περιγράφει λαμ-
πρῶς ὁ Εὐστάθιος, πικρῶς πάλιν εἰρωνευόμενος τὸν στρατηγὸν
Δαβίδ.

«Τοῦ τοίνυν τείχους ἐκείνου παθόντος ὡς ἔπαθεν, ἐπεὶ περ ἡμέρα
διέφρασε, καὶ εἶδον τὸ ἐκεῖσε Χαρώνειον χάσμα οἱ τε ἐχθροὶ οἱ τε
ἡμεδαποί, ἐκεῖνοι μὲν συνέχασκον θηριωδῶς τοῦ λοιποῦ καθ' ἡμῶν,
ἡμῖν δὲ συμύσασσι ζύμπασα ἐκλείσθη ἐλπίς. Καὶ ἦν μὲν τὰ πρὸ
τούτου θρασὺς ὁ στρατηγός, κομπάζων πρὸς τοὺς εὖ εἰδότες τὸ
τεῖχος οὐκ εὖ πείσεσθαι, ὡς εἰ καὶ καταπεσεῖται, ὅμως αὐτὸς ἐπι-
λέγδην κρίνας τοὺς ἀρίστους τῆς στρατιᾶς τεῖχος σιδήρεον ἀντι-
στήσει, τὸ ἐκ τῶν ὅπλων, καὶ ἕως καὶ εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας
φύλαξ ἔσται τῆς πόλεως. Τότε δὲ ὁ μέχρι λόγου θρασὺς ρηξήνωρ,
τῇ τοῦ τείχους ρήξει διεκόπη τῶν αὐχημάτων καὶ μὴ μένων ὁ

αὐτὸς ἔμπαλιν ἐξένευσεν. Ἄμα γὰρ δόρυ ἐσκέψατο πολεμικὸν ἐπὶ τοῦ ρήγματος ἀναρριχησαμένου τῶν τινὸς πλωϊμῶν, οὓς ἀνδρικοὺς τὰ τοιαῦτα καὶ δεξιούς ἢ τοῦ Σιφάντου νχὺς ἐπλώϊζε (πειρατῆς δὲ ὁ Σιφάντος, ἐκὼν προσχωρήσας τοῖς Σικελοῖς κατὰ τινὰ ρήτρην τὴν συνδύζασαν· ὅς καὶ ἡμᾶς ἐλὼν ἐξένισε, — ρητέον γὰρ οὕτως—ἐπὶ νεὼς τῆς κατ' αὐτόν, ὡς καὶ ὑποκαταβάντες λόγῳ βραχὺ παραστησόμεθα) ἅμα γοῦν οὕτως εἶδεν ὁ τρέσας Δαβίδ, καὶ ἅμα κατόπιν βαλὼν τὰς ἀνδρικὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς οὐδὲ λεπτόν συστείλας ὥρας, ἔδειξε μετὰφρενα τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τῶν στρατιωτικῶν φωνούντων λεωφορουμένη βοῇ τὸ «Κομνηνέ, στάμα καὶ πέζευμα,» ὁ δ' ἐπιτελεύτιον οἶον ἀντιμύζας τὸ «καθαλίκευμα» καὶ τὸ «καθὰ μὲ βλέπετε,» ἐπόθει μὲν ἴσως παρατυχεῖν που τὸ τηνικαῦτα Πήγασόν τινα, δι' οὗ πτερύσσεται εἰς ὄρος εἴθε ἢ εἰς κύμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, ἠρκέσθη δὲ ὅμως τῇ φίλῃ ἡμιόνῳ, ἣ καὶ τότε φέρειν αὐτὸν ἔλαχε. Καὶ παραδειγματικῶς προφεύγων, τρυφερός ἰδεῖν, εὖφος τὴν ἀναβολήν, ἄτριπτος ὅπλοις τὰς χεῖρας, γυμνασίῳ πρέπων, ἀμίαντος αἵματι, εἶχεν ὥσεί καὶ κτίλος ἐφεπομένους τοὺς ἅπαντας παρά τι ὀλίγον· ἦσαν γὰρ ἐν τοσούτῳ πλήθει καὶ μεγάλθυμοι ἄνδρες, οἱ καὶ ἀντισταθέντες ἐν τῷ τὸν στρατηγὸν ἀνετα διώκειν ἑαυτὸν εἰς φυγὴν, οἱ μὲν ἔπεσον μακαρίως καὶ εὐγείῳς, οἱ δὲ γενναῖα δράσαντες ἐνδεδώκασιν, ὅπου γε καὶ τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο δόρυ, καὶ οἱ συναναβάντες τὴν ἀρχὴν βάρβαροι κατεσείσθησαν ὑπὸ τινων ἡμετέρων πολιτῶν, οὐκ οὖν γε στρατιωτῶν. Οἱ δὲ πολῖται καὶ κατὰ κράτος ἀντέσχον, ἕως κυκλωθέντες εἶδον κίνδυνον, οὐ πτυρέντες δείγματι πανικῶ τῷ τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ μεμνημένοι βλάπτειν ἔσω μάλιστα πόλεως οὓς καὶ ἐκτὸς ὥρμαινον σίνεσθαι, εἴπερ ἀφίεντο. Ὁ δὲ ἐτροχάλωθησαν οὗτοι κύκλωμα, οὐκ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ἀλλὰ τῶν εἰσδραμόντων βαρβάρων ἐκ τῶν ἐφ' ὧν πυλῶν, ὅς ὁ στρατηγὸς ἀνεωγμένος ἔωθεν τοῖς ἐχθροῖς ἐχαρίσατο εἰς παρείσδυσιν ἄπονον, ἐπειδὴν ἐγχειρήσας φυγεῖν ἐπέτρεψε τῷ κατεπανανεύοντι συναναφεύγειν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἔασαντα τὰς πύλας, αὐτὸν δὲ τὸν ἐκείνου φάναι λόγον, πυρέσσειν, ὡς οἱ ἀκηκοότες διδάσκουσιν.» Οὕτω δὲ γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι ἤρχισαν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν δεινοτάτην, μὴ φεισθέντες μήτε γυναικῶν, μήτε παίδων, μήτε ἐμβρύων, μήτε ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ

τόπων, καὶ πᾶσαν ἐπινοήσαντες μηχανὴν πρὸς ἀνεύρεσιν παντὸς ὅ,τι τίμιον ἠδύνατο νὰ κρυβῇ. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν οὕτω πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πεσόντων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰς χιλιάδας ἑπτὰ καὶ ἐπέκεινα, περιλαμβανομένων καὶ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ νικηταὶ ἠξίωσαν ὅτι μόνον πεντακισχίλιοι συνεποσώθησαν οἱ νεκροί, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν ἠρίθμησαν εἰμὴ τὰ εὐρεθέντα ἀμέσως πτώματα, ἐνῶ πολλοὶ συγκατεκάησαν μετὰ τῶν οἰκιῶν ὅσαι ἐπυρπολήθησαν καὶ ἄλλοι ἄλλως ἀφηνῶς ἐθανατώθησαν, μέχρις οὗ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ, κατέπαυσε τοῦτο τοῦλάχιστον τὸ μέγα δεινόν.

Ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης τραγωδίας προκύπτει παρήγορος ἡ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ καὶ ἱεροῦ ἀνδρός, ὅστις προΐστατο τότε τοῦ τῆς Θεσσαλονίκης θρόνου. Ὁ Εὐστάθιος ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπετράπη τῆς προαιρέσεως ταύτης τὸ μὲν διότι ὁ λαὸς εἶπεν ὅτι ἂν ἐκεῖνος ἀναχωρήσῃ οὐδὲ αὐτοὶ θέλουσι μείνει, τὸ δὲ διότι ἐφοβήθη τὸν κοινὸν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου φόβον, μήπως δηλαδὴ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὅθεν ἀφοῦ ἐξάπέστειλεν ἐγκλίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀφοῦ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ μηδὲν δυναμένους νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ κινδυνευούσῃ πόλει, ἀλλὰ μόνον νὰ αὐξήσωσι τὸ ἐπικρατοῦν δέος, προέτρεψε νὰ σωθῶσιν, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ, εὐελπὶς ὅτι ἴσως ἀποδῇ ἀγαθοῦ τινος πρόξενος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐψεύσθη ἡ ἐλπίς αὕτη, Δι' ὅλης τῆς πολιορκίας δὲν ἔπαυσεν ἐλέγχων καὶ ἐξονειδίζων τὸν ἄθλιον στρατηγὸν καὶ καταγγέλλων τὰ ἐκάστοτε γινόμενα σφάλματα, καὶ ἀπαιτῶν εἰ καὶ ἐπὶ ματαίῳ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εἰσώρμησαν οἱ πολέμιοι, πολλοὺς ὑπέστη κινδύνους καὶ πολλὰς ἔπαθε συμφοράς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατάρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸν κόμητα Ἀλδουίνιον, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὁποίου περιεποίησε παραμυθίας τινὰς εἰς τοὺς περισωθέντας συμπολίτας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ὁ Εὐστάθιος ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἀπεκδεχόμενος τὸ πεπρωμένον τέλος· ἐκεῖ εἶδεν ἐπὶ τινὰς ὥρας καὶ ἔπαθε μυρία καὶ καὶ μέχρις οὗ ἐνέβαλε καὶ εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον σπεῖρα ἀγρίων κατακτητῶν, οἵτινες κρατοῦντες ἀνατεταμμένα τὰ ξίφη, ἤρπασαν

ἀπὸ τοῦ πώγωνος τὸν πρεσβύτεν καὶ ἀπήγαγον ὠθοῦντες, ὑβρίζοντες, κονδυλίζοντες καὶ κατὰ πάσαν στιγμὴν ἀπειλοῦντες ὅτι θέλουσι βάψει τὰ ξίφη των εἰς τὰ σπλάγνα του. Οὕτω δορυφορούμενος ἔφθασε μέχρι τοῦ πολιτικοῦ ἵπποδρόμου. Ἐκεῖ εὗρον οἱ δῆμιοι αὐτοῦ ἓνα τῶν πειρατῶν, οἵτινες μετέσχον τῆς ναυτικῆς τῶν πολεμίων στρατιᾶς, τὸν προμνημονευθέντα Σιφάντον, ὅστις ἔφιππος ἱστάμενος, παρεμόνευεν ἀξίαν λόγου τινὰ λείαν. Καὶ ἅμα ἰδὼν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀπαγόμενον, ἔβαλε χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ ἐπὶ πλεόν κοπιᾷ ὁ ἱερός ἀνὴρ, ἀληθῶς δὲ ἵνα πάθῃ ἕτερα χείρονα κακὰ. Τῷντι ἀφοῦ ἐπὶ μικρὸν ἀφέθη νὰ καθήσῃ ἐν τινι μικροκαλύβῃ, καὶ ἔφαγεν ἄρτον ξηρόν, καὶ ἔπιεν ὀλίγον ὕδωρ, οὗ πλείστην εἶχε χρεῖαν ἡ ζέουσα αὐτοῦ καρδίᾳ, προσεκλήθη νὰ ἐπιβῇ εἰς ἵππαρίδιον, καὶ ἀπήχθη εἰς τὸν ναύσταθμον διὰ μέσου σωρείας νεκρῶν ἀτμιζόντων αἵμασιν, ὧν ἡ θεὰ ἐκίνησε τὰ δάκρυα αὐτοῦ. Ἐπιβιθασθεὶς δὲ εἰς τὴν ναῦν τοῦ Σιφάντου, ἥτις ὡς καὶ πάσαι αἱ λοιπαὶ ἔγεμεν αἰχμαλώτων, ἐζητήθη λύτρα τέσσαρας χιλιάδας χρυσῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίθη ὅτι μηδὲ ἄμμου ἢ χώματος δρᾶκα ἔχει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοσοῦτον χρημάτων πλῆθος, τὸν ἐβεβχίωσαν ὅτι ὀλίγα μάλιστα εἶναι τὰ ἀπαιτούμενα παρ' ἀνθρώπου, ὅστις προΐστατο ἀρχιεπισκοπῆς δωροφορούσης αὐτῷ κατ' ἔτος κεντηνάρια ἑκατόν, ἥτοι ἐπτακοσίας εἴκοσι χιλιάδας χρυσῶν, ὅπερ ἴσως ἦτο ἀληθές ὡς πρὸς ἄρπαγὰς τινὰς καὶ καταχραστὰς προκατόχους καὶ διαδόχους τοῦ Εὐσταθίου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν κελὸν κάγαθόν τοῦτον ἄνδρα ἦτο καθαρὸς μῦθος· διότι μετ' ὀλίγον ἐνόμισεν ἑαυτὸν εὐτυχῇ λαβὼν παρὰ τινος ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἀφοῦ δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν μόλις ἠδυνήθη νὰ πορισθῇ 50 χρυσᾶ. Ἐν τῇ νηὶ λοιπὸν τοῦ Σιφάντου διέτριψε καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπὶ τῇ καρδοχίᾳ, ὡς λέγει, τῶν χιλιάδων ἃς ἐπέγραψαν αὐτῷ οἱ μεγαλοπρεπεῖς πειραταί. Τῇ δὲ ἐπαύριον, εἴτε διότι ὁ Σιφάντος ἀπηλπίσθη τοῦ νὰ λάβῃ ὀβολὸν παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος, εἴτε διότι ἄλλοι ἰσχυρότεροι αὐτοῦ πολέμιοι ἀπήτησαν τὸν ἄνδρα, ἀπήχθη οὕτως μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς πρὸς τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, ἐκεῖνον ὅστις ἐγένετο πρωτουργὸς τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. Παρ' αὐτῷ εὗρεν ἄγριόν τινα Γουλιέλμον, ὅστις πλησιάσας πρὸς αὐτὸν κατακείμενον, ὡς οἷά τις ἐρυννὶς τραγωδικῇ ἔχων ὡς ἐκείνη καὶ δᾶδας, διότι ἦτο ἤδη νύξ, ἤρ-

χισε ν' ἀναθεματίζῃ ἐπανειλημμένως τὸν μὴ φονεύσαντα αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτησεν ὁ Εὐστάθιος τί τὸ αἶτιον τοῦ φονευτέον αὐτόν εἶναι, κατ' ἀρχὰς ἐπέμενεν ἐκεῖνος βεβαιῶν ὅτι, ἂν πρῶτος τὸν συνελάμβανε, δὲν ἤθελεν ἔχει πλέον κεφαλὴν, διὰ τὸν λόγον δῆθεν ὅτι πιστὸς ὢν τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἦτο ἄπιστος τῷ Θεῷ. «πρὸς ἅπερ ἡμεῖς, ἐπιφέρει εἰλικρινέστατα ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὑπουλευσάμενοι, ποικίλα λαλήσαντες ἢ λαλαγήσαντες πρὸς ἄνδρα μινόμενον (ἡγάπῳμεν γὰρ ἔχειν κεφαλὴν) μόλις ἐξημερώσαμεν τὸν ἀτίθασσον, ὡς καὶ ἀσπάσασθαι ἡμᾶς καὶ εἰς χεῖρα φιλήσαντα οἷχεσθαι». Διατρίψας δὲ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ Κομνηνῷ μετὰ πολλῶν ἄλλων συναιχμαλώτων, ἐκομίσθη ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς κόντους, ἢ μᾶλλον, λέγει, τοὺς κόμητας «μισῶ γὰρ τὸ ἀκράτως βάρβαρον». Ἐκεῖ παρέμεινεν ὡσαύτως ἡμέρας τινὰς, μέχρις οὗ ἀπεκατέστη τελευταῖον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ. Εὗρε δὲ τὸν ἱερὸν οἶκον εἰς ἐλσεινὴν κατάστασιν καὶ ἄνω κάτω γενόμενον ὑπὸ τῶν κατασχόντων αὐτῶν πολεμίων, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐν αὐτῷ διατρίβοντες μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀρχιερέως καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα τὸ δὲ χεῖριστον ἀσχημονοῦντες. Διότι καταφυγόντος τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ κατὰ τὸν οἶκον κηπίδιον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μικρότατον λουτρόν, ὡς εἰς ἄσυλόν τι, οὐδ' ἐκεῖ δὲν ἄφινον αὐτὸν ἥσυχον οἱ ἄλιτῆριοι. Ἐνῷ παρεκάθητο μετὰ τῶν περὶ αὐτόν εἰς τὴν πτωχικὴν αὐτοῦ τράπεζαν, ἐκεῖνοι, «ἐγγίσαντες, εἷτα στραφέντες καὶ τὰ περὶ τὴν ἑδραν γυμνώσαντες καὶ εἰς ἔκκρισιν ὑφιζήσαντες, κατεστοχάζοντο ἐξ ἐναντίας ἡμῶν ἀποκοντοῦν τὰ περιττὰ τῆς γαστροῦ, ρυιτκόμενα καθ' ὕδωρ διὰ τὰς ὀχετηγοὺς σταφυλὰς (διότι φθινοπώρου ὄντος, εἶχον τραπῆ εἰς πολλὴν σταφυλοφάγιαν). Καὶ ἐποίουν οὕτω».

Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ μεγάλη καὶ πλουσία τῆς Θεσσαλονίκης πόλις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἐβδομάδας πάσχουσα τὰ πάνδεινα. Οἱ μὲν πολλοὶ φόνοι καὶ αἱ σφοδραὶ ἀρπαγαὶ καὶ τὰ χεῖριστα κακὰ ἐκόπασαν μέχρι τινὸς μετὰ μεσημβρίαν τῆς 24 Αὐγούστου, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἄλωσις, ἐξ ἐπιτάγματος τῶν κομήτων. Πᾶσαι ὁμῶς σχεδὸν αἱ οἰκίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ πᾶσαι αἱ τροφαὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀνηλίσκοντο, οἱ δὲ πολῖται περιεφέροντο ἄστεγοι, πεινῶντες, διψῶντες, ριγοῦντες, διότι ἐστερήθησαν

καὶ αὐτῶν τῶν ἀπλουστέρων ἱματίων καὶ κατήντησαν γυμνοί. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τοῦ λόγου ὁ Εὐστάθιος, περιγράφει τὰ ποικίλα μηχανήματα, ἅπερ ἐσοφίζοντο οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἵνα καλύψωσι τὴν γύμνωσιν, εἰς τρόπον καταδεικνύοντα ὅποσον ἡ ποικίλη αὕτη φύσις ἤξευρε νὰ συγκιρνᾷ πάντοτε τὸ ἄστετον μετὰ τοῦ τρηγικοῦ. Ἀφοῦ εἶπεν ὅτι πλεῖστοι τῶν πολιτῶν κατήντησαν γυμνοί, ἐπιφέρει. «Καὶ εἴθε μὲν γυμνοί, ὡς ἂν που ἐλεοῖντο ἐκ τῶν γυμνωσάντων· νῦν δὲ σοφίζομεναι τὴν ἑνδυσιν διὰ τὸ ἄλλως καθ' ὅψιν αἰσχρόν, οὐκ' εἶχον ἔλεον, οἷς τῆς ἀνάγκης ἐκάστω, εἰ καὶ ἄναλλον, ἀλλ' οὖν τινὰ στολὴν ἀφοσιούσης, ὁποῖαν ἰδὼν ὁ μὲν ἔξω πένθους γελάσοι ἂν διὰ τὸ σκηνικώτερον, ὁ δὲ συγγεγευμένος τοῦ πάθους οὐκ ἂν ὀκνήσοι μὴ ἐκθανεῖν λυπούμενος. Ἐτρίπησέ τις ψίαθον καὶ περιβαλόμενος ἔκρυπτε μόλις τὴν προσθίαν αἰσχύνην, καὶ ἡγάπα οὕτω καλυψάμενος, εὐδαίμων αὐτὸς τῇ πρὸς ἑτέρους παραβολῇ, ὅσοι τὸ κατὰ χεῖρα θέναρ καὶ τὰ δάκτυλα καθά τι παραπετάσμα προθέμενοι καὶ κρύπτοντες ἅπορ ἐχρῆν, ἠρχοῦντο, μὴ ἔχοντες ὅ,τι πλέον δράσουσι. Καὶ ἦν μὲν καὶ αὐτὸ οὐ θέας ἄξιον· εἰ δὲ καὶ γυναῖκες τοῦ πάθους ἐκοινώνουν τοῦδε, τί δὴ ἔλαμπεν ἡλιος ὡς καὶ τοιαῦτα καθορᾷ;». «Αἱ δὲ κεφαλαὶ τῆς μὲν πλείουσι ἦσαν ἀκτακάλυπτοι τῶν Λατίνων οὕτω σκευωρησάντων, ὡς ἂν ἔχοιμεν τὸ ὁμόστολον. Καὶ τοῦτο μὲν οἱ δυνάμενοι ἔπασχον· ὅσοι δὲ τὰ τῆς κεφαλῆς οὐκ εἶχεν ἀπαθῶς, ἀλλ' ἔδει κατακεκαλύφθαι αὐτὰς διὰ τὸ ἄρρωστον, ἀλλ' αὐτοὺς βλέπων τις παντοῖος ἂν τὴν λύπην γένοιτο, τῇ ποικιλίᾳ τῶν βλεπομένων συμπερικαλόμενος. Πῆλον μὲν γὰρ ἀσκητὸν περιτεθεῖσθαι οἱ εὐτυχέστατοι κατεπλούτουν· τῶν δ' ἄλλων οἱ πλείους ψίαθων πλέγματα ἢ σχοινίων ἢ καλάμης ἐσχεδίαζον εἰς τοιαύτην σκέπην, τὰ πολλὰ καὶ διατετρημένα τὴν κορυφὴν κατὰ καπνοδόκην, τὰ μὲν εὐρύτως καταβοσκησάμενου, τὰ δὲ καὶ κατὰ βαρβαρικὸν ἄθυρμα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ πρὸς τέχνην, ἵνα διὰ τοῦ τρήματος ὁ πῆλος, οἷα καὶ τις χώνη τοῖς διψῶσιν, ἐνερεύγηται συμβολήν. Καὶ ἦσαν οἱ πάντες ἐκ τῶν τοιούτων στολισμάτων, ὧν πολλοῖς ἐνέλαμπον, ὡς οἷά τινες πορφύρεοι λίθοι, πληγαὶ πορφύρουσαι τῷ ἐξ αἵματος λύθρῳ, θέσμη καὶ δυσπρόσοπτον καὶ δυσεῖκαστον, τὸ μὲν οἷς ἐκ νερτέρων ἦλιν ἐδόκουν, σκιαί τινες αἰσσοῦσαι, τὸ δ' ὅτι τοὺς κατὰ φύσιν χαρκατῆρας οὐκ ἔτ' εἶχον διὰ τὸ ἑνδον που ἀναχωρῆσαι ἢ καὶ τέλειον ἐκλι-

πεῖν τὸν φίλιον χυμόν, δι' οὐπερ ἐξάνθεϊ τὸ ἐρύθημα. Ἦν οὖν ἔργον γνωρίσαι καὶ τὸν πάνυ ἐν τούτοις φίλτατον· καὶ ἕκαστος ἀνθρώπου ἕκαστον, ὅστις ποτ' ἂν καὶ εἴη, διὰ τὸ κατὰ χρόαν πάντων ὁμοειδές καὶ διάφορον κατ' οὐδέν».

Ἀλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα ὑφίσταντο οἱ κάτοικοι. Ὅσάκις ἀπῆντων αὐτοὺς οἱ κατὰκτηταὶ κατέπτυσον, ὤθουν, ἐσκέλιζον, κατέβρεχον ὕδρεις καὶ ἐμυκτῆρίζον αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχεν ἐκστρατεύσει ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς Ἰωάννης, οἱ δὲ ταλαίπωροι τῆς Θεσσαλονίκης κάτοικοι πολλάκις ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἔλεγον ὅτι θέλει ἐπέλθει ὁ καλὸς Ἰωάννης ἢ ὁ Καλοῖωάννης, ἵνα σώσῃ αὐτούς, ἐνῷ ἐκεῖνος διέτριβε ἐπὶ κυνηγέσι ἐν Φιλιππουπόλει, ἥδη οἱ νικηταὶ ἐπεσφράγιζον πάντοτε τοὺς ποικίλους αὐτῶν κατὰ τῶν νικηθέντων μυκτηρισμούς καὶ κολαφισμούς, λέγοντες ἐν εἵδει ἐπωδῆς· «ἐλθέ Καλοῖωάννη· ἐλθέ Καλοῖωάννη.» Καὶ οὐδὲ νὰ λυπηθῶσιν οὐδὲ νὰ μειδιάσωσιν ἐπέτρεπον αὐτοῖς ἀτιμωρητεῖ· ἀλλ' εἰ μὲν ἀπῆντων τινὰ σκυθρωπάζοντα, «διάβωλε, τί στενάζεις;» τὴν ἔλεγον, ὡς ἂν ἀπαιτοῦντες νὰ χαίρωσιν ἐφ' οἷς κακῶς ἔπασχον· ἐὰν δὲ πάλιν συνέπιπτε νὰ μειδιάσῃ τις, «τί γελάς, ὦ διάβωλε;» ἐκραύγαζον σχηματίζοντες τὴν χεῖρα εἰς γρόνθον κατὰ τοῦ θύματος αὐτῶν, διότι ἐνόμιζον ἢ ὅτι καταγελάτῳ τῶν λατινικῶν πράξεων, ἢ ὅτι ἀγαθὸν τι προσδοκᾷ. Καὶ ἂν τινες τῶν οἰκοδεσποτῶν τῇδε κάκεῖσε φερόμενοι ἀνεπόλουν τὴν οἰκίαν εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἐπλησίαζον εἰς αὐτήν, καὶ ἐπεχείρουν νὰ εἰσέλθωσι, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδεξιοῦντο φιλικῶς καὶ ἐκαλοῦντο νὰ φάγωσι καὶ νὰ πίωσι. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἡ σκηνὴ μετέβηκεν ὅψιν καὶ διὰ ποικίλων βασάνων κατηναγκάζοντο νὰ ὁμολογήσωσι ποῦ ἔχουσι κεκρυμμένα τὰ πολύτιμα πράγματα. Ἦσαν δὲ αἱ βάσκανοι· «κρεμάθραι καὶ αἰκισμοὶ καὶ ἐξ ἀχύρων καπνοὶ καὶ ἕτερα κινότροπα κακὰ ἐπὶ χρημάτων ἐκφάνσει καὶ δόσει· ὧν διδομένων πάλιν κύκλος ἐν τοῖς αὐτοῖς. Ἀναρτήσεις γὰρ τοῦ ἀθλίου καὶ κατὰφορὰ βαρεῖται πληγῶν, ἕως ἂν ἢ ἐμπλησθῶσι τῶν ποθουμένων οἱ δῆμιοι, ἢ ἐλεήτωσι.» Τινὲς δὲ καὶ ἐθελοντῶθησαν ἐν ταῖς τοιαύταις περιπετείαις, ὅπως συνέβη εἰς τὸν ἀγαθὸν καὶ πλούσιον ἄνδρα Κωνσταντῖνον Κεκαλε-
 σμένον, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀφ' οὗ ἐπανειλημμένως βρασανισθεὶς, πολλὰ μετὰ ἐκάστην βάσανον ἔδωκε χρήματα, ἔπειτα ταραχθεὶς τὴν κεφαλὴν ἠπείλησεν ὅτι θέλει καταμηνύσει τὰ γινό-

μενα εἰς τοὺς κόμητας· τότε ὁμῶς «οὐκ ἔσχεν ἔτι κεφαλὴν, ἀλλ' αὐτὴ μὲν κατεχώσθη που ἐκκοπεῖσα, ὁ δὲ λοιπὸς Κωνσταντῖνος ἐξερρίφθη νεκρὸς ἀβοήθητος.» Καὶ οὐδὲ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἐσεβάσθησαν οἱ πολέμιοι συλήσαντες αὐτοὺς ἀνηλεῶς, εἰσερχόμενοι ξιφῆρεις, ἐνῶ ἐτελοῦντο αἱ ἱεροτελεστίαι, καὶ ἀπειλοῦντες καὶ ἐμπαίζοντες καὶ ἄλλως ἀσχημονοῦντες.

Τὶ παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ἐὰν τὰ μεταξὺ τῶν δύο φύλων καὶ ἐκκλησιῶν μίσση ἐκορυφώθησαν; Ὁ ἀγαθὸς Εὐστάθιος ἐπεχείρησε πολλάκις νὰ ἐπιβάλη χαλινὸν εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς πραττομένοις καὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τινὰ δείγματα μετριοπαθείας τῶν νικητῶν, τὰ ὅποια ἐνίοτε ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ σφόδρα ἀμφίβολα. «Ἐχω καλὸν τι ἐνταῦθα τῶν βαρβάρων εἰπεῖν, λέγει που λ. χ., ὅτι φονεύειν τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιβιλλόμενοί τινες ἀπέσυρον αὐτοὺς ἔξω γοῦν, καὶ οὕτω καθήρουν.» Ὁμολογεῖ ὅτι ὅσα ἔπαθον ἤδη οἱ Θεσσαλονικεῖς ἦσαν δικαία ἀνταπόδοσις τῶν πρὸ τριετίας γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῶν. Ἀποδίδει καὶ χάριτάς τινας εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας, τὸν κόμητα Ἀλδουῖνον. «Τοῦ δὲ κόμητος τούτου ἐκεῖνο μάλιστα τὸ καλόν, εἰ καὶ ἄλλως εἶχέ τι καὶ κακὸν συμμιγές, παρὰ καὶ καλῶ κακὸν θεμένης τῆς φύσεως, κρατῆρος τοιοῦτον κερασμένης αὐτῷ. Εἶχε μὲν γὰρ τὸ Λατινικὸν ὑπούλως περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς, καὶ συχνὸν αὐτοῖς ὑπ' ὀδόντας ὡς ἀνάθεμα τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἅπαν τὸ πολιτικὸν κατασφάζασι, καὶ τὸ διὰ τί κεφαλὰὶ ἐπικάθηνται τοιούτοις σώμασι; καὶ ὅτι τὸ τούτων αἷμα οὐ ποιεῖ σύγκρασιν πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ὅτι παρὰ κλητεύσομεν τὸν ρῆγα (τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δηλαδὴ) καὶ πεσοῦνται μὲν πάντες οὗτοι, ἀντεισοικισθήσονται δὲ κατὰ μόνους Λατῖνοι, καὶ οὕτως ἅπαντα καλὰ ἔσονται. Οὐκοῦν ἀκόλουθοι τούτοις ἀπειλαὶ καθ' ἡμῶν, καὶ ρίπισμα ὅσαι ὥραι τοῦ κατὰ τὸν κόμητα θυμοῦ ἐκ διαβολῶν, καὶ ἀναφώνησις τῶν ἐνδιαβαλλόντων τὸ αὔριον, αὔριον καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἅπας εὐθὺς περὶ ἡμᾶς. Καὶ ἦν ἀνάγκη κοπιᾶν, καὶ λαλεῖν, καὶ ἐποιοῦμεν οὕτω συχνά, πολυτρόπως πονοῦμενοι. Καὶ Θεοῦ χαριτοῦντος ἐπείθομεν, καὶ τοῦτο πλειστάκις, διὰ τὸ τὸν ἄρχοντα ρέπειν ἐκεῖσε· καὶ οὐ πρῶην ἀνήκαμεν, ἕως τὸ τελευταῖον παντοῖοι (οὐ λέγω τὰ εἰς ὀμιλίαν, ἀλλὰ δημηγορίαν) γενόμενοι καὶ δικαιολογησάμενοι καὶ

οὐδὲ κολακείας ἀπεσχημένοι καὶ χαριεντισάμενοι, καὶ ἐμβριθῶς δέ τι λαλήσαντες καὶ μεμφάμενοι μὲν τὴν τῶν συγκλύδων Λατίνων δεινότητα, ἔπαινον δὲ τῶν Θεσσαλονικέων προενεγκόντες καίριον, καὶ ὅλους τοὺς λόγους πολυειδῶς ἁρμοσάμενοι, καὶ οἰκονομήσαντες πρὸς ἀνθρώπους ἀγρίους κατὰ τι ἀμυδρὸν ἀπήχημα γραφικῆς ἐλέγξεως καὶ ἐπιτιμήσεως καὶ παρακλήσεως, οἱ καὶ κατὰ καιρὸν εἰρήνης ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἄτολμοι ὄντες ποιεῖν τὰ εὐαγγελικὰ εἰς ἄκρατον, ἵνα μὴ πάσχοιμεν ἀβούλητα, ἐβεβαιώσαμεν τὸν ἄνδρα, καὶ εἰς ἔμπεδον καταστήσαντες περιηγάγομεν διομόσασθαι ἢ μὴν μηκέτι φόβον ἐπαρτηθήσεσθαι φόνου ἢ τινος ἐτέρου κακοῦ τοῖς ἐκλωκόσι. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀνεπαυόμεθα, ὅσον ἦν ἐγγωροῦν. Ἐνεχώρει δὲ μὴ εἰς τὸ πᾶν παρὰ γε τοῖς οὕτω μισορωμαίοις Λατίνοις».

Ἄλλ' ὅσηδ' ἥποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιείκεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ ποιμενάρχου τῆς Θεσσαλονίκης, αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας ἔπασχον οἱ ὁμογενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόδοξοι δὲν ἦτο δυνατόν να μὴ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπεκράτει τῆς μετριοπαθείας. Ὅθεν ὀνομάζει τοὺς κατακτητὰς ἀγριολατίνους. Ὀνομάζει αὐτοὺς Ὁζόλας. (Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον μετὰ τὰς ἐν τῷ κηπιδίῳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς σκηνάς ;) Ὁμιλῶν δὲ περὶ τῶν καταπίεσεων ἃς ἔπασχον οἱ κάτοικοι καὶ ἀπὸ ἄλλων πολεμίων, βεβαιοῦ ὅτι «λατινικῶς καὶ αὐτοὶ ἡμῖς ἀπέπνιγον.» Διότι ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολέμιοι, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ Ἀρμένιοι τῆς Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμελίκου, ἐξ ὧν κατὰ τῶν Ἀρμενίων μάλιστα πολλὴν αἰσθάνεται ἀποστροφὴν ὁ ἀρχιερεὺς. Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπειδὴ ἡ περὶ τὰ ὕβρια μάλιστα κρέατα κατὰχρησις καὶ ἡ περὶ τὸν νεογνὸν καὶ βρασμاتیαν οἶνον πολυποσία, οὐκ ὀλίγον ἐπροξένει εἰς αὐτοὺς θάνατον, ὁ Εὐστάθιος ἀνομολογεῖ τούτου ἕνεκα ἐπανειλημμένως χάριτας ἰδίως εἰς τὸν βραστίαν ἐκεῖνον. «Τὸν δὲ συχνὸν τοῦτον λατινικὸν θάνατον αὐτὸς ὁ Ἀλδουίνος ἐτράνωσε, περίλυπος φάμενος ὑπὲρ χιλιάδας τρεῖς μεγάλων αὐτοῖς ἀνθρώπων ἐκ νόσου πεσεῖν. Σωρὸς οὗτος ἡδὺς ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀντεσῆκου πρὸς τὴν ἐξ ἡμῶν στοιβήν. Συνριθμουμένων δὲ γε καὶ τῶν ἐν πολέμῳ πεπτωκότων εἴχαμεν παραμυθίαν πλείονα. Ὁ αὐτὸς γὰρ αἰτιώμενος ἄλογον ἀντιστασίαν

ἡμῶν καὶ ζημίαν ἐντεῦθεν τοῦ ρηγός, ἐξετραγώδησεν ὑπὲρ τρισχιλίου πεσεῖν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ τείχους ἔξω καταπιπτομένων βελῶν, δίχα γε τῶν ἐν προνομαῖς πιπτόντων ἢ καὶ ἄλλως, ὥς ὁ τοῦ πολέμου κύβος ἔρριπτε καὶ ὁ τῆς δίκης τροχὸς κατεκύλιεν, εὐστροφα περιφερόμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ λιμὸς ἀπῆγεν· ἐστενοχωρεῖτο γὰρ καὶ σφίσι τὰ ἀναγκαῖα».

«Καὶ οὕτως ἡμῖν ἐπεσταλάττετο νέκταρ παραμυθίας τῇ ὑποκαταβάσει τῆς πολεμίου στρατιᾶς, ἣν οἱ δεξιῶς φιλιωθέντες ἡμῖν Λατῖνοι (πολλοὺς γὰρ ὑπηγάμεθα, πραγματευόμενοι τὰ ἐκ Θεοῦ) ἐξεκάλυπτον, ὑπὲρ ὀγδοήκοντα χιλιάδας πεζῇ ἐπελθεῖν· ὧν χίλιοι μὲν πεντάκις φερέγγυοι ἐμαρτυροῦντο ἵπποτάι εἶναι, πεντήκοντα χιλιάσι ρωμαϊκαῖς ἐναντία κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν ἀντιδραμεῖν, τῶν δὲ λοιπῶν, οἱ μὲν ἵπποτοξόται ἦσαν, οἱ δὲ ψιλῆται, καὶ ἄλλως δὲ μεθ' ὅπλων χρήσιμοι. Καὶ τοσοῦτοι μὲν τὸ πεζόν, τὸ δὲ νχυτικόν—ἀλλ' αὐτοὶ δῆλοι κατ' ἀριθμὸν τὸν ὑπὲρ διακοσίας νεῶν, σὺν γε ταῖς πειραταῖς· ὅφ' ὧν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν πιεσάντων ἡμᾶς ἐξεθλίβημεν τῆς ζωῆς, καὶ οἱ μὲν θανάτῳ κατεσπάσθημεν, οἱ δὲ τοῦ Ἀδου τὸ στόμα συγκλείσαντος οἷς οἴμι κεκόρεστο, ἡμιθνήτες ἐμείναμεν.»

Ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ ἤδη διχτί τοσοῦτον ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὴν προκειμένην τῆς Θεσσαλονίκης ἄλωσιν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὅτι σώζεται περὶ αὐτοῦ συγγραφὴ ἔχουσα, καθ' ἣ καὶ προοιμιάζοντες εἵπομεν, χαρακτῆρα ὅλως ἰδιάζοντα. Ὁ λόγος τοῦ Εὐσταθίου δὲν εἶναι πλέον ὁ συνήθως ψυχρὸς καὶ νεκρὸς λόγος τῶν μεσαιωνικῶν χρονογράφων, ἀλλὰ λόγος ζῶν, αἰσθανόμενος, πείθων καὶ συγκινῶν· λόγος μαρτυρῶν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐπεφύσησεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα, πνεῦμα τὸ ὅποῖον ἐκτοτε σφοδρότερον ὁσημέραι γινόμενον, ἔμελλε νὰ παρὰγάγῃ νέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν. Δυστυχῶς ἐκ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς δηλοῦται ὅτι τὰ μετὰ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ἐκορυφοῦντο ὁσημέραι. Αὐτὴ αὕτη τῆς Θεσσαλονίκης ἢ ἄλωσις οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰμὴ ἀνταπόδοσις μὲν τῶν συμφορῶν ἃς ὑπέστησαν οἱ Δυτικοὶ πρὸ τριετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, προανάκρουσμα δὲ τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης ἀλώσεως καὶ αὐτῆς τῆς βασιλευούσης. Παρετείναμεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον ἵνα κατὰστήσωμεν ἐμφανεστέρους τοὺς δύο τούτους χαρα-

κτῆρας τῶν χρόνων ἐκείνων· τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, καὶ τὴν αὖξουσιν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν ἀντιπάθειαν. Νῦν δὲ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν.

Οἱ κατακτηταὶ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ παρέμειναν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μέχρι τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου, καταλιπόντες ἔπειτα ἐν αὐτῇ φρουράν ἀποχρῶσαν, ἐπεχείρησαν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοσούτῳ μᾶλλον πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ βουλεύματός των, ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πέσει αὐτόθι πτῶσιν οἰκτρὰν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Πρὶν ὅμως ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πτῶσιν ταύτην, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καὶ ἕτερά τινα γεγονότα οὐκ ὀλίγον συντελέσαντα εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Σικελῶν ἐπέφερε κατ' αὐτοῦ πληγὴν καιρίαν, ἀλλ' ἡ πληγὴ αὕτη δὲν ἦτο μόνη. Πολλαχοῦ ἄλλοι τοῦ κράτους ἡ ἀφροσύνη τοῦ Ἀνδρονίκου προεκάλεσεν ἢ ἐσωτερικὰς στάσεις ἐξωτερικὰς ἐπιδρομὰς ὀλεθρίας. Καὶ πρῶτον ἐν Κύπρῳ. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε προχειρισθῇ στρατηγὸς Ἀρμενίας καὶ Ταρσοῦ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Ὁ Ἰσαάκιος οὗτος ἦτο υἱὸς μιᾶς ἐγγόνης τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐκ πατρὸς δὲ ἦτο Δούκας· ἀλλὰ πρὸς ἐπὶ Κομνηνὸς διὰ τὸ ἐνδοξότερον τοῦ ἐκ μητρὸς γένους. Εἶχε δὲ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ φυλακισθῇ, μέχρις οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἐλυτρώθη ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Δύσεως τῶν καλουμένων Ἰωαννιτῶν. Τότε διὰ μεσιτείας τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου Μακροδούκα καὶ Ἀνδρονίκου Δούκα, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Φοβηθεὶς ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν κοινὸν ἀπὸ τοῦ βασιλέως φόβον, συνέλεξε στρατὸν καὶ ἀπελθὼν εἰς Κύπρον, κατέλαβε τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον, ἀπατήσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς διὰ πλαστῶν ἐγγράφων ὅτι εἶχε διορισθῇ Κατεπάνω τοῦ θέματος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος, ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ καταπιέσεων καὶ δημεύσεων, ἠύξησε τὸν στρατὸν, συνέμαχησε μετὰ τῶν μουσουλμάνων καὶ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Σικελίας καὶ ἐπὶ τέλους τῷ 1184 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Αὕτη δὲ ἡ στάσις, οὐ μόνον ἠκρωτηρίασεν οὐσιωδῶς τὴν τοῦ Ἀνδρονίκου δύναμιν,

ἀλλὰ ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ φθοροποιὸς εἰς τὴν μοῖραν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἰσαάκιος Κομνηνὸς κατέστη τῷ 1191 ἐκποδὼν ὑπὸ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν σταυροφορήσαντος Ριχάρδου, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ νῆσος ἐπωλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἱππότας τῆς δύσεως τοὺς λεγομένους Ναίτας, καὶ ὑπ' αὐτῶν μετεδόθη τῷ 1192 εἰς τὸν πρῶτον βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Γῆδον Λουζινιάν, τοῦ ὁποίου οἱ διάδοχοι ἐκυριάρχησαν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1489, ὅτε ἐκυριεύθη ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὡστε οἱ Κύπριοι, ἕνεκα τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου γενομένης ἐκείνης στάσεως, ἔπαυσαν κυβερνῶμενοι ὑπὸ Ἑλληνικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δωδεκάτης ἐκκτονταετηρίδος, καὶ διατελοῦσιν ἕκτοτε μέχρι τῆς σήμερον δεσποζόμενοι ὑπὸ διαφόρων ἀλλοφύλων δυναστῶν.

Καὶ ἐνῷ τὸ κράτος ἡκρωτηριάζετο οὕτω ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ἔπασχεν ὁμοίον τι καὶ ἀπὸ βορρᾶ. Εἶδομεν ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς εἶχε περιποιήσει τῷ 1172 τὸν θρόνον τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸν Βέλαν Γ', τὸν νέον ἐκείνον τὸν ὁποῖον κατ' ἀρχάς, πρὶν ἢ γεννήσῃ υἱόν, εἶχε σκοπὸν νὰ νυμφεύσῃ μὲ τὴν κόρην του Μαρίαν καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἴδιον διάδοχον. Ὁ Βέλαις λοιπὸν οὗτος, ὅστις ἕκτοτε διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν Μανουήλ, εἶχε δράμει εἰς βοήθειαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἅμα ἔμχθεν αὐτὸν κινδυνεύοντα. Καὶ ἐπειδὴ δὲν προέφθασε νὰ τὸν σώσῃ, κατέλαβεν ἄπασαν τὴν μέχρι Ναῖσοῦ (Νίσης) χώραν, καὶ παρέμεινε κατέχων αὐτὴν δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἶχον περιέλθει εἰς ὀλεθρίαν κατὰστασιν. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου ἐκυρίευσεν τὴν Σωζόπολιν καὶ τὰς περὶ καμπόλεις, ἐξεπόρθησε τὸ Κοτυάειον, καθυπέταξε πολλὰς ἄλλας χώρας καὶ διὰ πολιορκίας μακρᾶς ἐκάκωσε τὴν τοῦ Ἀττάλου ἐπώνυμον λαμπροτάτην πόλιν. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Θεόδωρος Καντακουζηνὸς ἐστασίασεν ἐν Νικαίᾳ, ὁ δὲ Ἰσαάκιος Ἀγγελος ἐν Προύσῃ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῶν δύο τούτων πόλεων, ἐτιμώρησε τὴν ἡρωϊκὴν ἀμφοτέρων ἀντίστασιν διὰ λεηλασίας, καὶ ποικίλων ποινῶν ἃς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κυριωτέρους αὐτῶν κατοίκους, στασίασαντος δὲ ὡσάύτως καὶ τοῦ δομεστίκου Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐπωνυμουμένου Βαττάτζη, ἐν Φιλαδελφείᾳ, ἔπαυσε καὶ αὕτη ἡ στάσις, ἀποθχνόντος μὲν τοῦ Βαττάτζη, ὑποταχθέντων δὲ τῶν Φιλα-

δελφῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον «ἐμφυλίων πολέμων αἱ Ἀσιάτιδες ἔγεμον πόλεις, λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Καὶ ἦν τὰ ἐντεῦθεν δρώμενα πολλῷ δυσαχθέστερα τῶν ἐξ ὁμόρων συμβαινόντων ἐθνῶν, ἢ καὶ οὕτως εἶπειν, ὥ οὐκ ἐπεξῆλθεν ἀλλόγλωττος, τοῦτο ἡ ἐγχώριος ἐθέριζε δεξιά, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐκπεπολέμωτο τὸ ὁμόφυλον, βαρβαρωθέν ἅπαν καὶ τοὺς τῆς συγγενείας νόμους ἡγνοηκός.»

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου 1185, ὅτε ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ μέγας σικελικὸς στρατὸς ὁ γενόμενος ἤδη κύριος τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἡτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ὁ Ἀνδρόνικος φύσει προληπτικὸς δὲν ἦτο βεβχίως· ἀλλ' ἡ ἀμηχανία εἰς ἣν περιῆλθεν ὡς ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀναστατώσεως, καὶ μάλιστα τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἤδη ἐκ Θεσσαλονίκης κινδύνου, κατέπληξεν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε ἠθέλητε νὰ συμβουλευθῇ τὴν μαντικὴν περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης. Καὶ ἤκουσε λοιπὸν ἀπὸ τὸν μάντιν ὅτι ὁ μέλλων νὰ παύσῃ αὐτὸν τῆς ἀρχῆς ὀνομάζετχι Ἰσαάκιος· ἔπειτα ἠρώτησε, πότε θέλει συμβῇ ἡ πτώσις αὐτῇ, καὶ ἔμαθεν ὅτι θέλει συμβῇ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐπερώτησις αὕτη τὴν 11 τοῦ Σεπτεμβρίου. Ὅθεν ὁ Ἀνδρόνικος νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ καταλαβόντος τὴν Κύπρον, ἀνέκραξε γελάσας ὅτι ὁ μάντις ἀνοηταίνει, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ἐκ Κύπρου καὶ νὰ καταβάλλῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐνεθυμήθη ὅτι οἱ Ἀγγελοὶ ἦσαν πολλοί, καὶ ὅτι ὁ κυριαρχήσας τῆς Κύπρου Ἰσαάκιος Ἀγγελος δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔφερε τὸ κύριον ἐκεῖνο ὄνομα. Ἐλησμόνησεν ἰδίως ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ στασιάσας ἐν Προύσση. Ναὶ μὲν τοσαύτην ἔδειξεν ἀνκνδρίαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὥστε ἔζη ἤδη ἀπαρκτήρητος ἐν τῇ βασιλευούσῃ καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι εἴμπορεῖ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος νὰ τολμήσῃ τι κατὰ τοῦ βασιλέως. Τφόντι δὲ οὐδ' ἐφαντάσθη τοιοῦτό τι, ὅτε ὁ κακῶς νενοημένος ζῆλος τοῦ Στεφάνου Ἀγιοχριστοφορίτου ἠνάγκασε τὸν ἀκίνδυνον ἐκεῖνον ἄνθρωπον νὰ γίνῃ θηρίον.

Ὁ ἀναγνώστης ἡξεύρει ἤδη ὁποῖός τις ἦτο ὁ Στέφανος οὗτος

ἐκ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἦν ἔγραψεν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ Στέφανος ἀπέβη παντοδύναμος ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ κατέστη ὁ κύ-
 ἐκτελεστής τῶν φόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τιμωριῶν. Ἀφωσιω-
 μένος δὲ ὢν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν βασιλέα, δὲν ἐνόμισεν ὅτι
 πρέπει νὰ ἀδιαφορήσῃ ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει
 διατρίβοντα Ἰσχακίον Ἀγγέλον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ συλλάβῃ τὸν
 ἄνθρωπον ἵνα κατ' ἀρχὰς μὲν φυλακίσῃ ἔπειτα δὲ θανατώσῃ αὐτὸν
 ἐν τρόπον ἥθελεν ἀποφασίσει ὁ Ἀνδρόνικος. Ἀλλ' ὅταν τὴν ἐσπέ-
 ραν τῆς 11 Σεπτεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰσαακίου μετὰ
 τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ καὶ ἐκάλεσε τὸν ἐνοικοῦντα νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ
 τὸν ἀκολουθήσῃ, οὗτος νοήσας περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἐγένετο ἐκ φόβου
 ἥρως ἅπαξ τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ πηδήσας ἐπὶ ἵππου ἔκοψε τὴν κε-
 φαλὴν τοῦ Στεφάνου, διέσχισε τοὺς ἀκολουθούς του, καὶ κατέφυγεν εἰς
 μέγαν ναόν. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ ἅμα φίλοι καὶ
 συγγενεῖς καὶ πολὺ λαοῦ πλῆθος, διότι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ κατ' ἀρχὰς
 τοσοῦτον εὐμενὴς διατελέσας πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, εἶχεν ἀπὸ τινος
 καίρου ἀποστραφῇ αὐτὸν διὰ τὰς ἀπανταχόθεν συμβαινούσας συμ-
 φοράς. Ὁ Ἀνδρόνικος διέτριβε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰς
 θελκτικὰς τῆς Προποντίδος νήσους μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ συζύγου
 καὶ μιᾶς τῶν παλλακῶν, διότι ὅσον νεαρά καὶ ἂν ἦτο ἡ Ἄννα, δὲν
 ἤρκετο εἰς μόνην αὐτήν. Ἀμα μαθὼν τὰ συμβαίνοντα ἐν Κωνσταν-
 τινουπόλει, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἀλλ'
 εἶδεν ἀπροσδοκῆτως τὰ μὲν βασιλεία ἔρημα, τὴν δὲ πόλιν στασιάζ-
 ζουσιν, καὶ πάντας ἐγκαταλείποντας αὐτόν. Ἡθέλησε νὰ κηρύξῃ
 ἀμνηστίαν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐνέπαιξε τὴν ἀμνηστίαν ταύτην, ἀνα-
 κράζαν ὅτι αὐτὸς ἔχει χρεῖαν συγγνώμης, ἣν ὅμως δὲν θέλει λάβει
 ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡθέλησε νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς
 τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουήλ, ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ τοῦ υἱοῦ δὲν ἐφάνησαν
 ἱκαναὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὰ τοῦ πατρὸς ἀμαρτήματα. Τότε ἐζήτησε
 νὰ σωθῇ διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ περιβληθεὶς ἀλύσεις
 καὶ κλοιὸν μέγαν, ἐσύρθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.
 Ἡ εὐγλωττία του καὶ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν αἵτινες τὸν συνώ-
 δευσαν, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ τιμωρίαν,
 καὶ ἀντὶ τοῦ συνήθους τῆς θανατώσεως τρόπου, παρεδόθη εἰς τὸν
 φοβερώτατον τῶν δημίων, τὸν ὄχλον τῆς πρωτευούσης. Ὁ δὲ ὄχλος
 ἐξερίζωσε μὲν πρῶτον τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς τρίχας αὐτοῦ, ἐζώρυξε δὲ

τὸν ἓνα τῶν ὀφθαλμῶν, ἔκοψε δὲ ἀμφοτέρους τὰς χεῖρας· καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων. Ἐπειτα ἐκάθηταν αὐτὸν εἰς κάμηλον, περιάγοντες εἰς πάσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἐπάγοντες ἀδικόπως ὕβρεις καὶ πληγὰς. Τελευταῖον ἐκρέμασεν τὸν δυστυχῆ ἐκ τῶν ποδῶν μεταξὺ δύο κινόνων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πεποιημένοι ἐκ χαλκοῦ, λύκαινα, καὶ ὕκινα, ἀντιβλέπουσιν ἀγρίως πρὸς ἀλλήλας· πάντες δὲ ὅσοι ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τὸ σῶμά του, ἐξηκολούθουν πλήττοντες μέχρις οὗ δύο Ἱταλοὶ ἐλεήσαντες τὸν ἄνθρωπον, ἀπήλλαξαν αὐτὸν διὰ τῆς σπάθης ἕλων τῶν βυσσάνων τοῦ κόσμου τούτου.

Ὅποσον οἰκτρὰ τοῦ βίου καταστροφὴ ἀντιπαραβαλλομένη μάλιστα πρὸς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ προοίμιον! Γεννηθεὶς περὶ τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ὁ Ἀνδρόνικος ἐτελεύτησεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν κακούργων. Καὶ ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται εἰς ἀπάσας τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὰς περιπετείας. Ἠγαπήθη ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ καὶ μεγαλοπράγμονος Μανουήλ, ἀνταπεκρίθη δὲ εἰς τὸ εὐγενές τοῦτο αἶσθημα δι' ἀδικόπου ἐπιβουλῆς. Ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος ὡς οὐδεὶς ἄλλος καὶ τολμηρὸς, ἠτύχησε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τοῖς πολεμικοῖς αὐτοῦ ἐπιχειρήμασιν. Ἐλατρεύθη ἐν τῇ νεότητι ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ ὠραιοτέρων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου γυναικῶν, ἐγκατέλειπε δὲ αὐτὰς ἀσυνειδήτως τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, καὶ πρεσβύτης ἤδη γενόμενος, προσέλαβε διὰ τῆς βίβης σύζυγον νεκράν, ἣτις ἀπετροπιάζετο αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δυνάμενος ν' ἀναφκνῇ ἄξιος διάδοχος τῶν τριῶν μεγάλων Κορνηγιῶν, νὰ ἐπιτροπεύσῃ τὸν ἀνήλικον Ἀλέξιον καὶ νὰ σώσῃ τῇ ἀληθείᾳ τὸ κράτος, ἐδολοφόνησε τὴν τε χήραν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ καὶ προεκάλεσε δι' ἀπιστίας καὶ ἀγριότητος φοβερὰς δυστυχήματα ὀλέθρια, τῶν ὁποίων ἐγένετο τὸ πρῶτον θῦμα. Πῶς τὰ κάλλιστα τῶν προτερημάτων ἐπὶ τοσοῦτον παρεμορφώθησαν καὶ διεστράφησαν; Ἐρωτᾶται ἀκόμη πῶς; Διότι ἂν ὑπάρχῃ τι τὸ ὅποσον διδάσκει ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία εἶναι, ὅτι ἡ χάρις, ἡ εὐφυΐα, ἡ ἀνδρεία, ἡ τύχη καὶ αὐτὴ ἡ περίνοια δὲν εἶναι ἀγαθὰ ἀληθῆ εἶμα καθ' ὅσον ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου. Τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον εἶναι ἐν τῷ βίῳ, ὅ,τι τὸ αἰσθητήριον τοῦ καλοῦ εἶναι ἐν τῇ τέχνῃ. Καὶ καθὼς ἐκ καλλίστης ὕλης δύναται νὰ σχηματισθῇ σφόδρα ἀπειρόκαλον ἔργον, οὕτω ἐκ καλλίστων προτερημάτων δύ-

ναται νὰ προκύψῃ κακοηθέστατος ἄνθρωπος. Ὁ Σλόσσερ ἀντιπα-
ραβάλλει τὸν Ἀνδρονίκον ἐπιτηδεύως πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ
τοιοῦτοι μὲν δχιμόνιοι ὀλετῆρες διὰ μιᾶς ἀνατρέποντες τὰς πατρί-
δας, δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ κατ' εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ·
πολλοὶ ὅμως εἶναι οἱ διὰ μετριωτέρων κακιῶν φθείροντες τὰ μέτρια
αὐτῶν προτερήματα, διότι τὰς στεροῦνται ἀποχρώσεως ἠθικῆς βά-
σεως, οἱ δὲ πολλοὶ οὗτοι ὑπονομεύουσι κατὰ μικρὸν τὴν ζωτικὴν
τῶν ἐθνῶν δύναμιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Οἱ Ἄγγελοι. Τρίτη Σταυροφορία.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος, ὁ καταλαβὼν τότε τὴν ὑπερτάτην ἀρ-
χήν, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐκείνου Ἀγγέλου, ὃν εἶδομεν στρα-
τεύσαντα κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ὅτε οὗτος τῷ 1182
ἐπλησίαζεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐν γένει οἱ Ἄγγελοι ἦσαν
ἐπιφανεῖς τὸ γένος. Ἐπιφανεῖς ὅμως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κομνηνῶν
συγγένειαν καὶ διὰ τὰ μεγάλα ἀξιώματα, τὰ ὅποια πολλάκις περι-
εβλήθησαν, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἢ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Ἰ-
δίως δὲ μετριώτατος ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὁ νῦν κατὰ παράδοξον συγ-
κυρίαν περιστάσεων βασιλεύσας Ἰσαάκιος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ
Ἀνδρονίκου διέταξε τὴν τύφλωσιν τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάν-
νου. Καὶ οὐδὲ τοῦ πρεσβυτέρου Μανουὴλ ἐφείσθη, ὅστις καίτοι μη-
δύλως συμμετασχὼν τῶν τοῦ πατρὸς ἀνομημάτων, ἐστερήθη οὐδὲν
ἥττον τῆς ὀράσεως. Ἀλλ' ἡ τύχη ἠθέλησε ν' ἀποζημιώσῃ τὸν
Μανουὴλ διὰ τὸ ἄδικον τοῦτο πάθημα, καθότι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί,
Ἀλέξιος καὶ Δαβίδ, ἱδρυσαν μετὰ τινα ἔτη ἰδίαν ἐν Τραπεζοῦντι
βασιλείαν, ἣν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν διετήρησαν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἐ-
κατονταετηρίδας. Ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου χήρα Ἄννα ἐπαθεν οὐδέν·
ἀλλ' ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἡ σύζυγος διατε-
λέσασα ἀλληλοδιαδόχως δύο αὐτοκρατόρων, ἔζησεν ἤδη ἐν παλλα-
κίᾳ μεθ' ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, υἱοῦ τοῦ μετ' ὀλίγον ἀριστεύσαντος κατὰ

τῶν Νορμαννῶν Ἀλεξίου Βρανᾶ, καὶ μόλις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν ὑβλογήθη διὰ νομίμου γάμου ἢ συμβίωσις αὐτῆς αὐτῇ. Τὸ πάντων ὁμῶς παραδοξότερον εἶναι ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ πρὸς τοὺς κατακτητὰς τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἔνεκα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγαλλίασις ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωνρὰ καὶ κοινή, ὥστε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ συνέρρευσαν περὶ τὸν νέον βασιλέα, ὅστις ὑπύχνησε πρὸς τούτοις νὰ ἐπιστήσῃ τῆς προχείρως συγκροτηθείσης ταύτης δυνάμεως ἡγεμόνα γενναῖον καὶ δεξιόν, τὸν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἀπόγονον ἑνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων ἔτι σωζομένων οἴκων τῆς ἄλλοτε πολυαρίθμου καὶ ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σικελοὶ περιέπεσον εἰς πολλὰ σφάλματα. Εἶδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου καταλιπόντες φρουρὰν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπῆλθον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ πεζικὸς στρατὸς ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχὰς οὐδένα ἀπῆντησεν ἀντίπαλον, διηρέθη εἰς πολλὰ ἀποσπάσματα, καὶ ἐτράπη εἰς ἄτακτον λεηλασίαν περὶ τὰς Σέρρας καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Μοσυνόπολιν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς προσέβλεπε κατ' ἀρχὰς τὰ μεμονωμένα ἐκεῖνα ἀποσπάσματα καὶ τρέψας αὐτὰ καὶ ἐνισχύσας οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ, ἀντιπαρετάχθη τελευταῖον τῇ 7 Νοεμβρίου κατὰ τῆς κυριωτέρας τῶν πολεμίων μοίρας εἰς χῶρόν τινα καλούμενον τοῦ Δημητρίτζη, περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμόν. Ἡ ἥττη τῶν πολεμίων ἀπέβη ὀλοσχερής, καὶ αὐτοὶ οἱ κόμητες Ρικάρδος καὶ Ἀλδουίνος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ περισωθέντες κατέφυγον ἢ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς Δυρράχιον. Ἐκ δὲ τῶν εἰς Θεσσαλονίκην καταφυγόντων ἀπέπλευσαν ἀμέσως ἔσοι ἡδυνήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτόθι εὐρεθεισῶν μακρῶν νηῶν, πολλοὶ ὁμῶς μὴ εὐρόντες πλοῖα ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἥτις ἀμέσως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους. Ἀλλ' οὐδ' ὁ στόλος τῶν πολεμίων ἔπραξε γενναῖόν τι. Ἐπιπλεύσας εἰς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον προσεδλήθη διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τὰ πάνδεινα ἐκ καταιγίδων καὶ λιμοῦ καὶ νόσου. Τὸ Δυρράχιον καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι παρέμειναν μὲν

ἐπὶ τινὰ ἔτι χρόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σικελῶν, ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ τό τε Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου μὴ δυναμένου νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην ἣν ἀπήτει ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Μόναί αἱ νῆσοι Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος ὑπέκυψαν ἔκτοτε εἰς τὴν τῶν δυτικῶν δεσποτείαν, γενόμενα κτῆμα τοῦ νυχάρχου Μαργαριτόνη ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ σικελικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἐμαρτύρησεν αὐθις δύο τινά· πρῶτον ὅτι οἱ δυτικοὶ ἐπέμενον ἀρπάζοντες πᾶσαν εὐκαιρίαν ἵνα καταλύσωσι τὸ ἀνατολικὸν κράτος· καὶ δεύτερον ὅτι τὸ κράτος τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐλαττωθῇ αἱ δυνάμει· αὐτοῦ, εἶχεν ἔτι πόρους καὶ ἄνδρας ἱκανοὺς ἵνα ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις ἐκείνας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· ναὶ μὲν ἐπὶ τέλους ἔπαθε μικράν τινὰ χώρας στέρησιν, ἀλλ' ὁ λαμπρὸς καὶ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν κατὰ τὴν ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Εἶδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶχεν ἀποβάλλει πολλὰς ἀνδρῶν χιλιάδας· κατὰ τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ἀπώλεσεν οὐχὶ ὀλιγωτέρους τῶν 10,000 μαχίμων ἀνδρῶν, οἱ δὲ ζωγρηθέντες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ παραίτιος γενόμενος πάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς, ὅστις ἐστερήθη τῆς ὀράσεως. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἀγέρωχοι ἡγεμόνες τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, οἱ κόμητες Ἀλδουίνιος καὶ Ρικάρδος, οἵτινες μετὰ πολλῶν χλευασμῶν εἶχον ἀπαντήσῃ εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς ὁποίας διεβίβασε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰσαάκιος ἄμψ βασιλεύσας, ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν ὡς δοῦλοι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ἐπὶ θρόνου πανηγυρικῶς καθήμενον καὶ διὰ πολλῆς κολακείας νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι αἰχμάλωτοι ἢ ἀπέθκνον ἐκ τῆς κακουχίας, ἢ περισωθέντες ὑπηρέτησαν τὸ κράτος ὡς μισθοφόροι. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι ἡγεμόνες οὐδὲν ἔπαθον κακόν, διότι ἔκτοτε ὁ Ἰσαάκιος συνέλαβε τὴν ιδέαν τοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δίδων σύζυγον εἰς τὸν ἐπίδοξον αὐτοῦ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Εἰρήνην, ὅπερ ἐξετέλεσε μετ' ὀλίγον.

Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν προθυμίαν ἣν πάντες ἔδειξαν, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἵνα ἀποκρού-

σωσι τοὺς πολεμίους, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχῇ τοῦ στρατηγοῦ ἐκλογὴν· ἡ δὲ τοῦ Ἰσαακίου ἀφροσύνη ἔμελλε καὶ τὸν ζῆλον ἐκεῖνον νὰ μαράνῃ, καὶ νέας νὰ προκαλέσῃ συμφοράς, ὥστε ἔκτοτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ παρίστησι σειρὰν ἀδιάκοπον σχεδὸν ἀτυχημάτων. Ὁ μὲν Ἀλέξιος Βρανᾶς ἐπιχειρήσας νὰ ἀρπάσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν βασιλείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διότι ἡδίκηθη παρὰ τοῦ Ἰσαακίου, εἴτε διότι περιεφρόνει αὐτόν, ἀπέτυχε διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀδιαφορίαν. καὶ τὸ παράδοξον ἔτυχε συγγνώμης παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ ὁ στόλος ὁ ἐκπεμφθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ δυναστεύοντος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τε τοῦ μεγάλου ἐκείνου στασιαστοῦ καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μαργαριτόνη. Τὸ δὲ χεῖριστον ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ' νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἴμον Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανέστησαν. Τρεῖς ἀδελφοὶ Πέτρος, Ἀσᾶν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Τερνοβητικοῦ βασιλείου οἴκου, ἐκάλεσαν ἀμφοτέρω ἐκεῖνα τὰ φῦλα εἰς τὰ ὅπλα τῷ 1186. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκατέλιπε τὴν Θεσσαλονίκην μετὰ τὴν πρόσφατον σικελικὴν ἐκστρατεῖαν καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς πιστοὺς Βουλγαροβλάχους, ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ δεισιδύμονος τούτου λαοῦ. Ὁ Πέτρος ἔκτισεν ἐν Βουλγαρίᾳ νέαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ καλλιμάρτυρος ἐκείνου ἐκκλησίαν, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν Θράκην. Κατ' ἀρχὰς οἱ στασιασταὶ ἀπεκροῦσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ παρὰ τοῖς Κομάνοις. Καὶ ἐτέρων δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὴν τῷ 1187, ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυσπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα, ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτόν τὴν στρατηγίαν, καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις φυσικῶς τῷ λόγῳ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἀξίον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης οὗτος Καντακουζηνὸς προεχειρίσθη στρατηγός, τυφλὸς ὢν, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Ἰσαακίου ἐκπεμφθεὶς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο ὡσαύτως τυφλός. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πλεῖστοι ὅσοι ἄνδρες ἐκ τῶν εἰς τὰ πρῶτα

τοῦ κράτους γένη ἀνηκόντων εἶχον στερηθῆ τῆς ὀράσεως ὑπὸ τοῦ
μανιώδους Ἀνδρονίκου· ἀλλ' ὡπωσδήποτε ἐσώζοντο ἔτι καὶ ἄλλοι
μὴ ὄντες ἀόμμητοι· ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰσακίου εἰς
τὸ νὰ διορίζη τυφλοὺς στρατηγούς δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο εἰμὴ τὴν
ιδίαν αὐτοῦ τύφλωσιν. Ὅχι ὅτι οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι δὲν
ἦσαν γενναῖοι· ἐξ ἐναντίας καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς λέγεται ἀν-
δρεῖος ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακου-
ζηνὸς ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν ἐν αὐτῷ δὴ
τούτῳ τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ δεῖγμα τρανὸν τῆς ἀρετῆς ταύτης·
διότι μαθὼν τὴν ἥτταν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, ἀφοῦ ὕβρισε
τοὺς τραπέντας εἰς φυγὴν, ὥρμησε κατὰ μέσον τῶν πολεμίων φω-
νάζων «ἀκολουθεῖτέ μοι.» Ἀκλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε ποῦ
πορεύεται, οὔτε τί ἐν τῷ στρατῷ γίνεται, τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς
οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν κατα-
στροφὴν.

Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, τὸν
νικητὴν τῶν Νορμαννῶν, ὅστις ἐξέωσε τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θρά-
κης. Ἀλλὰ τότε ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ νὰ συμ-
πληρώσῃ τὴν νίκην ἀπεφάσισεν αὐθις νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν,
ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνηγορεύθη ἐκεῖ
αὐτοκράτωρ, καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι
τῆς πρωτεύουσας δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν με-
ταβολήν· ἀλλ' ὁ Βρανᾶς συγκροτήσας ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ναυτι-
κὴν δύναμιν ἐν τῇ Προποντίδι, κατετρόπωτε δι' αὐτῆς τὸν βασι-
λικὸν στόλον, καὶ περιέζωπεν οὕτω ἀπανταχόθεν τὴν πόλιν· πλὴν
δὲ τούτου ἦτο κύριος ἡδὴ ὅλων τῶν παρακειμένων ἐσπερίων καὶ
ἐσπέρων χωρῶν, ὁ δὲ Ἰσαάκιος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔξοδον·
ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους
κατισχύσει, ἐὰν αἴφνης δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἀπροσδόκητός τις
τῶν καθεστώτων σωτήρ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἡ ἐν Κωνσταντινου-
πόλει βασιλεία διετέλει εἰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς
τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονικὸν οἶκον τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ.
Εἶδομεν ἕνα τοῦ οἴκου τούτου γόνον, τὸν Ραινέριον, συζευχθέντα
τὴν θυγατέρα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ λαβόντα τὸ τοῦ καίσαρος

ἀξίωμα, ἔπειτα δὲ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου. Τούτου τοῦ Ραρινερίου ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Κορράδος ἀπερχόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα διῆλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ Ἰσαάκιος περιποιούμενος τὸν ἄνδρα ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Θεοδώραν καὶ ἀνηγόρευσε προσέτι αὐτὸν κῆσρα. Ὁ Κορράδος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ βλέπων τὸν βασιλέα μηδὲν τῶν δεόντων ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ἐκείνῃ πράττοντα, ἀλλὰ μόνον τὰς προσευχὰς καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν μοναχῶν ἐπικαλούμενον, ἀντὶ δὲ ὀπλιτῶν ἀναβιδάζοντα εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, τὴν καλουμένην Ὁδηγήτριαν, ἡγαγάκτητεν, ἐνέπαιζεν αὐτόν, καὶ τὸν πρέστησεν ὅτι καλὸν ἦτο ἀντὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων ἀνδρῶν, νὰ συλλέξῃ μαχητὰς ἐπιτηδαιοτέρους εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ κατὰτρόπωσιν. Ἐντεῦθεν ἐνθαρρυνθεὶς ὁπωσοῦν ὁ Ἰσαάκιος ἐπεχείρησε τὴν συγκρότησιν μικρᾶς τινος στρατιᾶς καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὰ τε χρυσᾶ τῶν ἐκκλησιῶν κειμήλια καὶ οὐκ ὀλίγα χρήματα χορηγηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βαθυπλούτου πρωτοστράτορος Μανουὴλ Καμύτση, ὅστις, ὢν προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Βρανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ προσφέρῃ ὁλόκληρον αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Τὰ χρήματα ἔμελλον νὰ χρητιμεύσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθοφόρων, ὅσοι προέκειτο νὰ στρατολογηθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὕρισκομένων Λατίνων. Διότι εἶχον μὲν οὗτοι πάθει τὰ πάνδεινα καὶ φυγαδευθῇ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ βασιλεύσαντος τοῦ Ἰσαακίου ἐπανῆλθον ἀλληλοδιαδόχως αὐτόθι Ἐνετοί, Πισῆται καὶ Γενουαῖοι, ἐπαναλαβόντες τὰ ἀρχαῖα προνόμια καὶ τὰς ἀρχαίας ὑποχρεώσεις. Συνέβη δὲ τότε ὅ,τι συνήθως συνέβαιnen ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι τὰ μὲν προνόμια ἠϋξήσαν, ἵνα οὕτως ἀναπληρωθῇ ἡ ἀποζημίωσις ἣν ἀπῆλθον δι' ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τοιοῦτον ὀλίγον ἐξεπληροῦντο ὥστε καίτοι ἐγένοντο αἱ νέαι ἐκεῖναι συνθήκαι, ἐξηκολούθουν αἱ πειρατεῖαι μαστίζουσαι τὰς ἐλληνικὰς θκλάσας, μάλιστα αἱ τῶν Πισχτῶν καὶ τῶν Γενουαίων πειρατεῖαι. Ἐκ τῶν Λατίνων λοιπὸν ὅσοι ἔνεκ τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγκατεστάθησαν αὐθις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐστρατολόγητεν ὁ Κορράδος διακοσίους πεντήκοντα μὲν ἵππεῖς, πεντακοσίους δὲ πεζοὺς. Πρὸς

τούτοις ἐστρατολογήθησαν καὶ ἐκ τῶν Τούρκων καὶ Γεωργιανῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ στρατεύσωσι προσέτι ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλείον αὐλὴν ἐπιστήμων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν περὶ τοὺς χιλίους. Ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἐξῆλθε τελευταῖον τῶν τειχῶν, ἵνα ἀντιπαρκαταχθῇ κατὰ τοῦ Βρανᾶ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οἱ ἐπαναστάται, καίτοι ὄντες πλείότεροι καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸ τριετίας κατατροπώσαντος τὸν πολὺ μείζονα νορμαννικὸν στρατόν, ἐτράπησαν ἤδη ἀμέσως εἰς φυγὴν. Εἰς μάτην ὁ Βρανᾶς ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰς τάξεις των, κραυγάζων ὅτι πλείονες πρὸς ἐλάττονας ἔχουσι νὰ πολεμήσωσι καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος θέλει ἐμβάλει κατὰ τῶν πολεμίων. Οἱ φεύγοντες δὲν ἐπέστρεψαν, αὐτὸς δὲ ὀρμήσας κατὰ τοῦ Κορράδου, ἐπλήγωσε μὲν αὐτὸν ἄλλ' ἐλαφρῶς, καὶ ἀντιπληγεῖς παρ' ἐκείνου καίριως καὶ κατακρημνισθεὶς ἐκ τοῦ ἵππου, ἀπεκόπη τὴν κεφαλὴν. Ἡ στάσις τότε διελύθη· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ θριαμβεύων ἐπὶ κατορθώματι εἰς ὃ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν, ἐτράπη εἰς ἐστίαν, καὶ διέταξε νὰ ἀνοιχθῶσιν ὅλαι αἱ πύλαι, ὥστε οἱ βουλόμενοι νὰ δύνανται νὰ εἰσέλθωσι καὶ νὰ ἴδωσιν αὐτὸν τροπαιοῦχον. Τὸ οἰκτρότερον ἦτο ὅτι παρεισῆχθη εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην ἄθυρμα ἐπιδείπνιον ἢ κεφαλὴ τοῦ Βρανᾶ ἣτις «ὦδ' ἐτε κακεῖσε δίκην σφαίρας διαγομένη τε καὶ μεταγομένη διηκοντίζετο.» Μεθ' ὃ ὁ ἄθλιος βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του ἣτις ὅμως, ἀνεψιὰ οὖσα πρὸς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ σώζουσα τὰς πρώτας τοῦ γένους ἐκείνου ἀρετάς, ἀηδίασεν ἐπὶ τῷ θεάματι· καὶ ἐπειδὴ ἠρωτήθη ἂν σύνοιδε τίνας εἶναι ἢ κεφαλὴ, «οἶδ' αὖ, ἀπεκρίθη, καὶ ταλανίζω ἐμυυτήν.»

Τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατόν, ἔτι ἀθλιώτερα. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Βρανᾶν ὀλίγοι ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔφυγον προτροπάδην. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια, ἔμειναν, ὡς ἀφανεῖς, ἀκαταζήτητοι. Οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων ἐζήτησαν συγγνώμην καὶ ἔλαβον αὐτήν, διότι ἠπειλήσαν ὅτι ἄλλως θέλουσι καταφύγει εἰς τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους καὶ ἐξεγείρει αὐτοὺς εἰς νέον πόλεμον. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπανήρχοντο οὕτω ἀνενόχλητοι εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ὅπως καὶ ἐχλεύαζον καὶ ἐμυκτήριζον

ἀνκφινδὸν τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου οὗτος διεκήρυξεν ὅτι ὅσοι κά-
τοικοι τῆς πόλεως ἡμεδαποὶ τε καὶ ἀλλοδαποὶ θέλουσιν, εἰμποροῦν
νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δῆωσιν τῶν περὶ τὴν πό-
λιν καὶ τὴν Προποντίδα κατοίκων, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης εἶχον συν-
ταχθῇ μετὰ τοῦ Βρανᾶ. Καὶ ἐξῆλθον λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως οἱ τε
Λατῖνοι καὶ πολὺς ἄλλος συρφετός, οἵτινες τοιαύτην ἐπήγαγον εἰς
τοὺς περιοίκους συμφοράν, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τέλους
ἐξαπέστειλέ τινας τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα ἀνα-
στείλωσι τὸ κακόν· ὅπερ καὶ κατωρθώθη ἐπὶ τέλους. Τότε ὁμῶς
συνέβη ἄλλη σκηνή. Οἱ πλεῖστοι τῶν χρηστοτέρων κατοίκων τῆς
πόλεως ἀποδοκιμάζοντες τὰ γινόμενα καὶ ἀγανακτοῦντες κατὰ
τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀδικίας τῶν Λατίνων, ὥρμησαν δίκην χει-
μάρρου κατὰ τῶν λατινικῶν συνοικιῶν, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπανα-
ληφθῶσιν αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου συμφοραί. Εὐτυχῶς οἱ λατῖνοι προλα-
βόντες περιέφραζαν τὰς λεωφόρους διὰ μεγίστων σκολόπων· ὥστε οἱ
προσβαλόντες αὐτοὺς ἀντιπαρταχθέντας ὀπίσθεν τῶν περισταυρω-
μάτων τούτων, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησκον νὰ τὰ ὑπερβῶσιν, ἀλλὰ καὶ
κακῶς πολλοὶ ἔπαθον. Μόλις δέ, ἀφοῦ ἐπὶ ἱκανὰς ὥρας διήρκεσε
τὸ δεινὸν τοῦτο, ἠδυνήθησκον νὰ κατὰπύσωσιν αὐτὸ οἱ συνετώτεροι
ἐκατέρωθεν ἄνθρωποι. Εἴτε πολέμιοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Λατῖνοι εἴτε
σύμμαχοι, δὲν ἔπαυον τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων
πάθη ὑπεκκχιόμενα. Καὶ ὁ μὲν Κορράδος τοῦ ὁποῖου ἡ σύζυγος
Θεοδώρα ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβίωσεν ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην ἵνα
συνδράμῃ τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδυνεύοντας αὐτόθι οἰκείους·
ὥστε συνετέλεσε καὶ τοῦτο ἵνα κατευνασθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν
Κωνσταντινουπόλει ἡ ἔρις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐρριπίσθη αὖθις ὑπὸ
τῆς τρίτης σταυροφορίας.

Ἐν τούτοις οἱ Βλαχβοούλγαροι ἐκυριάρχουν εἰς τὰς ἐπέκεινα τοῦ
Αἴμου χώρας. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπαλλαγείς ὅπωςδήποτε τοῦ Βρανᾶ, ἐ-
στράτευσε δις κατ' αὐτῶν. Οὐδὲν ὁμῶς λόγου ἄξιον κατώρθωσε, διότι
οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρός. Καὶ ἔπειτα συγχρό-
νως ἀνηγορεύθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τῷ 1189 αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος
Μαγκαφᾶς, ὅστις καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἔκοψε φέρον τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Ὁ
Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ τὸν ἠνάγκασεν ν' ἀποθέσῃ διὰ συνθή-
κης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχήν, καὶ νὰ ὑποταχθῇ. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς ὁ

Μαγκκαφας, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι ὁ δομέστικος τῆς Ἀνκτολῆς ἡτοιμάζετο νὰ τὸν συλλάβῃ, ἔφυγεν εἰς Ἰκόνιον καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τῇ συνδρομῇ τῶν Σελδζούκων νέας ἐπιδόμας μέχρι οὗ, γενομένης ἐπὶ τέλους συμφωνίας μεταξὺ Ἰσακίου καὶ τοῦ Σουλτάνου, ὁ Μαγκκαφας, ὁ ἕνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ Μωροθεόδωρος τότε ἐπικληθεὶς, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλει φυλακισθῇ μηδὲν ἕτερον πάσχων κακόν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἀνκτολὴν νέον πάλιν ἀπὸ δυσμῶν κακόν, ἡ λεγομένη τρίτη σταυροφορία. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην προεκάλεσε ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συμβῆσα ὁλοσχερὴς σχεδὸν κατὰ λυσις τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Εἶδομεν ἀνωτέρω τὰ κατωρθώματα τοῦ σουλτάνου Νουρεδδίν καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατὰκτησιν τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Σχλαδδίν. Ὁ Νουρεδδίν ἀπέθικεν εἰς Δαμασκόν τῷ 1174, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ ἓνα ἀνήλικον υἱόν, τὸν Μελέκ Σαλέχ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ, πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Μοσούλ, ἐξ ἧς ὠφελούμενος ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλοφυὴς κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου Σχλαδδίν, κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, (53) ἀναγορευθεὶς σουλτάνος τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Κεῖρου. Καὶ ἐνῷ ἡ μωαμεθανικὴ κυριαρχία ἀπέβη ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ φοβερὰ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἡγεμονία τῶν χριστιανικῶν διεξήγετο αὐτόθι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ λεπροῦ βασιλέως Βαλδουίνου Δ' τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμκλαρίχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑπὸ τοῦ ὅλως ἀνικάνου γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῇ, Γουῆδωνος Λουζινιάνου· ὥστε ὁ Σχλαδδίν ἐγένετο ἀλληλοδιχόχως κύριος ὅλων σχεδὸν τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν κτήσεων· τὴν δὲ 3 Ὀκτωβρίου 1187 καὶ αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι, ἠνγκάκθησαν

53) Ἀναγνώρισας ἐν τούτοις, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐδηλώθη, τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ Ἀββασίδου Χαλίφου, ἐν ᾧ οἱ πρότερον τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐν μέρει τῆς Εὐρώπης ἄρχοντες Φατιμῖδαι. ὧν κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν ἐλέγοντο αὐτοὶ οὗτοι Χαλίφαι. καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνεγνώριζοντο ὑπὸ μέρους τοῦ Ὀθωμανικοῦ κόσμου (τῶν Σιιτῶν), ἐν ᾧ τὸ λοιπὸν πλεῖστον μέρος ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον Χαλίφην τὸν ἐν Βαγδατίῳ Ἀββασίδην Χαλίφην.

νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία ἦν ἐπεδείξατο ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τούτης ὁ Σαλαδδίν, κατήσχυε τοὺς κατακτητὰς τῆς ἱερᾶς πόλεως χριστιανούς, οἵτινες ἤξεύρομεν ἤδη εἰς ποίας καὶ πόσας φοβεράς σφαγὰς ἐξετραχηλίσθησαν ὅτε ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Ὁ μουσουλμάνος νικητὴς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατόικους τὸ ζῆν, καὶ προσέτι ὥρισεν ὅτι δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καταβάλλοντες οἱ μὲν ἄνδρες δέκα χρυσᾶ, αἱ δὲ γυναῖκες πέντε, οἱ δὲ παῖδες δύο. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἔμμενον δοῦλοι. Ὁ Σαλαδδίν οὐ μόνον ἐτήρησεν ἀκριβέστατα τὰ συνθεθειμένα, μηδὲν φονεύσας χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ θυμωστὴν ἐπεδείξατο πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐπιείκειαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ δυνηθέντες νὰ καταβάλωσι τὰ λύτρα αὐτῶν χριστιανοί, προσέκειτο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ ἱεροσόλυμα, ἐκλείσθησαν πᾶσαι τῆς πόλεως αἱ πύλαι πλὴν μιᾶς, τῆς πύλης τοῦ Δαβίδ. Ὁ Σαλαδδίν καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἔβλεπεν ἀπερχόμενον τὸν τεθλιμμένον ἐκεῖνον λαόν. Πρῶτος παρέστη ὁ πατριάρχης τῶν Λατίνων παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ καὶ συνεπαγόμενος τὰ ἱερὰ σκεύη, τὰ κοσμήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου τάφου καὶ θησαυρούς, ὧν ὁ Θεὸς μόνος, λέγει ὁ ἄραψ ἱστοριογράφος, ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν. Ἦρχετο κατόπιν ἡ βασίλισσα τῶν Ἱεροσολύμων (διότι ὁ σύζυγος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας) παρακολουθούμενη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων βαρύνων καὶ ἱπποτῶν. Ὁ Σαλαδδίν ἐσεβάσθη καὶ ἐπαρχυμύθησε τὴν θλίψιν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τῶν παρεπομένων γυναικῶν ἐθρήνουν διότι ἤξευρον τοὺς οἰκείους ἐν δουλείᾳ ὄντας, ὁ σουλτάνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδώσῃ εἰς μὲν τὰς μητέρας τὰ τέκνα, εἰς δὲ τὰς συζύγους τοὺς ἄνδρας αὐτῶν, ὅσοι εὐρίσκοντο μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων. Πλὴν τούτου ὁ Σαλαδδίν θεωρῶν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν, ἐγκαταλιπόντας τὰ πολυτιμώτατα τῶν σκευῶν, ἵνα ἀνσκομίσωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν οἱ μὲν τοὺς γέροντας γονεῖς, οἱ δὲ φίλους ἀσθενεῖς, συνεκινήθη ὑπὸ τοῦ θαύματος τούτου, καὶ ἀντήμειψε διὰ χρηματικῶν δωρεῶν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν πολεμίων ἐκείνων. Ἐλεῶν δὲ πᾶσαν ἀτυχίαν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἱερωμένους ἱππότες, οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν τῶν προσκυνητῶν ἐπιμέλειαν, νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἵνα περιποιηθῶσι πάντας ὅσοι βρῶντες νοσοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν.

αὐτῆς. Καὶ οὐ μόνον ὁ Σχλαβδὴν ἐπολιτεύθη τοιοιτοτρόπως, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μχλέκ-Ἀδελ ἐπλήρωτεν ἐξ ἰδίων τὰ λύτρα δισχιλίων αἰχμαλώτων καὶ ὁ ταμίας τοῦ στρατοῦ Βχλεὺν Ἰβελὴν μετεχειρίσθη οὐκ ὀλίγα χρήματα τοῦ ταμείου τούτου, ἵνα ἀπελευθερώσῃ ἱκνοὺς κατοιίκους. Ὡστε ἐνῶ ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡ ἱερὰ πόλις περιελάμβανε ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χριστιανῶν, ἐπὶ τέλους δὲν πκρέμειναν ἐν τῇ δουλείᾳ εἰμὴ δέκα ἐξ χιλιάδες. Ὅποια ἀντίθεσις πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν δυτικῶν δικπρχθείσκας σφχγὰς καὶ λεηλασίας οὐ μόνον κατὰ μωχμεθικῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ χριστιανῶν πολλάκις. Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσί τινες πῶς οἱ ταλαίπωροι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατήντησαν νὰ προτιμῶσι τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς δυτικούς.

Ἄλλ' ὅσον ἐπεικῶς καὶ ἂν ἐπολιτεύετο ὁ Σχλαβδὴν, τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι κατέλυσε τὴν ἐν Συρίᾳ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, ἥτις περιεστάλη εἰς ὀλίγας μόνον τινὰς πκρχλίας πόλεις. Ὄθεν ἡ περὶ τούτου ἀγγελία προεκάλεσε νέαν μεγάλην ἐκ τῆς δύσεως ἐστρατείαν ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους αὐτῆς ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον Α' Βαρβαρόσσαν, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὐγούστον, καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκου Β' Ριχάρδον τὸν Λεοντόθυμον. Ἐκ τούτων μόνος ὁ Φρειδερίκος ἐστράτευσε διὰ ξηρᾶς, καὶ περιῆλθεν εἰς ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, συνετός, ἔμπειρος καὶ ὁ ἄριστος βεβχίως τῶν στρατηγῶν οὓς ἀνέδειξεν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ὄθεν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὔτε τοὺς συρφετώδεις ὄχλους τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν περιελάμβανε, οὔτε γυναῖκας οὔτε ἄλλα ἄχρηστα σώματα ὥστε ἦτο εὐάριθμος, ἀλλὰ κάλλιστα συγκεκροτημένος. Συνέκειτο ἐν ὅλοις ἐκ 30,000 λογάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 15,000 ἦσαν ἱππεῖς. Συνεγνωθήθη δὲ ὁ Φρειδερίκος ἐκ προοιμίου μεθ' ὅλων τῶν ἡγεμόνων, ὅσων ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ τὰς χώρας καθ' ὁδόν, καὶ ἰδίως μετὰ τὸν Ἰσαάκιον. Πρὸς τοῦτον ἔπεμψεν ἔτι ἐκ Γερμανίας πρέσβεις παρακαλῶν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ

τοῦ κράτους ὡς φίλος καὶ νὰ χορηγηθῶσιν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ πληρωμῇ. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνταπέστειλε τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Ἰωάννην Δούκην συνομολογήσαντα σύμβασιν, δι' ἧς ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς σταυροφορίας ὑπέσχετο νὰ διέλθῃ ἀμαχεὶ διὰ τοῦ κράτους, μηδὲν κακὸν πράττων εἰς πόλιν ἢ κώμην ἢ φρούριον ἢ πολίχνην, ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τῶντι ὁ βασιλεὺς διέταξε τοὺς κατοίκους τῶν ἐπρχιῶν νὰ μεταφέρωσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ὧνια εἰς τοὺς τόπους δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ γερμανικὸς στρατός. Ὅτε δὲ κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1188 ἔφθασεν ὁ Φρειδερίκος εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἀνήγγειλε τοῦτο διὰ νέας πρεσβείας ἐπιφανοῦς εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀνταπέστειλε πάλιν τὸν αὐτὸν λογοθέτην καὶ προσέτι τὸν Ἀνδρόνικον Καντακουζηνόν, ἵνα διαθέσωσι τὰ κατὰ τὴν δίοδον τοῦ Γερμανοῦ κυριάρχου. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως ἐξερράγησαν δειναὶ διενέξεις καὶ ρήξεις.

Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει τὴν παραδίξιν τῶν γενομένων συνθηκῶν εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δύο ἀπεσταλμένων, εἰς τὴν ἀδουλίαν τοῦ Ἰσαακίου, καὶ εἰς τὴν δυσπιστίαν ἣν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν τινὲς τῶν συμβούλων τοῦ πρὸς τὸν Φρειδερίκον, ἀξιοῦντες ὅτι οὗτος δὲν προηρεῖτο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλίδαν τῶν πόλεων. Καὶ προστίθησι μὲν ὅτι ἤκουε τοὺς Γερμανοὺς ἐλέγχοντας τὸν βασιλέα ὡς συνομολογήσαντα μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν συνθήκας, δι' ὧν ἀνέλαβε νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Φρειδερίκου· αὐτὸς ὅμως ὁ Νικήτας δὲν φαίνεται πιστεύων τοιοῦτό τι ἢ τοῦλάχιστον δὲν λέγει τοῦτο ρητῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ διαρρήδην τὰς συνεννοήσεις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, καὶ πλὴν τούτου ἀποθαυμάζει μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Φρειδερίκου, περιφρονεῖ δὲ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν Ἰσαάκιον, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἐπιβουλήν αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, διότι ἐξ ἄλλων ἀξιοπίστων μαρτυριῶν συνάγεται σχεδὸν ἀναμφισβητήτως, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος, ἐνῶ συνωμολογεῖ τὰς προεκτεθείσας συνθήκας πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, συνεννοεῖτο συγχρόνως μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν. Ὁ Ἀραβὺ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδὶν

παράτιθῃσιν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερον διαλαμβάνουσιν, ὅτι ἔκοψε τὰ πτερὰ τῆς νίκης τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχομένων πολεμίων, καὶ ὅτι ἵνα φθάσωσί ποτε εἰς τὴν Συρίαν, δὲν θέλουσιν εἶναι εἰς κατὰστασιν νὰ προξενήσωσι βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν μουσουλμάνων. Δὲν θέλομεν λοιπὸν ἀρνηθῆ οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν διπρόσωπον διαγωγὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας· ἀλλ' ἄρα γε πρέπει πάντα τὰ ἄδικα νὰ ἐπιρριφθῶσιν εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς; Παρκαλείποντες τὰς ποικίλας ἐπιβουλὰς τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν, αἵτινες ἦσαν φυσικώτατον νὰ παραγάγῃσι δυσπιστίας καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν μήπως πρὸ τεσσάρων μόλις ἐνιαυτῶν στρατὸς πολυάριθμος τῆς Δύσεως δὲν ἐκυρίευσεν τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυρράχιον, τὴν Θεσσαλονίκην, ἐπὶ τῷ κεκηρυγμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κατὰλύσῃ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ δὲν ἔπραξε σφαγὰς καὶ δηρώσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ κράτους τούτου πόλει; Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ χρηστός, καὶ ὁ Ἰοδοφρέδος ὅμως καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ' καίτοι μὴ ἔχοντες τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φρειδερίκου ἦσαν οὐδὲν ἥττον χρηστοί, ἀλλ' ἡ χρηστότης αὐτῶν δὲν διεκώλυσεν οὔτε τὸν Βοημενδον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰλυσιν τοῦ κράτους, οὔτε τὸν ἐπίσκοπον Λάγγερης νὰ ἀπαιτῇ ἀναφανδὸν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἔπειτα ὁ Φρειδερίκος ἦτο σύμμαχος τῶν Σικελῶν ἐκείνων, οἵτινες διέπραξαν ὅσα διέπραξαν πρὸ μικροῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐπολιτεύοντο οἱ δυτικοί, ὁ Σαλαδδὴν οὐ μόνον φιλανθρώπως προσεφέρετο πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ προσέτι ἀπέδιδε τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων ὅσας ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Φράγκων εἰς τὸν κληρὸν τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Τί θέλετε; Ὅπως εἶχον περιπλακῇ τὰ πράγματα, δυσκόλως οἱ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ ᾔναι εἰλικρινεῖς πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς δύσεως, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποδέχωνται αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Εἶδομεν ποῖον μῖσος κατήντησε νὰ ἔχῃ πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ μετριοπαθέστατος Εὐστάθιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὅστις μετ' ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ζήλου τοῦ Φρειδερίκου, ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο ἐθνῶν πάθος. «Καὶ πᾶς μὲν γὰρ ἕτερος πολέμῳ τὸ ἀντίπαλον χειρωσάμενος, κακῶς αὐτῷ κέχρηται, καὶ ἀνελεημόνως προσφέρεται, καὶ

ἔσα ἢ ἐκ τῆς νίκης ὑπεροψία ὑποτίθησι διαπράττεται. Λατῖνος δὲ πορθήσας τὸ ἀντιπῆπτον, καὶ ὑποχείριον ἐργασάμενος, ἀνύποιστόν ἐστι μάλιστα κακὸν καὶ λόγῳ ἀπεριήγητον. Εἰ δὲ καὶ Ρωμαῖος εἴη ὁ συλληφθεὶς, καὶ οὗτος καθαρῶν γλώττης Ἰταλιώτιδος, καὶ τοσούτον τοῦ ἑτεροφύλου ἔθνους ἀποξενούμενος ὡς μηδὲ κατὰ τὴν σωματικὴν περιβολὴν βραχύ τι γοῦν Λατίνοις ἐπικοινωνεῖν, εἴη ἂν οὗτος ἐστυγημένος Θεῷ καὶ τῆς ὀργῆς κυρίου ἀμιγῆ κατακριθεὶς πιεῖν τὴν κύλικα καὶ τὸ ποτήριον ἀκέραστον προσενέγκασθαι. Ποία γὰρ θανατηφόρος ἔχιδνα ἢ πτεροφύλαξ ὄφις ὀλέθριος ἢ ταυροφόντης λέων, τὰ τῶν βρωμάτων ἑωλα παρορῶν, θερμῆς δ' ἐστὶ τῆς θήρας ἐμπορούμενος, οὕτως ἂν ἐλυμήνατο, ὡς ἀπανθρωπία Λατίνῃ ζωγρήσασα ; Οὐκ ἐπικλᾷται λιταῖς, οὐ θηλύνεται δάκρυσιν, οὐχ' αἰμύλοις ἱλαρύνεται φθέγμασι. Κἂν ἄσῃ τις χάριεν, κλαγγὴ τούτῳ ἱκτίνων, ἢ κρωγμὸς κορώνης λογίζεται. Εἰδ' οὕτως εἴη θελκτήριον, ὡς καὶ πέτρας αἰρεῖν, ὅποια τὰ Ὀρφαϊκὰ κρούματα, εἰς κενὸν μὲν καὶ οὕτως ὁ φορμίζων ἐψάλαξε καὶ μάτην αἰεῖδεν ἀνεβάλετο λιγυρόν. Εἰδέ που καὶ ἄλοϊν τῇ αἰοιδῇ ὁ βάρβαρος, ἀλλ' εἰς κύκνειον ἄσμα τελευταῖόν τε καὶ φιλότιμον ἢ ἀμείλικτος τοῦτο ψυχὴ συλλογίζεται αὐτὸ πάλιν κατεργαζομένη θάνατον, καὶ μένουσα πάλιν ὡς πρότερον ἄθελκτος, ἢ ὥσπερ ἄκμων ἀνήλκτος, πρὸς πᾶσαν ἰκετεῖαν ἀνένδοτος. Μόνῳ οἱ τοῦ γένους τούτου τῷ θυμῷ χαρίζεσθαι ἴσασι, καὶ οἷς οὗτος ἐπιτάσσει ὀργίλως ὑπενδιδόναι πεφύκας. Τί δ' ἂν κακὸν εἴη παρεικῶς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμιος, καὶ τοσαύτην ἀποθησαυρίσας ἐν ἑαυτῷ καθ' Ἑλλήνους ἀνδρὸς ἀπέχθειαν, ὁποίαν οὐδ' ὄφις αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἐπίβουλος συνειληφῶς πάλαι ἀπέτεκεν ; Ἐπεὶ καὶ παρὰ δαίμονα μὲν ἀντικρυς παρὰ τοῖς καταρατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἢν ἡμεῖς ἐλάχομεν οἰκεῖν καὶ ἀποκαρπεύεσθαι, καὶ δυσέρωτες ὄντες τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγχιθῶν, κακογνωμονοῦσιν αἰεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Κἂν φιλεῖν πλάττωνται, τὸν κχιρὸν ὑποδύμενοι, μισοῦσιν ὡς ἔχθιστοι· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσθήγορος καὶ ὑπὲρ ἔλαϊον ρέων ἀψοφητὶ ἀπαλύνηται, ἀλλὰ βολίδες εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοί, καὶ μαχαίρας ἀμφιστόμου τομώτεροι. Οὕτω μέσον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐστήρικται μέγιστον, καὶ ταῖς γνώμαις ἀσυναφεῖς ἐσμέν, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφροστήκαμεν, εἰ καὶ

σώματι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολλάκις εἰλήχουμεν οἴκησιν.» Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀραιοῦσιν ταῦτα πάθη δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φρειδερίκον Α', ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῷ νυκτὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀναφέροντος καὶ τῶν ἄλλων πρέσβων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἕλληνας ὁ φονεύσας ἑκάτον Λατίνους προσκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἶχε φονεύσει δέκα Ἕλληνας. Ὁ δὲ παρτιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ, προστίθησιν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατῖνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογμάτων διαθέσεως, εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ ὁ ἀνγχνώστης ὅσα ἔχομεν νὰ ἱστορήσωμεν. Ἀμα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γενόμεναι συνθήκαι ἀνετράπησαν· τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν παρεσκευασμέναι, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπεχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς κατακρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου Α'. διέταξε ν' ἀποκλεισθῶσιν αἱ ὁδοὶ διὰ περιφραγμάτων, καὶ προσέτι παρήγγειλε τὸν τε πρωτοστάτορα Μανουήλ Κηρύτσην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον, νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσῃ τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος, καταλιπὼν τὰς περιφραχθείσας παρόδους, ἐπορεύθη δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς Φιλιππούπολιν, ἣν εὔρεν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφανεστέρων αὐτῆς κατοίκων. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνον οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προσεδέξαντο τοὺς Γερμανοὺς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τούτους ἐν πολλοῖς θρησκευτικὰς δοξασίας, μὴ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἄζυμα κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπρόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἔννομα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρότετραχτίας ἐμβαλόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἕνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ὥς ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ

τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἐκτονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλίππουπολιν ὁ Φρειδερίκος ἔγραψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστάτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ, μηδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τοῦ κράτους. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν βασιλέα ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμενεν ὅτι πρέπει νὰ προσβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι, ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαί, καθ' ἃς ἠττήθη ὁ ἀνατολικὸς στρατός, περὶ οὗ ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως. Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβλε γνῶμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαίωσιν τῶν Γερμανῶν. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὲν Νοέμβριος, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀνχβάλη μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔκρος τὴν μετάδοσιν. Ἐντεῦθεν παλινώδησεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ τὸν Φρειδερίκον, ὅστις ἤδη ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱὸν τοῦ Ἑρρίκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑνετίαν, τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φρειδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυσπιστία τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς δικαιολογεῖται ὁμοίως, ὡς ἐκ τῶν ἀνκριθμάτων ἀδικιῶν ἃς εἶχον διπραξέει προηγουμένως οἱ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπείσθη νὰ ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὅμως οὗτος μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιωθῇ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς προσηκούσης τιμῆς, καὶ ἰδίως ὅτι δὲν προσεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθήσωσιν, ἀλλ' ἠναγκάζοντο νὰ ἴστανται δουλοπρεπῶς ὡς οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ, ἐνῶ ἦσαν οὐ μόνον ἀντιπρόσωποι μονάρχου ἰσχυροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσκοποι καὶ συγγενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα· καὶ προσελθόντων πρέσβεων τοῦ Ἰσαακίου, ἐκέλευε μὲν αὐτοὺς νὰ παρκαθήσωσι παρ' αὐτῶ, μετέδωκεν ὅμως τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εἰς ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ὑπηρέτας, μηδὲ τῶν ὀψοποιῶν καὶ ἵπποκόμων ἐξαιρουμένων, καὶ ἠνάγκασεν ἅκοντας τοὺς τελευταίους τούτους νὰ γίνωσι συμπάρεδροι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι παρὰ ταῖς ἡμετέροις οὐδεμίᾳ γίνεται

διαστολὴ ἀρετῆς καὶ γένους, « ἄλλ' ὥς εἰς συμφερόν οἱ συμφορβοὶ τὰς σῦς ἀπαξάπασας εἰσελῶσιν εἰς ἓνα σταθμόν, μὴ διῆστῶντες τὰς πίνοντας καὶ πλειόνως διχχέειν ἐχούσας τὸ ἀποδίδοσθαι, οὕτω δὴ καὶ Ῥωμαῖοι παρὰ σταυροῦντας ἔχουσιν ἅπαντας. » Καὶ ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐπέμεινεν ὁ Φρειδερίκος ἐνθυμούμενος τὴν γενομένην εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ προσβολῆν· διότι ὅταν μετὰ τινὰ καιρὸν ἐδέξησε διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιτηδείων νὰ μερίσῃ τὸν στρατόν, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ὀρεστιάδα, εἰς δὲ τὴν Φιλιππούπολιν ἀφῆκε τὸν μετ' αὐτοῦ συνεκστρατεύσαντα δεύτερον υἱόν του Φρειδερίκον, τὸν δοῦκα τῆς Σουαβίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, εἶπεν εἰς τούτους ὅτι « ἀναπαύσασθαι χρεὼν ὑμᾶς ἐνταυθοῖ, ἄχρι δὴ τὰς παρειμένους κνήμας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἐκ τοῦ παρίστασθαι τῷ βασιλεῖ Γραικῶν ἀναρρώσθῃτε. »

Ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀντιπερισπασμῶν διῆλθεν ὁ χειμὼν τοῦ 1189 καὶ τοῦ 1190. Ἐπιστάντος δὲ τοῦ ἔαρος μετεβιβάσθη ἤδη ὁ Φρειδερίκος εἰς Ἀσίαν οὐχὶ διὰ τοῦ Βοσπόρου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀφοῦ νέας συνωμολόγησε πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας, ὅτι θέλουσι χορηγηθῇ αὐτῷ ὁδηγοὶ καὶ ἐφόδια, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὁμήρους περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν συντεθειμένων ἐκτελέσεως. Ἐκεῖ, ἐνόσω μὲν διήρχετο χώρας ὑπὸ τὸν βασιλέα τεταγμένους, μόνον περὶ Φιλαδέλφειαν ἀπήντησε διαθέσεις δυσμενεῖς. Εἰς δὲ τὴν ἐν Φρυγίᾳ Λαοδικεῖαν ἐφιλοφρονήθη ἐξ ἐνκντίας ἀσπασιώτατα καὶ ἐξεναγωγήθη, ὥστε πάντες μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπηύξαντο τοῖς Λαοδικεῦσι πάντα τὰ θεόθεν ἀγαθὰ, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανόν, καὶ ἄρας ἄνω τὰ ὄμματα, τὸ δὲ γόνυ κάμψας εἰς γῆν, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς πόλεως ἐκείνης εὐλογίας, προσέθηκεν, ὅτι ἂν ἡ Ἀνατολὴ εἶχε πολλοὺς τοιούτους ἀγαθοὺς χριστιανούς, πρὸ καιροῦ οἱ σταυροφόροι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ἄγευστοι ἀδελφικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ πόσοι ἄρά γε ἀφ' ἐτέρου ὑπῆρχον ἐν τῇ δύσει οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, οἱ ὁμοιάζοντες αὐτὸν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν μαχητάς; Ὅταν δὲ ἐφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, ἤλπισε μὲν ὅτι θέλει εὕρει αὐτὸν φιλίως διακείμενον, δ' ὅτι συνεννοηθεὶς πρὸς τοῦτον ἐξ ἀρχῆς, εἶχε λάβει χρηστὰς ἐπαγγελίας καὶ πρεσβεῖαν λαμπροτάτην, ἀλλ' ἠπατήθη, διότι ἀπήντησε πανταχοῦ τοὺς Τούρκους

ἐτοίμους ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ. Ἡπατήθησαν ὅμως καὶ οἱ Τοῦρκοι νομίσαντες ὅτι θέλουσι καταβάλλει αὐτὸν ὅπως ἄλλοτε τὸν Κορράδον. Ὁ Φρειδερίκος κατατροπώσας αὐτοὺς ἐπανειλημμένως ἐγένετο καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰκονίου κύριος. Καὶ ἀφικόμενος εἰς Ἀρμενίαν (54) ὅπου ἔτυχε φιλοτίμου δεξιώσεως, ἐφάνετο τῇ ἀληθείᾳ προωρισμένος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανικὴν κυριαρχίαν. Αὐτὸς ὢν ἀνὴρ κατὰ πάντα ἐγκριτος, ἡγεῖτο στρατοῦ ἀρίστου. «Οἱ Γερμανοὶ λέγει ἀνὴρ αὐτόπτης τῶν τότε πραγμάτων, εἶναι ἄνθρωποι θαυμάσιοι· ἔχουσι θέλησιν ἀδιάσειστον, οὐδὲ δύναταί τι νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ὑπόκειται εἰς πειθαρχίαν αὐστηράν, καὶ οὐδὲν ἁμάρτημα μένει παρ' αὐτοῖς ἀτιμώρητον. Πρᾶγμα παράδοξον· ἀπέχουσι πάσης ἡδονῆς, καὶ οὐκ εἰς ἐκεῖνον ἐξ αὐτῶν ὅστις ἤθελεν ἐκτραπῇ εἰς ἀκολασίαν. Διάκεινται δὲ οὕτω ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν συνκισθάνονται διότι ἀπώλεσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀποβάλλουσι πᾶν πολῦτιμον ἱμάτιον, καὶ δὲν θέλουσι νὰ περιβληθῶσιν εἰμὴ σίδηρον· οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ὁποῖαν ἔχουσι καρτερίαν ἐν τοῖς κόποις καὶ ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν.» Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ στρατοῦ τούτου, συμβεβηκὸς ἀπροσδόκητον ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ γενναῖον ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ὁ Φρειδερίκος ἐνῶ διήρχετο τὴν Κιλικίαν, ἐπνίγη ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδνου (τοῦ σήμερον κλουμένου Σαλέφ ἢ Γκιούκ Σοῦ) τῇ 10 Ἰουνίου 1190, εἴτε διότι, ὡς πάλαι ποτὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις, ἠθέλησεν ἀπερισκέπτως νὰ λουσθῇ, εἴτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διέλθῃ ἑφιππος τὸ ραγδαῖον ἐκεῖνο ρεῦμα. Ἀμὰ δὲ ἐκλιπόντος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν συνχωριστῶν ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσῆλκτον μὲν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σουαβίας εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώλοντο καθ' ὁδόν, οἱ δὲ ἀπέθανον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ λοιμοῦ· μόνον δὲ ὀλίγα τινὰ αὐτῶν λείψανα συνηγωνίσθησαν μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντων δύο ἄλλων τῆς τρίτης σταυροφορίας ἡγεμόνων. Ὁ Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ἐπὶδρεύθησαν εἰς Παλαιστί-

54) Ἐννοεῖ τὸ Ἀρμενικὸν κράτος τῆς Κιλικίας, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

νην διὰ θαλάσσης, ὡς προείπομεν, καὶ δὲν ἔφθασαν αὐτόθι ἀλληλοδιαδόχως εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1191, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βούλευμα. Ἐκυρίευσαν μὲν παρὰλίαν τινὰς τῆς Συρίας πόλεις, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Φίλιππος Αὐγούστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν πρὸς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος παρέμεινε μὲν αὐτόθι ὑπὲρ τὸ ἔτος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ Ὀκτωβρίου 1192, μηδὲν ἄλλο κατορθώσας εἰμὴ νὰ δώσῃ δείγματα πολυθρυλήτου μὲν γενομένης ἀνδρείας, διαβοήτου δὲ οὐδὲν ἥττον καταστάσεως ἀγριότητος. Τιοιουτοτρόπως ἡ δύσις ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ αὐθις νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολῆς. Ἄν ὁ Φρειδερίκος ἐπέζη, ἴσως ἐπετύγχανε ταύτην τοῦλάχιστον τὴν φορὰν τὸ τοσάκις ἐπαναληφθὲν ἐπιχείρημα. «ἀλλὰ, λέγει ὁ ἀρχαῖος χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδίν, ὁ Φρειδερίκος ἐπνίγη εἰς τόπον ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ἔφθανε μέχρι ζώνης· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐνέκρινε τὸ ἔργον αὐτοῦ.»

Ἄλλ' ἂν ὁ Ἰσαάκιος ἀπηλλάγη τῶν κινδύνων τῆς τρίτης σταυροφορίας, ἀλλὰι πληγαὶ τοῦ κράτους διετέλουν φλεγμαίνουσαι καὶ ἠπειλοῦν ἔτι σπουδαιότερον τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Καθὼς συνέβη πολλάκις περὶ τὰ τέλη δυναστείας τινὸς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νέας, ἡ στάσις ἀπέβη ἀδιάκοπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Ἀνδρονίκου ὑπεξέκαυσεν αὐτὴν ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δυσπιστία τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου ἡ ὁμολογουμένη τούτου ἀνικανότης. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν καὶ τὸν Θεόδωρον Μαγκκαφᾶν, ἐστασίασε πρῶτον εἰς τὰς κατὰ Μαϊάνδρον πόλεις Ἀλέξιός τις ὅστις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ὑπεκρίνατο τὸν ἀτυχῆ υἱὸν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ παραλαβὼν συνεργοὺς τοὺς Σελδζούκους κατέστρεψε τὰς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πόλεις ὅσαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσιν, ἔκκαιεν ἰδίως τὰ ἀλώνια, ἔθεν καὶ Καυσαλώνης ἐπεκλήθη, καὶ τὸ χεῖριστον ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Τούρκους νὰ βεβηλῶσι καὶ νὰ φθείρωσι τοὺς ἱεροὺς ναοὺς. Οἱ ἐπανειλημμένως σπλέντες κατ' αὐτοῦ στρατηγοί, οὐδὲν γενναῖον ἔπραξαν μέχρις οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νέος ἐκεῖνος ὑπὸ τινος τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρέστη καὶ ἄλλος Ψευδαλέξιος εἰς Παφλαγονίαν, τὸν ὅποιον ὁμῶς ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν ἀπέκτεινεν ὁ Θεόδωρος Χοῦμνος· καὶ κατὰ

πιν ἐπ' ἀνέστη ὁ Χοτζῆς Βασίλειος περὶ Νικομήδειαν, ὅστις συλληφθεὶς ὡσαύτως ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησαν νὰ ἀρπάσωσι τὴν βασιλείαν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος Ταττίκιος, καὶ ἄλλος πάλιν Κομνηνός, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος βασανισθεὶς ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐστερήθησαν τοῦ φωτός. Πολλοὶ δὲ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐπὶ ἀπλάτῃς ὑπονοίᾳς, οἷον ὁ ἔγγονος τῆς Ἀννης Κομνηνῆς Ἀνδρόνικος, καὶ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος, καὶ ὁ σιρατηγὸς Κωνσταντῖνος Ἀσπιέτης. Ὁ δὲ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντος Ἀνδρονίκου υἱός, ἀγανακτῆσας διὰ τὸ τοῦ πατρὸς πάθημα, ἐπεχείρησε τῷ νῦν νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐστερήθη καὶ οὗτος τοῦ φωτός.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβαίνωσιν αἱ στάσεις αὗται καὶ συνωμοσίαι ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκιος, μηδεμίαν ἔχων δεξιότητα καὶ προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιμελῇται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐπέτρεπεν εἰς εὐνοουμένους τὴν ἀνεξέλεγκτον αὐτῶν διεξαγωγὴν, καὶ ἐπὶ τέλους κατέστησε κυβερνήτην ἀπόλυτον «νεανισκάριόν τι γρχματιστοῦ καὶ πινακιδίου δεόμενον.» Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν «παιδίον μικρὸν τὴν τῶν κοινῶν διοίκησιν ἀναζώννυται, οὕτω πέρυσιν ἀφειμένον δονακίσκου καὶ μέλανος ὅς οὐ τὸν κρατοῦντα μόνον αὐτὸν ὡς τὸ κῆτος ὁ λεγόμενος προπομπεὺς μετῆγεν ὡς ἤρεϊτο καὶ περιέφερεν, ἀλλὰ μετῆει καὶ ὅσα τῶν στρατιωτικῶν εἰσὶ κατὰ λόγων, ὡς εἴπερ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν τῇ πηδαλιουχίᾳ τῶν μεγίστων ἐνετέθραπτο πραγμάτων, ἢ τῆς κοσμικῆς φροντίδας ἡπίστατο πρὸ γενέσεως.» Καὶ ἐνῷ τοιοῦτους ἐξέλεγε πρωθυπουργούς, αὐτὸς διέτριβε περὶ λουτροὺς καὶ κομψὰ ἱμάτια καὶ πολυτελεῖς ἐστιάσεις καὶ μίμους καὶ αἰδοὺς καὶ πλείστην ἄλλην ἀσωτείαν, ἥς ἔννοϊαν παρέχει ἡμῖν ὁ Χωνιάτης δι' ἀστείου τινὸς διηγηματίου καὶ λογοπαιγνίου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἰδίως διότι, ὡς γνωστόν, αἱ τοιαῦται λόγου παιδιαί, εἰναι σπανιώταται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ βασιλεὺς, λέγει, δειπνῶν ποτε περιεστοιχισμένος κατὰ τὴν συνήθειάν του ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, εἶπεν ἐνέγκατέ μοι ἄλλας·» εἰς δὲ τῶν παρισταμένων, ἀφοῦ ἀπέδλεψε πρὸς τὰς καλὰς ἐκείνας, «γνωσόμεθα, ἀπεκρίθη, πρῶτως ταύτας, ὦ βασιλεῦ, εἴθ' οὕτως ἄλλας εἴτενεχθῆναι κέλευσον.» Κατηνάλισκε δὲ τὸν δημόσιον πλοῦ-

τον εἰς κατασκευὰς καὶ ἐπισκευὰς καὶ κατεδαφίσεις ἀσκόπους, ἔνθεν μὲν πλείστην ἐπιδεικνύων εὐλάβειαν πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἔνθεν δὲ ὑπεξαίρων τὰ πολυτελῆ ἱερὰ σκεύη καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων πολύτιμα ἀναθήματα, καὶ μεταχειριζόμενος ταῦτα πάντα εἰς ἰδίας χρείας καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τράπεζαν. Ἐκοψε προσέτι κίβδηλον νόμισμα, καὶ εἰς δεινὴν καταπίεσιν ἐξετράπη περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καὶ ἐπώλει τὰς ἀρχὰς «ὥς τὰς ὁπώρας οἱ ἀγοραῖοι.»

Ἐννοεῖται ὅτι οὕτω κυβερνωμένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσι βέλτιον τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὅθεν πολλὴ ἀτοπία συνέβη περὶ τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν καθίρεσιν τῶν πατριαρχῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης. Τῷ 1186 ἐξώσθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος Β' ὁ Καματηρός, ὅστις εἶχε μὲν διατελέσει πρόθυμος θεράπων τοῦ Ἀνδρονίκου, εἶχεν ὅμως βοηθήσει καὶ τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν· καθήρεθαι δὲ ἤδη διότι ἐπέτρεψεν εἰς τὰς εὐγενεῖς γυναῖκας ὅσας ἀκούσας ἀπέκρινεν ὁ Ἀνδρόνικος, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν κόσμον. Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἡ τοῦ Καματηροῦ καθίρεσις δὲν ἤθελεν εἶναι ζημία μεγάλη, ἔὰν προεχειρίζετο ἀντ' αὐτοῦ ἀνὴρ μᾶλλον λόγου ἄξιος. Ἀλλ' ὁ Ἰσαάκιος προεχειρίσατο τότε πατριάρχην τὸν Νικήταν Β' Μουντάνην ἐπιλεγόμενον, ἐσχatóγηρων ὄντα καὶ εὐήθη. Μετ' ὀλίγον δὲ καθήρσεν αὐτὸν δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦτο ἐσχatóγηρος καὶ εὐήθης, καὶ ἀναγορεύει μέγαν ποιμένα Λεόντιόν τινα μοναχόν, τὸν ὁποῖον ὠμολόγησεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκε πρότερον, ἀλλ' ὑπέδειξεν αὐτῷ ἡ θεομήτωρ καθ' ὕπνου. Οὐδὲν ἤττον ἀποπέμπει καὶ τοῦτον μετὰ τινος μῆνας καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταθέσῃ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν καθέδραν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον, τὸν ὁποῖον ἠυνόει ἰδιαζόντως διότι ἄλλοτε εἶχε προειπεῖ αὐτῷ ὅτι θέλει βασιλεύσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ κανόνες δὲν ἐπέτρεπον τὴν ταιαύτην μετάθεσιν, ἐσοφίσθη τέχνασμα τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πανουργίαν δι' ἧς κατώρθωσεν ἄλλοτε ἡ Εὐδοκία νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν Ρωμανὸν Διογένην. Ἦκμαζε τότε ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, ὁ πολὺς περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σοφίαν. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει εἰς πολλοὺς σοφοὺς ἀνδρας, ἦτο ὁ Βαλσαμὼν φιλόδοξος. Τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰσαάκιος ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ τὸν παρετήρησεν, ὅτι ἄτοπον ἦτο αὐτός, ὁ φωστὴρ τῆς ἐκ-

κλησίας, νὰ κατέχῃ τὴν δευτερεύουσαν τῆς Ἀντιοχείας καθέδραν, ἐνῷ ἄνθρωποι ἄμαθεῖς προχειρίζονται εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον, καὶ ὅτι εὐκταῖον ἦθελεν εἶναι νὰ εὑρεθῇ τρόπος τις τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ μετάθεσις αὕτη. Τότε ὁ Βαλσαμὼν ἀναδιψήσας τὰ ἱερὰ ἀρχεῖα, καὶ ἀνακκλύψας προηγούμενα, καὶ συγκροτήσας συλλόγους ἀρχιερέων, καὶ εὐγλώττως ὑπὲρ τοῦ πράγματος συνηγορήσας, κατορθοῖ νὰ ψηφισθῇ νόμος ἐπιτρέπων τὴν μετάθεσιν, ὅστις ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τότε ὅμως ὁ μὲν Ἀντιοχείας ἔμεινε πάλιν Ἀντιοχείας, ὁ δὲ Δοσίθεος, γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἱεροσολύμων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον μετὰ προπομπῆς λαμπροτάτης ὡς ἐν θριάμβῳ, οἱ δ' ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ τοὺς κανόνας καταπκτήσαντες ἀρχιερεῖς ἐγένοντο τὸ παίγνιον τοῦ κόσμου. Εὖρον ὅμως οὗτοι πάλιν θεραπείας τρόπον, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἤξεύρομεν πῶς ἐκήρυξαν ἐπιβάτην ἀλλοτρίας ἐκκλησίας τὸν Δοσίθεον καὶ κατήγαγον αὐτὸν τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινε καὶ κατῴρθωσε πάλιν μετ' ὀλίγον νὰ ἀνκτρέψῃ τὰ ἐπιγεγόμενα καὶ νὰ στηρίξῃ τὸν Δοσίθεον, ὅτε καὶ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς προέπεμψε τὸν φίλον αὐτοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, φοβούμενος μήπως τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἐμίσει τὸν Δοσίθεον ὡς φίλαρχον, παρεμποδίσῃ τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν. Τελευταῖον ὅμως τῷ 1193 καθηρέθη ὀριστικῶς αὗτος καὶ ἔπαθε κατὰ Χωνιάτην τὸ τῆς Αἰσωπείας κυνός· ἅμα μὲν ἐκπεσὼν τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς ἦν πρότερον διεῖπε (διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἕτερος ἐχειροτονήθη Ἱεροσολύμων), ἅμα δὲ στερηθεὶς τοῦ μείζονος θρόνου. Προεχειρίσθη δὲ τότε πατριάρχης ὁ Γεώργιος Β' Ξιφιλῖνος.

Καὶ ἐν τούτοις ἐξηκολούθει ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις. Διὰ τοὺς ποικίλους ἐκείνους τοῦ κράτους περισπασμούς καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀνικνότητη, οἱ Βλαχο-Βούλγαροι οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Αἰῶρου ἀνθίσταντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεχείρουν ἐπιδρομάς, μάλιστα ἀφ' ἧς τῷ 1192 ὁ Ἰσαάκιος, στρατεύσας αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων καὶ προσβλήθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς στενῆς τινας παρόδου, ὁλοσχερῶς κατετροπώθη καὶ μετὰ κόπον ἠδυνήθη νὰ σωθῇ. Διάφοροι στρατηγοὶ ἐξεπέμφθησαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ δὲν ἠγωνίζοντο ἢ ἐτρέποντο. Τῷ δὲ 1194 οἱ δύο δομέστικοι, ὁ τῆς ἀνκτολῆς καὶ ὁ τῆς δύσεως,

ὁ Ἀλέξιος Γίδος καὶ ὁ Βασίλειος Βατάτζης, ἔπαθον ἤτταν ἀλεθρίαν καὶ ὁ μὲν Βατάτζης συνεφθάρη μετὰ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, ὁ δὲ Γίδος ἔφυγεν ἀκόσμως ἀποβαλὼν τὸ κρεῖττον τῆς στρατιᾶς. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἀπεφάσισεν αὐτῷ νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε μεγάλην στρατολογίαν ἰθαγενῶν καὶ ξένων, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐξῆλθε τῆς πόλεως κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 1195, ἐπανηγύρισε τὸ πᾶσχα εἰς Ραιδεστόν καὶ προήλασεν ἐκεῖθεν εἰς Κύψελα (τὰ σήμερον καλούμενα Ἰψχλα ἢ Χαψιλάρ). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ τὸ τέλος τῆς ὀλεθρίας ταύτης βασιλείας, ἃν καὶ δυστυχῶς ἡ συμβᾶσα μεταβολὴ οὐδεμίαν συνεπήγαγε πραγμάτων βελτίωσιν. Βεβαίως ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ποτέ· βασιλεύσας δὲ ὅπωςδῆποτε, κατέστη μυριάκις ἄξιος καθαιρέσεως. Ἐὰν ὅμως οἱ μεγιστᾶνες τοῦ κράτους ἀπέβλεπον εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὥφειλον νὰ προνοήσωσι περὶ ἐπιτηδεΐας τοῦ ἀνδρὸς ἀναπληρώσεως, ἐνῷ ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἐμμελῶς ἤδη ὁπόσον ἀληθῆς εἶναι ἡ περὶ αὐτοῦ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅτι ἐπεζητήσαν νέον ἄρχοντα, οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βελτιώσωσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπὶ σκοπῷ χρηματισμοῦ. Ἐὰν προηροῦντο τῶντι νὰ σώσωσι τὴν πολιτείαν, ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ καιροῦ. Ἡδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀσπασθῶσι τὴν μερίδα τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, ὅστις ἦτο ὁμολογουμένως στρατηγὸς ἐξάριτος. Ἡδύναντο βρανδύτερον νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἐξάδελφον τοῦ Ἰσαακίου Κωνσταντῖνον, ὅστις μόνος ἐξ ὅλων τῶν τότε στρατηγῶν εἶχε περιστείλει τοὺς Βλάχους, καὶ ἔπειτα περιβληθεὶς τὸ βασιλικὸν διάδημα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὑπὸ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ συνεργῶν, καὶ ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτοῦ, ὅπερ μαθόντες οἱ Βλάχοι ἠυφράνθησαν καὶ ἠγαλλιάσαντο, οἱ δὲ ἡγεμόνες αὐτῶν Πέτρος καὶ Ἀσάν εἶπον ὅτι ἡ μεγαλητέρα εὐεργεσίᾳ ἦν ἠδύναντο ὁ βασιλεὺς νὰ πράξῃ πρὸς αὐτοὺς ἦτο νὰ ἐκκόψῃ τὰς κόρας τοῦ Κωνσταντίνου. Νῦν δὲ οἱ τοῦ Ἰσαακίου στρατηγοί, οἵτινες καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπρόδωκαν καὶ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶ ἐγκατέλιπον, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιδάσωσιν εἰς τὸν θρόνον, ἀντὶ τοῦ Ἰσαακίου, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον, οὐδὲν ἤττον ἐκείνου ἀνάξιον ὄντα τῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπὶ τούτῳ συνωμόσαντες ἦσαν ὁ Γεώργιος ὁ Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ὁ τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ Ἰωάννης Πετραλεῖφας, ὁ Κων-

σταντῖνος Ραούλ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινε δι' ὑποσχέσεων χρηματικῆς ἀμοιβῆς κητώρθωσαν νὰ προσοικειωθῶσιν ἅπαν τὸ στρατιωτικόν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρὶν ἢ ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἰσαάκιος πολλοὶ τὸν εἶχον εἰπεῖ ὅτι προπαρασκευάζεται κατ' αὐτοῦ συνωμοσία ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐπίστευσε τὰ λεγόμενα, ἀποδεικνύων οὕτω ὅτι ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ᾗτο, ἔσωζεν ὅμως ἔχνη τινὰ ἠθικῆς, ἧς παντάπασιν ἑστερεῖτο ὁ Ἀλέξιος. Καὶ ἐξελθόντος λοιπὸν εἰς κυνηγέσιον περὶ Κύπελα τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου, οἱ συνωμῶται εἰσάγουσιν εἰς τὴν βυστίλειον σκηνὴν τὸν Ἀλέξιον καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰσαάκιος ἄμικ ἀκούσας τὰ γενόμενα ἐτράπη ἀνάνδρως εἰς φυγὴν· ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μάκρην συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ κλούμενον Διπλοκιδόνιον (εἰς Μπεσίκ τασί), μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλεξίου.

Ὁ διὰ τοιχύτης κηκουργίας κηταλκθὼν τὴν βασιλείαν Ἀλέξιος ἀπέβηκε τὴν τῶν Ἀγγέλων προσωρυμίαν καὶ μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ' Κομνηνός. Ἀρὰ γε ἵνα λησμονηθῇ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίτου ἐκείνης ἐπιβουλῆς, ἡ ἵνα περιποιήσῃ πλείονα εἰς ἐκυτὸν λαμπρότητα, κηριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἅπαντες οἱ ἄρχαγες τῆς βασιλείας ἐν Βυζαντίῳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κηταδεικνύωσιν ἐν τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς νομίμους βασιλικοὺς οἴκους συγγένειαν. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι θέλομεν ἶδει τὸν βησιλέα Ἰωάννην Κηντακουζηνὸν προσεπωνυμούμενον κηραδόξως Ἀγγελον Κομνηνὸν Πηλαιολόγον Κηντακουζηνόν, ὃ ἐστὶ συνάπτοντα τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τὰς προσωρυμίας ὅλων τῶν βησιλικῶν οἴκων, ὅσοι ἐκυριάρχησαν τοῦ ἀντολικοῦ κηράτους ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἀλέξιος Γ' κηροχείρως ἐπωνομάσθη Κομνηνός, οὐδεμίαν κηροφκειώθη διὰ τοῦτο τῶν ἀρετῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου.

Πρώτη αὐτοῦ κηράξις ὑπῆρξε νὰ κηανείμῃ εἰς τοὺς συνωμῶτας καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὅλα τὰ κηρήματα τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου τὸ ὅποῖον κηνεπήγχεεν ὁ Ἰσαάκιος κηκτὰ τὴν ἐκστρατεῖαν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἤρκεσαν νὰ κηορέσωσιν αὐτούς, κηρέσχεεν εἰς

τοὺς αἰτουμένους, γαίης καρποφόρους καὶ δημοσίας εἰσφοράς. Ἀφοῦ δὲ ἐξέλιπον καὶ ταῦτα, ἀπένειμεν ἀξιώματα οὐχὶ ἱεραρχικῶς, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε κατὰ τὴν ἐκάστου ἀπαιτήσιν. Ἐπειτα δὲ ἀμέσως κατέλιπε τὴν κατὰ τῶν Βλάχων ἐκστρατείαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου ἡ πολυπράγμων καὶ πολυμήχανος σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἡ Δούκαινα παρεσκεύασεν αὐτῷ εὐπρεπῇ τὴν δεξίωσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὰ πράγματα ὑπ' ἐκείνης μᾶλλον ἢ ὑπὸ τούτου ἐκυβερνῶντο, ἐχούσης συνεργοὺς τὸν τε ἐραστὴν αὐτῆς Βατάττην καὶ τοὺς δύο ἀγερώχους γαμβροὺς, Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανόν καὶ Ἰσαάκιον Κομνηνόν. Ἀλλ' ὅστις δὴποτε καὶ ἂν ἐκυβέρνηα τὰ πράγματα, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσίς ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ φοβεροί· ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· ὁ μέγας δούξ, δηλαδὴ ἀρχινάυαρχος, Μιχαὴλ Στρυφνός, σύγγαμβρος ὢν τοῦ βασιλέως, ἐκένωτε πικρὸς μικροῦ πλοίου τὰ νεώρια, πωλήσας τὰς ἀγκύρας, τοὺς γόμφους, τὰ πρότονα, τὰ ἱστία καὶ σφετερισθεὶς καὶ σπαταλήσας πάντα τὰ ἐκ τούτου προκύψαντα χρήματα. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στόλου μετῆρχοντο ἀναφανδὸν πειρατείας. Ἐξ πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Φραγκόπουλον, λόγῳ μὲν νὰ ἐξετάσῃσι τὸ φορτίον πλοίου τινὸς περὶ Κερκασοῦντα ναυαγήσαντος, πράγματι δὲ ἵνα σκυλεύσῃσι πάντα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εἴτε ἀνέπλεον ἐκ Βυζαντίου εἴτε κατέπλεον εἰς αὐτό. Πράξας ταιχῶς ἀυστόλως ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἐμπόρων φονεύσας, ἄλλους δὲ ἀποπέμψας ὑπέρου γυμνοτέρους, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, αὐτὸς μὲν μηδὲν παθὼν, πρόξενος ὁμῶς γενόμενος πολλῶν κακῶν εἰς τὸ κράτος· διότι μεταξὺ τῶν οὕτω ληστευθέντων ὑπῆρχον καὶ Τοῦρκοι ἐξ Ἰκονίου ἔμποροι καὶ Πισᾶται. Ὅθεν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν πολλὰς κατὰ τῶν ἐσίων πόλεων ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Πισᾶται οἵτινες, ὥς προείπομεν, καὶ ἀφοῦ κατετιτάθησαν ἐν Κωνσταντινούπολει, ἐξηκολούθουν πειρατεύοντες εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας, λαβόντες ἤδη εὐλογον ἐκ τοῦ ἀδικήματός ἐκείνου ἀφορμὴν ἐνέβηλον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίης τῷ 1196 ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑνετῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πάλιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐχθροπραξίαις μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικιῶν, ὅπου ἐπεκράτησε δεινὴ ἀναρχία. Συγχρόνως νέος πρέστη

εἰς μέσον Ψευδαλέξιος, ἀλλ' ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ ἐξωσθεὶς δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Ριχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἐζήτησε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἐδηλητηριάσθη. Ὡσαύτως οἱ Σελδζοῦκοι οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Ψευδαλέξιου ἐξηγυμνίσθησαν διὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων δωρεῶν. Ὅτι ὅμως ἔσωσε τότε τὰς περιλιπομένας ἔτι ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις εἶναι, ὅτι ἀποθανόντος τῷ 1193 τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν Β', οἱ δέκα αὐτοῦ υἱοὶ ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Γκχγιασεδδὶν Καίχοσροῦ Α' ἤρξεν ἐν Ἰκονίῳ, 1193—1200, καὶ 1205—1211, ὁ δὲ Ροκνεδδὶν εἰς Τοκάτιον, 1193—1203, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἔλαβον μικροτέρας κτήσεις. Οὐδὲν ἤττον πᾶσαι τοῦ κράτους αἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, ὥστε ἐδέησε νὰ διατελέσῃ ἀπλῶς ἀμυνόμενον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὅπως ἐν Εὐρώπῃ τοὺς Βουλγαροβλάχους, οὕτω καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶχεν ἀντιπάλους προσέτι τοὺς πολυαρίθμους Ἀρμενίους. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ παρέστη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἕτερος δεινὸς πολέμιος, ὁ τοῦ Φρειδερίκου Βαρθαρόσση υἱὸς καὶ διάδοχος Ἑρρίκος ΣΤ', ὅστις, γενόμενος κύριος καὶ τῆς Σικελίας, ἀπῆρτησεν, ὡς κληρονόμος τῶν ὑποτιθεμένων δικαιωμάτων τοῦ πρώην τῆς νήσου ἐκείνης βασιλέως, πᾶσαν τὴν μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης χώραν, ἥ ἀντ' αὐτῆς φόρον ὑποτελείας 50 κεντηναρίων χρυσίου, ἥτοι 5, 400,000 δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος. Καὶ περιώρισε μὲν ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀλεξίου τὸν ἀπαιτηθέντα φόρον εἰς 16 κεντηναρία, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ ποσὸν εὐρέθη ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ διὰ τὴν σπατάλην τῆς αὐλῆς. Ὡστε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ φόρος ἑκτακτος, τὸ καλούμενον Ἀλλαμανικόν, καὶ μηδὲ τούτου μὴ ἀρκοῦντος, πολλὴ ἐγένετο καταπίεσις πρὸς εὗρεσιν χρημάτων· καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν βασιλέων ἐτυμβωρυχήθησαν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἑρρίκου τῷ 1197, ἐπῆλθον ἐμφύλιοι ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀνωμαλίαι, ἡ δ' ἀνατολὴ ἀπηλλάγη τούτου τοῦ ἀπὸ δυσμῶν κινδύνου.

Ἀλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐξηκολούθει πάσχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Βουλγαρο-Βλάχων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπικυράστια κραταιομένη ὁσημέραι ἔμελλε νὰ παρκαγάγῃ ἤδη ὀριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ χωρισμόν. Ὁ μὲν Ἀσάν ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Βογιάρου Ἰθάγκο, ὅστις ἤλπισε καὶ τὴν βχ-

σιλείαν αὐτὴν νὰ καταλάβῃ, διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἀσάν Ἰωάννης ἦτο ἀνήλικος, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ συνάρχων Πέτρος, ὀλίγους ἐφαίνετο ἔχων ὀπκδοὺς εἰς Τέρνοβον. Ἀλλ' ὁ Ἰβάρκο, καίτοι συμμαχήτας μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην· ὁ δὲ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων ὡς βασιλεὺς. Ἐδολοφονήθη ὁμοῦ καὶ οὗτοι μετ' οὐ πολὺ. Τότε δὲ παρέστη εἰς μέσον ὁ τρίτος τοῦ Ἀσάν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφὸς Ἰωανίσσης ἢ Καλοῖωάννης, ὡς ἐπωνόμαζεν αὐτὸς ἑαυτόν, ὅστις εἶχε μὲν ἄλλοτε παρχδοθῇ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὁμηρος, ἡδὴ δὲ δραπετεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθη βασιλεὺς, καὶ ἤρξε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων ἐπὶ δέκα ὄλα ἔτη, 1197—1207. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μὴ δυνάμενοι οἴκοθεν νὰ τὸν καταβάλωσιν ἀντέταξαν αὐτῷ τὸν τε προειρημένον Ἰβάρκο καὶ ἄλλον τινὰ ἄρχοντα βλάχον τὸν γένος ὀνόματι δὲ Στραζομήρ ἢ Χρυσόν, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ἀμφοτέρω καίτοι ἔλαβον συζύγους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ χρήματα, ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ὁ μὲν Ἰβάρκο ἐν Φιλιππουπόλει, ὁ δὲ Στραζομήρ ἐν Προσάκῳ καὶ Στρουμνίτζῃ· ὥστε τρεῖς ἤδη ἀπέβησαν οἱ πολέμιοι ἀντὶ ἐνός, δεινοτάτας δὲ συμφορὰς ἔπαθον οὐ μόνον ἡ Θράκη καὶ ἡ Μκεδονία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἡπειρος καὶ αὐτὴ ἡ κυρίως Ἑλλάς, διότι ἔνεκα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἠναγκάσθη νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλὼν εἰς Πελαγονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐζήτησε νὰ ιδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος ὠφελούμενος ἐκ τῆς κοινῶς ἐπικρατούσης δυσαρρεσκείας καὶ ἀναρχίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τέλους ἅπαντες οὗτοι οἱ δευτερεύοντες στασιχσταί, Ἰβάρκο, Στραζομήρ, Καμύτζης, ἀπέτυχον, ὑποκύψαντες μᾶλλον εἰς τὰς ραδιουργίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγαρο Βλάχων Ἰωανίσσην συνωμολογήθησαν συνθήκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ παῖσαι αὐτοῦ αἱ κατακτήσεις.

Συγχρόνως κάκιστα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν μικρῇ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αἱ στάσεις ἦσαν σχεδὸν ἀδιάκοποι. Τῷ 1201 ὁ λαὸς ἀπέλυσεν ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν

κολλυθιστὴν Καλομύδιον, ἐτρέψεν εἰς φυγὴν τὸν φρούραρχον Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον Λαγών, ἐπυρπόλησε τὰ τζαμίκα τὰ ὅποια εἶχον ἄλλοτε κτισθῇ αὐτόθι χάριν τῶν παρεπιδημούντων Σαρακηνῶν ἐμπόρων καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἀναγορεύσῃ ἕτερον βασιλέα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα Ἰωάννης τις Κομνηνὸς Παχὺς ἐπιλεγόμενος, κατέλαβεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλέξιου. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐστασίχσεν ἐν Καρίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁ νέος καὶ τολμηρὸς Μιχαήλ Ἀγγελος ὁ τοῦ θεοῦ τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, νόθος υἱός, ὃν θέλομεν ἶδει βραδύτερον ἰδρυτὴν γενόμενον ἐν Εὐρώπῃ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος. Ἦδη δὲ ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος ἠττήθη μὲν ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καταφυγὼν ὁμῶς πρὸς τοὺς ἐν Ἰκονίῳ Τούρκους καὶ λαβὼν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐδήλωσε πᾶσαν τὴν περὶ Μαϊάνδρον χώραν, ὁ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ, Νοεμβρίῳ 1200, δὲν ἡδυνήθη νὰ καταβάλλῃ ὀριστικῶς. Καὶ ἐπὶ τέλους μὲν ὁ νέος οὗτος συνεβιδάσθη πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μέγα τῆς βορειοδυτικωτέρας (55) μικρᾶς Ἀσίας μέρος ἀπесπάσθη ἔκτοτε ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἴπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ υἱὸς Μανουὴλ εἶχε δύο υἱούς, τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δαβίδ. Ὁ Μανουὴλ τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα τῷ 1186· ὁ δὲ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, κατέφυγεν ἄμα μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ πατρὸς του, τετραέτης μόλις ὢν, πρὸς τὴν θείαν του Θάμωρ, τὴν μεγάλην βασιλίδαν τῆς Γεωργίας (1184—1212), ἣτις μένεα πνέουσα κατὰ τῶν Ἀγγέλων παρέσχεν εἰς τὸν ἀνεψιὸν τῆς, ἄμα ἡλικιωθέντα ὅπως οὖν περὶ τὸ 1200 ἔτος, τὸν τρόπον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Λιμνίαν, τὸν Κερασσοῦντα, τὸ Οἰναῖον, τὴν Σινώπην, τὴν Κίδρον, τὴν Ἀμαστριν, ἄπασαν τὴν Παφλαγονίαν, ἅπαντα τὸν Πόντον. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἀμισῷ διεσώθη τότε ὁ τελευταῖος Γάβρας ὡς βασιλικὸς τοπάρχης, καὶ κατόπιν ὡς ἴδιος τύραννος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἥτοι τῶν κυρίως ἐλληνικῶν χωρῶν ἡ κατάστασις ἦτο σφόδρα ἀνώμαλος.

55) Τῆς βορειοανατολικωτέρας.

Προκειμένου δὲ νὰ εἰπώμεν περὶ αὐτῶν τινὰ, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἑνὸς τῶν εὐφυνεστέρων, τῶν χρηστοτέρων καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῶν χρόνων τούτων. Ἀπὸ τοῦ 1178 ἀρχιεράτευσεν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος ὁ Χωνιάτης, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἡ πατρίς αὐτῶν, αἱ ἐν Φρυγίᾳ Χῶναι, ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες διασωθεῖσαι ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως διετήρουν ἔτι ἀκέραιον τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Χῶναι δὲ ἐκλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι αἱ Κολοσσαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, αἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων Περσῶν ἦσαν πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, βραδύτερον ὅμως ὅτε ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν ἡ Ἱεράπολις καὶ ἡ Λαοδίκεια, παρήκμασαν καὶ κατήντησαν ἐπὶ Στράβωνος καὶ Πλινίου ἀπλοῦν πόλισμα. Εἰς Κολοσσᾶς ἐν τούτοις συνεκροτήθη μία τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, αἱ Κολοσσαί, μετονομασθεῖσαι Χῶναι, εἶχον ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα, διότι ὁ Νικήτας λέγει αὐτὰς «πόλιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην,» ἐκθειάζων μάλιστα τὸν ἀρχαγγελικὸν αὐτῶν ναὸν «μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον.» Ἀλλ' ὅσον λαμπραὶ καὶ ἂν ἦσαν τότε αἱ Χῶναι, τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὁ πατὴρ τοῦ Μιχαήλ ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὴν περὶ τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ ποιητικὰ προκαταρκτικὴν μάθησιν τοῦ νέου τούτου ἐξέπεμψεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσιν, ἵνα συμπληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβαινε τότε, ὡς προὑποδείξαμεν, ἀξιομνημόνευτός τις διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολή. Ἐνῶ ὁ μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς ἐμκραίνετο καὶ ἠτοιμάζετο νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα, προέκυπτεν εἰς μέσον ἄλλη τοῦ ἐλληνισμοῦ φάσις, ἥτις ἐμελλε νὰ περιποιήσῃ νέαν εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐθνότητα ζώην, καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ πόρρωθεν νέας αὐτῇ τύχας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς εἶχε δικπλασθῇ ἐν Ἀσίᾳ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ, οἷος οὗτος διεμορφώθη

ἀπὸ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς· καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα, ἀλλ' ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν δὲν εἶχε, καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔφερεν, ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἑλληνισμός, διότι πράγματι ἦτο μία τῶν ποικίλων μεταμορφώσεων ὅσας, ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης, καὶ ἰδίως διότι ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν. Ναὶ μὲν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξεν αἰείποτε εὐάριθμός τις λογίων τάξεις ἧτις διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ παραδόσεων διετήρει οἰκειότητά τινα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν, ἀλλὰ ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διετέλεσεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφανὴς καὶ ὅλως ἀμέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιώσεις πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ κατ' ἀρχάς, ὡς ἡξεύρομεν ἤδη, αἱ ἀξιώσεις αὗται ἀπέβησαν ὀλέθριαι εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους· διότι ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκείνην οἰκείωσις δὲν ἐπενήργησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων βίον, ἀλλὰ παρήγαγε μόνον παρ' αὐτοῖς ἢ τὴν οἴησιν ἀνυποστάτου τινὸς ὑπεροχῆς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος διὰ μόνης τῆς ἐπιτηδειότητος ἣν ἐκέκτητο τοῦ νὰ συρράπτῃ ἀναπαίστους καὶ ἰάμβους· ἢ τὸν πόθον κακοζήλων τινῶν ἀπομιμήσεων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Εὐδοκίαν τὴν Μακρεμβολίτισσαν, ἧτις ἔγραψε τὴν Ἰωνίαν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ βία ἠνάγκασε τὴν ἑλληνοκοποῦσαν μάλλον ἢ ἐλληνίζουσαν ἐκείνην μερίδα ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ προπατορικοῦ ἑλληνισμοῦ πρακτικώτερα διδάγματα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἐφθασεν αὐτόθι ὁ νέος Μιχαήλ Χωνιάτης.

Πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον εἰσέτι αὐτόθι, καθὼς καὶ βραδύτερον, πολλοὶ ἔμελλον νὰ ὑπάρξωσιν ἄνθρωποι, παρ' οἷς ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος δὲν παρήγεν εἰμὴ ψυχράς τινας μιμήσεις ἐμφανινοῦσας ὕλιν ἐλευθερὰν ἑλλειψίν αὐτοτελοῦς διανοητικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πρὸ πάντων τότε οἱ ἄδελφοί Ἰωάννης καὶ Ἰσαὰκ Τζέτζης, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι γνωστότερος καὶ ἔγραψεν εἰς ἑξαμέτρους στίχους «Ἰλικὰ ἢ τὰ πρὸ Ὀμήρου, τὰ Ὀμήρου καὶ τὰ μεθ' Ὀμηρον.» Πολλοὶ ὅμως

ἄλλοι βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ζωοποιὸν ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας ταύτης ὅλως ἀνακκινισθέντες, καὶ προσελάμβανον ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον εὐφυΐαν, χάριν, ζωηρότητα περὶ τὸν πνευματικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τόλμην περὶ τὸν ἐνεργόν. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοί εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔχωσι τὴν συνείδησιν ὅτι ὁ ἐλληνισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἀναζωπυρούμενος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναζωπυρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Καὶ τῶντι βλέπομεν παρ' αὐτῶν τὰς δύο ταύτας κυρίας ὑποστάσεις τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἐναρμονίως ἐνουμένας ὅπως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐνῶνται ἐναρμονίως ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Συνεσίων. Ἀλλὰ ἐκεῖνη μὲν ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ἀρξαμένη, ἀφοῦ διὰ πολλῶν ἔτι ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβεύσῃ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς τοῦ νεωτέρου ἐλληνισμοῦ διαπλάσεως. Κυριώτατος δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς κρίσεως ταύτης τοῦ ἐλληνισμοῦ τροπῆς περὶ τὰ μέσα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦτο ὁ Εὐστάθιος, τοῦ ὁποίου γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης διαγωγὴν καὶ τὴν περὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης πραγματείαν, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ θεωρητικὸν ἔμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, ἡ χριστιανικὴ ἔμα καὶ ἐλληνικὴ φύσις δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς τύπος τῆς τότε κυοφορουμένης ἀναβιώσεως.

Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἢ ὁ Εὐστάθιος προχειρισθῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος· καὶ διετέλεσεν οὐ μόνον μαθητὴς ἀλλὰ καὶ σύνοικος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός, ὥστε ἐποτίσθη δαψιλῶς τὰ νάματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀναμνήσεων, τῶν χρισεστάτων ἰδεῶν, τῶν γενναίων συγκινήσεων καὶ ἐνταυτῷ τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν σωτηρίων ἡθικῶν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου περαγγελιῶν ἐκ τοῦ συναπαρτισμοῦ τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ διαπλασθῇ ἡ νέα ἐλληνικὴ ἀνατροφή.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐστάθιος ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Δὲν ἔπαυσεν ὅμως οὐδὲ τότε ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις, ἀλλ' ἐξηκολούθησε δι' ἀλληλογραφίας, τῆς ὁποίας περιετώθησάν τινες ἐπιστολαί. Ἐν αὐταῖς ζωγραφίζεται πρὸ πάντων ἡ βαθεῖα θλίψις τοῦ Μιχαήλ διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ φίλου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἡ ἀπλᾶστος εὐγνωμοσύνη ὅσας καὶ ὁ Εὐστάθιος εὐκκιρῆσας ἀπέστελλεν

αὐτῷ ἀπάντησίν τινα. Συχνὰ εἶναι δὲ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας· καθὼς λόγου χάριν ὅτε ὁ Μιχαήλ περιεπλάκη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δυσχέρειαν τινὰ ἣτις δὲν ἐξηγεῖται καθαρῶς, καὶ ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ αὐτῆς διὰ μεσιτείας τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερέως, γράφει πρὸς αὐτόν. «Καὶ τὸ μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰουδῆς οὐκ οἶδω, ὅτι ποτε τῷ τλήμονι Ὀδυσσεὺς συνεισήνεγκεν, ὅτε θαλαττομοχθοῦντι τοῖς στέρνοις αὐτοῦ ὑπετείνετο. Τό γε μὴν σὸν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνοις φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἰργασται, καὶ ταῦτα ὅτε οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπίς τοιοῦδε καλοῦ, τὸ ἀσχολον εἰδόσι τῆς σῆς ἀγιότητος.» Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνοχλήσεως ἐκείνης ἀπαλλαγὴ ὑποκαθήσιν ὀλίγον τὰς ὀφρῦς τοῦ Μιχαήλ, ὅστις φαιδρότερος γενόμενος, ἀστειίζεται χαριέστατα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου σταλέντος γραμματοκομιστοῦ. Ὁ γραμματοκομιστὴς οὗτος συνέπεσε νὰ ἦναι ἄραψ, προσελθὼν εἰς τὸν χριστιανισμόν καὶ ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μωσῆς, ὁ δὲ Μιχαήλ, ἀφοῦ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν ἤλπιζε νὰ ἀξιωθῇ τῆς προστασίας Εὐσταθίου εἰδὼς τὸ πολυάσχολον αὐτοῦ, προστίθουσιν. «Ὡς μᾶλλον ἂν ἐπεπείσμην τὸν Αἰθιοπικὸν τοῦτον γραμματοκομιστὴν εἰς λευκοχρῶτα μεταβαλεῖν ἢ γράμμα τῆς ἰερωτάτης σου ψυχῆς μετὰ χειρὸς ἄρτι λαβεῖν ὃν πάνυ καταλλήλως εἰς Μωσῆν ἐξεδέξω διὰ τὸ οἶον ἐκ γνόφου κτέρχεσθαι ὅλον ὑπόζοφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον συλλογίζομαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ σοῦ γράμματα. Μήποτε δέ, ὦ δέσποτα, καὶ βᾶτω κειομένη που ὀρειβάτων ἐντετύχηκεν, εἴτ' οὐκ ἐνόησεν ἀποστρέψαι τὰς ὀφείας, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον κατησδόλωτο; Ἀλλ' ὁ μὲν ἕως ἡμῖν γραμματοφορεῖ καὶ μὴνύει λευκὰς περὶ σοῦ ἀγγελίας, καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας υἱὸν τετάσσεται, καὶ ἐπιδερμίδι σαρκὸς μελαίνῃς σκιάζεται.» Ὁ μέλλων ἀρχιερεὺς γράφων πρὸς ἄλλον ὄντα ἤδη ἀρχιερεὺς μεταχειρίζεται ἐλευθερώτερον ὁπωσοῦν τὴν παλαιὰν γραφὴν. Ἐνίοτε ὁμῶς εἶναι, ὅπως προσήκει, ἐμβριθέστερος περὶ ταῦτα. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἰκονίζων τὸν Εὐστάθιον, ἀπὸ τῆς μετεώρου τῶν ἀρετῶν χώρας συγκатаβκίνοντα πρὸς τοὺς ταπεινότερους τῶν θνητῶν, καὶ ἔπειτα αὐθις ἀναβκίνοντα εἰς τὴν μετέρσιον αὐτοῦ διατριβήν, φθάνει εἰς ἀληθὲς ὕψος λόγου, κινιττόμενος τὸ τῆς Γενέσεως

ἐκεῖνο. «Καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς,» Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Μιχαήλ ἀναφωνεῖ· «ὦ γραμματῶν, ἅ διὰ τὸ συνεχῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἀρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βαθμίδας οὐκ ἀκόμψως θείῃ τις ἂν, δι' ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς κατιέναι προνοητικῶς οὐκ ὀκνεῖς ὁ τὰς ἀναγωγοὺς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος· ὡς ἐντεῦθεν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδέν ἢ βραχύ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σέ, ἅτε τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα.»

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστάλη ἐκ Χωνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μιχαήλ καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικήτας πρὸς ὃν ἐκεῖνος προσηνέχθη ὡς πατήρ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμήθη παρὰ τούτου, δι' ἅπαντος τοῦ βίου. Ὁ Νικήτας προήχθη βραδύτερον εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἐσυγγένευσεν μεθ' ἑνὸς τῶν περιφανεστέρων οἴκων τῆς πρωτευούσης, λαβὼν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν συγκλητικῶν Μιχαήλ καὶ Ἰωάννου τῶν Βελισσαριωτῶν, ἀπογόνων λογιζομένων τοῦ μεγάλου Βελισσαρίου· περιεπλέχθη εἰς ποικίλα πολιτικά πράγματα· παρευρέθη εἰς τὴν πτώσιν τῶν Κομνηνῶν, εἰς τὴν πτώσιν τῶν Ἀγγέλων, εἰς τὴν ἧλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, συνέδραμεν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας τῶν Λασκάρων· ἀλλ' οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος καὶ συμβουλευόμενος τὸν ἐν στενοτέρῳ κύκλῳ διαβιώσαντα Μιχαήλ, καὶ ὅτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ τὸν ἀρχιερέα Ἀθηνῶν, ἐγκαυχώμενος ἀνακηρύττει ὅτι οὗτος εἶναι ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πολὺ καθυπέρτερος κατὰ τὴν λόγον καὶ τὴν ἀρετὴν. Ὁ δὲ Μιχαήλ πάλιν συνεκέντρωσεν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς ἐκείνης κεφαλῆς ἅπαν τὸ φίλτρον, καὶ ἄπασαν τὴν φιλοτιμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ γέρων ἤδη τελαλίπωρος καὶ ἐξόριστος εἰς Κέα, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβε τὴν εἰδήσιν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Νικήτα, ἐξέβαλεν ἐν τῇ μονωδίᾳ ἣν περὶ αὐτοῦ ἔγραψε, φωνὴν γοερὰν, οἷα δὲν ἐξέρχεται εἰμὴ ἀπὸ στέρνων πατρικῶν. Ἐν τῇ μονωδίᾳ ταύτῃ ὁ Μιχαήλ ἀπονέμει καὶ ὑπεροχὴν τινα εἰς τὸν ἀδελφόν του, λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν ἐμελέτησε θεωρητικῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιότητα, ἐνῶ ὁ Νικήτας ἀνεζήτησεν

ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τὰς αἰδίους ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου, καθ' ἃς ἐρρύθμισε τὸν ἅπαντα βίον. Ἄλλ' ἡ μετριοφροσύνη ὑπῆρξεν εἰς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ λόγον ἔγραψε πρὸς τοὺς αἰτιωμένους διὰ τὸ ἀφιλένδεικτον. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἡ μελέτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιότητος δι' οὐδέτερον τῶν ἀδελφῶν ὑπῆρξε νεκρὰ καὶ ἄγονος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Μιχαήλ ἔχεται ἴσως ἀκριβεῖας τινὸς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Νικήτας διαγαγὼν τὸν βίον ἐν μέσῳ δεινῶν πολιτικῶν περιστάσεων καὶ μεγάλων ἀξιωματίων (δικτελέσκας ὑπογραμματεὺς βασιλικός, ἀρχων, τοῦ θέματος Φιλίππου-πόλεως, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος καὶ τὰ τοιαῦτα) οὐδέποτε ἐντὸς τῆς τύρβης ταύτης ἐλησμόνησε τὰς ἀρχὰς, τῶν ὁποίων αἰδὶς διδάσκαλος εἶναι ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιότης, οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων πεποίθησιν, τῆς ὁποίας κρουνὸς ἀνεξάντλητος εἶναι ἡ ἱερὰ ἡμῶν πίστις. Ἄλλ' ἡ αὐτὴ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐφωταγώγησε καὶ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἀθηνῶν ἅπασαν τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ μόνη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Μιχαήλ ἐπορεύθη διὰ χώρας μᾶλλον ἀθυρῶν καὶ ὀμχλῆς.

Τῶν οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις, εἶχεν ἀσπασθῇ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἱερατικὸν στάδιον, προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ θρόνος τῶν Ἀθηνῶν προδιβασθεὶς εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα ἀπὸ ἀπλῆς ἐπισκοπῆς ἐν τῇ ἐνάτῃ ἐκατονταετηρίδι ἐπὶ Φωτίου, περιελάμβανεν ἤδη δέκα ἐπισκοπὰς· Αὐλῶνος ἐν Φωκίδι (τῆς ἀρχαίας Ἀμφίσσης καὶ ἔπειτα Σαλῶνος), Δαυλίας καὶ Κορωνείας ἐν τῇ ἄνω Βοιωτίᾳ, Ὠρειοῦ, Εὐρίπου, Πορθμοῦ καὶ Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ, τελευταῖα τὰ τρεῖς ἐπισκοπὰς τῶν ἡσίων Σκύρου, Ἀνῆρου καὶ Σύρου. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο οὔτε ἐκ τῶν πολυανθρωποτέρων, οὔτε ἐκ τῶν ἐμπρικωτέρων τοῦ κράτους ἐν αὐτῇ κυρίῳ. Ἑλλάδι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Λακεδαίμων, ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι κατὰ τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν. Ἄλλ' ὥς ἡξεύρομεν ἤδη ἡ μητρόπολις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ ἡξιοῦτο πάντοτε ἰδιαζούσης τινὸς

τιμῆς παρὰ τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ξένων, σώζουσα ἔτι ἀμυδρά τινὰ ἔχνη τῆς ἀρχαίας παιδείας. Οὐδὲν ἤττον ἡ θεὰ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ εἰμὴ θλιθεράν ἐντύπωσιν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ φιλότιμον καρδίαν. Ὁ ἀρχαῖος βίος τοῦ ὁποίου αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἐστία, εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς εἶχεν ἐκλέξει ἑαυτῷ καὶ θεῶν ἄλλην, τὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο θαλασσῶν καὶ δύο πορθμῶν, καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου ἐνθρονισμένην βασιλίδαν τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι κατ' οὗς χρόνους ὁ Μιχαήλ ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐβασίλευεν ἔτι αὐτόθι ὁ λαμπρὸς Μανουὴλ Κομνηνός, καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἔτι ἐπέλθει αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας προϊστορήσαμεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἐν ἔτει 1178 ἡ Κωνσταντινούπολις διετῆρει ἀκόμη ἄπασαν τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Ἐκεῖ ἔδρευον οἱ μονάρχαι τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους· ἐκεῖ ὁ τῶν ἀρχιερέων ὑπάτος· ἐκεῖ αἱ μεγάλαι σχολαὶ καὶ οἱ σοφώτεροι τοῦ ἔθνους ἄνδρες. Ἐκεῖ μετεωρίζετο ὁ θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ· ἐκεῖ ἐστάμενον τὰ τάγματα τὰ τοσάκις νικηφορήσαντα κατὰ Μωαμεθανῶν, κατὰ Βουλγάρων, κατὰ Νορμαννῶν· ἐκεῖ ἐπανηγυρίζοντο οἱ θρίαμβοι τῶν Φωκάδων, τῶν Βασιλείων, τῶν Κομνηνῶν, ἐκεῖ συνέρρεον οἱ θησαυροὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τῆς ἄρκτου καὶ τῆς μεσημβρίας. Ἐκεῖ ἐνὶ λόγῳ ἦσαν ἡ ζωή, ἡ δόξα, ἡ σοφία, ὁ πλοῦτος, ἐνταῦθα δὲ σιγὴ νεκρικὴ καὶ εὐτέλεια. Τὰ περιφανῆ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐσώζοντο τότε ἀκραιότερα ὥπως οὖν ἢ σήμερον, ἠϋξάνον ἔτι μᾶλλον τὴν λυπηρὰν τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν, μηδεμίαν στιγμὴν λήθης ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἀγωνιῶντα θεατὴν. Ἡ καρδίαν τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τοῦ πρότερον ζήσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἀκαταμαχῆτων ἀναμνήσεων καὶ σεβαστοῦ ἔτι ἐνεστῶτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συγκινηθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης ἥτις ἀποβαλοῦσα τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον, μηδὲν τοῦ παρόντος προσεκτίσασα· καὶ ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλλην κατέφυγεν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ πειρήματος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰμὴ μόνον τὸ προοίμιον, ἐξεικόνισε τὸ ἴνδελμα τῶν Ἀθηνῶν, ὁποῖας τὰς ὠνειρεύθη καὶ ἠγάπησεν ἐν τῇ νεότητι.

εἴπω Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
 Ἐγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων.
 Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
 Ἐπεὶ δ' ἐπ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν,
 Αὐτὴν ἐκαίνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
 Τοῦ δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
 Λίθοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἤφραντωμένην,
 Ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος.
 Οἱ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θεάς
 Ἀμνηχανοῦντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,
 Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ
 Παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
 Ὡς δυστυχῆς ἔγωγε, καίνος ἱξίων,
 Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκαῖνος τῆς Ἥρας,
 Εἶτα λαβὼν εἰδωλον ἡγλαῖσμένης,
 Φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
 Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω
 Κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
 Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ τλημονεστάτη πόλις;
 Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
 Δίκαι, δικασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
 Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ρητόρων,
 Βουλὴ, πανηγύρεις τε, καὶ στρατηγίαι
 Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
 Ἡ παντοδαπῆς Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
 Ὁλώλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
 Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἄμυδρόν τις ἴδῃ.
 Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
 Τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
 Ἰνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.»

Δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἀλλό-
 τριος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἡ ποίησις αὕτη εἴμπορεῖ νὰ ἔχῃ
 ἄλλα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ψυχρὰ βεβχίως δὲν εἶναι. Τὸ ὑπαγορεῦσαν
 αὐτὴν αἶσθημα, εἶναι ζωηρὸν ἅμα καὶ φυσικόν. Ὁ Μιχαήλ ὁμιλεῖ
 περὶ Ἀθηνῶν μετὰ πόνου ψυχῆς, ὅπως ὠμίλησαν περὶ αὐτῶν ὁ
 Βύρων καὶ ὁ Σατωδριάνδος, καὶ πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς καρδίαι ὕσαι
 ἐγνώρισαν αὐτὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς νεκρώ-
 σεως αὐτῶν, μετὰ πόνου ψυχῆς τοῦ ὁποίου ἔχνος δὲν εὐρίσκομεν
 εἰς οὐδένα τῶν προτέρων στιχουργῶν καὶ χρονογράφων. Εἶναι πρό-
 δηλον ὅτι ὁ Μιχαήλ ὅπως ὁ Εὐστάθιος, ἀνεζωογονήθησαν ὑπὸ τῆς

αὔρας τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ, καὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐν πολλοῖς διάφοροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατήσαντος ἐλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἰνα πεισθῶμεν δὲ ὅποια μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἔκτοτε εἰς τὰ πνεύματα, δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἀνοίξωμεν τὴν ἱστορίαν ἣν ἔγραψεν ὁ ἀδελφός τοῦ Μιχαήλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Ἡ συνείδησις τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ἀναφίνεται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφήγησιν πολὺ ἰσχυρότερα ἢ πρὸς παντὶ ἄλλῳ χρονογράφῳ. Καὶ μέχρι μὲν τινος βλέπετε τὴν συνείδησιν ταύτην λεληθότως οὕτως εἶπεῖν ὑπάρχουσιν. Ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ μὲν πάντοτε περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὡς Ἑλλήν κατὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὀνομάζων τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς Ρωμαίους, ὅπως ὀνομάζοντο καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορίας εὐρέθη κατέναντι τῆς ἐσχάτης καὶ φοβερώτερης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς ἥς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει τὰς περιπετείας, αἶφνης ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀποβάλλει τὸ ἐπίσημον μεσαιωνικὸν προσωπεῖον, ἀποκρούει τὸ ἀλλότριον τῶν Ρωμαίων ὄνομα, περιβάλλεται τὴν καθαρὰν ἐλληνικὴν πανοπλίαν, καὶ θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται ὡς ὁ γνησιώτατος τῶν Ἑλλήνων.

«Ἄλλ' ἤδη μοι καὶ τὸ λέγειν αὐτὸ ἐπιλέλοιπεν, ἀνκράζει ὅσα καὶ σῶμα συμφυές ψυχῇ καὶ ὁμόστολον τῇ τοῦ λόγου σοὶ τροφῇ πόλει συναπιὸν τε καὶ συνθανόν. Κωφοῖς τοίνυν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τὰ πολλὰ τῶν θρηνημάτων ἀφοσιωτέον, καὶ τοῦ περαιτέρω ἀφεκτέον τῆς ἱστορίας εἰρμού. Τίς γὰρ ἀνάσχοιτ' ἂν ἐπὶ γῆς ἀλλοτριωθείσης ἤδη τοῦ λόγου καὶ βαρβαρωθείσης τέλεον τὰ Μουσῶν ἐπιδείκνυσθαι κρούσματα; Οὐκ ἂν ἁσπίμην τὰ τὰ βαρβάρων αὐτός, οὐδ' ἐσοίμην παρὰ πέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες. Εἰ γὰρ ὁ Κῶος Ἱπποκράτης πολλοῖς μεταπεμπόμενος χρήμασι πρὸς τοῦ τότε Περσῶν βασιλεύοντος, ὡς ἂν τὰς ὑπ' ἐκεῖνον ἐπισκέψαιτο πόλεις κακῶς πασχούσας νοσηλεῖα σώματος, οὐδ' ἄκροις ὥσπερ τὰς ὑπερύγκους ὑποσχέσεις ἠνέξατο δέξασθαι, ἔρρει καὶ οἰμώζειν τοὺς βαρβάρους ἀφείς, πῶς ἂν εἶην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὐρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικαῖς πράξεσι καθ' Ἑλλήνων χαριζόμενος; Ἄλλ' οὗτοι μὲν κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος οἰχέσθωσαν αἵττοί τε καὶ ἄπυστοι, μηδὲ προσή-

ματος γοῦν τις ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι, ἕως πκρέλθοι ἡ ἀνομία καὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὸ θεῖον παρχληθήσεται. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τέλος ἐπιληθόμενος, ἢ συνέχων ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτρίμους αὐτοῦ, μηδὲ προστιθεὶς τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, ἀλλὰ πατάσων ἱσταὶ καὶ θανατῶν ἐπιστρέφων ζωοποιεῖ.»

Οὐδέποτε ἴτως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραιφνέων κινήσεων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἐλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς. Ἀλλὰ χριστεστέρᾳ εἶναι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκολουθῶν χωρίῳ ὅπου ὁ Νικήτας ἱστορεῖ τὴν ραγδαίαν ὑπὸ τῶν δυτικῶν κατὰκτησιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

«Πρόεισι (τὸ βάρβαρον) εἰς πόλιν πρὸς Ἰσθμῷ κειμένην καὶ πάλαι ἀφνειὴν, τὴν Κόρινθον, μεθίσταται πρὸς Ἄργος, παραπαταίνει τοὺς Λάκωνας, εἰς Ἀχαΐαν ἔνθεν προσβάλλει, ἐκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὁρμᾷ πρὸς Πύλον τὴν πατρίδα Νέστορος, οἷμαι δ' ὡς Ἀλφειῷ ἐπιστάν, ἀρύσεται τοῦ ρείθρου καὶ λούσεται, καὶ μνήμην λήψεται πηλαιοῦ χαρίεντος διηγήματος, καὶ μαθὼν τὸν ποταμὸν τῷ τῆς Ἀρεθούσης ὑγραινόμενον ἔρωτι, Σικελικῆς πηγῆς καὶ παῖδας Ἰταλῶν ποτιζούσης, δέδωκε μὴ καὶ αὐτὸ τυρηνήσαν τὸ ὕδωρ γράψει καθ' ὑγρῶν καὶ δι' Ἀλφειοῦ τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἐκεῖσε διασκήσεις τὰ καθ' Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα. Ἀλλ' ὦ Ἑλλήν ποταμέ Ἀλφειέ, ρεῦμα ρέον δι' ἄλμης πότιμον, ξενίζον ἄκουσμα, ἐμπόρευμα ἔρωτος, μὴ δὴ τὰ ἐλλήνια δυσπραγήματα τοῖς ἐν Σικελίᾳ βυρβάροις διατρυνώεις, μηδ' ἐκπυστα θεΐης ὅσα οἱ ἐκ τῶν σφῶν ἐπιστρατεύσαντες Ἑλλῆσι, καθ' Ἑλλήνων ἐμεγαλούργησαν, ἵνα μὴ χοροὶ στῶσι καὶ παιᾶνες ἀσθῶσι, καὶ πλείους κατάρωσιν οἱ δῖοι. Βραχὺ τι ἐπέμεινον. Ἄλλοπρόσαλλος ἡ μάχη, πεπτευτὰ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ νίκη ἐπαμείβεται ἀνδρας. Οὐδ' Ἀλεξάνδρῳ φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόσκοπα, οὐδ' ἀδιάπτωτος ἡ τύχη πκράπαν τοῦ Κασίχρος.»

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Μιχαήλ Χωνιάτην. Ὅσον εὐγενεῖς, ὅσον ζωηραὶ καὶ ἄν ἦσαν αἱ συγκινήσεις τὰς ὁποίας παρήγον εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ θέα τῆς πόλεως τῆς ὁποίας ἤδη προέστατο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δὲν ἐλησμόνει τὰ ἱερὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἦτο

ιδίως ἐπιτετραμμένος νὰ ἐκπληρώσῃ, στηρίζων τὴν πίστιν κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων πειρασμῶν τῆς ἀδικφορίας, τῆς ἀμαθείας, τῆς κακίας, παρκαμυθῶν συμφορὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καθοδηγῶν καὶ νοουθετῶν τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον πολυἀριθμον κληρὸν. Καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων αὐτοῦ λόγων καὶ ὁμιλιῶν, διεξήγαγεν εὐγλώττως καὶ εὐλαβῶς τὰ ποικίλα ταῦτα ἔργα. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἀρμοδιότητα Ἡ ὁσημέρῃ αὖξουσα ἀνωμαλίαι τῶν πραγμάτων ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς τούτοις νὰ συνηγορήσῃ μὲν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης τῆς ὁποίας ἦτο ὁ ἐκ Θεοῦ τεταγμένος προστάτης καὶ κηδεμὼν, νὰ ὑπερμαχήσῃ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὡς στρατηγός, καθάπερ πάλαι ποτὲ ὁ Συνέσιος τῆς Κυρήνης, καὶ ὅπως ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τοσοῦτοι ἀρχιερεῖς ἐπρωταγωνίστησαν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περ φερείας αὐτῆς, τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐνέμετο τότε, ὡς καὶ ἄλλοτε εἵπομεν, ποικίλα προνόμια. Δὲν ἀπελάμβανε μὲν πλήρη φόρων ἀτέλειαν, ὡς ἐρρέθη ὑπὸ νεωτέρων τινῶν, ἀλλ' ἦτο ἀπηλλαγμένη πάσης δικαιοδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατηγὸς οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν δικαστικὴν ἡδύνατο νὰ ἐνασκήσῃ αὐτόθι ἐξουσίαν, ἥτις ὑπὸ μόνον τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως διεξήγετο, ἀλλὰ ἀπηγορευμένον ἦτο αὐτῷ καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀπλῶς εἰς τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὄριον. Ὁ ἔγγειος φόρος (ἡ τοῦ κήνσου ἀπκίτησις, τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον) ἦτο μέτριος· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ εἰσφοραί, αἱ πρὸς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων ὀριζόμεναι, ἦσαν ἐλαφρότεραι τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὰ ὅρια Θηβῶν καὶ Εὐρίπου. Δυστυχῶς τὰ προνόμια ταῦτα πολλάκις παρεδιάζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Θήβαις ἐδρευόντων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα καθ' οὓς εὐρισκόμεθα χρόνους, ὅτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις ὀλίγον ἡδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ συνέχῃ τοὺς κατὰ τὰς ἐπικρατίας ὑπαλλήλους αὐτῆς. Προσφάτως ἔτι τὸ ὄριον Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ τρεῖς κατ' ἐπανάληψιν, λόγῳ κτίσεως πλοίων, εἰσφορὰς πολὺ βαρυτέρας τοῦ ὀρίου τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ ὀρίου Εὐρίπου. Πλὴν τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, προφασιζόμενος τὴν προσκύνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀκροπόλεως θεομή-

τορος, εἰσῆρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ὀλοκλήρου ἀκολούθων, οἵτινες οὐ μόνον ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπῆτουν παρ' αὐτῶν ὑπέρογκον. Ὁ στρατηγὸς ἔχων συνεργοὺς τοὺς κακώθηστέρους τῶν ἐγχωρίων κηφήνων, ἐφυλάκιζε καὶ ἐφορολόγει τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων, ἄλλους μὲν διότι δὲν προὔπνῃντησαν αὐτόν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας αἰτίας. Καὶ ἔπειτα ψηφίσας βαρύτατον γενικὸν φόρον, ἀπῆρχετο καταπιέζων πάλιν καθ' ὁδὸν τοὺς κατοίκους καὶ διαρπάζων πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐνώπιον τοιούτων ἀδικημάτων, πολλάκις ἐπαυχληθέντων, ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ σιωπήσῃ. Καὶ ἀφοῦ εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν θερχπεῖν αὐτῶν ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, διενήργησεν ἀναφορὰν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῷ 1198, ἣ ὑπομνηστικόν, ὅπως τότε ἐλέγετο, τὸ ὅποῖον αὐτὸς συνέταξε καὶ δι' οὗ ἐπεκχλέςατο τὴν μεσολάβησιν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ θεινοῦ. Τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς μὲν εὐλαθείας, μετὰ πολλοῦ δὲ ἄμικθάρρους μαρτυροῦντος τὸν γενναῖον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ καὶ γαθοῦ ἀνδρός. «Εἰς τί γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, Δέσποτα ἡμῶν ἄγιε, ἐπιφέρει ἐν ἐπιλόγῳ τὸ ὑπομνηστικόν, τοῦ δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὥς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες, δεόμεθα τῆς φιλάνθρωποτάτης ἀγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος καὶ καπᾶσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπηρεϊῶν. . . . (ἐνταῦθα ὀρίζονται διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς ὅσα παρεκαλεῖτο νὰ διχτάξῃ ὁ βασιλεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὑπηκόου καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἦτοι νὰ ἀπαγορευθῇ ἢ τε εἰς τὴν πόλιν εἴσοδος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἢ εἰσπραξίς φόρων καὶ εἰσφορῶν πλειοτέρων τῶν κεκαυονισμένων· ἔπειτα δ' ἐπέρχεται τὸ τέλος τῆς ἀναφορᾶς οὕτως ἔχον). Καὶ ταύτων γενομένων σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σωζόμενοι αὐτὸ παυσάμεθα τοῦ ὑπερεῦχεσθαι τῆς ἀγίας βασιλείας σου, ἥς ὡς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν.»

Πολὺ ὁμῶς ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐν τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν ταύτην πάσης καταπιέσεως, ἐνέπεσεν εἰς ὑπερβολὰς τινάς. Διότι ὅταν λέγῃ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ὑπομνηστικοῦ ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀλλεπαλήλων ἐκείνων ἐπηρειῶν τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν κινδυνεύει νὰ ἀποβῇ Σκυθικὴ ἐρημία· καὶ ἐν ἑτέρῳ λόγῳ ἐγκωμιαστικῷ εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἀγγελον, ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατήντησε νὰ μὴ εἰμφορῇ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲ τὸν νενομισμένον χρυσοῦν στέφανον· ὅτι κατέστη ἀχρήματος καὶ πενιχρά, καὶ ὅτι θέλει παντάπασιν ἐξαφανισθῇ, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνακούφισιν τινὰ διὰ τῆς μεγαλοεργοῦ καὶ πλουτοδότιδος δεξιᾶς τοῦ ὑπερτάτου ἀρχοντος, λέγει πράγματα δυσκόλως συμβιβάζόμενα πρὸς τὰς ἄλλας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους. Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς τεκμήριον τῆς εὐπορίας καὶ τῆς πολυανθρωπίας τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν τρισκαίδεκάτην ἐκκτονταετηρίδα, τὸ γεγονός ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἡδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἀφ' ἐχυτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συντήρησιν μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν καὶ τῶν ἰσχυροτέρων κυβερνήσεων ἐξ ὧν ὅσαι προέκυψαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς Κυβερνήσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ ἐὰν ἐξελαμβάνομεν κατὰ γράμμα τὰς μεμψιμοιρίας τοῦ ὑπομνηστικοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς τὸν Ἰσαάκιον λόγου.

Κατ' αὐτὸ δ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1198 καθ' ὃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαήλ τοσοῦτον ἐκθύμως ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, πολλὴν ἡσθάνθη θλίψιν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ὃν εὐλόγως ὑπελάμβανεν ὡς τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ γνησίου ἑλληνισμοῦ. Ἡ μοναδία ἦν τότε ἔγραψεν εἰς τὸν ἀγιώτατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον, εἶναι ἴσως τὸ κάλλιστον τῶν δειγμάτων τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀρξάμενου συνδυασμοῦ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου περὶ τε τὰ διανοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὠφελεῖτο μέχρι λόγων μόνον φιλῶν ἐκ τῆς διδασκα-

λίας τῶν προπατόρων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐμιμεῖτο τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀναρχία ἣν εἶδομεν ἐπικρατήσασαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' εἰς τε τὰς ἀσιανὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς βορειοτέρους εὐρωπαϊκάς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μεταδοθῇ καὶ εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικάς χώρας. Ἡξεύρομεν ἤδη ὅτι ἐπὶ τοῦ Βλαχοβουλγαρικοῦ πολέμου ὁ βαθύπλουτος πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης ἐπεχείρησε νὰ ἰδρῦσῃ ἀνεξάρτητον ἐκυτῶ κράτος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχεν. Ἄλλοι ὅμως μικρότεροι δυνάσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἐκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τρισκαίδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὅρη τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἦρχεν Ἀγραφιῶτης τις πολέμρχος, περὶ τοῦ ὁποίου πλείοτερά δὲν γνωρίζομεν. Ἄλλ' ὀνομαστότερος ἀπέβη ὁ δεσπότης Λακεδαιμόνος Λέων Χαμάρετος. Τῆς Μεσσηνίας κύριος ἦτο ὁ Θεόδωρος Μελισσηνὸς συγγενὴς τῶν Κομνηνῶν ἐκ κηδεστίας. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκων ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Νχυπλίου Σγυρός. Ὁ πλούσιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν, ἔτι ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου πιθανώτατα, κατὰστῆ κύριος τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀντὶ νὰ καταπολεμηθῇ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, διετέλει ἐξ ἐναντίας εἰς φιλικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν στρατηγῶν Ἑλλάδος εἰσέπραξε καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ποσότητά τινα χρηματικὴν λόγῳ κατασκευῆς πλωϊμων. Τὴν δὲ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς του Λέων, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Νχυπλίου ἡγεμονίαν μετ' οὗ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσπόσῃ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης μὲν τὸ Ἄργος, διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον. Ὁ αὐτόθι μητροπολίτης Νικόλαος εἶχε φέρεται κατ' ἀρχὰς ἀντιπράξει εἰς αὐτόν. Ἐπειτα ἔμως ὑπέκυψεν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξιλέωσε τὸν ἄνδρα διὰ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ τρόπων. Ἀλλ' ὁ Λέων Σγυρὸς ἦτο φιλόδοξος ἄμα καὶ ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ ἐπροσποιεῖτο ὅτι ἐλησμόνησε τὴν προηγηθεῖσαν διχόνοιαν καὶ ἐκάλεσε τὸν μητροπολίτην εἰς γεῦμα, αἶφνης ἐτύφλω-

σεν αὐτὸν καὶ κατὰ τῶν σκοπέλων κατεκρήμνισεν. Οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς χερσονήσου, ἐπεχείρησε δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν· καὶ ἤδη ἔχων ὡσαύτως στόλον ὑφ' ἐαυτὸν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὅποσον εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐκολίας μεθ' ἧς εἶχε γίνει κύριος τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Κορίνθου, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆλσε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Θήβας. Ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπαρέστη κατ' αὐτοῦ ἀνὴρ γενναῖος ἄμα καὶ συνετός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ, καλέσας τοὺς κατοίκους εἰς τὰ ὄπλα, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἡ κάτω πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἐκείνου χώρου ἠγωνίσθη δι' εἰρηνικῶν λόγων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Σγυρὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων του. Παρέστησεν αὐτῷ ὅποσον ἀσεβῆς μὲν ἦτο ἐν γένει ἡ μεταξὺ χριστιανῶν γενομένη αὕτη ἀδελφοκτονία, ὅποσον ἄδικος δὲ ἡ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν προσβολή. Κατὰ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ αἰτιάσεις τινάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν ἔδωκν αὐτῷ ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας. Ἐπὶ τέλους ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὰς προτέρας φιλικὰς σχέσεις, ὅτε ὁ μὲν Σγυρὸς ἔλεγε τὸν ἀρχιεπίσκοπον πατέρα, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἐκχυχάτο ὀνομάζων αὐτὸν ἐν πνεύματι υἱόν. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος παρέμεινεν ἀδυσώπητος καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην αἰτίας τινός, ἀπῆλ-
τησε τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν νεανίου Ἀθηναίου, τὸν ὅποτον ἤθελε νὰ θανατώσῃ δὲν ἠξέυρομεν τίνος ἕνεκα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος αὐτὸς ἦτο αἷσχιστον ἀγγεῖον, καὶ ὅτι ὅχι μόνον πολλοὺς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀδικήσει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεράρχην ἄλλοτε ἐξύβρισεν ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελε προθύμως παρὰδώσει αὐτόν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεποιήθη τὴν παράδοσίν του, διότι ἐπρέσβευεν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἄκριτος νὰ θανατωθῇ, καὶ διότι ἠξέυρεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπαίτησις εἶναι πρόφασις ἀπλῆ, ἣν ἤθελε παρκαλο-
θήσῃ ἐτέρα ἀξίωσις. Τότε ὁ Σγυρὸς προσέβηκε τὴν ἀκρόπολιν, ἐπιρρίπτων κατ' αὐτῆς βέλη παντοειδῆ· τότε ὅμως ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ ἐκκλέσατο τὴν θείαν δίκην κατὰ τοῦ αἰτίου τῶν κα-
κῶν, ἀντέστη ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ παντοίων μηχανημάτων ἀμυν-
τηρίων τε καὶ ἐπιθετικῶν. Ὁ δὲ Σγυρὸς ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύ-

ση τοιούτου ἀντιπάλου, ἐπεχείρησε παντοίαν δῆωσιν τῆς κάτω πόλεως, ἐμπρήσας τὰς οἰκίας καὶ διαρπάσας τὰ κινητά. Ἐπειτα δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὰς Θήβας, διῆλθε τὰς Θερμοπύλας καὶ ὑπερβὰς τὴν Οἴτην εἰσῆλασεν εἰς Λάρισσαν, ὥστε ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ κυριαρχήσῃ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, καὶ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς τρισκαιδεκάτης. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ μηδεμίαν ἔχων πολεμικὴν ἀρετήν. Ἡ κυβέρνησις, εἰς δύνανται ποτὲ νὰ ὀνομασθῇ κυβέρνησις ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσωτεία, ἡ κυβέρνησις διεζήγετο ὑπὸ τῆς ἀσελγοῦς καὶ ἀσυνέτου βασιλίδος Εὐφροσύνης καὶ τοῦ ναυάρχου Μιχαήλ Στρυφνοῦ, ὅστις ἄλλον σκοπὸν δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ σφετερισθῇ ὅσον ἐνδέχεται πλείονερα χρήματα. Ὁ στόλος ἐπωλήθη ἵνα πληρωθῇ τὸ βαλάντιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ· τὰ δὲ περιλιπούμενα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως λείψανα ἐξεπέμποντο ἐπισήμως ἵνα διαπράξωσι πειρατείας, αἵτινες προσεκάλουν πειρατείας ἄλλας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων, καὶ ληστρικὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομάς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεκράτει ἀδιάκοπος σχεδὸν ἀναρχία, τὴν ὁποίαν μετὰ κόπου περιέστελλεν ἡ ἐκ ξένων μισθοφόρων συγκειμένη αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Οἱ αὐτόθι Ἑνετοὶ διετέλουν ἡσυχροὶ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ συνέδραμον μάλιστα τὴν κυβέρνησιν νὰ περιστείλῃ τὰς πειρατείας τῶν Πισατῶν· ἀλλὰ παρεπονοῦντο ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν φόρους παρὰ τὰ συντεθειμένα πρόνομια, ὅτι προστατεύει μᾶλλον τοὺς Γενουαίους καὶ ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ σκανδαλίζωνται διαλογιζόμενοι ὅπως εὐχερὴς ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς ἀσθενοῦς ταύτης βασιλείας καὶ ὁ ὅλοσχερὴς σφετερισμὸς τῶν ὑπ' αὐτὴν τεταγμένων πλουσίων καὶ ἐμπορικῶν χωρῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐμάνθανον καθεκάστην τι συνέβαιεν εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ μεγάλη νῆσος Κύπρος, εἶχεν ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν· ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ περὶ Τραπεζοῦντα χώρα, καὶ ὁ Πόντος καὶ ἡ Παφλαγονία, εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀνδρονίκου διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς θείας του, τῆς βασιλίδος τῆς Γεωργίας Θάμαρ· ἐν Καρίᾳ δὲ ἐστασίασεν ὁ Μιχαήλ.

Ἄγγελος Κομνηνός. Ἀφ' ἐτέρου ἐν Εὐρώπῃ ἡ Βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐθριάμβευσε, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φυλῶν ἐκείνων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Πρὸ μικροῦ δὲ εἶδομεν ὅτι καὶ ἐν ταῖς κυρίως ἐλληνικαῖς χώραις οἱ Χαμάρετοι, οἱ Σγουροὶ καὶ ἄλλοι ἱδρυσαν ἰδίᾳς δυναστείας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς ἔπνεε προδήλως τὰ λοιπὰ. Ναὶ μὲν ἐσώζοντο εἰσέτι λείψανά τινὰ τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ Βρανάδες, οἱ Βατάτσαι, οἱ Πακλαιολόγοι, οἱ Λασκάρεις, ἐξ ὧν ὁ νέος καὶ ἀνδρεὺς Θεόδωρος εἶχε προσφάτως συζευχθῇ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ', χηρεύσασαν· ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι στερηθέντες τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἐρείσματος, τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἄλλοτε ἀκμάσαντος μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ ὁμοιάζον ὥσπερ κεφαλαὶ ἄνευ σώματος. Ὁ δ' ἐν Εὐρώπῃ κυοφορούμενος νέος ἐλληνισμὸς τοῦ ὁποῦ προδρόμοι δύνανται νὰ λογισθῶσιν οὐ μόνον ὁ Εὐστάθιος καὶ οἱ Χωνιάται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες ἰθαγενεῖς δυνάσται. εἶχε μὲν ἀρχίσει νὰ κινῆται, ἐνεργῶν ὅμως ἄνευ ἐνόητος καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐμπειρίας, συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν αὕξησιν τῆς γενικῆς παραλυσίας ἢ εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀνόρθωσιν· ὥστε κορυφωθείσης τῆς παραλυσίας ἐκείνης, ἡ ἐλαχίστη ἀνέμου πνοὴ ἤρκει τῇ ἀληθείᾳ ἵνα παραγάγῃ τὴν πτώσιν τοῦ κράτους.

Ἐπνευσε δὲ ἀπὸ ἱσμῶν καταιγὶς σφοδρότατη, ἥτις εἶναι εὐεξήγητος. Εἶναι ἄρά γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ἐνταῦθα τὴν διαρκῆ καὶ ἀδυσώπητον τῆς δύσεως πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς ἐχθροπάθειαν, ἥτις δὲν ἠδύνετο εἰμὴ νὰ ἀποδῇ τολμηροτέρα ὡς ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκτεθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων; Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὅπως πολλάκις συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων κρίσεων, ἐπῆλθε καὶ τότε παράδοξός τις συνδρομὴ περιστάσεων ἐπιτηδείων νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν καταστροφὴν. Τῷ 1198 προεχειρίσθη ἀρχιερεὺς Ρώμης εἰς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀνελάμβανον ἐκ διχλειμμάτων νὰ προαγάγωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς βουλευμῆτος, τοῦ αἰέποτε μὲν ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δυσσοδομουμένου, ἀλλ' ἐπιδιωκομένου ἄλλοτε μὲν νωθρότερον, ἄλλοτε δὲ δραστηριώτερον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μεγα-

λουργὸς Ἰννοκέντιος Γ'. Συγχρόνως σχεδὸν, μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Ἑρρίκου ΣΓ', υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Φρειδερίκου Α'. Βαββρόσσα, ἀνηγὸ εὐθὴ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, ὁ ἕτερος τοῦ αὐτοῦ υἱὸς Φίλιππος, ὅστις ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Εἰρήνην, τὴν κατ' ἀρχὰς μνηστευθεῖσαν μετὰ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τῆς Σκελίας ὥστε ὁ ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου Ἰσαάκιος ἔλαβεν οὕτω προστάτην ἓνα τῶν ἰσχυροτέρων δυναστῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς ὡσαύτως χρόνους προήχθη εἰς τὸ ὑπατον τῆς ἐνετικῆς πολιτείας ἀξίωμα ὁ δόγης Ἑρρίκος Δάνδολος, ὅστις ἦτο μὲν ἤδη ἀνὴρ ἐννενηκοντούτης καὶ σχεδὸν τυφλός, ἀλλ' ἐνταῦθα φιλόδοξος, πανοῦργος, ἐπιτηδειότατος. Γινώσκων κάλλιστα τὴν ἀθλίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατὰστατον, ὁ Δάνδολος ἐβουλεύθη πρὸ κειροῦ τὴν κατὰ υἱὸν αὐτοῦ. Παρεκτός δὲ τῶν πολιτικῶν λόγων εἶχε καὶ προσωπικὴν ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς διότι ἀποσταλεῖς πρὸ τινων ἐνικυτῶν πρέσβους εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμφανισθεῖς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἐτοποθετήθη ἐξεπίτηδες, ὡς λέγεται, τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀπέναντι κατόπτρου, ἐν ᾧ συνεκεντροῦντο αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ὥστε οἱ προσβληθέντες ὀφθαλμοὶ τοῦ ἔπαθον ἐκ τούτου δεινῶς. Ἰδωμεν νῦν πῶς τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πάθη καὶ συμφέροντα συνεδυάσθησαν καὶ συνέπραξαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἀμα ἀρχιερατεύσαντος τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. ὁ Ἀλέξιος Γ', ὅστις ἐγίνωσκε τὸν νέον ἀρχιερέα παντοδύναμον ὄντα παρὰ τῷ Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ Γερμανίας, συνεχάρη αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν πλούσια δῶρα, καὶ τὸν προσεκάλεσε νὰ ἀποστείλῃ ἀποκρισιάρχους εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο πρέσβεων, ἀπαιτῶν ὁμῶς ὥστε ἡ ἐκκλησία ἡ ἀνατολικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐσότητά τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ὡς θυγάτηρ πρὸς μητέρα, καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θέλει ἐναγκασθῇ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Γ' τὸν Καματηρόν, ὅστις εἶχε τότε διαδεχθῇ τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Γεώργιον Β' Ξιφιλίνον. Ὁ Ἀλέξιος Γ' δὲν ᾔθεε διστάσει νὰ προσοικειωθῇ διὰ πάσης θυσίας τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἰννοκεντίου Γ', ἀλλὰ

ἤξευρεν ὅτι ἅμα ἀνεγνώριζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης ἤθελεν ἐγκαταλειφθῆ παρὰ πάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. "Οθεν τὴν ἀνάγκην φιλιτιμίαν ποιούμενος δὲν ἐπρόδωκε κατὰ τὸ ὑπο τοῦλάχιστον τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ μετὰ πλείστης μὲν μετριότητας καὶ ἐπιτηδειότητος, ἀπέκρουσε ὅμως κατ' οὐσίαν τὰς ἀποτόμους ἀξιώσεις τῆς ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, διὰ τοῦ λόγου πρὸ πάντων, ὅτι πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἓνα μόνον ἀναγνωρίζουσι ποιμένα καὶ μίαν κεφαλὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ἤλεγξε πρὸς τοὺς ἄλλοις τὴν Ἀλέξιον ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ Ἀγίου τάφου ἁμυναν, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι παρέσχε πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοὺς σταυροφόρους, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπεβίβαντες εἶναι ἀξιοὶ τῆς μομφῆς τοῦ πάπα, διότι ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μάχονται ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος καταπατοῦσι πάντα θεῖον νόμον. Ἡ ἀλληλογραφία λοιπὸν οὕτη ἥτις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν μεταξὺ Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχθροπάθειαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰννοκέντιος Γ' περιῆλθεν ἐνταύτῳ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τοῦ Βλαχβογλαρικῶς κράτους. Εἰς τὰς διαπραγματιώσεις ταύτας ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ ἐπιθυμία ἣν εἶχεν ὁ Ἰωαννῆς νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὡς γνήσιος διάδοχος τῶν ἀρχίων τῆς Βουλγαρίας βασιλέων. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ μηχανήματος τούτου δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ πενταετίαν ὅλην διότι μόλις κατὰ ὁκτώβριον τοῦ 1203 εἰσῆλθεν εἰς Τέρνοβον ὁ καρδινάλιος Λέων, ὅστις, ἀφοῦ τὴν 7 νοεμβρίου προσχειρίσαστο πατριάρχην Βουλγαρίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον, ἔπειτα τὴν ἐπιοῦσαν ἔστεψε βασιλεὺς τὸν Ἰωαννῆσιν. Ἀλλ' αἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἀδιακόπως σχεδὸν διεξαγόμεναι μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ρώμης συνεννοήσεις, δὲν συνετέλεσαν βεβιαίως εἰς τὸ νὰ κατευνάσῃ τὴν προαιώνιον ἔριν, ἥτις ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς.

Τῷ ὄντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἐνήργει τὰ προεκτεθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀφ' ἑτέρου ἐνόμισε πρόσφορον νὰ προκηρύξῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὅλως σχεδὸν ἀπολεσθέντων ἀγίων τῆς Παλαιστίνης τόπων. Ἐξεύρομεν ἤδη ὅτι πᾶσα σταυροφορία, καθὼ περιβεβλημένη χαρακτῆρα ἱερόν, διετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν

τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, καὶ συνετέλει οὕτω εἰς τὴν ἐνίσχυσιν οὐ μόνον τῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας. Ἀλλὰ παρεκτός τούτου, αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας ἦσαν ἐπιτηδείοταται νὰ προκαλέσωσι νέαν τῆς Εὐρώπης ἐπιστρατεῖαν. Ὁ μέγας Σαλαδδὴν εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1193, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ διακίρουντες τὸ κράτος μεταξὺ των περιῆλθον εἰς διενέξεις. Τῷ 1197 ἀπεβιδάσθη εἰς Συρίαν στρατός γερμανικός, ὅστις ὅμως μετ' πολὺ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἄπρακτος διὰ τε τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περιλιπομένων ἐν Συρίᾳ βαρύνων, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου ΣΤ', ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ Γερμανοὶ μεγιστᾶνες ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ κτήματά των κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αἵτινες προέκυψαν ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Τότε ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλλίαν ἰδίως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀποστόλων κατῴρθησε τῷ 1199 νὰ συγκροτήσῃ αὐτόθι πρὸ πάντων τὴν στρατιάν, ἣτις ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεγομένην τετάρτην σταυροφορίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

**Οἱ Ἀγγελοὶ. Τετάρτη Σταυροφορία. Κατάλυσις τοῦ
Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.**

Ἐκ τῶν πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ἱππέων ὅσοι τότε ἐσταυροφόρησαν οἱ μᾶλλον ὀνομαστοὶ γινόμενοι ὑπῆρξαν· ὁ κόμης Φλαινδρίης Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς βραδύτερον αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως· ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς Ρενχιρίου καὶ Κορράδου, ὅστις προεχειρίσθη ὑπατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας· ὁ συγγενὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας κόμης Λουδοβίκος Βλεσσῶν, καὶ ὁ γενναῖος Οὔγων κόμης τοῦ Ἀγίου Παύλου, οἵτινες μετὰ τοῦ Βαλδουίνου ἀποτέλουσιν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Βονιφατίου· ὁ στρατάρχης Κιμπανίης Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος, ὅστις συνέταξε περιγραφὴν τῆς ἐκστρατείας ταύτης λόγῳ ἀξίαν· ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομήτων

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Δ΄.) 212

τῆς Καμπανίας Γουλιέλμος Σαμπλίττης, ὁ πρῶτος τῆς Πελοποννήσου κυριάρχης γενόμενος· ὁ Ὅθων Λαρόσης, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπέπρωτο νὰ ἄρξῃ ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ πορευθῶσιν εἰς Αἴγυπτον (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἔμελλον νὰ ἀρχίσωσι τὸ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχείρημα) διὰ θαλάσσης καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Ὅθεν περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1201 ἀφίκετο εἰς Ἑνετίαν πρεσβεία τῶν σταυροφόρων, ἧς προΐστατο ὁ Βιλλεαρδουίνος, καὶ ἥτις συνωμολόγησε πρὸς τὸν δόγην Ἐρρῆκον Δάνδολον τὴν ἀκόλουθον συνθήκην. Ὁ μὲν δόγης ὑπέσχετο νὰ παράσχῃ τὰ πλοῖα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς μεταφορὰν 4500 ἱππέων, 9,000 ἀκολουθῶν, καὶ 20 χιλιάδων πεζῶν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ στόλου ἐπὶ ἓν ὡσάυτως ἔτος, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ 50 γαλερῶν ἢτοι πυλεμικῶν πλοίων. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν 85,000 μάρκας ἀργύρου (ἢτοι περὶ τὰ 4,250,000 δραχμῶν) εἰς τέσσαρς δόσεις μέχρι τέλους Ἀπριλίου 1202, ὅτε ἤλπιζετο ὅτι θέλουσι παρευρεθῇ εἰς Ἑνετίαν ἅπαντες οἱ μαχηταί, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐκπλεύσωσι περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Πᾶσαι αἱ κατακτήσεις καὶ πᾶσαι αἱ λείαι ἔμελλον νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν. Διαιτηταί ἔμελλον νὰ συμβιβάζωσι τὰς ἐνδεχομένας διενέξεις· ὠρίσθη δὲ νὰ διακοινωθῇ ἡ σύμβασις εἰς τὸν πᾶπαν.

Ὅτι ὁ Δάνδολος συνωμολόγησε τὴν συνθήκην ταύτην οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ εἰλικρινῶς, οὐχὶ δηλαδὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μεταφέρῃ τοὺς σταυροφόρους εἰς Αἴγυπτον, συνάγεται ἐν μέρει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὅποῖον παρ' αὐτῶν ἀπῆρτησε. Τὴν σήμερον τὸ ποσὸν τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἐλάχιστον· καὶ τότε δὲ δὲν ἦτο μέγα ἐὰν προέκειτο νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἀφοῦ εἶδομεν οἷα καὶ ὅσα ἀποταμιεύματα ἐπλήρουν τὰ θησαυροφυλάκια τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δωδεκάτῃ, ὅτε ἐπεσκέφθη, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, περὶ οὗ πολλάκις ἤδη ὠμιλήσαμεν,

τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττεν ἐκ μόνης τῆς βασιλευούσης ὑπὲρ τὰ 109 ἑκτομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος (τόμου 3, σελ. 80 καὶ 383, τόμου 4, σελ. 51). Ἐν τῇ Δύσει ὅμως τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον οὐδεμίαν εἶχε τότε ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυκλοφοροῦν· ὥς πρὸς τὴν Δύσιν λοιπὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Δανδόλου ἀπαιτηθὲν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας χρηματικὸν ποσὸν ἦτο τωόντι ὑπέρογκον. Ἰνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας ὁ μὲν δούξ τῆς Νορμανδίας Ροβέρτος ὑπεθήκευσεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ὁλόκληρον τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐπὶ πέντε ἔτη διὰ μόνας δέκα χιλιάδας μάρκας· τὸ δὲ δουκάτον τῆς Βουίλλωνος καὶ ἡ κομητεία Μαρκίας ἐπωλήθησαν τὸ μὲν διὰ 4 χιλ. μάρκας, ἡ δὲ διὰ 6,000. Τὰ χρήματα λοιπὸν ἦσαν τότε ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τοσοῦτον ἔτι σπάνια, ὥστε ὁ Δάνδολος ἐδύνάτο νὰ ἦναι ἐκ προοιμίου σχεδὸν βέβαιος ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι δυνηθῆ νὰ πληρώσωσι τὰς 85,000 μάρκας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὀλίγον ἄφοῦ διεπραγματεύθη τὴν προαναφερθεῖσαν συνθήκην, ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Μκλέκ-Ἀδέλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σαλαδδίν, τὸν κατορθώσαντα τότε νὰ λάβῃ ἅπαν τὸ κράτος αὐτόθι, δύο πρέσβεις δι' ὧν συνωμολόγησε τῇ 13 Μαΐου 1202 συνθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐ μόνον παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Ἑνετοὺς πολλὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προνόμια, καὶ ἰδίως ὁλόκληρον τῆς πόλεως ταύτης τμήμα, ἀλλὰ καὶ πλήρως ἐπηγγέλλετο ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς πάντας τοὺς προσκυνητάς ὅσοι ἤθελον ἐπέλθει μετὰ Ἑνετῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετακαμίσωσι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἑνετικὴ λοιπὸν πολιτεία ἔπραττεν ὥς πρὸς αὐτούς, ὅ,τι ὁ Μκνουήλ Κομνηνὸς καὶ ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος κατηγοροῦντο ὅτι ἔπραζεν ὥς πρὸς τὸν Κορράδον καὶ τὸν Φρειδερίκον Α'. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτω πολιτευόμενοι εἶχον τοῦλάχιστον νὰ προτείνωσι πρὸς δικαιολογίαν αὐτῶν ὅσα παρὰ τῶν σταυροφόρων ἔπαθον, ἐνῷ ἡ ἑνετικὴ πολιτεία προέδιδεν ἀνθρώπους οἵτινες, οὐ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐποίησαν εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ νὰ τὴν πληρώσωσιν ὑπέρογκον ἀποζημίωσιν. Ἰδωμεν ἤδη πῶς ἐπολιτεύθη ὁ Ἰννοκέντιος Γ'.

Ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν γενομένην μεταξὺ Ἑνετίας καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι πολεμήσει κατὰ χριστιανῶν, παρεκτὸς ἂν χριστιανοὶ διακωλύσωσι τὸ ἐπιχείρημα κακοβούλως, καὶ τότε ὁμῶς πάλιν δὲν ἐπετρέπετο νὰ πολεμηθῶσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συτρατευόντων ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ὁ πάπας λοιπὸν ἐφάνετο ἐκ προσιμίου ἀπαγορεύων πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Πόθεν ὁμῶς ὀρμώμενος παρενέβαλεν ἐν τῇ κυρώσει αὐτοῦ τὸν προκείμενον ὅρον; Ἀκόμῃ οὐδεὶς εἶχε γίνεи λόγος ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἤθελε στραφῇ κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ἀκόμῃ ὅλος ὁ κόσμος ἐπίστευεν ὅτι ἡ σταυροφορία διενεργεῖται κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν, καὶ ὅτι ἔμελλε νὰ διαβῇ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας κατ' εὐθείαν διὰ θαλάσσης, ὥστε δὲν προέκειτο νὰ διέλθῃ διὰ χριστιανικῆς τινος χώρας καὶ νὰ προκύψωσιν εἰς μέσον αἱ περιστάσεις τὰς ὁποίας τοσοῦτον προνοητικῶς προέβλεπεν ὁ ἀρχιερεὺς Ρώμης. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ' εἶχε λάβει ἤδη πιθανώτατα νύξιν περὶ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Δανδόλου μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδέλ· καὶ πλὴν τούτου συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα τινὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Ἐνῷ παρεσκευάζετο ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος κατῴρθησε νὰ διαφύγῃ κρυφίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσελθὼν τῷ 1201 πρὸς τὸν πάπαν ἐζήτησε τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν τοῦ κατὰ τοῦ σφετερισθέντος τὴν βασιλείαν θεοῦ αὐτοῦ. Ἄν ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἤθελε τῷ ὄντι τοσοῦτον εἰλικρινῶς ὅσον ἔλεγεν ὅτι θέλει, νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μεταξὺ χριστιανῶν ρῆξιν, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ἐνεργείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Ἀντὶ τούτου δὲ τί ἔπραξεν; Ἐπειδὴ διεπραγματεύετο εἰσέτι περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἐδέχθη μὲν τὸν ὁμῶνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν ψυχρῶς ὁπωσοῦν, ἐπέτρεψεν ὁμῶς αὐτῷ νὰ μεταβῇ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Φίλιππον, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ νέου Ἀλεξίου καὶ ἐπόθει τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἠδύνατο οἰκοθεν νὰ βοηθήσῃ τὸν γυναικᾶδελφον αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἦτο φίλος στενὸς τοῦ Βονιφατίου τοῦ ἀρχη-

γοῦ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Ἦρχισαν λοιπὸν διαπραγματεύσεις καθ' ἃς ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τὴν τε ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ ὁρου τινός, καὶ προσέτι συνδρομὴν ἀπόλυτον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀγίων τόπων. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις, παρακολουθῶν ἀπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, ἤξευρεν ὅτι ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Δάνδολος θέλουσι προθύμως ὠφελῆθαι ἀπὸ πάσης προφάσεως ἵνα στρέψωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν, ἤξευρεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην νὰ παροτρύνῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοῦτο, ἔφησε τὰ πράγματα νὰ τρέχωσιν ὅπως ἔτρεχον, οὐδὲν ἔπραξε σπουδαίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήματος, κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ἀπηγόρευσε αὐτό, ἐφρόντισεν ὅμως ἐκ τῆς πρώτης ἀφειτηρίας νὰ ὀρίσῃ ὅτι ἂν συμβῇ, ἐπιφυλάττεται ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν διὰ τῶν παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἐπιτρόπων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου.

Ἐν τούτοις οἱ σταυροφόροι, οἵτινες οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ὑπολινθανόντων τούτων ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1202 εἰς Ἐνετίαν. Ἀλλ' ὅταν ἡριθμῆθησαν, εὗρέθη ὅτι ἀντὶ 4500 ἱππέων δὲν προσῆλθον εἰμὴ 1000· ἀντὶ δὲ τῶν 20,000 πεζῶν μόνις περὶ τὰς 40,000· οἱ λοιποὶ ἀπέπλευσαν εἰς Πηλαιστίνην δι' ἄλλων ὁδῶν, οἱ μὲν διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ διὰ Μασσαλίας ἢ Γενεύης ἢ Βάριος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δάνδολος ἠδιαφόρησε περὶ τούτου καὶ ἀπήτησε τὴν πληρωμὴν ὅλου τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἠτοίμασε τὸν στόλον δι' ὅλον τὸν στρατόν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὡσχύτως ὅτι οἱ σταυροφόροι, οἵτινες καὶ ἂν ὅλοι συνήρχοντο εἰς Ἐνετίαν δυσκόλως ἤθελον δυνηθῇ νὰ καταβάλωσι τὰς 85,000 μάρκας, περιῆλθον ἤδη εἰς πικνυτελὴ ἀμηχανίαν τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὰ συμφωνηθέντα. Ἐντεῦθεν δὲ πολλὰ προέκυψαν δυσαρέσκεια, καὶ ἀμοιβαῖαι κατηγορίαι, καὶ στερήσεις καὶ νοσήματα· ὁ δὲ Δάνδολος ἐπέμενε πάντοτε ζητῶν τὰ χρήματα αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους οἱ μεγιστᾶνες τῶν σταυροφόρων, βλέπντες ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πικνυτέλου ἐκείνης πολιτείας, ἀφοῦ εἰσέπραξαν ὅσα ἕκαστος τῶν συναγωνιστῶν αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ συνει-

σφέρῃ ἔδωκαν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι εἶχον καὶ δὲν εἶχον, διότι συνωμολόγησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις δάνεια τοκογλυφικά· ἀλλὰ πάλιν ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προσπαθείας, δὲν εἰμπόρεσαν νὰ πληρώσωσιν οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῆς ὀφειλῆς. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον ὅλην σχεδὸν τὴν λείαν τῆς Ζάρας, ἐδέητε κατόπιν νὰ πληρωθῶσιν εἰς αὐτοὺς ἔτι πρὸς ἐξόφλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει 34,000 μάρκαι. Τότε ὁ Δάνδολος ὅστις εἶχεν ἤδη τελειώσει τὰς μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδέλ διαπραγματεύσεις του, ἐφάνη ὅτι ἤρχισε νὰ ἐλεῇ τοὺς μαχητὰς ἐκείνους τοῦ σταυροῦ καὶ προέτεινεν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἰμπορεῖ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ τὸ ἐλλείπον καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοφλήσωσι τὸ χρέος ἐκ τοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος ἡμίσους τῆς λείας ἅμα κατορθώσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν κατάκτησιν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν ἀσμένως τὴν πρότασιν· ὁ δὲ Δάνδολος παρετήρησε τότε ὅτι ἐπειδὴ εὕρισκοντο περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου, ὁ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλοῦς ἀπέβαινεν ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ μὴ διατελέσωσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐν ἀπραξίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι προχειροτέραν τινὰ στρατείαν καὶ κατάκτησιν. Ἡ ἐν Δαλματία πόλις Ζάρα διέκειτο ἀνέκαθεν πολεμίως πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ζῶντες ἀπὸ πειρατείας, ἐκτῆσαντο πλοῦτον πολύν, ἡ δὲ καταστροφή τοῦ ληστρικοῦ τούτου ὀρμητηρίου ἦτο ἔργον ἱερόν. Ἰδοὺ λοιπὸν καλὴ ἀφορμὴ νὰ χρησιμοποιεῖσιν τὸν χειμῶνα, καὶ ἔπειτα τὴν ἀνοιξιν ἀπέρχονται εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα εἶπεν ὁ Δάνδολος. Καὶ οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν σταυροφόρων ἐνθυμούμενοι τὸν ὅρκον ὃν ἔδωκαν νὰ στρατεύσωσι κατὰ μωχμεθανῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ ὅρκος οὗτος συνεβίβαζετο μετὰ τῆς προτεινομένης καταστροφῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης πόλεως. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις ἔβλεπε τὴν μετὰ τοσούτου κόπου παρασκευασθεῖσαν σταυροφορίαν κινδυνεύουσιν νὰ ἀποβῇ ἀπλοῦν ὄργανον τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπιχειρημα ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ. Ὁ Δάνδολος ὁμῶς ἐλάχιστα φροντίζων περὶ ἀφορισμῶν, ἐπέμεινε· καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος ὀλίγον ὥσαύτως προσέχωι εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ πάπα, ἐπεκύρωσε τὴν νέαν συνθήκην, τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἡ πρώτη αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ παρεκτροπὴ ἠδύνετο νὰ εὐκολύνῃ καὶ δευτέ-

ραν, ἦτοι τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκστρατείαν, περὶ ἧς πρὸ καιροῦ συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ νεωτέρου, καὶ μετὰ τοῦ Δανδόλου, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πάπα.

Ὅθεν τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1202 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἑνετίας ὁ ἰσχυρὸς αὐτῆς στόλος, συγκείμενος ἐξ 72 γαλερῶν καὶ 140 φορτηγῶν πλοίων, κομίζων τοὺς σταυροφόρους, ἀξιόλογον Ἑνετῶν μοῖρην, ὑπὲρ τὰς 300 πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τὰ ἀναγκαίᾳ τρόφιμα. Αὐτὸς ὁ Δάνδολος, παρέχων δεῖγμα θαυμασίον τῇ ἀληθείᾳ ἁδελφάστου θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιχυτῶν, καὶ ἐνῶ ἦτο σχεδὸν ἀόμμητος, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ· συγχρόνως ὁμῶς ἐμπνέων μέγχοι τέλους πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον, δὲν ἐδίστασε νὰ προσράψῃ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν δουρικὴν αὐτοῦ κελύπτρην, ὡσὰν προηρεῖτο τῶντι νὰ στρατεύσῃ κατὰ μωαμεθικῶν. Καὶ τὴν μὲν 10 Νοεμβρίου ἡγυροδόλησεν οἱ σύμμαχοι εἰς Ζάραν, τῇ δὲ 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεπόρθησεν τὴν πόλιν, ἐπιτρέψαντες μὲν τὸ ζῆν εἰς τοὺς κατοίκους, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπὸ αὐτῶν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχον. Ἡ πόλις κατεστράφη, ἡ δὲ πλουσιωτάτη λεία ἀπεδόθη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ὀλίγα μόνον τινὰ λαβόντων τῶν βαρῶνων, καὶ σχεδὸν τίποτε τοῦ κοινοῦ τῶν σταυροφόρων ὁμίλου. Πολλοὶ τούτου ἔνεκα ἀντήχησεν πάλιν γογγυσμοί, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πάπας ἐξέδωκεν ἤδη τὸν ἀφορισμὸν του. Ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος καθυσύχασε τὰ πνεύματα ἐπιχειρήσας συμβιβαστικὰς διαπραγματεύσεις ἐπιτηδεύας μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, ὅστις ἐξηκολούθησε πράττων καὶ λέγων ἀμφιδόλως ὅπως καὶ πρότερον. Ἐπέμεινε μὲν ἀποδοκιμάζων τὰ γενόμενα καὶ ἀπαγορεύων πᾶσαν νέαν κατὰ χριστιανῶν προσβολήν, ἀλλ' ἐν ταύτῃ παρετήρει ὅτι οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐγένοντο τῶντι ἔνοχοι βαρυτάτων κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκλημάτων, ὅτι ἀπεποιοῦντο πεισματωδῶς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ' διέπραξε τὰς δεινότερας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ νομίμου κυρίου. « Ἀλλά, προσέθετεν, ἔργον ὑμῶν δὲν εἶναι νὰ τιμωρήσετε τὰς ἀμαρτίας ταύτας » Ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐνόησεν κάλλιστα τὶ ἐσήμαινον ἀληθῶς αἱ ποικίλαι αὐ-

ται τῶν λόγων τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' ἀντιφάσεις. Ἀφοῦ οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ Βυζαντινοὶ ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας, ἡ τιμωρία αὐτῶν δὲν ἦτο δ' νατὸν νὰ λογισθῇ ὡς ἀμάρτημα. Ἐπειδομένοι δὲ εἰς τὴν ἐρμηνείαν ταύτην προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν εἴπερ ποτὲ θορραλεώτερον, διότι οἱ ταναντία φρουροῦντες σταυροφόροι ἐγκαταλιπόντες τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκ τοῦ περὶ Ζάραν στρατοπέδου, ὅπου διεχίμαζον, ἔπεμψαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον προσκαλοῦντες τὸν Ἀλέξιον νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτούς, ἵνα διὰ συνθήκης ὀριστικῆς ἀποφασισθῇ τὸ πρακτέον. Καὶ τῇ 1 Ἰανουαρίου 1203 ἔφθασαν εἰς Ζάραν ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του, ἀναγγέλλοντες μὲν τὴν προσεχῇ τοῦ νέου ἡγεμονόπαιδος ἄφιξιν, ἐπιτετραμμένοι δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο νὰ διατηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν ἐπὶ ἔτος ἓν, νὰ πληρώσῃ ἑκατὸν χιλιάδας μάρκας ἀργύρου εἰς τοὺς Ἑνετούς, καὶ ἄλλας τόσας εἰς τοὺς σταυροφόρους, νὰ συντηρῇ ἐπὶ ἔτος μὲν, δέκα χιλιάδας μαχητῶν, ἐφ' ὅρου δὲ ζωῆς πεντακοσίου πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης, καὶ τελευταῖον νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς Ζάραν ὁ Ἀλέξιος, εἶχεν ἐκπλεύσει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ἐνετικῶν πλοίων, κατέλαβει ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ Δυρράχιον, ἀνεκήρυξεν αὐτόθι τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ὁ στόλος, ὅστις ἀφίκετο τῶντι ἐκεῖ περὶ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς μετὰ τοῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἐν Κερκύρᾳ, ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ ἐπανελάβεν ὁ Ἀλέξιος ἐνὸρκως τὰς προτέρας ἐπαγγελίας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῆς νήσου ταύτης ὑποστηριζομένη ὑπὸ Γενουαίων πειρατῶν, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον βασιλεα, οἱ δὲ περὶ αὐτόν, ἐπειγόμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον, δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καὶ λαβόντες μόνον τροφὰς ἀφθόλους, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν πχυστρατιᾷ τὴν 25 Μαΐου. Περιπλεύσαντες δ' αἰσίως τὴν Πελοπόννησον, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Εὐβοίαν.

Συνεκρότησαν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν μίᾳ μὲν μοῖρᾳ τοῦ στρατοῦ νὰ καθυποτάξῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ δὲ

κράτιστον τοῦ στόλου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θέλει ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτῶς ὁ στόλος τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη μοῖρα, ἔχουσα μεθ' ἐκυτῆς τὸν νέον Ἀλέξιον, ἀπῆλθεν εἰς Ἀνδρον, ὅπου οὗτος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα βασιλεύς· ὁ δὲ Δάνδολος, μηδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν, ἀπεβιδάσθη προσωρινῶς εἰς Ἀβυδον, περιμένων τὸν Ἀλέξιον καὶ ἔμεινε φθάσαντος αὐτοῦ προήλασε, καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 23 Ἰουνίου ἠγκυροβόλησεν εἰς Ἅγιον Στέφανον, ἐνώπιον τῆς μεγάλης, τῆς ἰσχυρᾶς, τῆς πολυτελοῦς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἣς προέκειτο ἡ κατὰκτησις. Σύμπας τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑνετῶν ὁ στρατὸς συνεποσοῦντο κατὰ τὸν Βιλλεαρδουίνον εἰς 20,000 μόλις ἀνδρῶν· πρὸ ὀλίγων δὲ ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ νορμαννικὸς στρατὸς ὁ κυριεύσας τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συμποσούμενος εἰς 80,000, εἶχε κατὰ κράτος νικηθῆ οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου ἤδη προσῆλθον οἱ σταυροφόροι. Πολλοὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν βλέποντες τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἐκείνης, ἧτις πολλάκις πολιορκηθεῖσα, οὐδέποτε εἶχεν ἔτι κυριευθῆ, ἀναλογιζόμενοι τὰ πρόσφατα τῆς δυνάμεως δείγματα τὰ ὅποια εἶχε δώσει τὸ κράτος, συνησθάνθησαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἐπιχειρήματος ἀγωνίαν καὶ ἀθυμίαν δεινὴν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα πόσον ραγδαίαν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν καταστροφὴν ὑπέστη τὸ κράτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, ἐνεθάρρυνε τοὺς συνωγωνιστάς. ἔπειτα δὲ προέτεινε νὰ μὴ ἀποβιδασθῶσιν εἰς Ἅγιον Στέφανον, οὐδὲ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς βασιλευούσης, ἀλλὰ, προμηθευθέντες ὅσον ἡδύναντο περισσοτέρως τροφάς, νὰ καταλάβωσι πρὸ πάντων τὰς παρκακειμένους νήσους τῆς Προποντίδος. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ ἄνεμος μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευµατος τούτου, παρέσυρε τὸν στόλον εἰς Χαλκηδόναν, ἀνεπαύθησαν αὐτόθι δύο ἡμέρας, καὶ τῇ 27 Ἰουνίου κατέλαβον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Σκούταρι (τὸ Σκουτάριον, ὡς ἐλέγετο ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι).

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ' ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ πρὸ καιροῦ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεργούμενα, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον διὰ τοῦ πάπα, ὅστις ὁμοῦς ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ἀμφιβόλοις, καὶ ἐν τῷ μετὰξὺ δὲν ἐκώλυσε σπουδαίως τὸ ἐπιχειρήμα. Ἐπειτα ἀφοῦ ἔμαθεν ὁ Ἀλέξιος Γ' τὴν ἄλωσιν τοῦ Δυρραχίου, ἤρχι-

σεν ἐτοιμασίας τινάς, ἐπισκευάσας περὶ τὰ εἴκοσιν ὑπόσαθρα σκαφίδια, κκτερειπώσας τὰς ἑξῶθεν τῶν τειχῶν οἰκήσεις, καὶ συναγαγὼν πολυάριθμον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν στρατόν· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔπεμψε μοῖραν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Μιχαήλ Στρυφνὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ἵνα καταλάβῃ τοὺς περὶ τὸ Σκούταρι λόφους, καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁποῖός τις ἦτο ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἰδίως ὁποῖός τις ὁ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς ἡμῖν ἡγεμὼν αὐτοῦ Στρυφνός, ἀπεδείχθη ἅμα ὅτε τῇ 1 Ἰουλίου οἱ Φράγκοι ὤρμησαν κατ' αὐτῶν. Οἱ βασιλικοὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀντιστάντες εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον, πρῶτου τοῦ στρατηγοῦ δόντος τὸ κκλὸν τοῦτο παράδειγμα. «Πῶς δ' ἂν καὶ συμβαλεῖν ἀνδράσιν ὑπήνεγκον, οὗς ψυχάρπαγας ἀγγέλους καὶ χαλκηλάτους ἀνδριάντας οὐκ ὤκνουν ἀποκαλεῖν καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν θέαν ἐξέθνησκον ; » ἀνακράζει ὁ Χωνιάτης, μαρτυρῶν τὴν φοβεράν κατὰπτωσιν εἰς ἣν κατήντησαν τὰ τάγματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν παλαιότερα κατορθώματα, προσφάτως ἔτι, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοσάκις ἐνικηφόρησαν, ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατὰ Νορμαννῶν, περὶ Ζεύγμινον δὲ κατὰ Οὐγγρων, ἐν Κιλικίᾳ δὲ κατὰ Φράγκων. Τύτε ὁ Ἀλέξιος Γ' ἔπεμψε τῇ 2 Ἰουλίου Λομβαρδὸν φίλον αὐτοῦ Νικολὸν Ρόσσην πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, προτείνων εἰς αὐτοὺς χρήματα ἵνα ἀπέλθωσιν. Ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν, καὶ ἀπήτησαν ἀπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξίου Δ'. Ἐλπίζοντες δὲ ὅτι ἅμα ὁ πελάτης αὐτῶν οὗτος ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῶν κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως, θέλει ἀνακηρυχθῇ ἐνθουσιωδῶς, ἐπεχείρησαν τὴν 3 Ἰουλίου λαμπράν ἐπὶ τούτῳ πρὸς τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης παράταξιν πολλῶν γαλερῶν. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα πλοῖα κομίζοντα τοὺς βερώνους καὶ τοὺς ἵππεῖς, ἐπλησίασαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τεῖχη. Ἐπὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἵστατο καταφανὴς ὁ νέος Ἀλέξιος, κρατούμενος ἐνθεν καὶ ἐνθεν ὑπὸ τοῦ δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Κῆρυξ δὲ γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ἀνέκραξεν· «ἰδοὺ ὁ νόμιμος ὑμῶν βασιλεὺς· ἀναγνώρισατε αὐτόν, εἰδὲ μὴ θέλομεν σᾶς καταπολεμήσει πάσῃ δυνάμει.» Οὐδεμία φωνὴ ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην· καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκριθῇ, ἀφοῦ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἀλεξίου Δ' ἦτο συγχρόνως.

ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς βασιλευούσης· καὶ τῇ 5 Ἰουλίου ὁ στόλος ὁλόκληρος ἐκπλεύσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Σκούταρι προσεπέλασεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', παρκτηρήσας τὰς προπαρασκευὰς τῶν σταυροφόρων, εἶχε καταλάβει μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἀπάσας τὰς πρὸς Βόσπορον νεούσας κλιτύας τοῦ Σταυροδρομίου ἀπὸ τῆς σκάλας τοῦ Τοπχανέ μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Μπесικτασί (τοῦ τότε καλουμένου Διπλοκιονίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου βεβαίως πρὸ κειροῦ εἶχεν ἀπαγάγει ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον). Ἀλλ' ἅμα προσεγγίσαντος τοῦ στόλου καὶ ἀρξαμένης τῆς ἀποβιβάσεως, ὁ Ἀλέξιος ἐτράπη ἀμαχητὶ εἰς φυγὴν. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποβιβασθέντες ἀκωλύτως ἐκυρίευσαν τὴν ἐπιούσαν τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ἔθραυσαν ἔπειτα τὴν σιδηρᾶν ἄλυσον ἣτις ἔφρασε τὴν εἵσόδον τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ εἰσελθόντες ἐν αὐτῷ, καὶ εὐχερῶς κυριεύσαντες ἢ καταστρέψαντες τὰ ἐλεεινὰ σκάφη τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸν λεγόμενον βασιλικὸν στόλον, ἐγένοντο οὕτω κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Τούτων δὲ κατορθωθέντων, ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι συγχρόνως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας. Ὅθεν τῇ 11 καὶ 12 Ἰουλίου ὁ μὲν πεζικὸς καὶ ἱππικὸς στρατὸς προήλασεν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κιατχανέ, καὶ περάσας τὸν Κύδριν, ἦλθεν ἀκωλύτως σχεδὸν καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ λεγόμενον Κοσμίδιον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἐγιοῦπ· ὁ δὲ στόλος ἐναυλόχησε περὶ τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, ὥστε οὐ μακρὰν ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις, καὶ εὐχερῶς εἰσπόρουν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Τότε τελευταῖον προσεβλήθησαν σπουδαίως ὁπωσοῦν, ἀπὸ ξηρᾶς τοῦλάχιστον, ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις καὶ εἰς τὴν περίστασιν τχύτην ἀπέδειξε, καὶ δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον ἔτι ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπεχείρησεν ἐκανειλημμένως ἐξόδους, καὶ οὐ μικρὰς ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους ζημίας. Δυστυχῶς οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε τάγματα ἐπιτηδείως παρασκευασμένα, ὥστε δὲν κατώρθωσε

νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ τῇ 17 Ἰουλίου οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀνχλάδωσι τὸν κρίσιμον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδος γενομένη κατὰ τῆς πύλης Ἐγρί-καπού, ἀπεκρούσθη ἰδίως ὑπὸ τῶν Βαριάγων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν γενναίως καὶ οἱ Πισῆται. Ἀλλ' ἀπὸ θαλάσσης οἱ Ἐνετοὶ ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι. Ὁ στόλος κομίζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ κλίμακας ὑψηλὰς, ἀφ' ὧν ἠδύνατο νὰ προσβάλλῃ ἐξ ὑπερδεξίου τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρετάχθη κατέναντι τῶν Πετρίων (τοῦ Πετρί-Καπού) καὶ ἐπετέθη ἀκάθεκτος κατὰ τῶν αὐτόθι πύργων. Τοῦ στόλου ἡγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἑρρίκος Δάνδολος, ὅστις διέταξε νὰ τὸν ἀποβιβάσωσι πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν, φέροντες πρὸ αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ Ἀγίου Μάρκου ὁ Δάνδολος, εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα τριῶν ἐτῶν καὶ σχεδὸν ἀόμματος ὢν! Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἡμιθνήτος τούτου ἥρωος καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ Ἀλεξίου Δ', ὅστις ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἀνταγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἠλέκτρισε τὸν ἐνετικὸν στόλον ἐπὶ τοιοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγον κατалаμβάνεται εἰς τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος καὶ κατόπιν ἄλλοι παρακείμενοι. Διὰ νὰ καταστήσῃ δὲ ἀδύνατον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἄμυναν, ὁ Δάνδολος διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὰ τεῖχη οἰκίας· καὶ ἐπειδὴ ὁ καπνὸς ἐφέρετο πρὸς τὴν πόλιν, ἡσφαλίσθη οὕτως ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καταληφθέντων ὀχυρωμάτων. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλεξιος Γ' μαθὼν ὅτι ἡ ἀπὸ ξηρᾶς ἔφοδος ἀπεκρούσθη, ἐνεθαρρύνθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἐξῆλθε μετὰ δυνάμεως πολλῆς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἡττηθέντος πεζικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δάνδολος ἄμω πληροφορηθεὶς περὶ τούτου ἐφοβήθη μήπως κινδυνεύσωσι τῶν οἱ περὶ τὸ Ἐγρί-καπού ἐστρατοπεδευμένοι συναγωνιστὰὶ αὐτοῦ, διέταξε νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις, καὶ ἀποβιβασθεὶς ἔδραμεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν συμμάχων. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐκαυχᾶτο ὅτι γνωρίζει τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀντιπάλων, τὰ μετ' ὀλίγον γινόμενα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἤξευρε πάσαν τὴν δειλίαν τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐξελθὼν, ὡς προείπομεν, διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ Ἀδριανουπόλεως, ἐστράφη δεξιὰ καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τινός. Ἀμω ὁμῶς

ἰδὼν τὴν πυκνὴν τῶν πολεμίων φάλαγγα γενναίως πρὸς ἄμυναν παρεσκευασμένην, δὲν ἐτόλμησε νὰ τὴν προσβάλῃ, Εἰς μάτην ὁ Λάσκαρις προέτρεπεν αὐτὸν ν' ἀγωνισθῇ ἅπαξ τοῦλάχιστον, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, παρατηρῶν ὅτι ἡ νίκη ἦτο σχεδὸν βεβαία, διότι ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος, οἱ δὲ πολέμιοι καπτοημένοι. Ὁ βασιλεὺς παρετάχθη ἐπὶ τινὰ ὥραν, ἐπανῆλθεν ἔπειτα ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Φράγκων, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, παραλαβὼν τὰ τιμαλφέστερα κειμήλια τοῦ στέμματος καὶ δέκα χρυσίου κεντηνάρια καὶ τινὰς τῶν πιστοτέρων φίλων, ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ μόνην τὴν Εἰρήνην, ἐδραπέτευσε διὰ θάλασσης εἰς Δεβελτόν, καταλιπὼν ὁ κῆσχιτος γυναικα βασιλείαν, κράτος καὶ λαὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐντεῦθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀπελπισία κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ βασιλικὸς θησαυροφύλαξ Κωνσταντῖνος, προσοικειωθείς τοὺς Βαριάγους, συνέλαβε τὴν βασίλισσαν Εὐφροσύνην καὶ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτῆς, ἀπεφυλάκισε τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ τὴν πρωίαν τῆς 18 Ἰουλίου ἀνηγύρευσεν αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ὡς ἂν εἶχε παρέλθει πᾶς κίνδυνος. Ὁ Ἰσαάκιος ἔπεμψεν ἁμέσως πρέσβεις πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἵνα ἀναγγεῖλῃ τὴν φυγὴν τοῦ ἄρπαγος τῆς βασιλείας, καὶ νὰ προσκαλέσῃ εἰς Βλαχέρνας τοὺς τε ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν υἱὸν του, ὡς συμβασιλέα. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἀπήτησαν πρὸ πάντων νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ἰσαάκιος τὴν συνθήκην, ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν νέον Ἀλέξιον. Καὶ τούτου γενομένου, εἰσῆλθε πανηγυρικῶς ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν βαρύνων συνοδευόμενος, τῇ δὲ 1 Αὐγούστου ἐστέφθη ὡς συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἴνα ἀποφύγῃ δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ρήξεων μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Φράγκων, ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς, τοῦ ὁποῖου μέρος εἶχε κατ' ἀρχὰς καταλάβει τὴν βασιλεύουσάν, ὑποχωρήσας ἐπέκεινα τοῦ Κεραιῖου κόλπου, ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν περὶ τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ εὐρεῖαν πεδιάδα, καὶ ὁ στόλος ὡσαύτως ἀπεσύρθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πέρα. Μικρὸν τι μόνον ἀπόσπασμα Φράγκων παρέμεινε παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Δ' ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν ἅμα καὶ ἐπιτηρῇ ὁ δὲ προνοητικὸς Δάνδολος κατηδάφισε μέρος τοῦ πρὸς τὸν Κεράτιον

κόλπον τείχους. Οἱ Φράγκοι πρὶν ἢ ὑποχωρήσωσιν ἠθέλησαν νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματά των πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀλεξίου Β' καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Ἀνναν, τὴν θυγατέρα μὲν τοῦ πρώην βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἀδελφὴν δὲ τοῦ τότε βασιλέως Φιλίππου Β'. Ἀλλ' ἡ κυρία αὕτη, ἣτις συνέζη πρὸ καιροῦ ἐν παλλακείᾳ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, εἶχε τοσοῦτον ἐξελληνισθῇ, ὥστε κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς δεχθῇ. Μόλις δὲ ἐπὶ τέλους ἐπείσθη νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς Λουδοβίκου, κόμητος Σαρτρῶν καὶ Βλεσσῶν· καὶ τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐγένετο εἰμὴ διὰ διερμηνέως, διότι ἡ κόρη ἐκείνη καὶ ἀδελφὴ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἶχεν ὅλως ἀπομάθει τὴν πάτριον γλῶσσαν. Ἀλλ' ἐπα- νερχόμεθα εἰς τὰ κυριώτατα γεγονότα.

Οἱ σταυροφόροι ἐσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς τὸν πάπαν, ὅστις, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἀφορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες τοσοῦτον πασιφανῶς παρέβησαν τὸν περὶ σταυροφορίας ὅρκον, ἀπήτησε πρὸ πάντων παρ' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ρωμαϊκὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Οὐκ ὀλίγοι Φράγκοι ἐνόμιζον βεβαίως καὶ τοῦτο σπουδαιότατον. Οἱ πλεῖστοι ὁμῶς, καὶ μάλιστα οἱ Ἑνετοί, ἤθελον ἰδίως νὰ λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἡ δὲ εὐρεσις τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἦτο εὐκολος, διότι τὸ μὲν ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῇ, αἱ δὲ ἐπαρχίαι δὲν ὑπήκουον εἰσέτι εἰς τὸν νέον βασιλέα. Ὁ Ἰσαάκιος καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ', ἀφοῦ συνέλεξαν ὅ,τι εὕρισκετο ἔτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐδήμευσαν δὲ καὶ τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης καὶ τῶν ὀπχδῶν αὐτῆς, κατῴρθωσαν οὕτω νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους 100,000 μάρκας. Τὸ ποσὸν τοῦτο διενεμήθη ἐξ ἴσου μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς μερίδος ὁμῶς τῶν πρώτων ἀφηρέθησαν 34,000 μάρκαι, καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς δευτέρους, καθὼς ὀφειλόμενοι ἔτι εἰς αὐτοὺς, δυνάμει τῆς πρώτης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκης. Ὅπως δὲ ποτε τὸ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων ποσὸν ἦτο μὲν λόγου ἄξιον, ἀλλ' ὑπελείποντο ἄλλα 100,000 μάρ- και καὶ τὰ οὐκ ὀλίγα ἔξοδα, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δ' διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην στρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἦτο ἀδύνακτον νὰ εὑρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ

παρόντος, ὁ Ἀλέξιος Δ' παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοιξέως. Ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς ἦτο ἀναγκασία καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ὁ Ἀλέξιος Γ' μεταβάς ἐκ Δεβελτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἤρχεν ἀπάσης τῆς Θράκης, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ κηταβληθῇ εἰμὴ τῇ συμπράξει τῶν Φράγκων. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀλέξιος Δ' δὲν ἠθέλεν εἶναι ἀσφαλὴς ἅμα ἀνεχώρουν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαθόντες τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας πρὸς τοὺς ξένους ἀνέλαβεν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τὸν καθιρέσωσιν· ὅθεν οἱ σταυροφόροι ἐπείσθησαν νὰ μείνωσι μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν προέλαβε τὴν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων ρῆξιν. Ὁ λαὸς ἠρεθισμένος ὢν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑποταγῆς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἐταύτισεν ἐν τῷ μίσει αὐτοῦ τοὺς ἀποίκους, οἵτινες μετήρχοντο πρὸ καιροῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ ἔργα, μετὰ τῶν ἐπελθόντων ὁμογενῶν πολεμίων, καί, ὑπολαβὼν τοὺς πρώτους ὡς κατασκόπους τῶν δευτέρων, προσέβαλε τὴν 19 Αὐγούστου καὶ κητηδάρισε τὰς ἀποθήκας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Ἀμαλφιτανῶν. Οἱ παθόντες κατέφυγον παρὰ τοῖς σταυροφόροις καὶ παρὰ τοῖς Ἑνετοῖς, οἵτινες ἵνα ἀποζημιώσωσι τοὺς ὁμοθρήσκους, χωρὶς νὰ προσβάλωσιν ἀμέσως τοὺς ὑπηκόους τοῦ συμμάχου των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι τῇ 22 Αὐγούστου κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Εἰρήνης ὑπάρχοντος μουσουλμανικοῦ τζαμίου, ἐπιπλεύσαντες πρὸς τοῦτο ἀκωλύτως ἀπὸ τὸν Γαλιτῆν. Ἐπειδὲ δὲ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεθ' ὧν προθύμως συνεμάχησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Φράγκοι κατέφυγον εἰς τὸ πῦρ, δι' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐφόδου τοσοῦτον ἐζημιώσαν τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' οὗ πολὺ τὸ κακὸν διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ πρὸς τὴν Προποντίδα νεῦον τμήμα τῆς βασιλευούσης, καί, ἐξακολουθήσαν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, ἐπήγαγεν ἀνυπολόγιστον καταστροφὴν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐν τῷ μετὰξὺ στίφος Φράγκων περιερχόμενοι ἐλεηλάτουν πᾶν τὸ προστυχόν.

Ἐνῷ δὲ τοιαῦται συμφοραὶ συνέβαινον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέμενεν ἀγωνιζόμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πρὸς τοὺς σταυροφόρους συμφωνηθέντα. Ἡ χρηματικὴ καταπίε-

σις, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὀφειλόμενον ποσόν, ὑπερέβαλε πᾶν ὄριον· καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ ἐσυλήθησαν, καὶ ὅμως ἡ ὀφειλὴ ἀπέτρεχε πολὺ τοῦ νὰ ἐξοφληθῇ. Ἐν ταύτῳ τῇ 25 Αὐγούστου ὁ Ἀλέξιος Δ' ἀπέστειλεν εἰς Ρώμην τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, βραδύτερον δὲ ὁ πατριάρχης Καματηρός, κατηναγκασμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀνεκήρυξεν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ὡς πρῶτον ἐπὶ γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος καὶ περιέλαβε τὸ ὄνομα εἰς τὰ δίπτυχα. Ἀλλ' ὁ μὲν λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἀπετροπιάζοντο τὴν ἔνωσιν, ἡ δὲ ψιλὴ ἐκείνη περὶ τῶν πρωτείων διακήρυξις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ρώμης, ὅστις ἤξιον νὰ λάβῃ πλήρες δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς κυρώσεως ὡς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὡστε ὁ Ἀλέξιος Δ' παρώργιζε μὲν τὸ ὑπήκοον, δὲν κατῴρθωνε δὲ νὰ εὐχαρησθήτῃ τοῦ Φράγκου. Καὶ ἐξῆλθε μὲν κατὰ μῆνα Αὐγούστου ἐπὶ Θράκην μετὰ τινος μοίρας τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ, δι' ἧς καθυπέταξαν εἴκοσι πόλεις καὶ τεσσαράκοντα κώμας, ἀλλὰ τῇ 11 Νοεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἡ δυσἀρέσκεια εἶχε κορυφωθῇ, οἱ δὲ ὀλίγοι περιλιπόμενοι ἔτι χρηστοὶ ἄνδρες εἶχον πείσει τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον ὅτι ἡ κατὰστασις αὐτῆς τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ, ὅτι νέος πρὸς τοὺς δυτικοὺς πόλεμος ἦτο ἀναπόδραστος καὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνορθώσωσι μὲν τὰ τείχη, νὰ πληρῶσι δὲ τὰ ρήγματα. Ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τοὺς ξένους συντεθειμένων, καὶ ἠγωνίσθη νὰ κορέσῃ τὴν χρηματικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν. Ἀλλὰ ἡ βία τῶν πραγμάτων διδάσκει πολλάκις ὅ,τι δὲν ἰσχύει νὰ διδάξῃ ἡ σύνεσις. Μετ' ὀλίγον ἐδέησε νὰ πεισθῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ὅτι ἄρχων μόνης τῆς Κωνσταντινοπόλεως καὶ τῶν πλησιοχώρων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πορισθῇ τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα· ὅθεν μετὰ τινος ὑπεκφυγᾶς εἶπε ρητῶς εἰς τὸν Βονιφάτιον ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πληρωμὰς του. Τότε πρεσβεῖα τῶν σταυροφόρων προσελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα προϋσταμένου τοῦ Colan de Béthune, ἄνδρὸς περιφήμου διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ ἤλεγξεν αὐθαδέστατα τὸν Ἀλέξιον Δ' ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων καὶ ἠπειλῆσεν ὅτι ἐὰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παράβασιν ταύτην, θέλει καταπολεμηθῇ.

Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐξερράγη ἀγνανάκτησις περὶ τὸν Ἀλέξιον, οἱ δὲ πρέσβεις ἔσπευσαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἵνα μὴ πάθωσιν τι κακόν. Ἐπειτα ἠθέλησε νὰ τὸν ἴῃ καὶ ὁ Δάνδολος, καὶ ἦλθον εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν τῷ λιμένι. Ὁ Δάνδολος ἐλέγχας πάλιν αὐτόν, τὸν προέτρεψε νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀπεφώνησε ἀποτόμως ὅτι οὔτε δύναται οὔτε θέλει νὰ δώσῃ πλείότερα, ὁ γηραιὸς τῆς Ἑνετίας δόγῃ, ὅστις δὲν εἶχε συνειθίσει ν' ἀκούῃ τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον εἰμὴ ὡς ἐκέτην πρὸς αὐτὸν λαλοῦντα, παροργισθεὶς διὰ τὴν τοιούτην τοῦ ὕψους του μεταβολήν, αἰσχιστον παιδάριον, ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἀπὸ κοπρίας σε ἀνεστήσαμεν, καὶ ἡμεῖς πάλιν θέλομεν σε ρίψει εἰς τὴν κοπρίαν.» Μεθ' οὗ ἐγένετο ἐπίσημο, τοῦ πολέμου δικκήρυξις περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1203.

Συμβάντος δὲ χειμῶνος βχυράτου, οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσέβαλον ἀμέσως τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ περιωρίσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ ληστεύωσι καὶ νὰ πυρπολῶσιν ἀπάσας τὰς περὶ τὴν Προποντίδα ἐπαύλεις. Εἰς μάτην οἱ ἄρχοντες προέτρεπον τὸν βυσιλέα νὰ ἀνκλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ· ὁ ἄνδρος ἐκεῖνος νέος ἐθεώρει ἀτάραχος τὰς συμβαινούσας καὶ ἐπικειμένας συμφοράς. Ἐντεῦθεν εἰς τῶν ἀπωτέρων αὐτοῦ συγγενῶν, ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος (οὕτως ἐπωνομασθεὶς ἐκ τοῦ «συνεσπᾶσθαι τὰς ὀφρὺς καὶ οἶον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι»), ὅστις ἀνέκαθεν μὲν ἐπρέσβευε τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον, ἦτο δὲ ἀνὴρ γενναῖος, πλούσιος, πονηρὸς καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν ληστρικῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἀγῶνα, καὶ τῇ μὲν 1 Δεκεμβρίου ἐξελθὼν τῆς πόλεως κατ' ἀρχὰς κτύδοίμηνεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκυταλειφθεὶς παρὰ πάντων σχεδόν, μόλις διεσώθη ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατόπιν ἐπεχείρησεν ὁ Μούρτζουφλος νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Δανδύλου προνοίας ἐμκταιώθη τὸ τόλμημα. Ἐπειτα τῇ 9 Ἰανουαρίου ἐγένετο πάλιν νέη ἔξοδος, ἣν ἀπέκρουσεν ὁ Βονιράτιος. Ὡστε πόλεμοι, φόνος, δηρώσεις, ληστεῖαι ἐξηκολούθησαν οὕτω καὶ ἔλον σχεδόν τὸν Ἰα-

νουάριον· καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡττῶντο, τὸ δὲ στρατόπεδον τῶν Φράγκων ἤρχισε νὰ πάσχη τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς στερήσεως τροφῶν. Τελευταῖον τὴν 25 ἰανουαρίου ἢ πρὸ καιροῦ κατὰ τῶν Ἀγγέλων βόσκουσα ἀγανάκτησις ἐξερράγη εἰς ἐπανάστασιν, λαὸς δὲ καὶ μοναχοὶ συρρεύσαντες εἰς τὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τὴν κηθαίρεσιν τῶν ἀνικάνων βασιλέων καὶ τὴν ἀναγόρευσιν νέου ἡγεμόνος. Ὁ Μούρτζουφλος δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ ἐπεὶ δὲ ἐλογίζετο ὀπαδὸς τῆς καθαιρεθείσης δυναστείας οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐκλογὴ ἀπέβη δυσχερὴς, διότι ἅπαντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀπεποιοῦντο τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμὴν. Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων πλειονοψηφήσας Κωνσταντῖνος ὁ Ραδεῖνὸς κατέφυγεν εἰς μονὴν τινα καὶ ἐγένετο μοναχός, ἀναρχία δὲ πλήρης ἐπὶ τρεῖς ἐπεκράτησεν ἡμέρας, μέχρις οὗ ἀνδρεῖός τις νεανίας, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἄσημος, ὁ Νικόλαος Καναβός, ἀπεδέξατο τὸ στέμμα καὶ τῇ 28 Ἰανουαρίου ἐχρίσθη βασιλεὺς ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καμυτηροῦ. Ὁ Καναβὸς ἐστρατοπέδευσεν ὡς ἐν φρουρίῳ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνῶ ὁ Ἀλέξιος Δ' καὶ ὁ ἐτοιμοθάνατος Ἰσαάκιος ἐφυλάττοντο ἐν Βλαχέρναις ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὅταν ὁ πρῶτος ἔμαθε τὴν κηθαίρεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ σωφρονισθῇ καὶ νὰ ὑποκύψῃ, ἐζήτησε πάλιν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἔπεμψε τὸν Μούρτζουφλον πρὸς τὸν Βονιφάτιον ἵνα ἐξορκίσῃ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὰς Βλαχέρνας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἐκώφευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἀλλ' ὅτε τὴν ἐπὶ ὕσιν νύκτα ἐπῆλθον, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰς βασιλείας ἐκεῖνας, εὗρον τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἀνεχώρησαν κατάρωμένοι τὴν ἐπίορκον νεανίαν· ἁδίκως ἔμως ταύτην τὴν φοράν, διότι ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἄθλιος εἶχε φυλακισθῇ ὑπὲρ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐπωφθαλμία εἰς τὸν θρόνον, ἐνόμισεν ἤδη ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν νὰ πληρώσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ. Ὅθεν συνειννοηθεὶς μετὰ τοῦ θησαυροφύλακος Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ προδώσει τὸν Ἀλέξιον Γ', προσφκειώθη τοὺς Βαριάγους, οἵτινες εἰς 15,000 ἀνδρῶν συμποσούμενοι ὤρμησαν ἐπὶ τὰς βασιλείας. Ὁ Ἀλέξιος Δ' καταπτοηθεὶς ὑπὸ τοῦ θορύβου, κηθικε εὖει τὸν νομιζό-

μενὸν φίλον του νὰ σώσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν κρύπτει εἰς τι τῶν δωματίων, ἔπειτα δὲ τὸν ἀποπέμπει δέσμιον εἰς τὴν φυλακὴν, ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, πειθομένων ὅτι αὐτὸς μᾶλλον ἢ πᾶς ἄλλος δύναται νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐν τῇ τρικυμίᾳ ἐκείνῃ, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ 5 Φεβρουαρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ φονεύει τὸν τε Καναβὸν θελήσαντα νὰ ἀντισταθῇ καὶ τὸν Ἀλέξιον Δ', ὅστις καθ' ἑαυτὸν μὲν δὲν ἤθελε βεβασίως φαντασθῇ ἀντίστασιν τινα, ἡδύνατο ὅμως νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος διὰ τῆς προστασίας τῶν Φράγκων. Ὁ δὲ γέρων Ἰσαάκιος ἐξέπνευσεν ἅμα μαθὼν τὸν τραγικὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θάνατον.

Ὁ Ἀλέξιος Ε' (διότι οὕτως ὀνομάζεται ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου) εἶλκε τὸ γένος ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαίων τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας οἴκων, καὶ εἶχεν ἅπαντα τὰ συνήθη αὐτῶν προτερήματα καὶ τὰ συνήθη ἐλαττώματα. Ἰδίως δὲ ἦτο ἀνὴρ γενναῖος μὲν, ἀσθενὲς δὲ ἔχον τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον. Ἀφοῦ ἡγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων, ἔπειτα ἔδοξε λοφόνῃσε τὸν ἄνθρωπον τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέκρυψε τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου Δ', καὶ ἐξηκολούθησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νοσοῦντος δὴθεν, πράττων, ἵνα μὴ δακωλυθῇ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων περὶ τὰς προπαρασκευάς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Δάνδολος ὑπώπτευσεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπῆλθον τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως, ἀνηγγέλθη τελευταῖον ὅτι οὗτος ἀπεβίωσεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου· κηδευθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ βασιλικῶς, προσεκλήθησαν οἱ σταυροφόροι νὰ αἰέλωσιν ἐκ τῆς χώρας ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν αἰήλθον. Ναὶ μὲν ὁ ἡγεμονόπαις τὸν ὅποιον ἤθελον νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζῶσιν, αὐτοὶ δὲ εἶχον λάβει ἤδη ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τῆς συμφωνηθείσης πρὸς αὐτοὺς ἀποζημιώσεως· ἀλλ' ὁ μὲν Δάνδολος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ κατὰλίτῃ ἀμαχητὶ χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον ὀφειλόμενον αὐτῷ διὰ συνθήκης τῆς ὁποίας τὸ κύρος ἀνεγνώρισεν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε', πρὸ μικροῦ ἔτι κηδεύσας τὸν Ἀλέξιον Δ' ὡς νόμιμον βασιλέα· οἱ δὲ Φράγκοι μετὰ τὴν γενομένην, ἐκ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς αὐτοὺς μέρους τῆς πλη-

ρω'είσης ἀποζημιώσεως, ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ὅσα ἀνέκαθεν ὤφειλον εἰς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, ὀλίγα τῇ ἀληθείᾳ ἔλαβον χρήματα· ὁ δὲ δυτικὸς κληρὸς ὁ παρακολουθῶν τὸν στρατὸν, ἔβλεπεν ὅτι, τούτου ἀναχωρήσαντος, ἐματαιοῦτο ἀμέσως τῆς ἀναπολικῆς ἐκκλησίας ἡ ὑποταγή. "Οθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμμείνωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος δι' ἴδιον λογαριασμόν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Δανδόλου.

Δὲν ἐγένετο δὲ ἀμέσως ἔναρξις τῆς πολιορκίας, διότι οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως ἐπείσθησαν, φαίνεται, ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τὰς ὁποίας ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι, καὶ ἡσχολήθησαν καθ' ὅλον τὸν Μάρτιον περὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλων ἐπιτηδειοτέρων. Καὶ ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Ε' ὠχύρωσεν ἀφ' ἑτέρου ἔτι μᾶλλον τὰ τεῖχη, ἔκτισε πύργους ἰσχυροὺς καὶ ἡσφάλισεν αὐτὰ διὰ διπλῆς τάφρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ πολλὰ συνέβησαν ἐχθροπραξίαι, ἰδίως διότι οἱ Φράγκοι ἐστεροῦντο τροφίμων. Διὰ νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην μία τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μοῖρα ἐκυρίευσεν τὴν περὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κειμένην πλουσίαν πόλιν Φιλέαν καὶ εὗρεν ἐν αὐτῇ λείαν τροφοδοτήσασαν τὸν στρατὸν ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας. Καὶ ἡ μὲν λεία ἐστάλη διὰ θαλάσσης εἰς Πέρα, ὁ δὲ φραγκικὸς στρατὸς ἐπανερχόμενος διὰ ξηρᾶς προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ε' γενναίως. Ἀντέστη ὅμως ἔτι γενναϊότερον καὶ ἐπὶ τέλους κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς, ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ πληγωθεὶς, ἀπήχθη ἄκων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὑπὸ τῶν περὶ αὐτόν, ἀφοῦ ἀπέβαλε τοὺς ἀρίστους τῶν μαχητῶν καὶ τὰ βασιλικά παράσημα καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ἣτις λογιζομένη ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ τοῦ κράτους παλλάδιον. "Οθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν Βυζαντίῳ ἀθυμία, πλεῖστον δὲ ἐθάρρησαν οἱ Φράγκοι, ἐμπαικτικῶς ἐπιδεικνύοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν συστράτηγον τοῦ βασιλέως αὐτῶν εἰκόνα παρ' αὐτοῖς τότε διαμένουσαν. Ὁ Ἀλέξιος Ε' ἐπεχείρησεν αὖθις νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἑνετικὸν στόλον, καὶ αὖθις ἀπέτυχεν. Ἦλθεν ἄπαξ καὶ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Δάνδολον, συνελθόντων ἐπὶ τούτῳ παρὰ τινι τοῦ Κοσμιδίου ἀκτὴν, τοῦ μὲν δόγου διὰ θαλάσσης, τοῦ δὲ βασιλέως ἐφίππου. Οὐ μόνον ὅμως

αὶ ἀπαιτήσεις τοῦ Δανδόλου ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ, ἐνῶ «τὰ πρὸς εἰρήνην εἰς διάλεξιν προῦκείντο, ἱππικαὶ λατινικαὶ δυνάμεις ἐξ ὑπερδεξίων κίφνης φανεῖσαι ἡνίκαις ὅλαις τῷ βασιλεῖ ἐπιτίθενται, ὥς μόλις ἐκεῖνον παρέρυσαντα τὸν ἵππον διεκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, τῶν δὲ συνόντων χειρωθῆναι τινάς.» Ὅπερ ἔστω νέα ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ δυτικοὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ μεταχειρίζωνται ἀπιστίας καὶ δολιότητας, καίτοι ἤξιουν ὅτι μόνοι οἱ ἡμέτεροι ἔπραττον τὰ τοιαῦτα.

Τοιαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πεποίθησις αὐτῶν ὅτι θέλουσι γίνεαι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ κράτους, ὥστε ἔτι ἀπὸ τῆς 7 Μαρτίου συνωμολογήθη ἐν Πέρα συνθήκη δι' ἧς ὠρίσθη ἡ μέλλουσα αὐτοῦ τύχη. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο μεταξὺ ἀφ' ἐνὸς τοῦ Ἑρρίκου Δανδόλου, ἐλέω Θεοῦ δόγου Ἑνετίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, καὶ ἀφ' ἐτέρου τῶν ἐπιφανεστάτων κυρίων (*les tres illustres Seigneurs*) Βονιφάτιου, μαρκίωνος Μομφερρατικοῦ, Βαλδουίνου, κόμητος Φλανδρίας, Λουδοβίκου, κόμητος Βλεσσῶν καὶ Οὐγωνος, κόμητος τοῦ Ἀγίου Παύλου. Κατὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὀρισθέντα, πᾶσα ἡ λεία ὅση ἐμελλε νὰ γίνῃ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως, συγκομιζομένη εἰς ὠρισμένον τόπον, διηρεῖτο εἰς τέσσαρα, καὶ τὰ μὲν τρία τέταρτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἑνετούς, τὸ δὲ ἐν τέταρτον εἰς τοὺς Φράγκους. Οἱ Ἑνετοὶ διετήρουν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια ὅσα ἀνέκαθεν ἀπελάμβανον ἐν τῷ κράτει. Ἑνετοὶ καὶ Φράγκοι ἐμελλον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἑκάτεροι ἀνὰ ἑξ ἐκλογεῖς. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἄρχων ὀλοκλήρου τοῦ κράτους, ἀλλὰ ἀμέσως δὲν ἤθελεν ἄρχει εἰμὴ τοῦ ἐνὸς τετάρτου αὐτοῦ, ἔχων ὡς ἴδια κτήματα καὶ τὰ βασιλεία τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος. Τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα τοῦ κράτους διενέμοντο εἰς δύο ἴσια μερίδια μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἑνετῶν, δικτελούντων ὅλων ὑποτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ κληρὸς τῶν Ἑνετῶν, ἐὰν ὁ ἐκλεχθὴσόμενος αὐτοκράτωρ ἦτο Φράγκος, ἢ ὁ κληρὸς τῶν Φράγκων, ἐὰν ὁ ἐκλεχθὴσόμενος ἦτο Ἑνετός, ἐλάμβανε τὸν τῆς Σοφίας ναόν, καὶ προεχεῖριζε τὸν πατριάρχην. Αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὸ ἱερὰτεῖον ἐπροικίζοντο ἐκ πῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ κράτους κτημάτων εἰς τρόπον ὥστε

νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται εὐπρεπῶς, τὸ δὲ πλεονάζον τῶν κτημάτων ἐκείνων διενέμετο μεταξὺ τῶν κατακτητῶν. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραμείνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρον ἔνιαυτὸν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μηνὸς καθ' ὃν συνωμολογεῖτο ἡ συνθήκη, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τοῦ κράτους. Παρελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕκαστος ἠδύνετο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Δώδεκα ἀξιοῦχοι ἄνδρες ἔμελλον νὰ διανείμωσι τὰ κτήματα (φέουδα) καὶ νὰ ὀρίσωσι τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἕκαστος ὑποτελὴς ὀρεῖται τῷ αὐτοκράτορι. Οὐδεὶς πολέμιος τῆς Ἑνετίας ἦτο δεκτὸς ἐν τῷ κράτει. Ἐνεκα δὲ τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ὁ Δόγης, ἔμελλε νὰ τελεῖ τὴν ὀφειλομένην τῷ αὐτοκράτορι ὑπηρεσίαν, οὐχὶ αὐτοπροσώπως ἀλλὰ δι' ἐπιτρόπου. Τελευταῖον ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὤφειλον νὰ ζητήσωσι τὴν παπικὴν κύρωσιν, ἵνα ὁ Ἰννοκέντιος ἐπιβάλλῃ ποινὴν ἀφορισμοῦ εἰς πάντα τῆς συμμαχίας παραβάτην. Συγχρόνως ἐσχεδιάσθη προσωρινὴ πρᾶξις διανομῆς ὀρίζουσα κατὰ μέρος τὰ κτήματα ὅσα ἔμελλον νὰ λάβωσιν οἱ τρεῖς τοῦ ἐπιχειρήματος μέτοχοι, ἦτοι ἡ Ἑνετία, οἱ Φράγκοι καὶ ὁ δυτικὸς κλήρος. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία, καθὼ γινώσκουσιν κάλλιστα τὰ κατὰ τὴν ἀνατολήν, ἔλαβε τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ πλουσιώτερα ἐμπορεῖα. Ἡ δὲ ἐκ προοιμίου τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα δὲν θέλουσι περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἀλλὰ μόνον εὐλογὸν τι μέρος αὐτῶν, δυσηρέστησε φυσικῶς τῷ λόγῳ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐσκέπτοντο περὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, οἱ πολέμιοι, εἰργάζοντο ἐν ταύτῳ ἀνενδότως περὶ πάντα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα κυριευθῇ ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Ἡ προσβολὴ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ οὐχὶ ὡς πρότερον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ ἀπὸ θαλάσσης μόνον, καὶ ἰδίως κατὰ τῆς παραλίας κατ' ἣς εἶχον καὶ προηγουμένως ἐπιτεθῇ, ἀπὸ τοῦ Φαναρίου μέχρι τοῦ Ἐγρίου-ἑνσαρί. Ὅθεν τὴν μὲν 8 Ἀπριλίου ἐπεβιδάσθη ὁ ἐν Πέρα στρατὸς ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν πολὺ πρῶτ' ἐπλησίασεν ὁ στόλος εἰς τὰ τείχη καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλλῃ ταῦτα μὲν διὰ μηχανῶν, τοὺς δὲ προμάχους αὐτῶν διὰ βελῶν καὶ ἀκοντίων. Ἀλλ' εὗρεν ἀντίστασιν γενναίαν, διότι ὁ Ἀλέξιος Ε' διευθύνων καὶ ἐφορεύων τὰ πάν-

τα ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀμυνομένους. Ἦτο δὲ καὶ ὁ ἄνεμος ἐναντίος τῶν Ἑνετῶν, ὥστε μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἀπέβαλον πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέπληξε τὸν κοινὸν τῶν πολεμίων ὄμιλον. Ἀλλ' ὁ κληρὸς, οἱ βαρῶνοι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπτόητος Δάνδολος ἐνεψύχωσαν αὐτούς, καὶ τῇ 12 Ἀπριλίου ἐγένετο νέα ἔφοδος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἡ προτέρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντετάχθησαν πάλιν κηρυκτικῶς, καὶ ὁ Ἀλέξιος Ε' ἐνόμιζε βεβίχην τὴν νίκην, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν πνεύσας βρειος ἄνεμος ὥθησε τὰς ἐχθρικὰς γαλέρας πρὸς τὰ τεῖχη. Δύο τῶν πλοίων τούτων ἡ Προσκυνήτρια καὶ ὁ Παράδεισος, συνδεδεμένα δι' ἀλύσων, προσήγγισαν εἰς ἓνα τῶν περὶ τὸ Πετρίον πύργον καὶ ἔρριψαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς κλίμακας αὐτῶν. Πρῶτος ὥρμησεν ἐπὶ τῆς γεφύρας τχύτης Ἑνετὸς ἀνὴρ προθυμούμενος νὰ κερδήσῃ τὸ ἔπαθλον τῶν χιλίων χρυσῶν, ὅπερ εἶχε τάξει ὁ Δάνδολος εἰς τὸν πρῶτον μαχητὴν ὅστις πατήσῃ τὰ τεῖχη Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ὁ γενναῖος Ἑνετὸς κατεκρουεργήσῃ ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ πύργου. Ἀμέσως κατόπιν αὐτοῦ ἦλθον δύο Γάλλοι, ὁ Ἀνδρέας Durbise καὶ ὁ Ἰωάννης Choisy, ἀμφοτέρωτεροι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπισκόπου Νευελών, ὅστις ἐκυβέρνηεν τὴν Προσκυνήτριαν. Ὁ δὲ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐκέρδησε τῶντι τὸ βραβεῖον εἰσβαλὼν εἰς τὸν πύργον καὶ ἀπωθήσας τοὺς ἀμυνομένους. Μετ' αὐτὸν εἰσῆλθεν ὁ Choisy καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς τῶν συναγωνιστῶν ὄμιλος, ὥστε ὁ πύργος ἐκυριεύθη. Διὰ δὲ τῆς ἐνκερίου γεφύρας ἥτις συνῆπτεν αὐτὸν μετὰ τὰς δύο γαλέρας, νέα τῶν πολεμίων ἐπερχόμενα στίφη ἐκυρίευσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλους πύργους, καὶ διέσπασαν τὰς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πύλας τοῦ τεύχους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Φράγκοι ἤρχισαν ἤδη νὰ εἰσελύνωσιν ἔφιπποι εἰς τὴν πόλιν. Ἡ φρουρὰ ἐντρομος ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε' ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βουκολέοντος. Καὶ ἤρχισε μὲν ἔκτοτε διαδραματιζομένη ἡ δεινὴ ἐκείνη διαρπαγὴ, ἥτις ἔμελλε νὰ καταστήσῃ τὰς ἐπομένους ἡμέρας ἀπαισιωτάτας ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ἄλλ' ὅμως κατὰ τὴν πρώτην τχύτην εἰσοδὸν συνεῖχεν ἔτι τοὺς Φράγκους ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες ὁρμήσωσι κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν παλκτίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ὅπου εἶχον κατὰφυγεῖ, ὅθεν παρέμειναν συντε-

ταγμένοι ὡς ἐπὶ νέον ἄγων. Δυστυχῶς ὁ Ἀλέξιος Ε' εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ ἀθροίσῃ καὶ συντάξῃ τοὺς φυγάδας· οὔτε παρὰ κλήσεις οὔτε ἀπειλὰς ἴσχυσαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνάνδρους ἐκείνους ὅτι δύνανται ἔτι νὰ ἀντιταχθῶσι. Τότε ὁ Ἀλέξιος Ε' βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελούσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ, καὶ φοβηθεὶς »μὴ συλληφθεῖν καὶ ὡς ὄψον ἢ ἐπιτράγημα ταῖς γνάθῳ τῶν Λατίνων προκείσεται» ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ καὶ παρὰ λαβὼν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Γ' Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Εὐδοκίαν, τὴν ὁποίαν περιπαθῶς ἠγάπα ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς χρυσῆς πύλης μετὰ τινων ὁπαδῶν, καὶ ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέστη κατὰφλεκτος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπιούσαν πᾶσαν ἀντίστασιν παρὰ λαμβάνοντες σύμμαχον τὸ πῦρ. Ἀλλὰ τινὲς τῶν Γερμανῶν, ἀντὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπομένην ἡμέραν, κατέφυγον εἰς τὸ ἀδυσώπητον ἐκεῖνο ὄπλον τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13, καὶ νέον φλογῶν ρεῦμα φοβερώτερον μὲν τῶν δύο προτέρων, διαρκέσαν δὲ 24 ὥρας, συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τὴν ὑπ' ἐκείνων ἀρξαμένην. Ὁ Βιλλεαρδουίνος λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν πλείοτεραι οἰκίαι ἀφ' ὧσας περιεῖχον αἱ τρεῖς μεγαλήτεραι τῆς Γαλλίας πόλεις. Ἐνῷ δὲ ὁ μὲν Ἀλέξιος Ε' ἔφευγεν, ἡ δὲ πόλις ἐκαίετο, τινὲς τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν εἶχον ἀποβάλλει ἔτι πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, συνελθόντες μετὰ τοῦ πλήθους εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπεχείρησαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος. Τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν εἰς δύο νέους, τὸν Θεόδωρον Δούκαν καὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἐξ ἴσου γεννητοὺς καὶ δεξιούς τὰ πολέμια· ὥστε ἐδέησεν ὁ κληρὸς νὰ ἀποφασίσῃ μετὰξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ κληρὸς ἀπένειμε τὴν ψυχορραγοῦσαν ταύτην βασιλείαν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ὁ Λάσκαρις τοῦ ὁποίου γινώσκομεν τὴν ἀρετὴν, ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δικαίως ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην στιγμὴν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Μάτην παρέστηεν εἰς τὸν λαὸν ὁποῖα οἰκτρὰ περιμένει αὐτὸν τύχη ἐὰν δὲν ἀντιταχθῇ κρητερικῶς εἰς τοὺς πολέμιους· μάτην ὑπέμνησεν εἰς τοὺς Βαριάγους τὴν ἐπιβεβλημένην αὐτοῖς ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· οἱ μὲν ξένοι ἐζήτησαν αὐ-

ζησιν μισθοῦ, οἱ δὲ ἰθιγενεῖς δὲν ἐτόλμησαν νὰ δράξωσι τὰ ὕπλα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡ 13 Ἀπριλίου. Οἱ ἵππεῖς καὶ οἱ πεζοὶ οὔτινες ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς ἐμβολόντες εἰς τὴν πόλιν, κατέλαβον τὸ μεταξὺ Πετρίων καὶ Βλαχερνῶν τμήμα, δὲν εἶχον μάθει ἔτι τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ περιέμενον συντεταγμένοι τὸν τελευταῖον κρίσιμον ἀγῶνα. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ στίφη ἀφηνιάσαντα ὥρμησαν δροῦντα καὶ πορθοῦντα πρὸς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ Μίλιον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν, ἣτις περιεστοιχισμένη ὑπὸ πολλῶν στοῶν καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἐπέιχε τὴν θέσιν ἣν ἔχουσι σήμερον ἡ πρώτη τοῦ σεραγίου αὐλὴ καὶ τὰ περὶ τὴν πύλιν Μπάμπυ-Χουμαγιοῦν μέρη. Ἐκεῖ ἴστατο ὁ Λάσκαρις μετὰ τῶν Βαριάγων, οὔτινες ὁμῶς ἅμα ἰδόντες τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους, διελύθησαν ὥστε ὁ νέος βασιλεὺς, πεισθεὶς ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ παρόντος τρόπος σωτηρίας, ὑπεχώρησε καὶ περάσας διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπεχείρησεν αὐτόθι τὴν ἄμυναν ἐκείνην, ἣτις ἔμελλε νὰ παραγάγῃ τὴν ἰδρυσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλείου, ἐξ οὗ ὀρμώμενος μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐπέπρωτο νὰ ἀνακτῇ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀποχωρήσαντες δὲ τοῦ Λασκάρως, ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς χρυσῆς πύλης, ἥτοι ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγιοῦπ ἐνσαρὶ μέχρι τοῦ Κάτεργα λιμνῆ καὶ τοῦ Γεντι-Κουλέ τῶν ἐπὶ τὰ πύργων· καὶ προελθόντες λοιπὸν οἱ κατὰκτηταὶ ἐπείσθησαν μετ' ὀλίγον ὅτι οὐδεμίαν οὐδ' αὖτις εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἀντίστασιν. Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐξῆλθον ἐν λιτανείᾳ ἱερεῖς καὶ πολλοὶ λαὸς, οὔτινες εἶχον ζητήσῃ ἄσυλον ἐν αὐτῷ, καὶ προσπεσόντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βονιφάτιου ἐκρύγχιζον ἐλεεινῶς ἅγιε βασιλεῦ, μαρκίων ἐλέησον ἡμᾶς· ἀλλὰ μόλις ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἡ λεηλασία, ἡ δῆσις καὶ αὐτὴ ἡ σφαγὴ ἐξεχείλισαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκατάσχετοι. Βεβαίως ἡ ἄτακτος αὕτη διαρπαγὴ καὶ βία δὲν συνέφερε κατ' οὐδέν· λόγον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὡς ἐξ αὐτῆς πολλοὶ τῶν προκειμένων θησαυρῶν ἔμελλον νὰ ὑπεξαίρεθῶσι, πολλοὶ ὅλως νὰ καταστραφῶσιν· οὐδεμία δὲ εὐλογος καὶ δικαία διανομή ἠδύνατο νὰ γίνῃ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔμελλον ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ δια-

λυθῶσι πάντες τῆς πειθαρχίας οἱ δεσμοί. Ὅθεν ἐπανελήφθη ἡ καὶ πρότερον εἰς τὸν στρατὸν δοθεῖσα δικταγὴ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν βιαιοπραγίαν καὶ πᾶσαν λεηλασίαν, καταλαμβάνων δὲ τὰ διάφορα τῆς πόλεως τμήματα νὰ περιμείνειν μέχρις οὗ οἱ ἡγεμόνες διατάξωσι τὰ δέοντα περὶ τῆς λείας. Ἀλλὰ τίς ἤκουε τὰ προστάγματα ταῦτα; Οἱ μὲν Ἑνετοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐλαβούμενοι τὴν φωνὴν τοῦ γέροντος δόγου, ἦσαν κατ' ἀρχὰς εὐδιάθετοι νὰ τηρήσωσι τὰ παραγγελλόμενα. Οἱ Γάλλοι ὅμως καὶ οἱ Γερμανοὶ, φοβούμενοι μήπως ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν πανούργων αὐτῶν συνεταίρων, ἤθελον ἐξάπαντος νὰ γυμνώσωσι τὴν πόλιν. Καὶ ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες ἐνῶ ἀπῆλθον παρὰ τῶν κατωτέρων πᾶσαν ἀπὸ διαρπαγῆς ἀποχὴν, αὐτοὶ πρῶτοι ἐσφετερίσθησαν τὰ κάλλιστα τῆς πόλεως κτήματα, ὁ μὲν Ἑρρίκος τὰς Βλαχέρνας, ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸν Βουκολέονα, ὅπου εἶχον ζητήσῃ αἶσιν ἢ τε Γαλλίς Ἀγνή ἢ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη, καὶ ἡ ὡραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσακίου χήρα, Μαργαρίτα ἢ Οὐγγαρικὴ. Ἐλησμονήθησαν λοιπὸν μετ' ὀλίγον πᾶσαι αἱ δοθεῖσαι δικταγαί, καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἐπὶ ἐννεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς παρθένος πάσης ἀλώσεως διατελέσασα, καὶ ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ διαστήματι συγκεντρώσασα μὲν ἐν ἐχυτῇ τοὺς θησαυροὺς ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου, διχώσασα δὲ ὡς ἐν κιβωτῷ τὰ κάλλιστα κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας διανοίας, ἐγένετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ὁλοκλήρους θῦμα τῆς φεβρωτέρας βίας καὶ καταστροφῆς.

Οἱ σταυροφόροι, διασπαρέντες εἰς ὅλα αὐτῆς τὰ τμήματα, ἤρπαζον ἀνηλεῶς πᾶν τὸ ἐπιτήδειον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφάσματα, γουνάρικα βαρύτιμα. Εἰσέβαλλον δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ μέγαρχα πλουσίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πτωχοτάτας οἰκίας. Μάτην οἱ κάτοικοι ἐπεκαλοῦντο τὴν φιλανθρωπίαν τῶν κομήτων καὶ τῶν βαρῶνων· οὐδεμία εἰσηκούετο ἐπιεικεῖς φωνή. Ἡ θεὰ τῆς λείας ὑπεξέκλειε τὴν ἀκολασίαν τῶν πολλῶν, ἡ δὲ μέθη τῆς νίκης εἰς οὐδένα ὑπετάσσετο χαλινόν. Μετὰ τῶν ἔξωθεν ἐπελθόντων πολεμίων συνέπραττον οἱ πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πόλει ἐγκατεστημένοι ἄποικοι, Πισᾶται, Γενουαῖοι, Σικελοί, Ἀπουλοὶ, Οὐγγροὶ, Ἰσπανοί, Γερμανοί. Θρησκευ-

τικά, ἐθνικά, πολιτικά, ἐμπορικά, κοινωνικά πάθη, ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας τρεφόμενα, συνεδυσάσθησαν μετὰ τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων καὶ περιποίησαν εἰς αὐτὰς χαρακτῆρα ὄντως τραγικόν. Ὁ φόνος δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀνάλογος τῆς ἄλλης καταστροφῆς. Ἐντούτοις δισχίλιοι πολῖται κατεκρεουργήθησαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Κύριος δὲ οἶδε πόσοι ἐθανατώθησαν καὶ αἱ τὰς ἐπομένους. Ἀλλ' οἱ ἐπιζῶντες ἦσαν δυστυχέστεροι τῶν θνησκόντων, διότι δὲν ἐγυμνοῦντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν οἵτινες οὐδὲν ἐσεβάσθησαν, οὔτε γυναικα, οὔτε ἱερὰ, οὔτε τάφους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὗ ἐφείσθησαν οἱ αἰῶνες, καὶ ὅστις παρέστη ἀκέραιος εἰς τὰ ὄμματά των, δὲν ἀνεχαίτισε τὰς ἱεροσύλους αὐτῶν χεῖρας. Εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχreon κατὰ γῆς καὶ ἐρριπτον τὸ θεῖον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διαρπάζοντες τὰ τιμαλφῇ τούτων δοχεῖς, ὧν τὰ μὲν ἔθραυον ἵνα σφετερισθῶσι τοὺς ἐγκειμένους κόσμους, τὰ δὲ παρέθετον ἐπὶ τῶν ἐκυτῶν τραπεζῶν εἰς οἶνων κεράσματα καὶ ὡς φαγητῶν σκεύη. Δεινότητά δὲ ἡσχημόνησαν καὶ ἡσέβησαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναῷ. Ἡ θυωρὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πατῶν τῶν τιμίων ὑλῶν κάλλιστον ἐκεῖν καὶ ἐξαισίον καὶ ἀξιάγαστον σύνθεμα, κατεκερματίσθη καὶ διεμερίσθη μετὰ τῶν σκυλευτῶν· ὡσαύτως καὶ ἅπας ὁ ἀπέραντος πλοῦτος ὅστις ἐκόσμιε τὰ ἱερὰ καὶ τεχνικώτατα σκεύη καὶ ἐπιπλά, καὶ προσέτε το βῆμα, τὸν θριγκόν, τὸν ἄμβωνα, τὰς πύλας, ἀφῆρέθη καὶ διηρπάγη. Ἴνα δὲ φορτωθῶσι τὰ λάφυρα ταῦτα εἰσήγοντο εἰς τὸν ναὸν ἡμίονοι καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξωλίσθουν καὶ ἐπιπτον διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στιλπνότητα, οἱ στρατιῶται ἐξεκένιουν αὐτά, ὥστε τὸ θεῖον δάπεδον ἐμολύνθη ἐκ τε τοῦ προχυθέντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Γυναικάριον δὲ πορνικὸν ἀνελθὸν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν ἀφῆκεν ἄσεμνον ἀπὸ αὐτῆς μέλος καὶ ἐχόρευsen ἐν τῷ ναῷ εἰς ὕβριν τῶν ἱερωτάτων τῆς θρησκείας τελετῶν. Καὶ τούτων ἐν τοῖς ναοῖς γινομένων, συνέβαινον συγχρόνως εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς τριόδους, εἰς τὰς στενωπούς, θρῆνοι καὶ κλαυθμοὶ καὶ ὀδυρμοί, καὶ ἀνδρῶν αἰμωγαί, καὶ γυναικῶν ὀλολυγαί, ἐλκυσμοί, ἀνδραποδισμοί, διασπασμοί καὶ βιασμοί. Οὐδὲ ὑπερβολὰς λέγομεν συνοψίζοντες οὕτω ὅσα περὶ τῶν συμφορῶν τούτων ἐκτραγα

δοῦσιν οἱ ἡμέτεροι· διότι, ὅπως ὀρθότατα παρκτηρεῖ ὁ Χόπφ, οἱ μὲν Φράγκοι συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ πολιτικώτατος Βιλλεαρδουῖνος, ἀπεσιώπησαν πολλά, ἀλλ' αὐταὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν ἀπόδειξιν τρανυτάτην τῆς ἀληθείας τῶν ὅσα οἱ ἀνατολικοὶ περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον.

Ὅθεν δικαίως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὁ αὐτόπτης τῆς τραγωδίας ἐκείνης μάρτυς ἀνακράζει. «Τοιαῦθ' ὡς ἐκ πολλῶν βραχέα δοῦναι τῇ ἱστορίᾳ, οἱ ἐξ ἐσπέρας στρατοὶ κατὰ τῆς Χριστοῦ κληρονομίας παρηνομήκασιν, ἐπ' οὐδενὶ τῶν ὅλων τὸ φιλάνθρωπον ἐνδείξάμενοι, ἀλλὰ πάντας ἀποξενώσαντες χρημάτων καὶ κτημάτων, οἰκημάτων τε καὶ αἰσθημάτων, καὶ μηδενὸς τῶν πάντων μεταδόντες τοῖς ἔχουσι. Ταῦτα ὁ χαλκοῦς αὐχὴν ἢ ἀλαζῶν φρήν, ἢ ὀρθὴ ὀφρὺς ἢ αἰὲ ξυριῶσα καὶ νεανισκομένη πικρεία, ἢ φιλαίματος δεξιά, ἢ ἀκρόχολος ρίν, ὁ μετέωρος ὀφθαλμός, ἢ ἄπληστος γνάθος, ἢ ἄστοργος γνώμη, ἢ τορὴ καὶ τροχαλὴ λαλιά, καὶ μόνον οὐκ ἐπορχοῦμένη τοῖς χεῖλεσι, μᾶλλον δὲ οἱ παρ' ἐαυτοῖς ἐπιστήμονες καὶ σοφοί, οἱ εὖορκοι καὶ φιλαλήθεις οἱ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀράμενοι, καὶ πολλάκις κατὰ τούτου καὶ μισοπόνηροι καὶ τῶν Γραικῶν ἡμῶν εὐσεβέστεροί τε καὶ δικαιοτέροι καὶ τῶν Χριστοῦ διαταγμάτων φύλακες ἀκριδέστεροι, τὸ δὲ πλεον, τῶν θείων λογίων ἐπομυσάμενοι τὰς μὲν τῶν χριστωνύμων χώρας παρελθεῖν ἀνχιμωτί, μὴ προσνεύσαντες ἀριστερὰ μηδ' ἐκκλίναντες δεξιά, κατὰ δὲ Σαρακηνῶν ὀπλίσσαι τὰς χεῖρας καὶ τὰ ξίφη πορφυρῶσαι τοῖς αἵμασιν οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐξεπόρθησαν, μηδ' ἀνδρίσασθαι γυναιξὶν ἢ καθ' ὁμιλίαν αὐταῖς συνελθεῖν ἐφ' ὅσον ἔν χρόνον τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον φέρωσιν, ὡς ἡγνισμένοι Θεῷ καὶ τὴν αὐτοῦ πορείαν στελλόμενοι. Ὅντως λογοποιοὶ ἐξεφάνθησαν, καὶ τοῦ θείου τάφου διψῶντες ἐκδίκησιν, κατὰ Χριστοῦ προδήλως ἐλύττησαν, καὶ μετὰ σταυροῦ τὴν τοῦ σταυροῦ κατάλυσιν ἠνομήκασιν, ὃν ἐπινώτιον ἔφερον, τοῦτον πρὸ ποδῶν τιθέναι μὴ φοίττοντες διὰ χρυσίον βραχὺ καὶ ἀργύριον. Οἱ δ' ἐξ Ἰσραὴλ οὐχ οὕτως, ὅτι μὴ καὶ πάνυ φιλάνθρωπως καὶ προσηνῶς τοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν προσηνέχθησαν, τῆς Σιών κατισχύσαντες. Οὐτε γὰρ γυναιξὶν Λατινίσιν ἐπεχρεμέτισαν οὐτε τὸ Χριστοῦ κενήριον πολυάνδριον πεσόντων ἔδειξαν, οὐδὲ κάθοδον ἐς ἕδου τὴν πρὸς τὸν ζωηφόρον τάφον εἰσοδὸν οὐδὲ θάνακτον τὴν ζωὴν, οὐδὲ

πτῶσιν τὴν ἀνάστασιν, ἀπαξάπασι δ' ἀνέντες τὴν ἐξοδὸν χρυσίνοις ἀριθμῶ κατ' ἄνδρα βραχέσιν ἀφώριζον τὰ ζωάγια, τὰ λοιπὰ τοῖς κεκτημένοις παρέντες, καὶ ψάμμῳ ἦσαν παρόμοιοι. Καὶ τοιῶσδε μὲν τὸ Χριστομάχον τοῖς ἄλλοπίστοις Λατίνοις ἐχρήσατο, μὴ ξίφος μὴ πῦρ, μὴ λιμὸν, μὴ διωγμὸν, μὴ γυμνότητα, μὴ συντρίμματα, μὴ πιέσματα, μεγαλοψύχως σφίσιν ἐπενεγκόν· ἡμῖν δ' ἐκείνως τὸ φιλόχριστον καὶ ὁμόδοξον προσενήνεκται, ὥς ἐπιτρέχοντες εἵπομεν, μηδὲ ἐπεγκαλεῖν ἀδίκημα ἔχοντες.»

Τὸ θέαμα ὅπερ παρίστανον τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον οἰκτρὸν τῶν σκηνῶν ὅσαι ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ διεδραματίζοντο. Χιλιάδες φυγάδων ἐκάλυπτον ὅλας τὰς πέριξ τῆς πόλεως ὁδοὺς, ἀπέλπιδες, γυμνοί, καὶ οὐδὲν ἤττον μκαρίζοντες ἑαυτοὺς ὅσῳκις ἔβλεπον ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοῦλάχιστον τὴν ζωὴν των καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Συγκλητικοί, πατρίκιοι, συγγενεῖς βασιλέων, μέχρι τῆς χθὲς οἰκοῦντες εἰς δωμάτια πολυτελῆ καὶ βρίθοντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ τελειοτάτου τότε πολιτισμοῦ, περιεφέροντο τῇδε καὶκεῖσε ζητοῦντες νὰ εὕρωσιν εὐτελέστατόν τι ἄσυλον. Ἐνῷ ἐλεηλατεῖτο ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ πατριάρχης ἐφευγεν ἐπικαλούμενος τὴν ἐλεημοσύνην τῶν διαβαστῶν. Ἐν γένει ἔπαθον μάλιστα τὰ πάνδεινα αἱ ἀνώτεροι τῆς κοινωνίας τάξεις· διότι ὁ ὄχλος οὐ μόνον δὲν εἶχε πολλὰ νὰ ἀπολέσῃ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσας μετὰ τῶν λωποδυτῶν ἠύξησε τὰς ἀφορμὰς τῆς δημοσίας συμφορᾶς, ληστεύων καὶ ὑβρίζων ἐκείνους ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔκλινεν ἄλλοτε περίφοβος τὴν κεφαλὴν, ἐπιχαίρων ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασιν αὐτῶν καὶ ἐλέγχων αὐτοὺς ὡς πρωταιτίους τῆς καταστροφῆς. Βεβαίως τοῦτο ἦτο μέχρι τινὸς ἀληθές· διότι αὐτοὶ ἀνύψωσαν τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ἀγγέλων γενεαν, καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ τὴν καθαιρέσωσιν, ἀναγορεύοντες κυβερνήτην τῶν πραγμάτων δεξιώτερον καὶ ἰκανώτερον νὰ σώσῃ ἔτι τὸ κράτος. Μήπως ὅμως ὁ λαὸς ἀφ' ἑτέρου ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτοῦ; Μήπως δὲν ἐκώφευσε εἰς τὰς γενναίας προτροπὰς τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως; Μήπως δὲν συνετέλεσε διὰ τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀνανδρίας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην καταστροφὴν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅταν τὰ

ἔθνη ἢ κακῶς κυβερνῶνται ἢ πίπτωσιν, ὅλοι πταίουσιν εἰς τοῦτο, καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ οἱ ἄνω καὶ οἱ κάτω ἰστάμενοι, αἱ δὲ ἀμοιβαῖαι μεμψιμοιρίαι καὶ ἀντεγκλήσεις οὐδὲν ἄλλο μαρτυροῦσιν εἰμὴ ὅτι τὸ κακὸν ἦτο ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ἔπειτα, ἂν τῶντι μείζων εἶναι ἢ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μείζονα εἶναι καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπερχομέναις καταστροφαῖς. Τοῦλάχιστον τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προκειμένη ἄλώσει ὑπῆρξαν οἰκτρότατα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅσα περὶ ἐαυτοῦ διηγεῖται ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης.

Ὁ ἱστορικός ἡμῶν εἶχεν οἶκον «ἄμαχον τῷ κάλλει καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον» ἐν τῇ συνοικίᾳ ἣτις ἐκκληῖτο τὰ Σφωρακίου, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς πατρικίου κτίσαντος αὐτόθι τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, τοῦ μεταβληθέντος νῦν εἰς τὸ Βεφὰ Τσαμισί. Ἀλλ' ἡ οἰκία αὐτοῦ αὕτη κατεपुरπολήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὅσων προανφεράμεν τριῶν πυρκαϊῶν, ὥστε ὁ Νικήτας ἠναγκάσθη νὰ μετακομισθῇ ἔκτοτε εἰς οἶκημα ἕτερον, τοῦ ὁποίου ἡ εἴσοδος ἦτο δυσπροσπέλαστος καὶ ζοφώδης. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδὲν τῆς πόλεως μέρος ἔμεινεν ἀνεξερεύνητον ὑπὸ τῶν φραγκικῶν στρατευμάτων, ὁ Νικήτας ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν Ἐνετοῦ ἐμπορίου, τὸν ὅποιον ἄλλοτε εἶχε διασώσει ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου καταδρομῆς. Καὶ ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ, μεταμφιεσθεὶς εἰς σταυροφόρον καὶ ὀπλισθεὶς διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἔστη πρὸ τῆς οἰκίας ἀποκρούων τοὺς θέλοντας νὰ ἐμβάλωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὐτὸς προκατέλαβεν αὐτήν. Κατ' ἀρχὰς ἡδὸ ἱμῆσε τὸ στρατήγημα μετ' οὐ πολὺ ἔμως βλέπω ὁ Ἐνετὸς πολλαπλασιαζομένους τοὺς πολεμίους, μάλιστα δὲ τοὺς φράγκους τοὺς «κομπάζοντες μόνον τὸν οὐρανὸν δεδιέναι μὴ εἴη σφίσιν ἐπιπεσών,» συνεβούλευσε τὸν φίλον του νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἵνα μὴ αὐτὸς μὲν ἀπαχθῇ δέσμιος ἐπὶ καταβολῇ χρημάτων, αἱ δὲ γυναῖκες ἐκτεθῶσιν εἰς ἄσεμνον βίαν· ὅθεν ἀπῆλθον παρὰπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ Ἐνετοῦ ὡς δορίκτητος δῆθεν ἐκείνου κληρὸς. Μετὰ τοῦ Νικήτα συνηνώθησαν καὶ τινες φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ ἐπορεύοντο, πάντες ἔντρομοι, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας, ὧν αἱ νεώτεραι ἐνέτριψαν διὰ πηλοῦ τὰ πρόσωπα ἵνα ἀσχημίσωσιν ἐαυτάς. Ἀλλ' αἱ ὁδοὶ ἔβριθον στρατιωτῶν, οἵτινες, μὴ φέ-

ρον ες πλέον πανοπλίαν, ἀλλὰ μόνον μαχαίρας ἐπιμήκεις παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἵππου καὶ παραξιφίδια εἰς τὰς ζώνας, ἄλλοι μὲν ἦσαν φορτωμένοι λάφυρα, ἄλλοι δὲ ἐζήτουν νὰ ἀρπάσωσι πᾶν ὃ, τι ἀπήντων πολύτιμον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰς καλλίστας τῶν γυναικῶν. Τοῦτο λοιπὸν συνέβη εἰς τὴν συνοδίαν ἡμῶν· εἰς τῶν πολεμίων ἐκείνων ἀρπάζει ἐκ τοῦ μέσου αὐτῆς κόρην εὐπλόκαμον, θυγατέρα οὖσαν ἑνὸς τῶν συνοδοιπόρων τοῦ Νικήτα, γέροντος ἀσθενοῦς, δικαστοῦ διατελέσαντος. Ὁ πατὴρ μὴ δυνάμενος νὰ τρέξῃ, καὶ πεσὼν μάλιστα κατὰ γῆς, ἐπικλεῖται ὀλοφυρόμενος τὴν ἐπικυρίαν τοῦ Νικήτα, ὁ δὲ ὄρμαξ· εἰς τὰ ἔχνη τοῦ ἄρπαγος, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς μαχητὰς ὅσους ἀπήντα καὶ ἐξορκίζει αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ προστάτου τῆς ἀρετῆς, ἐν ὀνόματι τῶν ιδίων αὐτῶν τέκνων καὶ γυναικῶν, νὰ σώσωσι τὴν κόρην, νὰ παραμυθήσωσι τὸν πατέρα. Τελευταῖον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μολάσσονται καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ μόνη ἐλπίς τῆς ἐξορίας του, ἡ ἐσχάτη παραμυθία τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους κινδύνους διέτρεξαν οἱ ταλαίπωροι φυγάδες ἕως οὗ ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι πατρίδα ἣν πρὸ μικροῦ ἔτι ὑπελάμβανον ὡς τὸ τιμιώτατον ἀγαθόν. Ὁ γενεαῖος Ἐνετὸς ἀπεχαιρέτισεν αὐτοὺς παρὰ κελῶν τὸν ὕψιστον νὰ τοὺς προστατεύῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Νικήτας ἀσπασάμενος τὸν σωτῆρα ἐκεῖνον μετὰ δακρύων, ἔρριψεν ἔπειτα ἐν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στενάζων ἀέκραζεν· «ὦ πόλις, βασιλὶς τῶν πόλεων, τίς ὁ διασπᾶσας ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς τέκνα φιλούμενα; τίνες γενοίμεθα, ποῦ τραποίμεθα; ποῖαν παραψυχὴν εὔροιμεν, γυμνοὶ ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς τῶν σῶν ἐκπαθέντες κόλπων, καὶ φανέντες παρ' ἔθνεσι κιθάρᾳ καὶ θρύλυμα, ἑταῖροι στρουθῶν, καὶ ψωμιζόμενοι μὲν ἀνάγκας, ὕδωρ δὲ χολῆς ποτιζόμενοι;» Ἐφθασε δὲ σῶος εἰς Σηλυβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου συνετέλεσεν εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς νέας βασιλείας, καὶ συνεπλήρωσε τὴν χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν.

Ἄλλ' ἡ λεηλασία, οἱ βίαισμοι καὶ οἱ φόνοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τρόποι, δι' ὧν οἱ δυτικοὶ κατακτηταὶ ἐκκαούργησαν τότε κατὰ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης διεκωμόδουν τοὺς ἡττηθέντας, οἱ

μέν περιβαλλόμενοι γελοιωδῶς τὰ πλατύσημα αὐτῶν ἱμάτια, οἱ δὲ περιτιθέντες εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων αὐτῶν τὰς ὀθονοσκεπεῖς καλύπτρας καὶ τὰ ἄλλα κοσμήματα τῶν Βυζαντίων, οἱ δὲ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας, ἀντὶ σπάθης, χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιφερόμενοι οὕτω εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐμπνέοντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίκας. Τὸ δὲ χεῖριστον, οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ὅσα ἐκόσμουσαν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἐφείσθησαν. Πολλὰ τῶν κειμηλίων τούτων ἦσαν ἔργα τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Φειδίου, καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων τῆς τέχνης λειτουργῶν, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν βερβέρων ἐκείνων, τὰ μὲν χάλκινα πάντα σχεδὸν ἐκ βαναύσου πλεονεξίας, καὶ τῶν λιθίνων δὲ τὰ πλεῖστα ἐξ ἀπειροκαλίας τῇ ἀληθείᾳ κτηνώδους.

Ἐπὶ τῆς Κωνσταντινείου ἀγορᾶς, ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ Τραυκπαζάρ, ἵστατο πολύχαλκος Ἦρος καὶ Πάρις χειρίζων τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ χρύσεον μῆλον τῆς Ἑριδος. Τὸ τῆς Ἦρης ἄγαλμα τὸ ὅποῖον πάλαι ποτὲ ἐκόσμει τὸ ἐν Σάμῳ ἱερὸν τῆς θεᾶς, ἦτο τοσοῦτον κολοσσιαῖον, ὥστε ὅτε ἀνετράπη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἵνα χωνευθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς νόμισμα, τέσσαρα ζεύγη βοῶν μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκομίσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μόνην εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας ἀνεβάνε μετέωρον τετράπλευρον χαλκοῦν μηχανήμα θυμαστόν διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἀνυχλύφων αὐτοῦ. «Ἄπας μουσικὸς ὄρνις τὰ ἐκρινὰ μελωδῶν ἐκεῖ ἐντετύπωτο· γκινηπόνων ἔργα καὶ αὐλοὶ καὶ γαυλοὶ καὶ προβάτων βληχηρυατὰ καὶ ἄρνων σκιρτήματα ἐξεκόνιστο· ὑφήπλωτο καὶ θαλάττιον πέλαγος, καὶ νεπόδων ἀγέλαι καθωρῶντο, οἱ μὲν ζωγρούμενοι, οἱ δὲ τὰ δίκτυα τυραννοῦντες καὶ κατὰ βυθοῦ πάλιν ἀνέτως φερόμενοι. Οἱ δ' ἔρωτες σύνδυο καὶ σύντρεϊς ἀλλήλοις ἀνθοπλίζόμενοι, γυμνοὶ περιβλημάτων, ἐβάλλοντο μήλοις καὶ ἔδαλλον, γλυκεῖ περιβρασσόμενοι γέλωτι.» Τοῦ δὲ τοιούτου τετραπλεύρου εἰς ὃξὺ σχῆμα «κατὰ πυρκαμίδα τελευτῶντος ἀπὸ ῥήρητο ἄνωθεν γυναικόμορφον εἴκασμα καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἀνέμων κινήσεσι περιστοβούμενον, ὁπόθεν Ἀνεμοδούλιον ἐκέκλητο.» Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ περιχαλλέστατον ἔργον παρεδόθη εἰς τοὺς χωνευτάς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς καλουμένης ὁ Τάυρος, ἐκεῖ ὅπου σή-

μερον ὑπάρχει τὸ Γενί-παζάρ, ἵστατο ἐπὶ τραπεζώδους βάσεως ἀνὴρ ἔφιππος, αὐτὸς μὲν ἥρωϊός τὸ εἶδος, ὁ δὲ ἵππος αὐτοῦ ἀχάλινος, ἀνετα κροαίνων κατὰ πεδίον καὶ πάντα ἀδοξῶν ἀναβάτην, ὡς πτηνὸς ἄμα καὶ πεζὸς φερόμενος. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα πρὸς ἥλιον, ἤδη τῆς πρὸς δύσιν πορείας ἐχόμενον, τινὲς ἐνόμιζον ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυὶ ἐπιτάσσοντα στάσιν τῷ φωστῆρι τῆς γῆς, οἱ δὲ πλείονες ἔλεγον ὀρθότερον ὅτι εἶχον πρὸ ὀρθαλμῶν τὸν Βελλοροφόντην Πηγάσῳ ἐπικαθήμενον. Κατεκερματίσθησαν δὲ καὶ ἵππος καὶ ἀναβάτης. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ πάλιν ὑπῆρχεν ἐνιδρυμένος Τριέσπερος μέγας Ἡρακλῆς, ἔργον τοῦ Λυσίππου, ὁ δὲ ἥρωας οὐδὲ τόξον ἔφερεν οὐδὲ ρόπαλον· ἐκάθητο δὲ ἔχων μὲν ἐξηπλωμένην τὴν δεξιὰν βάσιν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, τὸν δὲ εὐώνυμον πόδα κάμπτων εἰς τὸ γόνυ, καὶ τὴν ἀριστεράν χεῖρα ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζων, καὶ τῷ πλατεῖ τῆς χειρὸς ταύτης, ἀθυμίας πλήρης καθυποκλίνων ἡρέμα τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς ἰδίαις οὕτω τύχας ἀποκλαίόμενος καὶ δυσχεραίνων τοῖς ἄθλοις ὅσους αὐτῷ Εὐρύστheus οὐ κατὰ χρεῖαν, κατὰ φθόνον δὲ μᾶλλον ἡγωνοθέτει. Ἦτο δὲ τὸ μὲν στέρνον εὐρύς, τοὺς ὤμους πλατύς, τὴν τρίχιν οὖλος καὶ εἰς τόσον προέχων μέγεθος, ὥστε μόνῃ ἢ κνήμῃ αὐτοῦ ὑπερέβαινε κατὰ τὸ ὕψος τὸ ἀνάστημα συνήθους ἀνδρός. Ὁ οὕτω καθήμενος οὗτος Ἡρακλῆς εἶχεν ὑπεστρωμένην τὴν λεοντῆν, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ θηρίου δειλὸν ὀρώσα καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφιεῖσθαι ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς διαβάτας, οἵτινες ἵτταντο ἵνα θεωρήσωσι τὸ ἀριστούργημα τοῦ Σικυωνίου τεχνίτου. Οἱ αἰῶνες τὸν ἐστεβάζθησαν, ἀλλ' ἐν μιᾷ στιγμῇ ἄνθρωποι βάνχυτοι τὸ ἐξηφάνισαν μὴ εὐλαβούμενοι τοῦλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος τῆς ἀνδρείας, ἥτις ἦτο τὸ μόνον αὐτῶν προτέρημα. «Τοιοῦτον δ' ὄντα τὸν Ἡρακλῆν, λέγει ὁ Νικήτας, οὐ παρῆλθον ἀκαθάρτεον οἱ τὴν ἀνδρείαν τῶν συννόμων διῆστῶντες καὶ ταύτην ἐχυτοῖς οἰκειοῦντες καὶ περὶ πλείστου τιθέμενοι.» Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλέους τούτου ὑπῆρχεν ὄνος καὶ ὀνηγός, τοὺς ὁποίους ἔστησεν ἐν Ἀκτίῳ ὁ Αὐγουστός εἰς μνήμην τοῦ ὅτι, ἐξελθὼν πρὸ τῆς μάχης διὰ νυκτὸς ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ τοῦ Ἀντωνίου στράτευμα, ἀπήντησεν ἄνδρα ὄνον ἐλκύνοντα καὶ ἐρωτήσας αὐτὸν τίς εἶναι καὶ ποῦ πορεύεται, ἤκουσεν ὅτι ἐκκλεῖτο Νίκων, καὶ ὅτι ἀπῆρχετο μετὰ τοῦ ὄνου αὐτοῦ ὀνομαζομένου Νικάνδρου, εἰς τὴν τοῦ Καίσαρος

στρατιάν. Ἐκεῖ ὡσάυτως ὑπῆρχεν ὕκινα καὶ λύκαινα, ἃς Ρῶμος καὶ Ρωμύλος ἐθήλασαν· ἀνὴρ παλαίων λέοντι· ἵππος Νειλῶος, ἔχων τὰ ὀπισθεν τοῦ σώματος ἡκανθωμένα λεπίσι· ἐλέφας σείων τὴν προβοσκίδ᾽. Σφίγγες εὐειδεῖς ὡς γυναῖκες τὰ ἔμπροσθ.ν καὶ φρικταὶ ὡς θηρία τὰ ὀπισθεν, αἵτινες, εἰ καὶ πεζῇ βαίνουσαι, ἐφέροντο ἐλαφρῶς διὰ τοῦ πτεροῦ καὶ διημιλλῶντο πρὸς τὰ μεγάλωπτερα πτηνά· ἵππος ἀχάλινος ὀρθιάζων τὸ οὖς καὶ φριμάσσων, γαῦρος δὲ καὶ εὐήνιος προποδίζων· καὶ τὸ ἀρχαῖον κακόν, ἡ Σκύλλα, μέχρι μὲν ἰζύος γυναικεῖον εἶδος παριστῶσα μεστὸν ἀγριότητος, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ θήρας ἐμπηδῶντας εἰς τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ καταβροχθίζοντας πολλοὺς τῶν ἐταίρων· καὶ προσέτι χάλκεος ἀετὸς σπαράσσων διὰ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν καὶ δι' ἀέρος φερόμενος. Ἐνταῦθα ἡ τέχνη θαυμασίως εἰκόνισε τὴν τε ἀγωνίαν τοῦ ἐρπετοῦ καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν πτηνῶν ὑπερηφάνως ὀρῶντα καὶ μονονουχὶ τὰ ἐπινίκεια κλάζοντα. Ὅταν δὲ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, αἱ ἡπλωμέναι τοῦ ἀετοῦ πτέρυγες ὑπεδῆλουν διὰ γραμμῶν ἐπιτηδεύως κεχαραγμένων τὰς δώδεκα ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, πάντα κατεστράφησαν ἵνα κοπῶσιν εἰς νόμισμα εὐτελές.

Καὶ δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς ἀφηγήσεως. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀνέκειτο γυνὴ νέα ἔχουσα τὴν κόμην συνεστραμμένην ἐπ' ἀμφοτέρα τοῦ μετώπου. Τὸ χαριέστατον τοῦτο πλάσμα ἐκράτει ὡς διὰ θαύματος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἄνδρα ἔφιππον ἄφ' ἑνὸς ἵππειου ποδὸς ἐπ' αὐτῆς ἐλαφρότατα ἐρειδόμενον. Ἦτο δὲ ὁ μὲν ἀναβάτης σφριγῶν τὸ σῶμα περιβεβλημένος θώρακα καὶ κνημῖδας, καὶ πνέων ἐν πάσι πόλεμον. Ὁ δὲ ἵππος εἶχεν ὀρθιον τὸ οὖς ὡς πρὸς σάλπιγγα, καὶ ἦτο ὑψηλὸς τὸν αὐχένα, τὰς ὄψεις δριμύς καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυμοῦ τρόμον προφαίνων τοῖς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ πόδες ἀνεφέροντο ἀέριοι, τὸ πολεμικὸν ἐπιδεικνύοντες σάλευμα. Πλησίον τοῦ ἀνατολικοῦ καμπτήρος ὑπῆρχον ἀνεστυλωμένοι ἄρματηλάται ἄνδρες, ὀρθοὶ ἐπὶ τῶν δίφρων ἐλαύνοντες, καὶ νῦν μὲν συνέχοντες νῦν δὲ ἀφίνοντες τὰ χαλινὰ καὶ τοὺς ἵππους τῷ μύωπι καὶ τῇ φωνῇ ἐμψυχοῦντες. Οὐ μακρὰν δ' ἐκεῖ ἐπὶ λιθίνης βάσεως πολλὰ τῆς Αἰγύπτου ζῶα, ἀσπίς, βασιλίσκος, κροκόδειλος, ἀντεπάλαιον πρὸς ἄλληλα μέχρι θανάτου, εἰκονίζοντα τὴν

ὀλεθρίαν τῶν πονηρῶν ἔμιλλαν. Αἱ εἰδεχθεῖς τῶν ζώων τούτων μορφαί, τὰ πελιδνὰ δηλητήρια τὰ ἀπὸ τῶν δηγμάτων αὐτῶν ἀκοντιζόμενα, ἡ λύσσα καὶ ἡ ὀδύνη, αἱ καθ' ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκδηλούμεναι, ἐνέπνεον τρόμον καὶ φρίκην εἰς τοὺς θεωμένους. Καὶ ταῦτα πάντα ὡσχύτως τότε ἠφανίσθησαν. Ἀλλὰ μήπως ἐμάλαξε τοῦλάχιστον τοὺς σιδηρόφρονας αὐτοὺς ἡ λευκώλενος καὶ καλλίσφυρος Ἑλένη, ἔργον κάλλιστον; Τὰ χεῖλη αὐτῆς παρηνοίγοντο ἡρέμα, ὡς ἂν ἦσαν ἑτοιμαὶ ν' ἀφήσωσι φωνήν. Τὸ χάριεν μειδίαμα καὶ τὸ τοῦ βλέμματος χαρωπὸν καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος εὐφυΐα, ἦτο ἀδύνατον διὰ τοῦ λόγου νὰ περιγραφῶσι. Κατεσπάσθη ὁμως καὶ αὐτὴ καὶ ἐψήθη ἀντὶ ὀλίγων κερματίων. Βιαιοπραγίαι τερατώδεις ἐνώπιον τῶν ὁποίων δὲν ἠξεύρει τις τῇ ἀληθείᾳ τί μᾶλλον νὰ θρηνήσῃ, ἢ τὴν τῶν ἀνθρώπων καταστροφὴν, ἢ τὸν ὀλεθρον τῶν καλλιτεχνημάτων. Διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς τύχης των. Ἄν οἱ κατακτηταὶ ὑπερέβηλον πᾶν μέτρον βαρβαρότητος, οἱ κατακτηθέντες ὑπερέβηλον πᾶν μέτρον ἀφροσύνης· καὶ ἐτιμωρήθησαν τόσῳ δικαιότερον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Τῶντι μετ' οὐ πολὺ οἱ Λασκάρεις, οἱ Μιχαὴλ Κομνηνοί, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἀντέστησαν μυριάκις εἰς τοὺς Φράγκους, καὶ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν ἀνέκτησαν, διατὶ νὰ τὴν ἀπολέσωσιν; Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς συμφορὰς τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τὰ μόνα διασωθέντα τότε ἔργα τῆς τέχνης ὑπῆρξαν οἱ τέσσαρες κάλλιστοι χαλκοὶ τοῦ ἵπποδρόμου ἵπποι, τοὺς ὁποίους ὁ Δάνδολος κητορθώσας νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰς βεβήλους τῶν συντρόφων του χειρὰς, προσήνεγκε τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· ἰδιοποιήθη δὲ καὶ τινὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ μεγάλου νχοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσεν ὡσχύτως εἰς τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Λεῖψαν ὁμως ἄγρια, καὶ τεμάχια τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πειρασμὸν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου, διεσώθησαν πολλὰ ὑπὸ τε τῶν παρακολουθούντων τοὺς σταυροφόρους ἱερέων καὶ ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, καὶ διεσπάρησαν ἔκτοτε ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ συνέβη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης καὶ ἄλλη συμφορά, ἡ δεινότερα ἴσως ὅλων ὅσας προεξεθέσαμεν. Ἡ ἀπαγωγὴ

τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἀντικειμένων ἐλύπησε βεβαίως τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς· οὗτοι ὁμῶς ἠδύναντο νὰ παραμυθῶνται ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα μετηνέχθησαν εἰς χώρας ἐπίσης χριστιανικάς. Ἡ καταστροφή τῶν ἔργων τῆς τέχνης ὑπῆρξε θλιβερωτέρα· ἀλλὰ τίς θέλει ὑπολογίσει τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη ὁ διανοητικὸς τῆς ἀνθρωπότητος βίος διὰ τῆς ἐξαφάνισεως πολλῶν τῆς ἀρχαιότητος συγγραφῶν ὡς ἐκ τῶν τριῶν πυρκαϊῶν τὰς ὁποίας ἔβαλαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν; Ὅποσα καὶ ὅποια ἦσαν τὰ νῦν μὲν ἀπολεσθέντα, μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σωζόμενα διανοητικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα, δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς λεγομένης Μυριοβίβλου τοῦ Φωτίου, ἥτις περιέχει ἀπογραφὴν καὶ κρίσιν καὶ ἀποσμάσματα 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωσμένων ρητορικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, φυσικῶν, ἱατρικῶν, ἐρωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν, ὧν πολλὰ δὲν περιῆλθον ἔκτοτε εἰς ἡμᾶς. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φώτιος οὐδένα ἀναφέρει ποιητὴν· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ἵνα μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καθὼς πολλὰ ἄλλα τοῦ πεζοῦ λόγου προϊόντα, οὕτω καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα τῆς κωμικῆς, τῆς τραγικῆς, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς μουσικῆς, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἐξηφανίσθησαν τότε διὰ παντός. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητικὴ τοῦ κράτους πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ φιλοκάλων αὐτῆς μεγιστάνων ὑπῆρχον τεταμειυμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας. Οὕτε μετὰ τὸ Φωτίου καὶ ἀλώσεως, οὔτε μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀναφέρεται ἀνάλογός τις καταστροφή. Ὡστε τὸ μέγα ναυάγιον τῶν προϊόντων τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πελάγους τῶν φλογῶν τὰς ὁποίας ἀνῆψαν αἱ βέβηλοι τῶν σταυροφόρων χεῖρες.

Ἐπὶ τέσσαρας δὲ ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἡ Κωνσταντινούπολις ἐληστεύετο, ἠκρωτηριάζετο, ἐδιάζετο καὶ ἐχλευάζετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους τῇ 16 Ἀπριλίου ἔκλειψις σελήνης, ἐμπνεύσασα τρόμον εἰς τὰς εὐτυχῶς δεισιδαίμονας ἐκείνας ψυχάς, ἐπήγαγε τὴν παῦσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης τραγωδίας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι μὲν τὴν συλλογὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, νὰ διενεργήσωσι δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπερτάτων τοῦ νέου

κράτους ἀρχόντων. Εἴπωμεν πρῶτον ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν λαφύρων. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπεχείρησαν νὰ ὑπολογίσωσι τὴν ἀξίαν αὐτῶν· ἀλλ' οἱ ἀκριβέστερον ἐξετάσαντες τὸ ζήτημα, καὶ μάλιστα ὁ πάντων εἰλικρινέστερος Riant, ὡμολόγησαν εἴτε ρητῶς ὅπως ὁ Riant, εἴτε διὰ τῆς σιωπῆς αὐτῶν ὅπως πολλοὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ ἀξία τῶν γενομένων λαφύρων εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἔστω καὶ κατὰ προσεγγισμόν. Καὶ πῶς νὰ προσδιορισθῇ, ἀφοῦ τὰ μὲν πλεῖστα διηρπάγησαν, τὰ δὲ πρὸς τακτικὴν διανομὴν ἀποταμιευθέντα ἄγνωστον κατὰ τίναν ἀναλογίαν διανεμήθησαν μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἐνῶ τὰνὰπάλιν γνωστότατον εἶναι ὅτι ἡ λαθραία σύλησις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἔτη πολλά. Τὸ μόνον ἀσφαλὲς ἐξαγόμενον ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἀναμφισβητήτων γεγονότων εἶναι, ὅτι οἱ σταυροφόροι ἔδωκαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πολυεῖδῃ δείγματα τοῦ πόσον ὀλίγον ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐκτήσαντο καὶ ὅπερ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπολέσωσι διὰ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητα περὶ πᾶσαν τῶν πραγμάτων διοίκησιν.

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνεπιτηδειότητα ἔδειξαν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἑνετοὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα ὅσα ἠδύναντο νὰ δρέψωσιν ἐκ τῆς νέας κατακτήσεως, καὶ προσέτι ὑπελάμβανον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀβασίλευτον αὐτῶν πολιτείαν τὴν ἀναγόρευσιν ὁμογενοῦς αὐτοκράτορος εἰς χώρας αἰτίνας ἔμελλον νὰ ἀπαρτίσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῶν κράτους. Διὰ τοὺς λόγους τούτους παρητήθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ ἐπικυνδύνου μᾶλλον εἰς αὐτοὺς ἀξιώματος ὥστε ἐδέησε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ νέος ἄρχων μεταξὺ τῶν σταυροφόρων. Τούτου δὲ δοθέντος, τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ προχειρισθῇ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἄν ἦτο δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ τὸ φραγκικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδύναντο νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ Βονιφατίου. Παρεκτὸς τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ὁ ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τὰς ἀπαρχιτήτους εἰς τὸν ἄρχοντα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄρχοντα λαῶν ἑτεροθρήσκων καὶ ἑτεροφύλων· σύνεσιν, ἐμπειρίαν, μετριοπάθειαν, εὐστάθειαν χαρακτηῖρος. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνηγόρουν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἀνῆκεν εἰς οἶκον πρὸ χειροῦ συνδέσαντα σχέσεις οἰκειότητος πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ἦτο ἀδελφὸς τοῦ

Ραινερίου, τοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κορράδου τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου· συζευχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς τὴν χήραν τοῦ Ἰσαακίου Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ δούς ἀναμφισβήτητα δείγματα ἀνεξιθρησκείας πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, ἡγαπᾶτο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἤθελε λογισθῇ ὡς διάδοχος μᾶλλον τῆς περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν γενεᾶς, ἢ ὡς ἡγεμὼν ὑπὸ κατακτήσεως ἐπιβληθείς. Ἀλλ' ἔνεκα μάλιστα αὐτῶν τούτων τῶν πολλῶν προτερημάτων αὐτοῦ, δὲν τὸν ἤθελεν ὁ Δάνδολος. Ὁ πολύπειρος οὗτος ἀνὴρ ἐφοβεῖτο, μήπως παγιωθείσης τῆς νέας βασιλείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διακινδυνεύσωσι τὰ ἐνετικά προνόμια καὶ ὠρελήματα καὶ προετίμα νὰ ἀναβιάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄνθρωπον μᾶλλον εὐδιάθετον νὰ γίνῃ ἀπλοῦν τῆς Ἑνετίας ὄργανον. Ὅθεν ὑπεστήριξε τὸν κόμητα Φλανδρίας Βαλδουῖνον, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν λαμπροτέρων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου μαχητῶν, ἀλλὰ ἐνταύτῳ παντελῶς ἄπειρος τῶν πραγμάτων, καὶ εὐπειθέστατος εἰς τὰ νεύματα τοῦ Δανδόλου, τὸν ὅποῖον ἀείποτε ἐτίμα ὡς πατέρα. Ὅθεν μετὰ μακρὰς ραδιουργίας καὶ ἀναβολὰς καὶ ποικίλα ἄλλα μηχανήματα, κατώρθωσε νὰ ἀναγορευθῇ ὁ ὑποψήφιός του, τῇ 9 Μαΐου ὑπὸ τῶν 12 ἐκλογέων, ἐδρευσάντων ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Οἱ δὲ σταυροφόροι πεσόντες εἰς τὴν παγίδα ταύτην παρεσκεύασαν οὕτω ἰδίαις χερσὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου των. Ὁ Βαλδουῖνος ἐστέφθη αὐτοκράτωρ τῇ 16 Μαΐου ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας τυπικόν· καὶ τότε οἱ κατακτηταὶ προέβησαν εἰς τὴν προχείρησιν τοῦ ἐτέρου ὑπερτάτου ἄρχοντος, ἦτοι τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μετὰ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ ᾔῃαι Ἑνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Βαλδουῖνου, οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προεχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ Θωμᾶν Μοροζίνην. Ὁ πάπας δὲν εἶχεν ἐγκρίνει τὴν διάταξιν ἐκείνην τῆς μετὰ τῶν Ἑνετῶν καὶ σταυροφόρων γενομένης συνθήκης, δι' ἧς οὗτοι ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προχειρίσωσιν αὐτοὶ τὸν νέον πα-

τριάρχην· καθὼς οὐδὲ τὴν διάταξιν δυνάμει τῆς ὁποίας πολλὰ τῶν προτέρων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἔμελλον νὰ ἐκλαϊκευθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ρώμης ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διὰ τῆς κατὰκτησεως ἀσφαλισθεῖσιν ἑνώσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μὴ ἀπαιτῇ περισσότερα. Καὶ τῶνόντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ' τοσαύτης ἐπλήτθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γενόμενον κατόρθωμα, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν, ἐπιφυλαζάμενος νὰ συμπληρώσῃ βραδύτερον τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαίωματα. Ἀπλῶς δὲ ἵνα τυμβωθείσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείαν αὐτοῦ μετὰ τὴν ὑποκριτικὴν διαγωγὴν ἣν ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐπροοιμιάσεν ἐλέγχων πικρότατα τοὺς Λατίνους, διὰ τοὺς βιασμούς, τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἱεροσυλίας ὅσας διέπραζον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὁμῶς προσέθετο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐτιμωρήθησαν δικαίως διὰ τὰ ἀμικρήματα αὐτῶν, καὶ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς προνοίας καὶ ἐκτελεταὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὅθεν οὐ μόνον ἀπήλλαξε τοῦ ἀφορισμοῦ ἅπαντας τοὺς μετασχόντας τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς δυτικούς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα λάβωσιν αὐτόθι γαίας καὶ πλούτη, καὶ ἐξωμοίωσεν αὐτοὺς καθ' ὅλα μετὰ τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀγῶνα. Τῇ δὲ 13 Μαΐου 1205 ἐχειροτόνησεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην ἐπίσκοπον Κ)πόλεως, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βυζάντιον, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ τῷ δώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ τηρήτῃ ἀνὰλλοίωτα τὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ θρόνου δικαιώματα, καὶ νὰ ἀντιταχθῇ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐκλαϊκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Τοιοιουτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατὰκτησῃ τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ζωντὰ προέκυψεν εἰς μέσον ἀμφισβήτησις μετὰ τοῦ κόμητος Riant καὶ τοῦ Γερμανοῦ Λουδοβίκου Streit περὶ τοῦ ἂν τὴν κατὰλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους παρήγαγεν ἡ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Φιλίππου ἢ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἑνετίας δόγου Δανδόλου. Ὁ Riant ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ τῆς πρώτης γνώμης, ὁ Streit ὑπὲρ τῆς δευτέρας. Ἡ συζήτησις αὕτη οὐ-

δὲν ἄλλο μαρτυρεῖ εἰμὴ ὅτι οἱ Ἑσπέριοι δὲν ἐμελέτησαν τὴν ὅλην ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἀλλὰ μόνον εἰδικὰ αὐτῆς μέρη. Ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ συνάγεται προδήλως ὅτι ἡ κητάλυσις αὐτοῦ παρεσκευάσθη ἀπὸ αἰῶνος ὑπὸ τῆς Δύσεως. Εἶδομεν μετὰ πόσης ἐπιμονῆς οἱ πάπαι ἐπεδίωξαν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ Συμπλικίου καὶ Φήλικος Β', ἥτοι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι γενομένων περὶ τοῦ ἐνωτικοῦ διενέξεων, μέχρι τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Καὶ εἶδομεν ὡσαύτως, ἀφ' ἧς οἱ πάπαι κατώρθωσαν νὰ προσλάβωσι συμμάχους τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, μετὰ προαγομένης ὁσημέραι ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ὀργῆς συνέτρεξαν εἰς τὴν ὀλοσχερῇ ἀνατροπῇ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὅστιςδὴποτε καὶ ἂν παρεσκεύασεν, ὅστιςδὴποτε καὶ ἂν διεξήγαγεν αὐτήν, ὑπῆρξε τὸ ἀναπύδραστον συμπλήρωμα τῆς προαιωνίου ἐκείνης πολιτικῆς. Ζήτημα πολὺ σπουδαιότερον καὶ πολὺ μᾶλλον προσῆκον τῇ σεμνῇ ἱστορίᾳ, εἶναι ἔαν τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπράξαμεν τι τὸ ὅποτον ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τοσαῦτα πάθη καὶ τοσάυτην κηταδρομήν. Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διετελέσαμεν αἰετοτε σχεδὸν ἐπὶ 800 ἔτη ἀμυνόμενοι. Ἐσεβάσθημεν ἀδιχλείπτως σχεδὸν τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης, καὶ οὐδέποτε ἀπεποιήθημεν τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Ὅ,τι δὲν ἐδέχθημεν ποτέ ἦτο ἡ κυριαρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀξίωσις ὅτι εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἐπίτροπος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι δικαιοῦται ἐντεῦθεν νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς ἀπάσας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἐκκλησίας. Ἐδόθησαν περιστάσεις, καθ' ἃς, ἔνεκα τῆς ἐσχάτης παρalusίας εἰς ἣν περιέστη ἡ ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἡδυνάμεθα εὐλογώτατα καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτῆς νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Δὲν τὸ ἐπράξαμεν, διότι δὲν ἠθελήσαμεν ποτέ νὰ γίνωμεν ἡμεῖς παρσίτιοι σκανδάλου καὶ διχαιρέσεως. Δὲς μόνον καθ' ὅλον ἐκεῖνο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἐνῶ ἀκηταπχύστως προτεβχλόμεθα, ὑβρίζόμεθα καὶ ἀφωρίζόμεθα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ρώμης, δις μόνον, πρῶτον ἐπὶ Φωτίου καὶ δεύτερον ἐπὶ Κηρουλαρίου, ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονήν, ἀνταπέδομεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴτχ' ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα παρελθούσης τῆς στιγμιαίας καὶ τῇ ἀληθείᾳ δεδι-

καιολογημένης ἐκείνης ἀγανκτιήσεως, ἐπανήλθομεν καὶ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ μετὰ τὸν Κηρουλάριον εἰς φιλικάς, εἰς ἀδελφικάς, εἰς εὐλαβεῖς πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ρώμης σχέσεις, μὴ ζητοῦντες ἄλλο εἰμὴ πῶς νὰ διασώσωμεν τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἔτι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου τὴν αὐτὴν ἐβασίσαμεν ὁδόν.

Πρὸς δὲ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης αἱ σχέσεις ἡμῶν ἀπέβησαν μᾶλλον περιπεπλεγμέναι. Δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ὡς αὐτοκρατορίαν, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναντιρρήτως ἡμάρτομεν, μὴ νοήσαντες ἐγκαίρως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραχθέντος νέου κόσμου καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμβιβασθῶμεν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ καὶ ὠφεληθῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, σώζοντες μὲν τὸν ἰδιόζοντα ἡμῶν πολιτισμόν, κατοχυροῦντες δὲ αὐτόν διὰ τῶν νέων δυνάμεων ἃς ἔφερεν εἰς μέσον ὁ τότε ἀνθοβολήσας νεώτερος πολιτισμός. Πλὴν τούτου ἐπεμείνκαμεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὅταν ἀνχλογισθῶμεν ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος ἐκυριάρχει τῆς χερσονήσου ἐκείνης ἐπὶ 600 περίπου ἔτη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διετήρουν πολλοὺς τῶν ἐλληνικῶν χαρακτήρων, ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἡ Ἰταλία ἦτο ὁ ἀσφαλέστερος προμαχὼν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας, καὶ ὅτι τελευταῖον οὐδὲν κράτος δύναται νὰ κατὰκριθῇ διότι δὲν παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς ἐχυτοῦ κτήσεις. Ἐπὶ πᾶσαν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπολιτεύθημεν ὡς πολέμιοι πρὸς τὴν δευτέραν καὶ πρὸς τὴν τρίτην σταυροφορίαν· ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι διὰ μακρῶν ἐκτεθέντας λόγους, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐδικαιούμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς σταυροφόρους ἅπαντας ὡς πολεμίους μᾶλλον ἢ ὡς φίλους. Ὅπωςδὴποτε ὅμως, ἐὰν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος εἴχομεν ὑπὲρ ἡμῶν ὅλα τὰ δυνατὰ δίκαια, ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐδώκαμεν ἐκ διαλειμμάτων ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ παρατηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἂν οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπείσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοβαθμίους τοὺς νέους τῆς δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουν ὅμως πρὸς αὐτοὺς αἰεί-

ποτε σχεδὸν εἰς σχέσεις φιλικάς, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν· ὅτι ἂν μέχρι τέλους ἐπέμενον ζητοῦντες νὰ ἀνακτήτωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτω εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπείσθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ὀρμητήριον ἀδιακόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἐλληνικῶν χωρῶν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς συνέπραξεν ἐν πάσῃ εὐλικρινείᾳ μετὰ τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων, καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβήτητους ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανδὸν ἐπρέσβευον τὴν κατὰλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ὅτι ἐνὶ λόγῳ καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιῆλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὗται δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δύσεως τὴν κατὰλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπεδίωξαν, καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατὰλυσιν ταύτην.

Ἀλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ρώμης ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς ἀνατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὀρχίας τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδείας ἡμῶν χώρας, καὶ ἐπιλαβόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων, ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἐστω. Μήπως ὅμως κατώρθωσαν νὰ ὠφεληθῶσι τοῦλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας, ὧν ἕνεκα ἐξετράπησαν εἰς τὴν αὐτὴν ἀδικίαν; Μετὰ ἐξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὅλων τῶν βορειοτέρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεύεσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀφοσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλειότερον, χάρις εἰς τὴν πλειοτέραν δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἰκων, τῶν Βιλλεαρδουίνων οἵτινες ἤρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, οἵτινες ἤρξαν τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μηδὲν διαρκές καταλιπόντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱδρυμα. Οὔτε τὸν νεώ-

τερον δυτικὸν βίον ἡδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίσωσιν εἰς αὐτήν, οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης νὰ ἀσφαλίτωσιν. Ἀπεναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἰκῶν ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκατεστάθησαν, ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐτάχυσαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἀνατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατολῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἐξαντληθεῖσα καὶ κατακερματισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορὰ εὐχερῆς τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν θέλομεν ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἑποψίν, διότι οὕτω πράττοντες, ἡθέλομεν προκαλέσει τὸ μειδίαιμα πολλῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνον τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὐρίσκομεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτῆτεως, ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ δύσις νὰ χύσῃ ποταμούς ἀϊμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐξησθένησε τὸ νέον τοῦτο μωαμεθανικὸν κράτος, ἡ δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσίων χωρῶν καὶ πόλεων, αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτον συνετέλουν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν ἀνατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἐρείπίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ξένος δὲν ἡδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ, οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῇ. Καὶ σήμερον ἔτι ὅτε, ὡς λέγεται, ἐξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἣτις διεζήγετο πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε αὗται ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ, καθ' ὅσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἰδοὺ εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης, καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἐὰν κατέστρεψαν τὸ ἐλληνικὸν κράτος, δὲν ἴσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ὁ μὲν μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὅμως ἐπέτειλεν ὁ νεώτερος ἐλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου τὴν ἡὺ ἐχαιρετίσκαμεν κατὰ

τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνεπληρώσαμεν ἤδη τὴν ἀφήγησιν. Τὰ λείψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἠγωνίσθησαν μὲν ἔτι καὶ ἐνίοτε ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς ὑψώσεν ἰδίαν σημαίαν ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός, ὃν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἴδει κατὰπολεμοῦντα τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους χώρῃς, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, οὐχὶ πλέον ὥς οἱ Λασκάρις καὶ οἱ Βατάτσα καὶ οἱ Παλαιολόγοι βασιλεῖς Ρωμαίων, ἀλλὰ αὐθέντης ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐκραταιώθη ἡ συνείδησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥστε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄνδρες, ὁ Χαλκοκονδύλης ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὠνομάζουσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους, οὐχὶ πλέον Ρωμαίους ἀλλὰ Ἑλλήνας. Καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προπολεμήσωσι ὥς Ἑλλήνων ἀπόγονοι ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπεκάλει. Ἀληθῶς λοιπὸν εἶπεῖν ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς ἐτελείωτε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι ἂν ἐξακολουθῇ ὑπάρχων ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὅμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος.

Τούτου τοῦ ἑλληνισμοῦ εἴμεθα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοῦτον ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν, εἰς τοῦτον τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν· διότι ὁ Εὐστάθιος, οἱ Χωνιάται, ὁ Μιχαὴλ Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, πρὶν γίνωσι πατέρες ἡμῶν ὑπῆρξαν τέκνα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Πολλὰ βεβαίως ὑπῆρξαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου τὰ ἀμαρτήματα. Φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως ὀλίγα ἀνεύρομεν ἐν αὐτῷ ἔχνη· αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀνυφάνεται ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὅκτῳ ἑκατονταετηρίδῃ· καὶ συνετηρήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐν μέσῳ τῶν

φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὐρέθη πρὸς κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθορχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσι, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἔχθιστοι αὐτοῦ πολέμιοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἥρωας ἐναμίλλους τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλητέρων ἡρώων ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἣν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι, μαρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ σέματα ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὅποια παρ' ἡμῶν μὲν δὲν ἠδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι, μεταφυτευθέντα ὅμως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν αἰώνων εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, θαυμασίως αὐτόθι ἐκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Πολλάκις, λέγει ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Rambaud, εἰς τῶν ὀλίγων Ἑσπερίων ὅσοι ἔκριναν τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλάκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἀμανοῦ, ἤθελε διαπεράσῃ τὸν Βόσπορον, ἡ δὲ Σελδζουικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρήσῃ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην· καὶ χάρις εἰς αὐτό, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὁρμῆς των ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἀλβίου, ἐνῶ βραδύτερον δὲν ἔφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμός, ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικός, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος· τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ρωσίαν. Ἐὰν ὁ ἑλληνισμός οὗτος δὲν ἠϋξήσε τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, διετέλεσεν ὅμως ὁ ἔνοπλος αὐτοῦ βιβλιοφύλαξ. Ὅποιον χάσμα, ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον. Τέσσαρες μεγάλοι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οἱ ἄραβες, οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, εἴτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὤφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα τοῦ Βαγδατίου, τοῦ Σα-

λέρνου καὶ τῆς Κορδύβης· οἱ Τοῦρκοι οἱ καταστρέψαντες αὐτὸ, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ· ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Α. Τοποθέτησις μεσαιωνικῶν τινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐκλιπόντων νῦν ἢ μετονομασθέντων.

Πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐσημειώθη ἡ σημερινὴ θέσις ἐν τῷ κειμένῳ ἐπειδὴ ὅμως ὡς πρὸς τινὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο, ἀναπληροῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἑλλειψιν ταύτην.

Ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Μάμαντος (σελ. 101) ἔκειτο ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως, ἀλλὰ πλησιέστατα τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας, περὶ τὸ Ἐγιοῦπ ἐνσαρί.

Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἱερείας, τὸ καὶ Ἡραῖον καλούμενον (σ. 135) ἠγεῖρετο εἰς Φενέρ-μπαχτσέ· ἡ μονὴ τῶν Ἀβραμιτῶν (σ. 136) εἶναι πιθανῶς τὸ σήμερον καλούμενον Κιουτσοῦκ-μπαλουκλί, ἡ δὲ μεγάλη τοῦ Κωνσταντίνου πλατεῖα (αὐτ.), τὸ νῦν καλούμενον Ταούκ παζάρ.

Εἰπὼν (σ. 274) ὅτι ἡ Θεοδώρα περιωρίσθη εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον, ἐνόουν τὴν κατὰ τὸ Πετρίον μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἧς ἔχνος δὲν σώζεται πλέον.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (σ. 292 καὶ ἀλλαχοῦ) ἦτο ὁ ὀνομαστότερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν μετὰ τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσώθη, ὁ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κατεστράφη οὐ πολὺ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρείπειων αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ Σουλτὰν Μεχμέτ τσαμισί.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων (σελ. 301) ἔκειτο περὶ τὸ καίριον καὶ μέσον τῆς πόλεως, κατὰ τὸν Χωνιάτην. Κατηδαφίσθη δὲ ἔτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

Τὰ παλάτια τοῦ Δηματρύος (σ. 318) ἔκειντο πιθανῶς εἰς Τσάμλιτζα.

Β. Περὶ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτζου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀταλειάτου.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ δωκεκάτου βιβλίου τῆς παρούσης ἱστο-

ρίας, ἐμνημόνευσα μὲν πολλάκις τοῦ Σκυλίτση, οὐδόλως δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Κ. Σάθης ἀπορεῖ (ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης, σ. ιη'.) πῶς διέφυγε τὴν προσοχὴν μου ὁ Ἀτταλειάτης καὶ πῶς ἐθεώρησα ὡς μόνας πηγὰς τῆς περιόδου ταύτης τὴν χρονογραφίαν τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Σκυλίτση, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον εἶναι λέγει ἀπλῆ ἐπιτομὴ τῆς σπουδαίας τοῦ Ἀτταλειάτου συγγραφῆς, τῆς ἐξιστορούσης λεπτομερῶς καὶ ὁπωσοῦν ἀμερολήπτως τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος μέχρι Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου συμβάντα. Ἐὰν τοιαύτη ἦτο ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν δύο τούτων πηγῶν ἤθελεν εἶναι τῶντι πλεόν ἢ ἄπορον διατὶ προετίμησα τοῦ Ἀτταλειάτου τὸν Σκυλίτσην· ἀλλὰ βραχεϊκί τινες ἐξηγήσεις θέλουσι νομίζω, δικαιώσει τὴν προτίμησιν ταύτην.

Τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Σκυλίτση ἀρχόμενον ἀπὸ Νικηφόρου τοῦ α' ὁ Γενικῶν, 802, ἀπολήγει εἰς τὸ τέλος περίπου τῆς τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου βασιλείας. Τὸ δὲ ὅλον ἔργον τοῦ Ἀτταλειάτου, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παφλαγόνος, 1031, ἀπολήγει ὅπου καὶ τὸ τοῦ Σκυλίτση. Ἡ μετὰ τῶν δύο ἱστορικῶν τούτων ἔργων σύγκρισις δὲν εἴμπορεῖ λοιπὸν νὰ γίνῃ εἰμὴ ὡς πρὸς τὸ μέρος τὸ ὑπὸ ἀμφοτέρωνπραγματευθέν. Τούτου τεθέντος, τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ Παφλαγόνος μέχρι Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ἱστοροῦνται ὑπο μὲν τοῦ Ἀτταλειάτου εἰς σελίδας 52, ὑπὸ δὲ τοῦ Σκυλίτση, εἰς σελίδας 133, ὥστε ὡς πρὸς τὴν περίοδον ταύτην ἐπιτομὴ πρόδηλος εἶναι ἡ τοῦ Ἀτταλειάτου ἱστορία καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ Σκυλίτση. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατόπιν τὰ ἀπὸ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ ἐφεξῆς περιλαμβάνουσι μὲν παρὰ τῷ Ἀτταλειάτῃ σελίδας 261, παρὰ δὲ τῷ Σκυλίτῃ μόνον 102· ἀλλὰ αἱ 102 αὗται σελίδες περιέχουσι βεβαίως πολὺ πλείονα σπουδαίαν ἱστορικὴν ὕλην ἢ αἱ 261 τοῦ Ἀτταλειάτου. Ὁ Ἀτταλειάτης διὰ σελίδων ὅλων εἴκοσιν (217—237) γενεαλογεῖ τὸν Βοτανειάτην αὐτογινώμωνος ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Φαβίων καὶ Σκηπιώνων, καὶ τῶν μεσαιωνικῶν Φωκάδων. Ἐπειτα διὰ σελίδων ἐτέρων εἴκοσι 303—322, πλέκει ἀμερολήπτως ὁπωσοῦν ἐγκώμια τοῦ ἥρωος αὐτοῦ παράλογα καὶ ἀηδῆ· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν διὰ σελίδων ὅλων ἢ περιχυτολογεῖ ἢ εἰς μεिरακιώδεις ἐκτρέπεται σκέψεις.

Ἄλλ' ἔλθωμεν καὶ εἰς ἄλλην τῶν δύο ἔργων ἀντιπαράθεσιν.

Πρὸ καιροῦ παρατηρήθη ὅτι πολλοῦ τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀντιγράφει τὸ ἕτερον κατὰ λέξιν. Τοῦτο συμβαίνει πολλάκις εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς ἡμῶν χρονογράφους. Τίς ὁμῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντέγραψε τὸν ἕτερον; Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Σκυλίτσης δὲν περιέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του οὔτε τὰ μυθολογίματα οὔτε τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἀφ' ἐτέρου ὁμῶς ἡ ἱστορία αὐτοῦ περιέχει πολλὰ χαρακτηριστικώτατα, τὰ ὅποια ἢ ὅλως παρέλιπεν ἢ ἀνεπιτηδεύως ἐκολόβωσεν ὁ Ἀτταλειάτης. Τὴν δημώδη λ. χ. παροιμίαν ἐῖ' ἧς ὁ πατριάρχης Κηρουλάριος ἠπεῖλει τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν· «ἐὼ σέ ἔκτισα φοῦρνε, ἐὼ ἵνα σέ χαλάσω» (ἴδε σελ. 407 τῆς παρούσης ἱστορίας) ἀναφέρει μόνος ὁ Σκυλίτσης. Ὡσαύτως ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει τοῦ Ἀλπ Ἀρσλάν πρὸς τὸν περιπεσόντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ Ρωμανόν Διογένη, ὁ μὲν Ἀτταλειάτης λέγει ὅτι ὁ Σουλτάνος τῶν Τούρκων, ἅμα ἰδὼν τὸν αἰχμάλωτον, εὐθὺς ἐξανέστη καὶ περιεπτύξατο αὐτόν, κατὰ δὲ τὸν Σκυλίτσην, ὁ Ἀλπ Ἀρσλάν, πρὶν ἢ ἀσπασθῇ ἀδελφικῶς τὸν βασιλέα, δὲν ἐλησμόνησε νὰ ὑπομνήσῃ αὐτῷ ὅτι εἶναι νενικημένος· «πεσόντα γοῦν ὁμῶς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ πατήσας ὥσπερ ἔθος καὶ ἀναστήσας καὶ περιπτυσσάμενος, «μὴ δέδιθι,» ἔφησεν, «ὦ βασιλεῦ,» κλπ. Ἀλλὰ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἄλλην ἐκείνην συνέντευξιν, καθ' ἣν ὁ Ἀλπ Ἀρσλάν ἠρώτησε τὸν Ρωμανόν· «τὶ ἂν ἔδρασας, εἰ ἔσχες ἐμὲ ὑποχείριον,» καὶ ὁ Ρωμανὸς ἀπεκρίθη ἀνυποκρίτως ὅτι πολλὰς ἤθελε κατενέγκει κατ' αὐτοῦ πληγὰς, ὁ δὲ σουλτάνος, «ἄλλ' ἐγώ, εἶπεν, οὐ μιμήσομαι σου τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀπότομον,» προσθεὶς (διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν) «πλὴν ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ἡμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κκκῶν καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντικθίσταται ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν » Οὕτως ἐκθέτῃ τὸν διάλογον τοῦτον ὁ Σκυλίτσης, ὁ δὲ Ἀτταλειάτης ὅλως ἀποσιωπᾷ τὸ τελευταῖον μέρος «πλὴν ἀκούω κλπ.», μὴ νοήσας ὅτι ἀφαιρεῖ οὕτως ἀπασαν τὴν χάριν τῆς τοῦ σουλτάνου ἀποκρίσεως. Ἀλλ' ἐν γένει ἡ τοῦ Σκυλίτση ἀφήγησις εἶναι τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ εἰκονικὴ, ἡ δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου τοσοῦτον νωχελὴς καὶ φορτικὴ ὥστε ἡ πρώτη μονονουχί φωνὴν ἀφήσιν ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ ζωντανὸν πρωτότυπον, ἡ δὲ ἄλλη ἀτυχὴς αὐτοῦ ἀποτύπωσις. Καὶ ἐπιτελὲς ὁ Σκυλίτσης δὲν ἐσυνήθιζε νὰ ἀντιγράφη ἄλλους. Ὅλος ὁ

κόσμος γνωρίζει ὅτι τὸ μέγιστον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου μέρος, τὸ ἀπὸ Νικηφόρου μέχρις Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, περιελήφθη αὐτολεξεῖ ἐν τῇ Συνόψει Ἱστοριῶν τοῦ Κεδρηνοῦ.

Γ. Πλειότερά τινα περὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς (σελ. 31 καὶ ἐπ.) καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν ἐχόντων ὀχέειν πρὸς τὴν φρουρὰν ταύτην

Ὁ ὑπατος ἀρχηγὸς τοῦ πρώτου τῆς φρουρᾶς τμήματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο ἑταιρεία, ἐπεκαλεῖτο ἑταιριάρχης ἢ μέγας ἑταιριάρχης. Τοιούτους ἑταιριάρχας ἀναφέρουσιν οὐκ ὀλίγους οἱ χρονογράφοι· ἔλαβον δὲ καὶ ἐγὼ ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσω τριῶν ἐξ αὐτῶν, τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Χριστοφόρου (σελ. 96) καὶ τοῦ Εὐσταθίου (σελ. 272). Περιεσώθησαν μάλιστα καὶ δύο ἀντίτυπα τῆς σφραγίδος τοῦ περὶ τὸ 1078 μεγάλου ἑταιριάρχου Δαβίδ, μνημονευομένου ὑπὸ τε τοῦ Σκυλίτση καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει· Θεοτόκε, βοήθει Δαβίδ, μεγάλῳ ἑταιριάρχῃ. Ἀλλ' ἡ ἑταιρεία ὑποδιηρεῖτο, ὡς ἠξεύρομεν, εἰς μεγάλην, μέσσην καὶ μικράν (σελ. 55-56). Ἐκάστη δὲ τῶν μοιρῶν τούτων, εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἴδιον ἀρχηγόν. Σώζονται τοῦλάχιστον 3 σφραγίδες ὑποδιλοῦσαι τοιοῦτό τι. Ἡ μία φέρει Νικηφόρῳ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας· ἡ ἄλλη, Μιχαὴλ Σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ ἐπὶ τῆς ἑταιρείας τῆς μεγάλης ἡ δὲ τρίτη, Σταυράκιος, Σπαθάριος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας. Περὶ ἀρχηγῶν ὁμῶς τῆς μέσης καὶ τῆς μικρᾶς ἑταιρείας οὔτε οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν τι ἂν μὴ ἀπατῶμαι, οὔτε σφραγίδες ἄχρι τοῦδε ἀνευρέθησαν.

Ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦτοι τῶν Ἐξκουβίτων, ἀνευρέθη ἡ σφραγὶς, ἐφ' ἧς ὁμῶς ἀναγινώσκεται μὲν εὐκρινῶς τὸ ἄξιώμα τοῦ ἀνδρός, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὄνομα. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει· . . . νω πατρικίῳ, βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν βασιλικῶν Ἐξκουβιτόρων. Ἐνὸς δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἀριθμοῦ (ἢ τῶν Ἀριθμῶν, ἢ τοῦ Νουμέρου, διότι καὶ οὕτω καὶ οὕτως ἐλέγετο τὸ τρίτον τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήμα) μανθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα ἐκ σφραγίδος ἣτις φέρει· Νικηφόρῳ, βασιλικῷ Κανδιδάτῳ καὶ δρουγχαρίῳ τοῦ Νουμέρου. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν χρονογράφων

ἀναφερόμενος ἀρχηγὸς τῶν Ἀριθμῶν (Λέων ὁ Λαλάκων, σελ. 56) προσαγορεύεται δομέστικος, ἀλλὰ ἀπίθανον δὲν εἶναι νὰ ἐκαλεῖτο καὶ δρουγγάριος, διότι ἡ προσηγορία αὕτη ἀπεδίδετο πολλάκις καὶ εἰς ἕτερον ἀνώτερον στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, τὸν ναύαρχον, ὅστις ἐκαλεῖτο δρουγγάριος τῶν πλωίμων, δρουγγάριος τοῦ στόλου. Τοῦ δὲ τετάρτου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦτοι τοῦ Ἰκανάτου ἢ τῶν Ἰκανάτων ἄλλον ἀρχηγόν δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ τὸν ἑγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, τὸν Νικήταν, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ κειμένῳ, σελ. 56.

Ἀλλὰ εὐρέθησαν τέσσαρες σφραγίδες ἐτέρων τινῶν δημοσίων λειτουργῶν οἵτινες, καίτοι δὲν ἦσαν στρατιωτικοί, πιθανότατα ὅμως εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἐπὶ μιᾷς τῶν σφραγίδων τούτων ἀναγινώσκεται· σφραγὶς τοῦ πανσεβάσιου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου διερμηνευτοῦ τῶν Βαράγγων Μιχαήλ. Αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι ἀπομνημονεύουσι τὸν βασιλικὸν πρωτοσπαθάριον Σταυράκιον ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ ἐπὶ τῶν βαρβάρων. Ἰνὰ ἐννοήσωμεν περὶ τίνων ἐνταῦθα ὁ λόγος, ὑπομνησκόμεν πρὸ πάντων τὸ ἐν σελ. 56 ρηθὲν ἤδη παρ' ἡμῶν, ὅτι τὴν Ἑταιρίαν ἀπῆρτιζον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοι μισθοφόροι καὶ ἰδίως Βαριάγοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ξένοι οὗτοι ἠγνόουν ἢ ἀτελέστατα ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν, φυσικώτατον ἦτο νὰ μεσολαβῶσιν ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν διερμηνευαί, ὧν ὁ προϊστάμενος ἐκαλεῖτο μέγας διερμηνευτής, ὅπως ἐν τῇ πρώτῃ σφραγίδι. Ἀλλὰ πλὴν τῶν διερμηνευτῶν, ἀναγκάτως ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ διεξάγοντες τὰ διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ πράγματα τῶν ξένων τούτων, οἵτινες ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ ἐκκλοῦντο ἔτι, ὡς πάλκι ποτέ, βάρβαροι. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Σταυράκιος τῶν 3 ἄλλων σφραγίδων, ὧν ἐνταῦθα καὶ λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν, ἦτοι ἐπιμελητὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας (σελ. 33·34), ὃν ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ὀνομάσωμεν προσφυέστερον ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου Ὑπουργόν. Μία τῶν σφραγίδων τοῦ Σταυρακίου φέρει ρητῶς. Ἰδός, κύριε, ἀνώνην, ὃ ἐστὶ μισθόν. (Archives de l' Orient Latin, Tome 1, 1881, σελ. 679—703).

Δ Ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἱστορίας τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου (Geschichte des Levantehandels im Mittelalter)
ὑπὸ Βιλιέλμου Heyd, 1789, τόμοι 2.

Ἡ ἱστορία αὕτη δὲν εἶναι ἔργον προχείρων τινῶν μελετῶν εἶναι ἀληθὲς μνημεῖον ἑσσεὶ ἐν τῷ ὁποίῳ περιελήφθησαν, κατετάχθησαν καὶ διευκρινήθησαν πᾶσαι αἱ ἄχρι τοῦδε γενόμεναι μερικαὶ ἔρευναι περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῆς μεγάλης τῶν ἐθνῶν μεταναστεύσεως μέχρι τῆς εὐρέσεως νέας πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολὴν ὁδοῦ, διὰ τοῦ περίπλου τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ὁ Heyd ἰδίως ἐνδιατρίβει περὶ τὰς τέσσαρας τελευταίας τοῦ μέσου αἰῶνος ἑκατονταετηρίδας, ἥτοι περὶ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν. Προτάσσει μὲν ὡς Πρώτην περίοδον τὴν ἱστορίαν τῶν ἐξ προηγουμένων ἥτοι τῆς 6, 7, 8, 9, 10 καὶ 11, διὰ τὴν ἑλλειψιν ὅμως εἰδήσεων δαψιλεστέρων, ἡ πρώτη αὕτη περίοδος ἐκτίθεται ἐπιτομώτατα. Ἐκ τῶν 1300 περίπου σελίδων τῶν δύο τόμων, 1180 πρὸχρηματεύονται περὶ τῶν τεσσάρων ὑστέρων ἑκατονταετηρίδων, μόνον δὲ 145 περὶ τῶν ἐξ προτέρων. Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἐκ τῶν 145 τούτων σελίδων, τὸ τρίτον μόλις διεξέρχεται τὰ κατὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Βυζαντίου, τὰ δὲ λοιπὰ δύο τρίτα ποιοῦσι λόγον περὶ ἐμπορίου τῶν Ἀράβων, τῶν Ἰουδαίων, τῆς Ρωσίας, Σκανδιναυίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ οὐδὲν ἔλαβον ἀμορμὴν, ὡς ἐκ τῆς νέας ταύτης συγγραφῆς, νὰ προσθέσω εἰς ὅσα διέλαβον, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, περὶ τῆς ἐμπορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν.

Περὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι ὁ Heyd ἔγραψε πλείοτερα (Περίοδος δευτέρα, τόμος 1ος σελ. 208—291), ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἱστορεῖ μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς Ἰταλικὰς ἀποικίας αἵτινες τότε ἰδρύθησαν ἐντὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐκ τῶν σχέσεων τῶν ἀποικιῶν τούτων πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν ἐμνημόνευσα ἤδη, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ὅσα ἦτο ἀπαραίτητον καὶ δυνατόν νὰ περιληφθῶσιν ἐν Ἱστορίᾳ ἣτις κύριον σκοπὸν προέθετο τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐλληνισμοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ξένων ἰδρυ-

μάτων. "Οθεν οὐδὲ εἰς τὰ περὶ τῶν Ἰταλικῶν ἀποικιῶν ἐπεχειρήσα ἀνάπτυξιν τινὰ ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδύσει.

Περὶ μιᾶς μόνης γνώμης τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐμπορίας θέλω εἶπει ἐνταῦθα τινά. Ὁ Heyd φέγει τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους ἐπὶ ὀλίγῳ ἐπιχειρηματικῷ πνεύματι, βεβαιῶν ὅτι εὐκολώτατα ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν ἀθρόα τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἧς ἐκυριάρχει τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, εἰς Βῆριν εἰς Νεάπολιν, εἰς Ἀμαλφιν καὶ ἐκεῖθεν νὰ συνάψωσιν ἐπικερδεδεστέας ἐμπορικὰς συναλλαγὰς πρὸς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν· ἀντὶ δὲ νὰ πράξωσι τοῦτο, περιέμενον τοὺς κατόικους τῶν πόλεων ἐκείνων νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἐμπορεῖα τοῦ κράτους ἵνα προμηθευθῶσι τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας· σ. 64—65 τοῦ πρώτου τόμου.

Ὁ Heyd ἐκφέρει τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὡς αὐταπόδεικτον· ἀλλ' εἶναι ἄρα γε τοσοῦτον βέβαιον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, σταυρώσαντες τὰς χεῖρας, περιέμενον τοὺς Ἑσπερίους νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν ἀνατολήν; Ἡ κάτω Ἰταλία, κατὰκτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὀργανωθεῖσα ἐπὶ Ἰουστίνου Β' ἐν τῇ 6 ἐκκτονταετηρίδι, διετέλεσε βεβαίως καὶ ἐν τῇ 8 εἰρηνεύουσα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ εὐημεροῦσα. Συγχρόνως ὅμως ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀδρίου μητρόπολις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ διήρχετο διὰ κρίσεως δεινότητος, καταπολεμουμένη μὲν, ἐπὶ ἔτη τριακύσια, ὑπὸ Περσῶν, Ἀράβων, Ἀβάρων, Βουλγάρων, καὶ Σλαύων, στερηθεῖσα δὲ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν μεταξὺ Αἴμου καὶ Ἰστρου χώραν καὶ πολλὰ διαμερίσματα τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Αὕτῃ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκινδύνευσε τρίς νὰ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, οἵτινες ἢ ἐκυρίευσαν ἢ ἐδῆλῶσαν ἐπανειλημμένως πολλὰς νήτους καὶ πρυμνίας, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Θεσσαλονίκην. Καὶ ὅμως, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, Ἕλληνες ἔμποροι μετεκόμιζον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν οὐ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰσπανίας, καθ' ἃ ὀρθῶς λέγει ὁ Heyd, ἐν σελ. 26 τοῦ πρώτου τόμου. Ἄξιον λοιπὸν ἀκριβεστέρως μελέτης ἦθελεν εἶναι, νομίζω, τὸ ζήτημα· διὰτί οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, ἐνῶ

ἐπορεύοντο μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑσπερίας, δὲ ἰδρυσαν ἴδια μόνιμα καταστήματα εἰς τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας.

Κατὰ δὲ τὰς ἀκολουθοῦς τρεῖς ἐκκτονταετηρίδας, 9, 10 καὶ 11, ἀντιθέτως μετεβλήθη ἡ τύχη τῶν δύο ἐκείνων τοῦ Κράτους τμημάτων. Ἡ μὲν μητρόπολις κατισχύσασα τῶν ἀντιπάλων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, αἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις ὑπέστησαν συνεχεῖς σχεδὸν καὶ φοβερὰς καταστροφὰς κατὰ μὲν τὴν 9 καὶ τὴν 10 ἐκκτονταετηρίδα ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, κατὰ δὲ τὴν 11 ἀπὸ τῶν Νορμαννῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους καὶ ὀριστικῶς ἐκυριάρχησαν τῶν χωρῶν τούτων. Τοιαύτης δὲ οὔσης ἐν αὐταῖς τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, δὲν ἔχομεν ἴσως χρεῖαν ἄλλων λόγων ἵνα ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἤθελον κάκιστα ὑπολογίσει τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ ἰδρύσωσι μεγάλας βιομηχανημάτων ἀποθήκας ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ.

Εἰς τὸν ἑλληνισμόν ἀπεδόθησαν πολλάκις οὐκ ὀλίγα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν κατεκρίθη οὗτος ἐπὶ ἐλλείψει ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ οὔτε ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἦτο κατὰ τοῦτο πέρα τοῦ δέοντος περισκευμενός μαρτυροῦσι γεγονότα πολλά. Αὐτὸς ὁ Heyd ὁμολογεῖ (σελ. 61 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι οἱ τότε ἔμποροι ἡμῶν δὲν περιώριζον τὰς κερδοσκοπικὰς αὐτῶν ἐργασίας εἰς μόνον τὰ προϊόντα τῆς ἰθαγενοῦς βιομηχανίας. Καὶ ἀφοῦ οἱ Ἀραβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας, οἱ ἡμέτεροι, ἀπερχόμενοι εἰς τὰς πόλεις ταύτας, παρελάμβανον ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὰ βιομηχανήματα τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν καὶ μετεκόμιζον αὐτὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Θεσσαλονίκην καὶ Χερσῶνα. Ὅτι ἡ τελευταία αὕτη πόλις ἦτο τὸ κυριώτατον εἰσαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τοῦ κράτους ὡς πρὸς τὰς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου χώρου, ἔλαβον ἀφορμὴν καὶ ἐγὼ νὰ τὸ εἶπω ἐν σελ. 355 τοῦ τρίτου τόμου τῆς Ἱστορίας μου. Ἀλλὰ τὴν τρανοτάτην ἴσως ἀπόδειξιν τοῦ τολμηροῦ πνεύματος οὗ ἐνεφορεῖτο τὸ ἐμπόριον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ παρέχουσιν ἡμῖν οἱ Παυλικηνῖται, περὶ ὧν ἐπανειλημμένως ἐλάλησαν ἐν σελ. 467 καὶ ἐπ. καὶ 732—743 τοῦ τρίτου ὡσαύτως τόμου.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Δ'. ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πολίτευμα. Διοίκησις. Χρηματικὸι πόροι. Στρατός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Εἰσαγωγή.	σελ. 3	Οἱ πρῶτοι τρεῖς βασιλεῖς τῆς μακεδο- νικῆς δυναστείας. Βασίλειος Α'.—	
Βασιλεία.	4	Λέων ΣΤ'. Κωνσταντῖνος Ζ'.	
Πατριάρχης καὶ Ἐκκλησία.	9		σελ.
Προσηγορίαι τῶν βασιλέων.	12	Χαρακτὴρ τοῦ Βασιλείου.	
Προσαγόρευσις τῶν ξένων ἡγε- μόνων.	15	Νέα ὀργάνωσις τοῦ Κρά- τους. Ἐκκλησία.	69
Ἀναπλήρωσις διαδόχων ὁσά- κις ἦσαν ἀνήλικοι ἢ γυ- ναῖκες.	16	Διοίκησις.	71
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων.	17	Νομοθετικὰ ἔργα.	72
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδ. δυναστείας.	25	Στρατός καὶ στόλος.	74
Κουρο-αλάτται. Παράκοιμώ- μενοι. Βασιλεοπάτορες	27	Αἱ ἐν Δαλματίᾳ πόλεις καὶ αἱ σλαυικαὶ φυλαί.	75
Δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἐνεργεῖα καὶ ἄλλοι, ψιλῶ ὀνόματι.	28	Παυλιανῆται. Ἀράβες. Νκυ- τικὰ κατορθώματα.	78
Μάγιστροι.	31	Θάνατος τοῦ Βασιλείου. Γε- νικὴ ἐκτίμησις τῶν ἔργων αὐτοῦ.	81
Λογοθέται. Ἐπικρὺς τῆς πόλεως. Κοιχίστωρ.	33	Λέων ΣΤ'. Πῶς εἶχον τότε οἱ Βούλγαροι.	84
Θέματα καὶ πόλεις.	38	Ὁ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμος. Συμείων.	87
Διοίκησις τῶν θεμάτων.	43	Σαρακηνῶν ἐπιδρομαί. Ἀλω- σις καὶ δῆωσις Θεσσαλο- νίκης.	88
Δημοτικὴ διοίκησις.	46	Ρώσων ἐπιδρομαί. Ἐμπορικὴ καὶ πολιτικὴ συνθήκη.	91
Εἰσοδήματα τοῦ Κράτους.	48	Κωνσταντῖνος Ζ' ἀνήλικος.	94
Στρατός.	54		
Ἐπίλογος.	66		

Ρωμανὸς Λεκαπηνός, συμβασιλεύς.	95	σελ.
Βούλγαροι. Σλαῦοι. Ρῶσοι.	97	νοια. "Ετεραι ἀφορμαὶ δυσχερεσθείας.
Λαμπρὰ κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια. Ἰωάννης Κουρκούας.	103	147
Σλαῦοι τῆς Πελοποννήσου. Ἐξωτερικαὶ σχέσεις. Διοικήσεις.	105	Ἀτυχὴς ἐπὶ Σικελίαν στρατεία. Λαμπρὰ ἐν Ἀνατολῇ κατορθώματα.
Καθαίρεσις τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ.	107	153
Μοναρχία Κωνσταντίνου. Οἱ Φωκάδες.	110	Αἱ δύο διαδόητοι πρεσβεῖαι τοῦ Λουϊτπράνδου
Βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ρώσων Ὀλγας.	112	155
Διοικήσεις. Συγγραφὴ τοῦ Κωνσταντίνου.	117	Μεγαλεῖον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἐσωτερικοὶ αὐτοῦ πολέμιοι.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'		175
Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ρωμανὸς Β'. Νικηφόρος Φωκᾶς Ἰωάννης Τσιμισκῆς.		Ἄλλοι Διάλογοι Φιλόπατρις ἡ Διδασκόμενος.
Ρωμανὸς Β'. Χαρακτὴρ αὐτοῦ. Οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς ἄδρες.	121	177
Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ.	123	183
Τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου. Θάνατος τοῦ Ρωμανοῦ	129	Ἐπιβουλὴ Θεοφανοῦς.
Ἀναγόμενοι τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ὡς συμβασιλέως τῶν υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ.	131	185
Νέα ἐν Ἀσίᾳ τρόπαια τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Τρίτος αὐτοῦ θρίαμβος.	137	Δολοφονία τοῦ Νικηφόρου ὑπὸ Ἰωάν. τοῦ Τσιμισκῆ.
Βούλγαροι. Ρῶσοι. Προδοσία τοῦ Καλοκύρη.	139	188
Διατάξεις τοῦ Νικηφόρου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.	142	Τελευταία περὶ Νικηφόρου κρίσις.
Πολλὴ πρὸς τὸν στρατὸν εὐ-		190
		Ἀναγόμενοι τοῦ Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις
		191
		Καταγωγὴ καὶ χαρακτὴρ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου.
		194
		Στέφης Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις. Ἐξορία Θεοφανοῦς
		196
		Ἀρχὴ τοῦ ρωσικοῦ πολέμου Λαμπρὰ νίκη τοῦ Βάρδα Σκληροῦ.
		199
		Στάσις τοῦ Βάρδα Φωκᾶ.
		200
		Γάμος τοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς θείας τῶν βασιλοπαίδων Θεοδώρας.
		202
		Ὀλοσχερὴς ἥττα τῶν Ρώσων. Ἡ Βουλγαρία ἐπαρχία τοῦ κράτους.
		203
		Ἐσωτερικὴ διοίκησις. Νέα Παυλικιανῶν μετοικεσία εἰς Θράκην.
		214
		Γάμος τῆς νέας Θεοφανοῦς μετὰ τοῦ Ὀθωνος Β'.
		217
		Λαμπραὶ ἀλλ' ἀτελέσφοροι

	σελ.		σελ.
κατὰ μωαμεθανῶν στρα- τῆται.	218	Οἱ Βούλγαροι δαμάζονται, 1018. Θριαμβικὴ πορεία Βασιλείου.	254
Θάνατος τοῦ βασιλέως Ἰω- άννου.	222	Τελευταῖα περιπέτειαι τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου.	256
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'		Οἱ δύο θρίαμβοι τοῦ Βασι- λείου. Ἐν Ἀθήναις. Ἐν Κωνσταντινουπόλει.	259
Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος Παντοδυναμία τοῦ παρακοι- μωμένου Βασιλείου. Στά- σις Σκληροῦ.	223	Ἰποταγὴ Σιρμίου καὶ Ἀρ- μενίας.	263
Ἐπανάστασις Βουλγαρίας. Ὁ Βασίλειος Β' προκύπτει εἰς μέσον.	228	Μέγας ἀξίωμα τοῦ κράτους ἐν τῷ κόσμῳ.	264
Πρώτη κατὰ Βουλγάρων στρατεία τοῦ Βασιλείου Β'. Ἰταλία. Ρωσία.	231	Πρώτη τῶν Νορμανῶν ἐπι- τολή. Θάνατος τοῦ Βασι- λείου Β'.	268
Καθαίρεσις τοῦ προέδρου Βα- σιλείου. Ἡ ἐν Ἀσίᾳ στά- σις.	234	Ὁ περὶ Βασιλείου ἐπίλογος.	270
Ρύθμισις τῶν πραγμάτων Μακεδονίας, Ἰβηρίας καὶ Ἀρμενίας.	237	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'	
Μέγας κατὰ Βουλγάρων πό- λεμος. Ἡττα αὐτῶν περὶ Σπερχειόν.	239	Παρακμὴ καὶ κατὰλυσις τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Κωνσταντίνου Η' βασιλεία καὶ θάνατος.	271
Ὁ Βουλγαρικὸς πόλεμος ἀπὸ τοῦ 997 μέχρι τοῦ 1002.	241	Ζωὴ καὶ Ρωμανὸς Γ'. Οἰ- κτρὸς θάνατος τοῦ Ρωμα- νοῦ.	273
Ἀνανέωσις τῆς ἐπιβολῆς με- τονομασθείσης ἀλληλέγγ- υον.	245	Ζωὴ καὶ Μιχαὴλ Δ'. Ὁ ὀρ- φανοτρόφος Ἰωάννης. Ἀ- θλία κατὰστασις.	278
Συνέχεια τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου. Κατορθώματα τοῦ 1014.	247	Οἱ σωζόμενοι ἔγκριτοι στρα- τηγοί. Ἔργα αὐτῶν.	280
Βουλγαρικὸς πόλεμος 1015. Πολλὰ κατορθώματα, ἐν ἀτύχημα.	250	Καθαίρεσις Μανιάκη. Ἀπώ- λεια τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας.	281
Βουλγαρικὸς πόλεμος, 1016 καὶ 1017. Νέα κατορθώ- ματα.	252	Στάσεις Σερβίας καὶ Βουλ- γαρίας. Αὕτῃ δαμάζεται, ἢ Σερβία οὐχί.	284
		Στάσεις τῶν Ἀθηναίων.	288
		Θάνατος Μιχαὴλ Δ'. Μι- χαὴλ Ε' θετοῦ τῆς Ζωῆς υἱοῦ καθαίρεσις.	291

σελ.	σελ.
Ζωὴ καὶ Κωνσταντῖος Θ'.	Δευτέρα πτώσις τοῦ Φωτίου.
Ὀλεθρία κυβέρνησις. 295	Τελευταία περὶ αὐτοῦ κρίσις. 346
Τελευταία τῶν Ρώσσω κατὰ	Χρηστότης τῆς ἡμετέρας ἐκ-
τὸν μεσαίωνα ἐπιδρομὴ. 298	κλησίας. Ἡ ἐν Ρώμῃ
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν ἰδίως	πορνοκρατία. 347
καλουμένων Τούρκων. 300	Τὸ περὶ τετρογαμίας ζήτη-
Πρῶτοι μεταξὺ Τούρκων καὶ	μα. Ὁ ἐξαίρετος πατρι-
χριστιανῶν ἀγῶνες. 304	άρχης Νικόλαος. 350
Πετсенέγοι περὶ Σαρδικίην.	Νέα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλη-
Θάνατος Ζωῆς καὶ Κωνστ. 308	σία σκάνδαλα. 358
Θεοδώρα ἡ τελευταία ἀπό-	Προανακρούσματα τῆς μεγάλης
γονος τῆς μακεδονικῆς δυ-	ρήξεως τῶν ἐκκλησιῶν. 360
ναστείας. 312	Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κη-
Μιχαὴλ Στρατιωτικός. Ἰσα-	ρουλάριος. 363
άκιος Κομνηνός. 313	Ἡ μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ καὶ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.	τοῦ πάπα ἀλληλογραφία 364
Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς	Σκανδαλώδους διαγωγῇ τῶν
μακεδονικῆς δυναστείας.	ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα 367
Ἀνάρρησις Ἰγνατίου. Ἐξο-	Ἡ δογματικὴ ἔνωσις εἶναι
ρία Φωτίου. 319	ἀδύνατος. 370
Ἐπιστολαὶ Ἰγνατίου καὶ Βα	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.
σιλείου πρὸς τὸν Πάπαν. 322	Ὑλική, ἠθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατά-
Ἡ σύνοδος τοῦ 869, ἡ κα-	στασις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς
θιερώσασα τὴν πενταρχίαν	δυναστείας.
τῆς ἐκκλησίας. 324	Γενικὴ ἔποψις τοῦ κράτους ἐν
Καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ	τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι. 374
τῶν φωτιανῶν. 326	Μωαμεθανοί. Σλαῦοι. Βούλ-
Κρίσεις περὶ τῆς συνόδου τοῦ	γαροι. 375
869. 327	Βαθμιαία ἐλάττωσις τοῦ ἐλ-
Ἡ ἰδία περὶ Βουλγαρίας.	ληνικοῦ πληθυσμοῦ. 377
Σύνοδος τῶν πέντε πα-	Εὐρώπη. Ἀναλογία τοῦ ἑλλη-
τριαρχῶν. 330	νικοῦ καὶ σλαβικοῦ πλη-
Ἀξιοπρεπὴς πολιτεία τοῦ	θυσμοῦ. 381
Φωτίου μετὰ τὴν καταδί-	Βλάχοι. 382
κην αὐτοῦ. 332	Ἀλβανοί. 384
Θάνατος Ἰγνατίου. Νέα ἀ-	Ἕτεροι ξένοι. 386
νάρρησις Φωτίου. Σύνοδος	Μ. Ἀσ. Ὁ ἐν αὐτῇ Ἕλληνας. 387
879—880. 334	Εθνικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν κατοί-
Θρίαμβος τοῦ Φωτίου. 336	κων ἀλλοιώσις. 390
Ἱστορικὴ ἐξήγησις τῆς διαστά-	Στρατός. 395
σεως τῶν ἐκκλησιῶν. 341	Φορολογία. Ἐπίλογος. 398

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΟΜΝΗΝΟΙ. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ

Τὰ μεταξὺ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

σελ.	σελ.
Κατάγωγὴ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ πολιτικὴ μερὶς τῶν λογίων. 401	Αἱ πολιτικαὶ δυσχέρειαι ἦσαν πρὸς δεινότεραι. 440
Βασιλεία καὶ παραίτησις Ἰ- σαακίου Κομνηνοῦ. 405	Εἰρηνικαὶ σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Αἰφνίδιος μεταβολή. 442
Κωνσταν. Δούκας. Ὁλεθρία ἐπίδρασις τῶν λογίων. 409	Οἱ ἐν Ἀσίᾳ Τουρκομάνοι. Ὁ μεγαλοφυὴς πάπας Γρη- γόριος Ζ'. 445
Ῥωμανὸς Διογένης. 413	Ὁ Νορμαννὸς Ροβέρτος Γυ- σκάρδος. Συμμαχία μετὰ Γρηγορίου Ζ'. 448
Σελδζουκιδῶν οὐ μόνον ὕλική, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴ ὑπεροχή. 413	Πολεμικαὶ παρασκευαὶ τοῦ Γυσκάρδου καὶ ἄλλαι ἐνέρ- γειαί. 456
Ὁ Ῥωμανὸς ἀναχαιτίζει ἐπὶ μικρὸν τοὺς Τούρκους. 415	Πολιτικαὶ ἐνέργειαι Ἀλεξίου κατὰ Γυσκάρδου καὶ Γρη- γορίου. 458
Ἡρωϊσμὸς Ῥωμανοῦ, αἰχ- μαλωσία, λύτρωσις. 416	Ἐπιζήμιοι πρὸς τοὺς Ἐνε- τοὺς παραχωρήσεις. 460
Ῥωμανοῦ καὶ Ἀλπ- Ἀρσ- λάν θάνατος. Ἀντίθετος αὐτῶν τύχη. 422	Οἰκονομικὴ κατάστασις. Πο- λεμικαὶ παρασκευαί. Τούρ- κοι. 463
Μιχαὴλ Ζ'. Δούκας. Τὰ ἐν Ἀσίᾳ παθήματα. 425	Πολιορκία Δυρραχίου ὑπὸ Γυ- σκάρδου. Γεώργιος Πα- λαιολόγος. 465
Ὁλεθρία κυβέρνησις. 427	Ἀφίξις τοῦ Ἀλεξίου. Ἡττα αὐτοῦ περὶ Δυρράχιον. 468
Πτῶσις Μιχαὴλ Ζ'. Νικηφό- ρος Βοτανειάτης. Ἐσχά- τη ἀθλιότης. 429	Ἡττα τῶν Νορμαννῶν περὶ Λάρισαν. Ὀριστικὴ αὐ- τῶν ὑποχώρησις. 473
Τὸ κράτος σώζεται ὑπὸ Ἀ- λεξίου Κομνηνοῦ. 430	Τὰ μέχρι τῆς πρώτης σταυ- ροφορίας δέκα ἔτη. 477
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'	
Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμηνύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.	
Ὁ Ἀλέξιος ῥυθμίζει συνετῶς τὰ κατὰ τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ. 437	

σελ.

σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη σταυροφορία.

Ὁ μῦθος τῶν ἱκετηρίων ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλεξίου. 481

Ἐρημίτης Πέτρος, Οὐρβανός Β'. Ἡ ἐν Πλκεντίτζ σύνοδος. 485

Ἐπιφανεῖς Σταυροφόροι. Ἀσύντακτοι αὐτῶν πρόδρομοι. 488

Ἀφιξίς Γοδοφρέδου Βουλωνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. 492

Ἐπίσημος δεξίωσις Γοδοφρέδου. Σύμβασις πρὸς αὐτόν. 495

Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί. Βοημοῦνδος. Ταγκρέδος. Ραιμοῦνδος. 499

Ἀλωσις Νικαίας. 503

Παραδιάσεις συνθηκῶν ὑπὸ Σταυροφόρων. Ἀλωσις Ἀντιοχείας. 505

Οἱ σταυροφόροι ἀθετοῦσιν ἐπισήμως τὰς συνθήκας. 509

Ἀλωσις Ἱεροσολύμων. Σφαγαὶ φοβεραί. 510

Λατινικὸν βασίλειον καὶ πατριαρχεῖον ἐν Ἱεροσολύμοις 512

Ἀφιξίς νέων σταυροφόρων. Δεινὰ τούτων παθήματα. 514

Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ Βοημοῦνδου ἐν Εὐρώπῃ 520

Ὁ Βοημοῦνδος συνθηκολογεῖ περὶ Δυρράχιον. 524

Ὑποχρεώσεις ἕως ἀνέλαβε διὰ τῶν συνθηκῶν ὁ Βοημοῦνδος. 526

Θάνατος Βοημοῦνδου. 529

Ἡ πρώτη σταυροφορία, γεγονὸς ὁλεθριώτατον τῆς ὅλης ἱστορίας. 530

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη. 537

Τελευταῖαι περὶ Ἀλεξίου κρίσεις. 542

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα Σταυροφορία.

Ἰωάννης Κομνηνός. Τὰ πρῶτα ἐννέα ἔτη τῆς βασιλείας ταύτης. 547

Τὰ τελευταῖα ἐξ τῆς βασιλείας ταύτης ἔτη. 549

Προϊοῦσα ὕλική καὶ ἠθικὴ παρακμή. 553

Ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ ἥρωϊκός, ἀρειμάνιος, ἀθλητικός. 557

Πρῶται πράξεις τοῦ Μανουὴλ 560

Δευτέρα σταυροφορία, ὅπως ἀτελέσφορος. 561

Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. 566

Ἀνάκτησις Κερκύρας ὑπὸ Μανουὴλ. 568

Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Εἰρήνη. Προνόμια Γενουαίων. 571

Ὁ Μανουὴλ ταπεινοὶ δεινῶς ἐν Ἀσίᾳ Φράγκους καὶ Τούρκους. 575

Σχέσεις πρὸς τὸν πάππαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Γερμανίας. 577

Σέρβοι. Οὐγγροι. Νίκη περὶ Ζεύγμινον. Θρίαμβος ἐπὶ ταύτῃ. 580

	σελ.
'Ασύνητος καὶ ἀτυχὴς ἐπὶ Αἴ- γυπτον στρατεία.	582
'Ασύνητος καὶ ἀτυχὴς πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ῥῆξις.	584
'Ατυχὴς κατὰ τῶν Τούρκων ἀγών. Θάνατος τοῦ Μχ- νουήλ.	587
'Εσωτερικὴ τοῦ κράτους κα- τάστασις ἐπὶ Μανουήλ.	589
Μεγάλοι δυνάσται ἐν ταῖς ἐ- παρχίαις οὐχὶ τιμαριῶται.	591
Γενικὴ ἐποψὶς τοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν	599

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοί.	
'Ο παῖς 'Αλέξιος Β'. Δεινὴ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀνωμα- λία.	602
'Ανδρόνικος Κομνηνός. Χα- ρακτήρ αὐτοῦ.	604
Προηγούμενος τοῦ 'Ανδρονί- κου βίος	606
'Ο 'Ανδρόνικος ἀρπάζει τὴν ἀρχήν. Φοβερά σφαγὴ τῶν δυτικῶν.	613
'Ο 'Ανδρόνικος θανατόνει τὸν 'Αλέξιον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ.	616
'Ο 'Ανδρόνικος παρασκευά- κει διὰ πολλῶν ἄλλων φό- νων δεινὰ μεγάλα.	617
Σικελῶν ἐκστράτεία κατὰ Μακεδονίας.	619
Πολιορκία καὶ ἄλωσις Θεσσα- λονίκης. Εὐστάθιος.	621
'Εσωτερικαὶ στάσεις καὶ ἑτε- ραι ἐξωτερικαὶ ἐπιδρομαί.	537
Πτώσις τοῦ 'Ανδρονίκου. Τε- λευταία περὶ αὐτοῦ κρίσις.	639

	σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'	
Οἱ 'Αγγελοι. Τρίτη Σταυροφορία. 'Ιαάκιος 'Αγγελος. Κατα- τρόπως τῶν Σικελῶν.	642
'Επανάστασις τῶν Βουλγα- ροβλάχων. Στάσις τοῦ Βρανᾶ.	644
Αἰτία τῆς τρίτης σταυροφο- ρίας. Σαλαδδίν. 'Αρεταὶ αὐτοῦ.	650
Περιπέτεια καὶ ἀποτυχία τῆς τρίτης σταυροφορίας.	652
'Εσωτερικαὶ στάσεις. 'Ολε- θρία διοικήσεις τοῦ 'Ισαα- κίου.	660
Καθαίρεσις 'Ισαακίου, 'Ανάρ- ρησις τοῦ ἀδελφοῦ του 'Αλεξίου.	663
'Ετι μείζων εἰ δυνατόν δει- νωσις τῶν πραγμάτων.	665
Συνθῆκαι πρὸς τοὺς Βουλγα- ροβλάχους. Χωρισμὸς Πόν- του, Παφλαγονίας.	667
Οἱ δύο ἀδελφοί, Μιχαὴλ καὶ Νικήτας οἱ Χωνιάται.	669
Τὸ ἔριον 'Αθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.	680
Πολιορκία 'Αθηνῶν ὑπὸ Σγου- ροῦ. Γενναία τοῦ Μιχαὴλ ἄμυνα	682
Κατάστασις τοῦ Κράτους πρὸ τῆς τετάρτης σταυροφο- ρίας.	685
Οἱ κυριώτατοι μοχλοὶ τῆς τετάρτης σταυροφορίας.	686

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Οἱ 'Αγγελοι. Τετάρτη Σταυροφορία. Κατάλυσις τοῦ Μεσαιωνι- κοῦ 'Ελληνισμοῦ.	
--	--

σελ.	σελ.
Σταυροφορικὸς στρατός. Συν- θῆκαι πρὸς τὴν Ἑνετίαν. 689	Ἀλέξιος Ε΄. 705
Πολιτεία τοῦ Ἰννοκεντίου γ΄. 692	Προοίμια τῆς δευτέρας πολι- ορκίας τῆς Κων)πόλεως. 707
Στρατεία ἐπὶ τὴν ἐν Δαλμα- τία Ζάραν Ἀλωσις τῆς Ζάρας. 693	Συνθήκη διανομῆς τοῦ Κρά- τους. 709
Συνθήκαι πρὸς τὸν ὁμώνυμον τοῦ Ἀλεξίου Γ΄ ἀνεψιόν. 696	Δευτέρα πολιορκία καὶ ἄλω- σις τῆς Κων)πόλεως. 710
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν σταυ- ροφόρων εἰς Κωνσταντινού- πολιν σὺν τῷ νέῳ Ἀλεξίῳ. 697	Παντοειδεῖς ἀνοσιουργίαι τῶν σταυροφόρων μετὰ τὴν ἄλωσιν. 714
Πρώτη ἄλωσις τῆς Κωνσταν- τινουπόλεως Θεόδωρος Λά- σκαρις. 699	Τρισβάρβαρος καταστροφή καλλιτεχνημάτων καὶ συγγραφῶν. 719
Ἀναγόρευσις τοῦ Ἰσαακίου καὶ τοῦ Ἀλεξίου Δ΄. 701	Διανομὴ τῶν λαφύρων. Ἐ- κλογὴ αὐτοκράτορος καὶ πατριάρχου. 724
Δυσχέρειαι προκαλέσασαι νέαν πρὸς τοὺς Φράγκους ρῆξιν. 702	Καθολικὸν συμπέρασμα τοῦ ἔλου μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου. 727
Ἐχθροπραξίαι. Θάνατος Ἰσα- ακίου καὶ Ἀλεξίου Δ΄	Πικρᾶρτημα τοῦ Δ΄. τόμου. 736

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΣΑΛΤΑΤΣ

ПАРОРАМАТА

Ἐν σελίδι 410 στίχος 8. ἀντὶ «Μεσοποταμίαν καὶ Χαλδαίαν»
ἀνάγνωθι : «Χαλδείαν.

Ἐν σελίδι 446 εἰς τὴν λέξιν Ἐδέσσης στίχος 2. προστίθεται
τὸ σχόλιον :

«Καὶ ἡ πόλις αὕτη ἦτο μάλλον αὐτόνομος χριστιανικὴ ἡγεμονία».

Ἐν τῇ αὐτῇ 446 σελίδι εἰς τὴν λέξιν ὄρη στίχος 3. προστίθεται
τὸ σχόλιον :

Τὰ πρὸς δυσμάς. Πλεῖστοι Ἀρμένιοι φεύγοντες ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἔνεκα τῶν Τουρκικῶν ἐπιδρομῶν μετηνάστευσαν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ διὰ Καππαδοκίας μετέβησαν εἰς τὴν Κιλικίαν (ἰδίως τὴν Τραχεῖαν) καὶ ἐκεῖ ἵδρυσαν νέον κράτος Ἀρμενικὸν διχοκρίσαν μέχρι τοῦ 1360 μ. Χ.

7	0
0	0
7	0
7	0
7	0
7	0

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΠΑΛΑΤΗΣ

